Digitized by Google

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

v. 4-5

GODINA IV.

(1931.)

INDIANA UNIV. LIBRARY

UREDNIK:

DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

AP56
.S67
v.4-5

652237

LIBRARY
INDIANA UNIV.

Digitized by Google

I. ČLANCI:

	Strana
Adžija dr. Božidar: Historijski zakoni	20
„ „ Aleksander Hercen	40
„ „ Današnja privredna kriza	117
„ „ Što ima da nam kaže historija	123
Angelus Vladimir: Društvo naroda i carinska unija	87
„ „ Preokret u franc.-ruskim odnosima	102
„ „ Japanski imperijalizam	152
Balabanov Angelica: Suština i postanak fašizma	35
Barberović Gojko: Revizija zakona o osigur. radn.	37
„ „ Za Balkanski sporazum	60
„ „ Kongres socijalističke radničke internacijonale	120
Bosanac M.: Knjiga savremene hrv. proze	46
„ Kritika Milana V. Bogdanovića	78
Bretschneider dr. Bernhard: Brak kao problem društv. poretka	73
Cerkvenik Angelo: O bijelom i crnom kruhu	77
Chlapec-Đorđević dr. Julka: Opadanje nataliteta	21
Čechaček Jaroslav: Socijalizam u srednoj Evropi	65
„ „ Agrarni problem sadašnjosti	138
Čufar Tone: Molitva suncu	96
Economicus: U svetlu činjenica	51
„ U znaku ekonomskih konferencija	66
„ Ekonomski razgovori i pregovori	84
Grčević Đuro: Problem rada u starome vijeku	4
„ „ Historijski razvitak radn. zaštit. zakonodavstva	85
„ „ Historijski razvitak soc. osigur.	168
Hahn Dr.: Sl. Ž. Vidaković: Tuberkuloza i sifilis	144
Henč Slavko: Čudo od kalkulacije	53
Ivanić dr. Stevo: Narodno zdravlje kao činilac privr. blagostanja	2
Ivanić dr. St.: Soc. uzroci tuberkuloze u Jugoslaviji	81
Ivanuša Vilko: Zimska romanca	15
„ „ Majska sjećanja	76
„ „ Lastavice na odlasku	148
Ivičić Viktor: Jedno predavanje	92
Jovanović dr. Dragoljub: Poštenje i strpljenje	134
G. Klimpel: Jedna odluka od hist. značenja	67
Konstantinović Dr. Mihajlo: »Intelektualni proletarijat« i »hiperprodukcija intelektualaca«	49
„ „ Pravo, sila i pravičnost	149
Korač Vitomir: Pacifistički morfinizam	33
Kreft Bratko: Dva pisma nesretnog djevojčeta	177
Kristan Cvetko: Radničke produktivne zadruge	153
Kun dr. Ivo: Bračno pravo u Rusiji	58

	Strana
Kus-Nikolajev Mirko: Jedan doživljaj	31
„ „ Upton Sinclair se bori za svoje ime	42
„ „ Genij siromaštva	55
„ „ Proročanstvo Njegove Ekselencije Generalkvartirmajstera Ericha von Ludendorfa	63
„ „ Sakramenat zemlje	69
„ „ Duh židovstva i savremeno društvo	90
„ „ Na skretnici	98
„ „ Danton	108
„ „ Kaethe Kollwitz i njeno delo	141
„ „ U spomenar »Nedelji«	143
„ „ Paul Levi	150
„ „ O »bolesti« Upton Sinclaira	171
„ „ Ludendorf ili tragedija stručnjaka	175
Lidin Vladimir: Transport	112
Magdić Milivoj: Od Proudhona do Forda	7
„ „ Pučki teater	25
„ „ »Trokošuljnik« Milana Kašanina	45
„ „ K. N. Milutinović: Likovi iz strane književnosti	46
„ „ Psihologija termidora	61
„ „ Među racijonalizmom i metafizikom	100
„ „ Pod gorom (M. Budak)	145
„ „ Hrvatski sjever i jug (D. Vilović)	146
„ „ Literatura četvrtog staleža	155
„ „ August Cesarec	172
Marcu Valeriu: Friedrich Hegel	165
Markovac dr. Pavao: Operna sezona 1930/31	106
Mesarić Ka: Zagrebačka drama	30
Mikić dr. Fedor: Sezonsko kretanje nekih akutnih bolesti	119
M. K. N.: »Hanoar«	44
„ 22 august	46
„ Nittijevo begstvo	96
„ Arrowsmith	107
„ Zola i Dreyfusova afera	110
„ Upton Sinclair u Rusiji	110
„ Berndorff: Sie rüsten	129
„ Ratni roman njemačke mornarice	164
M-r: Duhovna kriza uslijed privredne bijede	22
N: Oskar Wilde	26
Nenni Pietro: Kako je umirala sloboda	133
Nev.: Crnogorci u pričama i anegdotama	179
Pakaci Franjo: Danska socijalna demokracija	10
„ „ Vođa danske socijalne demokracije o razoružanju	19

Digitized by Google

	Strana
Pakaci Franjo: Zadrugarstvo unutar radničkog pokreta u Danskoj	103
Petre Frane: Radničko kazalište	13
Politeo dr. Ivo: Ekonomski hipohondri i Tartuffi	97
Popović Dr. M.: Alkoholizam, nar. zdravlje i nar. privreda	43
Ristović dr. Desanka: Trezvenjački pokret i žena	77
Romanov Pantelejman: Komitet sirotinje	131
Rothmiller dr. Cvi: Emil Vanderveide o Palestini	89
Sakazov Janko: Perspektive mira na Balkanu	17
Sekulić dr. Milan: Slučaj Bruna Nelissen Haken-a	72
Sinclair Upton: Sinclair Lewis	24
„ „ Fjodor Dostojevski	39
„ „ Henrik Ibsen	94
„ „ Anđeo bune	114
„ „ August Strindberg	143
„ „ Johann Wolfgang Goethe	161
Smith Bonnie: Izgledi izvanjske politike u 1931	1
Sobedimlija Sav. M.: Cerkvenik i neki slovenački književnici danas	157
Steinberg dr. J.: Postoji li danas internacijonala?	167
Štern dr. Evžen: Evropska komisija o neuposlenosti	126
Talpa: Ivan Cankar i slovenački proletarijat	98
Thiema R.: Kazniti ili liječiti	171
Toller Ernst: Trovački proces Riedel-Guala	160
Tomašić Stanko: Jahač sunčanih meridijana	28
„ „ Knjige »Cankarjeve Družbe« za godinu 1931.	30
„ „ Kuća gospodina kanonika	74
„ „ Zagrebačka drama	105
„ „ E. M. Remarque: »Povratak«	127
„ „ Mirko Jelušić: Cezar	128
Valić P.: Agrarni program francuskih socijalista	12
Vračarević Boško: Knjige o savr. ruskoj prozi	110
„ „ Dva mjeseca rada u Narodnom kazalištu	162
Vranešić dr. Gjuro: August Femel	135
Vuk Ivan: !	112
Vuko: Teška vremena	144
Zoščenko Mihajlo: Vrlo prosto	48
Zweig Štefan: Fouché u bijedi	27

II. BILJEŠKE:

	Strana
»Književniku« na umirenje živaca	10
Očenaš radničkog djeteta	52
Jedna vrlo dobra knjiga o zadrugarstvu	96
Einstein i Sinclair	54
Po revijama	111, 130 i 180
Interwievi Emila Ludwiga	147

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

GODINA IV. ▪▪ 1. JANUARA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Rennie Smith (London): Izgledi izvanjske politike
u 1931.
Dr. Stev. Z. Ivanić Beograd: Narodno zdravlje
kao činilac privrednog blagostanja.
Ljuro Grčević: Problemi rada u starome vijeku.
Milivoj Magdić: Od Proudhona do Forda.
„Književniku" na umirenje živaca.
Franjo Pakaci (Kopenhagen): Danska socijalna
demokracija.
Agrarni program francuskih socijalista.
Frane Petré (Ljubljana): Radničko kazalište.
Vilko Ivanuša: Zimska romanca.

BROJ 1

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

TISKARA

VIDOVIĆ I DRUG

ZAGREB

PRERADOVIĆEVA 32.

PREUZIMLJE SVE POSLOVE KOJI SPADAJU U GRAFIČKU STRUKU, KAO UREDOVNE I TRGOVAČKE TISKANICE, POSJETNICE, OSMRTNICE, BROŠURE, ILUSTRACIJE I T. D.

Prošla godišta
„Socijalne Misli“

uz snižene cijene.

Godište II. (1929.) 40·- Din
Godište III. (1930.) 40·- Din

Ko uzme **oba** godišta
dobiva ih uz cijenu od

70·- dinara.

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 1. ZAGREB, 1. JANUARA 1931. GODINA IV.

Rennie Smith (London):*)

Izgledi izvanjske politike u 1931.

Pregledavajući političke događaje u prošloj godini mora se u političkim odnosima između evropskih zemalja zabilježiti jedan vidljivi porast nemira. Pomorske suprotnosti između Italije i Francuske, koje su se već u početku prošle godine iskristalizirale, još uvijek nisu izglađene. Opasno nabujanje fašizma u Njemačkoj, gdje su kod zadnjih – slobodno i demokratski vođenih izbora – »Nazis« porasli od 15 na 107 mandata, najznačajniji je znak juriša u prošloj godini. Niko danas ne može reći kakovu će vladu Njemačka dočekati do konca godine 1931. Vrlo je moguće, da Njemačka ide u susret jednoj periodi diktatorskog načina vladavine, ako snagama konstitucijonalne demokracije (koja je u Njemačkoj u glavnom reprezentirana socijalnom demokracijom) ne uspije, da u ovoj kritičnoj godini ostanu one pobjednikom. O ovoj unutarnjoj borbi u Njemačkoj u velike će ovisiti politika Evrope. Njemačka fašistička stranka, koja otvoreno traži ponovno naoružavanje i prede političke niti prama Italiji i Rusiji, mnogo doprinosi nemirima, koji ugrožavaju političke odnose u Evropi.

Ali dok se s jedne strane mora zabilježiti stanovito zaoštrenje političkih odnosa, dotle se na drugoj strani mora knjižiti stanovito čišćenje i riješavanje nekojih neznatnijih pitanja. Zadnje je zasjedanje Lige Naroda doduše bilo nešto manje plodno od nekojih prijašnjih zasjedanja, ali su njegove diskusije bile vjerojatnije i konkretnije od prijašnjih. Ova realistička atmosfera u Ligi Naroda dobar je predznak za budućnost. Oni, čija se filozofija naklanja više k pesimizmu, moraju da uvide kako jak uticaj vrše privredni fenomeni na politički život. 1930. godina bila je godina najteže privredne depresije kroz čitavo vrijeme nakon svjetskog rata. U Sjevero-Američkim državama ima sada 7 milijona nezaposlenih, u Njemačkoj oko 4 milijona, a u Engleskoj 2¼ milijona. Ove tri zemlje, čiji su privredni sistemi barometri čitavog modernog svijeta, nalazile su se kroz čitavu prošlu godinu u velikoj privrednoj stisci. Revolucije u Južnoj Americi, porast fašizma u Njemačkoj, obrana protiv izvozne politike Rusije – da time spomenemo samo nekoliko primjera, – sve to nalazi svoje zajedničko tumačenje u velikoj svjetskoj industrijskoj krizi, u kojoj se nalazimo. Jedan dio nacijonalnih ekonoma drži, da je najteža perioda ove krize već prošla. I ako u tekućoj godini kapitalističkoj industriji uspije, da se prilagodi ovom novom svjetskom položaju, te da počne bolje funkcijonirati, to ćemo bez dvojbe to poboljšanje privrednog stanja vidljivo zapaziti i u političkim odnosima ne samo Evrope, već čitavog svijeta.

Drugo vrlo važno pitanje političkog razvoja u novoj godini biti će stvaranje jednog novog ustava za Indiju. U toku nove godine završiti će svoje poslove englesko-indijski komite čime će biti udareni temelji nečega, što će za čitavu jednu petinu svjetskog pučanstva značiti veliki korak napred u smjeru nacijonalnog samoopredjeljenja u okviru britskog »Commonwealth of Nation«. Neposredno ovaj se problem tiče samo naroda Indije i Velike Britanije, te samostalnih dominijona britanskog svjetskog carstva, ali je on u širem smislu i pitanje odnosa između naroda Zapada i Istoka. Od mirnog riješenja ovog najvećeg ustavnog problema sadašnjice u velikoj mjeri ovisi, da li će u buduće narodi Istoka i Zapada živjeti u prijateljstvu i ravnopravnosti, ili u neprijateljstvu i nepresťanim sukobima. Bilo je primjećeno, da je na našem malom planetu jedna Rusija dostatna. Ali je zato također istina, ako mislimo na Indiju, da je i Kina dostatna. Mi za Indiju ne želimo perturbacije jednog građanskog rata, već mirno izravnanje i sređene odnose.

*) Rennie Smith, narodni poslanik Labour Party, član engleskog parlamenta, napisao je za »Soc. Misao« ovaj vrlo značajan članak o perspektivi međunarodne politike u 1931. godini.

Digitized by Google

U novoj će godini čitavo konstruktivno političko djelovanje izvanjske politike biti usredotočeno na pripremanje svjetske konferencije za opće razoružanje. Pripremni komite Lige Naroda, nakon 4½ godine vrlo često prekidanog rada, izradio je jedan projekt ugovora, koji će služiti kao osnovica svjetskoj konferenciji, koja bi se imala sastati koncem 1931. ili početkom 1932. Naredna skupština Lige Naroda sigurno će biti u znaku jake mobilizacije svih snaga, koje rade za svjetsko razoružanje. Ko je nezadovoljan sa polaganim napredovanjem tog posla neka se sjeti, da je to prvi pokušaj u historiji čovječanstva, da društvo samo sebi postavlja granice u pitanju oružanja. Želi se dvoje postići: u prvom redu jedan sporazum o ograničenju naoružanja, a onda jedan uzajamni ugovor o sniženju oružanja – kod toga se razumije sniženje na najmanju moguću mjeru u svim državama svijeta. Nije neumjesno mišljenje, da bi već i postignuće samo prvog cilja (ograničenje oružanja) značilo veliki napredak u mirovnoj tehnici, t. j., da bi se svi narodi svijeta mogli složiti u principima ograničenja oružanja. Osnova, koju je izradio pripravni komite omogućuje jedan takav ugovor. Ona izrađuje principe, na temelju kojih se ograničenje oružanja može izvršiti u svim trima kategorijama: vojsci, floti i zračnoj floti. Za pomorsku flotu se to ograničenje u glavnom vrši ograničenjem materijala, jer je ratne lađe i podmornice lako brojiti. A za kopnenu vojsku ugovor u glavnom predviđa ograničenje snage vojske. Isto tako i u pogledu zračne vojne snage. U svrhu olakšanja ugovora o ograničenju uvađa se princip ograničenja budžeta, t. j. određuje se do koje visine mogu biti uvedeni rashodi za vojsku i vojne materijalije.

Jedan od najvažnijih predloga pripravnog komiteta je osnutak jedne stalne komisije za razoružanje u Ženevi po uzoru mandatne komisije, koja će imati punomoć, da bdije nad striktnim provađanjem zaključaka odnosećih se na razoružanje.

Pripreme za svjetsku konferenciju za razoružanje biti će u novoj godini pokusni kamen kako je i koliko Evropa zrela za konstruktivnu mirovnu politiku. U toku prošlih deset godina, u paktu Lige Naroda, u lokarnskom ugovoru, u Kellogovu paktu i u ugovoru o arbitraži, učinjeno je mnogo toga za osiguranje mira. Sada ima da bude učinjena proba kakove će ovi ugovori u stvarnosti donijeti plodove, a to se mora najjasnije pokazati upravo na području razoružanja.

Da li će ova svjetska konferencija imati željenog uspjeha to će najviše ovisiti o javnom mnijenju u svim zemljama. Jer baš javno mnijenje mora u prvom redu tražiti sniženje oružanja; ono mora da ispuni brojke, koje je projekt pripravne komisije ostavio otvorene, a o kojima će svjetska konferencija raspravljati. Engleska već počimlje mobilizirati svoju javnost putem radničke partije i putem udruženja za Ligu Naroda, i konačno putem svojih 50 raznovrsnih mirovnih organizacija, tako da će englesko javno mnijenje konstruktivno surađivati na ovoj velikoj međunarodnoj zadaći. Ako Evropi u novoj godini uspije, da učini bar ovaj prvi korak u ograničenju i sniženju oružanja, moći će ona da zada težak udarac onom političkom nemiru, koji u pojedinim državama ugrožava svjetski mir.

Dr. Stev. Z. Ivanić (Beograd):

Narodno zdravlje kao činilac privrednog blagostanja

U ovoj krizi, koja je zahvatila naročito poljsku privredu, mnogo se govori i raspravlja o načinima lečenja te krize. Mnogobrojni lekovi su predloženi i među njima ima izvrsnih sretstava terapije, ali svi oni, imaju i zajedničku manu. Nije mana tih privrednih recepata samo u tome, što svaki preporučuje samo svoju pililu, i ako je jednostavno spravljena samo od jednog leka, a ne složena od više lekova, što zahteva i privredna bolest, kojoj nije samo jedan uzrok i koja pokazuje tako raznolike simptome, nego još više što se svi lekari vrlo slabo obziru na glavnu privrednu činjenicu na čoveka, na njegovu biološku vrednost, socialno stanje, radnu sposobnost, prosvetno i opšte kulturno stanje. Da li će ovakav naš privrednik na selu moći progutati sve te pilule, koje mu se preporučuju za lečenje prema njegovom opštem biološkom, kulturnom i socialnom stanju, o tome se niko ne zapita.

Ako se hoće pravilno rešenje ove privredne krize potrebno bi bilo ispitati ceo složeni niz

Digitized by Google

svih ovih pitanja, potrebno bi bilo proučiti celo stanje našeg sela i privredno i prosvetno i kulturno i socialno, pa tek prema tome kompleksu činjenica dati složeni lek.

Ja ne mogu na ovo pitanje odgovoriti, jer bi to trebalo, da proučavaju komisije stručnjaka. Pokušaću samo da ukažem na neke zdravstvene probleme, koji su u nesumnjivoj vezi sa asanacijom privrede.

Naš narodni dohodak procenjen je na 69 miljarda 608,150.000, a celokupan socialni dohodak 80.102 miliona dinara,[1]) što iznosi na jednog stanovnika u zlatu 562 zl. din., dok je čehoslovački ministar finansija Engliš računao za 1927. god. narodni dohodak Čehoslovačke u 60 miliarda čehoslovačkih kruna ili 645 zlatnih dinara na jednog stanovnika, što čini za 31% više nego naš nacionalni dohodak. Ovaj nesumnjivo veoma nizak nacionalni odnosno socialni dohodak Jugoslavije posledica je privredne zaostalosti u svima vrstama radinosti, a u prvom redu poljske privrede. Ali baš zato, što je Jugoslavija u prvom redu poljoprivredna zemlja i što po svojim prirodnim i geografskim uslovima mora i ostati to, teško bi se stanje mnogo moglo popraviti i uvođenjem bolje tehnike, dok se ne bi poboljšala biološka vrednost narodnih masa.

Na prvom mestu dolazi nedovoljna naseljenost naše zemlje. Na jedan kv. kilometar padalo je po popisu od 1921. god. 48.5 stanovnika. Po raznim procenama bavi se poljskom privredom 75–80% od celokupnog broja stanovništva. Po računu u knjizi Naša domaća privreda[2]) na jednog stanovnika dolazi 1.13 ha obrađene i 0.75 ha šume ili na prosečnu seosku porodicu od 5 članova 9.40 ha produktivne zemlje i to 5.65 ha obrađene i 3.75 ha šume. Pored ovoga u našoj Kraljevini ima 28.1% neproduktivnog zemljišta. U tom pogledu ona je na trećem mestu među Evropskim zemljama. Međutim prema proračunu istih pisaca procenat neproduktivnog zemljišta melioracijama i pošumljavanjima može se svesti ispod 10%, te se produktivno zemljište može povećati sa blizu 20%. Već i dosadašnja obrađena zemlja daje mogućnosti za porast stanovništva u našoj zemlji, jer naša poljska privreda još ni blizu nije svome vrhuncu po intenzivnosti, a što je još glavnije mnoge grane poljske privrede tek su u razvitku i sa povećavanjem broja stanovništva imaće još za dugi niz godina da se zaposli priraštaj seoskog stanovništva u novim privrednim granama sela. I bez razvitka industrije, poljska privreda naša imaće mogućnosti da se razvije i zaposli višak seoskog stanovništva.

Ali taj privredni razvitak jako je zavisan od zdravstvenog stanja i vitalne snage naroda.

Ukazaću ovde samo na najvažnije indikacije, koje bi nam nalagale, kao prvi zadatak u lečenju naše privrede, staranje o biološkom podizanju našeg naroda.

To su smrtnost odojčadi, smrtnost male dece, opšta smrtnost. Pored tih velikih pomora i suviše je skup dobar priraštaj stanovništva koji i pored opadanja prema predratnom stanju ipak pokazuje naša zemlja.

Jer i suviše je skup priraštaj od 15–25 na hiljadu stanovnika, koji se utvrđuje u našoj zemlji, kad je opšta smrtnost dvaput veća nego u kulturnim zemljama. I ta smrtnost utiče nepovoljno na privredu. I još gore smrtnost se pomera u levo – podmladak naročito mnogo strada. Statistike rekrutovanja govore, da od 100 rođene muške dece doživi dvadesetu godinu tek 60–70%. Jedna trećina ih pomre. Od 100 smrtnih slučajeva umire u starosti od 0–15 god.

u Vojvodini	40.1%
u Hrvatskoj i Slavoniji	44.6%
u Severnoj Srbiji	46.2%
u Bosni i Hercegovini	47.6%
u Južnoj Srbiji	51.5%
u Danskoj	23.0%
u Nemačkoj	28.0%
u Holandiji	28.0%
u Austriji	24.6%
u Belgiji	19.9%

Međutim ovaj uzrast sačinjava tek trećinu celokupnog stanovništva. Istina da je smrtnost najveća u prvoj godini života, ali ona se već sa drugom godinom smanjuje a od 8–15 god. je u opšte najmanja. To se još bolje vidi kad se uporede naši brojevi sa stranim. Godišnje umire kod nas oko 260.000–300.000 duša (a normalno bi bilo oko polovine). Od toga broja su deca od 0–15 god. oko 110.000. Ovako velika smrtnost ima nesumnjivo velika uticaja na privredno stanje ne samo zbog velikih troškova, kojima smrtni slučaj izlaže porodicu, nego baš i zbog upropašćivanja narodne snage.

Ali još veće i poraznije posledice po narodnu privredu nanose bolesti. Možemo računati prosečno godišnje na bolesnike: od akutnih zaraznih bolesti 40.000 duša, od malarije 600–700.000, od veneričkih bolesti 300.000, od tuberukloze 400.000 do 500.000, od trahome oko 50.000, od bolesti odojčadi 50.000, od dečjih bolesti izvan zaraznih 100.000. Tako da samo od ovih važnijih bolesti imamo oko 2 miliona obolelih godišnje. Neka je prosečna celokupna šteta za svakog ovog bolesnika samo 1000 dinara, pa to je suma od dve miliarde, koju ove bolesti nanose našoj narodnoj privredi. Ali pored ovih socialnih bolesti, sigurno da još toliki broj godišnje boluje od drugih ovde nepomenutih, pa neka je od njih za polovinu manja šteta, ipak naša privreda se opterećuje sa izdatcima od trećine državnog budžeta samo usled bolesti.

[1]) Naša narodna privreda i nacionalni dohodak, obradili V. M. Đuričić, M. B. Tošić, A. Vegner, P. Rudčenko i D. M. R. Đorđević, Beograd 1927. god.

[2]) Naša domaća privreda, N. Popović i D. Mišić, Beograd 1930. god.

Digitized by Google

Ali bolesti imaju i druge posledice. Privrednu nesposobnost povlače mnoge od ovih bolesti. Nesumnjivo da je za privrednu zaostalost Dalmacije i Južne Srbije najveći krivac malarija. A tuberkuloza ne skraćuje samo život, nego i radnu sposobnost.

Drugi važan činilac je nedovoljna ishrana našeg naroda. Ovo je posledica privrednih i socialnih prilika. U skorašnjem jednom članku tvrdilo se, da je kriza u poljoprivredi nastupila u našoj zemlji, jer se proizvede više žita nego što je potrebno za potrošnju, a ostatak ne može da konkuriše stranim proizvodima. Ovo bi bilo tačno, da je pisac izračunao ne stvarnu potrošnju nego stvarnu potrebu. Prema Grotjanu stvarna potreba za ishranu stanovništva naše zemlje iznosila bi 35,700.0000 metarskih centi pšenice. Međutim stvarna potrošnja iznosi samo 11,656.803 metar. cente. Ostatak nadoknađuje sa 17,867.197 met. centi kukuruza i drugim žitaricama niže vrednosti. Već za hlebnu hranu naš narod skoro u 60% upotrebljuje žita manje vrednosti. Ali ovaj nedostatak hrane opaža se i u drugim važnijim namirnicama. Potrošačka moć naroda naročito na selu vrlo je mala. I zato se narod pothranjuje u masama, a to ni najmanje nije od koristi po narodnu snagu i biološku vrednost.

Vojtinski je utvrdio da je pre rata ekonomska snaga Nemačke rasla mnogo brže nego ekonomska snaga Velike Britanije ili Francuske. On ne daje razloga tome. Međutim nesumnjivo je, da pored ekonomskog i tehničkog napretka velika značaja je imao i živ priraštaj Nemačke. Ona je pred rat pokazala jak priraštaj u stanovništvu i veliki polet u socialnoj zaštiti narodnog zdravlja. U Engleskoj se ovaj proces mnogo ranije odigrao, i Francuska je pokazivala zastoj.

Nije mi bila namera niti je to moguće u jednom kratkom članku, da navodim sve mnogobrojne argumente, koji dokazuju veliku potrebu privrede, da se unapredi vitalna snaga i biološka vrednost naroda, nego samo da obratim pažnju na ove činjenice.

Pored rđavog zdravstvenog stanja, rđave ishrane i nedovoljne higijenske nege i staranja za dojenčad i malu decu postoji još mnogo drugih činilaca, koji nepovoljno deluju na zdravstveno, pa i na privredno blagostanje našeg naroda. Naročito treba obratiti pažnju na izvor naše narodne snage, na selo. U Jugoslaviji su u ovom pogledu već činjeni napori. I higijenska sekcija Lige Naroda uočila je već ovu činjenicu, te traži puteve i metode, da se poboljša zdravstveno stanje seoskih masa u Evropi i svetu.

Privredna kriza, u kojoj se danas nalazi svetska poljoprivreda samo je prvi čin igre, koja dolazi. Kao što su pojedini poljoprivredni proizvodi gubili cenu, tako će doći postepeno red i na one, koji još drže cene, a zatim i na proizvode drugih vrsta radinosti. Jer ova kriza nije ništa drugo nego put ka ozdravljenju privrede i vraćanju u normalno stanje. Ako nove kataklizme ne ometu ovaj socialni proces, privredni život vratiće se jednom novom normalnom stanju, koje će značiti olakšanje i nov polet u privrednom i kulturnom životu.

Gjuro Gržević:

Problemi rada u starome vijeku

Za razliku od savremenog mašinskog načina proizvodnje, svu proizvodnju kulturnih naroda staroga vijeka – jednako kao sredovječnu i novovjeku proizvodnju čak do XIX. stoljeća – obilježava manufaktura. Tačno je, da je mašina u područje proizvodnje unijela revoluciju, da je stvorila mnoge zamršene probleme rada, kojima se bavi socijalna politika u širem, a oboje radničko zakonodavstvo (zaštitno i socijalno osiguranje) u užem smislu. Kod ručnog rada iako zdravlje i život radnika ni iz daleka nisu bili toliko ugroženi kao danas, ipak i ručni je rad imao svojih problema i najdrevniji zakoni bavili su se s tima problemima.

Historija, ta magistra vitae, sa ove tačke gledišta nije još potpuna. Sačuvani fragmentarni spomenici o starim problemima rada dobrim su dijelom historijski još nesređeni i još uvijek nisu pobudili kod historičara onog interesa, kojega zaslužuju Primjena socijološke metode u izučavanju historije uostalom unosi više svijetla i u probleme rada davnine.

U ovom eseju, koliko se zasad može, reći ćemo nešto o najdrevnijim problemima rada.

Prije svega i manufakturni je rad moguć u velikim obimima. Zato daje stari vijek višestruke potvrde. Na pr.: zar je bio moguć cvatući obrt u gradovima stare Babilonije, bez velikih i na fabrički način organizovanih radionica? Ili zar je bilo moguće navodnjavanje Mesopotamije sa vodama Eufrata i Tigrisa bez dubokih, na širokim potezima zasnovanih zemljoradnja? Slikari starog Babilona, u koje se bar što se forme tiče zna ponekad ugledati i naš Meštrović, naslikali su brojne slike, koje nam pokazuju, kako čitave kolone radnika kopaju zemlju pod budnim okom hladnih nadzornika. Jedna sačuvana scena prikazuje, kako besćutni nadzornici gone sa štapovima na rad čitav čopor radnika. Uzmimo drugu kulturnu zemlju staroga vijeka – Egipat. Zar je mogao u Egiptu faraon Ammenemha III. bez neizmjerne upotrebe radne snage sa golemim zidom od 40 kilometara Moiridora jezera postati gospodarem Nila i pretvoriti 1000 km² fajumske pustinje u plodno tlo? Ili zar nije u pravu Herodot, kada tvrdi, da je na samoj Cheopovoj piramidi u Egiptu radilo 30 godina 100.000 radnika, a gdje su druge piramide, hramovi i gradovi? Herodotov račun lako mogu provjeriti savremeni naši inžinjeri. Zadatak je poznat (vidi na strani 58. historije Dr. Justina V. Práška: »Egypt za slavných dob faraonuv«): podignuto od zida brdo od 147 m sa 2 milijona 500.000 m³ zida – Cheopova piramida – a sve bez mašina sa rukama i željeznim i mjedenim alatkama.

Digitized by Google

Našoj izvjedljivosti, kako se dobivao građevni materijal za egipatske gradnje i piramide, udovoljavaju kamenolomi u Gebel Selselu, Assuanu i Turry, u kojima putnik još i danas može da vidi, kako su mineri radili zamarajući posao. Vrtali su sa željeznim alatkama škulje u kamenim stijenama u udaljenosti oko 20 cm i zabijali u njih drvene klinove, i sa ovima lomili kamenje. Za ekrazit, dinamit i titanit tada se, dašto, nije znalo. Iz kamenoloma otpravljalo se kamenje splavima uz Nil i istovarivao blizu gradnje. Zamislimo, kako se veliko kamenje tovarilo na splav i iz splava pretovarivalo na volovska kola, pa vuklo na mjesto gradnje i tamo opet istovarivalo. Koliko li se tu napreglo radničkih mišica. Zamislimo tesanje kamena i gradnju orijaških skela oko piramida. Sve ovo možemo zamisliti, ali nam je još i danas neriješena zagonetka, kako su egipatski radnici bez upotrebe mašina dizali u znatne visine teško kamenje. Zato ima nekoliko teorija, koje uostalom ne spadaju u ovaj okvir. Što se tiče manufakture u velikom obimu u starom Egiptu, moramo pretpostaviti, da je jedna brojna branša radnika tkala od lana i raznih biljnih vlakana fino platno za faraona, svećeničku i vojničku kastu. Isto tako druga brojna branža radnika izrađivala je za njih namještaj i pokućanstvo. Egiptolog Breasted (Geschichte Ägyptens, prevod Rankeov) ovako je rekonstruisao stan egipatskih velmoža: cvijeće lotosovo ćvalo je na držcima njihovih žlica i vino se njihovo iskrilo u tamno modrim kaležima, urešenim sa istim cvijećem. Volovske kosti ili kosti izrezane iz slonovine, nosile su krevete na kojima su spali; na stropu nad njihovim glavama bilo je naslikano zvijezdano nebo, kojega su podupirale palme, a po njemu su letjeli šareni leptiri i bijele golubice. Kod bogatih Egipćana bilo je i drugih brojnih predmeta raskoši. U otvorenoj iza rata Tutanchamonovoj grobnici, i u ranije otvaranim grobnicama, suhi konservirajući egipatski zrak sačuvao nam je svu silu bijelih i razno obojenih tkanina, finih predmeta od kože, drva i stakla, kao i svu silu rukotvorina iz kamena, alabastera, ebanovine i slonove kosti. Tekstil starog Egipta u svojoj finoći ne ustupa ni najfinijem savremenom tekstilu, dok su nađene u grobnicama iz spomenutog materijala načinjene perle, amuleti, zdjele, dječje igračke itd. savršenije od naših. Sve ove stvari, kao i slike, prikazuju nam kaleidoskopski život starih Egipćana i omogućuju bolje nego igdje rekonstrukciju radnih prilika. U starom Egiptu radile su i žene i djeca. Ima slika, koje prikazuju, kako sjede za krosnima trbušaste trudne žene, i tkaju platno i kako na vitlovima namataju pređu djeca. Postojao je zaista u starom Egiptu rani rad djece, fizički rad žena matera i zamarajući teški rad muževa. Da bi bila potpunija slika u pitanju, koje nas interesuje, zamislimo još razmjenu dobara u Egiptu i Feniciji sa okolnim narodima, trgovinu po moru. Koliko li je tu na brodovima, koji nisu bili tjerani ni parom ni motorima, zaposleno bilo ljudi? U ruševinama hrama Der-el-Bachri, kojega je sagradila egipatska kraljica Hačepsu-Makarija kraj Teba, našla se slika dviju lađa, koju pokreće svaku trideset veslača sa neobično napregnutim mišicama. Kulturne tekovine stare Grčke podizale su također hiljade radnika. Da spomenemo samo, da je Perikle u Ateni kod izgradnje veličanstvene Akropole plaćao veliki broj slobodnih radnika sa blagom svetog amfiktiorskog saveza. I u starom Rimu manuelni rad bio je zasnovan na veoma širokim osnovkama. Zar neobično čvrste vojničke ceste, koje su vodile iz staroga Rima na sve strane svijeta sve do međa barbara, kao i rimske mostove i tvrđave, nisu izrađivali milijoni ropskih ruku? Ili zar na predmetima raskoši, bez kojih rimska plutokracija nije mogla da žive i koji su bili još luksuriozniji od egipatskih, nije radilo brojno radništvo?

Bacivši ovako sumaran pogled na zasnovanu na najširim konturama manufakturu staroga vijeka, možemo preći na tadašnje probleme rada. U manufakturnom radu većine starih naroda, izuzev Rimljana, bili su zaposleni u većoj mjeri slobodni radnici. U rimskoj manufakturi radili su iskjučivo robovi. Slobodan čovjek siromah u starom Rimu svojim radom nije mogao da konkuriše radu robova. Slobodnjaci sačinjavali su rimsku fukaru, koja je od mogućnika i careva očekivala i tražila: »panem et circenses«. Robova je bilo i u starom Babilonu, Egiptu Feniciji i Heladi, ali po manje, jer se ove drevne kulturne države u osvajalačkoj ekspanziji ne mogu mjeriti sa Rimom. Šumirski porodični zakoni, jedni od najstarijih pravnih spomenika čovječanstva, ustanovljivali su, da otac ima pravo na proda neposlušnog sina u ropstvo, a muž nesnosnu ženu. Ove se ustanove nalaze i u Solonovim zakonima i u starim rimskim tabulama. No iz ove prodaje i kupnje regrutovali su se kod starih kulturnih naroda robovi zaista izuzetno. Robove u kulturnim starim državama većinom su sačinjavali ratni zarobljenici. Na pomenutoj sceni u starom Babilonu gone nadzornici sa štapovima na posao ratne zarobljenike. Kako sve stare kulturne države, izuzev Rima, nisu bili isključivo osvajalačke, ratnih zarobljenika bilo je malo i u proizvodnji morali su se upotrebljavati slobodni ljudi. U velikim radionicama babilonskim radili su slobodni ljudi, žene i robovi. Proizvodnja u Babilonu 2000 godina pred rođenjem Hristovim pokazivala je tragove kapitalističkog iskorišćivanja radne snage. U tom prelazu naturalnog gazdinstva k novčanom već je iskrsavao problem nadnica i problem obeštećenja narušene radne snage. Zakonik Chammurapijev, kojega su pronašli sretnim slučajem francuski arheolozi u Suzi 1901.–1902. godine, a koji je napisan klinovim pismom na polomljenim trima komadima velikog kamenog stupa, sadrži o tom interesantne odredbe. Po njemu bio je priman u zanat slobodan čovjek i rob. Roba je, razumije se, davao u zanat njegov gospodar. Izučeni slobodan čovjek i rob radili su kod zanatlije oba za nadnicu. Nadnicu za roba primao je njegov gospodar. Gospodar je uopće iznajmljivao roba u zanatu na svoj račun, ali je zanatlija najmoprimac bio dužan po Chammurapijevom zakonu, u slučaju kad rob postane kod njega za rad nesposoban, da da njegovom gospodaru primjerenu naknadu. Naknadu za onesposobljenog slobodnog kalfu davao je zanatlija samom kalfi. Chammurapi, kralj Babilona i četiriju uglova svijeta, živio je od 1952.–1875. godine prije Hrista i eto u svom velikom zakoniku (zakonik je sadržavao tri stotine raznih kazneno-pravnih i civilno-pravnih propisa, od kojih je uništeno samo 34), morao se dodirnuti problema, kojega je tek pred 50 godina sa obavezom osiguranja radnika uspješno riješio Bismark. Interesantne su zaista ove odredbe u najstarijem spomeniku pravne kodifikacije svijeta.

Digitized by Google

I u proizvodnji starog Egipta ispreplitao se rad robova i slobodnih ljudi. Rad slobodnih ljudi znatno je prevladavao. Ta na izgradnji Moiridova jezera morao je da kuluči cvijet radne snage cijeloga Egipta više no za jednu ljudsku generaciju.

Položaj robova kod kulturnih najstarijih naroda nije bio onako težak kao docnije u starome Rimu. Priča o biblijskom Josipu zaista ne spada u oblast čistog izmišljanja. Robovi su doduše bili bespravni, ali se s njima postupalo bolje i puštalo ih se često na slobodu. U Babilonu, koji je inače poznat kao bezobziran i besćutan, služili su robovi čak i u vojsci zajedno sa privilegovanim kastama. Znak, da se s njima nije uvijek i posvuda tako rđavo postupalo, kad im se moglo dati i oružje u ruke (Bezolt: »Ninive und Babilon«).

I u najstarijim dobama ljudske kulture nalazimo kod radnog naroda na štetne posljedice rada, na prerani dječji rad, na zamarajući fizički rad žena-matera o čem smo već govorili, kao i na brojna obrtna obolenja. Obrtna obolenja stare manufakture i opet najbolje možemo pratiti u Egiptu. Egipatske mumije, koje su živjele nekoliko hiljada godina pred Hristom, pokazuju iste reumatičke disformacije kostiju i mišica, koje susrećemo danas kod radnika, koji rade u vodi, kaže profesor univerziteta Dr. Jul. Loewy u svom predavanju održanom u socijalnom ustavu dne 7. XI. prošle godine, o: »Sociálni význam nemocí z povolání, jejich zábrana a návrhy k jejich odškodnění«. Nađene su i mumije sa karakterističkim za današnje naše obućare kokošjim prsima. Najpotpuniju sliku obolenja, koja prate fizički rad, daje sačuvana egipatska literarna spomenica, napisana na papirosu sa hijeroglifima, u kojoj otac savjetuje sina, da ne bude ovo ni ono, već da bude pisar, pa da će upravljati sa ljudima. Tu otac savjetuju sinu, da ne bude kovač, da ne bude zidar, da ne bude tkač itd., i opisuje kakvim bi se tegobama i bolestima izvrgnuo, kad bi to postao. Ova se spomenica, ako koga interesuje kao prvi popis obrtnih bolesti staroga vijeka, može naći prevedena u cijelosti u Raabarovoj povijesti. Premda su brojna obolenja pratila radni narod i u najstarije doba historije i premda su se stari zakoni, s problemima koje je donosio rad, morali da bave, ipak u nijednom starom zakonu ne nalazimo odredaba, koje štite radni narod na samom radu i koje se staraju, da predusretnu ova obolenja. Chammurapijev zakonik, iz kojega zuri stroga pravednost ublažena rijetko kada sa milosrđem, dodirnuo se, kako smo vidjeli, obeštećenja u slučaju radne nesposobnosti, ali je pustio sasvim po strani zaštitu radnog naroda na radu. I rimskim zakonima nepoznata je zaštita radnika. Rob je bio stvar, s kojom je u Rimu slobodno i na svoj rizik raspolagao vlasnik. Sva briga staroga Rimljanina bila je, kad mu je rob obnemogao i ostario, da ga se riješi. U starom Rimu bilo je nečuvenih i najsurovijih postupaka sa robovima. Čak jedan plemenitiji i pravičniji Rimljanin, stari Katon, savjetuje sinu, da roba, kad mu ostari, proda. Očigledno, da je bio nesnosan položaj robova u starome Rimu, kad su ih tamo i bolji ljudi tretirali kao stoku. U zakonima staroga vijeka badava bi tražili sažaljenje prema ljudima, koji su se na radu izvrgavali opasnostima po zdravlje i život. Uostalom sažaljenje, ljubav prema bližnjemu i požrtvovanje kao sudbinu i cilj čovječanstva objavio je svijetu istom Nazarenac.

U pitanjima, na koje smo došli, zakonodavstvo staroga vijeka staralo se, da štiti ne radni individuum, već druga lica, koja su dolazila u dodir s proizvodnjom. Briga staroga vijeka bila je u tom, da oboljeli radnici ne zaraze ostale slojeve naroda. Interesantne pravne odredbe o tom nalazimo u zakonodavstvu starih Feničana o farbačima grimiza (purpura) i u starorimskom zakonodavstvu o strojačima koža, koji su svi morali da stanuju izvan grada.

Duh zakonodavstva pod utjecajem Hristove etike, skupljene u osnovnom pravilu »ljubi«, tijekom se vremena u odnosu prema zaštiti života i zdravlja radnika postepeno mijenjao. Dok je u starom vijeku, kako već rekosmo, igrala veću ulogu zaštita lica, koja mogu doći u dodir s radništvom, počela se u srednjem vijeku, iako kmetskom i na pola ropskom, malo po malo isticati zaštita radnika na radu. Novi vijek u obrtnom zakonodavstvu pošao je dalje u tom pravcu. Karakteristično je, što piše Rammazzini, otac obrtnog zakonodavstva godine 1700. u čuvenoj knjizi »De morbis

I Vaša će kosa opet porasti
ako rabite

biološko sredstvo za kosu
Dobiva se u apotekama, drogerijama i brijačkim salonima.

Digitized by Google

artificium diatribe«, da je potrebno starati se o silno ugroženom zdravlju rudara radi kršćanske ljubavi i za to, što svećenstvo dobiva iz rudnika velike prihode. Ovaj posljednji razlog u današnjoj dobi smatrao bi se drskim, ali je slavni Rammazzini imao razloga, kada je visoke crkvene dostojanstvenike uz ljubav prema bližnjemu potsjećao i na materijalne koristi.

Mašina, u XIX. stoljeću još nezaštićena, problem zaštite radnika podigla je na prvi plan. Iza prvih velikih žrtava mašina, koje je tako potpuno i markantno opisao Karlo Marx u svome Kapitalu, i iza dokidanja kmetstva, proletarizovanja i organizovanja radnog naroda u velikim gradovima i industrijskim centrima, prvi su Englezi udarili temelje zasebnom radničkom zaštitnom zakonodavstvu, koje zajedno sa germanskim socijalnim osiguranjem, postaje potreba kulture XX. vijeka.

Milivoj Magdić:

Od Proudhona do Forda

(Svršetak).

U prvom dijelu svoje »Histoire socialiste« (La constituante) kaže Jaurès: »Nous considérons la Révolution française comme un fait immense et d' une admirable fécondité; mais elle n' est pas, á nos yeux, un fait définitif dont l' histoire n' aurait ensuite qu'a dérouler sans fin les consequences. La Révolution française a préjaré indirectement l' avènement du prolétariat. Elle a réalisé les deux conditions essentielles du socialisme, la démocratie et la capitalisme. Mais elle a été, en son fond, l' avenèment politique de la classe bourgeoise«.

U vremenu od 1789. do 1871. linija francuske društvene misli sadrži jedno neiscrpivo bogatstvo ideja i podtsreka, da nebi bilo nikakvo čudo, ako bi mladi student sa sirovog Balkana pao pod njihov uticaj. Put koji je otvorio Gracchus Babeuf i koji seže do Augusta Blanqui-a odviše je jasno ocrtan i linija mu je odviše logična, a da ne bi u vremenu međunarodnog rata mogao dati jasnu orijentaciju onome, koji je želi.

Čitava historija XIX. vijeka opredjeljena je dvim osnovnim faktima: industriskom revolucijom u Engleskoj i velikom revolucijom u Francuskoj.

Francuska je pri koncu XVIII. vijeka bila zemlja na čelu koje je stajao neorganičeni vladalac. No u samoj stvari vlast je držalo dvorjanstvo, koje je dio svog uticaja prodavalo svećenstvu i već formirajućoj se finansisko-trgovačkoj buržoaziji. Pod utiskom silnog gibanja među narodnim masama, među sitnim proizvođačima, među seljacima, među sitnim i srednjim zanatlijama, koji nisu imali nikakvih privilegija, u Francuskoj je izrastao silan revolucijonarni pokret, koji je na koncu prisilio kraljevsku vlast na ustupke. U procesu borbe dviju različitih društvenih grupa, gradske sirotinje sa privilegisanim slojevima, vlast je došla 10. augusta 1792. u ruke revolucionarne sitne buržoazije i pariških radnika. Vanjskim izrazom te vlasti javlja se vlast jakobinaca. U toku dviju godina Francuska je u rukama pobunjenog naroda, čija je avantgarda revolucionarni Pariz. Ti jakobinci bili su predstavnici buržoazije, no koji su doveli do logičkog kraja potrebe te buržoazije. Oni nisu bili komunisti, oni nisu bili socijalisti. Ni Robespierre, ni Danton, ni Marat. Oni su bili sitnoburžoaski demokrate, koji su za sebe uzeli zadaću, koju je bila dužna izvesti čitava buržoazija, naime, očistiti Francusku od svih ostataka feudalnog režima, izgraditi političke uslove, koji bi omogućili djelatnost slobodnu svim privatnim vlasnicima, pod kojima ni sitni vlasnik nebi imao nikakvih prepreka, da zaradom ili eksploatacijom drugih osigura sebe. No u borbi za takove političke uslove, u borbi proti feudalizma, u borbi protiv aristokratije, u borbi proti čitave istočne Evrope, ti jakobinci Robespierre i Marat igrali su ulogu revolucionarnih vođa. U toj borbi sa čitavom Evropom oni su bili prisiljeni poslužiti se metodom revolucionarne propagande. Kako bi snazi feudalaca i kraljeva mogli protivustaviti snagu narodnih masa, oni su izbacili lozinku: »rat dvorima – mir kolibama«. Oni su na svojim zastavama nosili lozinku: »sloboda, bratstvo i jednakost«.

I Napoleon u svojoj borbi sa starom monarhističkom i feudalnom Evropom morao se upirati o osnovne tečevine francuske revolucije. Uostalom on je započeo svoju karijeru u revolucionarnoj armiji. On se nije odricao revolucionarne propagande u svojim ratovima. On je dobro znao da su puške silno oružje, ali do posljednjih svojih dana nije se odricao oružja revolucionarne propagande, koje tako silno rastače vojske.

Poslije konačnog svrgnuća Napoleona, u Francuskoj je bila uspostavljena burbonska monarhija. Ona je učinila niz ustupaka vlastelinima. Zemlju im nije mogla vratiti, ta je ostala seljačka, ali im je isplaćena ogromna odšteta. Nova vlast je nastojala svim silama zadržati razvitak novih društveno-političkih odnosa. I u toj borbi među liberalima i konzervativcima burbonska se monarhija dogurala do nove – julske revolucije 1830. g., koja je dovela do njihove detronizacije. No republika, koju su sebi stavile ciljem revolucionarne organizacije dvadesetih godina, nije bila uspostavljena, nego konstitucionalna monarhija sa orleanskom dinastijom. Ta julska monarhija dala je slobodu industriskoj, trgovačkoj i finansiskoj buržoaziji, da olakša i uskori proces obogaćenja te buržoazije i otpočela sa progonima radničke klase, koja je počela pokazivati prve zametke organizacija, ali još ne u dostatnoj formi. U početku tridesetih godina revolucionarna društva sastojala se poglavito iz studenata i inteligenata, dok se radnika u njima nalazi malo. Ali s druge strane ustanak lionskog proletarijata 1831. i 1834. djelo je samih radnika. Ti ustanci su najavili revolucionarni značaj radničkih elemenata i imaju značenje ustanka proti čitave buržoazije. Zahtjevi njima istavljeni nisu bili još upravljeni protiv samih osnova buržoaskog poretka, ali su ipak bili upereni proti kapitalista i proti eksploatacije.

Digitized by Google

Februarska revolucija 1848. i njene popratne pojave označuju već istup proletarijata kao klase sa posebnim interesima i zahtjevima. Tu su bile otvorene mogućnosti, zbog buržoaskih raspri, da se pojavi jedna operetna figura – Louis Napoleon – i uspostavi drugo carstvo. »Drugo carstvo otpoče i sa njim pljačkanje Francuske od bande političkih i finansiskih pustolova, ali istovremeno i industriski razvitak, kakav nikako nije bio moguć pod tjesnogrudnim i pljašljivim sistemom Louis Philippe-a, kada je isključivo vladao samo jedan mali dio krupne buržoazije. Louis Bonaparte oduzeo je kapitalistima njihovu političku vlast pod izgovorom, da njih, buržoe, zaštiti od radnika, a radnike opet od njih; ali zato je njegova vladavina povlađivala u dosada nepoznatoj mjeri spekulaciju i industrisku radinost, jednom riječi, polet i bogaćenje cjelokupne buržoazije. U još daleko većoj mjeri svakako razvijala se korupcija i krađe onih, koji su se grupisali oko carskog dvora, koji je od ovog bogaćenja dobijao svoje velike procente«. (Engels). Događaji su mučno vodili do 4. septembra 1870. – vodili su do ustanka pariškog proletarijata. Poslije pada Komune organizuje se Treća Republika.

Tek na platformi ovako ocrtanih događaja mogu se shvatiti različita strujanja društvene misli u Francuskoj. Na toj osnovici možemo tek da analizujemo pojavu socijalizma. Bez te osnovice ne možemo naročito da shvatimo t. zv. utopiske socijaliste kakovi su bili Babeuf, Blanqui, Fourier, Saint-Simon, Proudhon, Cabet, Louis Blanc i drugi. Bez poznavanja te osnovice i bez točnog poznavanja francuske društvene strukture nebi ove naivne doktrine mogle da danas ekzistiraju. Tek kada upoznamo vrijeme u kojem su živjeli i prilike pod kojima su se formirali, možemo ocijeniti što od njih danas preostaje i koliko su progresivno utjecali na razvoj društvene misli. Jer te falansterije, kreditne banke i peticije na vladare, danas, same o sebi ne znače ništa. Tek ako ih postavimo u vrijeme, kada je u mnogim granama industrije još zadržan sitni zanat, kada su klasne suprotnosti još u razvijanju, kada još nema nauke o društvu, koja bi nastojala da dade naučnu spoznaju o zakonitosti u društvenom životu, kada nema jakih radničkih organizacija, onda ih tek donekle možemo razumiti.

Sam Marks nije samo dijete njemačke klasične filozofije nego i francuske društvene i političke misli. Još u familiji upoznao je francuske materijaliste XVIII. vijeka. Mladost je proživio posmatrajući dinamiku francuskih događaja. Bio je u idejnom kontaktu gotovo sa svim predstavnicima francuske društvene misli.

Marks i Engels obuhvatili su mnoge socijalističke i ekonomske teorije i iskustva i stvorili iz mnogih često protuslovnih više jedinstveno naučnog socijalizma kao što ga moderni proletarijat kao klasa zastupa. Za naučnu zgradu marksizma tri su stvari karakteristične:

Historisko-filozofski: Duhovni život je uvjetovan načinom produkcije.

Ekonomski: Teorija vrijednosti daje nam ključ za razumijevanje zakona kretanja kapitalističkog društva.

Politički: Klasna borba.

Ma da su t. zv. utopiski socijalisti prethodnici naučnog socijalizma – ipak je Marks sa mnogima od njih vodio teške borbe. Danas su oni kao nosioci jedne integralne ideologije nestali. Postoje samo kao predhodnici.

Na pr. Proudhon kojega Engels zove »socijalistom sitnog seljaka i zanatlije«, bio je po Marksu kritički razmrvljen (Bijeda filozofije). I nakon sraza sa naučnim socijalizmom prudonizam sve više nestaje. Baš Komuna 1871. kojoj su logički vodili događaji morala je postati »grob Prudhonove škole socijalizma«. Ova škola iščezla je danas iz francuskih radničkih krugova; ovdje vlada sad neosporno kod posibilista ne manje nego kod »marksista«, Marksova teorija. Samo među »radikalnom« buržoazijom ima još prudonovaca« (Engels). Danas ima uglavnom nešto prudonizma u fašističkoj doktrini, kako ju formuliše Mussolini.

Borbe, koje su tresle Trećom Republikom krajem prošlog i početkom ovog stoljeća iznele su jednu vanredno jaku ličnost: Jeana Jaurèsa. On nije prvorođeni socijalista. On nije društveno pripadao radničkoj klasi. Sin ministra, admirala, ambasadora i senatora nije to ni mogao biti. Naučno raditi nije počeo kao socijalista u politički život nije ušao kao pripadnik socijalističkog pokreta. Ali on je kasnije postao socijalista. I ideološki. I organizaciono. Intelektualac-socijalista nosi gotovo do svoje smrti pečat svog porijekla. On se teško može približiti radničkoj klasi. On još uvijek pripada jednoj drugoj klasi. I onda kada on to neće. Tek uskom saradnjom u svakodnevnom svijetu radnika može im se donekle približiti. Radnički pokret morati će sam da formira svoje intelektualce. Tip koji će biti stopostotno zatvoren. Građanski intelektualac koji ulazi u socijalizam poprište je borbi idejnih dvaju svijetova u sebi. I zato on ne može dati t i p. Taj je tek u formiranju.

I Jaurès je kao građanski intelektualac ušao u radnički pokret. I zadržao je značajke takvog intelektualca do smrti. Ali ipak – sve što je b i t n o u radničkom pokretu – on je bio usvojio. Evo njegovih vlastitih riječi:

»U buduće ima samo jedna klasa, koja može dati misli socijalnu snagu: to j e p r o l e t a r i j a t. On, koji ne uživa nikakvu privilegiju, koji, po riječima Marksa, nema šta da izgubi do svoje lance, ne strahuje od istine, jer mu svaka istina služi«.

»Klasna je borba princip, osnova, sam zakon naše partije. Oni koji ne usvajaju klasnu borbu mogu biti republikanci, demokrati, radikali ili bolje radikalni socijalisti; oni nisu socijailsti. Priznati klasnu borbu to znači reći da u d a n a š n j e m d r u š t v u p o s t o j e d v i j e k l a s e; k a p i t a l i s t i č k a b u r ž o a z i j a i p r o l e t a r i j a t, k o j i s u u t a k v i m o d n o s i m a d a c j e l o k u p n o r a z v i ć e j e d n e u s l o v l j a v a i š č e z n u ć e d r u g e«.

»Mi socijalisti ne strahujemo od rata. Ako on izbije mi ćemo umjeti posmatrati događaje kako treba, da bi ih najbolje iskoristili za nezavisnost nacija, za slobodu naroda, za oslobođenje proletarijata«.

»Ko bi mogao predviditi mogućne odjeke ruske revolućije, gdje bi radnička klasa imala tako veliki udio?? Koliko bi oslobodilačke snage proizašlo iz republikanske Francuske oslobođene kasta iz prošlosti i tutorstva crkve, ako bi ona uspjela (kao što se ja nadam) da pridruži radničkom socijalizmu one milijone seljaka demokrata, koji su svakim danom sve slobodnijeg duha?«

»... nije dovoljno isticati otadžbinu kao idola koji bi sebi potčinjavao generacije; da u buduće značaj

Digitized by Google

[redacted]e za sve građane može biti samo proporcionalan pravima koje im ona zajamčava; da buržoaska otadžbina kao simbol i zaštitnih buržoaske svojine izjednačava se u svijesti radničkoj sa samom buržoaskom svojinom i da je vrijeme ako otadžbina hoće da se zaštiti od sviju spoljnih iznenađenja da se osnuje nova otadžbina i nova svojina, nepobjediva socijalistička otadžbina, naslonjena na društvenu svojinu«.

U predratnom socijalističkom pokretu Jaurès je bio bezuvjetno jedna velika figura. On je ubijen baš u početku rata. Prema tome nije doživio onu veliku krizu socijalizma za vrijeme rata. I mi neznamo kako bi se on držao. Prema tome kada se govori o Jaurèsu, moramo ga uvijek posmatrati kroz dogled predratnog socijalizma. I ne povlači konkluzije, koje se ne mogu na njega odnositi.

*

Jedan od najtežih problema suvremenog društva jest problem sela. Nas na ovom mjestu zanima ideološko riješavanje tog problema.

Polazna baza za procjenu raznih ideologija leži u činjenici, što danas u svijetu još uvijek nisu riješeni znatni zadatci buržoasko-demokratskog karaktera. Politički se to reflektira u pojavi raznih seljačkih pokreta. Kakva je fizionomija tih pokreta? O kakvom univerzalizmu nema ni govora. Stepen razvoja izvjesne zemlje, te odnos snage između buržoazije i proletarijata određuju ulogu jednog seljačkog pokreta. Prema tome seljački pokreti nastaju i nestaju u borbi drugih faktora. Universalni tip takvog pokreta ne može postojati. Ti su tipovi različiti: Bugarska, Češka, Finska, Hrvatska, Kina imaju autonomne seljačke pokrete.

U osnovi ideologije takvih pokreta leži sitno buržoaski utopizam agrarizma i njegovog ideala, samostalne seoski privrede u periodu pritiska banaka i kapitalističkih kartela s jedne, a neminovnosti društvene evolucije s druge strane. Iz toga slijedi utopizam »samostalne« seljačke politike, koji stvarno predstavlja podvođenje seljaštva pod uticaj jakih građanskih grupa. Slijedi i utopizam kooperativističkog ideala, kao da kooperative mogu samostalno riješavati centralne društvene probleme. Kooperativizam izvjesne zemlje odgovara sistemu, koji ima dotična zemlja. Kooperative u Sovjetskoj Uniji i – recimo – kooperative u Austriji dvije su skroz različite stvari.

Jedno od čvrstih uporišta takvih težnja ležalo je u činjenici, što je dugo dominirala teorija, da zakoni koji vrijede za industriju ne mogu da se primjene u poljoprivredi. Dok na pr. za industriju važi zakon o koncentraciji kapitala, u poljoprivredi su suprotne tendence. Danas i teorija i praksa kažu drukčije. Naročito veliki društveni eksperimenti posljednjeg decenija.

*

Vraćamo se na dra Dragoljuba Jovanovića. Površno posmatranje bi pokazalo kontradikcije u njegovim ideološkim manifestacijama. Ali ako se njegove ideologije ne uzmu pod strogo naučno mjerilo, već ako se uzmu kao »ad hoc« konstruisane, možemo ustanoviti neke čvrste smjernice, koje nas ipak mogu dovesti do društvenog ideala dra Dragoljuba Jovanovića.

Prije svega: kao mladić u vremenu svjetskog rata prima ideološko krštenje. I to kao svjesni neofita. On zna što hoće da izabere. U Francuskoj ne prima ono, što bi primio čovjek, željan da prodre u smisao događaja. On je hladan prema onoj čitavoj dinamici. Izrađuje jedan visoki kriterij kako bi mogao prosuđivati probleme i ličnosti. Duboko ponire u studij kapitalističke organizacije rada. Studira Forda i kada baca pogled na Balkan osjeća potrebu kompletiranja tog studija i izabire najreakcionarnijeg od svih utopiskih socijalista, Proudhona. Zašto? Jer osjeća neminovnost nametanja socijalizma. A on je njegov protivnik. On ima svoj društveni ideal. I zato sabire suprotnosti. On znade da je Proudhon utopija. I da je Ford realnost. A on je realista. Dakle – pomoću Proudhona odgojiti radni naroď (fizičke i intelektualne proizvođače vlasnike pokretnog i nepokretnog kapitala izuzev kapitaliste bez zanimanja i rentijere, umjetnike, slobodne profesioniste i trgovce koji prodaju direktno publici i koji su grupisani u potrošačke zadruge) za Forda. Jer Ford je stvarnost. Ford je napredak. Ford je Amerika.

On osniva grupu za socijalnu i kulturnu akciju. I dok čitav svijet i većina učesnika grupe ima jedno mišljenje – on hladno – znalački stvara izvjesnu atmosferu protivnu općem mišljenju o značaju te grupe.

Ulazi u jednu seljačku partiju. Daleko je od svakog utopizma. Ali on zna što hoće i ustraje.

Nema partije. On ide u škole, u zadruge, izdaje publikacije.

što on hoće? Fordiziranu Jugoslaviju.

I zato je protivnik socijalizma onog radničkog i ističe agrarni.

Zato govori o naročitom socijalizmu za sitno-buržoaske zemlje.

Zato govori o misteriju seljačkog gazdinstva.

Jer on je stvaran.

Ford postoji. Socijalizam ne postoji (ili ukoliko postoji, on ga otklanja).

Čitajte „SociM-edicije“!

652237

Digitized by Google

Čitajte njegov program socijalne i kulturne akcije. Tu je jasno, što se hoće.

No – ali zašto tako komplicirani aparat? To bi se sve moglo jednostavnije reći. Zašto Proudhona, kad je već ovdje Ford.

Mi se ovdje ne možemo u to upuštati. Dali smo neke konstatacije.

Ali ipak potrebno je dati i zaključak:

Slučaj dra Dragoljuba Jovanovića je tipski slučaj za našu sredinu i zato smo mu posvetili toliko pažnje. Ne radi linije od Proudhona do Forda, što je samo po sebi također od interesa. Ideolozi kao dr. Dragoljub Jovanović odgovaraju našoj malograđanskoj sredini. Jer on to u suštini i jeste: ideolog malograđanštine, bez obzira na Proudhona i Forda. Na svaki način ime drá Dragoljuba Jovanovića označavati će u historiji naše društvene misli samo epizodu.

„Književniku" na umirenje živaca

I ako nam je žao vremena i prostora ipak nekoliko riječi odgovora našem milom mladićkom drugu »Književniku«:

1. Da li »Soc. Misao« izlazi već tri godine neprimjećena neka dokažu ove činjenice: »Soc. Misao« ima koncem god. 1930. stalna 1184 pretplatnika, koji su (osim njih 7) platili čitavu godišnju pretplatu, a koliko se proda u kolportaži u Zagrebu neka se administracija »Književnika« potrudi u nekoliko većih zagrebačkih knjižara, gdje će na svoju veliku radost ustanoviti, da se »Soc. Misao« prodaje više, nego »Književnik«.

2. što se tiče toga, da je »Soc. Misao« list »socijalistički nastrojene buržoazije« ne želimo se upuštati u glupost ove fraze konstruisane u glavi jednog austro-frankovački nastrojenog ..... (razumijemo se, što ne, gosp. pišče!?).

3. Kako »Soc. Misao« nema ništa zajedničkog sa radničkom klasom neka posvjedoče ove činjenice: od 1184 stalna, plaćajuća pretplatnika ima 576 što tvorničkih, što zanatskih radnika, a ostali su većinom radnici-intelektualci (najviše učitelji i priv. namještenici). Osim toga »Soc. Misao« jedina je revija, u kojoj – gotovo u svakom broju – sarađuju i radnici, od kojih nekoje lično poznaje i sam pisac one notice u »Književniku«.

4. Da »Soc. Misao« među svojim saradnicima ima i stranih književnika i publicista to joj samo služi na čast, čime se sigurno ne može podičiti i »Književnik«.

5. Što se tiče saradnje g. Miroslava Krleže ostajemo kod onoga, što je naš urednik u ovogodišnjem broju 2. napisao g. Krleži i opetujemo: naš urednik je svojevremeno tražio saradnju od g. Krleže i g. Krleža je tu saradnju obećao. Nema tu sažalnog smijeha, jer pare su pare... Jedina razlika između »Soc. Misli« i »Književnika« je ta, da »Soc. Misao« pred veličinom g. Krleže nikada nebi kapitulirala na način kako je kapitulirao »Književnik«, čijeg je on urednika na jednom predavanju na pasje ime izgrdio. U pitanju tog ukusa razlika je između nas, a ta je razlika velika. Ta je razlika isto tako velika kao između nas i onoga, koji danas u »Književniku« piše o g. Krleži s najvećim respektom, dok je još pred kratko vrijeme govorio kako Krležu treba raskrinkati i kako će ga baš on, kao jedan od najpozvanijih, najgore raskrinkati.

6. O kvalitetu sadržaja »Soc. Misli« prosuđuje sama čitalačka publika i odgovara stalnim porastom pretplatnika; a »Književnik«?, neka nam iskreno reče koliko je pretplatnika izgubio u toku 1930. godine.

7. Na koncu još ova konstatacija: »Soc. Misao« od početka je svog izlaženja list sa stalnim pravcom i orijentacijom, a »Književnik« je u najmanju ruku imao dosada bar toliko orijentacija koliko i urednika, a sada ga uređuje redakcioni odbor, kojemu fali ime i određeni pravac.

Franjo Pakaci (Kopenhagen):

Danska socijalna demokracija

Početkom godine 1931. slavi danska socijalna demokracija 60-godišnjicu svoga opstanka. Osnovana godine 1871. stavila si je za cilj, da pretvori kapitalistički društveni poredak u socijalistički. To pretvaranje želi ona da postigne demokratskim putem, zato se naziva socijalnom demokracijom. Jedno od sredstava, pomoću kojih se postizava takav cilj, jest prisvajanje političke vlasti. A ta se najbolje prisvaja – ako se želi da bude čvrsta i stvorena na demokratskoj bazi – dobivanjem većine u narodu. Time se ujedno postiže sigurnost, da će se postići potrebni ekonomski, socijalni i duševni preduvjeti, čime će cjelokupno djelovanje socijalne demokracije biti znatno olakšano i pomoženo. To je sadržaj marksizma, onako, kako ga shvaća danska socijalna demokracija!

Pri prvim izborima, pri kojima je i socijalna demokracija učestvovala, 1892., dobila je 2 mandata. Pri zadnjim izborima, 1929., postigla je 41.8% svih predanih glasova i ukupno 61 mandat. Iza nje slijedi konzervativna agrarna stranka sa samo 28.3% i 43 mandata. Time je socijalna demokracija zauzela poziciju najveće danske političke stranke, a budući da su ostale stranke vrlo rascjepkane i bez ikakove kompaktnosti, socijalna demokracija ne samo da skupa s radikalima (16 mandata) sačinjava vladu i njenu većinu, nego posjeduje znatnu većinu u svim većim danskim mjestima, a da

Digitized by Google

o samom Kopenhagenu i ostalim gradovima i ne govorimo!

Dosadanji rad danske socijalne demokracije možemo razdijeliti u dva odsječka: prvih 30 godina u prošlom stoljeću te drugih 30 godina u ovom stoljeću. U prvom odsječku borila se politički prvenstveno za pobjedu parlamentarizma uporedo i u savezu s ostalim strankama. U drugom odsječku sav se rad razvija u pravcu učvršćenja parlamentarizma i njegovog razvitka s naročitim obzirom na korist i interese radničke klase. – Godine 1924. sastavio je Th. Stauning, vođa danske socijalne demokracije, prvu socijalističku vladu u Danskoj, koja je trajala do 1926., kada je srušena u parlamentu. 1929. sastavljena je druga socijalistička vlada, a sastavio ju je također Stauning, jedan od izrazitih socijalističkih vođa, koji je svoju životnu i političku karijeru započeo kao radnik u tvornici cigareta. I baš u tome se nalazi jedna karakteristika i odlika danske socijalne demokracije, da ona neprestano bira svoje vođe iz vlastitih redova, najviše, moglo bi se pače reći isključivo, iz redova samih radnika. U tome ona nailazi na silnu potporu sa strane izvrsno organiziranog danskog školstva, budući da može da računa s dobro školovanim članstvom i pristašama, gdje manje vrijedi zvuk lijepe fraze i demagogije, ali tim više mudra i razumljiva riječ razuma. Ima tome naime već mnogo više od desetak godina, otkada Danska više uopće ne pozna pojma »analfabetizam«!

Zbog toga, što su prvaci pokreta većinom ljudi, koji su se vlastitom snagom i energijom izdigli iz radničkih redova, značajno je za dansku socijalnu demokraciju, da se ona najmanje brine za suvišna teoretska raspravljanja, ali tim više izvršuje praktična djela. Kao najbolji dokaz služi izvrsno dansko socijalno zakonodavstvo, stvoreno baš najviše saradnjom ili direktnom inicijativom socijalne demokracije a koje danas služi kao uzor i primjer ne samo pojedinim malenim državama, nego i samoj Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj. Socijalna demokracija neprestano je kroz posljednjih trideset godina sudjelovala u radu za dobrobit svega stanovništva Danske. Nikada se nije uklanjala odgovornosti. Bila u opoziciji ili na vladi, ona je neprestano potpomagala općeniti napredak, davajući inicijativu i zalagajući se isto toliko za snažne i radikalne promjene, koliko i prilagođujući se umjerenijim potrebama i diktatima sadašnjosti.

Ne može se možda reći, da u Danskoj uopće ne postoji više klasnih razlika. Ali ako se svakako može ustvrditi, da su te razlike upravo minimalne, onda to u svakom slučaju treba pripisati socijalnoj demokraciji u korist. Ona je učinila, da su te razlike ublažene i izbrisane, a podupirajući i žilavo insistirajući na općenitom prosvjetnom radu i kulturnom pridizanju najširih slojeva naroda, postigla je, da je danas duševni standard bilo danskog seljaka ili tvorničkog radnika vanredno visok, čime danski narod zauzima posebno mjesto među evropskim narodima, naime mjesto prvoga među prvima.

Danska socijalna demokracija shvatila je napose dosta rano vrijednost praktičnog zadrugarstva. Ona je kooperativom stvorila naročito cio niz ekonomskih olakšica za dansko radništvo, a dosljedna svome načelu upotrijebila je kooperativni princip čak i u svome propagandnom i organizatornom radu. Danska socijalistička štampa predstavlja na pr. čisto kooperativni centralni pothvat, koji danas već izdaje 64 dnevnika, čitav niz časopisa, knjiga itd. A što to znači za zemlju, koja nema više od 3½ milijuna stanovnika, nije potrebno napose isticati. Dosta je reći, da Danska posjeduje relativno najjaču socijalističku štampu na svijetu.

Interesantno je međutim, da je samo nutarnje stanovište danske socijalne demokracije nacionalno. Ono je dansko. Ali socijalistička širokogrudnost čini, da se to osjećanje nikako ne zloupotrebljuje nego se pače po ukazanoj potrebi ograničuje. – To ukazuje također na jednu tipičnu oznaku danskog socijalizma, a sve te oznake treba pripisati već istaknutoj činjenici, da su vođe socijalne demokracije ljudi, odgojeni u Danskoj, pripadnici radničkog staleža. Zbog toga danska socijalna demokracija nije nikada bila jednostrano orijentirana (kao na pr. njemačka) ili premalo organski ujedinjena i nedovoljno međusobno povezana i sraščena (kao na pr. engleska). – Ona je tipično danska, izgrađena na osjećaju socijalističkog idealizma harmonično povezanog sa svakodnevnim praktičnim radom – i u tome se baš i nalazi njena najveća snaga i važnost, a zbog toga će se linija njenog daljnjeg razvitka i nadalje kretati u pravcu sve većeg napretka, makar nikada neće napustiti osnovne marksističke principe.

Obzirom na problem komunizma, danska socijalna demokracija nije poznavala kompromisa. Ona se ne bori protiv njega, jer je on već potpuno iščeznuo! U Danskoj je komunizam zauvijek onemogućen. Pri zadnjim izborima postigao je 0.2% od svih predanih glasova, dakle nijednog mandata.

Jedan od najvećih pothvata, što ih je poduzela danska socijalna demokracija, svakako je pokušaj potpunog razoružanja Danske, o kojem se zakonskom prijedlogu baš sada raspravlja u danskom parlamentu. Taj prijedlog izraz je nepokolebive miroljubive politike, što ju je uvijek vodila i još uvijek vodi danska socijalna demokracija. Može možda biti pitanje, u koliko će se prihvatom i provedbom toga prijedloga moći koristiti cio kulturni svijet, ali činjenica je, da je to pothvat, koji karakterizira snagu i poduzetljivost danske socijalne demokracije i njenih vođa. Zato ona u tome svome radu uživa simpatije svih iskrenih prijatelja miroljubive politike, a na njoj je i njenim snagama, da nam time konačno dade primjer, koji nam do sada još nijedna zemlja niti ijedna stranka nije dala.

Digitized by Google

zadovoljavajući se redovno time, da nas hrane žučnim frazama i ispraznim obećanjima.

Sa svim ovim ukratko istaknutim karakterističnim oznakama predstavlja danska socijalna demokracija bez sumnje interesantan objekt razmatranja. To je i razlog, da smo o njoj progovorili, pribrojivši k tome još i to, da će nam ovaj pregledni članak poslužiti kao temelj za razmatranje o danskom radničkom pokretu i njegovom uticaju na javni život.

Agrarni program francuskih socijalista

II.

Kao što je u prvom interview-u to naglasio g. Compêre-Morel, poslanik Gard-a rado mi je razvio i ovaj drugi deo socijalističkog programa za zemljoradnju i zemljoradnike. Taj drugi deo odnosi se poglavito na ljude, težake, radnike i zemljoradničke posednike i na mere koje socijalisti drže potrebnim da se poboljša opšte stanje zemljoradnje i zemljoradnika i da se udare jači temelji ovoj važnoj grani i francuske nacionalne privrede.

– Mi stojimo na stanovištu – nastavio je svoj interesantan ekspoze g. Compêre-Morel – da je potrebno na prvom mestu potpuno priznavanje radničkih agrarnih sindikata i njihovog prava da zastupaju radnike zemlje. Trebalo bi zatim proširiti prava ovih sindikata priznavši im između ostalog i pravo imovine.

Što se tiče zakona o radnicima, smatramo da bi ih trebalo sve protegnuti – kao i društvene potpore – na zemljoradnike, tako da im situacija bude ravnopravna – pod rezervom ostalih uslova – situaciji varoških radnika.

Važno je da radnički i poslodavački sindikati u zajednici za opštinskim vlastima urede najpre jedan minimum zarade kako za nadničare tako i za radnike pogođene na godinu (čuvare stoke, kola, posluge sa sela, služavki itd.).

Odnosno osmočasovnog dnevnog rada naše stanovište se ne menja: potrebno je naime utvrditi to osmočasovno radno vreme, uzevši da je radna nedelja od 48 časova sa osiguranim nedeljnim odmorom, osim za intenzivne sezonske radove (žetva, koševina, berba, sejanje itd.). Trajanje i nagrada za prekovremene sate dozvoljene za ove radove treba da budu utvrđeni sa strane radničkih i poslodavačkih sindikata.

Nad decom treba da se protegne zakonska zaštita dečjeg rada.

Zabrana platežnog rada za decu ispod 13 godina, te zabrana agrarnog rada za decu i mladiće pre 7 časova ujutro i posle 7 časova uveče; zabrana ili nadziravanje nomadskog rada za omladinu.

Obligatno polaženje školskih i po-školskih kurseva.

Na higijenu se mora jako paziti i tu je potrebno primeniti zakone koji se odnose na higijenu i na poboljšanje lokala gde obitavaju zemljoradnici (stalni ili privremeni) da bi se ostvario maksimum potrebnih uslova za njihovo zdravlje i njihov moral.

Poželjna bi bila intervencija države i opštine slično onoj koja se odnosi na nadgledanje gradskih stanova i na gradnju zdravih lokala.

Potrebno je stvoriti savete Prudoma sa pravom isključivog apelovanja na pretstavnike obeju strana.

Odnosno agrarnih domena potrebno je odrediti maksimum za površinu koja odgovara racionalnoj upotrebi materijala i moderne tehnike prema geološkim predelima i prirodi obrađivanja.

Stvoriti i sastaviti, bilo eksproprijacijom neobrađivanih zemljišta, bilo svim ostalim otkupima, jedno narodno poljoprivredno dobro određeno da sačinjava, kao u Danskoj, posede – tip koji se daju pod dugoročne zakupe porodičnim ili kooperativnim obrađivačima.

Pristupiti prikupljanju odveć brojnih parcela da bi se mogli primenuti načinu moderne tehnike, s time da se to vrši putem nagodbe, dok bi prinudna nagodba bila rezervisana samo za slučaj da većina zemljoradnika te opštine je zahteva.

Trebalo bi utvrditi jednu granicu broja hektara – prema pokrajinama i prema zaradi – iznad koje jedan posednik ne bi smeo više kupovati zemlju, niti obrađivač proširiti svoj teren.

Držimo da bi se moralo ukinuti član 2107 građanskog zakonika, koji posednicima daje privilegiju na žetvu, kao i zaplenu – Brandon, koja se može vršiti nad nepokošenim žetvama. Potrebno je stvoriti radniku jednu rezervu koja mu se ne može zapleniti i gde bi spadali alati za oranje, količine žetve, đubrišta i stoka potrebna za njegovo vršenje zanata.

Moraju se ukinuti sve vrste nameta što ih posednik ima još nad obrađivačem.

Treba zaštititi farmere i obrađivače jednom serijom mera koje bi imale za cilj:

1. da se spreči da farmer (nadničar) ili obrađivač bude oteran sa njive ili farme isključivom odlukom njegovog posednika;
2. da se ograniči cena pod zakup farmi i njiva koje se ustupaju obrađivačima;
3. da se pripremi zavođenje pokretnog zakupa;
4. da se uglavi minimum trajanja zakupa;
5. da se primora posednik da uračuna farmeru ili obrađivaču višak vrednosti kod cele imovine kada eksploatant napušta zemlju;
6. da dozvoli farmeru ili obrađivaču da mogu postati sopstvenici domena kojeg obrađuju;
7. da zaštiti obrađivača protiv svojevolje i fantazije posednika u pitanju prava ustupanja;

Digitized by Google

8. da se osigura otkaz od dve godine;
9. da se zagarantuje duhovna sloboda;
10. da se ukinu klauzule o lovu sa kojima izvesni sopstvenici preteruju.

Osim ovih mera potrebno je preduzeti i druge mere porezne prirode. Potrebno je pre svega ukinuti sve posredne poreze i preobraziti neposredne poreze u progresivan porez na prihode koji prevazilaze 25.000.– franaka. U tom očekivanju ukinuti porez za sopstvenike koji sami obrađuju. Ukinuće mutacionog prava za posede ispod 25.000.– franaka. Tu dolazi na red i revizija katastra i u očekivanju lokalizovanja ove mere – revizija parcelarnog plana po opštini.

Za organizovanje novog seoskog života moraju se preduzeti izvesne mere i postaviti novi principi. Tu naravno dolazi i ukinuće svih starih nameta. Opštinski budžet bi se imao održavati porezima na prihode a iz jednog zajedničkog fonda koji bi bio dovoljno snabdeven prihodima.

Trebalo bi osnovati pozajmljivačku blagajnu koja bi opštinama davala kredite na duže rokove s malim kamatama za sve radove od opštinskog interesa. Opštinama bi se moralo oduzeti pravo da mogu otuđiti njihova opštinska dobra. S druge strane država bi im trebala ustupiti svoja dobra, pomorska i druga, koja su sada neobrađena, dakle neproduktivna. Višci opštinskih budžeta imali bi se upotrebiti na uvećanje opštinskih dobara.

Što se tiče duhovnog života i tu bi se dalo štošta učiniti. U prvom redu razviti posleškolske delatnosti i stvoriti u svakoj opštini salu za udruživanje. Trebalo bi također stvoriti ambulantne biblioteke, bioskope i bezžične telegrafije.

S druge strane trebalo bi osigurati slobodu lova i ribolova sa jedinim ograničenjem potrebnih mera za očuvanje divljači i ribe, te potrebne prezervativne mere zbog žetvi.

S tim u vezi morala bi se ukinuti sva dosada postojeća mesta t. zv. rezervisanog lova.

Eto to je otprilike niz mera koje će socijalistička stranka predlagati i za čije će se uvođenje u život boriti u narodu i u parlamentu, završio je svoj interesantan i poučan ekspoze uvek simpatični i nasmejani poslanik Gard-a g. Compêre-Morel.

P. Valić.

Frane Petré (Ljubljana):

Radničko kazalište

Pošto današnje borbeno doba nalaže umjetnosti, da modelira novog čovjeka, da ga vodi i utire mu put k poboljšanju njegovih socijalnih prilika, razumljivo je, da radničko kazalište ne može biti sagrađeno na tradicionalnim formama građanskog kazališta, gdje je briljirala kazališna »zvijezda«, blistav sjaj i praznina misli, već ono mora biti spojeno sa smjelim i borbenim novotarijama, koje kidaju sa preživjelim tradicijama čovjeka na pozornici, koji nije imao sa čovjekom iz života ništa zajedničkog.

Novo kazalište pokazuje nam se danas još u svojim prvim, više puta i još dosta nejasnim obrisima, koji ipak pokazuju, da će nov postupak biti jači i potpuniji od starog, čovječjem življavanju bliži i korisniji i neće biti namijenjen isključivo ograničenom, posve odijeljenom radu društvenih klasa. Razvitak novog kazališta mora biti organski povezan sa razvitkom nove generacije i novog doba. Spomen starog kazališta sačuvat će se samo u toliko, koliko će poslužiti kao pomoćno sredstvo za rađanje nove kazališne kulture i novih scenskih naprava i mogućnosti.

Silno dizanje samosvijesti, životnog osjećanja i velikih kulturnih zahtjeva radništva, stvaralačka su snaga novog kazališta. Razumljivo je dakle da su se pojavili njegovi najsnažniji istraživači tamo, gdje je radnička kultura najviša i u najvećoj borbenosti. U zadnjem deceniju preobrazile su se sve umjetničke grane u Evropi, jedino kazalište nije od svih tih traženja i nemira imalo ništa. Građansko je društvo, nekako do preloma stoljeća izgradilo masu, koja je zahtijevala kazalište po ukusu svojeg svjetovnog nazora. Danas te homogenosti više nema. Razdijeljeni smo na više socijalnih vrsta, od kojih ima svaka svoje zahtjeve, a sve ostale otklanja. Najizrazitiji od tih jest financijalno jak sloj, koji se s veseljem pribraja kapitalistima velegrađanstva, nadalje u ograničenoj filozofskoj tjesnoći živući malograđanski sloj i konačno brojčano jaka radnička klasa.

Velegrađanstvo bi dapače imalo financijalnih sredstava, da bi moglo ostvariti jako kazalište, ali mu zato manjka smisao. Ono ne ispunjuje nikakovih kulturnih zadaća, izuzevši ugađanje svojim »kulturnim« zahtjevima, kojima zadovoljava opereta i revija. Jer tamo se goje senzacije, raskoš i neduhovitost.

Pokus ostvariti po malograđanskom ukusu kazalište, bio je za samo kazalište porazan. Takozvana pučka igra i pučka opera počela je poslije prvih početnih uspjeha gubiti pod sobom tlo, jer se nije tjesnoća malograđanskog duha iskazala dovoljno snažnom, da bi nosila pokret kazališne umjetnosti koji mora po svojoj naravi biti oslonjen na leđima mase.

I samo radništvo je u velikom broju posjećivalo pučku igru i operetu: jedino tamo ispunjavale su se želje mnogih sanja i iluzija, kojima se svagdanjost kruto protivila. Također i klasičnu i romantičnu operu radništvo je voljelo: upliv glazbe bio je tako snažan, da je po njoj probuđen osjećajan život, da je nadglasao sva fantazijska dočaravanja, koja su jasno govorila, da je sadržaj riječi u smiješnom protuslovlju sa vremenom. Glazba je u umjetničkom smislu i po utiscima daleko nadmašila sadržaj radnje.

Radničke mase sa svojom su unutarnjom harmonijom i željama svojih umjetničkih potreba ostvarile nužnost jedne nove kazališne kulture, koja će služiti njihovim

Digitized by Google

životnim težnjama i zahtjevima. Dale su modernoj umjetnosti dvostruku dužnost: mora približiti umjetnika k radništvu i radništvo dignuti k umjetnosti.

Žarište svih umjetničkih traženja bila je Rusija, gdje su pod upliv preobrazbe teaterske kulture došla mnoga kazališta, koja su obračunala sa zastarjelim formama i počela sa konstantnim, energičnim traženjima.

Već nejasno počeo je Stanislavskij, slijedili su ga Meyerhold, Tairov, Vahtangov, Komisarževskij, Bebatov, Ljubimov-Lanskoj, Forreger; najjače ličnosti teaterskih revolucionera.

Do svjetskog rata bio je najveći reprezentant ruskog kazališta Moskovski Hudožestveni Teater, čije umjetnički visoke inkarnacije nijesu imale u svijetu primjera, zato je razumljivo, da su bili uspješni rezultati te skupine također i poslije revolucije ishodište sveg novog traženja.

Stanislavskij je izašao iz te skupine. Osnova njegove djelatnosti bio je pravi realizam, oslobođen sitnih psiholoških momenata, kakovih je do onda bio pun svaki komad Moskovskog Hudožestvenog Teatra. Uvijek je pokušao naći i raskriti nutarnje dubine čovječje duše, čija je dinamička sila vječna protivnost mirovanju, što je on još i podcrtao. Činilo mu se, da bi mogla glazba i ritam probuditi u nutarnjosti stvaralačke glumačke duše još neslućene ciljeve i počeo je tražiti nove scenske mogućnosti opere. Utemeljio je više studija, čija je zadaća odgajati mlade teaterske talente i tražiti u njima individualno-fizičko-psihološke sposobnosti i razlike, te ih iskorišćivati.

Meyerhold, još prije revolucije poznat režiser i istraživač, sumnjao je u eksistentnost i istinitost starog teatra, te je počeo s reformama: slobodno je prerađivao klasične komade i podređivao ih svojim principima i težnjama. U svim svojim komadima doveo je do potpunog odraza takozvani tempo modernog vremena, za koje je upotrebljavao efekte, koji po svojoj grubosti nekako potsjećaju na cirkus. Nije mu bila dovoljna psihička preobrazba glumaca, već je dalje tražio nove tehničke mogućnosti i prispio je tako do »biomehanike«, koja se uči pogotovo kod medicine i zahtijeva od glumca izvanredno trenirano tijelo, da može slijediti svaku domišljatost režisera. Njegove tehničke novosti mnogo su se u svijetu kopirale: da pobudi na pozornici pogled potpune životne istinitosti, pušta katkad glumca bez maske i kostima, odstrani zastor ili postrane kulise, da prodre ogradu, koja dijeli glumca od gledaoca ili udaljuje pozornicu u neizmjernost, postavi zbor neposredno pred gledaoca ili postavi glumce u lože. Više puta odrekne se uporabe kulisa i upotrijebi kao scensko građevno sredstvo samo željezo i drvo, te ih postavi onako gole pod svijetlo reflektora. U prvim borbenim godinama bila je njegova pozornica puna strojeva i motora, koji su imali da ilustriraju brzinu vremena, sada u godinama stabilizirane i mirne izgradnje. Ali ipak ima među istraživačima i novotarima najviše opozicije. Desna, koja se bori za opstanak, po Meyerholdu razbitog starog teatra, razumljiva je. Lijeva ga ne smatra dovoljno radikalnim i predbacuje mu, da je usprkos svojeg rušenja ipak u svojoj bitnosti gradio stari teatar: nikada nije poznavao kazališta mase.

Tairov zagovara princip neorealizma. Vahtangov, koji je učenik Stanislavskoga, pokušava spojiti i doseći dobre strane starog teatra sa dubokim događajima i rečenicama revolucije. Njegovi prikazi odlikuju se po svojoj osobitosti: spojeni su nekim lirskim nemirom, koji izvire i temelji se zapravo u nutrini podsvijesti. Komisarževskij je stvaraoc ideje sintentičnog teatra, gdje bi skupno djelovala drama i opera.

Posve svoje, eminentno važno stanovište zauzima u ruskom teaterskom svijetu režiser Ljubimov-Lanskij, utemeljitelj Moskovskog teatra strukovnih radnika, koji je prvi masovni teatar i tako zapravo zametak teatra budućnosti, koji ne pozna »zvijezda«, ni glumaca prve i druge vrste, već samo masu i ljude iz mase. Taj teatar ima posve svoj dramaturški stil i samonikli repertoar, koji nikad ne obračunava sudbine pojedinaca. Kultura tog teatra ide posve odijeljeno od kulture starog.

U glavnom borila su se za opstanak i nadmoć dva kazališna smjera: psihološko-naturalistički i konstruktivistički. Prvi ima dublju osnovu i snažniju tradiciju, drugi pak je nekakova spona između kazališta i ostalih grana umjetnosti, napose sa slikarstvom i arhitekturom, te ima posebne zasluge za novi teatar, jer se iskazao kao vrlo plodan saradnik novog teatra u borbi sa starim. Njegova izrazita snaga ležala je u ritmu, intenzivnosti boja i pokreta, te u gibanju, punom života. Sve predstave tog smjera bile su vanredno intenzivne i u pogledu svojih zadaća napose vrlo bogate.

Danas prevladava metoda psihološkog naturalizma, koja se pokazala najbližom proleterskoj literaturi i umjetnosti. Nastavlja se radom tamo gdje je Moskovski Hudožestveni Teater dovršio: u produbljivanju samoga sebe i prisluškivanju podsvjesnih nagnuća čovječje duše da im se dade mogućnost vanjskog izraza. Zadnjeg decenija se to traženje produbilo i spojilo sa socijalnom patetikom i herojski napetom borbenošću i s tim spojilo duševne borbe pojedinaca sa klasnom borbom, koja traži preko pojedinaca općenitost. To je osnova i glavna filozofska dubina psihološko-naturalističkog smjera. Sve ostalo je dignuta, profinjena vanjska tehnička oprema. Zato obnova sistema Moskovskog Hudožestvenog Teatra ne znači nastavak njegovog rada u starom smislu, gdje je vladalo intimno čuvstvo i takozvana kabinetska kultura, već oplođenje sviju najtiših nutarnjih naprezanja, sa socijalno-herojskom tragedijom i veličanstvenim klasnim entuzijazmom.

Interesantno je opažati pokuse ostalih evropskih pozornica u smislu novog teatra. U Rusiji pobudio je velik i živ odjek ekspresionistički radnički teatar u Njemačkoj, makar borbeni njemački dramatici, Toller i Kaiser nijesu imali posebnih uspjeha na ruskim pozornicama. Ali ipak se je osjećala neka srodnost između teatra pobijeđene Njemačke, koji je u svom zagrijanom patosu u mnogočem srodan ruskom.

Kao osobitost bilo bi ovdje spomenuti njemačkog kazališnog novotara Erwina Piscatora, čija je knjiga »Das politische Theater« poznata i kod nas. Teaterski praktičar i veliki propagator političkih borbenih ideja utemeljio je u Berlinu po redu par radničkih kazališta, koja su brzo propala.

Važan je zaključak: radnički teatar raste organski sa svim ostalim pokretima radničkih masa.

Kod nas je radnički sloj naravski brojčano dosta jak, ali preslabo organizovan, da bi mogao ostvarivati ono, što bi se razmjerno lako približivalo po svojoj intenzivnosti i htijenju velikim ocrtanim prilikama. Ali nešto

Digitized by Google

je faktično: posvuda se dadu ustanoviti neke podzemne struje, koje se prelijevaju pod svim zemljama i međusobno su si srodne. Ta konstatacija je potrebna, da se može razumjeti nekoje pokuse, te ih opredijeliti makar se na prvi pogled čine kao potpuno samostalni i jedinstveni. Radnički sloj i radnička kulturna društva nemaju kod nas samoniklost radničkog kazališta, koje bi tražilo sa trajnim i intenzivnim radom nove teaterske puteve, ali ipak imamo bezbroj radničkih pozornica, kojima je vodeća misao uzgoj radništva. Negdje smo na početku velikog puta i zato je potrebno početi kod abecede. Radničke pozornice u Ljubljani i svim ostalim industrijskim centrima bitno se razlikuju od građanskih diletantskih pozornica, kojih je kod nas mnogo. Naše pozornice su svojina radništva i radničke kulture, zato smatraju za svoju dužnost i zadaću služiti potrebama te kulture, bez svake pomisli na kakovu primitivnu propagandu. Njihove umjetničke direktive dirigirane su strogim životnim realizmom, bez primjesa posebnih psiholoških finesa, koje zahtijevaju glumačkih »zvijezda«. Detaljan rad naših pozornica je namijenjen pokusu, prodrijeti u psihu čovjeka i iz te u pooštrenu psihu mase. Postanci tih htijenja izviru iz veselja i volje pojedinaca za kreiranje pozorišnih komada, iz posve podsvijesnog osjećaja, da je dramatiziranje najoštrije ponavljanje događaja i vremena i iz razumljive želje za glumljenje. Pošto je radniku bilo dosta teško sa vlastitim materijalom predstavljati komade iz građanskog društva, koje je njemu po običajima i ravnanju tuđe, bio je prisiljen potražiti komade, koji prikazuju njegov život. Pošto umjetnici dosta dugo nijesu htjeli udovoljavati tim potrebama, najviše radi potencirane individualnosti, bili su radnici prisiljeni pisati sebi odgovarajuće komade. Tako je nastala naša, danas već dosta razvita i snažna literatura sa socijalnom tendencom. Istini za volju moramo priznati, da se nije rodilo mnogo dobra. Istinska stvaralačka umjetnost je jako udaljena od sentimentalnosti, patetičnosti i gesla političkih skupština. Radnik, koji je jednom očutio dramatično zbivanje svojeg životnog boja iz drame Tolstoja, Gorkija, Hauptmanna ili Tollera, neće trošiti svoje vrijeme za igranje ili gledanje nadomjesnih komada.

Radničko kazalište ne smije nikada biti samo sebi sredstvo i svrha, već ono mora gojiti konstatno najtjesnije veze sa svojim gledaocima, iz kojih mora izlaziti također i njegova gospodarska moć. Svako radničko kazalište mora polagati posebnu važnost na izbor repertoara. Moramo nastojati, da radi pomanjkanja novih, višeputa vremenu odgovarajućih dramatskih djela i nekojih vanjskih uzroka, koji bi potpuno i u svemu služili tim našim direktivama i htijenju, koje biramo, barem nekako približimo.

Radnička kazališta su jedina, koja služe potrebama mase i ne gube se u besciljnosti ili u pogrešnoj individualnosti. Ali i ona katkad proživljavaju krize. Ali tada treba znati, da poznamo krize propadanja i krize napretka. A na našim pozornicama su krize napretka.

Vilko Ivanuša:

Zimska romanca

Kad ga je stražar grubo gurnuo u sobu, Matek Ključec počeo je nenadano drhtati. Nešto od straha i stida, a još više od ogavno-kiseljkaste topline, koja se poput magle lijepila uz njegovo omrzlo tijelo. Ozeble noge još više su oledenile, a po leđima vrzli su se ledeni trnci. Boli su ga i škakljali, da se Mateku sve koža nakostrušila. Za uši je štipalo, zubi su cvokotali, a staračke su se oči zalile suzama. Ovdje je neugodno smrdjelo po ulju, čikovima i pljesnivoći, ali se i ovdje krvavo žarila peć, dok je vani urlao vjetar. Snijeg i kiša pljuskala je prolaznicima u lice.

– Prokleta bljuzgavica! A njemu vire palci iz krpa, kojima je omotao bose noge!

Tako je u sebi filozofirao jadni Matek pri »črlenoj lampi«, dok mu je kod kuće umirala žena od tuberkuloze. Stisnuo se očajno u kut i tamo bespomoćno očekivao šta će se dalje s njim dogoditi. Njegovo izbrazdano i žuto lice bilo je mirno. Zelenkasto vodene oči tupo su buljile u pod. Ruke, koščate i neugodno uglate, sa tvrdim žuljevima i debelim plavim žilama, pasivno su visjele niz tijelo. A usta, ispucana i ljubičasta od zime, primjetno su se micala. Kao da nešto gunđaju. Ali se nije ništa čulo, jer je Matek sve svoje misli skoncentrisao na to, kako će se držati tamo u sobi. A usta su to i nehotice tiho ponavljala. Kao u snu! Sada će biti predveden pred »lice zakona«. Tako mu je barem stražar podrugljivo obećavao putem do policije. Rugao mu se, kad ga je vidio u nevolji! Ali šta će s njim?... Ta se misao neprestano vrzla po njegovoj glavi. Nastojao je, da je otjera, ali ona se tvrdokorno vraćala i još intenzivnije kopkala i rovarila po svim njegovim mozgovnim vijugama.

– Zar će me zatvoriti? Šta će samnom? Ah, da barem jednom već sve to svrši!

Ali tamo je već netko bio. Čulo se nečije surovo vikanje. Dakle, valjalo je čekati! Ali to ne bi bilo i najveće zlo! Ovdje je lijepo toplo! Samo da nema tog nesretnog stražara! Stoji ovdje kao loša imitacija anđela čuvara! I kako se samo zlobno kesi i svaki čas rukom popravlja oštar brid pomnjivo ispeglanih hlača!

Napokon se otvore pokrajna vrata. Izađe neki slabunjav mladić. Blijed, sa velikim svijetlim očima i samilosno pogleda otrcanog i prozeblog starca. Pratila su ga dvojica lijepo obučene gospode, sa neobično važnim licima. Kao da cijela sudbina čovječanstva ovisi o njima!

Sad je došao red na Mateka. Dospio je u sobu pred »lice zakona«, a da i sam nije znao kako. Pisaći stol. Gospodin s očalima. Lijepa uniforma. Svjetlucave epolete. Pljuvačnica. Na zidu dekorativno obješene lisičine. Neke knjige. Baršunasti fotelji. Sve se to motalo i odvijalo pred Matekom, nekom luđačkom, ekspresnom brzinom. On nije u prvi momenat ništa shvaćao. Čudno mu je zvučio stražarev glas,

Digitized by Google

kojim je raportirao, da je »ovoga tu« zatekao kod prosjačenja, ali mu je izbjegao iz vida. Kasnije bio je pozvan gospodinu Davidu Šenzihtu, trgovcu u Rajskoj ulici broj sedam, da ureduje, jer je »ovaj tu« ukrao dotičnom gospodinu oko dvije i pol kile krumpira, dva komada sira i vijenac luka. Isti bio je kod krađe na licu mjesta uhvaćen.

– A tako?... Tako?... Lijepo! Aha!... Lijepo!

Matek je sa prividnom ravnodušnošću slušao tu dosadnu i poznatu mu već pripovjest. Buljio je od tjeskobe i neugodnosti i nadalje u pod, ali je na sebi osjećao oštar pogled onih pepeljastih očiju, koje su se još zlobnije svjetlucale pod crno-orubljenim stakalcima očala.

Kad je stražar svršio svoj mučni govor, obratio se gospodin s očalima drhtavom Mateku Ključecu i cijelog ga još jednom najpomnjivije promotrio. Moguće bi opazio još šta sumnjiva na onoj suhoj i koštunjavoj figuri isprepaćenog Zagorca! Ali ni jedna riječ, ni jedan gest nije odavao više ništa! Strogo ga zapitao, da li je to sve istina, šta je stražar naveo.

Matek, zbunjen strogim tonom, izgubio se posve u tom kaosu misli i osjećaja. Jedva se dosjetio, da nekako potvrdi. A to je strašno uzrujalo gospodina s očalima. Niti ne daje nikakav odgovor? To je pomanjkanje svakog takta i skrajni bezobrazluk! Matek nije ni dospio promucati taj nesretni svoj »je«, kad li se na njeg oborila hrpa riječi pogrda.

– A tako? Ti svinja smrdljiva! Sav smrdiš po dimu i gnoju. Kao šinter! I ti si utvaraš, da smo mi građani dužni hraniti i potpomagati ovakove odrpane vucibatine, kao što si ti? Je li! Zašto si došao ovamo u grad? Prosjačiti i dosađivati! Neda se tebi raditi tamo na selu?! Mi smo agrarna zemlja! Šta tu buncaš? Žena ti je bolesna? Šta? Na umoru? I ti onda misliš, da smiješ ovdje krasti i svojim krpama kvariti ugled onima, kojima dolaziš u kuću? Kad ti tko dragovoljno neda, da mu smiješ silom uzeti? Njegov teško zaslužen rad i muku?! Ti tat jedan!

Osjeća Matek kako ga nemilosrdno šibaju te riječi i kako to sve nije baš posve tako! Istina, on smrdi po gnoju i dimu! Pa kako i ne bi? Cijele noći spavali su u susjedovoj štali. Da ne pozebu! Po danu su ložili piljevinom, jer drva nije bilo. Piljevina se cmarila, dimila i vukla se poput zmije u oči, nos, u usta. Dim je samo gušio i vabio silom suze na oči. Upio se tako i u ove sirotinjske krpe. I on sada smrdi kao šinter! Ali to još nije ništa! Za njega bi se još nekako izašlo? Ali tu je žena. Drugu godinu već leži bolesna! A gdje je još četvero male djece? Najmlađemu je tek godina! Svi oni hoće jesti i otvaraju svoje gladne kljuniće, kad on kući dođe:

– Tatek, dajte nam kruha! Gladni smo!

I Mateku Ključecu još i sada zvoni taj djetinji krič u ušima. A on sada nema više ništa! Ono malo prištednje što je bilo, otišlo je već davno za lijekove. I zaredali se dugovi. Odveli su im i šarku. A djeca su onda plakala za njom, jer su ju voljela i znala su, da sada više neće biti mlijeka. Sve je otišlo! A sada! šta sada? On je tat! Posegnuo je za tuđim! Osjeća sve to Matek intenzivno i ne nalazi prikladnih riječi, da ispripovjedi tu svoju nevolju. Ali mu se čini, da bi to i onako bilo uzalud! Ne bi ga razumjeli i još bi ga ismijali! šta ovaj gospon tu zna, šta je to zima i šta znači biti gladan i gledati kako drugi gladuju? šta on pojmi, šta znači stajati ovdje ulovljen kao zvijer i gledati debele šipke na prozorima i svjetlucave lisičine na zidu i bespomoćno slušati, kako drugi pljuje po tebi i po tvojoj nevolji! Ne zna on to i ne nadreže se, da to ikad i dozna!

– Marš u rešt! šta buljiš, bogati! Četrnaest dana zatvora i dvije godine izgon!

Ispočetka se nešto nesuvisla motalo i vrzlo Matekovim mozgom. Kao da se prelijevala neka besmislena i žitka masa, koja je palila i izazivala potpunu apatiju u glavi. Sve je to šumjelo i vrtjelo se kao ringelšpil tamo na prošćenju u selu! Ali najednom, kao grom prosjekle su te riječi Matekove tužne i pobrkale misli. Tekar je sada on razumio njihov smisao! On je tat i njega će zatvoriti i žandari će ga sramotno dovesti u selo. Pa i pravo je tako! On je uzeo tuđe! I Matek je vjerovao, da je ova topla i smrdljiva soba za njega Spasenje! Tu će se on očistiti od grijeha, jer on je krao! Ali najednom su mu navrle suze na oči i on je kleknuo pred gospodina s očalima, kojega je taj stražar nazvao, i ponizno je molio milost. Njemu će oprostiti. Oni su dobri. To je bilo prvi put! U nevolji!

– Poglaviti gospon, oprostite! Ne bum nigdar više! Ako me već zatvorite, onda zatvorite i moju bolesnu ženu i dječicu! Budu barem na toplom i imala budu šta jesti!

Ta se, do sada tajna misao, evo sad izjasnila i Matek se sa sigurnošću nadao milosti. Kako ne bi njemu oprostili! Oprašta i ona Mati Božja, ako se ju lijepo prosi i ako joj se na slavu i diku daruje cifrasti duplir! I on se još više grbio i ponizivao do skota, moleći milost. Kralježnjaci, koji su se uvijek do sada svijali jedino pod teretom teškog rada, oni isti kralježnjaci svijali su se tog momenta pod uvjerenjem nečega, čega nema! A gospodin s očalima se bahato smijao i šiljata bradica zlobno je podrhtavala od podmukle zlobe.

– Tat jedan! To nijesi prije znao? Samo lijepo putuj, da ćeš drugi put znati kako se krade! Marš!

U to su doveli neku mladu djevojku. Napadno i neukusno nakinđurenu. Nalickanu svim mogućim kozmetičkim sredstvima. Razuzdano se smijala i pravila je prostačke viceve na račun svojih pratioca. Ugledala je Mateka na koljenima i u suzama. Nasmijala se i prezirno mu dobacila:

– Ti vol stari zalupani! šta se vraga ti cmizdriš i ližeš nekome pete!

Bilo joj je zapovijeđeno, da zašuti, ali Matek je dobro čuo njenu primjetbu. Isto tako, kao što je dobro čuo podrugivanje čovjeka. Oči su mu bljesnule, naglo je problijedio, a one koščate i užasno uglate ruke divlje su se zgrčile u nemilosrdne pesnice. Digao se i bez riječi oteturao sa svojim pratiocem u zatvor.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ul. 12.
Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker,** Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Preradovićeva ul. 32.

Digitized by Google

Prava zlatna
naliv pera
garantirana,
najjeftinije
Din 50
pa na više.

Najveći izbor!
Za svaku ruku svoje pero.

Knjižara i papirnica
ST. KUGLI
Zagreb, Ilica 31.

„PRESLICA"
TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.
ZAGREB
TELEFON BROJ 28-46
Telegramme: PRESLICA-ZAGREB

Tvornica Oroslavje

Tkaona - prediona - končanje
bojadisaona i apretura
600 radnika
Pamučne, svilene i polu-svilene proizvode

SAMO 100·- DINARA MJESEČNO BEZ KAPARE!

Najnoviji i najsavršeniji
Edison Bell gramofoni

Veliki izbor domaćih i stranih ploča
COLUMBIA, HIS MASTERS' VOICE
gramofoni i ploče

Kupujte domaći proizved

Unatoč povišenja carine **stare** nepromenjene i **niske cijene**

Posjetite nas bez obveze na kupnju

Edison Bell Penkala Ltd.
ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon)

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

GODINA IV. ▪ 1. FEBRUARA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Janko Sakazov (Sofija): Perspektive mira na Balkanu.
Vođa danske socijalne demokracije o razoružanju.
Dr. Božidar Adžija: Historijski zakoni.
Dr. Julka Chlapec-Gjorgjević (Praha): Opadanje nataviteta.
Duhovna kriza uslijed privredne bijede.
Upton Sinclair: Sinclair Lewis.
Milivoj Magdić: Pučki teatar.
Oscar Wilde.
Stefan Zweig: Fouché u bijedi.
Stanko Tomašić: Jahač sunčanih meridijana.
Ka Mesarić: Zagrebačka drama.
Knjige „Cankarjeve Družbe“ za godinu 1931.
Mirko Kus-Nikolajev: Jedan doživljaj.

BROJ 2

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešn a).
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

SAMO 100- DINARA MJESEČNO BEZ KAPARE!

Najnoviji i najsavršeniji

Edison Bell gramofoni

Kupujte domaći proizvod

Unatoč povišenja carine stare nepromenjene i niske cijene

Veliki izbor domaćih i stranih ploča

COLUMBIA, HIS MASTERS' VOICE

Cijene ploča od Din 26·- do Din 36·-

Cijene gramofona od Din 740·- na više

Posjetite nas bez obveze na kupnju

Edison Bell Penkala Ltd.

ZAGREB, ILICA 5 (Oktogon)

Digitized by Google

CIJALNA MISAO

BROJ 2. ZAGREB, 1. FEBRUARA 1931. GODINA IV.

Janko Sakazov (Sofija):

Perspektive mira na Balkanu *)

Od svih balkanskih bugarski se kulturno-socijalni radnik susreće sa najtežim zaprekama kod istraživanja problema balkanskog mira. Posljedice rata osobito su se teško odrazile u njegovoj zemlji i na njezinom žiteljstvu, a bugarska se inteligencija često nalazi pod uplivom boljećivih utisaka sviju pravaca, te je jednom publicisti potrebna velika trpeljivost i koncentriranost za hladno rasuđivanje mogućnosti mirnog zajedničkog života balkanskih naroda.

Pogrešno bi bilo, da se mir na Balkanu proučava sa jednog gledišta, i da tražimo jedno jedinstveno i generalno riješenje. Današnja mnogostrana komplikovanost interesa svih šest balkanskih naroda, od kojih je svaki pojedini orijentiran u različitom političkom pravcu, čini da se to pitanje ne može posmatrati sa jednog jednostranog gledišta i doći do riješenja. Svi mi, koji iskreno želimo našim narodima pomagati da nađu put do uzajamnog sporazumijevanja i suradnje, treba da budemo dovoljno realni političari i ne smijemo puštati iz vida sve one faktore, koji bi mogli u visokom stepenu tome pridonijeti ili to spriječiti. Baš zato je naša dužnost, da se držimo više realnosti, nego li naših prijašnjih nazora i usvojenih koncepcija.

Problemi mira na Balkanu gledani u njihovoj realnoj suštini prirodno se dijele na dva dijela: jedni aktuelni, svakodnevni koji nam se neposredno nameću i koji bi narodima dali, da slobodnije dišu, a drugi opći koji će dati uslova i mogućnosti za prijateljski susjedni život i forme za prijateljsku saradnju.

Dok se ideolozi naših naroda sporazume za jednu trajnu suradnju i dok se državnici riješe ili budu prisiljeni da im slijede, sami narodi produbljuju međusobne veze i nebi trebalo dopustiti, da se te, i onako posljeratnim stanjem pogoršane veze, još pogoršavaju. Mi treba da ulazimo u svakodnevnu praktičnu politiku naših država i da ju činimo podnošljivom susjedima. Dobra volja unešena u tu svakodnevnost dati će dobre rezultate. Prvo upoznati ćemo se sa svim podrobnim faktima i metodama, koje kvare naše susjedne odnose, a drugo naši će vodeći ljudi osjećati našu budnu kontrolu. To ulaženje u dnevna pitanja biti će i za jedne i za druge jedna praktična i odgojna škola, a narodi će od nje imati samo koristi.

Tako su ova svakodnevna pitanja u stvari državnih granica od velike važnosti za sve balkanske zemlje, ali ja osobito želim, da naši susjedni prijatelji shvate od kolike su ogromne i aktuelne važnosti ta pitanja naročito za nas Bugare. Ne želeći ulaziti u potankosti ja vas, ljudi dobre volje, molim, da se uživite u naš položaj. Naša je javnost svaki dan uznemirivana teškim dojmovima, koji dolaze sa granica i koji unose zabunu u naš politički život. I ako k tome još pridodate, da svi naši široki slojevi teško osjećaju teret ratnih posljedica imati ćete dovoljno podataka, da shvatite od kolike je imperativne važnosti za nas da naše susjedne odnose učinimo snošljivima i čovječanskima. Jedno društvo, koje se stalno nalazi pod neprekidnom morom bolesnih utisaka ne može predstavljati zgodnu bazu za kultiviranje dobriħ susjedskih odnosa.

Iz tih razloga neka mi bude dozvoljeno podijeliti naša nastojanja za mir na Balkanu u dvije etape. Jedna, koja nam se nameće neposredno i imperativno, a druga, bazirajući se na prvoj, konstruktivna etapa, u kojoj se imaju izraditi forme i uslovi za balkansku saradnju. Razumije se, da naša nastojanja moraju ići istovremeno u oba pravca i ne smije se ispustiti iz vida jedan za ljubav drugoga. Naprotiv, oba pravca moraju i mogu ići skupa kada se prvi oslanja na široko razumijevanje drugoga, a ovaj da bude ubrzan i argumentiran od bezbrojnih fakata drugoga.

Izgledi za mir na Balkanu leže zacijelo u drugoj etapi naših nastojanja. Ponavljam: oni mogu biti olakšani ili oteščavani po onom, što bi se stvaralo u drugoj etapi, ali stvaralačke snage za balkansku saradnju susresti će se i poroditi u drugoj etapi naše zadaće.

Danas se pokazuju konture triju načina politike, koja ima da dovede izmirenju i zbliženju naroda živućih na Balkanu. Prva politika je jedan tijesni osnovni sporazum između dvije susjedne zemlje. Druga je jedno općenito generalno riješenje kao što ga predstavlja na pr. balkanska federacija za sve ili nekolicinu balkanskih država. Treća je iščekivanje ili iskori-

*) Ovaj je članak za »Soc. Misao« napisao poznati bugarski političar i publicista u želji, da se i u našoj javnosti što više razvije debata o bugarsko-jugoslavenskim odnosima.

Digitized by Google

šćavanje razvijanja događaja, koji će izmjenom nekih položaja da blagotvorno utječu na nekoju od tih zemalja. Treba priznati, da svaki realni političar može da nađe u te tri politike neki elemenat koji odgovara njegovim vlastitim koncepcijama o ostvarenju mira na Balkanu.

Prva politika nameće se naročito zemlji kao što je naša. Sporazum sa Rumunijom na sjeveru, sa Turskom na istoku, sa Grčkom na jugu, a sa Jugoslavijom na zapadu u pitanjima kojih riješavanje dozvoljava današnji međunarodni položaj, značila bi za nas prebroditi znatni dio poteškoća, koje sprečavaju razvitak našeg naroda.

Druga politika t. j. balkanska federacija koliko se god po svom porijeklu i prikazuje idealističkom, toliko je ona realna po svojoj sadržini. Da riješimo teritorijalna i narodna pitanja, koja bi svim balkanskim narodima jamčila istopravno crpljenje koristi proširene teritorije i pored različitih jezika i kultura, takova bi balkanska Švicarska zadovoljila sve ozbiljne društvene i ekonomske potrebe balkanskih naroda. Jedna organizacija koja bi znala povezati slične ciljeve delikatnih usko nacionalističkih nastojanja izvjesnih slojeva dala bi zadovoljavajuće riješenje. U vrijeme kada ozbiljni evropski umovi planiraju jednu kolosalnu evropsku federaciju, a sa kojom se i sve diplomatske kancelarije Evrope zanimaju, balkansko ujedinjenje se može smatrati sto puta ostvarljivijim i ono bi potpuno moglo izgladiti nacionalne sporove i odgovaralo bi najefikasnije svim ekonomskim interesima tih naroda. Propaganda ove ideje u sredini narodnih masa može da ima najkorisnije posljedice za opće zbliženje balkanskih naroda.

Treća politika, koja polaže svoju nadu u razvijanje i ostvarenje za izmjenu položaja, ima za sebe mnogo realnoga, ali imade dva nejednaka i različita lica i sadržaja. Jedni gledaju riješenje pitanja u ostvarenju jednog bloka mirovnim ugovorom između nezadovoljnih država za promjenu internacionalnih prilika. Drugi naprotiv očekuju to od razvitka i učvršćenja demokratskih ideja. Ove dvije tendencije, vojničko-nacionalna i demokratsko-miroljubiva, imati će još izvjesno vrijeme da si osporavaju svoj utjecaj na razvitak međunarodnih odnosa, no za nas i za većinu misaonog svijeta nema sumnje, da je ova druga, koja će pobjediti. Kako bilo da bilo razvitak događaja dati će snagu i zamah onima, koji će tražiti načina da izravnaju nesuglasice i nepravde, koje su ostvarene mirovnim ugovorima.

Ja sam nastojao da ovim dadem jednu po mogućnosti objektivnu analizu svih faktora i metoda, koje mogu djelovati na pitanja oko izmirenja, zbliženja i poželjne saradnje balkanskih naroda. Na nama, privrženicima toga zbliženja, ostaje da ocijenimo svaki za svoju zemlju da li postoje ti poželjni faktori i uvjeti i kako se oni pojavljuju u stvarnosti. Ne smijemo zaboraviti postojanje velikog i radosnog fakta da u našim radinim i miroljubivim narodnim masama imade najpovoljnijeg raspoloženja za jedno tijesno sporazumijevanje i saradnju, ali isto tako ne smijemo puštati iz vida značajnost onih drugih faktora, koji su po izvjesnim razlozima tajni ili javni protivnici toga zbliženja.

Neka se znade, da će uspjeh našeg velikog djela za izmirenje zavisiti od dva osnovna fakta. Prvo od slobodnog i stvarnog udjela samih naroda u određivanju svojih međusobnih odnosa. A drugo od ostvarenja jedne tijesne organizacije svih djelujućih učesnika, koja će da si postavi za cilj izbjegavanje svih incidenata, koji oteščavaju sporazumijevanje i da se popularišе sve ono dobro i dragocjeno, na što se oslanja zbliženje. Oni, koji rade na tom zbliženju, svaki će za sebe kazati koliko smo blizu ili udaljeni od tih glavnih nastojanja. Važno je da se postavi načelo i da se produži neumorno i bezuvjetno odabrani put.

Za nas bugarske radenike na zbliženju mora se reći da se staramo da ne zaostanemo u tom nastojanju za nijednim od naših susjeda i da ćemo našu zadaću ispuniti u štampi, zborovima i parlamentu. Mogu dodati da ideju balkanske saradnje u nas podržavaju široki društveni slojevi, ali smatramo iz mnogih razloga, koji proizlaze iz želje za njen puni uspjeh, da je potrebno, da ova nastojanja budu prihvaćena čim energičnije i od naših susjeda. Ja se veselim iskreno i objektivno toj velikoj ideji, koja je tako široko kod nas zastupana, ali ona bi još više osvojila naša srca, kada bi mi vidili da je ona podržavana i potkrijepljena sa strane širokih društvenih slojeva naših bliskih i bratskih naroda.

„Soci-m edicije“

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Moral dviju klasa** (zabranjeno).

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera** (zabranjeno).

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Digitized by Google

Vođa danske socijalne demokracije o razoružanju

Interview s danskim ministrom-predsjednikom g. Th. Stauning-om

U prošlom broju »Socijalne Misli« opisali smo rad danske socijalne demokracije u prvih 60 godina njenoga opstanka, te političke smjernice i ciljeve toga rada. Pri tom smo spomenuli vođu danske socijalne demokracije, današnjeg predsjednika danskog ministarskog savjeta, g. Stauninga, istaknuvši, da je on započeo svoju karijeru i političko djelovanje kao radnik u jednoj tvornici cigareta, te se tako vlastitom snagom i jakošću svoje inteligencije uzdigao na mjesto prvaka svoje stranke.

Taj radnik, što se u početku svoga političkog djelovanja morao boriti za koricu kruha, udivljenja vrijednom energijom i valjanošću razvio se u jednu od najvećih i najjačih ličnosti današnjeg evropskog sjevera (ovdje mislimo uglavnom na Dansku, Švedsku i Norvešku), a njegovu političku mudrost i ogromnu inteligenciju kao i upravo prirođena svojstva vođe ne niječu mu čak ni njegovi najveći politički protivnici. Pod njegovim vodstvom danska si je socijalna demokracija postavila zadatak, da prva pokuša u svojoj zemlji provesti razoružanje i da tako pokaže put, kojim treba da slijede ponajprije t. zv. malene zemlje, a kasnije i velike vlasti. A to je svakako pothvat, koji zaslužuje svaku pažnju i koji sam po sebi dokazuje rasprostranjenost i jakost danske socijalne demokracije.

Gosp. Th. Stauning rado se odazvao zamolbi, da čitateljima »Socijalne Misli« rastumači misao vodilju pri njegovu prijedlogu za provedbu razoružanja Danske. On je to učinio onom jednostavnošću, kratkim i jasnim izražavanjem, što još više pojačava utisak prirodne važnosti, što je čovjek i nehotice osjeća, promatrajući njegov karakteristični lik.

– Da li po vašem mišljenju, g. ministre, postoji mogućnost, da se u današnjem društvenom poretku provede potpuno razoružanje?

– Ja držim, da je moguće provesti razoružanje i u današnjem društvenom poretku na slijedeći način: pojedine zemlje treba da obustave naoružavanje, a svoju vojnu silu da zadrže tek u tolikoj mjeri, koliko je to potrebno za čuvanje i osiguranje granica.

ČITAJTE
„SOCIJALNU MISAO"

– A zar držanje zemalja s t. zv. kapitalističkom većinom ne bi u tom predstavljalo izvjesnih poteškoća?

– Za mene je jasno, da opasnost rata baš za posjednike velikih kapitala nastupa s takovom jasnoćom, da ne može biti dvojbe, da će baš oni također sudjelovati u internacionalnom radu za osiguranje mira pomoću razoružanja. Sve ovisi samo o tome, kako i na koji će se način taj rad već jednom stvarno započeti.

– Savez Naroda?

– Savez Naroda svakako uživa našu potpunu simpatiju. Ali kao što za sve dolazi pravo vrijeme, meni se čini, da je sada došlo pravo vrijeme, da Savez Naroda obzirom na razoružanje ostavi stadij pripremanja i da pređe u stadij izvršivanja, koja će nesumljivo naići na simpatije i radost svih naroda i koja će osigurati još veće povjerenje prema Savezu Naroda i njegovu radu. A baš to povjerenje jedan je od prvih uvjeta za povećanje autoriteta Saveza Naroda. Razoružanje mora Savez da provodi jednostavno iz razloga, što će se time postaviti prvi temelj budućem trajnom svjetskom miru!

– Što znači i koji su motivi danskog razoružanja kao prvog pokušaja te vrste?

– Dansko razoružanje je vrlo velik korak u ostvarenju naših želja, da se što prije provede potpuno razoružanje i time stvori uvjet za svjetski mir. Naš prijedlog razoružanja predstavlja u prvom redu iskreno i pošteno priznanje, da naša malena zemlja nema mogućnosti, da sudjeluje u stalnom naoružavanju s budućim ratovima

Digitized by Google

kao ciljem, a zatim, da u našem narodu vlada apsolutno neraspoloženje za bilo kakav budući rat i analogno tome neslomiva volja za stalnim mirom. – Po našem prijedlogu izvršit će se u Danskoj razoružanje na taj način, što se raspušta i ukida vojska i mornarica, a osnivaju se samo t. zv. pogranične trupe pri našim granicama i pograničnim vodama, a veličina tih trupa i njihova jakost utvrđena je prema veličini naše zemlje, koja zaprema, kako znate, tek 48.000 kv. km. – Naša zemlja živi u najskladnijim vezama sa svim svojim susjedima i za nas je nemoguća misao, da bi ikada više moglo doći do rata između Danske i njenih susjeda. Opasnost prijeti samo u slučaju rata sa strane koje velike sile, dakle općeg rata. A budući da mi već unaprijed priznajemo, da se takovoj opasnosti nikako ne bi mogli oprijeti, nema smisla niti da uzdržajemo svoju vojnu silu.

– Što je po vašem mišljenju, gosp. ministre, zadatak socijalne demokracije u borbi za svjetski mir?

– To je pitanje, koje predstavlja problem, o kome se po cijelom svijetu pišu čitave knjige. Za mene je odgovor međutim isto toliko kratak, koliko i jasan: Zadatak socijalne demokracije u borbi za svjetski mir jest, da ona ponajprije oslobodi vlastitu svoju zemlju od rata i svih pomisli na bilo kakav rat, a zatim da pokaže ostalim zemljama svoje mišljenje, kakav treba da bude odnos čovjeka prema čovjeku. A kada socijalna demokracija izvrši ta dva zahtjeva, tada je izvršila svoj zadatak u borbi za svjetski mir!

Kopehagen, 17. I. 1931.

Franjo Pakaci.

Dr. Božidar Adžija:

Historijski zakoni *)

Uzimljemo kao tačnu i ispravnu tvrdnju Marx-Engelsova »Komunističkog manifesta«, da je povijest čitavog dosadanjeg društva povijest klasnih borba. Iz ovoga logično proizlazi, da povijest postoji tekar otkada postoje društvene klase. Prapadavno društvo, koje nije poznavalo društvene diferencijacije, i koje nije ništa proizvađalo osim onoga, što je dnevno trebalo za održanje golog života, to društvo (ukoliko se uopće može nazvati društvo!) nema povijesti. Pračovjek, čak i onaj iz doba horda i primitivnog komunizma traži za svoj opstanak samo onoliko koliko traže i ostali njegovi drugovi u hordi; niko nema većeg prava, svi su jednaki. Prošle su moguće mnoge tisuće godina, dok je čovjek izašao iz životinjskog načina života. Jer kako nas iskustvo uči priroda je čovjeku – za razliku od životinje – dala samo savršeniji mozak, a sve ostalo (govor, dar prosuđivanja, znanje, itd.), je tekovina dugog i teškog razvoja. Tekar nakon dugog niza godina počimlje da savladava čovjek prirodu, koja je bila njegovom gospodaricom. I tekar time, što je čovjek postajao gospodar prirode omogućuje se u društvu razvoj materijalnih proizvodnih snaga, koje daju osnovicu za klasnu diferencijaciju društva. Marx i Engels u svom djelu o Feuerbachu kažu: »Može se ljude razlikovati od životinja svješću, religijom ili bilo čime, oni se sami počimlju razlikovati tekar kad počnu proizvađati sredstva za život«.

Ovo materijalističko shvaćanje, koje je uostalom u znanosti poznato i rabljeno davno prije nego je zasnovan historijski materijalizam, nije nikako odgovaralo željama i ukusu službenih historičara pisane historije. Ali pošto se nije nikako moglo poreći, da je čitav predhistorijski život čovječanstva – kulturni i ekonomski – bio proučavan i dijeljen na epohe (kameno, brončano i željezno doba) baš na osnovu nađenih materijalnih sredstava (oruđa i oružja), to su službeni historičari svih vremena nastojali, da upravo kineskim zidom odijele predhoistoriju od pisane historije. Oni misle, da za to svoje nastojanje nalaze opravdanje u razlici između historije ljudskog društva i prirodnih nauka: predhistorija je proučena i istražena ne na bazi historijskog, već prirodoznanstvenog istraživanja. Što više oni se energično opiru tome, da se naučni princip, koji važi za čitavu predhistoriju čovječanstva prenese i na historiju svijeta. Za njih u historiji nema uzročnosti, ni zakonitosti, već joj je zadaća samo da posmatra i opisuje događaje. Većina se službenih historičara nikako ne slaže sa ispravnim gledištem da je »historija kao živa nauka gotovo revolucijonarnije područje spoznaje, nego prirodne nauke i da je »nepatvoreni pogled u prošlost najjači pogonski faktor društvenog napretka«.

Eeglezu H. G. Wellsu mora se odati počast, da je on jedan od prvih i jedan od rijetkih, koji je u svojoj »Svjetskoj Povijesti« (to djelo nije marksistički pisano!) nastojao, da nam historijski razvoj društva prikaže u vezi sa ljudskom predhistorijom i prirodnim znanostima.

Historija je živa nauka, koja u svojoj konačnoj svrsi ima da služi praktičnom životu i radu. Prikazujući nam prošlost mora da nam dava poduke i upute za budućnost. I ma koliko se historijske pojave jedanput događaju i jedna od druge razlikuju mi, na osnovu našeg iskustva, u toj raznolikosti moramo tražiti ono zajedničko i slično u tim pojavama. I ljudi su samo jedanput na svijetu i međusobno se razlikuju, ali ipak

*) Ovaj članak je odlomak iz jedne sociološke studije.

Digitized by Google

ima nešto zajedničkog kuda kreće i razvija se život čovjeka. Konačno svaka stvar ima svoje lice i naličje; svijetlo i sjena; akcija – reakcija.

Nauka, ako hoće da opravda smisao svog opstanka, treba da u području svojih pojava istražuje ono što je zajedničko i u tom zajedničkom da traži veze, koje nazivljemo zakonima. I makar se u historiji ne može uvijek primjeniti one egzaktne metode (eksperimentalnu i metodu računa vjerojatnosti) kao u prirodnim naukama, već se često puta mora posegnuti za spekulativnom metodom, ipak historija ima svoje zakone, po kojima se razvija život ljudskog društva. Ni slučaj, ni volja pojedinaca, a još manje bogova, ne upravljaju tim životom.

Ni jedno drugo naučno područje nema toliko protivnika postavljanja zakona kao upravo historija. Istraženi su i istražuju se ekonomski zakoni; istraženi su zakoni, po kojima su nastajali, mijenjali se i nestajali jezici; istraženi su i istražuju se zakoni na području najnovije nauke — socijologije t. j. zakoni o grupisanju, o previranju i formama društva. I zašto baš na području historije nebi bilo tih zakona?

Jedan od prvih učenjaka, koji je istaknuo važnost i postojanje zakona i u historiji bio je osnivač socijologije August Comte i to s ovim riječima: »za mene postoji zakonitost u povijesti naroda isto kao i zakonitost u putanjama zvijezda«. Karlo Marks je svojim socijološkim djelima doprinio toliko, da je već njegovim savremenim službenim historičarima bio odviše težak posao pobijati zakonitost u historiji. Smatrajući čitav historijski razvitak ovisnim od ekonomskih odnosa on dokazuje, kao što u ekonomiji, da tako i u historiji postoje zakoni razvoja.

Razumije se, kad govorimo o zakonima historije, da važi za sva njezina područja: političku, kulturnu historiju itd.

Tako je na pr. u historiji unutarnjeg života država već grčki historičar Polybius, a da kod toga nije imao na umu historijsku zakonitost, pokušao, da postavi jedan stanoviti redosljed, po kojemu se odvijaju državne forme: monarhija – tiranija – vlada manjine – demokracija – monarhija; mnogi kasniji državni teoretičari, među njima i florentinac Macchiavelli, prihvatili su ovaj Polybiusov historijski okvir državnih formа. Danas se također općenito prihvaća historijsko-zakonski nazor, da nakon svake revolucije slijedi reakcija, nakon degenerirane demokracije diktatura. Besumnje, da se ova pravila ne može uzeti sa stopostotnom sigurnosti, da će historijski razvoj državnog života baš ovako teći i nikako drugčije; ali je svakako sigurno, da je takova tendencija u tom razvoju, koja se u mnogim slučajevima ostvari, a u drugim se ne ostvari radi zapreka, koje mu usljed odnosa društvenih snaga stoje na putu.

Još više je uznapredovalo postavljanje zakonitosti na području kulturne historije. Svjedoče nam djela Hegela, Herdera, Comte-a, Wundta i ostalih. Po nazoru Wundta čitav se kulturni život pojedinih naroda razvija u znaku borbe kontrasta. Izmjenična prevlast čas religijozno-metafizičkog, čas svjetovno-pozitivističkog načina mišljenja ispunja čitavu historiju filozofije. A koliko se tekar ovaj historijski redosljed može pratiti u historiji literature? Nakon pedantičkog formalizma dolazi borbenost »drang«-periode, klasicizam, sentimentalna romantika, realizam. Dakle: u historiji ima zakonitosti, ali kao svugdje tako i ovdje ima iznimaka. Moguće ih za sada ima još toliko, da nam ti historijski zakoni ne mogu služiti kao dosta povjerljivi putokaz za budući razvoj. I to je istina, da još za sada historija ima mnogo manje zakona nego nekoje druge nauke, a posebice prirodne nauke. Ali sve nas to ne može i ne smije odbiti, da istražujemo historijske zakone tim više, što oni imaju pred zakonima ostalih nauka tu prednost, da smo svijesni njihove praktične potrebe i nužnosti. Mi te zakone razumijemo, jer uviđamo njihovu nužnost. Mi razumijemo tendenciju svakog kulturnog naroda za njegovom nacijonalnom i socijalnom slobodom, jer uviđamo nužnost toga. Mi osjećamo upravo unutarnju, duševnu potrebu za novim uslovima i formama života, ako su stare već istrošene i ne odgovaraju. Značenje historijskih zakona nije samo u tome, da se stanoviti historijski razvoj redovito i zakonski odvija, već u glavnom u tome, da je takov razvoj za ljudski napredak upravo nuždan. Tim zahtjevom dobivaju historijski zakoni pravi karakter zakona.

Dr. Julka Chlapec-Gjorgjević (Praha):

Opadanje nataviteta

Novi zakonik Estonije, koji poput Sovjeta zavađa nekažnjivost umetnog pobačaja, smanjena kažnjivost samovoljnog prekidanja trudnoće u novom zakoniku Danske, ljuti bojevi koji se radi dotičnog paragrafa vode među socijalistima i građanskim strankama Češkoslovačke, Nemačke, Austrije i ostalih naprednih zemalja zapada obavezuju nas da i mi eminentno aktuelnom problemu nataviteta skrenemo svoju pažnju.

Fakt je da se kod sviju kulturnih naroda opaža opadanje nataviteta. Veliki broj porođaja ne znači još doduše jako množenje dotičnog naroda pošto je on uvek praćen velikim mortalitetom, naročito dojenčadi. Ali činjenica, da je u nekojim zemljama granica nataviteta pala pod

Digitized by Google

minimum, potrebnim da se održi brojčani status quo, postavlja ovaj problem na prvo mesto. Najmanje dece rodi se u Švedskoj, na hiljadu žitelja godine 1927, došlo je 16.1% novorođenčadi. U Engleskoj 16.6, Norveškoj 18.2. Danskoj 19.5 dočim prema istoku natavitet raste: Sovjeti 44.5%, Bugarska 42.5%, Rumunjska 40.1%, Jugoslavija 30%. Interesantno je sledovati prilike u Nemačkoj. Za poslednjih 50 godina pao je natavitet od 82% na 18%, u Berlinu se ne rodi više nego 9 pro mile.

Kao što je poznato većina država, naročito na jugu Evrope, ovladane klerikalno-vojničkim duhom srednjeg veka, teže da zastave taj proces policajnim merama kao zabranom umetnog pobačaja i antikonceptnih sredstava i nasilno podržavanim neznanjem u seksualnim pitanjima. Bez uspeha: natavitet je svugde opao – šta više i u Japanu! – i opada od godine do godine. Da strogost i sila ne vode k cilju vidi se po Italiji, gde unatoč apsolutističkog režima Mussolinijeva, po istraživanjima poznatog sociologa Robert Michela, u Rimu na 1000 porođaja dolazi 178 umetnih pobačaja, što se zna, a da se i ne govori o slučajevima, koji ne dolaze do saznanja vlasti. Stoji izvan sumnje da ljudsko društvo prelazi iz nagonskog u razumom kontrolovano plođenje. U principu moderna sociologija to sa radošću konstatuje i prihvaća, jer racionaliziranje rađanja donosi sa sobom opadanje spolnih bolesti i umiranja male dece, uopšte bolje higienske i socijalne prilike. Na jednom kongresu izrazio je nedavno češki sociolog Chalupný da je »apsurdnost videti u opadanju nataviteta degeneraciju, pošto je to neizbeživa posledica naših socialnih i kulturnih prilika«; to njegovo stanovište zastupaju i sociolozi drugih naroda kao Grotjahn, Wolf, Carpenter, Vachet . . .

Naravno, natavitet nesme pasti pod izvesnu granicu, pošto bi bilo šteta, da baš kulturni narodi malo po malo nestanu. Istina opaža se da se natavitet sam po sebi na izvesnoj granici zaustavi kao što je slučaj kod Francuske od 30 do 40 godina. Pomišljati na nasilna sredstva kao što je spomenuta zabrana antikonceptnih sredstava ili slično, bilo bi sasvim pogrešno. Šta više kao što je bilo već spomenuto u mnogim državama srednje, severne i zapadne Evrope nastali su vrlo jaki pokreti, koji traže nekažnjivost umetnog pobačaja – pod izvesnim uslovima – u koliko su proviđeni lekarom, pošto današnji zakoni gone stotine hiljada žena k šarlatanima i nesavesnim eksploaterima, koji ih uništavaju zdravstveno, moralno i materijalno.

Pre svega treba znati uzroke koji vode opadanju nataviteta. Počevši od Malthusa do Brentana postavljale su se razne teorije koje su tokom vremena sve napuštene kao neispravne. Ukazalo se naime da se u svima naprednim zemljama, skoro u celoj Evropi, u većem delu Amerike i Australije zavađa regulirano plođenje, kod bogatih kao i kod siromašnih, kod intelektualnih kao i kod manualnih radnika. Dok medicina, kemija, biologija i uopšte prirodne nauke nisu bile tako razvijene da ostvare težnju ljudskog individua po racionaliziranom plođenju, njemu nije ništa preostajalo nego da se ad infinitum množi. Ali čim je taj momenat nastupio čovek hoće da bude gospodar i u ovom tako značajnom socialnom pitanju. Da nastojanje po regulaciji nataviteta nije novum potvrđuju razne činjenice kao ubijanja novorođenčadi kod divljih naroda i nekažnjivost umetničkog prekidanja trudnoće kod Grka i Rimljana.

Moderna sociologija stoji na stanovištu da će se opadanju nataviteta – u koliko ono prelazi izvesne granice – stati na put samo p o t p o r n i m sistemom i to posrednim kao stvaranjem jasla, skloništa, dečjih zabavišta itd. i neposrednim u prvom redu roditeljskim odnosno materinskim rentama i premijama. Tako zavađa Belgija financijalnu potporu za porodice sa tri ili više dece. U nekojim krajevima Australije dobijaju žene za svaki porođaj materinsku premiju. Francuska potpomaže moralno i materialno porodice sa mnogo dece. U Nemačkoj se pre rata propagirala ideja materinskih blagajna, od kojih se posle rata odustalo usled nepovoljnih financija. Tako i u Italiji ozbiljno se perlustrira tema poreza za neudate i bračne parove bez dece koji bi se upotrebio u korist bračnih parova sa decom.

Socijalna politika moraće imati dva momenta u vidu: 1. da se roditeljska potpora dade bračnim parovima sa dvoje – troje dece, a ne tek sa četvero, petero, pošto će taj visoki broj porodičnih članova ostati po svoj prilici iznimka. 2. da osim izdržavanja dece valja naročito osokoliti ženu na rađanje davanjem materinskih renta, pošto je procesom reprodukcije žena naročito tangirana zdravstveno, moralno i materialno. Jer strogo uzevši sastoji se problem nataviteta iz dva dela: rađanja dece i njihovog izdržavanja.

Duhovna kriza usljed privredne bijede

Pismo Iz U. S. A.

U Sjedinjenim Državama dolazi do krize individualizma. Do pojave te krize vrijedila je dogma, da u Americi nema neuposlenih, da se plaćaju najviše nadnice na svijetu, da radnik ima najviši životni standard na zemlji, vlastitu kuću, radio i auto, i sa grozom su se posmatrale zemlje sa socijalističkim pokretom. Pokraj dviju stranaka, čiju izbornu kampanju finansira velekapital, postoji i opozicija, socijalistička i farmerska partija, o kojoj se oficijelno naravno malo govori. Ako ko čita glavne objektivne listove, »The New Republic«, »The American Mercury«

Digitized by Google

i »The Nation«, listove od odlučnog duhovnog značenja, onda će znati, da upliv opozicije raste i to u dubljinu i širinu- on samo još nije primio čvrste oblike. Taj upliv opozicije kao da za sada živi tek u literaturi; ali se već po prvi put u američkoj istoriji govori o opasnosti revolucije.

Šta se događa? Otkad se zna za ogromnu neuposlenost, slomila se vjera u lijepi život američkog radnika. New York, gde su plaćane najveće nadnice, plaćao je prosječno sedmično, prema poslednjim konstatacijama, u godini 1928. jedva 30 dolara, što nije mnogo uz tamošnje teške životne prilike. Pokraj toga se u New Yorku mora sate dugo voziti do tvornice i natrag. Svake godine je radnik 14% normalnog radnog vremena neuposlen i nema nikakve potpore. Visoke nadnice od 30 dolara vrijede također kao prosječni dohodak ako je radnik kroz cijelu godinu uposlen. Koliko ima neuposlenih, koji su bez potpore? Jednog se dana čitalo 3,500.000, a nekoliko dana kašnje – a to nije bila štamparska griješka već od prilike tačni broj, – 5,300.000. Ogromni New York daje jedva 10.000 besposlenih radnika trosedmično posla uz sedmičnu platu od 15 dolara.

Kako se čuva od neuposlenosti? U Evropi se zna, da se čovjek sa »velikom« platom i nadnicom lično osigurava, da sebi osigura mirnu starost, kad mu bude radna snaga iscrpljena. Gotovo čitava nacija je osigurana; ima oko 95 miliona osiguranja. Kako to lijepo zvuči!

Spisatelj kao Epstein međutim utvrđuje, da od tih 95 miliona osiguranja 72 miliona ne prekoračuju iznos osiguranja od 200 dolara, dakle iznosa koji jedva podmiruje troškove pogreba. Ali zar nema svaki Amerikanac svoju kuću? To najmanje vrijedi za radnika u industrijskim područjima. I konačno te su »kuće« često ništa drugo nego obične daščare. Oduševljeni opisi »burnog životnog ritma« u novom svijetu i »samopouzdanja Amerikanca« ne vrijede za radnika već u najboljem slučaju za trgovca. Te opise pisali su u oduševljenju oni pisci, koji su jedva dva mjeseca boravili u Americi.

Ko malo o Americi zna, zna ipak, da je Chikago zločinački raj. Jedan poznavalac prilika nedavno je pisao, da u Chikagu privatne grupe neuposlenih unajmljuju za novac profesionalne zločince, da odgovarajućim »mjerama« naprama poslodavcima udovoljavaju njihovoj potrebi za radom. Naravno, da je sistem privatne pomoći posredstvom zastrašivanja još nedostatniji nego dobrotvornost, sa kojom se u Americi još danas misli pomoći neuposlenim.

Duhovna opozicija protiv ovog sistema dobrotvornosti sve više raste. U decembarskim i januarskim sveskama glavnih listova se može čitati, da je država pozvana, da odstrani neuposlenost i da se privatnom dobrotvornošću ne može ništa postići. Ali se odmah našao jedan senator, koji je izjavio, da ustav ne predviđa mogućnost državne intervencije kod potpora. Tako se ostavlja radnike da stradaju, koji inače povlače dvije trećine narodnog dohotka a zadnja trećina narodnog dohotka, koji ne postoji u nadnicama, zadovoljava se time, da se tu i tamo u štampi hvališe svojim dobrotvornim akcijama.

Amerika je sebi najbliža – čuju se doduše vijesti u gorim odnosima u Evropi ali ih se ne osjeća. Tako se danas hoće u zemlji, u kojoj bi još milioni mogli živjeti na farmama, iako se posebno ne bi bavili »zasluživanjem novaca«, podrezati svako useljavanje, da se ne poveća konkurencija. Nedavno je veliki irski socijalist, ekonomist i pjesnik George Wiliam Russell putovao po Sjedinjenim Državama i govorio universitetskoj inteligenciji: Izgradite sada agrarnu kulturu! Razvijte bar namjeru, da ljudi na svojim zemljištima uznapreduju! Čini se da od ove opomene ne će biti ništa iako Francuska, jedina nehiperindustrijalizirana velevlast, može poslužiti kao primjer, koliko od toga zavisi. Francuska je jedina zemlja, koja je morala importirati radnu snagu. Nije zaliha novca, koja leži u Francuskoj Banci, uzrok ovog blagostanja, jer kad bi ono ovisilo o novcu morala bi Amerika cvjetati: polovica zlatnih zaliha svijeta leži u Sjedinjenim Državama a ipak vlada najveća kriza. Ruski seljaci, koje se vidjelo, kako se voze u trećoj klasi u Kanadu našli su tamo zemlju i zadovoljni su. Švedski i njemački seljaci, koji hoće ovdje na zemlji raditi ne moraju gladovati. Rudar, koji je umakao Ruhru i ovdje se smjestio kao farmer odabrao je za se i svoju djecu bolji i zdraviji dio.

Višak radne snage u svijetu ne će pokraj današnje hiperindustrijalizacije moći biti utrošen u gradovima. Na tome ne mogu ništa da izmjene sve zalihe zlata na svijetu.

Prije pet mjeseci je ovdje svaki vjerovao, da će na jesen biti bolje. Sada više niko ne vjeruje, da će u proljeće biti bolje. Međutim bogati ne poznaju bijedu a i inače proći će još dosta vremena dok se ovdje pojavi jasna klasna svijest kao preduslov za socijalno izgrađivanje. Ali danas se već zna, da više nije tako, da svaki Amerikanac može sam da uznapreduje, kao što se do sada vjerovalo. Ta vjera je definitivno uskolebana – u Americi vlada kriza individualizma.

M-r.

Čitajte „SociM-edicije“!

Digitized by Google

Upton Sinclair:

Sinclair Lewis

U »socijalističkoj koloniji«, – tako su blagoizvoljevali njujorški listovi nazivati Helicon-Hall, – koju sam pre dvadeset godina osnovao, pojavio se jednog dana neki student, koji je upravo pobegao sa Yale-universiteta. Zvao se punim imenom Harry Sinclair Lewis. Mi smo ga zvali Hal. Bio je to visok, suhi mladić sa crvenom glavom, razgovorljiv, veseo i, kako se posle videlo, dobar posmatrač. On se ponudio, da će biti ložač i ako o loženju nije imao ni pojma. Ali kako niko od nas nije također više znao, to nismo imali ništa protiv toga. Na večer je sedeo pokraj nas uz kamin i upućivao se u radikalni pokret. To je za njega bilo važnije nego što je mogao naučiti na universitetu.

Danas je on najglasovitiji romanopisac Amerike; njegova slava baca zrake i na mene: polovica ljudi, koja me sreće priča mi, koji im je užitak priredila »Glavna cesta«; ili se srdi – a onda znam, da mi zamera »Elmer Gantrya«. Pa i novine nas zamenjuju. Nedavno me je prokleo radi hulenja boga izdavač nekog crkvenog lista. Navodno, da sam hulio u nekoj crkvi u Kansas-Cityu. Ako anđeo, koji vodi protokol greha pregleda ovu zabludu, još bi radi nje mogao doći u pakao.

Kako su knjige našeg bivšeg ložača sveopće poznate, vredno je da se o njima povede reč. Da pređem odmah na stvar. Imam da mu predbacim, da se ni izdaleka ne služi toliko svojim radikalnim odgojem, koliko to zahteva napredak njegove zemlje. On pozna pokret, on je njegov pogled učinio kritičnim. Nadajmo se, da se jednog dana više ne će osećati obavezanim, da svoje znanje o tim stvarima krije. U »Glavnoj cesti« susrećemo jednog »Wobblya«. Ali blagodareći veštini prekrivanja mi ne saznajemo, kako je to strašno biće. Dobro, – Hal je bio godinu dana lektor kod jednog mladog nakladnika i pišući godinu dana za pukovnika Lorimera*) nastojao je, da zaštedi nešto novaca i da otkupi svoju slobodu. Ali danas, kada je najslavniji književnik Amerike i skoro milioner mogao bi se uistinu već da usudi govoriti punu istinu.

Njegovoj knjizi »Arrowsmith« imam da dodam nekoliko činjenica. U ovom lepom romanu dolazi i neki veliki prirodnjak imenom Max Gottlieb, koji ima toliko zajedničkih crta sa Jacques Loebom,*) da ga svaki za njega drži. Ali on to nije: slučajno poznam Loeba vrlo dobro i mogu tačno odrediti, što je Lewis učinio, da od Loeba napravi Gottlieba.

Najupadnije kod Loeba je njegovo shvatanje, on je odlično školovani, oduševljeni socijaldemokrat starog nemačkog kova. Nikad – barem ne do početka rata – on nije tajio svoju revolucijonarnu veru. Ovako krojeni Loeb teško da bi se dopao američkoj publici. Što je dakle učinio Lewis? Kao vešti hirurg izrezao je on Loebu njegov socijalizam i bacio ga na smetljište. A čim ga je nadomestio? Max Gottlieb je pijanac. Veliki učenjak se ne sme boriti protiv kapitalizma ali zato se odupire zabrani alkohola...

»Arrowsmith« se odigrava do u posleratno vreme. Tada se videlo drugog Jacques Loeba. Velikog učenjaka su radi njegovog omraženog nemačkog porekla ponižavali i psovali i on je u punom smislu reči propao od srama radi ponašanja javnog mišlenja Amerike prema njemu. Kada sam godine 1922. putovao po Americi, da sabirem materijal za svoj »Paradni marš« i kod te prilike posetio Loeba u Woods-Holeu, on mi se potpuno izjadao. On mi je pričao o plesu oko zlatnog teleta, koji je imao dovoljno prilike da vidi za vreme svog dvadesetgodišnjeg delovanja, najprije na čikaškom a onda kalifornijskom universitetu. Pred njegovim sam očima beležio njegove izjave. Ali jedva što sam otišao uhvatio ga je strah. Pisao mi je dirljiva pisma: molio me, da ne objavim njegovo ime niti išta, što bi se njemu moglo prišiti, jer bi time propala sva njegova istraživanja. Zar to nije tragika? Zar ovakav Max Gottlieb ne bi bio interesantna figura za roman?

Onda sam pisao pismo Sinclair Lewisu u kojem sam protestirao radi nedostatka socijalnog razumevanja kod ove i kod drugih figura. Ja imam na to pravo, ja sam dvadeset godina njegov prijatelj i on me sam ubraja među svoje učitelje. Kad sam čuo, da namerava pisati roman o svećenstvu zamolio sam ga, da ovaj način prikazivanja ne opetuje u svom novom delu. Makar kako bio neobrazovan bakteriolog – niko ne će verovati, da metodistički svećenik u Americi nikad nije čuo za socijalna pitanja. Ta Harry F. Ward je osnovao organizaciju, koja ima da vaspitava ove krugove. Za svaku sigurnost poslao sam svom prijatelju jedan eksemplar »Biltena za javnu dobrobit«, polumesečnika, koji izdaje metodističko društvo u Njujorku.

Svaki čitalac Elmer Gantrya znade, da moj poticaj nije ništa koristio. Elmer niti zna niti je čuo za socijalna pitanja, kao ni ostali svećenici u tom romanu. Umesto toga deli hulja Elmer Gantry sudbinu sa učenjakom iz »Arrowsmitha« – on pije. Ja naravno time ne ću tvr-

*) Lorimer je predsednik jednog od najreakcionarnijih nakladnih koncerna (Curtis) u Americi. Taj isti Lorimer je igrao i ulogu u kampanji oko U. Sinclairove »Močvare«. (M. K. N.).

*) Jacques Loeb, glasoviti fiziolog, čiji su radovi o dinamici životnih pojava svratili na sebe pozornost moderne biološke nauke. Naročito je poznata njegova ženijalna teorija o tropizmima. (M. K. N.).

Digitized by Google

diti, da nema metodističkih i baptističkih svećenika, koji su odani piću i koji ljubakaju sa svojim udatim župljankama. Ali niko nije tog mišlenja, da je ovo ponašanje tih svećenika od općeg i značajnog interesa. Važnije je, da iz straha pred mišlenjem, rečima i delima svojih bogatih župljana ne propovedaju niti protiv najamnog ropstva niti političke korupcije.

Hoću da na to upozorim, da sam kod čitanja »Babbitta«, oduševljeno podviknuo, što su nakladnici izdašno plakatirali. Bio bi sretan kad bi još jedamput mogao, da tako podviknem.

Prijatelj Hal mi je obećao roman o radničkom pokretu. To je sve što od njega hoću. Ja ne tražim propagandno delo, meni su dovoljne činjenice. Američku javnost treba uvesti u jedan svet o kome ona nema pojma. Neka nam autor, bez dalnjeg, prikaže birokraciju i korupciju u starim strukovnim organizacijama – to je preko potrebno. Neka nam pokaže slabosti radikalnog pokreta, njegove gadne frakcijske borbe, njegov dogmatizam i tesnogrudnost, – ja sam se sam borio protiv ovih grešaka i spreman sam, da »ruglu pružim čelo«. Ali on nam mora također pokazati, – jer on to jednako tako zna, kao i ja, – kako naše današnje društvo trpi usled otrova pohlepe za profitima. On mora prikazati nove sile, koje se pokreću među organizovanim radnicima i seljacima, da nas oslobode od tog otrova. Da će se time zameriti jednom i dva miliona svojih čitalaca to je sigurno. Moguće ih i izgubi na neko vreme. Ali će on američkom narodu učiniti najveću literarnu uslugu, što je pozna njegova istorija.

Preveo: **M. K. N.**

Milivoj Magdić:

Pučki teatar

U svojoj 8. knjizi »Smjerovi moderne umjetnosti« (Izdanje Socim Zagreb 1929.) kaže Ka Mesarić: »Tendence nove umjetnosti mora da budu progresivne. Teme mora da budu socijalni interesi kolektivnosti. Ideje treba da se crpe iz problema, koji su danas zavitlali čovječanstvom dinamički i gigantski u borbi proti individualnog prestiža manjine, u korist bespravne i izrabljivane većine«. (»Socijalno značenje umjetnosti«). On ovdje želi da upozori na socijalnu perspektivu, s koje treba da se posmatra umjetnost.

Gdje leže putevi, koji su Ka Mesarića doveli do ove socijalne perspektive? Da li iza takvog gledanja stoji jedan dokumentovani nazor na društvo ili je to samo jedan pomodni hir.

Bezuvjetno samo naglašavanje neke socijalne perspektive može da znači maskiranu reakcionarnost. I u većini slučajeva to i jest, ako je takvo naglašavanje temeljni motiv.

Ako bi slučaj Ka Mesarića ležao u tome, onda bi bile opravdane odgovarajuće konkluzije.

Međutim ovdje se radi o jednoj liniji, koja još nije dovršena. I (povodom premiere »Joce Udmanića«) o jednoj etapi te linije. Etapi – bezuvjetno – najnovijoj.

Tu se liniju najbolje može osvjetliti na Mesarićevom odnosu prema teatru. Konačno – on sav može se i shvatiti samo kroz teatar.

Prije deset godina lansirana je u našem gradu ideja intimnog teatra. Njen pokretač bio je Mesarić.

Sama riječ »intimni teatar« kazuje kome bi taj teatar bio namijenjen. Jednoj intelektualnoj eliti.

Mesarić i svi mi koji smo s njime saradivali bili smo duboko uvjereni, da je naša linija ispravna i da odgovara duhu vremena.

»Kozmički žongleri« bili su napisani za repertoar tog teatra. I samo na toj liniji može se razumiti njihov nastavak.

Tek taj teatar nije bio nikada osnovan. Mi smo za tu liniju radili publicistički, držali predavanja, recitirali stihove, izvrgavali se smijehu, ali teatar osnovali nismo.

Onda još nismo znali, da su se objektivni uslovi protivili ostvarenju te ideje. »Kozmičke žonglere« davao je poslije službeni »reakcionarni« teatar.

Naša grupa se rasula. Tek Mesarić je ostao vjeran teatru. I tražio uzroke neuspjehu. Izgleda da ih je počeo nalaziti. Konzekvence je povukao.

I javila se nova etapa.

»One hiljade ljudi, koji bi t r e b a l i da dođu u to n a r o d n o kazalište, te hiljade treba zainteresovati za kazalište propagandom i repertoarom, koji će odgovoriti tim hiljadama.

U narodno kazalište spadaju najšire mase publike. Jasno je dakle: narodno kazalište treba da propagira sebe pomoću pučkog repertoara.

Jedino pučki teatar može da bude narodan i jedino pučki teatar može da ima svoj široko narodni, a uz to i socijalni i umjetnički rezon. Ali pučki teatar, koji puk uzdiže, a ne naprosto zabavlja.*)

U velikom svijetu vidio je Mesarić, da se ti postulati pokušavaju realizovati. I da ta nastojanja imaju tradiciju.

Upoznao je berlinsku »Volksbühne«. Ali je upoznao i Piscatora.

»Berlinska »pučka pozornica« je grandiozno uspjeli pokušaj, da se umjetnost teatra i široka radnička masa sretnu na platformi zajedničkih interesa. Oni su se sreli i oni se upotpunjuju.

Kada se teatar učini psihički i ekonomski pristupačan masi, onda joj on postaje potreba«.**)

Ali je i uvidio, da to danas nije dosta. Došao je i do Erwina Piscatora.

»On je svoju borbu afirmirao u pobjedi – političkog teatra.

I tehnički i dramaturški pokazao se Piscator dosad najradikalnijim. Tehnički koncentrirao je u svom teatru

*) »Kazalište je narodno«, Riječ, 9. III. 1929.

**) »Umjetnost narodu«, Socijalna misao, 1. X. 1930.

Digitized by Google

sve vrsti scenskih izražajnih mogućnosti uz pomoć najmodernije scensko-tehničke aparature. Dramaturški vraća se prapočetku teatra, dok je autor bio i režiser i glumac. Piscator montira djela na scenu na temelju kolektivnog studija i rada svih svojih saradnika.

U ovom momentu dolazi tendencija pučkoga teatra do apsolutnog i najsavremenijeg izražaja«.*)

Ti novi pogledi omogućili su Mesariću i drugu jednu perspektivu. Perspektivu, koju sam uvodno spomenuo. Sa te perspektive nastao je i pučki teatar u 8 slika »Joco Udmanić«.

Dugo je već tome, što sam ostavio grupu intimnog teatra i time mogućnost jednog bližeg idejnog kontakta sa Mesarićem. Dapače je izgledalo, da moramo postati protivnici baš zbog te na reakciju mirišuće socijalnosti.

U rukopisu sam pročitao «Jocu Udmanića«. Dakako bez scenske kreacije ne može doživljaj biti potpun.

Ipak sam osjetio, da se Jocom Udmanićem počeo i kod nas stvarati pučki repertoar.

»Joco Udmanić« nije »narodski« komad. On nije ni »pučki igrokaz«.

»Joco Udmanić« je potpuno jednostavan teatar. Psihologije u njemu nema. Njega se mora primati neposredno.

»Joco Udmanić« nije pisan za neku elitu. Pisan je za seljake, radnike, studente, male ljude. I ne samo za Zagreb. Za Ogulin i Ivanićgrad. Za Đelekovac i Batinjane.

Tek nešto se ipak mora primjetiti.

Subjektivno Mesarić stoji na liniji progresa. I bilo bi neopravdano podbacivati mu neke reakcionarne tendence.

Ali – ko pažljivo čita Mesarićeva teoretska izlaganja mora učiniti neke konstatacije:

Mesariću nedostaje razumijevanja za kauzalne odnose – za međusobna djelovanja ekonomskih i duhovnih snaga izvjesnog vremena. Duhovni pokreti su za njega autonomne tvorevine. Umjetnik je za njega čovjek u čijoj je individualnosti proklijao nagon spontanog stvaranja.

Umjetnost kao misterij za njega je najuzvišeniji izvor duha u čovjeku stvaraocu.

Svrha je umjetnosti pružiti čovjeku harmoniju.

Umjetnost (kao nešto autonomnoga) da treba dati narodu.

Mesarić je vidio Piscatora. I tačno je zapazio, što je kod njega bitno. Piscatorov teatar nije bio samo u službi izvjesne socijalne ideje (kao fenomena), već jednog određenog društvenog pokreta. I baš u tome je ležao rezon Piscatorovog teatra i razlog njegovog uspjeha.

U njegovom teatru ljudi nisu osjetili samo kontakt s nekom idejom, već sa jednim živim društvenim pokretom.

Mesarić je intuitivno našao liniju i ta linija je ispravna, ali ona traži drugu misaonu fundaciju, nego što je njegova .

Ideološka koncepcija, koja je dovela do ideje intimnog teatra« i »Kozmičkih žonglera«, kontradiktorna je onoj, koja logički vodi do ideje pučkog teatra. Auditorij, koji će primiti »Jocu Udmanića« socijalno je različit od onoga, koji bi aplaudirao »Kozmičkim žonglerima«. Njihove su interesne sfere različite i prema tome i njihove misaone predstave.

Ili će Mesarić morati žrtvovati svoju filozofsku fundaciju, koja je u stvari fundacija manjine proti koje i on želi da se bori.

Ili socijalnost.

»Joco Udmanić« dokazuje, da on tu socijalnost žrtvovati ne može. Ali i dokazuje, da je tu krajnja granica, koju njegova misaona predstava dozvoljava.

On mora svoju socijalnu perspektivu produbiti. Tek takvo produbljenje omogućiti će mu izgrađivanje započete linije. Kada se kaže a, mora se reći i b. Inače će linija Ka Mesarića neminovno doživiti slom i »Joco Udmanić« ostati samo jedan torzo.

*) »Pučki teatar«, Riječ, 24. XII. 1930.

Oscar Wilde

U petak dne 30. novembra 1900. u hotelu d' Alsace u ulici des Beaux Arts u Parizu umro je Oscar Wilde. Vratio se iz Rima, gdje je tražio novi život, ali ga nije našao i razočaran htio je da se izgubi u gomilama na pariškim ulicama. Makar su ga one dvije godine u tamnici readingskoj i wardworthskoj tjelesno slomile, ipak mu je u duši ostalo toliko snage, da je pri odlasku iz Engleske u Dieppe bio odlučio, da će početi nanovo živjeti. Želio, da zaboravi na sve ono, što ga je sjećalo na one sunčane dane kad je kao oduševljeni đak Ruskina pobirao veliku slavu po Americi i kad je u kutu svoje lože slušao svoje drame na najvećim londonskim pozornicama, i kad je vjerovao svojim najintimnijim prijateljima. Htjeo je, sve to zaboraviti, da se u njemu rodi novi čovjek. Na morskoj obali u Diepu provađao je večeri, u kojima se je rastajao samim sobom i slao zadnje pozdrave Albionu.

I kad ga je kasnije jedne večeri u Parizu na boulevardu Sebastopol susreo jedan njegov prijatelj i oslovio ga cijelim njegovim imenom Oscar Fingall O' Flarhetie Wills Wilde, on je odgovorio, da to ime ne zna, već da se zove Sebastian Melmoth.

Ali uzaludno... U njemu nije umro Oscar Wilde, već je u njemu živio s trostrukom snagom i bjesnio neukrođenom boli tužnog genija. Uzaludno je bilo njegovo nastojanje: londonski su ga filistri progonili i u njegovom dobrovoljnom progonstvu potsjećajući ga na robijaša sa značkom C. C. 3. To ga je ubilo; on danas leži u Parizu na grobištu Père Lachaise, a nad glavom mu neki čudnovati kameni nadgrobni spomenik.

Na londonskim promenadama bio je središtem opće pažnje mladi, elegantni i lijepi Wilde. To je bilo u vrijeme kad je kao sljedbenik Ruskina širio slavu lijepe knjige u duhu svog principa: put paradoksa je put k istini.

Wilde je ušao u život kao 22-godišnji mladić sa pjesmom Ravanna, punom ljepote helenskog sunca, za koju je dobio Newdigatovu nagradu. Njegov je život pun slave i boli. Od lijepe priče o sretnom princpu, pa do velike tragedijePadovanske Velike Vojvotkinje neprestani je uspon k savršenijemu i ljepšemu.

Njegova slava i bol počimlju u Oxfordu. Tamo je upoznao sina markiza Queensberry-a, Blackera, Taylora i sve one ostale... Queensberry je zabranio svome sinu, da prijateljuje sa Wildeom, ali mladi se lord prijubio Wildeu kao umjetnik umjetniku. Markiz je uvrijedio Wildea. Wilde je branio svoju čast. Nakon dugog raspravljanja i sudovanja izvukli su neke stare zaprašene paragrafe, po kojima je Wilde dne 25. maja 1895. suđen na dvije godine robije radi perverznosti...

Za Wildeom su se zatvorila vrata života, ostala je sjena, na kojoj je bilo napisano, »robijaš C. C. 3«. U tami svoje ćelije napisao je o ljepoti, o filozofiji, o religiji u knjizi svojih uspomena De profundis.

Jedina njegova zadovoljština u času smrti: umro je u ulici lijepih umjetnosti. N.

Digitized by Google

Stefan Zweig:
Fouché u bijedi

Čuveni njemački književnik St. Zweig napisao je vrlo dobru knjigu »Joseph Fouché –Bildnis eines politischen Menschen«, koja ima da posluži proučavanju »tipologije političkog čovjeka« na raskrsnici 18. i 19. tolječa, ali u njoj možemo naći vjernu sliku i mnogih današnjih političara i javnih radnika. J. Fouché, koji od ultrajakobinca postaje ministrom policije Luje XVIII., čedo je svih historijskih epoha političke i društvene konjunkture. Iz te knjige vadimo slijedeći stavak:

Izgnanstvo Josepha Fouché trajalo je više od tri godine; onaj pusti i negostoljubivi otok, na koji je bio protjeran, zvao se: Siromaštvo. Do jučer još prokonzul i sustvaraoc sudbine Revolucije, ruši se s najvećih stepenica vlasti u takovu dubinu, u takovo blato i kaljužu, da jedva iza njega nalazimo tragove. Jedini, koji se je na nj u ono vrijeme osvrnuo, Barras, prikazuje strašnu sliku bijedne potkrovne sobice, prave mišije rupe pod nebom, u kojoj je Fouché živio sa svojom ružnom ženom i sa dvoje male, nezdrave djece, albinima osobite ružnoće. U prostoriji pet stopa visokoj, nečistoj, zagušljivoj i bez sunca, živio je onaj, pred čijim su se riječima tresli desetci hiljada, i koji će opet kroz nekoliko godina kao vojvoda od Otranta kormilariti evropskom sudbinom, sada nije znao odakle da kupi djeci mlijeko, kako da plati malu najamninu i kako da spasi svoj tužni život pred osvetnicima iz Lyona.

Nitko, pa ni sam njegov najvjerniji i najbolji životopisac Madelin, nezna da nam tačno reče kako je Fouché u onim bijednim godinama preživio. Plaće kao poslanik nije imao, obiteljsko je imanje sve potrošio za vrijeme ustanka u San Domingo, nitko se nije odvažio podržavati kakove veze s tim »mitrailleur-om iz Lyona«, niti mu dati zaposlenje; svi su ga prijatelji napustili, svak ga je izbjegavao. Tražio je i obavljao najčudnovatije i najprljavije poslove; nije to nikakova bajka, da se je kasniji vojvoda od Otranta bavio hranjenjem svinja. Ali ubrzo je on našao još prljaviji posao: špionažu za Barrasa, jedinog od novijih moćnika, koji je uvijek sa nekim čudnovatim saučešćem primao ovog poraženog. Naravno, nikada ga nije primao u sobi ministarstva za audijencije, već uvijek u nekim opskurnim mjestima. I tu bi Barras tom neumornom molitelju dobacio kakav prljavi posao: dobavu za vojsku ili kakvo uhodarenje, što bi sve malo nosilo, ali zato bi se on bar na 14 dana oslobodio tog dosadnog Fouché-a. I baš kod tih posjeta otkriva se pravi talenat Fouhé-ov.

Barras naime već davno snuje nekakove političke planove, ne vjeruje svojim kolegama, i radi toga može vrlo dobro trebati privatnog doušnika, podzemnog doušnika i provokatera, koji nebi pripadao službenoj policiji, neke vrste privatnog detektiva. Za to je kao stvoren Fouché. Potajno prisluškuje, skriva se pod stubištima u kućama, temperamentno izazivlje sve svoje znance na brbljanje i svu tu bljuvotinu javnosti potajno donosi Barrasu. Čim Barras postaje sve više slavohlepniji, tim se jasnije pokazuju njegovi planovi državnog prevrata, a ujedno tim više on treba Fouché-a. Već su ga davno u direktoriju (vijeće od pet ljudi, koje je tada vladalo u Francuskoj) ljutila dvojica čestitih ljudi, a u prvom redu Carnot najpošteniji čovjek francuske revolucije, i htio ih se je na svaki način riješiti. Ko teži i snuje o državnom prevratu i uroti, treba ljude bez skrupula, ljude à tout faire; Bravos i Bullos, kako su se zvala ta dva Talijana, bili su ljudi beskarakterni, i u svojoj beskarakternosti pouzdani. U njihovo je društvo spadao Fouché kao stvoren. Izgnanstvo bilo je dobrom školom za njegovu karijeru i ono je u njemu odgojilo budućeg ministra policije.

I napokon nakon dugotrajne noći u sjeni života i u tami bijede izlazi Fouché na svježi zrak. Zemljom vlada novi gospodar, diže se nova moć i on odluči, da joj služi. Ta nova moć je – novac. Jedva je nestalo Robespierra i njegovih ljudi isplivao je na površinu svemogući novac, koji ima tisuće sluga i robova. Četveroprezi s krasnim konjima voze se ulicama, a u njima, kao grčke boginje, sjede čarobne polugole dame u skupocijenim toaletama. U Bois se vozi »zlatna mladež« u ispeglanim bijelim nanking-hlačama, u žutim, sivim i crvenim fracima, a s prstima punim prstenja drže bičeve sa zlatnim ručicama, koje vrlo rado upere i protiv terorista; parfimerijama i zlatarima idu izvrsno poslovi, otvara se na tisuće novih plesnih dvorana i kavana, grade se vile i kuće, ide se u kazalište, spekulacija cvate, a iza teških zastora u Palais Royal se igra, hazardira, kupuje i prodaje na tisuće. Novac, siloviti, drski i bezobzirni novac opet vlada.

Pošaljite pretplatu!

Već na početku 1791. godine nekoliko pojedinaca dobro su uočili, da se može imati velikih koristi od rata, koji ždere ljude i druge vrijednote, ali su tada još bili neslomljivi i nekorumptivni Robespierre i Saint Just, koji su znali stati na vrat lihvarima. Ali sad kad su ti Katoni odstranjeni i kad gilotina rđavi na tavanu, liferantima svih vrsta nastupilo je zlatno doba. – Sad su bez straha oni mogli dobavljati loše cipele za dobre novce, i na rekvizicijama izdašno puniti džepove. Trebalo se je samo pobrinuti za to, da dobiju narudžbe. Za to je potreban dobar posrednik, povjerljiv i koji razumije posao, koji spekulantima otvara stražnja vrata bogatih korita države i rata.

Za takove prljave poslove Joseph Fouché bio je idealan čovjek.

Digitized by Google

Stanko Tomašić:

Jahač sunčanih meridijana

Prevrćem novine. šećem po stranicama i nenalazim ničeg, što bi me uhvatilo za srce ili mozak i zaustavilo.

I konačno između redaka proviri jedno ime.

Martin Pisek. Avanzirao čovjek.

Martin Pisek. Poigram očima preko štampanih redaka. Čitam. A između redaka vidim ga kako mi dolazi sa nekim svojim pjesmama, da mu kažem o njima svoj sud. Bio je čovjek malen, sitan i ja nisam mogao nikada odvojiti njegovu figuru od njegovih pjesama, i zato mu nikad nisam rekao istinu. Mislio sam da vršim dobro djelo milosrđa puštajući ga da živi u zabludi, da mu pjesme ipak nešto vrijede.

Zadnji put kad je bio prije tri godine kod mene donio mi je nekoliko tabaka proze. Postavio mi je rukopis na stol i osmjehnuo se. A onda je naglo uhvatio svoj šešir i bez riječi otišao. Turio sam tu pisaniju u ladicu. Misao sam da će po običaju dolaziti svaki drugi dan da pita, da tumači, da razvija svoj stav prema književnosti i životu... Nije dolazio. Sreo sam ga po neki put na ulici, ali on je svaki put prošao tako brzo kraj mene, kao da ne će da se susretnemo...

Prolazim kroz novinske stupce i između redaka čitam njegov posljednji rukopis...

I.

Sredinom aprila 1926.

Božja i đavolska moja imagnacijo!

Odavno tražim da se porazgovorim s tobom o stvarima, koje su od presudne važnosti za naš zajednički život. Ali do danas nisam mogao naći zgode, da bi konačno došlo do objašnjenja među nama.

Danju, dok ja jurim za kruhom svagdašnjim i dok se lomim u nadmudrivanju s lopovima, trgovcima i poslodavcima, ti gospodski zijevaš na nekom dalekom meridijanu, loptaš se sa apstrakcijama i frazama, osnivaš teatar, sabireš neka šarena stakalca za novu pjesmu, ili radiš ma kakvu drugu besposlicu. Uveče, kad se jedan jedini put na dan sastajemo, ja sam umoran i ne mogu da te hvatam za grlo. I dok ja padam od umora, ti se razvaganjuješ na jastuku i cijelu noć održavaš neke lude konferanse, kojima ne mogu nikako da dočekam kraja. Razumi: ovako nemože dalje.

Na vagi života ti nemaš težine. Postaješ luksus, za kojeg ja svakog dana moram da plaćam krvavu carinu. A što je najvažnije: radi tebe i ja postajem na toj vagi toliko lagan, proziran i bezvredan, da dolazi u pitanje moja egzistencija, što konačno znači i za tebe: biti ili ne biti.

Daviš me. Puna mi je kuća tvojih besmislica i besposlica. Nemam kuda nogom stati. Gazim do grla po pjesmama, sličicama, i ritmovima koji mi vežu i ruke i noge i otimlju mi dah. Ja nemogu više da dišem od tih tvojih papirnatih senzacija, koje mi zatrpavaju sve putove, a za život nemaju nikakvog pozitivnog značenja. Vučeš me kroz neke šarene perlate zavjese, ko vrag grešnu duše kroz trnje. Jutrom natrpaš mi pune ruke Velikih Osnova, a one se tope kao snijeg na suncu. I redovno svakog jutra, kad u središtu grada siđem s tramvaja, ti spavaš kao zaklan, a moje su ruke umorne i prazne.

U polovici ljudskog vijeka, kao Dante u prašumi. našao sam se na ulici bez namještenja, kao suha grana bačena na put, da po njoj gaze svi prolaznici. Svakog dana kucaju mi na vrata sudski otkazi. Ima paragrafa, koji me brane, ali paragraf je advokatska igračka. Između mene i zakona stoji advokat. On prodaje paragrafe, kao piljarica krompir. A bez novaca nema ni krumpira, ni cipela, ni paragrafa.

Vidiš: zemlja se okreće. Vrijeme juri i sve u vremenu hvata tempo. A ja i ti stojimo. Živimo još uvijek onako, kao što smo živili pred petnajst godina, kad nas je otac hranio i školovao, kad smo pisali pjesme i mudre sentence u spomenar studentica i švelja.

Jedemo svaki dan malo kave, malo krumpira i pijemo po dvije litre vode; uzimljemo odijelo na otplatu, a nikad ga nećemo moći platiti. Prodat će nam za dvijesto dinara duga stol, ormar i krevet, za koje smo platili trideseterostruko. Kao kolumbovi Indijanci (još u nižoj školi činili su nam se strašno naivni!) dajemo sve vrednosti svoga života za neka ogledalca, u kojima ćemo do smrti ogledavati – ljepotu naše čiste duše.

Dosta!

Molim te da odmah likvidiramo tu ludnicu. Moj život ne podnosi više nikakvog luksusa.

Nadam se da ćeš ovo primiti do znanja i pomoći mi da se riješimo svih tih papirnatih besposlica i da izađemo sa tog umjetničkog tresetišta na čvrst drum.

Tvoj

Svagdašnji.

II.

Koncem aprila 1926.

Svemirski apašu i luđače!

Primio sam jučer tvoju pošiljku i – i bio sam i opet lud po tvom receptu.

Uzeo sam tvoje ludo pismo i pošao da uberem honorar, da kupim kruha, mesa, soli i cigareta. Na brijača ne smijem ni da mislim iako izgledam kao zeleni kader.

Uza sva moja dosadašnja iskustva sa tim tvojim papirnatim besposlicama, bio sam jučer i opet budala i povjerovao sam na čas, da su tvoje šarene fraze, neka vrijednost, koja ima težinu na vagi života.

Obišao sam mnoge trgovce, koji se bave kupoprodajom besposlice, t. j. umjetnosti.

Ulazim k jednom, drugom, trećem itd.

– Bravo! Već vas odavno nisam vidio. Što radite? Izvolite sjesti. Što mi nosite? Novelu? Roman? – ili kojom zlom sudbinom pjesmu?

Pružam mu tvoje pismo:

– Ovo je moj najbolji poem, »Jahač sunčanih meridijana«.

Digitized by Google

Uzeo je tvoju pošiljku i pročitao. Išamarao me službouljudnim smješkom (da se šamar lakše primi, a teže podnese!).

Drugi je raširio ruke i povukao me u fotelj.

– Čestitam. Zauzeli ste vidno mjesto u novoj enciklopediji...

Zahvalio sam se na pažnji.

– Jahač sunčanih meridijana. Hm...

Da, ima čovjek pravo. To je besmislica! Ustao sam.

»Jahač sunčanih meridijana« izjašio je iz grada na smetlarskim kolima.

Umjetnost mora da ima na vagi života svoju težinu. Razumiješ li? Ljudi hvataju jedan drugoga za grlo, oni su bez posla i bez kruha, a ti hoćeš da se oni oduševljavaju tvojim stihom: »Djevojčice gutaju moj smijeh kao sladoled«.

Dosta!

Kičma mi se lomi. Mrači mi se pred očima kad gledam bosu djecu kako tuckaju prstom o izloge trgovina, kao proklisli vrapci o daske žitnice. U očima njihovih matera vidim sudnji dan. Bježim, jer nemam odgovora na pitanje njihovih očiju.

Mozak mi puca, a ti sipaš fraze i vežeš mi ruke. Da se ucrvam. Da poskakujem ulicom kao papirić, kojega će pogaziti svako magareće kopito. Daj, osvijesti se Boga ti živoga. Odbaci tu prokletu afektaciju i budi čovjek. Pameti, pameti, bar malo zdrave pameti! Vjerujem da ovaj san naše pameti nije postao definitivan, i da je još uvijek mogu probuditi naša dnevna iskustva. Vjerujem, da nisi toliko pokvaren i toliko ciničkl bezobrazan prema samom sebi, a konačno ni toliko glup, da bi pustio tu pamet da sniva bez kraja i konca. Jer u tom slučaju, tako mi našeg dvostrukog života (predpostavljam da je i po tvom shvaćanju on ipak još nekakva vrijednost), najbolje bi bilo da si zatjeramo tane nad lijevo oko – pa neka sve vrag nosi!

Govorim ti jasno.

Govorim ti ozbiljno.

Govorim ti iskreno.

Ostavi te besmislene meridijane i te svemirske lude procesije. Nepošten je i bez savjesti onaj ko može da stvara pozitivne životne vrijednosti, a jaše na nekom imaginarnom meridijanu u ovom času kad milijuni ljudi hodaju nad ponorom po užetu, po oštrici mača. Nepošten je svaki onaj ko može da stvara životne vrijednosti, a zakopava se do grla u astralnost kao fakir u zemlju.

Očekujem te večeras i molim te da ne zakazuješ nikakvih konferansa, kako bi mogli da se konačno sporazumimo i da riješimo stvar.

Sutra može da bude već prekasno.

Tvoj

Svagdašnji Ja.

III.

Prvih dana maja 1926.

Životinjo luda!

Mučim se, pišem ti, Bogom te zaklinjem, jer mi gori pod nogama – a ti luduješ po nekim fiktivnim astralnim kongresima. Moj se život ruši, sve ide niz brdo, kao pečina kad se odvali niz strminu. A ti, životinjo, uopće ne otvaraš moje pismo, već mi sipaš na glavu neke blesave fraze, koje nebi ni pas s maslom pojeo.

Pišem ti ovo poslednje pismo, pa ako te ni ovo ne privede pameti, onda neka vrag nosi i mene i tebe.

Radi tebe, radi tvojih besmislenih pjesama zavadio sam se sa cijelim svijetom, pa i sa samim sobom. Radi tvojih papirnatih fikcija godinama sam izigravao budalu. Vješao sam na prsa šarene papiriće i praporce na šešir. Vikao sam sam sebi: Ave Imperator! – i padao za prvi ugao da budem prosjak, koji pruža ruku za dinar milostinje. Vikao sam: Dižem se na visoke skele duha, da udarim svoj barjak na vrh svjetionika! – a silazio sam u podrum, gdje su mi miševi grizli tabane.

Vjerovao sam da je svaka tvoja fraza vrednija od života svih onih, koje sam ujedao za srce radi tebe. Ponizio sam i uvredio čovjeka u sebi, u bližnjima svojima, i zatvorio sebe i djecu svoju u krletku stradanja, da tebi dam mjesta, da dam prostora tvom zamahu.

A ti, životinjo bestidna, ni ne otvaraš moje pismo, koje pišem iz ove mrtvačnice, već me tjeraš u očaj i ludilo.

Tako mi svih mojih ludosti, ovo je konac ludovanja!

Ovaj današnji dan, kojega su izabrali svi poniženi za svečani blagdan svoje volje, neka bude i moj blagdan. Trgam sa sebe sve tvoje fraze i svu maskaradu, koju si natrpao na moja leđa.

Od danas neka vrag nosi sve ono što ti zoveš umjetnost. Od danas neću više da znam za tu tvoju besposlicu, cirkusijadu i luksus. Sva je tvoja umjetnost laž sitih i besposlenih.

I konačno sasvim mi je svejedno hoćeš li od danas čitati moja pisma. Od današnjeg dana to je za naš odnos bez značenja. Danas bacam na vagu života isključivo samo svoj svagdašnji Ja, čistoga čovjeka. Od danas me se ništa ne tiče što radiš, kuda ideš, na kom meridijanu luduješ.

Nemam više što da ti kažem. Ako ne može da se u tebi probudi bar toliko pameti, koliko u podrumskog parcova, a ti luduj i dalje (naravno na svoj račun!) i propadni bez traga.

Svagdanji.

IV.

U junu, 1926.

Jadniče!

Danas sam primio mjesto činovnika u direkciji državnih željeznica. Sve tvoje depeše bacam neotvorene u koš.

Molim te, pošalji mi desetak meridijana, – trebam linirani podložak.

Tačka. I neka te vrag nosi!

Najnovija „Socim-edicija"!

Dr. Luka Marić:

„Koliko je stara naša zemlja".

Digitized by Google

Ka Mesarić:

Zagrebačka drama

Dva odlična gosta imala je zagrebačka drama u decembru:

9. i 10. XII. »The English Players«.

Davali su Shakespearea »Hamlet« i Shawa »Svetu Ivanu«.

Ova engleska glumačka trupa nije savršena kao cjelina. Ona je odlična u pojedinostima sa pojedincima.

Zato je vrijednost njihova gostovanja bila pozitivna. I za teatar i za publiku.

Edward Stirling i Doreen Ball: svijetla imena ove trupe.

11. XII. Jedna trupa berlinskih glumaca.

Davali su Oscara Wildea »Idealni muž«.

Ovu glumačku trupu povezao je u homogeni scenski ansambl režiser dr. Eugen Robert.

Na čelu te trupe: Harry Liedtke, poznati filmski glumac.

U glumačkim kvalitetama nisu zaostali za njim poznata imena: Max Landa, Arthur Schröder, Carola Toelle, Roma Bahn, Olga Limburg, Traube Carlsen.

Dobri glumci dali su jednu izjednačenu, interesantnu predstavu.

*

Dvije premijere dala je zagrebačka drama u decembru:

17. XII. Edouarda Bourdeta »Slabi spol«.

To je u stvari sasvim bezvrijedna komedija: ona je i suviše nepristrana ilustracija jednoga nemorala.

Muškarci su prikazani kao slabi spol: daju se uzdržavati od žena.

Autor prikazuje jednu besposlenu familiju, u kojoj majka nagovara svoje sinove da budu makroi (štrici).

Režiser g. Ivo Raić potrudio se, da iz ove bezvrijedne komedije napravi dobru predstavu. Osim dobre predstave uspjelo mu je da napravi i modnu reviju.

Sve glumice (gđe Milica Mihičić, Ela Hafner-Gjermanović, Anka Kernic, Greta Kraus, Nada Babić, Bela Krleža, Gizela Huml) odjevene su u najmodernije i skupocjene toalete.

Ima publike, koju i to privlači u teatar.

Ali pošto dame u lijepim toaletama igraju – uz gg. Ivu Raića, Strahinju Petrovića, Dubravka Dujšina, Rudolfa Kukića i Ivana Mirjeva – vrlo dobro ovu predstavu, imati će oni, koji vole da gledaju lijepe haljine, dvostruki užitak.

30. XII. Edward Childs-Carpentera »Neženja – otac«.

To je komedija napisana filmskom tehnikom. Zato su njeni efekti katkad više nasilni, manje uvjerljivi.

Međutim to skupljanje nezakonite djece pod očinski krov nije neduhovito. Ali ta duhovitost pridonijela bi malo zabavi (ova komedija ima isključivo zabavnu svrhu), da tu ne nastupa Nada Babić u svojoj elementarnoj neodoljivosti. Kada najmanje »radi« ona je najbolja. Njena jedna gesta, jedan ton, jedan pogled: – uspjeh njene čiste prirodnosti.

Pored nje nadasve odličan Franjo Sotošek. On je ono, što daju onakovi glumci, koji su rijetki: gledate ga i vi mu apsolutno vjerujete, da je on Sir Basil Winderton.

Vrlo dobra bila je i Nadja Grahor: pitomo predana svojoj ulozi. – Simpatično uvjerljiv u svojoj umjerenosti bio je Mato Grković. – Diskretnim humorom retuširao je svoga kompozitora Jozo Laurenčić. – Dobar liječnik, koji se uzrujava – Branko Tepavac. – Režiser Alfons Verli.

Andre-Paul Antoine: »Neprijateljica«.

Jednu prednost pred mnogim francuskim komedijama ima »Neprijateljica« bezuslovno: napisao ju je dobar, duhovit, savremeni mladi književnik, Andre-Paul Antoine.

On tretira – vanredno – problem ljubavi. Ali on je pronašao za taj problem umjetnički novu varijantu; tehnički originalnu formu.

Njegovi su aforizmi doduše katkad proizvoljni. Pa ipak: ta proizvoljnost ne smeta, ne uzrujava. Ona nasmijava.

Režijska postava ove komedije frapira ugodno i senzacijonalno. – Tito Strozzi proveo je ovdje jednu inscenografsku ideju jedinstveno i konzekventno.

Glumački uspjela je ta predstava vanredno u plastičnim kreacijama gđe Grete Kraus, Tita Strozzia, Alfreda Grünhuta, Ljubomira Jovanovića, Mate Grkovića, Nade Grahor i Joze Laurenčića.

– n. –

Knjige „Cankarjeve Družbe" za godinu 1931.

Za ove dvije godine svoga rada ljubljanska »Cankarjeva Družba« uspjela je da se, srazmjerno našim prilikama, odlično reprezentira i da uvjeri javnost o solidnosti i ozbiljnosti svojih nastojanja upravljenih jednom velikom kulturnom cilju: dati našem radnom svijetu izabranu knjigu i uvjeriti ga, da je ta knjiga njegova životna potreba. Znamo što znači u našoj sredini izdavati knjige. Znamo da je to neki idealistički posao, koji vrlo rijetko nalazi ravnotežu uloženog truda, uloženih novaca i stvarnih rezultata. Čak i u onom slučaju, kad se izdaju knjige za zabavu i razonodu, bez nekog posebnog kulturnog cilja. Izdavanje knjiga sa nekim određenim kulturnim i prosvjetnim ciljem prava je golgota. A izdavati knjige sa takovim ciljem za radnički svijet, za svijet koji ni u najboljem slučaju nema egzistentnog minimuma, koji u najboljem slučaju ima sredstava jedino za održanje golog života – herojski je posao.

Kad je riječ o »Cankarjevoj Družbi« treba potcrtati još jedan pozitivni momenat, tako rijedak u našoj izdavačkoj praksi. Od četiri redovne godišnje knjige dvije su knjige domaćih slovenskih autora, treća je iz svjetske književnosti, a četvrta odlično redigovani almanah-kalendar, uglavnom sa prilozima slovenskih pisaca. Se-

Digitized by Google

damdeset i pet posto redovnih godišnjih izdanja zapremaju, dakle, domaći slovenski autori. Osim svega onog pozitivnog, što daje ova družba sa svojim edicijama, ona daje jedan uvjerljivi i dragocjeni demanti tvrdnje naših profesionalnih izdavača, da kod nas nema književne produkcije, koja bi mogla poslužiti kao realni izdavački artikl.

Za god. 1931. izdala je »Cankarjeva Družba« dvije knjige slovenskih autora: »Ljudje s ceste« od Jože Kranjca i »Poslednji dnevni človeka« od Angela Cerkvenika (po drugom dijelu Flammarionovog djela »Konac svijeta«). Treća je knjiga zbirka novela njemačkog pisca F. C. Weiskopfa pod skupnim naslovom prve novele »Kome nije dano da bira...«. Četvrta knjiga je i ovog puta odlično redigovani kalendar.

U svom djelu »Ljudi sa ulice« zahvatio je Jože Kranjc onaj pripovjedački materijal, koji je zadnjih godina popularizovanjem izvjesnih djela Jacka Londona postao gotovo literarna moda. London sa svojima »Ljudima sa ponora« našao je u svim evropskim književnostima više ili manje uspjele kompilatore. Uspjeh Jacka Londona pribavio je gradskim beskućnicima i djeci ulice punopravnu legitimaciju aktuelnog književnog sižea. Baš kao što je nekada uspjeh Maksima Gorkog dao literarnu legitimaciju tipu skitnice. Međutim, u konkretnom slučaju treba uz ovu konstataciju opće naravi odmah istaknuti, da kod Jože Kranjca nije Jack London, osim biranja sižea, izvršio nikakav veći uticaj, koji bi išao na štetu piščeve originalnosti i snage u crtanju slovenačkih tipova i slovenačke sredine. Tu svoju virtuoznost crtanja tipova pokazao je Kranjc naročito kod glavnog lica ove priče Ivana Možine. Crtajući tip jednog idealizovanog i nerealnog čovjeka i dajući mu misiju Mesije ulice i »ljudskog taloga«, došao je u veliku opasnost, da upropasti uvjerljivost svoga pričanja, što se je u sličnim slučajevima dogodilo piscima daleko većeg kalibra i većeg životnog iskustva. Međutim, Kranjc je okružio tog svog nerealnog Mesiju kolektivom vanredno živih i uvjerdljivih tipova, i po njima je i taj iskonstruirani Možina dobio svoju egzistentnost i nije ostao magla. Svi ostali tipovi sa ulice dani su živo. Cjelovitosti djela, osim izvjesnih naivnih partija u crtanju Možine, smeta karikirana figura bankovnog direktora. Ta je karikatura dana toliko šablonski, da osjetno kvari uvjerljivost pričanja. U ovim partijama nije se autor smio dati zavesti mržnjom i prezirom. Da je drugim, uvjerljivijim sredstvima doveo tog direktora u potrebni kontrast sa svijetom koji se u knjizi prikazuje, bio bi efekt mnogo veći i cijela bi priča dobila punoću uvjerljivosti.

A. Cerkvenik, koji nam se prošle godine u istoj nakladi predstavio sa dobrom pričom »Daj nam danas naš svagdanji kruh«, svojim se ovogodišnjim djelom »Posljednji dani čovjeka« dao na jedan vrlo smion i opasan posao, da po Flammarionovom djelu napiše popularno fantastično djelo o propasti svijeta. Taj je posao vrlo opasan, jer traži od čovjeka dvije kontradiktorne sposobnosti, koje se vrlo rijetko nađu zajedno u jednom čovjeku: veliku fantaziju i veliku naučnu spremu. U historiji književnosti malo je bilo takovih ljudi. Flamarion je rijetka zvijezda na tom nebu. A. Cirkvenik nije čovjek bez mašte. Ima i znanja. Ali ni jednog ni drugog nema u njega u tolikoj mjeri, da bi mogao dati jedno značajnije djelo te vrste. Nije dovoljno imati za taj posao geološko, historijsko, geografsko, astronomsko, fizikalno, kemijsko i matematsko znanje školskih priručnika. Danas je znanost eksperimentalnim, komparativnim, spekulativnim i logičkim putovima daleko prekoračila horizont Cerkvenikovih saznanja. Da bi se dalo jedinstveno djelo te vrste, treba poznavati zakone transfenomenalne prirode, njenu transfenomenalnu konstituciju, atomsku fiziku, itd. Treba znati, da su izvjesni osnovni pojmovi o prirodi i njenoj organizaciji, kao na primjer gravitacija, postali vrlo problematični. Ipak treba uzeti u obzir, da ta Cerkvenikova knjiga nema velikih pretenzija. Njom hoće Cerkvenik da pouči čitače »Cankarjeve Družbe« o dosadašnjoj astronomiji, historiji, geografiji i historiji. Pa ako su u ove dvije posljednje discipline ti čitači nešto naučili, knjiga je izvršila svoju zadaću.

Knjiga novela F. C. Weiskopfa dobra je beletristika. Siže ji su uzeti iz života tvorničkih i drugih radnika i ljudi izvan zakona. Weiskopf pripovjeda jednostavno i uvjerljivo. Njegove novele nisu doduše nikakvo otkriće, u njegovim tipovima ima čak i nečeg romantičnog (na pr. Vojta Pulkrabek, František Halaburda i drugi), ali one se čitaju glatko i djeluju. Osim toga one zorno objašnjuju radniku svih kategorija njegov životni problem. A to je mnogo, i to je pozitivno.

Sve su knjige ovogodišnjeg izdanja »Cankarjeve Družbe« ukusno i solidno opremljene sa vrlo interesantnim fotomontažama na naslovnim listovima.

St. Tomašić.

Mirko Kus-Nikolajev:

Jedan doživljaj

Građanski teatar, kao i građanska umetnost uopšte, može danas samo da zadovoljava duševnim potrebama građanske klase. Građanska umetnost, kao vidni izraz građanskog duhovnog života, izrasla je u konačnoj konzekvenci iz klasnog tipa, što ga je stvorio kapitalistički način produkcije. I građanska umetnost sa tim tipom i od tog tipa živi. Kao i u svim granama kulturnog i umetničkog života, tako i u građanskom teatru susrećemo interpretaciju klasnog karaktera građanstva.

Taj klasni tip se ne reflektuje samo u ideologiji autora drame (prikazi »višeg« društva, preljubi, deifikacija kapitala itd.) nego i u tehničkoj izgradnji same drame (individualistička izrada lica, »glavni junaci« itd.). Razumljivo je, da su proletarijatu taj život i ta igra na sceni potpuno strani. Na daskama se odvija život, koji je njemu nerazumljiv i za koji on nema ama baš nikakvog interesa. A ako mu je razumljiv, onda on zna, da se taj život hrani sa njegovim znojem, sa stradanjem njegove familije i sa gladovanjem njegove dece. Šta ima tu za njega »umetničkog«?

Digitized by Google

Kao nosilac kolektiva, proletarijat izgrađuje svoju umetnost, svoju dramu i svoju scenu u kojima može da izrazi one nove vrednote i nova osećanja, koja donosi sa sobom, kao rezultate svog klasnog saznanja. Za njega je građanski teatar socijalno uokviren. Nije mu dakle preostalo drugo nego da stvori svoj teatar, svoje dramatičare i svoje glumce, kad je građanski teatar na njemu socijalno potpuno dezinteresiran.

Tako je i kod nas, u Ljubljani, oživotvoren prvi radnički teatar u okviru kulturne organizacije »Svoboda«. Prigodom jubilarne proslave varaždinske »Slobode« (29. i 30. XI. 1930.) istupio je taj radnički teatar sa dramom Maksima Gorkog »Na dnu života«.

U ovoj drami je Gorki dao kolektivne scene iz života onih, koji su lakovanom cipelom društva bačeni na dno života. U četiri socijalna preseka dao je Gorki život ljudi, koje je društvo brisalo iz svoje »sređene« zajednice, koji su odbačeni klizali na dno, jedan za drugim, bespomoćno i bezvoljno. U ovoj drami, u ovim slikama nema ličnosti, nema izgrađenih posebnih karaktera, u njoj dolazi do izraza kolektiv, zbroj pojedinačnih stradanja.

Zasluga je režisera i glumaca, da je socijalni i duhovni kolektivitet u toj drami odlično zahvaćen i iznešen. Igrači su se u punoj meri uživili u ovu kolektivnu dramu i povezano, harmonički prikazali sumu pojedinačnih tragedija, koje čine život onih sa dna. Nutarnja povezanost između igre i autora bila je jedinstvena. Bilo je jasno, da su glumci – pretežno manuelni radnici, – unosili u komad svoje proletersko osećanje, svoje razumevanje za tragiku deklasiranih i izmrvljenih. I radi toga je i postignut maksimum uverljivosti, što ga ova drama može dati.

Iako nigde jedinstvenost i skupnost igre nije bila porušena potrebno je istaći pojedine igrače, koji su u komad upleli osobite scenske osebine. Slava Sever, izraziti dramski talenat, izgradila je ulogu Valisise inteligentno i temperamentno. Strastveni lik posednice prenoćišta oživio je u njenoj ulozi do potpune stvarnosti. Njena igra bila je jedinstvena. Dora Vizintin dala je uverljivo besmoćnu i slabu Natašu, dok je Nastja, devojka sa dna života, u odličnoj igri Ive Stojan, živela, kao i njene sestre po-ostalim gradskim kanalima, u nekom bunilu uspomene i duševnoj potrganosti. Kod muških uloga treba podvući igru Josipa Šorna (Kostiljev), Polde Demšara (Bubnov), Hermana Hariša (Klešč), Ivana Skuka (Satin), Josipa Šeška (glumac) i Jakeca Isopa (barun). Povezanost u njihovoj igri naročito je iskakala u scenama, gde je kolektivitet radnje bio najjače istaknut. Maskulinska igra Vaske Pepela (Rudi Pelicon) bila je puna otpornosti. Vaska je jedini, koji još ima snage da se ispne sa dna, ali fatalnost sredine ga prebija. On odlazi na robiju, dok se slaba Nataša, bez oslona, sklanja pod ulične kandelabre.

Da, to je bio život na dnu...

Zasluga je, – ako se već volja i oduševljenje igrača hoće tako nazvati, – još veća ako se drži u vidu, da su igrači (sem kojeg nameštenika i studenta) radnici, koji su nakon 8–10 sati rada u fabrici i radioni našli vremena, da ga posvete umetnosti, svojoj proleterskoj umetnosti. A ako se govori o zasluzi mora se spomenuti požrtvovnost talentiranog režisera F. Petréa i sposobnost slikara N. Pirnata, koji je kao scenograf sa nedovoljnim materijalom stvorio uverljivu scenu.

Sa svojom igrom dokazao je Delavski oder »Svobode«, da i kod nas proletarijat može, da na daskama oživotvori svoju umetnost. Rad i delatnost »Svobode« su za naše prilike uopšte jedinstveni i njeno nastojanje treba iskreno pozdraviti. Istina radnički pokret u Sloveniji je snažniji i kompaktniji nego u drugim krajevima Jugoslavije ali ne sme se pustiti iz vida činjenica, da je Slovencima uspelo, da u svojoj »Svobodi« saberu sve žive, mlade i pokretne snage manuelnog i intelektualnog proletarijata. A ko bi to učinio u ovom našem žabnjaku?

Danas se elita proleterskih umetnika i književnika nalazi u »Svobodi« (Cerkvenik, Seliškar, Vuk, Štukelj, Teply, Golouh, Klopčić, Kreft itd.) i razumljivo je, da je njihova povezanost sa manuelnim proletarijatom morala vremenom da donese odlične rezultate. Uvažimo li i veliku aktivnost predsednika »Svobode« Čirila Štukelja, onda su nam i uspesi ove kulturne organizacije jasni.

Da završimo sa Delavskim odrom »Svobode«. Ne mogu ništa drugo reći (konačno nisam teaterski kritičar) nego da su njegov nastup i igra u Varaždinu za mene bili doživljaj a siguran sam da je to bio i za sve, koji su videli svoje drugove, radnike, na pozornici, na kojoj su manifestovali svoju volju za umetničkim stvaranjem i novim umetničkim životom.

Pošaljite pretplatu, jer inače moramo obustaviti list!

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 12.
Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker**, Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Preradovićeva ul. 32.

Digitized by Google

Opšte Jugoslovensko Bankarsko društvo A. D.

Société Générale de Banque Yougoslave S. A.

Glavni zavodi: BEOGRAD, Čika Ljubina 18; ZAGREB, Jurišićeva 22. - Filijala: NOVI SAD, Kralja Aleksandra 7.
Brzojavni naslov: BANKVEREIN.

Potpuno uplaćena osnovna glavnica Dinara 100,000.000·-, rezerve Dinara 27,500.000·-.
Patronatski zavodi: Wiener Bank-Verein, Wien — Banque Belge pour l'Etranger, Bruxelles — Basler Handelsbank, Basel.

OBAVLJA sve bankovne poslove uz najkulantnije uvjete. — UKAMAĆUJE štedne uloške najpovoljnije, te ih isplaćuje u svako doba bez otkaza.

„PRESLICA"

TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.

ZAGREB

TELEFON BROJ 28-46

Telegramme: PRESLICA-ZAGREB

Tvornica Oroslavje

Tkaona - prediona - končanje bojadisaona i apretura

600 radnika

Pamučne, svilene i polu-svilene proizvode

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Prošla godišta „Socijalne Misli"
uz vrlo snižene cijene!

Godište II. (1929.) 40·- Din
Godište III. (1930.) 40·- Din

Ko uzme oba godišta dobiva ih uz cijenu
od 70·- dinara

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Digitized by Google

[redacted] U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

[redacted] A IV. ▪ 1. MARTA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Vitomir Korać: Pacifistički morfinizam.
Angelica Balabanov: Suština i postanak fašizma.
Gojko Berberović: Revizija zakona o osiguranju radnika.
Upton Sinclair: Fjodor Dostojevski.
Dr. Božidar Adžija: Aleksandar Hercen.
Mirko Kus-Nikolajev: Upton Sinclair se bori za svoje ime . . .
Dr. M. Popović: Alkoholizam, nar. zdravlje i nar. privreda.
O knjigama . . .
Mihajlo Zoščenko: Vrlo prosto.

BROJ 3

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

OUZORI UPOTREBLJAVAJU

Burroughs

STROJEVE ZA ZBRAJANJE, RAČUNANJE I KNJIŽENJE

(Automatska izradba form. I. A. II. A., platežnih naloga, tek. rna. poslodavaca itd.)

BURROUGHS ADDING MACHINE COMPANY, DETROIT USA.

BEOGRAD Telefon 47-18

ZAGREB Telefon 50-79

LJUBLJANA Telefon 33-47

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 3. ZAGREB, 1. MARTA 1931. GODINA IV.

Vitomir Korać:

Pacifistički morfinizam

Nekoliko primedaba na članak J. Sakazova

U Evropi se mnogo govori i piše o ratnoj opasnosti, o pacifizmu, o sporazumima, o garancijama za mir, o ujedinjavanjima, federacijama itd. Pa tako i kod nas. A ipak, usuprot mnogoga pisanja o miru.

I najzadrtiji šovinisti. čak i sam Mussolini, prezaju pred pomišlju da može na njih da padne odgovornost za novo ratno klanje. Svaki, pa i režim najmanje svestan svoje odgovornosti, zna danas — posle iskustava, stečenih u poslednjem svetskom ratu — da je rat lako otpočeti, ali da niko nije siguran kako se danas jedan može završiti.

Takvo prosuđivanje stvari odgovara stečenim istorijskim iskustvima. Iza velikih istorijskih potresa i perturbacija, koje su duboko uzmutile i poremetile ranija stanja, kada je jednom došlo do definitivne i odlučne pobede, sledile su duže periode mira i odmora, ma da su još uvek odjekivale tutnjave, kao odjeci velikih događaja. Ni jedan raniji rat, ni po svojim strahotama, ni po svojoj opsežnosti, ni po dubini njegovih posledica, ni blizu nije bio ravan minulom svetskom ratu. Poslednji svetski rat ne samo da je izmenio političku kartu Evrope, nego je po svojim posledicama, ekonomskim i socijalnim, ravan socijalnoj revoluciji u najkulturnijem delu čovečanstva. Formalno, poslednji svetski rat je postao iz razvojnih unutrašnjih potreba imperijalističkih i kapitalističkih sila i završen je jednom moralnom i stvarnom katastrofom kapitalističkoga društvenog poretka. Daleko sam od toga da ne vidim mogućnost dokazivanja, da je ovakvo tvrđenje samoobmana. Znam, i vidljivo je jasno, da je svetski finansijski kapitalizam baš posle rata postigao kulminaciju svoga razvitka i svoje snage. Sa druge strane, ni malo se ne obmanjujem iluzijama boljševičke Rusije o svetskoj socijalnoj revoluciji. Ne verujem da stara Evropa stoji u predvečerju jedne nove katastrofe. Na protiv, uveren sam da ulazimo u periodu jedne forsirane evolucije, kakve su u historiji uvek pratile velike ratove i duboke istorijske perturbacije.

Savremeno društvo liči na bolesnika koji umire od gladi zato, jer mu salo ne dopušta da jede. »Četvrti stalež«, radnička stranka, vlada danas najvećom svetskom imperijom, svih vremena — nad britanskim carstvom. Protiv njega je nemoguće dalje vladati u zapadnoj, srednjoj i severnoj Evropi. Komunistička diktatura vlada sa druge strane šestinom kopna naše planete — Rusijom. Nemoguće je zamisliti da sve ove činjenice ostanu bez dubljih posledica u najbližoj evoluciji stare Evrope.

ČITAJTE

„SOCIJALNU MISAO!"

Pogledajmo samo, na šta je usredsređen opšti interes savremene Evrope. Oko pitanja privredne krize, koja preti da postane kronična pojava ekonomskog života. Osobito ima li se u vidu, da u svetu ima oko 20 mil. besposlenih. To je nesumnjivo. A ako hoćemo »da se držimo više realnosti, nego li naših prijašnjih nazora i usvojenih koncepcija« — kako želi i drug Janko Sakazov — mir stvarno zavisi od vojničke premoći pobedničkih zemalja, dok bi ravnoteža vojničkih snaga bila direktna opasnost za mir. Ta blažena »ravnoteža« postojala je do rata i nismo mogli izbeći svetski rat. I što bi se ta »ravnoteža« više povraćala, ratna opasnost bi bila sve veća i sve neposrednija. To se oseća danas u Evropi, pa zato demokratski raspoložene partije ne traže povratak vojničke »ravnoteže«, nego traže sređivanje i stabilizaciju privrednih odnosa i opšte razoružanje. Prvo su razoružani pobeđeni, a razoružanje pobedničkih sila zavisi od razvoja prilika u sledećim decenijima i stvaranja jednog novog poretka stvari u svetu.

POŠALJITE ODMAH PRETPLATU!

Digitized by Google

Danas je revizionistička politika, za pravo reakcionarna politika. Njeni nosioci su: Mussolini, pruski junkeri, austrijski klerikalci, i austrijska aristokracija, madžarska džentrija, koburška Bugarska, nemačke, austromadžarske i bugarske oficirske lige i njima slična udruženja i elementi. Zar od tih elemenata da se nadamo da će prostrujati neki iskreni pacifistički vetar? Zar ako se pomakne nekoliko graničnih stupova; ako se vojske pobeđenih država pojačaju za nekoliko bataljona, ako pobeđene države dobiju nekoliko baterija teške artiljerije itd. Zbog čega ova ubojna sredstva u rukama tih klasa, staleža i elemenata mogu dati neke veće garancije za svetski mir? Zar će Mussolini prestati da zvekeće sabljom kada dobije paritetnu flotu sa Francuskom, nova područja u centralnoj Africi, Tunis, ili Nicu i Savoju? Ko je tako naivan da u to još može poverovati? Ili bi možda Vanča Mihajlov, Cankov i Ljapčev postali miroljubiviji kada bi i bez jednog krvavog rata nekim čudom dobili levu obalu Vardara? I kada bi se i to čudo dogodilo, zar tek tada ne bi došle nove revindikacije do Bitolja, Prilipa, Niša, Vranja i Moravske doline? Ko uopšte može zadovoljiti teritorijalne apetite ovakvih elemenata? I ako sudbina mira odista zavisi od zasićenja tih apetita, onda sa mirom vrlo zlo stojimo. Srećom nije tako. Pacifističko razmatranje ovih i ovakvih elemenata, nije ništa drugo do jedan pacifistički morfinizam, koji se evropskim narodima preporučuje da bi ih lakše pripremili za novo klanje u svetu. Povlađivanje ovim elementima i njihovim pacifističkim prenemaganjima — to nije iskreni pacifizam, to je u oblandi pacifizma umotan opasan socijalni i politički otrov, lepim rečima sakrivene opasne namere.

Ni pre rata, kada su ovi elemenati imali daleko više, nego što danas traže, nije to bilo garancija za mir. Naprotiv! Baš je socijalna demokracija u celom svetu pobijala politiku ovih elemenata, koji su danas nosioci politike revizije ugovora o miru. Jer se oduvek znalo da se tu iza šovenskih i reakcionarnih deklamacija o miru, kriju opasni ratni apetiti. I ma da su predratne evropske granice bile daleko nepravednije nego što su današnje, premda su nacionalne manjine bile mnogobrojnije i bespravnije nego što je to danas slučaj, ipak socijalisti nisu bili ni tada uslovni pacifisti. I pre rata je — ne samo u Bugarskoj — »javnost bila uznemirivana teškim glasovima, koji dolaze sa granica i koji unose zabunu u politički život«. Pa ipak je socijalna demokracija u Evropi i tada, među daleko težim i nepravednijim odnosima, u međunarodnoj politici zastupala gledište status quo za granice. Onda su traženi drugi uslovi za mir, a ne pomeranje graničnih stupova. Pa i sada, posle svetskog rata, socijalna demokracija u srednjoj Evropi vodi ogorčenu borbu protiv svih elemenata koji reviziju ugovora o miru prikazuju kao glavni uslov za svetski mir.

Uopšte je teško prihvatiti misao da bi bilo kakvo pomicanje graničnih stupova i zadovoljenje bilo čijih šovenskih apetita moglo stvoriti bazu za trajni mir. Naprotiv ukidanje granica, stvaranje saveza evropskih država, ukidanje rata, razoružanje, se smatra da vodi trajnom miru.

*

Sa ovih opštih gledišta mogu se jedino prosuđivati i perspektive mira na Balkanu. Ako se pođe revizionističkim putem, onda se širom otvaraju vrata sve jačim zaoštravanjima odnosa. Za to se pitanje revizije ugovora o miru (mislim s obzirom na granice) ima bezuslovno ostaviti izvan diskusije, jer ono ne može dovesti do sporazuma. Ako bi u Bugarskoj pacifisti sa takvim programom dobili odobrenje čak i jednog Vanče Mihajlova, u Jugoslaviji, sigurno, ne bi to odobrenje dobili ni od koga. Pacifista sa tom tezom je unapred osuđen na neuspeh. Za to ostavimo teze ovakve vrste. I ja se moram samo da čudim staroj i pametnoj glavi J. Sakazova, na osnovu kakvih informacija on suponira da bi takva propaganda u Jugoslaviji mogla voditi do uspeha?

Pitanje odnosa na Balkanu je jugoslavensko-bugarsko pitanje. Sporazum između Bugarske i Jugoslavije — iskren, trajan i srdačan — to je temelj na kojem se ima sagraditi sloboda, nezavisnost i samoodređenje svih balkanskih naroda. Ili će do balkanske federacije doći preko federacije bugarsko-jugoslavenske, ili do nje uopšte neće doći jednim evolutivnim putem. A tu je pre svega potrebno poštovanje postojećeg status quo u pitanju granica i unutrašnje slobode svakog pojedinog naroda. Međusobno upoznavanje i propaganda ovakvog shvatanja jedino može dovesti do sporazumevanja i do sporazuma. Pođu li stvari opet starim putem, postaće neizbeživa klanja, bombe i atentati, a kao kruna svega: rešavanje spornih pitanja putem rata. A ni jedan iskreni pacifista ne može poći tim putem, jer on ne daje povoljne perspektive na Balkanu, kao ni u ostalom svetu. Kao što čine socijalisti i drugi iskreni pacifisti u ostaloj Evropi, tako treba da činimo i mi: ostavimo granične stupove na miru, suzbijajmo šovenske apetite i reakcionarne akcije, posvetimo se pitanjima privrednim, socijalnim, i prosvetnim, pitanjima dobrih i prijateljskih susedskih odnosa, pitanjima uzajamnih veza i međusobne potpore, jer ćemo samo tim putem naći rešenja pitanja koja nam mogu obostrano doneti koristi, doći do načina zdravnog rešenja pitanja koja momentalno razdvajaju Jugoslaviju i Bugarsku. To je jedini put kojim se mogu izbeći ratni zapleti i ratne parnice. Jer je i najmršavija pogodba o miru bolja od najpobedničkijeg rata.

Digitized by Google

Angelica Balabanov:

Suština i postanak fašizma*)

Javno mišljenje izvan granica Italije počelo je tekar onda da vodi računa o fašizmu kad se je on stabilizirao kao kontrarevolucijonarni i vladajući pokret. A pošto mnogi ljudi identificiraju vlast sa snagom i pobjedom, to je sud o fašizmu već unapred stvoren. I makar koliko činjenice dokazuju baš obratno, ipak se nasuprot njima pjeva himna o neprikosnovenoj snazi, dobivenoj bitci i izvojštenoj pobjedi, i drži se, da nije potrebno sačekati odgovor na pitanje, koje se uvijek kod nepoznavanja odnosa i kauzalnih veza postavlja: kako je bilo moguće provesti radikalnu promjenu u tako velikoj zemlji i kako je bio u stanju jedan jedini čovjek, da izvede takav uticaj, da dobije za sebe narod, da savlada situaciju, da ponovno uvede red i poredak?

Ova je knjiga napisana nakon osamgodišnje neograničene vladavine talijanskog fašizma, u vrijeme kad se i u nekojim drugim zemljama, u većoj ili manjoj mjeri, pokazuju sklonosti za imitaciju fašizma. Doduše nijednom čovjeku na svijetu, koji zna čitati, nije nepoznato ime »fašizam«, ali — isključivši klasnom borbom i marksizmom školovanu radničku klasu na jednoj strani, te kapitaliste i njihove pristalice s druge strane — vrlo ih je malo, koji su dublje razmišljali o biti fašizma, a od tih mnogi to i neće da čine, jer njihovom klasnom položaju odgovara, da shvataju i prikažu fašizam baš u stanovitom svijetlu.

I tako ispravnom shvaćanju fašizma stoje na putu mnoge krive predočbe, jer se kod njegova prosuđivanja njemu podmeće ono, što on ne sadrži i ne može sadržavati.

Na kojim dakle činjenicama gradi stranac svoj sud o fašizmu. Velika štampa javlja mu nekoje događaje i objave, iz kojih on misli, da može zaključivati o snazi i uspjehu fašističke vlade. Da li taj uspjeh nešto znači i na koje se on psihološke i socijalne faktore ima da svede, — o tom se javno mišljenje ne brine; što ono naknadno o fašizmu dozna, mjeri to prema predočbi, koju si je samo o fašizmu stvorilo. A sve što ima za svrhu, da taj uspjeh fašizma stavi u svijetlo kauzalnog zakona i da ga odvagne na onome, što se na osnovu subjektivnih doimova smatra kao objektivno, to sve javno mišljenje odbija kao neobjektivno.

Da se shvati bit i razvoj fašizma mora se biti upućen u »mehanizam« klasnog društva, što ne mora biti identično sa zauzimanjem stanovišta za jednu ili drugu klasu. Time hoću da rečem, da ovaj moj rad nije nikako namjenjen nekoj propagandi.

Fašizam je jedna potpuno izgrađena klasna pojava: bilo bi isto tako naivno očekivati od vladajuće klase, da kritika fašizma i otkrivanje njegove strukture od nje učini neprijatelja i borca protiv fašizma, kao što bi bilo suvišno radnicima dokazivati, da je fašizam njihov smrtni neprijatelj i da je njihova najelementarnija dužnost boriti se protiv njega. Ako klasno svijesni radnici iz jedne fašizmu posvećene knjige povlače druge zaključke, nego pripadnici ostalih društvenih klasa, to onda razlog toga leži i u jasnoj socijalno uslovljenoj raznolikosti sposobnosti prosuđivanja, prama kojoj se iz jednog te istog činjeničnog stanja povlače različiti zaključci t. j. prama klasnoj pripadnosti dotičnoga, koji prosuđuje.

I kad fašizam, osokoljen uspjesima talijanskog fašizma, u svim zemljama otkriva svoju boju, onda su za klasno svijesne radnike svi propagandistički napisi suvišni.

Što se tiče onih proleterskih i lumpenproleterskih elemenata, koji stoje u službi fašizma, to su većinom ili zaostali individui, koji nisu pristupačni nikakvom objašnjenju, ili su oni usljed rata, privredne krize, neuposlenosti, nesigurnosti egzistencije, sistematske korupcije i teroriziranja tako duboko pali, da oni jednostavno počinjaju izdajstvo i umorstvo na svojoj klasi i na samima sebi. Srećom u oba slučaja radi se samo o malobrojnim, koje nije moguće privesti k svijesti.

Ali osim ovih dviju klasa, o čijoj se međusobnoj ogorčenoj borbi ovdje radi, ima još jedan veliki broj članova društva, koji prama svojoj klasnoj pripadnosti ne pripadaju ni jednoj ni drugoj društvenoj klasi, to su t. zv. »izvan stojeći«. Većina od njih ili uopće nije nikada razmišljala o socijalnim pojavama i o klasnim suprotnostima, ili misle, da oni stoje izvan tih suprotnosti i da ne trebaju prama događajima zauzimati nikakovo stanovište. Oni nisu nikada pomislili, da će na svršetku ova borba vršiti odlučujući uticaj i na njihov materijalni i moralni položaj. Ti će također morati biti na čistu o posljedicama njihove pasivnosti. Jer pasivno držanje neminovno ide u korist napadača i momentano jačeg. Takova (pasivna) je većina javnog mišljenja, koja misli, da se neutralno snosi prama fašizmu, a međutim ga ona u stvarnosti pomaže time, što ga ne pobija, i što o njemu podržava i širi takove pretpostavke, koje

*) A. Balabanov poznata je talijanska revolucijonarka, koja je dugi niz godina radila u talijanskom socijalističkom pokretu i tako iz neposredne blizine gledala i pratila rad B. Mussolini-a, oca talijanskog fašizma. Radi toga je od osobitog značenja njezino zadnje djelo, koje je na njemački prevedeno pod nazivom »Wesen u. Werdegang des ital. Faschismus«. Iz tog djela prevađamo ovdje predgovor.

Digitized by Google

on nikako nema. I premda ta većina javnog mnijenja drži, da u fašizmu ima mnogo toga, što se nikako ne slaže sa modernim pravnim pojmom, sa demokracijom i sličnim, ipak ona od fašizma prividno zavedeni red i poredak smatra takovom njegovom tečevinom, da odmah traži argumente, koji bi joj dali mogućnost, da opravda teror, nasilja, fizičke bolove i moralne muke, koje je zadao i počinio fašizam u interesu onog svog »velikog cilja«. A taj »veliki cilj« je onaj navodni poredak, koji je odstranio nered uvedeni poslije rata u Italiji od komunističkog radništva i radničkih vođa.

Pretpostavka, da je fašizmu uspjelo, da uvede red, razlog je radi kojega najrazličitiji elementi zagovaraju fašizam ili se dobrohotno prama njemu snose. Ta je pretpostavka doprinijela, da se fašizmu pripisuju vrline i osebine, koje on ne posjeduje. Vjera ili bolje umišljanje, koje u fašizmu vidi stvaraoca reda i poretka, sakupilo je u inozemstvu najraznovrsnije slojeve u jedan reakcijonarni blok, koji u inozemstvu podržava fašizmu kičmu i stvara mu prestiž, koji on u Italiji nikada nije uživao.

Među ovim elementima sigurno ih ima dosta, koji bi fašizmu odmah okrenuli leđa kad bi ga iz bližeg upoznali i kad bi vidjeli kako on nikako nije stvorio red ni »umirenje« radničke klase, ni ublaženje klasnih suprotnosti, ni stabilizaciju kapitalističkog društva, već nasuprot sve obratno od toga. Kod pobližeg posmatranja stvarnog stanja, koje je fašizam u Italiji stvorio, mora svaki obožavaoc reda i poretka, da se upita, da li nisu privredni temelji zemlje baš usljed fašističkih eksperimenata katastrofalno poljuljani, i da li fašizam nije red, koji je on htio spasiti, definitivno poništio, i da li socijalno obračunavanje, koje je prema strahovanju vladajućih klasa neposredno pred uvađanjem fašizma predstojalo, i koje je uzrokom postanka fašizma, dakle da li to obračunavanje ne predstoji danas u još strašnijoj i bezobzirnijoj formi. Što se danas zove red, a što nered i gdje je među njima granica, o tome neću da govorim. I baš nasuprot ja želim, da se postavim na stanovište onoga, što se danas općenito naziva redom i sa tog stanovišta hoću temeljito da odgovorim na pitanje je li fašizam taj red uveo.

Ono, što se zove socijalni red i socijalni mir, to je u Italiji poslije rata — valjda više i u jačoj formi, nego u ostalim zemljama bilo ugroženo i narušeno, ali ne boljševičko-komunističkim vodstvom, već fašističkim organizacijama i njihovim vođama, među koje od stanovitog vremena spada i Mussolini O periodi nastajanja fašizma u inozemstvu je vrlo slabo poznato i neupućeni, koji tu periodu još ne znadu, misle, da stoje pred jednom zagonetkom. Jedan pogled u socijalne odnose, koji su fašizam doveli na površinu, i pogled u promjene, koje je on proživio, razbija čitavu legendu o tome kako je fašizam ili Mussolini spasio od boljševizma rasklimani red; time se i ta zagonetka riješava.

Da to činjenično stanje, a u interesu historijske istine, učinim pristupačnim i inozemnom čitaocu objelodanjujem ovu radnju o razvoju talijanskog fašizma. Historija o njegovom razvoju ne samo da prikazuje fašizam kao narušitelja mira, već ujedno njegovu bezidejnost i njegov pravi karakter — avanturizam. I baš radi toga imaju građanske i malograđanske stranke u Italiji, monarhija i papinstvo, velikog interesa na tome, da razvoj fašizma sakriju, jer su oni njegovi stvaraoci, a fašisti i Mussolini su njihovo oruđe. I čim je privredni položaj Italije kritičniji tim su vladajuće klase Italije još više primorane, da sakriju porijetlo fašizma, jer bi inače one ispale kao glavni uzročnici privredne ruine svoje zemlje. I jer razvoj fašizma odviše jako svijetlo baca na njegovu bit i na izglede njegovog budućeg razvoja, i jer ih sve ono, što fašisti danas tvrde o svom postanku, obraćenju, programu i idealu, tjera u laž, — nastoji se sa svim sredstvima te dokaze o razvoju fašizma odstraniti sa svijeta, kao što se nastoji bez biranja sredstava učiniti neškodljivima sve one svjedoke, o kojima se znade, da se neće obratiti i da se neće dati ušutkati. Općenito je poznato, da je Giacomo Matteotti, neslomljivi i neustrašivi neprijatelj fašizma, bio umoren po nalogu Mussolini-a, jer se je spremao, da u parlamentu iznese činjenice o financijalnom stanju zemlje, te o nasiljima i strahotama, koje je fašizam počinio za vrijeme izborne kampanje. Manje je poznat još jedan isto tako važan poticaj: Matteotti je bio jedan od najmarljivijih i najsvjesnijih sakupljača optužnog materijala protiv fašizma kao i dokaza njegovog uistinu osebujnog razvoja, čime je fašistima i onima, koji su im kumovali i koji su im dali sredstva i oružja, bilo onemogućeno, da se tobože opravdaju kako su oni boljševistički nered zamjenili sa fašističkim redom i poretkom.

„Soci-m edicije“

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Moral dviju klasa** (zabranjeno).

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera** (zabranjeno).

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Digitized by Google

Gojko Berberović:

Revizija zakona o osiguranju radnika

Već nekoliko godina vodi se borba za i protiv revizije našeg socijalnog zakonodavstva. Poslodavačke organizacije i komore stalno zahtjevaju takvu reviziju socijalnog zakonodavstva, koja bi omogućila osjetljivo smanjenje t. zv. socijalnih tereta. Naprotiv poslodavačkog zahtjeva za revizijom radničke organizacije i komore zahtjevaju integralno sprovođenje postojećeg socijalnog zakonodavstva i da se tek po rezultatima njegova sprovođenja prosudi, da li je i u čemu potrebna revizija.

Na području osiguranja radnika imademo tu situaciju, da Zakon o osiguranju radnika od 14. maja 1922. godine nije bio u cijelosti sproveden. Osiguranje radnika za slučajeve iznemoglosti, starosti i smrti valjalo je sprovesti najkasnije do 1. jula 1925. To nažalost nije učinjeno, jer su poslodavci uspjeli, pozivljući se na tadašnju tešku privrednu krizu, da se jednom odredbom financijskog zakona za godinu 1925. to sprovođenje odgodi na neizvjesno vrijeme. Ovaj gubitak s općeg gledišta ne može nikako da se nadoknadi s relativno neznatnom uštedom poslodavca na prinosima za nesprovedene grane radničkog osiguranja.

Zatim su troškovi bolničkog liječenja od venerićkih bolesti, trahoma, umobolnosti i tuberkuloze morali prema jasnim propisima zakona da budu nadoknađeni Središnjem uredu za osiguranje radnika od strane države. Ni to nije uslijedilo, nego je naprotiv financijskim zakonom od godine 1924.–1925. određeno, da je socijalno osiguranje dužno plaćati i te troškove za svoje članove.

Čitajte „Socijalnu Misao"!

Na taj način poremećeno je financijsko ravnotežje bolesničke grane radničkog osiguranja i to na vrlo osjetljiv način.

Jedini izlaz, da se povrati ravnotežje u radničkom osiguranju bio bi, da se u srazmjeru sa potrebama osiguranja povise prinosi i da država ponovno preuzme i izvršuje svoje obveze prema radničkom osiguranju. Nažalost ovim se putem nije moglo poći radi jednodušnog otpora poslodavaca, koji nisu dozvoljavali ni da se pomišlja na kakovo povisivanje prinosa. Naprotiv oni se nijesu zadovoljavali ni time, što je bilo odgođeno sprovođenje osiguranja za slučajeve iznemoglosti, starosti i smrti, nego su tražili, da se i postojeći prinosi za osiguranje u slučajevima bolesti i nesreće smanje koliko je to više moguće. Razumljivije rečeno ovaj zahtjev poslodavaca ide za time, da se izlaz potraži na drugoj strani, t. j. da se bilanca radničkog osiguranja uravnoteži smanjivanjem bolesničkih potpora i renta unesrećenim radnicima. Trećeg izlaza tu nema. No ako bi se uvažili ovi zahtjevi poslodavaca i pošlo ispod sadašnjih minimalnih potpora i renta, onda bi bio promašen sam cilj socijalnog osiguranja, koje bi time izgubilo svoj raison d'etre.

Međutim bilo bi neozbiljno potcjenjivati sadašnju krizu radničkog osiguranja, koja nužno traži remedure. Bolesničko osiguranje, opterećeno izdržavanjem iznemoglih i ostarjelih radnika i prisiljeno da plaća bolničke troškove za svoje zarazno oboljele članove, moralo je silom prilika da padne u pasivnost. Nesprovođenje osiguranja za slučaj neuposlenosti još dalje pogoršava ovu situaciju, jer mnogobrojni neuposleni radnici, koji se inače ne bi javljali za liječenje, padaju na teret te grane osiguranja tjerani nagonom za samoodržanjem. Sve to i k tome još sadašnja teška privredna kriza uvjetuju tešku krizu bolesničke grane radničkog osiguranja. No i u osiguranju za slučajeve nesreća javljaju se također deficiti, pa se pokazuje, da osiguranje uz sadašnje prinose u toj grani radničkog osiguranja neće moći da pokriva svoje obaveze prema osiguranim članovima.

Ta teška situacija radničkog osiguranja tjera na razmišljanje i od svih pozvanih traži hitne mjere, koje će biti u stanju da saniraju naše radničko osiguranje. Radničke organizacije i komore posvetile su tome pitanju zaista osobitu pažnju, što dokazuju mnogobrojne konferencije, ankete, javne skupštine itd. Radničko stanovište insistira na integralnoj primjeni postojećeg zakona, koja sama sobom uvjetuje dokidanje svih zakonskih odredaba od godine 1924. na ovamo, kojima je Zakon o osiguranju radnika bio opetovano mijenjan. U prvom redu zakon treba osloboditi od dosadašnjih revizija, koje su se pokazale štetne za radnike i radničko osiguranje.

Ovo smišljeno i opravdano stanovište radničkog pokreta donekle je nažalost kompromitovano time, što je bilo i nekih radničkih grupa, koje su isticale zahtjev za reviziju Zakona o osiguranju radnika. Premda je nesumnjiva većina radničkog pokreta bila za održanje jedinstva radničkog osiguranja i najodlučnije osuđivala njegovo cijepanje na više nosioca osiguranja, ipak su nekoji ljudi i grupe u radničkom pokretu iz Slovenije i Bosne tražili reorganizaciju osiguranja na bazi pokrajinskih autonomija. To je imalo uslijediti u formi davanja potpune autonomije pojedinim Okružnim uredima za granu osiguranja u slučaju bolesti. I doista je izgledalo jednog časa, da će ovo stanovište pobjediti. Naime g. 1927. postao je ministrom socijalne politike g. Dr. Andrej Gosar, koji je i sam zastupao slično stanovište i svojim nastojanjem uspio, da je u financijskom zakonu za godinu 1927.–1928. uzakonjena novela, po kojoj su Okružni uredi imali postati samostalnim nosiocima osiguranja za slučaj bolesti, dočim je Središnji ured za osiguranje radnika imao da ostane samo nosiocem osiguranja za slučaj bolesti za one Okružne urede, koji ne bi imali dovoljan broj članova. Ova ista zakonska odredba obnovljena je i u financijskom zakonu za godinu 1928.–1929.

Digitized by Google

Međutim ova reforma ministra Gosara nije bila u život sprovedena, što se ima pripisati djelomično promjeni u osobi ministra socijalne politike, a djelomično tome, što su stručnjaci radničkog osiguranja i bivše ravnateljstvo Središnjeg ureda uspjeli uvjeriti mjerodavne faktore, da bi sprovođenje te reforme bilo opasno za radničko osiguranje i da je ona nepotrebna, jer se proširenje kompetencije samouprava okružnih ureda i pojačanje njihove odgovornosti može postignuti izmjenom statuta i pojedinih pravilnika. Značajno je podvući, da je reforma ministra Gosara nailazila na otvorene simpatije kod predstavnika radničkog pokreta u Sloveniji (nepodjeljeno kod socijalista kao i kod kršćanskih socijala) i kod jednog dijela radničkih predstavnika u Bosni (grupa oko »Glasa Slobode« i »Radničkog Pokreta«). U ostalom nije tek puki slučaj, da su predstavnici pokrajinizacije radničkog pokreta istodobno i predstavnici pokrajinizacije radničkog osiguranja!

Kako vidimo već je opetovano dirano u integritet Zakona o osiguranju radnika, pa stoga i revizija toga zakona, koja sada predstoji, neće biti prva na redu. Kao i godine 1925. kada je odredbom financijskog zakona obustavljeno sprovođenje osiguranja za slučajeve iznemoglosti, starosti i smrti, tako i sada glavnu ulogu kod toga igra zahtjev poslodavaca, da se smanje socijalni tereti. Komisija stručnjaka radničkog osiguranja i činovnika Ministarstva socijalne politike, kojoj je bilo povjereno da spremi elaborat za reviziju, radila je pod tom impresijom i stoga je njen »Nacrt projekta zakona o socijalnom osiguranju« ispao tako, da je apsolutno neprihvatljiv sa radničkog stanovišta. Taj nacrt dostavljen je bio koncem pr. god. svim radničkim i poslodavačkim komorama, da dadu Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja svoje mišljenje i to najkasnije do 10. februara o. g. Dok ovo pišemo nemamo pred sobom ta mišljenja, ali sve upućuje, da će ona biti sasvim negativna i to ne samo od strane radnika, nego i od strane poslodavaca.

Komisija, koja je izradila ovaj nacrt, nalazila se je doista u vrlo delikatnom položaju. Ona je morala da vodi računa o zahtjevima poslodavaca za smanjenje socijalnih tereta, ali je istodobno dobila na znanje, da mjerodavni faktori žele da se sprovede osiguranje u iznemoglosti, starosti i smrti. Stručnjaci osiguranja uložili su sve svoje sile, da u projektu novog zakona sačuvaju netaknuta osnovna načela, na kojima je izgrađeno naše radničko osiguranje. Nije stoga njihova krivnja, što su nekoja od ovih načela teško kompromitovana, nakon što je objavljen projekt novog zakona. Tako je veoma kompromitovano načelo centralizacije osiguranja, jer rudarski radnici i željezničari, koji su prije toga skupa sa radničkim pokretom tražiti da i rudarsko i željezničarsko osiguranje bude centralizovano sa ostalim radničkim osiguranjem u jednom jedinstvenom nosiocu osiguranja, sada obratno traže, da njihovo osiguranje ostane i dalje izdvojeno. Isto se tako javljaju zahtjevi za uvođenjem posebnog namještenićkog osiguranja. To je svakako jedna sušta šteta za osiguranje, premda će se rudarski radnici i željezničari uskoro morati uvjeriti, da i oni u svom zasebnom osiguranju neće moći za dulje vremena sačuvati veća prava, ako li već dođe do pogoršavanja općeg radničkog osiguranja.

Po projektu se bitno pogoršava osiguranje za slu-slučaj bolesti i nesreće, a kao naknada za taj gubitak predviđa se sprovođenje osiguranja za slučajeve iznemoglosti, starosti i smrti. No po onomu što projekt daje kao rentu iznemoglim i ostarjelim radnicima vidi se, da je to tek neki zametak penzijskog osiguranja, koji nikako ne stoji u srazmjeru s onim, što bi za volju toga osiguranja radnici gubili na području osiguranja u bolesti i nesrećama. Tako penzija po najvišem nadničnom razredu iznosi nakon 10 godina osiguranja 300 dinara mjesečno a nakon 45 godina 650 dinara mjesečno. U nižim razredima te su penzije naravno znatno manje.

Čitajte Soci-M edicije!

U čemu se sastoji to pogoršanje bolesničkog osiguranja u projektu? Prvi pogled na projekt pokazuje, da se po njemu bolesničke potpore znatno snizuju, ali što je glavno pogoršavaju se uslovi za sticanje prava na bolesničke potpore. Uvode se rokovi čekanja (karencije), po kojima će valjda 50% radnika biti isključeno od mogućnosti sticanja prava na hranarinu, produženo liječenje, sanatorijsko liječenje itd. Hranarinu u dosadašnjem iznosu moći će prema projektu dobiti samo onaj radnik, koji je prije oboljenja bio u jednoj godini osiguran bar deset mjeseci, ili u dvije godine osamnaest mjeseci. Isti se rok traži i za sticanje prava na sanatorijsko liječenje, na veće pomoćne sprave, na liječenje obiteljskih članova, na porodiljske potpore, na produžene potpore nakon iscrpljenja 26 nedelja liječenja itd. Minimalni rok za sticanje prava na hranarinu od jedne polovice obezbjeđene zarade iznosi 30 dana neprekidnoga članstva prije oboljenja, odnosno šest mjeseci u toku jedne godine prije nego li je dotični po posljednji put pristupio Središnjem uredu za osiguranje radnika. Članovi, koji ne udovoljavaju tim rokovima ostati će bez hranarine, što praktično uzeto znači, da se neće moći ni liječiti. Otpasti će svi sezonski radnici, a i mnogobrojni ostali radnici, jer će kraj sadašnje teške privredne krize biti sve manji kader stalno zaposlenih radnika. Međutim po projektu će uživati puna prava samo stalno namješteni radnici, a ostali će imati samo dužnost da plaćaju prinose za osiguranje, od kojih sami neće moći polučiti nikakvu korist.

No projekt mijenja također i osiguranje za slučaj nesreće, jer smanjuje rente, koje su po postojećem zakonu isplaćivane na poslu unesrećenim radnicima. Ako umanjenje radne sposobnosti iznosi manje od 60%, onda će renta iznositi samo tri četvrtine onog dijela pune obezbjeđene godišnje zarade osiguranika, koji razmjerno odgovara izgubljenoj sposobnosti za rad. U dosadašnjem iznosu, t. j. od osnova pune obezbjeđene zarade odmjerivati će se prema projektu samo rente teških invalida rada, t. j. onih, čije umanjenje radne sposobnosti iznosi preko 60%. Isto tako mijenja se projektom i najniža granica za sticanje prava na stalnu rentu. Dosada je ta granica bila 10% umanjenja radne sposobnosti. No projekt se ne zadovoljava samo s ovim pogoršanjem, nego predviđa i daljnja pogoršanja na štetu unesrećenih članova radničkog osiguranja. Budući da se renta izračunava prema obezbjeđenoj zaradi to pro-

Digitized by Google

jekt donosi takove odredbe o izračunavanju obezbjeđene zarade, da će i tu članovi biti najosjetljivije pogođeni.

Nadalje projekt sužuje i samu obavezu osiguranja, jer isključuje od osiguranja osobe, čija zarada iznosi preko 240 dinara dnevno i u poljoprivrednim poduzećima koja rade s motornom snagom obavezuje na osiguranje samo mašiniste i ložače, dok su dosada morali u tim poduzećima biti osigurani svi radnici, koji podleže opasnosti od kotla ili pogona. Za ove radnike projekt predvida kolektivno osiguranje samo za slučaj nesreće i to prema posebnom pravilniku.

Konačno se moramo osvrnuti i na vrlo važno pitanje samouprave radničkog osiguranja. I u tom pogledu treba podvući slabu stranu projekta novog zakona, koji definitivno napušta izbor tih samouprava od strane interesenata i zavodi sistem trostranog delegiranja od strane radničkih i poslodavačkih komora, te od strane ministra socijalne politike i narodnog zdravlja. Po našem shvaćanju ministarstvo treba da ostane samo nadzorna vlast i tu svoju važnu ulogu ne treba da kompromituje učestvovanjem u samoupravi po svojim izaslanicima.* Što se tiče delegiranja od strane komora ono bi se moglo prihvatiti samo onda, ako bi se predhodno osiguralo, da komore budu doista izraz raspoloženja onog društvenog reda, koji one treba da predstavljaju. U svakom pak slučaju samoupravni organi socijalnog osiguranja treba da budu pravi izraz raspoloženja interesenata – radnika i poslodavaca.

U posljednjem broju »Radničke Zaštite« objavljeno je jedno predavanje generalnog ravnatelja Središnjeg ureda g. Glasera, u kom on preporučuje radnicima i poslodavcima, da prihvate ženevske metode i da međusobno pregovaraju o zahtjevima jednih i o mogućnostima drugih, Priznajemo, da bi ovo bio najpravilniji put i neprocjeniva je šteta za osiguranje, što u ovim kritičnim momentima nema samouprava i što u njima interesentima nije dana riječ.

Upton Sinclair:

Fjodor Dostojevski

Pre nekih dvanajst godina govorio sam u Holandiji sa mojim prijateljem književnikom Frederikom van Eeden o Dostojevskom i priznao mu, da mi, pokraj opetovanih pokušaja, nije nikad uspelo, da ma i jedan roman toga književnika pročitam do kraja. Van Eeden je naprotiv tvrdio, da je Dostojevski najveći romanopisac sveta, a to je velika hvala jer je i van Eeden veliki spisatelj. Ali sada, pod uplivom rata, postao je moj stari prijatelj katolički mističar i ja razumem njegovu ljubav za mračnog Rusa, koji je također bio jedan od onih pretovarenih duhova, koji zdvajaju nad ljudskim razumom i traže pomoć i okrilje, kod one veoma moćne autosugestije, koja je poznata pod imenom Boga.

Fjodor Dostojevski rođ. je 1821. u bolnici, otac mu je bio siromašan lekar sa brojnom familijom. Kao dete trpio je Dostojevski studen i glad; sa dvadesetčetiri godine napisao je u potkrovnici svoje prvo delo: »Siromašni ljudi«. Knjiga prikazuje dva ispaćena, bezvoljna stvorenja tako verno, tako »doživljeno«, da je odmah svratila na se pozornost.

Njen autor dospio je u literarne krugove, što je u ono doba značilo u revolucionarne krugove. U svojoj slabosti preuzeo je ideje Fouriera; posećivao je radikalne sastanke i pošao je tako daleko, da je preuzeo tajnu, revolucionarnu štamparíju. Tu grupu revolucionera su uhvatili; Dostojevski je četiri meseca ležao u zagušljivoj ćeliji i konačno su ga sa dvadeset drugova izveli na javnom trgu na stratište i sve udesili za smaknuće. U zadnji čas došlo je pomilovanje od cara ali jedna žrtva je već poludela. Ovaj doživljaj je tako potresao Dostojevskog, da se u svojim delima uvek na njega vraća.

Otpremljen je na prisilni rad u Sibiriju, gde su ga tukli i mučili i bacili među proste zločince. Kad je nakon nekoliko godina pomilovan, uvrstili su ga u vojsku. Nakon deset godina smeo se je vratiti u Rusiju, gde je izneo svoje doživljaje u delu: »Zapisci iz mrtvog doma«.

Sada je Dostojevski pisao, da zasluži novaca; iako su njegova dela imala uspeha uvek kao da je neko drugi stavio novac u žep; književnik je bio redovno zadužen, žena i deca su se smrzavala i gladovala. Pisao je neobično brzo a da svoje radove nije nikada korigirao. Neprestano je bio bolestan. Svakih desetak dana spopadali su ga epileptički napadi. Sve se to odrazuje u njegovim delima, njegove su figure pijanice, zločinci, epileptičari, idioti, neurastenićari. On prodire u njihove duše, oblikuje svaki čas njihovog života, svaki štimung njihove nesretne egzistencije, tako da za nas postaju stvarnost.

Njegov je najveći roman» Zločin i kazna«. U tom delu on prikazuje častohlepnog, na pô izgladnjelog studenta, koji u časovitom impulsu ubija staru lihvarku, a da uzme novac. Muči ga savest i mi s njim doživljavamo sve stadije mučnog kajanja. On upoznaje mladu devojku, koja je postala prostitutka, da bi ishranila svoju familiju. Ta devojka ga je sklonula, da se javi policiji i odlazi kašnje s njim u Sibiriju. Njihove se duše sjedinjuju pročišćene ljubavlju.

Kad sam pre mnogo godina, nakon jedne operacije, ležao u bolnici, mislio sam, da je to dobra prilika da pročitam osamstotina stranica debeo roman Dostojevskog: »Braća Karamazovi«. Ovde se radi o više braće istog imena i o njihovom ocu; svi su gotovo uvek pijani i imaju odnošaj sa nekom glupom prostitutkom. Stari otac ima novaca i prema tome ima prednost

Digitized by Google

pred sinovima i jedan se očito sprema da ga ubije. Za raspoloženje opisuje se usput samostan pun monaha, koji se međusobno mrze. Opisuje se i neki svetac u čijoj duhovnosti treba da se potraži nada za Rusiju i čovečanstvo. Ali svetac umire i najmlađi Karamazov, koji ga vole, gubi svoju veru u boga i čovečanstvo jer je izostalo očekivano čudo: otac Zosima smrdi iza svoje smrti kao i svaki drugi leš. Tako sam daleko došao u knjizi; ako se neko interesira za nastavak i svršetak onda to mora sam čitati.

To se doduše zove »realizam«, ali je u stvari romantično i subjektivno: to je strastvena, skoro luđačka propaganda. Dostojevski je ortodoksni i vizantijski hrišćanin; on je slavofil ili mistični ruski patriot, koji veruje, da je ruska duša nešto posebno i čarobno, što je usko vezano, sa Bogom. Ali ta veza je dobro poznata srednjevekovna orgija patnje i pokornosti, slast pokore i samoponiženja, slavljenje čireva, dronjaka, ušiju, prosjačenja i gadnih mirisa. Svako strpljivo podnešeno poniženje diže dušu do mističnih visina. Kada se kod mladog studenta u »Zločinu i kazni« javlja saznanje, da je ubio čoveka onda se on odlučuje na pokoru, ali ne time, da svoj obrazovani mozak upotrebi za korisne stvari, nego on odlazi policiji i predaje se činovnicima, koji su veći zločinci od njega. Vlada, koja je destilirana esencija milijarda zločina, šalje ga u Sibir, da sa pobožnom prostitutkom upozna ushićenje stradanja.

Ovo shvaćanje je još jasnije u drugom romanu, čiji je smisao, da hrišćanstvo ponizi do idiotstva. Ova tvrdnja nije nipošto preterana, ona samo utvrđuje tezu Dostojevskog. Delo nosi naslov: »Idiot« i njegov je junak utelovljenje onog mističnog psiho-neurotskog hrišćanstva, koje u dobrovoljnom ponižavanju sebe traži spasenje. Naravno, lakše je trpiti nego razmišljati! Jednostavno je podavati se epileptičnim grčevima i strahu i to nazivati bogom. A čini se, da je i literarnoj kritici lako, da psihičko bolovanje smatra kao prednost. Sigurno nema na čitavom području umetnosti veće duhovne tragedije nego one Dostojevskog. Taj čovek je pokušao, da se bori za slobodu, car je od njega učinio mučenika. Ali on se nije vratio kao borac prosvete, već da leži u prahu i da ljubi ruku, koja ga je tukla. Vratio se natrag kao propagator reakcije i propovedao, da spas Rusije leži kod monaha. Njegova se želja ispunila: spasonosni kaluđer se javio: Grigorij Raspućin!

Naglašavam, ja ne zameravam Dostojevskom, da je opisivao one izgubljene, beznadno bolesne i izmučene duše, koje je on najbolje poznavao. Ja ne protestiram, što su njegova lica groznična i histerična, što se ukrućuju, dobivaju staklene oči i stenju i viču i padaju i drhću, što se njihova koljena tresu i zubi cvokoću, te što imadu jezovite sne, kojima se mogu ispunjavati čitava poglavlja. Ja sam spreman da takve stvari čitam ali samo sa stanovišta prirodoznanca, koji ih nastoji rastumačiti ili sa stanovišta ekonomista, koji ih hoće ukloniti ali nikada kao apoteozu idiotstva, formiranu i idealiziranu, da dokažu božansku prirodu padavice.

Preveo: **M. K. N.**

Dr. Božidar Adžija:

Aleksandar Hercen

Tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća, uporedo sa geslom »dostići zapad«, počela se je i u Rusiji širiti socijalistička nauka, osobito među inteligencijom. Najprije Saint-Simon, a poslije Fourier i Proudhon, kao uopće francuski smjer socijalizma, nalazi brzo velikog odziva u Rusiji. Iz tog socijalizma crpi ruska inteligencija nove nazore i smjernice svog rada a u prvi red svojih socijalnih zahtjeva stavlja oslobođenje mužika. U podzemlju se rađaju prvi zametci današnjeg socijalnog preobražaja. Carska vlada na ove nove ideje odgovara najstrašnijom reakcijom i sili veliki dio napredne i borbene inteligencije na emigraciju u zapadne naprednije zemlje, da tamo potraži utočište pred nasiljima i progonima. Jedan od tadanjih najjačih ruskih intelektualaca i ujedno vođa ruske revolucijonarne emigracije bio je Aleksandar Hercen (1812.—1870.).

Aleksandar Hercen, sin imućne aristokratske moskovske obitelji, sa volterijanskom kulturom, sa dobrim poznavanjem francuske revolucije i dekabrističkog pokreta, dva puta je za svoje revolucijonarne ideje imao da snosi krutost sibirskog progonstva. U progonstvu je on došao prvi put u prigodu, da upozna pravu Rusiju, zemlju mužika, o kojoj mu je njegov život u Moskvi pružao samo nejasnu sliku. I upravo ti dojmovi, iskustva i spoznaje, koje je stekao u progonstvu, pružaju mu pravu osnovicu za njegov kasnije čisto ruski socijalizam.

Vrativši se u Moskvu upoznaje se Hercen sa mnogim tadašnjim revolucijonarcima (Bakuninom, Bjelinskim, Ogarjevom i dr.), ali ujedno počimlje proučavati zapadno-evropski socijalizam i filozofiju. To ga sve više približava zapadu. Približavanje njegovo zapadu, obožavanje zapadnjačke kulture znači za njega razlaz sa slavjanofilima. Osim toga treba imati u vidu, da veliki dio Hercenova života pada u doba najstrašnije reakcije ruskog carizma, u doba nepatvorenog orijentalnog despotizma, u razdoblje carevanja Aleksandra I. i Nikole I. Dekabristička pobuna 1825. i poljski ustanak 1830. dali su povoda carskoj vladi, da ona do krajnih granica stegne obruče reakcije i da svojom

Digitized by Google

knutom udari po svemu onome, što je i najmanje mirisalo po slobodi i napretku. A to je opet sve bilo u doba kad se je u zapadnoj Evropi apsolutizam nalazio u agoniji i može se pojmiti kako je bilo pri duši mladom revolucijonarcu Hercenu, koji je ljubio Rusiju i vjerovao u njezinu veliku historijsku misiju socijalnog i moralnog oslobođenja čovječanstva.

God. 1847. odlazi u Evropu, da traži novu vjeru i nove puteve za svoj oslobodilački rad. Evropa ga dočeka burom februarske francuske revolucije, nakon koje ponovno prevladava još gora reakcija, da idealisti Hercenu zada težak udarac u njegovoj vjeri u Evropu. Fata morgana novog i ljepšeg života, koju je on iz ruske perspektive u Evropi vidio ubrzo se rasplinjuje i u njegovu se dušu sablasno počimlju uvlačiti tmurni oblaci teške skepse i pesimizma, koje će Hercen raspršiti tekar ponovnim dobivanjem vjere u Rusiju, u ruskog mužika. »S druge obale« knjiga je puna tužnih tonova Hercenova razočaranja u Evropu, koje je bilo podvostručeno nesretnim prilikama u braku. On se na neko vrijeme povlači u samoću, u se, da u toj samoći potraži izgubljenu, ali novim iskustvima i novim nazorima obnovljenu vjeru u ruskog mužika.

Za vrijeme boravka u Evropi najdulje se je Hercen zadržavao u Londonu, gdje je od godine 1857. izdavao tjednik »Kolokol« (Zvono) i reviju »Polarnaja zvjezda«. Oba su časopisa služila za propagandu ideje rušenja carizma i oslobođenja ruskog mužika.

Vjerujući u Evropu Hercen je najpredanije radio na izgradnji što užih veza između Rusije i evropskog zapada. I sa tog gledišta ima se razumijeti njegovo divljenje za rad cara Petra Velikoga, koji je evropeizirao Rusiju, i njegova mržnja na slavjanofile, koji su visokim duhovnim zidom htjeli odijeliti Rusiju od Evrope. Kako smo već gore istaknuli vjera je u Evropu brzo iščezla. Njegova se ljubav pretvara u sarkazam i mržnju. Žučljivim sarkazmom izrugiva se on evropskom purgeru, njegovoj kulturi i civilizaciji, njegovoj parlamentarnoj monarhiji i republici. To je put, kojim se on vraća Rusiji i vjeruje, da jedino ona može da Evropi dade nešto novog i svježeg. On prvi izriče nazor, da buduća revolucija može biti samo socijalistička, ateistička i materijalistička. A tu i takovu revoluciju može provesti samo Rusija. Mnoge od tih njegovih nazora preuzeo je i propagirao kasnije Bakunin, a u novije doba Lenin. Za Hercena je pitanje socijalizma bilo pitanje filozofije, ali on u svom životu nije izradio jedan jedinstveni filozofski sistem. Taj se mijenja njegovom životnom sudbinom. Iz početka, prije nego Hercen odilazi u Evropu, on je romantički idealista; omamljen je zapadnjačkom kulturom. Ali brzo dolazi skepsa, razočaranje, pesimizam, koji njegov romantički idealizam mijenja u hladni i trijezni razum. I to je samo prolazna životna faza, koja nestaje čim Hercen bolje upoznaje praznu dušu zapadne Evrope i uspoređuje ju sa širokom i velikom dušom svoje Rusije, koja ga opet pretvara u idealistu, doduše ne više romantičkog, već trijeznog idealistu, koji vjeruje u budućnost čovječanstva; čovječanstvo mu je sinonim Rusije. Hegel—Feuerbach, Saint-Simon —Proudhon (a donekle i Stirner), to je skala filozofskog uticaja na Hercena.

Hercen sam na jednom mjestu kaže: »Kad je očajanje doseglo svoj vrhunac, ono je opet ustupilo mjesta vjeri mojih tridesetih godina, i ja se s nadom i ljubavi vraćam natrag«. I uistinu njegov se stari idealizam vraća: on vjeruje u rusku stvar, a ta stvar nije ništa drugog, nego socijalizam. Utrti put pobjedi socijalizma, to je historijska zadaća Rusije. Hercenov je socijalizam prožet vjerom u ruskog mužika, u rusku »obščinu«, koja je za Hercena bila najboljom osnovicom za izgradnju i razvoj socijalističkog društva. On je zastupao nazor, da Rusija može preskočiti kapitalističku razvojnu fazu i na bazi svojih zasebnih ekonomskih i historijskih odnosa odmah uskočiti u socijalističko društvo. Tom svojom naukom on je spremao teren »narodnjacima«. Ali i pored tog svog radikalnog socijalističkog naziranja on je bio protiv tajnih urotničkih udruženja, protiv individualnog terora i političkih atentata. Osobito je u svojim starijim godinama energično istupao protiv metoda nasilja i terora, koje mogu biti samo zapreka društvenog razvoja. To je baš i jedan od razloga, da je početkom šestdesetih godina njegov uticaj na revolucionarnu Rusiju slabio i iščezavao, a njegovo je mjesto sve više zauzimao Černiševskij.

Hercen je umro godine 1870. u Parizu. Umro je daleko od svoje Rusije; umro je u središtu kulture, koju nije ljubio i koju je u toku svoga života sve više pobijao. Hercen je bio nihilista i optimista istodobno. Ljubio je nada sve život i radovao mu se, makar se je skepsa u njegovoj duši bila već davno zacarila, da bude crvotočom njegove vjere u čovječanstvo. Bio je uvjeren, da filisterska zapadnjačka kultura izumire, i da će uskoro kucnuti čas kad će Rusija, ta velika i negramotna zemlja, postati nositeljicom nove istinske kulture srca i duha. Umro je a da nije doživio oživotvorenu ni najskromniju svoju nadu; ali vara se tko misli, da je Hercenovo djelo petrifikacija i anahronizam. Njegovo je djelo izvor trajne mladenačke svježine i neprolazne savremenosti, iz kojega su se mnoge prošle i još će se i buduće generacije napajati borbenim oduševljenjem. Historija je pokazala, a imati će još prigode da pokaže, da je duh i djelo Hercenovo pionir progresa, kulture i istine.—

Digitized by Google

Upton Sinclair se bori za svoje ime...

Upton Sinclair je uvek simpatizovao sa Ruskom Revolucijom. Njeni problemi bili su mu bliski. Ali on se nije nikad poistovetovao sa sadanjim režimom i stajao je u objektivnom stavu premu događajima u Rusiji. Kada su mu prošle godine evropski novinari postavili jedno stereotipno pitanje: jeste li boljševik, on je jasno i odlučno odgovorio, da n i j e. Kao radikalni socijalist Sinclair je uvek nastojao, da zadrži svoju partijsku nezavisnost i ako mu je bila i jest najbliža američka Socijalistička Partija u čijim organima se često javlja.

Pa ipak su često razne javne i maskirane boljševičke organizacije u Evropi nepovlasno iskorištavale njegovo ime, potpisujući ga pod razne manifeste u nadi, da će njegov ogromni autoritet među svetskim proletarijatom spasiti njihove, toliko puta neuravnotežene, akcije.

U tom nekorektnom postupku naročito se isticao poznati nemački komunistički publicist Willi M ü n z e n b e r g, sadanji sekretar Internacionalnog Obrambenog Komiteta, čija je zadaća, da van sovjetske Rusije vrši za nju propagandu. Pokraj opetovanih protesta sa strane Sinclaira Münzenberg je i nadalje zloupotrebljavao njegovo ime stavljajući ga u službu jedne režimske rabote.

Dne 12. januara o. g. poslao mi je Upton Sinclair jedan otisak svog zadnjeg protesta protiv postupka Münzenberga i ja ga radi njegove karakterističnosti donosim ovde u celosti:

Gospodine,

Žalim što moram, da napišem ovaj list ali Vaš postupak ne daje mi drugi izbor. Pred više godina bio sam iznenađen, što sam našao svoje ime potpisano na jednom manifestu Vaše organizacije a za koji manifest nisam nikada pre čuo. Pisao sam Vam u to vreme, saopćivši Vam, da nisam voljan, da se mojim imenom potpiše bilo što bez moje privole i opomenuo Vas, da ću ako se opetovano poslužite mojim imenom, to javno otkloniti.

3. decembra prošle godine primio sam od Vas jedan brzojav u kojem molite za dozvolu, da potpišete moje ime na jedan dokumenat, koji ima netom da izađe. Odgovorio sam Vam smjesta slijedeće: »Simpatišem sa Rusijom ali ne mogu potpisati, što nisam pročitao«. Sada dobivam list od Vas u kojem mi javljate, da ste dva dana prije primitka mog brzojava na savjet nekih mojih prijatelja u Nemačkoj potpisali moje ime na taj dokumenat, da ste ga dali u štampu i rasturili širom sveta.

Vi spominjete nekoliko mojih prijatelja, sa kojima ste se posavetovali u toj stvari. Jeste li kazali tim prijateljima, da sam Vam odlučno zabranio, da se poslužite mojim imenom? Osećam sa sigurnošću, da ih niste o tom obavestili. Kažete mi, da ste se odlučili poslužiti mojim imenom dva dana pre nego što Vam je stigao moj brzojav i time ste mi dali razumeti, da ste dosta dugo čekali – više nego dva dana! – i dali mi tako prilike, da odgovorim na Vaše pitanje. Ali fakat jest, kako to dokazuje zapisnik telegrafskog ureda u Pasadeni, da mi je Vaša obavest bila izručena isti dan, kad ste ju odaslali i da sam ja svoj odgovor otpremio dva sata kasnije. Nadalje opažam po datumu Vašeg pisma, da ste čekali punih šestnajst dana, da me obavestite o onom što ste učinili. Zašto mi niste odmah brzojavili umesto što ste me prisilili, da čekam 36 dana, dok sam primio tu obavest?

Trideset sam godina sticao znanje i literarnu sposobnost, kojom sam uspio, da moje mišlenje interesuje javnost. Ne mogu, da Vam dadnem moj mozak i moje pero i ne pomislih dosad, da ćete postupati kao da sam to učinio. Nije me briga kakova je zato ozbiljna nužda bila; ali ja sam jedina osoba, koja znade što ja o tome mislim i jedina koja je autorizovana, da govori u svoje ime.

Nisam čitao dokumenat, koji ste izdali pod mojim imenom, ja se namerno suzdržavam, da ga čitam, jer ja osećam po naslovu, da taj dokumenat radi o sovjetskoj Rusiji i ja zabranjujem, da me stavljate u poziciju, u slučaju otklona potpisa, po kojoj se čini, da odbijam Rusiju čiji problemi me zanimaju i u čiji se uspeh ozbiljno nadam. U ovom listu ja ne otklanjam Rusiju i nijedne ideje koja se tiče Rusije; ja otklanjam Vaš postupak, kojim mi otimate moje pravo na moje ime.

Opažam, da izgleda kao da sam član predsedništva Vaše organizacije. Ne sećam se, kako sam došao do ovog položaja ili da sam ikada dao privolu ovoj upotrebi moga imena. U svakom slučaju ja Vas molim, da ne nastavite bilo kada služiti se mojim imenom i u bilo kakvoj prilici.

Vaš, za socijalnu pravdu našeg vremena

Upton Sinclair.

Ovo pismo Uptona Sinclaira je dokumenat jednog žalosnog vremena, kada se kulturni radnik mora boriti za svoje ime i za pravo, da se on s a m s njime služi. Istina je, ime Sinclairovo ima čarobni zvuk za proletere sviju kontinenata, ono je postalo simbolom sviju razbaštinjenih ali upravo zato je nedopustivo da jedan deo radničkog pokreta nastoji, da ga, i protiv njegove volje, monopoliše. U recima Sinclairovog pisma zapaža se njegova čvrsta volja, da ne želi biti neki frakcijski apostol nego ono što jest — vesnik proletarijata celoga sveta...

M. Kus-Nikolajev.

Digitized by Google

Dr. M. Popović:

Alkoholizam, nar. zdravlje i nar. privreda.

Ne može se, i ne sme se govoriti ni o jednom socijalnom pitanju, a da se ne vodi računa o uticaju koji ono ima na sve socijalne pojave. I alkoholno pitanje dakle kao socijalno pitanje je isto toliko higijensko i moralno, koliko i ekonomsko.

Da je alkoholizam doista jedna tako važna činjenica, dokaz je njegova ogromna uloga koju ima u našem celokupnom životu. Što se do sad, pa i sad ne vodi o njemu dovoljno računa, jedino dolazi otuda, što se pravo stanje ni iz bliza ne poznaje i ne daje mu se onaj značaj koji bi moralo da se da ovom pitanju.

I ako se o socijalnoj medicini poslednjih 11 godina mnogo govorilo ipak, u pogledu proučavanja alkoholnog pitanja, pribiranju statističkih podataka i o merama za lečenje i zaštitu od alkoholizma, po priznanju merodavnih krugova, »vrlo malo je učinjeno, i još jedino privatna inicijativa je radila«.

Što se tiče proizvodnje, potrošnje, izvoza i uvoza alkohola, upućeni smo ili na nepotpune statističke podatke, ili na približna ocenjivanja. Što se pak tiče stvarne štete po zdravlje i život, o tome, zvanične statistike spominju samo slučajeve neposredne smrti od alkohola, ali o alkoholu kao p o s r e d n o m p r o u z r o k o v a n j u mnogih bolesti, nema nigde ni pomena. Isto tako malo se ispitivao alkohol kao uzrok kriminaliteta, i što imamo o tome podataka, to je skupljeno još pre rata (Dr. Kostić). Upućeni smo dakle na po mnogim pitanjima kod nas, izvodimo zaključke, pozivajući se na strane statističke podatke i analogne zaključke.

Isto tako i o uticaju alkohola na celokupni naš ekonomski »ivot, još se nikako ne uviđa njegov ogroman uticaj, koji on ima na našu nacionalnu privredu.

Približna pak statistika daje nam sledeće podatke.

Prosečno se u zemlji p r o i z v e d e godišnje:

Vina 300,000.000 litara,

Piva 100,000.000 litara,

Rakije 100,000.000 litara (60,000.000 od voća [šljiva], 40,000.000 rakije od špiritusa), a svega pola milijarde raznog alkoholnog pića.

Po našim pokrajinama vina se najviše proizvodi u Hrvatskoj i Slavoniji, Vojvodini, Srbiji i Južnoj Srbiji, Dalmaciji, a najmanje u Bosni i Crnoj Gori. U Dalmaciji je vinogradarstvo jedna od najglavnijih kultura. Postoji osam fabrika za proizvodnju vina u bocama u kojima se proizvode do 300.000 boca. Proizvodnja vina zadružnim putem još je slabo razvijena. Pivo se proizvodi u 38 fabrika piva. Interesantno je da se za proizvodnju piva u v o z i s a s t r a n e (Austrije i Madžarske) tako zvani »pivarski ječam« i da su većina radnika i majstora po pivarama stranci. Još se nije uspelo da se u zemlji kultiviše pivarski ječam, ma da je to bilo moguće. Za proizvodnju rakije od voća upotrebljeno je 100.000 kazanica-pecara kojih ima najviše u Srbiji(više od polovine, a zatim u Hrvatskoj i Bosni). Za preradu upotrebljava se najviše šljiva, i to ona gore vrste šljiva-ranka od koje se ne može praviti pekmez niti sušiti.

Pored toga postoji u našoj zemlji 7 industrijskih i 75 poljoprivrednih fabrika, a u projektu je još 65 fabrika. U svima se može proizvesti 400.000 hl. čistog alkohola. Za izradu alkoholnih pića od veštačkog alkohola po fabrikama likera upotrebi se 140.000 hl.

U v o z i i z v o z. Vrlo je interesantno da vidimo koliko smo i z v e z l i alkoholnog pića koje se u zemlji proizvodi. Uzimamo 1929. god. kao jednu od prosečnih, cifre za poslednje vreme mnogo ne variraju. Rakije je izvezeno 6041 kg u vrednosti 132.185 Din, vina 5,223.914 kg u vrednosti 24,733.398 Din, šire pak izvezeno je 850.860 kg u vrednosti 786.918 Din i najzad piva 181.860 kg u vrednosti 1,007.460 Din.

U v e z e n o pak raznih finih rakija 18.921 kg u vrednosti 775.177 Din, finih vina 63.498 kg u vrednosti 1,203.076 Din, piva 46.000 kg u vrednosti 95.000 Din.

Kao što se vidi u najboljim godinama izvoz alkoholnih pića ne iznosi ni p o l a o d s t o o d p r o i z v e d e n e k o l i č i n e a jedva j e d a n o d s t o i z v o z i m o o d p r o i z v e d e n o g v i n a koje treba da bude jedan od glavnih naših izvoznih artikala.

Na protiv izvoz svežeg grožđa i voća naročito šljiva sve se više povećava tako je 1929. god. izvezeno svežeg grožđa blizu 2,000.000 kg u vrednosti preko 9,000.000 Din, jabuka i krušaka 2,500.000 u vrednosti preko 6,000.000 Din, a šljiva 23,500.000 kg u vrednosti blizu 188,000.000 Din i 1200 vagona jabuka u vrednosti blizu 600,000.000. 1930. god. iznosio je izvoz sl'rovih šljiva 3000 vagona i 1000 vagona suvih šljiva i pekmeza u vrednosti preko 1000 milijona dinara. Ranijih godina dok nije bilo štitaste vaši na šljivama izvozilo se do 5000 vagona suvih šljiva u vrednosti do 400 milijona dinara.

Ovim brojevima ne treba nikakvog drugog komentara.

P o t r o š n j a.

Prema svemu ovome izlazi da se sve što se u zemlji proizvede 99 i po % potroši, te prema tome bi izašlo da se prosečno godišnje s glave na glavu potroši 25 lit. vina, 8 lit. rakije i 8 lit. piva ili proračunato u čistom alkoholu o k o 7 lit. č i s t o g a l k o h o l a. Prema svetskoj potrošnji došli bi smo po vinu na šesto mesto, po pivu na trinaesto mesto, a po rakiji na treće mesto (posle švajcarske i Španije a pre Francuske), po ukupnoj potrošnji na sedmo mesto.

Izdatci na alkohol su raznovrsni. Pre svega za instalaciju alkoholne proizvodnje, tako zvani a l k o h o l n i k a p i t a l, po jednom proračunu (P. Aranđelović) stalni alkoholni kapital kao i obrtni kapital iznosi preko pola milijarde dinara. Ali mnogo je važnije koliko stvarno potrošači alkoholnih pića izdaju na alkohol. Ovi izdatci danas su stvarno mnogo manji no što su bili pre nekoliko godina, usled sniženja cena alkoholnim pićima. Uvođenje trošarine imalo je za posledicu u glavnome samo s m a n j i v a n j e p r i h o d a p r o i z v o đ a'č a. Ako dakle računamo cene piću koje potrošač plaća na mestima gde ih najviše troši – po

Digitized by Google

krčmama i pivnicama, a ovih lokala ima u celoj zemlji preko 40.000, to bi iznelo da se za vino izda oko dve milijarde dinara, za pivo jednu milijardu i za rakiju dve milijarde, računajući litar vina 7, pivo 10 a litar rakije 20 dinara, prema tome potrošači godišnje u celoj zemlji izdaju u gotovu pet milijardi dinara (ranije, dok su pića bila skuplja, iznosila je ta suma do 7 milijarda dinara).

Ali nije sva šteta od alkohola izražena samo u ovim brojevima. Šećer-hrana pretvara se vrenjem u alkohol i ugljenu kiselinu. Šećer koji je predstavljao izvor energije ovim pretvaranjem u alkohol, potpuno se izgubio, jer alkohol kao piće i otrov za organizam ne pretvara se više niukakvu drugu energiju. Taj gubitak predstavljao bi, izražen u jedinicama snage, dva trilijona konjskih snaga (gram alkohola 7 kalorija, jedna konjska snaga 500 kilovata po 2.50 din.) a to čini jednu i po milijardu dinara (Dr. Mikič).

Gubitak vremena.

Ako se uzme da svaki litar alkohola predstavlja gubitak od dva časa, i ako jedan čas računamo samo 2 dinara, to izlazi, da izgubimo u vremenu još dve milijarde dinara.

Gubitak u zdravlju i životu. Poznato je da alkohol pričinjava raznovrsne bolesti i da skraćuje sa 10 do 15% dužinu života i da zbog njega, prema količini potrošnje imamo najmanje 50.000 bolesnih i smrtnih slučajeva godišnje. Prosečno računato po 20.000 Din čini još najmanje jednu milijardu dinara. Vrlo bi teško bilo sračunati i svu drugu štetu koju alkoholizam pričinjava ljudskom društvu u vidu raznih socijalnih nedaća kojima je posredni ili neposredni uzrok, a kao što je kriminalitet, gde se računa da je uzrok u 40 do 80% slučajeva, gubitak radnog vremena, otporne snage i sposobnosti za rad uopšte. Kad bi se sve to sračunalo, imali bismo ogromne cifre koje bi iznosile najmanje još jedan put koliki je ceo državni budžet ili čitavu petinu celokunog prometa u zemlji.

U jednom siromašnom srezu (Prnjavor, Bosna) potrošeno je jedne godine na alkohol i duvan 43 milijona dinara ili 856 dinara na glavu godišnje, a u tom srezu stalno vlada glad.

Potrošnja alkohola ide na štetu drugih namirnica i potreba. U našoj zemlji gde se troši oko 40 litara pića s glave na glavu godišnje troši se 5.3 kg masti, mesto normalno 25 kg, mesa 19 kg mesto 50 kg, šećera 7.3 kg, mesto 25 kg itd. Svakako da bi za narodnu ishranu bilo kud i kamo bolje, kad bi se trošilo manje alkohola a više masti i šećera. Pored toga što se preradom grožđanog i voćnog šećera iz grožđa i šljiva poglavito uništavaju ogromne količine najbolje hrane-šećera, isto tako se uništavaju velike količine cerealija na proizvodnju piva i rakije od špiritusa.

Iz svega napred rečenog i utvrđenog možemo izvesti zaključak:

1. Da od celokupne proizvodnje alkohola narodna privreda u vidu izvoza nema nikakve koristi.

2.Da od potrošnje alkohola u zemlji narod ima samo ogromne štete u vidu gubitaka zdravlja, života, vremena i novca.

3. Da bi se naš izvoz mogao povećati najmanje za jednu, a vremenom i za 2–3 milijarde dinara, kad bi se vršila racionalna reforma gajenja, prerade i izvoza svežeg voća i voćnih proizvoda, u prvom redu bezalkoholnih proizvoda, koji bi mogli predstavljati jedan od najvažnijih predmeta izvoza, naročito danas, kad je velika ekonomska kriza, i to ne samo vinska kriza, već opšta kriza. I sami proizvođači grožđa i voća počinju ovo uviđati i dok svoje vino moraju davati u bezcenje, ili ga uopšte ne mogu da prodaju, dotle su za sveže grožđe i voće dobijali mnogo bolje prihode naročito na strani. Tim samim nameće se reforma proizvodnje i prerade voća tačno po našim odavno učinjenim predlozima.

4. Korist od celokupnog prometa alkohola imaju najviše nekoliko industrijskih grana – pivarska i špiritusna i preprodavci alkohola – krčmari. Proizvađači među tim imaju najmanje koristi od prerađivanja svojih proizvoda u alkoholna pića.

5. Alkoholna proizvodnja ide samo na štetu narodne ishrane i naše privredne ravnoteže i napretka, jer usled alkohola slabi za 20% potrošna moć naroda.

Prema svemu ovome imperativno se nameće zadatak da se preduzmu energične mere za popravku stanja i štete koju pričinjava u zemlji alkoholna proizvodnja. Isto tako postavlja se i pitanje šta treba raditi? Mi smo u više prilika formulisali naše zahteve i predloge i oni se sastoje u nekoliko sasvim ostvarljivih opšte korisnih mera, ali koje bi u prvom redu trebalo da budu i u programu naših upravnih privrednih ustanova:

1. Racionalno gajenje i prerada grožđa i voća u bezalkoholne proizvode i olakšice za ovu novu korisnu granu industrije.

2. Visoke takse na sva alkoholna pića, mera koja je već u vidu trošarine preduzeta, kao i otežavanje otvaranja lokala gde se troši alkohol.

3. Istovremeno prosvećivanje, ekonomsko podizanje, koje je najbolji lek i za suzbijanje zabluda o alkoholu i lečenje alkoholizma. U ovom poslu mora uzeti učešća koliko država, toliko i privatna inicijativa. Svi drugi razlozi i interesi pojedinaca i industrijskih grupa moraju bti podređeni i prilagođeni novoj i opšte korisnoj privredi, naročito preobražaj alkoholne proizvodnje, prerade i prometa u bezalkoholnu, od koje, kako pojedinci, tako i celina može imati samo ogromne dobitke.

O knjigama . . .

»HANOAR«.

Ovih dana izašla je iz štampe 2. sveska »Hanoara« (Revija židovske omladine; god. IV. januar–mart 1931.). Po svojoj otmenoj opremi i odličnom sadržaju »Hanoar« je bez sumnje jedna od naših prvoklasnih revija. I ovaj zadnji broj to svedoči u punoj meri. – Revija je prema svome sadržaju i podnaslovu posvećena židovskoj čitalačkoj publici, prvenstveno njenoj omladini. Poslednje je očit znak da je intelektualni nivo židovske omladine veoma visok: »naše« omladinske revije redovno su skrojene na maturantske hlaće . . .

I pokraj toga što je »Hanoar« isključivo židovska revija ne bi bilo zgorega kad bi se i naša nežidovska javnost za nju zainteresovala. I ako kod nas ne postoji izriziti i organizovani antisemitizam (osim purgerske semitofobije uz štamtiš) ipak su kod nas pojmovi o cionizmu, židovstvu, Palestini itd. u tolikoj meri konfuzni, da bi se preporučilo pročišćenje tih maglovitih pojmova u glavama naših »arijaca«.

Današnje stremljenje Židova za novim životnim oblicima je jedan deo (moguće zadnji) dinovske borbe jednog naroda za afirmacijom na ovom našem razrovanom globusu.

Digitized by Google

U vidu te afirmacije pisan je odlični članak Dr. Cvi Rothmüllera: »Svjetska kriza i židovstvo«. G. Rothmüller je sigurno jedan od najjačih i najspremnijih cionističkih publicista kod nas. Kao i svi njegovi radovi tako i ovaj svjedoči o njegovoj velikoj obrazovanosti i neobičnom snažnom načinu izlaganja. I ako se – kao marksist – ne mogu složiti sa njegovim pogledima moram priznati, da su iznešeni sa mnogo ubedljivosti i znanja. Prvi delovi njegovog članka, koji rade o samoj svjetskoj krizi pisani su sigurno i snažno, pogotovu prema onom humbugu, koji kod nas tako često biva glavna sadržina raznih »stručnjačkih« studija o toj nesretnoj – svjetskoj krizi. – Fina je psihološka analiza u članku: »Naši osećaji bojazni« od Dr. Eugena Weissa. – Jedno od danas vrlo aktuelnih pitanja o pojedinačnom i skupnom gazdinstvu obradila je gđa Gerda Arlozorov-Goldberg u članku: »Žena u mošavu i u kvuci«. – Interesantan opis svog puta po Palestini, naročito kroz židovske kolonije, dao je Dr. Cvi Rothmüller u dva članka: »Uz tri slike« i »Jemenski Židovi u Palestini«. – Vrlo skupocen prilog našoj istoriji književnosti pretstavlja članak prof Aleksa Semnica: Biblija u srpsko-hrvatskoj književnosti«. I ako autor sam veli, da su njegovi podaci samo putokaz za intenzivnije proučavanje ove teme ipak je već i njemu uspelo da sabere dosta obilan i interesantan materijal.

Ostali članci su prevodi. Osobito je značajan članak Šmarje Gorelika: »Marko Baruh«. Taj revolucionarni tip Židovstva iz doba njegovog buđenja, pun entuzijazma i eksploziva, podiže se kao »heroj bez herojskog dela« nad okvir svojih sunarodnjaka. Njegov nemirni duh sagoreva sa telom jer ne može, da realizira širinu svojih buntovnih koncepcija. Žrtva svoje ideje i on je jedan od vitezova progresa. – I drugi prevodi su dobro izabrani i od dobrih autora: Martin Buber, odlični fitozof i književnik; Ludvig Lewisohn; Avigdor Hameiri; Aleksandar Eliasberg; Hajim Bloch. Završetak je intimna, lirska pesma sa mnogo topline, osećaja i neizražene nostalgije od Pavla Wertheima: Dve vizije o jednoj nepoznatoj.

Vrlo je obilan pregled: palestinski, omladinski, ženski i književni, koji daje mnogo materijala o aktuelnim pitanjima Židovstva.

Kao što rekoh unapred: »Hanoar« je u svakom pogledu jedna pozitivna revija, koja u okviru svoje ideologije ozbiljno tretira svaki problem i svaku pojavu, koja zaseca u okvir Židovstva. A to su danas, pokraj diferenciranosti našeg društva, sve pojave: kulturnog, političkog, socijalnog, ekonomskog, moralnog itd. života.

A za nežidovsku javnost, daje »Hanoar« mogućnost, da se upozna sa težnjama i ciljevima cionizma i da tako ugladi svoje zapletene i razbarušene pojmove o jednom narodu, koji je kroz vekove proganjan ipak bio živi suradnik na izgradnji opšte kulture.

M. K. N.

»TROKOŠULJNIK« MILANA KAŠANINA.

Izdanje Gece Kona. – Beograd 1930.

Pisac je posvetio knjigu Chaplinu, jer Gogolj nije više živ. Već spominjanje ovih dviju imena sluti, da je pisac htio svojim djelom pružiti jednu naročitu atmosferu. Mi doduše neznamo, kakovo je piščevo shvatanje i Gogolja i Chaplina, (nigdje nam to nije izložio), ali pretpostavljamo da takvo jedno shvatanje postoji.

Jedna po djelo prilično povoljna kritika (u novoj književnoj reviji »Mlada Bosna«) pridaje mu čitavu neku čaplinsku atmosferu. Glavni junak knjige prikazan nam je gotovo u liku viteza, koji se bori sa vjetrenjačama.

Takvo shvatanje čaplinovštine odgovaralo bi općem shvatanju. Takvo shvatanje precizirao je kod nas odlično prije dvije godine u jednom napisu T. K. Fodor: »Stil Čarlijeva rada je groteska. Groteska počiva na kontrastima. Ceo ritam, ceo okvir njegovih stvari titra, kao praćen nekom tihom muzikom, od tih kontrasta čeplin se kreće u svetu, gde najdeblje i najveće dame plešu sa najmanjim i najmršavijim muževima, u svetu gde se jednom ogromnom divu, državi, suprotstavio jedan neznatni, slabi, odrpani čovek. U toj sredini ljudi čine u kontrastima i u apsurdima. Ljudi ne igraju sebe, već nešto stoprocentno, kontrerno, protivno ili opet žive život toliko konzekventno »normalno«, da sve tada izgleda kao apsurdna maska jedne,upravo protivne stvarnosti«. (T. K. Fodor: Tragični i groteskni ekvator socijalnog filma. Nova literatura. Godina I. Broj 2.).

Materijal iz kojega je formiran Kašaninov roman izgledao bi po prilici ovako:

Netalentovani glumac Momir Tošić gleda u svojem pozivu samo firmu da izbjegne bilo kakvom ozbiljnom radu. Živi od prihoda svojih »glumačkih« priredaba i od »supsidija« krojačice Mice.

Ta Mica, inače u stvari prostitutka, izradila je jedan čitav plan, da pomoću novčanih i drugih sitnih usluga »ulovi« Momira za ženidbu.

Druga žena s kojom Momir stoji u odnosima je kćerka narodnog poslanika Gajića, Đajka. Tu su upereni svi Momirovi napori. Đajka je bogata mirađika. Ali napori mu se lome na Gajiću.

Slijedeća je etapa Momirov odlazak u Pariz pomoću novca krojačice Mice.

Treća – povratak Momira sa apokrifnom glumicom Blaušom. Gajić mu se približava u času kada je Momir u najvećoj opasnosti da bude demaskiran kao varalica. Razlog Gajićevog postupka ne leži u tome, što na njega vrše pritisak žena i kći, već što mu je ugrožen poslanički mandat i treba mu Momir kao spretan agitator. No Momir ga nadmudri i oženivši se njegovom kćeri otima mu mandat.

Kao narodni poslanik u Beogradu razvije veliku aktivnost u poslovima, ali kod slijedećih izbora propade. I ostaje bez glavnog vrela prihoda, jer je imetak u rukama žene i tašte.

Postaje »industrijalac«, ali opet propada i konačno nalazi svoj kraj obilazeći po selima i vrbujući ljude u svoje propale zadruge.

Dakle prorez kroz Momirovu ličnost daje:

Od početka do kraja je Momir sav račun. Glavni cilj brak sa Đajkom mu uspijeva i tim put do bogatstva.

Gdje je sad tu čaplinovština?

Da li možda u okolini? Okolina je dana potpuno realistički.

Pa gdje? Možda u forsiranom stilu. Ali to nije onda čaplinovština, već samo jedan forsirani stil.

Pa, kako je Chaplin uopće došao u tu pripovijest?

Moguće, jer autor nije imao snage da dani materijal umjetnički objektivira. Pa je došao u pomoć forsirani stil i zato je djelo posvećeno Chaplinu.

Dakle od posvete pa do zadnje rečenice u romanu, sve je namješteno. Roman ne postoji, već samo nespretni pokušaj obrađivanja sirovog materijala.

Sve je u romanu mutno i nejasno. Nijedne izrađene linije. Tek donekle probija se nešto kao linija u trećem romanu.

Tu kao da se javlja neka piščeva linija. Figure kao Tošić produkt su nezdravog parlamentarizma i raspuštenih partijskih strasti. To je jedino logično, što slijedi iz Kašaninove obrade materijala.

Međutim ta se linija jedva nazire, pa je stoga ne možemo izvjesno ustvrditi:

Da li se ta linija pojavljuje samo zbog Kašaninove nesposobnosti, da rukuje s danim materijalom?

Ili se ta linija javlja svjesno, samo je kao sa smokvinim listom (barem u početku) prekrivena forsiranom čaplinovštinom.

Velibor Gligorić napisao je povodom tog romana jednu kritiku, koja se odvaja od našeg svakodnevnog malograđanskog kritičkog klišeja. Vrijedno je zabilježiti nekoliko stavova iz te kritike:

»Kašanin nema određenog ideološkog stava da se kritički udubi u stvarnost, nema pravog realističkog oka da uđe u glavne struje života i kroz njegove sitne i skrivene proteste prodiru reminiscencije iz članaka

Digitized by Google

dnevne štampe i po malo zaplašeno blagodejansko liće, koje je više zlurado bogatom svetu, nego što ga se gnuša«.

»Kašanin nije imao moralne snage da se pobuni na društvenu pokvarenost, jer njegova ličnost kao da je utopljena u taj svet, šta više dobija se utisak, da on hoće da društvenu pokvarenost prikaže kao čisto ljudsku i da nas pomiri sa sudbinom«.

»Kašanin je nekako i suviše intimno vezan sa materijom svoga romana i nekako suviše apsorbovan likom svoga ariviste, pa nije stvorio realan odnos između toga ariviste i sredine«. (Velibor Gligorić: Književne zabeleške III. Beograd 1931.).

Ovi možda, odviše lično intonirani stavovi mogu prilično da objasne psihologiju konstruisanja tog romana. Tek šteta je, što Gligorić nije ušao u sociološko objašnjenje tog slučaja. Onda bi nam taj slučaj bio mnogo bliži.

Jer pojava toga romana pruža mogućnosti za objašnjenje izvjesnih pojava u književnosti.

Milivoj Magdić.

KNJIGA SAVREMENE PROZE.

U današnje vrijeme nije više potrebno imati samo u vidu vrline i slabosti izaratnih generacija i samoživo natjecanje, da »imena« ostanu za – vječnost.

Ne. Zagušljivi mrak i zbirka svih mogućih smjerova i stramputica, s jedne, a debeli zidovi neprijateljske ravnodušnosti s druge strane, zatvaraju svaki svjetliji pogled na – sutra, i na budućnosti.

Prilično broj književnika od imena i vrijednosti, i onih mladih talenata, koji su gubitkom »Vijenca« osuđeni na – ćutanje, izuzev one, što ih okuplja i drži časopis »Srpski Književni Glasnik« – koji za sve i pored najvećih simpatija i susretljivosti, ne može biti centralni, – rade li ne rade. Ali, zato u veliko izlaze ipak zbirke. I, za ovo nekoliko mjeseci izašlo je desetak njih; od kojih su dvije revijalnog karaktera (početnička zbirka »Lirika šestorice« i knjiga »Savremene hrvatske proze«).

Pisati o »lirici šestorice« značilo bi dati im priznanja, koje oni apsolutno ne zaslužuju, iako je Novak Simić u jednom broju »Savremenika«, čineći možda »uzgrednu digresiju«, našao za »vrijedno« – da ih: prijateljski pozdravi.

Način, po kojem se ophode »stariji« međusobno i prema »mlađima« ili možda i prema onima »koji dolaze« ne ogleda se više u djelima, idejnim grupacijama i slično, već u pismenim i nepismenim kritikama.

I samo na taj način moguće je uzeti u ruke i pročitati knjigu, u kojoj ima više od prije objavljenih po časopisima novela, nego novih i – neobjavljenih. »Savremena hrvatska proza« nije nastala ni povodom neke »idejne grupacije« – u užem smislu, ni povodom nekih »trgovačkih pretenzija«, u širem smislu.

Ako su autori, a što je najvjerojatnije, dali svoje stvari po vlastitom izboru, onda bi trebalo uzgrednu digresiju i reći da zbirka nije: reprezentativna. Zar među ratnim novelama nema ni jedna izrazitija i bolja od ove u – zbirci koju daje Krleža?

Ili: Zar »Srce Žige Sporiša« ima izrazitiji karakter socijalnosti i savremenosti od one toliko snažne, proste, bez krvavih zapleta i raspleta i toliko duboko uvjerljive »U sirotinjskom mraku« od Augusta Cesarca?

S. Batušić dao je kozmopolitski inspirisanu novelu, u kojoj su svi mogući, vidljivi i nevidljivi odnosi i konflikti svedeni na vizuelni tok slika i ritma i unio svježine i stvaralačke fantazije. Nervoznost, manifestacije, i ona vrtoglava užurbanost, sve to, u jednoj vrtoglavoj spirali sa glavnim junakom pada na – trg, i nestaje kao buktinja i kao san, pod malicioznom poplavom smijeha i ljupkosti.

»Ona žena sa sela« od Galogaže završava sarkastičnim »pripjevom« – iz novina, i bez maliciozne igre sibilantima, djeluje oštro – na sluh.

Gj. Vilović je iznio golu istinu o »prodanim njedrima« siromašne majke, čija su djeca na sam Božić umrla od gladi, sa svima stilskim osebinama, koje se mogu zapaziti i u svim drugim njegovim novelama.

I Luka Perković je dao dobru novelu.

Tema se idejno prislanja uz stvari Hasana Kikića, koji poteže socialni problem sela.

Novak Simić u svojoj (u cjelosti »rastegnutoj«) pripovjetci »Proljeće« – prevrće temperametnno čitave slojeve doživljaja, u svim mogućim bojama, od one mrtvački bijele i žute do najružičastije, purpurne i – sive.

A pripovjetka Ljerke Premužić ne bi smjela da bude štampana, ne samo zato što je početnički slaba, nego iz moralnosti i kurtoazije i prema onim drugim mladim i najmlađim piscima (na pr. A. Nametak), a noveliste od imena i vrijednosti da i ne spominjemo.

M. Bosanac.

22. AUGUST.

Nije tome davno što je svetska štampa donela vest o progonu Nathana Ascha, sina poznatog književnika Schaloma Ascha. Radi čega taj progon u »slobodnoj i demokratskoj« Americi? Radi – nemorala... Nathan Asch napisao je delo, koje je nedavno prevedeno i na nemački: 22. August, Verlag Rohwohlt, Berlin 1930.

U pozadini tog dela je teskobna noć 22. augusta 1927. kada su Sacco i Vanzetti smaknuti na električnom stolcu. Tema nije nova: već je Upton Sinclair (da ne spomenemo druge) napisao svoj grandiozni epos »Boston« o stradanju ove dvojice romantičara i idealista, koji su bili žrtvovani prestižu U. S. A. usprkos protesta čitavog civilizovanog sveta. – Radnja ne zahvaća direktno sudbinu dviju žrtava: one su iza kulisa. Na otvorenoj pozornici vidimo Jim Cowana, privatnog nameštenika, tipičnog klajnbirgera, koji burno i bučno bećari kroz jezovitu noć 22. augusta 1927....

Nathan Asch je odličan psiholog; oseća se upliv S. Freuda. Opis života ovog nameštenika: njegov šuplji život i duševna praznina, sastanak sa bezbojnom ženskom, bećarenje, pijančevanje, upravo je jedinstven. Čitavi američki život prikazan je virtuoznošću i temperamentom, da pojedine strane potsećaju na Jamesa Joycea. I upravo taj prikaz američkog života u kome se dave hiljade i hiljade Jim Cowana na svom jurišu za užicima, zabranjenim alkoholom i slobodnim ženama, bio je uzrok progona Nathana Ascha. Američki birger ne podnosi kritiku.

Živost radnje pojačava kontrast: novinski natpisi, razgovori, grupe šutljivih supatnika u toj noći, sve to izdiže sudbinu Sacca i Vanzettia. Snažnim potcrtavanjem polarizira Nathan Asch na jednoj strani smrt ove dvojice paćenika a na drugoj blesavi život prosečnog Amerikanca, koga nikakva tragedija ne može da zahvati.

Jim Cowan nije samo prototip američkog filistra, on je simbolični pretstavnik onih miliona socijalnih amfibija, koje puzu po našem globusu, nabijeni opasnom glupošću i blatnom požudom. Taj prosek ljudi se praćaka po kaljužama indolencije i plitkosti: neosetljiv je za svaki socijalni podražaj. Šupljinu u lubanji ispunjava samo alkohol i žena i eventualno nešto loptački šport.

Ako je Sinclair Lewis izrezao komične profile američke purgerije Nathan Asch je razlomio njenu tupost, koja kao granitna pećina počiva na prsima društva. Asch je razgolićio fatalnu ulogu klajnbirgera. I u tom je savršeno uspio.

M. K. N.

K. N. Milutinović:

LIKOVI IZ STRANE KNJIŽEVNOSTI (I.).
Beograd. Izdavačka knjižarnica »Skerlić«,
Cetinjska ul. 14. 1930.

Sâm autor ove knjige u napomeni ističe, da ona sadrži skice većinom prigodnog i informativnog značaja. Njima želi da posluži »akciji toliko potrebne popularizacije velikih zapadnoevropskih književnosti«. U njima je on samo pokušao da skicira likove autora o kojima

Digitized by Google

govori; da dâ nekoliko svojih impresija i refleksija o velikim stvaraocima; da zabilježi nekoliko važnijih datuma i pojedinosti iz njihova života i njihove stvaralačke djelatnosti; sve u svemu, da nagovjesti konture njihovih silueta.

Sve ove skice bile su u zadnje vrijeme štampane po raznim revijama i pojava njihova u zasebnoj knjizi, kazuje, da im autor daje namjenu širu od one informativnog revijalnog članka (ma da autor u napomeni uvjerava da nema pretenzija).

Knjiga govori o različitim piscima, koji su živjeli u različitim sredinama i različitim vremenskim epohama (Novalis i Istrati). Sa kojim kriterijem pristupa autor tim likovima? Jer bez jednog izrađenog kriterija nije moguće skicirati te likove i uopće nagovjestiti konture njihovih silueta – kako nam to obećava autor.

Knjiga sadrži masu datuma i imena i to ponajprije upada u oči. Kriterij autora već se manje zapaža. Dapače nije baš sigurno da li takav postoji. Tek velikim naporom može čovjek u toj knjizi pronaći nešto sličnoga kakvom kriteriju.

Novalis je, po njemu »ubrzo, stresao sa sebe sva obeležja epohe i sredine u kojoj je ponikao i vinuo se, čist i oslobođen, u večne svetove lepote i poezije«.

Novalis je »istinski osećao umetnošću, živeo umetnošću. On nije živeo od umetnosti, on je živeo u umetnosti za umetnost. On je živeo, intenzivno živeo i, zato suviše rano dogoreo, podižući svoje krupne, umorne oči i naporno noseći toplo, krvavo srce u već teško razboljenim grudima – u večitom nepokolebljivom traženju najvišeg ideala, ideala umetnosti«.

Za sebe kaže, da nije »Tenovac ni po svojim principima, ni u praksi« i da ubjeđeno smatra Taineovu »teoriju o specijalnoj potrebi proučavanja porijekla, mentaliteta, sredine i atmosfere stvaranja jednog autora i sličnih, po stvarni značaj, sekundarnih osobina i odlika, za teoriju nesigurnu, sumnjivu i nedovoljno naučnu«.

Pjesnici kao Hoffmansthal »iznimne su pojave i oni uvek odudaraju od pisaca svoga doba, izrvajaju se iz vremena u kome žive i uzdižu se visoko iznad ljudi sa kojima dolaze u dodir«.

Hoffmansthal je »jedan od najvećih pesnika uopšte, koji je pevao ovom, našem, tako nepesnički nastrojenom vremenu uprkos«.

Glede Juliusa Hasta kaže da je njegov naturalizam »i po motivima i po izrazu, uvek duhovno prečišćen i oplemenjen, pitom u osećanjima i blagorodan u mislima«.

Najosobenije u poeziji Ludviga Fulde »ono što ga prikazuje u pravoj svetlosti, rekao bih zrači kroz jedan plemeniti idealizam, koji provejava kroz oduhovljeno prečišćenu atmosferu, tihog i porodičnom srećom ožarenog domaćeg ognjišta i blista mekom duševnošću i emotivnom spiritualizacijom kucanja srca i leta maште«.

Na taj način i slično skicira Milutinović likove autora o kojima je riječ. Kako prikazuje njihova djela?

»Uz raskoš metafora, nikad banalnih ali, isto tako, ni odveć smelih i bizarnih, uz obilje smireno erotičnih izživljavanja, kazanih tanano i diskretno, ta neposredna osećajnost i prisnost izraza i nadahnuća, ta neprikosnovena iskrenost i poverljivost topla i blaga, ta deluje, prija i godi ovom našem nesentimentalnom vremenu u prkos«. (Fulda).

»Kroz celokupno pesničko delo Holzovo – nikad banalno i nikad nerazumljivo – nazire se jedna eterična fluidnost, jedan zračno spiritualizovan dah koji, prečišćen i oduhovljen, hrli u ono što je nedokučno, mističnošću zavejano i nerazrešljivo da se, odmah zatim, strmoglavi u bezdane ponore stvarnosti i tminu senki," tamno i zgusnuto zasićenih nepregorelim strastima i bolovima bez prebola, lišenih utehe u svetovima lepote, lišenih smirenja i transcedentnim emanacijama«.

»To je ostvarenje, sinteza i kulminacija svih njegovih najdubljih, najčistijih i najintenzivnijih nadahnuća«. (Carducci).

»To je raskošno bogata riznica najdragocenijih adiđara, adiđara duha, uma i srca: »listići s drveta života i znanja« – što bi rekao g. Bogdan Popović – iz oblasti bilo eminentno intelektualističkih, bilo eminentno emocionalnih, ali uvek eminentno etičkih«. (Mascaulay).

Bez jedne solidne filozofske koncepcije, bez određenog stava prema društvu, bez poznavanja društvenih nauka nije moguće danas izvršiti onu zadaću, koju si je stavio Milutinović. I zato je knjiga blijeda i neizrazita. Takva se knjiga doima kao čovjek u posljednjem stadiju tuberkuloze.

Ali ma kako bila knjiga lišena svega toga, autor njezin ipak živi u vremenu. U čitavom ovom suvremenom zbivanju i naš autor ima negdje svoje mjesto.

Njegovi »večni svetovi lepote i poezije«, njegovo »večito i nepokolebljivo traženje najvišeg ideala, umetnosti«, njegovo naglašavanje ovog našeg »nepesnički« i »nesentimentalno nastrojenog vremena« i isticanje prkosa tome vremenu sve bi to imalo značiti b j e ž a n j e o d s t v a r n o s t i. A bježanje od stvarnosti nije stvar samo subjektivnog raspoloženja izvjesnog autora već etapa na liniji književne i društvene reakcije.

Ali i takav stav može imati svoju formu. I takav stav – makar i kao dokumenat reakcije – može zainteresovati. Stav K. N. Milutinovića to ne može. Njegov stav je umotan u kliše, kojeg se počela već rđa hvatati. Njegove skice su dosadne kao školske knjige.

Tek na jednom mjestu je Milutinović prešao okvire svog »vanvremenskog« stava. U skici o Schopenhaueru kao da kliju prvi znaci praktičnosti. Tu se nije držao svojeg programa. Napisao je doduše, kada je Schoppenhauer rođen i što je napisao, ali inače govori o suvremenim pojavama. Napada – anonimnost. Spominje ranije stvaralačke borbe. Žigoše zloporabe slobode štampe. I ovaj članak vanredno dokumentira izvjesne vanvremenske stavove.

Da su ove skice ostale štampane samo u revijama nebi trebalo o njima na ovaj način govoriti. Jer, konačno, čovjek može imati nekih razloga da ih štampa (honorar i slično). Ali skupiti takve članke i izdati ih u knjizi – to onda odaje neke druge pretenzije.

Ja neznam ko je Milutinović. Na omotu knjige piše, da je izdao tri knjige pjesama (»Sutoni«, »Plave molitve« i »Pregorele gorčine«). To je sve što znam o njemu. I zato nemogu povlačti neke zaključke osobne naravi, koji bi bili u ovom slučaju potrebni.

Možda je Milutinović naivan čovjek, koji vjeruje u svoj poziv i svoj »nadvremenski« stav (ima valjda i takvih ljudi). I zato mu treba reći da, ako želi sačuvati svoj idealizam, neka se ostavi pisanja knjiga. Jer

Digitized by Google

barem kod nas na Balkanu pisati o plavim cvijetovima i visokim idealima, znači izravno broditi u svijet dobrih poslova, a toga se takvi idealisti kao Milutinović treba da čuvaju. **Milivoj Magdić.**

Mihajlo Zoščenko:

Vrlo prosto

Do sto đavola kako je u životu sve prosto!

Evo u našoj kući, stanovao je, na primjer, kučkin sin, neki Krajuškin. Ispočetka, naravno, bio je bez posla. Nekih šest godina. A poslije je našao mjestance.

Službica nije bila naročita, ali ipak tolika da se čovjek prehrani i, što je glavno, beslpatno liječi.

A mora se reći, da je taj čovjek, imao strašan karakter i ako se može reći, nevjerovatno skandalozan karakter.

I taj se Krajuškin nije pobio sa stanarima samo zbog svoga slabog organizma. Ali ismijavao je sve; sve je zadirkivao, a svoju ženu Jelenu Fjodorovnu skoro je živu pojeo.

I ta je gospođa, prosto na prosto, pobjegla iz toga porodičnog pakla.

Izjavila je kod vlasti da ona sa tako nemogućim karakterom kakav je njen uvaženi muž ne može živjeti. Neka joj odrede kakvu sobicu za samca u drugom stanu.

A on, taj idiot, Krajuškin on je stajao pored nje i slušao.

Na posljetku progovori:

— Dobro. Odredite joj sobu za samca. Moj karakter je, priznajem, đavolski. Ali ja protiv prirode, Boga mi, ne mogu ništa. I ne mogu ja svoj karakter izmjeniti.

Odrediše joj sobu u stanu br. 17.

Ali Krajuškin je počeo i tamo njuškati, praviti skandale i dosađivati svojoj ženi.

Osim toga on je, molim vas, domaće životinje nogama tukao.

A moram vam još reći, da je kod nas u kući baš nad sobom toga vraškog Krajuškina stanovao jedan naučenjak. Profesor Hlebnjikov.

Pa iako je taj starac bio skoro nevidljiv i sve zadivljavao svojim građanskim vrlinama, bio je to, slavan čovjek.

I evo s tim naučenjakom sukobio se naš Krajuškin: zašto noću, kaže on, čeprka nogama — t. j. šeta nad njegovom glavom.

A naučenjak, možda, nije mogao drukčije rješavati naučna pitanja. Možda je baš morao, da šeta.

U naučenjak dođe jedamput do tog Krajuškina i reče:

— Eto vidite. Vi, kaže, milostivi gospodine, sve stanare plašite, o sve zapinjete, sve zadirkujete. A ako imate takav glupi karakter onda se morate liječiti.

A Krajuškin kaže:

— To jest, kako da se liječim?

Profesor mu tumači:

— Eto vidite. Vi, kaže, puštate razne elemente da utiču na vaš karakter, dok, međutim, čovjek i nema karaktera, jer on je prema zadnjim naučnim ispitivanjima smjesa od — 18 funti uglja, 46 funti soli, 3 funte krumpirovog brašna i izvjesne količine tečnosti. I vi, možda, nemate u dovoljnoj količini krumpirovog brašna, pa se uzrujavate.

Tada, to jest, poslije tih riječi Krajuškin poblijedi i pljunu profesoru na ovratnik.

Prošlo je od tog događaja pola godine.

Krajuškin se jednog dana pokupi i ode liječniku.

Pregledao liječnik Krajuškina sa svih strana i reče:

—Eto vidite. Vaši su živci, kaže, savršeno istrošeni i to zbog glista. Treba sve gliste potrovati i vaš karakter će opet zablistati.

Krajuškin se, naravno, počeo liječiti; pio je nekakvo zeleno blato i uskoro se popravio. Ugojio se, njuška mu rumena, oči se blistaju. Šeta se veseo po dvorištu, pozdravlja se sa svima. Ne zadirkuje nikoga. Pomirio se sa ženom. Otišao je nedavno u posjete profesoru —da se izvine za onaj upljuvak.

A profesor kaže:

– Eto vidite. Uvijek sam vam govorio da je čovjek smjesa od — 18 funti uglja, izvjesne količine soli i krumpirovog braša. I nema, brate, kod čovjeka nikakvih rđavih karaktera.

I time se svršila stvar.

I sada, poslije ovako konstantovanog naučnog fakta šetate tako jednom prilikom s kakvom djevicom, a ona se, na primjer, prenemaže — što sam, veli, danas neraspoložena, Vasilje Vasiljeviću. Hoće joj se, na primjer, hrizantema.

A vi pomislite:

Znam. Samo se prenemaži. Možda ti ne dostaje bjelančevine, ili si se prejela!

Do sto đavola, kako je sve prosto na svijetu!

I zašto sam došao do tog saznanja?

Možda će mi zbog toga kadkad biti dosadno na svijetu.

Preveo: **B. S. Vračarević.**

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ul. 12.

Za tiskaru odgovara: **Dragutin Beker,** Bednjanska 9. – Tiskara Vidović i drug, Zagreb, Preradovićeva ul. **32.**

Digitized by Google

Opšte Jugoslovensko Bankarsko društvo A. D.

Société Générale de Banque Yougoslave S. A.

Glavni zavodi: BEOGRAD, Čika Ljubina 18; ZAGREB, Jurišićeva 22. - Filijala: NOVI SAD, Kralja Aleksandra 7.
Brzojavni naslov: BANKVEREIN.

Potpuno uplaćena osnovna glavnica Dinara 100,000.000·-, rezerve Dinara 27,500.000·-.
Patronatski zavodi: Wiener Bank-Verein, Wien — Banque Belge pour l'Etranger, Bruxelles — Basler Handelsbank, Basel.

OBAVLJA sve bankovne poslove uz najkulantnije uvjete. — UKAMAĆUJE štedne uloške najpovoljnije, te ih isplaćuje u svako doba bez otkaza.

Tvornica umjetničkog pokućtva
Bothe i Ehrmann d.d.
Zagreb

Tvornica Savska cesta 25. Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaona: Zagreb, Ilica 23. Telefon 31-15.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.

Proizvađa pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.

UMJERENE CIJENE!

ŠTAMPILJE
iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.

Rezbarenje
pozlaćivanje i posrebrenje

Športske i društvene **znakove**

GRIESBACH I KNAUS
tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova
ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Pretplatite svoje dijete
na najbolji nedjeljni dječiji list

„Dječije novine"

Mjesečna pretplata Din 5·—; tromjeseč. pretplata Din 15· –; polugod. pretplata Din 30· -

Pretplate prima:
Uprava „DJEČIJIH NOVINA"
Zagreb, Gundulićeva ul. 24

Tražite čekovnu uplatnicu

Prošla godišta „Socijalne Misli"
uz vrlo snižene cijene!

Godište II. (1929.) 40·- Din
Godište III. (1930.) 40·- Din

Ko uzme oba godišta dobiva ih uz cijenu
od 70·- dinara

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. ▪ 1. APRILA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. Mihajlo Konstantinović (Subotica): „Intelektualni proleterijat" i „hiperprodukcija intelektualaca".
Economicus: U svetlu činjenica.
Očenaš radničkog djeteta.
Blavko Henč: Čudo od kalkulacija.
Einstein i Sinclair.
Dr. Mirko Kus Nikolajev: Genij siromaštva.
Dr. Ivo Kun: Bračno pravo u Rusiji.
Za Balkanski sporazum.
M. Magdić: Psihologija termidora.
Dr. Mirko Kus Nikolajev: Proročanstvo Njegove Ekselencije Generalkvartirmajstera Ericha von Ludendorffa.

BROJ 4

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Prva hrvatska Obrtna banka d. d.

Zagreb, Ilica broj 38

Telefon: 6641, 6642, 6643, 6644
Telegramadresa: OBRTBANKA

Dionička glavn. D 15,000.000·-
Pričuve . . . . D 2,660.000·-

Izvršuje

najkulantnije sve poslove koji spadaju u bankovnu struku

Prima

uloške na knjižice i tekući račun, te ih ukamaćuje najpovoljnije

Eskontira

poslovne mjenice

Provadja

doznake u inostranstvo

Daje kredite trgovcima, obrtnicima i industrijskim poduzećima

Najbolji svjetsko poznati aparati za umnožavanje

Gestetner

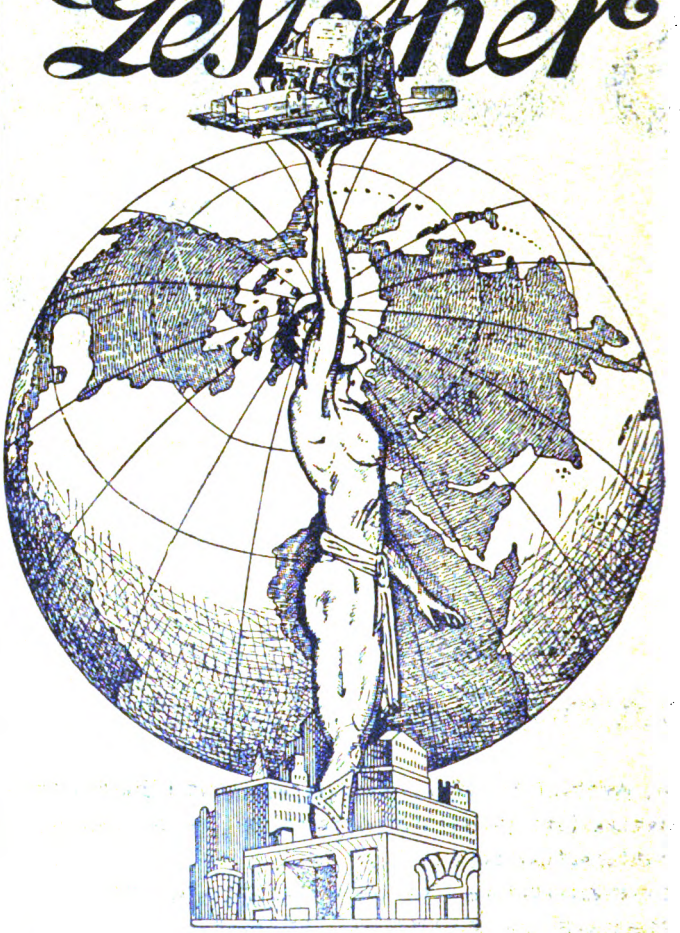

D. Gestetner Ltd.

Beograd
Dobrinjska 12
Tel. 36-65

Zagreb
Samostanska 2a
Tel. 25-84

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 4. ZAGREB, 1. APRILA 1931. GODINA IV.

Dr. Mihajlo Konstantinović (Subotica):

„Intelektualni proletarijat" i „hiperprodukcija intelektualaca"

Ima nekoliko godina kako se kod nas sa izvesnom zabrinutošću govori o »intelektualnom proletarijatu« i o »hiperprodukciji intelektualaca«. Izgleda, kao da je kod nas nastupila zasićenost školovanim ljudima, te da bi trebalo staviti neke brane sve većem i većem prilivu školskih klijenata. Tu se pre svega pomišlja na školarine i druge školske takse, kojima bi mogućnost školovanja bila rezervisana gotovo isključivo u korist dece imućnijih roditelja. Drugi predlažu ustanovu »ograničenog broja«, dopunjenu prijemnim ispitima, što bi bilo sudbonosno za mnoge talente, budući da se mnogi daroviti ljudi pokažu tek u zrelijim godinama.

Ali pre nego što se pređe na ispitivanje mera za suzbijanje izvesnog zla, potrebno je konstatovati da ono postoji. A postoji li kod nas »intelektualni proletarijat«?

Pre svega šta je to »intelektualni proletarijat«? Kad se taj izraz rasčlani i utvrdi smisao reči koje ga sastavljaju, onda nam zabrinutost, koju takozvani »intelektualni proletarijat« izaziva u poslednje vreme, izgleda neobjašnjiva. – Intelektualcem se smatra, bar kod nas, svaki koji je prošao kroz školu, i koji se ne bavi manuelnim poslom, »koji radi glavom«. Tome bi se moglo prigovoriti da i manuelni radnici rade glavom, da na pr. svaki zanatlija više razmišlja pri svom poslu od činovnika koji samo prepisuje, da izvesni manuelni radnici ne čine veće fizičke napore nego neki intelektualni radnici, itd. Ali, ako ostavimo te prigovore, onda ostaje da postoji izvesna razlika između intelektualnih i manuelnih radnika, izvučena uglavnom iz te činjenice, što ovi poslednji stavljaju pri radu u pokret pretežno svoju fizičku snagu i u glavnom više nego intelektualni radnici. – Proleter označava takođe nešto određeno: onaj koji živi od svoga rada, radeći manje više nesamostalno za drugoga. – Prema tome izraz »intelektualni proletarijat« može imati samo jedno značenje: to su svi intelektualci koji rade nesamostalno za drugoga, i imaju za život samo proizvode svoga rada. Tu dolaze, u glavnom, državni i privatni činovnici. Sporedno je koliko ih ima i da li za sve ima posla: činjenica da za nekog intelektualnog radnika nema posla ne čini ga ni više ni manje proleterom, nego što je to bilo ranije, kada se osećala potreba za školovanim ljudima.

Ali oni koji se najradije služe tim izrazom daju mu sasvim drugo značenje: intelektualni proletarijat, po njima, sačinjavaju intelektualci za koje nema uposlenja, iz čega bi izlazilo da je proleter čovek bez posla: Zašto intelektualci koji imaju zaposlenje nisu proleteri, a zašto su to oni koji su bez posla, to nam se ne kaže, niti se može kazati. Čovek ostaje zabrinut pred tom konfuzijom napravljenom od jasnih i prostih pojmova. Ona je jedan dokaz više zbunjenosti našeg vremena.

Ali ostavimo pitanje opravdanosti izraza i pređimo na samu stvar. Da li je istina da kod nas postoji ono, što je, u skladu sa modom da se sve stvari posmatraju i prestave ekonomski, nazvano »hiperprodukcija intelektualaca«? Danas je skoro opšte mišljenje da mi imamo preveliki broj školovanih ljudi, da će u najskorijem vremenu veliki broj intelektualaca ostati bez posla, da će od tog i pojedinci i zajednica imati mnogo štete, i da bi zbog toga trebalo na neki način ograničiti priliv omladine u škole. Međutim, niti su ta tvrđenja tačna niti su te bojazni osnovane.

Ta tvrđenja nisu tačna. Ujednom članku koji je izašao pre dve godine u »Letopisu Matice Srpske« ja sam ciframa pokazao da mi, kako u pogledu broja visokih škola, tako i u pogledu broja nastavnika, a naročito u pogledu broja studenata, zauzimamo jedno od poslednjih mesta. Sve zapadne zemlje, u kojima visoke škole postoje i rade neprekidno vekovima, imaju relativno više i škola i studenata, nego mi, iako su tamo i potrebe državne administracije i potrebe privatnih organizacija za školovanim ljudima odavna zadovoljene u većoj meri nego što je to slučaj kod nas; o slobodnim profesijama već i da ne govorim, pošto je svakome poznato da tamo ima relativno više i lekara i inžinera i advokata. Pa ipak se tamo ne očajava zbog toga, već se naprotiv, otvaraju nove škole i bez nepotrebnih zebnji se posmatra stalno rašćenje broja studenata i đaka uopšte. Pariski pravni fakultet ima deset hiljada studenata, i ta činjenica ne proizvodi uzrujanost u Francuskoj; imamo li mi onda razloga da se uzrujavamo što se na svima fakultetima sviju naših univerziteta nalazi upisan otprilike isti broj studenata?

Digitized by Google

Ali i kad bismo imali više školovanih ljudi nego što ima predviđenih mesta u raznim budžetima, i nego što inače može sa izvesnom sigurnošću računati na uposlenje, ni onda ne bismo imali osnova da govorimo o nekoj hiperprodukciji intelektualaca, i da u tome vidimo neku opasnost za zajednicu. Naprotiv, od toga bi zajednica imala samo koristi, pošto bi se onda neminovno morala dogoditi utakmica, koja sada takoreći, i ne postoji, a koja bi omogućila odabiranje boljih. U toj utakmici, kao i u svakoj drugoj, biće i pobeđenih, ali se ne sme zaboraviti da je to cena napretka. U stvari borba protiv slobode školovanja i za ograničenje broja đaka inspirisana je najraznovrsnijim motivima. Neodređene fraze i šuplji izrazi kao onaj o »intelektualnom proletarijatu«, samo su maska za stvarnije razloge, a opšti interes, na koji se u ovoj diskusiji tako rado, kao i inače kod nas, poziva, samo je zastor za posebne interese. Umorni i plašljivi duhovi, oni za koje ideal školovanog čoveka treba da je dobro nameštenje, osigurana karijera i »plata svakog prvog«, oni koji su se rodili, ili navikli, da idu kolosekom i utrvenim tragovima, su protiv povećavanja broja školovanih ljudi, pošto kad se pređe izvesna mera neće biti »sigurnog hleba« za sve. Neki od njih se ne plaše da kažu i čak napišu, da je država, samim tim što je otvorila škole, moralno obavezna da školovanim ljudima obezbedi zaposlenje! – Drugi, naročito neki iz takozvanih slobodnih profesija, bore se za ograničenje broja škola i đaka, jer strahuju od inače neminovne konkurencije na polju na kome su oni još apsolutni gospodari. Kad oni argumentiraju opštim interesom, onda je taj nazovi opšti interes u potpunoj saglasnosti sa njihovim posebnim interesom.

Ali mnogi, možda većina, su »protiv hiperprodukcije intelektualaca«, onako, bez razloga, jer su čuli od nekoga da je protiv toga. Socialno-psihološki njihov je slučaj najinteresantniji; on je dostojan naročite studije, tim pre što nije usamljen. Neretko se događa kod nas da postane skoro opšte neko mišljenje koje se inače ne osniva ni na čemu ozbiljnom. Tako je jedno vreme važilo kao nešto neosporno da nam je apsolutno i što pre potreban jedan zakon o suzbijanju korupcije. U našem zakonodavstvu, međutim, bilo je i onda dovoljno sredstava za uspešno gonjenje korupcije svake vrste. – Još od ujedinjenja važilo je kao dogma u oblasti činovničkih plata da sudije treba naročito nagraditi i platiti ih više nego ostale činovnike. Razlog: da sudije nebi pale u iskušenje da se same naplaćuju od parničara, i da se time ne poljulja autoritet pravosuđa, koje je osnov poretka, itd. Međutim, nije trebalo mnogo razmišljati pa doći do zaključka, da bi sa te tačke gledišta trebalo pre svega nagraditi policijske organe i učitelje: policijske organe, koji su u stalnom kontaktu sa narodom i mogu doći u dodir sa svakim pojedincem, kad god hoće, a učitelje, pošto bi njihovo »naplaćivanje« od dece i dečijih roditelja imalo socijalno mnogo teže posledice nego sudijska korupcija, jer bi demoralisalo buduće građane, čije je vaspitanje njima povereno. – Dalo bi se navesti još sličnih primera sklonosti naše sredine da nekritički primi najneosnovanije tvrdnje: »hiperprodukcija intelektualaca« je svakako jedan od najinteresantnijih. I dok mnoge razumne stvari ne samo ne nailaze na prijem, već imaju da savladaju mnoge prepreke dok uhvate koren kod nas, dotle razne apsurdne parole niotkuda kao da nailaze na naročito povoljan teren za svoje razvijanje i uspevanje.

Otkud dolazi ta nelaskava sposobnost naše sredine? Od njene primitivnosti? od duhovne lenosti? od jako razvijenog gregarnog instinkta? Ili, naprotiv, od nedostatka konstruktivnog iskustva? – To pitanje može ovde ostati nerešeno, pošto je za nas sada glavno, da se razbije zabluda o »hiperprodukciji intelektualaca«.

U svetu naših intelektualaca nema mnogo inicijative i poduzetnički duh se ne oseća mnogo. Valjda nigdje borba i uopšte protivnost nema u većoj meri lični karakter. To će tako biti sve dokle utakmica, nastala usled velikog broja, ne bude zahtevala mnogo više napora i za mali rezultat, nego što je danas potrebno da se postigne pravi uspeh. Nije istina da našem društvu ne treba veći broj intelektualaca. Sami školovani ljudi imaju da se postaraju svojim napornim radom da tu potrebu razviju. Jer, ako ćemo tako, onda moramo priznati, da urođenička plemena centralne Afrike trebaju još manje intelektualaca. Tajna uspeha mnogog industrijalca nije u tome što je pogodio ukus publike, već što je uspeo da kod publike razvije ukus pa čak i stvori potrebu za njegovim proizvodom. Isto imaju da učine i pravi intelektualci; tako na pr. lekari-pioneri imaju da naviknu narod da se leči, posle čega ne će biti dovoljan jedan lekar za čitav srez. A zato vreme treba ostaviti predestinirane birokrate da se vajkaju zbog »hiperprodukcije intelektualaca«.

„SOCI-M EDICIJE"

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–. za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Moral dviju klasa** (zabranjeno).

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera** (zabranjeno).

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Digitized by Google

Economicus:

U svetlu činjenica

(Povodom ankete o šumskoj industriji)

Nešto pre svega: Nije reč o drvarskoj ili šumskoj industriji, nego je govor o eksploataciji naših šuma. Pojam šumske industrije treba odeliti od pojma eksploatacija šuma. Mi u strogom smislu reči i nemamo šumske industrije, jer sječa i rušenje šuma, rezanje trupaca i priugotavljanje tehničkog drva nije još industrija.

Osvrćemo se na ovu anketu, jer se sa gledišta naše narodne privrede i socijalnih momenata radi o prvoklasnom narodnom interesu.

Broj šumskih preduzeća, koji kod nas proizvađa finalne produkte ne ulazi u račun, jer je on u poređenju sa preduzećima za čistu eksploataciju šuma i suviše neznatan. Ovo gledište potvrdio je pre nekoliko nedelja na anketi o stanju nezaposlenosti, koja je takođe održana u Beogradu, niko drugi, nego sam načelnik generalne direkcije šuma i rudnika izjavom, da o kakovoj industriji, kada je reč o našoj šumskoj privredi, ne može da bude reči. Pri tome neka niko ne misli da se pokretanjem ovog pitanja na ovaj način radi o nekoj suvoj teoriji. Treba znati, da je godinama ova »naša« industrija, u kojoj je u devet desetina zainteresovan strani kapital, vešto iskorišćavala neobaveštenost naše javnosti. Impresionirana frazom ona je živela u uverenju, i zabludi, da je interes ove privredne grane ujedno opšte narodni interes. Upravo je neverovatno, kako je raznim stranim finansijskim agentima uspelo da jednim čisto psihološkim trikom u celosti zavladaju za nas tako važnom privrednom granom, kao što je šumska eksploatacija!

Ali nije reč samo o tome!

Već nekoliko godina, a naročito u poslednje vreme, naši se šum. privrednici žale na teška vremena – na krizu. Što više, oni stanje prikazuju tako, kao da je cela šumska delatnost kod nas na rubu propasti. Iznose opštu svetsku depresiju i pojavu ruskog drveta na svetskom tržištu. Naročito se žale na odnosni italijansko-ruski sporazum i na to što se je u Rumuniji raspao kartel trgovaca drvom, usled čega je nastupio priliv rumunjskog drveta, čime je opet prouzročena velika šteta radi niskih cena rumunjskog i ruskog drveta. Ceo niz razloga za žalbe kao da se je zaista ceo svet digao protiv naše šumske produkcije! U stvari ovo je sasvim, obzirom na današnje opšte prilike, normalna konkurentska borba prema kojoj bi mnogi naši šumski »industrijalci« trebali da budu ravnodušni, jer su njihova preduzeća i suviše često istovremeno zainteresovana i na pustošenju rumunjskih, karpatskih i bugarskih šuma pa bi ih jači prosperitet tamošnje delatnosti u stvari trebao samo da veseli. Ali stvar nije u tome! Tko još i u to da veruje?

Anketu, koja je održana prvih dana meseca marta u Beogradu, sazvalo je Ministarstvo šuma i rudnika u cilju da se utvrdi tačno stanje ove naše privredne grane. Karakteristično je, da su na ovoj anketi učestvovali samo predstavnici velikih preduzeća, koja su bez malo sva u potpunoj službi stranoga kapitala. Upadalo je u oči osustvo t. zv. domaće industrije, koja mahom predstavlja malu i srednju drvarsku delatnost,a koja u celoj zemlji obuhvaća oko 1500 pogona. Radi toga se je odmah posle ove ankete u štampi razvila jedna vrlo interesantna polemika, koja je za upoznavanje sadanjeg stanja naše šumske privrede tri puta više doprinela od same ankete sa svim onim opsežnim referatima, koji su joj bili podnešeni.

Do toga je došlo krivnjom samih učesnika i onih, koji su predstavljali naša šumska preduzeća. Anketa je formalno bombardovana referatima o raznim detaljnim pitanjima, kao o opštem položaju naše šumske industrije, o dugoročnim ugovorima, o železničkim pragovima, o proizvodnim troškovima, o provedbi dugoročnih ugovora, o porezima i taksama, naravno i o reformi radničkog osiguranja itd. Nu pored svega toga predstavnicima nije uspelo da na anketi računski utvrde stvarni položaj naše šumske privrede. Pokazalo se, da u ovakovim slučajevima nisu dostatni opšti prikazi o padu cena na svetskom i domaćem tržištu, te neprekidne žalbe protiv preslabe zaštite sa strane države itd.

Međutim za koga da se država zalaže i zašto? Neosporno je, i to je računski utvrđeno, da je položaj naše šumske delatnosti pored sve ove vike na krizu nesravnjivo bolji od položaja ma koje druge privredne grane. To je lako i prosto za konstatovati iz samih bilansa, ma da su njima iskazane dobiti redovito mnogo manje od stvarnih, a koja se iznosi u inostranstvu u vidu visokih kamata i na mnoge druge načine, jer su ovi naši kapitalisti u iznalaženju trikova ovakove vrste upravo nenatkriljivi. Veliko je pitanje, da li naša šumska privreda, a u prvom redu onaj njen deo, koji je u sklopu raznih inostranih koncerna, predstavlja solidni plus za opštu našu narodnu privredu, ako se pri tome uzmu u obzir ove okolnosti: Neracionalna eksploatacija najvećeg našeg narodnog blaga, koja je u tome što se sve dobivene sirovine izvoze iz zemlje radi prerade, i neracionalno vođenje šumsko-industrijskih pogona čija su postrojenja primitivna, tehnički zaostala i zastarela. Efekt toga je u tome, što su ovakovi pogoni u stanju da svojim produktima konkurišu na stranim tržištima bla-

Digitized by Google

godareći samo niskim nadnicama zaposlenih radnika, nedostatnim socijalnim obvezama i koristima protekcija i privilegija, koje mora da daje država u vidu zaštite domaće industrije.

Naša je šumska industrija po svojoj naravi efemerna i nomadskog karaktera, ona se odupire solidnim investicijama i glavni joj je cilj, da u što kraćem roku iz zemlje izvuče što veći kapital. Zato su pogoni očajni, radnički stanovi još očajniji, zaštitne mere slabe ili nikakove a nesreća u radu najviše. To što ona impozantno figurira u našem trgovinskom bilansu ne sme da nas zavede, jer je usuprot ove činjenice još uvek veliko pitanje, da li mi za ovo ne doprinašamo suviše teške žrtve. Naši šumski industrijalci dobro znaju koliko je ovo figuriranje u našem opštem privrednom bilansu momentano važno. Oni ovu okolnost vešto iskorišćavaju i pri tome uspevaju, što mogu u glavnome da zablagodare našoj problematičnoj sposobnosti kada je reč o privrednoj politici. Otuda u njih kuraž da istupaju sa sve većim zahtevima tražeći nove protekcije i ekstra zaštite od države na svim linijama.

Ova naša tvrđenja nikako nisu proizvoljna. Nekoliko dana nakon ankete u jednom zagrebačkom dnevniku napisao je jedan industrijalac i uvažen funkcioner organizacije drvarske i šumske industrije Savske i Dravske banovine i to kao predstavnik t. zv. domaće industrije između ostaloga i ovo:

»Nema krize! Nema je barem u onom zastrašujućem obliku, kako se to predstavlja i kakovu je impresiju javnost stekla, koja nije upućena. Postoji samo jedno zdravo sređivanje nakon opće hiperprodukcije i hose u cijenama privrednog života sa tendencom jedne stabilizacije. To razumije se iziskuje potrese kao što smo preživili i kod valutarne oscilacije i stabilizacije, ali nije nikakova katastrofa, to je što više zdrava pojava«.

Doduše ovaj istup pokušali su nekoji da omalovaže, što je bilo za očekivati, ali mi ne verujemo, da jedan industrijalac ne zna šta govori kada je reč o njegovoj struci.

Ali mi se za ovo krupno pitanje nismo zainteresovali samo iz nacionalno-ekonomskih motiva. Po sredi su i socijalni momenti. Preko sto hiljada radnika zaposleno je u našoj šumskoj industriji. Nikako nije svejedno pod kojim prilikama živi onaj svet. Šta da kažemo glede položaja tih radnika? Kakove su plate, radno vreme, uslovi rada itd. Predaleko bi nas to odvelo i o tome treba da se piše posebno uz autentične podatke. Jedno znamo, da je život naših pilanskih i šumskih radnika bedan u punom smislu ove reči. Nadnice su generalno reducirane prošlih godina u nekoliko mahova i svedene su na prosek, koji je daleko ispod minimuma potrebnog za najbedniji život. Radno vreme produžuje se pod pritiskom mizerne nadnice automatski. Isto je tako zlo i teško sa ostalim potrebama. Nameće se pitanje, da li naši industrijalci nisu znali da iznađu drugi put iz krize, nego samo onaj koji vodi preko radničkih nadnica. Oni su obaranjem radničkih nadnica predusreli gubicima padom cena. Prema tome je veliko pitanje, da li su ova preduzeća uopšte osetila krizu. Mi imamo pravo na to da postavimo još jedno pitanje? Gde su profiti i silni dobici iz vremena onog neslućenog poratnog prosperiteta? Zar za saniranje poteškoća, ako su one sada nastupile, nije ništa ostalo? Nije li i ova okolnost najbolji dokaz kako ovde ne može da bude reči o nekoj solidnoj, domaćoj industriji. Izgleda da su sve te družbe za eksploataciju naših šuma tek sredstvo za punjenje džepova i kasa stranih banaka i kapitalista.

Još nešto! Da ne bi kogod bio u uverenju da preteravamo kad govorimo o položaju radnika zaposlenih u našoj šumskoj industriji, mi i za ovo donosimo dokaz. G. M. Bosnić, generalni ravnatelj jednog velikog šumsko-industrijskog preduzeća pišući u »Jutarnjem Listu« o istoj temi mora na kraju da prizna vanredno teški položaj radnika ovim rečima: »Radnik je do danas tek toliko zarađivao, da se je teškom mukom mogao kruhom prehraniti. Danas radnik pako ili uopće nema zarade ili radi uz reduciranu plaću, a ta reducirana plaća ne dostaje mu niti za goli život. Da pako radnik kod nas ni u kojem pogledu ne stoji niti približno na onom socijalnom stepenu, na kojem stoje radnici srednje i zapadne Evrope, suvišno je trošiti riječi«.

Očenaš radničkog djeteta

Oče naš, koji polaziš iz dana u dan na rad, Tvoje je ime Radnik. Pozdravljeno budi ime Tvoje, doći će vrijeme, kad će Te posljednji štovati.

U veče, kada se vraćaš sa rada, donesi nam samo kruh, drugo ne zahtijevamo, jer nam danas drugo dati i ne možeš. A taj kruh bit će prokvašen Tvojim radničkim znojem i Ti ćeš nahraniti ne samo tijelo, nego također i dušu i osjećat ćemo, da smo djeca radnika.

Oče naš, uvijek kada se vratiš uveče iz napornog rada, koji Ti je izmučio tijelo, zagrli nas i udahni u našu dušu i u naše srce dug, kojeg dugujemo cijelom radničkom čovječanstvu. Razumjet ćemo Tvoj zagrljaj kad odrastemo i postanemo ljudi, stupit ćemo u redove radnika, da otplatimo svoj dug.

Za nas oče, neka ne bude drugog pogleda, nego jedino onog, o kojem nam govori crni kruh, kojim si nas već u djetinjstvu hranio.

Neka ne bude ničega, što bi nas zavelo u napast, i odvelo na put, koji ne vodi u spas radničkog ljudstva.

Tako budi, jer tako mora biti. Slava Radu!

Digitized by Google

Slavko Henč:

Čudo od kalkulacija

Pred nekoliko tjedana obavljena je licitacija za rušenje stare bolničke zgrade u Zagrebu. Stiglo je samo pet ponuda a cijene su se kretale od 1,700.000 pa sve do na ništa, čak i ispod ništa, jer se našao poduzetnik, koji je spreman još i platiti nekih 130.000 dinara, ako mu dadu da zgradu sruši, materijal odnese i po svojoj volji upotrebi.

Njemu je uz te uvjete posao i predan, te je rušenjem započeo.

Te ogromne razlike kod kalkulacije jednog posla koje su vršene po praktičnim stručnjacima frapirale su javnost. Tim više, što se to dogodilo u doba opće privredne krize, a ipak tako malo ponuda i tolike razlike u cijeni! Cio svijet stoji pred zadatkom da riješi problem nezaposlenosti, koji se baš taj čas razvio do gigantskih razmjera. Preko dvadeset milijuna radnika stoji u svijetu skrštenih ruku, a sa njihovim obiteljima biti će preko šestdeset milijuna ljudi koji dnevno sve više stežu pojas. Hiljade općina stoje pred bankrotom radi palih prihoda i poraslih rashoda, a najveći umovi sadašnjosti trude se da nađu formulu za rješenje tog problema. I unatoč svega toga – svaki tjedan povećava se kobna brojka nezaposlenih.

Konkurencija postaje ubitačna, reklama bezkarakterna, kalkulacija se kreće na ivici ponora, a sav ostali svijet, koji se ne registrira u listinama besposlenih, seljaštvo, ne dobiva za svoje produkte ni onoliko, koliko ih oni stoje.

A kod nas i nema velikih armada industrijskih radnika, nezaposlenost ipak odgovara njihovom razmjeru i svak je sretan ako još nije uvršten u armiju nezaposlenih. Konkurencija izbija i kod nas sve oštrije, pa bi se o rezultatima pojedinih licitacija dalo pisati vrlo zanimive rasprave. Nije ništa nova, da se radnje na koje se natječu dvadesetak firma izdaju jednoj, koja je od ostalih devetnaest sa 20–30% jeftinija. Ali što se kod ove licitacije dogodilo, iznenadilo je ipak sve i svakog, a vrlo se lako može vjerovati, da su sada in flagranti ulovljeni neki pljačkaši, pa je to mišljenje indirektno i odjeknulo u dnevnoj štampi. Da su nekoji od licitanata preveć razvukli koeficijent sigurnosti, jest izvan sumnje. Ipak, bez dublje analize stigmatizirani su licitanti, a dostalac postao junak dana.

Uredništvo »Socijalne Misli« pozvalo me da napišem o tome članak, ali ga je odmah i otklonilo čim je čulo, da ja ne kanim duvati u isti rog. Tako se batina okrenula i ja sam morao moliti da mi ga uvrsti i po volji komentira uz obvezu sa moje strane, da sa komentarom nema polemike. Tako će i biti. Usljed toga je za prošli broj zakasnio. Tema je ipak još uvijek aktuelna.

Prije svega moramo istaći, da je posao rušenja izdan, ali još nije dovršen. Neki zarobljenik rekao je satrapu, koji ga je htjeo pogubiti: Čekaj, dok vidiš kako ćeš Ti svršiti! To vrijedi i u ovom slučaju. Narav toga posla više je spekulativna, nego produktivna. Posve je krivo i potpuno antisocijalno stanovište zauzeto po dnevnoj štampi, da se ne radi o drugom, nego da poduzetnik jednostavno izgubi svoj imetak, ako preuzetu obvezu ne izvrši. Mnogi bi ljudi izgubili i svoju glavu da im se dopusti kupanje u nabujaloj rijeci. Ipak se ne kaže: pustite ih, neka se kupaju gdje hoće, neka samo izgube glavu. Ljudske zajednice našega vremena moraju da se brinu i za one, koji nisu dovoljno pametni da svoju glavu čuvaju. Zašto ograničujemo radno vrijeme, zašto težimo za kolektivnim ugovorima? Zato, da pojedinci ne rade po volji i ruše životni standard sviju ostalih, jer su sređeni radni i plaćevni uslovi ogladalo kulture i napretka dotične sredine.

Moderna država davno već nije samo policija, nego i socijalna ustanova, koja ima zadatak, da život svojih državljana makar i protiv njihove volje svađa u kolosjek stalnog kulturnog i materijalnog napretka.

Pa kakogod moderna država neće dopustiti da za ljetne omare pučanstvo naprosto legne po volji i gdje hoće u nabujalu rijeku, tako ona treba da vodi brigu i o tome, da ljudi na drugi način ludo ne zaglave i ne ruše tekovine, koje pretstavljaju opće dobro. Da navedemo neke primjere: kod jedne javne gradnje bilo je 14 ponuda, koje su se kretale oko devet milijuna, a jedna je stajala na šest. Stručna analiza cijena dokazala je, da se baš glavne stavke kreću daleko ispod najniže cijene koštanja. Za 1 m³ armiranog temelja u smjesi 1 : 8 i sa 45 kg željeza, i za rad u dubini 1–8 metara postavljena je cijena Din 300.–. Za taj m³ treba: 1.20 m³ šljunka – Din 60.–, 45 kg željeza po Din 3.30 – Din 148.50 i 200 kg cementa – Din 116.–. – Ukupno Din 324.50. M a t e r i j a l, eto, stoji Din 24.50 više od ponuđene svote i on ga ne može jeftinije kupiti. Preostaje još oplota, režija, nadnice i konačno zarada! A radilo se o nekih 1400 m³!

Kako ta stvar može stvršiti? Samo njegovom propašću. Ali to bi još – sa stanovišta zauzetog kod rušenja bolnice – bilo nekako podnosivo. Neka propadne! Ipak stvar može svršiti i sa propašću mnogih drugih. Komu nisu poznate famozne nagode sa 20–40% ili jača participacija troškova stečaja nego vjerovnika! A još najbliža su kod toga leđa r a d n i k a. Naročito u doba ove velike neuposlenosti. Ta leđa imadu kao najbliža da nose najveći teret. Reći će se: svaki poduzetnik nastoji da plaća što niže nadnice. Da, ali o v a k a v poduzetnik m o r a da u tom pogledu prevrši svaku mjeru, jer sve što plaća više nego baš mora, čisti je gubitak. Kod njega se puka tendenca izvrgava do patološkog stanja i teško onome, ko mu dopadne šaka.

U općem je interesu, a naročito u interesu radnika, da se te licitacije svedu na mjeru, koja poduzetniku barem omogućuje da ostane u običajnim granicama poduzetnika našeg vremena. Tako stvar stoji gledana sa te strane, ali ona ima i drugu. U Zagrebu je pred dvadesetak godina izgrađena jedna kulturno-reprezen-

Digitized by Google

tativna zgrada, – u koju se uvodi svakog stranca od imena u kulturnom svijetu. Kada je došlo do nutarnjeg uređenja, izdane su te radnje licitacijom jednom seoskom obrtniku, jer je bio za hiljadu kruna jeftiniji. Može se dakako i na selu naći dobar strukovnjak, ali vješti radnici redovito nisu ptice selice, a ako već sele, ne pada im na um da se plasiraju na selu. Došlo je kako se moglo predvidjeti: radi te hiljade kruna pokazujemo mi već 20 godina, a pokazivati ćemo još tako dugo i dulje izradbu posla, koji nam ne služi na čast.

Stvar je istinita – makar ovako zavijeno napisana – jer nije vrijedno da se upuštamo u tiskovne parnice. Kod rušenja bolnice ne radi se dakako o kvaliteti nego o količini i posve drugom računu. Taj posao je više spekulativne nego produktivne naravi, – istakli smo već prije. A tu i leži ključ zagonetke ove licitacije. Rušenje i odvoz može se lahko proračunati, premda i tu može biti omašnih diferenca. Dnevna štampa isticala je kao naročitu prednost, da će taj poduzetnik organizovati za rad seljake, koji su i tako sada bez posla. Zagrebački poduzetnik računao je naprotiv sa zagrebačkim furingašima i radnicima, pa već otuda moraju nastati velike razlike. Ali glavne razlike moraju nastati kod prosuđivanja, da li će se, kada i uz koju cijenu dati unovčiti stari materijal: cigla, daske, prozori, vrata itd. Tu je svaka pozitivna kalkulacija isključena, te rezultat ponude može ovisiti samo o manje ili više optimističkom ili pesimističkom izgledu na unovčenje. Dostalac je bio više nego optimista. Prema prikazu dnevne štampe – on se postavio pred zgradu i pričao novinarima ovako: toliko stotina prozora po Din 100.– čini toliko hiljada, toliko stotina vrata po Din 100.– čini toliko hiljada, toliko milijuna cigle po toliko je toliko itd. Ako se hiljada starih vrata i prozora može odmah na mjestu unovčiti, tada je račun ispravan. Ali ako ih se mora odvoziti i uskladištiti, onda je već pao. A ovo potonje izgleda najvjerojatnije. Svaki poduzetnik ima po jednu šupu punu starih vrata i prozora, od kojih neki i desetak godina tamo leže. Dogodi li se tako, onda će te stvari poduzetnika toliko koštati, koliko drugi optimista računa za njih dobiti. Sa ciglom, koja ovdje igra glavnu ulogu, stoji doduše bolje, ali ipak dosta riskantno. Ako je ona isto tako dobra kao i nova – nastaje pitanje, zašto se uopće odvozi. Ta ondje se ima opet graditi, pa bi bilo daleko ekonomičnije da se odmah na mjestu upotrijebi. Nije dakle baš kao nova, a dobra je samo dok je suha. Znači, da je treba odmah prodati i odvesti kupcu, u protivnom slučaju morati će se dva puta tovariti, istovarivati i prevažati, a dotle ju treba uskladištiti, pokriti. Treba na više mjesta plaćati skladišta i manipulaciju i čekati na kupca, a za to treba i kapitala, koji opet hoće kamata. Opeka (nova) stoji danas u Zagrebu 600 dinara za 1000 komada. U Beogradu bila joj je pred tri godine ista cijena, ali danas se tamo za nju plaća samo Din 320.–. Zar se to ne može i u Zagrebu dogoditi? Može – prem ne mora. Ali da se kojim slučajem našao čovjek ili ustanova, koji bi podigao modernu ciglanu, cijena opeke pala bi odmah na kojih 400 dinara, jer joj je to uz današnje cijene živežnih namirnica normalna cijena.

Ali ko hoće da spekulira, može ići na burzu i ne treba da se etablira kao poduzetnik sa režijom, personalom i alatima. A ko neće da spekulira mora kod prodaje tog starog materijala vrlo pesimistički računati ili u taj posao ne ulaziti. Na samu sreću se ne kalkulira.

Uočimo li sve to, biti će nam razumljive ogromne diference te licitacije, čije su se kalkulacije kretale više prema spekulativnim instinktima pojedinaca a najmanje na svakodnevnoj bazi realnosti. To objašnjava i malen broj ponuda.

Ali tom prigodom posve je pušten s vida jedan faktor, sa kojim se normalno ipak mora računati. Zagreb nije Frkuševci, on ima posve drugi životni standard, za koji se radništvo borilo već mnogo decenija, i kojemu se sve žiteljstvo načinom života prilagodilo. U Zagorju se dobije težaka za 10 dinara, u Zagrebu stoji on ipak najmanje 30 dinara. Viša nadnica nije nastala iz simpatije, nego iz znatno veće potrebe gradskog života. I sada se odjednom glorificira poduzetnik, koji će ovamo dovući posve drugi elemenat, koji ima posve drugi životni standard i time – pobijediti. Lijepo. Da smo kojim slučajem bliži Kini, koju zatiru građanski ratovi i glad, moglo bi se to sve pomoću kulija još efektnije izvesti.

Danas je ipak svuda na svijetu već jasno, da problem ekonomskog prosperiteta ne leži u niskim, nego baš u visokim nadnicama. Ko ne zarađuje, taj ne može konzumirati. Ko ne konzumira, taj ne ulazi kao faktor u račun ekonomskog napretka.

Socijalna i ekonomska pitanja treba prosuđivati objektivno, a ne demagoški. Za »Socijalnu Misao« bilo bi daleko komotnije da zaplovi sa strujom i navali na poduzetnike, koji su htjeli »da ušićare milijunčić«. Bilo bi to i popularnije. Ali ko hoće da analizira, taj mora biti objektivan; demagogija ne podnosi analize.

Einstein i Sinclair

Socijalistički tjednik »The Open Forum«, koji izlazi u Los Angelesu (Kalifornija) pod uredništvom U. Sinclaira donio je razgovor između Sinclaira i Einsteina, čuvenog njemačkog filozofa i autora teorije relativiteta. Razgovor je u središtu kalifornijskog raja i u blizini bajoslovnog Hollywooda ovako tekao:

Sinclair: Što mislite, kakva je dužnost američkog radništva obzirom na rastuću opasnost oružanja i rata?

Einstein: Sjeveroameričke države danas su najjača velevlast svijeta. Radi toga uspjeh u borbi protiv militarizma i opasnosti rata najviše ovisi od stanovišta, koje će zauzeti njihovi građani prama tom problemu. Glavnu riječ imaju, razumije se, socijalističke stranke, čija je borba protiv rata dobro poznata.

Sinclair: Želite li nešto reći američkim radnicima, što vi mislite o bijedi i gladu u zemlji, koja ima toliku proizvodnju kao Sjeverna Amerika? Kako Vam je poznato mi možemo proizvoditi više namirnica, nego ih možemo prodati.

Einstein: Sadašnja je privredna kriza po mom mišljenju pozitivni dokaz, da naša ekonomska organizacija ne odgovara današnjim potrebama. Ovaj moj nazor ne smije se uzeti kao tužba, već kao podstrek, da se traži novo uređenje privrednog života, koje će onemogućiti ugrožavanje egzistencije ljudi.

Digitized by Google

Dr. Mirko Kus Nikolajev:

Genij siromaštva

Socijalni profil Franje Asiškoga

A hodeći propovijedajte i kazujte da se približilo carstvo nebesko. Bolesne iscjelujte, gubave čistite, mrtve dižite, đavole izgonite; za badava ste dobili, za badava i dajete. Ne nosite zlata ni srebra ni mjedi u pojasima svojijem, ni torbe na put, ni dvije haljine, ni obuće, ni štapa; jer je poslenik dostojan svoga jela.

MATEJ
(X. 7.–10.).

I.

Jedan od sastavnih delova duhovnog života srednjeg veka manifestuje se u izlaganjima komunizma. Naročito se to zapaža u religijsko-duhovnom životu i njegovim izdancima: kaluđerstvu i jeretici. Ali taj komunizam nema na sebi socijalne, racionalističke odlike komunizma iz starog veka. Dok je onaj bio skroz materijalističan, srednjevekovni komunizam, i težnja za njegovim ostvarenjem, pokazuje mističke, duhovne zasade. On je vansvetski, uperen na život duha a ne tela. U njemu pobeđuje religijozno-etički lajtmotiv naprama socijalno-praktičnoj podlozi starovekovnog komunističkog naziranja.

Ta razlika u shvatanju komunizma i kao ideje i kao socijalne tvorevine leži u izmenjenim socijalnim i duhovnim odnosima u srednjem veku. Dok je u starom veku komunizam izrastao kao politički princip na podlozi ideje o državi, srednjevekovni komunizam je tesno povezan uz prahrišćanstvo, prirodno pravo i buntovni protest protiv presizanja crkvene i svetovne vlastele.

Naročito je u srednjevekovnom komunizmu dolazilo do vidnog izraza: prahrišćanstvo. U tesnoj vezi sa još živim tradicijama i uspomenama na Isusa, hrišćanstvo je u prva četiri stoleća svog života bilo impregnirano komunističkim životom. Ernst Renan nam daje živu sliku tog perioda: »Svi su zajednički živeli, jedno srce, jedna duša. Niko nije posedovao privatnu svojinu. Time što je neko postao sledbenik Isusov prodavao je svoja dobra i utržak davao opštini. Saglasnost je bila potpuna bez dogmatičkih prepiraka i bez svađa za prvenstvo. Nežna uspomena na Isusa brisala je sve suprotnosti. Živa radost vladala je u svim srcima. Moral je bio strog. Ljudi su se grupirali prema kućama, da se mole i predaju ekstatičkim vežbama. Sećanje na ove prve godine bilo je sećanje na raj, koje će odsada progoniti hrišćanstvo u snu i kome će se ono uzalud nastojati, da vrati«.

Spomenuti faktori koji su odlučivali određenjem srednjevekovnog komunizma bili su još pojačani antiknom idealističkom filozofijom i gnostičkim zasadama. Naročito je odlučivalo hiliastičko verovanje u buduće hiljadugodišnje carstvo božje sa povratkom Isusa na zemlju. Ovo, u stvari staro židovsko, verovanje nalazimo izraženo u Otkrivenju Ivanovom (XX. 4.): »I vidjeh prijestolje, i sjeđahu na njima, i dade im se sud, i duše isječenih za svjedočanstvo Isusovo i za riječ božiju, koji se ne pokloniše zvijeri ni ikoni njezinoj, i ne primiše žiga na čelima svojima i na ruci svojoj; i oživljaše i carovaše s Hristom hiljadu godina«.

Vanjska i nutarnja izmena prahrišćanskih zasada započinje već početkom IV. stoleća, kada je car Konstantin povezao hrišćanstvo sa rimskom politikom, učinivši ga državnom religijom. Od toga se časa stare idealističke, duhovne zasade sve više potiskuju u pozadinu i hrišćanstvo se shvata konkretnih odnosa u društvu, izigravajući socijalni faktor u službi vladajućih (t. j. imućnih) staleža. Razumljivo je, da ovo novo gledanje nije prošlo kroz hrišćanske mase bez potresa. Odgojene u tradiciji prahrišćanstva za njih je privatna svojina označavala stadij duhovnog nesavršenstva, jer kako reče Isus (Matej XIX. 21.): »... ako hoćeš savršen da budeš, idi prodaj sve što imaš i podaj siromasima; i imaćeš blago na nebu; pa hajde za mnom«.

II.

Sa seobom naroda (4.–6. stoleća) ulaze u istoriju Evrope ne samo novi politički već i novi ekonomski i socijalni faktori. Prvenstveno su stradale rimske kulturne i privredne tekovine bilo od naglih, eksplozivnih provala bilo usled raznih, često neuspelih, pokušaja raznih germanskih plemena, da se na osvojenim teritorijama i politički afirmiraju. To je označavalo propadanje, klonulost i siromaštvo naročito u Zapadnoj Evropi.

Prva se je u novim prilikama orijentisala rimska crkva. Ovi novi doseljenici (barbari!) davali su čvrste armije vernika na čijim plećima je rimska crkva postala odlučujućim političkim (t. j. svetovnim) gospodarom Evrope. Iz neznatnih početaka podiglo se hrišćanstvo do apsolutnog gospodstva.

Učenje Isusovo, koje je u svojim počecima i kašnje u prvim stolećima bilo namenjeno razbaštinjenima na zemlji, sabiralo je snagom i impresivnošću svojih socijalno-etičkih zahteva sve šire i šire slojeve. Svi, koji su klecali pod pritiskom surovog imperijalističkog režima Rima, tražili su okrilje u toplini Isusovog učenja. I što se pokret više širio sve se je više i diferencirao. Pokraj zanatlija, robova susrećemo pomalo i rimsku inteligenciju. Jedne je dovukla telesna beda druge duševna. Jedni su bili žrtve privredne krize rimskog imperija a drugi duhovne. Jedni su tražili u Isusovom učenju spasenje od telesnih tegoba a drugi od duhovnih. Duhovna kriza u doba imperatora bila je

Digitized by Google

velika: stare rimske duhovne vrednote sasušile su se a zasićeni rimski intelektualac tražio je nove duševne senzacije. Ceo osvojeni svet morao je, da svojim bogovima i obredima zagolica otupele nerve Rimljanima. Kult za kultom, senzacija za senzacijom ...

Pristalice hrišćanstva bili su po svojoj strukturi već u vreme Konstantina prilično heterogena skupina. I oni, koji su se isticali po svom socijalnom položaju i kulturi, bili su prvi, koji su nastupom hrišćanstva u otvoreni društveni život, stupili na vidna mesta u pokretu. Dok je za vreme progona i ilegalnosti malo vredio vodeći položaj sada postaje primamljiv i ugledan.

Gomilanje pristalica, nutarnja diferencijacija, te konačno podržavljenje religije neminovno je moralo uplivisati na nutarnju demokratsku organizaciju hrišćanstva. Iz nekada malih verskih opština izgrađuje se državna crkva, koja zahvatanjem u kotače politike postaje prvoklasnim autoritetom i privrednim faktorom. Na mesto siromašnih sveštenika dolazi imućni kler; stvara se hijerarhija sa skoro neograničenim pravima a bez ikakvih dužnosti prema društvu.

III.

Naprama primitivnoj, često naturalnoj, privredi koja je nastala silom prilika kao posledica haotičnog vremena selenja naroda, rimska je crkva imala jedina jaku ekonomsku organizaciju, čiji su temelji bili postavljeni već početkom IV. stoleća, kad je crkva postala oficijelni organ države.

Prahrišćanstvo je bilo – kako spomenuh – sazidano na komunizmu - pretežno svi stariji crkveni oci, sve od prve trećine II. stoljeća pa do prve polovice V. stoleća smatrali su komunizam kao ideal hrišćanstva (Barnabas, Justin, Klemens Aleksandrijski, Origenes, Gregor Nacijanski, Ivan Hrizostom, Ambrozije itd.) I taj duh komunizma se nije izgubio ni onda, kada je pod uplivom rimskog duha privatne svojine hrišćanstvo sve više otstupalo od duha kolektiviteta, koji je prožimao stare prahrišćanske verske opštine.

Istina, hrišćanstvo nije nikad javno oporeklo načelo duhovnog i materijalnog kolektiviteta, jer to bi značilo oporicanje glavnih idejnih zasada Novoga Zaveta ali zato nije dopuštalo nikakve diskusije o privatnoj svojini i pod parolom verske jereze progonilo je sve, koji su u prahrišćanstvu tražili uzor za organizaciju crkve i države. Između teorije i prakse puknuo je jaz, koji je postao nepremostiv. Reč Isusova je zamrla u šuštanju purpura i zveketu zlata ...

Danas je jasno, da jereza nije posledica samo religiozno-dogmatičnih razmimoilaženja nego da je rezultat određenih socijalnih razmatranja o društvu i životu. Socijalni kriterij je bio glavno merilo jeretičara i njihovi zahtevi bili su upereni u prvom redu protiv sve jače kapitalizacije rimske crkve. Sredovekovni komunizam »krivoveraca« je socijalno-aktivistički revolt protiv crkvene ekonomske i političke premoći. Crkva kao nosilac državne ideje nemilosrdno je iskorenjivala svaki pokušaj, da se makar i lokalno provedu u život ideje prahrišćanskog komunizma i starih verskih zajednica, osnovanih na temelju međusobne ljubavi i siromaštva.

Kada su posledice propasti rimskog imperija bile odstranjene, kad je oživeo privredni život, učvrstio se feudalizam, a kontinentalna trgovina počela cvetati, rimska je crkva postala najjača političko-ekonomska organizacija i najbogatiji feudalni gospodar.

Prema Schmolleru je crkva pod kraj VII. stoleća posedovala u Galiji trećinu celog zemljišta a Borchardt iznosi, da je početkom IX. stoleća crkva posedovala u Nemačkoj (samostani i biskpije) ogromna zemljišta sa bezbrojem bespravnih kmetova.

Opozicija prema materijaliziranju crkve manifestovala se u dva pravca: aktivno kod jeretičara o kojima je bila reč i pasivno kod kaluđera.

Hrišćanstvo u svojoj novoj svetovnoj fazi odbijalo je od sebe najbolje elemente svoje zajednice; broj onih, koji su se sklonuli u samoću, da žive u kontemplacijama, siromaštvu i askezi bio je ogroman. Ti renegati nisu revolucioneri niti antidržavni u crkveno-državnom smislu. Oni su hteli„ da izgrade novo društvo prema svojim prahrišćanskim idejama a da ne diraju u postojeće društvene odnose. Bili su idealisti slično kasnijim utopistima. Ali je ipak njihova opozicija bila vidna i njihova obljubljenost u narodu je bila velika. Vremenom su mnogi kaluđerski redovi pošli tragom svetovne i crkvene vlastele i od prijašnjih skromnih, produktivnih zajednica postale su feudalne gospoštije, koje su živele na račun svojih kmetova. Do koje mere su ti redovi isisavali svoje kmetove i okolišne seljake svedoči seljačka buna (1525.) u Nemačkoj, kada je mržnja potlačenih seljaka popalila ova gnezda razvrata i nasilja.

IV.

Materijalna pozadina crkve prima potpuno jasne konture u X. stoleću. Već pre izgrađeni privredni život dobiva sada sve više na terenu a pogotovu procvatom gradova u Italiji, južnoj Francuskoj i Nemačkoj. Krstaške vojne donose Italiji trgovačko prvenstvo u Evropi a papinska vlast dolazi do takvog autoriteta da započinje sa svetskom vlasti borbu za hegemoniju u Evropi (1075.–1350.).

U toj borbi potpuno su potisnuti svi elementi Isusovog učenja. Rimski crkveni mehanizam ulazi u borbu za vlast i bogatstvo. Bez skrupula. Težnja za povratkom prirodnom pravu, siromaštvu i prahrišćanstvu postaje među hrišćanskim masama sve življa. Primer klera odbija sve, koji u sebi nose pozitivne odlike Isusovog učenja. Stvaraju se zajednice, koje imaju, da sačuvaju čistoću hrišćansku, odbacivši sve šlake svetovništva.

Pred pozadinom zlata i vlasti dižu se muškarci i žene i traže put natrag u sređenost, mir i ljubav starih hrišćanskih zajednica. I taj put je obeležen lomačama, progonima, mučenjima, pustošenjem. Plameni mač rimske crkve zakrčio je put onima, koji su tražili veru u boga i čoveka.

Jedan od najsvetlijih boraca za ideale Isusove bio je Franjo Asiški, za koga dobro reče Oscar Wilde: »Ali njemu je bog pri rođenju dao pesničku dušu a on sam, dok je bio sasvim mlad u mističkoj ženidbi uzeo je siromaštvo za nevestu: i dušom pesnika i telom prosjaka učinilo mu se, da put k savršenstvu nije težak. Razumeo je Hrista i postao je kao on«.

Život Poverella, genija siromaštva, bio je jedan jedinstveni himnus ljubavi prema čoveku.

Franjo Asiški rođen je oko godine 1181. u Asizu (Umbrija), kao dete imućnog oca. Nakon burnog ži-

Digitized by Google

vota i teške bolesti, koju prati i duhovna kriza, Franjo odbacuje bogatstvo i polazi u svet kao propovednik ljubavi i siromaštva. Ostaje mu samo, kako sam veli: »moj brat vetar i moja sestra kiša«. Naskoro je (oko 1206.) našao nekoliko sumišljenika, koji su s njim produljili put prema njegovim idealima.

Prvenstveno Franjo nije imao nameru, da osnuje kaluđerski red, hteo je stvoriti nezavisnu zajednicu ljudi, koji su trebali biti propovednici Isusovog učenja i sami živeti prema tom učenju.

Ukoliko je god istaknuta duhovna komponenta u akciji Franje, da obnovi svet siromaštvom, poniznošću i ljubavi ne sme se pustiti iz vida ni sredina u kojoj je on živeo. Ja sam već unapred nastojao, da u kratkim potezima dadnem sliku te sredine u kojoj je triumfovalo bogatstvo plemstva i gradskih trgovaca i obrtnika, koji su počeli, da izgrađuju prve zametke današnje svemočne buržoazije.

Franjo je išao u borbu protiv materijalnih preimućstava svoga vremena oružjem, svoje sveobuhvatne ljubavi. On je bio svesni opozionalac prema negativitetima svoje sredine. Ali on nije bio revolucioner. I tačna je tvrdnja Wildea: taj čovek je doista nosio u sebi boga, boga socijalne pravednosti. Ali Franjo je živeo u sredini u kojoj su socijalne opreke bile još religiozno određene: besvesni nagon sviju onih, koji su hrišćanstvo smatrali i kao socijalnu ideju bratstva, te se hvatali prahrišćanskih oblika. U njima je bio ovaploćen i ideal jednakosti. A u siromaštvu i ljubavi videli su slobodu i nezavisnost od sviju zala, koja su ponižavala čoveka i branila mu uspon prema njihovom idealu čovečnosti – Isusu.

Ondašnje materijalno blagostanje klera stvaralo je, već od prijašnjih razlaganja o pravima privatne svojine, izgrađenu dopunu. Privatna svojina postala je svetost, u koju nisu smela da dirnu ni sećanja na reči Isusove.

Franjo Asiški je bio pesnik. On je saosećao božanstvo u svemu živom i mrtvom. Bio je besvesni panteist, koji je velom Isusovog učenja ogrlio ceo svet. On je odbijao teorije, filozofiju, čiju je prazninu video na delu. Hrišćanska ljubav onog doba zaledila se u zlatnom okviru. Ostala je reč...

On je hteo obnovu hrišćanstva. Hteo je da dadne u sebi i po sebi primer otkupljenja za novi, bolji svet. I taj osećaj, da u sebi pridonosi žrtvu za spasenje obezumljenog čovečanstva, razvio je u njemu i osećaj jedinstvene poniznosti. On je bio svojom voljom, voljom svoje budne savesti: sirotan, prosjak. Poverello...

Papinstvo nije volelo ovo idealisanje za siromaštvom i poniznošću a naročito ne ambicijozni Inocencije III., koji je poslao Franju u svinjac da iskuša poniznost ovog genija siromaštva... Bilo je jasno: između dragulja tijare i prosjačkog ruha na asiškom apostolu ležao je niz upitnika i kontrasta. Ko je bio učenik Isusa iz Nazareta: »car nad carevima« u Rimu ili poverello iz Asiza?

Slobodni misionarski rad Franjin nije također bio simpatičan papi. To naglašavanje siromaštva bilo je od uvek oštri žalac za rimsku crkvu. Ali i slepcu je bilo jasno, da ovaj asiški sirotan nije prevratnik već da je svetac. A ipak je u vreme njegove odsutnosti utisnut njegov pokret u propise novog kaluđerskog reda. Navodno je Franjo na savet (samo na »savet«?) papin pristao na tu organizaciju, koja ga nije nikad oduševila. Ali glavno je bilo za rimsku crkvu postignuto: kontrola. Rimski crkveni vlastodršci znali su dobro, da se ideal siromaštva oslanja na težnju za prahrišćanskim komunističkim zajednicama, a to je bila jereza!

To je bila povreda svetosti svojine, koju je rimska crkva i te kako branila. I sigurno se život Franje Asiškog ne bi odvijao u onom obliku, koji nam je poznat, da njegovo svetaštvo, zamerna duševna čistoća i njegov apsolutni idealizam nisu davali neku garanciju za njegovo delovanje.

Franjo Asiški je produkt svoje sredine; postao je protivnik socijalnih i duhovnih odnosa svoje sredine, jer je u njima osećao opasnost za čoveka. Nije imao sredstava na raspolaganje, da efikasnije zastupa svoja shvatanja a pokraj toga je bio pesnik i mističar, koji je smatrao, da se već obnovom duhovnog života mogu izmeniti osnovi društva, koji su bili truli. Hteo je obnoviti Isusovu crkvu; vaspostaviti čistoću, ljubav i siromaštvo. Za iste ideje, ali propovedane zgrčenim šakama, pošao je nekoliko stoleća kašnje Giacomo Savonarola na lomaču...

Poverello je bio bezopasan, on je bio sanjar, pesnik. I to ga je spasilo od progona. Ali njegov u stvari beskompromisni stav prema papinskoj pohlepi za bogatstvom i vlašću, koji je brisao duševnost hrišćanstva našao je kod njegovih naslednika energičniji oblik borbe. Franjo je većinu konflikata nastojao, da reši u sebi u svom duhu. Njegovi naslednici preneli su rešavanje tih konflikata na društvenu arenu. Njihove kritike i osude su bile javne. Njihov protest protiv presizanja rimske crkve bio je aktivan. Govorima i delima tražio se povratak u apostolsko siromaštvo. I sada je crkva zahvatila čeličnom rukom među sledbenike Franjine (t. zv. leve franjevce) i stotine propovednika ostavilo je svoj život za istinu Franje Asiškog.

Sledbenici Franjini su i aktivno sudelovali u kampanji protiv papinstva i podupirali jeretičko-komunistički pokret naročito u Lombardiji i južnoj Francuskoj. Na taj način je Franjo, koji je sam ostao veran crkvi, bio u stvari osnivač jednog pokreta u komu su njegove duhovne zasade našle svoju realizaciju.

Franjo Asiški je bio daleko od svake socijalne teorije za njega je postojala samo socijalna praksa; pomoći bližnjemu u nevolji. Franjo je misleo, da se duhovnim sredstvima i dobrim primerom može obnoviti društvo. Da ljubav može ublažiti pa i odstraniti opreke u ljudskom društvu. Ali njegova reč je morala zamreti u kapitalizaciji Evrope. I kao za Isusa iz Nazareta tako i za Franju iz Asiza, najplemenitijeg hrišćana, stoji ona Kranjčevićeva:

»Ah Golgota je pusta i vjetrić tamo tajni
Tek cvili: »Eli! Eli! lamâ azâvtani?!«

ČITAJTE
„SOCIJALNU MISAO!“.

Digitized by Google

Dr. Ivo Kun:

Bračno pravo u Rusiji

Prema nedavno saopćenim statističkim podacima sklapa se u Rusiji i Poljskoj najviše brakova u Evropi. U periodu od 1920.–1923. sklopljeno je u Rusiji upravo najviše brakova na svijetu.

Prije rata sklapalo se u Rusiji 8.2 braka na hiljadu i tada su brojno više brakova imali Bugarska, Madžarska i Rumunjska.

Nakon rata porasao je gornji postotak i uspeo se na 13 na hiljadu, što je tada predstavljalo uopće najvišu zabilježenu cifru u svim statistikama braka. U isto vrijeme – od 1920.–1923. – imala je Rusija i najveći broj porođaja u Evropi: 40.9 na hiljadu.

Nakon 1923. godine i taj postotak je porasao i u godini 1927. popeo se na 43 na hiljadu.

Odmah nakon rata brojala je Rusija u svemu oko 140 milijuna stanovnika i taj broj pao je u prve dvije godine na 133 milijuna. Danas je natalitet tako porasao, da Rusija broji oko 160 milijuna stanovnika. To je vrlo interesantno ako se uzme u obzir kako u isto vrijeme broj pučanstva u ostaloj Evropi slabo napreduje. Dok u ostaloj Evropi na 300 milijuna stanovnika natalitet iznaša tek nekih 3 milijuna dotle natalitet u Rusiji iskazuje porast na 140 milijuna punih 20 milijuna.

Ako se dakle osmotri fakat, da natalitet u Evropi opada isto tako kao i broj brakova, onda se pod pritiskom tog fakta namiče pomisao, da ova činjenica nema svoj uzrok i razlog isključivo u biološkim i fiziološkim dispozicijama ljudi, nego da je činjenica uvjetovana i ekonomskim a naročito socijalno-političkim motivima.

Ti socijalno-politički motivi izraženi su dobrim dijelom u današnjem sovjetskom bračnom pravu, pa stoga nije na odmet, da to bračno pravo u najkrupnijim crtama prikažemo.

Bračno pravo u Sovjetskoj Rusiji započelo je svoju evoluciju odmah nakon revolucije time, što je odijelilo potpuno brak od crkve.

Tako je ostao brak u glavnom pod uticajem državne vlasti, no ova je glavnu važnost položila na socijalnu svrhu braka.

Ta socijalna svrha braka udešena je prema nazoru o svrhi društva i države pod kojom se smatra stvaranje produktivne zajednice u kojoj je omogućena svakom članu najveća mogućnost produktivnog razvoja na korist zajednice a posredno i na ličnu korist.

U tom cilju nije smatran brak kao takav nužnom komponentom i napušteno je načelo, da je jedna formalna i legalna veza između muškarca i žene, koji žive u zajednici, bezuvjetni osnov svake države. Napuštena je misao, da odnos između muškarca i žene mora biti jednom krutom i nerazrješivom formom obilježen, a glavna pažnja obraćena je na to, da se muškarcu i ženi bez obzira na formalnost njihovog zajedničkog živovanja i bez obzira na intiman odnos, koji ih veže, pruži faktična mogućnost najproduktivnijeg razvoja.

Po ženidbenom pravu normiranom u zakonu od 1. I. 1927. oslobođeno je sklapanje braka od bilo kakove državne prisile i brak smatra se jednim zasebnim ugovorom – pactum sui generis, – koji se sklapa privatnim sporazumljenjem bračnih drugova.

To sporazumljenje ne mora niti biti izričito, jer se opstojnost braka može zaključiti i iz faktičnih i konkludentnih činjenica kao na pr. faktična životna zajednica, priznanje itd.

Takova životna zajednica, posmatrana sa gledišta državnoga, za državu je upravo od iste važnosti kao i izričito sklopljeni brak. Prema tome po sovjetskom bračnom pravu možemo u glavnom razlikovati dva tipa braka: prvo onaj sklopljen izričitim privatnim sporazumljenjem, a drugi osnovan faktičnim stanjem kojemu zakon pripisuje isto takove pravne učinke kao i prvomu.

Nema dakle razlike između zakonite i nezakonite veze i nema diferenciranja »divlji brak, konkubinat« itd. od našeg »zakonitog i pitomog« braka.

To ne znači, da su otvorena vrata poligamiji ili poliandriji, kao što to ne znači, da je time omogućen veći razvrat nego drugdje. I sovjetsko bračno pravo osnovano je načelno na monogamom braku i to načelo sadržano je u čl. 6 t. a) i b), gdje se kao ženidbena zapreka navađa već postojeća veza jedne od stranaka.

Prigovoriti će se, da je to tek ženidbena zapreka i da je njen učinak suspenzivan i da bi teoretski bigamija bila moguća. No do bigamije ne dolazi usljed toga, što je u pravilu prijašnji brak novom faktičnom životnom zajednicom već razrješen, pa je na taj način prijašnji brak obzirom na dozvoljenu privatnu rastavu (čl. 17.–24.) prestao i pravno postojati.

Čl. 1. zakona o braku, porodici i starateljstvu ustanovljuje svrhu registriranja braka. Po prijašnjem sovjetskom bračnom pravu priznavao se samo registrirani brak, a faktična životna zajednica ne. Tada je dakle registriranje imalo konstitutivni karakter. Sada imade registriranje deklarativni karakter, jer se priznaje faktični bračni odnos.

Samo sklapanje braka usljeđuje po privatnom sporazumu. To se izrazuje ili izričito tako, da se bračni drugovi međusobno takovim priznavaju (čl. 11.) ili to proizlazi iz konkludentnih čina prema kojima se može zaključiti, da je brak doista sklopljen (čl. 12.).

Kao potrebštine za registriranje braka navađa čl. 4.:

1. obostrano privoljenje, da se brak registrira,
2. postignuće određene dobe (18 g.),
3. doprinešenje isprava navedenih u čl. 132. (očitovanje o osiguranju djeteta itd.

Kao ženidbene zapreke navedene su u čl. 6. već postojeći brak, slaboumnost i rodbinska veza.

Nema nigdje despotske ustanove prema kojoj je muž glava porodice. I žena i muž mogu slobodno odlučiti o tome, da li će žena uzeti prezime muža ili zadržati dosadanje, o izboru zvanja i o promjeni prebivališta, jer promjena prebivališta jednog bračnog druga ne obvezuje drugog, da ga slijedi (čl. 9.).

U raspolaganju sa imetkom donešenim u brak priznato je i mužu i ženi pravo slobodnog raspolaganja i imovina stečena za vrijeme braka ne smatra se kao

Digitized by Google

prema našem § 1237 o. g. z. za slučaj dvojbe, da je stečena od muža, nego da je stečena zajednički.

Položaj žene izjednačen je i pravno potpuno sa položajem muža.

Sve ustanove koje tangiraju imovinsku stranu braka vrijede ne samo za registriranje brakova nego i za one koji faktično postoje. Kao dokaz faktično opstojeće bračne zajednice navađa čl. 11. okolnost, da se muž i žena kao bračni drugovi međusobno priznavaju, a čl. 12. pako činjenicu zajedničkog življenja, zajedničkog kućanstva i pismeno priznanje učinjeno prema trećim osobama.

Prema čl. 14. imade samo onaj bračni drug pravo tražiti od drugog potrebno uzdržavanje, ako je pao bez svoje krivnje u oskudicu i ako je nezaposlen. Toj dužnosti uzdržavanja ne može se izbjeći jednostavnom rastavom, jer ako je ta dužnost jedamput nastala ona traje bez obzira da li brak traje ili ne, tako dugo, dok traje zakoniti razlog koji opravdava zahtjev za uzdržavanje (oskudica ili besposlica). Ipak je postavljena granica od godinu dana iza razriješenja braka. Naravno je, da pri tome imade sud odlučiti o opravdanosti zahtjeva i tražene visine uzdržavanja. Inače je odstranjena dužnost muškarca, da uzdržava ženu.

Naročite novote uvedene su na polju rastava. Dok se u svim ostalim evropskim državama poštuje principijelna nerazrješivost braka odnosno razriješenje tek iz naročitih zakonskih razloga (kod kojih igra najvećim dijelom ulogu krivnja jedne ili druge stranke), dotle sovjetsko bračno pravo dozvoljava rastavu bez ikakovih naročitih razloga za opravdanje rastave.

Postavljeno je načelo, da nitko ne smije usljed bračne veze biti dulje ograničen u svojoj osobnoj slobodi, nego što to sam želi. Diktatura sovjeta traži doduše podvrgavanje privatnog interesa društvenomu i državnomu interesu, no ipak nastoji, da te interese što manje ograniči ondje gdje stoji pojedinac prema pojedincu. Zato se u čl. 17. i 18. navađa, da se brak ne razriješuje samo usljed smrti, nego da se razriješuje i privatnim sporazumom, pa i na želju jednog bračnog druga. I kod rastava djeluje registriranje tek deklarativno i kao što se priznaje faktičan brak, tako se priznaje i faktična rastava. Kod sporazumne rastave odlučuju bračni drugovi sporazumno o svim pitanjima (ime, imetak, uzdržavanje svoje i djece) i ta se pitanja imadu prije rastave kod organa za registriranje urediti.

Time što je izjednačen registrirani brak sa neregistriranim faktičnim brakom, nestala je i razlika između zakonite i nezakonite djece. Pravnom odnosu između roditelja i djece nije osnov brak nego krvno srodstvo i u čl. 25. je izričito navedeno, da djeca onih roditelja, koji ne žive u faktičnom braku uživaju ista prava kao i djeca onih, koji u braku žive.

Za zaštitu interesa djeteta ustanovljeno je u čl. 25., da majka još za vrijeme trudnoće može isto kao i nakon poroda organu za vođenje matica saopćiti oca djeteta. O tom očitovanju se obavješćuje onaj koji je kao otac naznačen. Ako ovaj u roku od mjesec dana po obavjesti tome ne prigovori, smatra se da je doista otac, te se kao takav unaša u matice. Ako pak u daljnjem roku od godine dana od dana obavjesti kao otac naznačeni ne podigne tužbu na pobijanje tog unosa ne može se više tim pravom poslužiti. Taj rok smatra se prekluzivnim. Time su interesi djeteta bolje zaštićeni nego kod nas, gdje se tek nakon rođenja – dakle nakon što se eventualna dokazala izgube, naročito ako mati u porodu umre – može tužiti na priznanje očinstva i gdje se teret dokaza prevaljuje na dijete, koje je onda u većini slučajeva izvrgnuto savjesti svoga začetnika t. j. njegovoj prisegi.

Prema tome je ruskom djetetu lakše doći do oca u pravnom smislu nego kod nas!

Nakon rođenja djeteta određuje sud kolike troškove imade snašati otac, koliki doprinos imade davati materi u ime troškova za vrijeme trudnoće i poroda, te 6 mjeseci nakon poroda, te koliko imade snašati u ime troškova uzdržavanja djeteta. Prema tome postoji iznimka od načela, da muž nije dužan uzdržavati ženu jedino za slučaj trudnoće, poroda i 6 mjeseci nakon poroda.

Roditeljska prava i dužnosti imadu se vršiti samo u interesu djeteta. U čl. 43. izričito se navađa »roditelji« su dužni uzdržavati djecu a ne veli se »muž«. U slučaju da se roditelji ne mogu sporazumiti u pitanju uzdržavanja i odgoja djece odlučuje o tom organ za tutorstvo i skrbstvo uz sudjelovanje roditelja. Vidi se dakle, da je patrijarhalni sistem potpuno uklonjen u interesu djeteta.

U pitanju izbora zvanja i rada djeca imadu također pravo izbora, a što se tiče religije, to se u čl. 37 izrazuje potpuni dezinteresman, jer se izričito kaže, da sporazum roditelja o religiji djeteta nema nikakovog učinka.

Sam pak postupak kod registriranja ili razriješenja braka vrlo je jednostavan. Oni, koji žele sklopiti brak imadu kod organa za vođenje matica vjenčanih predočiti isprave, koje zasvjedočuju identitet, te predložiti pismeno očitovanje, da im je poznato međusobno zdravstveno stanje obzirom na veneričke, tuberkulozne ili duševne bolesti. Ujedno se mora doprinjeti očitovanje o statističkim podacima eventualnih prijašnjih brakova i djece, te očitovanje o osiguranju već rođene odnosno buduće djece.

Za slučaj registriranja rastave braka dovoljno je organu za registriranje saopćiti, da se bračna veza razriješava. O tome se obavješćava drugi bračni drug, koji se tome ne može protiviti. Svakako se imade pri registriranju rastave urediti pitanje uzdržavanja djece.

Mnogi će spomenutim ustanovama prigovoriti, da su strahovito protivne pojmovima o moralu. Mi ne ćemo opravdavati načela sovjetskog bračnog prava, no svatko tko hoće kritički osmotriti vrijednost tih načela mora uzeti u obzir napred spomenute statističke podatke o porastu pučanstva, koji su za ocjenu tih načela vrlo simptomatični.

Tek primjerice navađam, da pored dozvoljene socijalne indikacije iznaša prema ginekologu prof. Krone broj abortusa u Njemačkoj oko 500.000 godišnje, a u Rusiji iznaša oko 200.000.

Interesantna je i tipična jedinstvena crta sovjetskog bračnog prava a to je, da je ono u prvom redu udešeno radi onih koji iz braka proizlaze – radi djece.

Odnos muškarca i žene, iz kojega nisu potekla djeca, ostavlja se skoro potpuno privatnoj raspoložbi tih osoba. Dobro je kazao u tom pogledu Franz Blei: država je interesirana na braku jedino radi djece, koja iz braka proizlaze. Ne samo iz populacionih razloga nego zato, što moderna država imade naročitih inte-

Digitized by Google

resa, da djecu putem roditelja imovinskopravno osigura, odgovorni su roditelji za odgoj i uzdržavanje djece i nakon svoje smrti ustanovama o nasljeđu.

Činjenica, da su većina današnjih brakova ili bez djece ili tek sa jedno-dvoje djece, daje instituciji braka jednu do sada nepoznatu labilnost. Mi znademo dobro i nećemo se obmanjivati, da u braku nije ljubav što vječno veže, nego interes. A taj interes izražen je baš najjače u djeci. Brak bez djece nije predmet naročitog interesa države i tek onda kada dođe do djece opravdan je interes države radi toga, jer se država imade pobrinuti, da obveže one koji su dijete stvorili da dijete osiguraju i da to dijete ne pada na teret države.

Na formi, trajanju i načinu sklapanja i razrješenja braka bez djece nije država a ni crkva interesirana i stoga će buduće zakonodavstvo biti više zakon o djeci i roditeljima, nego o braku. Brak sam, akt sklapanja, akt razrješenja, trajanje smatrati će se potpuno privatnom stvari i biti će izvan zakona sve do onoga momenta kada roditelji moraju preuzeti dužnost obezbjeđenja djeteta, koje je iz njihove veze proizašlo.

Uzdržavanje žene uzmiče pred činjenicom, da se većina žena same uzdržavaju i pred budućnosti, koja mora donijeti ženi potpunu ekonomsku i pravnu samostalnost i ravnopravnost. Preostaje prema tome jedino pitanje uzdržavanja djeteta, koje se samo uzdržavati ne može i koje moraju roditelji – a ne samo muž – uzdržavati.

Usljed toga leži riješenje bračnih problema, osim u riješenju općenitih ekonomskih i socijalnih problema, jedino kod – djeteta.

Za Balkanski sporazum

(Dr. Živko Topalović: »Za Balkanski sporazum«, Obnova — Zagreb, 1931.)

Dr. Živko Topalović učestvovao je kao delegat jugoslavenskih Radničkih Komora na Prvoj Balkanskoj Konferenciji, koja je održana u Ateni od 5. do 12. oktobra 1930. Sa te konferencije on je slao novinske izvještaje, a da se taj materijal ne bi gubio po dnevnim listovima on se je – veli – odlučio na izdanje posebne brošure.

Dotle bi stvar bila u potpunome redu i čak bi se morala pohvaliti inicijativa pisca, da našu javnost obavjesti o radu spomenute konferencije, koja predstavlja značajan pokušaj za zbliženje među balkanskim narodima, makar i da nije imala zvaničan karakter.

Međutim se Dr. Topalović nije ograničio na sam prikaz o radu i zaključcima Balkanske Konferencije, nego je veći dio brošure ispunio svojim »konsideracijama«, koje je – kako sam ističe – objavio na svoju ličnu odgovornost. Dr. Topalović iznosi tako u ovoj svojoj brošuri glavne sporne probleme između balkanskih naroda i zauzimlje prema njima svoje stanovište. Tako bi imala ta brošura da bude neke vrste studijom o aktuelnim balkanskim problemima i kao takova se u javnosti i reklamiše.

Dr. Živko Topalović voli da se ističe i tako nema skoro pitanja u javnom životu, a da nije on o njemu govorio ili pisao. Tako on piše o financijama, o privrednim pitanjima, o pravu, o vanjskoj politici, o unutarnjoj politici, o socijalizmu, objavljuje historijsko-političke i geopolitičke napise itd. Piše u radničkim i građanskim listovima, te sarađuje u domaćim i inozemnim časopisima. Jednako se tako pojavljuje kao govornik na najraznovrsnijim skupovima, konferencijama, zborovima ili anketama, te govori s jednakim uvjerenjem i jednakom sigurnošću o bilo kojem pitanju. Dr. Živko Topalović je po zanimanju advokat i osim toga dobar tribun, te on stoga ne može nikada da se nađe u neprilici, pa ma koju stvar branio i zastupao. Izvjesne praznine i nedostatke vazda će lako da prekrije blještavilo fraze, a u tome je Dr. Topalović majstor, mora se doista priznati. Naša malograđanska javnost stoji impresionirana ovolikom aktivnošću Dra Topalovića i mnogi ga počinju smatrati specijalistom za sve i svja. Konačno Dr. Topalović stoji na čelu jednog dijela radničkog pokreta i zauzimlje vrlo važni položaj na čelu Centralnog Sekretarijata Radničkih Komora, dakle jedne ustanove, koja je često puta pozvana, da kaže svoju riječ u raznim pitanjima, kojima je tangirana i radnička klasa. Sa ovog položaja dospio je Dr. Topalović i za delegata na Prvoj Balkanskoj konferenciji.

Budući da i sam Dr. Topalović smatra sebe pozvanim i spremnim za sve to i jer je u jednom dijelu javnosti stvorena takova fama o njemu, to smo riješeni svih obzira i ne moramo uzimati u obzir olahkotne okolnosti, kad je riječ o njegovim napisima i njegovim javnim nastupima. Ranije smo ostajali u rezervi, jer smo očekivali, da će sam Dr. Topalović uvidjeti, da mora biti oprezniji i da površnost ne koristi konačno ni njegovom ličnom autoritetu. Međutim ova nas je brošura uvjerila o protivnome. Dalje šutjeti i prelaziti preko toga moglo bi baciti i na nas sjenku ignorancije, a konačno to ne bi koristilo ni reputaciji naše publicistike. Treba dakle javno kritizirati svaku površnost i na taj način doprinjeti podizanju nivoa naše publicistike.

Kad je riječ o brošuri »Za balkanski sporazum« treba odmah podvući, da i pored svih »konsideracija« Dra Živka Topalovića ta brošura nikako ne može da se smatra nekom ozbiljnom naučnom studijom, pa čak ni uspjelim popularno naučnim prikazom. I pored neosporno zanimljivog načina pisanja ta brošura ostaje samo pribranom novinskom reportažom, koja vrvi sa pogreškama, koje se ne mogu oprostiti piscu zaslužene ili nezaslužene reputacije jednog Dra Topalovića. Mnogobrojni nepotrebni strani izrazi u brošuri (»konsideracije«, »insinuacija«, »provociram«, »vizirala« itd.) ne dostaju, da bi se brošura zavila u veo učenosti. Naprotiv ti će strani izrazi znatno oteščati, da brošura posluži i kao obično popularno štivo.

Dr. Topalović zaboravio je, izgleda, da se kod pisanoga slova ne može tako lako preći preko praznina i površnosti, kako mu to možda po koji put uspjeva kod

Digitized by Google

njegovih tribunskih nastupa. Ovdje riječ ne ode u vjetar, nego ostaje napisana i može se kontrolirati.

Samom sadržaju brošure nemamo bogzna šta prigovoriti, jer to je na zanimljiv novinski način obrađena stara naša teza, da mira i spokojstva neće biti na Balkanu, dok se balkanski narodi ne slože i tako onemoguće strane imperijalističke utjecaje. Dobro je što je posebno istaknuta važnost sređenja jugoslavensko-bugarskih odnosa. Tu je Dr. Topalović konačno stao na stanovište, koje je u pogledu t. zv. makedonskog problema zastupao u naučnoj literaturi pok. profesor Cvijić, makar ga pisac brošure nigdje i ne spominje. Sjećamo se, da je Dr. Topalović ranijih godina malo drukčije gledao na to pitanje i da mu baš nije izgledalo tako potrebnim, da iz geopolitičkih i obrambenih razloga Jugoslavija mora imati slobodan izlaz kroz Vardarsku dolinu. Jednako i u pogledu etnografskih granica Bugara Dr. Topalović, čini se, ima sada malo drukčije gledanje. Ako je on možda na to zaboravio, mi ga potsjećamo na njegov članak »Kolonisierung oder Befreiung des Balkans«, koji je objavljen u berlinskom socijalističkom časopisu »Gesellschaft« sv. 5. iz godine 1927. (str. 385.–396.). Tu će naći svakako malo drukčiju interpretaciju srpsko-bugarske borbe oko Macedonije.

Kod spomena toga članka moramo odmah konstatovati, da je Dr. Topalović i tu pred stranom javnosti zasvjedočio svoju površnost, koja je možda ostala nezapaženom, jedino zahvaleći faktu, što je strana javnost vrlo malo upućena u poznavanje balkanskih prilika i balkanske geografije. U tom članku postavlja Dr. Topalović poznate Dodekaneške otoke, koji leže uz jugozapadnu obalu Male Azije, taman u Otrantsko tijesno na ulazu u Jadran! A ipak je pitanje Dodekaneza toliko pretresano već od tripolitanskoga rata godine 1911., te i danas predstavlja žalac u odnosima između Grčke i Italije! Dr. Topalović doslovce piše: »Nun verengert sich das Adriatische Meer im Süden zu der nicht ganz 100 km breiten Strasse von Otranto, die von dem Hafen von Valona an der albanischen Küste bis zu dem Hafen von Brindisi an der italienischeschen Küste reicht. Die dazwischenliegenden dodekanesischen Inseln hat Italien ebenfalls besetzt, trotzdem sie nur von Griechen bewohnt sind«. Nadalje u istom članku piše Dr. Topalović o Ugarskoj kao o balkanskoj zemlji, premda nam je svima dobro poznato, da Ugarska ni jednim svojim dijelom ne prelazi na Balkan, te je čisto podunavska i srednjoevropska zemlja.

Brošura »Za balkanski sporazum« također je puna takovih i sličnih pogrješaka. Tako je u njoj Dr. Topalović napokon otkrio, da Jonski otoci ne leže više u Jonskom moru, pa stoga piše o »Jonskim ostrvima na Jadranu« (sic!). Varošicu Midiju sa obala Crnoga mora Dr. Topalović prenosi na obalu Egejskoga mora, te piše, da su Bugari za vrijeme balkanskih ratova bili izbili na Egejsko more »od Midije (?), Kavale, Dedeagača do Soluna«. Pored toga Dr. Topalović griješi i u iznašanju historijskih fakata, pa čak i iz nedavne prošlosti. Tako on piše u ovoj brošuri, da je »kralj Đorđe, zet bivšega nemačkoga cara Viljema, odbio da uđe u svetski rat«, premda je dobro poznato, da je tu ulogu odigrao kralj Konstantin, koji je tada vladao u Grčkoj i bio oženjen sa sestrom njemačkog cara Vilima II. Sličnih grješaka ima još nekoliko u ovoj brošuri.

Mogle bi možda kome ovo izgledati i sitnice, ali u stvari takove pogrješke upravo su značajne za prosuđivanje s kakovom površnošću Dr. Topalović pristupa svome radu, pa čak i na područjima, gdje se on smatra najpozvanijim, kao što je to slučaj sa studijem balkanskih odnosa. Međutim, evo, dokazano je, da Dr. Topalović ne poznaje ni pozornicu događaja o kojima piše, pa nije stoga nikakovo čudo, ako se preračuna u procjenjivanju historijskih, političkih, privrednih i ostalih fakata, koji su svi ovisni od onog tla, na kome se odigravaju.

U ostalom tu se dade lako doskočiti, pa ako Dr. Topalović i u buduće bude želio sačuvati svoju mnogostranost, preporučili bi mu, da se kod pisanja ogleda za leksikonima ili čak običnim školskim udžbenicima, ako li već ne smatra potrebnim, da rabi odgovarajuću naučnu literaturu... **Gojko Berberović.**

M. Magdić:

Psihologija termidora

9. termidora 1794. pao je Robespierre. Taj mjesec iz kalendara francuske revolucije dao je ime čitavoj jednoj psihologiji. Ljude koji su srušili Robespierre-a naziva se termidorijancima.

Ilja Ehrenburg napisao je knjigu »Zagovor ravnih«. Knjiga obrađuje život i slom pučkog tribuna Graha Babeufa. Ali ne samo to. Knjiga je dokumenat psihologije jednog vremena. Knjiga govori o psihologiji Termidora.

François Noël Babeuf od početka revolucije na lijevom krilu jakobinskom, skuplja nakon Termidora oko sebe raspršene Jakobince.

Što se to dogodilo 9. Termidora. Slijedeći dan prerezao si je graveur Mauclair britvom vrat sa motivacijom da ne može više živiti pošto je dan prije umrla revolucija.

Robespierre je bio najkonzekventniji vođa revolucije. Neprijatelj kompromisa. I vrijeme koje je dolazilo nije ga moglo utopiti. Ili vrijeme. Ili Robespierre.

Kratko vrijeme iza pada Robespierre-a razilazi se konvent. Ponosno tijelo kojemu je bila zadaća, da uspostavi suverenitet naroda i demokratsko državno uređenje, razišlo se. Revolucionarna sitna buržoazija, koja je uz potporu puka provela revoluciju povlači se da ustupi mjesto novom gospodaru – krupnoj buržoaziji. Dolazi Direktorij.

Lijepo karakteriše Ehrenburg psihologiju tog vremena.

»Revolucija je tonula pred očima sviju kao rijeka poslije poplave. Nije joj zadala smrtni udarac Vandeja. Nisu joj zadali smrtni udarac ni mladići sa kovrčastim kosama. Ne. Ona umire na požarnom ležaju, okružena izblijeđelim zastavama i pjesmama, kojih je svaki sit. Junaci, fanatici ili jednostavno očajnici pokušavaju još sreću. Oni zatvaraju prolaze i zadržavaju seljačka

Digitized by Google

kola ili odjeljenje draguna, ali ne historiju«.

Postoji ustav. Ali to nije više ustav iz 93. Kada Tallien »koji prodaje francusku republiku sa ustavom, konventom i zastavama« na svečanoj večeri diže čašu novom ustavu, onda to nije nikaka jakobinska tlapnja. To je pravi solidni ustav kao što ga imaju Englezi. Gornji dom, cenzus. To je ustav za pristojne ljude, a ne za rulju.

Ali Babeuf tako ne misli. I dok termidorijanci misle, da je već vrijeme da se jednom došlo razumu i dok posvuda govore kako je već došlo vrijeme, da se jednom uvede red u život, Babeuf sanja o republici, koja neće biti arostokratska i buržoaska već pučka i demokratska.

Odbacuje naziv Camillus. Taj je bio za mir između patricija i plebejaca. Sada je Gracchus.

Od Robespierre-a ga je nekada dijelilo pitanje terora. Sada govori: Revolucija je rat između bogatih i siromašnih. 9. Termidora je nesreća za puk. Cilj revolucije ne može biti da na mjesto porušenih uspostavi novu kastu »revolucionera«.

I Babeuf prelazi na djelo u uvjerenju da je francuska revolucija samo preteča jedne druge – veće i veličanstvenije. Mora se pripremiti ustanak, ali ne više sa ciljem same promjene vlastodržaca, ne više u svrhu povratka ustava od 93., već za ostvarenje potpune jednakosti.

Zavjera bude otkrivena – Babeuf i drugovi dopadaju tamnice. Ko je skrivio katastrofu? Možda nisu bili dosta oprezni pred provokaterima? Možda je izdajica Grisel doprineo katastrofi?

Već u prvom poglavlju knjige prikazuje nam Ehrenburg umiranje revolucije. Polazeći od sitnih primjera – dolazi kasnije do zaključka: »srce Pariza je sagorilo. Ovdje će moguće biti tuce zavjera, biti će nereda. Revolucije ovdje biti više neće. Barem je biti neće pola stoljeća, dok ova generacija, koja je proživila teror i glad, ne izumre«.

Badava je klicao Buonarotti:

Mir kolibama – rat dvorcima!!

Badava se Babeuf pripravljao za svoj visoki poziv: mijenjati ljude. Badava je Babeuf prezirao novac. Oko njega se nije nalazilo imaginarno društvo jednakih nego Pariz plesova, liferacije, trgovina, Pariz koji je obožavao svaki novac. Urotnici su morali novac nadomjestiti heroizmom. To je odgovaralo Babeufu, ali ne za Pariz.

Od jedne generacije se ne može previše zahtjevati. 14. juli, 30. august, 31. maj, 12. Germinal, 3.–6. Prairial – svi ti dani nazivaju se danas historiskima. Nije li ih bilo odviše za sedam kalendarskih godina i za običan čovječji život.

U prvim danima 93, kada mu je prvi put govorila revolucija, kada je gledao na laterni obješeno tijelo, onda je već Babeuf bio razumio, koji mu konac sprema sudbina. U danima građanskog rata obićavaju samo sveci ili kukavice umirati u svojim krevetima. Revolucija – znači smrt.

Ne – ne boji se smrti Babeuf, koji se najprije zvao François, onda Camillus, pa Gracchus, čovjek koji je star tek 35 godina, koji ima ženu i djecu. Čovjek će umrijeti. Babeuf se boji nečesa drugog: s m r t i r e v o l u c i j e.

Jer, on nije bio kavanski političar, on nije bio tribun. On je bio apostol.

Ko je bio za njega? Siromasi Pariza. Ali krv, patos, govori, tamnice i glad opustošili su dušu revolucije.

Babeuf je sanjao o sveopćem blagostanju, on je vjerovao u dobru narav čovjeka. Sada – u tamnici – vidi samo niskost, kukavičluk, zavaravanje neprijatelja, šutnju prijatelja. Njegov je očaj tako jak kao što je prije kratkog vremena bila vjera.

Još i sada je ličio Pariz vulkanu. Ali da se taj vulkan gasio, slutilo je njih malo.

Što rojalisti nisu bili zauzeli vlast, to je bilo samo zato, jer je njih bila zahvatila sveopća apatija.

Novi Pariz znade samo živiti, uz svaku cijenu živiti.

Pred sudom. Urotnici se ne smatraju tuženicima. Oni su ratni zarobljenici.

U sudskoj dvorani vodi Babeuf dijalog sa jednom nadolazećom generacijom. Njegovi projekti sada nisu sanjarije. To su projekti za buduće generacije.

Državni tužilac mu dovikuje:

»Ne može se prelaziti iz revolucije u revoluciju. Sjetite se na osamnajstmjesečni teror. Francuska je umorna«.

Smrt Babeufa broji 8. Prairiala V. god. (27. V. 1797.). Kraj njegove lješine govori seljak.

»Zvali su ga pučkim tribunom. I zato je ubijen. On i ostali. To je, vidite, revolucija!«

A Pariz? A Francuska?

Ako i nije svagdje revolucija mogla naglo umrijeti, to se borila sa smrću, krvlju oblivena, kao što se njome borio Babeuf.

Na balu kod direktora Barrasa misli slavni glumac Talma: »Ako revolucija nije nego junaštva, snovi, krv, zločini snažne riječi, primjeri hrabrosti i bestijalnosti, a zatim: lakaji, bonbonijere u rukama seljaka, povlaka Madame Augot i dosada?«

I ide zamišljeno kući. Sreće ga drugi glumac i pita, kakovu ulogu studira. Talma odgovara: »Ulogu suvremenika«.

A tamo u Italiji Bonaparte odlučuje: »Vrijeme je objaviti, da više nema revolucije. O n a j e d o v r š e n a«.

Konac Babeufa je bio logično određen. Revolucija je otvoreno bila dovršena. Njen je zadatak bio da stvori uslove za političku vlast buržoazije. Babeufov program ekonomske jednakosti, bio je u ono doba utopija. Jer preduslov za ostvarenje socijalizma je moderni fabrički proletarijat, a toga onda gotovo nije u Francuskoj ni bilo. Za Babeufa je bila sirotinja.

Babeuf je jedna od najdivnijih figura, koje je dalo čovječanstvo. Ali ličnosti ne kreću historiju.

Ono doba je bilo završeno. I na tome nije mogao ništa promjeniti ni Babeuf.

Digitized by Google

Knjiga Ehrenburgova je dokumenat psihologije jednog vremena. Termidor je epoha u kojoj postoje svi vanjski znakovi revolucije, ali nje ipak nema. I zato je psihologija toga vremena naročito interesantna.

Danas nakon 137 godina to je pitanje opet u zraku u jednoj drugoj zemlji. Uslovi su drugi, ali suština bi imala biti ista, kako neki tvrde.

Ilja Ehrenburg je napisao ovu knjigu kao prilog diskusiji u pitanju današnjeg novog Termidora. Nije u okviru ovog članka, da raspravljamo o tome. Želimo samo upozoriti na jednu dobru knjigu o jednom aktuelnom pitanju.

Zato
jer je u stanju

da odstranjuje zubni kamen može da sačuva zdrave i lijepe zube, jedinstveni krem

SARGOV
KALODONT
Zdravi zubi

Mirko Kus-Nikolajev:

Proročanstvo Njegove Ekselencije Generalkvartirmajstera Ericha von Ludendorffa.

Bilo je to nekako krajem godine 1918. kada je neko civilno lice kliznulo preko granice Nemačke i smirilo se pod imenom Lundström u Švedskoj. Ovo od straha i nemira izbrazdano lice, koje je slabo pokrivala maska tuđeg imena, pripadalo je Njegovoj Ekselenciji Generalkvartirmajsteru Erichu von Ludendorffu. Kao i njegov gospodar Wilhelm II. i Ludendorff je nakon izgubljenog rata pobegao pred mržnjom iskrvavljene vojske, očajnog i izgladnjelog naroda, pred kletvama udovica i siročadi.

U tuđini je kao u bunilu posmatrao vijoglave događaje u nekadašnjem kajzerovom rajhu. Osećao je, da je doigrao svoju igru. Ali istorija kao da je ovaj put bila obazriva prema prevaljenoj veličini. Iza prvog naleta nemačkog proletarijata i demokratskog građanstva, koji su poneli na svojim plećima republiku, zadovoljavajući se nažalost samo vanjskim izgledom i firmom »oslobođene «Nemačke, popustila je politička napetost. – Obezglavljeni junkeri i birgeri počeli su se sabirati, nicale su razne organizacije i formacije, koje su priželjkivale staro kajzerovo doba. Dok je ostareo Wilhelm sprovodio u Doornu svoje medene mesece, njegovi verni mameluci proširili su kroz nemački narod priču o famoznom »dolhštosu«. Ne; generali sviju nijansa, a pogotovu Veliki Đeneralštab, nisu krivi slomu. U odsudnom času zabili su izdajice domovine nož u leđa hrabroj nemačkoj vojsci. Socijalisti i židovi izvršili su ovo izdajničko delo... Prvi signal za izdaju dali su socijalisti provociranjem mornarskog revolta u Kielu: ostalo je išlo »samo po sebi«...

Ludendorff, zaboravljeni i neugledni civilist, u Švedskoj njušio je novu atmosferu. On pakuje i jednog dana se stvori u Nemačkoj. Priča o »dolhštosu« ga je rehabilitirala. Zaboravilo se, da je taj krvnik nemačkog naroda vrlo dobro poznavao situaciju u nemačkim trupama i na frontu i da je neobičnom, gotovo luđačkom tvrdoglavošću terao nemačke armije na klanicu. Ta radilo se o prestižu Njegove Ekselencije... Fanatizovani nacionalistički junkeri i birgeri dočekali su ga kao pobednika. On je za njih bio žrtva jedne klike i jedne tragične zablude nemačkog naroda. I doista, konačno je i sam Ludendorff došao do uverenja, da on stvarno i nije krivac nego žrtva...

Zamenio je svoju sablju, koja je i onako i za vreme rata rđala u koricama, sa perom i započeo dirljivom ustrajnošću, da preporađa nemački

Digitized by Google

narod. Loši vojskovođa nastojao je, da barem pod kraj života postane nešto vredno, nezaboravljivo; nastojao je da postane vesnik nemačkog duha... Mesija nacionalno preporođene Nemačke. Nicale su i širile su njegove brošure, letaci, pozivi, listovi, pamfleti, memoari istom onom brzinom kao i njegovi – porazi. Nemački duh i nemačko telo treba da vaskrsnu! Sve što tome smeta, ima da se odstrani! Nemcu treba samo sveto pismo, puška i naravno Ludendorffovi »spisi«.

I tu nedavno izašla je nova naklada jednog njegovog »dela« o opasnosti svetskog rata: »Erich Ludendorff: Weltkrieg droht auf deutschen Boden, München 1931.« Knjiga ima da posluži obaveštenju nemačkog naroda, da ne veruje ni u koga ni u šta nego u svoju duhovnu i telesnu (t. j. oružanu!) snagu. Svi sirenski glasovi o Savezu Naroda, Pan-Evropi, razoružanju, Kelloggovu paktu itd. samo služe jednoj svrsi, da uljuljaju u san nemački narod. Nemački narod treba da zna koje ga opasnosti okružuju u današnjoj Evropi i da se prema tome orijentiše. Ludendorff ne cilja na pojedine države nego na naddržavne (überstaatlich) sile, koje odlučuju o političkoj i vojničkoj ravnoteži Evrope. Interesantno je, koje su to naddržavne sile. Ludendorff ih grupiše u tri grupe: Židovi i masonska loža Veliki Orijent u Francuskoj sa II. Internacionalom i parolama o socijalizmu i demokratiji; Jezuiti, rimski papa i fašizam i konačno ateistički boljševzam sa »požidovčenom« III. Internacionalom.

Prema Ludendorffu leže u razmerima sila između ovih sistema i međunarodni odnosi u Evropi. Ti sistemi se danas bore za svetsko gospodstvo i u toj borbi ima da se ratom obračunaju zadnji računi iz svetskog rata. Ludendorff apelira na nemačeki narod da bude svestan onoga, što ga u tom ratu čeka t. j. potpuna propast. Prema današnjem stanju međunarodne politike, bespomoćna i razoružana Nemačka ne će moći u tomu sukobu sila odigrati nikakvu ulogu a što je prema Ludendorffu najgore rat će se odigrati na nemačkom tlu, koje će se pretvoriti u pustinju.

Prema interesnim sferama tih naddržavnih sila stvoriće se i savez država, koji će u tom zadnjem obračunu, da odmeri svoje snage. Ludendorff govori o t. zv. horizontalnom i vertikalnom savezu.

Već nakon svetskog rata stvorio je Veliki Orijent grupaciju država, koje po mišljenju Ludendorffa imaju da posluže interesima Francuske ili tačnije francuske masonerije. Te su države: Francuska, Belgija, Poljska, Čehoslovačka, Rumunija i Jugoslavija. U vertikalnom savezu je prvenstveno Italija pa Nemačka, Austrija, Madžarska, Engleska i Rusija.

Ludendorff iznosi vojničke detalje o oboružanju i snazi tih saveza, koje se ne može naravno kontrolisati jer su proizvoljno postavljeni. Nema sumnje, da su ti računi, kao i strategijski planovi interesantni. Kao kabinetski vojskovođa ima Ludendorff bezuslovno dovoljno fantazije. On je postao neki vojnički Jules Verne...

Sukobi se u glavnom odvijaju na nemačko-austrijskom terenu a pogotovu konačni obračun između Francuske i Sovjetske Rusije. Bespomoćni nemački narod još jedared doživljava tragediju tridesetgodišnjeg rata ali u razmerima moderne ratne tehnike, koja uništava čitava područja i tamani ljude u milionskim ciframa. Ludendorff iznosi sve detalje tog budućeg rata, koji se svršava opštim slomom pred vratima nove – revolucije, koja ima dovrši razorno delo rata.

Ludendorf tvrdi, da se budući rat može samo izbeći uništenjem spomenutih naddržavnih sila i oslobođenjem Nemačke iz današnjeg njenog očajnog položaja. Nemačka kao politički faktor znači novu ravnotežu u Evropi. Radi toga je Ludendorff protivnik ne samo versajskog ugovora nego i svih naknadnih ugovora i sporazuma jer oni svi znače poniženje Nemačke. On tvrdi, da narod, koji je na frontu i u zemlji izvršio takva velika dela ima pravo i dužnost da živi. Međutim Ludendorff ulazi na mestima i u nutarnju politiku rajha. Kao što osuđuje marksističke grupe (po njegovom su mišljenju socijal-demokrati neki vazali masonerije a komunisti šturmtrupe sovjeta), tako se obara i na nemački fašizam, koji stoji u službi Mussolinija i jezuita.

Građanske stranke (naročito demokratske), osuđuje radi upliva Židova u njima i predbacuje im neodlučnost u njihovom radu za »obnovu« (vojničku!) Nemačke. Stvarno čovek ne zna, što Ludendorff traži u unutarnjoj politici rajha. Za njega je sve zlo, što ne dolazi od njega. Čini se, da je Ludendorffu stalo do toga, da podvuče svoju ličnost kao spasitelja Nemačke. Stranka, koja bi Ludendorffa ponela u političku borbu bila bi sigurno jedino spasavajuća politička formacija za Nemačku.

Nema sumnje, da danas postoje u Evropi preporna pitanja, koja su u stanju, da ponovno upale ovaj kontinent (vidi: F. Nitti: Mir i G. Ferrero: Tragedija mira). Ali ta se pitanja ne moraju rešiti sa otrovnim gazovima i avijonima-bombašima. U jednom svakako ima Ludendorff pravo: svaki budući rat znači potpuni slom, propast Evrope.

Rat što ga proriče Ludendorff može biti samo zaprečen energičnom akcijom međunarodnog proletarijata ,koji je u prošlom ratu imao dovoljno prilike, da vidi kuda ga može odvesti lakovernost prema formulama kapitala. Naddržavne sile, koje je Ludendorff pronašao mogu se svesti na jedan nazivnik – kapitalizam. Da bi Njegova Ekselencija htela i socijal-demokrate uplesti u venac tih sila može se odbiti na njegovu upravo patološku mržnju na marksizam. Ovaj protestantski »puritanac« pročistio je puteve u svojoj fantaziji mnogo bolje nego svoje ratne planove u prošlom ratu.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Bednjanska 9.

Digitized by Google

Tvornica umjetničkog pokućtva
Bothe i Ehrmann d.d.
Zagreb
Tvornica Savska cesta 25 Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaonica Zagreb, Ilica 23. Telefon 31-16.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.
Proizvada pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.
UMJERENE CIJENE!

ŠTAMPILJE
iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.
Rezbarenje
pozlaćivanje i posrebrenje
Športske i društvene **znakove**
GRIESBACH I KNAUS
tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova
ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Pariška moda
najraširenija i najstarija domaći pomodni časopis izlazi svakoga prvoga u mjesecu, donosi preko
100 slika
kostima i najnovijih modela u bojama uz ostalo zabavno i poučno štivo. Cijena pojedinom broju Din 15·— Četvrtgodišnja pretplata Din 45·— Pišite još danas po pokusni broj, koji se šalje na zahtjev badava i franko.
Knjižara ST. KUGLI, Zagreb, Ilica broj 30.

P. n. g.
Slobodni smo obavijestiti Vas da nam je prispjela za
predstojeću sezonu
originalna engleska tkanina za izradu svih vrsti odijela za gospodu i dame.
Naša radnja raspolaže pored toga sa bogatim stručnim iskustvom te prema tome izrađujemo prvorazredno, po najnovijem savremenom kroju i po najmodernijim žurnalima, uz vrlo umjerene cijene.
Ovime Vam se najuljudnije preporučamo da se prigodom podmirenja Vaših odjevnih potreba, kod nas poslužiti izvolite.
Veleštovanjem
Krojačka produktivna zadruga
s. o. j.
Zagreb, Ilica broj 49

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Gradska štedionica

općine slob. i kr. glavnog grada Zagreba

Uložci preko Din 475,000.000

Obavlja najkulantnije sve burzovne kao i ostale bankovne poslove.

Eskomptira mjenice, iznajmljuje sigurnosne pretince (Safe-Depot).

Podjeljuje sve vrste zajmova na novogradnje kao i na starogradnje uz 9% čistih.

Za sve obveze a napose za uloške jamči općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba.

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. ▪ 1. MAJA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

J. Čechaček (Praha): Socijalizam u srednjoj Evropi.
Economicus: U znaku ekonomskih konferencija.
Vrhovni načelnik Klimpel (Freital): Jedna odluka od historijskog značenja.
Mirko Kus-Nikolajev: Sakramenat zemlje.
O Ernstu Tolleru, čoveku i borcu. Ernst Toller o kritici.
Dr. Milan Sekulić (Novi Sad): Slučaj Bruna Nelissen Haken-a.
Dr. Bernhard Breitschneider (Wien): Brak kao problem društvenog poretka.
Stanko Tomašić: Kuća gospodina kanonika.
Vilko Ivanuša: Majska sjećanja.
Angelo Cerkvenik: O bijelom i crnom kruhu.
Dr. Desanka Ristović: Trezvenjački pokret i žena.
Književni pregled.

BROJ 5

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Kruh naš svagdanji.

Kruh je životna namirnica, kojom se hrane svi ljudi. A ipak mnogi i mnogi nisu upućeni kako taj kruh nastaje i pod kakvim se on prilikama u pekarnama proizvađa.

Nedavno je jedna komisija pregledala prostorije i uređaj naše dobro uvedene i opće poznate

Prve radničke pekarne kao zadruge s. o. j. u Zagrebu

Članovi komisije bili su ugodno iznenađeni uzornom čistoćom i urednošću u toj pekarni. Naročito im je upalo u oči, da su svi radnici obučeni u čista bijela odijela sa bijelom kapom na glavi. Na upit posjetioca saopćeno im je, da postoji t. zv. radnički fond iz kojega se kolektivno nabavlja radionička i radna odjeća i obuća. Osim toga bile su s osobitim interesom zapažene po svim zidovima pekarne zidne ploče sa ovakovim natpisima: »Pušenje u svim radnim prostorijama zabranjeno«, »Budi učtiv i postupaj drugarski«, »Pazi na red i čistoću«, »Budi ponosan, da si član ove uredne pekarne, ali ne smiješ biti ohol«, itd.

Prostrano i zračno skladište brašna upravo je uzorno. Na skladištu se je u taj čas nalazilo preko deset vagona brašna iz prvorazrednih mlinova.

Jednom članu komisije, koji se je tužio na poteškoće i bolove želudca i koji ne jede običnog kruha, pokazan je posebno pravljeni GRAHAM KRUH. Taj gospodin sada dnevno jede taj graham kruh i više ne osjeća nikakove bolove želudca.

Osim toga izvrstan je raženi i crni kruh, koji mogu da jedu i najosjetljiviji želudci. Da je mliječno pecivo vanredno i tečno, o tom su se također uvjerili članovi ove komisije.

Jednom riječi svi su proizvodi RADNIČKE PEKARNE bez prigovora.

Još se mora istaknuti, da je ova radnička zadruga nedavno u svoju režiju preuzela u Ljubljani i tamošnju modernu pekarnu i slastičarnu »Depa«, gdje se pored ostalog proizvađaju i naročiti DEPA-KEKSI, koji polagano osvajaju zagrebačko tržište.

Treba spomenuti, da ova radnička zadruga ima u samom Zagrebu šest vlastitih prodavaona: MAKSIMIRSKA C. 25, MARTIĆEVA UL. 16, VLAŠKA UL. 21, PETRINJSKA UL. 6, PRILAZ Đ. DEŽELIĆA 89, ILICA 216.

Radnička pekarna u Zagrebu najrječitiji je primjer ogromnog značenja radničkog zadrugarskog pokreta. Konzumenti proizvoda ove pekarne mogu se sami o tome najbolje uvjeriti. **M. C.**

P. n. g.

Slobodni smo obavijestiti Vas da nam je prispjela za

predstojećn sezonn

originalna engleska tkanina za izradu svih vrsti odijela za gospodu i dame.

Naša radnja raspolaže pored toga sa bogatim stručnim iskustvom te prema tome izrađujemo prvorazredno, po najnovijem savremenom kroju i po najmodernijim žurnalima, uz vrlo umjerene cijene.

Ovime Vam se najuljudnije preporučamo da se prigodom podmirenja Vaših odjevnih potreba, kod nas poslužiti izvolite.

Veleštovanjem

Krojačka produktivna zadruga

s. o. j.

Zagreb, Ilica broj 49

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 5. ZAGREB, 1. MAJA 1931. GODINA IV.

J. Čechaček (Praha)*):

Socijalizam u srednjoj Evropi.

Kad posmatramo mapu Evrope sa gledišta razvrštenja klasnih snaga možemo da postavimo jedan opći poučak: čim je nekoja zemlja industrijski razvijenija, čim je veća aglomeracija radništva u gradovima i u industrijskim centrima, tim su veće mogućnosti socijalizma i tim je jači njegov društveni uticaj. Zato je na industrijski jakom zapadu, ako k zapadu računamo i Njemačku, upliv socijalizma najjači, a organizacija socijalizma najsavršenija; a čim idemo dalje k istoku, gdje je karakter države više agrarni, nego industrijski, upliv socijalizma isčezava. U važnosti ovog općeg poučka ima razlika, koje su uvjetovane formama industrijske djelatnosti. U zemljama velikih industrijskih preduzeća, karteliranih i trustiranih, u zemljama savršene organizacije novčarstva i spajanja industrijskog sa bankovnim kapitalom, socijalizam ima najveću snagu, njegova je organizacija savršena, njegova je štampa disciplinirana i umjerena. Socijalizam, koji je antipod kapitalizma, poprima za svoju obrambenu borbu dimenzije organizacijone forme kapitalizma (Njemačka). Taj se uticaj javlja i u ideologiji socijalizma, koja tu poprima formu naučnog socijalizma, marksizma.

U zemljama, gdje prevladava mala i srednja industrija, gdje ne postoji savršena industrijska organizacija u pogledu produkcijonom, tehničkom i novčanom, gdje dakle još postoje patriarhalni odnosi (osobni poslodavac – patron naprama neosobnom akcijonarskom društvu), tu je teren za pribiranje radništva za socijalizam dosta težak i polagan. Uticaj ove forme industrijske djelatnosti vidljiv je i u mnogim specijalnim ideološkim smjerovima socijalizma (Francuska naprama Njemačkoj).

Na ovom općem zakonu, koji bez iznimke važi za Evropu, ništa ne mijenja Amerika, gdje je kapitalizam doduše poprimio najsavršenije forme organizacije kapitala i tehnike, ali gdje iz raznih razloga, koji su specifični za Ameriku, (pomanjkanje ideološke i kulturne tradicije, neznatna distancija današnjih generacija od generacija trampa-osvajača, velika mogućnost socijalnog uspona i prelaza iz jedne u drugu društvenu klasu) nije uspjelo, da se uporedo sa ovim velikim društvenim promjenama izgrade i jake socijalističke pozicije. Na ovom općem zakonu također ništa ne mijenja Sovjetska Rusija, gdje vlada jedna srazmjerno mala grupa industrijskog proletarijata, ali gdje je revolucija mogla uspjeti samo radi toga, što je uporedo sa revolucijonarnim tendencijama gradskog industrijskog proletarijata išla i revolucija agrarnih slojeva, koja je ruskoj revoluciji dala jedno zasebno obilježje. Kad toga nebi bilo onda bi se bila obnovila 1905. godina, kada je gradski ruski proletarijat bio poražen, jer nije bilo dostatne veze između grada i sela.

Podrazumijevamo li pod Srednjom Evropom nasljedničke države, koje su nastale na teritoriju bivše austro-ugarske monarhije i pridodamo li još i balkanske države (Jugoslaviju, Bugarsku i Rumunjsku; Grčka uslijed svog pomorskog karaktera više manje ispada iz pojma Srednje Evrope), vidimo, da se upliv i pozicija socijalizma nalaze u direktnom odnosu prama značenju i snazi industrije. U državama, gdje je bila koncentrirana austro-ugarska industrija, – Čehoslovačkoj i Austriji -- pozicija je socijalizma jaka. U tim zemljama je socijalizam poprimio moderne zapadno-evropske forme, osobito njemačke, jer su ga sa tim smjerom vezale i vežu ga mnoge dodirne tačke.

Od Čehoslovačke i Austrije prama istoku upliv socijalizma pada, jer dolaze agrarne zemlje, koje tekar izgrađuju industrijsku proizvodnju (Jugoslavija i Rumunjska) ili tekar hoće da je izgrade (Bugarska), i jer im potpuno manjka vlastiti kapital te su upućene na strani kredit, koji one često dobivaju uz vrlo teške uslove. U tom se je pogledu situacija nakon raspada Austro-Ugarske sasma malo promijenila. Tekar u posljednje doba zapažamo porast tendencije k industrijalizaciji, koja će moći – ako dovede do cilja i ne ostane samo u stadiju »osnivanja« – promijeniti današnji odnos klasnih snaga. Taj poratni razvoj vidimo osobito u Madžarskoj, Jugoslaviji i Rumunjskoj.

*) Ovaj je članak napisao za »Soc. Misao« poznati češki socijalistički kulturni radnik i publicista J. Čecháček.

Digitized by Google

Ipak je nastala temeljita promjena u klasnoj diferencijaciji srednje i jugoistočne Evrope. Ali tu diferencijaciju nije proizveo socijalizam, koji je rasulom Austro-Ugarske bio više oslabljen, nego pojačan, jer je njegova sudbina sada povezana sa srazmjerno malim državama i s malom mogućnosti daljnjeg industrijskog razvoja, i jer je narodnosno rasparceliran i razbačen među razne političke uplive međunarodne politike. Ta se promjena dade izraziti jednom rečenicom: porast agrarizma i pad socijalizma. Snažni uticaj agrarizma osjećaju i industrijske države Srednje Evrope (Čehoslovačka, Austrija); njihova liberalna buržoazija ima posla sa jakim političkim faktorom, koji ima svoju samostalnu političku liniju, koja u današnje teško doba agrarne krize teži za jakom zaštitom agrarne proizvodnje i za umanjivanjem značenja industrije, čijim je reprezentantom upravo ta liberalna buržoazija. Ova je pojava još upadnija u balkanskim zemljama, gdje je sve do prevrata jedini politički predstavnik čitavog naroda bila liberalna buržoazija. Radićeva stranka u Jugoslaviji, Stambolijskoga u Bugarskoj, Maniu-ova u Rumunjskoj jasno pokazuju, da je u tim zemljama nastalo novo prikupljanje političkih snaga u korist agrarnog pokreta. Istina je, da liberalne stranke oslanjajući se na svoju dugogodišnju tradiciju, na svoja velika iskustva u vladi, na svoj veliki uticaj u vojsci i birokraciji, mogu taj razvoj da usporuju. Sudbina agrarnih stranaka u tim zemljama dokazuje također kako je liberalizam znao da odnese političku pobjedu nad agrarizmom, ali ujedno kako je on morao uložiti sve, da ekonomski riješi ono, iz čega nastaje agrarni pokret, to jest agrarno pitanje i agrarnu krizu. Konferencije agrarnih država, pitanje preferencijalnih carina, diskusije o dodatku o najvećoj koristi, pitanje međunarodnog poljoprivrednog kredita, kontigenata, jedinstvene eksportne organizacije, – jasno i očito dokazuju, da je u ovim agrarnim zemljama agrarno pitanje najvažnije privredno i političko pitanje. Socijalizam u ovim zemljama ne igra i ne može igrati osobitu ulogu, jer mu manjka glavni preduslov: industrija. Ali u tim zemljama vidimo jednu drugu zanimljivu borbu, koja će još dugo vremena određivati političku sliku balkanskih država.

Economicus:

U znaku ekonomskih konferencija.

U poslednje vreme održan je u Evropi ceo niz ekonomskih konferencija. Pored rasprava, koje se permanentno vode u Društvu Naroda o mnogim ekonomskim problemima, održane su, od februara meseca pa do danas, tri velike i odvojene međunarodne ekonomske konferencije i to u Parizu, Beču i Rimu. Ova potonja nastaviti će se za mesec dana u Londonu. Za sve ove konferencije karakteristično je to, što je na svima njima uglavnom raspravljena kriza poljoprivrede. Nesumnjivo je, da je slom poljoprivrede u Evropi u stvari i izazvao krizu ovako golemih razmera, kao što je postojeća. Pored ove činjenice, da na evropskom Zapadu u ekonomskom pogledu prevladava interes industrije, ipak je sada jasno, da je za celu Evropu još uvek poljoprivreda od presudne važnosti. Da je Evropa umela, da svoju poljoprivredu zaštiti od prekoceanske konkurencije i od eksploatacije sa strane finansijskog i trgovačkog kapitala kod kuće, sigurno je da sadanja kriza ne bi zadavala toliko briga i socijalnih neprilika. Ali izgleda da sa ovim zadocnelim savetima ne vredi da se operiše. To je svršena stvar. Međutim ko zna, da nije došlo do ovoga zaista teškog stanja, da li bi se u Evropi i toliko govorilo o potrebi međunarodne saradnje, koliko se o tome javno govori sada, na očigled fakta, da je samo na taj način moguće izbeći potpunoj katastrofi.

Ali je po sredi zaista samo još govor, govor ugodni..., jer ni jedna od ovih konferencija, na kojima se mogu da čuju i po neki pametni saveti a i smione tvrdnje, sa svim svojim zaključcima, ne predstavljaju nikakav stvaran uspeh. A što je opet karakteristično, svi su ovi zaključci, kad bi se i ostvarili, gotovo beznačajni za same agrarne zemlje! Ovo zvuči kao paradoks, ali je na žalost tako, jer se na svim tim tobože agrarnim konferencijama u najvećoj meri mora da računa sa raspoloženjem sviju vrsta kapitala i sa – industrijom. To je najbolje došlo do izražaja na poljoprivrednoj konferenciji u Parizu, koja je održana krajem februara o. g. Ovde se je radilo uglavnom o tome, kako da zemlje, koje uvoze žito, tu svoju potrebu u prvom redu pokriju sa evropskim viškovima. I ako se o tome lepo i mnogo, šta više i sa patosom, govorilo, rezultat je ravan nuli, jer se industrijske zemlje u ovakovo rešavanje nisu htele da upuste. Izgleda, da je greška aranžera ove konferencije u tome, što su suviše jasno konkretizovali šta treba da se čini, a to diplomati, pa ma i žitni, ne vole.

Digitized by Google

Poljoprivredna ili bolje žitna konferencija u Rimu, koja je na poziv Međunarodnog poljoprivrednog instituta održana u Rimu krajem marta o. g. nikako nije bolje prošla, ma da ima nepopravljivih optimista, koji tvrde obratno. Na ovoj je konferenciji jedan govornik jasno ocrtao u čemu je kriza poljoprivrede: U Evropi oko 50 milijuna ljudi radi ekonomske mizerije ne mogu da se do sita najedu niti hleba. A to je ipak lep broj, jer umesto da tih 50 milijuna pojede dnevno 1 kg hleba, oni jedva troše pola kilograma. Dnevno prema tome »deficit« iznosi 25 milijuna kg! Treba manje žita proizvoditi, a podići potrošačku moć mase – po sredi je veliki i komplikovani socijalni problem – rekao je na kraju ovaj govornik, koji je načinio istu onu grešku, kao i oni nesretni aranžeri pariske konferencije, što su ispitujući stvar zahvatili in medias res. Konkretni su zaključci ove konferencije: potreba internacionalne organizacije agrarnog kredita i propagande za povećanje potrošnje žita. Kako će se to provesti i ostvariti ostavljeno je, da reši drugi čin ovog beskonačnog filma, koji će se »odvijati« u Londonu.

Nekako između ovih dviju konferencija, održana je jedna u Beču i to sredinom marta. To je bilo VI. zasjedanje »Srednjeevropskog privrednog udruženja«. I ovdje je dominirao problem, kojeg predstavlja današnja poljoprivreda, ali se pored ovog raspravljalo i o trgovinskim a naročito i carinskim pitanjima. Dabome govorilo se i o ruskom dumpingu, ili kako zvanični izveštaj kaže: »o najvećoj pogibelji za konsolidaciju sveta, a naročito srednje Evrope«. Konferencija je zaključena prihvatom jedne rezolucije, kojom se ona izjašnjava »da je zaključivanje regionalnih privrednih ugovora prešno potrebno u cilju, da se srednje i jugoistočne države što uže međusobno povežu«.

*

Međutim u jeku ove konferencomanije iznenadio je svet jedan istorijski događaj, ne istorijski po svom zamahu, nego po konfuziji, koju je izazvao. Nemačka i Austrija jednog su jutra, krajem marta, objavile, da su zaključile da između sebe uklone sve carinske barijere.

Cela stvar dolazi pristankom Nemačke pred Društvo Naroda.

Pošaljite pretplatu!

Vrhovni načelnik Klimpel (Freital)*)

Jedna odluka od historijskog značenja.

Ogromna privredna kriza, pod kojom mora da trpi njemački narod, kao i zapanjujući broj nezaposlenih, razvili su u Njemačkoj jednu vrstu političke groznice, koja je svoje sumnjive znakove pokazala u rezultatu izbora za Reichstag 14. septembra 1930. Protivnicima sadašnje države i protivnicima politike sporazumjevanja bila je veoma olakšana njihova huckaška rabota dijelom uslijed bijede, a dijelom uslijed nepodnosivih obaveza. Nije nužna nikakva posebna nacionalno ekonomska izobrazba, pa da se uvidi, da jedna država sa 5 milijuna nezaposlenih nije u stanju, da plaća godišnje više od 2 milijarde na reparacijama. Država, pojedine zemlje i općine dospjele su uslijed tog stanja u veoma opasne financijske poteškoće. Na taj način nije nikakovo čudo, što je, kraj porasta bijede, za protivnike republikanske Njemačke, za nacionalne socijaliste i njemačke nacionalce, još uvijek i nakon 14. septembra postojala konjunktura. Iz marksističkog fronta nacionalni socijalisti su dosada vrlo malo predobili, premda su im njemački komunisti u podivljalosti političkih običaja i napadajima na socijalnu demokraciju njihov posao veoma olakšali. Nacionalni socijalisti, ti zakleti neprijatelji narodne države, dobili su porast iz redova osiromašenog srednjeg staleža u njemačkom narodu, koji se stalež usred sadašnje bijede nalazi još i pod nečuvenim privrednim pritiskom. Sa bojnim krikom, da su marksisti i reparacije svemu krivi, nalazili su se nacionalni socijalisti skoro pred konačnim uspjehom. Tada je nastupio odlučni obrat. Njemačka socijalna demokracija, jedina predstavnica njemačke radničke klase, suzbila je u posljednjem času juriš državi neprijateljskih elemenata svojom majstorskom taktikom.

U Reichstagu pokušali su nacionalni socijalisti, njemački nacionalci i komunisti da se međusobno nadmeću, da bi diskreditirali parlamentarni sistem manirama uličnih derana, te da bi na taj način onemogućili pozitivni rad parlamenta. Izvan parlamenta iskorištavale su novine ovih stranaka dane im mogućnosti, da pod zakriljem odgovornih urednika, koji su kao narodni poslanici uživali imunitet, blate na najordinarniji način predstavnike vlada i državu. Klevete iz ovih krugova nijesu se zaustavljale ni pred osobom državnog predsjednika.

Na taj su se način stranke pristojnih ljudi (kršćanski socijali i njemačka pučka stranka na desnici, zatim centrum, koji svoju snagu u dobroj polovici vuče iz re-

*) Istaknuti funkcijoner njem. socijalističke stranke i poznati komunalni radnik G. Klimpel, vrhovni načelnik Freitala kod Dresdena, koji je već nekoliko puta posjetio i našu zemlju, napisao je za »Soc. Misao« ovaj interesantan članak o današnjim prilikama u Njemačkoj.

Digitized by Google

dova katoličkih radničkih izbornika, te konačno socijalna demokracija) našli prinuđeni, da u svrhu uspostave dobrih parlamentarnih običaja i radi uklanjanja političke podivljalosti u cijeloj državi obrazuju jednu solidnu većinu. Ova se je solidna većina u Reichstagu pokazala najprije kod promjene poslovnika. Odsada radikalci ljevice i desnice neće moći više stavljati svoje obljubljene agitacione predloge. Za svaki predlog, koji iziskuje novčana sredstva, morati će se istodobno podnijeti i predlog za pokriće. Nadalje je promjenom tiskovnog zakona onemogućeno odgovornim političkim urednicima, koji su uslijed njihovog imuniteta bili sigurni pred kaznenim sudijom, da za vrijeme trajanja njihovog imuniteta mogu biti odgovornim urednicima. Sada je moguće, da se čitava nepristojna štampa i njezini trabanti izvedu pred kaznenog sudiju. Protiv ovog odlučnog djela jedne parlamentarne većine, koja je tako postupila iz moralne nužde, vlada vidna uzbuna naročito kod nacionalnih socijalista i njemačkih nacionalaca, koji imaju pretenziju, da su samo oni predstavnici »pravog njemstva«. Budući da su parlamentarna sredstva od strane većine bila izolirana, to su oni kao opozicija izabrali novo sredstvo. Napustili su Reichstag. U sada krnjem parlamentu imaju većinu socijalni demokrati i komunisti. Njemački nacionalci i nacionalni socijalisti, koji se nepravom naziviju »nacionalnom« opozicijom, špekulirali su kod toga, da njemačka socijalna demokracija sa svoja 153 mandata neće moći zadržati u svojim rukama situaciju u Reichstagu, te da će desničarski orijentirano građanstvo, koje se nalazi u parlamentarnoj većini pristojnih stranaka, iz nužde i straha pred socijalističko-komunističkom većinom kapitulirati pred njemačkim nacionalcima i nacionalnim socijalistima i pod cijenu velikih koncesija na zaobilazan način omogućiti dolazak na vlast ovih larmadžijskih političara. Račun je bio napravljen bez socijalne demokracije. Njemačka socijalna demokracija bila je prilikom izglasavanja državnog budžeta stavljena pred historijsko pitanje, da li će odbijanjem pojedinih pozicija u budžetu da izruči cjelokupnu državnu vlast nacionalnim socijalistima i njemačkim nacionalcima, tim neprijateljima republikanskog državnog sistema. Njemačka socijalna demokracija je na ovo pitanje odgovorila negativno, te je doprinjela veliku žrtvu, da cjelokupnu njemačku radničku klasu očuva od fašističkog sistema u Njemačkoj, u uvjerenju, da je ispravnije, ako se za izvjesno kratko vrijeme radije podnašaju male žrtve, nego li da radništvo kroz desetke godina dospije pod knutu fašista jednoga Hitlera i Hugenberga. Stožerna točka je bilo pitanje odobrenja sredstava za oklopljeni krstaš. Socijalna demokracija je za republikansko-demokratsku državu najsigurnija potpora. Ona je spremna, da odobri državi sve njene potrebe, koje imaju da služe za njezinu zatšitu i očuvanje. Međutim ona zastupa stanovište, da su prije svega oklopnjače sa gledišta pomorske obrane potpuno zastarjele, obzirom na druga obrambena sredstva, a inače sada da ne postoji nikakva druga potreba za izgradnjom oklopljenog krstaša. Dok nema dovoljno sredstava na raspolaganje za socijalne izdatke, dotle pogotovo za socijalnu demokraciju sredstva za oklopljeni krstaš ne predstavljaju nikakvu hitnu potrebu. Socijalna demokracija zastupa stanovište, da je najhitnije pitanje općeg razoružanja. Međutim ona isto tako smatra, da dok velike vojničke države djelom ne dokažu svoju volju za razoružanjem, da ona ne može u Njemačkoj otkloniti jedan izvjesni budžet za narodnu obranu, koji se kreće u granicama Versaljskog mirovnog ugovora. To je principijelno stanovište socijaldemokratske frakcije u Reichstagu. Socijalistička frakcija u Reichstagu trebala bi bila na osnovu toga glasovati protiv sredstava za izgradnju oklopljenog krstaša. Za građanske stranke, koje pripadaju krnjem parlamentu, ovo se je pitanje međutim sasvim drukčije postavljalo. Sada se je njemačka socijalna demokracija našla pred drugim pitanjem. Ili oklopljeni krstaš ili fašistički sistem u Njemačkoj! Socijalna demokracija odlučila se je u prilog oklopljenog krstaša. Ona je odobrenje sredstava za oklopnjaču prepustila potpuno građanskim strankama krnjega parlamenta. Na taj je način ona svakako vrlo taktično omogućila odobrenje ovih sredstava. Ona je uvjerenja, da oklopljeni krstaš neće ni najmanje moći naškoditi svjetskome miru. No ona je također uvjerena, da izgradnja oklopljenoga krstaša, kod koje će dobiti zaposlenje na stotine njemačkih radnika, ni izdaleka nije toliko štetna za stvar njemačke republike i njemačkog radništva, koliko bi bilo štetno, ako bi pograbili vlast nacionalni socijalisti i njemački nacionalci. Socijalna demokracija je svojom majstorskom taktikom iz osnova pokvarila koncept nacionalnih socijalista i njemačkih nacionalaca. Reichstag je međutim odgođen do oktobra. Nacionalni socijalisti i njemački nacionalci, neprijatelji sadašnje države, turili su doduše u džep svoje parlamentarne dnevnice, ali za svoje izbornike nijesu obavili ni najneznatnije praktično djelo. Sada se opaža u pojedinim dijelovima Njemačke porast nezainteresovanosti za nacionalno socijalistički pokret, a ako bi bilo moguće, da se narednih nedjelja zaustavi pogoršavanje privredne krize, ako vojska nezaposlenih opane i ako antantine države pokažu razumjevanja za potrebe nove Njemačke, onda je nacionalno-socijalistički val značio samo jednu epizodu.

„SOCI-M EDICIJE"

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Moral dviju klasa** (zabranjeno).

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike Din 12.–.

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Sakramenat zemlje.

O Ernstu Tolleru, čoveku i borcu

I.

Wir Tränen der Frauen,
wir lichtlose Nacht,
wir Weisen der Erde
ziehn stumm in die Schlacht.

ERNST TOLLER.

ČOVEK Ernst Toller rođen je 1893. u Samotschinu kraj Brombergа. Srednju školu je svršio u Brombergu i ostavio ju sa čuvstvom gorčine. I pruske gimnazije bile su kajzerove kasarne. Toller odlazi u inozemstvo: južnu Francusku i severnu Italiju; studira u Grenobleu. 1914. prekida svoj put u Paris i jedva mu uspeva, da se sklone u Ženevu. Sada je u neutralnoj Švicarskoj... ali domovina ga zove, on veruje, da je Nemačka nedužna za užas, koji ima da dođe. Javlja se kao dobrovoljac, najpre kod artilerije a posle prelazi pešadiji. Vojnik je, koji pod krutom nužnošću vrši svoju dužnost: za kajzera, za domovinu... Utapa se u rovovima kao Remarqueov mali Bäumer, davi se u krvi, koja curi kroz Argonsku šumu. Povez pada sa očiju i on vidi sve strahote rata: piramide mrtvog mesa, okrutne patnje miliona. Vidi razvaline, fragmente, ostatke ljudi, koji su nekad voljeli i bili voljeni, a sada su nabacani na gomile leševa. Bojište, bolnice, od gladi iscerena lica dece, žene, koje se podaju za parče hleba, svi ti tonovi u kakofoniji ratnog ludila režu Tollera. Hvata ga užas. U maju 1916. kleca pod teretima strahota. Njegov duh je na prelomu. Odlazi u sanatorij i kao invalida ga otpuštaju u januaru 1917. Nastavlja svoje studije u Münchenu i Heidelbergu.

Godina 1917.

U Nemačkoj vre; revolucionarna omladina protestuje, mobiliziraju se duhovne snage protiv fizičkih snaga vilimovske Nemačke, izbijaju štrajkovi, u Kielu streljaju buntovne mornare.

Izbacuje se vatra iz kotlova! ne ide se dalje, dosta je!

Student Toller prilazi pokretu, koji se kao mukla grmljavina valja kajzerovim rajhom. Sa istomišljenicima osniva u novembru 1917. »Kulturno-politički savez nemačke omladine«, kome je zadaća, da »u mladim ljudima probudi odgovornost i da ih vodi političkoj aktivnosti«.

Jedan stavak iz programa te omladine glasi:

»Savez je zajednica ljudi istog mišlenja i iste volje. Mi hoćemo, da budemo vođe time što koracamo napred. Mi hoćemo upaliti celinu time što sami gorimo. Obuzeti smo voljom, da preoremo tlo na kome više ne ćemo, da posrćemo. Sa nama vlada jedinstvena ideja pravog duha. U nama titra dvostruki ritam: ritam srca i ritam duha. Savez se bori za mirno rešenje opreka u životu naroda, za odstranjenje siromaštva. On traži privrednu formu, koja će omogućiti celishodnu produkciju i pravednu razdeobu materijalnih dobara, traži rastavu crkve od države...« Itd.

Mnogo romantike i mnogo mladenačke naivnosti ima u ovim recima. Ali ih prožima žar volje i oduhovljuje spremnost za žrtve. Gvozdena šaka Vrhovne Vojne Komande pada na glave i na srca mlade nemačke čovečnosti. – Ernst Toller odlazi u Berlin. U Berlinu je tada živeo Kurt Eisner, jedan od najsjajnijih umova nemačkog proletarijata. Umetnik i političar, filozof i propator. Kasnije ministar predsednik bavarske republike i još kasnije žrtva atentata degenerika grafa Arca.

Pod Eisnerovim uplivom razvija se Tollerov moralni protest u socijalni, njegov, prije, romantični stav prelazi u strogi naučni kriterij.

BORAC Toller rodio se u tim danima.

On prilazi proletarijatu (bio je član U. S. P. D., Nezavisne Socijal-demokratske Partije Nemačke, koja je sačuvala ideje predratnog beskompromisnog socijalizma), postaje pesnik bespravnih i vođa razbaštinjenih. Borac za ideale Budućnosti. Sudeluje aktivno u radničkom pokretu i u krvavim novembarskim danima 1918. godine susrećemo ga kao predsednika Centralnog saveta radnika, seljaka i vojnika u Münchenu. Na čelu Narodne Republike je njegov prijatelj Kurt Eisner.

Kad je, iza Eisnerove smrti, proglašena sovjetska republika, Toller je upirao na nedostatak političkih i moralnih preduslova za ovu akciju. Po nalogu svoje partije odlazi u vladu i ako je lično bio uveren, da su sovjetskoj vlasti u Bavarskoj odbrojeni dani. – On smatra svojom dužnošću, da ublaži sve opreke, da što manje proteče krvi. Poništavao je smrtne osude ili ih uopšte nije vršio. Njegove su ruke ostale čiste kao i njegova savest. što je Toller predviđao došlo je: SLOM.

Bele trupe osvajaju München.

Ratno sudište osuđuje Ernsta Tollera na pet godina tvrđave, na pet godina žive smrti.

II.

Ein Freund starb in der Nacht.
Allein.
Die Gitter hielten Totenwacht.
Bald kommt der Herbst.
Es brennt, es brennt ein tiefes Weh.
Verlassenheit.

ERNST TOLLER.

Godine 1919.–1924.

Toller boravi po zatvorima u glavnom u tvrđavi Niederschönenfeld. Gotovo sva njegova važnija ranija dela

Digitized by Google

pisana su iza rešetaka. Na ovim delima se i zapaža, da su nastala u mučnoj atmosferi. Ali o tim delima biće još reč. Najkarakterističnije delo o samom njegovom tamnovanju je njegova zbirka pesama o lastavicama (Schwalbenbuch). Te pesme pisane iza nideršenenfeldskih zidina odišu čovečnošću i tugom nad razbijenim ljudima. Pesme pune ljubavi, topline za opšte-čovečno. U samoći tvrđave, u svojoj ćeliji dao je Toller svoju potresnu liriku, u kojoj leži tragedija celog čovečanstva. I ta zbirka je posvećena dvema lastavicama, koje su 1922. gnezdile u njegovoj samici...

Mlado-socijalistički pesnik Walther Oschilewski zahvaća sa mnogo finoće u genezu ovih pesama. »Knjiga o lastavicama« je zadnje, srdačno, potresno svedočanstvo, koje je napisao utamničeni pesnik. U tim pesmama dršće sva usamljenost njegovog života a u srcu mu preludiraju dve lastavice, koje su se udomaćile u njegovoj ćeliji, a koje mu je sudbina dala kao skupoceni dar. Ali dugo nisu trajali lepi časovi, u kojima se on potpuno pobratio sa ovim malim životinjama. Surovom rukom skinuta su gnezda iz ćelija«. Protupropisno je, da se u ćelijama kažnjenika »drže« ptice, tumači uprava tvrđave i udešava pokolj lastavica kao Herod pokolj židovske dece u Betlehemu:

Frost kam über Nacht
Im Leichenmantel.
Am Morgen bin ich aufgewacht.
Das Nest war leer...
Mein Herz war leer...
O liebe kleine Schwälbchen.

Svoja sećanja i svoje uspomene na doba tamnovanja izložio je Ernst Toller u svom delu: »Pravda« (Justiz). Na temelju zapisaka pisanih za vreme njegovog boravka u zatvorima i tvrđavi Toller prikazuje sav martirij svoj i svojih drugova, koji je bio tako često bezrazložan i suvišan, diktiran jedino samovoljom otvrdnulih i nečovečnih birokrata stare Nemačke, koje revolucija nije iščupala iz njihovih gomila zaprašenih akata. Za njih je čovek u tamnici samo sastavni deo ćelije jednako kao krevet, stol ili...

Pokraj svojih ličnih uspomena iznosi Toller i stradanja drugih. Grozote u ono doba erupcije strasti. Kao što se Gallifet osvećivao na bespomoćnom pariskom proletarijatu 1871., tako se i nemačka soldateska namirila na minhenskim intelektualcima i radnicima za poraze na frontu.

U ono doba masakriran je i Gustav Landauer, filozof-pesnik i estetičar.

III.

Grabt Euch tiefer in den Schmerz,
Lasst ihn zerren, ätzen, wühlen,
Recket gramverkrampfte Arme,
Seid Vulkane, glutend Meer:
Schmerz gebäre Tat!

ERNST TOLLER.

Tollerova umetnost nosi na sebi sve tragove vremena i sredine iz koje je izrasla. Moralna i socijalna tragičnost izaratnog vremena nalazi u njemu svog najizrazitijeg pretstavnika. On je to vreme pro-živeo, pro-trpeo i pro-krvario.

Njegova večno budna savest kontrolira svaki kucaj našeg vremena, svaki pokret našeg društva. Ali zato njegovi radovi, naročito drame, još nisu produkti intelektualizma. Toller je kako sam veli: »trpeo od intelektualizma i svladao ga duhom«. I taj duh daje njegovim dramama prostornu dubljinu. Toller ne ostaje na površini društva, on nastoji, da sukobe u životu i društvu razgolići na korenu. Površina zbivanja je za njega plašt, koji treba skinuti, da se istom vide pravi razlozi moralnog i socijalnog lomljenja u društvu. U napetosti socijalnih snaga, u socijalnom, energetičkom ritmu Toller hvata niti društvenog tkiva i razrešava moralne čvorove.

Ali time on ne smatra dovršenom svoju umetničku i svoju socijalnu zadaću. Toller se približava problemu života i smrti uopšte. Prijašnja socijalistička romantika držala je, da će se na zemlji moći stvoriti raj. Mi danas znamo, da nevolje i stradanja čoveka možemo reducirati na minimum ako otstranimo produkcione odnose, koji ne odgovaraju potrebama današnjeg čovečanstva. Nejednakost socijalnih sistema će se jedamput otstraniti ali će uvek ostati neki ostatak tragike uslovljene samim organskim životom čoveka i kosmičkim snagama, koje su neotklonive. Fizički defekti, moralne nastranosti, potresi, poplave itd. ostaće uvek i ugrožavati čoveka. A onda misterij smrti? Toller ističe saznanje današnjeg dana: beda, koja je dana samim ljudskim životom i beda, koja je dana nepravednošću društvenog sistema.

I Toller jasno u svojim delima podvlači opšte-ljudsku tragediju uz tragediju, koja je stvorena unakrštavanjem socijalnih snaga. Zato on i proletersku umetnost smatra opšte-ljudskom umetnošću i odbija duhovno farizejstvo, koje se samodopadno prepliće bez problema i upitnika i stvara onaj odvratni »patrotizam epohe«, kako ga naziva Trocki.

Ta Tollera je problem proleterske umetnosti izrastao iz duhovnog i duševnog sveta proletarijata:

> »Ne treba da naglasim, da i proleterska umetnost mora završiti u čovečnom, da mora u svojoj dubini biti sveobuhvatna – kao život, kao smrt. Proleterska umetnost postoji samo utoliko, ukoliko su za umetnika raznoličnosti proleterskog duševnog života putevi za formiranje večno-čovečnog«.

Taj opšte – i večno-čovečni ton provejava naročito ona dela, koja su bila napisana i koncipirana u zatvorima.[1]) Neki sumorni veo prekriva lica, a težinu radnje pojačavaju nepomične socijalne plohe, koje uokviruju tragiku čoveka. Borba čoveka sa sredinom i sa samim sobom, sa nutarnjim elementarnim snagama boli, postizava maksimum napetosti. U drami »Preobraženje« (Wandlung) kroči čovek Friedrich preko zapletenih stepenica svoje podvesti do svesnog određenja svojih kvaliteta. Socijalni i psihološki motivi se sjedinjuju. Co-

[1]) VAŽNIJA DELA ERNSTA TOLLERA: Die Wandlung, Berlin 1919. – Hinkemann, Berlin 1925. – Masse-Mensch, Berlin 1930. – Die Maschinenstürmer, Leipzig 1927. – Hoppla, wir leben, Berlin 1927. – Feuer aus den Kesseln, Berlin 1930. – Das Schwalbenbuch, Berlin 1927. – Vormorgen, Berlin 1924. – Justiz, Berlin 1930. – Quer durch, Berlin 1930. – Većinu njegovih dela izdala je naklada: Gustav Kiepenheuer, Berlin-Potsdam. Reprodukcija je izrađena prema originalnoj fotografiji, koju mi je otstupio Toller.

Digitized by Google

vek postaje potpunom celinom: on se sintetizira. Još jači je psihološki lajtmotiv u drami »Hinkemann«. Tragika čoveka je ovde upravo kubirana, prima prostornost po svom obujmu, po svojoj masivnosti. – Socijalna pozadina i tragika čoveka rastu organski jedna u drugu. Hinkemann se vraća iz vojske kao invalid. Rat mu je ubio spol... On je eunuh. Hinkemann je oženjen; on vole svoju ženu. Tragika čoveka Hinkemanna je velika. On raspoznaje svojom svešću, krivca svoje nesreće ali ko, ko može, da popravi njegov defekt?! To je vrisak izgaženog čoveka, koji izvire iz savremene socijalne bede, koja je multiplicirana bedom čoveka, izvrnutog iz organskog sklopa sa prirodom. Da Hinkemann u cirkusu »igra« najjačeg muškarca, a nije više muškarac, i parcovima i miševima odgriza glave, propinje radnju do tako bolne groteskosti, da pod njom posrće sve, što je u Hinkemannu ostalo ljudskog. On je kao onaj češljugar, kome je njegova majka izbola užarenom iglom oči – da lepše peva. Radost za svetlom je uništena a plač se zove – pesma.

Čim je Toller ispod socijalne površine potražio opšteljudski problem on je neminovno morao, da zastane pred psihološkim problemom ličnosti. Odnos ličnosti prema masi je problem, koji kod Tollera izbija u gotovo svakoj radnji. Ali Toller, taj problem ne rešava samo u socijalnom okviru, on odnos individua i mase, rešava u svakom čoveku. Drama »Gomila-čovek« (Masse Mensch) posvećena je toj nutarnjoj borbi. »Žena«, lice njegove radnje, razrešava u svojim grudima okrutno pitanje masa ili čovek? Moralna ideja je centar radnje: čovek, socijalni je okvir: masa. – »Žena« vrši svoju moralnu dužnosti pomirenja ljudi ali socijalna nužnost kleše nepomične stupove mase. Moralna ideja čoveka apsorbovana je socijalnom idejom mase. I – »Žena« odlazi na stratište kao jedina žrtva revolucije. Žrtvovana je moralna ideja...

Ideja kolektiva raste kod Tollera; snaga mase ga sve više obuhvata i on je savršeno ističe u drami »Razarači strojeva« (Maschinenstürmer), u kojoj pokušava, da izgradi novi proleterski tip, bez ikakve romantike. Radnik je za njega svesni nosilac novih vrednota, stvaralac novih moralnih i socijalnih dobara. Kao u svim dramama tako i u ovoj, prenosi Toller socijalne konflikte u psihičku sferu. Jimmy Cobbett, slično kao »Žena« u »Gomili-čoveku«, sintetizira u svojoj duši opreke i – pada. Masa stremi napred, preko njegovog leša. Borba apsolutnog, ideje sa energijama socijalne sredine cepa Jimmya, jednako tako kako razara život Karla Thomasa u drami: »Skokni, mi živimo« (Hoppla, wir leben). Karl Thomas izlazi iz ludnice, kamo su ga doterale duševne patnje u vreme nemačke revolucije, kada je u ćeliji iščekivao izvršenje smrtne osude. Bio je pomilovan i poludeo je... Nakon osam godina izlazi iz ludnice, ulazi u društvo, u odnose, koji mu se čine novom ludnicom. On ne razume ništa: on vidi oko sebe samo slabost, kukavičluk, neodlučnost. On ne razume, da se snaga i vernost, ljubav i požrtvovnost mogu čuvati za naredni dan. Njegovi zahtevi više ne stoje u odnosu sa stvarnošću. On nema veza sa svojom sredinom, njegova moralna ideja za delom postaje apstraktna. I – pada, socijalni okvir više nije udešen za njegove apsolutne zahteve. U Karlu Thomasu je žrtvovan čovek, kao i u Hinkemannu: fizički defekt prelazi u psihički. Na obojici se duhovni, nutarnji život prelama usled jedne za njih nerazumljive istorijske nužnosti, koja jednog prebija na ratištu a drugog u ludnici. Obojica izvikuju svoju bol...[2])

U svojoj zbirci članaka[3]) daje Erst Toller sam tumačenje svog umetničkog stava:

> »Ne sme se prevideti, pitanje o formalnoj snazi nove drame ali kako je teško u našem vremenu rušenja estetskih zakona, kada su stare vrednote i norme izgubile svoju važnost, prosuđivati novo, problematično. Mi znamo, da ne stvaramo klasičnu umetnost. Klasika je izraz zaokružene smirenosti. A mi ne ćemo, da budemo mirni, mi ne ćemo, da gradimo tornjiće od belokosti, u koje se možemo povući, mi hoćemo, da sudelujemo u borbama naše epohe i mi se ne bojimo predbacivanja, da je naše delo jednako istrgano kao i život vani. Naša umetnost ne će da bude umetnost samilosti ona je rođena u borbi«.

Heroizam, stradanje i nemir jedne čitave generacije našao je svoj izraz u Tollerovoj umetnosti. Kao što je Toller formirao nova stremljenja mase, tako je pojedincu i njegovoj duhovnoj krizi u današnjim danima dao psihološko objašnjenje. Socijalizacija ličnosti ne ide bez nutarnjih kriza. Podređivanje nutarnjeg moralnog sveta socijalnoj nužnosti vezano je otstupanjem od jednog celoga sveta nutarnjih pobuda. Poteškoća moralne kolektivizacije ne leži u svesnom otporu pojedinca nego u njegovim potsvesnim zasadama. Pojedinac se, gonjen instinktom održanja svoje ličnosti, besvesno odupire kolektivu. Tu je čvor njegove nutarnje tragike, koju je Toller tako virtuozno izložio. Čovjek gonjen ličnim lomovima traži neko umirenje svoga organskog Ja, on traži biološko pravo na svoj život. Stalno, moderni intelektualac-socijalist svesno se ukapča u kolektivitet, sudeluje u formiranju novih socijalnih oblika ali uz cenu prava na svoj moralni život. Nije to pitanje disciplinovanosti nego pitanje nužnosti jednog novog socijalno-psihičkog okvira. Tu leži područje rada za jednu novu socijalističku pedagogiju. Prelazu individualne svesti u kolektivnu, žrtvovan je duševni mir ove generacije. Ona se prelama između polova individualizma i kolektivizma, tražeći sintezu ličnosti i mase. Tražeći kolektivizaciju duhovnog života Čoveka.

Toller krvari na problemu Čoveka. Svestan, da je izgradnja novog proleterskog tipa prva zadaća današnjice, on ispituje duhovne elemente ovog novog nosioca socijalnih vrednota i stavlja svoju umetnost u službu borbe za njegovo ostvarenje. Njegova umetnost ima da bude uverljivo oružje za propagandu ideje kolektiva. Treba da bude sretstvo borbe, sretstvo razvoja. Toller bez romantike ali bez dogmatičnosti rešava probleme proleterske umetnosti, koja je prema njegovim rečima rođena u borbi. Organsku i socijalnu tragičnost

---

[2]) Toller je svojom dramom: »Feuer aus dem Kesseln«, Berlin 1930. prikazao mornarski revolt u Kielu. Kao istorijski portret onih burnih dana u Nemačkoj, kada se počela u krvi mornara, da rađa protest protiv kajzerovih zuluma, ima ova drama čisto sadržajnu vrednost. Tollerovu socijalnu problematiku ne obogaćuje.

[3]) Ernst Toller: Quer durch, Berlin 1930.

Digitized by Google

čoveka on potpuno razume i traži oslobođenje zemlje od nemira i neuravnoteženosti. Umetnost ima, da sudeluje u gradnji viših oblika života i društva i da se bori za prvu zadaću budućnosti za svetost rada i sakramenat Zemlje.

Ernst Toller o kritici.

Hteo bih kazati nekoliko reči o odnosu između kritike i umetnosti. Treba konačno reći, da je umišljenost nekih kritičara, koji misle, da umetnik živi od kritičara, upravo groteskna. Nove umetničke zakone i oblike ne izmišlja kritičar nego ih se nalazi u umetničkim delima. U naše se vreme precenjuje uloga posrednika. Ne svira se više koncert od Bacha ili simfonija od Beethovena već se posmatra dirigentska sposobnost g. X. Ne zapaža se više pesma već tehnika gđe Y. Ne oživljava se više dramsko delo u okviru pozornice već se ispituje inscenacija g. Z. do zadnjih tehničkih senzacija.

Kritika postoji otkada se pišu knjige, otkada se prikazuju drame. Ali istom epoha građanskog vremena obrazovala je instituciju kritičara na temeljima građanske obrazovanosti. Kritičar je preuzeo funkciju publike i zato misli, da za nju govori. On ne vidi, da danas više ne postoji celovita publika, da ne postoji narod. Kritičar deluje posredstvom novina. Novine su organi pojedinih partija, pojedinih interesnih grupa, pojedinih crkvenih institucija. Verujete li vi, da kritičar može uvek, da izrazi svoje mišlenje? Zar kritičar kakvih desničarskih novina sme zastupati mišlenje, koje stoji u suprotnosti sa mišlenjem vlasnika ili nadzornog odbora? I obratno?

Dr. Milan Sekulić (Novi Sad):

Slučaj Bruna Nelissen Haken-a.

Teška besposlica na zapadu već odavna potresa celu strukturu privrednog poretka. Za zelenim stolovima, političara i naučenjaka, neprekidno se diskutuje i piše o razlozima svetske ekonomske krize, te se ista objašnjava na razne načine: krizom konzuma, hiperprodukcijom, carinskim ogradama itd. Broj nezaposlenih i deklasiranih međutim s dana na dan neprekidno raste i prelazi već u fantastične razmere. U martu mesecu ove godine, samo u Nemačkoj, sačinjavalo je beskrajnu kolonu besposlenih 4,972.000 ljudi, u kojoj su sve kategorije rada, od intelektualaca sa najvišom akademskom spremom pa do najobič.nijih manuelnih radnika.

U socijalnom stanju ovog ogromnog sveta malih ljudi, bez obzira od kuda su došli i čemu teže, koje je nemilosrdno izjednačila beda i teška borba za opstanak, koja je kod njih izazvala do sada nedovoljno zapažena patološka stanja, telesna i psihička, po Cimbalu[1]) neurozu borbe za život, a po profesoru Weizsäckeru socijalnu neurozu, usled straha zbog nesigurnosti egzistencije i ugroženog održavanja golog života – napisao je Nelissen Haken, akademičar, član Socijalnog Zvanja u Hamburgu, i sam deklasiran u subalternog činovničića, jeziv riport. Sirovo parče života, stoprocentna dokumentovana ispovest iskazana oporo i jednostavno. stručno i beskompromisno, to je njegova knjiga o »Slučaju Bundhunda«, romanu jednog besposlenog.[2]) Ona Ona je sama po sebi jedno socijalno delo, istina koja budi savest, koja doduše ne pokazuje put kojim treba ići, ali upozorava na opasnosti neshvatanja situacije današnje svetske krize. Zbog toga je i jače stilizovano, poentirano, u pojedinim delovima.

Kadgod se bude govorilo o dokumentima ljudskog života u posleratnoj zapadnoj književnosti, spominjaće se i slučaj čestitog stradalnika besposlenog radnika Bundhunda, devojke Monike, intelektualca Dunkelmana, lekara dra. Grima itd., tih grubih portreta iz mračne galerije deklasiranih i besposlenih, koji su fiksirani u socijalnoj mapi Bruna Nelissen Hahen-a.

Ko je glavni junak ovog uzbudljivog romana?

Bundhund, oblaski radnik, noćni čuvar, ratni invalid, koji ostaje bez posla, koji hoće da radi a ne može da nađe posla, i ako je duboko uveren da u svetu ima još neobično mnogo radova koje treba obavljati, koji oseća da je usamljen i da ga je ljudstvo nepravedno izbacilo iz svoje zajednice, koji ni u kakvu radničku partiju neće da se upiše, čak ni iz toga razloga da bi došao do partijske knjižice koja donosi razne koristi, kojeg u njegovu očajanju kao polip hvata u svoje pipke socijalna neuroza. Kada ga, u opravdanoj borbi da mu se prizna pravo na potporu i da mu se prizna da je sposoban za rad, kao divlja zver goni Dr. Grim koji ga šalje u ludnicu i koji će radije dozvoliti da mu se razmrskano telo kotrlja po asfaltu nego da ode u ludnicu?

Dunkelman (sim pisac), akademičar, referendar, subalterni nameštenik glomaznog Socijalnog Zvanja koji neće da se opredeli ni za braću »gore« ni za one »dole«, koji želi da ostane barem među stvarima i događajima, koje providi, kada već ne može da bude iznad njih, koji bi hteo da bude potpuno nezavisan i od onih iz građanskih partija i od onih iz radničkih, jer želi da po pravdi rešava u aktima determiniranu »sudbu ljudi«, koji će se možda »sutra obesiti«, kao što je to već i bivalo, ako im lekar nesavesno ustanovi da su sa 66⅔% nesposobni za rad, koji je zaprepašten kada ga pretpostavljeni poučava da nema smisla gubiti se u etosu više pravde, koji nakon svega što je video, dolazi do zaključka da više ne treba da pređe prag takog Socijalnog Zvanja?

Dr. Grim, lekar poverenik Socijalnog Zvanja, koji sa satom u ruci pregledava socijalne neurotičare i za minut-dva, najviše za pet minuta, donosi sudbonosne dijagnoze, prave presude o životu i smrti, smatrajući navalu bolesnika običnim pogonom, »Betriebom«, u ko-

---

[1]) Dr. W. Cimbal: Die Neurosen des Lebenkampfes.

[2]) Bruno Nelisen Haken: Der Fall Bundhund ein Arbeitlosenroman Eugen Diederichs V. Jena.

Digitized by Google

jem ima da oslobađa Socijalno Zvanje od samih simulanata, od rentovnih neuropata »Rentenneuroze«, i koji nakon ovako dobro izvršenog svakodnevnog posla svojoj zapisničarki zadovoljno dovikuje: »Gospođičice, pravo je, da se posle ovakog posla, malo i mi osvežimo, čajem ili kafom, kako vam je po volji. U kojoj se to kafani danas igra?«

Dr. Mertens koji apriori svud vidi neopravdane zahteve bolesnih i besposlenih na štetu njegove grupe koju on reprezentuje u Socijalnom Zvanju ili Vierschrott zastupnik radničke partije, za kojega je najvažnije da li zainteresovani ima patrijsku knjižicu, kao da je to suvereni kriterij za opravdanost njegova zahteva, koji po svima pravilima etikete sa Dr. Mertensom izmenjuje uglađene filipike, sa puno glumačkog patosa, da posle završene retorske borbe odu zajedno u kakav elegantan restoran, gde će zaboravivši na bedu besposlenih i bolesnih, pored plitkih dosetaka, za jednim astalom ispražnjavati krigle piva?

Da li samo Socijalno Zvanje koje mora da izglađuje sukobe, koji nastaju među reprezentantima raznih interesa, sa svojim naročitim osećajem za administriranjem (Verwaltungsgefühl), sa svojim višim i subalternim činovništvom koje je iz »Betrieba« izbacilo dušu i sve mehanizovalo i uniformisalo, dok siromah Bundchund i drugovi, bijeni životom i posrćući od bede, uzdišu: »Mora biti nekog koji bi i prema nama bio dobar. Nekada čovek zaželi, da se na nečije rame malo prisloni«.

Roman je, kao što vidimo, sumoran riport, gorka *ispovest*, sirov život u preseku ogromne mase malih ljudi, koje je zahvatila besposlica i bolest. Predmet ovog romana je socijalno stanje ovih ljudi, sa besposlicom kao destruktivnim faktorom, kako sa kolektivnog tako sa individualnog gledišta, sa besposlicom kao socijalnim problemom od naročitog značaja.

Kakav je odjek izazvala ova knjiga?

Posle slučaja Bundchunda, besposlenog radnika, došlo je u nemačkoj javnosti do slučaja Bruna Nelissen Haken-a. Isti je peti dan po izlasku njegovog romana jednostavno izbačen iz Socijalnog Zvanja u Hamburgu, u kojem je imao nameštenje kao subalterni činovnik. Nemačka se kritika ozbiljno pozabavila i sa romanom i sa piscem. Kako u konzervativnim listovima, tako i u radničkim, odano je piscu, uz izvesne rezerve, dostojno priznanje. Ullmannov Politische Wochenschrit, list konzervativne nemačke sredine, svoju kritiku o Nelissen Hakenovoj knjizi ovako završava: »Hteli ili ne hteli, mi se moramo pozabaviti sa problemom besposlice. Pisac je hteo da nam svojom knjigom olakša ovaj težak zadatak. Mi moramo biti zahvalni izdavaču što je omogućio da ovaj roman izađe«.

Ovo je priznanje posle izvanredne sociološke studije univerzitetskog profesora u Heidelbergu Dr. Viktora v. Weiszäckera »Soziale Krankheit und Soziale Gesundung« tim veće, što je zapaženo da su naučni rezultati profesora Weiszäckera u svemu potvrdili tačnost Nelissen Hakenovih opažanja u pogledu nastajanja socijalnih neuroza, koje sobom donosi pojava besposlice, i u pogledu opasne i štetne terapije, koju prema ovim nedužnim žrtvama života upotrebljavaju lekari raznih socijalnih ustanova, kojima je još uvek nepoznata situaciona terapija, koju bi imali da primenjuju.

Knjiga Nelissen Hakenova morala je naići na odjek u ljudskim dušama jer pisac nije hteo da pruži tendenciozan socijalni roman, nije hteo da se stavlja u službu ni levice ni desnice, nego je jedino imao nameru da u danom trenutku registruje jedno socijalno stanje. To je imao u vidu i u tome je i uspeo.

Dr. Bernhard Bretschneider (Wien)*):

Brak kao problem društvenog poretka.

Jedan od mnogih problema, koje je kapitalističko društveno uređenje iznijelo na površinu jest problem braka, koji je sada postao vrlo aktuelan. U zadnje vrijeme izgleda, da nije sve u redu ni sa ovom institucijom dobro udešenog građanskog drustvenog poretka.

Kao uvijek kad jedno pitanje postane aktuelno tako se i u ovom slučaju donašaju mnogi predlozi za spašavanje institucije braka; naravno, u prvom redu predlozi teoretske naravi.

Građanski pisci, koji žele da spase instituciju braka u tradicijonalnoj formi, predlažu pokusni brak, prijateljski brak, i još mnogo sličnog.

Ako se pitamo zašto je problem braka postao tako akutan, onda u prvom redu moramo potražiti uzroke današnje krize braka.

Najprije treba reći, da nas je ovaj problem kao i mnogi drugi zaskočio; sada gotovo izgleda kao da su se ljudi najedamput zasitili te stare institucije braka i kao da ju žele odbaciti. Vrlo se slabo istražuje zašto je broj bračnih rastava, osobito u poslijeratno vrijeme, postao tako visok. Taj je visoki broj jednostavno tu, sudovi su time zaposleni, jer ih bračni drugovi zovu, suci klimaju glavom nad palim moralom sadanjeg vremena, makar priznavaju, da je ta pojava uvijek postojala, ali su zato postojali i važni razlozi, dok nasuprot sada igra gotovo jedinu i glavnu ulogu erotika.

Po mom mišljenju postoje dva glavna razloga, koji su odlučni za ovaj porast broja bračnih rastava, koji idu uporedo jedan s drugim: fiziološki i društveni razlozi.

Fiziološki razlozi prouzročuju samo jedan manji broj bračnih rastava, i oni su postojali već u predratno doba; takovo je poništenje braka našlo i svoje teoretske tumačenje.

Vrlo interesantna knjiga danske spisateljice Karin Michaelis: »Opasna starost« traži i na-

*) Bečki publicista Dr. B. Bretschneider poslao nam je za »Soc. Misao« ovaj interesantan prilog o bračnom problemu.

Digitized by Google

lazi za česte rastave braka tumačenje u fiziološkoj promjeni jednog ili drugog bračnog druga. Ali tim tumačenjem ona ne dolazi do rezultata, da bi iz toga mogla nastati kriza braka.

U doba kad je K. Michaelis tu knjigu pisala institucija je braka bila upravo tako čvrsta kao i sve ostle institucije građanskog društva. Tada još nisu ekonomski odnosi silili bračne drugove, da očajavaju glede svoje egzistencije. I ako je velika masa radnog naroda o s k u d i j e v a l a, ona je ipak svoju, makar skromnu egzistenciju u bračnoj formi spašavala. Ali se slika iz temelja mijenja usljed trzavica u privrednom životu, koje su nastale u poratno doba, kada su besposlica i stambena bijeda zajednički život dvojice ljudi počeli rušiti u najosjetljivijem mjestu. Ne samo proleterski brak, kojemu nikada nije bilo na ružama prostrto, već je uopće institucija braka dobila težak udarac.

Jer dok je prije brak za građanske krugove predstavljao jednu formu životnog obezbjeđenja, toga je u poratno doba potpuno nestalo. Što više danas žena baš putem braka gubi svoju samostalnost u materijalnom pogledu. I to bilo da ona obzirom na udaju svoje uposlenje i nadalje uzdrži, bilo da ga izgubi, jer dobiva muža, koji ima da ju izdržava. U stvarnosti je upravo tim poljuljan temelj, na kojemu je izgrađena bračna zajednica.

Muž sa svojom skromnom zaradom ne može više dolično da izdržava sebe i obitelj, i on počme idealizirati o vremenu kada je bio slobodan i neoženjen, usljed čega dolazi do međusobnih predbacivanja, koja postaju kamen, na kojemu se počimlje razbijati temelj braka i dostatan je mali udarac, da se sasvim razbije i sruši.

Smisao braka je uzdržavanje onoga, što žena i muž stvaraju i onoga, što žena eventualno u brak donese u svrhu snašanja bračnih tereta kao i za međusobno potpomaganje. Brak dakle, u privrednom pogledu, pretpostavlja obezbjeđenu egzistenciju. On je izrasao na terenu privatnog vlasništva i odstranio je pravo majke kao posljedicu kolektivnog vlasništva. Današnji je brak u najužoj vezi sa sistemom privatnog vlasništva i građanskim društvenim poretkom. Ako je taj poredak u krizi, onda je dosljedno u krizi također i forma zajedničkog života dviju osoba, koju je formu taj društveni poredak stvorio. I u tome neće ništa pomoći ni pokusni, ni prijateljski brak (Probe- und Kameradschaftsehe), ako je privredni sistem bolestan.

Isto kao što se na vulkanskom terenu ne može graditi gradove, tako se na bolesnoj privredi ne mogu izgraditi zdrave forme braka, koje bi htjele zadržati staru tradiciju. Time ne želimo reći, da ima da prestane zajednički život muža i žene; nasuprot! Nove ekonomske forme stvaraju nove i zdravije bračne forme kao što vidimo u Sovjetskoj Rusiji, a da kod tog niti najmanje ne strada moral u smislu ćudorednog naziranja na odnose među spolovima.

Stavlja nam se kao primjer pred oči bračni život kod Grka i Rimljana, ali se kod toga prešućuje, da je u grčkim i rimskim brakovima muž tražio ljubav izvan kuće (u to je doba u najvećem cvatu bilo heterstvo), a ženu se cijenilo samo kao dobru domaćicu i majku-rodilicu.

Ako se pako brak zasniva na slobodnoj volji dvojice slobodnih ljudi i pod bitno izmjenjenim i zdravijim privrednim formama, nego što su današnje kapitalističke forme, onda je i problem braka riješen bez pokusnog i prijateljskog braka.

Ljudi stvaraju uslove, pod kojima žive, neodvisno od njihove vlastite volje, a pod pritiskom ekonomskih odnosa, koje su oni sami stvorili.

Stanko Tomašić:

Kuća gospodina kanonika.

I.

Sagradio gospodin kanonik i petu kuću. Tri kata, mansarda i suteren. U suterenu dva stana: jedan sprijeda, jedan straga; dvije betonske četvorine sa niskim prozorima sasvim do zemlje – to su sobe, a kraj svake još po jedna uska rupčaga – to su kuhinje. Ostali prostor u suterenu zapremile drvarnice onih stanova na gornjim spratovima. Na svakom katu po dva stana od dvije sobe sa kupaonom i služinskom sobom. Na mansardi dva stana od sobe i kuhinje.

Počeli useljavati stanari.

U suteren sprijeda jedan obućar. Dovezao sve svoje sam na malim kolicima. Suhonjavi mali čovjek, teško se uznojio povlačeći kolica kroz blato. Ne bi mogao nikako sa svojim teretom ni da se dovuče do kuće, da nije straga upria žena, jaka seljanka širokih bokova. Za njenu suknju uhvatio se dječačić od šest godina. Na njemu očev kaput vuče se krajevima po blatu. Na glavi mu materin rubac, pao mu preko nosa i dijete se klati uz mater ne videći kuda ide. Kad doguraše tako do ulaznih vrata stadoše da sačekaju dok radnici izvuku još neke daske sa ulaza, jer kuća još nije bila sasvim gotova. Dugo su čekali. Hvatao se već i sumrak, kad se je mali obućar ponovno maknuo i nestao sa ženom, djetetom i sa ostalom svojom prtljagom u suterenu.

U suteren straga uselio drugog dana jedan vlasnik vinotočja. Svoje stvari dovezao na kolima sa jednim konjem. Njegova duga, mršava žena stala kraj ulaznih vrata i nadzirala istovarivanje stvari. Muž, malen i pogrbljen, poskakivao po blatu oko kola i sa jednim radnikom, kome je bio obećao dati »na vino«, prenosio stvari sa kola u suteren. Kiša je sipila, žena je siktala, a

Digitized by Google

radnici su fićukali, nabijali i prebacivali daske. Kad su muž i radnik, unajmljen »na vino«, unosili kroz kućna vrata ormar grune jedan radnik sa nekom gredom niza stube. Greda jednim krajem poskoči prema ormaru, a žena vrisne:

– Mulec božji! Kaj ne vidite, da mi bute vništili šifoner!

– Šta se derete, vražja koza! Kao da vam je ta stara škrinja zlatna, – prodere se radnik i opsuje boga.

Tada suha žena skoči kao navinuta:

– Kaj, vi bute meni boga kleli, vi šuft, vi prasec nijedan...

– Baba, jezik za zube! – javi se mirno jedan zidar sa stuba. – Šta ste se tu uzvikali. Prtite tu škrinju i ne zadržavajte posao.

– Ja nis baba za vas, ja sem u toj hiži hauzmajsterica, ja bum vas tužila presvetlomu! Ja sam za vas gospa... gospa hauzmajsterica. Jeste razmeli!

– Kistihand! – vikne jedan maler sa prvog kata, a njegov kolega zapjeva visokim tenorom:

– Ja ljubim ruku vam, madam!

Cijelo stubište zazvoni od smijeha.

Suha žena cikne, dohvati komadić letve i zavitla ga uza stube. Drvo je poskočilo preko stuba i udarilo u nogu jednog garavog kovača, koji je okivao prozore. On spusti čekić i reče mirno:

– Čuju gospon Franc, nek rečeju svojoj gospi da se zeme skup.

Ali Franc je spustio glavu i podigao stražnji kraj ormara.

– Franc! – vikne sada suha žena. – Zakaj puštaš da me tu vređaju nekakvi fakini. Laji! Laji! Ti šuft bezobrazni!

Međutim, Franc je vješto skrenuo sa ormarom na stube u suteren, mrmljajući nešto u dasku ormara.

Suha žena se stresla od bijesa i potrčala za ormarom i mužem.

– Si ju videl, prokleta baba, joj vrag mater, – rekao je mirno kovač i počeo opet udarati po doglavku prozora.

Žena se jedan čas zaustavi, pogleda bijesno uza stube, a onda poleti u suteren.

I njena vriska i njeno proklinjanje čulo se joj još i onda kad su sve stvari ispred vrata nestale u podrumu.

Osam dana sipila je kiša. Osam dana nije se nitko useljavao. Soboslikari i kovači fućkali su i pjevali po gornjim katovima, suha žena je vriskala i proklinjala. Iz obućareve sobe čulo se kuckanje čekića.

Nakon osam dana počelo je useljavanje i u gornjim katovima.

Najprije se u prvi kat s lijeve strane uselio jedan profesor. Pred kućom su stala dvoja špediterska kola: ormari, kreveti na kojima su sve pukotine bile začepljene sapunom, a svi rubovi s nutarnje strane žuti od raznih sredstava za tamanjenje stjenica, knjige, drva, jedan bidermajerski fotelj sa jednom prebijenom nogom, otoman iz koga su visjeli komadi gurte, raspucani i izlizani četverouglati kuhinjski stolci, jedna ulupljena zicvana... Gospodin profesor stajao je kod ulaznih vrata i pazio kako se skida pokućtvo sa kola. Njegova gospođa otišla je gore u stan, da se sekira kako radnici sa svojim potkovanim cipelama prljaju i kvare parkete. Svaki čas čuo se njezin alt kako tutnji odozgo:

– Rezika! Rezika! Donesite krpe! Svi parketi budu mi se cugrundrihtali! Rezika!

Ali Rezika, punačka međimurka, nekako je volila da se mota po stubama gore dolje između radnika, koji su prenosili stvari. Ona je na dozivanje svoje gospođe samo odmahivala rukom i smješila se radnicima:

– Navek kriči ta stara sova, kak da se je ko boji.

Stubište je bilo usko i radnici su, tegleći stvari, kleli bogove onome tko je izmislio i načinio ovako tijesne stube. Ali, silazeći dolje, oni su se smijali i svojim teškim popucanim lopatastim rukama tapšali Rezikine naročite obline sa kojima je objesno strugala zidove i ogradu stuba... Jedan dugački Kranjac od dva metra sa rukama kao lučkim dizalicama pomilovao ju je čak i po prsima. Ali ona se je samo presavila i kroz smijeh pokazala zube. Od tog časa ona mu je jednako pristajala u stope.

Kad su kola konačno bila prazna onaj dugački Kranjac i još jedan njegov drug zastadoše u hodniku pred gospođom profesoricom. Dugački skine šešir i turi ga pod pazuho, proturi sa naporom dva prsta u žep kaputa (za cijelu ruku bio je žep premalen) i izvuče neku crvenu prljavu cedulju. Račun.

Gospođa profesorica pažljivo ogleda cedulju sa sviju strana, okrene je nekoliko puta i pruži je natrag dugonji.

– To je preveć zaračunato. Ja se nis tak pogodila. Bum došla sama platit. Zbogom.

Ali dugonja se nije micao. Naišao taj čas profesor, vidio situaciju i nešto počeo da šapće svojoj ženi. Ona je jedno vrijeme odmahivala rukom i govorila:

– A je! Kaj još!

Ali na njegovo uporno šaptanje ona se okrene ipak prema dugonji i začeprka po torbici. Konačno iščeprka par dinara i položi ih na ogromni crni dlan. Dugonja pogleda dinare, stane s noge na nogu i polagano se okrene. Njegov drug reče u po glasa: hvala!

Kad su izašli gospođa profesorica zalupi za njima vrata.

Dugonja počme glasno da ruši bogove:

– Hudič! Pet dinarjov, in nič več. Prokleta baba, jaz joj...

Nije dorekao. Uza stube kraj njih penjala se Rezika. Dugonja opsuje još jedamput krupno, razmahne ručetinom i pljesne Reziku po stražnjoj oblini da je gromko odzvonilo od suterena do mansarde...

Svakog dana zaustavljala se tako po dvoja, po troja kola. Kočijaši su palili lule, pljuckali i kleli. Radnici su vukli uza stube ormare, krevete, klavire i stolove, stenjali i glasno kleli radi male napojnice.

Za desetak dana kuća je bila puna. Lijevo na mansardi jedan tipograf, udovac sa troje male djece i starom materom. Desno: krojačica, sama. Pod njom jedan trgovac sa ženom, sa njezine dvije sestre, stare frajle i njihovom materom. Lijevo: jedna udovica sa svojom prijateljicom i sa dva cimerhera. U drugom katu lijevo jedan banski činovnik stari gospodin sa četvero djece i mladom ženom, njihovom maćehom. Desno: jedan agent. U stanu toga agenta bile su tri ženske. Dugo u kući nije nitko znao koja je od njih

Digitized by Google

agentova žena. Lijevo: profesor, odnosno profesorica. U prizemlju jedan oficir sa svojom mamom lijevo, i dvoje staraca desno.

Prvih mjesec dana bio je u kući savršen mir. Stanari su oprezno njušili jedan drugoga prije nego li će jedan drugom skočiti za vrat.

Na kraju mjeseca zakuca suha dugačka žena iz suterena na vratima svoje susjede i reče oštro:

– Gospa, zutra u jedanajst dojdeju presvetli blagosloviti kuću. Blagoslovili buju svaki stan ekstra. Nek bude pri vam sve pospremleno i zrihtano kak se šika za sveti čin. Su razmeli?

Onda se stala penjati na katove kucajući lijevo i desno, ponavljajući:

– Milostiva, zutra dojdeju presvetli. Buju blagoslivlali stane. Ob jedanajsti buju došli, prosim.

Prema vratima na kojima je kucala, ona je mijenjala ton i predikat. Na mansardi je ponovila doslovno onu formulu iz suterena.

Kad je sišla do dvorišnih vrata naglo ju je uhvatio kašalj. Uhvatila se za dovratak i pljunula – krv.

Presvjetli došao je u pola dvanajst u pratnji svoga »nećaka«, inžinjera koji je gradio kuće za svog »ujaka«. Dovezli se u taksiju. S njima i jedan poslužitelj sa štolom, blagoslovljenom vodom i škropilom.

U veži dočekao ih je Franc i gospa hauzmajstorica. Ona je stala pred svoga muža, priskočila presvijetlom i poljubila ga u ruku.

Presvijetli je milostivo potapšao po ramenu i zapitao:

– No, gospa Micika, kako je?

– Fala na pitanju, presvetli. Zdravlje malo slabejše, ali dal bu dragi Bog bolše! – govorila je gospa hauzmajstorica klanjajući se za presvjetlim. – U kući je, prosim sve u redu. Svi su se pripravili već za sveti čin...

Presvijetli pošao od stana do stana. Za njim visoki mladi gospodin nećak, poslužitelj, Franc i gospa hauzmajstorica Micika.

U svakom stanu vješao je gospodin kanonik štolu oko vrata, uzeo križ u jednu ruku, a škropilo u drugu. I dok je mrmljao molitvu i škropio prostorije, pažljivo je gledao pokućtvo svojih stanara i pokušavao da mu odredi cijenu. U ponekom stanu on se je za vrijeme molitve namrštio: vidio je kako je negde zabijena u zid neka ogromna kuka... A dok je on tako ocjenjivao pokućtvo, njegov je nećak procjenjivao znalačkim okom sve mlađe žene svojih stanara...

I kad je nakon blagoslova presvijetli gospodin kanonik sjeo u taksi, reče:

– Novac je dobro ukamaćen, a Gusti?

– Da, ujače, sasvim pristojno ukamaćen.

– A mebli u svakom stanu prilično čvrsto garantiraju stanarinu?

– Da, ujače, – odgovarao je mladi graditelj, skačući mislima sa tri žene agentove na mladu ženu banskog činovnika. Čvrsto je uhvatio njihove poglede za vrijeme svetog čina.

Vilko Ivanuša:

Majska sjećanja.

Bio je Maj.

Nebo bilo je svijetlo i zvonovi su pjevali o nečem Nepoznatom. Kestenovi su požudno rascvali i zrak je raskošno mirisao.

Sjeti se, kako smo zajedno lutali po šumi!

Drveće propupavši, stidljivo je šumjelo i potajice mumljalo himnu sreće novom životu i krilo nas svojim zelenilom od znatiželjna sunca, koje je silom željelo vidjeti našu sreću.

Kroz šumu tekla je rijeka svojim plavkasto-zelenim i svijetlim valovima, koji su se ljeskali na sunčanom zlatu. I na njenim obalama rasla je sočna trava i ponosna trstika.

Ti si trgala one baršunaste i mekane glavice njihovih stabala i milovala me obijesno njihovom mekoćom po licu.

I tako su ti oči divno sjale!

Gazili smo travu i prvo proljetno cvijeće. Bijele visibabe i plave ljubice morale su prigibati svoje nedužne glave pod našim koracima. Mi smo stupali tada u susret životu.

Onda je život bio pjesma.

Voljeli smo se i vjerovali u Budućnost.

Omamljeni slušali smo cvrkut ptica i zuj marljivih šumskih pčela. Mi smo bili puni radosti i života, a zrak pun ozona. Oboje bili smo tako bijedni i tako siromašni, a opet tako sretni i tako bogati.

Ja sam ti pričao divnu priču o zemlji slobode, bratstva i jednakosti, gdje će svi biti jednaki i neće biti ni bogatih ni siromašnih. Zajednički će svi raditi i zajednički uživati plodove svog rada. Gomilat će bogatstvo, ne za one koji ništa ne rade, kao sada, već za sve ljude jednako.

I tada će rad biti sreća.

I svi će se ljubiti i biti sretni.

I tada će čovjek biti bog!

Umjetnost će cvasti, gospodarstvo napredovati i svi ćemo biti djeca sunca!

Ti si me slušala kao očarana i zanosila se zajedno s menom kao dijete i gledala me s nekim ponosom i udivljenjem.

– Kada će to biti? pitala si naivno.

– Neznam! rekao sam prazno.

I u taj momenat naš se lijepi san razbio kao svijetla vaza. U tvom oku zasjala je suza i ja sam bio očajan i osjećao se umoran do smrti.

Sunce je tada krvavo tonulo na zapadu...

*

I opet je maj.

Nebo je sada crno i zvonovi nariču o Apsolutnom. Kestenovi su i ovaj put bujno rascvali i zrak pijano miriše.

Prošlo je nekoliko godina i mi ne lutamo više šumom.

U dušama našim sada je mrak!

Drveće je također propupalo i još šumi, dapače fijuče. Nekako prijeti i opominje.

Sunca nema, ni naše sreće više nema.

Rijeka u šumi mutnija je i podmuklija, nego li ikad. Na obalama njenim sada je masni mulj, a ponosnih trstika više nema.

Nijhove baršunaste glavice klonule su slomljene i leže smrvljene po blatnoj zemlji.

Digitized by Google

I tvojih očiju više nema, ali svejedno osjećam njihov mutni i razočarani sjaj.

Trava je zgažena i proljetno cvijeće također. I smrvljene glavice malih visibaba i nježnih ljubica trunu žalosno po tlu, kojim smo nekad išli u susret novom životu.

I život nije više pjesma.

Tebe više nema i poljuljala se vjera u Budućnost.

Ni ptice ne cvrkuću više onako, kao što su cvrkutale prije, već nekako ozbiljnije, oporije. A zuj šumskih pčela čuje se kao neka zlokobna grmljavina. Nema ni radosti ni onog životnog fluida i zrak je nečim nabijen, sparan.

I nas više nema. Mi smo se rastali.

I čuje se plač djece i osjeća bol žena i vidi se gomila, koja ide u smrt.

I sve je nekako trulo i sapeto i čini se, kao da će se sada raspuknuti.

Ja mislim sada na tebe i gle – sunce ovaj čas izlazi na obzorju i nestaje crnih magla.

I sve tuge nestaje u duši mojoj, jer me ono oblijeva svojim krvavim sjajem.

I u taj čas ja opet vjerujem u Budućnost!

Angelo Cerkvenik:

O bijelom i crnom kruhu.

I.

– Propaganda, posve obična propaganda! govorite!

Sve, štogod je ikada tko napisao, sve je bilo i bit će propaganda!

Priznajem, neka razlika postoji između naše i vaše – propagande!

Naša: intenzivna propovjednica velike ideje, koju je milijone tvoraca sadašnjosti i budućnosti nosilo, koju na milijone tvoraca sadašnjosti i budućnosti nosi na svojim mišićavim leđima.

Vaša: sluškinja vaših osobnih sporova...

Naša: graditeljica i braniteljica kulturnih vrlina sviju vijekova pred neizbježivim haosom budućnosti.

Vaša: bojovnik za ekonomsko-socijalni status quo, pospješiteljica anarhije i svakovrsna haosa...

Naša: pogled u budućnost...

Vaša: obožavanje nadgrobnih spomenika...

*

Mi svi, koji vjerujemo – odlučili smo se za – život, vi za – muzeje!!!

II.

Umjetnik neka bude slobodan, umjetnost slobodna! suvereno razglašujete.

Riječi, riječi!

Dokle je r a d prikovan u spone profitskih nagona nosioca današnjeg gospodarskog poretka, dokle je rad sapet verigama borbe za svagdanji kruh, sve dotle i ne može biti ni slobodnog umjetnika, ni slobodne umjetnosti...

Umjetnost je naime također samo – rad!

Slobodna umjetnost bit će sagrađena samo na slobodi rada!

Zato se borimo za oslobođenje rada...

Mi, koji vjerujemo u to oslobođenje...

III.

– Vi ste utilitaristi! Umjetnost mora biti autonomno-estetski fenomen! prezirno nam predbacivate!

Argumenat sviju onih prezasićenih, dobro obučenih, obuvenih, koji vide samo sebe...

Imamo mozgove i znamo dobro, da život, koji je opseg samih usko spojenih ovisnosti, isključuje mogućonst svakog istinitog autonomnog fenomena.

Utilitaristi smo do skrajnosti i ostat ćemo n a j m a n j e dotle, dok budu milijoni besposlenih prisiljeni umirati od glada, zime i besposlice!

Zato, jer najveća zapovjed umjetnika i umjetnosti jest i mora biti najintenzivnija čovječnost doslovce u najvećem značenju tog pojma!

Ovako mi, koji vjerujemo u počovječenje čovjeka...

Drukčije vi, koji vjerujete u sakrosanktnost vaših intimnih osobnih sporova...

IV.

– Pravo na bijeli kruh zahtijevamo...

*

Istinito gladni sežu uvijek najprije po crnom kruhu.

Prezasićenima je također torta – precrna...

Sa tim ukusom je također kao i sa svakim drugim: Bijeli kruh je simptom degeneracije ljudskog želuca, a bijeli kruh umjetnosti je simptom degeneracije umjetničkog ukusa.

*

Ne kratimo vam tog prava.

Unutrašnjost vaših želudaca nas najviše zanima kao objekt medicinske analize!

*

Gladni znadu:

Životinja je onaj, koji misli na bijeli kruh desetorice umišljenih izabranika, dok milijoni umiru od čežnje za – crnim. **(Iz martovske »Svobode«).**

Dr. Desanka Ristović:

Trezvenjački pokret i žena.

Savremenom popularizacijom medicine dopiru do ljudske svijesti sve više činjenice o štetnom i razornom djelovanju alkohola na čovječji organizam. Sve se jače učvršćuju redovi onih hrabrih pobornika-trezvenjaka koji u pobjedi protiv alkohola, tog najjačeg i najopasnijeg protivnika svakog napretka i blagostanja nalaze i naći će izvor zdravlja, sreće i radosti ljudske.

U toj borbi susrećemo srazmerno vrlo malo žena. Žena kod nas srećom nije zaražena porokom alkoholizma. Možda je to razlog, da ona potcjenjuje svoje usluge i kao da ne osjeća važ-

Digitized by Google

nost svoga sudjelovanja u trezvenjačkim redovima. Žene još nisu svjesne, da sve patnje i stradanja, sve nedaće i nesreće, koje se u alkoholizmu stvaraju, satiru i dave najjače nju — ženu. Uđimo u bolnice i ludnice među one bijedne slaboumnike i epileptičare, uđimo u popravilišta i zatvore, svagdje susrećemo iznakažena, blijeda, iscrpljena lica, često do životinja upropašćenog bezbroja otaca i muževa. Ovdje, gdje je alkohol ubrao svoje žrtve, zar tu ne stradava najviše žena?

Nije manje stradanje matera, dajući život nezdravom potomstvu. Nažalost još uvijek je malo žena, koje znaju da se štetni utjecaj alkohola može opažati u nekoliko generacija. U roditelja alkoholičara već je zametak defektan i ne može da se normalno razvije u utrobi materinjoj. Uvjerljivi statistički podaci raznih naroda i mnogih uglednih autora mogli bi da skrenu pažnju i najokorelijem alkoholičaru i da ga opomenu, da je svako zločinac onaj, ko na svijet stvara bogalje – bilo duševne bilo tjelesne.

Po jednoj statistici vidimo, koliko pijanstvo roditelja utiče i na nicanje zubi u prvoj godini djetinjoj. Tako od 1000 djece u 9 mjesecu još nisu imali nijednog zuba:

od roditelja koji ništa nisu pili	215
„ „ „ su umjereno pili	339
„ „ pijanica	423

Po jednom holandeskom naučniku, koji je ispitivao razorno djelovanje alkohola na umni razvitak djece i to kod onih malih nesretnika, koji su u roditeljskoj kući dobivali vino, pivo i rakiju, naučili smo ovo:

	vrlo dobar	dobar	loš
djeca, koja su redovno pila	14.7%	40.0%	45.3%
djeca, koja su po gdjekad pila	23.6%	52.0%	23.6%
djeca, koja nisu nikad pila	34.6%	48.0%	16.6%

U Wienu (Beču) nalazilo se 1927. god. u zavodima za socijalno-higijensku zaštitu djeteta 30% djece, koja su se morala tamo smjestiti, pošto je toliko porodica zarušio alkohol. Svakako najbolniji i najbeznadniji rastanak djeteta sa toplog domaćeg ognjista. U ovim razrušenim i rastrovanim porodicama zar ne pati i ne stradava opet najjače i najteže žena-mati?

U našoj zemlji popije pojedinac prosječno godišnje 30 litara vina, 8 lit. piva i 8.5 lit. rakije, to znači svega 47 lit raznog alkoholnog pića, odnosno 6 lit. čistog alkohola u vrijednosti od 555 dinara.

Svega se kod nas u zemlji potroši na razna alkoholna pića oko 6 milijardi dinara. (Narodna čitanka o alkoholu od Dr. Andrije Štampara).

Kad bi se ove milijarde dinara potrošene na alkohol pretvorile mjesto u alkohol u hranu, odjeću i obuću, teško bi se mogao naći gladan, gol i bos čovjek u našoj zemlji! A ovako, ko najteže osjeća u porodici svojoj neimaštinu i bijedu svojih ukućana, kome se srce steže, kad pomanjka u kući kora hljeba ili komad drveta, da se ugriju oni, koje alkohol »grije«? Strada i pati najteže i najviše i opet samo naša trijezna i mukotrpna žena-mati.

U Americi žene su pomogle, te se je izglasao zakon o prohibiciji, koji je amerikanski narod podigao do zamjerne kulturne visine. Zaslugom žene u Americi školska su se djeca upoznala sa opasnostima alkoholizma. Već 40 g. ženska trezvenjačka udruženja u Švajcarskoj uz prosvjećivanje širokih masa istakla su se i na praktičnoj osnovi borbe protiv alkoholizma, stvarajući bezbroj bezalkoholnih restorana, kod nas poznatih pod imenom »zdravljak«. U Švedskoj ženski trezvenjački pokret može da se pohvali, što je u sto godina pala potrošnja alkoholnih pića od 46 litara na 7.5 litara po glavi. Slične rezultate vidimo u Norveškoj i Finskoj. U svima tim zemljama naročitu pažnju posvećuju žene trezvenjačkom odgoju djece. Jer, kao što je najvećem dijelu bolesti neznanje jedini razlog, tako je i alkoholizam sazdan ponajviše na neprosvjećenosti i rđavom odgoju.

U ovom golemom poslu prosvjećivanja i odgajanja u trezvenjaštvu žena je najpozvanija, da u prvom redu svojim ličnim primjerom u potpunom (ne polovnom!) uzdržavanju od pića spašava ne samo svoju sadanju porodicu nego da stvara temelje budućem, novom i boljem društvu. A ko iko a ono žena ima vrlo mnogo razloga da se skuplja u što većem broju u trezvenjačkom pokretu, jer samo tako će se njena blagotvorna nastojanja moći prije i jače osjetiti u kući njenoj, u kući njenog susjeda i u svima ostalima širom zemlje, na opću korist celog našega naroda.

Književni pregled

Kritike g. Milana V. Bogdanovića

(„Stari i novi". Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1931.).

O kritici u časopisima i novinama, kao takvoj, ili o kritici kao jednom dijelu književnosti, može i najprosječniji čitalac imati svoj sud.

Od svih sudova i – pogleda, dižem učtivo – ruke, ali ne znači to, da se odmah slažem s tim, da u toj vrtoglavoj perspektivi treba gledati sa tužnim sažaljenjem primitivca – u nezdravo stanje. Smatram, da u najezdi nekulture, ambicioznih i nepismenih kritika raznih provincijskih ideologa i recenzenata, nije moguće govoriti o – pravim kritičarima.

Digitized by Google

Nijedan više nema pretenzija, da u nizu imena i lica pokaže svoje pravo lice. Da su izaratne plejade raznih desperata-kritičara onaj stari način kritikovanja i »traženja bez intuicije« i bez »dubljih analizâ«; način iz doba, kada se uveliko razbacivalo atributima i kada se sve prelamalo – kroz »prizme«, prometnule u pamfletsko natezanje i – box-mach, svjedoči najbolje nedavna prošlost, a i sadašnjost.

U ime prave kritike treba uzeti samo jedan stavak iz, inače, programatskog uvoda g. Milana V. Bogdanovića, koji će, zato, što nije »izraz« neke superiorne kritičarske nadmoći, filozofske ironije, ili – strogosti, ličnih intonacija, s kojegod strane, biti najbolja ilustracija njegovog stava, koji svako može i unapred da primi, iako on u današnjim »običajima«, u kritici i u »načinu« kritikovanja ni najmanje nije neizrazit.

»Tragati za piscem u njegovome delu, i sklopiti njegov duševni i duhovni postroj iz načina kako je on sagradio svoj svet, isto je tako stvaralački posao kao i stvoriti iz svoje mašte jedno novo životno biće«. (str. 22.).

Kritičar ne postavlja nacrte. On traga. Neiscrpivo poznavanje života, a i životne filozofije, njegovim sudovima daje stabilnost.

»Intuicija« rješava ono, što ne mogu teoretske fundacije u zlatnim koricama. Čovjek može poznavati sve, i znati mnogo, a da ipak »neumjesno« upotrijebi na pr. riječ »nov« i »novo«, osobito, kada se radi na pr. o – poeziji, gdje bi ta riječ imala biti najosjetljivija riječ, a kojoj se značenje češće daje u nipodaštovanju njezinoga pravog smisla.

Kritičar mora biti ne samo analizator, nego mora, u osnovi, biti i sposoban da se preraste; u tim granicama (ako se to može uopće nazvati granicama), izvija se način i stav g. Milana V. Bogdanovića, koji svojim kritikama ne udara žig »malicioznog posmatrača« ni »autoriteta«, a gleda pod svim uglovima.

In parenthesi, treba dodati: da bi interesantno bilo, porediti na pr. prikaz Ujevićeve poezije g. Milana V. Bogdanovića sa onim, što na pr. piše Velibor Gligorić (u svojoj knjizi »Matoš – Dis – Ujević«, 1929.) o Ujeviću, i – Ladislav Žimbrek u jednom broju »Hrvatske Revije« (god. 1930.) – pa da se vidi da je g. Bogdanovićeva – i stilskom jednostavnošću i intuitivnim osjećanjem predmeta, o kome se govori – nadmašila.

Žimbrek je svojoj kritici dao naslov »Mrtvi pjesnik« a to je »nepravda« i možda jedna od većih, bez obzira na ono, što se ispod naslova – niže, za pjesnika, čiji bi, možda, samo jedan kratak i nemaran potez Ladislava Žimbreka, svima njegovim tvrdnjama i zaključcima, zaprepastio.

Prikaz Ujevićeve »Kolajne« g. Milana V. Bogdanovića toliko je sažet, da bi vađenje citata bilo cjepidlačarenje i– nemoguća ishitrenost.

U većini bar kritike g. Milana V. Bogdanovića nisu nikakvi »definitivni zaključci« ni »ocjene«, pa je na pr. zanimljivo, među ostalim, pričekati – kako će se njegov stav razviti prema najmlađim piscima i prema – nadrealistima, kojih se je osvrtom na Marka Ristića i Aleksandra Vuča načelno dotakao.

M. Bosanac.

Mekši je od cakline

dragocjenih zuba, zato može da je polira kano biser i time da ne samo sačuva već i poveća njenu naravnu ljepotu-izvrsni krem

SARGOV

KALODONT

Ljepši zubi

Digitized by Google

Emil Vandervelde o Palestini.

Uz njemačko izdanje Emil Vandervelde: Schaffendes Palästina. Der jüdische Aufbau heute und morgen.

Pretsjednik Druge internacionale boravio je u Palestini u proljeće 1929., dakle još prije čuvenih augustovskih nemira, koji su i u najširim krugovima probudili interes za Palestinu. Valja naglasiti da se njegovo mišljenje nije ništa promijenilo krvavim događajima: simpatije za cionizam ostale su mu jednako tople. Njega i njegovu ženu pozvala je Egzekutiva svjetske cionističke organizacije da prouči židovski rad u Palestini i da kao objektivan nežidov i slobodouman socijalist izrekne sud o rezultatima i izgledima židovskoga obnovnog rada.

Veoma je poučno kako Palestinu promatra marksist Vandervelde, kako crta pojedine dijelove njena stanovništva i probleme koji nastaju vraćanjem židovskoga naroda u ovu zaostalu zemlju. Za Židove imade njegovo mišljenje vrijednost objektivnih opažanja odličnoga nežidova, a za nežidovski napredni svijet može njegova knjiga da bude pouzdan vodič kroz gušťaru toliko različitih i tako protivnih sudova o Palestini i izgradnji židovske narodne domaje.

U prvom dijelu opisuje Vandervelde bez pjesničkoga patosa ali zato vjerno i trijezno dojmove sa svoga puta u Palestini: Uskrs u Jerusalemu, židovske poljoprivredne kolonije u dolini Emek Jezreel, plantaže u Judeji, novi židovski grad Tel Aviv, najvažnije cionističke institucije, naročito židovski narodni fond za otkup zemljišta, Keren hajesod za različite zadatke kolonizacije i Vaad Leumi, narodno vijeće palestinske židovske zajednice. U drugom dijelu tretira probleme cionizma na temelju ličnih opažanja u Palestini ali još više na temelju dosta bogatog poznavanja židovske i nežidovske literature o tim pitanjima. U trećem dijelu opisuje njegova žena sumarno i površno ali toplo i duhovito socijalni rad u židovskoj Palestini, posebice zdravstvo i skrb za majku i dijete.

Putni su dojmovi plastična slika židovskoga obnovnog rada. Pred nama iskrsavaju tipovi nove Palestine, od starinskoga ortodoksa kraj jerusalemske Zidine plača preko modernoga koloniste i građanina, koji se brinu prije svega za svoj ekonomski interes, do radnika i seljaka, koji živeći u potpunim komunama ili u samostalnim ali ipak zadružnom organizacijom povezanim gospodarstvima nastoje da ostvare cionističke ideale. Od starih dijelova palestinskih gradova preko novoga Tel Aviva do komuna u Emeku – koliko ga li šarenila! A ipak je sve to jedno, jer je vraćanje židovskoga naroda zemlji, grudi i jeziku.

U drugom dijelu analizira Vandervelde ciljeve cionizma i crta pojedine struje u ovom velikom pokretu koji hoće da židovskome narodu vrati domaju-zemlju. Dok jedni i dan danas sanjaju o židovskoj državi koja se ne bi ni u čemu razlikovala od drugih država na svijetu, dotle primjerice palestinski židovski radnici traže da se u Palestini, pa i u Transjordaniji nasele židovske mase što su razvitkom kapitalizma u dijaspori izgubile ekonomsku bazu, ali to naseljenje žele da provedu na temelju socijalizma, borbom protiv kapitalističkoga izrabljivanja, forsiranjem židovskoga rada i sporazumom s arapskim radnim narodom. Za ovakav cionizam, veli Vandervelde, koji je tisućama »poniženih i uvrijeđenih« Židova vratio ponos, internacionalni socijalizam i made punu simpatiju.

Pored idealizma i požrtvovnosti židovskoga radnika-pionira najjače se Vanderveldea dojmio povratak hebrejskome jeziku i rođenoj grudi. »Izgradnja narodne domaje traži svakako i stvaranje narodnoga jezika. Židovi koji su došli u Palestinu imali su ga nekoć, ali su ga jedva govorili ili su ga čak potpuno zaboravili. Danas imadu opet svoj jezik.

Vanderveldea, dakako, naročito zanima odnos kapitala i rada. Premda je kapitalistički utjecaj jači iz dana u dan, jer Palestina sve više ulazi u sklop svjetske privrede (Ruthenbergovo poduzeće za elektrifikaciju, iskorišćivanje mineralnoga blaga u Mrtvom Moru, velika luka u Hajfi, cijevi za mosulski petrolej, pa najzad i neobičan rentabilitet palestinske naranče koja upravo dominira na svjetskome tržištu), ipak i danas radništvo udara svoj biljeg čitavoj židovskoj Palestini. No ono imade još velik put pred sobom. Uz klasnu borbu u židovskoj Palestini mora da pomogne oslobođenje arapskog seoskog proletarijata ispod jarma veleposjednika efendije, jer samo tako može u ovoj juče feudalnoj, danas kapitalističkoj zemlji da izvojšti pobjedu sutrašnjega socijalizma. Dok boljševički emisari huškaju arapske felahe protiv Židova, jer da su službenici engleskoga imperijalizma, ali ne protiv njihovih pravih izrabljivača efendija, dotle socijalna demokracija očekuje upravo od saradnje židovskoga i arapskoga proletarijata u okviru mandatske Palestine stvaranje novoga socijalističkog gospodarstva.

Samo se po sebi razumije da palestinska vlada snosi velik dio odgovornosti za uspjeh ili neuspjeh obnove Palestine. Vandervelde se pridružuje židovskim i engleskim kritikama palestinske uprave, kojoj je jedina briga da bude štedljiva, pa makar i ne izvršila nijednoga od mandatskih zadataka. (Macdonaldovom autentičnom interpretacijom zloglasne oktobarske Bijele knjige obećaje britanska vlada da će početi konstruktivno da pomaže izgradnju palestinske židovske domaje i razvijanje lokalne samouprave ne dirajući ni u čija vjerska i građanska prava. Time će se, možda, konačno ostvariti ono što traži i Vandervelde u svojoj knjizi).

Pošto je tako Vandervelde ocrtao dojmove i probleme, izriče svoj sud o budućnosti cionizma. Arapsko pitanje, siromaština zemlje, svjetski kapitalizam – sve su to zapreke, ali se one mogu svladati. Vandervelde gleda u budućnost cionizma s dosta vjere, a svakako s veoma mnogo interesa i simpatija. Kao što su marksisti prije četrdeset godina prezirali belgijske zadrugare, tako mnogi od njih danas ignoriraju cionizam. »A zadrugarstvo i cionizam pomažu ostvarivanje socijalizma, jer unose u kapitalističko gospodarstvo socijalističke klice. To je dovoljan razlog, da im nijedan socijalist ne uskrati simpatiju i pomoć«.

Može da bude različitih mišljenja u mnogim pojedinostima Vanderveldeove knjige, ali nema sumnje, da vrijedi pročitati ovo nepatetično i trezveno ali posve pozitivno i objektivno djelo prvaka internacionalnoga socijalizma.

Dr. Cvi Rothmüller.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ul. 42.

Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Bednjanska 9.

Digitized by Google

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

ŠTAMPILJE

iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.

Rezbarenje

pozlaćivanje i posrebrenje

Športske i društvene **znakove**

GRIESBACH I KNAUS

tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova

ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Tvornica umjetničkog pokućtva

Bothe i Ehrmann d.d.

Zagreb

Tvornica Savska cesta 25. Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaona: Zagreb, Ilica 23. Telefon 31-15.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.

Proizvađa pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.

UMJERENE CIJENE!

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

Osiguranje pokriva svaku štetu od požara, groma i tuče! • Životnim osiguranjem štediš za stare dane i skrbiš za svoju poredicu u slučaju prerane smrti!

Za provedenje takovih i svih drugih vrsti osiguranja obratite se na najstariji domaći osiguravajući zavod

»CROATIA«

osiguravajuća zadruga u Zagrebu,

koju je godine 1884 osnovala općina slobodnog i kr. glavnog grada Zagreba.

„CROATIA" ima svoje sjedište u ZAGREBU u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale i zastupstva u Beogradu, Dubrovniku, Karlovcu, Ljubljani, Mariboru, Osijeku, Sarajevu, Splitu, Subotici, Šibeniku i Velikom Bečkereku.

Mjesni povjerenici i zastupnici zadruge nalaze se u svim većim mjestima naše države. — Zadružna jamčevna sredstva iznose preko dinara 114 milijuna. — Do sada isplaćene odštetnine premašuju već svotu od dinara 125 milijuna.

Osigurajte se dakle kod domaćeg osiguravajućeg zavoda „Croatiae".

„PRESLICA"

TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.

ZAGREB

TELEFON BROJ 28-46

Telegramme: PRESLICA-ZAGREB

Tvornica Oroslavje

Tkaona - prediona - končanje bojadisaona i apretura

500 radnika

Pamučne, svilene i polusvilene proizvode

Što se je dogodilo?

Ništa osobita!

Prepiru se samo dvojica da li je **kupovanje na otplatu** putem

Prodajne zadruge detaljnih trgovaca,

Zagreb - Ilica broj 9

u istinu tako

praktično i povoljno

kao što se to svuda govori.

Ako Vi još niste čuli za taj novi sistem, zahtjevajte od zadruge odmah opširan prospekt, da se o tom uvjerite.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. ▪ 1. JUNA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. St. Ivanić (Beograd): Socijalni uzroci tuberkuloze u Jugoslaviji.
Economicus: Ekonomski razgovori i pregovori.
Đuro Grčević: Historijski razvitak radničkog zaštitnog zakonodavstva.
Vladimir Angelus: Društvo naroda i carinska unija.
Talpa: Ivan Cankar i slovenački proletarijat.
Mirko Kus-Nikolajev: Duh židovstva i savremeno društvo.
Viktor Ivičić (Požega): Jedno predavanje.
Upton Sinclair: Henrik Ibsen.
Tone Čufar: Molitva suncu.
Književni pregled.

BROJ 6

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

ZAGREBAČKA DIONIČKA PIVOVARA I TVORNICA SLADA

PODRUŽNICE: SISAK I KARLOVAC

PREPORUČUJE SVOJA PRIZNATO NAJBOLJA PIVA I TO:

EKSPORTNO, IZLOŽB. OŽUJSKO, DVOSTRUKO SLADNO „JELAČIĆ" PIVO U BURADI I U BOCAMA, KAO I JUBILARNO „TOMISLAV" PIVO U BOCAMA

TELEFON BROJ 4090, 4091 i 6186

BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB ŽELJEZNIČKA STANICA ZAGREB-SAVA

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Najbolji svjetsko poznati aparati za umnožavanje

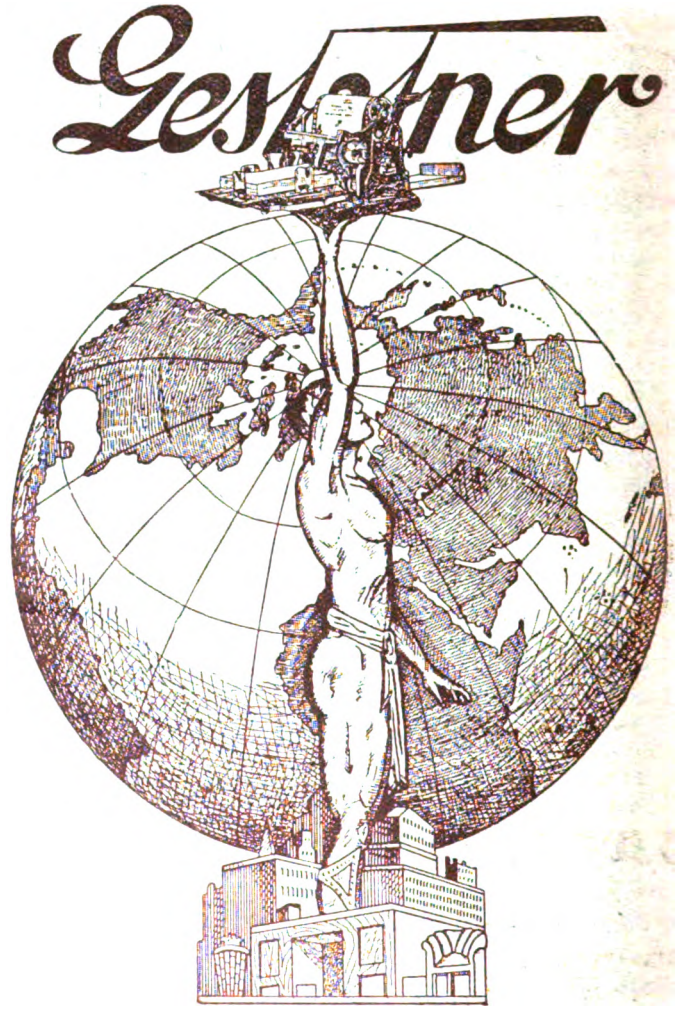

D. Gestetner Ltd.

Beograd
Dobrinjska 12
Tel. 36-65

Zagreb
Samostanska 2a
Tel. 25-84

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 6. ZAGREB, 1. JUNA 1931. GODINA IV.

Dr. St. Ivanić (Beograd):

Socijalni uzroci tuberkuloze u Jugoslaviji

Makoliko da je tačno tvrđenje da je tuberkuloza socijalna bolest, ipak svaka zemlja, pa čak i u istoj zemlji, razni delovi njeni i razni narodni slojevi i klase imaju posebne socijalne odnose i prilike, koji potpomažu širenje ove bolesti. Istraživanja socijalne etiologije tuberkuloze moraju voditi računa o različnim socijalnim, ekonomskim i prosvetnim prilikama pód kojima pojedini delovi naroda žive. Nemamo nameru, da ovim člankom iscrpemo sve socijalno-ekonomske činioce, koji utiču na rasprostranjenost tuberkuloze u našoj zemlji. To bi bila veoma opširna studija. Ali želimo da ukažemo na one činioce, koji igraju najvažniju ulogu za rasprostranjenost ovog socijalnog zla.

Rasprostranjenost jedne bolesti ceni se po broju obolelih. Tuberkuloza je bolest za koju nema ovakvih tačnih podataka ni u zemljama sa mnogo tačnijom statistikom, što je sasvim razumljivo i izlazi iz kronične prirode ove bolesti i teškoća oko lekarske pomoći u najširim slojevima naroda. Mnogo su tačnije statistike smrtnosti od tuberkuloze.

U važnijim državama umrlo je na 10.000 stanovnika od tuberkuloze:

1913.			1918.	
1.	Austrija	28.3	1. Austrija	36.0
2.	Norveška	22 0	2. Francuska	27.8
3.	Irska	21.4	3. Japan	24.9
4.	Francuska	21.3	4. Nemačka	22.7
5.	Japan	20 9	5. Irska	21.9
6.	Švajcarska	19.9	6. Holandija	21.3
7.	Švedska	18.5	7. Španija	20.4
8.	Škotska	16 9	8. Švajcarska	19.6
9.	Španija	15.3	9. Norveška	19.1
10.	S. A. D.	14.8	10. Švedska	17.6
11.	Holandija	14.2	11. Engleska	16.9
12.	Nemačka	14.2	12. Belgija	15.9
13.	Engleska	13.5	13. Škotska	15.9
14.	Belgija	13.5	14. Italija	14.6
15.	Italija	10.6	15. Danska (1920.)	10.6

Povećanja u 1918. godini dolaze nesumnjivo kao posledice teškog stanja za vreme rata. Već dve tri godine posle rata vidimo opet opadanje. Tako je bilo na 10.000 stanovnika smrtnih slučajeva od tuberkuloze:

Nemačka	1920. godine	15,4
Engleska	1921. „	11,3
Češka	1920. „	34,2
Belgija	1919 „	14,4
Holandija	1921. „	12.7
Švedska	1920. „	9.7
Švajcarska	1920. „	18,0
Danska	1921. „	9,7

Za našu zemlju nemamo dovoljno tačne podatke ni o smrtnosti. Prosečno se računa, da umire od tuberkuloze 40–50 hiljada godišnje ili 30–38 na 10.000 stanovnika. Ovo su u poređenju sa ostalim zemljama mnogo veće cifre.

Po Bogiću umrlo je od tuberkuloze na 10.000 stanovnika:

Po pokrajinama:

Hrvatska i Slavonija	1908.–1918.	42,8
Vojvodina (11 srezova)	1908.–1920.	36,9
Bosna i Hercegovina	1908.–1919.	33,5
Srbija (predratna)	1895.–1920.	29.7
Slovenija (bez gradova)	1908.–1920.	28,0
Dalmacija	1876.–1911.	25,5

Po gradovima:

	razdoblje	na 10.000 st.	u % opšt. smrtnosti
Beograd	1900.–1910.	86,7	34,62
Zagreb	1908.–1918.	64.9	24,09
Ljubljana	1908.–1920.	53,3	19,23
Gradovi Vojvodine	1908.–1919.	40,0	15,91

Prema podatcima Vl. Čepulića bio je u Hrvatskoj i Slavoniji pomor od tuberkuloze od 1901.–1919. sledeći:

1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
37,56	44,20	44,74	46,75	52,56	44,80	44,66
1908.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.
46,11	45,70	41,15	43,33	41,42	41,73	41,04
	1915.	1916.	1917.	1918.	1919.	
	48,86	43,53	42,04	47,85	37,19	

Prema podatcima Ureda za osiguranje radnika u god. 1926. umrlo je na 10.000 osiguranih radnika 22 od tuberkuloze ili od 100 smrtnih slučajeva dolazi 34 na tuberkulozu.

Prema ovome izgledalo bi, da u pogledu smrtnosti od tuberkuloze najbolje stoje kod nas radnici. Međutim ove cifre ni izbliza ne pretstavljaju pravo stanje: 1. Jer je veliki broj radnika i to baš onih ekonomski najslabijih izvan osiguranja i 2. Osiguranje daje članovima ograničeno pravo bolovanja, a tuberkuloza je dugotrajna bolest, te se dešava, da mnogi bolesnik izgubi pravo na pomoć pre smrti od tuberkuloze.

Još jednu važnu činjenicu treba naglasiti. Dok je svugde tuberkuloza više raširena po gradovima nego po selima, u nas sa izuzetkom nekoliko većih gradova ne postoji ova razlika. I selo i grad su u istoj meri zaraženi ovom bolešću, što je takođe vrlo važno naglasiti kao dokaz za naročite socijalne uzroke koji postoje kod nas za širenje ove bolesti.

Bolest je nesumnjivo vrlo raširena, o čemu nam govore i još neobjavljeni podatci o ispitivanju Dr. Mi-

Digitized by Google

losavljevića u zdravstvenoj zadruzi u Slovcu (Valjevo). On je u dva sela (Slovac i Ratković) pregledao celokupno stanovništvo i utvrdio preko 27% obolelih od tuberkuloze raznih oblika. Ova su sela brdska i srednjeg imovnog stanja. Svakako da ove rezultate ne možemo primeniti na celu zemlju. Ali ako bismo na svaki smrtni slučaj računali 10 obolelih, dobili bismo oko pola miliona tuberkuloznih.

Naša zemlja je po svojoj strukturi još nerazvijena poljoprivredna zemlja. Po popisu od 1921. godine je 27.306 naseljenih mesta, a prema rečniku mesta 30.115. od ovih naselja bilo je 24.255 sela 4595 zaselaka što čini 28850. Gradova i gradića (trgovišta) imalo je svega 1265.

Seoska naselja sačinjavaju četiri petine od svih naselja. U njima je živelo 84% stanovnika, što se vidi iz ove tablice:

	1921 je bilo stanovništva u						UKUPNO	
	varošima i gradovima		varošicama		selima			
	aps.	%	aps.	%	aps.	%	asp.	%
1. Severna Srbija	289.659	10·9	88.164	3·3	2.277.255	85·8	2,655.078	100·0
2. Južna Srbija	277.942	18·9	68.532	4·6	1,128.086	76·5	1.474.560	100·0
3. Crna Gora	30.778	15·4	—	—	169.079	84·6	199 857	100·0
4. Vojvodina	330.424	23·9	—	—	1,049.989	76·1	1,380.413	100·0
5. Bosna i Hercegovina	296.501	15·7	—	—	1,593.428	84·3	1,889.929	100·0
6. Dalmacija	71.384	11·5	—	—	550.045	88·5	621.429	100·0
7. Hrvatska i Slavonija	312.644	11·4	—	—	2,426.949	88·6	2,739.593	100·0
8. Slovenija	127.753	12·1	—	—	928.711	87·9	1,056 464	100·0
Kraljev. S. S. H	1,737.085	14·5	156.696	1 3	10,123.542	84·2	12,017.323	100·0

Privredno razviće naše zemlje još nije dovršeno. Još se nije ni poljoprivreda razvila do intenzivne radinosti, a industrijska proizvodnja s malim izuzetkom još je daleko od svoga potpunog razvitka. Još i danas naši gradovi poglavito se obnavljaju prilivom seoskog stanovništva. Njihov postanak sa vrlo malim izuzetkom je iz seoskih naselja, što se vidi ne samo po mešovitoj privredi nego i po izgledu samih naselja.

Za Srbiju iz doba Ustavobranitelja (1838. do 1858.), neposredno posle ukidanja turskih spahiluka Slobodan Jovanović veli: »Oslobođen, seljak je u isto vreme bio ostavljen sam sebi, radeći kako je sam znao i umeo. Bez velikih spahijskih imanja, bez uglednih državnih dobara, oceplјen od prosvećenog sveta, on nije imao ni od koga ništa da nauči. Iz seljačke mase nije se izdvajao nikakav viši sloj racionalnih poljoprivrednika, koji bi svojim primerom povlačili ostale. Bistriji i okretnji seljački sinovi odlazili su u trgovnu ili državnu službu. Zemlju je ostajalo da radi prostak, — i stoga je naša zemljoradnja zajedno sa stočarstvom stajala na jednom istom, vrlo niskom stupnju«. (Ustavobranitelji, 78.).

Zajedno s tim i u isto vreme došlo je i zelenaško zaduženje seljaka. Lapčević (Položaj radničke klase i sindikalni pokret u Srbiji) kaže »Prvo su pod udare zelenaškog kapitala došli oni krajevi, koji su p r v i otpočeli postepeno prelazeći sa stočarske na agrarnu privredu, jer su mnogo jače nego li drugi krajevi, zato što su bili bliži državnome i trgovačkome centru i povezani s tim dobrim drugovima, p o t p a d a l i p o d u t i c a j n o v č a n e p r i v r e d e«.

U krajevima bivše Austro-Ugarske odnosi su bili slični. Seljak je sve do 1848. godine bio kmet na feudalnoj, gospodarskoj zemlji. Korać veli: (Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji knj. I. str. 88.): »Seljaci – u ogromnoj većini – bili su kmetovi t. j. polurobovi, pravno vezani za zemlju kao imetak zemaljske gospode. Zato što su živjeli na gospodarskoj zemlji, davali su od prihoda svojih selišta desetinu, četvrtinu, a ponekad i trećinu zemaljskom gospodinu, a uz to su bili obvezani i na rad na vlastelinovoj zemlji (rabota, robija)«.

Prva polovina 19. veka tek je oslobodila našeg seljaka ispod feudalnog ropstva. Privreda iza toga oslobođenja bila je poglavito u primitivnom stočarstvu. Zemljoradnjom se bavilo samo za zadovoljavanje domaćih potreba. Ali sa nestankom šuma (goroseča), sa množenjem stanovništva, sa jačim privrednim razvitkom naročito saobraćaja i industrije u Zapadnoj Evropi, morala se i poljska privreda naših krajeva menjati.

Dok je u jugoslovenskim pokrajinama bivše Austro-Ugarske i posle oslobođenja seljaka bilo velikih poseda, bilo po feudalnom pravu, bilo nagomilavanjem zemlje kupovinom, te je mali posednik morao i sam da racionalizuje svoju privredu ili je propadao i odlazio u grad kao najamni radnik, u Srbiji se nije nikad razvio veliki posed, ali je seljak propadao usled rastenja stanovništva, zelenaškog zaduženja i neracionalnog obrađivanja zemlje.

Već do osamdesetih godina prošlog veka šume su skoro uništene, zemlja je iskrčena i zaziraćena, ali privreda je ostala neprestano neracionalna, pa je još i danas daleko od napredne i intenzivne.

Mnoge grane privrede nisu ni malo napredovale, a neke su i nazadovale. Povrtarstvo je tek u početcima. Voćarstvo je u mnogome u nazatku. Stočarstvo isto tako stoji iza primitivnog stanja. Ne samo da još nema odabranih vrsta domaće stoke i živine, nego i brojno opadaju mnoge grane ove privrede. Privrednik sa primitivnim stočarstvom izlaže se velikom riziku u ovoj privrednoj grani. Nedostatak smišljenog odabiranja, neracionalno gajenje, rđave higijenske prilike i zarazne bolesti glavna su smetnja ovoj vrsti privrede.

Drugi vrlo značajan činilac za napredak naroda je p r o s v e t a. Ovo stanje našeg naroda možemo procenjivati po stanju pismenosti.

U celoj državi ima škola:

	gradskih	seoskih	ukupno	nastavnika	đaka
Bosna i Herc.	137	451	588	1177	68.968
Vojvodna	220	818	1038	2585	109.617
Dalmacija	60	440	500	948	47.562
Južna Srbija	131	600	731	1551	57.973
Predratna Srbija	159	1448	1607	3377	148.868
Slovenija	53	766	819	2983	138.353
Hrv. i Slavonija	105	1638	1743	3869	218.908
Crna Gora	34	308	342	726	23.472
Ukupno	899	6469	7368	17.216	814.721*

I pored toga broj škola je nedovoljan, a broj nepismenih je još neprestano jako veliki. Prema najnovijim podatcima u našoj državi procenat pismenih iznosi 48.59%, a nepismenih 51.41%. Među ženama je samo 9.70% pismenih. Stanje je još žalosnije po pokrajinama. Tako ima pismenih:

* Od toga muških 498.270 i ženskih 316.451.

Digitized by Google

U Sloveniji	61.15%	U Sev. Srbiji	35.57%
U Vojvodini	75.69%	U Crnoj Gori	32.98%
U Hrvatskoj	67.85%	U Bosni	19.44%
U Dalmaciji	50.53%	U Južnoj Srbiji	17.14%

Ovo su najglavniji socijalni činioci i za širenje tuberkuloze u našem narodu. Prosveta je nedovoljna, a privreda našeg naroda još je u prelaznom stanju iz primitivnog u racionalno. To ima vrlo velika uticaja na podizanje i izgrađivanje naselja, na podizanje kuća i stanova, na ishranu, na zanimanje i najamne odnose.

Sa početcima zemljoradnje počinju se razvijati trgovina i zanatstvo, a zatim i industrija. Trgovina se podiže na finansijskom, poglavito zelenaškom kapitalu. Te nove privredne grane zahtevaju i nove vrste naselja. Iz seoskih naselja razvijaju se trgovišta i gradovi. S druge strane rastu i razvijaju se srednjevekovni gradići. Tu je i začetak nehigijenskom podizanju naselja. U srednjevekovnim gradovima sitne zanatlije i trgovci raspolagali su malim parcelama za podizanje zgrada. U seoskim naseljima, koja su se razvijala u gradove, ovi sitni varoški privrednici takođe su se počeli koncentrisati oko trgova. Tako su se drobile veće parcele zemljišta i izgrađivale nehigijenske zgrade za stanovanje.

Ali ni seoska naselja nisu bolje prošla. Dok je bilo šume, kuće su podizane od drveta. Seosko dvorište imalo je prema veličini zadruge veći broj brvnara namenjenih dnevnom boravku, noćnom odmoru i raznim privrednim potrebama. Nisu ni seoski vajati bili na higijenskoj visini. Ali su imali dosta čistog vazduha. Primitivno izgrađivanje ovih brvnara omogućavalo je veliko provetravanje.

Sa nestankom drveta seljak je počeo podizati čatmare, kuće od blata, ćerpiča, pletare sa malim prozorima, jer zimi nije imao dovoljno ogreva. Kuća mu služi i za dnevni boravak i za sve radove (kuvanje, pranje, ručni rad itd.) i za noćni odmor. Iz štednje u drvima unosi limenu peć, a zatim i gvozdena ognjišta. Vetrenja nema. Isparenja, rđav vazduh ostaju u stanovima.

Ovakve kuće i u gradovima i u selima postaju rasadnicima tuberkuloze. Stalno kretanje stanovništva iz varoši u sela i obrnuto omogućuje širenje ove bolesti.

Način ishrane takođe se promenio na štetu zdravlja. Dok je u primitivnom stočarstvu seljak raspolagao dovoljnim količinama mleka i mlečnih proizvoda, mesa i mesnih proizvoda, u ovom prelaznom stanju postaje glavna hrana hleb, pa i to rđavo umešen i ispečen. Još i danas naš narod se hrani hlebom gorih žitnih vrsta. U zemlji se potroši samo 11,656.803 metarskih centi pšenice, a trebalo bi 35,700.000. Ostatak se dobiva poglavito od kukuruza. Ali naš narod naročito ne dobija drugih potrebnih namirnica u dovoljnoj količini, što se vidi iz ovog upoređenja:

Po Grotjanu za posečnu upotrebu seljaka s glave na glavu potrebno je godišnje:

žita	275 kg	mesa	60 kg
masti	30 kg	šećera	30 kg
krompira i povrća	270 kg	mleka	350 kg

Po Bogiću u 1924.-25. godini dolazilo je u našoj zemlji s glave na glavu:

hleba	289.3 kg	pirinča	1.6 kg
mesa	19 kg	krompira	5.1 kg
ribe	0.48 kg	pasulja	3.98 kg
mleka	116.6 kg	šećera	7.3 kg
masti	5.3 kg	jaja	176.4 kom.

Kao što se vidi najglavnijih namirnica dolazi kod nas prosečno mnogo manje, nego što to Grotjan traži. S jedne strane loša ishrana, s druge niska prosvećenost utiču na veliku upotrebu alkoholnih pića. Po M. Đ. Popoviću kod nas se prosečno proizvodi:

vina	300 miliona litara
piva	100 miliona litara
rakije	100 miliona litara

Popović drži da se kod nas potroši 99.5% ili s glave na glavu godišnje: vina 25 litara, rakije i piva po 8 litara ili 7 litara čistog alkohola.

Zemljoradnja zahteva daleko veće napore i mnogo veću potrošnju snage nego stočarstvo. Međutim ishrana seljaka se pogoršala.

Ali ni stanje varoških radnika nije ništa bolje. Ovako nerazvijeni privredni odnosi izazivaju nepovoljne radne odnose: dugo radno vreme, niske nadnice, nehigijenske i nezdrave radionice. Poslodavac mora da štedi na svemu, da bi smanjio režiju i u prvom redu otkida radniku od usta. Tako tuberkuloza postanje radničkom bolešću. Ali nisu u povoljnijem položaju ni sitni poslodavci i činovnici.

Tuberkuloza je tako opšta narodna bolest. Uslovi njenog postajanja i širenja nalaze se u još nerazvijenim privrednim i socijalnim odnosima.

Suzbijanje tuberkuloze nesumnjivo zahteva intenzivan socijalno-medicinski rad. Dispanzeri i lečilišta su od nesumnjive vrednosti za ovaj rad. Ali pored ove stručne borbe podizanje narodnog blagostanja u društvenom, ekonomskom i prosvetnom smislu biće najmoćnija oružja u borbi protiv ovog velikog socijalnog zla.

„SOCI-M EDICIJE"

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike Din 12.–.

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Digitized by Google

Economicus:

Ekonomski razgovori i pregovori

Konferencija u Beogradu.

Pri kraju meseca aprila održana je u Beogradu konferencija »Permanentnog odbora agrarnih zemalja srednje i jugoistočne Evrope«. Bile su zastupljene gotovo sve zemlje, koje dolaze u obzir kada je reč o ovom geografskom sektoru. Glavni je zadatak ovog odbora da proučava ekonomska pitanja i da prema rezultatima svojih istraživanja čini predloge. Na dnevnom redu bila su mnoga pitanja, ali u glavnom raspravljalo se o trgovinsko-političkim odnosima i to više sa administrativnog gledišta. Zatim je bilo mnogo govora, naravno, o agrarnom problemu, koji je za ovaj deo Evrope izuzetno važan. Nu izgleda da je ipak pitanje preferencijskog režima bio glavni predmet konferencije i to u vezi sa agrarnom krizom. Radi se o tome da se u trgovinske odnose zavede jedan, može se reći, novi princip, koji bi se sastojao u tome, što bi države koje uvoze primile manje na carinama. U raspravama prikazano je kao da je preferencijski postupak ujedno i sredstvo za lečenje agrarne krize. Međutim u tom shvatanju još nije postignuto jedinstvo, niti se to može da uzme kao sasma pouzdano sredstvo za istaknuti cilj. Protiv preferencijala istupa se načelom klauzule o najvećem povlašćenju t. j. pravilom, da se u svakoj državi naplaćuje ista carina bez obzira na poreklo robe.

Pre rata ovaj je sistem u modernoj trgovini važio kao vrlo važna uredba, jer su njome države kod sklapanja trgovinskih ugovora uzajamno sebi obezbedile praksu da jedna drugu protežira najmanjim carinskim opterećenjem. Međutim ovaj je sistem danas u koliziji sa novim duhom i težnjama, koje je inaugurisalo Društvo naroda. On – treba znati – datira iz vremena agresivnog kapitalističkog imperijalizma, kada je ovaj sistem po jačima nametnut slabijima.

Na ovoj su konferenciji pretresani i zaključci, koji su donešeni na nedavno održanoj žitnoj konferenciji u Rimu, što je tim važnije što na potonjoj preferencijski režim nije prihvaćen, nego odbačen kao neprihvatljiv za celi niz država u kojima prevladava važnost industrijske delatnosti pod tutorstvom finansijskog kapitala.

Vidi se iz svega toga, da ove konferencije imaju samo u tome svoju pozitivnu odliku, što omogućuju izmenu misli i neposredni kontakt zainteresovanih, što zaista mnogo vredi i onda ako postoje razmimoilaženja u shvatanjima.

Kongres trgovačkih komora u Washingtonu.

Prvih deset dana u maju mesecu održan je u Washingtonu šesti kongres Međunarodnih trgovačkih komora. To je bio impozantan skup predstavnika trgovinskog sveta, na kojem je učestvovalo oko hiljadu delegata iz 36 država sviju kontinenata. I naša je država bila zastupljena.

Na dnevnom redu bila su pitanja, koja su po svojem opsegu svetskoga značaja. Retko se na kojoj od poslednjih konferencija ovako duboko zašlo u ispitivanje uzroka postojeće krize. To dolazi otuda što je svetska trgovina u posljednje vreme pretrpila teške udarce. U glavnome raspravljalo se o problemima koji su u vezi sa trgovinskim odnosima kao rezultat međunarodne trgovinske i saobraćajne politike. Ali je isto tako velika pažnja posvećena političkoj strani tih problema pa se dosledno tome ozbiljno i opširno diskutovalo o internacionalnom problemu carina, o ratnim dugovima i razoružanju.

U jednoj raspravi o uzrocima krize i o izgledima za neposrednu budućnost izjavio je delegat Belgije (bivši ministar predsjednik Theunis) da je period depresije prebrođen i da polako ulazimo u prilike u kojima će se opšta privreda razvijati pod normalnijim okolnostima. Oseća se snažno nedostatak jednog privrednog sporazuma među narodima, što je ujedno za današnje razvijene prilike glavni uzrok poteškoćama, koje stoje na putu opšteg saniranja. Svet treba da uvidi, da je on jedinstvena privredna celina. Jedan drugi govornik smiono je istaknuo, kako amerikanska teorija visokih nadnica vodi ka hiperprodukciji i visokim zaštitnim carinama, a hiperprodukcija je isto što i rasipanje kapitala i dobara (dakle planska organizacija proizvodnje prema stvarnim potrebama! – op. ur.).

Kongres je pozdravio Hoower, predsjednik U. S. A. On je izjavio u svom govoru, da je i Amerika ekonomski teško stradala usled krize, koju je prouzročio svetski rat. Obnova sveta jedino je moguća ako se pristupi odlučnom smanjenju u naoružavanju. »Nepodnosivo je to – rekao je – što se sada radi: U celom svetu izdaje se godišnje oko pet milijardi dolara za naoružavanje; za 70% više nego pre rata, a 5.5% milijuna ljudi je u pripremi naoružano, dok 20 milijona u rezervi čeka na poziv. Sve se to dešava nakon dvanajst godina što postoji mir i što su skoro sve zemlje pristupile Kelloggovom paktu, čime su se odrekle rata. Naoružavanje je rasipnost i ništa nije važnije od uspeha ženevske konferencije za razoružanje za koju se U. S. A. jako interesira«.

Žitarska konferencija u Londonu.

Ova konferencija, koja se održava ovih dana u Londonu u stvari je nastavak konferencije u Rimu, koja je marta meseca održana na poziv Međunarodnog poljoprivrednog instituta. Doduše ova konferencija od prvenstvenog je inte-

Digitized by Google

resa za određeniji krug, jer se radi u glavnome o sporazumu država koje proizvađaju pšenicu za izvoz. Do ovog razgovora došlo je posredstvom problema, kako da se unovče žitarski viškovi evropskih zemalja. Radi se o naporima za rentabilnost žitarske produkcije. Ali je značajno, da i Sjedinjene države učestvuju na ovoj konferenciji.

U planu je da se ostvari jedan prodajni kartel, zajednička svetska prodajna organizacija pšenice. Ali se uporedo čine napori, da se zemlje, koje za svoju potrebu uvažaju pšenicu ujedno obvežu na to da svoje potrebe pokrivaju samo posredstvom ovoga kartela. Na taj način ovaj bi kartel postao jedini prodavač na svetu, on bi određivao cenu i tako osigurao rentabilnost za najvažniju granu poljoprivrede. Ovo je svakako jedan pothvat kojega se nikako ne može da podceni. Nesumnjivo je, da bi se na taj način popravila teška situacija, u koju je zapala poljoprivreda, što bi se sigurno povoljno odrazilo i na opšti ekonomski život u svetu. Nu ipak teško je zamisliti skori delotvorni uspeh u tom pogledu, jer veliku zapreku predstavlja osetna razlika koja postoji u proizvodnim troškovima zemalja koje produciraju za izvoz. Drugo je pitanje koje će stanovište prema ovome zauzeti industrijske zemlje, koje su upućene na uvoz žitarica, jer će to nesumnjivo kod njih takođe izazvati povišenje proizvodnih troškova prvenstveno u vezi sa ishranom njihovog radništva.

Na rezultate ove konferencije osvrnut ćemo se još.

Đuro Grčević:

Historijski razvitak radničkog zaštitnog zakonodavstva

U svim kulturnim državama došlo je danas socijalno zakonodavstvo na prvo mjesto. Brige kulturnih država koncentrišu se paralelno na gospodarskim i socijalnim problemima. Objektom su socijalne politike gospodarski slabije skupine, u prvom redu radnička klasa, koja u savremenom načinu proizvodnje treba višestruku zaštitu. U zakonodavstvima potiskuje se pravnički dogmatizam i historicizam. Zakonodavstva se sve više bave ugovornim radnim pravom, pravom zaštite rada, socijalnim osiguranjem, brigom za neuposlene radnike itd. Pravo socijalno, socijalni smisao prava, jesu fakta i pojmovi, koji karakterišu XX. stoljeće, napose njegov treći decenij. Međutim konture socijalnih prava sižu u daleku historiju. O tom smo govorili u broju 1. ove revije u problemima rada staroga vijeka. Imamo zeńalja u kojima su se pojedine vrste socijalnih zakonodavstva razvile čak organski. U ovom članku riječ je o razvitku radničkog zaštitnog zakonodavstva. To je ono socijalno pravo, koje štiti radnike dok rade za razliku od socijalnog osiguranja, koje se bavi zaštitom radnika u vremenu, kad ne mogu da rade.

U današnje doba kada se izdržavanje iz najamnog rada smatra vrlina, kada para i elektriciteta služe čovjeku i kad su privreda, komunikacije, dioba i racionalizacija rada dobile neslućeni obim, nemoguće je zamisliti kulturnu državu bez radničkog zaštitnog zakonodavstva. Historijski to radničko zaštitno zakonodavstvo razvilo se međutim organski u Velikoj Britaniji i odatle je, još u prvoj polovini prošlog stoljeća prešlo na evropski kontinent. U Britaniji, u kojoj je gospodarski život odavno bio razvijen, radničko je zaštitno zakonodavstvo nastalo historijski, isto onako kao i njena samouprava. I zato je u engleskom javnom životu t. zv. socijalno inžinjerstvo jedan tako duboko ukorjenjeni institut kaošto i njen selfgouverment. U trima važnim djelima možemo naći za to potvrdu, i to u Salzmannovoj: »English Industries of Midde Ages«, u Lapsanovoj »An Introduction to the Economic Historiy of England« i u Dunlopovoj i Denmanovoj »Englisch Apprenticeship and Chid Labor«. Iz tih historijskih djela možemo na pr. saznati, da su u Engleskoj još početkom 16. stoljeća pretstavnici ceha cappers, nešto kao današnji šeširdžije, morali bar jedamput godišnje da obiđu sve cehovske radionice i tom prilikom da pozovu k sebi sve kalfe i da ih upitaju, kako se s njima postupa. Ako se koji kalfa žalio, da se s njime rđavo postupa, pretstavnici ceha kao inspektori imali su pravo da toga kalfu premjeste u posao k drugom majstoru. U ovom se cehu prviput susrećemo s funkcijom inspektora rada, koji vrše pretstavnici samoga ceha. U Engleskoj još u srednjem vijeku, godine 1355. bio je izdan jedan bill (naredba), po kojem je vrijedan i lojalan prema svome majstoru kalfa, ako je obolio i postao nesposoban za rad, dobivao potporu od ceha sve dotle, dok nije ozdravio. U Britaniji su također cehovi već u 15. stoljeću određivali radno vrijeme. Na pr. 1482. odredio je ceh trgovaca s prerađenim kožama, da se rad namještenika u kožarskim radnjama smije kretati samo između 6 sati u jutro do 6 sati u veče i da u subotu (kako je stara engleska subota!), o vigilijama i svečanim danima rad treba da prestane o trećem satu po podne. U društvenim uredbama Engleske više no igdje drugdje ističe se zaštita radnika na radu. Englezi nastoje da zaštite ne samo

Digitized by Google

lica, koja imaju dodira s proizvodnjom, već i same radne individuume.

To što smo ovdje naveli, jeste samo letimična i mala slika radničke zaštite u Engleskoj pred industrijskom revolucijom. I evropski kontinent počeo je također u srednjem vijeku voditi računa o zaposlenim radnicima. Ali briga kontinenta za zaštitu radnika u poređenju sa cjelokupnim nivoom bilo kojeg vremena nije nikada bila ravna brizi Engleske.

Kontinuitet britanske zaštite radnika bio je prekinut samo u prvom periodu industrijske revolucije, u prvom naglom razvitku našina. Filip Snowden u knjizi »The Fait of a Democrat« navodi, da je industrijska revolucija u gospodarstvu Velike Britaniqe poljuljala mnoge stare forme ljudskih odnosa, u kojima je bilo mnogo kooperacije i altruizma. Industrijska revolucija, izlaže tu Snowden dalje, došla je sasvim nenadano i zaskočila je nepripravljene ljude sa svojima novim, moćnim i svježim silama. Ljudi nisu se odmah snašli da savladaju te nove razularene sile i da ih učine opće korisnima.

Najtužniju sliku ostavio je period prelaza iz manufakturnog u mašinski način proizvodnje upravo u Velikoj Britaniji i njenim kolonijama. Taj je period trajao skoro pola stoljeća i dao je povoda Karlu Marxu, da izgradi svoju ekonomsku teoriju, koja je i do dana današnjega ostala u svojim velikim konturama jasna i čvrsta. U »Kapitalu« ocrtao nam je Marx kako je u periodu prelaza u Britaniji i njenim kolonijama djelovalo na dotadašnji ručni rad postepeno, a kako opet naglo uvađanje mašina. Kad je mašina osvajala postepeno jedno područje proizvodnje, tu je ona izazvala trajnu bijedu u onom sloju radništva, koji joj je konkurisao sa ručnim radom. U svjetskoj historiji zaista je užasna drama lagano propadanje engleskih tkača pamuka, koje se vuklo desetinama godina, dok godine 1838. nije bilo potpuno zapečaćeno. Engleska pamučna mašinerija – i ovaj primjer citiram po Marxu – prouzrokovala je u istočnoj Indiji takvu bijedu, kakove nema u historiji. Tamo je mašina ne postepeno, već naglo bila uvedena. Generalni guverner Indije u svom izvještaju od 1834. do 1835. zabilježio je, da su se od kostiju tkača pamuka zabijelila ravnice Indije. Prve žrtve prelaznog vremena mahom su propadale i britansko radništvo ugroženo u svojim egzistencijama instinktivno je počelo da uništava mašine i fabričke zgrade. Radnik Nad Ludham u Nottinghamu razbio je prvi stroj za pletenje i odatle nastaše radnički nemiri u Engleskoj tako da je država bila prinuđena, da pod pretnjom smrtnih kazna izda bill u obranu fabričkih zgrada i mašina. Maks Beer u svojoj općoj historiji opisuje ove radničke nemire u Britaniji, koji su po Nad Ludhamu prozvani ludističkim nemirima. Osjećajniji ljudi kao lord Byron i pjesnik Schelley stali su na stranu uznemirenog radništva i izjavili su se protiv uvođenja mašina. Trijezniji ljudi shvaćali su, da će mašine donijeti čovječanstvu dalekosežne i neslućene koristi, ali su shvaćali i to, da je potrebno zavesti izvjesne društvene regulatore, koji će prečiti, da mašinski način proizvodnje ne upropašćuje radništvo. Ludistički pokret nije mogao da spriječi razvoj događaja, a niti je mogao da donese radničkoj klasi bilo kakvih koristi. Mašine, kraj svih svojih rđavih strana, iz dana u dan pridonosile su sve više k podizanju nacionalnog bogatstva i k općem širenju kulture.

Spoznanje toga stanja s jedne strane i stalno uvećavanje broja najamnih radnika, njihovo koncentrisanje u velikim industrijskim centrima, njihova rastuća inteligencija s druge strane, diktirala je Velikoj Britaniji, da studira radničko pitanje i da traži lijek zlu, kojega je donijela sa sobom industrijska revolucija. Odana tradicijama, počela se Velika Britanija da ugleda u svoje prošle uredbe o radničkoj zaštiti, i da ih adaptira na izmjenjene radne odnose. I Velika Britanija ugledajući se u svoju prošlost, a pod pritiskom durae necessitatis vitae, počinje zakonima i naredbama da skraćuje radno vrijeme, da uvađa nedjeljni počinak, pa počinak subotom po podne, zabranjuje noćni rad, da ograničava rad žena i djece, da omogućuje ženama radnicama da za vrijeem rada doje svoju djecu, da podiže dječja skloništa, da naređuje poslodavcima da urede higijenski radne prostorije i preduzmu u njima potrebne preventivne mjere za smanjivanje nesrećnih slučajeva na radu. Inspekcije rada (socijalna inžinjerstva) i različite druge oblasti starale su se, da provede ove zaštitne mjere. Tako se u Engleskoj, kolijevci gospodarskog liberalizma, organski razvilo novo socijalno zakonodavstvo, radničko zaštitno zakonodavstvo, koje u glavnom štiti radnika na radu. Prilagođenje postojećih radničkih zaštitnih uredaba u Britaniji na mašinski način proizvodnje ne samo da se izvelo lako, već ih je trebalo i proširiti. Mašina je stvorila nove do tada nepoznate izvore nesrećnih slučajeva i otvorila široke nove radne uslove. Ovamo spadaju problemi predusretanja nesrećnih slučajeva na radu, ograničenje obrtnih bolesti, zdravstveni uređaji (čistoća, kupanje, pitka voda, shodan radni alat, svjetlo, provjetravanje radnih prostorija, toplina i njeno djelovanje na rad, stalna liječnička skrb). Važno je kod današnjih težnja za racionalizacijom još uvijek dovoljno neproučeno pitanje pažnje radnika pri radu, pitanje umornosti, pitanje nadnica, pitanje zabrane prekovremenog rada itd. Važno je i pitanje čuvanja radnikove sposobnosti za rad. U taj rubrum spadaju radničke trpezarije, jeftina i dobra hrana, odmor s najrazličitijim sretstvima rekreacije itd. Radi se također o pitanju izgradnje radničkih malih stanova, o davanju jeftinih zajmova radnicima itd.

Digitized by Google

Ovo je u najmarktnijim crtama sadržina radničkog zaštitnog zakonodavstva, koje se organski razvilo u Velikoj Britaniji i koje se tamo još uvijek razvija. Ono je, kako rekosmo, prešlo iz Britanije na evropski kontinent i služi i danas za uzor zakonodavstvima svih kulturnih država.

Glavne smjernice radničke zaštite recipirane su i kod nas u »Zakonu o zaštiti radnika« od 14. juna 1922. »Zakonu o inspekciji rada« od 30. decembra 1921. i u »Uredbi« od 10. decembra 1927. o organizaciji, posredovanja rada, davanja neposredne pomoći besposlenim radnicima, kao i davanja jeftinih zajmova za podizanje radničkih stanova. Kod nas je nažalost radničko zaštitno zakonodavstvo predmet žučnih napadaja i stalno se sa strane poslodavačkih krugova traži njegova revizija na gore. Tu činjenicu možemo objasniti tim, što kod nas industrija nije toliko razvijena, a još više tim što se radničko zaštitno zakonodavstvo kod nas – kao i drugdje na evropskom kontinentu – nije razvilo organski kao jedna historijska uredba.

Na evropskom kontinentu uopće od vremena industrijske revolucije u pravcu radničke zaštite mnogo se uradilo preuzimanjem engleskog radničkog zakonodavstva i dragovoljnim reformama poslodavaca, ali još uvijek kontinentalna radnička zaštita zaostaje za britanskom upravo zato, što je u Velikoj Britaniji došlo do radničke zaštite, jednako kao i do mnogih drugih njenih uredaba, historijskim razvitkom.

Pa ipak u današnjici, kad kulminuje tehnika, kad socijalno pravo raste iz društva, iz njegovih traženja i njegovog pravnog naziranja, radničko je zaštitno zakonodavstvo, i to napredno, neizbježna potreba za sve kulturne države.

Vladimir Angelus:

Društvo naroda i carinska unija.

– Evropski su narodi za jednu iluziju siromašniji, a za jedno razočaranje bogatiji. Sa nestrpljivošću isčekivani rezultati zasjedanja Društva Naroda ne mogu zadovoljiti. Institucija Lige Naroda ponovno se pokazala, kao odviše komplikovan stroj, premalo elastičan da rješava temeljne probleme evropske politike i ekonomije. Ponovno se izbjeglo jednom konkretnom zaključku i riješenju. Prihvaćen je predlog Hendersona, da se spor preda haaškom sudištu, koji će se izjasniti, da li je juridička strana njemačko-austrijske carinske unije u protivnosti sa mirovnim ugovorima.

– Premda su u principu Velika Britanija, Francuska, Italija i Mala Antanta te neke druge države odbile carinsku uniju kao takovu, Curtius je jasno kazao da Njemačka ne kani odustati od realizacije tog carinskog projekta. Schober je bio manje rezolutan te se obvezao, da ne će dalje izgrađivati taj plan, dok haaško sudište ne izrekne svoj sud. Njemačka nije dala nikakovu obavezu u tom smislu. Sa sigurnošću može se očekivati da će tek sada da započne prava diplomatska akcija Njemačke. Nije tajna, da ona imade u Haagu mnogo prijatelja, koji drugačije misle o toj carinskoj uniji nego evropsko službeno javno mnijenje. To je Francuskoj dobro poznato. Zato se Briand već unapred ogradio u slučaju pozitivnog riješenja haaškog sudišta. Francuska bi tada po svome nahođenju našla druga sredstva da spriječi ostvarenje tog bečkog carinskog protokola.

– Momentano, sve je odgođeno. Do odluke haaškog sudišta. Tek nakon saznanja mišljenja tog vrhovnog internacijonalnog foruma započet će prava borba oko njemačko-austrijske carinske unije. Pitanje je, da li će i onda mnoge države složno istupiti protiv tog plana. Kod ovog je zasjedanja D. N. zapaženo, da politički vez, koji je do sada združio neke države na zajedničkoj liniji evropske akcije, ipak klimav. Ekonomski interesi pojedinih država mogu da uzdrmaju i političko prijateljstvo.

– Jedna značajna činjenica. Poslije žitnih konferencija u Parizu i Rimu (u Londonu je završena poslije sastanka D. N.), koje su završile bez rezultata počele su istočno-evropske agrarne države sve više da pomišljaju na kompromis sa carinskom unijom. Minula ih je strpljivost, da neprestano primaju samo savjete od zapadnih prijatelja bez ikakvih stvarnih riješenja. Simptomatično je u isto vrijeme pisanje pariškog »Tempsa«: »Ako i gospodarski interesi triju država Male Antante nijesu jednaki, to su jednaki njihovi politički interesi. Jedna njemačko-austrijska carinska unija dovela bi ih u opasan položaj. Oni bi izgubili svoju gospodarsku nezavisnost, a po njoj svaku političku slobodu djelovanja«. Zabrinutost, razumljiva i opravdana. Samo kasna spoznaja. Ona dovodi korisnu gospodarsku akciju: Briandov »konstruktivni plan«. Ipak, agrarne države primiše ga – začudno – sa skepsom. Sam, Dr. Marinković podvrgao je taj plan u »Commission d' Etude pour l' Union Européene« stručnoj kritici. Jedan od najsretnijih istupa našeg ministra spoljnih posala! Dr. Marinković braneći interese agrarnih država, oštro je predbacio industrijskom kapitalizmu, što dosada nije ništa učinio, da olakša poljoprivrednim državama prebroditi agrarnu krizu.

– Uopće, u diskusiji o carinskoj uniji u Vijeću Lige Naroda pobijao se taj projekt kao neprihvatljiv principijelno sa juridičke i gospodarske strane. Očekivalo se, da će na tom terenu doći do lagljeg sporazuma . Varave bijahu nade. Odmah na početku ispoljila se tendenca oprečnih

Digitized by Google

koncepcija Francuske i Njemačke. Svaka je htjela da pobjedi, da učvrsti prestiž. Briand je bio pobjednik. Curtius je ostavljen i od svojih platonskih prijatelja. Berlinski socijalistički »Vorwärts« priznaje činjenicu potpune izoliranosti Niemačke u Vijeću D. N. A opet taj diplomatski poraz zastupnika Wilhelmstrasse ne smije se tumačiti kao propast bečkog carinskog protokola. Loša diplomatska metoda, kojom se prezentirala ta carinska unija više je škodila njegovom principijelnom prihvatu nego sam sadržaj. – Sumnja, da se iza tog projekta krije politička agresivna ekspanzija pangermanizma bila je jača nego uvjeravanje Berlina i Beča, da je taj čin uslijedio kao imperativna potreba, da obe države pokušaju izaći iz sadanje privredne krize.

– Tako se u Vijeću D. N. sukobiše dva shvatanja, dva kriterija po kojima se prosuđivala ta carinska unija.

– Jedno, francusko, političko, gledano sa historijske perspektive. Drugo, njemačko, gospodarsko, uvjetovano kritičnim stanjem njemačke ekonomske situacije. Jedno stanje kojemu Francuska pridaje premalo važnosti. Bolje upoznavanje sigurno bi tada ublažio sud i predrasudu, da je svaka akcija Njemačke uperena na sigurnost Francuske. Njemačkoj je nužna gospodarska akcija, ma bilo u kojem smjeru. Samo da što prije prebrodi plimu političkog radikalizma širokih narodnih slojeva. Ovu ubrzava gospodarska bijeda, niski životni standard i nezaposlenost. – Njemačka, potpuno zaokupljena svojim brigama premalo polaže važnosti na osjetljivost Francuza. Zato čini griješku, ako nastoji mimoići Francusku, jer pobuđuje sumnju u ispravnost svoje akcije. Njemačka je krivo računala, kad je bila uvjerena da bi jedan povoljan aražman gospodarske izmjene dobara na preferencijalnoj bazi privukao istočno-agrarne države u srednjo-evropski blok. Istina je, da su te države uvidjele povoljnosti ovakovog ekonomskog bloka i ispitivale mogućnosti pristupa. Inak, u momentu, kad je postavljeno alternativno pitanje odlučile su se za francusku tezu. Da se Njemačka nije grčevito držala ustanovljenog teksta tečkog carinskog protokola već pokazivala više elastičnosti, najavljujući, pristajući na modifikacije b. c. p., rezultat ženevskog zasjedanja bio bi moguće drugi.

Društvo Naroda morat će još jednom da pretresa pitanje carinske unije. Nakon odluke Haaškog sudišta. Hoće li tada moralni prestiž te međunarodne institucije biti tako jak, da prisili neke intrasigentne članove, da se pokore njenoj odluci? Ako da, tad možemo vjerovati u mirno riješenje toag carinskog pitanja. Dođe li do sloma unutar D. N., – kako je već bio najavljen, ali izostao – tada treba da smo spremni na najveća iznenađenja. Da se to spriječi, sigurno će N. da zažele tom međunarodnom forumu uspjeh i oni, koji su skeptički i kritički motrili rad D. izmirenja.

Talpa:

Ivan Cankar i slovenački proletarijat.

Malo koji slovenački književnik se tako udubio u bivstvo slovenačkog proletarijata, koji se još trga od seljačke grude, kao upravo Ivan Cankar; nitko između predratnih slovenačkih književnika nije tako cijenio organiziranog radnika i njegove težnje za kulturom i slobodom kao on. Cankar je bio sam proletersko dijete i cijeli njegov život bio je život bijednog proletera književnika – zato nije ni čudo, da su sva njegova djela prožeta socijalnim osjećajem i odlikuju se socijalnom tendencom. Godine 1907. se Cankar pridružio kao aktivni radnik također i radničkom pokretu i tada obrazložio u predavanju »Slovenački narod i slov. kultura« svoje stanovište prema radniku, prema proleteru. Rekao je tada: »Nije dugo tome, što sam vidio radnike, koji nisu ni strukovno ni kulturno organizirani. Sjedili su u gustim skupinama, žene i muškarci, u zamazanoj, zadimljenoj krčmi; pred svakim parom boca rakije. Nikada još nijesam vidio tako ispijenih, upalih obraza – ispijenih i upalih od teškog rada, od lošeg života i od rakije. Pjevali su pučke pjesme – hripavo kričanje bez melodije i riječi... Kad sam ih gledao i slušao, bilo mi je zlo – zlo, ne od zadimljenog zraka, koji je sukljao iz krčme kao iz vapnenice, niti od alkoholnog smrada – već zlo od stida i srdžbe.

U srdžbi i stidu sam pomislio: zar nisu zapravo ti ljudi, ti neizobraženi, ti neorganizirani, koje je dostojni narod sa prezirom zabacio i koje imenuje poživinčenima – zar nisu zapravo oni kulturni radnici? Ne leži li sva kultura na njihovim izmorenim leđima, kao što je ležala nekoć grčka kultura na leđima helota, rimska kultura na leđima sužnjeva raznih naroda? Zar nije rad tih prezrenih, nepoznatih onaj temelj, na kojem zidamo babilonski toranj svoje kulture, koji siže skoro do oblaka?... Do oblaka siže babilonski toranj naše kulture, a oni koji ga nose na svojim umornim leđima, ne vide ga jer su njihove mutne oči uprte u tlo!...«

Bilo je to onda, kad naš proleterijat još nije bio organiziran, kad još nije imao svojih strukovnih i kulturnih organizacija. Usprkos tome

Digitized by Google

vidio je u njem Cankar – stvaraoca i nosioca svekolike ogromne čovječanske kulture, koju stvara upravo taj proleterijat, a koju uživaju mjesto njega – drugi. U vrijeme, kad je imao proleterijat u drugim državama već jake organizacije, počeli su također k nama dolaziti razni pojedinci, koji su budili uspavanu masu, vodili ju k spoznaji nepravde. I dogodilo se čudo: oči uprte prije u tlo, počele su se dizati prema svjetlu, prema suncu. Izvršila se u par godina velika promjena, koju Cankar u istom predavanju ovako opisuje:

»Danas, nakon petnaest godina su oni radnici strukovno i kulturno organizirani, stoje u kulturnom pogledu visoko nad mnogim diplomiranim patriotima; tamo više ne smrdi po rakiji, pjevanje nije više bez melodije i bez riječi – samo ne vjerujemo, ako bi one riječi ugađale patriotima; njihova knjižnica je bogata i knjige nijesu nerazrezane, što više sam doživio veselje, da su upotrebljavane i izlizane i takove knjige, o kojima pričaju patrioti, da nisu pisane za narod... Tamo i tada sam vidio, što je istinit, hrabar, ustrajan kulturan rad, koji se ne plaši ničesa, koji ne zastajkuje, nikad ne očajava. Kraj tog velikog rada činilo mi se moje vlastito djelo vrlo sitno i vrlo malo korisno. Jer sam spoznao kuda i kamo vodi jedini put do spasenja ljudstva iz sužanjstva, do spasenja kulture iz današnjeg bankrota, do spasenja kulturnih radnika iz sramote besposlice, iz preziranja i poniženja!«

Ivan Cankar je živio, trpio i radio u predratno vrijeme. Živio je i trpio usred našeg malograđanstva, koje je životarilo po utrtim zakonima javnog morala licemjernim i filistarskim životom i ubijalo duševno svakoga, koji se nije saglašavao s njihovim načelima. Kulturne potrebe tog malograđanstva su bili podlisci »Slovenskog naroda«, pučke veselice sa pijanim ponoćnim veseljem, a prije svega birtije sa vinom i kranjskom kobasicom. Ideološki temelji tog društva su bili bejslavensko rodoljupstvo i slobodoumlje, koje je kulminiralo u raskrivanju pikantnih župnih škandalčića. Preko toga nije se naša buržoazija mogla nikad uspeti.

Usred tog žalosnog društva sa lažnim moralom živio je Ivan Cankar. Ruski književnik Maksim Gorki definirao je proleterskog umjetnika po njegovom »neprijateljstvu prema svemu, što izvana ili iznutra zatire čovjeka i priječi njegov slobodni razvoj i jačanje njegovih sposobnosti«. Po toj definiciji je Ivan Cankar naš najveći proleterski umjetnik. Kao mladić motrio je iz velegradskih bečkih perspektiva žiće i biće slovenačke domovine, – te šenflorijanske doline carinika, poreznika i učitelja Sfiligoja, – i u nebrojenim novelama i dramama rušio je njene lažne temelje. Svoju oštru satiru je uperio protiv uskogrudnih filistara, protiv rodoljuba i – citiram Cankareve riječi! – »onih veličina slovenačkih, koji imaju u svojim rukama »narodno« blagostanje, koji diktiraju tom imaginarnom »narodu« različite ideale i svetinje, koje su nedostižive, a na koje se zapravo ni živa duša ne osvrće, – protiv onih ljudi naime, koji misle, da su narod, a nijesu drugo nego svinje...«

Cankar bio je cijelog svog života borac, borac protiv uskogrudnog morala, protiv socijalne nepravde. Borba je bila njegov pravi elemenat. Kada je govorio svom narodu, govorio mu je s bičem, a sam za se kretao se u kraljevstvu svojih sanja. Kao suprotnost dolini šentflorijanskoj stvorio je kraljevstvo Lijepe Vide i u njem je kraljevao sam: kao ubogo dijete... bohemski vagabund... kao tuđinac, zabačen od domovine... kao umjetnik.

Stanujući u bečkoj radničkoj četvrti Ottakringu, otvorio mu se pogled u bijedu bečkog proletarijata: počela se u njemu javljati socijalna savjest. Iz početka je opisivao u novelama težak život bečkog radništva, a odanle se okrenuo u domovinu, gdje je vidio isto izrabljivanje na malo kao u velegradu na veliko. Probudio se u njemu oštar socijalan protest i postao je opisivač proleterskog života izrazito proleterskog našeg naroda. Neću nabrajati sva njegova socijalna djela, samo da spomenem »Hlapca Jerneja in njegovo pravico«, kojeg je bacio u slovenačku javnost g. 1907. Djelo je danas prevedeno skoro na sve evropske jezike, postalo je vlasništvo evropskog proleterijata. »Univerzitetski profesor dr. Ivan Prijatelj ga s pravom zove »kratkom, ali snažnom pjesmom Marxovog manifesta«. Slovenski proleterijat traži u tom djelu svoje pravo. »Ne na vrata smilovanja, na vrata prava kucam, da mi se otvore, Nije prosjak ni putnik, tko je gospodario četrdeset godina; nije bez doma, tko je obrađivao prostrana polja. Ti, koji si radio – tvoj je rad: to je zakon!« – tako govori Jernej svim predstavnicima vlasti. I Hlapec Jernej je postao simbol slovenskog, a usporedo njima također i svjetskog proleterijata, koji se bori za svoja prava.

Cankara slovenačka domovina nije mogla priznati i danas ga priznaje jedino iz – licemjerja. Kad je živio govorila mu je: »Ne ljubiš me, tuđinac si, bez domovine!« – Problem odjeljenosti između umjetnika i publike nije nigdje tako velik, kao upravo kod nas Slovenca. Jer kod nas kraljuje malograđanska samozadovoljnost i filistarska ograničenost. Malograđanin, koji je plod današnjeg društva mora osupnuti pred svakim umjetnikom, koji rasvjetljuje puteve u nove svijetove. Naš malograđanin drži, da su sve nove ideje izmišljotine »tamnih elemenata«, koje su ovi izmislili samo zato, da malograđanin ne može ni mirno spavati ni mirno probavljati. Umjetnik, koji je tvorac novih svjetova, mora se usred takovog društva nužno naći među izopćenicima. Zato je svaki pravi umjetnik, a naročito socijalni, kod nas upravo takav izopćenik kao i

Digitized by Google

proleter. Cankara je boljela socijalna nepravda i toj boli dao je oduška u svojim djelima. Pristaša moderne socijalne ideje postao je također iz umjetničkih razloga, i te svoje razloge obrazložio je u knjizi »Bela krizantema« sa slijedećim pjesničkim riječima:

»Na izlizanom kaputu malograđanske kulture svijetlila se bijela krizantema, romantična umjetnost. Novi gospodari domovine bi rado prikopčali na talar makar i osatov cvijet. – Prijatelju, pogledaj dublje! Zar ne vidiš otkud te nove sile? Život se budi u nizinama, koje su spavale. Oči se otvaraju, traže svijetla, ruke se protežu, traže ciljeve. Šta zato, ako dolazi proljeće u vihoru i poplavi! Iz te crne naplavine isklijat će bujna rast! Njihova misao je prava: ne bijela krizantema na izlizan frak – crven karanfil na košulju!«

Mirko Kus-Nikolajev:

Duh židovstva i savremeno društvo[1])

Evropski društveni život razvijao se uvek u granicama nekog prestiža, kome su morale biti podložne sve zasade čoveka. Svejedno, da li se ovde radilo o verskom, moralnom, političkom ili kojem drugom prestižu. Na svaki način je taj prestiž (zovu ga još i autoritet...) bio moloh, kojemu je žrtvovan niz kulturnih vrednota. Samovoljno postavljeni prestiž reprezentovao je silu, koja je svojim udarcima u organizmu čovečanstva ostavila mnogobrojne krvave rane. Prestiž je bio farizejski u moralnu odeću obučena surova šaka vladajućeg staleža ili vladajuće klase. Tokom istorije je taj prestiž u više mahova bolno zahvatio u život židovskog naroda.

Iza diaspore je život i kretanje židovskog naroda izvan njegove domovine jedna jedinstvena, neprekidna tragedija. Sve, gotovo tamo, do Francuske Revolucije odlučno je uplivisao na židovski narod r e l i g i j s k i p r e s t i ž katoličke crkve. Feudalno-klerikalni sistem oborio se na »ubojice Hristove« besprimernom surovošću i cinizmom. Fanatizam progonitelja jedino su još mogle nadmašiti patnje progonjenih. Istina, rimska se crkva oborila i na ostale »krivovernike« i »jeretike« ali za Židove je bilo fatalno, da su kao male oaze živeli u pustinji podivljalosti. Martirij Židova u razasutim ghettima bio je uslovljen zahtevom za održanjem religijskog prestiža katoličke crkve. Ova Kalvarija jednog celog naroda dovoljno je poznata i nije potrebno, da se ovde ističe.

Pobedom građanske klase nad feudalnim sistemom i stvaranjem klasne države nasuprot prijašnje staleške, za jedan je istorijski čas zamuknula antisemitska parola. Religijski motiv i religijski prestiž nije više igrao nikakvu ili barem neznatnu ulogu.

Međutm je građanska klasa pristupila izgradnji svoje ideologije. Iako je građanska klasa u načelu odbijala sve teze aristokratske krvne superiornosti ipak je u veku biologije pala pod sugestivnost njenih principa. Stvorila se i razvila teorija o rasama. Rasna teorija je kat' eksohen g r a đ a n s k a t e o r i j a. Stvaralac moderne biologije je Charles Darwin a ipak kako je dalek i vijugast put od njega pa do rasnih biologa po uzoru Schallmayera ili Ammona? Triumf Darwinovog učenja nije samo rezultat njegove ženijalnosti i ispravnosti; velik deo pobede ima da se zahvali društvenoj sredini, koja ga je razumevanjem prihvatila. Teorija razvoja našla je svoje oduševljene branioce u mladoj engleskoj, – i nešto kašnje evropskoj, – buržoaziji, koja je biološke tekovine nauke o razvoju vešto iskoristila u političke svrhe nasuprot presizanja engleskih feudalaca, koji su i te kako bili zainteresovani, da se održi teza o konstantnosti društvenih forma i prava. Tako je darwinizam već za rana pao u vrtlog političkih borba. I da ga buržoazija nije prihvatila, darwinizam bi bio jednako tako ostao mrtav kao i ženijalna razvojna teza Lamarcka, koja, – što je logično, – nije mogla naći odjeka u francuskom, aristokratskom društvu u vreme pre revolucije. Bila je potrebna sredina, koja je nove ideje mogla apsorbirati i staviti u pogon. Ali čim je »arijska« buržoazija naučno iskoristila razvojnu teoriju i čim je »naučno« opravdala svoj superiorni položaj, stavila je biologiji brnjicu na usta. Kočenje je sproveo Weismann; njegova teorija, da se u životu stečena svojstva n e baštine, omogućila je obrazovanje neke rasne superiornosti, koja počiva na plemenitosti klične plazme... Teorija, da se u životu stečena svojstva baštine t. j. da postoji mogućnost trajnog uspona ljudskog materijala, oficijelno je u krugovima građanskih biologa zabačena: ona je opasna, jer omogućuje proletarijatu, da svoja kulturna i socijalna traženja i biološki dokumentira.[2]) Svakako je najlepši cvet iz vrta građanske biologije: rasna biologija i t. zv. antroposociologija. Ako su aristokrati bili odabranici božji, građani su se smatrali odabranicima prirode. »Arijci«... Padale su lozinke: čistoća krvi, arijska, nordijska rasa itd. Ako su se na jednoj strani isticala superiorna rasna obeležja prema proletarijatu, činilo se to u još većoj meri prema »židovskoj« ili »semitskoj« rasi, koja je bila rasa drugog ranga.[3])

---

[1]) Na poziv Židovskog narodnog akademskog društva »Judeja« održao je Dr. Mirko Kus-Nikolajev predavanje pod gornjim naslovom. Donosimo kratki sadržaj toga predavanja. (Op. ured.).

[2]) Poznato je, da je nemački naučenjak Ernst Haeckel bio skoro omražen u redovima građanske naučne »elite«. Konzervativci katedra i akademija nisu mu mogli oprostiti, da je rezultate svojih istraživanja, u predavanjima i popularnim izdanjima, učinio pristupačnim najširim slojevima naroda. Nauka je trebala, da ostane samo za prvosveštenike i najodanije mediokritete.

[3]) Upravo je kuriozno, kako su neki antroposociolozi dokumentovali superiornost »arijske« građanske klase. Tako je na pr. Ammon u Badenu antropometrijski ispitivao stanovništvo i zapazio dva »rasna« tipa.

Digitized by Google

Sve akcije, koje su bile vođene protiv Židova i danas se još vode stoje u znake rasne borbe. Plemenita »arijska« krv treba da se očuva od »semitske« krvi. Na mesto feudalnog »religijskog« prestiža, dolazi sada građanski »rasni« prestiž. – Sva dobra, plemenita, uzvišena svojstva našla su svoje ovaploćenje u »arijskoj« rasi, dok se pokvarenost, nemoralnost slegla u »semitsku« rasu . . .[4]) Ja sam se namerno nešto dulje zadržao na pitanju rase jer je to pitanje uopšte karakteristično za mentalitet građanske klase.

Pokraj »rasnog« prestiža igra zadnje vreme i veliku ulogu u antisemitizmu pitanje kulturnog prestiža. Prema mišlenju Arijaca Židovi rastvaraju ustaljene vrednote kulture. Kampanja »čistih« Arijaca protiv Alberta Einsteina bila je dirigovana nesigurnošću, koju su evropski »velikani čiste rase« osetili, kad je Einstein ispremešao njihove divno postavljene kućice od karata. Slični motivi su igrali ulogu i kod akcija povedenih protiv Sigmunda Freuda. Mi ćemo imati prilike, da kašnje vidimo u čemu leži ta »rastvorna« snaga Židova.

Navodno ima ta »rastvorna« snaga, da se temelji na materijalističkom shvaćanju sveta, koje da je glavni motiv židovskog saznanja uopšte. I sam Moriz Rappaport[5]) govori o nekom materijalističkom nastrojenju Židova. Ako pod materijalizmom podrazumevamo onaj kliše, što su ga izradili Büchner, Vogt i Czolbe, onda se sa tvrdnjom Rappaporta ne bih mogao složiti. Izgleda mi, da sve od monoteizma proroka pa do monizma Einsteinovog vodi jedna ravna linija, duboko urezana kroz sve etape filozofijskog gledanja Židova. Taj monizam je našao već pre svoj najsavršeniji izraz u najčovečnijem filozofu sveta, Baruchu Spinozi. Sinteza njegovog panteizma i njegove etike, daleko odskače od Kantovog kategoričkog imperativa. I Max Brod[6]) oporiče materijalističko shvaćanje kao filozofsku karakteristiku Židova. U istorijskom materijalizmu Marxa on nalazi čisto n e židovski karakter. Međutim ovde je od važnosti samo opšta konstatacija. U stvari se ni kod Marxa ne može govoriti o filozofijskom materijalizmu već o ekonomskom monizmu. Ali ovde je drugi jedan motiv od značenja. Brod ispravno ističe individualističku notu kod Židova, koja je duhovno potpuno oprečna načelima determinizma. Radi toga, po mišlenju Broda, Židov Bernstein skreće na desno priznavajući individualnu komponentu (socijalistički kantizam!), dok nežidov Kautsky reprezentuje strogu liniju Marxovog determinizma. A onde, gde Židov prelazi još više na levo, kao Gustav Landauer, onde graniči sa anarhizmom u kome može individualistički faktor jasno isticati.

Naročito se kod Židova ističe naglašavanje duhovnih faktora. Kroz dve hiljade godina ispaćena i ponižena duša Židovstva izoštrila se do takve preciznosti i profinjenosti, da reagira na najmanje vanjske podražaje, gotovo do bolećivosti. Nijedan nežidov ne bi bio mogao stvoriti onako groteskne forme duševnog života, kakve je stvorio Gustav Meyrink. Upravo ta duhovna strana Židovstva vodi do individualizma i ona je trajna brana protiv materijalističkih zasada. Tragedija Židovstva nije bila samo kolektivna nego je u svakom pojedincu razrešavala jedan trajni bolni spor između nutarnjih vrednota i vanjske krutosti. To je vremenom opet razvilo onu osetljivost, koja nam je upadna kod Otta Weiningera.

Židovski kapitalizam označiti kao židovski materijalizam ne znači ništa. Treba držati u vidu, da se duhovna zasebnost Židova nije razvila iz njihove tobožnje rase već »iz istorijske zasebnosti njihovog socijalnog razvoja« (Kautsky). Sticanje materijalnih dobara kod Židova rezultat je posebnih ekonomskih i socijalnih uslova pod kojima su Židovi živeli kroz stoleća. To sticanje je bila jedna forma borbe za soc. opstanak uopšte, I uostalom, »Arijci« nemaju ni malo prava, da taj kapitalizam osuđuju, kad ga i sami u punoj formi goje. Uostalom kapitalizam je jedna istorijska forma privrednog života i ne igra nikakvu ulogu, koliki je procenat Židova u njemu.

Već spomenuti Max Brod traži za uređenje novog društva nove forme privrednog života. Marxov kolektivizam odbija, jer ne odgovara židovskoj duši (individualizam, slobodna volja!). On prihvaća sistem obavezne ishrane, koji zastupa J. Popper-Lynkeus.[7]) Prema Popper-Lynkeusu ima se zajednici osigurati minimum egzistencije: hranu, odeću, stan, pokućstvo, lekarsku pomoć, higijenske uslove i potrebne kulturne vrednote. Taj minimum daje država posredstvom u tu svrhu socijalizirane produkcije. Iznad ovog minimuma za egzistenciju vlada slobodna konkurencija u privredi, dakle privredni individualizam.

Iza ovih razmatranja još se jače ističe pitanje o duhu Židovstva. Postoji li neka posebna odlika, neki posebni karakter u Židovstvu? Jedno stoji: oduvek su se Židovi osećali kao stranci u evropskim zemljama. I njih su smatrali kao strance. Martin Buber je već upozorio na tu pojavu. Ako se danas uzima, da je privredna superiornost Židova bila povod antisemitizmu, onda je to netačno, tim više što te superiornosti nije oduvek bilo, ona je rezultat privrednog razvoja Židova sa jedne strane a društva sa druge.

Viši rasni tip, nordijski, dolihokefalni, kad sa sela dolazi u grad sačinjava uskoro elitu t. j. građanstvo; niži rasni tip, brahikefalni, »mongoloidni« (!) utapa se u proletarijatu. Dakle proletera već uslovljava forma njegove lubanje . . .

[4]) Potpuno je krivo shvatanje, da su Židovi posebna »rasa«. Židovi su narod, koji je sastavljen od raznih rasnih elemenata. Rasne temelje Židova sačinjavaju prednjo-azijska i orijentalna rasa. Tome pridolaze rasni uplivi hamitske, nordijske, srednjo-azijske, negroidne, mediterane i istočno-baltijske rase. Nešto ima prema snazi pojedinih rasnih upliva razlike između sefarda i ašKenazija. Kao i svaki narod tako su prema tome i Židovi sastavljeni od jednog rasnog mozaika. – Pogotovu je smešno govoriti o »semitskoj« rasi. Postoje samo narodi sa semitskim jezikom ali nikakva semitska rasa. Dakle je i reč »antisemitizam« čisti nonsens.

[5]) Moriz Rappaport: Sozialismus, Revolution und Judenfrage, Wien 1919.

[6]) Max Brod: Sozialismus im Zionismus, Berlin 1920.

[7]) J. Popper-Lynkeus: Die allgemeine Nährpflicht als Lösung der sozialen Frage, Dresden 1912.

Digitized by Google

U čemu dakle leži ta zasebnost? Prvenstveno u tome, što su Židovi azijski narod i što je njihova narodna fizionomija sastavljena iz rasnih elemenata, koji su svi oprečni rasnim elementima, koji sačinjavaju gro evropskih naroda. Ovde se ne radi ni o kakvoj »rasnoj« inferiornosti nego o zasebnosti i u pogledu fiziološkom i u pogledu psihološkom. Te zasebnosti su nastale pod određenim životnim uslovima i u jednoj sredini, čiji su geografski, klimatski itd. odnosi proizveli zasebne karakterološke odlike.

Te odlike su se održale pokraj svih progona i pokušaja asimilacije do danas. Po svom intelektualnom i psihičkom karakteru Židov je kontreran »Arijcu«, odnosno onom rasnom evropskom mozaiku, koji se sasvim proizvoljno naziva »Arijcima«.

Psihološka odlika čini Židova »čovekom straha«. Ne mislim straha u fiziološkom smislu reči ili metafizičkom po karakteru Ole Hanssona ili St. Przybyszewskog. Taj strah je rezultat velike kontemplativne snage Židova, koja je uostalom odlika svih južnih Azijata. Taj strah ili trajno nastojanje, da se prodre kroz samu realnost, da se zahvati suština problema, njena jezgra, stvara od Židova nesvesnog metafizičara. On se trajno nalazi pred upitnicima i problemima, koje kašnje u njemu pojačava neprijateljska sredina. Problem supstancije u smislu Spinoze je osnovni problem židovskog naziranja.

Kroz hiljade godina održani duhovni kontinuitet, neprestano u sukobu sa vanjskim snagama, proizveo je onu karakterističnu duševnu potrganost na jednoj strani i tipični fanatizam na drugoj.

Napram »Arijcu« »čoveku svrhe«, čiji je tip Bismarck, ističe se u našem stoleću kao tip čoveka straha, večno zaokupljenog problemima, nemirnog i duševno istrganog, Walther Rathenau. Ako nigde u našim danima onda se u njemu manifestovala tragedija Židova, koji praelemente svog duševnog života ne može dovesti u sklad sa svojom okolinom. Na jednoj strani suptilni filozof, štovatelj hasidizma na drugoj industrijalac, poklonik pruske ideologije. Trajno obuzet svojim nutarnjim životom, njegov je profinjeni mozak bio večno u gibanju. Dok kapital proglasuje mehaniziranom svojinom organizuje modernu nemačku industriju. Služi se izrekom evanđeliste Marka: »Jer kakva je korist čovjeku ako zadobije sav svijet a duši svojoj naudi« (VIII. 36.) i stoji na čelu najkapitalističkije institucije nemačkog rajha (A. E. G.).

Ovaj nutarnji nemir, borba za smirenost oprečnih zasada u svojoj duši simbolizira ga već kao žrtvu. Ima logike u stradanju i smrti ovog čoveka.[8]).

Nemir i težnja, da uravna oprečnosti u svom duhu odvodi Rathenaua pred taneta njegovih ubojica. Nemir i težnja, da spozna provalije mozga, da smiri kosmičke i haotičke sile u sebi tera Weiningera, da sam kidiše svoj život. On svoj zahtev apsolutne ćudorednosti iskupljuje svojim sopstvenim životom.

Weiningerova tragedija leži u njegovom nesvrhovitom traženju apsolutnih vrednota i merila. I doista, mogla bi se nizati imena Židova, koja su dokumenta večnog lutanja za istinom i apsolutnim vrednotama, večnog nemira pred uskrisivanjem novih problema i upitnika. Želja za konačnim smirenjem tera Večnog Židova...

I ti zasebni elementi izrasli u posebnoj životnoj sredini i kašnja razvijeni pod naročitim socijalnim odnosima, stvorili su od Židova večnog stranca među evropskim nežidovima. On ostaje za njih tajna, mističko biće, knjiga sa sedam pečata.

Nema sumnje, da su mnoge zasade Židovstva primile vremenom i negativna obeležja. Ne mislim ovde na »poslovni duh«, jer ne vidim razloga, zašto bi nežidovski »poslovni duh« bio po svom »poslovnom« karakteru simpatičniji od židovskog.

Ali jedno se ne može oporeći. Pozitivni elementi židovstva bili su kroz vekove ferment evropske kulturne istorije. Tkivo evropske kulture se ne može zamisliti bez onih židovskih niti, koje su često tako karakteristične za njegov dessin. Ono, što se nepravom zove »razorni« duh židovstva nije ništa drugog nego kritički stav prema ustaljenim vrednotama; večni nagon, da se steče. što veće i što dublje saznanje.

---

[8]) Harry Graf Kessler: Walther Rathenau, Berlin 1928.

Viktor Ivičić (Požega):

Jedno predavanje

Kišni martovski dan. Siva ulica. Izlog manufakturne trgovine. Žuti plakat – crna slova: kulturno-prosvjetni odsjek, 244. predavanje, tema Požega i 20. stolzeće, predavač g. X., profesor.

Ulazim. Opća pučka škola. Kolika sjećanja. Hodnik, na kraju s lijeve strane smeđa vrata, kroz njih su vodili, možda vode i danas, one đake koji su dobivali »po goloj«, suprotna vrata desno soba u kojoj će biti predavanje, prekoračujem prag i ugledam oko 50 osoba – većinom gimnazijalaca – profesor predaje, par šegrta stoje oko ormara, desetak gospođa i nešto više gospode. Sjedam – ulaze dvije opatice sa bijelim leptirastim platnom na glavama, a za njima učenice iz konvikta stupaju skromno i sagnutih glava.

Neću da detaljno iznašam sve što je g. predavač u svom predavanju iznio, ali moram odmah da istaknem da je za mene kao i za svakog čovjeka normalnog mozga i savremenog mišljenja, ono bilo nelogično i bezsadržajno. Temi »Požega i 20. stoljeće« nije nikako odgovaralo sladunjavo i razvodnjeno pričanje neke prošle kulturtregerske misije, koju je Požega za vrijeme ilirizma vršila u Hrvatskoj i koju će, tako se bar nada g. predavač, opet vršiti samo treba rada, sloge i požrtvovanja.

»Barokna Princeza«, mrtvi i jezuitskim duhom nakalamljeni grad, pun niskog malograđanskog morala, u kojem se mladež odgaja da liže oltare i sagiba pokorno šiju, u kojem se iz gimnazija istjeruju ljudi što

Digitized by Google

ne idu na misu, što ne idu na ispovijed, u kojem profesori ćuškaju đake od 1–5 razreda i nazivaju ih svim mogućim imenima iz zoologije, u kojemu opatice isključuju učenice, ako im se koji gimnazijalčić upiše u spomenar, u kojem napokon g. direktor posebnom okružnicom zabranjuje učenicima, da prisustvuju predavanju »O Spinozi«, jer se čovjek, koji ga drži, pri zadnjem predavanju o Kantu afirmirao kao bezvjerac i kojega je sam gvardijan, a to ipak nešto znači, nazvao javno jedne nedjelje na velikoj misi – Antikristom, gubom i zarazom koja truje nevine malograđanske duše. Eto, taj grad da postane kulturno rasadište za Hrvatsku – to je g. profesore lijet na Mars! I meni ta »Barokna Princeza« u sivom martovskom danu izgleda kao ropotarnica sa svih svojih 5 crkava, koje strše iznad crno-crvenih krovova, preko kojih se vuku razvučeni oblaci dima iz dimnjaka poštenih i lojalnih građanskih kuća, a nikako ne kao grad budućnosti.

»Ponos Požege – gimnazija stara 250 godina, dala je niz svijetlih imena« počam od Babukića pa do Ciraklija, no danas njih više nema – ostale su samo spomen-ploče, nestalo je »zlatno doba«, kad je u Požegi izlazio časopis »Slavonac«, u kojem su sarađavali naši najbolji književnici, dapače i sam Preradović, ostale su samo (klerikalne) »Požeške novine«. (G. predavač je zaboravio, da u Požegi izlazi i mjesečnik »Šljak«).

Kriza požeške gimnazije u konzumiranju »velikih ljudi« leži po g. predavaču u »velikom broju đaka, koji su stisnuti na malom prostoru« i »što se šegrti odgajaju u podrumima«. A ovome zlu su krivi građani što se ne pobrinu za veću zgradu; kao da je recimo onaj pošteni i sijedi majstor, koji ni mrava ne bi zgazio, koji svake nedjelje ide jedamput u crkvu i koji se kao svaki pravi i dobri kršćanin bar dva puta ispovijedi i pričesti godišnje, ali koji uza sve to zna da izbije svoga šegrta do krvi i da ga muči radom od 6–21 sat, kao da je on kriv što požeška gimnazija nema još koji sprat. Stoga bi, gospodo, trebali da sagradite u Požegi peterokatnu gimnaziju i za 8 godina po receptu g. profesora bilo bi na pretek »velikih ljudi«.

Pa zar su samo gimnazije ona mjesta koja produciraju velike ljude? Zar je mjesto, a ne sredina, glavni odgojni faktor? Zar nisu napokon toliki veliki ljudi današnjice baš zato veliki, jer se nisu odgajali po gimnazijama, jer su rođeni i jer su živjeli po zakutcima i podrumima?

»Požeška gimnazija odgaja i odgajaće karaktere«. To joj je i dužnost, ali pitanje je, koji su to karakterni ljudi a koji nisu? Za g. predavača ljudi te grane moraju imati ove tri vrline: vjersku svijest, političko uvjerenje i nacionalni osjećaj. Eto, kroz kakvo čistilište savremenog odgoja treba da prođe svaki čovjek, da postane karakter! Zar malograđanska sredina i njihove gimnazije odgajaju karakterne ljude? Odgajaju duševne paralitičare, ulizivače i pokorne čovječuljke, gimnazije nas ne spremaju za život, one nas odvađaju u carstvo snova i zabluda, one nam navlače koprenu na oči i mozak, da ne vidimo i ne shvatimo pravu i golu istinu života. I zato kod nas svih poslije mature, poslije izlaza iz te kuće prevarenih nada, ostaje praznina, alkohol, pustoš i misao na samoubijstvo, a napokon ulaz na prava vrata, ali to su velike rijetkosti. Crvenilo nam udari u lice kad se sjetimo gimnazijalskih dana punih poniženja i puzanja pred onima, koji su nam svijetlo nauke propovjedali.

Mislim da stagnacija i paraliza kulturnog i privrednog razvoja svakoga grada leži u enkonomsko-privrednom nazatku i da je današnjem nivou Požege ponajviše krivo što zabačena među požeške planine, daleko od glavne pruge, dakle svojim položajem ne odgovara razvoju industrijalizma i što zbog navedenih razloga ne može da bude više centar ni privredni, ni politički, kao što je nekada bila, kad je još bila sjedište županije i drugih javnih ureda. Uslijed sve većeg i jačeg razvoja industrijalizma, glavna grana požeške proizvodnje dobivene ručnim radom sve više propada, a to donosi osiromašenje obrtništva na jednoj strani, a na drugoj odlaženje javnih ureda odnosi veliki broj birokracije, koja je nekada obitavala ovdje. To su dva glavna faktora, koja su stubokom srušila sav nekadašnji sjaj i veličinu ovoga grada. Dakle, drugi način proizvodnje, nezgodni položaj i malograđanska sterilnost i konzervativizam, a nikakvi drugi uzroci nisu kumovali Požegi pri vjenčanju sa propasti.

G. predavač je kao čovjek, kojemu otac nije daleko od radnika, trebao da istakne naglo nazadovanje kulturne misije malograđanstva s jedne strane, i nagli razvoj socijalno-kulturnog djelovanja radništva s druge strane, ali ili nije htio. ili nije smio, ili nije znao (u što ne vjerujem), da uopće i postoji radničko društvo toga pravca, kojemu je potreban samo čovjek koji bi ga vodio i ono bi pokazalo ovakovoj gospodi, da i radnik-čovjek može isto toliko da zna i nauči kao i naduveni klajnbirger.

I danas je, g. profesore, svima intelektualnim radnicima dužnost, da se bore protiv ulizivačke malograđansko-birokratske sredine, da se tome zlu stane već jedamput na kraj, a oni inteligenti, ako ih se može tako nazvati, koji zastupaju i propovijedaju ovakove prošlovjekovne ideje i nazore, da se smjeste u Požegu, jer ona je i po vašim riječima danas muzej. A čovjek koji hoće da govori o 20. vijeku treba najprije da bude sastavni dio njegov, treba da diše plućima njegovim, a iz prošlog vijeka govoriti o sadašnjem jest posao baba vračara i pripovjedača priča za djecu, a nije predavanje čovjeka koji je u 20. vijeku polazio i svršio najviše škole, koje postoje na kugli zemaljskoj, ali sam uvjeren da je ono imalo drugu svrhu,a ne izražaj ličnog osvjedočenja. I danas širenje ovakovih zabluda uz svirku stotine i stotine praznih stomaka svojih sugrađana, koji ujutro od 6 pa navečer do 8 prevrću zemlju za jadnih 12–15 dinara, gdje u tvornici radnice ostavljaju svoje zdravlje, svoju mladost i snagu za 16 dinara na dan, jest težak grijeh. A g. mi se predavač u tmurnom predvečerju pričinja kao lutka koja uz svirku sakritog instrumenta pjeva tuđim glasom na svoja usta zamamno slatku pjesmu koja nema veze sa životom, a svi oni ljudi koji su pljeskom odobrili njegove riječi pričinjaju se kao daleka stijena koja ne prima u sebe glas, nego ga odbija.

Digitized by Google

Upton Sinclair:

Henrik Ibsen

Na mračnom, ledenom severu, gde ljudi sanjaju o bogu i piju jaki alkohol, radio je učitelj na tome, da potkopa građanski moral. Vihor prepiraka besnio je oko njegove glave. Ime Henrika Ibsena doziva pred naše oči starijeg čoveka sa odlučnim pogledom, tvrdim ustima i prkosnom, belom bradom. Bio je borac, dogmatični antidogmatičar i jedan od najizrazitijih propagandista na području književnosti.

I on je bio iz naroda: odgojen u školi siromaštva. U nekom malom norveškom lučkom gradu, radio je najpre kao apotekarski pomoćnik, onda je bio student, novinar, pesnik i direktor provincijskog teatra, koje se kroz šest godina očajno borilo sa bankrotom. Sa trideset i osam godina dobio je Ibsen od kralja penziju, oko četiri do pet stotina dolara na godinu. Sa ovim dohocima živeo je više nego umereno, uzdržavao svoju porodicu, prišivao sam sebi dugmeta i obnavljao teatar i moralne ideje sveta.

Osim nekoliko mladenačkih radova sva dela Ibsena obrađuju istu temu: problem ideala naprama stvarnosti. Muškarci i žene stvaraju za sebe moralna načela i nastoje prema njima živeti; ali većinom postižu, – barem u Ibsenovim dramama, – protivno od onoga što su hteli. Ibsen postavlja tvrdnju, da se život ne može upravljati dogmama; dogme demokratije su jednako opasne kao i dogme autoriteta. I jedne i druge upropaštavaju ako ih se slepo primenjuje. Ibsen se odupire konfesijama i socijalnim konvencijama, koje sputavaju ličnost i preče njen razvoj. Ali zato on ne postavlja egocentrični princip; naprotiv on nam pokazuje i egoista, koji, u brizi za svoje Ja, upropaštava celu svoju okolicu.

Ibsen je napisao dva dela, »Brand« i »Peer Gynt«, čiji sadržaj potseća na Don Quijote. Brand je norveški propovednik, koji traži potpunu pravičnost i žrtvovanje ličnosti bogu. On postupa jednako tako slepo kao i Don Quijote, koji se bori sa vetrenjačama, i baca mnoge ljude, među njima i sebe, u propast. Peer Gynt je naprotiv lakoumno čeljade, koje samo sebe vara, – slično Sancho Pansi, – onim osebinama na koje je najponosnije; na sposobnost, da se brine za sebe i na ravnodušnost prema tuđim interesima.

I Ibsen je podlegao uplivu prirodnih nauka. Kao i za Maupassanta tako je i za njega čovek igra slučaja. Ali usprkos svim teorijama on veruje, da se čovek mora boriti protiv slučaja i potpuno se posvećuje zadaći, da ljudima pomogne, da ih nauči, da se pametno i uspešno bore.

On je radio prema uzoru francuskog »dobro građenog« komada, da pruži jednostavnu neiskićenu stvarnost i da na malom prostoru sakupi što veću množinu karaktera i događaja. Svoja lica nije birao iz velikog sveta, nego iz, poznatog mu, srednjeg staleža malih norveških gradova: lekari, advokati, župnici i trgovci sa ženama, sinovima i kćerima. To su bedni ljudi i Ibsen pokazuje, kako su sami krivi svojoj nesreći, jer su njihove ideje krive, jer su robovi tradicije, koja nema ništa zajedničkog sa stvarnim svetom. U drami »Stupovi društva« vidimo trgovca, koji je iz celog svog života stvorio laž, da prekrije počinjeni zločin; on potpomaže civilizaciju, time da pred svima krije, da trgovac može učiniti što neispravno. U »Nori« pronalazi žena, da u svom domu nije ništa drugo nego igračka i ostavlja muža i decu, odlazi u svet, da postane ličnost.

Ovakove drame sa tezom mogu imati trostruko dejstvo. Prvo: teza je nova; ona gledaoca uzbuđuje bez obzira na to, da li mu se sviđa ili ga srdi. Drugo: teza je već dovoljno poznata, ona je priznata i pretvorena u delo. U tom slučaju drama dosađuje i čovek veli, da ne ide u teatar, da prisustvuje kakvoj nedeljnoj školi. Treće: teza je u tolikoj meri usvojena, da uopšte više ne pada u oči; drama interesuje samo istinitošću svojih lica i njihovih sudbina.

Pre osamnajst godina prisustvovao sam predstavi »Nore«. Ja sam se nalazio u drugom stadiju i komad mi se činio kao dosadna mala propoved. Nekoliko dana docnije gledao sam »Heddu Gabler« i sada mi je bilo sasvim drugačije: potpuno sam zaboravio tendencu i interesirao se za ovu studiju o psihologiji moderne parazitske ženke. Svi mi poznajemo Heddu; mnogi od nas su bili s njom oženjeni. Odrasla je u besposlici, živi samo za svoju taštinu, progoni muškarce, ne moguće radi seksualne potrebe nego što traži pažnju i povlađivanje i ne podnosi, da se u njenoj prisutnosti posvećuje drugima. Jedna od žrtava Hedde je pesnik; on se mučio, da napiše rukopis. U svojoj zdvojnosti radi Hedde rastrgao ga je. Kad je to Hedda saznala duboko je dirnuta i kliče: »To je delo! Delo!« Hedda je simbol larpurlartističkog stanovišta naprama životu.

Najpoznatije delo Ibsena je drama »Sablasti«. Ovde je pouka tako grešna, da se kritičari ni danas još ne usuđuju, da je utvrde. Ona je protivnost pouci, koju nalazimo u »Crvenom slovu«*) i koja glasi: dobra, poštena i nesretno

*) Iz knjige: Mammonart, 1925.

*) Reč je o delu Nathaniela Hawthornea u kome je opisana tragedija žene, koja se iz ljubavi podala sveštенiku. Iza poroda deteta majka je optužena radi brakolomstva i postavljena na sramni stup sa velikim crvenim slovom A (adulteress – preljubnica). – M. K. N.

Digitized by Google

udana žena, koja voli župnika, treba s njime da pobegne mesto, da ostane kod svog muža. U Ibsenovoj drami ostaje žena kod muža i ugađa mu život, dok on pije i nju vara. Ona rađa sina, kome posvećuje svu svoju ljubav, da konačno vidi, kako sin sledi oca i na posletku umire od sifilisa.

Ovu neugodnu bolest nije do onda još niko izneo na pozornicu. Kad se 1891. u pobožnom gradu Londonu davala ova drama izgubili su kritičari i novine pamet. Izvešće o njihovim mišlenjima može se naći u delu Bernarda Shawa: »Kvintesenca Ibsena«. »Daily Telegraph« rekao je za dramu: »da je jama za nečistoću, odvratan čin, svinjarija počinjena pred javnošću ... bestijalna i cinična ... literarna strvina ...« Sve je to rečeno o drami, koja danas spada među najbolja dramatska dela svetske literature«.

»Neprijatelj naroda« pokazuje nam Ibsenovo shvaćanje politike i socijalnog pitanja. »Neprijatelj« je mladi lečnik u nekom norveškom mestu, koji otkriva, da su slavne banje, podloga bogatstva grada, inficirane bacilima tifusa. On hoće, da tu činjenicu objavi i naravno doživljava vrlo neugodne dane.

Prošlo je četrdeset godina otkada je Ibsen napisao ovu dramu; mi smo međutim analizirali ekonomske snage našeg društva i ne možemo se usled toga složiti sa njegovim primitivnim nepoverenjem prema demokratiji. Istina je, narod kamenuje svoje proroke i kašnje im diže spomenike, ali oslobođenje sveta će doći samo od naroda. Ibsenovo stanovište je prirodno za umetnika, koji je na čistu sa sobom i svojom svešću i neće, da mu neko propisuje, što treba da misli. On je nepoverljiv prema disciplini, propoveda individualizam – i mora da gleda, kako reakcijoneri rado citiraju njegove riječi. Kako se vidi, pesnicima je srazmerno lako: oni treba samo da opišu svet ; mase imaju težu zadaću: one moraju sve izmeniti. Radi toga se ne mogu zadovoljiti anarhističkim stanovištem; one se moraju organizovati, naći vođe, priznavati solidarnost i disciplinu. One se moraju naučiti da slušaju vođe i da u isti mah kontrolišu. To je nova zadaća, koja zahteva novi tip mislioca, koji nije samo kritičan već i konstruktivan.

Preveo: **M. K. N.**

Sva srca osvaja

svojim blagim osmjehom,
otkrivajući niz zdravih biser-bijelih zuba, upotrebljavajući dnevno 40 godina iskušani krem za zube

SARGOV
KALODONT
Zdravi zubi

Pošaljite
odmah
zaostalu pretplatu!!

Digitized by Google

Tone Čufar:

Molitva suncu

U tvornici nas ima više hiljada...

Više hiljada života preobličuje tvrdo željezo, predaje se teškom radu u trpkim brigama i sa trudom žilavog napora kuje svoj kruh, svoj opstanak. Više hiljada ljudi bije ljut boj za deset, dvadeset, moguće trideset hiljada sudbina. Više hiljada ljudi je uz peći prikovano, uz paklensku vrućinu, uz ljevaonice i strojarne, uz razapetu žicu, uz dim, čađu i plin. Više hiljada ljudi stvara i gradi, nosi na sebi težinu tvorničkih zgrada i visokih dimnjaka, nudi svoju snagu ognju i strojevima, rastaljenom i ohladnjelom željezu.

Tvornica srče, pije, proždire...

Krv hiljada života, starih i mladih, muževa i žena, izlijeva se u vrelu bujicu, škropi otrovan prah i rosi hladovinu ledenog željeza.

Tvornica je naš dom i naša tamnica.

Čovjek u njoj je poslušan, upotrebljiv stroj.

U tvornici je takovih strojeva na hiljade.

Iz kotlova im se ceri vrućina od dve hiljade stupnjeva. Iz električnih pogona zastrašuje visoka napetost. Transmisije pjevaju izazovne pjesme, kraj bučnih turbina je groza i mraz. Tvornica je zamazana, strašna i opet čudnovato lijepa. U njoj se susreće svakim danom hiljade života sa crnim obrazima, ranjenim rukama i bremenima teških misli. Naš rad je muka i opasnost, naše figure su pocrnjele maske, a naša srca su plamteći kristali. U njima je žeđa za suncem, nada u nj, vjera u njega.

Moć naše vjere se u ognju prekovala, u željezu otvrdnula.

Mi smo također ljudi.

(Iz majskog broja »Svobode«).

Književni pregled

Nittijevo begstvo.

Akcija antifašističke centrale u Parisu je vrlo živahna. Najbolja imena naučnog i kulturnog života bivše Italije dala su dokumentovana dela o sadržaju, razvoju i oblicima monstruozne doktrine fašizma. Ali malo koje delo je svojom sugestivnošću u tolikoj meri sposobno, da upliviše i uzbuni javno mišlenje demokratske Evrope kao knjiga F. F. Nittija o njegovom životu na vražjim ostrvima Lampedusa i Lipari. – Francesco F. Nitti: Flucht, Berlin 1930.

Autor knjige je nećak bivšeg predsednika italijanskog ministarskog saveta Francesca Nittija, koji sada živi u eksilu u Parisu i koji je napisao, za građanski svet, vrlo uzbudljive knjige o »miru« u Evropi.

Ko je autor knjige? Student, bankovni činovnik, demokrat. Njegov zločin? Da kao čovek (ne političar!) nije odobravao svirepi režim Ducea i da je imao kuraži da nosi ruže anatemisanoj udovici mučenika Matteottija... Neverovatno je, kako se fašizam osvećuje na ovoj bespomoćnoj ženi i njenoj deci. Vrtovi njene kuće su logori crnih košulja.

I jednog su dana naprosto pobrali Nittija, zatvorili, okovali i bez preslušavanja, bez obrane i osude otpremili na kamenito ostrvo Lampedusa. Duce je kopirao glasovite caristične »administrativne« progone u Sibir. Iza nekoliko meseci otpremljen je Nitti na ostrvo Lipari, koje je već steklo žalosnu popularnost kao mesto prognanika. Sa mnogo uverljivosti i mnogo odličnog zapažanja crta Nitti život svojih drugova i život svoj u onoj kamenitoj pustinji. Nasilnost milicionera, surovost nadzornih vlasti, šikane, batinanja i strašnu bedu izagnanika, naročito onih, kojima su došle i njihove familije. Sistem na ostrvu ima za zadaću, da »umekša« fašizmu nesklone elemente i to čini savesno najbrutalinijim sretstvima. Potpuno odrezani od sveta, ovi su prognanici predani na milost i nemilost svojim progoniteljima. A ako koji vapaj prodre u svet, onda Duce objavljuje, da se progone samo – komunisti... Međutim Nitti dokazima utvrđuje, da se ne radi o komunistima nego demokratskim elementima Italije: književnicima, profesorima, lekarima, advokatima, umetnicima itd. koji su pre bili stupovi napredne Italije.

Uhvativši veze sa inostranstvom, Nitti se sprema na begstvo. Sa drugovima Carlom Rosselijem i Emiliom Lussuom uspeva mu, da pustolovnim načinom u motornom čamcu, napusti ostrvo i da iz Evrope podigne svoj glas na obranu onih, koji su ostali među liticama Liparija.

Bilo bi vredno, da se ove knjigu prevede na naš jezik, jer je ona odličan dokumenat za poznavanje nutarnjeg političkog mehanizma fašističke vlasti.

M. K. N.

Jedna vrlo dobra knjiga o zadrugarstvu.

Ovdašnja Prva radnička pekarna kao zadruga izdala je ovih dana Izvještaj XIII. međunarodnog zadružnog kongresa i zadružne škole u Beču. Po svom bogatom i interesantnom sadržaju ova knjiga može da posluži gotovo kao učbenik o radničkom zadrugarstvu. Nakon vrlo lijepog uvoda, koji je napisao naš poznati zadrugar Mirko Cvrtila, predsjednik I. radničke pekarne, dolazi interesantni izvještaj podnešen na jubilarnoj skupštini radničke pekarne prigodom desetgodišnjice njezinog opstanka. Osobito je pako važan onaj dio sadržaja ovog izvješća, gdje su donešeni referati podnešeni na XIII. međunarodnom zadružnom kongresu i predavanja održana u zadružnoj školi u Beču. Tu se susrećemo sa najpoznatijim imenima po čitavom svijetu razgranjenog radničkog zadrugarskog pokreta (Dr. Warlasse, Ch. Gide, Rausnitz, H. May, Dr. K. Renner).

Izdavanjem ovog izvještaja i zadrugarskih predavanja iz zadrugarske međunarodne škole je I. radnička pekarna doprinijela veliki prilog našoj siromašnoj zadrugarskoj literaturi, osobito onoj o radničkom zadrugarstvu. Ovakove pothvate treba znati cijeniti, poželjno je, da naša radnička pekarna u tom smjeru i dalje nastavi, jer će na taj način najbolje osigurati brzi razvoj našeg radničkog zadrugarstva.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Bednjanska 9.

Digitized by Google

Državna razredna lutrija

srećka br. 77.401 izvučena je sa glavnim zgoditkom od

Din. 400.000.-

Četvrtina te srećke kupljena je kod

Zadruge bankovnih činovnika

Zagreb, Masarykova ulica 10. — **Srećke novoga kola stigle.**

ŠTAMPILJE

iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.

Rezbarenje

pozlaćivanje i posrebrenje

Športske i društvene **znakove**

GRIESBACH I KNAUS

tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova

ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Tvornica umjetničkog pokućtva

Bothe i Ehrmann d.d.

Zagreb

Tvornica Savska cesta 25. Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaona: Zagreb, Ilica 25. Telefon 31-15.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.

Proizvađa pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.

UMJERENE CIJENE!

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. • 1. JULA 1931.

SOCIJALNA MISAO

Ovaj dvobroj stoji Din 6·-

SADRŽAJ

Dr. Ivo Politeo: Ekonomski hipohondri i Tartuffi.
Mirko Kus-Nikolajev: Na skretnici.
Milivoj Magdić: Među racijonalizmom i metafizikom.
Vladimir Angelus: Preokret u francusko-ruskim odnosima.
Franjo Pakaci (Kopenhagen): Zadrugarstvo unutar radničkog pokreta u Danskoj.
Kazališna sezona 1930./31.
Knjige i revije.
Ivan Vuk: Pjesma.
Vladimir Lidin: Transport.
Upton Sinclair: Anđeo bune.

BROJ 7:8

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Hugo Flesch

Specialna trgovina muškog i dječačkog rublja

Zagreb,
Ilica 49

Osiguranje pokriva svaku štetu od požara, groma i tuče! • Životnim osiguranjem štediš za stare dane i skrbiš za svoju porodicu u slučaju prerane smrti!

Za provedenje jakovih i svih drugih vrsti osiguranja obratite se na najstariji domaći osiguravajući zavod

»CROATIA«

osiguravajuća zadruga u Zagrebu,

koju je godine 1884. osnovala općina slobodnog i kr. glavnog grada Zagreba.

„CROATIA" ima svoje sjedište u ZAGREBU u vlastitoj palači, na uglu Marovske i Preradovićeve ulice, a svoje filijale i zastupstva u Beogradu, Dubrovniku, Karlovcu, Ljubljani, Mariboru, Osijeku, Sarajevu, Splitu, Subotici, Šibeniku i Velikom Bečkereku.

Mjesni povjerenici i zastupnici zadruge nalaze se u svim većim mjestima naše države. — Zadružna jamčevna sredstva iznose preko dinara 114 milijuna. — Do sada isplaćene odštetnine premašuju već svotu od dinara 125 milijuna.

Osigurajte se dakle kod domaćeg osiguravajućeg zavoda „Croatiae".

ZAGREBAČKA DIONIČKA PIVOVARA I TVORNICA SLADA

PODRUŽNICE: SISAK I KARLOVAC

PREPORUČUJE SVOJA PRIZNATO NAJBOLJA PIVA I TO:

EKSPORTNO,
IZLOŽB. OŽUJSKO, DVOSTRUKO SLADNO „JELAČIĆ" PIVO U BURADI I U BOCAMA, KAO I JUBILARNO „TOMISLAV" PIVO U BOCAMA

TELEFON BROJ 4090, 4091 i 6186

BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB
ŽELJEZNIČKA STANICA ZAGREB-SAVA

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 7. I 8. ZAGREB, 1. JULA 1931. GODINA IV.

Dr. Ivo Politeo:

Ekonomski hipohondri i Tartuffi

Otkad je prestao rat pa neprekidno do danas govori se o krizi. Najprije o duševnoj, a unazad nekoliko godina i o ekonomskoj. Buka o potonjoj zaglušila je pače glasove o prvoj; ljudi jače reagiraju na ekonomske motive i više se brinu za fizičke potrebe nego li za duševne – u koliko ove duševne uopće osjećaju. No čini se da je govorenje o ekonomskoj brizi postalo nekom duševnom, i to baš psihopatološkom pojavom. Govori se o ekonomskoj krizi i tamo gdje nje zapravo nema, ili se bar tim imenom označuju pojave, kojih bi bilo i bez prave ekonomske krize. Jadaju se o njoj i posjetnici elitnih plesova, učesnici lukulskih banketa, habituéi najskupljih barova, gosti najraskošnijih zabavišta, vlasnici najskupocjenijih vila. Niču ekonomski hipohondri i Tartuffei. Ljudi, kojima je jednako dobro kao i prije ekonomske krize, dobro kao u vrijeme najvećeg općeg (sit venia verbo: općeg!) blagostanja, tuže se na krizu, kao da je ona baš njih najjače pogodila. Dobro bi došao kakav moderni Moliére da se malo naruga tom umišljenom ekonomskom bolesniku. A da nam opiše i ekonomsko-kriznog Tartuffea, također bi pogodio istinu, bar za neke slučajeve.

Pošaljite
odmah
zaostalu pretplatu!!

A ipak i jedni i drugi govore o teretu rata: prvi instinktivno, davajući time oduška svojim bolima, drugi zato da prikriju svoj povoljan položaj i razliku između sebe i onih prvih. Pa i u ekonomskoj krizi svi bi htjeli da ih se smatra žrtvama. A ipak to nijesu, naime s v i to nijesu. Dobar dio njih ne podnosi žrtva, ne doprinosi ih, već ih samo stvara. Ekonomska kriza postala je kod mnogih izlikom da se otmu žrtvama, da sačuvaju a eventualno i povećaju svoj ekonomski prosperitet. Ekonomska kriza postala je u mnogo slučajeva izgovorom da se još jače izrabi radna snaga. Kao da je to lijek za ovu bolest, kao da je to put koji vodi sanaciji ekonomskih prilika!

Strašno je, što se sve danas traži od radnika pod izlikom te blažene ekonomske krize a u ime sanacije! Gdje god se može, reduciraju se radne sile i otpuštaju namještenici, da se otme tako tim jadnicima svagdanji hljeb a samoj produkciji do onda sposobne konsumente. Reducira se uposleno radništvo na minimum, kojemu se daje teško osjećati veličinu milosti da smije uopće da radi. I od tih preostalih uposlenih traži se maksimum napora uz minimum naplate. Kao da ekonomsko pravilo – koje je postalo i ekonomskim idealom – o minimumu energije za maksimum uspjeha, može vrijediti i smije biti primijenjeno bez svog pendanta na socialnome području, bez obzira na to kako će pri tome biti živome čovjeku i ljudskome društvu uopće! A živome je čovjeku pri tome često tako te je čudo da je uopće ostao živ! Od česa i kako uopće žive oni, koji izgubiše mjesto, a u doba kad je više no čudo naći novo namještenje!? Kolika mjera poniženja i ogorčenja mora da se nabere kod tih jadnika, koji skapavaju kraj svih sposobnosti i sve velike volje za rad!

Po pravilima drame poslije krize dolazi peripetija pa katarza. U toj drami ekonomije na velikoj pozornici svijeta kriza nešto predugo traje, tako da je mjestimice i otupila napetost očekivanja peripetije. I neće biti prije peripetije dok ne nastupi katarza u dušama ljudi, dok današnja hipertrofija individualne sebičnosti ne ustupi mjesto s o c i a l n o j s o l i d a r n o s t i. Dok se taj osjećaj ne razvije u ljudima, dok oni ne uvide da s v a t k o treba nečesa da se odreče, nešto da žrtvuje, dotle nema riješenja krize. Nju podržava sebična ustrajnost mnogih, da sačuvaju i odviše povoljne vlastite položaje, bez obzira na to da se drugi od njih sve više udaljuju. Te p r e v e l i k e razlike treba smanjiti i udaljenost skratiti, a da ipak ne dođe ni do jednakosti kasarne ni do okrutne uniformnosti komunizma. U koliko zakoni uopće mogu da utječu na život, trebalo bi i naše socialno zakonodavstvo da se evolucionira u tome pravcu smanjivanja ekonomskih razlika u društvu i spriječavanja da padaju žrtve samo zato da jedni te isti nastave život bez i najmanjeg odricanja.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Na skretnici

.... odlučni događaj našeg vremena nije toliko borba između kapitalizma i socijalizma koliko između industrijalizma i čovečnosti. Izmena karaktera privredne egzistencije donosi i izmenu shvatanja života. Ali ovu se mora analizirati i ispravno preraditi ako se ne će, da ona zavlada na štetu ljudskih vrednota.
BERTRAND RUSSELL.

I.

Jedno je neosporno. Tragičnost vremena u kome živemo leži u činjenici, da je to vreme raskrsnica, most, prelaz između jučerašnjeg i sjutrašnjeg dana, između prošlosti i budućnosti.

Idejna borba sadašnjosti vodi se između individualizma i kolektivizma. I između ova dva pola nategnut je kulturni, socijalni i moralni život današnjeg dana, a trzaji u tom životu stvaraju valove nesmirenosti, koji sve većom snagom zapljuskuju stare, trošne i trule brane i opkope. Borba je uperena protiv jučerašnjeg a radi sjutrašnjega dana... Borba se vodi protiv prošlosti. A što je prošlost? Na to pitanje odgovara teoretičar mlado-socijalizma Viktor Engelhardt: »Ovo što danas izgleda još vrlo živo, – kultura građansko-kapitalističkog društva. Njen duhovni sadržaj može se sa tri pojma opisati. Individualizam vlada svetom, individualizam, koji je u gospodarskoj borbi postao egoizam. Materijalizam ispunjuje epohu, materijalizam, koji su utemeljile prirodne nauke, koji tehnika propoveda i koji je privredna forma učinila svojim životnim sadržajem. A po svemu rasprostire kultura razuma svoje hladno svetlo, svetlo intelektualizma, koji je život konačno sveo na računski primer«.

Tačno. Sistem privredne nužnosti građanskog društva podređuje sve vrednote načelu profita. Ne samo socijalne već i kulturne i moralne vrednote mogu se u tom društvu samo onda afirmirati, mogu samo onda obletiti birgerski Globus ako su dignute polugom profita, koju pokreće kapitalistički način mišlenja, htenja i osećanja, koji je organski izrastao iz sistema njegove produkcije.

Zajednica, koju nam pretstavljaju građanske generacije, bila je udešena prema vanjskim efektima, prema svrstavanju u materijalne skale vrednosti. Građanska kultura živela je i živi na površini: po svojim ličnostima, po svom individualizma, po svom grupisanju nizova vrednih i brezvrednih »Ja«. Njen kulturni kalkil udešen je prema tim vanjskim efektima: poslovni intelektualizam, kupo-prodajni materijalizam i nesnosan snobovski egoizam.

Taj mentalitet je razumljiv. Građanska klasa ne surađuje direktno na produkcionom procesu i nema direktnog udela u stvaranju vrednota. Ona prima gotove privredne produkte jednako tako kao što prima gotove moralne recepte. U produkcionom procesu vidi građanin samo rezultate: deonice, luksus, metrese. Nutarnje kreativne energije produkcionog procesa su građaninu strane. Građanin je ne samo nedinamičan nego mu je svaka dinamičnost, pokretnost odvratna. On život posmatra zavaljen u svoj intelektualni i moralni klub-fotelj. Odatle i njegova socijalna pasivnost. Ne može se govoriti o nekom »nedostatku socijalnog osećanja«, koje bi bilo karakteristika birgera. Ova prazna fraza ne govori ništa i ne znači ništa. Što je to »socijalno osećanje«: humanost, filantropija, dobrotvorni plesovi i zabave? Radi se o moralnoj konstrukciji, koja izvire iz određenog socijalnog saznanja. Radi se o ekonomskoj formuli, koja daje obaveštenja o moralnim vrednostima.

Individualizam kao socijalna i ekonomska pojava ne pozna socijalno-etičke zahteve, ne pozna čovečnost. Priznavanje čovečnosti kao osnovnog zahteva socijalne pravednosti, znači za individualizam odstupanje od osnovnog principa samoodržanja. Znači konkretno za građanina: da se odriče deonica, luksusa i metresa, da se odriče – profita. A to znači opet svesno podrezivanje produkcionog sistema od kojeg i sa kojim građanin živi.

II.

»Individualizam i kolektivizam su samo izrazi za izvesne promene težišta u skali vrednosti jedne epohe«, tvrdi V. Engelhardt. Ako to stoji, onda moramo nadodati, da su baš ove promene težišta odlučne za životno shvatanje celih generacija.

I upravo radi toga, što je individualističko težište u skali vrednota građanskog društva nastalo kapitalističkim sistemom produkcije, građanin nema razumevanja za promene tog težišta. On samo u sistemu svoje produkcije nalazi i uporište za svoj kulturni i moralni život.

Ako je kolektivizam promena težišta u »skali vrednota jedne epohe«, onda je on to prvenstveno u ekonomskom pogledu, koji mu omogućuje obrazovanje njegovih novih kulturnih stremljenja.

Proces opšte kulturne evolucije građanstva zgusnut je u problemu individualizacije, kao što je i sistem njegove privrede zgusnut u problemu profita. I tu je i završna tačka njegovog kulturnog života. Vrednote individualiziranja kulture su iscrpljene; građanin jedino još može kulturu racionalizirati, jednako tako kao i svoje fabrike.

Digitized by Google

Nastupanje proletarijata u privrednom životu značilo je već prelom u istorijskoj plohi. Taj prelom je postao još dublji i širi, kad je proletarijat nastupio i kao nosilac novih kulturnih vrednota. Sa jučerašnjim danom se obračunalo, trebalo se raditi za sjutrašnji dan.

Radnik ulazi u istoriju kao klasa, građanin je unišao kao pojedinac. Već u današnjem industrijalizmu radnik je posvršavao poslove oko svog konačnog klasnog formiranja. A tu je odlučio jednako tako ekonomski kao i psihološki momenat. Radnik ne doživljava pojedinačno lomove u svojoj socijalnoj sredini: on sve doživljava kao klasa, bori se kao klasa i ocenjuje vrednote oko sebe sa stanovišta klase. Njegov lični kriterij se ne sukobljuje sa kriterijem klase.

Istorijski proces produkcije stvorio je individualizam kao sudbinu građanina. A današnji industrijalizam već formira među onim sabitim proleterskim legijama i kohortama u kapitalističkim preduzećima osećanje kolektivne volje. Kolektivizam je sudbina radnika već u vreme kapitalističkog industrijalizma. U novom društvu primiće samo zadnje psihološke i moralne vrednote širih razmera...

Ovaj prvi čisto duševni motiv izgrađuje u njemu svest o potrebi održanja zajednice sa pripadnicima njegove klase, izrađuje u njemu svest o potrebi solidarnosti.

Solidarnost je za njega prvi svesni doživljaj; on oseća klasnu podelu društva kao i svoju neminovnu pripadnost svom socijalnom krugu, svojoj klasi. Posredstvom te solidarnosti on doživljava i život pripadnika svoje klase. I što ga više doživljava to klasa za njega postaje stvarnost i prestaje biti pojam. Socijalni vitalitet radnika se usled toga ustručava, da podleže sugestiji građanske individualizirane kulture. Njegova kolektivna duhovna struktura ne može jednako tako da asimilira građansku kulturu kao što je građaninu nepristupačna proleterska kultura.

Međutim to su istom duševni doživljaji radnika. Potreban je još proces intelektualizacije, proces svesnog izgrađivanja njegovih socijalnih nastrojenja.

A taj proces ide u današnjici čas ubrzanim, čas usporenim tempom. Ne ću govoriti o pauperizovanom seljaku, koji dolazi u fabriku, da svoju sirovu snagu proda za parče hljeba. Njegov unuk će istom biti proleter, kada plodnost njegove majke i dugovi požderu ono zemlje, na kome mu se otac rodio.

Treba spomenuti one proletere, koji su prokleti patničkom baštinom svog oca ušli u fabriku, rezignirano i tupo, spremni, da produlje životinjski život oca bez protesta, bez želja. Ubijeni već u detinjstvu stradanjima svoje familije oni se bespomoćno bacaju u žrvanj i u njemu ostavljaju svoje kosti. Mirno i bez krika. Tradicija njihovih roditelja živi u njima.

To je jedan pol proletarijata, koji ne će videti sjutrašnjeg datuma. Svojim semenom preneće svoju nemoćnost na svoju decu i unuke, multiplicirajući broj socijalnih parija. Problem današnjeg dana njima je nepristupačan. Oni nisu na raskrsnici. Oni su još prošlost.

Protivni pol proletarijata se bori, da iz sfere svog socijalnog doživljaja pređe u sferu akcije. I tu nastaje borba za budućnost. Proces njegove intelektualizacije bio je skopčan sa velikim žrtvama. Sa teškim duševnim krizama. Osim svog klasnog osećanja on nije doneo ništa u svet razumskih konstrukcija. U njegovom mozgu su se često sukobljavale stare i preživele vrednote sa novima. Sudari tih vrednota proizvodili su nesmirenost i neuravnoteženost. On se gušio pod otpacima, podgrejanim naučnim čorbama, koje su mu servirali građanski dobrotvori, koji su se brinuli za njegovo »vaspitanje«. Popularisanje nauke u raznim, za to određenim, institucijama potpuno je obezglavilo radnika. I u tome nesistematičnom »vaspitanju«, on je morao izgubiti vremenom i svaku volju za intelektualnim izgrađivanjem samoga sebe.

Radnik je oko sebe osećao socijalnu napetost, ali što da radi? Kako da rastumači te pojave, kako da se snađe u vrtlogu socijalnih i ekonomskih upitnika?

Marksizam je radniku putnica za budućnost.

Načelo individualizma, protiv kojeg se bore pioniri proletarijata a s njima i proletarijat ne može zahvatiti radnika snagom svoje vrednosti ali ga može dezorijentirati. I naše prelazno doba je puno tih dezorijentiranih proletera, koji svoje besvesno kolektivno osećanje ne mogu, da dovedu u sklad sa nastojanjima svoje klase. Karakter njihovog udela u produkciji ne dopušta im nikakve individualističke tendence ali njihova duševna obnemoglost i intelektualna pasivnost stvara od njih ne samo bednike zadnjeg ranga nego i zapreke normalnom procesu intelektualiziranja radnika.

Borba za radničku kulturu je danas jedan od centralnih problema modernog socijalizma. I ta se borba vodi, da se ekonomskom socijalizmu dadne uporište i zamah. Milionskom pokretu proletera treba njegova vlastita kultura, koja je izrasla iz njegovog kolektivnog doživljaja. Socijalizam je danas jedno novo saznanje o životu i svetu, on je jedan novi kulturni pokret sa novim pogledima, novim ocenama vrednosti i novim idejama. I te nove kulturne vrednote organski rastu iz jednog novog životnog i socijalnog strujanja.

Sudelovanje celog proletarijata u izgradnji njegove kulture je zadaća ovog prelaznog vremena. Nasuprot individualističkih zasada treba svesno postaviti kolektivne kulturne vrednote. Bez tih vrednota ne će se moći uspiriti plamen oduševljenja za načela nove čovečnosti. Svesno izgrađivanje nove, kolektivne kulture na mesto stare individualističke već je danas neminovni zahtev – radi sjutrašnjeg dana.

Digitized by Google

Milivoj Magdić:

Među racijonalizmom i metafizikom

Pontifikat pape Pija XI. ostat će obilježen trim encikličkim pismima, koja će – kao što je to dobro primijetio jedan list – činiti socijalnu trilogiju u kojoj su dokumentirane osnove moderne katoličke sociologije. Te bi tri enciklike bile: o kršćanskom uzgoju djece i mladeži (Divini illius Magistri od 31. decembra 1929.) o kršćanskom braku (Casti connubii od 31. decembra 1930.) i o radničkom pitanju (Quadragesimo anno od 24. maja 1931.). Mi bi želili govoriti o drugom dijelu te trilogije – enciklici o kršćanskom braku – jer ova predstavlja po svojem značenju dokumenat, čije značenje daleko prelazi granice katoličke crkve. Uostalom tako je honorisana i po svjetskoj štampi. I kod nas je objavljen jedan članak, koji afirmira takvo honorisanje enciklike, kad kaže: »Enciklika Casti connubii je naišla na ogroman odjek. Ona je to i zaslužila. Stavljajući svoj autoritet u službu braka, Papa je uzeo u svoje ruke odbranu jedne ustanove, koja interesuje ne samo sreću i moral pojedinaca, nego i budućnost naroda i civilizacije. Pravoslavna crkva, koja je u verskoj tajni braka uvek gledala najvišu društvenu svetinju, može samo da pozdravi s poštovanjem i priznanjem uzvišene napore vrhovnog poglavara velike katoličke crkve«. (»Papa i hrišćanski brak«, »Politika« od 7. februara 1931.).

Ali pojava je navedene enciklike osim takvog honorisanja na jednoj izazvala i diskusije na drugoj strani. Te diskusije nisu iznijele ništa novog. Isto kao što ni enciklika nije ništa izmjenila na vjekovnom učenju crkve. Stvarno se u tim diskusijama krio stari sukob racionalizma i metafizike. Još si uvijek nasuprot stoje dva naziranja od kojih jedno odlučno naglasuje racionalističke smjernice u odnosu prema društvu, dok drugo negira svaku sociologiju koja nebi imala metafizičke podloge.

Kod nas je nedavno štampan jedan esej, koji baš u tretiranju pitanja, koje je predmetom enciklike o braku, precizno oličuje jedno od ovih naziranja (Karlo Grimm D. I.: »Brak pred forumom Moskve i Rima«. »Život« br. 3. Zagreb. Mart 1931.). Mislimo, da se taj esej može – u neku ruku – nazvati klasičnim i šteta je, te nije dostupan i široj javnosti.

Vješto je u eseju – po svoju tezu – obilježio o. Grimm samo dva foruma, koja da se oličuju u imenima Moskve i Rima. Forum liberalne države – forum buržoazije ovdje manjka. Ali iz toga ne slijedi, da nije u eseju tangiran. Moguće se samo o njemu i radi. Ovakva razdioba stavlja o. Grimma na jednu vrlo povoljnu poziciju u eventualnoj diskusiji, ma da se ne može reći, te mu je stav posve proizvoljan. Uostalom slične se razdiobe javljaju i drugdje, ma da ne baš pod istim imenima.

Poznati kritičar, Willy Haas progovorio je o takvoj diobi u jednom eseju (»Die Enzyklika und ihre Kritiker«. Die literarische Welt. Berlin 13. Februar 1931.). Haas tvrdi kako postoje samo dva konzekventna gledanja na brak. Ili se brak može posmatrati kao privatni ugovor, koji se samo u toliko tiče države, koliko su s njime spojena ekonomska pitanja. Ili se može posmatrati doživotnim i nerazrješivim. Haas odmah označuje sebe pristalicom onog prvog gledanja. Ali tu da se odmah javlja jedna teškoća koju nije lako razriješiti.

Racionalno misli socijalizam, a metafizički crkva – izlaže Haas. Crkva si prema tome ne može – kao što je to moguće socijalizmu – predstaviti jedan svijet u kojemu je efemerno sve, a pouzdana samo jedna jedina stvar: stav radnog građanina prema državi i države prema radniku – u socijalizmu. Za crkvu mora biti upravo sve pouzdano, vjerno i za život odlučno u jednom svijetu u kojem treba da je nešto pouzdano ili točnije: živi pojam pouzdanosti, vjernosti, neograničenog odlučivanja. Crkva za svaku važniju odluku traži doživotnost – ne samo za brak. To je upravo sveopći duhovni tip katoličkog osjećajnog života, jedno od najjačih oružja utjehe proti gorčina njegovih: da postoji doživotna vjernost da postoji volja za doživotnu vjernost i pouzdanje da čovjek tu volju donosi, među inim i zato, jer mu ju je bog svojom vlastitom vjernošću i pouzdanošću pokazao. Ako se stvar ovako posmatra, svako će u sebi naći neku vrst osjećajnog razumijevanja za nerazriješivost braka, ma raspolagao brojnim protu-razlozima. Haas tvrdi da se brak može posmatrati samo na pomenuta dva načina, ako se neko želi pohvaliti duhovnom konsekvencom i stremljenjem principu. Svako je treće posmatranje nekonzekventno.

Haas onda prelazi na karakteristiku shvatanja tog pitanja po liberalnoj državi. Ova si prisvaja s jedne strane kontraktualni karakter svjetovnog braka, ali s druge strane iz religioznog karaktera sakramenta uzima za svoj civilni brak jednu ideologiju pustu, apstraktnu i bez duše, ideologiju jednog principijelno doživotnog, idealnog, po državi štićenog pravnog dobra i tu ideologiju pridaje svom kontraktualnom braku. Ili praktično: brak je doduše ugovor dvoje ljudi, ali ugovor koji se principijelno ne može razriješiti privatnim izražajem volje kao svaki drugi ugovor, nego samo zbog izvjesnih i naročitih razloga, koji ropski naliče katoličkim bračnim zaprekama. Taj ugovor prema tome

Digitized by Google

nije sakramenat: principijelno on nije nerazrješiv, dakle nema ništa od one eminentno duhovne vrijednosti, doživotne sigurnosti i pouzdanosti, najsigurnijeg potpornja i oružja proti tvrdoće života. Dakle ovdje se radi o naročitom kompromisu: kompromisu dvaju principa kroz koji jedan princip obara drugog i obratno.

Haas završava navedeni esej citatom konzervativnog državnika i filozofa Donoso Cortésa: »U času konačne borbe među racionalnim socijalizmom i iracijonalnom religijom badava ćemo na bojištu tražiti liberalizam; jer on više neće postojati«.

Sada nam već može biti jasnije zašto je u naprijed pomenutom eseju sve suprotnosti u posmatranju braka o. Grimm transponirao u suprotnosti između samo dvaju foruma – religije i socijalizma i zašto je isključio forum liberalizma. Ideja o suprotstavljenosti dvaju osnovnih principa: katolicizma i socijalizma sve više osvaja katoličke sociologe. Prije kratkog vremena izašla je na našem jeziku preradba Olgiatieve: »La questione sociale« (Joso Felicinović: Socijalno pitanje. Zagreb 1931.) i tu u predgovoru citira Joso Felicinović engleskog zastupnika Borrowsa koji da je rekao: »Socijalno će pitanje riješiti ili sljedbenici komunističkog manifesta Karla Marxa ili sljedbenici enciklike Lava XIII.«.

Govoreći o boljševičkom ženidbenom pravu daje mu o. Grimm slijedeće karakteristike: boljševička je ženidba posve izgubila vjerski i dobila posve profani značaj; bit ženidbe i sve pravne posljedice prenose se na fizički čin; potpuna razrješivost ženidbe kako zajedničkim sporazumom tako i na zahtjev jedne od stranaka.

Karakteristike pak crkvenog (odnosno katoličkog) ženidbenog prava bile bi slijedeće: sakralni i sakramentalni značaj ženidbe; bit njezina u samom ženidbenom ugovoru, a ne u fizičkom činu; bitna svojstva jedinstvo i nerazrješivost, koja u kršćanskoj ženidbi radi sakramenta dobivaju posebnu čvrstoću.

Ideologiju boljševizma u pogledu braka o. Grimm gleda u Marxovim riječima: »Porodica u potpunom smislu postoji samo za građanstvo; ali ona dobiva svoju dopunu u uništenju svake porodice kod proletera i u javnoj prostituciji« ...

Boljševičkoj tezi da treba uništiti monogamijski brak u ime »prava ljudske prirode« protivi se katolička crkva tražeći »u ime božjeg zakona« baš taj oblik braka kao jedini dopušteni oblik spolnoga života ljudskoga. Kršćanska filozofija dokazuje, kako je nerazrješivi monogamijski brak postulat ljudske razumne prirode i ljudskog dostojanstva. Pojedinac i porodica jesu prije države, pa je i porodica i državna zajednica pravni subjekat samo zato, što joj je temeljnom jedinicom razumno biće, koje je jedino nosiocem prava i dužnosti. Pojedinac donosi sa sobom u porodicu, a porodica opet u državu i prava i dužnosti, kojih im porodica odnosno država ne može skinuti ili oteti odnosno mjesto njih vršiti.

Boljševički moral – tvrdi o. Grimm – traži u ime nekakovih zahtjeva ljudske prirode, da brak napose u obliku monogamije prestane, a na njegovo mjesto dođe slobodna ljubav. Kaže da postoje tri kategorije iz kojih ničiu ovi boljševički dokazi. Prva su kategorija: filozofsko-etnologiski teoremi. Tipični oblik sviju odatle niklih dokaza glasi po prilici ovako: moralne zasade (dakle i bračni moral) samo su odsjev privrednih prilika. Drugi je moral bio u doba matrijarhata, drugi u sadašnje doba kapitalizma i privatnog vlasništva, a drugi će napokon biti »komunistički«. Temeljna misao te vrste dokaza bio bi filozofski i moralni relativizam, te etnologiski evolucionizam. Drugu kategoriju sačinjavaju psihologijsko-antropologiski dokazi. Svi ideolozi boljševički da brane kao prirodni zakon upisan u krv i meso svim individuima – spolnu slobodu ili »poligamski instinkt«. U treću kategoriju idu moralni dokazi, koji opet imaju tri tipične forme. Prva je obrana dostojanstva i časti ženine. Drugi dokaz proizlazi, iz poslovične nevjere bračnih drugova, osobito muža, te iz prostitucije kao neizbježivog pratioca monogamije. Treći dokaz da je u tom što brak sili na ljubav, a to je glupo i nemoralno.

Od prve kategorije dokaza koji se temelje na etnologiskom evolucionizmu i s njim u vezi na moralnom relativizmu da ne ostaje ništa, ako se istini zagleda u oči. Ekzaltni rezultati današnje etnologije potpuno su desavuirali aplikaciju tih teorija na intelektualni i moralni život čovjekov a da se i ne spominje što veli zdrava filozofija i zdrav razum o »evoluciji« ljudske duše, te o relativnosti bilo moralnih bilo teoriskih istina. Noviji da rezultati etnologije dokazuju kako »primitivizam« ima i čišću vjeru (monoteizam) i čišći moral, a »promiskuitet« je samo pojav kasnije degeneracije. Time da je ujedno otvorena i druga kategorija dokaza psihologisko-antropologiskih. Smicalica o prisilnoj ljubavi samo je koprena, koja treba da sakrije golotinju moralne propalice. Razlika pak između muškarca i žene postoji po prirodnom zakonu i niko je živ neće ukloniti.

Navedeni esej o. Karla Grimma nazvali smo klasičnim jer je karakterističan, po tipičnoj dijalektici katoličkih publicista, koja je u njemu konzekventno provedena; jer vjerno odaje onaj duh borbenosti, kojim je danas vođena kurija; jer točno ocrtava stav crkve po konkretnom pitanju.

Nije nam zadaća da na ovom mjestu tretiramo sukob u kojem ovako ocrtan stav zauzima poziciju. Zadatak nam je bio samo postaviti encikličko pismo Pija XI. u relaciju prema ideološkim borbama današnjice.

Enciklika »Casti connubii« najaktuelniji je dio socijalne trilogije katolicizma. Ni u enciklici »Divini illius Magistri« kao ni u onoj »Qua-

Digitized by Google

dragesimo anno« nisu postojeće stvarnosti dale kuriji, da problem onako integralno obuhvati kao u ovoj. U pitanju braka pozicija je crkve danas još uvijek jaka uprkos raširenog laicizma. Teza enciklike ima u današnjem vremenu mnogo izgleda na uspjeh. U pitanju uzgoja omladine kao i u postavljanju radničkog pitanja crkva ima da prođe gotovo nesavladive teškoće tako da na časove sve ovo izgleda tek kao vizija daleke neke teokratske budućnosti. No u pitanju braka je drukčije. Tu stav Kurije ima mnogo izgleda na potpunu afirmaciju u samom građanskom društvu.

Glavni uzrok takvim uspješnim izgledima jeste u tome što katolička crkva prigodom postavljanja svakog pitanja afirmira svoju univerzalnost i pojedino pitanje osvjetljuje svom snagom svoje predstave o svijetu i životu. Zato su njene manifestacije od velikog značenja po ideološke borbe današnjice i u onim slučajevima kada se ne radi o pitanjima tako velikog interesa po društvo kao što je pitanje braka. A u ovom slučaju tim više kada se radi o jednom principu koji je duboko spojen sa temeljnim interesima građanskog društva.

Vladimir Angelus:

Preokret u francusko-ruskim odnosima

Unatrag nekoliko godina politički su odnosi između Pariza i Moskve postali sve više zategnuti. Posljednje godine došli su oni u tako kritičnu fazu, gdje se svaki čas očekivalo da će doći do prekida diplomatskih odnosa. Afera Rakovskog i otmica Kutjepova vrlo su impresionirale i javno mnijenje Francuske. Konačno antidumpingški zakon Tardieuove vlade (oktobar 1930.) doveo je obe države u upravo neprijateljski stav. Zato se vjerovalo jednoj verziji u evropskoj štampi da je Francuska preuzela vodstvo u evropskom antiruskom bloku. Bez obzira na tačnost ovakovih glasina Francuska je iz tri razloga zauzela gotovo beskompromisni stav prema Sovjetima: 1. zbog političke propagande u materi zemlji i u kolonijama; 2. nepriznanja carskih dugova i 3. dumpinga.

U toj nepovoljnoj atmosferi nenadano je došlo do poboljšanja. I to od zadnjeg sastanka Vijeća Društva Naroda, kad je Maksim Litvinov pružio maslinovu grančicu demokratsko-kapitalističkoj Evropi predloživši pakt neagresivnosti u međunarodnoj trgovini. U isto vrijeme sastaje se Litvinov sa Briandom. Od tog momenta započinje nova evolucija u francusko-ruskim odnosima. Razloga, koji su uplivisali da je došlo do tog preokreta, imade dvije vrsti. Evropskog značenja i francusko-unutarnjo-političkih. Prvo, povoljno sklopljeni trgovački ugovori između Njemačke i Italije sa Rusijom. Orijentacija Poljske prema Rusiji zbog sve veće pogibli, koja dolazi sa strane Njemačke sa svojim zahtjevom za revizijom istočnih granica. Drugo, zbog neuspjeha antidumpingške akcije na koju je Rusija odgovorila sa isto tako drakonskim mjerama. U toj igri izvukla je naime Francuska kraći kraj. Francuska u potrebi za ruskim drvom, konopljem, a osobito naftom uvažala je to i nadalje. Ali Rusija je prestala da kupuje strojeve i bojkotirala je francuske navigacijone linije i tranzit. Efekat se odmah odrazio u minusu francuske trgovačke bilance.

Ove su činjenice uplivisale da je došlo do preokreta. One su nadjačale sve druge zapreke. Realna, državna politika Francuske zahtjevala je normalne odnose sa Rusijom. Bez obzira kakovo stanovište zauzima ostala Evropa prema Sovjetima. To je bilo u toliko lakše, što je Francuska već za Herriotove vlade de jure priznala SSSR. I tako je došlo do francusko-ruskog kontakta u Ženevi.

Posljedice Briand–Litvinovog dogovora nisu izostale. Kratko vrijeme iza toga sastala se u Parizu mješovita francusko-ruska trgovačka komisija na neslužbene razgovore. Rusku deputaciju predvode L u b i n o v i D w o j l a c k i, ličnosti, koje su sa uspjehom dovršile pregovore sa Njemačkom i Italijom. Sovjeti nisu htjeli da ovdje angažiraju svog pariškog poslanika Dowgalevski-a, jer, čini se, da nije više persona grata. Francusku komisiju vodi jedan od najboljih poznavaoca Sovjeta d e M o n z i e, koji je uopće utro teren Sovjetima da su uspostavljeni diplomatski odnosi. (De Monzie je uz Francois Poncet jedan od najozbiljnijih kandidata za poslanika u Moskvi, nakon odlaska Herbetta).

Ovi su neslužbeni pregovori toliko uznapredovali, da su Lubinov i Dwojacki nakon nekoliko tjedana otputovali u Moskvu po nove instrukcije. Najteže je sporazumjeti se u pitanju carskih dugova, koje Sovjeti ne priznaju. I o načinu i jamstvu kreditiranja francuskih liferacija Rusiji. Dođe li do sporazuma u ta dva kardinalna pitanja, tada će se lako sporazumjeti oba kontrahenta i trgovački je ugovor realizovan. Ovaj je trgovački ugovor u interesu Moskve i Pariza, da se konačno urede carinske tarife i druge represivne mjere koje su imale samo prohibitivni značaj.

Francuska je ovdje posebno zainteresovana (ne manje Rusija koja dobiva kredite). Predleži mogućnost da izbalansira trgovačku bilansu. Rusko tržište, neabsorbirano, sposobno da preuzme mnoge francuske industrijske artikle uplivisat će na povećanje izvoza, koji je u zadnje vrijeme znatno spao. Za uzvrat Rusija će povećati eksport nafte, koja je Francuskoj vrlo potrebna.

Digitized by Google

Razumljivo je, da ovaj razvitak događaja mnogima ne odgovara. Ne iz političke simpatije ili antipatije, već iz čisto privrednih interesa. Sa više strana pokušalo se omesti nastavak pregovora za vrijeme boravka ruskih delegata u Moskvi. U toj akciji isticao se i vođ jednog od najvećih svjetskih nafta-trustova Sir Henry Deterding, koji je već i prije pokušao da zadobije interesnu sferu Francuske u opskrbljivanju zemnih ulja. Čini se, međutim, da su ti pokušaji, momentano ostali bezuspješni. Prije dva tjedna vratila se ruska komisija iz Moskve. Sada su započeli službeni pregovori sa programom da se urede finansijsko-trgovački odnosi između obih država.

Pregovori su u toku. Hoće li uspjeti – ne znamo. Nema smisla prediskazati. Ali mora se konstatovati veliku promjenu u francuskom javnom mišljenju (i štampi) u prosuđivanju francusko-ruskih odnosa. To je od tolike važnosti, moguće i veće, nego što su službeni razgovori.

Ne mislimo citirati mišljenja socijalista ni radikalnih elemenata u Francuskoj. Naprotiv, napomenut ćemo samo neke simptomatične pojave u nacijonalističkoj štampi, koja je do sada bila nepomirljivo neprijateljski raspoložena prema Sovjetima. Dva su slučaja. Ultranacijonalistički »Paris Nouvelle« koje vodi Taittinger vođa i organizator francuskih nacijonalističkih omladinskih udruženja (pripada onoj grupi francuskih političara koji sa H. de Kerylisom, F. Bouillonom, Marinom, Mandelom vode kampanju protiv Brianda) zauzima se najednom za uspostavu normalnih odnosa sa Sovjetima. Ovo je nemoguće drugačije si protumačiti, nego da je prevladalo uvjerenje, da treba dijeliti političke ideje i ideale od državne politike i da ih se ne smije inkorporirati u jedno. Ako zahtjevaju državni interesi, da se normaliziraju odnosi sa Rusijom, tada valja preći preko činjenice tko vlada u toj zemlji. Da li taj režim odgovara našim nazorima ili ne. Državna politika i državni interesi mora da su na prvom mjestu. – Nacijonalistička »Liberte« osobito se isticala u svojoj protusovjetskoj kampanji i priređivanju demonstrativnih skupština, sada preporuča de Monzia kao poslanika za Moskvu. Motivirajući, da će jedino on kao dobar poznavaoc Rusije opet urediti odnose među obim državama i likvidirati nesporazumke.

Iz ovog vrlo kratkog prikaza mogli bi da zaključimo slijedeće: poslije Njemačke i Italije nastoji sad i Francuska da sa Sovjetima dođe do normalnih odnosa. Državni interesi mnogo puta zahtjevaju da se prebrode političke zapreke. Upravo zadnji svjetski događaji nam tumače kako je teško da i močna Amerika ignorira Evropu. A može li Evropa Rusiju?

Franjo Pakaci (Kopenhagen):

Zadrugarstvo unutar radničkog pokreta u Danskoj

Danska nikako nije domovina zadrugarstva niti njegove početne ideje. Ali kada je govor o Danskoj i njenom golemom napretku, što ga je malena ta zemlja (od samo 3 i po milijona stanovnika) postigla tijekom nekoliko posljednjih decenija na svim područjima javnoga života, obično se odmah i ponajprije ističe činjenica, da se sav taj napredak i blagostanje temelji na dva temeljna faktora: danskoj visokoj pučkoj školi (höjskole) i na zadrugarstvu. »Höjskole« stvorila je temelje ogromne današnje prosvijećenosti cjelokupnog danskog naroda, dok je zadrugarstvo unaprijedilo ekonomsko blagostanje. Vođe danskog naroda rano su odbacili sve osvajačke i pobjedilačke težnje i napore, te su svu narodnu snagu upravljali u ta dva pravca: narodno prosvjećivanje i ekonomsko organizovanje pomoću zadrugarstva. Nije zato nikakvoo čudo, da Danska odavna već ne samo da nema nijednog analfabeta nego da se narodna prosvjećenost nalazi na vanredno visokom stupnju, vjerojatno najvišem u Evropi, a što se zadrugarstva tiče, da se dansko zadrugarstvo smatra najbolje organiziranim uopće i da je tako ta malena Danska postala učiteljicom cijeloga svijeta.

Zadrugarstvo je u Danskoj našlo plodnije tlo nego u ma kojoj drugoj zemlji. Zato su i pojedine grane danskog zadrugarstva vanredno i uzorno razvijene. Zadrugarstvo je u Danskoj jednostavno postalo svojinom cijeloga naroda. Načela danske zadrugarske djelatnosti neobično su zdrava i sposobna za život, u njima se kriju dragocjena iskustva prokušanog danskog organizacionog duha i umijeća. Temeljna je pak karakteristika svih danskih zadrugarskih pothvata, da su potpuno neutralni obzirom na politička, religiozna, i ostala socijalna naziranja i pitanja.

Toliko kao uvod u kratak pregled zadrugarske djelatnosti unutar radničkog pokreta u Danskoj!

*

Začudo je danska socijalna demokracija, kao predstavnik radničkog pokreta, sve do početka dvadesetog stoljeća zauzimala prema zadrugarskoj ideji ne baš neprijateljski ali svakako položaj nekog očekivanja i neodlučnosti. Socijalnodemokratski kongres u Kopenhagenu donio je god. 1898. rezoluciju, u kojoj se napose govori i o prodiranju zadrugarske ideje u radničke redove te se upozoruju pristaše na skranji oprez i

Digitized by Google

pažnju pri osnivanju »zadrugarskih pothvata, koji mogu postati vanredno opasni, ako vrijeme, u kojem se osnivaju nije još potpuno zrelo«. Takovo shvaćanje zadrugarske ideje nije se, dakako, moglo dugo održati, pa kongres skandinavskih radničkih organizacija, koji je održan 1907., donosi već izjavu simpatije prema zadrugarstvu, a internacionalni socijalistički kongres, održan u Kopenhagenu godine 1910., izjavljuje u svojoj opširnoj rezoluciji, da se organizacija potrošačkih radničkih zadruga, a s time u vezi i osnivanje produkcionih zadruga, mora shvatiti poput sredstva za demokratiziranje i socijaliziranje ljudskog društva, te da je bratska saradnja političkih, stručnih i zadrugarskih organizacija potrebna u borbi, gdje svaka od tih organizacija ima da izvrši posebne svoje zadatke, zbog čega je potrebna potpuna samostalnost svake organizacije. Zato se preporučuje svim političkim i stručnim pristašama, da pristupaju kao članovi zadrugarskim pothvatima i da napose nastoje, kako se ti pothvati ne bi kidali i dijelili zbog vjerskih, nacionalnih ili političkih obzira. – Konačno je godine 1912. kongres danske socijalne demokracije upravo pozvao sve svoje pristaše, da u što većem broju pristupe već postojećim zadrugama, a gdje takovih nema, da ih nastoje osnovati. Time je dan signal, koji je do sada donio već vrlo lijepe i goleme plodove.

*

Razumije se, da je pažnja radničkih krugova u prvom redu bila svraćena na potrošačke zadruge, čija je svrha bila: unapređivanje radničkog staleža obzirom na: 1. ekonomski položaj, 2. općenitu prosvjećenost, 3. moralno oplemenjivanje i 4. društveni položaj. Te prve potrošačke zadruge bile su naime zamišljene poput zadružnih centrala, koje bi održavale posebne svoje pododjele kao: bolesničke blagajne, pogrebna pomoć, osiguranje u starosti i nemoći, podijeljivanje zajmova, građevne zadruge za izgradnju modernih radničkih stanova itd. Praktična djelatnost dala je međutim drugačiji pravac tome razvitku, pa su se svi ti zamišljeni odjeli razvili u jake i samostalne zadružne pothvate, dok su potrošačke zadruge zašle u pravi okvir svoga djelovanja, posredujući pri nabavi robe i njenoj razdiobi među svoje članove, koji plaćaju robu gotovinom i uz gotovo istu cijenu kao i u običnim trgovinama, ali imaju uz to pravo na svoj dio dobitka obzirom na množinu robe, koju su u toj godini kupili u svojoj potrošačkoj zadruzi.

Da su te potrošačke zadruge imale sve uvjete za život i da su posjedovale majstorsku organizaciju, pokazuje najbolje sam njihov razvitak. Godine 1898. imale su ukupno 145.000 članova, 1914. već 243.855, a godine 1919. dosižu već broj od 316.846, što znači, da je svaki deseti čovjeh u Danskoj član koje potrošačke zadruge. Danas ima već preko 350.000 članova. Da se međutim vidi i organizaciona te prodajna jakost potrošačkih zadruga, koje su ujedinjene u savez sa središtem u Kopenhagenu, treba istaći, da savez podržaje u pogonu slijedeće veće samostalne produkcione pothvate: 1. tvornicu čokolade i šećera, 1 tvornicu cigara i cigareta, po jednu tvornicu sapuna, užarske robe, margarina kože, trikotaže, drvenih radničkih cipela, obuće, odijela za gospodu, odijela za dame, radničkih odijela, dvokolica itd.

Radničke građevinarske zadruge poznate su također po cijeloj Danskoj, napose pak u Kopenhagenu. Njihova je svrha sakupljanje, štednja i pribavljanje kapitala, koji se upotrebljava za gradnju zdravih, manjih radničkih stanova, koje radnici uz povoljne uvjete i redovnu lagodnu otplatu mogu pretvoriti u svoje vlasništvo. Stanovi se izgrađuju ili samostalno, u obliku malenih vila ili u obliku ogromnih zgrada s mnoštvom modernih zajedničkih uređaja. Te zadruge imaju danas više od 10.000 članova.

Predaleko bi nas međutim odvelo, kada bismo pojedinačno opisivali sve pojedine grane danske radničke zadrugarske djelatnosti. Moramo se zadovoljiti time, da ih tek jednostavno nabrojimo. U samome glavnom gradu, Kopenhagenu, postoje slijedeće zadruge, što pripadaju radničkom pokretu: »Radnička zadružna parna pekarna« (proizvodi kruh, pecivo, te ima napose veliku prodaju), mlijekara »Jedinstvo« (prodaje ogromne količine higijenski priređenog svježeg mlijeka pomoću više od 70 vlastitih prodavaonica u Kopenhagenu), pivara »Stjernen« (proizvodi pivo i razna bezalkoholna osvježujuća pića), zadruga za snabdjevanje radnika mesom (ima svoju vlastitu moderno uređenu klaonicu te mnogo vlastitih prodavaonica u Kopenhagenu), zadruga za radničko osiguranje života, kao što i svaka radnička struka ima čitav niz svojih manjih nabavnih i prodavalačkih posebnih zadružnih pothvata.

Tako je u glavnome gradu. U provinciji je međutim radničko zadrugarstvo također vrlo dobro razvijeno, prema broju stanovnika pače jače nego u samom Kopenhagenu. Ako čovjek na pr. gradić Helsingör, koji ima ukupno samo 15.200 stanovnika, vidi, da tamošnje radničke organizacije imaju i uzdržavaju slijedeće samostalne zadrugarske pothvate: »Helsingörs Handelsselskab«, zadruga koja se bavi nabavom i prodajom uglja, drveta za gradnju i gorivo, cementa, građevnog materijala; nadalje: zadružnu radničku pekaru, potrošačku zadrugu, zadružnu klaonicu sa dvije vlastite prodavaonice, radnički zadružni kino, zadružni brijački i vlasuljarski salon te uza sve to i posebni radnički dom s moderno uređenim hotelom i restauranom. Kada se svi ti pothvati tek ovako letimično nabroje, lako se vidi, koliko je dansko radničko zadrugarstvo raznolično, a kada se ono usporedi s brojem stanovništva u tom malenom gradiću, vidi se

Digitized by Google

zadrugarska rasprostranjenost i majstorska organizacija.

*

Na koncu treba još istaći u par riječi dva karakteristična danska radnička zadrugarska pothvata. Jedan je radničko školstvo, drugi radnička šatmpa.

Poznate su danske höjskole, koje smo i mi na početku ovoga članka spomenuli. U tim školama vlada međutim Grundtvigov duh, dakle su više religiozne, iako se u tome baš ni najmanje ne pretjeruje. Radničke organizacije traže međutim za svoju omladinu posve modernu obuku, koja je u skladu s modernim duhom vremena, u kome živimo, te obuku, koja će posebnu pažnju posvećivati općim socijalnim znanostima. Potrebno je zato, da tu omladinu poučavaju probrani socijalistički učitelji, a da se to može provesti, trebalo je ponajprije stvoriti nekoliko takovih škola, koje će pripadati socijalnoj demokraciji. I ono, što je nemoguće pojedincu, moguće je skupu pojedinaca. Pomoglo je zadrugarstvo. Danas ima u Danskoj više takovih škola, u kojoj se obučava socijalistička omladina u starosti od 18 do 22 godine, dakle baš u doba najvažnijeg tjelesnog i duševnog razvitka. Obuka je slobodna, traje 6 ili 9 mjeseci, ispita nema, uči se radi znanja i vlastitog zadovoljstva, a ne radi svjedodžbi i računanja na eventualni budući položaj, koji će uslijediti na temelju takovog papirnatog svjedočanstva. O tim školama i njihovom uređaju govorit ćemo međutim drugom kojom prilikom, za sada se moramo zadovoljiti s konstatacijom, da su sve te danske radničke höjskole z a d r u g a r s k i pothvati.

Drugi takav karakteristični danski radnički zadrugarski pothvat jest središnja zadruga, koja izdaje cjelokupnu dansku socijalističku štampu, ništa manje nego 63 što dnevnika što tjednika uz čitavo mnoštvo propagandnih knjiga, kalendara, brošura itd. A sigurno se ima pripisati baš toj činjenici, da je čitava danska socijalistička štampa osnovana na tako jakom i zdravom z a d r u g a r s k o m t e m e l j u, i pojava, da je ta štampa, obzirom na broj stanovnika u Danskoj, naj, jača socijalistička štampa na svijetu. I tu je zadrugarstvo na djelu pokazalo nutarnju svoju vrijednost!

Kazališna sezona 1930./31.

Zagrebačka drama

Na svršetku kazališne sezone 1929.–1930. napisao sam doslovno ovo: »Nakon nesretne Treščec–Begović sezone 1928.–29., u kojoj je umjetnički diagram zagrebačke drame pokazivao liniju naglog spuštanja, dočekali smo novu Čekić–Raić sezonu sa veseljem i sa velikim povjerenjem. Vjerovali smo da će nova uprava ne samo zaustaviti katastrofalno spuštanje linije tog diagrama, već da će toj linije dati jednu vidljivu tendencu dizanja«. »Sada na koncu sezone, kad imamo pred sobom bilansu rada, vidimo da naše vjerovanje i povjerenje nije dobilo svog punog opravdanja«.

Niski kurs linije umjetničkog diagrama zagrebačke drame u sezoni 1930.–31. nije se mijenjao. Ta je linija ostala ravna i nije nikako ni u kojem momentu pokazala tendencu dizanja, što više, ona je pokazivala tendencu spuštanja. Njena nemoć došla je u ovoj sezoni do punog izražaja. Ono, što je u sezoni 1929.–30. bilo samo naslućivanje perspektive, postalo je u ovoj sezoni stvarnost. Otsustvo harmonije u shvaćanju upravljanja dramom, koje se ukazalo tokom sezone 1929.–30. u radnom odnosu između upravnika g. M. Čekića i direktora drame g. I. Raića, rezultiralo je u sezoni 1930.–31. nejasnošću i neodređenošću u pitanjima kompetencije u vodstvu drame. To je uzrokovalo neodređenosti u repertoaru, onemogućujući sistematski rad i provođenje jednog utvrđenog repertoarskog plana. Tako se cijela ta sezona odigrala u znaku repertoarskih slučajnosti i dramaturškog ad hoc rada, svojstvenog putujućim družinama. Sasvim je prirodno, da je takav rad, u jednoj akademskoj instituciji kao što je to zagrebačko dramsko kazalište, morao dovesti do stalnog niskog kurza linije umjetničkog diagrama, linije koja se kreće ispod dosadašnje prosječnosti. U posmatranju te linije mora se uzeti u račun i to, da je njezino zadržavanje čak i tog niskog kurza bilo često samo prividno zaslugom pojedinih glumaca (ne režisera), koji su iz jako slabih uloga i jako slabih komada stvarali isključivo samo svojim glumačkim snagama velike kreacije, spašavajući tako pojedine komade repertoara od punog debakla i dajući im izvjesnu vrednost, koje oni nemaju. Gđa Mihičić i g. Sotošek stvarali su prava čudesa.

U toj sezoni davano je u svemu 18 premijera (i tri nanovo uvježbana komada) prema 23 premijere (i četiri nanovo uvježbana komada) u prošloj sezoni. Od 18 davanih premijera bilo je 5 domaćih (i jedna nanovo uvježbana) prema 10 domaćih premijera (i dvije nanovo uvježbane) u prošloj sezoni.

Brojke pokazuju da je ova sezona kvantitativno bila osjetljivo slabija od prijašnje. Pogled na repertoar pokazuje da je i kvalitativno bila slabija. Premijerski repertoar to jasno pokazuje. Premijere davane su ovim redom:

12. IX. Sveti plamen (W. S. Mangham).
19. IX. Kvadratura kruga (V. Katajev).
27. IX. Naš župnik kod bogatih (C. Vantel).
1. X. Kuća žena (Z. Nalkowska).
21. X. Škrtac (Molière) n. u.
7. XI. Stvršetak puta (R. C. Sheriff).
25. XI. Lulu (F., Wedekind – O. Falcenberg).
17. XII. Slabi spol (E. Bourdet).
30. XII. Neženja – otac (E. C. Carpanter).
20. I. Neprijateljica (A. P. Antoine).
2. II. Joco Udmanić (Ka Mesarić).
20. II. Mayerling (C. Anet).
30. III. Antonije i Kleopatra (Shakespeare) n. u.
10. IV. Bura u čaši vode (B. Frank).
30. IV. Zrinjski (T. Strozzi) n. u.
20. V. Sestra Leke Kapetana (M. Dimitrijević).
27. V. Kći Lotršćaka (Zagorka).
6. VI. Mješavina (H. R. Lenormand).
16. VI. Žena bez srca (B. Nušić).
27. VI. Ništa bez muške glave (F. Gandera).

Od ovih 18 premijera jedva se može o kojoj povesti ozbiljna riječ kao o naročitom ili velikom književnom i umjetničkom događaju (apstrahirajući uspjehe glumaca). Izvjesne vrednosti mogu da se potcrtaju kod »Svetog Plamena«, »Kvadrature kruga«, »Svršetak puta«, »Mješavina« i »Joco Udmanić«. Dakle, u cijeloj sezoni u svemu samo 5 premijera iznad prosječnosti.

Digitized by Google

Malo! Malo i u onom slučaju, ako se ovom pozitivnom dijelu ove tužne bilanse dodaju i dva nanovo uvježbana komada »Cezar i Kleopatra« i »Škrtac«.

Bilansa jedne mrtve sezone!

*

Na kraju, ova tužna bilanca pokazuje još jedan teški gubitak, koji je udario kao grom u cjelokupnu oskudnu aktivu našeg dramskog kazališta. To je nagla smrt Ive Raića. Taj gubitak naše pozorišne bilanse nije likvidiran govorima i horom na Mirogoju. Trebat će ljudski zategnuti mozak i izvršiti neminovne operacije, ako se hoće da se stranice »duguje« – »potražuje« u poslovnoj knjizi umjetničkog rada zagrebačke drame dovedu opet u ravnotežu.

Ali to je zasebna tema, i ja ću je raspraviti kao jedan važan momenat u kronologiji zagrebačkog dramskog teatra. St. Tomašić.

Operna sezona 1930./31.

Nakon lanjskih, prilično slabih rezultata rada novoga opernog vodstva, (u prvoj godini poslovanja) zapažala su se ove sezone jasna nastojanja, da se uklone razni teži nedostaci. Već broj premijera i novouvježbanih repriza dokazuje, da je rad ove sezone bio znatno ozbiljniji, nego lani. Izvedbe noviteta pokazale su, da je bilo dobre volje i u pogledu realizacije onih faktora, koji su se do sada mnogo zanemarivali, kao što su režija, umjetnost ansambla, prevod teksta itd. U glavnom je stvorena baza za daljnji uspješni rad, premda neki osnovni nedostaci i dalje nisu uklonjeni, neki važni problemi nisu riješeni. Rezultati rada vidno se ispoljiše u jednakoj mjeri na sceni kao u orkestru, pretstave »improviziranog« karaktera nestale su (osim nekih iznimaka), cjelokupni je dojam, da je nastupilo sređenje u našoj operi.

Ovome sređenju u radu, nema odgovarajućeg sređenja u pogledu idejnih osnova repertoara. Stari repertoar je doduše donekle obnovljen. No izbor noviteta i način poslovanja dokazuju da uprava nije uvijek sretne ruke, da je u nekim slučajevima nisu vodili umjetnički motivi, da nema pravog svijesnog plana za obnovu i izgradnju repertoara. Naše specijalne prilike zahtijevaju plan svoje vrsti; postava ovakvoga plana je jedna od najvažnijih zadaća svakog našeg opernog vodstva. Doba eksperimenata i priprema je prošlo, trebalo bi odlučnog rada u tom smislu, da ne zagreznemo u prilike vanjskih kazališta.

Da nije bilo pravog plana, razabrat ćemo po odabranim novitetima. Potrebi uvrštenja djela iz starije literature u repertoar, relativno je udovoljeno vrlo dobrim izvedbama Mozartovog »Figarovog pira«, Pergoleseove »Služavke gospodarice« i Beethovenovog »Fidelia«. Od domaćih djela su izvedbom širioline komične opere »Citara i bubanj« i Konjovićeve »Koštane« prikazana dva značajna pokušaja na putu k ostvarenju naše nacijonalne opere. (Po kvalitetu ove su izvedbe zaostale za onima drugih noviteta, iz razloga, o kojemu će još biti govora). Iz čitave operne literature stavljene su inače na repertoar samo slijedeće talijanske opere: Rossini »Seviljski brijač«, Puccini »Gianni Schicchi«, Verdi »Simeone Boccanegra«, Boito »Mefistofele« i Mascagni »Cavalleria Rusticana«. Dakle prilična jednostranost, tim više, što izvedba posljednjih triju djela nije bila od bezuvjetne potrebe i važnosti...

Ostavimo li po strani nedostatnu motivaciju izvedaba ovih noviteta, treba ustanoviti, da su ti noviteti pripremljeni u svakom smislu sa mnogo pomnje. Tako je i kod novouvježbanih opera tekst nanovo preveden (osim kod »Cavallerie«), posvetila se veća pažnja i režiji – prekinuta je tradicija operne pseudorežije vrlo niskog stepena. U pogledu režije bilo je doduše u mnogočem više dobre volje nego pravih rezultata (izbor režisera g. A. Markovskoga iz Beča za režiju većine noviteta, nije bio najsretniji. G. Markovski je rutinier i praktičar, ali bez vlastite fizionomije i jačih ideja; tamo gdje je trebalo stvoriti nešto nova, zatajio je). No svakako se zapažalo da događaji na sceni nisu više prepušteni slučaju, bilo je scenskog jedinstva, logičnog razvoja scena po stanovitom planu – sve momenti, na koje nismo bili navikli. Treba priznati, da su mnogi slabiji rezultati uvjetovani pomanjkanjem svakog glumačkog odgoja kod većine naših pjevača. Ostvarenje ansamblske umjetnosti još danas, usprkos režisera, nije moguće. Tom prilikom treba spomenuti i to da naši pjevači u velikoj većini ne poznaju principe deklamacije našeg jezika. (Ovo se naročito markantno ispoljilo kod troje naših pjevača u »Fideliu«. Bila je ne samo bijedna, nego upravo diletantska). Trebalo bi dakle u pojačanoj mjeri poraditi na tome, da se uklone ovi teški nedostaci, koji su razlogom, da se kod naših opernih izvedaba ne razumije ni riječ, dok agiranje pjevača graniči često na grotesku, te onemogućuje scenske realizacije na dostojnom nivou.

Pokušaj sa gđom Froman, kao režiserom za domaća djela, nije uspio. Izvedba Konjovićeve »Koštane« (i baleta »Đavo i njegov šegrt«, na koji ćemo se još osvrnuti) dokazala je pomanjkanje relacije i nepoznavanje duha i običaja života našeg naroda. Bilo je i lapsusa takve vrsti, koje ne oprašta ni pomanjkanje relacije prema običajima naroda (kostimi, način glume i vladanja na pozornici, plesovi itd.). Treba ustanoviti: dok se prije izvedbe nekih stranih djela šalju naši režiseri u inozemstvo, da upoznaju tamošnje izvedbe, za scensku postavu naših djela, kao da takve studije na licu mjesta (u dotičnome kraju) nisu važne. (Djelomični je izuzetak kod »Citare i bubnja«). Vrlo je teška konstatacija: sve kad bi i bilo specifično naših muzičkoscenskih djela, njihova scenska realizacija ne bi bila moguća u duhu i stilu djela, jer nema ni pjevača, a sudeći po izvedbama, ni režiesra koji bi bili sposobni da doprinesu uspjehu ovakve realizacije.

Gostovanja bilo je relativno mnogo. Od sviju gostiju treba spomenuti tek: Ančicu Mitrović (Carmen, Cavalleria Rusticana i Turandot), Ljubicu Oblak-Strozzi (Aida, Tosca), Zlatu Gjungjenac (Snjeguročka, Madame Butterfly), Josipa Rijavca' (Hoffmannove priče), (André Burdina (Carmen, Manon Lescaut, Bohème), Otona Masaka (Cavalleria, Pagliacci, Tannhäuser i Krabuljni ples), basistu Ziteka (Faust, Prodana nevjesta) i I. Zaleskoga (Boris Godunov, Mefistofele) – dakle relativno veliki broj domaćih pjevača, koji borave u tuđini, a bili su nekada članovi naše opere.

Gostovao je i čitavi operni ansambl iz Njemačke sa Mozartovim komičnim operama »Otmica iz Seraja« i »Cosi fan tutte«. Navodno se radilo o reprezentativnom gostovanju, no već dirigent toga ansambla g. J. Reiter stavlja sve to u dvojbu, radilo se (obzirom na nivo njemačke reproduktivne umjetnosti) o drugorazrednom nereprezentativnom ansamblu, skupljenom iz raznih kazališta.

Balet je ove sezone radio napadno malo, bilo je relativno malo noviteta i redovitih samostalnih nastupa, rad se većinom ograničio na baletne umetke u operama. Na početku sezone izvedeni su, kao novitet Gluckov »Don Juan«, a kao novouvježbana repriza Debussyeva »Kutija igračaka«, nešto iza toga »Trorogi šešir« španjolskog kompozitora Manuela de Falla. Nedbalov balet »priča o Honzi« skinut je sa repertoara iza nekoliko izvedaba. Tek posve na koncu sezone, izveden je iza višemjesečne pauze Lhotkin »Đavo i njegov šegrt« uz novoinscenirane Šafranekove »Figurine«.

Ovi su noviteti zbog raznolikosti stila stavili na balet lijepe zadaće i mnogi problem. U klasičnom Gluckovom baletu bila je koreografska postava bez kontakta sa radnjom i muzikom, interpretacija odviše površna i neznatna za muziku velikog majstora. Kod Debussya je šablonska postava bez jačih groteksnih momenata, ne koristeći se obilnim i zahvalnim mogućnostima djela, polučila minimalni umjetnički efekt. U »Trorogom šeširu« je rezultat bio vrlo umjeren zbog

Digitized by Google

nedostatnih plesačkih sposobnosti ansambla i pomanjkanja ideja u koreografskoj realizaciji. U »Đavolu i njegovom šegrtu« ispoljila se već spomenuta nemoć gđe Froman kao režiseru domaćih djela. Stil i duh djela krivo su shvaćeni i iskrivljeni, postava je bila bez duha i smisla za primitivno-naturalističku seljačku grotesku, neoriginalna, sa teškim omaškama, koje dokazuju nepoznavanje predmeta. Nemajući uzora, gđa Froman se (poput Lotkine muzike) u tolikoj mjeri oslanja na Stravinskovog »Petrušku« da se gubi originalnost zamisli autora scenarija.

Plesni umetci u Boitovom »Mefistofemu« i Konjovićevoj »Koštani« potvrđuju, da su soliste i zbor baleta tehnički vrlo slabo školovani, da ne mogu riješavati znatnijih plesačkih zadaća. Ovo je razlog, da su svi baletni noviteti prošli bez snažnijeg uspjeha, da se publika otuđila od baletnih priredaba, izgubila interes. Mnogo je tome doprinijelo i to, da primabalerina gđa Froman nije više na visini svojih sposobnosti (tehnički je znatno nazadovala) a da i kao koreograf ne stvara nešto novo, što bi moglo jače interesovati – nedostaje prave ambicije, oduševljenja i – ideja. Prevladavaju uopće idejni sterilitet i tehničko neznanje.

Ukratko u baletu se nije zapazila ona izrazita ambicija i dobra volja, kao u operi.

Opereta je, kao i prošle sezone, prilično zanemarena. Iza slabog uspjeha novouvježbane stare francuske operete »La Mascotte« i Straussovog »Čar valcera«, relativno lijepo je uspjela Kalmanova »Ljubica s Montmartra«. Najveći su uspjeh sezone bila Benatzkova »Tri muškетira«. Vrlo dobra i efektno inscenirana izvedba još danas puni kazalište kod svake pretstave, jednako kao i Tijardovićeva »Mala Floramye«. Hirschlerova »Svadbena noć« izvedena je zacijelo samo iz susretljivotsi uprave prema gospodinu kritičaru (kao i repriza »Figurina«). Sada na koncu sezone izvela se je još Tijardovićeva nova opereta »Jurek i Štefek«.

U cijelosti rad opernog vodstva u ovoj sezoni, premda nije bio idealan (naročito ako se uoči nivo repertoarnih pretstava), ipak pretstavlja znatan korak na putu do sanacije naše opere. Bilo je omašaka, bilo i slabih momenata uprave, časovito i odviše velike pripravnosti za kompromis, pomanjkanja jasnog pravca i izrazitih ideja. Sve to karakteriše izmaklu sezonu kao prelazni stadij, koji će tek slijedeće sezone donijeti pravih rezultata. Kvalitet ovih rezultata, pozitivnih, a možda i negativnih, učvrstit će definitivno, da li je naša opera zalsta dignuta opet na bivši svoj nivo, te započela pozitivnim i trajnim umjetničkim i kulturnim radom.

Dr. Pavao Markovac.

Knjige i revije

Arrowsmith

Upton Sinclair je jedared zamerio Sinclairu Lewisu, da njegovom, inače kritičnom, pogledu izmiču opšti socijalni problemi i da ne vodi računa o socijalnim pokretnim snagama, koje regulišu odnose u današnjem društvenom sistemu. U celini je ta tvrdnja tačna. To se zapaža i kod romana »Arrowsmith« i ako i Upton Sinclair dopušta, da bakteriolog baš ne mora biti potkovan u socijalnim pitanjima. Ali meni se čini, da je ovde ipak socijalni milieu jače istaknut nego u kasnijem delu Lewisa »Elmer Gantry«, za koje je iz mnogo razloga bilo lakše iscrtavati društvenu sredinu.

U ovom »romanu američkog lekara« Lewis je imao naročitu priliku, da nam pretstavi javni američki život sve od palanke do metropole. I da razgoliči fraze o čovekoljubiju, socijalnom zbrinjavanju i plemenitim zadaćama lekarstva.

Sinclair Lewis nam pretstavlja svog junaka kao dete i kao studenta na universitetu u Mohalisu u državi Vinemak. Od »nezvaničnog i neplaćenog asistenta« redovno pijanog seoskog lekara Vikersona mladi se Arousmit proturao do universiteta, da se posveti medicini. Život na universitetu daje Sinclairu Lewisu mogućnost, da već na početku karijere mladog Arousmita upozori na mehanizam američke građanske karijere: na dolar. Profesore interesuje problem zarade dolara a studenti marljivo sabiru njihova iskustva u pogledu izrade recepata i računa. Medicina se već ukazuje kao obrt a lekareva je zadaća, da što pre dotura do obezbeđene godišnje zarade i sopstvenog automobila. Nauka je samo sretstvo zarade inače je manje vredna od nogometa.

Nakon svršenih studija odlazi mladi Arousmit sa mnogo idealizma i sa mladom ženom, da započne život seoskog lekara u Vitsilveniji u Severnoj Dakoti. Palanačka sredina, potpuna prilagođena receptskoj mudrosti prijašnjih lekara, nepoverenjem posmatra mladog doktora, koji ima ambiciju, da sprovodi reforme. Reforme znače poremećenje ravnoteže i probave palančana i mladi lekar mora da se spakuje i da potraži novo uhleblje u Notilusu, kao lekar Zdravstvenog ureda.

Njegov šef doktor Pikerbo odlično povezuje higijenske mere, crkvene propovedi, ophode, cirkuske reklame sa dolarima. Pikerbo je ideal šarlatana, dobričine i sitog klajnbirgera. Kolikogod se Arousmit nastoji prilagoditi novoj sredini, a da ne pravi prevelike kompromise sa svojom »lekarske savesti«, on konačno ipak ne može, da se izbalansira u malograđanskoj sredini Notilusa. Njegove higijenske mere protiv tuberkuloze i zaraženog mleka uznemiruju građane Notilusa jednako tako, kao što su prijašnje Arousmitove reforme uznemirivale farmere u Vitsilveniji. Rezultat: ostavka.

Arousmit odlazi u Čikago za lekara na otmenoj Raunsfildovoj klinici. Sredina se izmenjuje, oblici života su za Arousmita potpuno novi. Živeći do sada u palankama i malim varošima on ima prilike, da upozna velegradski lekarski pogon. Ako su do sada i u Vitsilveniji i Notilusu lekari-obrtnici lipsavali u lovu za dolarom, u ovom velikom kliničkom pogonu je taj lov zavijen mramornim stepenicama, ukrašenim čekaonicama i otmenim bolničkim napravama. Velike fraze pokrivaju sitne, izobličene lične interese. Napisati dobar i skup recept znači više nego ma koje naučno otkriće.

Ali u Arousmitu imade još jedna linija, koja se neda izbrisati. On hoće da bude naučnik, da živi u laboratoriju, među svojim mislima i eksperimentima. To je u njemu ostalo još iz universitetskih dana, kada je bio asistent Maksa Gotliba. I radi toga on hoće da preturi svoju građansku egzistenciju u Čikagu i da se vrati radu. Maks Gotlib, koga su izjurili universitetski filistri iz Mohalisa, gde je bio profesor, radi njegove očite lekarske – nepraktičnosti, radi sada u velikom Markgurkovom institutu u Njujorku kao bakteriolog. Njegovim posretstvom dolazi Arousmit na taj zavod, sa željom, da svoj život i rad izmeni.

Makgurkov institut je reprezentativni zavod, blještava legitimacija čovekoljubivih nastojanja miljonera Makgurka. Naravno, taj zavod ima da posluži čovečanstvu, bolesnom čovečanstvu. Filantropske fraze, medicinske parole, lažni naučni uspesi itd. cvatu u Makgurkovom institutu kao drač. Ali Arousmit se u blizini Gotliba brzo snalazi i radi. Uspeva mu pronaći cepivo protiv kuge. I sada nastaje uzbuna u institutu. I ako njegovi eksperimenti još nisu dovršeni a ni praktični uspesi na ostrvu sv. Huberta nisu još verificirani, institut zahteva, da se – publicira, da se pravi reklama, da se Makgurkov institut legitimira kao ustanova filantropskog milionera...

Digitized by Google

Zadnji rezultat životnih iskustava Arousmita: ostavlja sa prijateljem Teri Viketom zavod i odlazi u samoću, da s njime dovrši svoje radove.

Selenja Arousmita omogućuju, – kako rekoh, – Sinclair Lewisu, da nam prikaže sve forme lekarskog života i lekarskih ustanova sve od male palanačke prakse pa do najmodernijeg medicinskog instituta. I ako je Arousmit glavno lice romana ipak se u pozadini zapaža mršavi lik naučnika Maksa Gotliba, koji kao da regulira životna stremljenja mladog lekara. Kao model za Gotliba poslužio je Sinclair Lewisu poznati nemačko-američki fiziolog Žak Leb. U svom spomenutom napisu o Sinclair Lewisu, Upton Sinclair beleži taj slučaj i prigovara autoru, da je svoj model skrojio prema američkoj publici, izrezavši iz njega najbitnije odlike i najodličnija svojstva. Žak Leb je u obliku Maksa Gotliba više manje nakostrušeni čudak sa pozitivnom odlikom, da mu se gadi profitski sistem, koji vlada u medicini, kao i neskrupolozni, barnumski sistem naučnog rada. Ta snažna figura, koju razlamaju razočaranja i večna borba sa naučničkim sitnežom i lekarskim pigmejima, vuče bez svoje volje iza kulisa konce na kojima visi Arousmit. Arousmit nastoji, da se povede za svojim učiteljem, da sprovede njegove težnje u život ali se sredina u kojoj radi instinktivno odupire njegovim nastojanjima. Svejedno, da li je to Vitsilvanija ili Makgurkov institut.

Kao u malo kojem svom romanu, Sinclair Lewis je ovde dao odličan portre društvenog života u U. S. A. Moguće, da su u romanu »Elmer Gantry« boje jače i tipovi oštrije rezani a u »Babbittu« celovitost američkog društva potpunija i koncentrovanija. U ovom njegovom delu je socijalni okvir znatno jači i znatno određeniji. Naravno to još ne znači, da Sinclair Lewis aktivno zahvaća u taj socijalni okvir i da ga rastavlja kao Upton Sinclair u njegove sastavne delove.

Sinclair Lewis poznaje socijalni stroj ali on nije mehaničar. To je nedostatak, koji mu sa pravom stavlja Upton Sinclair. I radi toga je neminovno, da snaga njegovog prikaza nema potpunu uverljivost. Čitalac oseća, da nešto fali: a to je ideološki okvir. Fali ona poluga, kojom Sinclair podiže društvo iz njegove osi.

Delo je izašlo u nakladi Nolit, Beograd. Kao uvek do sada tako je i ovaj put ova naklada pružila našoj javnosti jedno uistinu jedinstveno delo iz svetske literature. Dužnost je naše čitalačke publike, da akciju Nolita podupre ne samo radi toga, da se njegova delatnost proširi već da se proširenjem njegovih izdanja podigne smisao našeg društva za moderna socijalna stremljenja. Prevod gđe Leposave Ž. Simić je odličan a oprema kao uvek prvorazredna.

M. K. N.

Danton

Građanska istorija se redovno u svojim prikazima zadovoljava, da prikaže samo o d n o s istorijske ličnosti prema živoj sredini iz koje je ona izrasla i u kojoj je dejstvovala. Taj metod je pogrešan jer individualni faktor kao pokretna snaga istorije stvarno ne postoji. Označiti odnos prema sredini, znači, u smislu građanske istorije, odrediti do koje granice je ličnost potezala svoju sredinu, koliko je na nju uplivisala i koje je efekte s njom postigla. Uloga sredine je savršeno pasivna: Istorijsko gnojivo.

U sasvim drugom svetlu se pokazuje istorijska ličnost ako je posmortimo kroz sociološku prizmu: kao f u n k c i j u, kao živi izdanak ali sastavni deo jedne sredine i jednog perioda. I zaista je istorijska uloga ličnosti samo f u n k c i o n a l n a; ličnost je aktivni organ jednog kolektiva. Ona je obeležje jednog stremljenja, koje je uslovljeno određenim faktorima ekonomskog i socijalnog procesa. Tim još nije rečeno, da lična karakteristika (individualna psihologija!) nema nikakve vrednosti. Pojedinac, ličnost, već po svojoj biološkoj organizaciji različito reagira na podražaje sredine. Upoznavanje tih bioloških odlika daje istorijskoj ličnosti konačnu karakterološku patinu. Ali u svakom slučaju su ova lično-biološka obeležja od sekundarnog značenja za prosuđivanje jednog istorijskog perioda. Nema sumnje, da ova lična obeležja, daju istorijskim figurama izvesnu dramatičnost (Ludwigova psihografija!) ali u razmerima jednog istorijskog događanja se potpuno gube u naletu anonimnih, kolektivnih snaga vremena.

*

Velika Francuska Revolucija sa svojom neobičnom dinamičnošću, sa postavljenim političkim zasadama, šarenilom svojih aktera i neobično živim i resistentnim socijalno-filozofijskim problemima još je uvek (i pokraj savremenije Ruske Revolucije) središte interesa istoričara, sociologa, filozofa itd. Svaki put, koji vodi natrag u istoriju vodi preko problematike onog vremena. Ma koliko je i Francuska Revolucija taksirana kao građanska revolucija u njoj već imade toliko raznih socijalnih klica, da taj period sa pravom označuje jednu od najmarkantnijih manifestacija prodorne snage čovečanstva.

Odlični nemački kulturni radenik i književnik H e r m a n n W e n d e l objavio je prošle godine jednu iscrpnu studiju o Dantonu, jednom od najizrazitijih profila Francuske Revolucije: »D a n t o n, Berlin 1930. Verlag Rowohlt«.

Hermann Wendel udovoljava na jednoj strani sociološkom shvatanju istorijskih ličnosti izvodeći njihov rad i delokrug iz života sredine a na drugoj daje individualni profil, vodeći računa o posebnoj biološkoj konstituciji. Jedan naročito lep primer za odlično Wendelovo zapažanje čisto bioloških faktora pruža nam Dantonov patriotizam. Danton je seljački potomak, njegov je odnos prema zemlji direktan i njegov patriotizam je organski vezan uz Francusku. Kao neki lajtmotiv donosi nam Wendel na mahove taj snažni instinkt Dantonov za rodni kraj. Reminiscencije, sećanja uvek obuhvataju Dantona. Za njega patriotizam nije forma, šablona, politički gest već stvarnost; on je duboko ukorenjen u zemlji, koja i kao materija i kao ideja za njega znači sinonim borbe za Francusku uopće. Ništa nije u njemu moglo zatomiti krv seljaka iz Šampanje.

Kroz čitavu svoju advokatsku i kašnje revolucionarnu borbu Danton je od sviju pretstavnika revolucije relativno najbliži narodu. Zemlja i narod. Njegova robustna, živa, pokretna narav; njegovo neobično poznavanje naroda, njegovih dobrih i loših osebina; njegova jedinstvena govornička nadarenost izrasla iz naroda i zato jednostavna, jasna bez retorskih dekoracija; njegova lična kuraža – sve je to u prvim godinama revolucije stvorilo od Dantona miljenika naroda.

Njegovo političko delovanje nije bilo vezano uz političke apstrakcije, kabinetski posao mu je bio odvratan a do naučnih teza u revolucionarnom kretanju nije pogotovu ništa držao. Njegov politički uspeh počivao je na njegovom odličnom zapažanju činjenica i stvarnosti. On je u pravo vreme znao, da zahvati u točkove revolucije i da sa njih otkine ruke, koje su ih zadržavale u kretanju. Opasnost kočenja revolucije, koja je za njega značila najvišu manifestaciju francuskog duha, zapažao je Danton jasno u redovima oportunista revolucije (njegova borba protiv Baillya i Lafayettea).

Wendel nam daje plastičnu sliku rada i nastojanja Dantona. Njegove zasluge u nutarnjoj politici ili tačnije nutarnjoj organizaciji Francuske su ogromne a pogotovu njegove zasluge za obranu zemlje protiv prusko-austrijsko intervencijonizma. U tim danima bio je Danton, kao često kašnje, prodorniji od Robespierrea, koga se nepravom zamišlja kao najradikalniji lik revolucije. Ali Dantonov radikalizam bio je redovno rezultat jedne nužnosti: on je izbegavao teror ako je bio neminovan ali ga nije hteo nikada učiniti principom revolucije. Po svom mentalitetu bio je Danton što više pomirljiv; pred njegovim očima lebdio je kao ideal lik Velike Francuske, snažne, bogate i moćne. On je znao, da s a m o t a k v a Francuska može biti i

Digitized by Google

nosilac ideja revolucije, da s a m o t a k v a Francuska može biti središte jednog novog čovečanstva.

Protivnik svake dogmatičnosti, uokvirenosti političkog moralisanja on je hteo da u politiku unosi živost, pokretnost, slobodu. Ideali demokratije bili su mu najbliži. Ovaj učenik progresivnog Diderota nije simpatizirao sa ekonomskim reakcijonarstvom Rousseaua. Konture buduće Francuske i Evrope zapažao je kroz prizmu snažnog privrednog napretka i procvata.

*

U tom vidu treba oceniti i njegov odnos prema žirondistima. Danton je prema svom političkom opredelenju bio jakobinac. On je bio svestan činjenice, da je jakobinska masa najpouzdaniji elemenat revolucije. Ali i u okviru svog političkog posmatranja on nije bio dogmatičan kao Robespierre. Istina Robespierre je bio najkonzekventniji republikanac Francuske Revolucije ali ta konzekventnost nije uvek bila u skladu sa idejama revolucije a pogotovu ne sa njenom provedljivošću. Danton je bio elastičniji: za njega nije mogla jedna frakcija, da monopolizira pravo na revoluciju i zato je uvek nastojao, da nađe most žirondistima. Za njega su s v i iskreni republikanci bili pozvani da rade na delu revolucije. A niko ne može oporeći, da su žirondisti davali dovoljno dokaza o svom republikanstvu. Ako su žirondisti zaustavljali tok revolucije činili su to iz privrednih razloga, koji su dirigirali njihovim političkim nastupom. Žirondisti su bili pretstavnici francuske krupne buržoazije i za njih je revolucija bila dovršena onim časom, kada su mladom francuskom kapitalu bila zagarantovana ne samo politička već što je i g'avnije ekonomska preimućstva. Krupna buržoazija nije imala interesa na produljenju revolucije, koje za nju više nije imalo efekta. Ona je tražila mogućnost, da svoju privrednu slobodu iskoristi, da stečenim kapitalima plasira Francusku kao novu ekonomsku velevlast. Danton, koji je budućnost Francuske zamišljao bogatom i moćnom, zauzimao je naravno drugi stav prema žirondistima nego većina jakobinaca. Ali čim su žirondisti svojim ekonomskim shvaćanjem revolucije postali njena kočnica sam Danton je protiv njih najenergičnije istupio, spremajući njihov slom. Ali padom žrondista nestala je i za Dantona, kako odlično Wendel zapaža, mogućnost manevriranja. On se nalazi pred jednom činjenicom: Robespierre. 2. juni 1793. bio je i za Dantona sudbonosan.

Žirondistima potpuno oprečnu ideologiju imali su jakobinci. Njihovo teorijsko stanovište bilo je izgrađeno na učenju J. J. Rousseaua i njegove teze o jednakosti. Od Robespierrea duhom mnogo jači Saint-Just, nastojao je u svojim zakonskim predlozima, zabeleškama itd. da dadne praktičnu formulaciju Rousseauovim zasadama. Politički program vođa jabokinaca imala je da sprovede u život avangarda revolucije – pariski narod. Onaj isti narod, koji je zaveden neverovatnim intrigama prepustio Dantona njegovoj sudbini.

Svakako je jedna od najkarakterističnijih pojava Francuske Revolucije sukob Dantona i Robespierrea. Ne radi samih ličnosti koliko radi ideja. Da, Danton i Robespierre su bili suparnici za vlast, Danton fiziološki nije podnosio Robespierrea, večnog moralistu i špartanca, nakljukanog herojskim frazama antike, ali sve to ne bi bilo dovoljno, da opravda njihov neminovni sukob i put Dantona na gilotinu.

Jakobince podržavao je, kako rekoh, pariski narod. I četrnajstmesečna njihova diktatura, od pada žirondista pa do termidorskog prevrata, u stvari je bila diktatura pariskog naroda. A pariski narod po svojoj ekonomsko-socijalnoj strukturi bio je malograđanska masa. Proletarijat, ako se o njemu kao faktoru uopšte može i hoće govoriti, bio je u Parisu kao i svugde, gde se nalazi na počecima kapitalističko-industrijske produkcije potpuno malograđanski orijentisan. Nema sumnje, da je taj proletarijat pokazivao najviše revolucijonarne energije i da je socijalno bio najaktivniji ali pokraj svega toga on je bio obavijen klajnbirgerskom ideologijom. Ideal ondašnjeg proletera još je uvek bilo nastojanje, da sam postane sitnosopstvenik, majstor. Jasno je, da je radnik zasićen ovim shvaćanjem smatrao na pr. privatnu svojinu kao nešto ustaljeno i nepokolebljivo, kada je sam imao želju, da se jedared služi blagodatima te privatne svojine.

Ali i pokraj toga zanosili su se jakobinci idejama Rousseaua o nekoj ekonomskoj jednakosti. Ekonomska jednakost na osnovima privatne svojine to je bila parola jakobinaca, koja je i potpuno odgovarala malograđanskoj sredini u kojoj se manifestovala. Što više ni »sankilotizam« Hébertista nije se pokraj nekih komunističkih parola mogao otresti načela privatne svojine, makar, da su pojedini pretstavnici ovih radikala, kao Roux, imali prilično jasne poglede o ulozi proletarijata.

Feudalni sistem je bio oboren ali još nisu postojali ni subjektivni ni objektivni uslovi za stvaranje građansko-kapitalističkog sistema. Na tom prelazu dvaju istorijskih ploha odigravaju jakobinci svoju ulogu.

Parole jakobinaca su usloviavale njihove političke uspehe. Ali ti uspesi bez jasnih ekonomskih kontura bili su efemerni. Danton se instinktom g r a đ a n i n a odupirao malograđanskom raju Robespierrea: za njega je postojao samo vitalitet jake građanske klase a nipošto antikizirana Francuska sa netrpeljivim moralom i špartanskom crnom juhom. Danton je bio buržoa a Robespierre klajnbirger. Sa svojim parolama je Robespierre mogao skratiti Dantona za jednu glavu ali sa tim svojim parolama se nije mogao uzdržati na vlasti.

Malograđani su uvek i svugde najnepouzdanije uporište za jednu političku orijentaciju i to naprosto radi toga, što je razvoj ekonomskih i socijalnih odnosa potpuno oprečan svim uslovima egzistencije ovog staleža. Već u vreme Francuske Revolucije nisu postojali objektivni uslovi za opstanak malograđana i njihove ekonomske podloge, zanata. Industrijalizacija i kapitalizacija Francuske, koju su forsirali žirondisti bila je već u gibanju. Dakle nije više ni bilo uslova za Robespierreov i Saint-Justov klajnbirgerski raj u kojem bi moralni propisi nadomestili razvojne oblike.

Rousseauovim tezama o jednakosti krcati Robespierre nije imao organ, da razume istorijski tok događaja, koji su se već pred njegovim očima odigravali. I zato je Danton morao pasti.

Ali ekonomsko-istorijski razvoj novog produkcionog sistema morao je obračunati i sa Robespierreom. Gilotina je neko vreme mogla obuzdati pohlepu mlade buržoazije za profitima ali je nije mogla uništiti. Pobeda termidorijanaca na čelu sa Tallienom je pobeda građanskog kapitalizma nad malograđanskom ideologijom Rousseauovih sledbenika.

Direktorij je kanerval profita, triumf kapitala. Moralne zasade jakobinaca nisu mogle nadomestiti istorijsku stvarnost.

*

Prelaze, sukobe, raznolika stremljenja, zablude, uspehe, sve te pojave, koje se nižu na užarenom tlu revolucije, povezao je Hermann Wendel sa likom Dantona. A sam Danton? Njegov moral, njegov karakter? Jedna je bitna odlika filistra, da najrađe prekapa po prljavom rublju: oko Dantona su se nagomilale rpe kleveta, smeća i podvala. Rojalisti, žirondisti, hébertisti, jakobinci i kašnje moralni istoričari, svi su pridoneli svoj deo onoj gomili...

Ima sena na liku Dantona. Ali te sene ne padaju na životni put tog čoveka, koji je bio ravan. Te sene nisu zastirale liniju njegovog političkog gledanja od koga on nije otstupao

Wendel prelazi preko tih momenata, jer oni nisu odlučni za profil Dantona. A ako o njima govori dodeljuje im odgovarajuće mesto u duševnom inventaru ove mnogostrane i robustne ličnosti. Ono nešto sena što pada na profil Dantonov može samo da nijansira ovu ličnost koja je u prvom redu bila čovek sa svim

Digitized by Google

manama i odlikama čoveka. I konačno ni sam Danton se nije ulepšavao, naprotiv, da napakosti svojim protivnicima on je svoje slabosti još uveličavao... pour épater le bon bourgeois...

Knjiga Hermanna Wendela je vredan prilog istoriji Francuske Revolucije, pisana sa odličnim poznavanjem, zamernom sposobnošću uživljavanja i neobičnom snagom izraza. Lik velikog narodnog tribuna Francuske Revolucije diže se pred našim očima onakav kakav je bio: klesan iz jedne granitne gromade, koja je uklopljena u temelje istorije. Plastičnost prikaza povećava ona živa, bučna, nemirna sredina, koja sa Dantonom i oko njega bruji u susret novim društvenim oblicima.

M. Kus-Nikolajev.

Savremena ruska preza

Izdanje »Biblioteke savremenih pisaca«, Zagreb.

Nedavno je »Biblioteka savremenih pisaca« izdala svoju treću knjigu: »Savremenu rusku prozu« – i odmah ćemo reći jednu dobru knjigu. A kod nas nije tako lako zabilježiti dobru knjigu prevodne literature. Čini se općenito, da jezičac na vazi kojom se mjeri vrijednost prevodne literature nije sasvim siguran i da ga vrlo lako može na svoju stranu prevući ukus širokih slojeva publike i – opća potražnja. Tek dva ili tri izdavačka poduzeća imaju jasne i određene poglede na književnost i potrebe savremenog čovjeka.

Kod nas se izdaje relativno mnogo. Pogotovo strana literatura. A u zadnje vrijeme najviše ruska književnost koja ne podleži zakonu o autorskom pravu. I tako se događa da izdavači bez sistema grabe iz ovog neiscrpivog izvora.

Eto s tih razloga uzesmo s rezervom u ruke i ovu knjigu. Ali ponavljamo, »Savremena ruska proza« je dobra knjiga. Iako se preko nekih njenih nedostataka ne može preći.

Ovakva kakva je, knjiga ima karakter antologije. Ona je morala biti iscizelirani pregled ruske pisane riječi. Izbrušeno ogledalo u kome se ogledaju sve i idejne i tehničke mogućnosti nove Rusije.

A »Savremena ruska proza« to nije. Jer: izbor pisaca ne predstavlja konzekventni idejni prorez kroz rusku literaturu, a pisci u glavnom nisu zastupljeni sa svojim najboljim stvarima.

A neupućeni čitalac mora ipak dobiti jasan pogled na literaturu koju hoće da upozna.

Knjiga sadrži sedam pisaca: Mihaila Šolohova – »Otac«; Pantelejmona Romanova – »Tmina«; Ovadija Saviča – »Konjokradice«; Fjodora Glatkova – »Polip«; Vladimira Lidina – »Plavo runo«; Sergeja Semjonova – »Rođenje čovjeka« i Vsevoloda Ivanova – »Dijete«.

Jasno je da knjiga od 4–5 araka nije mogla obuhvatiti iscrpno jednu ovako ogromnu literaturu kao što je ruska. Ali ipak moralo se voditi računa o imenima bez kojih se savremena ruska proza ne može ni zamisliti. Ne mogu se mimoići Leonov, Fedin, Lavrenjev, Nikitin, Zamjatin, Pilnjak, Sejfulina, Nevjerov, Babelj, koji su po svojoj emocionalnosti, životnoj istinitosti svojih djela, umjetničkom shvatanju pisane riječi toliko značajni da moraju sačinjavati svaku antologiju.

Kao što je rečeno, ne znamo koje je mjerilo rukovodilo urednika prilikom izbora pisaca i njihovih djela. Ali sve novele, osim »Polipa« F. Glatkova, nisu najbolje, što je dala savremena ruska proza. »Polip« je sjajno zamišljena, snažna, ubjedljivo izmodelirana slika novih odnosa Rusije. U toj haotičnoj neodređenosti odnosa, čudnom spletu najoprečnijih shvatanja, vječnom formiranju raznih grupacija, iskočio je na površinu jedan tip, koji sjajno karakteriše novo vrijeme. Tip štrebera, poslijeratnog karijeriste, koji uspjeva zahvaljujući samo svojoj elokvenciji i toj neodređenosti odnosa. Nešto što se upija pod kožu i cijedi vas cijedi ... Polip. Grub, sirov portre od snažnog utiska. Svakako bi ova glomazno zamišljena novela skraćena, bila još snažnija.

Pa ipak pored pomenutih nedostataka, koji su neznatni ova knjiga je dobro došla da, unese svježine u atmosferu »djevojačkih knjiga«, mjesečine i ostalog bulevarskog golicanja nerava.

Prijevod, u glavnom, dobar.

B. Vračarević.

Zola i Dreyfusova afera

Samo ono društvo je jako, koje se usuđuje, da izloži istinu suncu...

EMILE ZOLA.

Nedavno je kći Emila Zole Denise Le Blond-Zola obelodanila pisma svog oca iz vremena Dreyfusove afere, koja su na nemačkom izašla pod imenom: »Der Fall Dreyfus« (Dresden 1930.). Istorijat ove afere je danas dobro poznat. Tu skoro davao se i tonfilm o tom događaju. Radi se o židovskom đeneralštabnom kapetanu Alfredu Dreyfusu, koji je bio osumnjičen, optužen i osuđen radi špijunaže. Međutim čitava je stvar bila vešto nameštena od drugih oficira a sud pod sugestijom prestiža se dugo odupirao, da uvaži dokaze nevinosti, koji su bili obilno podnošeni sa strane branitelja Dreyfusa, koje su podupirali najviđeniji ljudi u Francuskoj: George Clemenceau, Bernarde Lazare, Anatole France, Joseph Reinach i Jean Jaurès. Najaktivniji je bio Zola, i naročito je njegov napis »Optužujem« (J'accuse) uznemirio reakcionarne krugove, koji su ga stavili pod optužbu radi uvrede vojske. Bio je osuđen na godinu dana zatvora. Kasacija je iz formalnih razloga poništila osudu. Kod drugog suđenja postojali su također svi izgledi, da će Zola iti osuđen. Prijatelji ga nagovaraju, da beži u Englesku. U otsutnosti osuđen je na godinu dana zatvora i 3000 franaka globe. Sa begstvom hteli su prijatelji Zole postići to, da mu se ne može uručiti osuda, koja prema tome nije pravomoćna. Njegov povratak iziskivao bi novi proces. A to su hteli udesiti onda, kada se nađu novi momenti za nekrivnju Dreyfusa, koji bi se izneli na novoj raspravi protiv Zole.

Pisma u knjizi pisana su iz Engleske i kreću se nešto oko privatnih poslova Zolinih a većinom, što je i razumljivo, oko Deyfusovog procesa. Pisma su pretežno pisana Fernandu Desmoulinu, slikaru, koji je vodio brigu za Zolinu familiju, O. Mirbeau J. Reinachu, P. Alexisu, samom Dreyfusu itd. Mora se priznati, da u pismima ima malo toga što bi bilo od naročitog interesa. Nema nikakvih momenata, koji ne bi bili već danas svakom poznati, koji pozna i površno Dreyfusovu aferu i Zolinu ulogu. Pisma su jedino dokumenat velikog i snažnog Zolinog osećanja pravednosti i čovečnosti. Uostalom pisma o Dreyfusovom slučaju zapremaju samo nekih 60 stranica u knjizi od 290 stranica. Ostalo su pisma iz drugih perioda njegovog života. Knjiga je u stvari nešto prošireno izdanje knjige: »Mein Kampf um Wehrheit und Recht«, koja je na nemačkom izašla u istoj nakladi 1928. a redigovana je također od Zoline kćeri. Zašto novo izdanje nosi naslov »Der Fall Dreyfus« uistinu nije jasno. Onih 10 dodanih strana (pisma advokatu Laboriu) nikako ne povećava značenje Dreyfusovog slučaja.

M. K. N.

Upton Sinclair u Rusiji.

U mesecu maju ove godine izdao je Upton Sinclair jednu vanredno interesantnu broširu (Books of Upton Sinclair in Russia). Do sada smo imali obilno prilike, da čitamo i čujemo što o Sinclairu misle intelektualci celog sveta: kritičari, književnici, sociolozi, partijski ljudi, umetnici itd.

Sada doživljavamo nešto bezulovno novog: čitamo što o Sinclairu misle fabrički radnici i radnice, omladinci, članovi radničkih prosvjetnih klubova itd. dakle

Digitized by Google

ljudi, koje po našoj uobičajenoj šabloni nazivamo – manuelnim radnicima. Sigurno je, da ovakva dokumenta o svom radu još nije sabrao nijedan književnik starog i novog sveta. I to naprosto zato, što ni jedan po svojoj ličnosti ni po svom radu nije mogao u tolikoj meri, da upliviše na duhovni život radnika kao upravo Upton Sinclair.

Karakteristične su zabeleške sa zasedanja omladinskih organizacija na kojima se vodi zajednička diskusija o kojem Sinclairovom delu. Ta kratka, odrešita, sabrana mišlenja su svedočanstva o zrelosti tih omladinaca, koji u sebi obrazuju viša životna shvaćanja.

Ali najinteresantnija su svakako pojedinačna mišlenja radnika i radnica po kojima se očito vidi sa kojim razumevanjem i spremnošću se ti ljude uživljavaju u razlaganja Uptona Sinclaira. Ako na ikoju, onda Sinclair može biti ponosan na ovu svoju čitalačku publiku. »Socijalna Misao« će u jednom od narednih brojeva doneti pod naslovom »Radnici o Uptonu Sinclairu« niz ovakvih sudova o njemu i to pretežno od mlađih radnika i radnica.

M. K. N.

Po revijama

U beogradskom »S t o ž e r u« (sveska za mart–april) objavljeno je jedno pismo Stevana Galogaže. Iz tog pisma saznajemo da je riješio obračunati sa jednim dijelom svoje prošlosti. Taj rad pomenutog perioda, idealan i pun dobrih namjera bio mu je nekada »ponos«, a stvarno da je bio – i bez njegovog znanja – zločin. On mnogo polaže na znanje fakata i na ideologiju. Kad je upoznao fakta nije mu bilo teško da se ideološki opredjeli. Za njega »nova literatura« nije nikakva maglovita majstorija »Ona počiva na najsolidnijoj teoriji književnosti. Razvitak književnosti je refleks jedne borbe između dvije vrste ljudi, plasiranih na određena mjesta produkcionim sistemom. Svaka vrsta tih ljudi živi u naročitim ekonomsko-političkim uslovima, koji stvaraju posebne mentalitete. Sadržaj je književnosti: shvatanje stvarnosti sa tačke gledišta jedne ili druge vrsti ljudi. Literatura je, dakle, ekonomsko-politički uslovljena, ali i ona, isto tako, vrši akciju na društveni život. Kad se, dakle, proučava jedna knjiga i književnost uopće, to znači proučavati borbu između dva društvena reda. Oni pisci koji pripadaju istom društvenom redu, stvaraju naročit stil. Razvitak književnosti predstavlja, prema tome, istoriju i borbu stilova. Kod studiranja jedne književnosti odnosno jedne ideologije, naročito treba ispravno gledati na odnose između savesti i realnosti, što znači da na to treba gledati monistički. Ta shvatanja su utvrđena i poznata«. I dalje: »Ako književnik nije borac za one koji rade, on nije književnik. On u tom slučaju vrši lakajsko-najamničku službu. To se onda zove sluga, a ne književnik«.

Izašao je prvi broj »L i t e r a t u r e« mjesečnog časopisa za sva kulturna pitanja, kojeg uređuje Stevan Galogaža, a izdaje Alfred Neufeld (Pučka nakladna knjižara). Izlaženje mjesečnika obrazlaže se ovako: »Dajemo nov tip lista kako kod nas još ne postoji; u njem izlaze samo novele (i to najboljih pisaca, tako da je svako u mogućnosti da bude upućen u zaista dobru literaturu). Na kraju lista uvijek se nalaze kratke bilješke ili člančići iz knjiga i časopisa, o piscima i kulturnom životu sviju vrsta«. U ovom su broju objavljene novele Jack Londona, A. Nevjerova i Jaroslava Hašeka. U bilješkama nalazi se ova karakterična rečenica: »Može li se pisati prikaz jedne književnosti, a da se nezna ko je podržava, koje je porijeklo i zanimanje pisaca, u kakvoj su sredini odrasli, od čega žive ti pisci itd.«.

U posljednje se vrijeme kod nas opaža veliki interes (u koliko nije snobizam) za individualnu psihologiju, pa je sigurno u vezi s tim štampano po našim revijama članaka o ovoj temi. Antropozofski časopis »U p o z n a j s e b e« objavio je u junskom broju članak o psihoanalizi i individualnoj psihologiji od dr. Kl. Dajčeve–Župić. Tu se kaže: »Ono što Istok naziva korjenima zla, oblicima napasti, negativnoga unutar čovjekove duše, to Freud i Adler nazivaju srži ljudske duše. Tu pred nama stoji tragičan događaj evropske kulture. U slici moglo bi se to izraziti na taj način da se rekne: Čovjek je tri zvjerke koje žive u njegovoj nižoj prirodi, proglasio dijelom svoje ličnosti, identificirao se je s njima. Zamislimo čovjeka, koji stoji pred zrcalom u želji da upozna pismo svoga lica, da bi spoznao sebe. I netko mu je dao jedno čudno zrcalo. On gleda u zrcalo ne znajući da iza njega stoji neko drugi, koji se isto ogleda u zrcalu. Iz zrcala čovjeku se vraća jedan nacereni, zlobni lik, lik onoga koji stoji iza leđa čovjeka, koji se ogleda. I gledajući drugoga u zrcalu, on ne zna da to nije on, jer, gledajući koso, u ogledalu uopće ne vidi svoj vlastiti lik. Potresen slikom u koju gleda, čovjek veli: »Strašno je, ali sam to ipak ja«. Tim bi se slikama dala, ma da samo približno, izraziti tragika činjenice, koja je u psihoanalizi Freuda i Adlera postala zbiljom«.

Posve drugi stav prema pomenutim naukama zauzima August Cesarec, koji o tome u K n j i ž e v n i k u objelodanjuje niz eseja. On kaže o psihoanalizi da je svojim otkrivanjem nesvjesnoga u ljudskoj duši bez sumnje donijela mnogo nova i korisna nauci, pa i samom ljudskom praktičnom životu. »A ako se pri tom spotakla o zablude, pa stala, da smiono kažemo, halucinirati o koječemu, nije li to bio samo danak plaćen predmetu koji je stala istraživati? Zalaziti u nevjesno! – opasnost je uvijek tu, da se čovjeku dogodi kao roniocu koji se spustio preduboko, pa gubi vezu sa životom, guši se i vidi vizije! No s druge strane, ograničivši se, da sve u tom nesvjesnom gleda prvenstveno ipak samo s jednog stanovišta, sa stanovišta seksualnog, i tako iz vida gubi i druge faktore duševnog života, naročito faktor socijalni; povrh svega pak, da se u konačnom svom izrazu utekla pod crnu zastavu pesimizma i skepse, Freudova psihoanaliza je usprkos svojih pozitivnih tekovina i usprkos oprostivosti svojih negativnosti i mistike, stala na po puta, zašla u ćor-sokak, iz koga joj je, osim u naučnom, istraživalačkom pogledu, nemoguće da izađe van, na širi teren, i na tom, da pokaže svu ljudski nemoguću plodnost naročito u praksi, u praktičnoj aplikaciji psihologije, u pedagogiji. Otkrivši doduše putokaze i za razumijevanje normalnih ljudi, ona je, kaošto znamo, svoju praksu ograničila uglavnom na histerije. A od psihologije, koja hoće da bude praktična i pedagoška traži se još nešto više, nešto podesnije za općenitiju primjenu, za primjenu koja može biti od koristi za sve ljude i njihov odgoj. U sjeni pesimizma i skepse teško može da procvjeta bilo čiji odgoj, a tako to nije s Adlerovom individualnom psihologijom«. U drugom članku pominje Cesarec »socijalni momenat individualne psihologije, taj momenat, po kome je ona s p o j p s i h o l o g i j e s a s o c i o l o g i j o m, tako te promjenom ličnosti hoće da promjeni i lice ljudske zajednice (i obratno), to je ono, uz sve ostalo, oplođenje, proširenje, odskok, koji je tu psihologiju uzdigao nad sve ostale psihologije prije nje i oko nje«. Ovi eseji još nisu završeni, ali se već sada može konstatovati da su pisani solidno i sa kompetencijom.

Isti takav žig solidnosti i kompetencije nose do sada u »K n j i ž e v n i k u« objavljeni članci V. Masleše iz ciklusa »Problemi naše književne građe«. U martovskom broju raspravio je Masleša problem grada, a u junskom tretira selo. Tu se među inim kaže: »Selo nije socijalno-ekonomski jedinstveno, i ako je kao mentalitet cjelina. Seljaštvo nije klasa u sociološkom smislu, a ipak živi jednakim načinom života. Stanuje u jednakim kućama, radi jednako, jednako se odnosi prema gradu, ima jednaki metod rasuđivanja i mišljenja. Prividni paradoks transformira se u razumljivu stvarnost, ako se uzme u obzir da se diferenciranje na selu razvija u laganom tempu, da se akumulira u širinu, da se ne mijenja sadržaj načina proizvodnje, nego se samo opseg povećava. Bogati seljak nije veleposjednik nego

Digitized by Google

još uvijek seljak i tek docnija generacija dolazi u jedan drugi odnos prema suseljanima; bilo time što djeca bogatih seljaka imaju mogućnosti da idu u školu – većinom zbog toga, jer mjesto njihove radne snage može da se plati najamna radna snaga, bilo tim, što bogatiji seljaci počinju i druge privredne djelatnosti.

Majski broj »Ž i v o t a« većim je dijelom posvećen četrdeestoj obljetnici enciklike »Rerum novarum«. Govoreći o navedenoj enciklici kaže g. Müller: »Nije svijet razumio dalekosežnost papinih riječi. Ono prvo i najglavnije, što sv. Otac ističe, da se riješi radničko pitanje na temeljima kršćanske pravednosti i ljubavi, koja će prodrijeti sav privatni i javni život te srediti sve prilike po Božjim načelima, nije provedeno«. U drugom jednom članku kaže o. Poglajen: »Stavili smo naslov: »Boljševizam – konkretna apologija enciklike Rerum novarum«. Dà, on to uistinu i jest – i to najrječitija i najjasnija apologija. Apologija: jer je eksperimentalno pokazao, da je enciklikom osuđeni marksizam naivna i kobna utopija, koja svojim ukidanjem svakog privatnog posjeda gura radnika u bijedu i očaj. Apologija: jer dokazuje, da su socijalističko-komunističke hipotezo o nekoj potpunoj jednakosti djetinjaste i škodljive tlapnje, koje u pojedincu ubijaju svaku privatnu inicijativu, i stoga lišavaju narod intelektualnih vođa i tehničkih specijalista (zato i jest Rusija toliko vezana na njemačke i američke inžinjere), te bacaju njegovu administraciju u šablonski i nespretni birokratizam a industriju i privredu u naivne pokuse i ludo razbacivanje užasnih svota. Apologija: jer je konkretno upozorio vas svijet, kamo dovodi marksizam svojim materijalističkim shvatanjem i tumačenjem života: u državnom životu – do ropstva sviju pod despotskom tiranijom jednoga silnika ili jedne šake bezdušnih ljudi, koji sebe i svoju vlast identificiraju s narodom i državom; u kulturnom i duhovnom pogledu – do sektarskog zaglupljivanja mase, do servilnog kočenja svake misli, do silovitog guranja intelektualaca i narodnih slojeva u službene redove kretenskog bezboštva. Kakve li razlike od onog širokogrudnog, realnog, duboko ljudskog, a ujedno božanskog rješenja, što ga zacrtava Leo XIII. u svojoj enciklici Rerum novarum! Neka nam krvavo iskustvo boljševičkih eksperimentacija otvori oči, da brže i jasnije shvatimo, da se pravo i realno rješenje zauzlanog socijalnog problema nalazi u kršćanstvu – kod Pape i samo kod Pape«.

Mgd.

Ivan Vuk:

!

Čuj...
signal...
Strojovođa
otvara ventil
da u prsima gvozdenim,
čeličnim
zabruji pare vrijuće
vreli
i silni
dah...
A vi,
drugovi s postaja,
dižite visoko
crveni semafor! –
da može velikan
– čelični div –
ko orkan
poljem i lugom,
kroz selo i grad,
kroz mrak
i zrak
pronijeti vijest:
Zora je! Ustaj!
Čuj...
Čelični krik odzvanja
kroz noć...
trepti i drhće
pred grmljavinom
točkova zahuktanih.
Haj,
tko osjeća moć
u mišicama radom čeličenim,
u udovima patnjom prekaljenim,
nek čuje:
prolazi Noć
a sviće Zora!
Signal je dan:
Drugovi!
Ne plač
već
U borbu! Na dan!

Vladimir Lidin:

Transport

Vozili smo iz Istočnog Sibira, iz slavgorodskih stepa transport pšenice za djecu i bolesne u Moskvi. U petnaest amerikanskih vagona napunjenih teškim zrnom smještena bješe sudbina nekoliko hiljada sitne djece i iznošenih čovječijih života. Naš karavan gonio je kroz Ural strahoviti urangan. Izmučene lokomotive odoljevajući zadnjim ostacima snage savladivahu Uralsku kičmu da se na prvoj stanici nemoćno otkače, odu na groblje lokomotiva i trunu u grobnoj tišini razrušenih i rasklimanih vagona. Raspaljene buktinje rasvijetljavahu ljubičastim svijetlom naš put noću pjevajući prodornu šakalsku pjesmu. Crvenkasti plamen izbljuvan u ražarenu tamu čudno je kidao sjene i danima je iza otvorenih vrata pred nama prolazio Ural zasut limunovima i crvenkastim šarama dozrijevajuće jeseni. Po cijele dane čuvari transporta, glavati Zimar i riđi Ivan Jeremjejev kostromski mužik-šutljivac, ležahu na krovovima vagona, čuvajući odatle, s visine, divni, s nama voženi, plijen, a Zimar je svojim visokim glasom oponašao sjetno pjevanje buksa.

Putovasmo već treću nedjelju ovim putem, zaustavljajući se na svim stanicama, propuštajući transporte sa topovima na platformama pokrivenim ponjavama, i presovanim sjenom, neophodno potrebnim za konje, koji su u dugim marševima savladivali daleka prostranstva pobjeda. U našoj tepluški uveče, ležeći pored usijane

Digitized by Google

peći i podmetnuvši leđa jesenskoj uralskoj hladnoći, mogao sam dobro da razgledam moje kratkovremene suputnike. Zimar bješe glavat sa okruglim, krompirastim licem bezbrkim i potpuno presvučenim nitima mužičkih bora, čudnim načinom svoga govora, koji je umio da nas uvjeri i u nemoguće i koji je prošao u maršu cijelu prostranu zemlju Rusiju. I na ovom gladnom putu bješe on veliki majstor da dobije nešto, promjeni, prevari, namrgođenog stanovnika stepskih sibirskih ravnica. Ivan Jeremjejev bješe rid i visok, obrastao u kosurinu gustu kao šuma, a pod ogromnim čuperima obrva ležahu oštre oči keržanskog čteca (čitač u crkvi). Bio je postariji, šutljiv, ispravan, košćat i spor, i kad je u svojoj sivoj šubari hodao s puškom o ramenu pored vlaka s nekakvom tugom i divljaštvom plašio je ljude na konačištu. Tako živjesmo na putu čuvajući divni dar tih godina – pšenicu. U jutra kao zagasita jesenja sjena ležala je zemlja, nasoljena prvim mrazom, i za vrijeme zaustavljanja na putu, kad je lokomotiva očajničkim uzdasima iznemoglosti potresala uralsku tišinu i kad je od gladi ošašavila brigada goreće bukse na vagonima gasila maslom iz kante za zalivanje – za vrijeme ovih zastoja silazili smo u pustinju daleko od ljudskih prebivališta. Šumom se udaljavao Ural u visinu u šarenim prelivima jeseni praćen čudnim glasovima kasnih kukavica, namršten i slobodan čekajući nas napred. Dok su opravljali bolesnu lokomotivu i umiravali bjesnilo buksa, raziđosmo se po obližnjim šumama da bi osjetili zemlju, jesen i vraćali se natrag poniknuti tišinom i usamljenošću. A jedamput je Ivan Jeremjejev donio svoju sjevernjačku posudu do vrha punu vode.

– Evo, druže, napij se vode, – reče s neobičnom i svečanom razgovorljivošću i pruži mi posudu. Nisam htio odbiti, da ne bih razljutio šumsko slavlje ovog čovjeka, naslonio sam usne na ivicu posude i otpio jedan gutljaj vode neobična ukusa i hladnoće kakvu imaju vodu samo iz sjedinjenih izvora.

– Ovu vodu piti, druže, – znači mnogo koristi imati, – reče Ivan Jeremjejev i oprezno zapuši grčag drvenim zapušačem. – A ja ću ti reći, zašto, ako hoćeš:

I on sjede pored mene na stepenicu vagona i poče pričati o keržanskoj vodi i o običaju vjetra. Gorosječe u neprohodnim šumama znaju da pronađu skrivenu žilu izvora. Pod za pedom buši ona svoje korito u zemlji i teče kao vodena žila. Ona pravi zamke oko razmilelog korijenja, umiva ga pod zemljom, spirajući i skupljajući u sebe njegovu veliku snagu. I ptice i gorosječe, koji zalaze u dubinu šume znaju za iscjeljujuću zdravu osobinu ove vode; pune, naišavši na ovakvu vodenu žilu, svoje krčage, jer u ovoj skrivenoj vodi postoji ista snaga koja i u brezinom soku za vrijeme cvjetanja od čega dobija čovjek opet svježinu i radost. Ivan Jeremjejev unese u teplušku svoj krčag s vodom; zaista – dugo sam osjećao u sebi nekakvi trpki i osvježujući ukus; – opet je pošla na put izmorena lokomotiva, opet zapjevahu buktinje, i daleko prostori nečuvene permske gladi sjetlucahu na našem putu. I, eto, bog zna zašto, sjetih se krčaga Ivana Jeremjejeva sa brižljivo skupljanom vodom.

Na velikoj, vlakovima pretrpanoj stanici doveo je Zimar sa sobom nekakvu ženu. Žena je bila u muškom kožuhu koji je ružno obvijao mladost, lomnost toga blijedog i okatog stvorenja s tužnim, dugim obrvama i ogromnom, neodređenom pokornošću kakvu donosi samo glad i usamljenost.

– Eto, braćo zamolila me da do Silve s nama dođe; – reče on zbunjeno i sa lažnom žurbom. – Pa šta onda, neka ide, teplušku nam ne će zapremiti. Zar nije tako, braćo? Do Silve nam ostaje tristo vrsta?

Govoreći pomagao je ženi da se popne u vagon. Tu sam dobro vidjeo neobičnu tugu njenog mladog lica, ošišanu poslije tifusa poludjetinju tamnu glavu, sa svojim istanjenim licem sličnu mladom nedozrelom djetetu. Žena je bila ćutliva i žalosna, i ostala je u teplušku da je dovedemo do Silve. Pred veče prema dozvoli za prekoredni odlazak mi provalismo blokadu zastalih vlakova i pođosmo dalje. Iza nas – ostade Sibir, pred nama – u permskoj strašnoj pustoši ležahu sela bez svijetla, na stanicama su nas beznadno vodili u mrak mužici u bijelim obojcima i visokim jagnjećim šubarama koje su još više sjenčile njihovu gladnu sudbinu, dok su u malim izbama, vjerovatno otegnuto pjevali pjesme drevne Rusije. Gluho su skakutali putem točkovi naše tepluške, peć se pretvorila u užareno željezo a u tamnom svijetlu razjapljenih vrata sjedila je i plamtila žena. I sada, nemir od neobične blizine žene, usamljenost na našem muškom putu, pa i na svim ruskim putevima u to neizvjesno vrijeme, – sve to napunilo me je opet davnim i zaboravljenim osjećanjima. Gledao sam oganj u peći, koji je lizao u vis i vjerovatno u noći bacao zlatni pijesak na ženino lice zasjenjeno neveselim razmišljanjem, i na lažnu užurbanost Zimarovu, koji je dobio ovu ženu a sada u toj užurbanosti skrivao bojazan od nas, svojih saputnika, koji su mu mogli smetati, – i razmišljao o sestrama, majci, i o najosjetljivijem i najtužnijem – o ženskoj strašnoj sudbini.

Žena se ugrijala, mi smo je hranili kod vatre, i Zimar joj je brižno spremio noćište na svojoj strani. Vidjeo sam po njegovoj užurbanosti s kojom je spremao ležaj šta je očekivao od noćne tišine i njegov visoki glas postade mi mrzak. Žena se smjestila na ležaju i umirila se; zavijanjem životinje siktala je lokomotiva u mrak, baš kao da se otrgnula u ravnicu iz uralskih uvala i tjesnaca; Zimar je namjerno zijevao da bi nam što jasnije najavio blizinu noći i sna, i mi se raziđosmo. I ja legoh na ležaj, na svojoj strani, pokušavši da zaspim. Ali neobična stvar: da li zbog ponovo probuđenih uspomena i osjećanja, da li zbog žalosti prema, povjerljivoj mladosti ovog nezaštićenog i nama bačenog stvorenja ili zbog čergaške pjesme točkova, – ne mogoh zaspati i opazih kako se muči i ne može zaspati Ivan Jeremjejev. Obojica se prevrtasmo, slušajući u polutami lažne uzdahe Zimareve, koji očekivaše da se ugasi peć i odjednom obojica, kao da nas je neko udario po ramenu, ispravismo se na postelji. Spustismo obojica noge a Ivan Jeremjejev reče pospanim i neiskašljanim glasom:

– Danju, dežurati... noću stražariti, druže!

Ništa mu nisam odgovorio, pogledasmo se brzo oči u oči, i Ivan Jeremjejev baci panj u prazninu ugasle

Digitized by Google

peći. Dodao je masla u svjetiljku, ljutito je nacjepao drva i poslije jedne minute u plotumnima zapucketala je peć raznoseći nad krovom vagona zlataste leteće grančice. Tamno svjetlo ozarilo je teplušku, umirenu ženu i nagrđeno lice Zimarevo, ptičiji okruglo, koje nas je podozrivo gledalo.

– Zar su se đavoli skupili ovdje na stražu, drugovi? – reče on svojim ženskim uzrujanim glasom.

Nisam mu odgovorio, i Ivan Jeremjejev malo poslije reče tvrdo:

– Znaj, spava...

Zimar nas je posmatrao ispod obrva jastrebskim, praznim očima; – tako gleda ptica, koja se, uzaludno lutajući stijenjem, spušta na hum, kao i da nije išla za plijenom, i dalje leti, teško i lijeno mašući krilima. Zimar više ne reče ni riječi, pritajio se na ležaju, čekajući, da nas svladaju noć i san; a ja sam sjedio s Ivanom Jeremjejevim pored ognja bacajući s vremena na vrijeme drva u peć i slušajući njene gvozdene jauke; i nikad, – za vrijeme cijelog puta, – ne bješe tako neobičnog mira u mojoj duši. Uporedo na ležaju ležaše pokorno i bezaštitno lomno dijete – čovjek, koje smo zahvaćeni nepojmljivom snagom osjećanja, čuvali ove noći. Osjećao sam jesensku oštrinu vjetra, čuo huktanje raspaljene peći, mračnu opreznost Zimarevu i naše sjene zalutale i razbacane po zidovima tepluške. Ni riječi ne rekosmo jedan drugom cijele noći; bez sna prosjedismo putno gluho doba, i jutro je nalilo nekakvom vodenom sivoćom, razgoneći mrak, nemirne pojave tame i prostražarenu noć. Ivan Jeremjejev otškrinu teška vrata; jutarnje plavetnilo, vlaga maglom zadimljenih polja, široko naiđe u vagon, a s tom grobnom vlagom i radost, skoro mir ispuniše me tog jutra. Nisam znao ko je bila ta žena, kako se ona našla na tom putu i šta ju je gonilo u uzbudljivu noć bez zaštite u bezlični, nepoznati grad – ali teško jesensko jutro pozdravljaše me neobičnim, veselim rađanjem sunca i radošću zbog toga, što mi je uspjelo da živu čovječju dušu, možda, spasem u te gluhe i besane noći.

Dođosmo u Silvu poslije podneva, i majušna, ošišana žena, u ružnoj muškoj jagnjećoj šubari, sa tužnom crninom obrva nad očima, pruži nam ruku. Pogledala nas je dugim začuđenim pogledom i rekla glasom punim davnih uzbuđenja:

– Hvala što me dovezoste... ovdje mi je juče muž umro.

Nije rekla ništa više, oči joj se napunile suzama i bolom, i ja joj pomogoh da siđe po strmoj daski, koja je zamjenivala stepenice. Ušla je u jutarnji zadimljen. u vlagu ogrezao grad, koji je pokorno bio svjestan svoga izumiranja. Na stanici ležahu ljudi opkoljeni tifusom i gladi a dalje žalosno i teško jaukala je harmonika cvileći i škripeći.

Pođoh kod šefa stanice poluludog i zbunjenog velikom seobom naroda, da dobijem dozvolu transporta. Dokazao sam mu da su hiljade života, koji čekaju naš povratak u Moskvi važniji od njegovih pravila i on zapisa naš odlazak kao prvi po redu. Zastali smo u Silvi četiri sata i izašli onda na glavni put. Stotine ljudskih očiju sa beznadnim spokojstvom posmatrahu naše amerikanske vagone veličanstveno izdignute u zamagljenom prostranstvu puta. Huktanje lokomotive uporno je obavijalo putnom čeznjom one što ostaju. Polako prođosmo pored gomile ljudi izvaljenih na peronu i za stanicom ponovo nam se ukaza Silva sa svojim zadimljenim krovovima i kupolama crkava, koji svjetlucahu tamnom pozlatom kroz trulu sivost oktobra. Stajasmo u vratima prateći pogledom grad, koji se možda, jedan jedini put pojavio pred našim očima. Tada reče Zimar, koji je također gledao ovaj grad – oči mu bjehu mutne i neispavane a u njima se skrivala čežnja prevarenog jastreba kome preoteše plijen. Reče svojim visokim, ženski tužnim glasom:

– Tamo pliva grad... ne dadoše mi da iskoristim ženu, badava se danas niko ne vozi!

I odjednom sa nepojmljivom snagom, sa čudnom jarošću neobičnom za njegovo ćutljivo lice, odgovori Ivan Jeremjejev:

– Čuti, budalo, sačuvasmo te od grijeha!

On nabije svoju kavkasku šubaru i okrenu lice obraslo riđom kosom, sa koga tužno gledahu mužičke plave oči. Pogledao sam ga, pogledao sav turobni sklad ovog nedruželjubivog čovjeka, i sjetih se keržanskog šumskog izvora s koga on donese vode u svome brezovom krčagu i o običaju vjetra da goni sa izvora ovu čudnu vodu da bi ptice i ljudi, zalutali u šumske dubine nalazili iscjeljujuću i životnu snagu korjenastih podzemnih sokova. Preveo: **B. Vračarević.**

Upton Sinclair:

Anđeo bune[1]

Percy Bysshe Shelley rođen je godine 1792. dakle je bio četiri godine mlađi od Byrona. Otac mu je bio najbogatiji barun u celom Sussexu, veleposednik i zagriženi konzervativac, koji je sina terao gotovo u ludilo.

Dečaka su poslali u Eton, strašnu školu, gde mali patuljci ceo dan nose odela, koja inače naši bogati, mladi gospodičići oblače samo za večernje zabave. U školi je vladao sistem dečjeg ropstva, koje se nazivalo »fagging«, to jest: stariji dečaci postupali su sa mlađima kao sa slugama. Shelley se je tom sistemu suprotstavio i zato su ga drugi strašno mučili. On je bio neobuzdan, smeli duh, koga je tiranija, – pa i sama pomisao na nju, – terala u besnilo. Usto je bio tako osetljiv da ga je miris cveća u alpskim dolinama mogao onesvestiti. Njegov duh

[1]) Iz knjige: Mammonart 1925. Za duhovni razvoj U. Sinclaira značio je engleski pesnik P. B. Shelley vanredno mnogo. Koliko ga Sinclair ceni vidi se po ovom eseju, koji je jedan od najljepših što ih je Sinclair napisao. (M. K. N.).

Digitized by Google

je gladovao za znanjem i on ga je primao neverovatnom brzinom.

Shelley je studirao na oxfordskom universitetu. Tamo je sa devetnajst godina obelodanio broširu: »Potreba ateizma«. Bolji bi bio naslov: »Potreba, da se odstrani crkveni sistem, koji se maskirao kao hrišćanstvo«. Ali ni taj naslov ne bi bio pomogao Shelleyu: njega su bez ceremonija isključili a konzervativni otac ga je razbaštinio.

Nalazimo ga kao prognanika u Londonu, gde strada i gladuje u mebliranim sobama. Ovde je upoznao šestnajstgodišnju devojku, kćer nekog kavanara. On se nadao, da će je odgojiti u svom duhu; pobegao je s njom i oženio je.

Sa dvadeset godina bio je u Irskoj, obelodanio »Proglas irskom narodu« i sam ga delio po ulicama. Umni kritičari Shelleya smatrali su taj postupak kao neku mladenačku glupost; u stvari je on bio sasvim razuman i dužnost svakog engleskog pesnika. Taj proglas je od vanredne lepote i nepokolebivog uverenja, ne premašuju ga ni reči Isusa. Bila je nesreća, da su Shelleyevi saveti bili predobri i za Irsku i za Englesku. Shelleyevog slugu, koji je također delio broširu, osudili su na šest meseci tamnice.

Žena pesnika nije imala smisla za njegove ideale i brak je bio vanredno nesretan. Dve godine kašnje upoznao je Shelley šestnajstgodišnju kćer revolucionarnog filozofa Godwina i s njom je pobegao. To je zločin njegovog života, radi kojeg su ga onda osudili a koji mu ni danas još nije oprošten. Nakon dalnje dve godine utopila se njegova prva žena; engleski lord-kancelar mu je oduzeo njegovo dvoje dece, jer da nije vredan, da ih odgaja. Mi ćemo još o toj stvari govoriti. Za sada je dovoljno, ako znamo, da se Shelley zdvojan ali čvrst u svom uverenju, sklonuo na kontinent i zadnje četiri godine svog života radio, da obori engleski sistem kasta. Od onda je prošlo stotina godina i još to nije uspelo; ali neka niko ne misli, da to konačno ne će uspeti.

Shelley je živeo u Švicarskoj i Italiji. Toliko je naporno radio, da je postao grudobolan. Ni jedan drugi književnik nije nam u četiri godine dao tolika i tako skupocena duhovna dobra kao on.

Kritičari Shelleya prosuđuju ga po njegovoj mladosti i po skandalu koji je prouzročio. Ako posmatramo njegove zadnje godine onda vidimo zreo duh, otmenost i snagu prosuđivanja. Ako hoćete Shelleya bolje upoznati onda čitajte njegova pisma iz Švicarske, kao i njegov nedavno nađen i obelodanjen esej: »Filozofijska razmatranja o reformi«. Ovde je sa neobično lepim i jasnim rečima izložen program radikalne propagande. Čitajte također »Obranu poezije«, jedno od najlepše pisanih dela na engleskom jeziku. Shellyeva snaga rasuđivanja ostavila ga je na jednom polju: on je potcenjivao vlastitu vrednost i skromno se povukao na pr. pred Byronom, daleko manje vrednim čovekom i pesnikom.

Shelley je u brzom sledu napisao ona krasna dela, koja su temelj njegove slave. On je izabrao jedan stari mitos Eskila i napisao dramu »Oslobođeni Prometej«. Mi možemo ovu dramu nazvati kvintesencom revolta, najmodernijom od svih filozofskih drama, koja objavljuje prkos ljudskog duha protiv bogova. U istoj godini napisao je Shelley delo sasvim druge vrste: »Cenci«; tragičnu epizodu iz renesansne Italije, priprosto i čovečno i zato dirljivo i istinito. Kad je umro pesnik Keats spevao je Shelley »Adonais-a«. Ko misli, da je umetnost radi umetnosti i lepota radi lepote neka uvaži, da »Adonais« pokraj sve savršene lepote sadrži etičku tendencu i borbeni stav.

Shelley je napisao i nekoliko političkih komedija u stilu Aristofana; englesko je društvo prikazano kao ushićen čopor svinja. Žigosanje savremenika je tako nemilosrdno, da i danas kritičari prešućuju delo »Tiranin Swellfoot«.

Shelley piše sa žarom i plemenitim oduševljenjem, ali je često preteran i razvučen. Ali u svojim zadnjim sjajnim godinama rešio se je ove greške i stvorio lirska dela takve lepote, da je danas za nas jedan od najboljih pesnika, duševni prijatelj i drug velikodušne i za oduševljenje sposobne omladine. Pre nekoliko go-

Erich Maria Remarque:
Der Weg zurück
Izlazi koncem juna o. g. u hrvatskom prijevodu p. naslovom
POVRATAK
Cijena: broširano Din 50·—, u prvorazr. platnu vez. Din 70·—.
MINERVA, nakladna knjižara d.d., Zagreb,
Samostanska ulica broj 2 — Telefoni: broj 63-48 i 78-31

Digitized by Google

dina slavila se u Londonu Shelleyeva uspomena; toj slavi su prisustvovali i ljudi, koji bi mu za života bili oderali kožu. Neki poznati nakladnik citirao je pesmu: »Muževi Engleski zašto orete?« Kako idiotski! Da engleski muževi ne oru morali bi skapati od glada. Ali Shelley nije ovako postavio pitanje nego: »Muževi Engleske zašto orete za gospodare, koji vas ugnjetavaju?« I odgovorila mu je jeka od pet miliona i petstotina hiljada glasova: »Zašto?«

Ovoga pesnika budućnosti prezirali su u svoje vreme kao malo kojeg velikog Engleza. Sir Walter Scott i njegove hulje oko konzervativne »Review« krstili su se kad su izgovarali ime Shelleya. Sam Byron, kome su njegovi znanci, otmeni besposličari, predbacili njegov saobraćaj sa Shelleyem, nije se zauzeo za prijatelja.

Shelley je verovao u »slobodnu ljubav« i pretvorio je svoju veru u delo. To je ogorčilo njegove savremenike i danas još šokira mnoge od njegovih kritičara. Ali je jasno, da spolnom moralu može samo koristiti, ako ljudi pošteno priznavaju svoja uverenja i ne zatajuju svoje dela, te da jedno propovedaju a drugo čine i svoje grehe izvršuju u tami.

Shelley nije ništa zatajio. On je bio mlad i nije imao starijih prijatelja, koji bi ga savetovali i razumeli. On je verovao, da čovek, čije je srce puno dobrote, velikodušnosti i strastvene ljubavi za pravednost, može popuštati svojim strastima pa i strastima ljubavi. On se prema tome ravnao i njegov je život bio pun tuge i jada. Svakako je udobnije, kao Wordsworth počiniti svoje jedini greh u inostranstvu i obaviti ga velom šutnje i postati dvorski pesnik i stup crkve.

Shelley je umro sa trideset godina; utopio se prigodom jedne bure; s njim se utopio najdivniji duh, što ga je ikad dala Engleska. Ja znam što ova tvrdnja znači i znam, da će me radi nje ismijati. Ali sudite sami: uzmite najveće ljude Engleske, pustite ih da sa trideset godina umru i što ostaje od njih? Od Shakespearea »Venus i Adonis«, nekoliko beznačajnih komedija i moguće još »Richard III.« i nešto soneta. Od Miltona: »Il Penseroso«, »Comus« i »Lycidas«. A na kontinentu, od Goethea: »Götz von Berlichingen«, »Jadi mladog Werthera« i nekoliko lirskih pesama.

Shelley je pripadao onim učenicima Rousseaua, koji nisu nikada napustili svoje uverenje i prebegli feudalizmu, katolicizmu ili misticizmu. I proletarijat će poštivati Shelleya, time da ga uzdigne za s v o g pesnika i da ga slavi kao najveći ponos engleske književnosti.

Preveo: **M. K. N.**

„SOCI-M EDICIJE“

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–. za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike Din 12.–.

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Pošaljite odmah
zaostalu pretplatu!

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Bednjanski 9

Digitized by Google

ŠTAMPILJE
iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.

Rezbarenje
pozlaćivanje i posrebrenje

Športske i društvene **znakove**

GRIESBACH I KNAUS
tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova
ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Tvornica umjetničkog pokućtva
Bothe i Ehrmann d.d.
Zagreb
Tvornica Savska cesta 25. Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaona: Zagreb, Ilica 23. Telefon 31-15.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.
Proizvađa pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.
UMJERENE CIJENE!

Preuzimaju na
bojadisanje
pamučne tkanine i predju kao i vunu te na
merceriziranje
predju
u poznato prvorazrednoj izradbi
Tvornice za pamučnu industriju d.d.
HERM. POLLACKA SINOVI
ZAGREB
Prilaz Filipovića broj 85
Telefon broj 4079, 4712

GOTOV LIKER
JE SKUP
ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija **T. NOIROT, NANCY**
Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!
Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (tr šnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.
NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva
„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

Rezervirano
za
oglas!

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. • 1. SEPTEMBRA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. Božidar Adžija: Današnja privredna kriza.
Dr. Fedor Miklič: Sezonsko kretanje nekih akutnih zaraznih bolesti.
Gojko Berberović: Kongres socijalističke radničke internacijonale.
Dr. Božidar Adžija: Što ima da nam kaže historija.
Dr. Evžen Štern (Praha): Evropska komisija o neuposlenosti.
Među knjigama.
Po revijama.
Pantelejmon Romanov: Komitet sirotinje.

BROJ 9

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

ZAGREBAČKA
DIONIČKA PIVOVARA
I TVORNICA SLADA

PODRUŽNICE: SISAK I KARLOVAC

PREPORUČUJE SVOJA PRIZNATO NAJBOLJA PIVA I TO:

EKSPORTNO,
IZLOŽB. OŽUJSKO, DVOSTRUKO SLADNO „JELAČIĆ" PIVO U BURADI I U BOCAMA, KAO I JUBILARNO „TOMISLAV" PIVO U BOCAMA

TELEFON BROJ 4090, 4091 I 6186
BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB
ŽELJEZNIČKA STANICA ZAGREB-SAVA

Oglašujte

u „Socijalnoj Misli"!

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 9. ZAGREB, 1. SEPTEMBRA 1931. GODINA IV.

Dr. Božidar Adžija:

Današnja privredna kriza

Upitamo li kojegod službenog nacionalnog ekonoma – teoretičara ili praktičara – za uzroke današnje privredne krize, koja je zahvatila čitavi svijet, on će nam tih uzroka nabrojiti mnoštvo s uvjerenjem, da će tih uzroka ubrzo nestati, kriza biti izliječena, a kapitalistički će proizvodni sistem pomlađen i jak i nadalje obavljati mnogostranu i komplikovanu zadaću ekonomskog društvenog faktora. To je sljepilo, s kojim se susrećemo kod svih pristaša današnjeg privrednog sistema. Nijedan nije u stvar zašao dublje, da vidi kako sve dosadanje krize, a pogotovo ova sadanja najteža, imaju svoj duboki izvor u potpunoj neorganizovanosti i anarhiji samog kapitalističkog sistema. I da jednoć tome mora biti konac. U današnjem sistemu svaki producent proizvađa na svoju ruku i prama vlastitoj volji bez ikakvog pregleda o stanju u istoj ili u drugim granama proizvodnje. Razumije se, da takov privredni rad bez plana mora da dovede do prekomjerne proizvodnje stanovite robe, što izaziva krizu, jer za prekomjerno proizvedenu robu nema potrošača. Kad su ipak mnogi kapitalisti uvidjeli, da glavni razlog privrednih kriza leži u toj bezplanskoj proizvodnji samostalnih producenata, htjeli su i mislili su, da su našli siguran lijek u osnivanju k a r t e l a. Koncentracijom kapitalističke proizvodnje u kartelima smatrali su oni, da su izgradili najidealniju privrednu organizaciju. Vjerovali su, da su odstranili anarhiju u proizvodnji, da su za uvijek onemogućili kronične privredne krize, a kapitalističko društvo pomladili. I da ironija bude još veća: upravo danas, u eri najvećeg razmaha i snage kartelskog sistema, bjesni najstrašnija i dosad neviđena svjetska privredna kriza. Iz svega toga proizlazi, da planski organizirati proizvodnju ne može nikako privatno-kapitalistički sistem, kojemu je jedini cilj profit. Takova organizacija može samo onda da bude provedena kad će proizvodnju obavljati i s njom upravljati društvena cjelina, kojoj će kod toga jedini cilj biti udovoljavanje efektivnih potreba potrošača.

Uz pomanjkanje svakog plana u organizaciji kapitalističke proizvodnje, a ujedno kao posljedica toga, drugi je glavni uzrok današnje privredne krize baš taj, da se mnogo proizvađa, a malo konzumira. Loša distribucija proizvedenih dobara izazvala je današnju krizu. I upravo u tom smjeru kapitalizam je nemoćan, da poduzme dobro i radikalno liječenje. Primorani međusobnom konkurencijom, današnji privredni faktori, neprestano nastoje, da usavrše svoju proizvodnju. Jer hoće, da im ona odbacuje što veće dobitke., oni ju moderniziraju, opskrbljuju novim tečevinama tehnike, racijonaliziraju. Ali ujedno to usavršavanje i povećavanje proizvodnje automatski na drugoj strani, bacajući bezbroj radnika na ulicu, stvarajući besposlicu, smanjuje broj sposobnih potrošača; ubija njihovu kupovnu snagu. Tu ne treba ni da dođe do nekog faktičnog obaranja radničkih nadnica, jer se i bez toga stvara nerazmjer između proizvodnje i potrošnje. To je temeljna bolest kapitalističkog sistema, a ujedno glavni uzrok privredne krize, koja neminovno znači krizu kapitalizma.

Kapitalizam ne uništava samo kupovnu snagu radničkih slojeva; za svoju prekomjernu proizvodnju ne nalazi on konzumenata ni u poljodjelskim slojevima. Produktivitet u poljoprivredi ne raste istim tempom kao produktivitet u industriji. i radi toga poljoprivreda ne može da konzumira sve ono, što joj industrija pruža. Današnja se je poljoprivreda doduše mnogo razvila, ali industrija još više. To je također važan razlog opće privredne krize, koja u tom svom dijelu biva u velike pogoršana carinskom politikom gotovo svih država.

Porijetlo je današnje krize u glavnom u Sjevernoj Americi. Ovo je značajna činjenica, jer Amerika, danas glavna predstavnica kapitalističkog sistema, nalazi se na vrhuncu svog prosperiteta, upravo ondje, gdje se je polovicom prošlog vijeka nalazila Engleska kada je u njoj i na njezinom primjeru Karlo Marx proučavao zakone kapitalističke ekonomije i predviđao slom kapitalizma. Kao nekada veliki prosperitet Engleske, tako danas prosperitet Sjeverne Amerike glavna je polazna tačka onih nacijonalnih ekonoma, koji čitavom svijetu tumače slom marksističke ekonomske nauke. Za njih i prama njima u Americi neće biti krize, jer su tamošnji karteli i sindikati koncentrirali sve produkcijone snage i usmjerili ih u smjeru potreba i interesa čitave nacijonalne privrede.

Digitized by Google

Život i stvarnost malo su brinuli za ova teoretska proročanstva optimističkih nacijonalnih ekonoma: Amerika od lanjske godine jedva odolijeva jakim nasrtajima krize. I sam Hoover sa svojim geslom »prosperitet, prosperitet za uvijek«, doživio je teško razočaranje i s njim i sav monopolistički kapitalizam američkih kartela. Ne, kriza, koja je zahvatila čitav kapitalistički svijet, ne zaustavlja se ni pred vratima Amerike. I baš ta američka kriza najtipičnija je kriza kapitalističke ekonomije, upravo onakova kako ju Marx opisuje u svom klasičnom djelu »Kapital« otkrivajući nam zakone o kretanju kapitalističkog privrednog procesa. Naučna temeljitost Karla Marxa pobjedila je nad ekonomskim i socijalnim optimizmom Hoovera.

Kriza prelazi iz Amerike u Evropu i zahvaća sve industrijske zemlje, a u prvom redu Englesku i Njemačku, da se s nešto polaganijim tempom uvuče i u ostale zemlje. Danas pod njom stenje čitava Evropa, negdje jače, negdje slabije sa svim svojim pojavama: padom proizvodnje, stagnacijom izvanjske trgovine i porastom neuposlenosti.

Koje i kakove će biti političke i socijalne posljedice sadanje privredne krize, to je pitanje, koje u prvom redu ima da zanima međunarodnu radničku klasu. Predviđanja socijalističke nauke o uzrocima krize bila su točna i ispravna, radi toga će i predviđanja o posljedicama biti tačna. Porasti će i ojačati svuda socijalistički klasni pokret. Dosad je u Americi taj pokret u glavnom bio stvar evropskih emigranata. Neminovni razvoj prilika i odnosa u društvu dovodi, da će i u Americi postati to organizovani pokret širokih masa. W. C. Durand, jedan od najistaknutijih predstavnika američkog kapitalizma, teškog srca piše: »s velikom žalošću konstatiram, da će bijeda i glad pojačati socijalističke tendencije u Americi!« U Engleskoj će ova kriza, sa ogromnim brojem neuposlenih, mnogo doprinijeti unutarnjem produbljenju socijalističkog pokreta u vidu povećane klasne svijesti. Pjesma o harmoniji među društvenim klasama prestati će, da bude zaprekom svrsishodne borbe za radničke klasne interese i nepatvorene socijalističke principe.

Danas jača i raste socijalistički pokret i u ostalim zemljama Evrope: u industrijskim jače i brže, u agrarnim slabije i polaganije. On se u nekojim zemljama nalazi u mogućnosti, da oživotvoruje svoj minimalni socijalni i privredni program. Negdje u formi koalicije sa liberalnijim građanskim strankama, a negdje kao jak politički faktor i bez sudjelovanja u državnoj vlasti. Tom svojom, inače dosta nezahvalnom i nepopularnom, metodom nastoji socijalistički pokret, da sprijči građansku klasu u njezinoj težnji, da težinu i terete današnje krize svali na leđa radničke klase. Razumije se, da to ne znači odstranjivanje i uklanjanje krize, to je tekar liječenje i ublaživanje njezinih teških posljedica, pa je samo sa tog gledišta opravdana današnja taktika većine socijalističkih stranaka u Evropi. I kad se tu stvar nebi imalo posmatrati samo sa tog gledišta onda bi čitava ta t. zv. realna politika bila odviše nerealna, a čak i štetna sa stanovišta budućih i konačnih ciljeva proleterske politike. I kolikogod dobro znamo, da današnja kriza još uvijek ne mora biti završna faza kapitalističkog sistema, i kolikogod smo uvjereni, da prelaz iz jednog stanja u drugo neće biti nagao i brz, već će proći kroz još nekoliko faza (državni kapitalizam, državni socijalizam,, itd.), ipak vjerujemo, da će se socijalistički pokret – usljed daljnjeg razvoja privredne krize i usljed neprestanog previranja u odnosu društvenih snaga– valjda već uskoro naći u položaju, da mu današnja taktika i metode neće biti dostatne u vršenju njegovih velikih i teških zadaća. Već danas se jasno vidi kako koalicijska forma nikako više ne odgovara potrebama i interesima radničke klase. To se osobito opaža u zemljama sa slabim radničkim pokretom, gdje eventualna koalicija sa buržoazijom ne proističe nikako iz realne snage radničke klase, već iz zgodno namještene proračunanosti buržoazije. Jest, socijalistički pokret treba da bude realan, on treba da ima u vidu stvarne dnevne potrebe radničke klase, on treba da ulaže svu svoju socijalnu i političku snagu za udovoljavanje tih dnevnih potreba, ali zato ne smije biti slijep za budućnost, jer on je po svojoj naravi prvenstveno nosioc budućnosti, i to ljepše i pravednije budućnosti. Njegova borba za te dnevne potrebe radničke klase nije »l'art pour l'artizam«, nije borba samo radi tih dnevnih potreba, te dnevne potrebe nisu svrha i cilj, već samo sredstvo za ekonomsko i moralno pridizanje radničke klase; one su spremanje materijalnih i objektivnih uslova za mnogo više ciljeve i svrhe. To sve treba dobro da ima u vidu socijalistički pokret, baš danas u doba najteže privredne krize.

„SOCI-M EDICIJE"

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–. za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike Din 12.–.

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Digitized by Google

Dr. Fedor Miklič:

Sezonsko kretanje nekih akutnih zaraznih bolesti

Ispitivanje patoloških pojava u narodu kao kolektivu, je za profilaksu dotičnih bolesti naročito važno. Tu tvrdnju kušat ćemo dokazati na primjeru sezonskog kretanja nekih akutnih zaraznih bolesti.

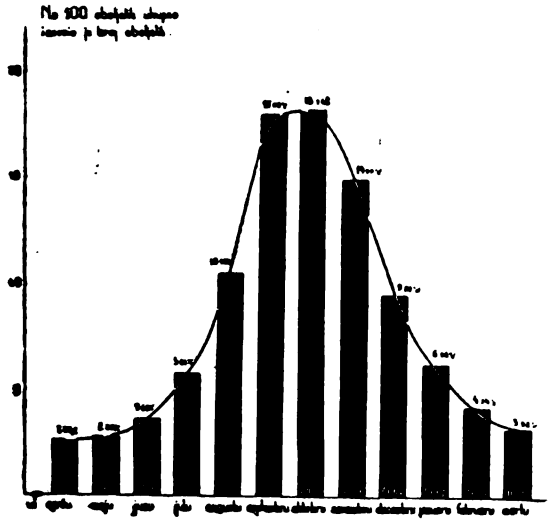

Ako bilježimo prijavljene slučajeve akutnih zaraznih oboljenja, vidjet ćemo da se izvjesna bolest u izvjesnoj godišnjoj dobi stalno vraća u većem broju slučajeva. Možemo dopustiti slučaj da ta zakonitost u pojedinoj godini ne će biti jasno vidljiva, te da će imati svojih godišnjih karakteristika. Ako pak uzmemo u razmatranje cio niz godina, vidjet ćemo, da će to vraćanje dobiti s t a l n i j e oblike, eliminirajući titraje, koji karakteriziraju pojedine godine. To pravilo ili zakonitost vraćanja neke bolesti u izvjesnoj sezoni pokazuje većina bolesti.

Pogledajmo dječju bolest š k r l e t. Od 1920. do 1930. g. bilo je u Jugoslaviji 140.959 prijavljenih slučajeva. Kao najopasniji mjesec pokazao se novembar sa 14,7%, kao najblaži pak juli sa 5,3% slučajeva. Red opasnosti po četvrtgodištima izgleda kako slijedi:

II. četvrtgodište	16,1%
III. četvrtgodište	20,9%
I. četvrtgodište	23,6%
IV. četvrtgodište	39,4%

Uzmimo 33.612 slučajeva d i f t e r i j e, koliko ih je bilo u Jugoslaviji od 1920.–1930. g. prijavljeno, i podijelimo ih po mjesecima njihovog otkrića. Pokazalo bi se, da je u junu bilo najmanje difterije (4,8%), a u novembru najviše (15,6%). Ako uzmemo četvrtgodišnje skupine vidimo, da je najmanje opasno II. četvrtgodište (april, maj, juni) sa 14,7% slučajeva, a najopasnije IV. četvrtgodište (oktobar, novembar, decembar) sa 42,6% slučajeva. Ako dodamo zadnjem četvrtgodištu još septembar, onda imademo u zadnja č e t i r i mjeseca godine toliko difterije kao inače u ostalih o s a m mjeseci. U Savskoj banovini je 1929. godine red opasnosti u rastućem redu iznosio:

u II. četvrtgodištu 11,0% (Jugoslavija 14,7%)
u I. četvrtgodištu 14,8% (Jugoslavija 21,5%)
u III. četvrtgodištu 21,5% (Jugoslavija 21,2%)
u IV. četvrtgodištu 52.7% (Jugoslavija 42,6%)

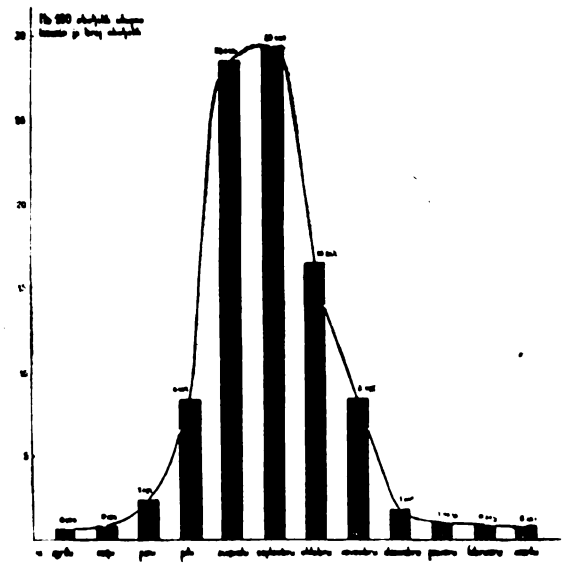

Posebna grupa bolesti jesu trbušni tifus i disenterija. Od 1920.–1930. godine imali smo u državi 49.043 prijavljenih slučajeva t i f u s a. Najopasniji mjeseci jesu septembar (18,0%), oktobar (18,2%) i novembar (15,0%) najniže stanje pokazivao je april (2,6%). Prikazivanje ove bolesti po četvrtgodištima donekle slabi karakteristiku njezinog pojavljivanja. Redoslijed opasnosti glasi:

II. četvrtgodište	9,1%
I. četvrtgodište	13,8%
III. četvrtgodište	34,4%
IV četvrtgodište	42,7%

Iz gornjeg vidimo, da se ¾ godišnjih slučajeva trbušnog tifusa koncentrira u drugoj polovici godine.

Izrazit sezonski karakter pokazuje d i s e n t e r i j a sa maksimumom u augustu (28,5%) i septembru (29,3%) i minimumom u aprilu (0.7%). Po opasnosti slijede u rastućem redu:

Digitized by Google

I. četvrtgodište	2,8%
II. četvrtgodište	4,0%
IV. četvrtgodište	26,8%
III. četvrtgodište	66,4%

Iz toga vidimo, da se na drugu polovicu godine koncentrira preko devet desetina slučajeva griže.

Akutne zarazne bolesti karakterizirane su obično time, da nastupaju eksplozivno, što znači, da se u nekom mjestu nenadano pojavi veliki broj slučajeva. U našem nas slučaju interesira, da li imadu pomenute zarazne bolesti taj eksplozivni karakter i u pojedinim sezonama godine? Ako smo dokazali, da nastupaju u II. polugodištu:

škrlet u	60,3%	slučajeva,
difterija u	63,8%	slučajeva,
tifus u	77,1%	slučajeva.
disenterija u	93,2%	slučajeva,

onda je ta eksplozivnost svakako dokazana. Taj nam red brojeva dokazuje osim toga i različit stepen sezonske eksplozivnosti.

Ako želimo, da iz gornjeg deduciramo momente u kojima treba staviti u pogon profilaktične mjere, moramo prije svega razmisliti, hoće li to biti mjeseci sa najmanjim ili sa najvećim brojem slučajeva? Ako sa sigurnošću znamo, u kojim mjesecima godine možemo očekivati maksimume i minimume neke bolesti, onda ne možemo oklijevati sa izborom: preporučiti početak suzbijanja neke bolesti u mjesecima minimuma. Svaki slučaj, koji nismo mogli suzbiti u mjesecu minimuma, može da bude rasadnik čitave serije novih slučajeva.

Vidjeli smo, da je kod

škrleta sez. minimum u julu, maksimum u novembru,
difterije sez. minimum u junu, maksimum u novembru,
trb. tifusa sez. min. u aprilu, maksimum u oktobru,
disenterije sez. min. u aprilu, maksimum u septembru.

Politika čuvanja zdravlja naroda kao kolektiva od pomenutih bolesti mora se dakle vladati po gore utvrđenim činjenicama, te tražiti puteve, po kojima će se to čuvanje uspješno postići.

Što se tiče čuvanja narodnog zdravlja, to možemo razlikovati u glavnom dva načina profilakse.

Prvi je način taj, da pojedinca u narodu osvijestimo, da se osjeća kao član kolektiva, prema kome imade pojedinac svoje dužnosti. Kad smo u pojedincu probudili osjećaj dužnosti prema kolektivu, onda možemo na tome graditi širenje higijenskog znanja i higijenske kulture.

No ima i bit će uvijek slučajeva, da se pojedinci ne će htjeti i moći koristiti higijenskim znanjem, kao što ima i bit će uvijek bolesti, kod kojih provođenje lične profilakse ne će biti dovoljno – onda nastupa dužnost vođa kolektiva, da traže druge puteve i druga sredstva, da se očuvamo od bolesti.

Preporuča se: »Narodna čitanka o zdravlju I.«, koju je izdala Škola Nnarodnog Zdravlja u Zagrebu, te letaci o pojedinim gore označenim bolestima.

Gojko Berberović:

Kongres socijalističke radničke Internacionale

Črtvrti kongres Socijalističke Radničke Internacionale održan je u Beču od 25. jula do 1. augusta t. g. Predstavnici međunarodnog radničkog socijalističkog pokreta našli su se na okupu u vrlo ozbiljnom času, koji im je diktirao, da svu svoju pažnju posvete aktuelnim političkim, ekonomskim i financijskim pitanjima. Treba naime uvažiti činjenicu, da je socijalizam danas ušao u fazu realizacije i da se stoga ni rad kongresa Socijalističke Radničke Internacionale nije mogao ograničiti na puke teorijske rasprave i donašanje odluka čisto propagandističkog karaktera. To je moglo da bude još na predratnim kongresima, kad na socijalističkom pokretu nije ležala tolika odgovornost i kad su socijalističke stranke imale tako malo utjecaja na javni život. Međutim prilike su se od onda savršeno izmjenile. Socijalisti su od 1914 na ovamo u mnogim zemljama došli na vlast i nema skoro ni jedne veće socijalističke stranke, koja nije kroz ovo vrijeme učestvovala u vladi. Razumljivo je stoga, da pod težinom političke odgovornosti socijalisti moraju u sadašnje vrijeme na prvo mjesto postavljati praktična pitanja i donositi odluke, čije provođenje ima da se osjeti u neposrednoj političkoj akciji socijalističkih stranaka.

Socijalistička Radnička Internacionala udružuje u svojim redovima preko sedam milijuna politički organizovanih socijalista, te predstavlja najjaču političku organizaciju u svijetu. Ako se uzme u obzir i broj socijalističkih izbornika po pojedinim zemljama, onda se može bez pretjerivanja ustvrditi, da Socijalistička Internacionala pod svoju sferu obuhvata na desetine milijuna pristaša. Usprkos komunističkog rascjepa Internacionala je danas nesravnjivo jača, nego li je bila 1914. Pocijepana nakon rata u tri dijela – Drugu Internacionalu, Bečku Radnu Zajednicu i Treću Internacionalu – Socijalistička Radnička Internacionala uspostavljena je 1923. na kongresu u Hamburgu, kad su joj pristupile

Digitized by Google

skoro sve socijalističke stranke, koje su ostale vjerne načelima demokratskoga socijalizma. Slijedeći kongresi u Marseilleu i Bruxellesu pokazali su stalni napredak, a ta je linija razvoja konstatovana i sada u Beču. To je svakako vrlo značajno, a naročito kada se uvaži, da su socijalističke stranke u sadašnjoj ozbiljnoj političkoj, ekonomskoj i financijskoj krizi, svijesne svoje velike odgovornosti, često prisiljene na postupke, koji nijesu nimalo popularni. Konačno ne smijemo zaboraviti ni na demagoške metode Treće Internacionale i u njoj udruženih komunističkih stranaka, koje ne propuštaju ni jednu priliku, a da ne pokušaju kompromitovati akcije Socijalističke Internacionale i prikazati u lošemu svijetlu socijalističke stranke i njihove odgovone prvake. No usprkos svega toga Socijalistička Radnička Internacionala napreduje i nadalje ostaje najmoćnija politička organizacija na svijetu. Njezine direktive slijede socijalističke i radničke stranke u mnogim zemljama, koje su u današnjim prilikama odlučne za dalnji razvoj političkih prilika u Evropi i u svijetu. Dovoljno je ovo potkrijepiti sa par primjera.

Britanska Radnička Partija, koja je 1929. na izborima dobila preko 9 milijuna glasova nalazi se već preko dvije godine na vlasti najveće države na svijetu i naročito na području vanjske politike dominira sa svojim inicijativama i sa svojom vanrednom aktivnošću. Rezultati nijesu izostali, što dokazuje sporazum i uspostava tijesne saradnje sa Sjedinjenim Državama; pomorski sporazum u troje između Vel. Britanije, Sjedinjenih Država i Japana; međunarodna akcija za podupiranje Njemačke pripremljena od Vel. Britanije još prije nego je iznesen Hooverov predlog o jednogodišnjem moratoriju itd. Pored toga ne ogledaju se uspjesi jedne politike samo u konačnim rezultatima, nego isto tako i u pravcu razvoja događaja, u kome gura naprijed odnosna politika. U tom pogledu mora se istaknuti kao osobita zasluga britanske Radničke Partije, što nijesu uspjela nastojanja militaristički raspoloženih krugova u nekim državama, koja su išla za odgodom opće konferencije za razoružanje. Priznanje za tu zaslugu odano je time, što je ministar vanjskih poslova britanske svjetske države socijalista Henderson određen za predsjednika konferencije za razoružanje, koja će se održati naredne godine. Konačno radnička klasa i demokratija u nekojim državama Srednje Evrope imaju mnogo da zahvale utjecaju i intervenciji britanske radničke vlade, što je obuzdana reakcija u času, kad se je spremala na odlučni udarac protiv novog republikanskog i demokratskog poretka, stvorenog u tim državama nakon obaranja trulih carskih prijestolja. Odlučna riječ Hendersona puno je pomogla austrijskoj socijalnoj demokraciji u času, kad su naoružane bande Heimwehra spremale na nju juriš, ne prezajući time izazvati krvavi građanski rat.

Njemačka socijalna demokracija spasila je Njemačku od kaosa, koji joj je neminovno prijetio nakon izgubljenog rata i poraza. Ona je u najvećoj mjeri omogućila donošenje Weimarskoga ustava i stvaranje nove republikanske i demokratske Njemačke. Prvi predsjednik njemačke republike bio je socijalista Ebert, a vladi Reicha opetovano su stajali na čelu kancelari iz socijalno demokratskih redova. Mijenjajući se na vladi i u opoziciji socijalna demokracija vazda je ostala svijesna svoje velike političke odgovornosti kao najveća stranka i politička snaga njemačkog naroda. T. zv. politika Locarna, kojoj je za Njemačku slučajno dao svoje ime pok. Stresemann bila je stvarno omogućena samo zaslugom njemačke socijalne demokracije, koja je u tom pogledu unaprijed priredila teren na konferencijama sa predstavnicima britanskih, francuskih i belgijskih socijalista. Kad je nakon nesretnih izbora 14. IX. prošle godine Njemačkom prijetio ovladati val ekstremizma i opet je bila njemačka socijalna demokracija, koja je svojom politikom to spriječila. Računi njemački fašista, koji su sanjali o građanskoj desničarskoj vladi i o skoroj uspostavi Hohenzollerna u znaku politike revanša, bili su time prekriženi. Ostajući izvan vlade Reicha socijalna demokracija pružila je parlamentarnu potporu manjinskoj vladi kancelara Brüninga, koji je samo uz pomoć socijalne demokracije mogao da ostane na kormilu njemačke vlade i nakon 14. septembra. Možda nekoji socijalistički doktrinarci neće ili ne mogu da shvate ovakovo držanje njemačkih socijalista, ali ono je bez sumnje spriječilo bar dosada fašističke planove i pomoglo, da kriza povjerenja prema Njemačkoj u Evropi i u svijetu nije uzela još veće dimenzije. Njemački rekacionarci i njemački komunisti, kojima ne ide u račun konsolidacija prilika u Njemačkoj i u svijetu, smatrali su da će svoj cilj najprije postići, ako zadadu smrtni udarac vlasti socijalne demokracije u Prusiji, gdje na čelu vlade stoji socijalista Otto Braun sa ministrom unutarnjih djela također istaknutim socijalnim demokratom Severingom. Stoga je insceniran famozni plebiscit za raspust pruskoga sabora, koji je na sreću Njemačke i cijele Evrope završen blamažom nacionalista i komunista, te neprirodne političke sprege, u kojoj je jedna strana gojila pobožnu želju da opet zavlada »le roi des Prusses« sa svojim junkerima, dočim su komunisti sanjali o sovjetima, koji bi imali uskrsnuti iz stvorenog kaosa. Socijalna demokracija sa svojih preko jedan milijun politički organizovanih članova i blizu 9 milijuna izbornika ostaje i nadalje odlučujuća politička snaga u Njemačkoj, a dokle je tako tu je i jamstvo, da će se započeta politika međunarodne saradnje moći uspješno nastaviti.

Francuska socijalistička partija, koja danas sa svojih 107 narodnih zastupnika predstavlja najveću francusku parlamentarnu frakciju, sa

Digitized by Google

puno opravdanog optimizma ide ususret parlamentarnim izborima, koji se imaju provesti naredne godine. Općenito se očekuje, da će glavni pobjednik na tim izborima biti socijalisti i da će oni dobiti glavnu političku riječ u Francuskoj, koja će onda definitivno poći putem politike sporazuma i miroljubive saradnje među narodima. Planovi reakcionaraca i u Francuskoj i u nekojim zemljama, koje ovladane reakcijom traže i još možda nalaze oslonca u Francuskoj, biti će onda definitivno prekriženi.

Ako bi sretni sticaj okolnosti htio, da socijalisti istodobno budu na vladi u Vel. Britaniji, Njemačkoj i u Francuskoj, onda bi i pored svih savremenih ekonomskih i financijskih poteškoća u svijetu, kraj pročišćene pol. atmosfere, međunarodna politika nezadrživo krenula putem definitivnog ozdravljenja i brzo bi se moralo prestati pričati o krizi demokracije, jer bi kompromitovanu t. zv. građansku demokraciju naslijedila mlada i za život sposobna s o c i j a l n a demokracija.

Prikazali smo snagu socijalističkog pokreta u glavnim državama, ali ona je isto tako velika i odlučujuća i u mnogim srednjim i manjim državama. U Švedskoj i u Danskoj socijalisti su bili opetovano na vlasti, a u ovoj posljednjoj zemlji provedeno je potpuno razoružanje pod sadašnjom radničkom vladom ministra predsjednika Stauninga. Predsjednik Socijalističke Internacionale Vandervelde bio je do nedavno ministar vanjskih poslova u Belgiji. Španjolski socijalisti igrali su glavnu riječ u nedavnoj republikanskoj revoluciji u Španiji, pa su prilikom izbora za ustavotvorne cortese dobili relativnu većinu i kao najjača stranka sačuvali odlučnu riječ u cortesima i u revolucionarnoj republikanskoj vladi. U Austriji su kod prošlogodišnjih izbora socijalni demokrati sa 1 milijun glasova postigli također relativnu većinu i socijalista je danas predsjednik austrijskog parlamenta. U Čehoslovačkoj obe socijalno demokratske stranke – čehoslovačka i njemačka – predstavljaju ne samo najjaču radničku grupaciju, nego sa preko 1,4 milijuna glasova najjaču političku snagu mlade republike i ujedno garanciju za zdrave i snošljive odnose između dvije glavne narodnosti u Čehoslovačkoj.

Započeli smo sa bečkim kongresom, a najmanje je govora baš o samom kongresu. To je stoga, što je bilo potrebito istaknuti, koja politička snaga stoji iza zaključaka Socijalističke Radničke Internacionale. Iz gornjega vidimo, da su socijalističke stranke u najvažnijim zemljama ne samo velik nego upravo odlučujući faktor. Stoga je sigurno, da zaključci bečkog kongresa neće ostati mrtvo slovo na papiru. Ti su zaključci zapravo ogledalo dosadašnje politike socijalno demokratskih stranaka, koja je na kongresu samo potvrđena i upućena dalje započetim tokom.

Na dnevnom redu kongresa stajala su slijedeća pitanja:

1. Borba za razoružanje i protiv ratne opasnosti. 2. Privredna kriza i besposlica. 3. Položaj u Njemačkoj i Centralnoj Evropi i borba za demokraciju.

U pogledu politike razoružanja kongres je, odajući priznanje danskoj socijalnoj demokraciji za provedeno jednostrano razoružanje, stao ipak na stanovište, da je za velike zemlje takovo jednostrano razoružanje neprihvativo i da treba stoga poraditi svim silama oko provađanja jednakog i istodobnog razoružanja svih država, uzimljući u obzir sva ratna sredstva na kopnu, moru i u zraku. Dano je u dužnost socijalističkim partijama, da svoj utjecaj iskoriste za što potpuniji uspjeh predstojeće konferencije za razoružanje.

U pogledu privredne krize i besposlice kongres je preporučio međunarodnu ekonomsku i financijalnu saradnju, te u sporazumu sa sindikalnom Internacionalom najživlju propagandu za uvođenje 40-satne radne nedelje.

Međutim glavna je pažnja bila koncentrirana oko trećeg pitanja, t. j. položaja u Njemačkoj i Centralnoj Evropi. Politička rezolucija kongresa, koju je izradio i na kongresu obrazložio poznati austrijski socijalista Otto Bauer, glavno težište postavlja na borbu za održanje demokracije protiv fašizma. Sadašnja politička, ekonomska i financijska kriza Njemačke uzeta je kao sinteza borbe između demokracije i fašizma u Evropi. Stalo se je na stanovište, da svim silama treba spriječiti krah demokratskog i republikanskog poretka u Njemačkoj, jer ako bi Njemačka bila izručena Hitleru i Hugenbergu, onda bi uskoro slavio fašizam svoj triumf u čitavoj Evropi istočno od Rajne. Srednja i Istočna Evropa između Sredozemnog mora i Baltika, te između Jadrana i Crnog mora došla bi pod protektorat Mussolinija, a to bi onda neminovno dovelo do rata između dvaju tabora u Evropi.

Da se spriječi takova nesreća potrebno je spriječiti financijski krah Njemačke i time ujedno krah njene demokracije. Stoga politička rezolucija bečkog kongresa traži brzu i dalekosežnu međunarodnu pomoć Njemačkoj i to bez ikakovih političkih uslova, koji bi vrijeđali njemački suverenitet i otežavali položaj njemačkoj demokraciji u njenoj borbi protiv fašizma. Nadalje je rezolucijom zauzeto stanovište prema pitanju revizije mirovnih ugovora. Socijalistička Internacionala priznaje potrebu, da se u mirovnim ugovorima mijenjaju one odredbe, koje su nepravedne i koje se ne mogu dovesti u sklad sa jednakopravošću među narodima, ali na toj reviziji treba raditi samo demokratskim metodama miroljubivog međunarodnog sporazumjevanja. Sve nepravde moći će biti definitivno odstranjene, kad radnička klasa dođe na vlast. Onda će socijalisti pristupiti postepenoj i miroljubivoj reviziji mirovnih ugovora, u težnji, da se svim

Digitized by Google

nacijama zajamči jednakopravnost u krilu miroljubive zajednice naroda, uz pravo slobodnog samoodređenja naroda i jamstvo kulturne autonomije nacionalnim manjinama. Rezolucija naročito podvlači potrebu čim hitnijeg brisanja svih ratnih dugova i ograničenje plaćanja reparacija isključivo na naknadu štete prouzročene civilnim osobama u ratnom području.

Bečka rezolucija tijesno veže pitanje privredne krize sa pitanjem političke krize. Kriza povjerenja, prouzročena političkom krizom u Njemačkoj, dobrim je dijelom uzrok njene ekonomske i financijske krize. Ako se u takovim prilikama ne bi Njemačkoj pomoglo brzom međunarodnom kreditnom akcijom, onda bi neminovna posljedica bilo strahovito povećanje besposlice, obaranje nadnica i osiromašenje radničkih masa, a to bi opet sve uskorilo politički krah demokracije.

Rezolucija pozivlje radničku klasu, da sve žrtvuje u obrani demokracije protiv fašizma i da svojom slobodom spasi slobodu Centralne Evrope i cijelog svijeta. Odmah nadalje ističe se, da ta demokracija, koju treba braniti, nije izživljena i već kompromitovana parlamentarna građanska demokracija, nego demokracija s o c i j a l n a, bazirana na potpunom narodnom suverenitetu. Ako demokratski poredak ne bi bio poštovan i ako bi radničkoj klasi bila onemogućena borba na tome terenu, onda bečka rezolucija podvlači, da socijalističkom pokretu ne bi ništa drugo preostalo, nego da na nasilje fašizma odgovori sa svim raspoloživim sredstvima.

Čitav ambijent, u kome se je održavao ovaj kongres, u crvenom socijalističkom Beču prilikom grandiozne međunarodne radničke olimpijade, kojom prilikom je pred kongresistima prodefilovalo preko stotinu hiljada izvježbanih radničkih gimnastičara, kao da je odavao tu odlučnost međunarodnog socijalističkog pokreta, da obrani tečevine radničke klase i demokracije svim raspoloživim silama . . .

Dr. Božidar Adžija:

Što ima da nam kaže historija?

Što i kako ima da nam govori historija o razvoju ljudskog društva? Koje je shvaćanje historijskog razvoja društva ispravno? ili konačno: što i kakova ima da bude historija? Ta su pitanja, makar su iz carstva teorije, od presudne praktične važnosti za svakog pojedinca i za čitavo društvo. Pitanja, koja ne smije ostaviti neodgovorena nijedan kulturan čovjek.

Ispočetka nije bila historija kakovu ju danas znamo. To je bilo samo kroničarstvo. Vjerodostojnost svojih navoda kronika je potkrijepljivala najautoritativnijim svjedokom – bogom. Radi toga je u svakom društvenom poretku vladajuća klasa imala velikog interesa, da u širokim narodnim slojevima stvara i podržava vjeru i strah pred bogom. Sve crkvene organizacije izdašno su u tom smjeru pomagale vladajuću klasu.

Osobito u najstarija vremena ljudi su bili vrlo pobožni. Još u doba divljaštva život je čovjeka bio ispunjen strahom pred raznovrsnim opasnostima iz njegove najbliže okoline. I pod uticajem tog straha stvarala je njegova mašta prve vjerske predočbe, koje su se ispoljavale u svim mogućim formama praznovjerja. Čarobnjak, koji je svojim čarolijama štitio čovjeka pred nevidljivim demonima, bio je jedan od najvažnijih faktora već prastarog društvenog života. Pa i kasnije razne vjerske funkcije (procesije, molitve), čarobnjaštva su svoje vrsti.

U ovim prvim religijoznim predočbama, u velikoj i neograničenoj vjeri u boga ili bogove, nalazimo početke t e o l o š k o g naziranja na historijski život čovječanstva: bog je jedini upravljač razvoja ljudskog života; boga nije niko stvorio, on postoji od vječnosti, on je iz ništa stvorio svijet, on ga podržava i s njim upravlja.

I makar je praksa već davno, još prije feudalističke epohe, napustila shvaćanje historije posredstvom apokalipse, ipak ga kršćanstvo, iz posebnih računa i razloga, još i danas podržava. Bossuet u 17. vijeku tumači samo na taj način postanak i razvoj država. A koliko nam dokaza za to pruža prošli svjetski rat, u kojem je bog upravljao oružjem i Austrijanaca, i Njemaca, a i njihovih protivnika?! Sve je to bilo predviđeno »u božjem svjetskom planu«. Kölnski nadbiskup u svom pastirskom listu za vrijeme rata piše: »sve, što se događa, pa i najveće zlo: rat, kuga, bijeda i smrt, – sve leži u rukama božjim i od boga je ovisno, isto tako užitak i veselje i sve, što ljudi nazivlju srećom«. Uostalom taj je teološki nazor najjednostavniji i najpristupačniji: ne trebaš ništa misliti, ništa istraživati, dostano je da vjeruješ.

Vremenski gotovo istodobno sa teološkim naziranjem, još u najstarija vremena kad su se uspomene na velika djela mrtvih »velikana« prenašala iz koljena na koljeno u formi herojskih legenda, priča i pjesama, stupa na pozornicu historijskog zbivanja h e r o j s k o naziranje, po kojemu jaki i veliki pojedinci (heroji) – uz ili bez pomoći boga – davaju obilježje i upravljaju historijom čovječanstva. Većinom su ti heroji oruđe »dobrih ili zlih« bogova, nekada su i sa-

Digitized by Google

mostalni, ali svakako njihova »junačka« djela, njihovi ratni podvizi, – to je historija.

Ta je pisana pseudo-historija, a u stvari čisto kroničarstvo, imala sa stanovitog gledišta veliko praktično značenje. Veličanje jednog vođe, kralja, viteza, širenje i reklama za njegova junačka djela, sve je to mnogo doprinašalo njegovom ličnom kultu, slavi i strahopočitanju pred njim. Za takove »pisce historije« nije postojalo pitanje ko je i što je taj heroj i koliko su njegova djela bila uslovljena prilikama i odnosima u društvu; on se je kao takav rodio i »stvarao« je historiju. Za svog života takav se je »po milosti božjoj« izabrani junak, iz političkih računa, što više okruživao kroničarima, koji su slavili njegova djela, da tom slavom i veličanjem zastraši svoje neprijatelje, a svoju vlast naprama unutra i vani osigura i učvrsti. Nakon njegove smrti obeliski, papirosi i nepregledne knjižurine služile su njegovim nasljednicima kao nepobitni dokaz o stečenim pravima, koja im je on svojim junačkim djelima stekao i namro. I čim veća distanca između nasljednika i njihova praoca- tim više su ta prava prikrivena nekim misterijoznim velom daleke prošlosti; takova su sva ona prava, za koja ima da bude dostatan dokaz rod.

Aleksandar Veliki, Cezar, Fridrih Veliki, Napoleon, Metternich, Bismark, Musolini, samo su nekoji od najistaknutijih u čitavom nizu velikih pojedinaca i junaka, koje je herojska historija zabilježila i zabilježit će kao stvaraoce i upravljače historijskog zbivanja; čak u pomanjkanju »junaka« takova je historija znala, da ga stvori (na pr. za Švajcarce Vilima Tella).

Voljom i snagom, sposobnošću i spretnošću tih »velikih ličnosti« stvarani su i određivani politički i socijalni odnosi u pojedinim zemljama. Ima ih, koji reflektiraju na titul ozbiljnog historičara kad kažu, da bez Bismarka nebi bilo njemačke države ili bez Lenjina ruske revolucije; takovih primjera možemo naći i u našoj najnovijoj historiji.

Nikako se ne može i ne smije omalovažavati, a još manje osporavati važnost i uloga istaknutih ličnosti u historiji, ali to značenje treba svesti na pravu mjeru. Njihovo djelovanje i njihov utjecaj na tok i razvoj događaja uzrokovan je i uvjetovan materijalnim odnosima, koji u njihovo doba vladaju u društvu. Oni mogu svoje djelovanje razvijati samo u granicama vremenskih mogućnosti i nužnosti, koje su u najužoj kauzalnoj povezanosti sa danim materijalnim odnosima. Prilike izbacuju velike ličnosti, čine ih izvršiocima stanovitih ideja, a ne stvaraju oni prilike. Nema sumnje, da za tempo i oblik historijskog razvoja nije indiferentno da li sudbinom čovječanstva ili pojedinog naroda upravljaju sposobni i intelektualno jaki pojedinci ili manje sposobni i duševni pigmeji. Oni mogu svojim utjecajem utirati put razvoju, ali sam razvoj ne ovisi o njihovoj samovolji, već o mogućnosti, koju stvaraju dane prilike i odnosi društvenih snaga. Oni mogu biti izvršioci vremenskih ili posebnih narodnih potreba ili što je najčešće izvršioci klasnih potreba i interesa pojedine društvene klase, jer su snagom svoga uma ili snagom svog društvenog položaja u većoj (ili gotovo jedinoj) mogućnosti, da to učine.

Dakle: jedino sa tim ograničenjima može historija da govori o jakim i velikim ličnostima i o njihovim velikim umnim ili fizičkim djelima. Iz takovih djela ne proističu za potomke kao pojedince nikakova privilegija roda i familije.

Historija, koja se zadovoljava, da nabraja i ističe samo znamenite pojedince i njihova velika djela (osobito ratna) nije historija, nije nauka. Ta kroničarska historija ili individualistička samo je kroničarska površnost, koja nije ni zavirila u pravi život čovječanstva. Ona počimlje i svršava kod stvaranja, čuvanja i opravdavanja patriotske frazeologije i privilegija roda; u tome je jedini njezin raison d'être.

U daljnjem toku historijskog razvoja nije više zadovoljavala herojska historija ni njezino naziranje na društveni život. I njoj je imalo da odzvoni, a legendarnu veliku ličnost trebalo je srušiti sa piedestala historijskog zbivanja, da se na njezino mjesto podigne moć ideje. Pojavom kapitalizma njegov nosioc građanska klasa (buržoazija) ulazi u borbu, da osvoji političku i ekonomsku vlast. I barikade i nove egzaktnonaučne spoznaje služe buržoaziji kao dobro oružje u borbi protiv feudalizma i preživjelih crkvenih nazora. Protiv feudalne vlasti moć građanske ideje, protiv privilegija roda zvučna parola »sloboda, jednakost, bratstvo« i čovječja prava. Ta je ideja, kao nekoć ideja kršćanstva, koja je pretvorila u prah i pepeo moćno rimsko carstvo, pokrenula mase, koje u francuskoj revoluciji u znaku ideje slobode pobjeđuju nad nasiljem.

Građanska revolucija pobjeđuje a s njom uporedo koraca velika tehnička i industrijska revolucija, koja čitavom svijetu pokazuje i dokazuje čudotvornu snagu ljudskog uma. Ljudski um, obasjan aureolom svemoći, postaje u buduće gotovo jedini faktor razvoja čovječanstva. U njegovom sjaju izblijedio je heroj, a herojska historija, kolikogod nije potpuno odstranjena, biva sve više potisnuta novim idealističkim ili ideološkim shvaćanjem historije. Uz ratno kroničarstvo, uz herojska djela, pojavljuje se i kulturna historija, a ratovi se prikazuju kao sukob i borba ideja (osobito nacijonalna ideja igra veliku ulogu) uz popratnu pojavu ekonomskih momenata.

U ideološkoj historiji nitko ne pita otkle dolaze ideje, ko i što stavlja u kretanje ljudski um, što mu daje moć i snagu važnog društvenog faktora. To su pitanja, koja se ne smiju načinjati, jer bi ugrožavala temelje klasne vladavine bur-

Digitized by Google

žoazije. Rođena iz smisla i duha građanske revolucije, ona je u službi klasnih interesa buržoazije.

Buržoazija je bila revolucijonarna samo dok je bilo potrebno rušiti feudalizam; njezine »ideje, koje svijetom pokreću« bile su revolucijonarne samo da joj posredstvom revolucije donesu vlast u ruke. I čim je to izvršeno, one neminovno postaju konzervativne i reakcijonarne: one imaju da učvrste vlast »trećeg« staleža i da spriječe daljnje odmicanje političkih snaga u korist jedne nove društvene klase, čijih je političkih i socijalnih snaga zametak bio vidljiv već u građanskoj revoluciji, t. j. u korist proletarijata. Feudalističke privilegije roda zamjenila je buržoazija privilegijima novca. »Sva vlast od boga«, u doba nakon što je kapitalistička buržoazija preuzela vlast u svoje ruke mijenja se u princip o svetosti privatnog vlasništva, koje je osnovicom novog društvenog uređenja – privrednog, političkog, pravnog i kulturnog.

Kao što je razvoj tehnike i civilizacije tako je i čitav onaj kolosalni napredak prirodnih i duhovnih nauka išao ispočetka u prilog buržoaziji i mnogo doprinio ne samo njezinoj pobjedi nad feudalizmom, već i učvršćenju njezine moći i vlasti u društvu. Ali ne za dugo: u naravi same stvari, u logici samog historijskog razvoja ležala je neminovna posljedica, da se duhovi, koje je buržoazija izazvala, neće više umiriti. Nauka je jasno i nedvojbeno dokazala, da je čitav socijalni razvoj ljudskog društva, na svakom stepenu njegova historijskog života, ovisan u prvom redu o privrednim odnosima u društvu. Čitava komplicirana mašinerija društvenog organizma – pravo, politika, kultura, umjetnost, moral – sve to ima za temelj privredne i tehničko-produkcijone odnose. Mijenjaju li se oni, mijenja se i čitava ostala mašinerija.

Kako već spomenusmo, ne samo nauka, već i napredak tehnike dokazuje, da nisu ideje, već privredni i produkcijoni odnosi glavni pokretač društvenog historijskog razvoja. Industrijalizam i kapitalizam, uništavajući danas milijone egzistencija, spremaju za sutra grob svojim današnjim nosiocima, da se na njemu izgradi novi, savršeniji stepen društvenog razvitka.

Ideološko naziranje na historiju savršava svoju epohu, jer je izvršilo svoju zadaću. U građanskoj revoluciji rodilo se je građansko društvo i kroz najmanje jedno stoljeće ideološka mu je historija pružala sva najbolja oružja za njegovu obranu i za razvoj svih njegovih privrednih, političkih i kulturnih snaga. Sputavati daljni razvoj tih snaga, čijim nosiocem sve više postaje radnička klasa, znači konzervativizam i reakciju. Znači puniti barutarnicu novim i opasnijim eksplozivima. Ono, što ima da umre, neka umre, čim prije, bez dugotrajne i teške agonije. »Untergang des Abendlandes«, proročanstvo je čak jednog građanskog kulturnog historičara.

Historijski materijalizam ili materijalističko shvaćanje historije, uslovljeno proizvodnim odnosima današnje veliko-kapitalističke epohe, dolazi da nam u historijskom razvoju društva protumači sve ono, što nam nije moglo protumačiti ni teološko, ni herojsko, ni ideološko shvaćanje. Historijski materijalizam glavna je sadržina marksističke nauke, izgrađene velikim umovima iz polovice prošlog stoljeća. Historijski materijalizam ne osporava značenje idejama; preteča svakog ljudskog čina i uredbe je svakako ideja. Ali treba ispitati i istražiti porijetlo tih ideja, jer one nisu ništa samostalnoga. Njihov izvor leži duboko u društvenim prilikama i potrebama, koje su opet uslovljene danim prirodnim i produkcijonim odnosima svake pojedine epohe i stepena društvenog razvitka. Eto, radi toga te ideje nisu i ne mogu nikako biti smatrane kao izvor i pokretač historijskog zbivanja u ljudskom društvu. Dijalektička metoda uči nas kako se te ideje mijenjaju i razvijaju jedna iz druge u suglasju sa promjenom i razvojem društvenih odnosa. (Ne upuštam se ovdje u prikaz historijskog materijalizma, već upućujem na moju radnju »Od Platona do Marksa«, izašlu 1929. u Socim- edicijama).

Još samo jedno. Na marksizam je još od njegova početka sa mnogih strana otvorena oštra paljba. Najviše radi toga, jer da on zagovara i odobrava klasnu mržnju i borbu. Ne! baš obratno: marksizam samo konstatuje, da klasna borba postoji otkada postoji klasno društvo; nestankom klasnog društva, nestati će i klasne borbe; to traži i hoće marksizam. Lako je bilo teološkom, herojskom i ideološkom naziranju historije zatvoriti oči pred činjenicom klasne borbe, kad takova naziranja nisu uopće poznavala druge društvene klase, osim vladajuće. Marksizam ne zatvara oči pred ničim; on konstatuje sve historijske činjenice, pa i klasnu borbu, koja je jedina kadra da dovede do bezklasnog društva socijalne pravde i jednakosti.

Čitajte

„Soci-M Edicije"!

Digitized by Google

Dr. Evžen Štern (Praha):

Evropska komisija o neuposlenosti

Evropski odbor, koji je na inicijativu Brianda, zasjedao u maju ove godine, odlučio je, da se uz saradnju Međunarodnog biroa rada sastane jedna podkomisija od 12 članova, sastavljena od 6 delegata Međunarodnog biroa rada i 6 delegata evropskih vlada, koja bi podkomisija imala pretresti pitanje praktičnih sredstava za ublaženje neuposlenosti. U toj komisiji, koja se je sastala mjeseca juna u Ženevi, nijesu bila riješavana pitanja o uzrocima ekonomske krize i neuposlenosti. O tim pitanjima proveo je opsežnu diskusiju upravni odbor Biroa rada u svom januarskom zasjedanju. Među tim uzrocima bila je u prvom redu ispravno istaknuta agrarna kriza i tim povećana relativna industrijska nadprodukcija, racijonalizacija, politička nesigurnost u nekojim zemljama, pad srebrenih valuta sa svojim dalekosežnim posljedicama u Indiji, Kini i Južnoj Americi. Uzroke tih teških organizacijonih nedostatka današnjeg našeg društva nije lako riješiti ni u okviru pojedinih država, ni međunarodno. Zato su ovoj podkomisiji bila samo postavljena pitanja o tome da li bi za ublaženje neuposlenosti, u današnjoj i u budućim privrednim krizama, mogla biti od pomoći povećana evropska solidarnost u pogledu posredovanja rada i u pogledu organizovanja javnih radova iz nužde, koji se danas provađaju zasebno u granicama pojedinih država bez jednog cjelovitog evropskog plana.

Ova podkomisija bila si je dobro svijesna, da ova sredstva mogu samo ublažiti tok privrednih kriza, ali ih ne mogu spriječiti, jer će za to biti potrebna jedna druga organizacija čitavog našeg ekonomskog i političkog života.

Pitanje evropskog posredovanja rada.

Podkomisija je najprije konstatirala, da je već na prvoj međunarodnoj konferenciji rada (Washington 1919.) bila prihvaćena konvencija i rekomandacija o provođenju posredovanja rada na čitavom teritoriju države, da na taj način bude omogućen pregled broja ponuda za mjesta i broja ponuda radne snage, nadalje da bude administrativna mogućnost premještanja radne snage iz jedne u drugu radnu struku u okviru pojedine države. Prama tim ustanovama vašingtonske konvencije kod javnih ureda za posredovanje rada ima da bude koncentrirano također čitavo posredovanje rada za inozemstvo i iz inozemstva, i ujedno da tu važnu granu socijalno-ekonomske administrative imaju da vrše paritetni odbori interesenata (poslodavaca i radnika). Ta je konvencija do danas ratificirana od svih država, koje su članice Društva Naroda, osim Albanije, Litve, Lotiške, Portugala i Čehoslovačke i dosad u tim državama nije uzakonjeno javno posredovanje rada.

Podkomisija je zaključila, da bi bilo uputno, da sve evropske države u što kraćim razdobljima, a najdulje 2-mjesečnim, saopćuju Međunarodnom birou rada, uz tačne podatke o struci i kvalifikaciji, koliko bi se osoba htjelo iseliti u druge evropske države, a ujedno da bi države, kojima manjka radna snaga, javljale koliko osoba i uz koje uslove mogu ih uposliti. Sam Međunarodni biro rada ne bi vršio to posredovanje rada, već bi on kao neki informacijoni clearing-hous davao pojedinim evropskim državama brzi pregled o ponudi i potražnji radne snage u pojedinim zemljama.

Razumije se, da sve to pretpostavlja, da u svim evropskim državama mreža javnih ureda za posredovanje rada bude izgrađena na jednakim principima, da bude provedena koordinacija njihove administracije, da se među državama što više sklapaju uzajamni ugovori, koji stranim radnicima garantiraju istu zaštitu u pitanju radnog prava, socijalnog osiguranja, radnih i plaćevnih uslova kao i domaćim radnicima, itd.

Da sve ovo bude oživotvoreno predlaže podkomisija evropskog odbora, da se čim prije sazove konferencija predstavnika ureda za posredovanje rada iz svih evropskih država uz učestvovanje radničkih i poslodavačkih predstavnika članova upravnog odbora Međunarodnog Biroa Rada. Ova konferencija ima zadaću, da već za današnje a i za buduće vrijeme osigura veću izmjenu radnih snaga među evropskim državama, da time prama ponudi i potražnji dovede do ravnoteže između zemalja, gdje je suvišak i zemalja, gdje je manjak radne snage. Ta konferencija bit će sazvana još ove godine i vrlo je uputno, da one države, koje još nisu ratificirale vašingtonsku konvenciju, učine to čim prije.

Evropska organizacija javnih radnja.

Razumije se, da samo posredovanje rada na evropskoj bazi, i ma koliko ono može biti prošireno i na izvanevropske zemlje, obzirom na velike dimenzije današnje privredne krize i neuposlenosti, neće biti dostatno. Radi toga je podkomisija raspravljala i o drugom sredstvu: evropskoj organizaciji javnih radova.

Nije potrebno posebno isticati značenje javnih radova: oni ublažuju neuposlenost, finansiraju konzum i u doba depresije oživljuju čitav privredni život. Kod toga je, kako nas iskustvo

Digitized by Google

uči, poteškoća u tome, što baš u doba privrednih kriza padaju i prihodi države, koja ima da finansira javne radnje. Tako je na pr. njemački delegat u podkomisiji Weigert naveo, da bi danas u Njemačkoj, kod 4 milijona neuposlenih, trebalo kod javnih investicijonih radova biti uposleno najmanje 10% t. j. 400.000 osoba, ali jer su danas država i ostale njemačke javnopravne korporacije, iz mnogih razloga, bez ili sa krivnjom, financijalno iscrpljene, nije kod javnih investicijonih radova uposleno nego samo 20.000 osoba t. j. ½% od ukupnog broja neuposlenih, koji dobivaju neuposleničku potporu. U Engleskoj je danas kod javnih radova uposleno 200 hiljada osoba od 2 milijona neuposlenih; u Čehoslovačkoj 51.000 osoba t. j. 20% od ukupnog broja.

Pošto neuposlenost u jednoj zemlji prouzrokuje trzavice i u ostalim zemljama, osobito industrijskim, bilo bi u interesu čitave Evrope, da se osnuje jedan evropski fond, koji bi pojedinim evropskim državama davao, uz stanovite garancije, jeftini i dugoročni kredit, kojim bi se omogućilo podupiranje javnih investicijonih radnja. Ta bi evropska financijalna akcija ne samo ojačala solidarnost među svima evropskim državama i mobilizirala bi imobilne kapitale, te donijela stanovito olakšanje u čitavoj privrednoj situaciji, već bi ona ujedno omogućila, da se provedu mnogi javni radovi, koji imaju ogromno značenje za privredne odnose cijele Evrope. Pojedine države u podnešenim odgovorima na upite Međunarodnog Biroa rada uvele su mnogo primjera kako bi uređenje međunarodnih automobilskih stanica, kanala, elektrifikacija Evrope pojačala produktivitet čitave Evrope. Čehoslovačka vlada istakla je u svom odgovoru važnost provedbe, prama jedinstvenom planu, međunarodnih automobilskih stanica, koje bi spajale Francusku preko Plznja i Praga sa Varšavom, Berlin preko Praga sa Bečom, Beč preko Brna sa Krakovom, Beograd preko Banjske Bistrice sa Varšavom, Prag sa Bukareštom, itd. Isto je tako bila uvedena važnost spoja rijeke Labe kanalom sa Dunavom i Odrom.

Ova je podkomisija za neuposlenost u jednom posebnom zaključku istaknula socijalni i privredni značaj evropskih javnih radova i tražila od evropskog odbora, da svojoj financijskoj komisiji stavi u dužnost, da evropski financijski eksperti traže puta za omogućenje javnih radova u doba privrednih depresija i to u granicama čitave Evrope. Nije to laka zadaća, ali ima li Evropa, da ispliva iz današnjeg provincijalizma, koji oštećuje i upropašćuje evropske narode i države, koji ih spriječava u njihovom razvoju i koji oteščava njihovu privrednu i socijalnu situaciju, onda se ta zadaća mora izvršiti.

Među knjigama

E. M. REMARQUE: POVRATAK.

Sa piedestala najčitanijeg evropskog pisca, E. M. Remarque završio je svojom drugom knjigom »Povratak« svoju pripovjedačku temu: rat u svijesti one generacije, koja bi trebala da danas sačinjava intelektualnu i radnu jezgru njemačkog naroda. Ovu svoju temu započeo je u knjizi »Na zapadu ništa nova« kidanjem srednjoškolaca sa školskim klupama, prisjećavanjem na kasarničku regrutsku obuku, koja je za nekoliko tjedana »odsudnije preobrazila« te mladiće »nego li deset godina škole«, i koja im je dokazala »da je očišćeno dugme važnije nego li četiri knjige Schopenhauera«. Vanredno »čistom fotografijom«, t. j. frapantnom jednostavnošću pripovijedanja snimio je filmski ratno zbivanje u svijesti svoje generacije, dajući u nizu slika njeno psihološko formiranje – bez psihologiziranja. A sve to u pojedinim živim tipovima: studenata, seljaka, obrtnika, – ne dovodeći nikada te svoje junake do pune individualnosti, ostavljajući u njima punoću disanja, osjećanja, shvaćanja, pokreta, akcije i reakcije vojničke ratne mase, kojoj su pripadali.

Odmotavajući tu filmsku vrpcu ratnih zbivanja u svijesti svoje generacije, Remarque je u svojoj prvoj knjizi nigdje ne presjecava nekim svojim autorskim »objektivnim rezonovanjem«, »ideološkim stavom« i potezanjem zaključaka »iz ptičje perspektive«. On nigdje ne zamućuju »čistoću fotografije« nekim filozofiranjem, koje bi stajalo van događaja. Sav njegov aparat je tačno namješten vizir i oštrina leće. Tako je uspio da sa svojom prvom knjigom dade čisti »querschnitt« kroz svijest svoje generacije. A to je ono najviše, što je evropska beletristika, u vreme kad je nastala ova knjiga, mogla da dade.

Ta čistoća »querschnitta« to je bio jedan od glavnih uslova za uspjeh ove knjige. Taj uslov je bio toliko jak, da ga nije moglo oslabiti čak ni to, što je nakladnik od ove knjige stvorio pomodni artikl.

Ipak, uza sve odlike te prve knjige nametalo se čitaču pitanje, koje sam ja na ovom mjestu pred dvije godine ovako formulirao: »Zašto je Remarque na kraju ove svoje knjige ostavio personifikaciju svih svojih spoznaja, toliko presudnih za njega i njegovu generaciju, mrtvu na nekim opustošenim razrivenim oranicama francuskim? Možda nije imao snage da tu personifikaciju dovede u odnose poratnog života?« Bit će da je i sam Remarque osjetio, ma bilo u kojoj formula-

Digitized by Google

ciji, to pitanje, jer druga njegova knjiga, »Povratak«, nije u svojoj biti ništa drugo, već pokušaj odgovora na to pitanje.

Ta njegova generacija vraća se sa fronta kući, vraća se u redovan život, u jedan uzakonjeni društveni poredak sa jednim golemim saznanjem životnih odnosa, sa jednim imperativnim osjećajem kolektivnosti. Filmska vrpca »čiste fotografije« odmotava se i dalje: prvi susreti sa pozadinom, sukob dvaju svjetova (onih koji dolaze sa frontova i onih kod kuće: roditelja, učitelja, škole i familije), sukob koji je već u prvoj knjizi majstorski snimljen za vrijeme dopusta maloga Paula. Dalje: svlačenje uniforme, uličnе bitke, »prosit Noske!«, rasulo, otimanje hrane, rušenje ratnog drugarstva, razbijanje cjeline i svrstavanje pojedinaca u društvene klase, izobličene i dotjerane do apsurda ratom i ratnom psihozom. Društveno kategorisanje. U jednoj kategoriji glad i natezanje sa žandarima za funtu kruha, a u drugoj kategoriji spekulacija sa vagonima hrane, šiberstvo, milijuni, terevenke, prostitucija, luksuzni automobili, obijest obilja.

U onima iz te dojučerašnje cjeline koji zapadoše u kategoriju mozga i duha, iskrsava i formuliše se pitanje: šta sad? Gdje je izlaz iz te razularenosti iz tog kaosa, koji nosi zemlji i narodu opću propast?

Sve do tog pitanja »Povratak« nosi sve dobre kvalitete prve Remarque-ove knjige: jednostavno i snažno pričanje. Ali sada, kad treba formulirati pitanje, kad treba misliti logično, izgraditi idejni stav, postaviti jednu životnu filozofiju, koja će bez ostatka odgovoriti na pitanje: kako da se organizuje život društva – sada se Remarque-ov film zamućuje, fotografija postaje nečista. Ostaje čista isključivo samo slika vojničkih i ratnih predstava, prisjećavanja i paralela. U tom drugom svom dijelu »Povratak« blijedi, intenzitet pada. Množe se pitanje na koje autor ne zna da odgovori. Jedna jedina vrijednost koja mu je ostala jest velika iskrenost, kojom kaže taj svoj: ne znam! I na kraju kaže između redaka: na ovo neka odgovori život. »Sok se penje u stablima, pupovi pucaju uz slabi prasak, a tmnina je puna žagora i rastenja. U sobi je noć i mjesec. Život je u sobi. U pokućtvu pucketa, sto puca i ormar škripi. Posjekli su ih prije toliko godina i razrezali, izblanjali i slijepili u stvari, koje nam služe, u stolce i krevete; ali svakog proljeća, u noćima sokova, opet nešto rogobori u njima, oni se bude, oni se protežu, nisu više pribor, stolica i svrha, već opet imaju udjela u strujanju i toku života vani«.

Tako se eto Remarque spašava od opće propasti. Spašava se vjerom u život. Spašava se nečim ne definiranim, nečim neodređenim. A time se pokušavaju da spase od propasti i one hiljade i hiljade pripadnika njegove generacije – da ponovimo doslovno: generacije, koja bi danas trebala da sačinjava intelektualnu i radnu jezgru njemačkog naroda. Možda ovim Remarque otkriva sve i nehotice problem savremene njemačke inteligencije, u čijim se je rukama zemlja zaljuljala u temeljima?

Vi pitate: zar sve one spoznaje maloga Paula, Alberta, Kosolea, Ludwiga, Willya, i stotine hiljada drugih iz te generacije, ne rezultiraju ničim konkretnijim, ničim određenijim, ničim što bi rješavalo sva dnevna pitanja njihove društvene zajednice kao jedno pitanje? Zar te spoznaje i ta iskustva ne formiraju pogled na svijet? Jednu određenu životnu jednadžbu, čije stezanje daje vrijednost i karatker nepoznanica, t. j. osnovnih uslova za jedan određeniji život – bez ostatka?

Remarque, odličan kao pripovjedač, zatajio je potpuno kao mislilac St. Tomašić.

MIRKO JELUŠIĆ: CEZAR

Zagrebačka BINOZA (Biblioteka Novinarske Zadruge) izdala je u nizu djela evropskih i američkih pisaca, koji predstavljaju »clu sezone«, i roman Mirka Jelušića »Cezar«. To je djelo, kažu, doživjelo od 1929. do danas dvadeset izdanja na njemačkom jeziku, a prevedeno je i na engleski, danski, talijanski, nizozemski, norveški. Na engleskom jeziku ima zasebno izdanje englesko i američko. Dosta, da se o piscu toga djela povede i kod nas ozbiljna riječ, tim prije, što je taj pisac izašao iz naše sredine.

Sa Mirkom Jelušićem susrećemo se prvi put na našem književnom i knjižarskom tržištu povodom bečkog izdanja »Cezara«, iako je to već njegovo četvrto djelo, iako je u Austriji i Njemačkoj poznat kao pisac već desetak godina po svojim dramama »Don Johan« (1922.), Der gläserne Berg (1928.) i po svom romanu »Der Thyrsosstob« (1920.). Sa ta svoja prva tri djela Jelušić se je plasirao u kvantitetom golemu kategoriju prosječnih pisaca evropske književne periferije Međutim sa svojim četvrtim djelom »Cezarom«, on je preskočio u jednom skoku nekoliko kategorija i našao se u jednoj od najviših kategorija, gotovo u samom evropskom književnom centru. Rijetko je koja knjiga u zadnjih nekoliko godina imala tako blještave ocjene u njemačkoj štampi kao Jelušićev »Cezar«. Evo samo nekoliko rečenica: »Knjiga, osim što je roman, ona je i najgrandioznija biografija, koja je ikada napisana« (Wiener Zeitung); »Knjiga je pisana dramskom snagom, kakve ne nalazimo u novijoj našoj književnosti« (Dr. F. Castelle); »To je knjiga genija, snage, ljubavi data u istinskoj pjesničkoj veličini« (Münchner Neueste Nachrichten); »Piscu je uspjelo, što uspjeva rijetko kojemu piscu historijskih romana. Njegovo djelo je roman, u kojemu nije ni na jednom mjestu falsificirana povijest. Njegovo djelo znači odmor od gnjavaže i umora, kojim obaviše Cezara humanistički profesori« (Frei Welt) – i tako dalje. Devedeset posto prikaza pisani su u ovom stilu sa velikim oduševljenjem.

Po čemu i zašto je ova knjiga stala na tako visoko mjesto? Kakovo nam otkrivenje donosi to beletrističko djelo sa sižeom iz starorimske historije? Kakvo otkrivenje donosi ono baš u ovom našem vremenu, kad smo tako daleko od interesovanja za starorimske pojave, i kad ne vjerujemo da bi prelistavajući istine onoga vremena našli ma i jednu misao, koja bi mogla stati u centar našeg interesa? Upton Sinclar nije uspio sa svojim »Rimskim praznikom«, iako je njime otkrio onu drugu stranu kolajne slave i veličine rimskog Kapitola, u jasnom poređenju sa današnjicom. Odbacili smo knjigu nedočitanu. Majstora Šekspira mi danas teško već gledamo, ma da mu rimska lica kao scenski tipovi svojom plastikom i životnom egzistentnošću još uvijek drže rekord, pa čak i u uporedenju sa tipovima,

Digitized by Google

koje na savremenu scenu postavlja u historijskom kostimu majstor Shaw. Što je, dakle, taj Jelušićev »Cezar«?

Jelušić je zahvatio lik Kaja Julija Cezara, tog gvozdenog krotitelja Galije, Helvetije, Germanije, Egipta i Rima katedarskom metodikom historičara, i taj materijal dao u jednom nizu slika povezanih jedino ličnošću svog junaka, njegovim razvojem i njegovim usponom. Taj način formiranja materijala, koji mnogo podsjeća na odličnu Gobinoovu »Renesansu«, uslovio je mogućnost da se autor oslobodi svih teških kategoričkih imperativa romana, koji traži totalitet u davanju tipova vezanih na sredinu i vrijeme u kojem se javljaju – totalitet u davanju života svrstanog i neumoljivo disciplinovanog u mnogim kategorijama počam od osnovnih prirodnih zakona, pa do čovjekove svijesti. Našavši tako, nizom slika,adekvatnu formu za iživljavanje svoje poetske prirode, autor je dao sa svojim Cezarom jednu snažnu pjesmu, upravo himnu – individualnosti i ličnosti. Da tačno fiksiramo pojam: dao je najsnažniju himnu individualnosti u posljednjih nekoliko decenija.

Otvorite knjigu. Cezar je kao dijete – sam. U bitci sa dječacima sa ulice on je izvojevao prvu pobjedu svoje individualnosti Pa dalje: prve poduke u mačevanju, koje mu daje stari gladijator, donose mu – isključivo samo njegovim vlastitim razumom i njegovom srčanošću – pobjedu. Njegovo probijanje između predstavnika kapitala Krasa, predstavnika oružane sile Pompeja i predstavnika rimskog duha Cicerona, koji su se isprečili kao neprelazna barijera na putu njegova uspjeha, isključivo je samo njegov napor. Slom te barijere isključivo je samo njegov uspjeh. Galija, Germanija, Egipat, Rim.. Svuda je on sam, sam, sam, strahovito, upravo sablasno sam. I sve su pobjede isključivo samo njegovo djelo. I na najvišem usponu on stoji sam, i sam svojim vlastitim snagama savladava i smrt. On nije poginuo nesvjesno i slučajno od urotničkog mača Bruta i njegovih drugova. Ne, on je znao da ide u smrt. »No to ga ne muči: zacijelo će biti žrtva; no ujedno i svećenik, koji je prinosi – i boštvo, kojemu se u čast diže para vruće krvi«. – I on polazi. Sam, on hoće tako. On svjesno prinosi sebe kao žrtvu božanstvu svoje individualnosti!

U ovom času, kad u Evropi stoje individualizam i kolektivizam jedan prema drugome u presudnoj borbi od koje se tresu temelji svijeta, Jelušić je sa svojim Cezarom morao da uspije kod one inteligencije, koja stoji na fronti individualizma. Ta on je toj fronti ovim svojim djelom dao marseljezu. Na fronti kolektivizma to djelo spada na indeks proskribiranih.

St. Tomašić.

BERNDORFF: SIE RÜSTEN!

Psihološko raspoloženje u današnjoj Nemačkoj je razumljivo. Razoružana, ekonomski neuravnotežena Nemačka okružena je državama, koje grozničavo sprovode oružanje velikog stila. Okružena zidom bajuneta, Nemačka nepoverenjem i nelagodnošću (najblaže rečeno!) posmatra događaje, koji se odvijaju oko nje. Razoružanje Nemačke je trebalo biti prvi korak opštem razoružanju, kako to i predviđa sam versajski mirovni ugovor.

Međutim Nemačka je danas bespomoćno izvrgnuta svakom međunarodnom sukobu i jasno je, da jedan kulturni narod od 80 milijona ljudi sa strahom posmatra svoju budućnost. Dok narodi imaju oružje u rukama ne postoji i ne može postojati ni jedna garancija, da se rat može izbeći. Taj osećaj nesigurnosti nalazi u Nemačkoj dvojaki izraz: na jednoj se strani traži, da razoružaju i saveznici a na drugoj se traži, da i Nemačka oruža. I konačno sami saveznici preuzeli su na sebe obavezu sa mirovnim ugovorom, da će poraditi na razoružanju, čim će Nemačka biti razoružana. Ali »raditi« na razoružanju ipak znači više nego trajno, bezuspešno konferiranje.

Naravno, ima još niz pitanja, koja osim razoružanja imaju životni interes za Nemce: reparacije, kolonije, poljski koridor itd. Nemačka literarna pijaca preplavljena je delima, koja se bave tim pitanjima a naročito se često vraća pitanje razoružanja. Istina, mnoga su dela pisana šovinističkom tendencom. njihova je zadaća, da trajno uzbuđuju i uznemiruju nemačku javnost i provociraju one nezgodne ispade, koje tako dobro idu u račun šovenima preko Rajne.

Ali javljaju se i ozbiljni, trezveni autori, koji upozoravaju na paradoks oružanja u današnjoj Evropi i na njegove nedogledne posledice. Među ove spada i H. R. Berndorf, poznati nemački publicist, koji je pred kratko vreme izdao knjigu: Sie rüsten! Stuttgart 1931. – Autor je Nemac, tačnije nemački patriot, građanin, sa građanskim mentalitetom i građanskim načinom posmatranja. Taj njegov patriotizam je na nekim stranama prejako podvučen ali u glavnom Berndorff nastoji, da bude objektivan i da samo činjenice uzima kao osnov svojih razmatranja. Kao i u svom ranijem delu: »Diplomatische Unterwelt«,*) tako i u ovom posvećuje najveću pažnju podzemnim akcijama i akterima, koji iza kulisa rukovode sa igrom na političkoj sceni. Njega naročito interesuju tajni dokumenti, koji su se tako često, veštim manevrima bilo špijuna bilo dovitljivih reportera sasuli kroz štampu na iznenađenu svetsku javnost, koja je bila već skoro uverena, da je sa mirom »sve u redu«. Poznat je slučaj američkog novinara Horana u Parisu, koji je godine 1928. objavio preko Hearstove štampe tajni francusko-engleski flotni sporazum, koji je uzvitlao toliku prašinu u svetskoj štampi. Italija ni do danas još nema poverenja u pomorsko razoružanje i pomorski sporazum; toliki joj strah uterao u kosti ovaj objavljeni dokumenat. Gospodin Hearst je svakako imao senzaciju za svoju štampu, Horan je svakako dobio dolare a Evropa je svakako ostala blamirana sa svojim parolama o razoružanju.

Jednako je poznat slučaj Amerikanca Shearera, koji je 1927. sa novcem američke teške industrije minirao rad ženevske konferencije za razoružanje. Ovaj mešetar je sa dolarima više učinio nego evropska diplomacija sa svojom »dobrom voljom« za mir. Dolari, dolari...

Autor iznosi način i sredstva pojedinih evropskih država, posretstvom kojih se usavršava ne samo kvantitet nego i kvalitet oružanja. Milijonske cifre odlaze godišnje za oružje i za ona rafinovana sretstva ubijanja, koja će danas-sjutra igrati odlučnu ulogu u ratu: avijoni, tankovi, plinovi itd.

Naravno autor posmatra oružanje, tajno i javno, u odnosu prema svojoj razoružanoj domovini. Prema tome je i razmer njegovih posmatranja određen. Svakako je materijal, koji je sabrao neobično interesantan za prosuđivanje današnjih političkih odnosa u Evropi. Zaključci, koji su posledica njegovog građanskog mentaliteta nisu ispravni i jasno je, da je za sređivanje evropskih odnosa potreban sasvim drugi mentalitet nego Berndorffov. Ali ako skinemo okvir ostaje odličan potret današnjeg društva, čiji pretstavnici vešto balansiraju između arsenala i konferencija za razoružanje...

M. K. N.

*) Vidi »Socijalnu Misao« god. 1930. br. 12.

Digitized by Google

Po revljama

Junski broj »Ž i v o t a« opširno se u rubrici »F i a t l u x« osvrće na pojavu Wellsove »Povijesti svijeta« na našem jeziku (radi se o izdanju »N a r o d n o g D j e l a«).

Prije svega se prikazuje Wellsov svjetovni nazor. On da je krajnji evolucionista, koji osim materije ne poznaje nikakve druge supstancije; njemu da je i razum i vjera samo plod čisto materijalnog razvitka. Wells je fasciniran mišlju, da na čitavu historiju čovječanstva aplicira svoj radikalni evolucionizam. On stoji još pod jednim utjecajem; mnoge svoje koncepcije »osobito one o čovječanstvu, o saveznoj svjetskoj državi, jednostavno kopira iz zapisnika tajnih i javnih konvenata – masonerije.

Ta povijest svijeta netočna je, nejasna. Wells rješava problem: odakle život, apriornom evolucionističkom tvrdnjom: život se razvio iz beživotnog sraza materije. On nije objasnio problem života, njegov je odgovor u tom netočan, neznanstven. Kad se znanost i nebi protivila evolucionističkoj hipotezi, da se čovjek tjelesno razvio od majmuna, opet bi evolucionistima preostalo da pokažu, odakle čovjeku razum, slobodna volja, jednom riječju duša po kojoj se baš bitno i razlikuje od sveg drugog stvorenja. Wells tu uopće ne vidi problema.

Bez ikakvih skrupula Wells da je i historijat postanka i razvitka porodice udesio točno prema antikvarnim evolucionističkim predrasudama. Postanak religije on prikazuje upravo obrnutim smjerom nego što ga je zabilježila povijest. Isto tako da je kod Wellsa prošlo i kršćanstvo.

Zadnja – četrdeseta glava, da odaje pravi izvor Wellsovih historijskih inspiracija: ideologiju svjetske masonerije. Wellsova povijest da bi imala – svjesno ili nesvjesno, nehotice ili po nalogu i naručbi – da bude travestija ljudske povijesti prema masonskim hirima i željicama, prikaz Povijesti Svijeta, iz kojeg se sistematski uklanja sve, što podsjeća na Boga – tako da ostane samo deificirano Čovječanstvo sa velikim početnim slovom.

Konačno se pisac osvrta pita, čemu je »Narodno Djelo« ulagalo toliki kapital u to djelo. Prema nekim citatima zaključuje da se radi o nastojanju, koje bi moglo da stoji u službi masonerije. I svršuje tvrdnjom, da je prosvjećivanje naroda u masonskom duhu bacanje naroda u opskurantizam i sektarstvo i da je »masoniziranje nacije« najsigurniji put k boljševiziranju naroda. Na kraju pisac upozoruje, da je djelo H. G. Wellsa »Povjest svijeta« po kanonu 1399, n. 2., 3. i 6. na indeksu.

»S o c i j a l n a m i s a o« je svojedobno donijela o Wellsovom djelu opširniji prikaz iz pera dra Božidara Adžije.

U 32. broju »R i j e č i« prikazuje dr. M i r k o K u s-N i k o l a j e v knjigu dra R a d o v a n a K a z i m i r o v i ć a »N a š e n a r o d n e š a r e«, te tom prilikom govori i o t. zv. seljačkoj umjetnosti, o čemu je u svoje vrijeme bilo kod nas mnogo govora. Kus određuje seljačku umjetnost kao primitivnu umjetnost. U njoj ne dolaze do izražaja nikakvi drugi motivi nego oni, koji su prošli kroz kolektivne duhovne zasade seljaka. Seljačka je umjetnost anonimna, vezana ne uz pojedinca, nego uz jednu čitavu etničku grupu. Kao i običaj, tako i seljačka umjetnost zahvaća cjelinu, a ne pojedinca. Istom diferenciranje socijalne strukture dovodi do individualiziranja u umjetnosti, koje u seljačkoj umjetnosti ne nalazimo. Lični duševni doživljaji nisu odlučni i presudni za karakter seljačke umjetnosti, koja se kreće u okviru tradicija i ustaljenih ornamentalnih oblika, koje seljačka umjetnost apsorbira. I ovo apsorbiranje uslovljeno je kolektivnim duhovnim nastrojenjem seljaka, te seljačka umjetnost apsorbira od kulturnih umjetnosti samo one oblike, koje može prilagoditi svom osnovnom ornamentnom izražaju. Jer ornamenat je ona umjetnička forma, u kojoj se življava umjetničko doživljavanje seljaka. A ornamentna forma umjetničkog izražaja je i najprimitivniji oblik umjetničkog doživljaja uopće, koji je vezan spoljnim uslovima ekonomske i socijalne sredine. Seljačka umjetnost radi toga i dosiže svoj najsnažniji izraz u vrijeme naturalne privrede; sa nastupom novčane privrede ona postepeno degeneriše, jer su na jednoj strani potpuno izmjenjeni ekonomski uslovi seljakova života, a na drugoj novi socijalni oblici potiskuju stare patrijarhalne forme života.

Augustovski broj »L i t e r a t u r e« osvrće se na analizu bilansa T r b o v l j a n s k o g u g l j e n o k o p n o g d r u š t v a d. d. L j u b l j a n a priopćenu u »N a r o d n o m b l a g o s t a n j u« od 20. juna. U ovoj se analizi tvrdi da u 1930. g. produkcioni troškovi, naročito nadnice, nisu bile snižene u istom obimu kao cijene. Notica »Literature« tvrdi, da je referent »Narodnog blagostanja« krivo čitao bilans, odnosno račun gubitka i dobitka, jer je sumu od 7,231.793.– dinara, koja predstavlja troškove i plaće (činovnika i namještenika), zamjenio sa nadnicama koje se isplaćuju radnicima, i u uporednom pogledu ovako iskazao. Sada notica ustanovljuje stanje stvari. 2000 je radnika u toku godine otpušteno. Obično se uzima da je 300 radnih dana u godini, ali kako su radnici u god. 1930. mnogo više praznikovali nego je to uobičajeno, može se uzeti 280 radnih dana. Redukcija produkcije nije nastupila odmah početkom 1930. godine, jer se i kriza u svom djelovanju osjetila tek u mjesecima februar–mart, dakle se mora odbiti još 40 radnih dana. Ostaje 240 radnih dana. Neka je prosječna nadnica 30 dinara, onda je ušteda $240 \times 30 \times 2000 = 14{,}400.000$ dinara.

A u g u s t C e s a r e c nastavlja u julskom broju »K n j i ž e v n i k a« ciklus članaka o i n d i v i d u a l n o j p s i h o l o g i j i. U ovom članku govori o teoretskoj suštini ove nauke. Kaže da njen »osjećaj za zajednicu« nije nikakav etički postulat ili neki Kantov kategorički imperativ. Ona u njemu vidi nešto za svakoga čovjeka imanentno, biološki prirođeno, što se samo sticanjem različitih vanjskih i unutarnjih okolnosti, u konačnom svom obliku izraženo u prevlasti osjećaja za ličnost, izrodilo i otudilo svome prvobitnom biološkom cilju. A povrat natrag, razgrađenje te tvrđave egocentrizma, narcisističke taštine, častohleplja i vječne potrebe prestiža i superijornosti nad drugima, – i mjesto toga svrstanje, bolje reći harmonizacije ličnosti sa zajednicom, te na tom putu pravo, saljudsko riješenje triju osnovnih životnih zadataka, zadatka spram društva, životnog poziva, ljubavi i braka, u suštini dakle života uopće – u tome je jedno od velikih gesala i ciljeva individualne psihologije, ciljeva samo u rezultatu etičnih, no do tog rezultata provođenih samo čistim psihološkim metodama. Cesarec je dosada protumačio, zašto je Adler individualnu psihologiju nazvao pozicijonom, pa fikcionalističkom, dok će njegov naziv individualne psihologije kao psihologije raskrinkavanja protumačiti u zasebnom članku u kome će biti govora o neurozama i psihoterapiji. Konačno će dati i zaključni sud o individualnoj psihologiji.

Augustovski broj »K n j i ž e v n i k a« donosi članak M i l a n a D u r m a n a o D o s t o j e v s k o m, povodom 50-godišnjice njegove smrti. Zbog boljeg razumijevanja ličnosti Dostojevskog Durman analizuje ekonomsko-političku situaciju Rusije devetnajstog vijeka, sa svim njezinim refleksima na socijalnom, kulturnom i umjetničkom polju. Nadalje ocrtava okolnosti njegovog ličnog života. Članak završava slijedećim pasusom:

»U današnjoj Rusiji pisci kao što je Dostojevski ne mogu se zamisliti, prosto zato što se čitava socijalna struktura Rusije iz temelja promijenla i što su tendencije tamošnjeg privrednog, političkog i kulturnog života dijamentralno oprečne onom načinu gledanja na svijet i život, koji karakterizira djela Dostojevskoga. Dok se Dostojevski povlačio u se, dubeći po svojoj savjesti i svojim najintimnijim osjećajima u traženju rješenja na

Digitized by Google

pitanja koja su se mogla riješiti samo promjenom uslova života, dotle današnji ruski pisci nastoje da se što više emancipiraju svojih ličnih osjećaja i sklonosti i da uđu u život puka, život širokih slojeva ruskog seljaka i ruskog radnika. Oni ne rone u podsvijesne labirinte psiha pojedinca, nego se trude da proniknu u tendencije realnog života, koji se svjesno oko njih odvija. Nema kod njih kaosa, neodređenosti, unutarnjih protivrječnosti, bojažljivog ispitivanja da li je nešto dobro ili zlo, dopustivo ili nedopustivo. Junaci Dostojevskoga su filozofirali i analizirali do apsurda i beskrajnosti; junaci savremenih ruskih pisaca rade i sintetiziraju. Nema kod njh kolebanja, crvotočnih sumnji i dešperantskih natezanja. Ciljevi su im jasni, protivnici markirani. Individualnu učmalost zamjenio je kolektivni napon, vrtoglavo poniranje po dubini, snažni zamah po širini. Tipovi savremene ruske književnosti mjeseni su od sasvim drugog tijesta, nego što su to Miškin, stara-Zosima, Stavrogin, Smerdjakov, razne Sonje, Kače i Nataše. »Ruski romanopisci mogu danas da se interesiraju za ljude, koji misle jasno i koji svoje misli provode u djelo«. (Upton Sinclair: Novac piše)«.

Pantelejmon Romanov:

Komitet sirotinje

Bijaše jasno, da će, pođe li to tako dalje, opet sve preći u ruke bogataša, a sirotinja će ostati bijedna i jadna kakva je i bila.

Ali jedne nedjelje dođe naredba da se organizuje komitet za samoodbranu sirotinje.

Prošlo je pet nedjelja a komitet nikako da se organizuje. Kad je neko u razgovoru spomenuo to pitanje, piljar i trgovac bi vikali:

– Ne treba nam nikakve sirotinje! I tako nam je sve konsumirala. Krava na imanjima nema, sijena također, pšenice pogotovo. I sada će još ti plačidrugovi da počnu komandovati. Ne ćemo sirotinju!

– Aha, ne sviđa im se to! – govoraše sirotinja.

– A i kako bi im se sviđalo – nagrabili su se svega i sada mogu pripovijedati.

Vrijeme je prolazilo a komitet još uvijek nikako da se organizuje. A svi su se tužili da njihovim bogatašima valjda sam vrag ide na ruku: sve prelazi u njihove ruke, stoka, inventar, sve....

Jednog jutra dođoše odnekud dva čovjeka i narediše da se svi skupe u oblasni komitet.

Dođoše svi uplašenih lica. Kad je seoski ranar, i ne pogledavši došljake, koji sjeđahu za predsjedničkim stolom posadio se u zadnju klupu okrenuvši leđa stolu i počeo nabijati lulu, ne osvrćući se ni na koga.

Stari Sofron stade napred podbočivši se grudima o štap na koga je stavio svoju kapu trepćući neljubazno ispod gustih, sijedih obrva.

Samo Andruška načinivši sebi puta laktovima ozbiljno je prišao k stolu, i poigravajući se s kapom nestrpljivo gledaše preko glave prisutnih, kao što u sudskoj dvorani posmatra građanstvo jedan član suda prije nego što će objaviti predsjedniku da je sve gotovo i da se može početi.

Ivan Nikitin se također dovuče bliže stolu, samo da mu ništa ne izmakne.

U taj mah svi ugledaše piljara i trgovca, koji su došli u starim kaputima sa podrapanim laktovima.

– Aha, plaše se... – dobaci neko.

Jedan od došljaka počeša se po glavi. Kao da nešto razmišlja, i ustade.

– Drugovi! – reče. – Kako je bila provedena dioba?

Niko ništa nije razumijevao.

– Šta se dogodilo sa inventarom, koji ostade na imanjima? – ponovi on glasnije.

– Neprestano o tome! – promrmlja neko straga.

– Kod sirotinje ništa da se zadrži – reče nekakav prigušen glas.

– I ne će se zadržati kad nastupate svaki za sebe, iskidano. Preporučivali smo vam sredstvo za samoodbranu. Imate li organizovan komitet za odbranu sirotinje? Zašto? Zar se ne možete sami za to pobrinuti? Predlažem, da se odmah pristupi organizovanju komiteta.

Andruška, koji se već dovukao do podiuma i stajao sada iza leđa govornika gledaše sad jedno sad drugo lice kao što gleda svjedok, koji je dao iskaz i rasvijetlio istragu.

Svi ćutahu.

– Zašto ćute? Sami su se žalili a sada kao da ništa nije ni bilo! – govorili su ljudi među sobom u gomili. I gledahu jedan drugoga.

– Dok ne uzmete sve u svoje ruke, u ruke sirotinje, neće biti bolje – reče došljak.

– Već su drugi uzeli... – promrmlja ranar koji i sam nije bio bogat, ali se uvijek držao starog poretka i neprijateljski posmatrao sve novotarije. – Šta je za uzeti to uzmu oni, a sami se ni za groš ne razumiju u to, pa onda sve pođe strmoglavce.

– Šta?

– Zato ukratko predlažem da izaberete komitet.

Svi stajahu u pokornom očekivanju. Sirotinji pripadahu Kotiha, Zahar, Aleksejić, Afonja, dugi Sidor i Stjepanida.

Svi su bili prisutni. Svi su ćutali kao da se to, o čemu se govorilo, njih lično najmanje tiče.

– Za to predlažem da se izabere komitet, – reče došljak.

Svi i dalje ćutahu, ne znajući šta da čine.

– Oplijeniće nas, đavolja djeco! – reče šapćući Ivan Nikitič.

Svi se uplašeno okrenuše na tu stranu.

– Zadnje gaće svući će s nas.

Svi su hučali, okrenuli se leđima stolu i uzbuđeno govorili sa susjedima.

– I u Bolotišu su izabrali komitet a sad kožu deru i sa živog i mrtvog! – reče poluglasno trgovac. Eto ja te ne gonim da mi prodaš kravu, a oni će silom otimati.

– Nećemo! – dreknu desetak uzbuđenih i uzrujanih glasova.

Andruša je gledao čas na došljake, čas na mužike i činjaše neke neodređene pokrete rukama, kao narednik, koji je došao sa svojim podređenim na raport, koji vidi da je poredak porušen i čeka samo na znak zapovjednika pa da pograbi one što ruše poredak.

– Dozvolite, ja ću ih umiriti. Tiše, vi neočešljani đavoli.

– Druže, ne psujte!

– S njima se drukčije ne može.

Došljak naglo i odlučno ustade i reče:

– Upozoravam, da ću sve kontrarevolucijonarne izlijeve kažnjavati nemilosrdno. A sada vas pitam: jeste li slobodni ljudi, drugovi, ili niste?

Digitized by Google

– Slobodni... – reče nekoliko glasova – ali nećemo komitet. Za nas se već brinuo kojeko ali nama svaki dan sve gore...

– Čutite kad se o vama govori, vi nečista djeco! – uskliknu Andruška. – Ako nećete ovu bandu psovati, neće osjetiti da ima slobodu.

– A kad ste slobodni ljudi – nastavljaše agitator, – onda možete slobodno organizovati odbranu od iskorišćivanja, a ne da čekate da vam dođu iz gubernije i gone vas na vaš vlastiti progres.

– Čudo neviđeno! – Ranije se za nas nije brinuo niko a sad odjednom ljudi propadaju od brige.

– Orobiće nas... – reče opet mračno Nikitič.

– No, pa što ćutite?

– Ne ostavi nas gospode, – reče neko straga.

– To je gore nego za tlake. Dođe nekakvi golobradović i odmah čovjeka goni. Na moju dušu grijeh, ako nismo kao oni izučeni psi: kad zazvoni a mi u bijeg.

– To se razumije da je gore negó za tlake; tamo čovjeka nisu dugo mučili, svoju porciju si dobio na određeno mjesto i hajd kamo te srce vuče – reče kovač, – ali ovdje te gnječe, gnječe, ne možeš izdržati!

I načini pokret kao da htjede izići napolje da se osvježi.

– Nije slobodno odlaziti! – viknu agitator, pogledavši preko glava prema vratima.

– Fuj, do đavola s vama! – reče kovač povrativši se.

– Da, da... tako je to... već nam ni to ne dozvoljavaju. Kakva briga.

– Ko je među vama najsiromašniji? – zapita agitator ustavši

– Mi! – viknu Andruška uhvativ za ruku Kotihu i Zahara Aleksejića, tako da je zateturao i izgubio kapu.

I Stjepanida htjede izaći napred. Ali Ivan Nikitić je povuče za rukav straga i šapnu:

– Kamo? Žao ti je što imaš na ramenu glavu?

Ona se uplašeno osvrnu i plašeći se da su kod stola opazili njen pokret, izgubi se brzo u gomili.

– Zaslužuju li ovi građani povjerenje? – zapita agitator, pokazavši na Andruška, Kotihu, i Zahara Aleksejića.

Andruška pogleda svima u oči kao jastreb, lutajući pogledom od jednog do drugog. Zahar Aleksejić stoji, kapa mu u ruci, jadan, sa slamom u kosi pogledava prisutne i agitatora, kao da čeka na izvjesna naređenja; ali ipak ni sam nije znao sigurno šta će se s njim dogoditi.

– Zaslužuju... Ali, na moju dušu grijeh, ako znaš što će činiti.

– Dakle protiv njihove kandidature nemate ništa.

– Ne, neka ih đavo nosi, ako treba.

– Ja ću ti dati brbljanje! – viknu Andruška. – Dadoše gadu slobodu i on se već obradovao.

– Ostavi te svoje izraze za drugi put – viknu nestrpljivo agitator. – Kvarite mi posao.

– Ja ću ti pročačkati zube... – reče nekome šapćući Andruška pokazujući ispod kaputa pesnicu.

– Šta je, hoće li birati? – zapita dugi Sidor.

– Ti si se izgleda, sada probudio?

Potrebne su tri osobe – reče agitator, – predsjednik, potpredsjednik i tajnik. To će biti pretsjedništvo.

– Alaj će onaj bitanga Andruška, nositi nos visoko. Juče zadnje pseto a danas da bude predsjednik.

Andruška stisnuvši trepavice samo se osvrtao.

– A svi ste pismeni? – pitaše agitator.

Nasta ćutanje. Sve oči upreše se na Andrušku. On pocrveni i ćutaše dalje.

– Pogrešio si firmu? – čule su se potsmješljive primjedbe.

I svi odjednom osjetiše da je uništen.

Agitator je bio u neprilici.

– Nepismeni se ne mogu birati – reče.

Onda svi opaziše, kako se piljar provukao do stola i rekao:

– Ovaj čovjek je sposoban za to a što se tiče pisanja ja mu mogu pomoći.

– Ko je to? – zapita agitator Andrušku pokazavši na piljara.

Andruška je samo brzo odmahnuo rukom nadajući se dobrom svršetku.

– Onda ga možemo postaviti za tajnika! – reče agitator.

Deset ljudi htjede viknuti da je to kulak i već podigoše ruke ali ih odmah spustiše kad su pomislili da nemaju nikakve koristi ako se budu miješali u stvar kad ih niko ništa ne pita a piljar će se i tako uvući na koji način bilo pa će im onda sjesti za vrat.

Poslije piljara došao je trgovac.

– Pogledaj kako mile jedan za drugim.

– A ti si mislio da će spavati kao hrčkovi! Nisu to takvi ljudi, dragi moj.

– Glasaćemo! – izjavi agitator.

– Do đavola još će i proći! – Tako mi Boga proćiće! – brujali su u gomili.

– Ko glasa za Andreja Kirjuhina?

Andruška stište pesnicu preleti sve pogledom i svako ko se susreo s njegovim pogledom podigao je ruku.

– Jednoglasno.

– Ivan Kirjuhin! – najavi agitator. – Ko je za njega neka digne ruku.

– Završili smo karijeru – reče neko.

I svi, htjeli ne htjeli, podigoše ruku.

A kad je došao red na kandidaturu Zahara Aleksejića on je, dižući dvaput ruku, podigao i sada.

– Šta radiš, da te đavo nosi? – viknu Andruška i udari ga po dignutoj ruci. – Sam sebe biraš!

– Izabran jednoglasno.

– Piljar prošao.

– Pošalju ovamo čovjeka koji ne pozna odnos šta taj može da zna? I to su mustre.

– Dakle sad imamo divan komitet sirotinje! Sv vrag nam je to zasolio.

– Samoodbranu su nam organizovali blago na

Preveo B. Vračarevi

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: Dr. Božidar Adžija, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Medveščak 47.

Digitized by Google

ŠTAMPILJE
iz gume i mesinga, pečatnjake, numeratore i t. d.

Rezbarenje
pozlaćivanje i posrebrenje

Športske i društvene **znakove**

GRIESBACH I KNAUS
tvornica zlatne i srebrne robe športskih i društvenih znakova
ZAGREB - ILICA BROJ 15 - DVORIŠTE

Tvornica umjetničkog pokućtva
Bothe i Ehrmann d.d.
Zagreb
Tvornica Savska cesta 25. Tel. 31-14, 31-16, 53-74, 20-56.
Prodavaona: Zagreb, Ilica 23. Telefon 31-15.
Podružnice: Beograd, Kralja Petra ulica 16.
Osijek, Kapucinska ulica 16.
Skoplje, Kralja Petra ulica 53.
Proizvađa pokućtvo svih vrsti i slogova, kompletno uređenje stanova, poslovnica, ureda, banaka, hotela, kavana i restauracija.
UMJERENE CIJENE!

Preuzimaju na
bojadisanje
pamučne tkanine i predju kao i vunu te na
merceriziranje
predju
u poznato prvorazrednoj izradbi
Tvornice za pamučnu industriju d.d.
HERM. POLLACKA SINOVI
ZAGREB
Prilaz Filipovića broj 85
Telefon broj 4079, 4712

GOTOV LIKER
JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

Rezervirano
za oglase!

Digitized by Google

GODINA IV. ▪ 1. OKTOBRA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Pietro Nenni: Kako je umirala sloboda?
Dr. Dragoljub Jovanović (Beograd): Poštenje i strpljenje.
Dr. Đuro Vranešić: August Forel (1848.-1931.).
Jaroslav Čechaček (Praha): Agrarni problem sadašnjosti.
Mirko Kus-Nikolajev: Kaethe Kollwitz i njeno delo.
Upton Sinclair: August Strindberg.
Teška vremena.
Pregled knjiga:
Tuberkuloza i sifilis. - „Pod gorom". - Hrv. sjever i jug.
Interwievi Emila Ludviga.
Vilko Ivanuša: Lastavice na odlasku.

BROJ 10

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Rezervirano za oglas!

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

OCIJALNA MISAO

ROJ 10. ZAGREB, 1. OKTOBRA 1931. GODINA IV.

Pietro Nenni*):

Kako je umirala sloboda?

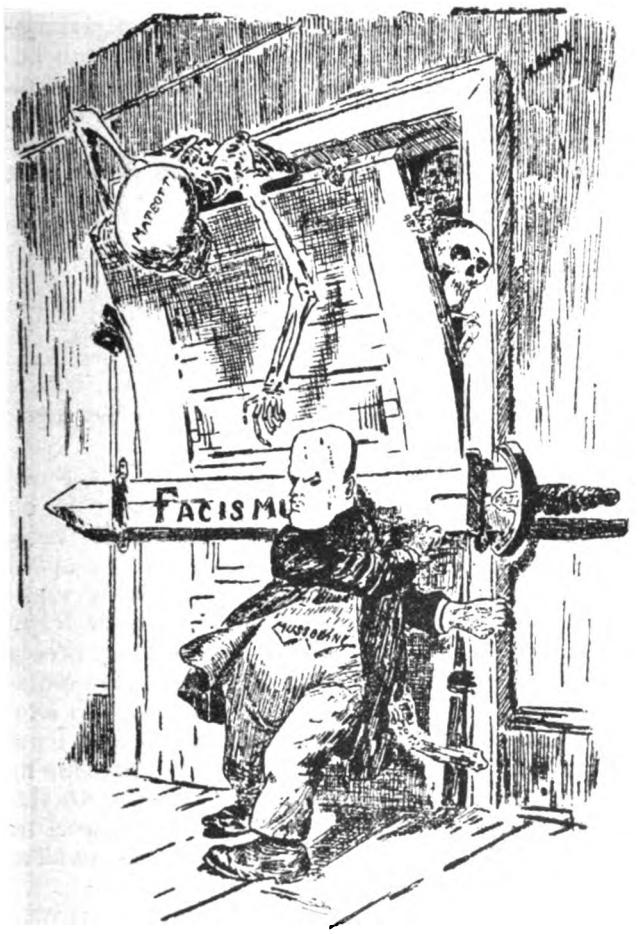

Moram da se rastanem sa mojim čitaocem. Proveo sam ga kroz šest godina talijanske povijesti, šest strašnih godina, koje stoje u znaku tragedije. Prikazao sam mu Italiju kakova je bila i kakova je. Ne skrivajući svoju političku strast, koja je ponos mog života, pošteno sam prikazao dimenzije događaja, a pojedinosti sam najvjerodostojnije ocrtao. Prikazao sam i nade, borbe i zablude radničke klase kako ih je ona nakon svjetskog rata proživjela. Korak po korak moglo se je pratiti krizu države i slom jedne kukavičke i blagoglagoljive vladajuće klase. Ja sam prikazao početke fašizma, naveo njegove zločine i ocrtao njegovo djelo. Čitaoca sam upoznao sa Mussoliniem počam od kovačnice njegova oca, dok je bio sin svog naroda, dok je ljubio slobodu, pa do Chigi palače, gdje je on kao diktator Italije postao oruđe klikaških interesa i ubojica slobode. Ja sam govorio o mrtvima i o živima; o mrtvima, koji čitavom svijetu kao visoko svijetlo svijetle, i čija je uspomena u toliko dragocjenija, što nas je malo, koji se njih sjećamo; o živima, koji u tamnicama, u progonstvu, na otocima i u prisilnom izgnanstvu živu kao glasnici onog časa kada će se obračunavati.

Kakva je budućnost, koja nas čeka?

Ja to znam isto tako malo kao i čtaoc. Avanture kao što je fašizam ne uspijevaju lako, ali čim se stvori jedna mješavina zločina i plaćeništva mogu stanovito vrijeme da potraju.

Kad je Napoleonu Malom uspio 2. decembar, on je zadržao vlast kroz osamnajst godina i bio je potreban Sedan, da Francuska za uvijek zbaci njegov jaram. U Njemačkoj su Bismarckovi iznimni zakoni trajali dvanajst godina.

Ali kao u Francuskoj tako je i u Njemačkoj upravo reakcija dala nove snage idejama slobode i socijalne pravde. Isto će biti i u Italiji. I ako se fašizam, koji vlada svim sredstvima zla, uzdrži na vlasti još pet ili deset godina, bit će to za nas teško, bit će strašno za one, koji umiru u tamnicama, ali za historiju to nije ništa.

Već je sada fašizam osuđen na smrt, jer njegov eksperimenat nije uspio. On se drži, on traje dalje i to je valjda jedina stvar, o kojoj se Mussoliniu radi. On ima dosta vremena, da izvrši svoja iznuđivanja na svim konzervativnim snagama: na visokim finansijerima, na monarhiji, na crkvi, preko kojih je on postao ono, čim je danas. Ali on nije riješio nijednu unutarnju suprotnost talijanske države i talijanskog društva; nasuprot, on ih je pooštrio time, što im nasilno nije dao da dođu do izražaja. On misli, da je pobjednik, ali za nj vrijedi ono, što je Victor Hugo rekao o zadnjem napuljskom kralju: on je mrtav!

Sloboda je kamen kušnje za jedan za život sposoban, stvaralački i revolucijonaran režim. I kad bi Mussolini jednog dana mogao objaviti

*) Ovaj je članak zadnje poglavlje u knjizi, koja je u njemačkom prevodu izašla pod nazivom »Todeskampf der Freiheit«, a napisao ju je poznati talijanski publicista i političar Pietro Nenni, koji sada živi u Parizu kao prognanik fašističke strahovlade.

Digitized by Google

svijetu: ja otvaram vrata tamnicâ, otvaram granice, dokidam moje iznimne zakone i miliciju, ja više ne trebam krvnika ni tamničara, dajem slobodu štampi, da kritizira i napada, dajem strankama pravo, da slobodno djeluju za svoje ideje, – onda bi on uistinu bio pobjednik.

Ali kad nakon osamgodišnje vladavine još uvijek mora da govori i radi kao vođa jedne bande, onda on nije i neće nikada biti pobjednik. Ako je on gospodar tijela, nije gospodar duše. I neka bude na čast Italije rečeno: fašizam nije gospodar duše naroda.

Kad sam ja uzeo pero u ruku, da napišem ovu knjigu o smrtnoj borbi slobode u Italiji, jedina mi je želja bila, da inozemstvu pokažem, da proleterska Italija nije zaslužila diktaturu, čijom je žrtvom pala, i da je infamna laž kad se prikazuje, da talijanski narod štuje onog čovjeka, koji ga je ponizio i obesčastio.

Naši mrtvi, kojih ima već jedna legija, svjedoče baš protivno. Naši drugovi u tamnicama, kojih ima na tisuće, dokazuju čvrstu volju Italije, da se digne do svijetlih visina slobode. I mi izagnanici opovrgavamo ovu laž u lice diktaturi i pred čitavim svijetom.

Italija će postati slobodna!

Pomoću kojih sredstava? To niko ne može predviđati. I historija nam pokazuje, da je do sada svaka tiranija bila srušena; i da je svaku tiraniju prevarilo njezino bezumlje kad je mislila da je za ugušenje jedne ideje dostatno, da ju razapne na križ. Tiranin zaboravlja, da narodu na koncu još ostaje oganj i mač.

I upravo kad izgleda da je djelo podjarmljenja završeno, diže se Spartakus. Kad jedan borac na bojištu padne, već su drugi spremni da na njegovo mjesto stupe. I tako raste broj onih, koji utiru puteve slobodi.

Ništa se ne zaboravlja. Za sve dolazi dan obračuna!

Dr. Dragoljub Jovanović (Beograd)*)

Poštenje i strpljenje

U svojoj divnoj knjizi o Masaryku, moj drug Mijo Mirković priča kako je, u jednoj maloj seoskoj gostionici, negde u Slovačkoj, video Predsednikovu sliku sa ovim rukopisnim rečima: »Nebát se a nelhát« – ne bojati se i ne lagati. U njima je čitav program jednog velikog života, života Masarykovog. One vrede za sva vremena i za sve ljude, i svaki od nas mogao ih uzeti kao svoje rukovodno načelo. Osim ako oseća potrebu da stvori drugu zapovest, koja više odgovara njegovim ličnim sklonostima. Ili ako naročite prilike zahtevaju da se slična naredba istakne u drugom vidu.

Meni se učinilo da se sve unutrašnje zapovesti pravog života mogu izraziti sa ove dve reči: služiti i lišavati se. Služiti drugima, opštoj stvari, idealu; lišavati se što većeg broja zadovoljstava, naročito materijalnih i spoljašnjih. Ne zbog asketizma, ne zbog samo-mučenja, već zato što odricanje, – hoću reći lišavanje, – daje borcu jednu strahovitu snagu. Ne tražimo ništa za sebe, ali u toliko više zahtevamo za stvar kojoj služimo, za ideal kome smo se posvetili. Skromni i relativni na jednoj strani, nezasitljivi smo i apsolutni na drugoj. Minimalisti na ličnom frontu maksimalisti smo na opštem.

Možete li da usvojite ovakav stav u životu? On je najbolji, i najsigurnije vodi pobedi. Velika je radost koju on daje: trebate svima, a možete bez svega i bez svih. To je pravo sladostrašće. Takvo i toliko, da ponekad izgleda kao neko sebično uživanje, kao prkos svetu, izazov čovečanstvu: »eto, mogu bez vas, a vi bez mene ne možete«!

Jesam li uspeo da objasnim ovaj stav? Sumnjam da će ga mnogi usvojiti. Možda je on neshvatljiv za mladost i sirovost naše rase. Sigurno je suviše strog za našu glad, za opštu sirotinju ove sredine. Služiti: – »pa šta drugo i radimo nego služimo!« odgovaraju ljudi željni svega. Lišavati se – »pa mi slasti ovoga sveta nismo ni poznali«, reći će seljaci, radnici i omladinci kojima se obraćamo. Tako će kazati i školovani ljudi, oni što treba da vode druge: i oni su željni vlasti, ne službe; žele da uživaju, ne da se lišavaju. Uzalud im velimo: ne možete vladati ako ne služite; ne možete voditi ako se ne odričete. Njihove uši su još tvrde za ovakve glasove. Traže drugu zapovest.

Evo je: budite pošteni i strpljivi! To je prostije. Je li vam lakše ovu zapovest da primite? Jeste. Poštenje, to je najbolja politika, najsigurniji put ka uspehu i ka pobedi. Strpljenje je u korenu svakog velikog dela, možda je osnova za genije. Lepo. Za današnje vreme je dosta ako se u tome složimo: da čuvamo svoj obraz i da budemo strpljivi.

Ali zar ovo opet nije odviše prosto i lako? Maločas je zapovest bila suviše teška. Služiti i lišavati se, – to zvuči herojski, mučenički, svetački. Sada je, reklo bi se, suviše laka. Poštenje i strpljenje, – to je nekako sasvim obično, ćiftinsko, buržoasko. Prvo je premnogo; drugo je premalo. Ono suviše aktivno; ovo sasvim pasivno.

Opet me niste razumeli. Znam zašto: naučili ste da vam se takve stvari govore, pa vam

---

*) Ovaj članak preštampavamo iz br. 4.–6. lista »Mlada Trezvenost«, koji je izašao pred nekoliko dana u Užicama. (Opaska redakcije).

Digitized by Google

i ovo izgledaju reči, koje se lako iskazuju i koje ni na što ne obavezuju. Nije tako. Pokušajte u toku jednog jedinog dana da se vladate po jednoj od ovih dveju zapovesti. Ceo jedan dan da budete pošten: to znači, kako bi rekao Masaryk, da se ne bojite i da ne lažete. Ili pokušajte da budete strpljiv: to znači spokojan i u duši istrajan, i da svaku stvar posmatrate sa daljine od deset godina. Vidite: nisam rekao celog života, već samo jedan jedini dan; i nisam rekao iz preseka večnosti ili sa daljine od sto godina, već samo od deset godina. Zamislite kako će jedna stvar ili jedan čin izgledati posle 10 godina: tako ćete naučiti da budete strpljivi. Zamislite da ne smete po cenu života učiniti drukčije nego pravo i zdravo: tako stupate u školu poštenja. Pokušajte to, pa će te videti da je biti pošten i strpljiv isto toliko herojski i svetački kao i ono prvo: služiti i lišavati se. I da daje isto toliku snagu onima koji hoće da se bore i da menjaju izgled sveta.

Poštenom, – onome koji ide pravim putem, ne traži ništa za sebe i služi velikoj stvari, – poštenom nije teško da bude strpljiv. Kod nas je malo ljudi koji uspevaju u tome. Rasa nam je žutra, i gladni smo slasti i časti. A nije dosta znati i umeti. Treba pobediti sebe, i pobeđivati se neprestano. To znači raditi bez umora, i uvek sa verom da će doći naše vreme. Ono mora doći. Zatrebaće ovoj zemlji i pošteni ljudi. Zatražiće ona jednoga dana karaktere. Pogotovu će joj trebati ljudi durašni, strpljivi i istrajni.

Da se razumemo. Poštenje i strpljenje, – to nije mlaka voda ili ilmunada. To je: prava linija, siguran korak i čvrsta ruka. Neka upamte svi koji su nemoralni i nervozni: ako smo pošteni, mi nismo nazareni!

Dr. Đuro Vranešić:

August Forel

(1848.-1931.)

Sreća pojedinca ovisi o sreći ostalih ljudi, a sreća zajednice o predanom i nesebičnom trudu pojedinaca.
A. Forel.

Općenitu skicu Forelove ličnosti dali smo na drugom mjestu (vidi »Obzor« od 3. VIII. o. g.), dočim smo za stranice »Socijalne Misli« rezervirali specijalni prikaz njegova velikog i svestranog socijalnog djela. Ako je itko zaslužio da mu se čuva uspomena i pišu nekrolozi, onda je tu pažnju svakako zaslužio August Forel, – jedan od osnivača budućeg svijeta, koji će da se digne na ruinama naše današnje bijede i kaosa.

August Forel je vršio svoju socijalnu dužnost čitavim intenzitetom svoje bujne prirode, on je bez prestanka darivao čovječanstvu prebogate darove svoje izuzetne duševnosti. – Ako samo pomislimo, da je Forel u 24. god. života izdao svoje prvo veliko djelo »M r a v i š v i c a r s k e«, da je to djelo nagradila francuska akademija znanosti i švicarsko prirodoslovno društvo, da je ono svojom dubinom i harmonijom, originalnošću svojih nalaza i svoje koncepcije osupnulo i zadivilo samoga Darwina, koji se mladom učenjaku odužio riječima najveće zahvalnosti i priznanja, – postaje nam očita neiscrpiva snaga i produktivnost njegova znanstvenog genija. Strastveni interes za mrave i za probleme njihove čudesne socijalne organizacije ne ostavlja ga čitava njegova života. Dovoljno je da spomenemo, da je Forel opisao oko 3500 raznih mravinjih vrsta, rasa i varijeteta i da je u p o s l i j e r a t n i m godinama napisao pet velikih svezaka (i to lijevom rukom, jer mu je desna bila kljenuta od god. 1912.) svoga najvećeg mravinjeg djela »L e m o n d e s o c i a l d e s f o u r m i s« (Socijalni svijet mravi). Forel sa naročitom pomnjom i ljubavi crta slučajeve, gdje se neprijateljska mravinja plemena nakon ogorčene i strastvene borbe međusobno izmire i stvore zajedničku koloniju. On prema tome zaključuje, da ratnički instinkt već kod životinja nije slijepa i neotkloniva sudbina, da se dade modificirati, da je podvrgnut uplivu itd. Jasno je, da ovo djelo vrvi poredbama između ljudske društvenosti i socijalne organizacije mravi. Tako Forel navodi, da je u mravinjem društvu nailazio i opažao tkalce, mesare, krotitelje životinja, zidare, pometače ulica, pekare, vrtlare, odgojitelje gljiva, ratnike, gospodare ronaišao na profesore, na vladine savjetnike, na birokrate, na generale, dapače ni na kaprale, a niti na spekulante i brbljavce. Osobito su napeta poglavlja o gušastom želucu mravi, jer su mravi u stanju da povrate sadržaj toga želuca u korist svojih gladujućih drugova. Forel ga stoga naziva socijalnim želucem. Logično je dakle Forelovo pitanje, što bi nam valjalo činiti, da se približimo mravima, a da ne izgubimo svoga čovještva.

Paralelno sa studijem mrava teče život i rad velikog majstora mozga, živčanog sistema, čovječje duše i društvene organizacije. Do svoje 50-te godine upravljao je Forel psihijatrijskom klinikom zürichškog univerziteta i sticao neprolazne zasluge za anatomiju i fiziologiju mozga, za psihologiju i psihopatologiju naše duševnosti, za liječenje duševno i živčano bolesnih, za rješavanje najtežih filozofskih, juridičkih i socijalnih problema. Dovoljno je da istaknemo, da je Forel bio prvi, koji je čovječji mozak izrezao u 2000 tankih listića, i da stanoviti putevi moždanih vlakana nose za vazda njegovo veliko ime. Nije bilo medicinsko-psihijatrijskog problema, koji ne bi na sebe svratio strastvenu pažnju, duboku pronicavost i grozničavu radinost Augusta Forela. No najveće djelo njegovog znanstveno-psihijatrijskog stvaranja pretstavljaju r a d o v i o h i p n o t i z m u i s u g e s t i j i. Njegova monografija »Der Hypnotismus oder die Suggestion und die

Digitized by Google

Psychotherapie« pretstavlja do danas standard-djelo ovog znanstvenog područja. Studiju hipnoze i sugestije imaju se zahvaliti naše moderne spoznaje o plastičnosti čovječje duše, o podsvjesti, o terapeutskom i socijalnom značenju sugestije, o frunkcijonalnom ili psihogenom podrijetlu mnogih živčanih naročito neurotičkih pojava, o psihologiji i sugestivnosti masa itd., a Forelu pripada neprolazna zasluga, veća nego i jednom drugom psihijatru, da je ove nove spoznaje produbio i objavio naučnom svijetu u bezbrojnim publikacijama. On je pristaša determinističkog shvaćanja duševnih procesa. Po njegovom, naš osjećaj slobodne volje nije nego iluzija, i to zato, jer si nismo svjesni mnogostrukih, nuz-svjesnih i podsvjesnih motiva našega htijenja. Naša sloboda je dakle relativna, jer smo prisiljeni da svoje mišljenje, čuvstvovanje i postupke adekvatno prilagodimo vanjskim i unutarnjim prilikama, nuždama i opstojnostima. Plastična sposobnost prilagođivanja novome, izabiranja i kombiniranja raznolikih okolnosti uvjetuje tu našu relativnu slobodu za razliku od naših nižih, automatiziranih, elementarnih, instinktivnih i emotivnih reakcija.

Nemoguće je u okviru ovoga kratkog prikaza iscrpiti Forelovo znanstveno djelo. Forel je bio pionirom tolikih znanosti, on je na području raznovrsnih naučnih disciplina stekao neprolazne zasluge, no njegova veličina nije time iscrpljena, jer je on jedan od onih osamljenih i najvećih, koji u naučnom radu nije vidio sebe, svoje taštine i svojih ličnih probitaka, koji je radeći naučno svjesno služio zajednici, njezinom napretku i boljoj budućnosti čovječanstva. Pravo kaže Romain Rolland u jednom pismu: »Jubilarac pripada onim iznimnim ljudima, koji su ponos jedne zemlje, ne samo po svojoj gigantskoj radnoj snazi, po svojim znanstvenim djelima i svjetskoj slavi, nego još više po uspravnosti svoga života, po plemstvu svoga karaktera, po svojoj visokoj savjesti i postojanoj brizi za javno dobro. Kod Forela se znanost ujedinjuje sa djelom, ona ga vodi i prosvjetljuje. Dobrota ne može biti odijeljena od prave istine«. – A da je Forel zaista služio čistoj istini i dobroti, to najbolje svjedoče zaključne riječi njegove autobiografije: »Štogod sam postao, dužan sam da pored ostalih i pored mravi zahvalim P. Hubertu (autor djela o mravima); Darwinu, Meynertu, Guddenu i Berheimu (slavni neurolozi i psihijatri); Franku u Münchenu (jedan prijatelj veterinar iz studentskih vremena, koji ga je učio kako valja pretpostavljene podučiti pravom načinu i dobrim običajima – mores); R. Semonu (slavni fiziolog viših duševnih procesa) i svojoj dragoj ženi Emi, rođenoj Steinheil. Što dakle preostaje za ponos, za taštinu moga dragoga »ja«? Ništa, apsolutno ništa«.

Kako se je odnosio prema znanstvenom radu i svojim vlastitim naučnim otkrićima, kako se je osjećao malenim i poniznim pred veličanstvom svemira i njegovih tajna, o tome najbolje svjedoče ove njegove riječi: »Znanost je, ohola rad svojih uspjeha, napustila skromnu bazu prave filozofije. Ona je zaboravila, da njezini tobožnji zakoni nijesu nikakovi temeljni zakoni nego samo detaljni odnosi nedokučivog, jedinstvenog i božanskog svemira«. – »Mi u najvećoj skrušenosti poštujemo vječnu, nedokučivu Svesilu beskonačnog Boga, koji se javlja u svakom atomu svijeta, koji je svemir sam, koji vlada u svemiru i pretstavlja svijest univerzuma. Sićušni pojedini dijelovi Njegovi ne bi nikada smjeli da budu toliko drski ili megalomanski, kao da su ikada mogli ili da mogu dokučiti bit, prazakone ili ciljeve svemirske cjeline«. Forelova filozofija bila je monistička i panteistička.

Budući veliki liječnik, revolucijonarac, reformator ljudskih duša i društvene zajednice, budući aktivni socijalista (socijalističkoj stranci pripada od 1916., a njegova supruga od 1925.) navodi u svojoj autobiografiji jednu dirljivu zgodu iz svoga dječaštva, koja ga karakterizira kao rođenog socijalistu, revolucijonarca i pionira novih ideja. Bio je naime sa svojim 7 godišnjim bratom i 10 godišnjom sestrom Gabrielom stvorio »Društvo bosjaka« (Societe des gueux) i upravio ga protiv svoje aristokratski nastrojene starije sestre Blanche. Za potrebe ove svoje organizacije složio je mladi Forel slijedeću strofu:

»Aristocrates, faces ingrates
Affreux bandits qui vous croyez des Dieux;
Tremblez vipères, rentrez sous terre,
Déguerpissez car voici les trois gueux!«

Borba sa alkoholizmom duguje Forelu ne samo dobar dio svoje naučne baze, svoju socijalnohigijensku koncepciju itd., ona je u njemu našla pravog apostola apsolutne apstinencije, nepormiljivog protivnika umjerenjaka, ideologa, propagatora i pretsjednika svih internacijonalnih kongresa i organizacija. Poticaj za apsolutnu apstinenciju i borbu protiv alkoholizma dobio je Forel od svoga postolara Bosshardta, koji je u Zürichu vodio jedno društvo za spasavanje pijanaca te kod najtežih pijanica postizavao upravo zapanjujuće rezultate. Forel ga dozove jednoga dana moleći ga da mu razjasni, otkuda njemu, postolaru, toliki uspjesi u liječenju pijanica, što njemu kao profesoru psihijatrije nikako ne polazi za rukom. Bosshardt mu odgovori ovako: »Vrlo jednostavno, gospodine direktore, ja sam apstinent, a Vi niste«, i profesor se pokloni pred dubljim saznanjem neukog, jednostavnog čovjeka.

Borba protiv alkoholizma samo je jedna od mnogih guja (tremblez vipères, rentrez sous terre!) na koje se zaletio pionir socijalnoga ideala August Forel. Nepomirljiva i uspješna borba protiv prostitucije čine također jedan fragment njegove svestrane socijalne djelatnosti. Po Forelu je zadovoljenje seksualnog nagona samo po sebi jedna prirodna stvar, a ako ne dostaje institucija braka, onda slobodni ljubavni odnos stoji tisuću puta više od prostitucije. Prostitucija je abnormalnost, jer je njoj jedina svrha kultiviranje spolnog nagona, neovisno od svih drugih osjećaja ljubavi. Zato je prostitucija usprkos svoga davnog postojanja anomalija i razvrat, koga državna sila ima da zaustavi, a ne da ga organizira. »Uredbom bordela odnosno policijskih ropkinja, kojima dva puta tjedno službeno ispira spolne organe, i tako izvraća pravno i moralno naziranje naroda, koji si konačno utvara da radi pravo i dobro, kad je to tako udesila država sama«.

Digitized by Google

Treba međutim proučiti i pobijati uzroke prostitucije t. j. onu gomilu siromaštva, bijede, neznanja, surovosti i duševnih abnormiteta, iz koje izvire svaka prostitucija. To ima da bude zadatak državne organizacije. Vodeći polemiku oko ovih problema dobacio je jednom kolegi liječniku, svome protivniku ove riječi: »Medici, medici semper sunt porci! glasi jedna studentska pjesma. A to ipak ne bi smjelo da bude istinito!« Nije bila laka borba sa Forelom, koji je bezobzirno služio istini ne sustajući ispred nikakove konvencijonalnosti.

Forel je, kako je općenito poznato, autor glasovitog djela o »Seksualnom pitanju«, koje se do danas proširilo u preko 100.000 primjeraka i prevedeno u 16 jezika. Djelo je rodila potreba objektivnog, slobodnog, prirodnog i bespredrasudnog prikazivanja najsilnijeg čovječjeg instinkta, koji se ne da ukloniti dekretima i negacijama. Valjalo je potražiti riješenja i osvjetliti sve strane ovog sudbonosnog problema, utoliko više, koliko je dotadanja literatura ovoga kompleksa pitanja bila pornografska ili moralizirajuća (prikazujući seksusalnost grijehom i razornom silom) ili pak strogo naučna te kao takova nepristupačna širokoj publici. – Forel traži pravno izjednačenje žene sa muškarcem, nezakonitog djeteta sa zakonitim, on postavlja eugeničke norme u pogledu duševno i tjelesno zdravog potomstva itd. itd. (neki njegovi tada revolucijonarni zahtjevi danas su već postali stvarnošću), no on vrlo dobro znade i osobito podcrtava, da će zdrav ljubavni život biti omogućen tekar iza temeljite reforme današnjih ekonomsko-socijalnih odnosa. Kapitalističko izrabljivanje degradira radnika na obični produkcijoni mehanizam, na prosto sredstvo svojim ciljevima, taj sistem sugestivno truje i odnos spolova, jer muškarca i ženu postavlja na isti princip izrabljivanja i to u svrhe ličnog seksualnog uživanja. Valja zato slomiti gospodstvo kapitala, ekonomsku nuždu sirotinje, stambenu bijedu, a osobito bestidno izrabljivanje ženske radne snage, jer će tekar onda biti moguće, da se bez tereta ekonomskih briga spolovi vežu u mladim godinama i da stvaraju dobro potomstvo – u slučaju duševnog i tjelesnog integriteta. – Forelovo djelo o seksualnom pitanju prožeto je iskrenim, nepokolebivim optimizmom i vjerom u pozitivni napredak naših misli i stremljenja. On završava jedan odsječak svojeg djela sa motom: »Alah više ne treba da stvara, mi ćemo stvoriti njegov svijet«.

Godine 1907. osniva Forel internacijonalni red za etiku i kulturu, ranijih odnosno kasnijih godina radnički dom u Lausanne-u, zadruge, društva za socijalni odgoj, socijalnu ligu kupaca, »ognjište ženskog socijalnog rada« itd. itd., on drži radnicima i širokoj publici nebrojena predavanja na pr. o slijedećim temama: o dužnostima naobraženih i bogatih prema radničkoj klasi, o hereditarnosti i moralu, o mogućnostima čovječjeg usavršavanja, o psihološkim učincima mamonizma na društvo našega vremena, o moralu socijalnih insekata, o pitanju slobodne volje, o higijeni rada i osamsatnom radu, o biti morala, o pitanjima akoholizma, eugenike, škole, mira, rata, itd. itd.

Moral po Forelu izvire iz socijalnog instinkta, koji je svojstven mnogim životinjama a naročito čovjeku, i koji nas potiče, da radimo za dobro vrste i za dobro svoga potomstva, da se odrečemo ličnih koristi i užitaka, kad dolaze u konflikt sa interesom zajednice. Moralno je ono, što je socijalno, – to je bila Forelova maksima.

Provala svjetskoga rata potresla je čitavo Forelovo biće i još više učvrstila socijalni i politički pravac njegovog shvaćanja i djelovanja. On je u svjetskom ratu vidio strahoviti i besmisleni povratak u stanje barbarstva, potop u ognju i krvi te beskrajnu silu grabežljivih instinkta čovječje prirode. U svim ratujućim strankama vidio je krivce, a u ratujućim narodima sažalne žrtve besavjesnih vođa. Napisao je otvoreno pismo Häckel-u i ostalima, koji se staviše u službu ratne propagande. Već u julu 1913. napisao je Forel svoju brošuru »Rat ili savez naroda«, u kojoj svraća pažnju na prijeteću opasnost rata i predlaže kao jedinu efikasnu mjeru savez sviju naroda.

U oktobru 1914. formulirao je vrlo precizno svoje zahtjeve u jednom detaljnom programu, gdje traži progresivno opće razoružanje, promjenu današnjeg sistema armija u socijalnu miliciju muškaraca i žena sa posebnim odjelima za gradnje, za sušenje močvara, za poljoprivredu, za sanitetsku službu, za kultiviranje pustoši itd., gdje bi mladi ljudi zaista imali najbolju priliku, da oprobaju svoju valjanost i heroizam. Nadalje traži savezne države Evrope, stvaranje supranacijonalnog sudišta, uvođenje integralnog socijalizma, slobodu naseljavanja u svim zemljama, ukidanje svih privilegija i iznimnog položaja kasta, ograničenje zakonodavstva na socijalne potrebe, reformu kaznenog prava po novim principima, žensko pravo glasa, zabranu alkoholnih pića, propagiranje eugenike, moralnu reformu štampe itd. Nemoguće je izbrojiti sve Forelove publikacije o socijalnom i političkom problemu našega vremena. Spominjemo još »Les problemes de demain«, »Assez detruit, rebâtissons«, te »Ujedinjene države Zemlje«, gdje je podrobnije razvio svoju pacifističku i socijalnu ideologiju. Tu se on dotiče svih aktuelnih problema današnjice. Analizira današnji socijalizam te ga opominje, da ne bude dogmatskiji od Marxa samoga, da ne stvara nepremostivih jazova između radnika i građanina. Ne bi se smjelo nikada dogoditi, da se u ime partije karikira buržuja u neku naročitu sa svim razvratima opterećenu čovječju vrstu, a da se proletarca uzdigne na visinu nekog božanstva ukrašenog samim krepostima. Valjalo bi, da socijalizam prodire u sela, da se udruži sa seljacima i malim posjednicima, sa majstorima i malim građanima, koji su također žrtve kapitalističkog izrabljivanja i da tako stvori jednu svjetsku organizaciju protiv izrabljivanja čovjeka po čovjeku. Jezgra socijalizma leži u kolektivnom radu i u zadrugarskom principu. Forel naglašuje, da je strahoviti prizor svjetskog rata prestravio svakog pojedinca, i da bi današnju tjeskobu, nemir i kaos valjalo iskoristiti, kako bi dosadašnja kapitalistička kultura topova i strahovlada novaca bila zamjenjena socijalnom i internacijonalnom kulturom mirne suradnje. Ne smije se prezati pred Novim i Nepoznatim, premda je to značajka prosječnog čovječjeg tipa, jer za valjana čovjeka i za valjane narode nema ništa što je »nemoguće«.

Digitized by Google

Kako spomenusmo, Forel je 1916. i formalno pristupio u socijalističku stranku – usprkos izvjesnih poteškoća i svoje potrebe za savršenom ličnom slobodom i samostalnošću. Vjerovao je, da je mlada i internacijonalna radnička stranka jedina u stanju, da stvori i organizira novi svijet poslije sloma kulture u požaru svjetskoga rata. Stupio je u stranku, da ju »etizira« prema svojoj davnoj maksimi: »socijalizam će biti etičan ili ga uopće neće biti«.

U novembru 1918. toplo pozdravlja švicarski generalni štrajk radnika i oštro napada držanje građanstva, koje ne zna nego da smjesta reagira koncentracijom vojničkih snaga; u ljetu 1917. energično protestira protiv progona (sa strane akademskih vlasti) jednoga studenta tehnike, koji bijaše uskratio posluh vojnim vlastima, itd. itd. Forelov genij je smjesta sa čitavom snagom reagirao na sve manifestacije i probleme života.

Bio je dakako principijelni protivnik smrtne kazne, »jer se sudac može da prevari, jer je smrtna kazna brutalno divljaštvo i jer nikako ne postizava svoju svrhu t. j. zastrašivanje, nego naprotiv sugestivno potiče na zločin – krv viče za krvlju«.

Jer je nemoguće u okviru ovoga prikaza i u sažetoj formi prikizati život, stručno-znanstveno i socijalno-političko gigantsko djelo A. Forela, neka nam bude dozvoljeno, da iz njegove neobično originalne, aforistički koncipirane autobiografije crpimo nekoliko pabiraka. – »Posjetio me je Oskar Vogt (sada predstojnik glasovitog instituta za istraživanje mozga u Berlinu), koji je punim pravom pobio jednu moju anatomsku zabludu i kod mene radio«. »Na jednom kongresu za etičku kulturu upoznao sam astronoma prof. W. Foerstera, koji me već tada uputio u patološku nesposobnost Vilima II.« »Upoznao sam zatim valjanog belgijskog hipnotizera Delboeufa i proveo ferije u Bugarskoj, gdje su me narod i mravi neobično interesirali«. – »Poslije me pozvao rumunjski kralj svojoj ženi Carmen Silvi; tamo sam imao prilike da promatram najprostije dvorske intrige te sam bio prisiljen da siromašnom i čestitom kralju otvorim oči pomoću jedne poštene bolničarke«. »Ministar pravde Muravljev pozvao me je 1902. na kriminalistički kongres u Moskvi i Petrogradu; jer je išla i gospoda von Wolfring, koja je bila Ruskinja, to smo putovali zajedno i bilo je vrlo poučno«. »Zatim sam saskome kralju, prijatelju alkohola, javno odvalio mnoge teške istine«. »Tada sam imao zgodu, da posjetim Kanadu, Niagara-slapove, U. S. A. i njihove mrave, Washington i Virginiju te sam se popeo na Mount Micheli (najveće brdo Alleghenniesa) i sâm sam prenoćio na njegovom vrhuncu. Clark University učinila me doktorom juris h. c.«. »Mnogi su mislili, da u septembru moraju da slave moj 75. rođendan«.

Forel je do svoje 50-te godine upravljao psihijatrijskom klinikom i ludnicom Burghölzli u Zürichu. Od tada do svoje smrti živio je za svoja znanstveno-socijalna i politička djela i akcije. Jedinstveni primjer najviše liječničke etike, liječnik koji ostavlja uske zidine jednog bolničkog zavoda i zavodske bolesnike, koji nijesu nego žrtve društvenih predrasuda, nevolja i razvrata, ostavlja i baca se u borbu sa silnom strujom neznanja i zlobe, bijede, nužde i društvenog nereda svake vrsti. – Klasičan, originalan i nažalost osamljen bio je njegov odnos prema podređenim liječnicima-asistentima. Tražio je od njih mnogo, ali je na njih prenio vrlo velike kompetence. Rado je priređivao diskusije i od svojih liječnika tražio kritičko mišljenje o svojim postupcima, predavanjima, znanstvenim radovima, i o svojoj vlastitoj osobi. Ako koji liječnik nije nikada imao da brani svoga vlastitog stanovišta, nego se uvijek pokorno i vjerno podvrgavao svim nazorima svoga šefa, onda je taj šef bio jako nezadovoljan te mu je prijateljski savjetovao, neka se rađe ukloni iz njegova zavoda.

Mi završujemo sa posljednjim riječima Forelove oporuke: zaboravite, ako možete, moje pogreške i slabosti, a popravite i razvite ono dobro, koje sam nastojao da činim. Svatko od Vas neka po svojim sposobnostima doprinese kamičak u zgradu boljeg i sretnijeg čovječanstva. Nama mrtvima nepromjenljiva prošlost, a Vama živima promjenljiva budućnost! Hrabro dakle i napred!«

Jaroslav Čechaček (Praha):

Agrarni problem sadašnjosti

1. Agrarna kriza.

Agrarna je kriza danas svjetska i opća, ali za razliku od industrijske krize, koja srazmjerno brzo biva zamjenjena konjunkturom, ona je kronična, duljeg trajanja. Kao uzroke agrarne krize navađa se: hiperprodukcija (premda to mnogi poriču), promjena u konzumu (preporuča se povrće i voće umjesto kruha i mesa), ekstenzivni način žitne kulture u prekomorskim zemljama, upotreba poljoprivrednih strojeva, koji podižu proizvodnju i ograničuju konzum zemljoradničkih slojeva, jer broj radnih snaga na ladanju pada, premda produkcija raste, nadalje jaka konkurencija prekooceanskih zemalja, a u zadnje vrijeme i Rusija, koja svoje žitne tvornice uređuje po američkom uzoru i time obara cijene agrarnih proizvoda.

Glavnu pažnju na evropskim tržištima svraća danas na sebe Rusija, za koju je Evropa mislila, da će na dugo vremena biti isključena iz eksporta agrarnih proizvoda. Panika sa ruskim dumpingom nastala je upravo u pitanju ruskih agrarnih produkata, jer njihova vrlo niska eksportna cijena i prvorazredni kvalitet izvanredno može da konkurira sa evropskom proizvodnjom, a osobito sa proizvodnjom jugoistočnih evropskih zemalja, koje eskportiraju svoje žito u zapadnu Evropu. I tako se evropska poljoprivreda

Digitized by Google

našla između dva mlinska kamena: prekooceanske države (Kanada, Argentina, U. S. A. i Australija), te Sovjetska Rusija. Danas su oba ta velika evropska konkurenta savršeni i moderni producenti, koji na velikim površinama sa novim produkcijonim metodama i sa svim tečevinama mašinske proizvodnje pune evropsko tržište jeftinim proizvodima, s kojima nemoderna evropska poljoprivreda nikako ne može konkurirati.

Posljedicom toga je stalno povećavanje carinskih tarifa, putem kojih se poljoprivrednici pojedinih zemalja brane protiv importa jeftinog žita (Njemačka, Č. S. R. i Francuska), te nastojanje pojedinih evropskih zemalja, da bar na kakavgod način osiguraju prođu svojih agrarnih produkata (Jugoslavija, Rumunjska, Madžarska i Poljska). Pod tom agrarno-zaštitnom politikom trpi naravno i industrija dotičnih zemalja, jer visoke carine na agrarne produkte spriječavaju ekspanziju industrije u agrarne zemlje, koje se za uzvrat zatvaraju visokim industrijskim carinama.

I tako agrarna kriza, nije samo privredna, već ujedno i politička kriza. U agrarnim zemljama raste nezadovoljstvo seljačkih masa usljed neprestanog pada rentabilnosti agrarne proizvodnje. A u onim industrijskim zemljama, gdje i agrarna produkcija igra znatniju ulogu, dolazi do neprestanih sukoba između industrije i poljoprivrede, te između ladanjskog i gradskog stanovništva, koje se brani protiv poskupljivanja živežnih namirnica.

2. Američki uzor.

Kad razmišljamo o uzroku zašto današnja evropska poljoprivreda ne može da konkurira prekooceanskoj i ruskoj, dolazimo k jednoj pojavi, koja je po svoj prilici tome temelj: način proizvodnje u prekooceanskim zemljama i u Rusiji, naprama kojemu je evropski način skup, neracijonalan i nemoderan. Ukratko rečeno: Rusija i Prekooceanija rade na ogromnim površinama s upotrebom najnovijih agrikulturnih i mašinskih tečevina, dok nasuprot u Evropi radi seljak na malim površinama u glavnom bez mašinskog uređaja, pošto mu mala rentabilnost i mala površina ne dozvoljavaju upotrebu strojeva, koji mu se niti isplaćuju, niti on ima kapitala, da ih kupi.

Posjed srednje veličine može da izrabi plug samo 35–40 dana, a vršalicu samo 15–20 dana u godini, dok mu kroz čitavo ostalo vrijeme leže ti strojevi bez koristi, što drugim riječima znači, da ti strojevi u velike terete produkciju, jer za stroj treba plaćati kamate, amortizaciju i poslugu, svejedno radi li stroj čitavu godinu ili samo mjesec dana. Naša razdioba zemljišta, gdje prevladava srednja veličina od circa 10 ha, potpuno isključuje racijonalno gospodarenje, jer naš poljoprivrednik nikako ne može na svoja leđa preuzeti skupu investiciju za mašinski uređaj.

Amerika je davno napustila ovaj evropski način gospodarenja. Tamošnja poljoprivredna produkcija slična je industrijskoj produkciji, koja je također morala izrabiti sve tehničke tečevine, da uzmogne izdržati konkurenciju. Naravno, ni u Americi nije došlo do novog načina agrarne proizvodnje pod uticajem naučnih teorija, već kao posljedica jake konkurencije Kanade, koja je povećavanjem kultivirane površine za pšenicu upropastila cijeli niz malih američkih farmera.

Čuveni njemački nacijonalni ekonom prof. dr. M. J. Bonn, koji je na licu mjesta proučavao američke prilike, u svom djelu »Prosperity, Wunderglaube und Wirklichkeit im amerikanischen Wirtschaftsleben«, kaže o američkoj poljoprivredi: »Bankroti su omogućili stvaranje velikih farmi, koje su postale rentabilne od onog vremena, otkada su tehnički izumi stvorili mehanizirano veliko poljoprivredno poduzeće. Produkcijoni troškovi bili su na tim farmama veoma smanjeni kad se je počelo rabiti »combines«; vlasnici su tih poduzeća mogli egzistirati i kod onih cijena, kod kojih su mali farmeri propadali. Zato su bila uzaludna nastojanja smanjiti obrađenu površinu pšenice i na taj način držati cijene na vještačkoj visini. Veliki farmeri nisu trebali, a mali nisu mogli poduzimati tu mjeru. Bili su naime naučeni kultivirati pšenicu svojim sredstvima i svojim metodama, i radi toga im u doba krize nije bilo moguće promijeniti način proizvodnje. U mnogim slučajevima ispomagali su se na taj način, da su svoju farmu davali pod zakup onima, čija je životna mjera na nižem stepenu, a sami su se selili u gradove. Ili su pako spojili nekoliko farmi zajedno, da tako na većim površinama uzmognu zamjeniti skupu radnu snagu sa jeftinijim mašinskim pogonom . . .«

»Tendencija k stvaranju velikih poljoprivrednih poduzeća je logična posljedica razvoja k standardizaciji produkata i potrebe, da se ljudski rad zamijeni strojom, čime se smanjuju troškovi proizvodnje. Kod toga je potpuno svejedno da li se male farme spajaju zakupom ili kupnjom u velika poduzeća, ili je li odmah u početku stvoreno jedno veliko kapitalom jako poljoprivredno poduzeće. Nisu rijetki slučajevi, gdje vlasnički odnosi nisu uopće tangirani, gdje je poduzeće, sastavljeno iz velikog broja malih u zakup danih farma, dano u upravu jednom generalnom zakupniku. U Kaliforniji postoji sistem, u kojemu mali farmer tehnički vodi i nadalje sam svoju farmu, ali mora se podvrgavati zapovijedima poduzetnika, koji finansira proizvodnju i brine se za prođu produkata«.

Prama podatcima njemačkog instituta za istraživanja konjunkture bilo je god. 1920. u Sjevernoj Americi 293.300 farmi sa traktorima; do god. 1925. naraso je njihov broj na 473.800. Oč

Digitized by Google

1925.–1928. prodano je u Sjedinjenim državama 50.000 traktora, tako da je broj farmi sa traktorima ponovno jako porasao.

Iz statistike iz 1925. godine o broju farmi sa traktorima prama pojedinim državama američke Unije vidi se, da je traktor najviše raširen u najvažnijim žitnim krajevima, gdje su velike farme i gdje postoji osobita specijalizacija u proizvodnji, što potvrđuje iskustvo, da tekar velika poljoprivredna poduzeća mogu s uspjehom rabiti strojeve.

Interesantno je pratiti kako pada broj poljoprivrednog pučanstva dok istodobno produktivitet rada raste. U već spomenutoj publikaciji nalazimo i ovo: »Već od god. 1909. ne može poljoprivreda U. S. A., da potpuno uposli svoje žiteljstvo; cijeli prirodni prirast a i još veliki dio mora se iseliti. Ta je migracija prirodna posljedica rapidno rastućeg produktiviteta poljoprivrednog rada. Od 1909.–1919. bio je čisti gubitak farmerskog žiteljstva vrlo malen. Od 1919.–1925. smanjilo se je farmersko žiteljstvo za 500 hiljada ljudi. Najveći gubitak iskazuje god. 1926. t. j. 649.000 osoba. U toku decenija 1910.–1920. palo je farmersko žiteljstvo za 1.3%, dok je istodobno obrađena površina porasla za 16.8%. Od godine 1920. do 1924. smanjio se je broj pučanstva za 6.5%, ali je obrađena površina spala samo za 2.3%. Od 1925. do 1929. godine pučanstvo je ponovno palo za daljnih 4.8%, ali je obrađena površina i dalje rasla. Ukupno se je od 1909. do 1928. povećala obrađena površina na svakog poljodjelskog stanovnika za 33.3%.

O zadnjoj krizi, koja je postigla Ameriku isto kao i Evropu, kaže prof. Bonn: »Sadanja agrarna kriza i promjenjena tehnika povoljno su utjecale na razvoj velikih posjeda kao industrijskih poduzeća, makar njihov broj nije velik. Pad cijena, porast nadnica, viši životni nivo farmera i selenje njihove djece u gradove, – sve je to istodobno mehaniziralo proizvodnju i povećalo preostale farme. Agrarna demokracija nije izumrla; ali je promijenila svoje lice. Njezini su redovi postali rijeđi u istoj mjeri, kao što je rasla zemljišna površina, na kojoj je gospodario pojedinac. Zato se danas više ne može širiti. Ona nikada nije imala karakter evropskog seljaka, koji je usko vezan uz svoje grudu. Za nju je zemljište takav proizvodni elemenat, koji se radom i strojevima može učiniti rentabilnim i koji se opet može sa dobitkom prodati. Sada je opet nova grupacija agrarne demokracije: stvaraju se velika i mala agrarna poduzeća, koja su kapitalistički organizirana kao tvornice i posluju komercijalno kao trgovac«. Prama tome prof. Bonn potvrđuje daljni razvoj, koji je kriza samo pojačala i produbljila.

Stari problem.

Iz ovih američkih konstatacija dade se teoretski postaviti jedna vrlo važna spoznaja: a m e r i č k i r a z v o j v o d i k v e l i k o m p o l j o d j e l s k o m p o d u z e ć u, k o j e s e v o d i k a p i t a l i s t i č k i. R a d i s a m o n a v e l i k i m p o v r š i n a m a, s a m a š i n s k o m p r o i z v o d n j o m i s a u p o r a b o m s v i h a g r i k u l t u r n i h t e č e v i n a. O g r a n i č a v a n a m i n i m u m l j u d s k u r a d n u s n a g u, n a d o m j e š t a j u s t r o j e v i m a, k o j i p o s t a j u r e n t a b i l n i t e k a r n a v e l i k i m p o v r š i n a m a. S t a l n o p r o ž d i r e m a l a p o d u z e ć a, k o j a s e n e m o g u o d r ž a t i. Taj se razvoj više opaža kod žitnog gospodarstva, manje kod stočarstva.

I tako dolazimo k starom problemu: da li razvoj u poljoprivredi vodi k velikom poduzeću ili ima stalnu tendenciju k malom poduzeću. To je pitanje bilo velikim spornim predmetom spora među socijalistima, od kojih su marksisti tvrdili, da i tu važi Marksov zakon, dok su reformisti tvrdili, da u poljoprivredi stvarnost drugčije govori. Do rata su prevagnuli reformisti, jer je statistika govorila njima u prilog. I poslije rata, gdje je socijalna demokracija došla k vlasti, potpomagala je parcelaciju velikih posjeda, jer je vjerovala, da je to smjer razvoja.

U Njemačkoj je od 1882. do 1907. godine pao broj agrarnih poduzeća sa 20–100 ha i pala je ujedno i njihova površina, dok je nasprot broj patuljastih gospodarstava porasao, ali je njihova površina pala; gospodarstva sa 2–5 ha su malo u broju i površini porasla, ali je zato broj srednjih posjeda u broju i površini porasao. Ovo su podaci iz predratne statistike, ali je i onda bilo statističara, koji su u velikom posjedu vidjeli nosioca razvoja poljoprivrede. Ali i poslije rata, kad je došlo do ekspropriacije velikih posjeda, bilo statističara, koji su u velikom posjedu vidjeli upozoravali na pogibelji s njom spojene. N e, o d l u č i v a o j e p o l i t i č k i, a n e p r i v r e d n i r a z v o j. U Evropi se je zaboravljalo, da je veliki posjed bio u rukama plemstva, koje ga nije obrađivalo kapitalistički s uporabom svih tehničkih i naučnih tečevina, već je bio u rukama zakupaca, koji su imali interesa na njihovoj rentabilnosti samo dok je trajao zakupni ugovor. Agrarna demokracija, koja je u Evropi neprestano jačala i nastojala proširiti svoje pozicije, morala je prirodno doći u konflikt sa aristokracijom, i gdje joj nisu bili dostatni privredni razlozi latila se je političkih. Agrarna reforma u Čehoslovačkoj u glavnom je provedena pod dojmom političkih momenata: dati zemlju malom češkom seljaku, uništiti privredni i politički uticaj plemstva, koja je u glavnom bila njemačka, i stvoriti ekonomski jaki srednji stalež, koji ima da bude osloncem državnog života.

Danas izgleda, da je taj razvoj završen, makar se u tom pogledu ne može još davati definitivnih sudova. U stručnoj literaturi nalazimo toliko raznovrsnih gledišta i toliko političkih tendencija, da je teško stvoriti pravu sliku. Ali su

Digitized by Google

američka iskustva i slučaj sovjetske Rusije tako važni događaji, da se ne može preko njih bez daljnjega preći. Stari problem: odgovara li poljoprivredi malo ili veliko poduzeće, ponovno je izbio na površinu, osobito u doba današnje agrarne krize. Izgleda, da današnji smjer razvitka daje više pravo Karlu Marxu, koji je i u poljoprivredi predviđao koncentraciju, nego Davidu, koji je zastupao obratno stanovište.

U Rusiji se prama navodima prof. Čajanova ovakove prilike: kao optimalnu veličinu agrarnog posjeda računa se u krajevima intenzivne poljoprivrede 200–250 ha, a u krajevima ekstenzivne poljoprivrede 800–900 ha; međutim je sam prof. Čajanov te cifre kasnije revidirao i sada je kao optimalna veličina poljoprivrednih poduzeća ustanovljena sa 40.000 ha.

Mirko Kus-Nikolajev:

Kaethe Kollwitz i njeno delo

Do danas ne znam, da li je snaga, koja je proizvela moje radove nešto, što je srodno sa religijom ili je moguće i religija.

KAETHE KOLLWITZ.

U zadnjem ciklusu »Rat«, napuštajući dosadanju svoju tehniku radirunga i služeći se drvorezom, Kaethe Kollwitz[1]) napušta ujedno i svoj dosadašnji naturalizam i prelazi u ekspresionizam. Njena umetnost je bila duboko ukorenjena u naturalizmu osamdesetih godina; iz naturalizma Zole (naročito!), Ibsena, Gorgoga, Haptmanna te mladih Arna Holza i Johannesa Schlafa, crpila je Kollwitzova svoje prve pobude. Upliv Tolstoga i Dostojevskog, čini se, da je bio od manjeg značenja. Oštro izgrađeni spoznajni svet Kollwitzove nije mogao imati mesta za misticizam i apsolutno, pokajničko hrišćanstvo ove dvojice.

Dobrovoljci

Istina, Kollwitzova nije ostala u okviru konzekventnog naturalizma i doskora se zapažaju prelazi novoj orijentaciji, u kojoj se sve više pokazuju simbolički elementi. Ako prema godinama posmatramo njene glavne radove zapazićemo, kako se Kollwitzova odmiče od strogog naturalizma. Njen prvi ciklus »Tkalci« potpuno je u okviru radikalnog naturalizma (1897.). Što idemo dalje on sve više popušta: Gretchen 1899., Pobuna 1899., Karmanjola 1901., Žena sa mrtvim detetom 1903., Seljačka buna 1908., Smrt i žena 1910., Spomenlist za Karla Liebknechta 1919. Konačno u ciklusu drvorezbarija »Rat« nastaje potpuna reorijentacija: ekspresionizam.

Kollwitzova je socijalistkinja; leži li moguće tumačenje njenog umetničkog izraza i njegove izmene i u njenom socijalizmu? Ili je taj prelaz uslovljen nekim vanjskim uslovima ili moguće samo tehničkim potrebama samog drvoreza? Il' moguće i u rečima, koje sam postavio na čelo ovog napisa?

Preda mnom leži skoro celokupno delo Kollwitzove: 182 odlične reprodukcije njenih crteža, litografija, radirunga i drvoreza.[2])

I to delo treba, da dadne odgovor na postavljeni problem, treba da osvetli razvoj njenog umetničkog izraza i da objasni pitanje, koje Kollwitzova indirektno postavlja sama sebi. Šta ima religioznog u njenoj umetnosti?

Ako pregledamo životno delo Kollwitzove biće nam jasno, da se ona nije mogla zadržati na liniji konzekventnog naturalizma. Njeni motivi i njeni sižeji morali su pre ili kašnje prekinuti ovu liniju. Kollwitzova je zahvatila u jedan novi život, u jedno novo strujanje i njen razgrađeni etički i socijalni stav nije se mogao zadržati na nekom »elendsmaleraju«. Proletarijat ne označuje za nju s a m o jedan svet obespravljenih i izrabljivanih, već simbolizuje u sebi u jedan etički elemenat. I taj čovečanski, etički elemenat rođen u socijalnoj zdvojnosti je objekt umetnosti Kollwitzove. Akteri, lica na njenim prikazima su s i m b o l i onog beznadnog života u kome se vertikalno i horizontalno lomi ogroman deo našeg društva. A ako je moralno osećanje, u prvom redu njegovo intenziviranje u određenoj celji, – religioznost, onda je Kollwitzova bez sumnje – religiozna. Ali tim pojam o v e religioznosti ne bi bio iscrpljen. Svaka religija počiva na određenju budućnosti. Ona je proročanska: sadašnjost nije njena bitna odlika.

[1]) Vidi moj članak »Ecce proleta« u »Socijalnoj Misli«, 1930. br. 3.

[2]) Arthur Bonus: Das Kaethe Kollwitz-Werk, Dresden 1930.

Digitized by Google

»Ja verujem«: jest religiozni futur. U religioznosti imaju, da se afirmišu snage, koje još nisu rođene, koje su istom u postajanju, u razvoju. Snage, koje su često još i besvesni faktori budućeg stvaranja.

Taj stvaralački proces je kod Kollwitzove jasno izražen. Stopu u stopu sa procesom kapitalističke organizacije ide i njen umetnički izraz. On reflektuje sve snage kapitalističkog društva u duši proletarijata. Tu je bitnost! Prikazati dušu, to je sve tamo od neolitske umetnosti pa do ekspresionizma večna čežnja umetnika. Sve fluktuacije u društvu zapisala je Kollwitzova. Svaki period, svaki pokret kapitalističkog društva našao je svoj adekvatni izraz pod njenim radirštiftom. Panorama njenih prikaza bede je obrnuta panorama današnjeg društva. I zato mi se čini neopravdan prigovor, da se Kollwitzova zadržala samo na prikazima proletarijata a nije kritički zahvatila i u društveni sklop kao na pr. George Grosz. Držim da je taj prigovor potpuno neopravdan, što više bespredmetan. Svako lice, svaka kretnja na radovima Kollwitzove je zgusnuta, teška optužba. Upravo radi toga, što su njeni prikazi sene, koje društvo na daleko baca ispred sebe i oko sebe. Te simbolizovane figure radnika i radnica, svi ti poniženi i izdrobljeni ljudi su sadržina jednog stvaralačkog procesa, jednog religioznog stremljenja prema novim duševnim oblicima. I ako Kollwitzova nije nikad prikazala Isusa, u tom vidu je religiozni momenat jasan: motiv čoveka kao žrtve za buduće uskrsnuće. Proletarijat kao Isus, kao žrtva za buduće generacije, za novo čovečanstvo. Time što Kollvitzova kao nosioce svoje nutarnje religioznosti uzima upravo ove razbaštinjene i napuštene daje ujedno vidnu osudu društvu a da ne zapada ni u kakav osvetnički štimung.

Ako dakle ovo kondenzirano moralno osećanje kod Kollwitzove označujemo religijoznošću, u smislu jedne izrazite težnje za spasenjem, onda nam je karakter njenog životnog dela jasan. Biti religiozan znači biti udešen za najfinije trzaje u ljudskoj duši i za najtiše čežnje u ljudskom srcu. Ovde je granica gde se stiče religioznost i živi čovek, gde bol postaje pozitivna vrednota, jer je iskupljenje onih, koji imaju da dođu.

Umetnost Kollwitzove označena je kao socijalna umetnost. Upotrebićemo jasniji izraz: njena je umetnost s o c i j a l i s t i č k a. Pojam i reč »socijalno« je nejasan, maglovit i neodređen. Pojam »socijalnoga« ima značenje relativnog vrednosnog suda. Pod izvesnim kutem posmatranja može i građansko društvo biti »socijalno«. Ali problem »socijalističkog« posmatranja ne zatvara krug umetničkog dela Kollwitzove.

Slično kao i Ernst Toller u literaturi, tako i Kollwitzova prelazi u umetnosti okvir društvenih odnosa i zahvaća u organski život čoveka. Ona postavlja i biološki problem čoveka: život i smrt, koji nije uvek uključen u društvene odnose. Istina je: smrt je bliža bednicima, ona trajno živi u njihovom susedstvu, ona ih prati na svakom koraku. Ona je za njihovim stolom, nad njihovom posteljom, ona prati njihovu decu, penje se sa muževima po skelama, silazi u rudnike, smeje se u talionicama.

Ona je najverniji drug radniku, kome se približava pod raznim krinkama i u raznim kostimima. I tog večnog saputnika jedne klase susrećemo veoma često na radovima Kollwitzove. A onde, gde ga ne vidimo, tamo naslućujemo njegovu prisutnost. Smrt je doduše opšta organska nužnost ali Kollwitzova joj daje simbolični karakter, ona postaje sinteza bede i proleterskog prokletstva, oličenje njegove sudbine. Smrt je uvek spremna, uvek u zasedi. I zato smrt kod Kollwitzove i prelazi organski okvir i postaje oznakom grandiozne tragedije jedne klase. Ona utvrđuje Veliki Petak proletarijata.

Glad

Ovaj prelaz iz socijalnog u organsko stradanje, izdizanje realnosti bede do njene simboličnosti, izmenjivalo je pomalo i umetnički izraz Kollwitzove. Naturalizam sa svim svojim izdancima nije mogao izraziti etički stav Kollwitzove. On je bio previše bled. Njena snažna priroda tražila je izlaz, htela je preći granice, izraziti celi sklop jedne potresne ljudske drame. I njen umetnički govor našao je nove reči, koje se najsnažnije čuju u njenom zadnjem ciklusu drvorezbarija. Ovde je njen moralni stav najsnažniji, njen socijalni revolt najizrazitiji i njena umetnička duhovnost najsloženija.

Njen religiozni motiv prima razmere najšireg blagoslova za stradaoce i najživlju veru za njihovo izbavljenje. U tim drvorezima isprepliće se čovek i prorok, a bol i nagoveštanje ulaze u stvaralački život.

Digitized by Google

Upton Sinclair:

August Strindberg*)

I Švedska je u devetnajstom stoleću imala velikog dramatičara i pesnika. Pojavio se nekih dvadeset godina iza Ibsena; izmučen, osetljiv čovek, koji je iskušao sve vere i u sve verovao u što čovek može verovati. Taj pesnik je i za mene bio previše propagandist: sviđa mi se kad umetnik ima ideje, ali ih ne sme biti previše i ne jedna drugoj da protuslove.

Otac Augusta Strindberga bio je bankrotirani trgovac a mati devojka iz bara, koja je već pre njega rodila troje nezakonite dece. Odrastao je u familiji od jedanajst članova u maloj kući: prvi osećaji, koje je upoznao bili su strah i glad. Kroz ceo svoj život bio je osamljen, nesretan čovek, koji je celu Švedsku poplavio svojim patnjama.

Bila mu je dvadeset i jedna godina, kad je počeo pisati: posedovao je strast umetnika za znanjem. U mlađim danima je bio socijalist i borac za rad i gospodarsko oslobođenje žene. Ali kad se sa dvadeset i šest godina oženio, promenio je svoja shvaćanja.

Žena mu je rodila nekoliko dece i htela je onda da se ponovno vrati pozornici. Strindberg je bio protiv toga; svađali su se i konačno razišli, nakon sedam godina braka. Pesnik je taj događaj smatrao kao tragediju, koja se nikad više ne može popraviti. U svom mističnom verovanju držao je brak stvarnom zajednicom duha i mesa. Nju razrušiti znači oba dela osakatiti. Strindberg je svoje patnje izveo u delu »Ispovesti jednog luđaka«, strašnoj knjizi, – a ipak se čovek kod čitanja mora tu i tamo nasmešiti. Autor izjavljuje da je žena na daleko nižem stepenu nego muškarac. On se sav zaneo za tu svoju teoriju i ujedno iznosi epizode iz svog braka, koje jasno dokazuju, da mu je njegova žena bila potpuno dorasla.

Strindberg veruje, da žena nije samo fizički, duhovno i moralno manje vredna već i biološki. Ona je neki prelaz između deteta i muškarca i zato je njena dužnost, da se pokori biološkoj premoći muškarca. Ali iz nekog razloga zaboravila je priroda, da je informiše o njenoj manjoj vrednosti i ovo tvrdoglavo stvorenje radi kao da ima jednaku vrednost. Radi toga ruši oko sebe sve i sva. Strindberg se uhvatio za ovo generaliziranje ne samo u svom prvom nego i u druga dva braka, koja su također bila vrlo nesretna.

Svakako ima žena zverskog tipa, žena, koje zloupotrebljavaju svoju moć; ali čovek ne može drugo očekivati od zarobljene rase ili zarobljenog spola. Jedino kad je čovek u posedu vlasti može je ispravno vršiti. Žene, koje su uništile Strindbergove brakove bile su slične sifražetkama sa čekićima; one su primenile jedini argumenat, na koji je protivnik morao reagirati. Rezultat njihovih nastojanja je bio, da su neki od nas danas sretniji; mi imademo žene-drugove, koje ne iskorištavaju svoju moć nego nose zajedno sa svojim muževima terete života.

Ali štogod ko držao o Strindbergovoj biološkoj nadmoći, mi se ne možemo oteti snazi drame, koju je on napisao o toj temi: »Otac«. Mi vidimo kako lukava, jaka žena upropaštava muškarca, koga hoće, da pokori. Od neverovatne realnosti je i drama: »Gospojica Julija«, koja prikazuje degeneraciju vladajuće klase u Švedskoj. Otmena, mlada dama, koja ima odnošaj sa slugom, može jednako dobro, da vuče svoje poreklo iz koje stranice »žutih« nedeljnih priloga kojih američkih novina.

Strindberg se približio granici ludila; nekoliko je godina proboravio u sanatoriju gde napisa knjigu »Inferno«, koja se bavi ovim graničnim područjima duha. Posle se obratio Svedenborgu, postao hrišćanski mističar i zapao u drugo djetinjstvo štovanja biblije. Ali to ga nije prečilo, da svoje protivnike i dalje besno ruši i u mnogim sveskama divlje napada i psuje. Za čudo i u tim delima ima nešto bezličnog, jer je taj čovek bio tako tragičan. On traži istinu, on je pred nama prostire kao dokumenat; samo jednom, Jean Jacques Rousseauu je to dosada u tolikoj meri uspelo. Zato treba Strindberga ubrojiti među učitelje čovečanstva. Ako nam umetnik daju istinu uvek ćemo je moći za nešto upotrebiti.

Preveo **M. K. N.**

*) Iz knjige »Mammonart« 1925.

U spomenar „Nedelji"

Zagrebački klerikalni sedmični listić »Nedelja« već se u više mahova svojim nepismenim i pučkoškolskim napisima okomio na mene. Kao moj odgovor na tu njegovu rabotu neka zapiše u svoj spomenar naredne stihove Heinricha Heinea:

Wir Affen, wir Affen
Wir glotzen und gaffen
Die Sonne an
Weil sie es doch nicht wehren kann.

Mislim, da se razumemo...

M. Kus-Nikolajev.

Digitized by Google

Teška vremena

Nedavno je u najkapitalističkijem listu u Chicagu, »The Chicago Tribune«, izišao slijedeći uvodni članak. Kratak je a mnogo kaže. Glasi:

»Ovogodišnja berba kajsija u Kaliforniji mogla bi dati 17,000.000 sanduka kad bi se sva upotrebila, za 4,000.000 sanduka konzerviranih kajsija više od prošle godine. Ali će proizvod biti sporazumno reduciran na 9,000.000 sanduka. Udruženje Packer-a (fabrikanata konserva) kupit će i uništiti 144.000 tona osušenih kajsija i iskorijeniti oko 12.000 nasađenih akera. Ovim sredstvom voćari se nadaju da će stabilizirati cijenu na jednom profitabilnom stepenu.

Bijedne stare Sjedinjene Države nalaze se u teškim vremenima zbog svakoga preobilja, preobilja jela, preobilja odijela, preobilja mašina, preobilja zgrada, preobilja zlata, preobilja pamuka, preobilja pšenice, preobilja kukuruza i preobilja voća. Neobuzdan loptač, koji bi mogao igrati loptu kad bi ga se moglo obuzdati, vrijedi 50.000 dolara. Jedna sama utrka donosi 73.000 dolara konju pobjedniku. Boksač, koji zna dobro udarati u podbradak lijevom i desnom, može da zapravi čitavo bogatstvo.

Teška su vremena u zemlji koja se boji da će joj još jedna dobra žetva i još jedan teret zlata onemogućiti oporavljenje. Veliki strah pred teškom zimom sa presićenosti životnih namirnica a Poljoprivredno Vijeće podsticano sa svih strana da sažge svoje žito, da spasi zemlju. Ljetošnja žetva samo pogoršava situaciju. Zemlja će staviti žito pod krov i oteturati se u zaklonište siromaha. Tvorničar će još jednom da okrene svoje mašine i da padne na teret zemlji. Sjedinjene Države su smlačene po glavi rogom obilnosti«.

Time svršava uvodničar Čikaške Tribune. Njegovo razlaganje bi se moglo uzeti – as you like it, kako vam drago: ili kao velekapitalističku ironiju, ili kao cinizam, ili – valjda – kao optužbu protiv sistema koji ima u preobilju svega osim . . . duše, pameti i pravednosti.

Vuko.

Pregled knjiga

Slobodan Ž. Vidaković: Tuberkuloza i sifilis.

Slobodan Vidaković je glavni urednik službenih »Beogradskih Opštinskih Novina«, od kojih je kako to Dragiša Lapčević u svom predgovoru kaže stvorio jedan od najboljih komunalnih časopisa u Evropi. Njegove ankete o socijalno-komunalnim pitanjima, o zaštiti djeteta, o stambenom pitanju, o ishrani širokih masa itd. stekle su priznanje svih ljudi, koji se kod nas ozbiljno bave socijalnim pitanjima, a materijal ovih anketa dobro mu je poslužio kod pisanja ove knjige.

U studiji o tuberkulozi prikazana je tuberkuloza kao socijalna bolest. Socijalna etiologija tuberkuloze ima veliku literaturu u inozemstvu i nešto je podataka obrađeno i kod nas. Kraj inozemnih podataka objelodanjeno je u ovoj studiji i dosta naših, vrlo zanimljivih, podataka.

U Beogradu umrlo je godine 1929. 23.73% svih umrlih od tuberkuloze, godine 1927., samo 20.12%.

U Beogradu živi 170.000 stanovnika od prihoda, koji se kreće od 720 do 1800 dinara mjesečno. Svakome stanovniku Beograda trebalo bi dnevno prosječno hrane u vrijednosti od 3035 kaloričnih jedinica a imao je mnogo manje hrane, samo po 2315 kalorija dnevno.

Naročito pada u oči rđava hrana seoskog svijeta. Na 100 stanovnika u užičkim selima kuva svaki dan 23%, drugi i treći dan 31%, sedmi dan 20%. Ne kuva nikako ili, upravo 10–20 puta u godini oko 20%.

Beogradski antituberkulozni dispanzer ustanovio je da 55.4% bolesnika stanuje u nepodnošljivim i neupotrebljivim stanovima. U novim naseljima oko Beograda u kojima stanuje siromašni svijet ima danas 90% kućica u kojima stanuju po 6–8 ljudi i gdje na jednog stanara ne dođu ni tri kubna metra zraka.

Alkohol igra također vrlo važnu ulogu kod tuberkuloze. U Beogradu potrošeno je za ovih pet godina oko 72 milijuna litara mlijeka a oko 84 milijuna litara alkoholnog pića. Svaki je stanovnik popio godine 1930. prosječno po 79.6 litara alkoholnog pića. A za posljednjih sedam godina popio je Beograd alkoholnog pića u vrijednosti od jedne milijarde dinara.

Ima još mnogo sličnih vrlo zanimljivih podataka u ovoj knjizi.

Pošto je utvrđena socijalna etiologija tuberkuloze predlaže se socijalne mjere za suzbijanje ove strašne nedaće, i to u glavnome u formi javne profilakse. Predložene su mjere grupisane u 23 točke kako slijedi:

1. Propaganda protiv tuberkuloze. 2. Izolacija bolesnika. – Trebalo bi zato kod nas 50.000 kreveta za bolesne od tuberkuloze. 3. Povećanje broja dispanzera. Predlaže se da troškove dispanzera pokrivaju u tri jednaka dijela država, opština i radničko osiguranje. Zanimljivo je kako lako kod nas i ozbiljni ljudi predlože da se troškove javnoga zdravstva natovare radničkom osiguranju. Sam autor kaže da u Nemačkoj padaju troškovi dispanzera samo do 20% na radničko osiguranje. Ove troškove ne nosi u Njemačkoj osiguranje za slučaj bolesti, nego osiguranje za slučaj iznemoglosti koje ima velike kapitale i koje osiguranje kod nas još uvijek ne postoji. U Njemačkoj su osigurane dvije trećine pučanstva, 67.7% u radničkom osiguranju, a kod nas samo 9%. Naše osiguranje zaista ne može da preuzima troškove javnog zdravstva od države. 4. Obavezno kalamljenje dojenčadi Kalmetovim serumom protiv tuberkuloze. 5. Radikalno rješenje stambenog pitanja. 6. Kontrola ishrane i učešće vlasti u obaranju vještački održavanih visokih cijena. 7. Racijonalno čišćenje gradova, odstranjenje

Digitized by Google

dubrišta, koja su rasadnici muha. A muhe igraju veliku ulogu pri širenju tuberzuloze. 8. Plansko podizanje šuma i parkova. Predloženo je da se odredi zakonom takozvani šumski praznik kada bi cijelo građanstvo imalo da zasadi čitave krajeve šumskim nasadom ili sjemenjem. 9. Podizanje besplatnih narodnih kupatila. 10. Suzbijanje alkoholizma. 11. Suzbijanje besposlice i pojačavanje opšteg standarda života za ekonomsko slabije. Tuberkuloza je bolest siromašnih slojeva. Od svih radnika tuberkuloza je najviše kosila u Beogradu opančare, tipografe, livce, krojače, šofere, kolare, konobare i instalatere, od svih umrlih umrlo je kod ovih 80% od tuberkuloze. 12. Ustanove zdravstvene tehnike, specijalni fakulteti za stručno školovanje osoblja za sanitarno-socijalnu službu. 13. Podizanje novih modernih škola sa terasama i učilištima na suncu i zraku. 14. Higijenske radionice. 15. Opštinske šegrtske domove. 16. Kolektivna borba protiv insekata. 17. Prinudna desinfekcija staroga odijela i namještaja. 18. Obavezna desinfekcija i desinsekcija hotelskih soba i posteljine. 19. Zabrana braka neizliječivim i akutnim tuberkuloznim bolesnicima, sifilitičarima, nepopravljivim alkoholičarima itd. 20. Zabrana pljuvanja po ulicama i prostorijama. 21. Teret liječenja od tuberkuloze kao i sifilisa ima u glavnom da padne na državu i na opštine. Za to treba osigurati sredstva novim prirezom sa progresivnom stopom opterećenja i stvaranjem fonda. 22. Podizanje klimatskih lječilišta u svima manastirima. 23. Zakonska obaveza liječenja tuberkuloze i prijava oboljelih.

Za investicijoni rad i režiju za 50.000 postelja dovoljno bi u početku bilo – po mišljenju autora – jedna milijarda dinara. Možda se zdravi optimizam autora prevario, troškovi bi bili znatno veći, ali bi i jedna milijarda za investicije i za režijske troškove u borbi protiv tuberkuloze imala vrlo veliki efekat i uznapredovala bi suzbijanje tuberkuloze u našem narodu.

Autor kaže »da bi se ostvario ovaj, ovako zamišljeni, plan i program i da ne bi ostao samo utopistička fikcija dobronamjernih ljudi potrebna je čitava mobilizacija sviju nas od prvog do posljednjeg čovjeka, od najmanje seoske opštine do jugoslavenske prijestolnice i cijele države«.

U drugom, mnogo kraćem eseju o sifilisu opisuju se socijalni uzroci fisilisa. Zanimljiva je konstatacija da se sifilis kod nas još uvijek širi. Alkoholizam je jedan od najvažnijih uzroka širenju sifilisa. Stalno opadanje naroda, smanjenje plodnosti rase, svestrana degeneracija, širenje paralize i porast invaliditeta, jesu kobne posljedice sifilisa. Kraj podizanja ekonomskih prilika i vaspitanja ženskog svijeta treba energično suzbijati alkoholizam. Jugoslavija ima na 12½ milijuna stanovnika oko stotinu hiljada prodavaonica alkoholnih pića. Sam Beograd ih ima preko 3000. Treba ograničiti ovaj broj. Treba u krivični zakon unijeti odredbu da se pijanstvo ima smatrati kao naročito otežavajuća a ne olakšavajuća okolnost u izvršenom zločinu. Radnik pijanica ne bi smio da ima pravo na potpore u radničkom osiguranju. Ovaj dobronamjerni prijedlog ima tu manu da je time pogođena i nevina porodica pijanice. Nadzor nad prostitucijom treba povjeriti ženama. Treba odrediti opću obvezu liječenja i prijave sifilisa. Treba ostvariti stanice za liječenje sifilisa a liječenje mora da bude besplatno. Po cijeloj zemlji treba da permanentno krstare putujuće klinike.

Knjiga je napisana impulzivno lijepo i zanimljivo. Osjeća se da je pisac čovjek, koji se iskreno bori za dobro svoga naroda. Sa velikim trudom je sakupljen bogat, često i vrlo vrijedan statistički materijal. Šteta da ima tu i tamo štamparskih i drugih pogrešaka. Broj dana bololovanja od tuberkuloze u radničkom osiguranju nije bio 710.644 dana nego 610.644 dana. Tvrdi se da od 474.610 članova radničkog osiguranja boluje 121.000 od tuberkuloze. Tako zlo ipak nije, ogroman je i ispravni broj, t. j. 20.000. Tvrdi se da ne znamo broj žena zaposlenih u varoškoj industriji. Središnji ured redovno publicira broj osiguranih žena u obrtu i u industriji. Godine 1930. imao je Suzor prosječno dnevno 631.181 člana od toga 149.980 ženskih, to jest 23.7%. Spomenuli smo ove sitne pogreške samo zato da se to u drugom izdanju knjige popravi.

Knjiga je jedna od najboljih i najvrijednijih publikacija naše ekonomske i socijološke književnosti. Imamo vrlo malo knjiga koje ovako hrabro bez okolišanja kažu istinu u krupnim pitanjima gospodarskog i etičkog ustrojstva našega društva.

Socijalne bolesti naroda mogu da se liječe samo mobilizacijom svih pozitivnih gospodarskih i duševnih sila naroda. Vjerujemo da tih sila ima u dostatnoj mjeri kod nas. Samo treba da se javnost i mjerodavni krugovi upozore na velike opasnosti koje nam prijete od socijalnih bolesti. Treba da naša inteligencija koja je napadno neupućena i ravnodušna u velikim pitanjima narodnog gospodarstva i socijologije, zaista i čita ovu zanimljivu i u pravom smislu riječi »senzacijonalnu« knjigu.

Dr. Hahn.

»POD GOROM«.*)

Knjiga o kojoj se jednoglasno pisalo u pozitivnom smislu. Knjiga sa kojom su bili zadovoljni kritici raznih ideoloških naziranja. Što sadrži ova knjiga, te zadovoljava tako različite ljude?

Knjiga je pisana iskreno i toplo. Tek da li je to danas dovoljno? Nije li danas prije svega važan autorov stav prema društvu? Ma se radilo i o Lici gdje je sve tako jednostavno, maleno i oskudno.

Pozorno treba čitati ove priče. Nisu nametljivi, ali se ipak osjećaju i u njima izvjesni društveni problemi. Čitamo u njima o onim jadnicima što putuju na rad u slavonske šume i američke rudnike, o bijedi, neznanju i nepogodama, o gospodarima i slugama.

Ako se ove priče uporede sa ostalom ličkom t. zv. literaturom, znače bezuvjetni plus. No – ako se knjiga uzme sama o sebi, bez obzira na pomenutu literaturu? Ne nameće li se pitanje, nije li takva knjiga zakasnila? Nije li se moralo pojaviti mnogo ranije nego hiljadudevetstotinatridesete godine?

Ali zar sve u Hrvatskoj nije zakašnjavalo? Kada bi se izradila tabela o uporednosti hrvatskih i sličnih evropskih pojava (Krleža je u svojoj studiji o Kranjčevićevoj lirici obradio jedan dio tog materijala, dakako obzirom na svoju temu) došlo bi se do rezultata, da je minimalni razmak zakašnjenja barem pedeset godina. Uzrok je na svaki način u raznolikosti tempa dru-

*)Mile Budak: Pod gorom. Ličke priče. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1930.

Digitized by Google

štvenog razvitka u Hrvatskoj i zemljama slične ekonomske strukture sa onim u zemljama strukture koja je komplikovanija.

Budakova knjiga govori o seljacima. Sa koje perspektive posmatra Budak svoje seljake? Ta nije staleško-seljačka, a nije ni moderna klasna. Slična perspektiva bila je u Evropi suvremena pred mnogo decenija. Ali ja govorim o knjizi, koja se pojavila u Hrvatskoj onakvoj kakva jest i zato je treba posmatrati u hrvatskim relacijama.

Još uvijek nije napisana historija hrvatske literature, koja bi ukazala na uzročnu vezu između stepenovanja ideoloških vrjednota te literature i razvoja produktivnih snaga u zemlji, da bi se tako moglo odrediti tačno mjesto Budakovoj knjizi. Stoga se može samo toliko kazati: bar jer pisana iskreno, knjiga daje točan prosjek kroz duhovnost hrvatskog građanina i baš zato se ta knjiga može nazvati dobrom, ma da ideološki stoji daleko od suvremenog socijalnog zbivanja . Profil Mile Budaka, kako se ocrtao u posmatranju ovom knjigom danih problema opravdava takvu ocjenu.

Milivoj Magdić.

HRVATSKI SJEVER I JUG.

Prije nekih dvanajst godina objavio je Đuro Vilović roman »Esteta«. Problem je romana postavljen naskroz individualistički, ali to ne smeta, da se kaže, kako je »Esteta« dobar roman. Nalazi se u njemu nešto tipično hrvatskog. Junak romana, Tvrtko Sanja, koncipiran je sa mnogo osjećanja stvarnosti. Na jednom mjestu romana govori Sanja ovako: »Beskućnik jesam, ali nisam bez domovine. Svjetski građanin da, ali u svijetu tražim Hrvatsku. Tražim je, ne nalazim je i ljubim je do kraja i zato sam bohem. Malo Hrvata žive u Hrvatskoj, a ja se Hrvatom osjećam izvan nje i to je moja pobjeda. Njoj je moja ljubav potrebna. Nju malo ljube, ona ima samo silno mnogo trubadura. Ja se grijem na svomu drhtanju, drhćem u toplini mojega proživljavanja. To je pjesma u prozi. Tamo gdje drugi ugledaju suhu prozu, ja nalazim svoju poeziju«. Bilo je to pisano prije dvanajst godina i više.

A danas? Kako danas istupa pred nas pjesnik Đuro Vilović nakon toliko godina traženja? Da li je danas našao Hrvatsku?

Njegova nova knjiga hoće da nam svjedoči o tome. Ona je zapravo varijacija na jednu jedinu temu: Hrvatska. I to ne Hrvatska iz iluzijonističkih snova Tvrtka Sanje, već konkretna Hrvatska sa ljudima kako uistinu žive tamo od hrvatskog sjevera sve do juga. U knjizi ne živi više problem jedne hrvatske individuje. Vilovic bi htio da dade nešto više: problem jednog čitavog kolektiva. Hrvatske. Sve u svemu razlog. da se knjizi pristupi najozbilinije.

U jednoj međimurskoj priči iz pomenute knjige govori Vilović: »Naš je Jezušek mali, sitan, progonjen i zabranjen. Oko našega se kupe sitni, mali, progonjeni, batinani, zatvoreni i zabranjeni Međimurci. Vide ga tako maloga i zadovoljni su, što je i on mali kao i oni. Ni njega ne može da nađe Herodeš, ni skribe, ni farizeji, kao ni našu ftičicu, ku je ljubav zmislila. Ni njemu nisu ništa mogli ni carevi rimski ni kraljevi judejski, ni njihovi suci, ni zakoni ni žandar, pa ni čitave vojske. Svi su oni prošli, a on je ostao. Uvijek mali, uvijek dragi«. (Priče govore o Međimurju iz vremena do oktobra 1918.).

U drugoj priči govori momak Martin Faradov: »Ljudi, sada je naše vrijeme. Puno smo pretrpjeli, a više nećemo, dosta je. Ove noći mora da nestane svega što je tuđe. Svega, jeste li razumjeli? Oganj i mač, puška i bodež neka nam skroji nove pravice? To su nas učili na ratištu, pa su nas i naučili. Živila Hrvatska!«

Tu je vidna jedna komponenta problema. Ona nacionalna.

U jednoj od dalmatinskih priča u Vilovićevoj knjizi veli Čupka, kći Laze, ribarskog gazde: »Zar da ja budem najgora na ovoj obali? Još nijedna nikad nije pošla za ribara, pa da pođem baš ja? Ja, Čupka Lazina jedinica? Laza je gospodar ribarski, a njegova jedinica da uzme ribara?«

Druga takva priča govori o ribarima: »Tamo su ribari, tamo su ljudi, kojima selo kaže, da ih je more uzelo i o njima ne vodi brige baš kao ni o psu sa djelomično izgubljenim repom. Kaže im, da su dangube, gladnici. Selo se smije njihovu gladu i nekad netko„ kad je sit, osjeti, kako je sretan, što nije među njima. Oni ne dolaze k selu, a kad bi došli, selo bi ih popratilo, kao što poprati Čuku, olinjalog psa«.

Tako imamo i drugu jednu komponentu: socijalnu.

Prema ovim citatima iz priča ovdje su vidne dvije komponente problema: nacionalna i socijalna. Ako pomenuti citati nisu nešto slučajnog u pričama, onda je jasno da je Vilović osjetio egzistentnost ovih pitanja. U takvom slučaju možemo upotrijebiti najstrože kritičko mjerilo, jer je očito, da pjesniku nisu bile zamagljene oči, kada je posmatrao izvjesnu stvarnost, koja je umjetnički oblikovana u njegovim pričama, pa ne može za njega biti isprike da odnosnu stvarnost nije uočio.

Kada se knjiga pažljivo čita, dolazi se do konstatacije, da se ta knjiga ne smije pažljivo čitati. Da pažljivo čitanje uništava čitav željeni učinak. Da Vilović nije dorasao problemu, koji je želio obraditi. Da način, kako on piše, upravo šteti liniju, na kojoj je knjiga imala biti koncipirana.

Naveo sam nekoliko citata, ali linija kroz njih povučena, nije idejna osovina same knjige.

Prije svega, materijal iz kojega je knjiga izgrađena nije proživljen, ili barem nije proživljen u onom smislu, kako to ovako koncipirana knjiga zahtjeva.

Materijal za knjigu snesen je odasvud. Bez unutrašnje veze. Idejni okvir zbijen je forsirano. Knjiga nema jedinstva.

Govoreći o knjizi naglasio je jedan kritik, da je Vilović pisac naše malograđanštine. Tek kritik nije povukao konzekvence iz svoje tvrdnje. On je knjigu ocjenio kao dobru.

Malograđanština nema ideologije. Ili ako je ima, ona je forsirana, namještena.

Kakvu literaturu čita malograđanština? U septembarskoj svesci »Književnika« napisao je Vilović »Sezonsku novelu«. Tu imamo jednu limonadu o muškarcu u zadnjim danima i dami s glatkom kožom i bistrim očima u aleji pod udarom sunčanih zraka. To je literatura za malograđanštinu.

Ali malograđanština osjeća katkada egzistentnost i nekih ozbiljnijih tema nego što su muškarci i dame po alejama. Malograđanština ne voli doduše ozbiljne teme, ali, eto, takvo je vrijeme danas. U takvom slučaju traži malograđanština da joj se takve teme naročito serviraju. Jer ona se uvijek kreće linijom najmanjeg otpora. Svaka ozbiljna tema ugrožava staložen mir malograđanštine. Eto zato joj se moraju ozbiljne teme servirati tako, da ona steče uvjerenje, kako je u svakom slučaju njena ravnoteža osigurana.

Mislim da je »Hrvatski sjever i jug« takva jedna knjiga.

Ne tvrdim da je ovaj proces kod Vilovića bio svjestan. Konačno kada nebi bilo Vilovića, neko bi drugi servirao takve teme. Jer malograđanština daje bazu na kojoj se razvijaju takvi procesi.

Malograđanština sama po sebi nije problem. Problem su oni odnosi iz kojih rezultira malograđanština. A baš danas problem i leži u dizanju tih odnosa. Da-

---

*) Đuro Vilović: Hrvatski sjever i jug. Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1930.

Digitized by Google

nas imamo i bazu na kojoj se razvijaju protivne snage. I zato Vilovićeva knjiga traži protest, baš u ime tih novih snaga.

Hrvatska kakvu nam je ocrtao književnik Đuro Vilović ne postoji. Neću da ulazim u to nije li možda nekada postojala. Ali danas takva ne postoji. Danas je Hrvatska ipak nešto bliža suvremenoj stvarnosti. Ljudi koji u njoj žive, mogu da rješavaju neke probleme. Ti hrvatski ljudi nisu transponirana malograđanština. Dogodilo se – do vraga – u toj zemlji ipak nešto. Ti hrvatski ljudi nisu danas sentimentalne lutke.

Drugi jedan kritik označio je Vilovićevu knjigu kao »pokušaj nedozvoljenog balansiranja između leva i desna« (M a s l e š a u »Stožeru«). I o tom bi se moglo govoriti, ali je osnovno – držim – ono što sam naprijed utvrdio. Uostalom u mojem tvrđenju uključeno je i ovo.

Inače da je Vilović jedan dio knjige zasebno izdao kao »Priče s međimurske ravni«, a drugi kao neke »Dalmatinske priče«, nebi trebale ove opservacije. Jer onda nebi bio izbačen ovaj problem. Onda bi se o tim knjigama pisalo, kao što se pisalo o »M a n d o r l a t u« i drugima i ništa drugo.

A ovako kritika Vilovićeve knjige mora značiti protest proti unašenja malograđanskih tendenca u ideologiju današnjice.

Inače šteta. Đuro Vilović nije baš nužno trebao da bude pisac malograđanštine. Njegov »Esteta« obećavao je mnogo. Zar nije mogao neko drugi da piše sezonske novele. Vilović je trebao, da trebao, da izgrađuje liniju »Estete«. Ja vjerujem da bi u tom slučaju mogao da napiše jednu dobru knjigu o Hrvatskoj.

Milivoj Magdić.

Interwievi Emila Ludviga

Početkom ove godine izašla je nova knjiga poznatog njemačkog književnika E m i l a L u d w i g a »Geschenke Lebens« (Darovi života). Na prostoru od punih 1000 strana iskusno i duhovito pero autora crta nam u živim bojama raznovrsne portrete, od kojih su najinteresantniji oni nekojih bivših i današnjih vlastodržaca. Sastanci Ludwiga s tim vlastodršcima nisu političke naravi; Ludwig nije političar, već bistri psiholog sa velikom erudicijom, radi toga su ti njegovi portreti interesantniji i mnogo više privlače od bilo kojih čisto političkih memoara i biografija.

Evo nekoliko slika iz te velike i bogate galerije:

U ležernom razgovoru sa razgovorljivim egipatskim kraljem Fuadom primjeti E. Luwig: »Kako mora biti teško izabrati dobre ministre!« Kralj Fuad mu odgovori: »Imamo vrlo bistrih glava, samo mora ih se znati naći. Ja sam dosada postepeno učinio ministrima oko 50 ljudi, koji prije nikada nisu bili ministri«.

»A koliko ih se je od njih pokazalo sposobnima?«, pita Ludwig.

Kralj veselo odgovori: »Taj sam broj zaboravio. Svakako za ministra nije onaj čovjek, čijemu se moralu ne može ništa prigovoriti. Takav odmah pravi krizu, sve napušta, i izjavljuje, da dalje ne može vladati«.

*

Talijanski kralj Vittorio Emanuele nije bio toliko razgovorljiv i ekspanzivan kao Fuad. U svom razgovoru sa Emilom Ludwigom izbjegavao je na svaki način razgovor o Mussolinu, i u čitavom razgovoru »prevario« se je samo jedan jedini put, zanešen historijskim sadržajem teme, koju je Ludwig zgodno nabacio primjetivši, da je bivši njemački car Vilim s usjehom izabrao za ministra Bismarcka. Talijanski kralj, pod neposrednim utiskom te primjetbe, upitao je Ludwiga: »Zar ga je on uistinu izabrao?« Jasno je bilo na što kralj tim pitanjem cilja, ali Ludwig je znao, da preko tog pitanja mora preći, i prešao je.

*

Interesantni su Ludwigovi razgovori sa nekojim nekrunjenim vladarima.

U razgovoru sa Venizelosom nabacio je Ludwig: »Grci su tako dugo bili pod turskom vladavinom, da oni danas lako podnašaju diktaturu nad sobom«. Kao nijedan pravi diktator, tako ni Venizelos ne priznaje, da je diktator. Stoga je odmah i spretno odgovorio Ludwigu: »Vi također mislite, da sam ja diktator! Gledajte, kod nas izlazi jedan list, koji već četiri tjedna neprestano piše, da je potrebno, da me se ubije i ubojicu već unapred proglašuje narodnim junakom. Ja sam izabran većinom naroda. Ako puhne vjetar s druge strane, mirno ću uzeti svoj šešir i otići. Je li to diktatura?«

*

Ludwiga je interesiralo i mišljenje najinteresantnijeg diktatora današnjice, Kemala paše. U maloj, tihoj vili na obalama Mramorskog mora primio je Kemal Ludwiga, koji mu je odmah primjetio, da se turska vlada mnogo ne brine, da sačuva staru narodnu tursku glazbu. Kemal, oduševljeni pristaša evropske civilizacije, upitao je Ludwiga: »Koliko je vremena trebala evropska glazba, da se dovine današnjeg stepena?« »Po prilici četiri stoljeća«, odgovorio je Ludwig. »Tako dugo nećemo čekati«, bijaše energičan odgovor Kemala.

*

Još kratku sličicu iz razgovora sa Mussoliniem. Razgovor se poveo o ratnoj opasnosti fašizma, na što Mussolini odgovara: »Ljudi se počimlju brinuti za rat tekar kad već krv teče. Zar nemamo već sada carinske ratove? Cijeli svijet kupuje Fordove automobile zato jer su najjeftiniji, a ipak svak psuje na Ameriku...

Na pitanje zašto je u današnje vrijeme tako malo sposobnih državnika, odgovorio je Mussolini: »Zato, jer je danas politika mnogo kompliciranija nego prije, i jer je kapitalizam progutao političke interese: cijeli se svijet brine samo za svoje i tuđe financijske stvari. Gdje su ona vremena kad se je čitavi svijet oduševljavao govorima Peela, Disraeli-a, Jaurèsa ili Clemenceau-a? Danas možete svakoga čuti u radiju, ali nitko ne razmišlja o njihovim govorima... Zato je danas potrebno vladati lično ili posredstvom ministarskog savjeta. Ljudi danas uistinu hoće, da se s njima vlada«.

Sigurno, da ovi nazori Mussolini-a ne bi odgovarali za Englesku, a niti za Njemačku. Kod toga je Mussolini prvi put dao onu svoju poznatu izjavu, da »fašizam nije roba za izvoz«.

Digitized by Google

Razgovor je ovako tekao dalje:

»Što će biti poslije diktature?«

»Nastati će razdoblje umora, dekadence«.

»Kako će dugo potrajati to razdoblje?«

»Godinu, deset godina – ovisit će od izdržljivosti i snage prijašnje (diktatorske) vlade«.

»Moguće, da ćete imati sreću i vladati kao Bismarck trideset godina!«

»Na to sam potpuno spreman«.

»A jeli i Italija na to spremna«, upitao je značajno Ludwig.

»Bezuvjetno!« odgovara samosvjesni Mussolini.

Vilko Ivanuša:

Lastavice na odlasku

Sakupljaju se mala vitka i svijetla tjelešca, sa strijelovitim oblikom, brzim krilašcima i živahnim cvrkutom. Da odlete od nas na jug, u zemlju sunca i topline, u zemlju mirisavih tropskih šuma, u zemlju njihove sreće i slobode.

I ostavljaju nas ovdje same, na ovom hladnom i kišovitom sjeveru, gdje je sve tako tmurno i žalosno, i po zimi hladno i ukočeno.

Gdje se smrzavaju ljudska srca i tjelesa malih ptičica!

U njihovim očima je čežnja za zelenilom i toplinom, a u njihovom cvrkutu osjeća se radost za skorim odlaskom.

Samo u našim očima odsijeva tuga za tim sitnim i veselim lastavicama, koje ne znaju za tegobe života i koje su nas svako jutro tako rano i pripravno budile svojom pjesmom.

I gledajući ih kako se sakupljaju i žustro oblijeću, obuzima nas samo jedna jedincata tjeskobna misao:

Drage male ptice! kako ste radosne i svježe, a kolike od vas neće stići u očekivanu zemlju. Popadat ćete od umora u proždrljivo more, koje će šumiti ispod vas, isto tako kao što umire izrabljen i osiromašen čovjek od umora, kad su mu već svu snagu ispili, a za uzvrat ostavili mu da umre na cesti.

Ili ćete se u svojoj čežnji za Suncem zaletjeti k hladnom morskom svjetioniku, koji će vas primamiti svojim lažnim i hladnim svijetlom i past ćete slomljene u grozne dubine, isto tako kao što padaju mnoga slomljena čovječja srca, koja su se sa čežnjom zalijetavala hladnom i lažnom blještavilu, misleći da je to Sunce na visovima života.

Samo nekoje od vas stići ćete u zemlju vaših čežnja i želja, kao što i čovječanstvo kroči uz teške žrtve u zemlju svojih čežnja i snova.

I tamo ćete opet propjevati svoju blagu pjesmu ljubavi, mira i sreće i vaše želje i sanje ipak će postati stvarnost, u skoroj budućnosti, a gdje je još naša pjesma ljubavi i jednakosti, miru i bratstvu, o kojoj tako često sanjamo i čeznemo za njom? . . .

Vi letite daleko od nas, i u slobodu prema sunčanim visinama, a mi ostajemo ovdje i osjećat ćemo studen i okivanje, a mjesto sunčanih visina tištit će nas izmučena Zemlja.

Zemlja, u kojoj je zamro mnogi ljudski smiješak i u kojoj su sagnjila tolika topla srca, sa svojim radostima i bolima, sa svojim brigama i smirenošću.

Vi ste bezbrižne i vesele, jer ne znate za tegobe i opasnosti, koje vas još u životu čekaju, a nama se već davno smijeh zaledenio na usnama i radost se skrutila u srcu.

Onim časom, kad smo osjetili nad sobom nečiju nepravednu i nezasluženu nadmoć, koja nas vrijeđa i ponizuje i koja u nama izaziva bijes i želju za osvetom i za izravnanjem sviju nepravda, koje su nam tokom vijekova nanešene.

Pjevajte veselo i bezbrižno, jer vaša pjesma tako često donosi malo radosti onima, koji nemaju ništa osim svog mukotrpnog života i kojima ste vi katkad jedina sreća i radost!

Odlazite u nepoznate daljine, a u proljeće, kad će se opet sve buditi na novi život, tada ćete nam se opet povratiti i donijet ćete nam opet malo vedrine u život.

Moguće vas ne će mnogi od nas dočekati, kao što se i mnoga od vas ne će više vratiti ovamo, ali usprkos svega život ide napred svojim određenim tokom, isto tako kao što će se jednom morati ispuniti naše sanje o kojima danas tek sa nekom bolećivošću u duši pomišljamo i tada će za nas sve skupa osvanuti novo proljeće sa Novim Životom i Novom Pjesmom Suncu na visovima života . . . .

Nove! **Nove!**

ILJA ERENBURG

LULE

Kao prva knjiga biblioteke
„SLAVENSKI PISCI"

Izišla

je jedna od najinteresantnijih djela poslijeratne literature. — Knjiga sadrži tri pripovjesti, pisane jedrim i divnim stilom. Način Erenburgovog stvaranja je u mnogome moderan, osobito u smislu filmskog postupka.

Cijena Din 8.--.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija,** Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Medveščak 47.

Digitized by Google

KROJAČKA PRODUKTIVNA ZADRUGA S. O. J.

ZAGREB
ILICA 49
(DVORIŠTE)

otvorila je vlastitu krznarsku radionu pod iskusnim vodstvom prvorazrednih stručnjaka. - Preporuča svoj bogati izbor raznovrsnog krzna. - Preuzima sve vrsti popravaka i fazoniranja. - Veliko skladište originalnih engleskih štofova za gospođe i gospodu.

IZRADBA GARANTIRANA

IZVOLITE NAS NEOBVEZATNO POSJETITI

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

Nova knjižara

Otvorena je u Zagrebu

NAKLADNA KNJIŽARA MERKANTILE,
Zagreb, Masarykova ul. 9

koja uz bogati izbor domaćih i stranih knjiga, počimlje sa izdavanjem beletrističkih djela najboljih domaćih i svjetskih pisaca. Kao prva knjiga izlazi

A. Cesarca: Tonkina jedina ljubav.

Knjižara je preuzela daljnje izdavanje Biblioteke 1000 svjetskih novela.

Nabavlja svaku domaću i stranu knjigu.

U jesen izlazi iz štampe

8. knjiga „Socim-Edicija"

Mirka Kus-Nikolajeva

»Marksizam i individualna psihologija« (Sociološka studija)

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Pozor foto-amateri!

Upotrijebite KODAK FILM VERICHROME

Najveći izum na polju amaterske filmske industrije

Visoko osjetljiv
Osjetljiv za boje

Fine pojedinosti u najsvjetlijim kao i najtamnijim dijelovima

Dobiva se u svakoj foto-trgovini

KODAK D. S. O. J. ZAGREB

Zvonimirova ulica 2. — Na malo: **Praška ulica 2.**

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. ▪ 1. NOVEMBRA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Mih. Konstantinović: Pravo, sila i pravičnost.
Mirko Kus-Nikolajev: Paul Levi
Vladimir Angelus: Japanski imperijalizam.
Cvetko Kristan: Radničke produktivne zadruge.
Milivoj Magdić: Literatura četvrtog staleža.
Sav. M. Štedimlija: Cerkvenik i neki slovenski književnici.
Ernst Toller: Trovački proces Riedel-Guala.
Upton Sinclair: Johann Wolfgang Goethe.
Boško Vračarević: Dva mjeseca rada u Nar. Kazalištu.
Medju knjigama:
M. K. N.: Ratni roman nemačke mornarice.

BROJ 11

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Uskoro izlazi

8. knjiga

„Socim-Edicija"

Mirka Kus-Nikolajeva

Marksizam i individualna psihologija

(Sociološka studija)

Osiguranje pokriva svaku štetu od požara, groma i tuče! – Životnim osiguranjem štediš za stare dane i skrbiš za svoju porodicu u slučaju prerane smrti!

Za provedenje takovih i svih drugih vrsti osiguranja obratite se na najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA"

OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA U ZAGREBU,

koju je godine 1884. osnovala općina slobodnog i kr. glavnog grada Zagreba.

»CROATIA« ima svoje sjedište u ZAGREBU u vlastitoj palači, na uglu Masarykove i Preradovićeve ulice, a svoje filijale i zastupstva u Beogradu, Dubrovniku, Karlovcu, Ljubljani, Mariboru, Osijeku, Sarajevu, Splitu, Subotici, Šibeniku i Velikom Bečkereku.

Mjesni povjerenici i zastupnici zadruge nalaze se u svim većim mjestima naše države. – Zadružna jamčevna sredstva iznose preko dinara 114 milijuna. – Do sada isplaćene odštetnine premašuju već svotu od dinara 125 milijuna.

Osiguravajte se dakle kod domaćeg osiguravajućeg zavoda »Croatiae«.

Nova knjižara

Glavno zastupstvo Socim edicija!

Otvorena je u Zagrebu

NAKLADNA KNJIŽARA MERKANTILE

Zagreb, Masarykova ul. 9,

koja uz bogati izbor domaćih i stranih knjiga, počimlje sa izdavanjem beletrističkih djela najboljih domaćih i svjetskih pisaca. Kao prva knjiga izašla je

A. Cesarca:

TONKINA JEDINA LJUBAV.

Knjižara je preuzela daljnje izdavanje Biblioteke 1000 svjetskih novela.

Nabavlja svaku domaću i stranu knjigu.

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.
UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

DROJ 11. ZAGREB, 1. NOVEMBRA 1931. GODINA IV.

Mih. Konstantinović:

Pravo, sila i pravičnost

Kad diskutuju pitanje suštine prava, skoro svi autori osećaju potrebu da situiraju p r a v o prema s i l i i onda ga neki identifikuju sa silom a neki ga njoj oponiraju. Oni prvi su navedeni na to konstatujući vrlo mnogobrojne nasilne izmene pravnog poretka. U tom shvatanju utvrđuje ih pojava da moćni utiču jače na formiranje prava, kao i očigledna činjenica da pravo bez sankcije (koju pruža organizovana društvena sila) praktično ne znači mnogo. Pravo je nemoćno da uvek natera silu da mu služi, a sila može raspolagati pravom. Uz to se primećuje, da se sila ne manifestuje uvek brutalno, violentno, već da se često maskira, što ne menja njenu suštinu. – Drugi mislioci, uvređeni u svom osećaju pravičnosti, hteli bi da gruboj sili odreknu taj značaj i da pravu dadu bolje i plemenitije osnove nego što je sila. Po njima se pravo i sila isključuju, jer jedno ne dira drugo. Identifikovati pravo i silu znači, po njima, dekuražirati dobre i navoditi na nasilja protiv poretka. Takvim shvatanjem se legitimira svako nasilje i demoriliše društvo. Pravo, dakle, nije sila, već izraz pravičnosti.

U istinu, ni jedno od ova dva suprotna shvatanja, sa svima njihovim niansama, a one su mnogobrojne, ne izgleda tačno. Niti je pravo sila, niti je ono izraz pravičnosti. Ono se ne sme sa njima identifikovati, kao što se dejstvo ne sme identifikovati sa uzrocima, pa ni sa pojedinima od njih. Pravu je potrebna sila, kao što je, na primer, bilju potrebna voda ili sunčana svetlost. I kao što se ne može reći da je biljka voda ili sunčana svetlost, tako se ne može reći da je pravo sila. Uostalom, silom se ne može ništa protiv prirode stvari, i ako sprovođenje izvesnog pravila u datoj zajednici nije omogućeno uslovima života te zajednice, ono se silom ne može naturiti. Razni pokušaji u današnjoj Rusiji mogu dati dokaze za to. Rodoskvrnjenje je nekad bilo vrlina; ko bi ga mogao danas silom nametnuti u nekoj civilizovanoj državi? – Ne može se reći ni da je pravo pravičnost, jer shvatanje pravičnosti varira ne samo u vremenu, već i prema sredinama; čak i u jednoj istoj sredini razni slojevi društveni mogu imati različito shvatanje pravičnosti. Za Aristotela je ustanova ropstva bila osnovana u samom prirodnom pravu, a danas se smatra da su i slobodni radnici u suviše velikoj zavisnosti od poslodavaca, te sva moderna zakonodavstva preuzimaju razne mere za obezbeđenje radnikove nezavisnosti. Lepo je Paskal primetio da »menjajući klimu pravilno ili nepravilno menjaju i kvalitet. Tri stepena uzdignuća pola izvrću celu jurisprudenciju. Jedan meridijan odlučuje o istini... Ono što se smatra za istinu s ove strane Pirineja, smatra se za zabludu s one strane«.

Ako pravo nije ni sila ni pravičnost, u kakvom je ono odnosu prema njima?

U stvaranju obaveznih pravila društvenog ponašanja učestvuju razni faktori. Zakonodavac samo formalno stvara pravna pravila; stvarni izvori prava nalaze se mnogo dublje. Zakonodavac daje izraz pravu koje se stvara u zajednici. Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. Pravo svake zajednice odgovara težnjama i potrebama te zajednice.

Ali, u jednoj istoj zajednici razni slojevi i grupe mogu imati suprotne težnje i biti u sukobu među sobom. Tako obično i jest. Pored jednog manjeg broja stvari u kojima su svi složni, pojedinci i grupe imaju suprotne interese, nalaze se u neslaganju u pogledu drugih stvari. Njihove težnje su suprotne. Izgledalo bi stoga da pravo jedne zajednice ne pretstavlja težnje onog društvenog sloja, koji je dovoljno jak da nametne svoju volju.

U stvari, pravo svake zajednice je r e z u l t a n t a tih suprotnih aspiracija i napora pojedinaca, grupa i klasa, koji je sačinjavaju. Pri odlučivanju u tim sukobima učestvuje i sila, moć u svima vidovima: bogatstvo, moralni ugled, katkad i brutalno nasilje. I ti sukobi nikako ne prestaju. Sa nestankom jednog razloga za borbu nastaju drugi, i pravno pravilo koje je nastalo iz jednog sukoba, već pripada istoriji. Uvek se nađe interesa koje ono ne zadovoljava i čija će koalicija započeti borbu za njegovo uklanjanje. Tako se pravo nalazi u stalnom postajanju. Sa većim ili manjim naporom ono evoluira prema evoluciji potreba i ideala date zajednice. Što pri tome dolazi po nekad do

Digitized by Google

izražaja sa raznim faktorima stvaranja prava i sila, to se najčešće da obraniti nesaglasnošću postojećeg prava sa stvarnošću; tek, iz toga se ne može zaključiti da se pravo identifikuje sa silom. Famozne reči o sili, koja igra ulogu babice pri rađanju novog društvenog poretka, tačne su sa tim dodatkom, da ima mnogo porođaja koji se sasvim normalno završe i bez intervencije babice.

U sukobu suprotnih težnji iz koga stalno nastaje pravo, osećanje pravičnosti igra ne malu ulogu. Ako nismo uvek skloni da osetimo nepravičnost našeg držanja, mi uvek osećamo kada naši protivnici delaju nepravično, i to nas podstrekava na otpor. Stoga se za pravo može reći da je ono, u izvesnom pogledu i u izvesnoj meri, rezultat reakcije našeg osećanja pravičnosti na silu. Ta reakcija može imati razne stepene intenziteta, biti jača ili slabija, i pravo će prema tome biti bliže ili udaljenije od pravičnosti, kako je mi osećamo.

Mirko Kus-Nikolajev:

Paul Levi

> .... socijalistički društveni sistem može biti samo istorijski produkt, rođen u sopstvenoj školi iskustva, u času izvršenja, iz bivanja žive istorije, koja jednako kao i organska priroda, – čiji je konačno deo, – ima lep običaj, da zajedno sa stvarnom potrebom uvek proizvodi i sretstva za njeno udovoljenje.
>
> ROZA LUXEMBURG.

U svom napisu o smrti Paula Levia, podvukao je Leopold Schwarzschild jednu jedinstvenu činjenicu: »... još danas je mogao među nama živeti, da nije sramotna povreda pravno i medicinski utvrđenih dužnosti stvorila u roku od pet groznih minuta od njega senu«.

I danas kad je već nekoliko meseci premašilo jednu godinu dana od njegove smrti još uvek je neverovatna tragika tih zadnjih pet minuta. – Bilo je to noću 9. februara 1930. Levi je bolovao od gripe i upale pluća i savijao se u vrućici i besanim noćima, punim jezovitih deliričnih priviđenja. I... bolničarka ga ostavila na čas samog i taj čas odlučuje. Nesigurnim korakom prilazi Levi prozoru, – moguće u čežnji za svežim zrakom, – drhtavim rukama otvara zapore, saginje se, od vrućice iznureni organizam gubi ravnotežu i sa V. kata ruši se telo na pločnik... Radi nekoliko šupljih časova radniki pokret u Nemačkoj izgubio je jednu od najmarkantnijih svojih ličnosti, jedan od svojih najsnažnijih individualiteta. – Sa više savesnosti bio bi nemačkom proletarijatu sačuvan jedan skupoceni život... Tako je taj život bio u potpunom smislu reči – slomljen, razbijen...

*

Čudan je slučaj, da je Paul Levi izdahnuo nedaleko onog kanala, čija je mutna voda naplavila mrtvo, izranjeno i izobličeno telo Rose Luxemburg. A ta žena stajala je na početku i na završetku političke i pravničke karijere Paula Levia. U znako njenog intelekta izrađen je profil Levia, – u znaku njene smrti leži i tragika njegove pogibije.

Rosa Luxemburg, koja je izvršila najpresudniji upliv na život Paula Levia, bila je među prvima, koji su upozorili na surovosti pruskog militarizma. Ona je već pre rata upozorila nemačku javnost na sva ona zlostavljanja vojnika, koja su bila redovna pojava u pruskim kasarnama. Njen glavni branilac bio je mladi advokat Dr. Paul Levi.

I branilac pravednosti, advokat obespravljenih ostao je on kroz ceo život, bilo to u sudnici, bilo na govornici parlamenta. Najsjajnije njegovo pravničko delo bila je optužba protiv državnog tužioca Jornsa, koji je ubojice Rose Luxemburg i Karla Liebknechta zaklonio pred pravdom. I samo smrt ga je zaprečila, da dovrši ovaj proces, koji je tako jasno osvetljavao trulež nemačkih pravnih odnosa u kojima su još uvek bile smetnje i brane stari vilimovski tipovi.

*

Drugarstvo sa Rosom Luxemburg rano ga je skrenulo na put beskompromisnog radničkog političara. Za vreme rata pokazao je besprimernu odvažnost u borbi protiv rata i nemačkog militarizma. Neustrašivo je branio osramoćeno i obeščašćeno čovečanstvo. Prilike u Nemačkoj pomicale su ga sve više na levo, tako, da je iza smrti Luxemburgove i Liebknechta bio jedini, koga je moglo zapasti vodstvo levičara. Postao je predsednik Komunističke Partije Nemačke (1919.–1921.) ali doskora je opazio, da diktati Moskve mogu samo oštetiti politički razvoj evropskog radničkog pokreta.

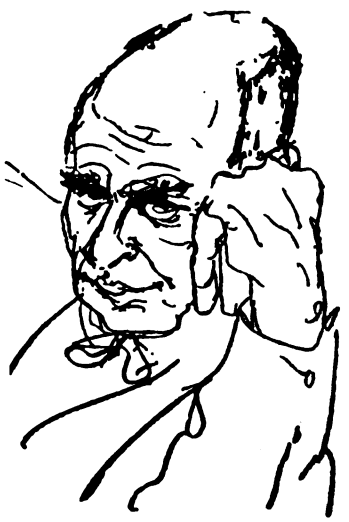

PAUL LEVI.

Digitized by Google

I u onom času, kada je Levi došao do ubeđenja, da je boljševička taktika štetna, napušta svoj položaj i prelazi nemačkim nezavišnjacima, da se posle zajedno s njima ujedini sa većinašima u Ujedinjenu Socijal-Demokratsku Partiju Nemačke.

Ništa više i bolje ne osvetljuje njegov karakter nego taj čin. On je izvršio oporuku Rose Luxemburg i napustio moskovsku partijsku autokratiju kad je video, da njeni metodi ugrožavaju demokratiju a njihov pučizam onemogućuje sazrevanje radničke klase. Njegovu odluku požurio je puč Bele Kuna 1921. u Madžarskoj, koji je progutao hiljade nevinih žrtava i upropastio tekovine madžarskog proletarijata. Kod ovog puča se jasno zapazilo naivno precenjivanje poseda državne vlasti sa strane komunista, koje je naročito karakteristično u socijalno i ekonomski nerazvijenim zemljama. Posedom državne vlasti misle komunisti, da mogu socijalizam oktrojirati. Taj način rezonovanja podseća na reči Trockog, koje je uputio ruskim socijal-revolucionerima prigodom afere Azeva: »Vi hoćete istoriji prezentirati račun pre nego je dospeo«.

Proleterska savest i socijalistička kultura diktirali su Leviu, – pokraj odlika njegovog karaktera i intelekta, – da odbaci politiku moskovskog partijskog prestiža, koja je uvek na novo raspirivala sve neodgovorne elemente na neodgovorna dela.

*

Pošaljite

dužnu pretplatu!

Rekao sam, da je Paul Levi svojim napuštanjem nemačke komunističke partije vršio oporuku Rose Luxemburg. Evo zašto: Tokom leta 1918. pisala je Luxemburgova članke za »Spartakusbriefe« i u tim se člancima kritički izražavala o taktici boljševika. Prijatelji su smatrali, da obzirom na mirovne pregovore u Brest-Litovsku nije oportuno, da se ti članci štampaju. Sam Levi je u septembru 1919. otputovao u Breslau, gde je onda Lexemburgova bila zatvorena, da je odvrati od štampanja tih članaka. On doduše nije Luxemburgovu uverio ali ju je sklonuo, da odustane od daljnjih kritika.

Da Levia uveri o ispravnosti svoje kritike, Luxemburgova je napisala čitavu broširu, koja je posle njene tragične smrti štampana pod imenom: »Die Russische Revolution«. Kako je kritika Luxemburgove bila ispravna svedoči činjenica, da su tu broširu hteli uništiti. Levi ju je štampao 1922. i time predao javnosti prvu sistematsku kritiku Ruske Revolucije, koju je pisala žena, koja je svoj život žrtvovala za ideale ove revolucije. Njen kritički stav kao da je opravdao poznate reči Viktora Adlera: »Ima ljudi koji su zgodniji kao mučenici nego kao partijski drugovi«.

Luxemburgova je u popratnom pismu Leviu, – kada mu je slala taj rukopis, – napisala: »Ja pišem ovu broširu za Vas i ako mogu samo Vas uveriti, onda ovaj moj rad nije bio uzaludan«. – I doista. Njeno delo nije bio uzaludno. To je posvedočio dalnji život i rad Paula Levia.

Rosa Luxemburg je u glavnom odbijala sovjetski antidemokratizam, terorizam i politiku pučeva. Ovo njeno stanovište prihvatio je Paul Levi i obelodanivši njeno delo vršio je i propagandu za njene ideale. Vršio je njenu oporuku sve do svoje smrti.

*

Vrativši se u socijalističku partiju, Levi je, – razumljivo, – ostao na levom krilu, u opoziciji. Njega je odbijala kompromisnost i elastični »princip svrsishodnosti«, kojim su se služili partijski desničari. Živo vreo iz koga ključa snaga socijalizma za njega je bio proletarijat a ne politička situacija ili računski manevar.

U svojim kritikama partijske desnice (naročito u »Sozialistische Politik und Wirtschaft« i u »Klassenkampf«) bio je jednako objektivan kao i u svojim kritikama boljševizma. On je boljševizmu pristupao sa činjenicama a ne antiboljševičkim parolama i frazama. I upravo za to je bio opasniji protivnik od uvodničara »Vorwärtsa«. A prema desničarima je stav njegove kritike ostao uvek u granicama prokušanih socijalističkih iskustava i određenih marksističkih postulata.

Naročito se ta kritika izražavala u pitanjima koalicione politike Socijal-demokratske partije. Za njega je bilo jasno, da se prvenstveno ima da izgradi samostalna proleterska akcija, koja treba da nađe oslon u masama a ne samo u klupama parlamenta. Kao političar, ili tačnije aktivni istoričar, Levi nije mogao ni hteo računati sa efemernim uspesima t. zv. realne politike, koje je naknadno proletarijat uvek teško naplaćivao.

Svoje stanovište je Levi markirao rečima: »Konačno će se i u internacionalnom razmeru morati da reši pitanje, da li jedna socijalistička stranka može preuzeti vlast, dok subjektivno ili objektivno može terati samo kapitalističku politiku«.

Te reči primaju naročito značenje prigodom zadnjih događaja u engleskoj Labour Party i akcije R. Macdonalda. Ne sme se pustiti iz vida činjenica, da je državna vlast izražaj volje, koji reflektuje iz određenih ekonomskih uslova. Ona se opredeljuje kao klasni autoritet i proletarijat nema nikakvog razloga da tom autoritetu daje podršku. Njegove celji prevazilaze okvir sadašnje političke situacije i on ima da vodi računa o konačnim traženjima svoje klase. Treba biti na čistu, da se ne radi samo o nekoj proleterskoj »politici« već da sa proletarijatom nastupa i jedan posebni svet skroz oprečan građanskom svetu, kome ne vodi nikakvi mostovi.

Levi se nije podavao iluzijama. Njemu je bilo jasno, da se svetsko-ekonomske i svetsko-političke odnose ne može korigirati i da su sukobi neizbežni na današnjem privrednom terenu. I ako nije odbijao pacifizam, kao ni instituciju Društva Naroda on je redovno podvlačio, da se ovde radi o građanskim a ne proleterskim metodima. Mir sveta mu ja samo garanto-

Digitized by Google

vao socijalizam. I odgajanje masa za socijalizam bila je glavna zadaća, koju je postavljao na čelo svojih zahteva upućenih partiji. Velike i male koalicije veliki i mali kompromisni za Levia ne samo da nisu ništa značili već su naprotiv kočili odgoj širokih masa za jednim određenim ciljem.

•

Nema sumnje Paul Levi je bio ličnost posebnog formata. U partijskoj vrevi se često gubio njegov otmeni lik. Bio je grandseigneur velikog stila za koga ispravno veli Schwarzschild, da je bio: »poslednji Grk, poslednji lord, poslednji mladić«.

»Taj univerzalni duh jednako je poznavao Tukidida kao i Linnéa, on je danas mogao da sedne i da piše studije o sukobu Sokrata i kožara Kleona ili o razlici Scipionove strategije prema kartaškoj a sjutra da izrađuje studiju o plodovima opuncije ili da priča o dvema vrstama vrana, koje nastavaju na desnoj i levoj obali reke Odre«.

Ne samo kao političaru već i kao čoveku gadilo mu se sve sitno, sitničavo i šablonsko. Kao što je voleo sunce i zrak Engadina, tako je voleo i široke razmere i koncepcije u politici. Okviri su ga stezali. Mnogo toga nisu razumeli kožari Kleoni oko njega...

Voleo je lepotu starih fajansa, tulipane i muziku. Voleo je žene, ruže i hrtove. Ali iznad svega voleo je proletarijat...

Vladimir Angelus:

Japanski imperijalizam

Društvo Naroda ne može da riješi mandžurski konflikt. Niti onda, ako na njegove predloge pristanu Japan i Kina. S razloga što japanska vlada nije u položaju da dade sigurne garancije, da će ispuniti svoja obećanja. Treba znati, da je prepad od 18. septembra, kojim je japanska vojska počela osvajati južnu Mandžuriju, učinjen sa znanjem japanske vlade, ali bez njenog odobrenja. To nije bilo teško. Velik dio Japanaca oduševio se sa imperijalističkim pothvatom svojih generala. Nacijonalna bujica, podražena imperijalističkim apetitom zahtjevala je okupaciju Mandžurije. Toj se psihozi prokorio Tokio i vlada minseita.

Prvo otrežnjenje od tog ludog imperijalističkog i osvajalačkog pothvata prouzrokovao je kineski bojkot japanske robe. Japanska je vlada iskoristila ovu priliku i iznela podatke o izvozu japanske robe u Kinu. G. 1929. bilo je izvezeno robe za 532 mil. jena, g. 1930. je ta suma pala na 400 mil. jena, a prva polovina g. 1931. iznosila je samo 140 mil. jena. – To je bio dovoljan alarm za uzmak. Ovaj bojkot pokazao je da bolje odgovara svrsi, nego bombardovanje Kioučoua sa strane japanske avijacije.

Koliko je sa formalne strane uspjelo Japan prisiliti na uzmak, to je Japan sa materijalne strane iznio pobjedu. Iz slijedećih razloga: Japanu su priznati »posebni« (!) interesi u Mandžuriji i pravo da te interese zaštićuje. Na koji način i kakovim mjerama, o tom se Društvo Naroda ne usuđuje da izjavi. Zato je naivno misliti da bi se taj konflikt mogao riješiti direktnim pregovorima. U pitanju je imperijalna moć Japana u Mandžuriji. Njen osvajalački temperamenat nikada ne će dozvoliti, da bude potisnuta iz svoje azijsko-kontinentalne kolonije. A to bi se desilo onim časom, kad bi Japanci pristali da Kinezi slobodno grade željeznice u Mandžuriji. I tako je došlo do tog apsurda, da Mandžurija državno-pravno doduše pripada kitajskoj republici, ali ova nema nikakovu ingerenciju na njeno upravljanje. 300.000 Japanaca ugnjetava 30,0000.000 Kineza. Iz Mukdena formalno vlada kineski maršal »trima istočnim provincijama« Kine. Zapravo Mandžurijom vlada japansko društvo južno-mandžurske željeznice – South Manchuria Railway Cy.

Na čelu tog društva nalazi se bivši ministar grof Ušida, koji je otvoreno izjavio da će silom provesti tajni ugovor od g. 1905. između Japana i Kine. U tom ugovoru – za koji postoji opravdana sumnja da je lažan – obvezuje se Kina, da ne će graditi željeznice koje bi konkurirale južno-mandžurskoj.

To znači drugim riječima: Kina prepušta imperijalističkoj pohlepi Japana slobodu kolonizacije i eksploatacije plodnog mandžurskog tla. U kojoj se vlasti nalazi Južno-mandžurska željeznica, onoj pripada apsolutna kontrola produkcije i izvoza Mandžurije. Kao jedina željeznica, kontrolirala bi sav privredni razvoj u zemlji. A to znači onda: brza i sigurna kolonizacija. Međutim Kineska republika na to nikada nije pristala i ne pristaje ni danas. Ona svojevoljno gradi željeznice i to sa svojim kapitalom i sa američkim materijalom, samo zato, da što prije istrgne Mandžuriju iz pandža Japanaca. Borba ide za sve, za Mandžuriju. Nikakovo provizorno utanačenje ne će riješiti ovaj spor. On će tako dugo potrajati dok ne pobjedi Kina ili Japan. Ne za zelenim stolom. Nego na zelenom polju. To polje je vrlo plodno mineralijama, rudama, zlatom, i rodi žitaricama, kojim bi se mogli da prehrane milijuni i milijuni žitelja. Mandžurija je najbogatiji i najplodniji kraj na dalekom Orijentu. Razumljiva je onda borba za njegovim posjedom.

Nerazumljivo je, međutim, da Društvo Naroda pokušava da riješi taj spor sa jednim aranž-

Digitized by Google

manom, koji a priori onemogućuje sporazum. Jer nikakovo vraćanje u stanje status quo ante neće pomaknuti konflikt sa mrtve tačke. A ta se zove: smije li, može li, Kitaj na vlastitom teritoriju da gradi željeznice ili ne? Pozitivan ili negativan odgovor riješio bi taj zaplet. Budući da bi odgovor mogao da bude samo jesan, to ga se Društvo Naroda ne usuđuje da izreče. Zašto? Jer znade, da bi u tom slučaju Japan napustio Društvo Naroda ili se ne bi pokorio odluci D. N. što bi vrlo naškodilo ugledu ove visoke institucije.

S druge strane, Kina se opravdano bori za svoja suverena prava (koja u Aziji ne imaju isto značenje kao u Evropi) i bezobzirno provodi svoje planove gradeći željeznice i pomorske luke i tako pomalo emancipuje Mandžuriju od Japana. – Mlada imperijalistička velevlast na to poduzima ratnu ekspediciju, na bruku Kellogovog pakta i Društva Naroda, koji da sačuvaju svoj ugled, nastoje uvjeriti Evropu da se radi »samo« o jednoj okupaciji u interesu imetka i života Japanaca, koji su izloženi napadajima kineskih razbojničkih horda. Eto, što bi se u Evropi bez daljnjeg kvalifikovalo kao »ratni izazov«, to za Aziju znači samo vojničko-pacifističku ekspediciju za očuvanje japanskih interesa.

Idemo dalje. Akceptirajmo ovu nemogućnost sa međunarodno-pravnog gledišta. Ta povreda državnih granica ipso facto zahtjeva energičnu i beskompromisnu intervenciju D. N. u korist povređenog člana ove institucije. Principi, koji vrijede za evropske članove, zar ne vrijede za azijske? Zato je naivna interpretacija onih, koji kažu, da je D. N. postiglo neki uspjeh, ako Japan prihvaća »mirno« rješenje spora.

To je svjesno zavaravanje sebe i drugih iz simpatije za Ligu Narodu. Ovakova je politika pogrešna, a može da postane opasna. Jednog dana poslužit će se ovim precedensom i koja evropska država. Što onda? – Jer, tako dugo, dok se japanska vojska nalazi na mandžurskom teritoriju – ma i na području Južno-mandžurske željeznice – vrši pritisak na Kinu, te joj diktira zahtjeve japanskog imperijalizma.

Na takovoj podlozi sklopljen sporazum ne znači riješiti spor. G. 1905. i 1916. situacija bila je gotovo ista. Danas je zato gora, što se D. N. uplelo u taj konflikt, te se založilo svojim autoritetom, da ga i aplanira. A uspjeh je iz gore izvedenih razloga, više nego problematičan.

Međutim, vratimo se natrag Japanu!

Na žutom otoku sve više osvaja teren agitacija za pozitivnim rješavanjem mandžurskog spora. Misli se, naime, da se pokuša podijeliti interesne sfere sa SSSR i USA, a na račun Kine. Japanski nacijonalizam i imperijalizam, htio bi, prvo, nagoditi se i udovljiti želje spomenutih država, da dobije slobodne ruke u Mandžuriji.

Varaju se zato oni, koji drže, da će se Japan ikada odreći Mandžurije. Jer japanska spoljna politika zove se »mandžurska kolonija«. Stoga, možemo u daljoj ili blizoj budućnosti, da očekujemo nove sukobe, nove konflikte, a eventualno i rat, kojeg će izazvati japanski osvajalački imperijalizam.

Cvetko Kristan (Ljubljana):

Radničke produktivne zadruge

POVODOM STOGODIŠNJICE.

Početkom oktobra o. g. prošlo je sto godina kako je bila u Francuskoj ustanovljena prva radnička produktivna zadruga, prva organizacija one, gotovo utopije, koju su radnici u prvim počecima svog pokreta, koji u tome smislu počima sa 19. stoljećem, nazivali imenom »self governing workshop«. Ta »radionica, koja se sama upravlja«, odnosno kojom upravljaju radnici, a ne neki poduzetnik, bila je obećana zemlja za radništvo u početku razvitka industrije, za kojom je težilo i u kojoj je ono vidjelo veliki dio svojih dostiživih ciljeva.

Uvijek je to tako. Kada se je na jednoj strani pojavio poduzetnik, koji je sa radništvom sklapao radne ugovore i kupovao njegovu radnu snagu kao strojeve i drugu robu, uredio ju i organizirao kao sve drugo, pokrenuo ju u tok, a po svršenom radu platio ju prema pogodbi, a sav dobitak, odnosno sav na njega otpadajući dio viška vrijednosti pridržao za sebe, kao nešto, što je samo po sebi razumljivo, a na drugoj posloprimac, koji je sklapao sa vlasnikom produkcijskih sredstava samo obične radne ugovore, a od postignutog viška vrijednosti nije primio ništa više od ugovorene nadnice, a raditi je morao pod nadzorom i pritiskom poduzetnika, – radnik je odmah u početku industrijalizacije obrta osjetio svu nepravednost i nepravilnost tog odnošaja i takvog uređenja. Vidio je, da prelaze izrađeni proizvodi u potpunu svojinu poduzetnika, te da ih on mora u slučaju da ih treba, ponovno da kupuje kao potrošač onda, kada su već prošli sve faze cirkulacije, i da je kod toga dva puta oštećen: prvi put bio je oštećen po poslodavcu, kada je od njega primio u obliku nadnice samo mali dio viška vrijednosti, čime je ali povećao višak vrijednosti koji je otpao na poslodavca, a drugi put sada, kada mora te proizvode, koje je možda i sam izradio, da kupuje, po najvišoj cijeni u zadnjoj fazi cirkulacije kada on još mora da plati sve zarade i svih ostalih prometnih posrednika.

Tražeći tome pomoći, vidio je spas u organizaciji, koja bi sakupila za radionicu potrebna sredstva, u

Digitized by Google

kojoj bi bili svi zaposleni radnici suvlasnici, gdje bi ti radnici po vlastitom nahođenju i volji birati i svoje poslovođe, i gdje bi poslije na njih otpadajući dio viška vrijednosti (oblik je irelevantan, bio to dobitak, ušteda ili povećanje investicija) sami međusobno razdijelili, dodijelili ga kao socijalni kapital prometnim sredstvima, ili ga drugčije upotrijebili za vlastite koristi, a ne za koristi poduzetnika.

Tako se je bavio tim pitanjima cijeli niz zadružnih i socijalističkih teoretičara. Ali prvi koji je ostvario u tom smislu svoju zamisao, bio je francuski liječnik Philipp B. Buchez (1791.–1868.). Mnogo slobodnog vremena posvetio je Buchez, koji je bio učenik Saint-Simona i Fouriera, socijalnim i političkim pitanjima, te je tako htio krčiti put ideji o udruženjima radnika u produktivne svrhe. U svojem listu »L'Europeen« (1831.–1832.) mnogo je pisao o tim pitanjima, a produktivne zadruge zamišljao je zapravo na vjerskoj bazi i u obliku kongregacija laika. Članovi takvog udruženja položili bi na određeni način nekakav zavjet siromaštva, te bi prepustili svoj dio prinosa zadružnom, zajedničkom (socijalnom) fondu, u korist budućih zadrugara kako bi ti imali zajednički kapital na besplatno uživanje i uporabu, a da im ne bi bilo potrebno, da tome sami doprinašaju, poput prvih radnika. Premda, kako je već naprije rečeno, učenik Saint Simonove socijalističke škole, bio je Buchez duboko religijozan čovjek i pisao je u svojem listu: »Sve zapovjedi i nauke kršćanstva moraju tvoriti temelje socijalnog življenja«. Ta njegova ideja socijalnoga kapitala, koji da bi bio nešto neprikosnovena, koji bi udružen svima pomagao, koji bi pripadao svima i nikome, koji bi se morao povećavati i umnožavati, a nikada ne dotaknuti, bila je njegova namisao. Taj kapital imao bi da postane nekakav temelj gospodarskog oslobođenja radničke klase. Da bi svi, koji ne posjeduju imetka njega posjedovali, a da se ne bi trebalo latititi privatne svojine i da nebi bilo od potrebe utjecati se pogrešnoj samilosti modernog čovjekoljublja, potrebna su po Buchezovom mišljenju druga sredstva, a ta bi imala biti radna udruženja. Buchez je dakle htio da učini nekakvu operaciju bez boli i bez krvi.

Tako je on ustanovio godine 1831. u Parizu prvu produktivnu zadrugu na svijetu, i to udruženje stolara, koje kako izgleda, nije nikada počelo da djeluje. Bila je to po svoj prilici zadruga na papiru, za koju je Buchez sastavio izvrsna pravila. Ali drugi pokus udruženje pozlatara (onih za imitaciju), bio je sretnije ruke: ta zadruga, ustanovljena godine 1832. postojala je i djelovala do godine 1873.

Ideju o produktivnim zadrugama prihvatili su još razni drugi teoretičari zadrugarstva i socijalizma, od kojih napominjem samo Charlesa Fouriera, Louisa Blanca i Ferdinanda Lassalla. Ta ideja rašrila se je osobito do sedamdesetih godina prošloga stoljeća, a naročito u Engleskoj, Francuskoj i Belgiji, a djelomično i u Njemačkoj, ali poželjnih uspjeha nije postigla. Razloga je vrlo mnogo. Nekoje navodim: pomanjkanje kapitala i radi toga malo mogućnosti, da se prati duh vremena i ustraje u konkurenciji sa privatnim poduzećima i velepoduzećima; premalen djelokrug i premalena interesna sfera, jer je moguće u članstvo primiti samo mali krug ljudi (zaposlene radnike), u kojima se probudi pri radu, a pogotovo, kod uspjeha zadruge sebičnost, pa žele uživati sve koristi zadruge sami, tako da se često iz takve zadruge razvije skupina ljudi, recimo samih »majstora«, koji svi uživaju, a nikoga drugoga ne pripuštaju. Stvarno još gore nego privatna svojina. Zadružni teoretičar i praktičar Franz Oppenheimer imajući u vidu, da su takove zadruge ili brzo propale, ili su u slučaju uspjeha dobile oblik kapitalističkih dioničkih društava ili društava s ograničenim jamstvom, rekao je o njima slijedeće: »Samo rijetko kada postigne produktivna zadruga kakav uspjeh, a kad ga postigne: prestane biti produktivnom zadrugom«.

Ima ali i mnogo iznimaka. Naročito u Belgiji, gdje se je cjelokupno tamošnje radničko zadrugarstvo razvilo iz radničkih produktivnih zadruga, a tako i drugdje.*) Ali su na mjesto produktivnih zadruga pretežno stupile konzumne zadruge ili zadruge za nabavke na veliko sa svojim vlastitim poduzećima (vlastitom proizvodnjom). Te zadruge i savezi imadu veći interesni djelokrug, svaki dan dolaze u dodir sa svojim članstvom, te imadu za izrađene proizvode već unaprijed organizirane potrošače, zato su manjci poput onih kod produktivnih zadruga gotovo nemogući. Djelomično vrše zadaće produktivnih zadruga, koje su se ticale radnih uvjeta, stručne organizacije i socijalno političke institucije (radničke komore, inspekcije i burze rada, bolesničke i mirovinske blagajne itd.), a koje su se postigle i izvojštile djelovanjem stručnih organizacija.

Ali u prvo doba socijalističkoga pokreta, politička je stranka priznavala među gospodarskim zadrugama samo produktivne zadruge. Već godine 1848. izjavio se je radnički kongres u Berlinu za produktivne zadruge, a kasnije i onaj godine 1863. Pa i sam Karlo Marks rekao je u inauguralnoj adresi godine 1864., da su produktivne zadruge dokazale, da može biti produkcija u velikoj mjeri sa napretkom znanosti, bez postojanja klase vlasnika, koji izrabljuju radnu snagu. Za Marksa je stvaralačka snaga zadruge, akcija, koja je u uskoj vezi s uspjehom političke snage radništva. Među rezolucijama, koje je zamislio Karlo Marks, i koje je generalno vijeće Internacijonale godine 1866. predložilo međunarodnom kongresu u Ženevi, govori treća o zadrugama. U uvodnim riječima kaže se, da je zadaća Internacijonale, one radničke asocijacije, koje su nastale same po sebi, kao pokret radničke klase, dovesti u međusobnu vezu, te ih u svakom pogledu podupirati. Lassaleizam poznavao je zapravo samo političku borbu i takorekući otklanjao je zadrugarstvo. Izjavio se je za samopomoć u borbi ili za državnu pomoć. A zadruge su ipak udruženja koja se oslanjaju na samopomoć. Tek osamdesetih i devedesetih godiina, uvađaju se u radničkom pokretu konzumne zadruge, koje tvore danas

---

*) Vidi članak Antona Kristana: Radničko zadrugarstvo u Belgiji. (»Socijalna Misao« broj 4. iz godine 1930.).

Digitized by Google

jezgru radničkog zadrugarstva, a po Renneru, i reguliraju sve oblike prometa, te izvojšćuju radniku kao proizvađaču dobara, sve dijelove viška vrijednosti, koji bi inače došli u oblicima proizvodnje, prometa i podjele u korist nekoga drugoga.

I kod nas imamo priličan broj radničkih produktivnih zadruga. Nekoje uspjevaju dapače jako dobro i uzorno su vođene, druge pak trpe od gore spomenutih mana, a naročito od pomanjkanja kapitala i prevlasti sebičnosti.

No nasuprot svega toga, moramo danas, povodom stogodišnjice prve produktivne zadruge, pravedno suditi i o značenju produktivnih zadruga i o radu njihovih osnivača, te moramo znati ocijeniti značaj tog pokusa za daljnji razvoj radničkog strukovnog i političkog pokreta. U toj je namjeri i napisan ovaj prikaz.

Milivoj Magdić:

Literatura četvrtog staleža

(Knjiga seljaka Miškine).

Minulo je više od deset godina što sam u nekom nedeljnom listu pročitao jedan članak seljaka Mihovila Pavleka (Miškine). Članak se zvao: »U čekaonici četvrtog staleža« Iza redaka se osjećao pisac – ideolog – borac, koji sav živi i trepti u očekivanju pobjede svoje naročite ideologije.

Jednom sam davnom zgodom upoznao bio Miškinu i tek mi je to lično poznavanje omogućilo ulaženje u njegov nutarnji svijet i tek sam kroz lični kontakt sa tim čovjekom, kod kojega izgleda svaki čas, da će se rasplakati nad bijedom i nesrećom ljudskom, mnogo toga doznao o toj ideologiji četvrtog – seljačkog – staleža. Onda mi je tek jasnom postala jedna od osnovnih misli tog seljačkog literate:

»Nikad me nije vodila mržnja spram nikoga, nego sam uvijek mislio, a mislim i sada, da je svemu zlu na svijetu krivo samo to, što se ljudi ne razumiju, što oni koji vode ne poznaju one koje vode«. (Te su riječi napisane mnogo poslije našeg susreta, ali su u drugoj formi bile kazivane po Miškini i usmeno i pismeno u svakoj zgodi. Ja sam ovaj citat odabrao, jer mi se za razumijevanje čitaoca činio najzgodniji).

Miškina nije počeo da piše nošen nekom polu-inteligentskom ambicijom. Kada se želi govoriti o onome što je potaklo Miškinu, da uđe u literaturu, onda se nikako ne može govoriti o jednom individualnom poticaju. Literat Miškina formiran je u atmosferi određenih kolektivnih nastojanja i baš ovakvo formiranje daje literaturi Miškine naročitu važnost.

Kada su se nekoji radovi Miškine pojavili u zasebnoj knjizi (»Za svojom zvijezdom«) vodila se povodom toga jedna interesantna diskusija. Ta se diskusija raspadala u dva dijela. Prvi se dio ticao programatskih ciljeva izdavača knjige, a tek drugi Miškinine literature.

Izdavači knjige posmatrali su ju kao kariku u lancu nastojanja oko unapređivanja i širenja seljačke kulture, čije je posebno područje literatura, narodna literatura. Teza je izdavača bila, da je širenjem pismenosti nestalo tradicijonalne, kolektivne, narodne literature. Da je nestalo narodnih priča, pjesama, popjevaka, ali da zato nije nestalo narodnog duha, genija, koji ih je stvorio. Tvorevine tog genija danas da formuliraju i bilježe pojedini seljaci, seljački pisci, literati, koji stvaraju individualnu seljačku literaturu.

U diskusiji koja se razvila formuliranjem navedenih principa, potpuno je ispravno naglasio jedan od glavnih učesnika te diskusije dr. Ivan Nevistić, da je anonimna narodna literatura, bez obzira na njezino porijetlo, živjela samo u svom krugu i zatvoreno se u njem iživljavala i zato da je današnje forsiranje individualne seljačke literature kao nastavka kolektivne narodne literature suvišno. (»Vijenac« God. IV. Knjiga VI. 14.–15.).

Ne učestvujući baš izravno u ovoj diskusiji postavio je mnogo poslije V. Dragin slično tvrđenje (samo dakako polazeći s druge ideološke baze). – »Nastavljanje primitivne narodne kulture nemoguće je, jer nedostaje socijalno-ekonomska baza za to. Diferencirano moderno selo može i treba da bude objekt umetničkih inspiracija, kao i grad, ali literatura o selu ne sme da se zaustavi na pasivnom idealiziranju prirode i primitivnih sociooloških formi seljačkog života. Duh te seljačke literature ne sme biti inspirisan konzervatorskim mentalitetom i socijalnim petrefaktima, nego novim ekonomskim i socijalnim snagama koje lome selo, mijenjaju ga, diferenciraju i daju novu fizionomiju, otvaraju nove probleme i nove krize. Literatura treba da osvetli one snage koje savremeno selo dižu napred, na više, u evoluciji socijalnih formi«. (»Nova literatura«. God. I. br. 11.).

Mnogo je interesantniji bio drugi dio diskusije, koji se ticao sâme Miškinine literature. Prvi je dio diskusije – kako smo vidili – imao posla sa određenim činjenicama, sa shvatljivim procesima, koje je lagano bilo u diskusiji već prema dotičnom stanovištu osvjetliti. Ali je drugi dio diskusije izbacio neke komplikovanije probleme, koje se ne može prosuđivati po izvanjem izgledu.

Dr. Nevistić je u povodu te Miškinine literature postavio ove tvrdnje:

»...to je ono što nas najviše razdražuje i zabrinjuje, to, naime razmetanje poluobrazovanih ljudi sa riječima i »mislima«. Mi smo u našoj literaturi imali dosta i gradskih ljudi, koji su trpljeli od slabosti da pišu, a imamo ih i danas i sasvim je suvišno da taj i onako suvišni kader umnožavamo i povećavamo«.

»Miškinina literatura nije u stvari seljačka, nego ukapućena, pogospođena i imitatorska literatura, koja

Digitized by Google

nije premašila ni razinu naših prvih tako zvanih, seoskih romantičara i da se Miškina od njih razlikuje najviše po tom, što su oni bili »školana gospoda«, a Miškina je neškolovani seljak«. (»Vijenac«. God. IV. Knjiga VI. 14.–15. i 20.).

Ovakva vrst kritike bila je u diskusiji nazvana s protivne strane »gospodskom«. Ja mislim, da taj naziv »gospodski« nije bio postavljen samo zbog navedenog kritika. I prije pomenuta kritika, poslije nje, a i bez obzira na nju postoji jedan sukob, koji se oličava u suprotnosti između »gospode« i »seljaka«. Taj je odnos plastično prikazao Stjepan Radić kao tisućljetnu parnicu, što ju seljaštvo već tisuće godina vodi s gospodom svake vrsti, i s plemstvom i sa svećenstvom i s fiškalima, i s birtašima i mesarima.

Sâm se Miškina također u jednom članku taknuo tog odnosa (»Narod i inteligencija«. »Seljačka prosvjeta« God. II. br. 6.–7.). Miškina misli da će vika na gospodu, inteligenciju, kaputaše prestati onim časom, kad se vrate svom narodu, a to će biti:

1. kad budu shvatili, da je narod ondje, gdje i narodna duša, narodna većina, jer narodi ne nastaju ni u najučenijim glavama pojedinaca;

2. kad bude onakva inteligencija, kako to narod shvaća, to jest njegovi pravedni prvaci, pomoćnici, savjetnici, radnici;

3. kad svuku sa sebe tuđe kaputе, tuđu kulturu, u koliko to ubija narodnu kulturu;

4. kad budu čovječniji, te ne budu barem prezirali svoj narod, pogotovo njegovu većinu, seljaštvo.

Ovakvo postavljanje odnosa pretpostavlja postojanje jedne naročite atmosfere na hrvatskom selu. Istakmuo sam u početku tog članka Miškinin leitmotiv »da je svemu zlu na svijetu krivo samo to što se ljudi ne razumiju, što oni koji vode ne poznaju one koje vode«. Prema tome je sav proces stavljen u ubjeđivanje, saopćivanje, saznavanje. Dakle nešto slično reformatorskim nastojanjima, prošlog stoljeća u Evropi.

Koji je subjekt kod toga procesa? Ne inteligencija, već narod. Podsjećam na parolu: narod se ne smije docirati već ga valja interpretirati. Sada je najvažnije ustanoviti suštinu tog procesa kod naroda, dakle na selu (gdje se nalazi većina naroda).

Proces bi taj imao biti naskroz spiritualan. Jedan od ideologa ovako shvatanog seljačkog pokreta, Rudolf Herceg, stavlja ga također u područje saznavanja, kada veli:

»...čim su seljaci počeli o tom razmišljati, već samim tim počela je u njih tiha, unutarnja, duševna revolucija. A čim su se počeli zato spremati, čim su se počeli u tu svrhu organizirati, onda su postali stalež u socijalno-političkom smislu«.

Ja se, dakako, ne želim ovdje upuštati u analizu pomenutog Hercegovog tvrđenja. Ovim sam citatom samo želio ilustrirati, kako gledaju na problem ideolozi sâmog pokreta.

Kada je ustanovljeno ovo, možemo učiniti korak dalje i potanje odrediti sam metod, koji je kod svih ideologa tog pokreta jednak.

Miškina je svoju knjigu posvetio »bratu seljaku, mučeniku i patniku«, sa namjerom, »da probudi u njem dušu i u duši da spozna da je čovjek, a kao čovjek da ima pravo zahtjevati da živi kao čovjek«.

Junaka jedne novele u knjizi muče ovi problemi: kako da jedanput ljudi postanu ljudi i zašto njegov seljački stalež toliko vječno pati«. I u odgovoru na ta pitanja, ovaj čovjek uzima na sebe apostolsku misiju i propovjeda jedno novo evanđelje. Taj se motiv u njegovim novelama često ponavlja, da ti pojedinci uzmu na sebe misiju, da postaju apostoli. Jedan ovakav apostol kazuje:

»Učit ću, putit ću djecu i prijatelje, rod i znance, jer svima treba to znati. Ići ću od kuće do kuće, od sela do sela. I kad sve prođem i kad svima kažem, što sam vidio i doživio, pa se u svima probudi moja bol, bol čovjeka, kad ljudi budu spoznali da su ljudi i kad budu znali cijeniti ljudski ponos i dostojanstvo – onda će raditi kao ljudi«.

Kada se sve ovo uzme u obzir, onda se vidi, kako je bilo pogrešno, te su kritike ocjenjivale Miškininu knjigu kao produkt jednog literarnog početnika – k tome poluinteligenta. Pa očito je da se ovdje radi o knjizi, koja je nastala pod naročitim uslovima, u naročitom vremenu i u naročitoj situaciji. Važnost ove knjige ne leži u tome što bi ona bila plod literarnih ambicija izvjesne individue, već što svjedoči o jednom vremenu u kojem mi po prvi puta vidimo »kako se svijest našeg seljaštva poput lađe digla i poput jedra nadula u težnji da se zaplovi putem koji su čovječanstvu, može se i to reći, naznačile od vajkada sve velike religije i filozofije, a koji se na mnogo mjesta dodiruje i s putem što ga je u historiju naših dana zarezao socijalizam«. (August Cesarec).

Uostalom pojava koja se zapaža po čitavom svijetu, samo što se u raznim zemljama reflektuje u raznim formama. Svuda se zapaža taj proces seljačkog masovnog kretanja. Kod nas je u Hrvatskoj fiksiran afirmacijom seljaštva kao staleža.

To kretanje, pomicanje, napredovanje seljačkog elementa zapaža se u upravo gigantskim razmjerima nakon svjetskog rata. Sam fakat dinamiziranja dotada statističkog sela djeluje frapantno.

Ovdje nemam mogućnosti da ulazim u ispitivanje te pojave. Zabilježiti ću samo jedno mišljenje o njoj. Dr. Dragoljub Jovanović okarakterisao ju je kao ulaženje seljaka u civilizaciju i to ne kao pojedinca već u masovnom obimu.

Poslije svega toga može se tačno odrediti mjesto Miškine kao literata. Ono je uslovljeno pomenutim kretanjem, pomicanjem, napredovanjem seljačkog elementa. I Miškina sam sudjeluje u tom procesu i pruža nam svjedočanstvo o njemu. Njegova se knjiga mora prosuđivati sa ove perspektive, a ne sa perspektive nekog ekskluzivnog artizma. I zato su kritike o njoj griješile, što nisu imale taj važniji i odlučniji momenat pred očima. I samo zato su bile izvrgnute napadima, kako su »gospodske«, pošto su time – možda i nehotice – zauzele front proti nastojanjima probuđenog sela, kojima je Miškinina proza – kako sam već istaknuo – bila svjedočanstvo.

Digitized by Google

Od objave te knjige minulo je nekoliko godina, a još je uvijek aktuelno govoriti o tim problemima. Jer situacija u hrvatskoj literaturi nije promjenjena još ni danas. I danas se ta literatura uglavnom negativno odnosi prema najvažnijoj pojavi prošlog decenija hrvatskog javnog života.

Hrvatska inteligencija (još uvijek nije u Hrvatskoj moguća takova diferencijacija, da se nebi trebalo voditi računa o inteligenciji kao zasebnoj kategoriji društva), ta hrvatska inteligencija uslijed naročite strukture hrvatskog društva nije još nikako mogla da proguta ma kakvu orijentaciju, koja bi se u bilo kojem pravcu mogla nazvati socijalnom. Ideološki kostur tipičnog hrvatskog inteligenta skroz je reakcionaran. Treba samo poznati bolesnu mržnju takvog »gospodina« prema »mužu«. Danas je taj odnos nešto retuširan, zbog naročitih prilika, ali mu je suština ostala ista i danas.

Primjer: veliki dio t. zv. hrvatske inteligencije proživio je poslije rata fazu neke vrsti hrvatskog konvertitstva. Išlo se za traženjem kontinuiteta, tražila se kulturna cjelovitost naroda, ali preko jedne se činjenice prelazilo: u najkritičnijem momentu održan je taj kontinuitet jedino na leđima prezrenog i omrznutog »muža«. Ali se ta činjenica nije htjela priznati, ili ako se priznavala bilo je to u nekom falzifikovanom obliku. I zato je taj spor, ta »parnica« između »gospode« i »muža« samo odložena, dok ne mine situacija, koja zahtjeva odlaganje toga spora.

Ta i takva inteligencija davala je i hrvatskoj literaturi sadržinu. Može se lako zamisliti – po jednom navedenom primjeru – kako su u kritici prošli i kako još prolaze zameci naivne, seljačko-staleške literature. Hrvatska inteligencija – bez obzira da li prima ideju kontinuiteta ili ne – osudila je tu literaturu.

I – moram iskreno reći – ne mislim da tu ima izgleda na bolje. S jedne strane ćemo i dalje imati tu građansku antiseljački orijentiranu literaturu, a s druge strane početke naivne seljačko-staleške literature. Pa svejedno treba simpatizirati početke te druge literature, jer oni ipak u sebi kriju zrno progresa. Nastupajuće diferenciranje hrvatskog društva pružiti će mogućnosti afirmaciji suvremenih progresivnih tendenca, koje su u jeku u velikom svijetu. Tek prevladavanje ovih novih tendenca omogućiti će rješavanje kulturnih problema nabačenih hrvatskim seljačkim pokretom. Nešto od takvih tendenca osjeća se u hrvatskoj literaturi i danas. Ali u ovoj stvari je prije svega potreban oštar kritički nož, koji će razlučiti istinitost od mistifikacije, pravo od krivoga i tako stvoriti čistu situaciju.

Sav. M. Štedimlija:

Cerkvenik i neki slovenački književnici danas

Srpsko-hrvatska književnost, od koje se slovenačka razvija sasvim odvojeno i različito, nije na ovu imala gotovo nikakvoga uticaja iza rata. Pa i za nju su postojala uvijek i postoje još i danas dva centra, za koja se vezuju različite umjetničke, naročito književne struje i nastojanja, te čitavoj literaturi daju neke specijalne odlike i formalne i sadržajne. Kad se govori o poeziji to se može najlakše i najbrže dokazati. Dok se u Beogradu književnost neprestano zamišljala u nekoj zavisnosti i potčinjenosti od raznih smjerova i pravaca, bez obzira da li je ona uslovljena svojim postankom za to potčinjavanje, i dok se pri tome forma izraza menjala u svakoj drugoj prilici samo da zadovolji senzaciju i da zablista kao nešto novo, dotle se u Zagrebu još uvijek nastavljalo u duhu tradicija sa malim skretanjima za modernim, ali ne i mladim, piscima Evrope, koji su favorizirani naročito u njemačkoj literaturi. U Beogradu je po pravilu nestalo rimovanih stihova, a u Zagrebu su održani do najnovijega doba; u Beogradu su nikli razni pokreti od Zenitizma do Nadrealizma, a u Zagrebu se njihovo dejstvo nije ni osjetilo. Ti su pokreti osim poslednjega sasma iščezli sa našega terena, jer njihovi vođi nisu imali ni malo smisla ni za kakvu socijalnu borbu niti organizaciju, a svaki pokret prvobitno mora se oslanjati na svoj socijalni dio programa, ako računa na održanje i sadejstvo širih slojeva, većeg kruga ljudi. Taj nedostatak smisla je još uvijek bitna karakteristika svih pokušaja srpsko-hrvatskih književnika da sprovedu neku kolektivnu (ne kolektivističku!) akciju, te se baš po tome može procijeniti koliko su oni antisocijalni i nepodesni za svaki praktičan i koristan rad. Neki od njih su, smatrajući literaturu posebnom vrstom zanimanja, dakle profesijom, pokušali da osnuju neke sindikalne staleške organizacije, želeći na taj način imati ono što imaju u svijetu neke grupe književnika organizovanih u specijalne svrhe na jednoj bazi, gdje se traži prvobitno ideološka solidarnost i socijalna orijentacija u zajedničkom pravcu. Ni takve organizacije kod nas nisu uspjele, ako ne računamo u uspjeh bogate večere PEN kluba, na koje se skupe katkad desetine pisaca, koji od svega prije žive nego od literature i ako su striktno za to da pisac kao takav bude »nezavisan«, što na njihovom jeziku znači: da mu djela otkupljuju država i razne institucije, da bi on mogao živjeti od tako stečenog novca i raznih tantijema, da uživa svakovrsne beneficije i da bude finansijski dobro situiran. Pa ni p o t o m e niko od njih nije »nezavisan«. Jer svi oni od reda spojeni su svojim položajima sa odličnim izvorima prihoda i raznih povlastica. A njihova borba je sva ograničena na »gajenje društvenosti«. Tu stvar oni gaje samo kod samih sebe, večere priređuju samima sebi, tantijeme ubiraju za sebe, brinu se za sebe, sve za sebe i za sebe. I još se smatraju da su vrlo napredni i u stopu sa kulturnim svijetom! Ali, šta se čudimo tome? – Kod nas se svi kulturni problemi i sve napredne ideje od strane takvih »pozvanih«, ljudi shvataju ovako i primaju sa one strane, sa koje se u svijetu naprednih duhova odbacuju, i to se po naški zove: u korak sa Evropom!

Digitized by Google

Savremena slovenačka literatura jednim svojim dijelom se razvijala u suprotnom pravcu, sa pretežno drugačijim shvatanjem. Ona zna za PEN klub, zna možda i za druge slične reakcionarne pothvate, ali to je onaj dio koji van tih pothvata ne egzistira, ne pruža se mimo njih i ne zna se snaći bez njih. A onaj dio, koji je kvalifikovan za napredan i kulturan rad, ima svoje organizacije i svoju štampu, svoje saradnike i svoju publiku, najzad svoju književnost i umjetnost, koje su za naše prilike na jednoj zavidnoj visini. Ta književnost ima svojih preteča i ispred rata, ali je njena prava snaga i njen razvoj uslijedio iza rata, kao god i savremene Amerike, Njemačke i Rusije, ma da možda bez znatnijega uticaja njihovoga. Jer, ako ima toga uticaja, on je posvema razumljiv u doba kad napredna, socijalna literatura stiče najširega terena i ne nailazi na granice, koje bi ju mogle prepriječiti. Zatim tome uticaju ide na ruku pristupačnost Slovenaca njemačkom jeziku, na kome postoji u glavnom sva ta napredna literatura, što nije slučaj sa drugim našim krajevima i književnicima. Zanimljivo će biti svakako, kao karakterizacija za nas, kako su oni usprkos nadmoćnijega klerikalnog i građanskog elementa uspjeli da lansiraju i omoguće svoju književnost. To, naravno, može samo onaj koji književnošću želi nešto da postigne i njom vrši izvjesnu misiju, sprovodi neku borbu, zalaže se za nešto. To je važno za njihovo poznavanje.

*

Govoreći o ovome naprednom, progresivnom dijelu slovenačkih pisaca, jedan od njih, njihov kritičar prof. Talpa, ima potpuno prečišćen pojam o zadacima savremenog književnika. »Naša književnost je odsev delavskega življenja, njegovih upov in stremljenj, njegovih nasprotovanj družabnim privilegijem; v njem vibrira močna bojna nota in borbenost je njen glavni znak. Njen namen ni samo zadoščati estetičnim užitkom, morveč buditi hoče tudi delavske mase iz apatije, klicati jih k aktivnosti in v boj za oblikovanje novega človeka in nove kulture«. Kao što i sam Talpa navodi u svome eseju o slovenačkoj socijalnoj književnosti, nema ih mnogo koji su istoga mišljenja kao i on, ali je van svake sumnje da i njih nekoliko pretstavljaju jednu solidnu naprednu grupaciju, koja se danomice uvećava. Ako se istraže uzroci njihovog razlikovanja od ostalih slovenačkih, građanskih pisaca dolazi se do vrlo zanimljivih, u ostalom jasnih i logičnih, rezultata. Ti su rezultati i poučni za nas, pored toga što potvrđuju da socijalna literatura može poticati jedino od pisaca, kojima je ona sretstvo u borbi, te kroz nju daju oduška jednoj klasi, jednom staležu, koji se bori za svoje pravo i ta se borba odrazuje u književnosti. Prema tome je potpuno jasno i razumljivo kako građanski pisci nisu i ne mogu, makar to dobronamjerno ili iz mode htjeli biti, socijalni i levičarski.*) Pisci, o kojima govori Talpa, imaju jedno veoma zahvalno i socijalno snažno obilježeno porijetlo svome djelu. Dok je jedne inspirisalo Trbovlje, kao simbol radničkoga napora da dođu do svog prava i zasluge, a ujedno i kao simbol njihovoga mučeništva i zapostavljenosti, a ta inspiracija ne dolazi slučajno nego nužno (Tone Seliškar, Mile Klopčić itd.), jer ti pisci su tješnje vezani za njega; dotle druge inspiriše rat sa svim svojim strahotama i užasima (Angelo Cerkvenik) i poratno vrijeme malograđanske previasti i hirova (Bratko Kreft), a treći su sami radnici ili su bar bili radnici (Rudolf Golouh, France Kozar, Anton Sajovic, Čulkovski, Tone Čufar, Lovro Kuhar, Nace Mihevc itd.). Njihova književnost je neminovno morala biti onakva kako ju definiše Talpa. Njihov preteča i utemeljitelj književnog i socijalnog smjera, kome pripadaju, bio je Ivan Cankar. I ako on možda nije cjelokupnim svojim djelom na jednoj ispravnoj liniji, čime svakako nije umanjena njegova objektivna vrijednost kao pisca,danas se ne može prelaziti preko njega bez izvjesne rezerve. Također ni preko nekih savremenih, koji nastavljaju, možda i iskrenije od njega, u istome smjeru. Ali specijalne prilike pod kojima žive i stvaraju ne dopuštaju beskompromisno nastupanje ni mnogo umjerenijim piscima, čak ni onima sa pretežnim oznakama dekadencije. Zato se ne može činiti mirne savjesti savremenoj slovenačkoj literaturi zamjerka, što nije dala pisaca koji cjelokupnim svojim djelom stoje na pravoj liniji. Oni su još na početku stvaranja jedne nove književne epohe, još biraju najpreče putove ka cilju, vidljivom i određenom. Sve bi to moralo doći u obzir kad bi se morao o njihovom djelu reći definitivan sud. Ali je takav još preuranjen. Oni žive i stvaraju. Može se govoriti još samo o intezitetu sa kojim nastoje da svome književnom djelu dadu obilježje odraza borbe i života, svojega i svoje sredine. Još se može govoriti i o načinu na koji oni to postižu i o uspjehu, kao god i o posljedicama. Ali sve to prelazi okvir jednog informativnog obavještenja, a spada više u kritiku.

*

Od proznih pisaca iz ove grupe najviše se istakao do sada Angelo Cerkvenik. Najviše je radio i kao dramski pisac. Naročito je značajno što su njegove drame davala i još uvijek daju diletantska radnička pozorišta i postizavala su znatnog uspjeha. Tako je književnost došla do najkorisnije primjene. Osim toga Cerkvenikove su drame davane u ljubljanskom (»Greh« i »Roka pravice«) i u mariborskom narodnom gledališču (»V vrtincu«, »Greh« i »Očišćenje«). Građanska kritika je ove stvari ili skeptički prećutala ili površno cijenila, ili pak nepovoljno, što je posvema razumljivo. dok su s druge strane, od napredne kritike i od onih za koje su pisane prihvaćene sa simpatijama. Jedna od ovih drama je morala biti čak skinuta i s repertoara iz već danas razumljivih razloga. To je samo dokaz sa koliko obazrivosti i oportuniteta mora jedan pisac da radi, da ne bi prekinuo svaki kontakt između sebe i svoje publike. Pa ipak Cerkvenik je, pored Golouha, jedini savremeni slovenački socijalni dramski pisac. Samo što je on znatno različan od Golouha, a to je veoma karakteristično. Golouh je ranije bio manuelac;

---

*) Postoje dvije književnosti: građanska – reakcionarna i socijalna – progresivna i ljevičarska. Ovdje se pojam socijalne književnosti izjednačuje sa pojmom socijalne borbe, a kad se kaže ljevičarska, onda se tačnije određuje: da to nije građanska. Uostalom, naša terminologija u tom pogledu vrlo je oskudna.

Digitized by Google

njegove su drame kolektivističke (»Kriza«) i govore konkretno i direktno. Njihova je nužna karakteristika da su pisane iskreno i ubjedljivo i da se iz njih odrazuje proživljenost i stroga opredijeljenost. To su, u ostalom, odlike svih književnika, koji su u svojoj umjetničkoj karijeri bili sudbine Maksima Gorkoga. A takvih u Slovenačkoj ima, kao što je napomenuto, više. Cerkvenik ima također jednu kolektivističku dramu (»V kaverni«) ali je on ipak, kako kaže Talpa, najizrazitiji pretstavnik intelektualnoga spisateljstva. Tim je htjelo da se kaže da njegov izraz nije onako direktan i snažan, kao na pr. Golouhov, pa makar mu djelo stajalo umjetnički na većoj visini. To dolazi svakako otud što Cerkvenik nije životno vezan za onaj stalež za koji piše. Za danas su u Sloveniji takvi, od onih o kojima se mora voditi računa ozbiljno, jedini on i Bratko Kreft. On je zapravo ovakav izašao iz rata. Njegove prve stvari su sa motivima iz rata. Uopće prvi slovenački ratni roman je Cerkvenikovo djelo »Prostitutka Zoša«. Kad se napomene još da je to jedno od prvih njegovih književnih djela i da nosi oznake mnogih nedostataka početnika, baš stoga što je pisano kad je autor bio tek prošao prekretnicu, onda će biti razumljivo što je tamo uzet kao glavni psihološki motiv seksualni nagon. Taj je motiv Cerkvenik i docnije obrađivao u svojim dramama, ali ovoga puta to dolazi kao posljedica fakta da je on intelektualac i da je tek u svoje zrelije doba stekao današnje orijentiranje. Njegovo gledanje na stvari u ovakvim djelima može biti potpuno ispravno i ideološki na liniji, ali je efekat takvih djela svakako slabiji od onih »objektivnih«, koja su data u formi kolektivnih prikaza mase. U mjesto da je individualistički gledao na stvari i ljude, on je prikazao i objasnio individualističko gledanje. A to je ono što intelektualac književnik može, a manuelac ne može iz prostog razloga što mu je taj individualistički život stran i nesrodan. Ali stoga tip Cerkvenikovog djela ne gubi od svoga pravoga značaja. Ove su mu razlike samo karakteristične po pisca i služe kao njegovo lično objašnjenje. Nikako se ne smije sa ovim dovoditi u vezu ono iz najranijih Cerkvenikovih djela, gdje se još mjestimice ukazuje neka tolstojevština, neko sentimentalno hrišćansko milosrđe, nešto što potsjeća na savremeni gandizam. To otpada, kao što je rečeno, na njegovo početništvo, a važno je u toliko što se njim može korisno služiti pri procjenjivanju od kolikog su značaja pojedine okolnosti i događaji za jednoga pisca, koji stiče polako određenu fizionomiju, od građanskog pisca u socijalnog borca. Uz takva se djela mora uvijek učiniti napomena, koja bi doprinela da se izbjegne zabuna. Bez te napomene moglo bi se, možda, pretpostaviti, makar i zlonamjerno, da bi i danas Cerkvenik, recimo, napisao roman »Prostitutka Zoša«. Međutim tako nije. Njegovo se gledanje znatno izmijenilo, u svakom slučaju popravilo, ali da bi se jedan pisac mogao solidno poznati i da bi se njegovoj riječi moglo vjerovati, potrebno je svakako da se njegov stvaralački put pozna. Da se, zapravo, uoče sve istine, koje su ga dovele do sadanjeg uvjerenja. A doživljaj, prikazan u »Prostitutki Zoši«, koji se desio na frontu tamo negdje u Poljskoj ili Galiciji, ili na kome god drugome mjestu – sve jedno, samo je jedno parče, jedan krvav djelić istine, koji je znatno doprinio da se autor orijentira pravilno.

* *

Nalazeći se pred ovakvim zadatcima i sa ovakvim pretenzijama ovi slovenački pisci nisu imali ne samo potrebe i raspoloženja nego ni vremena da se bave raznim manje više suvišnim teoretisanjem i eksperimentiranjem, što je obično svojstvo dokonih intelektualaca, te da stvaraju pokrete, organizuju klubove i slično. Njihov je zadatak bio jasan i određen, a sretstva i sposobnosti po pravilu nisu precjenjivali, te je sasvim logično da im je književnost, kao god – uostalom – i svaki drugi njihov posao, dobila oznake praktičnosti i uvjerljive realnosti, bez suvišnih izmotavanja i žongliranja. Oni su shvatili pisca u zavisnosti od publike. Samo mu je ostavljeno da se on opredijeli o kojoj će publici zavisiti i kojoj će služiti. Na taj način je njegovo djelo i omogućeno, proda mu je obezbijeđena, a to je važan uslov da pisac može da se posveti poslu. To potpuno odgovara njihovom smislu za organizaciju i zadrugarstvo, gdje se ne može, pod okolnostima koje su kod njih, zamisliti omogućenje jednoga makar kako snažnog pisca, koji bi za svoje djelo htio stvoriti publiku. Takav pisac ne može doći u kontakt ni s kakvom publikom.

Kao takvi oni mogu stvarati posebne organizacije, pokretati časopise i biblioteke, ali to sve ima karakter kolektivnog rada, organizovanog sa preciznim zadatkom i u strogo određenim granicama, koje se potpuno poklapaju sa datim mogućnostima. Samo u takvim okolnostima mogla je u Sloveniji da se odgoji jedna grupa mladih socijalnih pisaca, nasuprot svim nastojanjima sredine da ih onemogući, kao svoje antipode, kao progresivan elemenat. Postojala je, prosto, publika – radnički stalež – koja iza Cankara nije imala pisca. I stvorila ih je. Te pisce danas vidimo u Slovenačkoj u punom naponu gdje rade i stvaraju.

*

Slučaj ove slovenačke grupe pisaca za nas bi mogao biti vrlo poučan. Svakako ne da nas potakne na stvaranje kakvih staleških i profesionalnih organizacija, (jer čovjek ne može imati dvije profesije u isto vrijeme, a biti profesionalan pisac znači ne imati prije toga nikakve profesije, ne pripadati nijednom staležu) nego na koncentraciju ideološki srodnih radi postizanja određenog cilja. Još bi se mogli naučiti da pisci lako ne stvaraju publiku: oni mogu samo da ju biraju. A nismo gotovi vjerovati u tako snažne, genijalne, pojave pisaca, koji bi značili iznenađenja za današnjicu, te bi mogli pomišljati i na stvaranje vlastite publike. S druge strane nam slučaj Angela Cerkvenika, jednog bez sumnje ispravnog pisca, pokazuje koliko je potrebno da se doživi i proosjeća pa da od intelektualca postane socijalni ljevičarski pisac i da mu se kao takvome može vjerovati i na njega se osloniti. Mi smo navikli, po nesreći, na sasvim drugačije, naravno neispravno, procjenjivanje ovakvih pisaca.*)

———

*) Ovaj članak je jedan dio predgovora knjizi A. Cerkvenika »Prostitutka Zoša«, koja izlazi ovih dana u izdanju »Logos« kao druga sveska Biblioteke slavenskih pisaca. – Uredništvo.

Digitized by Google

Ernst Toller:

Trovački proces Riedel-Guala*)

Dvadeset i četirigodišnji student medicine, Max Riedel, upoznao je godine 1916. u Zürichu krojačicu Idu Schnewlin i oženio je. Nakon položenog ispita uspešno je prakticirao u Oberburgu i Langnauu.

Ima jedna poslovica švicarskih advokata: »Dovoljan je venčani list, da se dokaže rastrojstvo braka«.

Brak je nesretan od prvog dana. Ni rođenje deteta, godine 1923., ne može, da izmiri supruge. Svađa vlada u kući. Odnosi su tako nesnosni, da su supruzi godine 1924., odlučili, da se rastave.

U to vreme uzeo je doktor Riedel u kuću kao gazdaricu gospojicu Antoniju Guala.

Brak je rastavljen, dete dodeljeno majci a Riedelu, kao »krivcu« dosuđena jednogodišnja bračna zabrana. Ovakove bračne zabrane moguće su, prema švicarskom zakonu, do tri godine i ako nije »brakolomstvo« dovelo do rastrojstva braka.

Doktor Riedel se zaljubio u gospojicu Gualu, zaručio se njome i obećao, da će je, nakon isteka bračne zabrane, oženiti. Kako je rastavljena žena iza rastave ponela sa sobom pokućstvo i rublje, nabavila je gospojica Guala iz svoje uštedevine novi nameštaj.

Da bi vidio svoju malu kćer, posećuje doktor Riedel, od vremena do vremena, svoju rastavljenu ženu, koja stanuje u Zürichu.

Kada je gospoja Riedel saznala, da je njen muž gospojici Guala obećao brak, uspe joj, da deset dana pre isteka bračne zabrane nagovori doktora Riedela, da je ponovno oženi, kako bi, tako ona uverava, detetu bio sačuvan roditeljski dom. Ona nagovori muža, da gospojicu Guala, koja ništa ne zna o promeni, pošalje na oporavak u Saignelégier. Sledi venčanje sa doktorom Riedelom i povratak u Langnau. Neki je advokat opunomoćen, da gospojici Guali saopšti što se dogodilo i da joj zabrani povratak u doktorovu kuću. Ali advokat je ostavio list nekoliko dana da leži i kada konačno list stiže u Saignelégier, već je gospojica Guala na putu u Langnau. Vrata joj otvara gospoja Riedel, gospojica Guala pada u nesvest. Kašnje su gospojicu Guala primili u kuću doktora Riedela.

Ali ni drugi brak nije sretniji od prvog. 14. decembra 1925., kada je doktor Riedel zakasnio na ručak, dolazi do burnog objašnjavanja. Netrpeljiva žena predbacuje mu njegovo »lumpovanje«, a doktor Riedel odgovara, da može ostaviti kuću, ako joj se ne sviđa. Dete, koje prisustvuje ovom objašnjavanju, hvata se za gospojicu Guala a ne za majku. Posle podne je gospoja Riedel obolila. Četiri dana kašnje, u petak, 19. decembra 1925., je umrla. Nekoliko sati pre njene smrti pozvao je doktor Riedel još dva lekara, koji su posle izvršili obdukciju leša. U telu su nađene veće količine arsenika.

22. decembra uapšeni su doktor Riedel i gospojica Guala pod sumnjom trovanja. 28. jula 1926. su porotnici na temelju indicija proglasili oboje krivima, usled čega su osuđeni po dvadeset godina robije. Seljacima porotnicima bile su sumnjive »nećudoredne« veze Antonije Guala sa Riedelom, koji je već kao devetnajstgodišnji mladić, – tako su izneli svedoci, – pobegao sa ženom svog školskog ravnatelja u Paris. Nijedan stvarni dokaz nije utvrdio nameru optuženog, da gospoju Riedel makne sa puta.

Odluku u procesu donosi stručno mišljenje toksikologa na baselskom universitetu, profesora Schönberga, koji izjavljuje, da je žena, prema podeli arsenika u telu, u vremenu od ponedeljka do petka, morala više puta uzimati arsenik a najmanje dvaputa. Time postaje neverovatnom obrana, da predleži samoubistvo, jer samoubica bi, prema mišljenju porotnika, samo jedanput uzimao otrov.

Osuda pogađa dva preneražena čoveka, koji uveravaju o svojoj nedužnosti. Gospojica Guala odlazi u žensku kaznionu u Hindelbanku, Riedel u Thorberg, u kaznionu za teške zločince.

Godine prolaze. Oba osuđenika se neprestano bore, za obnovu procesa. Poznati bernski advokat Fritz Roth zauzima se za njih i predaje 9. marta 1931. opsežan predlog za reviziju kod kasacije bernskog kantona, koji predlog ujedno publikuje kao knjigu kod Orell-Füsslia. Odlučni argumenat profesora Schönberga, da je gospoja Riedel više puta uzimala otrov, – koji je i bio glavni indicij, – obeskrepljen je u reviziji, jer profesor Schönberg, na temelju novih istraživanja, drži mogućim, da se je prevario. Ujedno postaju verojatnim samoubilačke namere gospoje Riedel, kako to pokazuje njen dnevnik.

9. jula 1931. odlučuje kasacija obnovu. Oba osuđenika nisu, usprkos petgodišnjeg zatvora, puštena na slobodu već su prevežena u istražni zatvor u Burgdorf, da ne bi ometali istragu.

Treba promisliti: nakon skoro šestgodišnjeg ispitivanja činjenica drži sud mogućim neko »ometanje«! Sam državni tužilac tražio je, da ih se pusti na slobodu.

*) Ovaj je napis štampan u »Die Weltbühne« br. 41. od 13. X. 1931. i preveden izričitom dozvolom autora za »Socijalnu Misao«. (Op. ured.).

Čitajte Socim edicije!

Gotovo dve i pô godine je trajalo dok je kasacija stvorila odluku o predlogu za reviziju i ako se javnost ne zainteresuje za taj slučaj proći će opet meseci i meseci dok dođe do nove rasprave.

9. jula 1931. odobrena je revizija. Braniteljima, advokatu Rothu i advokatu Rosenbaum-Duccommun, koji brani Antoniju Guala, obećano je, da će rasprava biti u jeseni. Sada izgleda, kao da će proces biti proveden istom godine 1932.

Uvek kada se država prevari, zagrađuju se njeni funkcioneri iza ugroženog državnog prestiža. Bezazleni ljudi to veruju i ne vide, da oni hoće da spasu svoj sopstveni prestiž.

Digitized by Google

Gospojicu Guala, – o čijem duševnom zdravlju nije u prvom procesu niko sumnjao a najmanje sud, koji joj je dosudio dvadeset godina robije, – treba sada psihijatrijski pregledati. Što se hoće utvrditi? Da su živci žene, nakon petgodišnjeg tamnovanja, popustili? To zna svaki lajik i bez mesece dugog stručnjačkog posmatranja, koje samo oteže raspravu.

Švicarsko pravosuđe treba da zna, da ovaj slučaj nije privatan, da javnost učestvuje sa sudbinom obojice jer ovde povređeno pravno osećanje svakog čoveka traži okajanje.

Ja sam video doktora Riedela i gospojicu Guala u istražnom zatvoru u Burgdorfu. Doista nema opasnijih rečenica nego što su: »Ovako izgleda ubojica« ili »Ovako ne izgleda ubojica«. Ali za ova dva čoveka, koji se bez jadikovanja i nepokolebivo bore za svoje pravo ipak bih mogao reći: Ovako se bore samo nedužni.

Pošaljite odmah pretplatu!

Preveo: M. K. N.

Upton Sinclair:

Johann Wolfgang Goethe*)

Pred nama je jedan od najvećih duhova novog doba, genij, koji je ceo svet upoznao sa nemačkom kulturom. Ovoga se pesnika zajedno sa Shakespeareom označuje kao školski primer umetnosti, rešene svake propagande. Radi toga je vredno, da se istraži, kako je živeo i na koji je način izražavao aristokratske ideale svoga vremena.

Johann Wolfgang Goethe rođen je 1749. u Frankfurtu na Maini kao sin imućnog pravnika. Za vreme svoga osamdeset i trogodišnjeg života nije ni na čas upoznao patnje i teške brige siromaštva. Posećivao je universitet, studirao je što je hteo, bećario je i sa devetnajst godina se vratio kući nakon teškog krvarenja pluća.

Bilo je to doba šturma i dranga u nemačkoj literaturi; Rousseau je sa svojom zlokobnom »romantikom« prešao granice Rajne. Mlada Nemačka nije više htela pisati francuske stihove i tražila je nemačke junake i neobuzdana nemačka čuvstva. Goethe je čitao Shakespearea, zabacio klasične forme i napisao dramu »Götz von Berlinchingen«, čiji je junak velik, junačan i snažan. Time je postao vođ literarne revolte. On je napisao i »Werthera«, život mladića, koji se zaljubio u ženu svog prijatelja i konačno počinio samoubistvo. U takvim slučajevima sam Goethe nije počinjao samoubistva; živeo je dalje i kašnje žalio te svoje momačke ludorije.

U ono burno doba se on često zaljubljivao; njegova su iskustva bila drugačija od Beethovenovih. Ovde je pesnik bio aristokratski nadmoćan i trezven a devojka je imala da trpi.

Sa dvadeset i šest godina upoznao je vajmarskog vojvodu i to je odlučilo njegovom sudbinom. Vojvodi je onda bilo dvadeset godina; divio se pesniku i povukao ga na svoj dvor. Da ga namami i da ga zadrži, dao mu je vojvoda lepu kuću i velik vrt, imenovao ga tajnim legacijonim savetnikom sa dobrom platom i podelio mu pravo, da pred svoje ime stavi čarobnu reč »von«. Tako je Goethe postao dvorjanik i dvorski pesnik. Možemo ga nazvati najvećim dvorskim pesnikom i najdostojanstvenijim dvorjanikom; između njegova života i života Beethovenova leži ceo jedan svet.

Samo obzirom na svoj lični život zadržao je Goethe neke revolucionarne zasade iz svoje mladosti. Rezervisao je jedan deo vremena za svoj privatni rad, putovao je, da izbegne službenim poslovima a pod starost se sve više povlačio. Ako je dvor hteo da s njime saobraćava morao ga je potražiti. Na taj način sačuvao je dostojanstvo intelektualca. Ali njegovi umetnički ideali postajali su sve konzervativnijim a što se tiče političkih i socijalnih problema to ih je rešavao na taj način, da se za njih uopšte nije ni brinuo.

Deset godina imao je Goethe odnošaj sa jednom dvorskom damom, što dvorjanike nije ni najmanje smetalo, iako je ta dama imala muža. Ali kada se pesnik zaljubio u jednostavnu devojku iz naroda i učinio je svojom ljubavnicom, bili su dvorski krugovi uznemireni a kada je pogotovo ovu devojku oženio bili su njegovi otmeni prijatelji zgranuti nad tom strahotom.

Goethe je putovao po Italiji, upoznao tamo klasičnu umetnost i napisao grčku dramu. Nakon svog povratka u Vajmar preuzeo je svoje dužnosti, organizirao vatrogasce i pošao u rat. Francuska Revolucija je izbila. Kralja Luja XVI. su zatvorili zajedno sa kraljicom Antoanetom, koja se jedanput raspitivala zašto siromašni ljudi, kada nemaju kruha, ne jedu kolače. Vladari Evrope požurili su se u pomoć ovoj duhovitoj ženi i spremali se da unište neman revolucije. I Goetheov vojvoda se njima priključio a Goethe ga je pratio. Pesnik je pokazivao svoje razumevanje za rat i revoluciju time, da je u logoru napisao operetu i bavio se botaničkim studijama.

Svoj postupak pravdao je na taj način, da je govorio, da mora sklopiti oči pred događajima, da ne bi izgubio pamet. Međutim to ga nije prečilo, da pođe sa svojim vojvodom i da svojim slavnim imenom pokriva kontrarevoluciju. I tako je i on pomagao, da se revolucija izruči Napoleonu. Dvadeset i pet godina bila je Evropa poplavljena krvlju i bedom. A Goethe, zakopan u svojim studijama, jačao je, pevajući i istrajivajući, nemačke intelektualce u njihovim najgorim slabostima: u sklonosti, da se zvučnim, apstraktnim rečima uspavljavaju, dok je nacija otišla k vragu.

Stvarnost je okrutno probudila pesnika. Šestnajst godina iza njegove vojne okrenuo se list; Napoleonova topovska taneta padala su u lepe vajmarske bašće.

*) Iz knjige: Mammonart 1925.

Digitized by Google

Francuski vojnici, opojeni pobedom kod Jene, pljačkali su po gradu, oteli su pesniku novac i vino i pretili mu, da će ga ubiti. Dve godine kašnje započeli su mirovni pregovori i ponovno je pesnik počastio svojom prisutnošću plesove i zabave i bio pozvan u audijenciju gospodaru Evrope. Bilo mu je onda pedeset i devet godina i bio slavan genij. Trideset i devetgodišnji Napoleon bio je osvajač sveta. Tako je pošao stariji, da ga mlađi vidi. Goethe je bio lep čovek i svidio se caru. »To je muškarac!« uzviknuo je Napoleon i pitao: »Koliko Vam ima godina?« Kada je Goethe naveo godine, primeti car: »Vi ste se dobro održali«. Zar to ne zvuči kao kad je rimski prokonsul kupovao za roba grčkog učenjaka?

»Vi ste pisali drame?« pitao je Napoleon. Neki dvorjanik se požuri, da primeti, da je Goethe napisao mnogo drama i da je preveo Voltairevog »Muhameda«. »To nije dobar komad«, primeti Napoleon i počne napadati one drame u kojima sudbina igra ulogu. »Šta hoće ljudi uvek sa tom svojom sudbinom. La politique est la fatalité«.

Ali Goetheu je bilo milije da na dvoru zadrži svoj položaj i svoju platu i da se i dalje ne brine o moći što je ima organizovano društvo nad invidualnom dušom. Kad se nemački narod podigao protiv Napoleona nije našao ni jednu reč hrabrenja; naprotiv on je taj čin napao kao ludoriju. A ni kašnje mu nije palo na pamet, da protestuje protiv svireposti svete alijanse.

Pogledajte dobro ovu nedoslednost! Goetheovo najveće delo »Faust« bavi se sa problemom sreće i dužnosti. Faust se predaje »čistoj« nauci i zemaljskim užicima a da ne nalazi zadovoljstva. Konačno spoznaje kao jedini ideal rad za zajednicu i smatra isušivanje močvara i obradivanje polja moralnim delom. Ali što koristi takav rad, kada državnici mogu voditi ratove i u nekoliko sati uništiti sve ono, što su generacije izgradile? Vi možete verovati u aristokratsku ili demokratsku politiku; ali kako možete verovati u mogućnost ljudske sreće, kada su državnici bez pameti?

Može li ko tajiti, da mi iz Goetheovih dela saznajemo njegovo shvatanje sveta, da je našao konačne formulacije za sve strane ljudskog života? Može li ko osporiti, da su njegove drame i romani, pa i sama lirika, krcati filozofijom? I tako je jedno shvatanje sveta postalo tradicijom i do današnjeg dana ga zastupaju profesori. Radi toga ga lako gutamo, ono nema tek medicine i mi ga ne držimo propagandom.

Ali kakvo je to shvatanje sveta? Prema njemu je svet pozornica slepog i većinom neobuzdanog rvanja; naučnici i geniji nisu u stanju, da to rvanje kontrolišu i zato je najbolje, da stoje postrance. »Odricanje!« kliče Goethe. I čega svega, da se odričemo? Pre svega uobraženja, da vreme nama pripada i da mi s njim možemo da radimo što hoćemo. Mi treba naprosto da živimo, da razvijamo naše sposobnosti, da dadnemo svetu primer i da ostavimo iza sebe poruku, koja će jedanput, – niko ne zna kako i kada, – imati svoje dejstvo, koje će ostvariti vlast dobrote, pravednosti i istine.

Tako postajemo usled našeg primera i našeg dnevnog života uporištem postojećeg poretka a delovanjem gospodarskih snaga sve veći protivnici buntovnika i nemirnih duhova. Mi poznamo samo bogate i otmene i bavimo se u našim umetničkim delima isključivo sa njima i gledamo život sa njihovog stanovišta. I svi kritičari jednoglasno izjavljuju: to je stvarnost, priroda, umetnost. Ali ako smo drugog mišlenja i izražavamo ovo naše uverenje, onda kritika viče: idealizam, propoved, propaganda! Preveo **M. K. N.**

Boško Vračarević:

Dva mjeseca rada u Narodnom Kazalištu

Dva mjeseca rada u drami Narodnog kazališta učinila su, da se naša vjera u rad nove direkcije drame počinje kolebati. I pored intenzivnog rada. A naše vjerovanje da će se barem sada pronaći jedna kompromisna linija rada na kojoj teater neće izgubiti od svoga ideološkog i socijalno-pedagoškog značaja, bilo je tijesno vezano sa promjenama u direkciji drame. Vjerovali smo da će nova direkcija biti samo gradacija idejnih stremljenja Narodnog kazališta. Pa zato bi interesantno bilo doznati šta je rukovodilo direkciju drame da se tako degradira prikazujući Cowardove »Intimnosti« i Reyevu »Micheline«, djela toliko neproduhovljena i bezidejna, toliko prazna i izrađena cirkuski – proračunato (to se kod nas zove »poznavanje binske tehnike«), da se čovjek izlazeći iz teatra mora ozbiljno zapitati: »Pa zar mi zaista nismo zaslužili ništa drugo do da gledamo ove gluposti?«

Razumije se, ne izričemo definitivan sud jer vjerujemo da će u toku rada doći do »obraćenja«, koje je tako potrebno Narodnom kazalištu; vjerujemo da će se jednom na Narodnom kazalištu prestati vihoriti zastave »dernier cri-a«, koje lansiraju scene »zapada«. I – vjerujemo da će direkcija jednom ipak skrenuti svoju pažnju na naše vapaje, jer mi s pravom tražimo da Narodno kazalište prestane biti mjesto samo za ugodnu probavu presitih želudaca.

Ljubomirović ili Priatel pravi.

Napisao Matija Jindrih. Režiser Tito Strozzi. Scenograf Ljubo Babić.

Sezona je otvorena Goldonijevim »Il vero amico« u preradi plebanuša Matije Jindriha. Ovo je dobar goldonijevski teater sa svim manama i vrlinama toga teatra. Komad, razumije se, sa »naravoučenijem« nema nekakve naročite književne ili scenske vrijednosti ali za nas je interesantan kao jedan od prvih pokušaja da se stvori književni i scenski kajkavski jezik.

*

Smjelo je bilo staviti na repertoar komad, koji i suviše pliva romantično-sanjarskim vodama Milovana Vidakovića. Tu sve zavisi od režisera, koji zna materijal propustiti kroz prizmu savremenog gledanja na teater. Režiser Tito Strozzi je svoj zadatak riješio virtuozno. Iskoristivši sve mogućnosti scene on je originalno

Digitized by Google

senčeći scene dao predstavu punu elana i tempa. A to je primarni uslov za uspjeh ovakvog teatra. »Ljubomirović« je lijep uspjeh režisera Strozzia.

Glumcima se ovdje ukazalo široko polje rada, jer je ovo izraziti »teater glumaca«. I glumci su u potpunosti iskoristili te mogućnosti ne izlazeći nikad iz okvira koga im je postavila sigurna ruka režisera. Kvartet Babić–Huml–Strozzi–Stimac, prijatelji, koji se žrtvuju jedan za drugog, odličan.

G. Cilić (Otac) čiji je život, vezan za svaki zlatnik i koji umire kada čuje da su mu ukrali kovčežić sa zlatom, s malim retušom glasovnih efekata, odličan.

Obraćenje Ferdiša Pištore.

Napisao František Langer. Režiser Branko Tepavac. Scenograf Marijan Trepše.

Ljudi su od dobročinstva napravili profesiju. Većina dobročinitelja navuklo je na sebe ruho dobročinstva samo iz parade, a ispod toga se krije poza i laž. To je teza Františeka Langera. U »Obraćenju Ferdiša Pištore« on se nemilosrdno potsmjehnuo svima, koji su od činenja dobrih djela napravili profesiju. Veliki majstor scene, on je to sjajno istaknuo u izvanredno ocrtanim tipovima i majstorski postavljenim scenama.

Predstava bješe interesantna i zato što je u ulozi režisera nastupio talentovani glumac Branko Tepavac. Tepavac nije početnik. Davno je on prešao cijelu skalu početničkog sricanja. I zato je ideja uprave da režiserski kadar, koji je poslije smrti Ive Rajića znatno oslabio, popuni sa jednim režiserom od kvaliteta, za pohvalu. Režija »Pištore« je pokazala, da se Tepavac zna i može zadubiti u materijal, i sigurnom rukom izvajati plastičnu režijsku kreaciju. Režija »Obraćenja Ferdiše Pištore« je rezultat savjesnog studija i Tepavac nam je pružio izvrsnu predstavu, koja ga u potpunosti kvalifikuje za mjesto režisera.

Koman su na svojim leđima nosili Josip Pavić (Pištora), Sotošek (Stari Pištora) i Hinko Nučić (Oficir Vojske Spasa), koji su snažnim zamahom dali sjajno ocrtane Langerove tipove.

Događaj predstave je bio g. Sotošek. Kreacija starog Pištore dana je hudožestvenički. Stilski konsekventan do skrajnosti- dao je interpretaciju, koja je mozaik sastavljen od bezbroj savršeno izbrušenih detalja.

Svi ostali, uzimajući u obzir podjelu uloga, bili su dobra pratnja ovog odličnog terceta.

Madame Sans Gens.

Napisao V. Sardou. Režiser Dr. Slavko Batušić.

Narodno kazalište obilježilo je Sardouovu stogodišnjicu njegovom poznatom historijskom komedijom »Madame Sans Gens«.

Teater, koji može naići na odličan prijem i koji u rukama dobrog režisera može imati još i danas uspjeha. Samo bilo je rizično stavljati na repertoar komad, koji je doživio na filmu sjajnu interpretaciju. Uvažavajući sve razloge, koji dokumentirano potvrđuju bitno diferenciranje između teatra i filma, ipak svako upoređenje mora ispasti na štetu teatra.

Režiser Dr. Batušić, iako je svoj zadatak riješio otmeno i ukusno, ipak nije uspio da komadu, uslijed loše podjele, dade maksimum izražajnosti, koji komadu osigurava uspjeh. Nesumnjivo je, da je sav napor uložen u spremanje ove komedije bio uzaludan jer u podjeli: Gđa Kernic (Madame Sans Gens) i g. Dujšin (Maršal Lefevbre) postiglo se da je bit komedije, opreke između dva svijeta, potpuno promašena. A to znači ili neshvaćanje komada ili nepoznavanje glumačkog materijala...

Vrzino kolo.

Napisao Joza Ivakić. Režiser Joza Ivakić. Scenograf Marijan Trepše.

Čovjek, koji poznaje Srijem i Slavoniju iz pripovjedanja Paje Markovića Adamova, Živka Bertića, Ive Kozarca i ostalih predstavnika literarne srijemsko-slavonske mjesečine, natopljene bahatom duhovitošću rogaljskih potskočica i ostalih rekvizita, koje im bijahu potrebne za tumačenje ovako shvaćenih jednodimenzionalnih natura reći će, da je Vrzino Kolo Joze Ivakića najuspjelija fotografija. Ali ipak usuđujemo se da tvrdimo, da Slavonija ima i jedno naličje, koje Joza Ivakić nije htio da vidi, a koje se razlikuje od upeglane, nakarminisane i uštirkane namiguše – Slavonije. A kad bi se Joza Ivakić ohrabrio i zagledao u to naličje ne bi povjerovao svojoj fotografiji.

Joza Ivakić je napisao komad bez teze. Bez pretenzija da pruži visoko literarno i scensko djelo. Materijal komedije je ljubav u svim niansama, u svim mogućnostima. Onako... ljubav radi ljubavi. Sve je to prijatno i simpatično u ugodnom okviru ali ipak.... »Ima dana kad je i junaku toplo na vrućini«, jednom reče August Matoš.

Pa i pored svega toga Vrzino kolo nije ni malo ispod robe kabaretskih teatra inostranstva, koju mi vrijedno uvozimo. I ne postoji nikakav razlog da Jozu Ivakića stavimo ispod Cowarda i duhovitog Etienne Reya. Jer upoređivanje bi ispalo bez ikakve štete po Ivakića.

Režiser Joza Ivakić bio je daleko ispod autora. Kao režiser on nije znao svome tekstu dati pravi tempo. Kod komada ove vrste on je neophodno potreban. Publici se nesmije dati vremena da filosofira i upoređuje. A toga nije bilo. I tako je režiser Ivakić mnogo učinio da umanji uspjeh autoru Ivákiću.

Autor je sebi izabrao interprete koji poznaju sredinu. Gđa Hafner Gjermanović izvrsna. Samo sa malo više ekonomije u glasu ova kreacija postala bi oblija, mirnija, plastičnija. Gđa Ebrić simpatična figura. Ali ipak nije to bila prava slavonska snaša. Odviše početnički. Glavno lice, slavonskog osvajača srca, odigrao je sjajno g. Predrag Milanov. Miran, uvjerljiv i divno prirodan on je iz uloge izvukao maksimum mogućnosti. G. Dubajić, koji je po piscu trebao da bude »deus ex machina« provlačio se promjenljivom srećom kroz Scilu i Haribdu svoje papirnate uloge.

Bez trećega.

Napisao Milan Begović. Režiser Alfons Verli.

Milan Begović je pokazao kako je za scenski dobru dramu mnogo potrebnije spretno manipulisanje materijalom nego sam materijal. Jer kad sve to dođe u ruke dramaturga, koji zna šta je scena, onda se i od slabog i beznačajnog materijala može napraviti teater. U rukama dobra junaka i tupa sablja postaje ubojita.

Begovićeva drama nema radnje. Nema zapleta u scenskom smislu. Težište radnje je u riječima, koje daju atmosferu, stvaraju sukob i motiviraju autorovo riješenje. Istina, ima tu mnogo papira, literarisanja, mnogo lijepih tirada i moglo se vrlo lako survati u propast. Ali vješta ruka dramaturga lukavo je povukla autora sa ivice ambisa, u koji samo što nije upao.

Sudbina drame stavljena je bila u ruke gđe Podgorske i g. Dujšina. Gđa Podgorska je sjajno pobjedila svoju pasivnu ulogu i donijela jednu finu, proosjećanu i toplu kreaciju. G. Dujšin, koji je htio vjerno da slijedi autorove intencije možda je odviše podvlačio i izvajao kreaciju u odviše oštrim potezima. Ali g. Dujšin je ipak pokazao da je glumac, koji dostojno može nositi repertoar velikog kazališta.

Intimnosti.

Napisao Noel Coward. Režiser Tito Strozzi.

Na ovoj predstavi smo vidjeli kako je Narodno kazalište uz pomoć engleskog pisca Noela Cowarda na listi svojih uspjeha od početka sezone zabilježilo veliki minus.

Autor nam je poznat od lanjske predstave Week enda«. U ovoj novoj stvari ostao je vjeran svome shvatanju društva i teatra. On englesko društvo posmatra kroz krivo zrcalo i kao rezultat dobija strahovito iskrivljenu sliku, karikaturu. Coward je u »Intimnostima« kopao po najintimnijim ranama engleskog društva. Ali pored nekoliko duhovitosti, »Intimnosti« su kabaretski materijal, koji publiku golica najjeftinijim efektima.

Digitized by Google

Narodno kazalište vjeruje da će ovakvim teatrom riješiti pitanje krize. Možda će i uspjevati u tome. Ali ipak, može biti da bi valjalo potražiti i drugi lijek.

Najbolji dio predstave bijahu režiser i glumci, koji su nadmašili autora.

Predstava će puniti kuću. Prolamaće se kazalište od zdravog smijeha, ali... je li to opravdanje?...

Voljeli bismo da na sceni Narodnog kazališta vidimo štá drugo.

»Er«.

Napisao Alfred Savoir. Gostovanje Conrada Veidta.

Sezona senzacionalnih gostovanja, koje ponekad diktira ili račun, ili moda a najređe potreba, počela je Otvorio ju je srećno Conrad Veidt, sa trupom bečke »Comedie« u komadu A. Savoira »Er««.

Savoirov komad se ne razlikuje mnogo od slične robe za izvoz kojim nas »zapad« neumorno hrani. A pogotovo u zadnje vrijeme. I razumljivo je da se Conrad Veidt nije pred nama mogao pokazati onakav kakvog su mnogi htjeli da vide. Ali kad se mjesto Veidta naelektrisanog tragikom momenta, mjesto figure u kojoj u grčevitim drhtajima vibrira svaki atom, pokazao nasmijani i elegantni Veidt – senzacije nije bilo. I tako je »senzacionalna publika« otišla kući bez senzacija.

Veidt je međutim svojom glumom ugodno iznenadio. Ozbiljan umjetnik, on je ovu laku ulogu dao sa mnogo ležernosti, odmjerenosti, sa mnogo ukusa i monšalantne proračunanosti. Veidt je ovim nastupom pokazao da je ozbiljan umjetnik i velika je šteta, što ga nismo mogli vidjeti u komadu gdje bi se on mogao pokazati u svoj svojoj veličini.

Trupa nipošto sastavljena »ad hoc«, iako nije iznad prosjeka, bila je solidna pratnja protagonisti.

Micheline.

Napisao Etienne Rey. Režiser Dr. Slavko Batušić.

Interesantno je bilo posmatrati kako Uprava Narodnog kazališta uz saradnju »prominentnih« pisaca »šlagerkomada« želi dobro zabaviti publiku, i kako je čvrsto odlučila da izgubi povjerenje, koje je u zadnje dvije godine tako teško stekla.

A ako se ovako nastavi uspjet će se u ovom nastojanju. Vrlo brzo.

Etienne Rey nam je uz šarmantan osmjeh, a pod maskom duhovitosti »galskog esprita« poslao niz nezačinjenih, praznih i do nakaznosti glupih brbljarija. U nizu banalnih situacija on je uspješno pokazao put kojim se na jeftin način dolazi do uspjeha. Voila!

Glumci, koje je materijal bacio u vacuum materijala tražili su spasa i našli ga u obliku kabaretskog lakrdijaštva. Zahvalno ali ni malo pohvalno.

Predstava je donekle bila interesantna zbog prvog velikog nastupa talentirane mlade glumice gđice Nađe Grahor.

Režijski neizrađena, neizmodelirana, uloga nije mogla ostaviti utisak izrađene glumačke snage. Bez sigurnog oslonca i putokaza gđica Grahor nije mogla dati sigurno naglašene momente u svojoj kreaciji, koji bi povezani dali jednu plastičnu cjelinu. Njoj treba još mnogo rada. Ona još uvijek nije prešla sve stepenice scenskih mogućnosti kao i g. Kukić.

Gđa Mihičić u maloj ulozi – velika.

Ostali su manje više uspješno slijedili autora i uspjeli – u njegovom stilu.

Režija Dra. Batušića neizrađena, bez sigurnih režijskih poteza. A to se najviše osjećalo na samim glumcima.

Iz svega se vidi da u direkciji drame ne postoji jedna izgrađena linija repertoirske politike te da izbor vedrog repertoira vrlo često zavisi od slučaja, izbora prevodioca ili od momentanog uspjeha kakvog šlager komada u inostranstvu. I on se prenosi kod nas bez obzira na sve momente koji su presudni za uspjeh komada.

*

Ali kako s pohvalom moramo istaći težnju da u ovogodišnjem repertoiru budu što dostojnije zastupljeni domaći autori, vjerujemo da ćemo uz male korekture imati ipak dobru sezonu.

Medju knjigama:

Ratni roman nemačke mornarice

Ime Theodora Pliviera nije poznato našoj publici. I u samoj Nemačkoj svratio je na sebe pažnju istom sa svojim romanom o životu nemačkih mornara u vreme svetskog rata (Des Kaisers Kulis, Berlin 1930., Malik-Verlag). Plivier pozna život mornara, on pozna i život carskih mornara. Plivier je napisao knjigu novela (Zwölf Mann und ein Kapitän, Leipzig) u kojoj je tražio život mornara u brodolomu i mornarskim krčmama, na brodu i u porušenim gradovima. A sada je Plivier tražio taj život na brodovima Njegovog Veličanstva Wilhelma II.

Wilhelm Imperator Rex je tvrdio, da budućnost Nemačke leži na moru i zato natrpao svoje čelične tvrđave sa živim mesom i mrtvim dušama. Robovi čelika, svaki od njih po jedan – carev kuli.

I život ovog carskog kulija iscrtava Plivier: pozadina su Wilhemshaven, Cuxhaven, Kiel, kasarne, ratni brodovi, zatvori, vežbališta. Kuli radi: čisti topove, tovari ugljen, loži kotlove, čisti pobljuvane ofisirske uniforme. Kuli dobiva dnevno 50 pfeniga i jede repu. Kuli gladuje dok marinski ofisiri šampanjiziraju i nazdravljaju Njegovom Veličanstvu Wilhelmu II.

Nemačka mornarica, ponos nemačkog imperatora i nemačkog birgera, ima da ovekoveči san berlinskih imperijalista: od Letonije do kanala – nemačko more... I dalje preko okeana, – po kojima sada gusare maskirani ratni brodovi i podmornice sipaju svoja torpeda, – treba da se vije zastava hamburških kramara i vestfalskih fabrikanata. Deutschland, Deutschland über alles...

Kuli, gladan i iscrpljen, umoran i izlomljen, tovari ugljen za veličinu rajha. I ždere marmeladu. Plivier niže sliku do slike. Manevri flote, život na brodovima, bitku u Skagerakku, odisejadu nemačkih gusarskih brodova kroz sva mora sveta, besavesno žrtvovanje života na starim, neupotrebivim brodovima, terevenke ofisira, ludačke ambicije flotnih komandanata. Kroz sve te slike se provlači bezimeni nemački mornar, – carev kuli, – koji kroz četiri godine, bilo u paradnom maršu na wilhelmshavenskom vežbalištu bilo pogrbljen u utrobi užarenog broda, odigrava svoju anonimnu ulogu u nelsonskoj komediji admiraliteta.

Ako mu kosti nisu zgnječile čelične ploče njegovog broda, onda su razasute po Severnom moru, pred obalama Engleske i po Indijskom okeanu ili su naplavljene na obale Patagonije.

Godina 1917. Gladni kuli se buni. Ali ako je marmelada oslabila kulija, wilhelmovski zanos još podržava admirale, koji su svoje ratno oduševljenje hranili fazanima i oštrigama.

Mornare Alwina Köbis i Maxa Reichpietsch streljali su 5. septembra 1917. na vežbalištu Wahn. Streljani su jer je bio zločin biti čovek. Ali carevu zastavu je ipak godinu dana kašnje kuli strgnuo sa jarbola carskih brodova.

M. K. N.

Vlasnik, urednik i za uredništvo odgovara: **Dr. Božidar Adžija**, Preradovićeva ul. 42.
Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara: Dragutin Beker, Medveščak 47.

Digitized by Google

KROJAČKA RODUKTIVNA ZADRUGA S. O. J.

ZAGREB
ILICA 49
(DVORIŠTE)

otvorila je vlastitu krznarsku radionu pod iskusnim vodstvom prvorazrednih stručnjaka. - Preporuča svoj bogati izbor raznovrsnog krzna. - Preuzima sve vrsti popravaka i fazoniranja. - Veliko skladište originalnih engleskih štofova za gospođe i gospodu.

IZRADBA GARANTIRANA

IZVOLITE NAS NEOBVEZATNO POSJETITI

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA IV. • 1. DECEMBRA 1931.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Valeriu Marcu: Friedrich Hegel.
Dr. J. Steinberg (Berlin): Postoji li danas Internacionala?
Đuro Grčević: Historijski razvitak socijalnog osiguranja.
Mirko Kus-Nikolajev: O „bolesti" Upton Sinclaira.
R. Thiema: Kazniti ili liječiti.
Milivoj Magdić: August Cesarec.
Mirko Kus-Nikolajev: Ludendorff ili tragedija stručnjaka.
Bratko Kreft: Dva pisma nesretnog djevojčeta.
Knjige i revije.

BROJ 12

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Ignac Knaker

Industrija platnene robe

Zagreb

Trg „N" broj 8

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

DROJ 12. ZAGREB, 1. DECEMBRA 1931. GODINA IV.

Valeriu Marcu:

Friedrich Hegel*)

MARSELJEZA U MANASTIRU.

U letu godine 1792. bučno su diskutovali sinovi švapskih pastora, činovnika i ofisira, koji su kao kandidati teologije živeli u tibingenskom manastiru, što nikako nije priličilo budućim božjim slugama. Red i mir manastira, meka tišina, koja i inače miluje dolinu Neckara, bila je narušena pesmama, glasnim govorom i veselom retorikom. Oduševljenje i zamah francuske revolucije prodro je kroz stare zidove augustinskog manastira, koji je kroz stoleća bio sedište luteranske pravovernosti.

Švapski vojvoda je došao, da lično vodi istragu.

Rektor mu je izjavio, da su kandidati nakon ručka, kao na zapoved ustali i mesto molitve zapevali u koru novu francusku pesmu, marseljezu. Navodno je pesmu preveo kandidat Friedrich Hegel.

Međutim vojvoda nije ogorčen, on umiruje rektora i nalaže mu, da stvar istraži.

Rektor ne zna ništa sigurnog, od kandidata ne može ništa da sazna o celji i opsegu nezadovoljstva i zavere.

Prema čuvenja su tri teologa – Hegel, Hölderlin i Schelling – osnovali tajni politički klub. Hegel drži naročito buntovne govore; on pozdravlja – kao da se hoće solidarisati sa pariskom gilotinom – samo sa rečima: glavu dolje!

Izreke drugova u Hegelovom spomenaru su ljubavna očitovanja francuskoj revoluciji: Vila la liberté! Vive Jean Jaques! In tyrannos!

Rektor je zaplenio mnogo papira ali Hölderlinove pesme nije mogao konfiscirati i tako su one preživele rektora, vojvodu i manastir i žive kao najlepše himne slobodi na nemačkom jeziku.

Mladići su ovde pisali za stoleća.

Hegel, koji je stanovao u manastiru u istoj sobi sa Höderlinom, nije nikad zaboravio ovo tibingensko oduševljenje svoje mladosti. U predvečerje svoga života, kao universitetski profesor u Berlinu, izjavljivao je svojim prijateljima, da se u njegovoj kući, na dan juriša na bastilu, nazdravlja na ideje godine 1789. I u njegovim istorijsko-filozofskim predavanjima u Berlinu, rečeno je za francusku revoluciju:

»Bio je to sjajan izlaz sunca. Sva misaona bića slavila su ovu epohu. Uzvišeno oduševljenje vladalo je u to vreme...«

Kada je Hegel, nakon položenog teološkog ispita, živeo u Bernu kao kućni učitelj u bednim materijalnim prilikama, rešio se je pene lakog oduševljenja. On ispituje francusku revoluciju pre svega kao izraz političke snage, vidi njeno fundamentalno značenje u njenoj državotvornoj snazi ali ne će ništa da zna o suverenosti mase. Individuum je za njega »izolirani atom«, nesposoban za stvaranje zajedničke volje. »Narod je«, pisao je Hegel, »onaj deo države, koji ne zna što hoće«.

DUH SVETA I DIJALEKTIKA.

Hegel je filozofiju osećao kao neizbežívu nužnost svog vremena.

U njegovim očima nije zemlja bila samo presvođena nebom nego i duhom sveta.

Ovaj duh u svetskim događajima, koji se onda slučajno manifestovao u brzini marševa francuske pešadije, umalo da nije uništio rukopis, u kojem je hteo da iznađe osnove događanja u svetu – »Fenomenologiju duha«.

Hegel nije imao u Jeni mnogo slušača. Često u kolegiju nije bilo više od trojice. Govorio je onda još bez retorike i rečenice kao da su se međusobno natezale. »Kod Hegela sam nadošao na misao« pisao je njegov protektor Goethe, »da li mu se ne bi sa tehnikom govorništva mogla stvoriti veća prednost. On je odličan čovek; ali se mnogo toga suprotstavlja njegovim izjavama«.

Hegel je znao za svoju nedostatnu govorničku sposobnost i očekivao je mnogo od svog prvog omašnog dela. Nakon mnogo muka našao je za njega nekog skeptičnog, ravnodušnog nakladnika u Bambergu. Napoleonova vojska zakrčila je sve ceste između Jene i Bamberga i Hegel se bojao za svoje pošiljke rukopisa. Njegovo poslednje pismo nakladniku, poslednji arci »Fenomenologije duha« nose datum bitke kod Jene: 14. o k t o b a r 1806.! Ali »Fenomenologija« je sretno prispela u Bamberg. Ali zato su francuski vojnici posetili i oštetili njegov stan. Ali on je zaboravio štetu kada je video cara. Tu mogućnost je rado platio sa nekoliko razbijenih lonaca. »Ja sam«, pisao je on, »video cara, ovu dušu sveta. Uistinu je silan osećaj videti ovakvu ličnost, koja ovde skoncentrisana na jednu tačku, sedeći na konju, zahvaća i vlada svetom«.

Napoleon je Svetom Rimskom Carstvu Nemačke Nacije, sve od gore do dolje, od pomerskog seljaka preko prestolja serenisimusa pa do idealističko-humanističkih flozofa, plastično pokazao pojam vlasti. Seljaci su naučili pucati a filozofi, da vide bridove stvarnosti.

*) Prigodom stogodišnjice smrti Fr. Hegela (14. XI. 1831.–14. XI. 1931.) donosimo gornji napis iz pera Valeriu Marcu-a. Napis je naročitom dozvolom autora preveden za »Socijalnu Misao«. (M. K. N.).

Digitized by Google

Ovaj proces zahvatanja realnosti je kod Hegela gigantska epopeja mišljenja. Pojedine faze toga saznanja – nastojanje, da se steče objektivna sadržina sveta – plamen duha, koji tako dugo žari svaku pojavu dok se ne iscedi ideja, večno, – sve je to najviši stepen, do kojeg se može izdići čovek.

On je hteo, da sam sebi izmakne, da sa sebe svuče sve subjektivno, momentalno, lokalno, sve vremenski ograničeno u okolici, spolu; da prodre do najsvetije tajne, do tamo, gde se konačno sastaje sa beskonačnim; do tačke, gde započinje život. On nije posmatrao svoje misli sa one strane gde su bile njegove, već je hteo sa stepenice, gde se sabija sva ljudska inteligencija, da dalje leti. Nastojao je, da odustane od individualne forme misli i video je u svim duhovima samo jedan duh i u tom jednom duhu princip bivstva. Ovaj princip bivstva, ovaj duh duhova postao je u njemu svestan. Ta svest je apsolutno, ideja; ono, što ljudi popularno zovu bog. Verovao je, da je na toj najvišoj stepenici uhvatio svest duha sveta, koji upravlja ne samo prirodom nego i ljudskom istorijom. Odavle je on mogao posmatrati »sliku događaja i dela, punu najraznijih oblika, naroda, država, pojedinaca, neprestano nizanje« i videti ideju istorije i njeno ostvarenje!

Predmeti su za njega bili samo podražaji za daljnje razmišljanje i sa ruševina najboljeg, u velikom i u malom, tražio je večne zakone promene.

Bitka, pobeda, državni udar, propast svetskog carstva ne znače mnogo, sve su to samo valovi u bujici stvari. »Duh događaja, koji ih izaziva« veli Hegel, »je prvo; taj duh je Merkur, vođa naroda«.

Ali kako da se nađe taj duh istorije sveta?

Jer taj se duh događaja sastoji od opreka. Kako da se nađu delovi sinteze, da se uzmogne spoznati duh sveta?

Treba li filozof da smeša boje sviju mišlenja ili da na vagi ideja polaže ideje desno i levo, dok jezičac ne pokaže ravnotežu? Ili da podučava? Treba li on sa katedre ne samo poučavati đake nego i univerzum, i strogo deliti jedno u tačno, drugo u osrednje a treće u netačno? To bi značilo svoju pamet suprotstaviti činjenicama. A Hegelova zadaća nije bila, da o pojavama sa vanjske strane spekulira već da ih u svom duhu spozna.

Zato Hegel nije operisao sa apstraktnim suprostavljanjem istine i zablude.

Svaku stvar posmatrao je on prema svojoj dijalektičnoj logici, ne kao ukrućenu, nego u njenom razvoju, u njenom gibanju. Razvoj svake stvari bio je dugo putovanje. Svaka stvar menja svoje određenje, svoju upotrebu, svoju vezu sa okolišnim svetom. Zato za njega nije postojala nikakva netačna filozofija, »jer zadnja filozofija je rezultat prijašnjih filozofija i mora da sadrži principe sviju«. Svaka prijašnja filozofija je stepenica u razvoju duha.

U svom totalitetu hteo je sve obuhvatiti, pokazati vezu sviju stvari. Sve: svako telo i svaka pojava samo je deo, organ većeg sistema. U tim višim sistemima, – u svemiru, u neviđenim zakonima iz kojih govori duh sveta, – vlada skeptar dijalektike, koja sve ispituje i sve ukida. Svaka se stvar sama ukida i prelazi u svoju suprotnost. Taj dijalektički metod je najveća baština, koju je ostavio Hegel. Ta baština proizvela je prevrate u logici, istoriji, sociologiji, pravu, estetici, filozofiji, religiji, fizici i hemiji.

HEGEL KAO FERMENT.

Berlin nije dao samo materijal Scharnhorstu i von Steinu, koji nisu bili Prusi, za oslobođenje Evrope od cesarističke hegemonije, on je posvetio i Hegela za neokrunjenog kralja pruske državne filozofije. Kao naslednik Fichtea predavao je petnajest godina na Friedrich-Wilhelm universitetu. Pruska je, u vreme kulminacije svog opstanka, bila revolucijonarni svežanj nerava. Za vreme Friedricha II. i komisije za reformu vojske iza Jene vladale su ovde manjine slične jakobinskim.

Hegel, koji je došao iz Švapske, nije poznavao Prusku u godini 1806. On je video poraze i veselio se. Ali Hegel je već pre Jene, – kao ni jedan iz grupe nemačkih klasičnih filozofa, – mislio u kategorijama političke vlasti. U svom delu o ustavu Nemačke on piše: »Kad bi svi delovi dobili time, što bi Nemačka postala jedna država, onda takav događaj ne bi bio plod razmišljanja nego sile . . .«

Kada je Evropa pobedila Napoleona bilo je Hegelovo mesto u Berlinu.

Njegov lik je zarana ostareo; on je čitao zadubljen u svoja omašna skripta, tražio je nervozno po njima, hvatao rukama reči i švapski mucao. Ako su slušatelji prečuli samo jednu rečenicu u njegovom predavanju, onda više nisu razumeli ni celo predavanje.

A ipak je sa njegove katedre strujala magična snaga privlačivosti. On je ljude zahvatao svojom težinom, dužnošću za razumevanjem i uzvišenom ozbiljnošću. Ko nije smatrao svojom životnom stvari, da Hegela razume, za toga Hegel nije ništa značio.

Hegelova katedra postala je centar Evrope.

Borba za Hegela započela je već za njegova života: socijalisti, radikali, ortodoksi, nacionalisti i kosmopolitski mislioci držali su, da mogu svoje teorije iskititi sa komadima iz njegove zgrade sveta. Ako je već živi Hegel morao podnositi, da su rečenice iz njegove nauke, nosili kao skalpove, kako je tek iza smrti moralo da hara »hegeliranje«!

Hegeliranje je postalo moda za svaku nerazumljivu knjigu.

Ali moda je prošla i Hegel je ostao kao ferment svoga i budućeg stoleća.

Ovaj filozof sa svojim opetovanjima, koja su zamarala, sa svojim isprepletenim periodima, svojim veštački kovanim stručnim izrazima i neobičnim načinom izlaganja odgojio je ljude do besprimerne smelosti. On je omogućio htenje na dulji razmak. On je naučavao najveći heroizam: strpljivost i odvažnost.

U zadnjem stoleću nije izvedeno ni jedno delo, nije rođena ni jedna velika misao u kojoj se bi našao Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

Preveo: M. K. N.

Digitized by Google

Dr. J. Steinberg (Berlin)*:

Postoji li danas Internacionala?

I.

Mora se govoriti potpuno otvoreno. Međunarodna radnička klasa danas više nema nikakove internacijonalne povezanosti. Ne mislimo time organizaciju svjetskog proletarijata: takovih baš ima nekoliko. Mi mislimo ono internacijonalno mišljenje i solidarnost, koje u slobodnoj povezanosti radnom čovjeku jedine mogu da dadu i stvore pravu Internacijonalu. A takove baš danas nema.

Druga Internacijonala pretstavlja danas jednu paradoksnu organizaciju bezmoćnosti proletarijata. Ako je tačno, da je socijalna demokracija u svim zemljama isključila radništvo iz broja odlučujućih socijalnih snaga, onda je Internacijonala u svjetskom mjerilu oduzela proletarijatu karakter samostalnog historijskog faktora. Upravo zastrašujući primjer daje nam za to zadnji kongres druge Internacijonale u Beču. Na njemu su se brinuli samo za njemačku privredu i demokraciju. I uistinu nije se moglo predložiti bolji izlaz do li onoga, koji ide za tim da se spasi i ojača kapitalizam. Tragično je bilo čuti, da se je akcija socijalističke Internacijonale sastojala u tome, da se traži »jednu veliku međunarodnu kreditnu akciju«. »Predbacuje nam se, da se obraćamo na kapitaliste za pomoć Njemačkoj. Nažalost Internacijonala i kod najbolje volje nije dostatno bogata, da nam dade i materijalne pomoći«. Te je riječi, bez i najmanjeg protesta kongresa, izrekao Breitscheid u ime njemačke socijalne demokracije. Ni ljevičari na bečkom kongresu nisu mogli na tom stavu ništa promijeniti; najviše, mogli su da pruže jedno »lijevo« obraloženje tog stava.

Zar je slučaj, da je u ovo doba najvećih socijalnih napetosti Internacijonala zatajila i da ona neće biti u stanju da spriječi jedan novi rat? To nije slučaj: jer duh jedne Internacijonale određuju njezine glavne stranke u pojedinim zemljama. Među tima su najvažnije socijalna demokracija Njemačke i Labour-Party Engleske. Na kojoj liniji kreću se ove dvije stranke? Njemačka je stranka, iz straha pred fašističkom opasnošću, protiv svoje volje utrla put do vlasti domaćem nacijonalnom socijalizmu. U brizi za »demokraciju i republiku« pustila je ona da se isključi parlamenat, da zemljom upravlja diktatorska vlada, te da Reichswehr i predsjednik Hindenburg postanu važni faktori u državnom životu.

Što može takova socijalna demokracija da učini za socijalističku Internacijonalu već da ju samo upropasti? Engleska Labour-Party preuzela je nasljedni grijeh britanskog kapitalizma, naime: nije htjela da se odreče imperijalne vlasti i kolonijalne politike. Radi toga nije mogla da se oslobodi veze od svoje domaće buržoazije, upala je u ropsku ovisnost finansijskog kapitala. Protiv privredne krize nije Mac Donald mogao da predloži ništa drugog nego kapitalističke metode i da tako socijalističke ideje pred engleskim masama teško kompromitira. I makar je Mac Donald kasnije direktno prešao u tabor buržoazije, ipak za to, što je radnička vlada potpuno zatajila, ne pada krivnja samo na njega lično, već na čitavu Labour-Party, koja ga je do zadnjeg časa podržavala. Strahoviti poraz te stranke kod zadnjih izbora najbolje ilustrira sudbinu jednog radničkog pokreta, koji je sam sebi postao nevjeran. Kod buržoazije on ništa ne dobiva, a kod radnog naroda gubi sve.

Internacijonala, koja se iz takovih stranaka sastoji, mora da upropasti svaku aktivnost; ona u pravom smislu riječi i ne postoji.

II.

A postoji li takova aktivnost u onoj drugoj t. j. komunističkoj Internacijonali? Aktivnost postoji; ali kakova? Izvire li ona iz dubine svijesti proleterskih masa?

Dostatno je takovo pitanje postaviti, da se na nj odmah odgovori. Ova (komunistička) Internacijonala neće i ne trpi samostalnog razvoja svijesti i akcije radničke klase. Umjesto toga sve je stranka, stranačko vodstvo i bezobzirna doktrina. Klasna borba ne dolazi odozdo – prilagođena posebnim prilikama pojedinih zemalja i naroda – već se ona nakalamljuje od jedne više centrale tobože radi zaostalosti, sljepoće i nestalnosti masa. Još više: pošto je ta Internacijonala izgrađena i upravljana od jedne stranke, koja ima u rukama državnu vlast, to ona posjeduje sva sredstva za vršenje utjecaja, koji je sve drugo prije nego socijalistička ideja i proleterska solidarnost. I još više: pošto je vodstvo boljševičke države istovjetno sa vodstvom Internacijonale, i pošto su »inozemske« komunističke stranke izgrađene na bezuslovnoj poslušnosti naprama vodstvu, – onda u njoj ne može postojati druga politika nego ona, koja konvenira toj državi. Međutim je boljševička država prama unutra jedna neograničena vladavina terora, a prama vani jedna komplicirana diplomtska saradnja s kapitalističkim državama. I na taj se način neprestano mješaju internacijonalne akcije ruske države sa jasnim zahtjevima međunarodne socijalističke borbe. Pod pritiskom ove dvostruke linije komunističke Internacijonale i crkveno-centralističke izgradnje komunističkog pokreta gubi revolucijonarni prole-

*) Ovaj je članak na zamolbu redakcije napisao za Soc. Misao« njemački socijalistički književnik i publicista, poznat posebice po njegovom djelu »Gewalt u. Teror in der Revolution« (Rohwolt Verlag).

Digitized by Google

tarijat čak ono najvažnije: jasnu i samostalnu moć odlučivanja za socijalističku borbu. Usljed toga je i bilo moguće – da spomenemo samo jedan najnoviji primjer – da su njemački komunisti dne 9. VIII. 1931. kod »pučkog glasanja« u zajednici sa nacijonalnim socijalistima radili na rušenju republike.

Ako danas svjetski socijalizam ima dvije Internacijonale, od kojih svaka na svoj način isključuje radničku klasu iz historijske borbe, onda znači, da on nema nikakve Internacijonale. Takova – pa makar ispočetka u skromnoj formi – ima tekar da bude izgrađena. Ta zadaća nije nikakova utopija, makar izgleda da naša epoha – hvala budi premoćnim brojkama kapitalističke tehnike – ima smisla samo za »velike« institucije. To nije nikakova utopija, već radi toga, što milijoni radnog naroda na čitavom svijetu osjećaju već katastrofu svojih oficijelnih socijalističkih organizacija i traže nove puteve. Na bazi te spoznaje već je godine 1923. osnovan u Parizu internacijonalni biro rev. socijalističkih stranaka. Tom birou pripadaju stranke i grupe iz raznih zemalja, koje su se razišle sa ideologijom obiju Internacijonala. U Njemačkoj nezavišnjaci (oko Th. Liebknechta), u Francuskoj »Parti d' unité proletarienne« (oko Paula Louisa), u Italiji maksimalisti (oko A. Balabanove), u Rusiji lijevi socijalni revolucijoneri, nadalje, u Litavskoj, u Ukrajini, u Rumunjskoj i drugdje mnoge grupacije; i čitava norveška radnička stranka stoji vrlo blisko pariškom birou.

U Njemačkoj se je upravo osnovala nova socijalistička radnička stranka, koja se je odvojila od njemačke socijalne demokracije. Ova stranka stoji na principima pariškog biroa i izjavljuje: »mi se razlikujemo od socijalne demokracije, koja služi kao kulisa vladajućoj klasi, a i od njemačke komunističke stranke, koja troši svoje snage u revolucijonarnom igranju«. U smjeru istog razvoja nalazi se i engleska nezavisna radnička stranka. Njezin predsjednik F. Brockway u najnovijem broju »New Leader« piše: »Labour Party se je izrodila. Ako izborni poraz spasi naš pokret od tog zla onda će izadaja Mac Donalda za nas značiti veliku uslugu.. Naših pet poslanika sačinjavaju nezavisnu stranku... Ako takovo stanje potraje stanovito vrijeme, nezavisna stranka neće moći biti više priključena Labour Party. Naš je cilj jasan: treba izgraditi pokret masa, koji će nepokolebivo izrabiti sva politička i industrijska sredstva da osvoji vlast nad privrednim životom naroda«.

Pariški biro ne teži za jednim mehaničkim spajanjem obiju Internacijonala; takova je zadaća ne samo nemoguća, već ujedno socijalizmu štetna.

Pošaljite pretplatu!

Ali od ovih programatskih tačaka još je važnije: duhovno i moralno odgajanje i stvaranje socijalističkih ljudi i boraca. Tekar takovim preobraženjem bit će moguće odstraniti iz socijalističkog pokreta dogmatsku uskogrudnost, organizatorski egoizam i kramarsko takmičenje. Tekar će tada nastati prava Internacijonala. U današnjim sudbonosnim vremenima najveća je zadaća, da se za takovu Internacijonalu neumorno borimo.

Đuro Grčević:

Historijski razvitak socijalnog osiguranja

Malo je pitanja, koja se tiču rada tako neposredno i duboko, kao socijalno osiguranje. Rizici, koje ono pokriva: bolest, nesreća, iznemoglost, starost, smrt i besposlica dovodili su radnike i njihove porodice u teško i neodrživo stanje. Njima je stalno ugrožavan svaki manuelni, i intelektualni radnik, koji mora svoju cijelu zaradu da troši na podmirenje redovnih životnih potreba. Pobrojani rizici, dok nisu bili pokriveni socijalnim osiguranjem, podržavali su kod svakog radnika osjećaj nesigurnosti, sputavali su slobodu njegovog duha, koji je jedini kadar da osigura dobar rad, dobru organizaciju proizvodnje i najzad mir socijalni. Razumljivo je stoga, da su se shodne uredbe, koje bi imale da brane radnike od ovih zala, pojavljivale u svim fazama istorije. Mi smo razmatrali te uredbe u napisima objavljenimu u ovoj reviji »Problemi rada davnine« i »Razvitku radničkog zaštitnog zakonodavstva«. Vidjeli smo, da je s neslućenim razvitkom industrije i proletarizovanjem širokih narodnih slojeva, prva Velika Britanija predvidjela izvjesne mjere na pr.: dobrovoljno osiguranje radnika za slučaj bolesti, potpore iz državnih sretstava za radnike, koji su stariji od 70 godina, a koji su od toga najmanje dvadeset godina britanski državljani, državne potpore za slučaj besposlice tokom periodičkih kriza rada i najzad državnu brigu za uboge i iznemogle. No sve te mjere nisu bile dovoljne, da pokriju rizike, kojima su najamni radnici stalno izloženi. One su radnike, koji se prehranjuju od rada svojih ruku, čak i ponizivale, jer njihovi zahtjevi u vremenu kada bez svoje krivice nisu mogli da rade, za potporama, koje će im podmiriti najelementarnije životne potrebe, nisu posmatrani kao pravo, već milostinja. Onaj pak koji radi na stvaranju društvenih dobara, ne traži milostinju već pravo.

Digitized by Google

Englesko radničko zaštitno zakonodavstvo, a s njim i pomenute mjere za pomoć radnicima, kad bez svoje krivice ne mogu da rade počeo je na evropskom kontinentu prvi da preuzimlje njemački državnik Bismarck, i to u osamdesetim godinama prošloga stoljeća. U to doba razvijala se u Njemačkoj naglo industrija, a paralelno s razvitkom industrije jačao je i radnički pokret. Stalno uvećavanje broja najamnih radnika, njihovo koncentrisanje u velikim industrijskim centrima, rastuća njihova inteligencija i odrešita traženja, da im se osigura život dostojan čovjeka, zadavala je željeznom kancelaru dosta briga. Kako je bio reakcionar po prirodi, on je s drakonskim mjerama pokušao, da uguši njemački radnički pokret. Te drakonske mjere bile su inkarnisane u »Zakonu o socijalistima«, koji je donijet po njegovom predlogu. Ubrzo, nakon donošenja zakona o socijalistima, uviđa Bismarck, da je radnički pokret sa drakonskim i izuzetnim mjerama nemoguće zaustaviti, i zato počinje prvi na kontinentu da uvodi englesko zaštitno zakonodavstvo. Željezni kancelar Bismarck sa stvaranjem militarizma nanio je cijelom svijetu veliko zlo, a napose Njemačkoj, zbog kojega ona strada i danas, ali je donio i jedno dobro, a to je, da je, recipiravši englesko radničko zakonodavstvo pošao znatno dalje od Velike Britanije. Historijska je zasluga Bismarcka, što je opazio, da englesko zaštitno zakonodavstvo ne iscrpljuje sve radništvu potrebne zaštite. Vidio je, da po tom zakonodavstvu radnik nije dovoljno zaštićen u vremenu, kad bez svoje krivice ne može da radi, i kad mu – lišenom nadnice, jedinog njegovog vrela privrede – prijeti potpuna gospodarska katastrofa. Goneći njemačke sindikate, vidio je, da radnici plaćaju tim sindikatima članarinu za borbeni fond i za potpore, koje će im sindikati isplaćivati za slučaj bolesti, nemoći i nesreće. Opazio je, da su stalni članovi sindikata mahom inteligentniji i stalniji radnici, a oni, koji najviše pomoći trebaju, da se obično i ne organizuju. I konzervativni željezni kancelar, s jedne strane da nahudi socijalističkim sindikatima a s druge strane, da pomogne neorganizovanom i najbijednijem proletarijatu, dolazi na namisao da silom zakona prinudi sve radnike, da ulažu dio nadnica za potpomaganje u vremenu, kad ne mogu da rade. Ovakva zakonska regulacija bila je nemoguća u Velikoj Britaniji, zbog njenog tradicionalnog ustručavanja pred ograničavanjem slobode pojedinaca. Konzervativac Bismarck – tu vidimo primjer u historiji, da nekada znači napredak i konzervatizam – nije se žacao, da ograniči slobodu pojedinaca u cilju, da ih u njihovom vlastitom interesu prinudi na izvjesna plaćanja. Ovu Bismarckovu ideju praktično je proveo u život Bödeker, otac njemačkog socijalnog osiguranja. Bödeker je uzeo u Njemačkoj kolektivitet radnika, koji je solidarno ugrožen u svojim interesima i uveo je za taj kolektivitet obavezu osiguranja, ponajprije u slučaju bolesti (1883. godine), zatim u slučaju nesreće na radu (1884.) i najzad u slučaju starosti i iznemoglosti (1889. godine). Kod izradbe ovih zakona Bödeker i njegovi pomagači stajali su pod utjecajem t. zv. katedersocijalista Wagnera, Schmollera, Nassea, Schürera, Eckharda i naročito Luje Brentana, koji je posljednji još u 1879. godini preporučio obavezu osiguranja u svojim knjigama »Die Arbeiterversicherung genäss der heitigen Wirtschaftsordnung« i »Die Arbeiterversicherungszwang, seine Voransetzungen und seine Folgen«. Germanska obaveza osiguranja, kako ju je zamislio Bismarck, a proveo pod utjecajem katedersocijalista Bödeker, ne prepušta pojedinom radniku na volju, dali će se osigurati ili ne, već ga silom zakona podlaže obavezi osiguranja, ako je uposlen i pretežno upućen, da se izdržava iz svoje nadnice. Time su radnici naprosto prinuđeni, da se sa osiguranjem odnosno plaćanjem razmjerno malih prinosa brinu za svoju egzistenciju u vremenu, kada zbog bolesti, nesreće, iznemoglosti i starosti ne mogu da rade.

Bismarck i Bödeker jednovremeno su zakonima prinudili poslodavce, da i oni plaćaju izvjesne kvote prinosa za osiguranje svojih radnika. I u tom je, podvlačimo napredak prema anglo-latinskom liberalizmu, koji je ostavio brigu za radnike samopomoći. Ovu prinudu, da i poslodavci plaćaju dio prinosa, Bödeker je u brojnim publikacijama obrazložio, da su poslodavci dužni da pridonesu nešto za osiguranje radnika, koji stvaraju njihova bogatstva. Naročito su dužni da sudjeluju kod njihovog osiguranja kad im i onako ne daju nadnicu, koja bi ih dovoljno osigurala za slučaj nemogućnosti rada. Obavezujući poslodavce, da plaćaju dio prinosa za osiguranje svojih radnika, Bödeker je zgodno iskoristio »Zurückbehaltungsrecht« pruskog građanskog prava t. zv. isključivo prusko pravo retencije, po kojem poslodavac sam odgovara za plaćanje prinosa i ima pravo da dio prinosa, koji tereti radničku nadnicu, odbije od nadnice u tačno određenom roku. Propusti li to da uradi, nema više prava, da ma šta oduzima na ime prinosa od radničke nadnice. Ovo pravo retencije nisu poznavali civilni kodeksi drugih zemalja i ono je zajedno sa obavezom osiguranja prešlo u zakone o socijalnom osiguranju u druge zemlje. Karakteristično je za ovo prusko pravo retencije, koje se u mnogim zemljama još i danas ne može pravo da shvati, da poslodavac odbitak na ime prinosa od svoga radnika može da ostvari, ne samo u tačno određenom roku, već samo i jedino sa odbitkom od nadnice. Dakle poslodavac ne može dio prinosa koji pada na teret radnika, tražiti iz kakve druge radnikove imovine. Zasluga je Bödekerova, da je razrađujući Bismarckovu ideju obaveze osiguranja, pošao još dalje pod utjecajem Anglosasa i da je isposlovao, da se prizna, da i država kao reprezentant društva ima izvjesne obaveze prema radništvu kao najproduktivnijem dijelu naroda, od čijega je rada odvisan njen procvat i razvitak, i da treba da podupre i ona radničko osiguranje. Tako je došlo već u prvim njemačkim zakonima do državne subvencije socijalnom osiguranju, u čemu se združuje princip anglo-latinski o državnom zbrinjavaju sa principom germanskim o obavezi osiguranja. Ovako je nastalo socijalno osiguranje i ovo su osnovne ideje, koje, kadgod se govori o socijalnm osiguranju, valja imati u vidu.

Interesantno je napomenuti, da je tadašnja njemačka socijalna demokracija radi toga, što ju je gonio Bismarck, s nepovjerenjem dočekala zakone o radničkom osiguranju i da je glasovala protiv njih s motiva-

Digitized by Google

cijom da je danajski dar (timeo Danaos dona ferentes) što ga donosi Bismarck radništvu!

Bödeker je kod sprovođenja pomenutih njemačkih zakona o radničkom osiguranju uspio da otupi Bismarkovu oštricu uperenu protiv socijalnih demokrata i da izmiri socijalnu demokraciju sa idejom obaveze osiguranja. On je dokazao, da postoje dodirne tačke između radničkog osiguranja i radničkih sindikata u tom, da u osiguranju radnici jedni drugima strani, ali u svojim životnim interesima jednako ugroženi, plaćaju prinose, da bi se iz tih prinosa – jednako kao iz sindikalnih članarina – pomogli oni koji prebaju pomoći. U sindikatima rade svi za jednog a jedan za sve kod namicanja boljih uslova rada i bolje nadnice, a u ustanovama socijalnog osiguranja također plaća prinose jedan za sve i svi za jednoga za slučaj, kad se ne može da radi. Ideju solidarnosti, koja dominira u radničkom osiguranju kao i u radničkom sindikalnom pokretu, Bödeker je prikazao dobro u brojnim svojim publikacijama. I u Njemačkoj je socijalna demokracija brzo postala pionir socijalnog osiguranja. U njenim programima, kao što docnije u programu socijalističke internacionale, došli su na prvo mjesto zahtjevi za uvođenje, izgrađivanje i dalje usavršavanje svih vrsta socijalnog osiguranja.

Iz Njemačke ideja obavezea osiguranja sve do rata prodire malo po malo u ostale evropske zemlje i u samu Veliku Britaniju. Bödekera ide velika zasluga, da je ideju obaveze osiguranja propagirao i izvan granica Njemačke. On je imao i kod kuće dosta posla, da očuva zakone o obaveznom osiguranju, jer ova novina nije bila razumije se oduševljeno dočekana, ni sa strane njemačkih poslodavaca. No i tu su savladane teškoće i Bödeker je mogao da pređe na propagandu međunarodne ideje obaveze osiguranja. Prema njemačkom uzoru zavele su prve ove države, obavezno osiguranje radnika za slučaj nesreća Austrija (1887.), Norveška (1894.), Finska (1895.) i za slučaj nesreće Austrija (1888.) Ugarska (1891.) i Luksemburg. Zemlje klasičnog liberalijma, Velika Britanija i Francuska, dočekale su nepovjerljivo ovu novinu i suprostavile su joj svojub tezu dobrovoljnog osiguranja. U borbi kao ideolog na strani germanske teze, obaveze osiguranja, a protiv anglo-latinskog »regime de la liberte« na međunarodnom kongresu u Bruxellesu 1887. učestvovao je veoma vehementno Bödeker. Poslije ovog kongresa germanska teza prevladava i obavezu radničkog osiguranja uvode redom dalje evropske zemlje, i to za slučaj nesreće Danska (1905.), Ugarska (1907.), Srbija u zakonu o radnjama (1910), Švajcarska (1911.), Rusija (1913.), a za slučaj bolesti Ugarska (1891.), Norveška (1909.), Bosna (1909.), Srbija (1910.), Velika Britanija (1911.), Rusija i Rumunija (1912.), Holandija (1913.), a za slučaj invaliditeta i starosti Francuska (1910. samo za starost), Velika Britanija (1911. samo za iznemoglost), Luksemburg (1911.), Rumunija (1912.), švedska (narodno osiguranje 1913.) i Holandija (1913.). Od svih vrsta socijalnog osiguranja najkasnije je bilo ostvareno osiguranje protiv besposliće t. j. potpore radnika u doba, kad doduše mogu da rade ali kada zbog gospodarske krize ne mogu da dobiju rada. Za ovu vrstu osiguranja Njemačka uopće nije dala prvi primjer. Tu je pošla naprijed, preuzevši ideju obaveze osiguranja. Velika Britanija i uzakonila je prije rata (1911.) osiguranje i protiv besposlice. Za primjerom Velike Britanije poveli su se već za vrijeme rata nerkoji švajcarski kantoni (1907.) i Rusija (1917.).

Iza rata glava XIII. versailleskog ugovora o miru ili još bolje njome uređena Međunarodna organizacija rada pridonijela je, da je u svim kulturnim zemljama prevladala germanska teza obaveze osiguranja. Međunarodni je ured rada u prvoj godini svoje egzistencije. 1918., riješio svoja organizaciona i najpotrebnija pitanja. Zatim se u 1924. godini prihvatio problema socijalnog osiguranja u čitavom njegovom opsegu i nacrtao je plan metodičkog rada, koji je počela da oživotvoruje VII. Međunarodna konferencija rada u Ženevi 1925., a dovršila X. 1927. godine. S tim je germanska teza obaveze osiguranja sasvim istisnula anglo-latinsku tezu dobrovoljnog osiguranja. Danas već važi obaveza osiguranja za osiguranje u bolesti u 20 država, a u dvadeset i pet u osiguranju za slučaj nesreće, starosti i iznemoglosti. Spominjemo, da je iza rata obavezno osiguranje za slučaj bolesti primila Francuska, Italija je primila obavezno osiguranje za slučaj iznemoglosti i starosti (1919.), a Čehoslovačka (1924.). Naša kraljevina unificirala je sve vrsti osiguranja (1922.) i sada radi na novom zakonu, koji će pored novelisanja osiguranja u bolesti i nesreći sprovesti i osiguranje za starost, iznemoglost i smrt. Teška strukturalna privredna kriza, koja iza rata u većim i manjim intervalima stalno vlada, podigla je na prvi plan osiguranje za slučaj nesakrivljene besposlice. Po uzoru Velike Britanije uvode obavezu osiguranja za slučaj besposlice Italija (1922.), Austrija (1920.), Poljska (1924.) i Njemačka (1926.). Razne evropske zemlje iza rata uvele su mjesto osiguranja državne potpore u neuposlenosti ili sistem gentski (na pr. Čehoslovačka), kod kojega na neuposleničke potpore, koje daju članovima radnički sindikati, daje država izvjesne nadoplate. Kod nas se pomaganje neuposlenih provodi kod Berza rada. Teška privredna kriza, koja zbog mnogih razloga (koji nadilaze okvir ovoga napisa) vlada na svijetu, učinila je da je preko potrebno i obavezno osiguranje za slučaj besposlice. Kriza je učinila, da socijalna bremena mnogo terete velike industrijske zemlje. Tako na pr. socijalno osiguranje stoji Njemačku milijardu i po zlatnih maraka godišnje, a Veliku Britaniju godišnje 130 milijona libra šterlinga. Kraljevinu Jugoslaviju, koja i ima karaker agrarne zemlje, po projektu novog zakona stajale bi sve vrste socijalnog osiguranja bez osiguranja za slučaj besposlice, godišnje oko 450,000 Dinara. Ali bez ovih socijalnih bremena ne mogu se danas da obiđu ni agrarne, a kamo li industrijske zemlje.

Pošaljite što prije zaostalu pretplatu!

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

O „bolesti" Upton Sinclaira

Tamo nekako pre dva meseca donela je i naša građanska štampa alarmantnu vest, da je Upton Sinclair živčano teško oboleo i da je otpremljen u sanatorij za živčane bolesti.

Upton Sinclair je već davno konstatovao, da mu građanska štampa samo onda posvećuje pažnju, kad ima nameru, da mu podmetne kakvu pakost. Ali da će ona tako daleko ići, pa da čoveka proglasi ludim ili lepše rečeno »teško živčano bolesnim«, to se ipak nije moglo očekivati. Jer tu je već i cinizmu povučena granica...

Međutim u svom zadnjem pismu javlja mi Upton Sinclair, – koje je datirano sa 20. oktobra 1931. a koje sam primio 5. o. m. – da je imao u p a l u b u b r e g a od koje se već p o t p u n o o p o r a v i o. Za građansku štampu prema tome izgleda, da je put od bubrega do mozga vrlo kratak.

Ovu belešku o bolesti Uptona Sinclaira iznosim radi toga, što se lep broj nameštenika i radnika pismeno obratio na mene pitanjem, da li vest o bolesti Sinclaira odgovara istini. Kako ne mogu svakog lično obavestiti o pravom stanju stvari, činim to preko »Socijalne Misli«.

Živi interes, koga naš proletarijat pokazuje za sudbinu svog prvoborca pokazuje jasno kako je Upton Sinclair već duboko prodro u srca i mozgove naše radničke klase. I doista, taj interes služi našem proletarijatu više nego samo na čast!

R. Thiema:

Kazniti ili lječiti

Interes javnosti za krivično pravo i kažnjavanje, koji je zadnjih godina bio silno porasao, nekako je pod pritiskom gospodarske krize nešto opet oslabio, premda još mnoga oprečna mišljenja nisu još usklađena i nisu postavljene određene smjernice i ciljevi u mnogim pitanjima. Kriza će ipak ovako ili onako biti prebrođena, i tada će ponovno uskrsnuti problem onog sloja ljudi, koji je bio kažnjen – kažnjenika, – koji je u ljudskom društvu izolovan zbog svog naročitog udesa. Radi toga mora se i danas raditi na ovom važnom socijalnom problemu i to tim prije što današnja bijeda povećava kriminalitet, te imperativno sili, da se traži i nađe rješenje odgovarajuće duhu sadašnjice.

Krivično pravo ograničuje slobodu pojedinca u interesu općenitosti, društvenog poretka. Ono u pravnim normama sadržaje zabrane i određuje kazne, koje moraju stići svakog kršitelja propisa zakona. Tri su vrste kazna: kazna smrću, lišenjem slobode i novčana kazna. Protiv najteže kazne, kazne smrću, ustaje pretežna većina naroda. Kazna smrću, t. j. usmrćenje da se udovolji pravdi, može se ukazati korisnim samo sa gledišta da se tim uništava život koji nije vrijedan da živi, dok naprotiv takovo usmrćenje kao kazna ima da zadovolji nesocijalnu žudnju za osvetom, pošto po razmatranjima učinjenim u zemljama, koje su dokinule kaznu smrću, vidi se, da ta kazna nikako nije djelovala sprečavajući ili zastrašujući. Najblažoj kazni, novčanoj kazni, općenitost skoro ni ne daje ono izvjesno otešćavajuće obilježje kazne.

Lišenje slobode kao kazna najprije je bilo sretstvo osvete koje nije imalo pravog smisla i svrhe, no kojemu je dan karakter kazne. Ali već od nekoliko stoljeća pokušavaju pojedinci da kazni lišenja slobode, obzirom na osobu kažnjenoga, dadu neki smisao i svrhu bilo time, što zločinca moralno i etički »popravlja«, bilo pak tim, što ga prilagođuje, odgaja za društveni poredak. Današnja odgojna svrha kažnjavanja smatra se polučenom, ako je kršitelj prava izdržanom kaznom toliko prilagođen društvenom poretku, da sa tim poretkom ne dolazi više u sukob. Moderna odgojna svrha kazne ne traži ništa drugo.

Metoda odgajanja bila bi izvanredno jednostavna i uspješna, kad prilagođivanje društvenom poretku ne bi imalo do djeluje na nikoje druge sile u čovjeku nego samo na razum i volju. Gotovo svaki kršitelj pravnog poretka uviđa dok izdržava kaznu, jer ju ma kakva ona bila osjeća nekim zlom, shodnost i korist da živi prema zahtjevima pravnog i društvenog reda i možemo skoro sigurni biti, da volja i razum – izuzev rijetke iznimke – nukaju svakog kažnjenika da izbjegava zlo kazne i pokuša da ne dolazi u sukob sa postojećim poretkom. Ali na žalost sa kriminalitetom su u vrlo kompliciranoj i uskoj vezi i druge sile.

Može se svakako držati tačnim, kad psihoanaliza tvrdi, da je dijete asocialno, te da je prilagođivanje, privikavanje poretku roditeljske kuće i djetinjskog svijeta moguće samo time što neće udovoljavati izvjesnim zahtjevima instinkta i da je način i opseg prilagođivanja poziva nagona u ranom i kasnijem djetinstvu od odlučne važnosti za životni oblik odrasloga. Ovaj razvoj je jedna izmjenična igra između karaktera i tjelesnih svojstava čovjeka s jedne strane, te okoline, milieua s druge strane. Svako, ako promisli, zna iz vlastitog iskustva, da ovaj razvoj nikako ne ide ravno, po planu, i nekako unapred određenim smjerom, nego da dovodi do izvanredno diferenciranih individualnih rezultata, kojima nedostaje jedno jedinstveno pravilo za njihov razvoj. Mi znamo, da jedan socialno i duhovno povoljan milieu može dovesti do najgorih slučajeva zapuštenosti pojedinih članova jedne obitelji; s druge strane pak znamo, da mogu iz najnepovoljnijih vanjskih životnih prilika i prosječno slabe nature postići ne samo

Digitized by Google

vanjske uspjehe, pak zaključujemo po ovom prividnom neskladu da je nemoguća ma kakva jednoobraznost u postupanju i da je potrebno, da se svaka osuda i svako prosuđivanje dovede u sklad sa osebujnošću razvoja pojedinog života. Kriminalni tip je time karakterisovan, da njegovo prilagođivanje poretku životne zajednice, u kojoj se našao, nije bilo u normalnoj mjeri izvršeno, a taj još nedovršeni proces prilagođivanja može doduše biti jednako uslovljen utjecajima mileua kao i djelovanjem sklonosti.

Odgoj, što ga treba kriminalni tip za potpuno socialno prilagođenje, morati će razumljivo da krene drugim putem a ne samo putem prisile i jednoobraznosti starog principa izdržavanje kazne. Prva pretpostavka svake takve odgojne radnje mora biti, da se u svakom pojedinom slučaju najmodernijim psihološkim metodama ustanovi granica, mogućnost odgoja i da već u osudi to dođe do učinka. Zadržimo li prisilno lišenje slobode, to moramo svakog onog za kojeg je ustanovljeno da se ne dade odgojiti, prilagoditi, zbog njega samoga i zbog društva, ukloniti i čuvati; takovi ne smiju u nikojem slučaju da dođu zajedno sa onima za koje je utvrđeno, da se dadu uzgojiti, prilagoditi. Pitanje ustanovljivanja granice odgojivosti je pitanje, o kojemu se vodi žestoka prepirka u stručnoj literaturi, pitanje koje mora biti rješavano bez ikakve sentimentalnosti i daleko od svih idealističkih i metafizičkih obzira. Borba se vodi o slučajevima, koji su na granci odgojivosti i neodgojivosti; a svaki praktičar znade da neodgojivost može biti vremenski ograničena i prema tome da će –izuzev najteže slučajeve – u glavnom morati biti utvrđena povremena neodgojivost. Praktičar će se toga držati za to da bolje pomogne onima, koji su odgojivi i za to da neodgojive ne udari žigom izbačenih i odbačenih ljudi.

Moraćemo proglasiti »povremeno neodgojivima« sve one, koji su po svojim duševnim svojstvima nesposobni da budu prilagođeni poretku i čija se duševna slabost ispoljava u kriminalnim radnjama. Ovamo spadaju i teški, već nezdravi slučajevi slabosti volje: ljudi, koji u svojim djelima lako podliježu djelovanju opajajućih otrova i utcjecaju vanjskog svijeta, a koji se u zavodima uzorno ponašaju i radi toga ih loši poznavaoci ljudi smatraju lako odgojivima. Takovi su prema našim današnjim aretstvima, baš radi toga što su podvrgnuti svakom utjecaju, jedva i teško sposobni, da budu prilagođeni i privedeni poretku i morali bi u njihovom vlastitom interesu da budu čuvani. Takova stanja moraju sudski vještaci, zbog toga što krivični zakoni isključuju sposobnost ubroja samo u slučajevima posvemašnjeg pomanjkanja svijesti ili teškog poremećenja duševnih djelatnosti, da utvrđujuć sposobnost ubroja, proglasuju »umanjenom sposobnošću ubroja« ili pak »psihopatološkim stvorovima«.

Pri pretresanju ovakovih graničnih slučajeva možemo steći dragocjena iskustva, koja će morati biti primjenjena i u radu sa onima koji su odgojivi. Juristično ustanovljivanje činjeničnog stanja provodi se apsolutno jednostranom svješću o svim ljudskim djelovanjima, koje doduše mora sigurno polučiti »najobjektivnije zaključke«, ali također sigurno dati i nepsihološke rezultate. Na svako naše djelo – u koliko se ne radi o onim sasma besvjesno se zbivajućim dnevnim djelanjima – djeluju u velike kompliciranj međusobno povezani motivi. Istodobno sa intelektualnim, razumnim, te izvjesnom cilju upravljenim smjernicama djeluju i ako besvijesno, a to ipak naročito jako i porivi instinkta; a njihova snaga često dovodi i onog koji djeluje da je u samoobmami o razlozima, motivima vlastitog djelovanja. Istraživanja su dokazala da iz jednog skupa motiva u svijetu prevladava kao jedini pokretač onaj motiv, koji je najbliži sklonostima, dok naprotiv u skupu poriva instinkta u glavnom stvarno prevagnu oni koji su jači. Što je intelektualno djelovanje više disciplinovano, to je i veća svijest o motivima djelovanja. Prilagođenje poretku, koje se od svakog traži pretpostavlja izvjesnu srazmjerno djelujuću prepreku težnjama nagona.

Ovo svijesno upravljanje instinkta biva olakšano karakterističnom savitljivošću nagona tako da je nadljudskim, socialnim, etičkim moralnim, vjerskim i umjetničkim potrebama omogućeno zadovoljavanje poriva nagona bez da se prekorače granice lične slobode. Ovakovim udovoljavanjem asocialnih, egoističkih nagona nekim zamjenama prokazan nam je put i ulita vjera u mogućnost da se prilagodi i privede redu i poretku također i asocialan čovjek, glede kojeg mogli bi očekivati malo uspjeha, ako bi se naš uzgojni rad isključivo oslanjao na jednostrano jačanje prepreka i na puko zahtjevanje da se posvema odreče nagona. Govoriti o metodama takovog odgajanja spada u okvir jednog drugog članka.

Milivoj Magdić:

August Cesarec

Povodom knjige »Tonkina jedina ljubav«, Zagreb 1931. Knjižara »Merkantile«.

Zasebno pisati o samoj jednoj knjizi Augusta Cesarca razmjerno je teško, kada se u Cesarčevom slučaju radi o tom, da je kod njega glavno onaj niz, ona linija, onaj razvoj, koji čine svaku njegovu knjigu samo fragmentom neke veće cjeline. (Da li je ta cjelina već konačno zaokružena, to na ovom mjestu nije od interesa. Glavno je, da se bez ikakvih poteškoća mogu uočiti konture te cjeline).

Kod nas o tome – čitavom – Cesarcu nije uopće pisano, a – i o pojedinim njegovim knjigama – pisano je mnogo manje, nego što se običava pisati o knjizi bilo kakvog literarnog početnika. Problematika Cesarčevog literarnog djela (ukupnog) odviše je teška za kapacitet onih, koji kod nas nose literarnu kritiku. Kod Cesarca je sve u svladavanju problema, u upornom nastojanju za umjetničkim oblikova-

Digitized by Google

njem tog problema, a to je baš ono, što naša literarna kritika ne može da svari. U takvom je slučaju udobnije ili prelaziti šutke preko tih knjiga ili Cesarca jednostavno klasificirati bilo kao nekog prjatelja »poniženih i uvrijeđenih« bilo kao nekakvog »proleterskog« pjesnika (ignorancija je u svim slučajevima jedna te ista bez obzira na ideološka farbanja i prefarbavanja).

U svojoj knjizi o Bogdanu Popoviću ispravno je rekao A. Šeremet: »Ako mi ocjenjujemo književno djelo, ne može biti ni govora o tome, da ćemo ga dobro ocjeniti, ako ne vodimo brigu o društvu, u kome je živio autor djela«.

Mi živimo u jednom malograđanskom društvu. To znači: u jednom društvu gdje prevladavaju mali posjednici. Literatura, koja se u takvom slučaju formira ima naročiti karakter. Ta literatura odgovara jednom svojstvu malograđanina, koje je Maksim Gorki u svojoj studiji o malograđanštini precizirao ovako: »malograđanin nije u stanju da vidi bilo što osim svoje mekušaste i sive duše«.

Ali ni takvo društvo ne može biti zatvoreno za nove uticaje. Bez obzira na činjenicu, što i u takvom društvu ipak postoje suprotnosti (selo – grad*), objektivni uslovi što leže u produkcionim odnosima jedne epohe diferenciraju takvo društvo i nastaje – bez obzira na suprotne tendence – jedna situacija u kojoj ideologija izražena kroz dotadanju literaturu postaje nedovoljnom kako za nove snage, koje se u ovako diferensiranom društvu formiraju tako i za još dominantne malograđanske grupe. Za ove zato, jer se i same ćute u svojim pozicijama ugrožene, pošto pomenuti objektivni uslovi diferensiraju društvo u dva pravca. I oba ta pravca jednako su opasna malograđanštini, i u takvim se slučajevima javija ono karakteristično kretanje malograđanštine s desna na lijevo i obratno. Svi ti procesi nalaze svoj odjek i u literaturi, koja samo na jedan način može imati razlog svog opstanka. Da oblikovno fiksira taj proces i pojedina njegova stanja sa stanovišta odnosne grupe. Time sam rekao da je i literatura samo jedna od ideologija i – ništa više. Neki nadvremenski i naddruštveni stavovi u literaturi ne mogu postojati,, ili ako se kao takvi deklariraju, onda se bezuvjetno radi o jednom slučaju maskiranja.

Upton Sinclair – kojega se i kod nas trudi dr. Ljubomir Marković u svojim predavanjima o reprezentativnim djelima svjetske literature u ime (svakako) neke nadvremenske i naddruštvene kritike kao umjetnika oboriti, – kaže: »Ja ne vjerujem, da može bilo koja forma ljudskog djelovanja predstavljati potpuno individualan fenomen. Ljudi ne mogu biti sami. Umjetnik može ići svojim putevima, kod stvaranja umjetničkog djela, ali to djelo jeste i ostaje socijalnim produktom«.

Dakako, da se mora uzeti u obzir, te taj proces diferencijacije nije jednakomjeran svuda. Može postojati slučaj, da su malograđanske tendence još uvijek jake (pošto se dotični procesi još uvijek nisu pregnantno manifestirali), što ima i svojih posljedica. U našem slučaju ja tumačim šutnju odnosno nekompetenciju literarne kritike o Cesarcu ovom činjenicom. No ima momenata kada i ta kritika prekine svoju šutnju, pa se dolazi do interesantnih konstatacija. Ali o tom malo poslije.

Koje je mjesto Augusta Cesarca u napred ocrtanom procesu?

Literatura Cesarčeva nije neka literatura, koja postoji izvan ovog našeg života. Ta literatura izvire iz konkretnog života i može se samo kroz prizmu tog života posmatrati.

Njemački pjesnik Johannes R. Becher kaže u predgovóru romana Karla Grünberga »Brennende Ruhr« ovo:

»Općenito je opažanje, koje nije konstatovano samo s naše strane, da suprotnost između života i umjetnosti raste, da se neprekidno produbljuje. Čini se da je ta suprotnost postala vječna, nerješiva. Krajnje, što danas i najbolja umjetnost može dati ili je krhak odlijev ili skalupljen život. Može se reći, da sredstvo riječi ne dostaje, da svlada masu materijala. Ima to i svojih uzroka. Haos i anarhija slike našeg života ne mogu biti u pjesničkom djelu jedino obuhvaćeni i prevladani, haos i anarhija mogu se samo djelotvorno prevladati. Pjesničko djelo nastaje uvijek »poslije toga«...«

Isti Becher postavlja problem života u osvajanje stvarnosti. Čovjek koji je postao samo roba, čovjek koji je – postavljen u svijet čudnih odnosa, šematskih, apstraktnih, gotovo nerazrješivih – izvrgnut međusobnoj igri i zahvatu ekonomskih snaga, koje su stupile na mjesto sila prirode i igraju ulogu »sudbine«, – taj čovjek se odupire da bude dalje kao prosta stvar upotrebljavan i zloupotrebljavan, on se bori za čovječji život, on se bori za čovjeka...

Dvostruki je vid života, koji je materijalna podloga Cesarčeve literature.

Jedan je vid ovog našeg malog života, naših sitnih ljudi, vid jadne periferije svijeta.

Drugi je vid velikih svjetskih događaja, njihove dinamike, njihovog tempa, vid centralnog svjetskog zbivanja.

Oba su ta vida isprepletena. Jedan se bez drugog ne može zamisliti. I kada Cesarec govori o našem malom životu – taj se uvijek nalazi u sjeni onog velikog života. I obratno. Veliki svijet ima uvijek po neki zakutak u kojem se kriju problemi ovog našeg malog svijeta.

Materijal zahvaćen po Cesarčevoj literaturi, materijal je onog vremena, kada se uskomešalo naše malograđansko mrtvilo, kada su veliki događaji krenuli i ovu periferijsku učmalost.

Problem, koji se je onda nametao, bio je u tome: naći jednu polugu, koja će pokrenuti događaje tako, da se omogući jedna bolja organizacija ovog našeg jadnog života. I jedna generacija intelektualaca mislila je, da će se riješenje postići akcijom pojedinaca, individualnim aktima, koji da su neophodni za iniciiranje masovnih kretanja potrebnih za ostarenje cilja. Ta je generacija gorila u jednom maksimalizmu nacijonalnom.

Ta je ista generacija proživila doba velikog rata i potrebno je ustanoviti, kako je ta, možda najaktivnija

*) Vidi moj članak: »Literatura petog staleža«, »Socijalna Misao« br. 11. 1931.

Digitized by Google

naša generacija reagirala na događaje rata i poslije rata. Mora se odmah istaknuti, da njezin prijeratni nacionalizam nije bio šovinističko-imperijalističkog porjetla, već je taj nacionalizam imao oštru socijalnu orijentaciju.

Toj generaciji mladih intelektualaca pripadao je i Cesarec. I njegov život u onim danima izgaranja u maksimalizmu nacijonalnom imao je svoju djelotvornu sadržinu. Svi su ti mladi ljudi bili shvatili ono, što je još u prošlom stoljeću bilo jasno Rusu Černjiševskom. On je to pitanje postavio ovako:

»Život treba da bude izvor i zato treba život da se mijenja. To i jeste pravi stav prema životu, koji izvire iz aktivne naravi. A onima, koji u ljudskom životu smatraju glavnim smirenje – mjesto je na groblju – tamo je taj mir«.

Jedan dio te generacije smatrao je potrebnim, da iza rata, pa još i za vrijeme samog rata, tu liniju maksimalizma nacionalnog produži u jedan maksimalizam socijalni, koji se više nije konzumirao u akcijama pojedinaca, već je težište problema polagao isključivo u mase. Taj dio pomenute generacije smatrao je to produženje konzekventnim. Takvu konzekvencu prihvatio je i Cesarec.

Veliki dio Cesarčevog literarnog rada posvećen je problemima te generacije. Taj rad sadrži dosta autobiografskog materijala, koji nije svuda doveden u stanje objektivacije. No to ne znači Cesarčev minus. Zar djela Maxa Hoelza, Ludviga Renna i Ernsta Glaesera ne sadrže gotovo sirovi autobiografski materijal, pa su ipak postirana u najvišoj skali literarnih vrijednosti. Nemoguće mi je ovdje detaljnije raspravljati o toj etapi Cesarčevog rada. Želio sam je samo označiti, da postane jasnije, kako tu uvijek egzistira jedna razvojna linija...

Najnovije Cesarčevo djelo kao i niz drugih radova objavljenih u posljednje vrijeme ima sadržinu iz života proleterskog. Nije to uvijek život onog proletera, koji odgovara naučnom terminu, ali je uvijek barem u njegovom milie-u i obuzet problemima tog milieu-a. Klasične su u tom pogledu novele »U sirotinjskom mraku« i »Tijelovo« objavljene u zagrebačkom »Književniku«, koje bi zbog svoje važnosti zahtjevale zasebnu analizu.

»Tonkina jedina ljubav« izgleda na prvi mah, da nema sadržinu sa istog područja. Jer ta gluha Tonka, ti kanoniri, hausmajtorica, kantinerka, partaje, ti malograđanski tračevi ne mogu biti sadržina života modernog proletarijata. Pa ipak i ova knjiga spada u označeno područje. Sam pisac gleda sudbinu Tonkinu kroz mrak, u koji su »obično zavijeni život i smrt malih ljudi, onih s periferije, s periferije života uopće«.

Nije mi potrebno, da na temelju same knjige obrazlažem moju tvrdnju, jer se je baš povodom iste knjige manifestovala ona reakcija, koja je tako tipična za socijalnu orijentaciju i stav hrvatske inteligencije. U prošlom broju »Socijalne Misli« ja sam govoreći o literaturi seljaka Miškine, karakterisao tu hrvatsku inteligenciju ovako:

»... hrvatska inteligencija uslijed naročite strukture hrvatskog društva nije još nikako mogla da proguta ma kakvu orijentaciju, koja bi se u bilo kojem pravcu mogla nazvati socijalnom. Ideološki kostur tipičnog hrvatskog inteligenta skroz je reakcionaran«.

U tradicionalnom organu hrvatske inteligencije »Obzoru« izišla je 29. oktobra o. g. ipak jednom neka kritika o novoj Cesarčevoj knjizi. Kritiku je napisao jedan od najpopularnijih pisaca te inteligencije Đuro Vilović, čiju sam knjigu »Hrvatski sjever i jug« prikazao u 10. broju »Socijalne Misli«.

Što kaže gospodin Vilović:

»August Cesarec je pisac, koji može da ide samo u dubinu, a nikada u širinu, koji ima razvijeno ćutilo samo za neke boje, samo za neke glasove. On kao da pozna samo jedan mali krug ljudi, koji svi pate i boluju od svoje malen'kost'i, od svojih čudnih pothvata, koji su tamo negdje na granici krim'inal'a i normalnog života. Uvijek vise, trepere, padaju i muče se. Ti ljudi svi i uvijek žive u sivom, vlažnom, apatičnom i oblačnom prostoru, daleko od sunca u sebi i iznad sebe, daleko, neizmjerno daleko od živog okreta, od smijeha, i od svih veselih tonova duše i dana. Cio svijet njegovih ljudi i junaka, kao da su ona duboka vlažna i nečista dvorišta najnapučenijih i najstarij'h zagr'ebačkih ulica, u kojima živi sirotinja, bijednici i pečalbari, kojima je uvijek veliki i najveći problem održati se i u znoju, sitnicama, nečistoći vanjskoj i unu'trašnjoj protući svoje dane«.*)

I kao suprotnost ovom Cesarčevom svijetu, koji se nalazi »na granici kriminala i normalnog života« daje gospodin Vilović ovu svoju deklaraciju o shvatanju umjetnosti:

To je**) jedna naročita sklonost, koja je onima, koji su na protivnoj strani, na strani sunca i svijetla, pa makar i u krvavoj borbi, strašna i nepodnosiva. Teško se izdržaje kao šetnja među samim torsima po užasnim trećim razredima najzapuštenijih bolnica i po dvorištima bijede najtamnijih zakutaka ljudskih naselja. Atmosfera je zagušljiva do nesvijesti. Disanje je nemoguće, pogled je slomljen i skršen, kao veslo u vodi, mora je na prsima i mora na mozgu. Zdravi su toliko zahvaćeni od pisca ovih tmurnih knjiga i zakutaka, da moraju skoro oboljeti i sami, ako na vrijeme ne pobjegnu i od pisca i od njegovih junaka. Ne bih mogao reći, da se ičiji bijeg može opravdati suverenim pokretom ruke i omalovažanja i prema piscu i prema njegovim junacima, nego se jedino može objasniti iskrenim priznanjem: odviše sam zdrav da

*) kurziv moj. – M. M.

**) kao kod Cesarca. M. M.

Digitized by Google

bih mogao gledati ta torsa, odviše je sunca u meni, da bih mogao vječno živjeti i bez jedne jedine njegove zrake«.***)

Na ovu deklaraciju gospodina Đure Vilovića ja bi mu mjesto svake druge primjedbe mogao posvetiti nekoliko rečenica poznatog Alfonsa Goldschmidta, koje uzimam iz njegove nedavno izašle knjige »Amerika Heute und Morgen«:

»Ako umjetnik želi isto što i direktor jednog dansinga ili šef neke fine kuhinje, oduševiti ljude, koji žive od krvi drugih, neka mu bude. Hoće li ili ne, bez obzira da li on radi svjesno ili ne, on tada stoji na jednoj strani svijeta. Umjetnik se mora odlučiti, da li je potrebno slikati sunce lijepim i karakterističnim ili je potrebno, da ljudi jedu i dive se suncu sa punim želucem«.

***) kurziv moj – M. M.

Ja ovo nisam iznesao radi samog Đure Vilovića, nego da označim, da su ovdje u pitanju dvije literature. Jedna je literatura Đure Vilovića, a druga Augusta Cesarca. Između tih shvatanja, između tih literatura nemanikakve veze. One su suprotstavljene.

I tu odmah leži odgovor na pitanje o karakteru nove Cesarčeve knjige. Ona se nalazi unutar povučenog kruga i sve raspravljanje o problematici te knjige ne smije prelaziti taj krug. Ali pošto smatram da je razvojna linija Cesarčeva koja ga je i dovela do označenog kruga jedinstvena i neprekinuta, to raspravljanje o ovoj problematici mora da obuhvati i tu čitavu liniju. To raspravljanje međutim nije bila svrha ovog prikaza. Ja sam ovdje samo htio općenito označiti mjesto na kojem stoji i najnovija knjiga Augusta Cesarca, jer je to označenje vrlo važno u našim prilikama.

Mirko Kus-Nikolajev:

Ludendorff ili tragedija stručnjaka

U Londonu je sednica saveznika. Situacija je kritična u proleću godine 1918. šef francuskog đeneralštaba Foch referiše. Pod sugestijom svog sopstvenog izlaganja prelazi Foch okvir svoje vojničke kompetencije i zadire u političko polje. Georges Clemenceau, onda još ministar rata, upada mu odrešito u reč: »šutite! Ja sam zastupnik Francuske«. Što se dogodilo? Clemenceau je samo utvrdio autoritet građanskog duha, građanske politike. General je vojnik a nije političar. – U Nemačkoj bi takav slučaj bio neverovatan. Ko bi bio u Nemačkoj podviknuo Ludendorffu: »šutite, ja sam zastupnik Nemačke«.

Već se u slučaju genijalnog semitskog vojskovođe Hanibala verificirala istorijska činjenica, da generali dobivaju bitke ali gube ratove... Hanibal je klasičan primer kako je i najbolji vojskovođa loš političar. Kadgod su vojničke pobede izmakle ispod političke kontrole, uvek su bili ratovi izgubljeni. Pobedu pruskog oružja godine 1870–71. nije osigurala vojnička sprema Moltkea već politički talenat Bismarcka, koji je znao proceniti, do koje granice se može dopreti bajunetima i topovima.

Kažu, da je Ludendorff bio vojnik odličnih kvaliteta. Ali svakako je bio bez ikakve političke nadarenosti: nedostajao mu je i politički instinkt. U tom pogledu je bio ravan Paulu von Hindenburgu. Jedan i drugi su bili tipični oficiri stare pruske škole, koja je pod uplivom organizatora Moltkea i grafa Schlieffena stvorila kader vojničkih mehaničara ali bez viših inženjerskih sposobnosti. Istina, ni francuske ni engleske đeneralštabne škole nisu vaspitavale genije ali je civilna tradicija stavila na čelo samih vojničkih akcija političare, kao što su bili Georges Clemenceau u Francuskoj i Winston Churchill i Lloyd George u Engleskoj.

Ludendorffova »tragedija stručnjaka« leži u činjenici, da u odsudnim časovima za rajh nije bilo političara, koji bi mogao i znao iskoristiti njegovu vojničku sposobnost ali mu i zakrčiti svaku političku ambiciju. »šutite, ja sam zastupnik Nemačke«...

Nemački politički život, pre a naročito u vreme rata, daje u izobilju materijala, da se fiksira društvena fizionomija rajha, da se odrede one socijalne komponente, koje su utvrdile zasebni karakter nemačkog političkog života, koji je za vreme rata doživeo svoj potpuni slom.

Slučaj Ludendorffa je samo jedna epizoda ali epizoda, za koju u obratnom smislu reči vredi Napoleonova parola: »La politique est la fatalité«. Za Ludendorffa je bila politika fatalna. Sa sabljom se može bitka dobiti ili izgubiti ali sa sabljom se ne može politizirati. Đenerali, što ih je Francuska Revolucija slala protiv intervencionističkih armija imali su jednu alternativu: pobeda ili giljotina! Politiku nisu vodili.

I Francuska i Engleska imaju svoju građansku političku tradiciju. Naročito je Engleska imala ceo niz familija, gde je politika prelazila gotovo u nasleđe. Nemačka junkersko-činovnička monarhija, skučena Bismarckovim ustavom i slabošću parlamenta nije omogućivala brzo političko sazrevanje nemačkog naroda. Skučenost i neelastičnost političkog života Nemačke najbolje se zapažala u vreme svetskog rata. Svakako je za nemačku politiku bio sudbonosan i Wilhelm II., čiju neuravnoteženu prirodu nam odlično dokumentuje dugogodišnji kancelar rajha von Bülow u svojim uspomenama. Skučenost u političkom posmatranju pokazivali što više i sami socijalisti-desničari kao Ebert i Scheidemann, kod kojih bi se barem očekivala neka širina u određivanju stvarnih odnosa u svetu i životu naroda.

Pa i izaratni političari Nemačke, koji su pokazivali širok format svog političkog ocenjivanja kao Rathenau i Stresemann, bili su za vreme rata diletanti, bez

Digitized by Google

ikakvog jasnog političkog plana. Istom onda, kada su se otreali, – silom prilika, – nemogućih nacionalno-birgerskih predrasuda »dojčtuma«, postali su političari, na koje se moglo primeniti evropako merilo t. j. merilo zapadnih građanskih klasa.

U toj političkoj nezrelosti traži Karl Tschuppik razloge »tragediji stručnjaka« Ludendorffa. – U svojoj knjizi*) o Ludendorffu on ne daje psihološku analizu svog objekta kako bi to učinio Emil Ludwig niti traži socijalne komponente, koje bi pronašao Valeriu Marcu. On stavlja vojnika Ludendorffa u nemački politički život i ispituje samo one formalne uslove, koji su doveli do njegovog sloma. I Tschuppik tvrdi, da vojnik Ludendorff nije bio sposoban da postane diktator Nemačke iako inače simpatiše sa »vojničkim genijem« Ludendorffa.

Ludendorff je u svojim memoarima isticao uslove, koji su doveli do neodrživosti njegovog položaja ili recimo do sloma njegovog ratnog plana. Ludendorff je u tom obrazlaganju kratkovidan. Činjenica stoji: da on ni po čemu nije bio pozvan, da vodi Nemačku: on nije bio nikakav Friedrich II., Metternich ili Bismarck. On je bio samo oficir, marljivi učenik grafa Schlieffena.

Da je Ludendorff mogao odigrati ulogu, koju je odigrao posledica je slabosti nemačkog parlamenta, neobaveštenosti nemačkog naroda i neuravnoteženosti Wilhelma II. Same negativnosti rukovodile su fatalnom političkom karijerom Ludendorffa.

Ludendorff je naučio u pruskom đeneralštabu, da je dužnost vojskovođe, da pobedi. Njegov učitelj grof Schlieffen, koji je obožavao taktiku zaokruživanja, koju je Hanibal konstruirao i kojom je pobedio kod Cannae, služio mu je kao uzor. Tom taktikom tukao je Ludendorff Ruse kod Masurskih jezera. Tom taktikom pobeđivao je na istočnom frontu. Ali ta taktika nije mogla ostvariti političke planove Ludendorffa, na pr. stvaranje neke poljske armije. Već je ovde Ludendorff pokazao svoju potpunu političku naivnost. A svakako je još veća politička naivnost vladala u rajhstagu, kad je i on računao sa nekim čarobnim poljskim divizijama. Kako je bila velika politička skučenost kod Ludendorffa i čitavog nemačkog đeneralštaba svedoči i činjenica o njihovoj potpunoj neobaveštenosti o prilikama u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Kad je Ludendorff za vreme velikog prodora Rusa upoznao austro-ugarsku vojsku, morao je priznati, da je za Nemačku sudbonosno, da se vezala sa na pô mrtvim državama kao što su Austro-Ugarska i Turska. Ludendorff priča, kako mu je neki Židov iz Radoma rekao, da ne razume, kako se tako zdravo telo kao Nemačka može vezati sa austro-ugarskom lešinom. I Ludendorff primećuje: »Židov je imao pravo!«

Nemci su do tančina poznavali organizacije protivničkih vojska a o vojsci svog saveznika nisu imali ni pojma! Čim je trebalo pokazati političku širinu zatajila je Nemačka. Ona do samog rata nije poznavala ni vojničke, ni ekonomske, ni političke prilike svog saveznika. Tu svoju političku slepoću platila je Nemačka sa stotinama hiljada života svojih vojnika. Niz nemačkih vojničkih operacija bio je poduzet samo iz straha, da Austro-Ugarska pre reda ne zataji, i vojnički i politički.

Već u vreme rata u Nemačkoj se u više mahova diskutovalo o tome, da Nemačka započne, sa akcijom za mir. Međutim do toga nije došlo. Zašto? Zato jer nije postojao ni jedan faktor čiji bi autoritet bio tako velik, da takvu akciju poduzme. Ni jedan nije hteo, da previše ponudi antanti. Od vojnika se to nije moglo ni tražiti. Oni žive u iluziji pobede. Rajhstag je dremao a kancelar je bio previše slab. Bethmann-Hollweg nije bio ni u kojem smislu dorastao svojoj ulozi. Kao i svakom prosečnom Nemcu njemu je imponovao stručnjak, oficir, specijalist. A po njegovom mišljenju, čini se, da je rat specijalitet ofisira. O tome je drugačije mislio Winston Churchill.

Stručnjaci su bili neki fetiši nemačkog naroda. On je uvek sa podozrenjem posmatrao ljude širokih koncepcija: bilo to u filozofiji ili politici. Tu nemačku manu, koja je rezultat intelektualne nesamostalnosti, već je izdašno žigosao stari Schopenhauer. Pritisak »stručnjačkih tutora« bio je vanredno snažan, tako da je Nemačka pod tim pritiskom pristala i na fatalni podmornički rat, koji stvarno nije bio vojničko nego političko pitanje. I ispravno taksira Tschuppik 7. januar 1917. kao dan smrti Nemačkog Rajha. Tog dana je bio proglašen bezobzirni podmornički rat, koji je dao firmu intervenciji Amerike, da ona spasi svoje kapitale u antantinim zemljama. I kod te zgode se pokazalo, da je bitna odlika generala, da o politici nema ni pojma.

Ludendorffova akcija na zapadnom frontu skopčana je sa velikim poteškoćama. Ludendorff se nalazi pred sasvim novim zadaćama, koje nije poznavao na istočnom frontu. Rat je potpunoma tehniziran, industrijaliziran. Političari antante bacaju težište rata na prvredno područje. A Nemci propovedaju sintezu betona i Kanta... Propovednici »dojčtuma« turaju vojnicima u žepove – Nietzschea.

Novi ratni metodi nalaze Ludendorffa nepripravnim. Učenik grafa Schlieffena nije dorastao fundamentalnim promenama ratne tehnike. Naučen, da je ofanziva cilj rata on se u defanzivi oseća vezan. I sada nastaje klanje vojnika. Juriši, juriši bez kraja i konca. Churchill upozorava ratno veće antante na strahovito žrtvovanje ljudskih života. Divizije francuskog generala Nivellea, koje je on luđački slao u vatru, otkazuju poslušnost. Ali Ludendorff još živi u iluziji pobede. Armije Nemaca srljaju u smrt. A kod kuće, u rajhstagu se šuti i čeka. Čeka pobedu, koje nema i koje ne će biti. Još je bilo vreme, da Nemačka zaključi rat. Da je Ludendorff imao politički duh Friedricha II., on bi bio zaključio rat .t j. udesio ono, što se zove »časni mir«. Ali Ludendorff nije bio Friedrich II., on što više nije bio ni stari Ludendorff sa istočnog fronta. živci mu popuštaju. On na silu traži, da se probije antantin front. Ludendorff je zaboravio na reči nemačkog Machiavellia Carla von Clausewitz, da nema čisto vojničkih pobeda i da se očekivana pobeda ne može odeliti od političke svrhe.

*) Karl Tschuppik, Ludendorff, Dresden 1931.

Digitized by Google

Antanta je bila svesna svojih političkih stremljenja. Vojnički aparat je već od 1917. u rukama političara. Setimo se samo na reči Clemenceaua: »šutite, ja sam zastupnik Francuske«. Nemačka nema političkod vodstva, ona ne vidi dalje od šiljka bajuneta nemačkog vojnika, koji krepava u rovovima radi strateškog fantoma svog vojskovođe.

Terenske borbe na zapadnom frontu nas ne interesuju. Ludendorffove ofanzive u godini 1918. obeležene su krvavom konzekvencijom, da do kraja ostane veran tradicijama starog pruskog đeneralštaba. A pod koju cenu je iskupljena ta luđačka konzekvencija? I niko se nije našao u Nemačkoj, da stane na put ovom besmislenom klanju ljudi.

Jer slom je bio neminovan. Već iza bitke na Marni bilo je jasno, da stara Moltkeova taktika brzog prodora ne će uspeti. Rat je stao na mestu i dva džinovska tela krvarila su kroz godine otimajući jedno drugom po nekoliko kilometara izreštane i iskrvavljene zemlje.

Ludendorff, koji je dobivao bitke konačno je izgubio rat. Izgubio ga je kao »stručnjak«, koji je morao biti i političar. U njemu je oličena sudbina pruskog ofisira, koji je živeo i radio u sredini, koja je bila puna nepokolebive vere u njegovu misiju.

Poraz Nemačke je poraz junkersko-vojničkog i birokratskog duha, koji nije poznavao parlamentarnu kulturu. Nemačka je bila poražena, jer nije imala određenu politiku. Ludendorff se divio Clemenceauu. Moguće i sa pravom. Da je građanska Nemačka imala Clemenceaua nikada se Ludendorff ne bi našao u politici.

Naprama građanskim državama zapada bila je Nemačka još previše utegnuta u junkerski mentalitet. Kroz razdoblje od 1871. do 1914. ona je doduše tehnički silno napredovala ali politički se nije maknula napred ni za decenij. Njena buržoazija nije još dostigla tip zapadnjačke, sa profinjenim imperijalizmom. Imperijalizam Nemačke je bio sirov, neotesan. I zato više upadan nego antantin. A kada je pogotovo taj imperijalizam još bio nošen sabljom a nije bio oličen čekovnom knjižicom, onda je jasno, da je već u sebi nosio klice propasti. Konačni uspesi političkog imperijalizma ne leže više u koricama mača nego u tresorima banaka.

Bratko Kreft:

Dva pisma nesretnog djevojčeta

I.

»U osami pišem ovo pismo. Danas, kad sam vidjela tvoje odlučne oči, koje mi uvijek toliko govore, sve se u meni zaustavilo. Kako da ti rečem, kako da ti razjasnim sve to... Svoju i tvoju smrtnu osudu pišem. Ispričati to ne bih ti mogla. Znam, da patiš radi mojih sumnja, radi nevjere moje. Isto tako i ja patim. Ljudi su mi ubili vjeru u život, bog mi je dao strašnu, života žednu, ciganskú dušu, iza toga me okovao među četiri vlažna zida, gdje me guši, strašno guši... Natrpani smo, da smo jedno drugome na putu. Otac maćehi, ja njoj i sebi... Ponekad se ne shvaćam. Toliko toga bih htjela, kad li spoznam da sam nesretna kći radnika, koji jedva uzdržava sebe i obitelj; umirim se kao mrtvac. Čemu čeznuti, kad znaš da ne ćeš doseći cilj. Čemu pružati ruke, kad su ti prekratke... Uzalud. Htjela bih napolje, van iz ta četiri zida, na cestu života, u metež, u razvrat, da bih izživila svoju propaćenu dušu, koja žeđa i gladuje, jer previše sanja, previše čezne. To je njeno pokletstvo. Nikad joj život neće moći toliko da dadne, koliko zahtjeva duša, koliko želi rastrgano srce...

Tko mi je ucijepio tu dvojbu, pitaju svi, koji je osjete. Imati devetnajst godina – i biti toliko pun sumnja. Nečim nepojmljivim čini se to ljudima, jer oni sami ne osjećaju svega toga, što je već pretrpjela mlada Sonja. Ni ti nemožeš razumjeti, jer nije još dugo, otkad su ti se počele otvarati oči i još sada ih zastireš sjenom svojih čežnja.

Ispričati ću ti događaj o mladoj Sonji, koja je prerano upoznala život.

Trinajst godina imala je tada i rat se približavao svršetku. Zato je bilo kruha već malo, a ljubavi ništa. I poslali su višeput mladu Sonju sa naprtnjačom u selo da nakupuje brašna, svega što je mogla dobiti. Dobro i loše.

Praznih ruku nije se smjela vratiti, inače je pjevala maćehina šiba. I oca su već pozvali u vojsku. Bili smo sami. Maćeha, brat i ja. Tada je k nama dolazio radnik. Mrak. Otpustili ga iz vojske, sada je već mrtav; opijao se kao životinja, a k nama je dolazio na hranu. Nikoga nije imao; zato je zalazio k nama. Otac ga je molio neka se brine za obitelj, koliko može. Ja sam ga se uvijek bojala. Ponekad se nije brijao po par dana, te je bio rutav i strašan kao medvjed iz bajki i mojih djetinjskih snova. Ponekad je bio prijazan i donio nam je šećera, drugiput bio je opet tih i mrk, a trećiput bio je pijan. Po nedeljnim popodnevima majka nas je uvijek slala k rijeci da se tamo igramo. Označila nam vrjeme, kad smo se morali vratiti kući; nas dvoje nijesmo se nikad prije vratili. Spuštali smo papirnate lađice, nađeno staklo služilo nam kao biserje. Kao što se već djeca igraju. Jednom smo kod kuće zaboravili lopaticu. Kasno smo se sjetili na nju i bilo nam je žao, jer je mama obično otišla od kuće i uzela ključ sobom.

»A šta onda , ako baš danas nije nikud otišla?« rekli smo i otrčala sam kući. Vrata nijesu bila zaključana. Stupim u predsoblje – zapravo nije to bila sobica – hodnik sa klosetom – nato otvorim vrata naše sobe i zastanem zapanjeno. U krevetu je ležala maćeha i Mrak... Načinila sam kao da ništa ne razumijem; maćeha je nešto promrmljala, a ja sam naglo uzela lopaticu i pobjegla, bježala sam koliko su me noge nosile... Ušla sam već u četrnajstu godinu i kraj rijeke, među starijim djevojkama sve sam već do-

Digitized by Google

znala. Tada sam dobro razumjela šta se dogodilo i pomislila sam prviput da se bacim u vodu.. Ali radi oca nijesam to počinila. Kad se vratio iz rata, ljudi su zaista šaputali da je u kući bio razvrat, ali on nije za svađu. Sleglo se i zaboravilo. Ali nije zaboravila Sonja i u sjećanju joj je ostalo kao nešto strašna, odvratna...

Zajedno s Mrakom vozila sam se u selo. To se događalo više puta, jer se u gradu nije uvijek dobilo brašno i kruh. Onaj put nakupovali smo mnogo i dobro i putem do željeznice odveo me u krčmu. Bilo je vruće i vino, nagío ispijeno, brzo mu je udarilo u glavu. Meni je također nudio, šalio se sa mnom i bio je vrlo prijazan. A meni se gadio. Cijelim putem do one šume htio me ljubiti kao svoje dijete – ali ja sam se svom snagom branila. Pustio me i kad smo stupili u šumu, odahnula sam. Ali se nenadano usred šume zaustavio, odložio naprtnjaču (sjećam se svega do sitnice) i rekao: »Počinimo malo. Vruće je. Do vlaka imamo još dosta vremena«. Poslušala sam ga i odložila.

»Sjedni ovamo! No, sjedni ovamo i nemoj se ništa bojati!« A ja sam ga se još uvijek bojala. Usprkos tome sam sjela, jer sam se bojala da ga još jače ne razljutim. Najprije me stisnuo k sebi, nato me zgrabio koštunjavim rukama i dogodilo se...

Ostala sam ležati kao mrtva. Sve me boljelo. Još danas osjećam. Grozio mi se da će me ubiti, ako kome šta reknem. Ali ja nijesam rekla nikome. Ne samo od straha pred njim, radi sebe nijesam toga učinila, jer me bilo stid i jer je sve to ostalo kao strašna vizija u meni... Vlak je bio prenatrpan. Zato sam sjela na zadnju stepenicu. Nije se brinuo za me. Moguće je i poželio, da me vlak na kakovom zavoju baci i razmrska... Ali me nije. (Zašto me nije?) Život mi se gadi, katkad su mi svi ljudi odvratni. U nijednu lijepu riječ ne mogu više da vjerujem... Sve je u meni ubijeno. Više puta sam htjela da si oduzmem život, ali me uvijek zaustavlja nerazumna misao: »Ipak će proći... Ipak ćeš zaboraviti, ipak ćeš izaći iz ta četiri zida van, u slobodu, u lijep život...« Tako sam djetinjska, nerazumna radi čežnje, koja me muči i održava na životu. Ali to neće biti dugo. Ja znam danas da je sve uzalud i da čekam samo trenutak, kad se jednom za uvijek odlučim... I ti, Leo, sada si ga opet odložio, samo si produljio put do njega, prepriječiti ga nećeš moći... Katkad ipak zaboravljam na trenutak, ali najmanja stvar, koja me pogodi, uvijek me baci ponovno u očaj.

Znam, da noćas pišem smrtnu osudu naše ljubavi. Ali Leo, dragi, ljubljeni, ipak je ja ne pišem. Ima nešto, što je jače od mene i tebe, i to mi diktira ovo pismo.

Vele, da sam lijepa i zamamna. Poznajem takove muškaračke riječi. Bilo ih je već više, koji su dolazili k nama, koji su me htjeli grliti zato, da bi me iza toga dobili. Ali ja ne vjerujem slinavim riječima. Samo pohota je u njima...

O, kako mrzim svoje tijelo...

Na momente me savladava strašna strast. Opila bih se i htjela izživjeti u jednoj samoj noći, u jednom samom trenutku.

Pjevala, plesala, vriskala bih – razgalila bih se pred svim ljudima, ali svoje tijelo bih dala samo lijepom, mladom čovjeku, koji bi me zaista ljubio. Ne. Tada mu ne bih dala samo tijelo. Tada bih mu zajedno sa tijelom dala i dušu...

A ima li takovog mladića na svijetu?

Leo, ne budi žalostan što ti Sonja piše takove stvari Ali nema nikoga, kome bih se povjerila okom u oko, iz srca k srcu. Povjeravam se tebi i znam da će ti rastrgati sve, što si dosada osjećao za me. Ali Sonja ne može biti drukčija. Sonja katkad želi da bi bili svi rastrgani, kao što je ona, da bi osjetili kako je strašna bol rastrgane, okovane duše«.

II.

Kad su silom otvorili vrata, nijesu u prvi momenat vidjeli ništa. Tekar, kada je učitelj odgurnuo gusti zastor, ugledao je Leo na krevetu ležeću Sonju... Desnica joj je visjela preko ruba, krevet je bio krvav i na lijevoj strani je bila usirena krv. Na tlu kraj kreveta ležao je revolver... Onaj revolver, kojim su prošle zime ravnatelj i učitelj strijeljali u zid te sobe, da otjeraju prazninu svog života... Sonja ga je ovajput uperila na svoje srce...

... Dugo se nijesu mogli snaći. Učitelj je sav drhtao, govorio sve moguće stvari, dapače je na momente plakao. Hodao je gore i dolje po sobi i hodniku, ali nigdje nije mogao da nađe mira. Leo je grizao usnice. Zatajio je suze i još prije nego li je učitelj dozvao ljude, otišao je. Sobom je ponio pismo i papire, koje je našao u Sonjinoj ladici. Među njima bilo je započeto više pisama na njega, ali koje nikad nije mogla da dovrši. Našao je također i ono pismo, koje mu je pisala još lani i u kojem mu je otkrila grijeh, kojeg je načinio čovjek nad trinajstgodišnjom Sonjom, kad je rat jenjavao i kad je kruha bilo malo, a ljubavi ništa...

Ovo su bile zadnje riječi Leu...

»... Leo, dragi, ljubljeni! Svoje posljednje pismo počinjem da ti pišem već drugog dana nakon našeg hodočašća. Ti znaš kako mislim, kako dvojim o našoj zajedničkoj budućnosti, kako uvijek drhćem za te, koji si me u zadnje vrijeme još jedini bodrio. Ovi blijedi mrtvački zidovi, među kojima je pred godinu dana našao smrt pijani nadučitelj, zidovi, koji su prorešetani kuglama, koje su strijeljale dvije izgubljene duše, stišću me danas više, nego li ikada. Ljepota našeg bijega, sviju naših zajedničkih trenutaka zamire, vene u takovoj stisci i čovjek nezna kamo bi se okrenuo, kamo bi pobjegao pred prazninom ovdašnjeg života. Svatko drugi, koji bi čitao ovo pismo, sažalno bi se nasmiješio, rekavši da pretjeravam. Ali tebi ga, Leo, povjeravam, ti ćeš ga razumjeti, kao što si jedini cijelo vrijeme razumio i osjećao svu Sonjinu bol, iako je bila ponajviše tako slaba da ti se nije razotkrila, da je bila mnogo puta nepovjerljiva i da te je mučila svojim sumnjama i svojom hladnošću... Iz sviju zapisaka spoznati ćeš, kako su bili očajni mnogi moji samotni trenuci, kako sam uvijek željela biti kraj tebe, da bih samo ja bila tvoja i da bi ti bio jedini moj. Naskoro bit ćemo na raskršću. Ti ćeš ići u svijet, a Sonja će vrenuti među tim zidovima, kamo su je poslali da uči djecu... Poslali su je k pijanom učitelju i bezbož-

Digitized by Google

nom kapelanu, da se zajedno s njima zapraši, izgubi u mrtvom domu toga brijega. Sve se srušilo u meni i nije mi više moguće da živim. Znam, to je nemoć. Svaki dan se bojim, kada će učitelj prodrijeti u moju sobu, svako veče drhšćem kad se zaustavlja kod vratiju. Znam, da ću mu se podati, da ću se ogriješiti o našu bijelu ljubav još prije, nego li ćeš otići u svijet. Razdijelili su nam život na dušu i tijelo. Moja duša putuje negdje za tobom, katkad te traži i mnogo puta te izgubi, jer je tijelo zove natrag. U meni nema harmonije između duše i tijela, u meni se cijeli život uspio na samo jedan neugušivi disakord. Kad bih mogla nabrojiti sve teške, bolne trenutke moje mladosti – o dugi bi to bio križni put i više bi postaja bilo u njemu, nego li u Kristovom...«

*

»Danas sam spokojnija. Jučer sam pisala u očaju. Nijesam još htjela da se pomirim svojom sudbinom. I sada osjećam i mirnije gledam u to šta će doći, šta ću počiniti sama«.

*

»Noćas sam molila. Za te sam molila, da se ne bi nikada izgubio, da bi makar u tajnom kutiću svog srca čuvao kroz cijeli život malen spomen na svoju Sonju...«

*

»Sinoć se kasno u noć vratio pripit učitelj. Lupao je po vratima da sam morala otvoriti... Iza toga se - dogodilo...«

*

»Hoćeš li lako moći da shvatiš, Leo, da se Sonja nije ogriješila prama Tebi? Njena ljubav je još cijela, tako čista i sva je uvijek tvoja kao što je i bila, iako se sinoć nešto dogodilo. Ali se usprkos toga bojim. Strah me je tvojih očiju, koje me gledaju u dušu. Danas si mi poslao pozivnicu za vaš ples. Na Bledu sam ti obećala da ću doći, ali u mrtvom domu se svaka riječ lomi, gubi. Neće me biti...«

*

»Danas sam plakala. Pred jedan sat donio mi je najmanji učenik prvog razreda kitu zvijeća: »Gospojice, to sam vam donio!« Tako je hrabro stupio preda me, da bi ga najrađe poljubila. Njegove oči bile su kao tvoje....«

*

»U mojoj ladici je revolver. Uzela sam ga zadnji put učitelju. Grozio mi se da će se ustrijeliti. O, Leo, zašto su bile sve te sanje, zašto si se prikrao u moju tamu? Teže mi je sada, nego li prije samoj...

Toliko bih ti htjela napisati, ali ne mogu. Ruka mi drhšće, pero se zaustavlja. Zašto bih mnogo pisala? I ovako si me cijelo vrijeme osjećao, i onako si trpio radi mene, zato ćeš ti jedini razumjeti moj put od početka do kraja... Katkada mi se činilo da je teško umrijeti. U trenutku kada pišem, čini mi se gotovo nevjerojatno i nemoguće da ću biti tako jaka... Ali znam? sati su odbrojeni«.

*

»I kad ćeš čitati ove bijedne retke, koji je pisala umiruća, ugušena duša, Leo, dragi, ljubljeni, budi jak, kao što si biocijelo vrijeme. Podnesi ih mirno, podi u život i živi, živi, živi... Ti si za život, a ja za smrt. Tko nema jakosti da prkosi, mora da padne i da umre...

Samo još jednom bih te rado poljubila. Tako su sočne tvoje usne i tvoji poljupci tako su topli i plameni...«

*

»Kad ću se odlučiti, još neznam. Znam samo toliko da ću to počiniti naglo i kratko«.

*

»Moja zadnja misao bio si ti, Leo! Moj zadnji smrtni poljubac! Tvoja nesretna Sonja«.

*

Na travi kraj željezničkih tračnica ležao je mlad čovjek. Nigdje u blizini nije bilo nikoga. Prijatan proljetni vjetrić odnašao je sitne listiće, skromno ispisane sudbinom mladog djevojčeta. Najrađe bi legao na tračnice, plakao bi, naricao, ali je bio previše umoran i izmučen. Misli su mu se plele u neriješivu zamku. Nije mogao vjerovati da se uistinu sve to dogodilo, šta se dogodilo. Još uvijek je gledao u duhu živu Sonju pred sobom. Stresao se, kad je pomislio na hrpu usirene krvi, koja se slegla nad ranom...

Knjige

Crnogorci u pričama i anegdotama X.

Prigodom publikacije prijašnjih svezaka zbirke »Crnogorci u pričama i anegdotama« od g. Mićuna M. Pavićevića, bila je već reč na ovom mestu o karakterističnosti i osebujnosti ovih, u našoj literaturi jedinstvenih, izdanja.

U spomenutim napisima bilo je u glavnom utvrđeno, da su prikazi narodnog života, ma i kako bili osetljivo registrirani uvek do neke granice uveštačeni i konstruisani. Neposredni izrazi narodnog života, naročito njegove filozofije, deluju uvek uverljivije, i u njima, gotovo plastično, otskače sav onaj duhovni život, koji se niže između razbuktalog kliktanja i sumorne depresije.

Ove tvrdnje vrede u punoj meri i za zadnju 10. svesku, koja je nedavno štampana (Samobor 1931.). I ovde je g. Pavićević zadržao svoj princip, da svaki prilog propušta kroz svoj duševni osećaj ali da time ne oštećuje ili slabi originalnost anegdote. G. Pavićević je znao zadržati i jezik i stilizaciju, kao i organsku povezanost između svog »duševnog« osećaja i narodne duše.

Ovu zbirku nadopunjuje još posebna grupa anegdota iz ženskog života. Već smo u prijašnjim sveskama nalazili anegdotične prikaze iz ženskog života ali ovde su po prvi put iznešeni u većem obujmu i odlično ilustriraju složenost ženske duše i intimni život crnogorske žene. – Anegdote su vredan prilog poznavanju moralnih odnosa u crnogorskom patrijarhalnom društvu kao i moralnih shvatanja same crnogorske žene, koja su uistinu klasična u svojoj primitivnosti. Stari, tradicionalni moral, koji je izrastao iz jedne zatvorene patrijarhalne organizacije izgleda nam danas kao zaostatak davno prohujalih vekova.

G. Pavićević sistematski produljuje svoj rad na pribiranju ove posebne vrste dokumenata narodne kulture i taj će rad jedared dobro doći onom sintetičaru, koji će hteti da dadne konačne obrise moralnoj fizionomiji Crnogoraca. Nev.

Digitized by Google

Po revijama

»Stožer« u svom dvobroju za septembar–oktobar donosi vrlo zanimiva razmatranja Velibora Gligorića povodom raznih filozofskih publikacija Nikolaja Velimirov'ića, Vladimira Vujića, Ksenije Atanasijević, Branka Lazarevića, Miloša Đurića, Vladimira Dvornikо'vića i drugih. Ta naša mlađa filozofija da istupa protiv apstraktne metafizike i dijalektike oficijelne filozofije, te ističe potrebu veze sa životom i baca parolu o novom humanizmu. Glavne parole te mlađe filozofije da su nezavisnost duha od materije, koordinacija kultura u jedinom svečovječanskom duhu koji ih ujedinjuje nezavisno od materijalnih uslova i oslobođenje od materijalnih stega. Tim principima mlađa filozofije zaklanja i zabašuruje stvarnost, odvraća intelektualni svijet od neposrednog suočenja sa stvarnim odnosima, od istraživanja stvarnih uzroka – u pasivnu kontemplaciju svoga unutrašnjeg života, u obožavanje svoje ličnosti, u skepsu prema napretku čovječanstva na naučnoj bazi.

Taj novi tip inteligenta naše mlade filozofije, u stvari stari, poznati tip malograđanskog individualiste ovog puta kompleksnog, treba da izvrši sintezu općečovječanskih misli sa južnoslovenskim stilom, pa da stvori čovječansku kulturu, koja će apsorbirati tu čovječansku misao. Gligorić završava svoju karakteristiku te filozofije ovako: »Naša filozofija opsenjuje, bilo svesno bilo nesvesno, stvarnost. U tom njezinom radu leži ružno intelektualističko zavođenje koje propovedu o neizmenjivoj stvarnosti želi da putem preporoda duše i povlačenjem iz stvarnosti zadrži ovakvu stvarnost koja postoji. Bilo da propoveda potrebu hrišćanske patnje bilo da preporučuje begstvo u samoću, ona hipokrizijom opravdava postojanje te stvarnosti koja po njoj treba da ostane takva kakva je sve dok čovjek ne pređe sva iskušenja. Savest te filozofije je da čovek treba da odbaci nauku i da se vrati u religiju, jer spas čovekov nije u kolektivu nego u ličnosti; humanizam te filozofije je u učenju da postoje superijorne i inferijorne rase, njen altruizam je u objavi da jedina sreća čovekova leži u samoći. Ta je filozofija hotimice ili nesvesno u najmu, trudi se da jednom društvenom stanju da intelektualnu bandažu sa fatalističkim velovima, zavarava da se taj sistem može preporoditi pedagogikom duše (»čoveka, sebe reformišite, pa će novčani sistem ispasti drukčiji« – Dvorniković). To je filozofija kiridžije koji na svojim rasnim kolima prenosi smetlište stvarnosti i to smetište hoće da pronese kroz čovečanstvo kao neko veliko svoje ispunjenje. U njoj je vidan strah da će ličnost propasti u totalitetu kolektiva, pa se bavi nemogućom igrom da svoju podređenost sistemu maskira suverenitetom duha, naduvavši pojam ličnosti do pojma misije rase. U tom svom poslu ona očajava, oseća se progonjenom, urla pred socijalnim progresom i tuguje za srednjim vekom – vekom ličnosti«.

Septembarski broj sarajevskog »Pregleda« donosi članak dra. Dragoljuba Jovanovića o »M'otivima soci'jalne politike«. Socijalna je politika, po dru. Jovanoviću, rad smišljen i sistematski, to jest rad koji potiče od jednog društvenog osjećanja, od jedne društvene koncepcije i odnosi se na čitave i određene grupe ljudi, rad preventivan, koji vodi računa o budućem položaju ljudi u društvu, o njihovim sposobnostima i o njihovoj vrijednosti za zajednicu. Takva socijalna politika ima tri naročita izvora ili inspiracije: humanističku, političku i onu socijalnog optimuma. Humanistički motiv da potiče iz osećanja ljudske samilosti prema patnjama i nevoljama bližnjih zato jer su naša braća. Politički motiv odgovara nekoj vrsti političkog racionalizma: starati se o radnicima, ali ne zato što ih žalimo, već zato što ih se bojimo«. Motiv, pak socijalnog optimuma, inspirišući socijalnu politiku, nema u vidu čovjeka, kao humanistički motiv, niti građanina, kao politički već proizvođača. Mjesto sentmentalnog misticizma i političkog racionalizma radi se ovdje o nekoj vrsti socijalnog racionalizma ili realnog idealizma. Socijalna politika inspirisana ovim motivom pretvara se u pravu socijalnu ekonomiju t. j. u štođenje i njegovanje društvenih, u prvom redu ljudskih vrijednosti. Govoreći općenito o ulozi ovih triju motiva tvrdi dr. Jovanović, da socijalna politika zavisi od odnosa sila u društvu, na prvom mjestu od stanja na pijaci radne snage.

U oktobarskom broju »Života« tretira Stjepan T. Poglajen D. I. pod naslovom »Idejna pozadina jednog sukob'a« nedavni sukob između fašizma i Vatikana. Pisac posmatra taj sukob kao vjekovni i traži mu uzrok u cezaropapističkim tendencijama. Bit cezaropapizma ostala je kroz vjekove ista: on je uvijek išao ne samo za tim da uzme u zakup sav javni i privatni život pojedinaca, već se uvijek nametao, da udari monopol i na najintimnija svetišta ljudskih savjesti.

Spectator.

ISPRAVKA!

U 11. broju »Socijalne misli« u članku Milivoja Magdića: Literatura četvrtog staleža, treba ispraviti dvije pogreške. Naslov samog članka treba da glasi »Literatura petog staleža«, dok se Miškinin članak u kome je odmah u početku riječ treba da zove »U čekaonici petog staleža«.

„SOCI-M EDICIJE"

Ka Mesarić: **Smjerovi mod. umjetnosti.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike »S. M.« Din 10.–.

Dr. B. Adžija: **Deset godina ruske revolucije.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike Din 15.–.

Dr. B. Adžija: **Od Platona do Marksa.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. Kus-Nikolajev: **Upton Sinclair.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike »S. M.« Din 12.–.

St. Tomašić: **Tragikomedija slobodnog pera.** Cijena Din 16.–, za pretplatnike Din 12.–.

J. I. Zamjatin: **Tamo gdje je vrag rekao laku noć.** Cijena Din 20.–, za pretplatnike »S. M.« Din 15.–.

Dr. L. Marić: **Koliko je stara naša zemlja.** Cijena Din 15.–, za pretplatnike Din 10.–.

Digitized by Google

Knjige i časopise

na hrvatsko-srpskom i svim stranim jezicima nabavljamo uz

originalne cijene nakladnika!

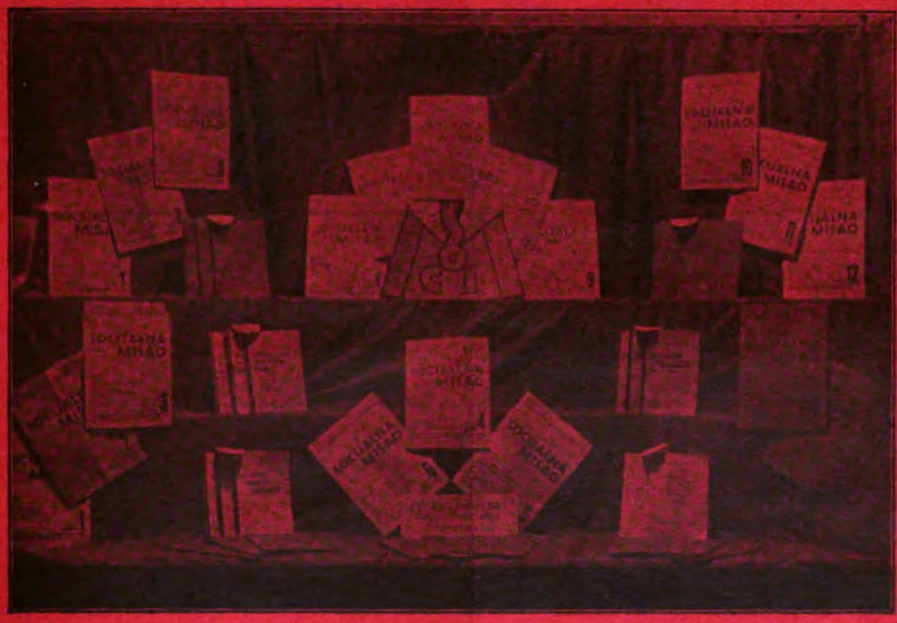

Stalnim kupcima otvaramo tekući račun na obročno otplaćivanje.

Katalege razašiljemo besplatno!

KNJIŽARA VASIĆ

(V. VASIĆ I HORVAT)

ZAGREB, ZRINJSKI TRG BR. 13

Digitized by Google

›BABY‹

Tvornica
lutaka i igračaka

Zagreb

Sajmišna ulica broj 36

Telefon 25-94

Jedina tvornica u zemlji. Izrađuje figure za izloge, noge i glave i sve u tu struku zasjecajuće poslove. Krojačke lutke. Najveći izbor dječjih lutaka uz vrlo jeftine cijene. Cjenici besplatno. Podvorba brza i solidna.

AUGUST ŠENOA:

Zagrebulje

Po prvi puta izdane su sada u nakladi St. Kugli, Zagreb, Ilica 30, sabrani Šenoini feljtoni iz »Vijenca« i »Pozora« iz god. 1866. do 1880. pod skupnim naslovom »Zagrebulje«. Knjiga ima 260 strana, a stoji kartonirana sa naslovnom slikom u bojama Din 36.–, a štampano na finom papiru i vezano u cijelo platno Din 70.–.

Ovih dana izlazi još jedna dosad u formi knjige ne štampana zbirka Šenoinih radova pod naslovom: **Manja djela,** a sadržavati će: **Kapetan Izajlo, Slavka, Čudnovita dveh kaputov zmešarija, Književno pismo, Glas od Gradne i Mešterski list.** Cijena toj kartoniranoj svesci biti će Din 20.–. – Opširan prospekt o sniženim cijenama za Sveukupna djela Augusta Šenoe u 16 svezaka šaljemo na zahtjev badava i franko.

Knjižara St. Kugli

Zagreb, Ilica 30

Uskoro izlazi

8. knjiga

„Socim"-Edicija

Mirko Kus-Nikolajeva

Marksizam i individualna psihologija

(Sociološka studija)

Rezervirano za oglas!

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UREDNIŠTVO I UPRAVA: ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 42, III. KAT (DVORIŠTE).

Digitized by Google

GODINA V. ▪ JANUAR-FEBRUAR 1932.

OVAJ DVOBROJ STOJI 7·– DIN

SOCIJALNA MISAO

issues 1-12 (complete)

SADRŽAJ

U peto godište.
Dr. A. Božinski: Kriza, kriza . . .
Gojko Berberović: Oružani sukob na dalekom istoku.
Valerie Marcu: Aristide Briand.
Milivoj Magdić: Problem hrvatskog romana.
Majer: Studenti i sociologija.
Sava M. Štedimlija: Simulanti u socijalnoj literaturi.
Bratko Kreft: Jack London.
Stanko Tomašić: Priča o Ibrahimovom orahu.
Aleksandar Mužinić: Međunarodni jezik i psihologija.
Karl Marx o Goethe-u.
Slavko Hirschl: Continental Trust.
Pregled knjiga:
Sinclair Lewis: Babbitt.
Stanko Tomašić: Crni vrh.
Georg Fink: Gladan sam.

BROJ 1·2

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Preporučujemo slijedeće knjige:

Dr. Adžija: Međunarodna organizacija rada	Din 15.–
„ „ Kapitalizam i socijalizam	Din 15.–
„ „ Deset godina ruske revolucije	Din 20.–
„ „ Od Platona do Marksa	Din 20.–
Bauer Oto: Skupoća	Din 6.–
„ „ Balkanski rat i soc. demokracija	Din 4.–
Džafčić: Inspekcija rada i radnički povjerenici	Din 5.–
Engels Fr.: Poreklo porodice, privatne svojine i države	Din 20.–
Ferri Enrico: Socijalizam i pozitivna znanost	Din 15.–
„ „ Što je socijalizam?	Din 3.–
Korać Vitomir: Samoodređenje naroda i socijalizam	Din 4.–
Korać Vitomir: Hrvatski problem (ćiliricom)	Din 3.–
„ „ Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I.	Din 35.–
Korać Vitomir: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji II.	Din 60.–
Kautsky Karl: Socijalizacija i radnička vijeća	Din 3.–
„ „ Ekonomska teorija Karla Marksa	Din 25.–
Dr. Kus Nikolajev: Marks	Din 4.–
„ „ „ Upton Sinclair	Din 16.–
Marks Karl: Nadnica, cena i profit	Din 10.–
„ „ Najamni rad i kapital	Din 6.–
Dr. Marić Luka: Koliko je stara naša Zemlja	Din 15.–
Mesarić Ka: Smjerovi moderne umjetnosti	Din 15.–
Popp A.: Knjiga za djevojke	Din 5.–
Sinclair Upton: Močvara	Din 30.–
Tucović Dimitrije: Celokupna dela I. (ćir.)	Din 20.–
Tomašić Stanko: Tragikomedija slobodnog pera	Din 16.–
Zamjatin Jevgenij: Tamo gdje je vrag rekao laku noć	Din 20.–
* * * Izvadak iz moralne teologije sv. Alfonza de Liguori	Din 4.–
* * * Povjerenik, upute za sve koji rade u radničkom pokretu	Din 3.–
Zakon o zaštiti radnika	Din 10.–
Radnički i namješteničkí povjerenici (zakonski propisi i upute)	Din 5.–
Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u preduzećima	Din 20.–

Pored toga preporučuje slike-dopisnice socijalističkih prvaka: Maksa, Engelsa, Lassallea, Liebknechta, Bebela, Jauresa, Kautskoga, Matteottia, Vilima Bukšega i drugih.

Narudžbe treba upraviti na adresu:

»NAŠA SNAGA«

jugoslavenska socijalistička nakladna zadruga, Zagreb, Ilica 55/I.

Narudžbe se izvršuju samo uz unaprijed poslani novac ili uz poštansko pouzeće.

ORGANIZOVANI RADNICI I NAMJEŠTENICI UŽIVAJU NAROČITI POPUST OD 30% NA GORNJE CIJENE.

Knjižarama se daje uobičajeni knjižarski rabat.

Najbolji svjetsko poznati aparati za umnožavanje

Gestetner

D. Gestetner Ltd.

Beograd
Dobrinjska ul. 12
Tel. 36-65

Zagreb
Samostanska 2a
Tel. 25-84

Digitized by Google

...CIJALNA MISAO

...OJ 1.-2. ZAGREB, 15 FEBRUARA 1932 GODINA V.

...o peto godište

Peto godište!, u životu jedne revije, a posebice u našim specijalnim prilikama, lijepi je to broj godina dostatan vremenski razmak, da se u retrospektivi vidi ta koliko, kako i s kakvim je rezultatom izvršena postavljena zadaća. Doduše, to će retrospektivno ispitivanje biti donekle otežčano činjenicom, što osnutak i prvi dani života »Socijalne Misli« padaju u sasma drugo doba naših unutarnjo-političkih prilika, nego su današnje. Nastojati ćemo ipak utvrditi i reći maksimum onoga, što se može.

Kad smo godine 1928. pokretali »Socijalnu Misao« uhvatili smo kao najbitniji dio njezine velike zadaće, da će ona sve kulturne, ekonomske i političke – domaće međunarodne – probleme posmatrati i kritički prikazati sa socijalnog gledišta. Jer naučno i teorijski uzevši socijalno je gledište jedino, sa kojega se može ispravno zaći u dubinu i širinu svakog problema; praktično uzevši to je jedino gledište, sa kojega treba posmatrati svaki rad jedne društvene zajednice, da će hoće da vidi koliko taj rad odgovara interesima i potrebama onih, kojima on treba da bude namjenjen, dakle su široki slojevi naroda, odnosno koliko je taj rad u suprotnosti sa interesima i potrebama tih slojeva.

Otvoreno priznajemo: »Socijalna Misao« izvršila je do sada samo mali dio postavljene zadaće. Zašto samo mali dio? Zato jer je – u današnjim izvanredno teškim prilikama – stajalo izvan njezine mogućnosti da učini više. Ali zato ona s ponosom gleda i na taj, makar mali, dio izvršene zadaće, jer ga je vršila uz napon maksimalnih svojih snaga izvrgavajući se kod toga najtežim opasnostima svake vrsti, a u uvjerenju, da čini ono, što se baš danas u interesu i u obranu onog najelementarnijeg čovječjeg prava činiti mora. Jer nije dostatno u mišijim rupama i za kafanskim stolovima kostrušiti se i hvalisati se stanovitim stavovima, već istražujući i ulažući maksimum objektivnih i subjektivnih mogućnosti svoja uvjerenja javno ispovijedati, kao što su to uvijek činili ljudi oko »Socijalne Misli« pisanjem i javnim predavanjima.

Znajući, da je »Socijalna Misao« baš ovim i ovakovim načinom u svakom pogledu i smjeru postigla već do sada lijepe rezultate, da je u očima inteligentne, ozbiljne i poštene javnosti postala ugledna i tražena revija, čije je pisanje usmjereno k boljoj sutrašnjici, – mnogi su pokvarenjaci, zlobnici i nepoštenjaci pokušali da joj naškode ubacujući u javnost o njoj stanovite izmišljene i lažne glasine, koje bi imale da kompromituju njezin nekompromisni stav, a u cilju, da onemoguće njezino širenje i osvajanje terena. Blato, taj izmet njihove pokvarene, zlobne i nepoštene duše, kojim su se htjeli nabaciti na »Socijalnu Misao«, popraskalo je njih same, jer se je pokazalo, da baš oni, stoje i odviše blizu onome, što su htjeli da prišiju »Socijalnoj Misli«.

Ti isti jadnici u svom zluradom veselju mislili su, da iz okolnosti, što smo usljed stanovitih teških prilika morali u zakašnjenju izaći sa ovogodišnjim prvim brojem, – da mogu zaključivati, da je »Socijalna Misao« za uvijek prestala. Prevarili su se, i mi uživamo u njihovom teškom razočaranju.

*

Izlazeći ovim dvobrojem, iza kojega će slijediti redovito izlaženje, mi obećajemo, da će »Socijalna Misao« neustrašivo nastaviti u dosadanjim smjernicama da ispunja svoju veliku zadaću, stoga molimo sve naše drugove i prijatelje, da nas u današnjim teškim prilikama najizdašnije potpomognu.

UREDNIŠTVO.

Dr. A. Božinski:

Kriza, kriza...

Kolikogod su katkada šaljive i smješne, ujedno su ozbiljne i tužne sve one najraznovrsnije forme, u kojima si ljudi predočuju krizu današnjeg privrednog sistema. I kolikogod je to kod većine ljudi samo osjećaj strahote i očajna želja, da izbjegnu još strašnijim posljedicama te strahote, ipak moramo biti svijesni toga, da nam je baš ova kriza u najjasnijoj slici pokazala pravo lice tog današnjeg privrednog sistema.

Niko nije izbjegao današnjoj krizi i njezinim posljedicama; ona je opća i to – vremenski, prostorno i društveno: nije njezinom žrtvom samo najamni radnik, već i državni namještenik; ne prate sa zebnjom samo akcijoneri kretanje tečajeva svojih akcija i ne strepe samo vlasnici javnih i državnih papira nad gubitkom svojih renta, već neprestane vijesti o krahovima banaka i štedionica uznemirile

Digitized by Google

su i one ogromne mase raznovrsnih malih ulagača i rentijera; devalvacija valute svima im kao avet lebdi pred očima; nadalje nisu to samo u ratu pobjeđene države, već i ponosni pobjednici osjetiše kako pobjeda oružja znači poraz na ostalim područjima društvenog života. Pod udarcima krize stenje Australija i Afrika isto kao stara Evropa; bogata Francuska i optimistička Amerika, isto kao i poražena Njemačka. Trgovina isto kao i bankarstvo, poljoprivreda isto kao i industrija.

U svim granama privrednog života i na leđima svih njihovih udionika neminovan je onaj logički tok događaja: hiperprodukcija – pad surovina – zatvaranje tvornica i radiona – otpuštanje radnika i namještenika – krahovi banaka – kriza privatnih i javnih financija – moratorij – devalvacija valute. Dakle: današnji privredni sistem ne može nigdje i nikome da obezbjedi maksimum sigurnosti rada i zarade, ni minimum životnih potrepština, i pored svih svojih tehničkih, prometnih, kulturnih i socijalnih tečevina, i pored čitavog svog kadera ekonomskih i političkih stručnjaka. U tome i je dubina i širina današnje privredne krize.

*

I upravo ta današnja sveopća privredna kriza, sa svojim uticajem, koji ona vrši na politički život, osobito vodećih, svjetskih država, te na ekonomsko-socijalni razvoj kapitalističkog sistema, najbolja je potvrda temeljne teze maksističke nauke, da su ekonomski momenti primarni faktor u zamršenom toku društvenih događaja i društvenog zbivanja. I kolikogod ideološki momenti, a posebice nabujali nacijonalističko-šovenski pokreti u nekojim zemljama (hitlerizam u Njemačkoj), imaju svoj unatražni uticaj na to zbivanje, ipak su to samo refleksi ekonomskih momenata. Ti refleksi samo prividno stoje u suprotnosti sa ekonomskim momentima. Najmarkantniji primjer i dokaz je Hitlerov nacijonalno-fašistički pokret u Njemačkoj. Taj se pokret želi prikazati kao spontani i idealistički izljev nacijonalističkih instinkta obnavljajuće se Njemačke, ali uz malo pomnije proučavanje njemačkih prilika i odnosa spoznajemo, da je taj pokret – proistekao iz potrebe obrane klasnih interesa njemačkog kapitalizma u njegovoj borbi sa socijalizmom. Ta čista ekonomska podloga je pravo tumačenje »nacijonalnog idealizma i spontanosti Hitlerovog pokreta i njemu sličnih.

Da je današnja kriza, kao čisto ekonomska pojava, onaj glavni momenat, koji određuje, uslovljuje i daje smjer svim glavnim političkim događajima, dokazuje nam politika Francuske, Njemačke, Engleske i Sjeverne Amerike, te njihovi međusobni izvanjsko-politički odnosi i sukobi. Jer baš ti odnosi i sukobi najvjerniji su odraz stepena intenziteta, u kojem je pojedina od tih zemalja osjetila težinu privredne krize, a taj je stepen opet bio uslovljen posebnom ekonomskom strukturom pojedine zemlje.

Engleska i Njemačka, zemlje sa najrazvijenijim kapitalizmom i industrijalizmom, osjetile su najteže od svih evropskih država udarac privredne krize, a pod tim udarcem izazvane su i stalne unutarnjo-političke perturbacije i trzavice. Dok nasuprot Francuska, koja se još nikako ne nalazi u razvojnoj fazi visokog kapitalizma, zahvaljujući svojoj povoljnijoj privrednoj strukturi, znala je do sada, da se obrani od težih potresa privredne krize, time je donekle sačuvala stabilitet unutarnjo-političkih prilika, a u izvanjsko-političkom pogledu osigurala svoju financijsku hegemoniju, koju je ona znala plasirati kao jedan od najačih današnjih faktora evropske politike. Pitanje reparacija i međusavezničkih dugova, a u vezi sa konferencijom o razoružanju, koja se upravo sada održava u Ženevi, i pitanje oružanja te ratnih priprema, – sačinjavaju glavnu sadržinu današnjih međunarodnih poremećaja i sukoba. Obzirom na svoju specijalnu financijsko-privrednu krizu Njemačka je svakako glavno središte svih tih sukoba i ona je protiv političkog bloka Francuske.

Ne smije se mimoići još jedna vrlo važna međunarodna financijska pojava, koja je u današnjoj svjetskoj krizi siguran simptom teške bolesti kapitalističkog privrednog sistema, a to je Hoowerov moratorij. I kolikogod je Hoower s njime htio samo da provede jedan političko-financijski potez, da od rastuće hegemonije Francuske obrani politički i privredni primat Engleske u Evropi i spasi dominantni položaj Sjeverne Amerike u svjetskoj politici, ipak to nije moglo sakriti pravo značenje tog moratorija. Poratni vrhunac tehničko-ekonomskog razvoja u kapitalističkom sistemu, makar to na oko izgledalo paradoksalno, znači početak tog svršetka, a siguran predznak toga je ovaj moratorij.

Prama svemu tome opća karakteristika današnjeg doba i situacije: teška privredna kriza, koja ujedno znači neizlječivu krizu kapitalističkog proizvodnog sistema, posve razumljivo izazivlje obranu ugroženog kapitalizma. I kolikogod se pokatkada iz samih kapitalističkih redova čuje uviđanje o nemogućnosti održanja dosadanjih privrednih principa i metoda, te dosljedno tome i tendencija za njihovom reorganizacijom, ipak je ta obrana kapitalističkih klasnih interesa u većini država maskirana tobože idealističkim,a u stvari skroz reakcijonarnim radikalno-nacijonalističkim pokretima. Pridružimo li još k tome nastojanje i borbu mnogih država za privrednom autarkijom, koja je gotovo u svim slučajevima uperena protiv privrednih interesa drugih, osobito susjednih, država, onda doduše ti šovensko-nacijonalistički pokreti mogu da u naj-

Digitized by Google

više slučajeva izgledaju kao izazivači međunarodnih zapletaja, a često i ratnih sukoba.

Međutim to je samo prividno ili u najmanju ruku samo prolazno, jer je više nego sigurno, da će kapitalistička klasa na čitavom svijetu, i pored tih prividnih ili bar prolaznih antagonizama, i pored tendencije oko reorganizacije svojih privrednih metoda a i raznapreviranja u svojim vlastitim redovima, htjeti i znati upotrebiti u sasma druge svrhe, nego u međusobna ratna krvarenja. Već danas se jasno vidi, da kapitalistička klasa pod pritiskom privredne krize, a u želji, da terete te krize prebaci sa svojih na tuđa leđa i u uvjerenju, da će time još na dugo sačuvati svoj položaj u društvenom poretku, gotovo u svim državama usmjeruje svoju borbu ne protiv svojih tobožnjih zagraničnih neprijatelja, već protiv domaćih socijalnih i ostalih naprednih tekovina, koje su u poratnim godinama izvojštene sa strane radničke klase. A da se kapitalistička klasa u tim svojim pogriješnim nastojanjima neće ograničiti na granice pojedinih država, već da će s tim istim ciljom preći i na sakupljanje svojih snaga u međunarodnim dimenzijama, također je više nego sigurno.

Gojko Berberović:

Oružani sukob na dalekom Istoku

Istodobno dok su zvona sa tornjeva ženevskih crkava nagovještala svečano otvaranje konferencije za razoružanje stizale su i alarmantne vijesti o bombardovanju Šanghaja i bacanju bomba iz japanskih avijona na nezaštićene kineske žene i djecu u Ča-Peju. Rikanje topova, kreštanje mitraljeza i razorno djelovanje bomba nadjačalo je u taj mah sve zvukove zvona i orgulja. Mjesto varavih iluzija pokazala se je brutalna realnost u svoj svojoj golotinji. Pokazalo se je bjelodano što čeka čovječanstvo, ako nastojanja oko razoružanja ostanu bez uspjeha i ako se mjesto toga nastavi utakmica u naoružavanju.

No osim toga pokazala se je ovom prilikom i slabost međunarodne organizacije mira. Usprkos paktu Saveza naroda, Kelloggovu paktu i Ugovoru devetero sila doživjeli smo imperijalistički napadaj Japana na Kinu. Ratne operacije u punom su toku, premda japanska diplomacija pokušava da dokaže da nema rata. Činjenice dokazuju protivno. Već je skoro čitava Mandžurija vojnički zaposjednuta, a najnovije operacije japanskog militarizma upravljene su protiv Šanghaja, glavne luke na Dalekom Istoku, i protiv Nankinga, glavnog grada i srca Kine. Broj mrtvih i ranjenih dosiže već na hiljade, ratno pustošenje zauzimlje sve veći opseg, a iznakažene lješine i porazbacani udovi ubijenih kineskih žena i djece po razvalinama Ča-Peja najglasnije demantuju sve izgovore da nema rata.

Koji su zapravo ciljevi japanskog imperijalizma? Mandžurija je i prije sadašnjeg napadaja bila skoro potpuno u vlasti japanskog kapitalizma i nije trebalo čekati na njezino vojničko zaposjednuće, pa da se to tek omogući. Nakon uspješnog rata protiv Rusije uspjelo je Japanu 1905 godine da potpuno zadobije u svoju interesnu sferu južnu Mandžuriju. Južno-mandžurska željeznica postala je tada osovinom japanskog utjecaja u toj najsjevernijoj kineskoj pokrajini. Japan je ujedno zadobio pravo da može s obe strane te željeznice vršiti kolonizaciju i u svrhu eksploatacije prirodnih dobara otvarati rudnike i podizati talionice i visoke peći. Tako su se otočnome carstvu koje je bilo siromašno sa surovinama otvorile perspektive velikog industrijskog razvoja. Pored toga plodna Mandžurija obećavala je da postane žitnicom Japana koji bi se i u tom pogledu mogao da emancipira od potrebe svakog stranog uvoza. Konačno još treba spomenuti da je Japan, pored ostalih privilegija, dobio pravo da u svrhu osiguranja svojih koncesija drži određeni broj svojih četa u zoni južno-mandžurske željeznice.

Pod takovim okolnostima Mandžurija je postala jednom od glavnih osnovica veličine modernog kapitalističkog Japana i njegovog naglog industrijskog razvoja. Ona je i u pogledu kolonizacije također mnogo obećavala, jer je u vrijeme kad se je Japan stao za nju interesovati bila skoro pusta zemlja. Bio je to rezultat politike nekadašnjih kineskih careva iz porodice Mandžu koji nijesu dozvoljavali veće seobe Kineza u tu najsjeverniju pokrajinu svoga carstva. Tako je početkom ovog stoljeća na ogromnom teritoriju Mandžurije koji je velik po prilici koliko skupa Njemačka i Francuska nastavalo jedva oko 1 milijun stanovnika. Međutim nakon pada carstva i pobjede kineske revolucije stvari su krenule sasvim drukčije. Iz velikog rezervoara bijede u prenapučenim krajevima južne i srednje Kine stale su se razlijevati ogromne migracione struje prema sjeveru. Neprestane borbe između raznih kineskih generala i strahote građanskog rata još su pojačale ova migraciona kretanja. Danas Mandžurija broji već 24 milijuna stanovnika i to u ogromnoj većini Kineza. Broj japanskih i koreanskih kolonista skoro isčezava prema ukupnom broju ostalih doseljenika. Prema najnovijim statističkim podacima u Mandžuriji živi oko 250.000 Japanaca i 900.000 Koreanaca.

Digitized by Google

Međutim premda Japanci predstavljaju iščezavajuću manjinu pučanstva, oni ipak drže u svojim rukama ključ privredne situacije u Mandžuriji. Oni su tamo kroz posljednjih par decenija uložili ogromne kapitale u željeznice, rudnike, talionice, razna industrijska poduzeća, banke, luke itd. Japanska kolonizacija nije doduše uspjela u onom opsegu, kako se je prvotno računalo. Naročito nije uspjela kolonizacija seljačkog elementa koji nije mogao da izdrži konkurenciju kineskog seljaka-doseljenika sa nesravnjivo nižim životnim standardom. Poput Engleza u Indiji i doseljeni Japanci u Mandžuriji predstavljaju u glavnom elemenat strane dominacije i kapitalističke eksploatacije. Tako vidimo uz vojnike još željezničke činovnike, inžinire, industrijalce i industrijske namještenike, bankire i bankovne činovnike, trgovce itd. Premda je kapitalistička eksploatacija dosada nesmetano tekla, ipak su se počele jasno opažati konture kineskog otpora.

Nakon pada carske dinastije Mandžu i pobjede kineske revolucije 1912 zahvatio je Kinu val nacionalno-građanske revolucije. Na ruševinama starog feudalnog društva počelo se je izgrađivati građansko društvo sa kapitalističkim privrednim i društvenim formama. Usprkos građanskom ratu i unutarnjem haosu počela se je sve više razvijati domaća kineska industrija. Uporedo s njenim razvojem počeo je strani kapital gubiti svoja tržišta u Kini. Naročito je to bio slučaj za vrijeme svjetskog rata. Tada je engleski i evropski kapitalizam počeo naglo da gubi svoje pozicije na kineskim tržištima. Zamjenjivao ga je sve više japanski kapitalizam koji se više nije ograničavao na eksploataciju Mandžurije i njenih prirodnih bogatstava, nego je počeo sa svojim industrijskim produktima osvajati kineska tržišta. Trgovačko prodiranje u srce Kine išlo je najvećim dijelom preko Šanghaja. Utakmica postajala je sve oštrijom u srazmjeru sa naglom industrijalizacijom Japana. Razumljiva je stvar da je japanski imperijalizam učinio sve moguće da spriječi industrijski razvoj Kine i da monopoliše njena tržišta za svoje industrijske produkte. Radi svega toga izazvao je Japan protiv sebe ogromnu mržnju probuđene Kine koja je u posljednje doba u samoobrani počela provoditi opsežni bojkot japanske robe u Kini.

Kad se još ima u vidu da su i evropske države nakon svjetskog rata, a naročito Engleska, opet počele sa više ili manje uspjeha konkurirati na kineskim tržištima, te da je kapitalizam Sjedinjenih Država našao svog računa u financiranju kineske industrije, onda se istom može shvatiti nervoznost koja je zahvatila japanske imperijaliste. Rezultati kineskog bojkota bili su upravo strahoviti. Japanski je izvoz padao iz godine u godinu. U sravnjenju sa godinom 1929 japanski se je izvoz u prvoj polovini 1931 upravo prepolovio. Japanski kapitalizam i japanska industrija počeli su zapadati u ozbiljnu krizu koja se je manifestovala u zatvaranju industrijskih poduzeća, obustavljanju parobrodarskih linija, krahu banaka itd. Sve je to požurilo pobjedu vojničke stranke u Japanu. Ono što nije bilo moguće postignuti u normalnoj konkurenciji treba da sada riješi mač.

Tako japansko osvajanje Mandžurije i napadaj na Šanghaj nose sve karakteristike imperijalističkog rata. Za osvajanje Mandžurije našao se je izgovor u proganjaju tobožnjih kineskih bandita. Jedno možda naručeno umorstvo poslužilo je kao opravdanje za ratni pohod. Osim toga Japan ovom prilikom hoće da prisili republikansku Kinu na respektovanje privilegija koje su nekada bile iznuđene ili kupljene od dinastije Mandžu. Tako bi Kina morala odustati od izgradnje svojih željeznica u Mandžuriji i 24 milijuna tamošnjih Kineza predati u neograničenu eksploataciju japanskom imperijalizmu. Razumljivo je da takova atmosfera može samo da potencira mržnju i nikakav vojnički pohod neće moći da tome stane na kraj i da Kinezima oduzme iz ruku oružje trgovačkog bojkota.

Račun japanskih militarista osniva se vjejatno i na predpostavci da je sadašnji momenat svjetske privredne i financijske krize najzgodniji za njihov oružani istup. Naročito se računa sa zaokupljenošću Engleske i Sjedinjenih Država koje su glavni rivali na kineskom tržištu. Mlitavo držanje Saveza naroda moglo je da dade daljnje hrane ovom pouzdanju. Znade se da u vijeću Saveza naroda glavnu riječ vode velevlasti, a te izgleda nijesu htjele da se protiv Japana odlučno istupi. Istina, na dalekosežnije vojničke sankcije protiv Japana ne može se ni pomišljati obzirom na udaljenost glavnih sila od pozornice ovih krvavih događaja. Međutim nitko pametan i ne može željeti proširenje ratnog sukoba, jer bi rješavanje kompliciranih problema Pacifika i Dalekog Istoka moglo lako da izazove opći svjetski požar. Naprotiv velevlasti su raspolagale i sa drugim efikasnim sredstvima koja bi dostajala da se prisili japanske militariste na uzmak. To su u prvom redu sredstva privrednog i financijskog pritiska, t. zv. gospodarske blokade. Nažalost Savez naroda i velevlasti ne primjenjuju protiv Japana nikakve sankcije, nego naprotiv dozvoljavaju da se napadač snabdjeva oružjem iz amerikanskih i evropskih tvornica. Kraljevi topova i municije i opet prave masne poslove, a japanski militarizam proljeva nekažnjeno krv nezaštićenih žena i djece, kao da želi naročito podvući da krv nije nikakav naročiti sok . . .

Izgleda da je glavni razlog ovakovog držanja velevlasti u tome što i one ne žele privrednu i političku slobodu Kine, nego samo misle na svoje vlastite imperijalističke interese i privilegije u toj zemlji. To je najbolje potvrdio slučaj

Digitized by Google

sa Šanghajem. Dok se je ratno krvoproliće ograničavalo na Mandžuriju velevlasti su ostajale skoro indiferentne i zadovoljile se sa izašiljanjem jedne informativne komisije, na koju je mogao da pristane čak i sam Japan, jer ta komisija nije dobila nikakvu kompetenciju za rješavanje japansko-kineskog spora. Međutim netom su se japanske čete počele iskrcavati u Šanghaju makle su se i velevlasti. Po prvi put poduzeta je ozbiljnija intervencija engleskoamerikanske diplomacije, a osim toga poslani su brodovi i čete u kineske vode. Ne brane te amerikanske i evropske čete slobodu i nezavisnost Kine, nego samo misle na obranu stranih koncesija u kineskim lukama i politiku t. zv. otvorenih vrata u Kini. Ta politika ima da osigura sudioništvo ovih sila u kapitalističkoj i imperijalističkoj eksploataciji Kine.

Ovakav nastup velevlasti neće pomoći sređenju prilika na Dalekom Istoku, nego naprotiv može samo da izazove opći požar sa svim njegovim katastrofalnim posljedicama.

Valeriu Marcu:

Aristide Briand*)

Doba: 1891.
Mesto radnje: Sud u St. Nazaireu.

Kako je došlo do toga? Glupa priča. Porodica Briand posedovala je preduzeće o kakvom peva bečka pesma: »U Wiedenu poznam mali hotel u uličici šutljivoj...« Pedagog mladog Aristida nije bio sv. Franjo nego hotelski portir. Aristide je mnogo toga video i postao mladić. I našao je devojku, koja je htela. I on je hteo. U hotelu svog oca, koji je bio jedini u malom gradu, nije smeo. Ali u St. Nazaireu ima lepih livada i žandarm se kleo, da se ljudi već hiljade godina umnožavaju na način, kao Aristide Briand i gospojica X. na livadi. Sud u St. Nazaireu osudio je dvadeset i devet godišnjeg advokata radi prekršaja »povrede ćudoređa« 4. novembra na dva meseca zatvora i dve stotine franaka globe.

Mladi advokat je ostavio ovaj nevini grad, koji se zove po jednom svecu i odselio u Paris, u jedno predgrađe. Advokatska komora mu je dugo ostala zatvorena a kad mu se pružila opet mogućnost da brani, dobrovoljno se odrekao oltara javne rečitosti. Preuzimao je samo male procese od ljudi, koji su se ogrešili o simbole pravde. Već od proroka starog zaveta prolaze svi dobri govornici kroz katakombe nezadovoljnika. Ovde ima više materijala i više boje. Ovde se čovek lakše može razmahati. Već je Chateaubriand rekao: »Rečitost je plod buntovništva«. Kad Briand brani, onda je to velik dan za njegov kvart. To je svetac siromašnih ljudi. Jer on pobeđuje državnog tužioca, ofisire, suca; žandarmi i porotnici plaču sladogorke suze novog saznanja. Samo on ostaje hladan do kostiju. Kao da hoće reći: »Kako se ja razumem u stvar«. On vlada sa jednim instrumentom: sa reči. Ali reč vlada sa Francuskom. Briand ima jednog dobrog prijatelja, koji ga uvek treba i koga on redovno brani: Gustave Hervéa. Hervé treba da odgovara pred porotnicima jer je nagovarao francuske vojnike, da dezertiraju. Pred sucima izjavljuje Aristide: »Ja nisam samo branitelj, ja sam pre svega partijski drug Hervéa. Ja ne tražim olakotne okolnosti, ne, ja velim: Ako dobijemo zapoved, da pucamo na neprijatelja koga ne poznamo, onda će puške uzeti drugi pravac«.

*

Doba: 1898.
Mesto radnje: Redakcija socijalističkog lista »La Lanterne« u Parisu.

Tri novinara ureduju ovde: Alexandre Millerand, René Viviani i Aristide Briand. Obojica kolega ne znaju, da li je treći u savezu, Briand, dobar ili loš novinar, jer niti oni niti drugi stanovnici Francuske nisu nikad čitali članak od njega. Briand u redakciji samo pripoveda i smeta druge kod rada. Ali najbolje natpise, najbolje naslove, koje onda prodavači slavodobitno izvikuju na ulicama, pronalazi Aristide. A on zna još nešta: u ranu zoru, kad se Montmartre prazni a redarstvenici i prostitutke počinju zevati, dolazi Briand svež sa Montmartrea i diktira najplamenije manifeste. Kako to lepo zvuči: »Oportunizam, koji danas sa nama vlada je iza Bourbona i iza carstva režim sramote i podmitljivosti!... Oslobodimo republiku od oportunista, oslobodimo sami sebe od svih infamija prošlosti... Kucno je čas uzbune.... Vive la Sociale!...« Millerand i Viviani klimaju glavama. Odakle to sve zna Aristide? On nikad nije čitao knjige. On nije nikada sam. Njegova radionica je ulica. Njegova biblioteka je kavana Madrid.

*

Doba: 1903.
Mesto radnje: Redakcija »Humanité« u Parisu.

Jaurès vodi list. Briand je kao i kod »Lanterne« urednik za natpise. Millerand je postao ministar u kabinetu Waldeck-Rousseau. Jaurès, koji nije samo genij razuma nego i titan dobrote odobrava ulazak Milleranda u vladu. On veli: »Siromašni Alexandre je prisiljen, da pod vanredno teškim uslovima radi za nas, on je naš čovek u vladi«. Ali kad je Jaurès vidio kako je od zverokradice Milleranda postao žandarm, odlučeno je u redakciji, da se pošalje delegacija Millerandu, koja treba, da od njega traži, da smesta napusti ministarstvo. Delegaciju vodi Aristide Briand. Razgovor traje pet minuta jer je gospodin ministar veoma zaposlen. Ima upravo sednicu kod predsednika republike. Samo na prolazu veli Millerand, »Dužnosti, dragi prijatelji, odgo-

*) Ovaj je napis dozvolom autora preveden za »Socijalnu Misao« iz dela: Schatten der Geschichte, Berlin 1930.

Digitized by Google

vornosti! Da, dragi Aristide, gde su dobra vremena u »Lanterne«? Ja u ministarstvu ne mogu sam sve izraditi. Kad bih tebe, Aristide, imao u kabinetu, da, onda bi to bilo drugačije«.

Delegacija se žalosno vraća. Jaurès ne može stvar, da razume. »Ja uviđam, Millerand je za nas izgubljen«. veli on. Briand šuti. Njemu su dosadne sentimentalne tužaljke. On odlazi u kavanu Madrid.

*

Doba: 1906.
Mesto radnje: Palais Bourbon.

Danas je veliki dan. Aristide Briand govori kao govornik većine o zakonu o odvajanju crkve od države. Tribine su pune. Na galerijama su najlepše žene Parisa. Ugodno miriši u palači. Zastupani su najbolji saloni. Briand je već nekoliko godina rado viđeni gost u tim salonima. On je uneo novu notu. šarmantan, elegantan, nonšaljantan žanr. On u najboljem društvu govori, kako se govori na Montmartreu. On blefira, «... a pre svega on tako lepo govori o la révolution sociale ...«, priča pobožna markiza židovskom bankiru. »Briand«, pita jednog dana Clemenceau, kada je Aristide mišlenja, da iz principa ne može prihvatiti neki zakon, »sa kojom ženom vi još niste spavali i protiv kojeg političara još niste intrigirali?«

Jaurès je ponosan na govornika svoje partije. Vrag ga znao, kako to Briand umije! On nije pročitao nijednu knjigu o svim tim pravnim i crkvenim pitanjima a opet sve dobro izvede. Briand ima svoju sopstvenu spoznajnu metodu, koja je vezana sa telesnim užicima. On je poduzeo šestmesečnu turneju kroz celu Francusku, hodočastio je od jednog župnog dvora do drugog, pio je sa župnicima najstariji burgundac. Gospoda u mantijama nisu ni pomišljala, da Briand hoće da protura zakon protiv njih, već su bila oduševljena. A onda je u Parisu Briand održao najbolji govor protiv kongregacija. Palais Bourbon ga je slavio na jednom kabinetu a Jaurès je izrekao narednu nazdravicu: »Moja gospodo, mi smo vam posudili našeg prijatelja Brianda a sada ga uzimamo natrag«.

Iza svečanosti nije Briand više išao u kavanu Madrid. Odselio se u blizinu Madeleine. Nedavno je bio umro neki konzervativni ministar, koji je ostavio nekoliko milijuna i dražesnu udovicu. Gospoda je htela, da opet postane ministarka a Briand je bio njen dugogodišnji gost. Postala je njegova žena. U Parisu su pevali rugalice. U kavani Madrid slagale su se šale. U redakciji »Humanité« se govorilo: »Četrdeset i pet godišnji enfant terrible započeće sada sređen život«. Život je postao nešto sređeniji ali sasvim drugačije nego su to u »Humanité« očekivali.

*

Doba: 1912.
Mesto radnje: Redakcija »Humanité«.

Redakciju je okružila policija. Policisti pregledavaju sve radne prostorije. Otvaraju se ladice, plene rukopisi. Urednici, kojima se groze apšenjem, protestuju protiv nezakonitih mera. Policijski komesar odgovara: »Mi slušamo zapoved našeg pretpostavljenog, ministra unutrašnjih dela, Aristide Brianda«. I čoveka, koji sedi na stolici, na kojoj je deset godina sedeo Briand, su uapsili. Jean Jaurès je ranjen kao plemenita životinja. Njegov najbolji prijatelj šalje protiv njega žandarme. U komori dovikuje Clemenceauu: »Pokraj vas, gospodine ministre predsedniče, sedi opasan bandit«.

Na moru plove dve lađe. Jedna lađa sa putnicima prve klase a druga sa putnicima treće klase. Oficiri druge lađe vide, kako ona prva ponosno i veličanstveno plovi uz obzor. Putnici udobno sede uz elegantno prostrste stolove. Tu i tamo odlazi sa broda treće klase čamac, koji prelazi ne potajno nego otvoreno drugoj lađi. Zašto i ne? Zašto ta monogamija uverenja? Uvek isto društvo na putovanju postaje vremenom dosadno...

*

Već kroz dva desetleća vlada Aristide Briand redovno svake druge godine poprečno šest meseci. On je prošao kroz sva ministarstva. On pozna sva područja vlasti. Briand važi kao najbolji diplomat. Pô stoleća oduševljavao je ljude, sa kojima je pregovarao. Veštinu, u kojoj je već bio majstor u kavani Madrid, usavršava on u velikoj politici. Ta veština ga je samo jedared gotovo stajala glave, kada je godine 1916. govorio o miru sa zastupnicima Karla cara austrijskog. Clemenceau ga je oborio, ali ne Briand, već Malvy i Caillaux su bili zatočeni. Jer Brianda još nije niko, osim žandarma u St. Nazaireu, uhvatio na delu.

Iza Versaillesa vodio je najvažnije pregovore. Bio je u Washingtonu, u Ženevi. U nutarnjoj politici je u savezu ne sa velikom budućnošću od prekosjutra već sa realnom od sjutra. On je bio protiv Poincaréa, kada je Poincaré bio na vlasti a ipak nije odmah išao sa Herriotom. On je uvek budući čovek, pod uslovom, da ga budući zovu. Briand se ne hvata za vlast. On je previše pametan, da bi napustio stvar, pre nego njega stvar napusti. On ne teži za vlašću. On zna, da je primitivni štreber glupan. Pre svega je on žongler u padanju. On zna, da leži u prirodi parlamentarnih stvari, da čovek jedamput mora pasti. On uvek pada na meko.

Briandu je danas šezdeset i sedam godina. On je mlad. On je u svojoj nutrašnjosti isti. Naravno, usled prekomerne upotrebe trpile su i njegove draži. Ali još uvek posećuje svetske konferencije kao šarmer Francuske. Chamberlain, na primer, je njegov najbolji prijatelj. Ali da li će Chamberlain ikada za najbolju šalu Briandovu otstupiti i jedan milimetar od engleske interesne sfere?

Preveo: M. K. N.

Blagovremena i redovita uplata pretplate jedino je a ujedno najbolje osiguranje „Socijalne Misli".

Digitized by Google

Milivoj Magdić:

Problem hrvatskog romana

Uz knjigu: Đuro Vilović: Majstor duša. Izdanje Binoze. Zagreb 1931.

Materijal koji je služio za podlogu Vilovićevog romana mogao bi se podijeliti na tri dijela, koja se organski odvijaju jedan iz drugoga.

Prvi je dio materijala vezan sa ličnošću svećenika don Lovre Veslarića. On postaje župnikom u selu Vrela. Situacija je u toj župi ovakova: tu puk nije zavolio ni jednog župnika i ni jedan župnik nije zavolio sela. Kad se nisu voljeli, onda su se borili, naganjali i tužakali. Župnici su proklinjalo selo ,a selo je bježalo od župnika, sustezalo mu sva podavanja u novcu, u naravi i u osjećanjima. U kratkom vremenu uspjeva don Lovri da premosti ovaj jaz između crkve i sela. On se pokazuje kao pravi »majstor duša« – on je selo osvojio. Na dekanatskoj konferenciji objašnjava don Lovro svoju »tajnu« ovako:

»... moja je tajna što sam svačiji a nisam ničiji. Nitko mi ne može i nema prava da mi kaže: moj. Svi mi kažu i imaju pravo da mi kažu: naš«.

I taj čovjek, koji nastoji da bude samo »naš« – vezan je jednim odnosom sa osobom, koja hoće da kaže samo »moj«. I tu se odvija drugi dio materijala od koga je sazdan roman. Don Lovro govori ženi, koja ga ljubi:

»Ja sam kao zvono što svakoga zovem u crkvu, ali u nju ne silazim. Ja sam poezija sela, a sâm sam hladan i suh. Ja sakupljam momke i djevojke, a onda odlazim... Ja dajem i onda kad primam. Čini mi se, da sam opijum neki, što razveseljujem sve, koji ga puše. Opijum nije zato sretan, on izgara i biva ga sve to manje. Ja sam svačiji«.

Učiteljica Maja, koja je u romanu nosilac onog elementa, koji don Lovru priteže u život invidualiteta piše mu u jednom pismu, kako ga je prijašnja njegova župa zaboravila i kako samo u »onom misteriju koji traži dvojicu«, on može naći zadovoljenje:

»Selo bi dalje pilo, opijalo se, posizalo za novim opijumom, ali ne za Tobom. Njemu je svejedno tko je. Ono traži svoje...

Zar Ti je to dosta?

Je li to uopće nešto? Isušeni opijum sela! Zaboravljeni objekat, koji je uznemirivao maternice seoskih ljubovca!

One se nisu ni smirile ni stišale.

Ovdje si potpuno zaboravljen. Bit ćeš i tamo. Bolujem Tvoju bol, ali ja Ti ne mogu dati vječnost, samo dokaz ti mogu dati da si čovjek, a ne crna opijumska tvar, što je puši selo«.

Treći je dio materijala koncentriran na ličnost kapelana don Jose. Taj nakon doživljaja u župi Vrela ostavlja svećenički stalež. On ne može da podnese ovakav život i ulogu, koja mu je u njemu dodijeljena. On odbija od sebe umjetnost da vlada dušama. Njemu je važnije što je naučio voljeti svoju vlastitu dušu. On nije htio žena, koje drugi hrane, on nije htio puno žena, nego jednu, kojoj se daje krv, znoj i sve boli čovjeka hranitelja.

A što nam je dao Vilović u romanu formiranom iz tog materijala. Katolički tjednik »Nedjelja« nazvao je Vilovićevo djelo »neke vrsti glas nemirne savjesti, kao autoobrana ili netočna autobiografija, kao pamflet na sve ono, što se dosada kod nas smatralo svetim i nepovredivim«. Vilović da u tom romanu nije razotkrio nikakvu istinu »on je autobiografski pokazao samo to, kako je on shvaćao svoju misiju i selo«.

Poznato je da je Đuro Vilović bio katolički svećenik. Ta činjenica bi mogla rezultirati mogućnošću, da nam Vilović u djelu, koje toliko govori o katoličkoj crkvi, dade jednu ličnu konfesiju. Međutim uvjeti, koji moraju postojati kod djela ovakve vrsti, ovdje ne postoje. Problem ove knjige nije ideološki; on je artistički. Nalaze se u djelu pojedina mjesta, koja upućuju na ličnu zainteresovanost pisca na problemu crkve, ali je taj momenat podređen riješavanju artističkog problema knjige. Lektira romana upravo očevidno upućuje na to, kako je ovaj motiv »vladanja dušama« postavljen isključivo s formalne strane. Mi imamo ovdje posla sa varijacijama jednog ekskluzivnog motiva. Problem katoličke crkve, problem hrvatskog sela, problem njihovog odnosa sve je to podređeno ovoj artističkoj igri.

Ali pitanje je u koliko se mogu ovakvi problemi, kao što su ovi – sela, crkve i njihovog odnosa podrediti jednom ekskluzivnom motivu, jednoj artističkoj igri. Kraj tih problema ne može ravnodušno proći niko. Tu mora svako zauzeti jedan određeni stav. Mora biti tako kada se radi baš o ovim određenim problemima.

Međutim nije puno drugačije ni onda, kada se radi uopće o literaturi, koja je navodno uslovljena isključivo artističkim relacijama. Time što je ta literatura formalno oslobođena svake tendence, što nije tobože podređena problemima materijalnog života, baš tim dobiva ona legitimaciju tendencioznosti, legitimaciju podređenosti izvjesnim snagama društva, kojima je u interesu ovakav stav, jer on odvraća pogled od stvarnosti. Društvo u kojem danas živimo, daleko je od ideala jednog besklasnog društva, u kojem će eventualno biti moguće riješavati probleme uslovljene drugim relacijama nego što su one grube materijalne stvarnosti. Ali put u to društvo moguć je samo zalaženjem u probleme ove iste najgrublje stvarnosti. Osim toga problemi koje obrađuje Vilovićeva knjiga, tako su danas istavljeni, da ih se ne može od stvarnog života ni na koji način izolirati.

Kako je prema danoj stvarnosti postavljen problem crkve u Vilovićevom romanu? Često se u romanu pominje riječ »opijum«. Ja sam citirao neka mjesta i iz njih se jasno vidi, kako se ta oznaka »opijum« nikako ne smije uzimati u smislu one krilatice: »Religija je opijum naroda«. Ta je krilatica formulirana na podlozi uvjerenja, da je »religija jedna

Digitized by Google

vrsta duševnog ugnjetavanja, koje svagdje i svuda pritište narodne mase, davljene vječitim radom za druge; bijedom i golotinjom. Nemoć eksploatisanih klasa u borbi sa eksploatatorima neizbježno rađa vjeru u ljepši prekogrobni život kaogod što nemoć divljaka u borbi sa prirodom rađa vjeru u bogove, vragove, čudesa itd. Onoga koji čitav život »robota« i strada uči religija smirenosti i trpljivosti u ovozemnom životu, tješeći ga nadom na nebesku nagradu. A one koji žive od rada drugih uči religija dobročinstvima u ovozemnom životu kao najjeftinijem opravdanju njihovog eksploatatorstva prodajući im tako uz najnižu cijenu karte za kraljevstvo nebesko«.

Sigurno je da Vilović ovako ne shvata religiju. Ali mi znamo da on danas više nije katolički svećenik, a ne možemo ni zaključiti da bi bio praktični katolik,, pa je baš zato nejasno, kako se on odnosi prema čitavom problemu. Revija »Ž i v o t« ocjenila je »Majstora duša« kao djelo u kom se prikazuje »katoličkog svećenika neistinito, zlobno i podlo«. Kraj svega toga – ja mislim – da su u Vilovićevom djelu dobro uočeni izvjesni momenti u životu jedne od najvećih organizacija svijeta. U jednoj diskusiji kazuje don Lovro:

»Ne, meni je jasno. ovaj čas možda jasnije. nego je bilo ikad prije, kako je taj dekor važan. Jasno mi je to ovaj čas, kad osjećam potrebu da objavim i pokažem, da sam se rodio... U nagonu je to objavljivanje. Komu? Oni svi imaju svu mogućnost i čak to, da njihov događaj objave zvona, svećenik u bijeloj košulji i da ga zapisuje u debele knjige. On u ime Boga prima u svoj paradi taj njihov mali ali radosni porod. I mladence, koji se združuju i pokojnike uz plač zvona, crkvene crnine i tugaljivost Miserera. Crkva i zvona zovu selo, da im objavi događaj novog kršćanina, novog para, novog umrlika... Tu je dekor mudrački i znalački položen na narav i zato je važan i pali... Hoće ga jer im je to potreba. Hoće ga hiljade, milijuni«.

Ali uočeni su samo izvjesni momenti, a nisu svi. No problem o kom se radi može se obuhvatiti samo totalno. To Vilović nije učinio. To on po koncepciji svoga romana nije ni mogao učiniti.

Kako je Vilović postavio problem sela?

»Osjetio je danas jače nego ikada prije, kako je ovo selo u radnom danu drugačije od sela u nedelju i u drugim crvenim danima u kalendaru. Danas osjeti selo bez kolektivnosti. Razbacane skupine bijelih, ali nijemih i guravih krovova ,koji mu nijesu pjevali. Nijemo su naznačivali, da se pod njima ništa veselo, a ni lijepo ne zbiva. Pod njima su danas svijena tjelesa seoskih žena, teška, znojna i neoprana. Svijaju su nad sitnicama i misle osvojim sitnicama, koje su samo njima važne. One ih skupljaju i svijaju oko sebe i ubacuju ih u sebe. Krovovi isplakuju svoju sićušnu izgubljenost. Strmina, od golih visova do mora, izrovana i prerovana vinogradima, posuta je muškarcima. Oni kopaju presipaju zemlju i utopljeni su u znojan posao, ugnuti u svijene hrptenjače i potpuno zaokupljeni svojim bolima, Bez misli, bez osjećaja i bez pjesme«.

Prema Viloviću problem se sela mora postaviti u direktnu ovisnost o problemu crkve. I tu sada dolazi nejasnoća u načinu postavljanja tog problema.

Jer kada kapelan don Joso kazuje župniku don Lovri:

»Da, ali ja nigdje ne nalazim vjere ni u Vama ni u selu. Tu nema religije, nema ništa nadnaravno. To je naravna poezija, lirika odmora, kupanja i duševnog podizanja posve normalnog intelektualca, koji čvrsto sjedi na zemlji i ne igra se oblacima«. U ovakvoj formulaciji toj bi odnos naličio onom odnosu, koji je vladao između sela i nekadanjih starih popova glagoljaša. To su bili svećenici »koji su izlazili iz najčudnijih teoloških škola, u kojima se učila samo jezgra od velikih i opsežnih dogmatsko-moralno- pastoralnih doktrina. Te su škole zvane jezgraške, a njihovi đaci jezgraši«. Ti jezgraši »obično su razumjeli narod, a narod je njih razumio i volio«. Međutim don Lovro Veslarić nije tip starog glagoljaškog svećenika–jezgraša. Kod njega je očit profil izrazito katoličkog svećenika. Onoga koji znade »vještinu vladanja dušama«. Ti stari popovi pak nisu nikada pravo bili uključeni u veliku crkvenu organizaciju.

Mi imamo u našoj literaturi jedan roman koji obrađuje odnos između hrvatskog sela i katoličke crkve. To je »K r i j e s« Andrije K o v a č e v i ć a. Dakako da i u slučaju ovog romana moramo postaviti izvjesne rezerve; ali ako ga uporedimo sa »Majstorom duša«; onda upravo plastično opažamo, što ovomu posljednjem ne dostaje.

Prije svega »Krijes« je formiran u atmosferi jednog seljačkog pokreta, u vremenu kada su kolektivni napori hrvatskog sela počeli davati rezultate. Na liniji tog zbivanja Kovačevićev roman ideološki je određen i jasan (dakako u granicama svojih relacija). On je pokušao da dade sintezu jedne epohe i njegov se napor ni u buduće neće moći mimoići. Dakako da ni Kovačeviću nije uspjelo da dade roman o hrvatskom selu. Ali je njegovo djelo ipak jedan ozbiljan pokušaj u tom pravcu.

No drugo je, što bi želio spomenuti u vezi s Kovačevićevim romanom. Mi danas jasno osjećamo izvjesne pozitivne stvarnosti u životu hrvatskog sela. Mi smo danas na čistu sa odlučnom važnošću, tih stvarnosti po sudbinu i dalnji smjer hrvatskog društva. I kada tako stvar stoji nije više moguće da literatura, koja treba da oblikuje stvarnost, prelazi preko tih fakata kao da i ne postoje.

Pozornica je Vilovićevog romana hrvatsko selo. I prema romanu izgleda smiješnim, da bi to selo ikada moglo odigrati jednu pozitivnu ulogu u životu hrvatskog društva. Svejedno je kada se taj roman zbiva. Jer ako se zbiva i prije rata, i onda su postojali uvjeti za afirmaciju onih vrijednosti, koje je hrvatsko selo uneslo u život naših dana. To je bilo tim važnije jer se u Vilovićevom romane radi o hrvatskom selu u Dalmaciji. Ne – Vilović nije smio preko svega toga preći, ako je htio pisati roman o hrvatskom selu.

Ali tako se događa kada se piše roman sa dominantnim artističkim momentom. Jer danas se više ne može umjetnički realizirati problem ljepote kao takve (i nekada, kada se to moglo, bilo je uvjetovano izvjesnim stanjem materijalne podloge). I zato, jer je to ipak Vilović htio da učini, njegov roman nije uspio. Ma da je s formalne strane dao u djelu sve što se je moglo dati. Ja sam uvjeren, da bi Vilović mogao napisati roman

Digitized by Google

kojega očekujemo. Ali to mu onemogućuje njegov stav prema literaturi (i – dosljedno – prema društvu). To je osnovno što je trebalo kasati povodom novog Vilovićevog romana, a to se ne tiče samo literature Vilovićeve. Tu leži jedan problem, koji je od općenite važnosti za hrvatsku literaturu.

Vl. Majer:

Studenti i sociologija

Jedan je naš književnik (u »Hrvatskoj reviji«) odlično prikazao iznoseći kronološkim redom događaje svjetske i domaće književnosti, koliko smo mi, konstantno, u zaostajanju za strujama i pokretima t. zv. kulturnog svijeta i koliko se naše aljkavo, malograđansko shvaćanje slijepo drži, u tom kronološkom nizu ideja, uvijek onih, koje su barem stotinu godina stare.

Nije to tako samo kod »pobožnih« ljudi (u samostanima, na primjer, učenice sada već smiju plesati – polku), nije to ni kod provincijskog malograđanstva, nego upravo i kod te naše inteligencije, kavanske i podrumaške, koja u centrima nije ništa drugo, ništa bolje od onog trokuta: pop – bilježnik – učitelj, po seoskim zabitima. Nije to tako – da i dalje raščinjamo – samo kod onog dijela naše inteligencije, koji smije i može i znade imati samo službeno mišljenje, nego je to tako i kod one naše malobrojne slobodne inteligencije grada, s rijetkim, vrlo rijetkim izuzecima –izopćenicima.

Tako je kod nas jedino radništvo i njegovo vodstvo (idejno, dakako), te mala skupina inteligenata pionira, stvarnim nosiocem socijalnih ideja i pokreta. Inače, drugdje, ni traga modernim socijalnim pokretima i potrebama u političkom i naučnom djelovanju. Na socijalne pokrete u Evropi gleda se kao na nešto, što je vrlo tuđe, vrlo daleko i za nas nemoguće.

Preostaje još omladina. Mladost je nosilac novih ideja, mladost donosi Novo da korigira Staro. No nije danas nikakvo čudo, ako omladina, u ovo doba posvemašnje pometnje, nema velikih i izrazitih ideja sa stalnim ciljem i ako je podjednako zastupana u oprečnim iako modernim strujama, od skrajnjeg nacionalizma do marksizma. U drugim državama, napose u Njemačkoj, nema omladinca, koji nebi ma kako manifestovao svoje socijalno gledanje. Omladina je većinom u socijalističkim redovma, raznih struja i smjerova. Omladina, kod nas nije se izjasnila naprosto stoga, jer nije informirana o socijalnim idejama i pokretima. Ona ništa ne čita, a ono što natuca i o čemu rezonira, iako s dobrom namjerom, tako je do zla boga konfuzno, u sebi protivurječno i neizrađeno, da zapanjuje zbog nerazumijevanja i zabrinjava zbog disorijentacije njene. Omladina ima, što se kaže, podlogu i neku predispoziciju da zađe u te probleme, ali treba plan, obaviještenja i saradnju.

Sadanje naše omladinske, prvenstveno studentske, organizacije, ukoliko nisu stručne organizacije, vode čisto »formalističku« politiku. One nešto »pretstavljaju«, one sudjeluju na paradama, one drže svečane sjednice, daju proglase i prihvaćaju rezolucije. One posjeduju izvjestan rječnik, koji je vrlo karakterističan za njihovo shvaćanje i njihov rad, i vrlo bogat riječima: »proglas«, »historija«, »nasvjetliji ideali«, »naša pobjeda«, »gigantski napori«, »rasa«, »stoljetne borbe«, »zakleti neprijatelji«, »historijske zasluge«, »tuđinska invazija«, »poškropiti krvlju«, »žrtve«, »amanet djedova«, »velika budućnost«, »simbol naše snage«, »davati oduška«,, »zakleti se«, »obrana«, »neka cijeli svijet čuje«, »sve za napredak čovječanstva« itd. U tom uskom, preuzetnom, prepotentnom krugu kreću se sve njene akcije, svo njeno znanje. Inače, nije ni ona daleko od širokih programa, i ona bi »prekrajala svijet«, ali su njene ideje toliko konfuzne, toliko nejasne i toliko proračunate, koliko je bezlična, neidealna i amorfna i ona sama u sebi.

Treba samo čuti, što i kako ona shvaća rad i, recimo, politiku. Za nju je važno »ući u dušu narodnu«, »zadobiti povjerenje naroda«, »spustiti se do seljaka«, za nju su fraze politikanata vrijedne i pune sadržaja. Koliko ona ulazi u dušu narodnu i koliko se ona spušta do nečega? Ona je ovo shvatila kao što su farizeji shvatili zakon: s njegove formalne strane. Ona će u kavani, na ulici, u gunguli pod bakljama i uz marševe vatrogasne glazbe i šarenih veteranskih uniformi, u bezsadržajnim poklicima najbolje manifestirati praznoću svoju. Tu će ona kupiti i proživljavati svoje utiske, tu nalaziti hrane i tako živjeti.

Čim se pokuša zaći malo pod kožu njenu i vidjeti kakvog je ustrojstva i od čega je satkana, sva se njena građa rasplinjuje, i ona i u cjelini i u svakom svom članu ostaje prazna, bez važnosti.

Ovako baš boluje akademska omladina. Nema socijalne orijentacije, i rjeđi su pojedinci, koji su s interesom prošli i uputili se u socijalna i sociološka pitanja. Ono »socijalno«, što se manifestuje u našoj mlađoj literaturi, ne daje utisak iskrenog, nego deklamatorskog, praznog ili pak sentimetalnog, kićenog štimunga. Inače, kakogod što su malograđani pristupačni samo onim socijalnim pitanjima, o koje se, da tako kažem, moraju spotaći, tako je i naša omladina upućena samo na izvjestan interes za soci-

Digitized by Google

jalna pitanja upravo onako, kako joj i kinematografski oglasi padaju u oči!

Mladi svijet ne zna» kako« je negda bilo«, a koliko mu stariji pričaju, vjeruje, da su prijašnja vremena bila »zlatna«. Doista, nikad se čovjek nije morao boriti za egzistenciju, za opstanak, kruh, plaćicu i položaj, kao danas. Nikad se nije teže studiralo nego danas. Dobar je đak našao instrukcije, hranu i stan; danas instrukcija nema, a mladi svijet i ne pokazuje »amerikansku« sposobnost, da se bavi prodajom sladoleda. Iako se neke naše institucije i brinu za hranu i stan studenta, svak to ispravno osjeća kao dijeljene milosti i svakom je to dobročinstvo velik teret. Materijalne su prilike, dakle, dovoljnim razlogom da navedu mladog čovjeka na razmišljanje, pa i ako u ovoj općoj pobrkanosti ideja, ne očituje se to socijalno gledanje u dovoljnoj mjeri.

Ipak, baš činjenica, da je i naša omladina sklona jednoj socijalnoj orijentaciji, da je pristupačna socijalnim idejama i gotova da ih ponese čim joj se nametnu svojom snagom, – ta je činjenica opravdala i akciju, koju je povela nekolicina studenata, da se koordiniraju nastojanja nekih pojedinaca, udruže i planski razrade. Grupa, koja je osnovala Studentski sociološki klub, vjeruje, da je udarila, iako skromne, temelje daljnjem nastojanju omladine u pogledu proučavanja socijalnih i sociooloških problema. Ona je, štaviše, uvjerena i u to, da je ovim osnutkom obilježila početak novog jednog pravca u razvoju mlađe generacije. Ona će, koliko joj to bude moguće, nastojati, da akademsku omladinu informira o socijalnim pokretima i nastojanjima, da izgradi jače i staloženije mislioce. Po našem mišljenju pretstoji tako na našoj univerzi izvjestan pokret na bolje, iako već malo okasno, nu nipošto i prekasno.

Sava M. Štedimlija:

Simulanti u socijalnoj literaturi

S jednim smo na čisto: književnost gledamo samo kao sredstvo u jednoj borbi. »Davanje svijeta kroz sebe«, »izlivi pjesničkih nadahnuća i inspiracija«, »veličanstveni opisi« i razni »izrazi doživljenih ličnih bolova i patnji« – sve su to fraze i argumenti o neispravnom shvatanju književnosti i još neispravnijem shvatanju dužnosti pisca. Profesionalnih pisaca nema. Kaogod što profesionalnih boraca nema. Ali ima nešto u malograđanskom društvu, nešto što je u megalomaniji steklo najjasniji izraz, te se krsti profesionalnim piscem. To je pisac koji za svaku publiku, pred kojom se makar i slučajno nađe, zna da piše, bez obzira na lično uvjerenje: imao ga on ili ne, i koji piše ono i onako kako se i šta od njega zatraži, naravno – za novac. I kao kad od jednog zanatlije poručite po svojemu ukusu za ličnu potrebu odijelo da vam napravi, tako od ovakvog »profesionalnog pisca« možete poručiti jedno djelo da vam napiše. Pri tome znate: ima loših krojača – ima loših »profesionalnih pisaca«. Znate i to da jedno djelo cijenite samo u toliko u koliko je uvjerljivo, istinito, moguće i – prema tome – korisno. Onda zaključak: profesionalni pisac (ako takvih ima!) nema uvjerenja – djelo mu ne može biti moguće niti činjenice u njemu opravdane; nema – doživljaja – djelo nije uvjerljivo; samo mu je djelo svrha – ono nije korisno kao takvo. Takav pisac je nekoristan, asocijalan, nekonstruktivan, – nije borac, nije književnik, nego mistifikator, koji na lak način želi steći novaca i izbjeći rad, zarađivanje. O takvim piscima sada ne govorimo, jer ne govorimo o cijelome onome nizu sličnih pojava u malograđanskom društvu, gdje su ljudi bez zanimanja često i obična pojava (»pisac«, »publicista«, »novinar«, »javni radnik«, »posrednik«, »savjetnik«, »obijač«, »džepar« »boem«, »umjetnik« i ostala čuda). O njima govorimo samo onda kada se deklarišu kao pravi pisci, kao borci; dakle, onda kada i u tom pogledu mistificiraju, varaju javnost.

Ima kod nas, u našoj, recimo, teritorijalnoj sredini više vrsta pisaca. Ima ih pravih, koji su kroz svoje pisanje borci, ima ih koji žele da to budu, ali u nedostatku poznavanja izvjesnih društvenih zakona i logičnih neizbježnosti u istorijskom toku i društvenom razvoju oni to nijesu, jer čine greške i ne idu pravim putem. Kod njih je najpozitivnije: dobra namjera i lično poštenje. Između te dvije vrste pisaca rekrutuje se i jedna treća: oni koji nijesu dosledni svome uvjerenju, odnosno onome što propovijedaju svojim djelom kao pisci. Kod prvih to dolazi usled lične slabosti, nedovoljne obazrivosti i nedostatka potrebnih mogućnosti, a kod drugih još i usled nepravilnog shvatanja vlastitih dužnosti i uopšte nepravilnog i nedovoljnog poznavanja socijalnih principa i činjenica. Ovo se gotovo kod svih njih, manje više, opaža. O onima četvrtina ne bi trebalo ovdje govoriti, ali se ovo opravdava jednom formalnom činjenicom: što i oni pišu i sarađuju (često puta) sa ostalim piscima, koji dolaze u obzir. To su ljudi, koji sa progresivnom literaturom nemaju ničega zajedničkog. Oni su iz čisto merkantilnih ili ličnih razloga pristali da rade i sarađuju sa ispravnim piscima, deklarirajući se formalno za njihove teze i ideologiju. Oni pristaju da se zovu **socijalnim piscima**[1]) za razliku od svoju prave družine, koja na to ne pristaje. Njihova pojava je u javnom životu vrlo štetan i

[1]) Vrlo netačan termin: »socijalan pisac«, ali u nedostatku mogućnosti da se služimo tačnim, ovaj ostaje u upotrebi, ali uvijek uz ogradu da treba da bude prvom zgodnom prilikom zamijenjen, jer postoji i tačan, koji je u nekim literaturama već odavno u upotrebi.

Digitized by Google

opasan simptom. I zato je potrebno da se o njima govori. Poimence – to bi bilo suvišno, a možda i nezgodno, ma da se moramo služiti zgodnim primjerima i argumentacijama, izbjegavajući pri tome suvišno teoretisanje, baš zato jer želimo da se ovakvim napisima, koji se čine u svrhu prečišćavanja izvjesnih nejasnih pojava i pojmova, doprinese praktične i brze koristi.

*

Nedoslednost je kod naših pisaca vrlo česta i vrlo fatalna pojava. One koji čine u praktičnom radu u životu protivno jednom ispravnom shvatanju i poznavanju prave dužnosti pisca zato što ne znaju ili ne umiju bolje i pravilnije usled nepoznavanja stvari, ne možemo kvalifikovati nedoslednim. Oni su u toliko, u koliko u okviru ove definicije čine greške – u zbaludi. Njih treba savjetovati, poučiti ih i pomoći im da izađu na pravi put i da ne čine greške. Oni su i zahvalan materijal, jer – po pravilu – imaju dobre namjere i lično poštenje, a bez toga se ne ide dalje. Njihov rad, dakako, podleži kritici, ali onoj konstruktivnoj (jer imamo u borbi i destruktivnu, pa ipak dozvoljenu, kritiku!), koja će ih navesti da priznaju svoje greške i sami ih isprave. A ispravnom piscu mora biti zadovoljstvo ako mu se i javno ukaže na lične greške, te mora biti gotov da ih ispravi i da prizna da je griješio. Ova su priznanja važna i potrebna. Čineći jedno takvo priznanje Stevan Galogaža (»Stožer« broj 3–4 za 1931.) je samo pojačao svoje pravo da govori o greškama drugih. On je u tome svome priznanju otvoreno rekao da danas smatra svoj predratni javni rad – ništa manje nego zločinom. Posle toga mi tačno znamo odakle počinje današnji pisac Galogaža. On nam je to precizirao, odbacujući sve ono što je radio bez dovoljnog i pravilnog shvatanja i poznavanja stvari. Ovaj je njegov postupak od važnosti za nas kao stvaranje jednog presedana, po analogiji kojega se nameće dužnost ostalim piscima da pobliže i kategoričkije pristupe definiranju svoga rada i djela, odbacujući ono što nije u duhu sadanjeg njihovog stvaranja i ne dajući time mogućnost kritike na bazi toga što je za odbacivanje. Zato tražimo od pisaca, od onih koji se danas smatraju ispravnima ili bar žele da se takvima smatraju, da ukažu na svoje nekadanje zablude i neispravan rad i upru prstom na sadanje svoje stvaranje, po kome treba da ih kritikujemo i cijenimo.

Nedoslednošću smatramo ono što neko čini protivno svome, već javno izraženom uvjerenju, pa čak i onda kad ne čini ništa direktno protivno, nego samo ono što ne koristi samoj stvari za koju se zalaže. Takve pojave treba redovno kritikovati i suzbijati, a pisce pozvati na odgovornost (u mogućim relacijama, razumije se!) pred onaj forum za koji rade i bore se kao takvi. Nedoslednost je, kad se ne može opravdati neizbježnom nuždom i apsolutnom nemogućnošću da se izbjegne, jedna vrsta izdaje. A izdajnicima pripada najveća kazna! Možda ono što čini Tone Seliškar odlaženjem u malograđansko književno društvo (Pen klub itd.) dok ima klub socijalnih pisaca ne može da se kvalifikuje izdajom, ali se on mora upozoriti na tu svoju nedoslednost. Taj čisto individualistički gest spada u ispade za koje se odgovara pred ispravnom javnošću. A ako takva javnost nije formirana kao forum danas, pretpostavlja se mogućnost da će biti. Isto to važi za Janka Đonovića i Vuka Lopičića, koji su se u više navrata izjasnili kao ispravni javni radnici, pa su usprkos toga priređivali neke akademije u društvu Milovana Džakovića, velikog župana, Stojana Cerovića i drugih, služeći kao štafaža u »kulturnoj obnovi« jednom sebi potpuno oprečnom dijelu društva. Za Milovana Đilasa, koji je sa njima isti posao radio, ne možemo i reći isto što i za njih, makar što je jedan njegov rad na konkursu »Literature« (u ispravnost čijeg mjerila pri ocjenjivanju ne sumnjamo) kvalifikovan kao jedan od najboljih, jer on spada u onu vrstu pisaca sa dobrim namjerama, ali i sa velikim zabludama. Od tih zabluda glavna je ta što on smatra, čini nam se, literaturu nečim što je izvan života, jer »proističe iz života«; dakle, prestaje biti u životu. A za njega su još na istoj liniji i u istoj borbenoj fronti, s jedne strane Dostojevski i Tolstoj, a s druge Sinclair i Gorki! Ostale krivine u njegovom gledanju na društvo i život podobne su ovima i u logičkoj sponi sa njima. Navođenje mnogih primjera nedoslednosti je korisno, ali često puta urodi i neželjenim posledicama, koje se ne bi mogle desiti u jednom poželjenom društvu, ali su kod nas moguće. Zato njihovo otsustvo ne treba tumačiti i nedostatkom. A onda kad smo u mogućnosti da ih navodimo ne treba shvatiti taj fakat kao želju da kompromitujemo te pisce ili da im nanesemo ma kakvu štetu, već da doprinesemo njihovom otreznenju i osviješćenju, a to je nešto baš obrnuto i – pozitivno. Oni će se s nama složiti da je nedoslednost znak višestrukih negativnih osobina jednoga čovjeka: nepouzdanosti, slabosti, nedisciplinovanosti i najzad – neispravnosti. I moraju biti gotovi da podnesu svu oštrinu kritike koja bi bila upravljena na te njihove negativne osobine. Lojalno i dokumentovano opravdanje je put za rehabilitaciju, ali da li se njim može izvojštiti i oproštaj? – Mislimo da ne uvijek! Jer opraštanje i kad ne bi bilo znak meke sentimentalnosti onoga koji ga daje ono se u principu ne može odobriti. Svakome po zasluzi! To važi za sve. Milost, opraštanje, humanost i druge bolećivosti i sentimentalnosti su lični obziri, koji se nas ne tiču. Onome ko se na vrijeme ispravi i ispravnim radom iskupi svoju pogrešku, priznavajući ju u svakom slučaju i budući gotov da ju opravda datim okolnostima i mogućnostima – i ne treba nikakvog oproštaja. Jer je oproštaj samo za onoga ko ne može ili neće da se popravi, a potrebno mu je da izbjegne zasluženo.

Kad tražimo od pisca da bude dosledan onome što propovijeda, da se rukovodi ličnim uvjerenjem, ne dozvoljavamo da se to kritikuje jednim sofizmom: reakcionarnost je ako se traži od pisca da bude vječito dosledan jednoj svojoj deklaraciji, koju od sadanjeg njegovog rada odvaja kraće ili duže vremensko nastojanje. Za nas nijesu toliko važne formalne deklaracije, koliko oni fakti koji rezultiraju iz cjelokupnog stvaranja, ili bar većina tih fakata. Zatim, mi stvar dijalektički posmatramo i prosuđujemo. Uvijek računamo sa sadašnjošću, ili bar sa poslednjim djelom, koje nam je poznato, pa se za to radije služimo riječju »uvjerenje«, koje mora biti sadašnje, nego »deklaracija«, koja može biti davnašnja. Uz to: odlučni smo protivnici svakog nor-

Digitized by Google

mativnog morala i svega što iz njim zahvaćenih obzira proističe. I kad to naglasimo spasli smo se opasnosti da nam se prebaci što povodom zahtjevanja doseldnosti. Doslednost htijenju, a ne doslednost učincima! Ako to htijenje nije pravilno upućeno, nama su odriješene ruke da ga sprečavamo, a ako je pravilno – znamo s čim možemo računati. Jer jedno htjeti, a drugo raditi, je – ako ne prevara drugoga – barem prevara sebe. Najzad, svaki učinak mora biti upravljen ka ostvarenju jednog cilja. Ako tome ostvarenju ništa ne doprinosi, on je suvišan i štetan.

•

U vrijeme dok nemamo pozvanih foruma da kvalifikuju djela i pisce; dakle, u naše vrijeme kad za čitalačku publiku imamo ljude, koji ni sami ne mogu da se totalno opredijele i snađu, najopasniji su pisci, koji simuliraju socijalne. Kad su oni u pitanju valja nastupati energično i odlučno. Jer se ne treba bojati da ne naškodi zdravom i pravom shvatanju publike, o kojoj vodimo računa, djelo Jovana Dučića ili Marka Cara, kao ono Rada Drainca ili Novaka Simića. Prvi su se opredijelili za protivnički tabor, a mi znamo kako imamo postupati sa njima, a druge imamo fizički u svojoj sredini. Tu su oni kadri da nas zavaraju i naprave zabunu radi ličnog interesa ili cilja.[2]) Izbjegavajući mnoga imena služimo se samo karakterističnim primjerima. A oni govore za sve i daju ključ kako da se pojedini slučajevi otkriju i rastumače.

Govoreći o životu i o literaturi jedan od takvih pisaca, Petar Lacić, pored ostalog ima i ovakvih rečenica: »Literatura treba da niče iz života, da siše svoj sok iz njega, da bude korenom u njemu«. (»Linija« broj 1, Beograd). On misli, pa tako i kaže, da literatura nije uslovljena životom u društvu, da nije jedna od manifestacija (pojava) društvenog neslaganja; dakle, jedno sretstvo borbe, nego nešto što se uzdiže iznad života i tamo nad njim anđeoski lebdi. Iz života, po njemu, ona samo »siše svoj sok«. Osobina ovih pisaca je da budu nejasni. Zato je nejasna i rečenica: »Da bude korenom u njemu«. Znači li to da literatura bude koren u životu, ili da svojim korenom bude u njemu? – Ako znači prvo – onda je ona sama sebi cilj, literatura radi literature, na njoj treba tek zasnivati život! A što to znači – jasno je, jer je toliko puta ponovljeno i rečeno. Ako je ovo drugo, onda je ona samo jednim svojim dijelom vezana za život, toliko koliko se traži i od lartpurlartističke literature, da bi se što duže održala, bar jednim svojim krajem. To je, dakle, teorija, lartpurlartističke literature. Tim se lažnim prikazivanjem i definisanjem literature želi unijeti zabuna kod onih koji su gotovi da prihvate pravilno. Ovaj isti pisac misli (i govori uvijek to što misli) da se u životu orijentira i snalazi »intuicijom«; kao da je malo saznanja fakata da bi se moglo pa tome sigurnom saznanju snaći i orijentirati! Njemu je potrebno u literaturi nešto romantičarske mašte, mistike, nejasnosti, ličnih izliva i bolovanja, plakanja i sentimentalisanja, te mu izgleda za literarno stvaranje podesnije intuitivno saznavanje nego direktno, kroz fakta i činjenice. Ovo još i radi toga jer izbjegava odgovornost za greške pred jednom objektivnom kontrolom i kritikom. A zatim, to je individualističko gledište. Evo: »Poklopiti žižak razuma i srce kao nabubreo plod stegnuti sopstvenim dlanima, da mlazom poveže nebo i sebe. Takva literatura, krvlju pisana neće biti oštećena kišama stoleća«. – Boji se on »razuma«, a od svoga »srca« traži jadikovke i bolove! I naravno, to lično dokumentiranje, koje se »krvlju piše«, on misli da »neće biti oštećeno kišama stoleća«. Još da je naveo za primjer Šekspira i bila bi stvar do kraja objašnjenja! On smatra jednom »od najznačajnijih pojava našeg posleratnog književnog života« formiranje socijalne književnosti. I evo kako on objašnjava njen postanak: »U početku potaknuto pojedincima, docnije prihvaćeno od grupe. Preko Krleže, Galogaže i Dragiše Vasića, cik-cak sociologije Rada Drainca, pa Cesarca, Boglića, završeno najmlađim pretstavnicima«. Izgleda kao da on to »formiranje« ovako zamišlja: Postoje pisci. Na inicijativu jednoga ili dvojice oni kao besposleni ljudi riješe da preduzmu neki posao, da prekinu dokolicu i – »formiraju socijalnu literaturu« Divno razumijevanje! A zatim ova usporedba pisaca! – Za njega su, izgleda, isto Dragiša Vasić i Krleža, a Drainac ima prednost pred Cesarcem, no Boglić je u istom kolu sa njima! I to čudo je napisano na papiru! Ali se prevario, jer barem tome će se svako nasmijati, pa makar u druge navode i da povjeruje kogod! – A sad dolazi glavno: »Jedna grupa najmlađih (riječ je o socijalnim piscima. – S. Š.) ide u krajnost: propagandističko teoretisanje, kako u kritici, tako u pričama i pesmama. Takva literatura je štura, ukalupljena, jednostavna«. – I taj koji ovako misli zaprepastiće se kad čuje da su naše tendencije da izbrišemo razlike između žurnalistike i beletristike! Jer je za njega teoretisanje »šturo«, a literatura u kojoj ga ima »ukalupljena, jednostavna«! To priznajemo. Jedan određen cilj, ka kome se pravo streml. Sve je k njemu upravljeno. Dok u građanskoj literaturi štrče na sve strane obojci i dronjci. I po tome ona nije jednostavna nego komplikovana – lažima i glupostima. Dalje: »U njoj nije prevashodna umetnička istina«. – Ako ne znate šta je »umjetnička istina« kupite udžbenik Bogdana Popovića, pa naučite! Tamo je ovo sve »objašnjeno«. Opet dalje: »Takva literatura guta talente i stvara lutke koje krče, miču udovima po volji mehanizma, čija centralna tačka trpi pritisak tuđeg prsta«. – Nećemo polemizirati. Samo opaske. »Propagandističko teoretisanje« »guta talente«! Stop. A talenti su, po tome shvatanju, nešto od boga primljeno. O tome čitaj: »Teorija književnosti« od Katarine Bogdanović za više razrede srednjih (sretnjih?) škola! Tako, kao što je tamo »objašnjeno« ova se riječ ima razumjeti: »Po volji mehanizma« – to je nešto negativno. A tim se misli na kolektivno stvaranje. Prevedimo tu riječ, da bi se razumjeli. »Tuđi prst« to je klasno društvo! A sad je sve jasno. Onda i opet dalje (oh dokle!): »Ne treba mešati tu naravoučitelnu literaturu sa pravom socijalnom, datom kroz unutarnji doživ-

[2]) U »Modroj ptici« (Ljubljana) govorio sam ko se sve ne trudi da bude socijalan pisac i kakvi su i za kakvom i kolikom kulturom ti pisci, te ovdje ponavljati te stvari bilo bi suvišno. Vidjeti »Modru pticu« broj 1. za 1931.-32. i dalje.

Digitized by Google

ljaj, oduhovljenu iskustvom i talentom«. – Komentar: »Naravoučitelna literatura« to je socijalna; »prava socijalna» to je u građanskom smislu – to je ova koju daje citirani pisac; »unutarnji doživljaj« to je individualističko gledanje na stvari; »oduhovljenje« to je zamagljenje i mlaćenje prazne slame; »iskustvo« to je vještina da se dobro i lako prođe, a »talent« tražite u udžbeniku. A sad prevedite tu frazu cijelu!

Da je Drainac branio (po svojoj dužnosti!) ovu malograđansku tezu o književnosti, on bi mnogo otvorenije i borbenije nastupao. Čak je jedan put javno rekao da pljuje na tu »koristoljubivu književnost«, pa se, doduše, uskoro pokajao i izvinuo (prosto mu!). Tim se donekle i legitimirao, ali što da se reče Laziću, koji se ubraja u socijalne pisce? – Njemu je dosta, ako mu ko »prevede« po nešto od onoga, što napiše, pa će jednoga dana i sa Banjevićem, i sa Vukovićem, i sa Đilasom (!) dospjeti u tor Bogdana Popovića ili se definitivno uputiti pravim putem.

Kad »simulanti« ne nastupaju u javnosti kao Petar Lazić, onda oni biraju drugi, sebi opet podoban put. Jedan od njih, dosta znan i čuven daje tipičan primjer svojim postupkom o tome drugom načinu i putu nastupanja. Njegov pseudonim je »Josip Dombaj«, a pravo ime X. Y.[3]) I X. Y. dođe Miroslavu Krleži, pretstavi mu se kao jednomišljenjak (!) i prijatelj, ponudi saradnju na literaturi i tako se »pripitomi« te ga često obilazi i s njim mijenja misli. U javnosti nastupa i paradira njegovim imenom i autoritetom, a za to vrijeme kao »Josip Dombaj« piše u »Mladoj Bosni« u Sarajevu besramrne i podmukle napade na Krležu. Naravno,, on ne priznaje, ne smije da prizna (pa i po toj otsutnosti hrabrosti i ličnog poštenja vidi se da nije socijalni pisac!) to svoje djelo za svoje i da dešifrira »Dombaja«. Pa i kad ga drugi otkriju, on zaniječe i bježi od razjašnjenja tajne. A što je htio taj »socijalni pisac« da postigne? Kao X. Y. htio je da sebi podigne ugled prijateljstvom sa Krležom, a kao »Josip Dombaj« da udovolji svojim građanskim »dužnostima« i svome »uvjerenju«.

Tih i takvih je puno naše književno plandište. Jedno sitematsko ukazivanje na njih moglo bi doprinijeti opštem provjetravanju. I pišući ove redove mislimo da tome doprinosimo makar koliko. Naravno, ovdje ostavljamo nezavršen napis, pridržavazjući sebi pravo da sve ovo docnije, zgodnom prilikom, dopunimo, opravdamo i razjasnimo u poželjenim i zatraženim granicama, vodeći pri tome računa o skučenim objektivnim mogućnostima. U koliko te mogućnosti dozvole, svakoj pojavi obećavamo doličan komentar.

[3]) O ovome slučaju ja sam napisao jedan oveći članak, u kome sam stvar objasnio do tančina i u njemu raskrinkao ne samo »Dombaja«, nego i neke njegove saradnike na istom poslu. Članak je bio složen za »Stožer« (Beograd), broj od septembra 1931., ali, nažalost, tada nije mogao biti objavljen. Docnije sam ga ja iz nekih l i č n i h razloga povukao, te za sad neće uopšte biti objavljen.

Bratko Kreft:[*])

Jack London

ONIMA, KOJI GA ČITAJU, DA ZNADU KOGA ČITAJU.

Amerika krije u svom bogatstvu strašnu bijedu i izrabljivanje onih, čije ruke stvaraju njenu materijalnu premoć i na čijim se ramenima grade neboderi. Sa žurnalističkim aparatom pokušava previkati siromaštvo većine svojeg stanovništva i razlaže svijetu lijepe priče o bivšim prodavačima žigica i novina, koji su se ustrajnim radom dokopali milijuna. Još ni danas nije potpuno izginula ta priča, iako se na hiljade iscrpljenih i razočaranih povratilo.

Nekako koncem dvadesetih godina zadnjeg stoljeća, kada je val takove laži najviše preplavio svijet, oglasili su se usred Amerike, obećane zemlje tražećih, tri njena sina i zaviknuli u svemir da je američka deveta zemlja najveća laž, da su milijuneri bivši prodavači žigica i novina ljudi, koji su preko nesolidarnosti, preko izdaje svojih klasnih drugova, preko trgovačke nepoštene lukavosti izgradili svoje milijune. Tako su se uzdigli iznad nivoa laži Whitman, Sinclair i London. Whitman je vjerovao u čovjeka i pjevao je snažnu pjesmu zdravih mišica i krepke radnikove volje, pjesmu nade na vrijeme, kad će kapitalista dobrovoljno dati radniku industrijsku slobodu. To je priječilo da nije probudio nade u srcima poniženih i da nije postao njihovim vijesnikom. Sa besprimjernom i bezobzirnom smjelošću razotkrio je Sinclair u svom romanu »Močvara« nesnosne prilike u klaonicama Chicaga, gdje su pokraj životinja ubijali također i ljude. Trideset godina i više prošlo je od toga, ali još uvijek se nije utišao njegov glas, još nije smalaksala njegova moć, već uvijek ponovno bruji njegov gnjev u svijet. Danas je njegovo stanovište utrto. U prvom početku svog nastupa i još dugo nakon toga nije mogao pobuditi povjerenje svojim radom kod onih, o kojima je pisao, koje je zastupao protiv nepravde i kojima je htio postati vijesnikom. Njegov gnjev bio je građanski, satirički, čuvstven, premalo umjetnički, tako da nije pobudio simpatija kod proletera. Nijesu mu vjerovali, jer su mislili da spada upravo tako među one, koji ih ponizivaju i izrabljivaju, jer su mu bili sredstvo za sadržaj. Kod radnika su ga pogotovo načinile nepovjerljivim polemike, koje je vodio sa teoretičarima radničkog pokreta. Danas, kad stoji na čelu radničkog pokreta, znade svaki američki radnik da je Sinclair njegov zagovornik i tješitelj.

Jedini, kojemu se nije trebalo boriti za povjerenje proletera i ujedno za priznanje građana, bio je Jack London. Prvi njegov nastup donio mu je nagradu, dalnje njegovo neumorno djelovanje poboljšanje materi-

*) Izašlo kao predgovor slovenačkom prevodu Londonove »Železna peta«.

Digitized by Google

jalnog položaja, umjetničko priznanje sa strane kritike i povjerenje poniženih i uvrijeđenih, za koje je živio, radio i borio se.

Jack London je Maksim Gorkij Kalifornije. Rodio se 1876. u okolici San Francisca kao sin tada već osiromašenjelog malog farmera. Njegove familijarne prilike nijesu bile nikako uređene. Jackova majka nije bila ni civilno ni crkveno priznata žena njegovog oca. Devetgodišnjeg Johna, koji se svojevoljno prozvao Jackom, poslali su u školu, a jutrom i večerom prodavao je novine, da je na takav način zarađivao školarinu. Sa dvanajst godina je išao u tvornicu, gdje je radio petnajst sati dnevno. Nije čudo, što se u tim prilikama pobudila u njem težnja za srećom, ljepšim i slađim životom. Više puta stajao je na obali San Francisca i ogledao se za veslajućim ribarima i veselim mornarima, koji su mu se činili tako slobodnima. Majka ga je opominjala, kad joj je razotkrivao svoje težnje, ali jednog dana ipak je nestao. Doskora su doznali da je postao jedan od najdrzovitijih divljih ribara, koji noću pljačkaju tuđe mreže. Ni jedna stvar nije mu tako pogodovala kao ova, jer je za to trebalo hrabrosti i smione vjere u slijepu sreću da ga ne ulovi policija. Ipak su doznali za njega, ali kad mu drugačije nijesu mogli nauditi, ponudili su mu službu ribarskog nadzornika. Pošto je radi nesretnog lova upravo tada zapao u novčane neprilike, primio je službu. Sjena tih dana pratila ga je dugo vremena. Nadzor nad bivšim drugovima oduzeo mu je sav ugled, osamljen počeo se podavati opijanju. Da se riješi tih prilika, pošao je u mornare i otplovio u Japan. Kad se vratio, tražio je veze sa radnicima, bio je član društva katoličkih muževa, prošao je sve moguće službe, ali mira nije mogao nigdje naći. Zato se sa dvijesto drugova uputio kao slobodan tramp (prigodni radnik) po Sjevernoj Americi. Pred odlaskom dobio je prvu nagradu za opis tajfuna, kojeg je doživio u Japanskom moru.

Potucanje po zemlji dovelo ga je u najniže nizine života. Težio je na više, a pao je još niže. Sam kaže: došao sam među one, koje sociolozi nazivaju najnižim dijelom ljudskog društva, i zaprepastio sam se kad sam uvidio što ih je dovelo do žalosnog položaja. Gledao sam ponor ljudskog društva, nad kojim sam se održao jedino još pomoću svojih mišica. Zahvatio me strah. Šta će biti samnom, ako mišice popuste?

Nikada do onda nije se u njem oglasilo to pitanje, jer je u njem bila takova mladenačka vjera u vlastitu snagu, da je kod nekog gospodara preuzeo posao, kojeg su prije obavljala dvojica. Pitanje budućnosti, koje se rodilo usred skitničkog bosjaštva, spasilo ga je pred propašću, učinilo ga borcem, jer se osvjedočio da je i on član onih nebrojenih patnika, čiji je život izvrgnut izrabljivanju i ponizivanju. Vrati se u San Francisco pomoću polusestre, koja se bogato udala, i stupi na univerzu. U jednoj godini svlada sve ono, što drugi trebaju tri! Univerza mu dozvoli dvogodišnji studij. Pokuša. Nakon šest mjeseci upozna da mu građanska univerza ne može dati ono, što je za nj potrebno, uputi se vječni tražioc sreće u Aljašku da traži zlato. Traženje je bilo bezuspješno, njegov tast je izgubio farmu, priljepčiva bolest je sve pokosila, osim Londona i još trojice. U devetnajst dana prevale u otvorenom čamcu više hiljada kilometara dugi put. U tom međuvremenu izašli su prvi njegovi radovi – odlomci njegovog života. Pobudili su pozornost i za kratko vrijeme postao je tako poznat da su se naklade i časopisi upravo trgali za njim. Sa priznanjem poboljšao se i njegov materijalni položaj i za nekoliko godina imao je farmu i jahtu, kojom je putovao po svijetu. Godine 1904. i 1905. bio je američki dopisnik rusko-japanskog rata u japanskom taboru. Posjetio je Berlin i London, kojemu je posvetio »Ljude s ponora«. U njema opisuje očajne prilike radnika u East-Endu.

Cijelo vrijeme svog djelovanja ostao je vjeran onima, iz kojih je proizašao i sudjelovao cijelo vrijeme u borbi, koju vodi američki proletarijat protiv kapitalizma. Svjetski rat zatekao ga je kao dopisnika u Meksiku, gdje je protiv njemačkih intriga zastupao interese buntovnika. Bio je protivnik njemačkog imperijalizma, ali se ipak nije priključio protunjemačkoj kampanji kao građanski književnik Kypling, već se povukao u zatišje svoje farme. Tik pred smrću opet se oglasio. Upoznao je naime kapitalistički izvor svjetskog rata. Zadnji put podigao je glas revolucionarnosti. Godine 1916. mjeseca novembra umro je u prisuću svoje drage žene. Dan prije smrti imao je još viziju o svjetskoj revoluciji. Tri mjeseca nakon toga provalila je ruska revolucija, kad je već bio istupio iz američke socijalističke partije, jer je postala propagator rata.

•

Njegova djela su njegov život. Svuda, kuda se potucao, brižno je promatrao život, živio je sa realnošću i radi toga je imao osjećaja također i za životinje. Istina, da je životinjski roman uveo Kypling, i London sam priznaje da je njegov učenik, ipak se među njima životinjski romani razlikuju. Kypling pripisuje životinjama ljudske karaktere, on ih simbolizira. A London pušta životinje da žive svojom životinjskom dušom. Pokušava ih približiti i probuditi u nama ljubav za njih, jer su oni upravo tako dijelovi svestvarnosti, kao i mi. Jedna između njegovih najljepših životinjskih priča je »Zov prašume«, u kojoj nam opisuje ovčarskog psa, koji robuje različitim gospodarima, trpi najgore, pa i nečovječno izrabljivanje sa strane čovjeka, dok se u divljem otporu ne probudi u njem zov prašume, koja ga zove opet tamo, otkuda je proizašao njegov rod. Pokorava mu se, bori se sa čovjekom i njegovim vršnjacima, dok se konačno ne postavi na čelo pasjeg krda – na strah ljudi i slabijih životinja.

Većina njegovih radova su opisi događaja iz vlastitog života. Bilo to pustolovine iz ribarskog života, iz trampovanja ili epizode kopača zlata iz Aljaške itd. Sve je jasna slika njegovog života.

Sa »Kralj alkohol« podigao se do lijepog psihološkog romana, tragedije čovjeka, koji traži utočište i utjehu pred glupošću i svjetskom izrabljivanju u alkoholu. London u svom privatnom životu nije bio sretan. Kao mladi još nepoznati književnik zaljubio se u lijepu buržujku, koja ga je radi njegove proleterske neznatnosti otklonila. Kasnije, kad mu je kao poznatom umjetniku ponudila svoju ruku, odbio ju je, jer da je poželila njegovu slavu, a ne njega. Oženjen je bio dva put. Sa prvom ženom, s kojom se sporazumno razišao, imao je dvoje djece. Njegova najtragičnija

Digitized by Google

strana, koju je upravo ocrtao u označenom romanu, bio je alkohol. Već kao šesnajstgodišnje dijete naučili su ga piti, kasnije mu je alkohol bio uspavajuće sredstvo i utočište pred glupošću i ograničenošću svijeta, pogotovo američkih kapitalističkih prilika, koje mu nijesu dozvoljavale da bi posvetio svoje snage proleterijatu i izričito umjetničkom djelovanju. Sinclair je još nedavno, pišući o njemu, optuživao Ameriku, jer je prerano ubila Jack Londona. Dokle je mogao, borio se i svoju neustrašivost i borbenost udahnuo je u roman »Martin Eden«, u kojem nam pokazuje zdravog čovjeka, koji vjeruje u individualnu snagu, punoga vjere u lijepu budućnost, nadahnutog Londonovom mladenačkom, nepokornom, svega željnom slobodnom dušom, koja ipak kraj suprotnosti svog vremena žalosno svršava. Ubija se, kad ne nalazi ni jednog druga, a sam je tokom vremena postao preslab da i nadalje prkosi cijelom svijetu.

Najviše bure pobudio je sa »Gvozdenom petom«. Građanska čitalačka publika, koja se tijekom vremena priučila njegovim pustolovnim i životinjskim romanima, zaboravila je njegovo proleterstvo. Zato je bila vrlo začuđena, kad je sa označenim romanom, u kojem se odlučno postavio na stranu poniženih i uvrijeđenih, stupio pred američku javnost. U njem opisuje buduću revoluciju u Americi, pokazuje tamne strane proletera i ogromnu snagu kapitalizma, koji se oslanja na vojničke organizacije, po Londonu nazvane »gvozdena peta«, koja gazi sve, što joj dolazi pod stopalo. Bez obzira upisuje propasti sve one proletere, koji nijesu svijesni borbe među ostalim drugovima i kapitalizmom. Njihova sudbina slična je sudbini klaoničkih životinja. Razna gospoda htjela su Londona iščekati, davati mu očinske pouke i opomene (kao kod nas Cankaru), ali London je ostao vjeran samome sebi i svojima do konca života. »Gvozdena peta« je za američki proletarijat ono, što bi za slovenački morao biti Cankarov »Hlapec Jernej«.

Kraj beletrističkih radova napisao je i više socijalističko-znanstvenih rasprava, od kojih je najpoznatije djelo »Revolucija«. Impresije londonskog pojeta sabrao je u knjizi »Ljudi s ponora«. Njome je svom umjetničkom snagom raskrinkao trulost East-Enda, predgrađa radnika, bohema i svih onih koje je ljudsko društvo silom zabacilo. Snažno je podigao svoj glas za te patnike, iako ga je engleska štampa napala, jer da je američki šovinista, koji neka radije pomeće u Americi. Londona nije to smelo, jer je sa istim gnjevom opisivao američke prilike među radništvom, koje su skrivili i još uvijek nadalje tjeraju razni željezni, petrolejski itd. kraljevi.

Njegov stil je živahan, realističan, ali uvijek osjećajno sočan kao kod malo kojeg Amerikanca. Junaci njegovih romana nisu kao Gorkijevi pasivni sanjarski romantici; oni su borci i traže sreću i zadovoljstvo na tom svijetu. Raduju se zdravlju svojih mišica i vedrini duha. Ako propadnu, propadnu naglo i bez sentimenta. U romanu »Kći snijega«, govori o junakinji Froni Welse: uživala je, gledajući muškarce svojeg plemena, koji su prijatni oku i koji imaju nabrekle mišice. Za nju je čovjek u prvom redu borac. Volila je i plodove duha, ali najmilija bila joj je fizička snaga.

London je vječno tražio srecu, bio je vječni lovac i njegove pustolovine samo su različite postaje borbe, koju je radi toga vodio. Njegov život i djela su jasna slika Jack Londona, radnika, umjetnika i revolucionera, koji vječno traži i bori se.

Stanko Tomašić:

Prča o Ibrahimovom orahu

Crna se brvna iskrivila, kamena ploča pred kućnim pragom pukla na troje. Preko praga nagnuo se krov, od drvenih daščica, čađav i nakostrušen, a preko njega raširio stari orah svoju mršavu krošnju i pomaže mu, da starog Ibrahima i njegovo sedmero bose, poderane i prijave djece ne sahrani zimi snijeg, a ljeti ne ubije sunce.

Za starim orahom nanizalo se desetak njegove djece i pomažu mu zadržavati studene vjetrove, da ne obore krov preko kućnog praga. I svake jeseni i oni pomažu starom orahu, da za Ibrahima plati porez i namet, da mu kupi duvana i soli, da unese bajramsko veselje preko kućnog praga.

I kad se navrši vrijeme, a lišće stane da žuti, iznese stari Ibrahim šarenicu, presavije je pod orahom, prekrsti noge, savije cigaretu, opruži čibuk i misli. Nailazi trgovac Suljo iz Cazina, nazivlje boga Ibrahimu i kući njegovoj, savija noge podase, prima duvan i pali. Sjede tako jedno vrijeme. Dim se diže uz deblo starog oraha i presavija se oko njegovih grana. I onda trgovac Suljo podigne glavu, iskrivi vrat i reče:

– Urodilo, vala.

A stari Ibrahim odigne prosjedi brk, polagano premjesti čibuk s jedne strane na drugu i smrsi preko čibuka i ne dižući glave:

– Šućur Alahu.

Cigarete dogorjevaju, a oni opet savijaju duvan i pale.

Pripaljujući, trgovac Suljo reče tromo i nevažno, kao niz vjetar:

– Po dinar, Ibrahime.

Šuti Ibrahim i ne odgovara.

– Po dinar i dvadeset para, Ibrahime.

Ibrahim tek pogladi raščupanu, pod usnama žutu, a na niže prosjedu bradu i mljasne jezikom:

– Jok.

– Po dinar i po, Ibrahime.

Javio se vjetar u granama starog oraha. Jedan list pade pred starog Ibrahima. On lagano pruži ruku i crnim hrapavim prstima dohvati list. Gleda ga dugo kroz duvanski dim. Razgovara li s njim?

– Ibrahime.

– Kada ćeš tovariti?

Digitized by Google

Ledena kiša bije o Slunjska brda. Noć je crna, ujeda za oči.

Čuje se: škripaju kirijaška kola, cvile. Šinje na kotačima drobe po neki kamen.

Na prvim kolima miče se nešto ispod gunjca. Po neki put sjevne plamen upaljene šibice. Suljo pali duvan. Ledena kiša cijedi se sa gunjca pod prozeble noge. Konji spustili glave, uprli se i pušu. I kad se dohvatiše nizbrdice, kola poskočiše preko kamenja, a Suljo računa:

Sto dvadeset vreća... Ibrahimovi su orasi dobri, ne mogu ispod dva i po dinara. Treba kukuruza bar dvadeset vagana, pa šećera, kave. Kave treba uzeti bar deset kila.

A kad se u hladno i mokro jutro Suljina kolija dohvatila gradskih ulica i stala pred magazinom u kom su škrgutale mašine, izvukao se Suljo ispod mokra gunjca i u susretu sa bućastom glavom gospodina izvoznika sahranio u dno sebe sve svoje noćne račune kao neki lijepi san.

– Gospodine, da ih gonim natrag kući.

– Po dinar sedamdeset i pet, Suljo. I ni pare više.

Stao Suljo uz vrata i stoji. Zebu ga noge, a niz mokra mu leđa spušta se ledena drhtavica. Iza njega stao njegov momak, priljepio čik o doljnu usnu, tare poderanim rukavom nos i drhturi.

I ne ogledavši se na momka Suljo reče mrtvo:

– Skidaj džakove.

*

U dugačkom hladnom betonskom magazinu škrguću i mlataraju mašine za sortiranje. Dva seoska momka u cokulama i starim listerastim kaputima vuku vreće sa Suljine kolije na tavan magazina. Iz razvezanih vreća sipaju se na gomilu Ibrahimovi orasi. Dvije seoske djevojke sa širokim drvenim lopatama zgrču ih u otvore, koji vode do mašina. Poneki put djevojke prislanjaju držalice svojih lopata o trbuh i pritežu poderane vunene rupce oko leđa i grudi. Onda huknu u premrzle prste, prihvaćaju lopate i sipaju orahe u otvore.

Silaze momci drvenim stepenicama po nov tovar. Pod njihovim cokulama škripaju i pucketaju daske.

– Si rekal, da buš danas Jalžici kupil novi rubec.

– Kupil bum vraga i njegovu mater. Apcigal mi je za prošli teden trideset dinarov, kaj nismo dva dana delali, kad su se gosponi posvadili kod vage. On kaj daje peneze je špotal židova, da ga hoće vkaniti. I tak je, halt, Jalžin rubec odišel. A baš sam ga štel zeti, kajti bogica se zbilam smrzavle v toj stari krpi.

*

Ulaze Ibrahimovi orasi u mašinu za sortiranje. Tri rešeta jedno nad drugim plešu matematskim taktom. Tri se vreće pune krupnim, srednjim i sitnim orasima. Crni krupni Ibrahimovi orasi prelaze preko rupa prvog rešeta i poskakujući silaze u prvu vreću.

Kraj prve vreće stoji gospodin izvoznik i njegov židov. Drže u rukama male niklovane mjere kao kliješta. Dohvaćaju po neki Ibrahimov orah, i mjere mu trbuh.

– No, was sagen sie?

– Drei und halb.

– Šta? Ovakova roba. Ispod četiri ni govora.

*

U blatnom dvorištu magazina stoje s jedne strane kokošinjci, s druge strane niska dugačka zgrada. Sva je prljavo zelena od vlage. Na mjestima gdje je otpao mort provirili redovi žućkaste, bolesne cigle.

U jednoj polovici dvorišne zgrade stanovi, u drugoj nešto kao podrum. Jedan čovjek u kratkom žutom kaputu i starim soldačkim čizmama otvara gvozdena podrumska vrata. Iz podruma prokulja sumporni dim i napuni cijelo dvorište.

Na onom dijelu gdje su stanovi jedna baba brzo zatvara prozor i mumlja:

– Vrag vas dal, ter vas dal. Zadušili nas bute s vražjim žveplom. Janko, daj vreće na vrata, pak su pričeli.

Čovjek u žutom kaputu, pritegne staru soldačku kapu na oči, stisne zube i zakorači u podrum.

Teretni auto zaklopotara pred vratima dvorišta. Tri odrpana dečka skoče s njega i pođu, mršteći lica i stiščući nosove blatnjavim prstima, za čovjekom u žutom kaputu...

Iznose vreće. Jedan pisar istrči i otvara jednu vreću. Nekada crni Ibrahimovi orasi žute se kao cekin.

*

Zašiveni u nove vreće, ulaze Ibrahimovi žuti orasi u teretne vagone.

A za prostrtim stolom sjedi gospodin izvoznik i njegova gospođa. Gospodin pije čaj, a gospođa savila ruke u krilo i gleda mrko u luster.

– Platio sam onaj diamantni broš, kojega si izabrala.

– Izabrala sam broš, prsten i narukvicu.

– Da, ali ove godine su orasi donijeli samo pesto hiljada dinara. Osim toga, ako se uzme prva klasa za put u Egipat i ostane se mjesec dana onda je, mislim, dovoljno broš.

– Ne idem u Egipat.

– Ja idem, a ti kako hoćeš.

– Šuft.

*

Na trećoj stanici jedan brzi voz prestigao je teretni vagon, u kome su žuti Ibrahimovi orasi putovali u svijet. U prvoj klasi brzog voza gospodar magazina sa orasima hvatao je vezu za brod, koji polazi iz Genove za Egipat.

Na petoj stanici prestigao je i drugi brzi voz žute Ibrahimove orahe. U prvoj klasi toga voza gospođa sa diamantnim brošom smješkala se svom mladom suputniku i ljuštila mu bananu.

*

Kotrlja se teretni vagon sa žutim Ibrahimovim orasima kroz neku stranu zemlju.

Na ulazu u specijalne odaje Madam Poiret u Kairu, gospodin govori Madami:

– Nešto egzotično, ali potpuno originalno. Što?

– Molim. Preporučam jednu originalnu ljepoticu iz Havaja. Zajamčeno originalnu. Gospodin se može uvjeriti osobno iz fakture.

*

Kotrljaju se žuti Ibrahimovi orasi...

U jednom bečkom kabaretu, diže gospodin suputnik čašu šampanjca:

– U zdravlje Bosne i bosanskih oraha!

A gospođa sa blještavim smješkom u očima koketira sa jednim žandarskim oficirom.

Digitized by Google

Aleksandar Mužinić:

Međunarodni jezik i psihologija

Problem međunarodnog jezika, odnosno u konkretnom slučaju esperanta, ne samo da je važan već i interesantan. Budućnost naša, budućnost naše generacije, a i budućih generacija, sigurno nam je na srcu. Esperanto je jedna od mnogih r e a l n i h ideja poboljšanja naše budućnosti, ideja mogućnosti zadovoljnijeg i bezbrižnijeg života, kako još nas samih, to više budućih generacija.

Nemam ovdje namjere da agitiram za esperantski pokret, već samo želim, da onu kritiku, koja se kod inteligencije a i kod »jezičnih stručnjaka« – lingvista obično navodi kao najjači dokaz protiv esperanta svedem na približno objektivni pravac. Žao mi je naime jedino, da se stanovite dobre ideje i pokreti često uguše već u zametku zbog nerazumijevanja okoline za te ideje, premda su one ispravne i mogle bi se ostvariti. Bojim se da je takav slučaj i s esperantom.

Čitava kritika esperanta nije baš niti ozbiljna; jedino su još prigovori sa psihološkog područja najozbiljniji te pogotovo problem individualnosti na oko čini veliku zapreku razvoju esperanta. Predbacuje se dakle u prvom redu individualnost govora. Individualne razlike da se očituju i u govoru pojedinih individua iste zajednice. Nijedan čovjek ne govori niti ne upotrebljava iste riječi niti jednako kao drugi. Nema dva jednaka individua. ! – U drugom redu prigovara se, da su jezici »živi«, oni da se mijenjaju, usavršavaju, d i f e r e n c i r a j u. I učenjaci velikog glasa i mnogi psiholozi nisu se žacali, a da ne proreknu tobožnji siguran raspad esperanta u mnoge dijalekte i konačno raspad u zasebne jezike i time tobože dokažu nemogućnost i utopiju međunarodnog jezika.

Svi ostali prigovori (na pr. da je esperanto mrtav jezik, da ne djeluje emocionalno, itd.) toliko su beztemeljni, da ih, uvjeren sam, svaki poznavalac esperanta i problema međunarodnog jezika može lakoćom suzbiti. Ovdje ću se dakle pozabaviti tek individualizmom govora i diferencijacijom jezika.

I.

Ponajprije razmotrimo: koliku ulogu uopće imadu psihološki momenti kod razvoja društvenih pojava. To nam je potrebno, da možemo prosuditi, u kojoj mjeri mogu psihološki momenti djelovati i na sudbinu međunarodnog jezika odnosno esperanta.

Valja imati pred očima, da je međunarodni jezik, u tom slučaju esperanto, potreba! 90% ljudi naročito inteligencije (osim učitelja jezika!) htjeli bi i žele da postoji neki međunarodni jezik. Esperanto ima dakle da udovolji samo potrebi nastaloj usljed posebnog razvitka naše civilizacije i kulture: da udovolji duhu vremena. Jesti je potreba. Spavati je potreba. I esperanto je potreba! Prvo dvoje su praktične prisilne potrebe, dok je esperanto tek duševna teoretska potreba, no ona pokazuje siguran izgled, da će se pretvoriti u nužnu potrebu, kao što je potreba čitanja novina ili potreba pismenosti uopće.

Esperanto nam se sam nameće, on nije produkt fantazije, već produkt realnog života; ekonomski momenti igraju najveću ulogu kod pojave esperanta. A kada ovo sve uočimo, možemo postaviti tvrdnju, da o s u d b i n i e s p e r a n t a u o p ć e n i t i n e ć e o d l u č i t i p s i h o l o š k i m o m e n t i, makar se oni najviše predbacuju esperantu. Drugi su momenti odlučni.

Za bolje razumijevanje navest ću nekoliko primjera. – Ponajprije rapidan razvoj novinstva. Nepoznavanje jezika, nepismenost, pomanjkanje interesa za opće događaje, nedovoljna i raznovrsna opća naobrazba, te upravo individualizam, itd. govorili su toliko protiv razvitka novinstva, a novine su ipak dosegle upravo neslućeni zamašaj u današnjem društvu! Novine su naime tek svojom pojavom stvorile i psihološke preduvjete za svoj opstanak i razvitak. Povoljni psihološki momenti a priori nisu postojali, već su se razvili naknadno i spontano.

– Kod radia, filma, tonfilma, imademo također slične prilike.

Uzmimo nadalje automobil! Strah od mašine uopće, bojazan od brzine, nesigurnost i opasnost vožnje, potreba stručnog znanja oko upravljanja strojem, itd.: sve je govorilo sa psihološkog stanovišta protiv automobila. A mi smo evo na očigled zapanjeni gotovo čudnovatim razvitkom automobilizma – dapače nalazimo se u nekoj fatalnoj psihozi automobilizma. Isto tako je i sa pojavom kupanja u slobodi, sunčanja te uopće razvoj športova daje nam slične primjere. Napose je ovdje pojava izleta – weekenda – planinarstva: sve su te pojave postale potrebom modernog društva, premda su do nedavna i drugi kao i psihološki momenti govorili o nemogućnosti njihovog uvađanja odnosno održanja.

Kako vidimo psihološki su momenti nekako uvijek zapostavljani u praktičnom životu, a to nije niti čudnovato, jer su upravo ti momenti izvrženi najvećim promjenama. Oni sami su labavi, elastični i mijenjaju se već kako i život donosi uvijek nove i nove događaje, koji svakako djeluju i na psihički život pojedinca, a danas i čitavog čovječanstva. Vidjeli smo u navedenim primjerima, da je s tim modernim potrebama ljudskim nastala što više i temeljna preobrazba ljudskog načina života i mišljenja. A pokrenuti konzervativnost mase veoma je teško. Pa ipak su sve te pojave nastale. U kratko vrijeme. Unatoč gotovo revolucionarnog svog karaktera, te su se pojave, odnosno ideje, ipak ostvarile. Psihološko povoljni momenti nisu apriori postojali u tolikoj mjeri, da bi opravdali nastanak i razvoj tih pojava – nego su se psihološko povoljni momenti razvili naknadno i spontano.

P s i h o l o š k i m o m e n t i n i s u d a k l e u o p ć e m r a z v o j u d r u š t v e n i h p o j a v a g l a v n i f a k t o r i, o n i n e o d l u č u j u. N i s u n i t i p o k r e t a č d r u š t v e n o g r a z v o j a. P s i h o l o-

Digitized by Google

ški momenti mogu tek da zavlače ili ubrzavaju razvoj.

Međunarodni jezik jest društveni problem, a esperanto kao rezultat tog problema društvena je pojava. Razvoj i sudbinu esperanta kao i svih jezika imademo prosuđivati sociološki, želimo li doći do objektivnih i ispravnih zaključaka, a ne tek ograničeno odnosno specijalno na pr. psihološki ili logički ili geografski itd.

Kao zaključak možemo dakle postaviti, da psihološki momenti ma bili i najnepovoljniji po esperanto, ipak ga ne mogu spriječiti, već mogu najviše da zavlače njegov razvoj; no može se opet desiti i to, da se psihološki momenti promjene i da ubrzaju razvoj esperanta. Stoga možemo kazati psiholozima i lingvistima, koji su već unapred osudili esperanto na propast kao utopiju: ne valja prejudicirati u pitanjima, gdje se je već i znanost kao fizika ili tehnika često prevarila. Ta živimo u vijeku, kada se gotovo dnevno ostvaruju misli i ideje shvaćane ranije za obične fantazije!

Mi bi svi trebali dakle da podupremo esperantski pokret, ne bi li se ta ideja što prije ostvarila, a ne da s nekog visokog piedestala pod firmom znanosti uništavamo zdravu ideju. (Svršetak slijedi).

Karl Marx o Goethe-u

Goethe se u svojim djelima odnosi na dvojaki način prema njemačkom društvu onoga vremena. Nekada je taj odnos neprijateljski; Goethe nastoji da onome, što mu se gadi, izbjegne kao u Ifigeniji i uopće u Talijanskom putovanju, on rebelira proti tom društvu kao Götz, Prometej i Faust, on ga kao Mefisto zasipava najtežim prigovorima. Nekada je opet taj odnos takav, da rezultira prijateljskim stavom prema istom društvu kao u Ksenijama (većini njih) i mnogim proznim spisima, nekada ga slavi kao u Povorkama maski, dapače ga brani od neminovnog historijskog toka kao poimence u svim spisima, gdje govori o francuskoj revoluciji. Nisu to samo pojedine strane njemačkog života, koje Goethe priznaje prema onima, kojih ne podnaša. Češće se radi o pojedinim raspoloženjima u kojima se nalazi; u njemu se odigrava jedna neprekidna borba između genijalnog pjesnika, koji priznaje mizeriju svoje okoline i opreznog frankfurtskog senatorskog sina odnosno vajmarskog »Geheimrata«, koji je prinuđden, da paktira s tim društvom i na njega se priučava. Na taj je način Goethe časom velik – časom malen; časom prkosan, zajedljiv i pun preziranja svijeta genije, časom obziran, skroman i uskogrudni filistar. Egzistirati u ovakvoj dilemi, u ovakvoj atmosferi, koju je morao prezirati, a ipak biti na nju. kao jedinu u kojoj je mogao bitisati, prikovan, u takvoj se dilemi Goethe stalno nalazio i čim je postajao starijim, tim se je više povlačio snažni pjesnik, de guerre lasse, iza nezatnog vajm. ministra. Mi ne predbacujemo Goethe-u kao Börne-u i Menzelu, da nije bio liberalan, nego da je u ono vrijeme mogao biti i filistrom; ne predbacujemo mu što je bio dvorski čovjek, već što je u vremenu, dok je jedan Napoleon čistio njemačku Augijasovu štalu, sa najvećom se ozbiljnošću bavio sitničavim zgodama i menus plaisirs jednoga od najmanjih njemačkih dvorova. Mi ne činimo Goethe-u prigovore ni sa moralnog ni sa partijskog stanovišta, već najviše sa estetskog i historijskog; mjerilo kojim mjerimo Goethe-a nije ni moralno ni političko, a ni »čovječansko«. (Preveo **Milivoj Magdić**).

Continental-Trust

ROVOVI.

Noć. Crna, gusta tama. I još crniji ugljen. Drvene grede, željezne tračnice i vagoneti.

Stoosamdesetpet metara ispod površine zemlje.

Utroba zemlje. Razrovana, raskidana, izmučena, kao i utroba onih, koji ju ruju.

Dolje je buka, žurba i rad. Na stropovima rovova krijese se električne žarulje, po tračnicama jure vagoneti, na kraju rovova udaraju pijuci i zuje električna svrdla.

Po rovovima lutaju sjene od krvi i mesa. Oči su im krmeljive, a glas piskutljiv kao šištanje praskavog plina što izbija iz gdjekoje pukotine. To su krtovi. Oni ruju zemlju. A njihovu utrobu ruje »Continental-Trust«.

Na površini iznad rovova dižu se zgrade. I visoki dimnjaci. Iz njih suklja dim. Crn i težak. I sliježe se na okolinu. Pokriva je crnom čađom.

U zgradama buče strojevi. I izvlače ugljen iz dubine. Tovare ga u vagone. Na zgradama i vagonima se koči natpis: »Continental-Trust«.

U zgradama se tresu velika sita. Kroz njih prolazi ugljena prašina. I dolazi u prešu. Iz preše izlaze komadi briketa. A na svakom komadu je utisnut natpis: »Continental-Trust«.

*

U dubini ruju krtovi. Udaraju pijuci i zuje električna svrdla. Sa stijene se otkidaju komadi ugljevlja. I putuju na površinu. U vagone ili tvornicu briketa.

Iz rova broj XIV. dopire vika. I jauk. Odande bježe krtovi. Lica su im iscerena od straha. Bježe u paničnom strahu. Za njima se valja bujica vode. Praskaju električne žarulje. Ruše se podrovani balvani. A krtovi bježe. Slabiji posrću. Jači gaze preko njih. Izgrebeni su. Sa tijela im curi krv.

Bujica vode je sve jača. Donji rovovi su već potopljeni, a u njima podavljeni krtovi.

Voda se diže. I goni pred sobom krtove. I kida balvane. Rovovi se ruše. A zemlja se trese. Kao od potresa.

Kod lifta je borba. Krtovi se kolju. I grizu zubima. Jedan drugome kida živo meso s tijela. Oči im se krijese luđačkim sjajem. U dubini krklja voda...

*

Inženjeri proračunavaju štetu. Potpuno je uništenih 6 rovova, djelomice 4, dok se u 7 imadu izmijeniti balvani.

Koliko je uništenih života, to inženjere ne zanima. Njih bi to još zanimalo,, ali ne zanima članove odbora »Continental-Trusta«. Njih zanima samo, da li se ne će smanjiti visina dividenda i da li ne će spasti kurs akcija.

*

U dubini ruju krtovi. I lome ugljen. Tovare ga u vagonete. A strojevi ga izvlače na površinu.

Vatra, lom i tresak. Eksoplozija praskavog plina. Naokolo lete komadi ugljevlja, balvana i komadi okrvavljenog mesa. Vatra izbija na površinu. Zemlja se trese, dimnjaci i zgrade se ruše. U rovovima teč

Digitized by Google

krv. Preživjeli lutaju naokolo i ne mogu naći izlaza. U plućima ih pali i žeže. Grlo je suho. Preživjeli padaju. Rastežu vratove. I traže zraka. Guše se. Polako... polako...

*

članovi upravnog odbora »Continental-Trusta« vijećaju. I računaju. Računaju, da li će šteta biti pokrivena osigurninom. I pred zgradom nižu se crni elegantni automobili.

Nad rovovima nižu se lijesovi. Dugi niz crnih lijesova. Oko njih plaču crne žene. I vrište djeca. Sa garišta diže se dim. Sunce zapada u krvavom žaru...

Slavko Hirschl.

VISOKE PEĆI.

Vatra, dim i polugola tjelesa. Željezne trbušaste grdosije obložene iznutra šamotnim crijepom. A u njima pakao.

Na vrhu grdosije je ždrijelo. Ono guta ugljen i željeznu rudaču. A polugola tjelesa gutaju ugljenu prašinu. Truju se. Svijaju se u grču i pljuju krv.

U trupini grdosije bukti pakao. U njoj vrije ražarena materija. Na dnu grmi ventilator. I baca u trupinu užaren vazduh.

Oko grdosije trčkaraju polugola tjelesa. Ljudi? Moguće. Jer u njima kipi ražarena krv. I kuca srce.

Vrućina je nesnosna. Polugola tjelesa su oblivena znojem. O akcioneri »Continental-Trusta« obliveni su parfemom i kolonjskim vodama. Njima nije vruće. Oni putuju u norveške fjordove ili piju ledene napitke.

U trbusima željeznih grdosija kipi rastaljeno željezo. I traži izlaza. Kolugola tjelesa izbijaju otvor na dnu. Iz otvora curi željezo. Teče u kalupe.

Jedan kalup nije bio dosta čvrst. Raspao se. A užarena materija pršti naokolo. Po polugolim tjelesima. I ždere im meso. Razdire žile. Opaljeno meso zaudara. A jauk prolama vazduh.

Ali to je nešto svakidašnje. Na to nitko ne polaže važnosti. A najmanje »Continental-Trust«. Jer on nije sentimentalan.

Napolju već čekaju druga polugola tjelesa da nadomjeste izgoreno meso. A željezna neman dalje izbacuje rastaljeno željezo. U njenoj trbušini i dalje kipi pakao. Jer željezna je grdosija bešćutna kao i članovi odbora »Continental-Trust«.

Iz ždrijela nemani izbija dim. Crni, gusti dim. I plameni jezici. I oko ždrijela ima polugolih tjelesa. Oni hrane neman. Neman je nezasitna. Jer pakao u njoj mora da kipi. Dan, dva? Ne. Mjesece, godine. Bez prestanka.

Polugola tjelesa kod ždrijela su crna. Oblijepljena crnom čađom. Crna su im i pluća. Od čađe, dima i ugljene prašine. A duša?

Duša im čezne za zrakom i suncem. Duša im vapi za svijetlom dalekih poljana, mirisom šuma i lugova. Može li takova duša biti crna?

Šume i polja za njih su tek daleki sni. Njihov svijet je željezna grdosija koju hrane. I neman je nezasitna.

Na dnu nemani curi užareno željezo. A postrance izbija drozga. Na polugolim tjelesima izbijaju čirevi. Iznjih curi gnoj. Otvaraju se rane, koje im žderu život.

To je umiranje. Polako i teško umiranje uz žar visokih peći. Plameni jezici, što izbijaju iz ždrijela nemani su posmrtne baklje, a buka ventilatora zvuk zosmrtnog marša.

»Continental-Trust« ne vidi to umiranje. A ako vidi, zatvara oči. On vidi samo dobitak. Kurs akcije i visinu dividende.

»Continental-Trust« nema skrupula. On gazi preko lješina. On ne mari za krv, gnjoj i izgrižena pluća.

Visoke peći su moderni Moloh. A Moloh je uvijek tražio žrtve. Njegova plamena utrba je uvijek žedala za mesom. Živim mesom u kojem još struji krv.

Polugola tjelesa mrze tog Moloha. Htjeli bi, da ga unište, razbiju, ali su preslabi. Snaga im je klonula, oni se svijaju u predsmrtnom grču.

Moloha čuva zakon. Iza zakona su topovi, puške i bajunete. I iza svega: »Continental-Trust«.

Slavko Hirschl.

Pregled knjiga

SINCLAIR LEWIS: BABBITT.

Kraj romana »Miss Claire putuje«, »Dra Arrowsmitha« i »Misli i osjećaji državotvornog Lowel Schmaltza« dobili smo još i četvrto djelo dobitnika Nobelove nagrade na našem jeziku: Babbitta, Babbitt je najmarkantnija Sinclair Lewisova tvorevina i upravo njome nam je on dolično predstavljen. Nema sumnje da je kraj genijalnog Upton Sinclaira upravo Sinclair Lewis najznačajniji lik novije američke literature. Iako se u mnogome razlikuje od prvoga, kojeg inače smatra svojim učiteljem. Ali jedno je točno: oni su obojica beskompromisni i oštri kritičari današnjeg društva! Samo svaki na svoj način!

Maksim Gorkij definirao nam je malograđanina u jednoj svojoj studiji, a Sinclair Lewis je jedan od onih, koji ga je na najplastičniji način prikazao. Babbitt je inkarnacija toga neumoljivo odvratnog sisavca, kojeg nazivamo malograđaninom, i koji je karakterističan produkt svoje sredine. Ali ovdje je potrebno da se naglasi da je Babbitt tip prosječnog buržuja, koji se još naivno lijepi uz blistave fraze i progresivne programe, tako dugo, dok ne osjeti opasnost za svoju društvenu karijeru i premoć. I Sinclair Lewis izradio je Babbitta u najsitnije detalje, prelazeći krvavom ironijom preko tog američkog Don Quichota dvadesetog vijeka, koji superiornom dosadom govori o Evropi, Beethovenovoj muzici i Lenjinu. Tim odličnim romanom približio se Sinclair Lewis Cervantesu. Njegova rutina prikazivanja zadivljuje. On nam razotkriva malograđanina, koji mrzi radnike, jer su oni za njega smrdljivi plebs, iako on sam nije nikakav patricij. On krilatim sfingama crta olovkom brkove, zgužvane serviete baca u grmlje, a svoje čikove u ribnjake sa zlatnim i srebrenim ribicama. I drži poučne govore, koji mirišu po konzervativnom moralu i religioznom merkantilizmu, Babbitt je član čestitog kluba, čije su glavne osebine visok stepen srdačnosti, čvrst moral i poštovanje ustava. Sinclair Lewis nemilosrdnom ironijom razgolićuje, prikazivajući u cijeloj svojoj golotinji mizeriju jednog ograničenog purgera, koji ima bolesnu ambiciju da se brije je za vrijeme kupanja i koji se divi i raduje umnoj konstrukciji svoje budilice, Made in USA!

Oštrom satirom pokazuje na svu socijalnu sterilnost, čiji je nosioc Babbitt, malograđanin. Po Sinclair Lewisu je Babbitt postao sinonimom malograđanstva, a ime Babbitt internacionalnom oznakom istoga. To je najbolji dokaz umjetničke i socijalne vrijednosti samog djela i najveće priznanje samom autoru. Ali jedno je također vidljivo i to mu zamjeravamo: Sinclair Lewis je uistinu oštrouman posmatrač sa jakom notom duhovitosti i ironije, te određenim kritičkim stavom, ali nije – borac! Poput Upton Sinclaira aktivan borac za apsolutna prava onih, koji su izrabljivani i ponižen. Njegova interpretacija je tek plastičan i karakterističan dio jednog velikog i šarenog mozaika, koje se zove današnji poredak, ali ona još uvijek nije otvoren i opasan revolt protiv tog pomno složenog mozaika.

Ovo djelo je izdalo poznato izdavačko preduzeće »Nolit« u Beogradu u lijepom prevodu Borivoja Nedića.

Digitized by Google

Sama knjiga je odlično opremljena, kao uopće i sva dosadanja Nolitova izdanja, te kao takova može da odlično reprezentira naše knjižarstvo prema vani.

Knjigu možemo u svakom pogledu toplo preporučiti, jer se time samo podupire pozitivna akcija Nolita, koji je do sada ostao vjeran svojoj liniji.

Vilko Ivanuša.

STANKO TOMAŠIĆ: CRNI VRH.

Mi smo prilično snabdjeveni ratnom literaturom, od koje se naravno najmarkantnije ističu prevodi stranih autora, kao Barbussea, Hašeka, Remarquea, Renna, Glaesera, Kischa, U. Sinclaira, Flahertyja itd. Od hrvatskih književnika pozabavili su se kod nas ratom: Krleža, Galogaža, Tomašić, Mašić itd. a od slovenačkih književnika: Angelo Cerkvenik (»V kaverni«, »Prostitutka Zoša«), Ivan Vuk (»Gabrijela«), Vlado Klemenčić (»Ženska med frontami«), Peter Volkač sa svojim ratnim uspomenama itd. Dakle, generacija književnika, koja je sama doživjela i proživjela aktivno rat na fronti i iza nje. Od sviju navedenih naših književnika najjače odskače Krleža svojim snažnim i ideološki pročišćenim radovima, kao što je drama »Galicija« i zbirka novela »Hrvatski bog Mars«, koja kao poseban ciklus još nije dovršena. Barem je tako sam autor svojedobno najavio u »Književnoj republici« da sprema još jedan niz novela iz gornjeg ciklusa, od kojih je posebno objavio »Bitku kod Bistrice Lesne« i »Magyar kiraly honved novelu«. Uz njega izdao je i Stevan Galogaža odličnu zbirku svojih ratnih novela pod naslovom »Cudne silhuete«, koja je doživjela potpuni moralan uspjeh onako, kako je to i zaslužila. Javio se i Branko Mašić svojim »Pričama sa bojnog polja«, koje možemo tek registrovati, ali o njima nemamo ovdje ništa da kažemo radi ideološke konfuznosti samog autora.

Kraj spomenutih djela strane i naše ratne literature apsolutno nije suvišna ni vrlo dobra zbirka Tomašićevih ratnih uspomena »Crni vrh«, koja je izašla u nakladi Agencije »Sava« u Zagrebu. Dapače, ona pozitivno ispunjava prazninu u našoj ratnoj literaturi i može se pribrojiti njenim najboljim prilozima. »Crni vrh« su fragmenti ratnih uspomena, koje je proživio sam autor na austrijsko-srpskom frontu. Ona je sama po sebi snažan opis Golgote, koju su proživljavali naši vojnici kraj mutne Drine i daleko iza nje: na Crnom vrhu i ostalim mjestima, kako bi se austrijski generali mogli lakše kititi svjetlucavim ordenima Marije Terezije itd. Tomašić je sugestivno ocrtao prilike i ljude, njihove patnje i boli, sitne radosti, koje su se održavale u ulovljenom komadu pečene svinjske džigerice, u izbjegavanju smrti, o sanjama iz mladosti io pregaženim idejama. Ali se vidi očito da su ti fragmenti uistinu pisani 1915. godine, kako to i sam autor navađa na svršetku svoje knjižice: manjka im širi, sveljudski i revoltantni ideološki okvir! On je moguće geografski ponešto proširen jugoslavenskom ideologijom, ali ova je još uvijek vrlo, vrlo ograničena! Tomašić je još tada sa uskim horizontom gledao u blatne rovove srpskih vojnika i nije čuo drugo do pjevanja »Lijepe naše...« i nije vidio i osjećao da su oni pod isto takovim prilikama patili i trpjeli, kao i šareno roblje bivše apoštolske Austro-Ugarske monarhije! »Crni vrh« je po svom sadržaju snažan protest protiv rata, ali samo protiv ovog rata! Iz njega još nije dosta jasno vidljivo da li je on protest protiv rata uopće! Manjka iskristalizirana ideologija! Ali ovdje treba da uočimo dvije činjenice: djelo je pisano 1015. godine, a štampano 1931. godine. Dakle u vrijeme. kad je teško iznašati stare uspomene i osjećaje onako, kakovi su uistinu bili ili kakovi bi trebali da budu!

U artističkom pogledu djelo je vrlo dobro i vidljivo odskače od dosadinjih Tomašićevih radova, stila njegovog »Salona milostive Klee«, koji izgleda nema ništa zajedničkoga sa onim istim Tomašićem, koji je pisao ovaj »Crni vrh«.

Vilko Ivanuša.

GEORG FINK: GLADAN SAM.

Nakon Glaeserove Klase 1902. dobili smo ovim djelom još jedan snažan autobiografski roman, koji nehotice podsjeća mnogo na Strindberga. Georg Fink podao nam je u kriku Theodora Königa: »Gladan sam« ispovjest života jednog proleterskog dječaka, kojega prezir i bijeda prati već od prvog koraka u život. On je po materi Židov i to je za nečije pojmove već posve dovoljno da pljuje po njemu, tim više što je k tome i – siromašan! Otac mu je tat i pijanica, sestra Henny gospodska bludnica, a brat Mark provalnik. Jedino lik njegove majke uzdignut je nad ostalom bijedom, nepravdom i kriminalom. I podsjeća nas ponešto na Gorkijevu »Mati«, samo što je ova Finkova pasivan borac za sveopće ideale i ograničuje se samo na sreću svoje djece. U tu kaljužu zločina i bijede pružila je svoju »ruku pomoćnicu« buržujska familija Falk, koja u muzičkim koncertima izživljava svoje tihe tragedije. Da, to je moguće i ganutljivo, ali onaj cello, ona viola i violina ipak ne pjevaju jednu očajnu pjesmu: gladan sam! Bogata familija Falk humano pomaže proleterskoj familiji König, ali se ovdje ipak jasno i markantno očituje linija dvaju suprotnih svijetova, dviju klasa, od koje jedna živi na račun druge: familija Falk naplaćuje svoje dobročinstvo u narednoj generaciji. Njihova kći, gospođica Lillian postupa sa Theodorom na svakom koraku sa omalovažavanjem i prezirom, iako je on voli, a njihov sin, mladi gospodin Thomas Falk uzima za ljubavnicu Henny, Theodorovu sestru i prikazuje se pred njime još kao njen dobročinitelj.

Autor nam u romanu niže umjetničkom snagom jake dramatske i socijalne momente. Vrlo dobra je scena, gdje mali poderani i izgladnjeli Teddy ulazi u »drugi« svijet – u kuću tvorničara Falka i tamo susreće malu šmrkavicu Lillian. Očekuje od nje radostan djetinji smiješak, ali mjesto njega dobiva vrlo učtive fraze. Buržoazija je i djeci skinula oznaku svagdašnjosti, strgnula im sa lica prirodni smijeh i upečatila im umjetnu i glupu etiketu, dobre manire itd. Samo da bi se razlikovali od onih nižih... Slike velegradske bijede i patnja lumpenproleterijata nižu se jedna za drugom, jedna snažnija i potresnija od druge. Predratno vrijeme, rat, revolucija, poratno hazarderstvo, sve se to reda brzim i oštrim slikama. Jedino je tek, što bi se moglo autoru prigovoriti: on je pisao autobiografiju, koja djeluje previše individualno. Moguće je on lično previše pretrpio, a da bi mogao biti pročišćeniji! Ali zar on nema nikakovog izlaza iz te bijede, iz tog kaosa, pa bio taj izlaz i moguće u dalekoj budućnosti? Nezna li auto rza ideje, način, kako bi se ta nevolja mogla odstraniti? Djelo daje utisak kao da je nedovršeno. Autor je snažno kriknuo: gladan sam, gladujem sa milijunima drugih! Ali zašto se on gubi u Beethovenu, Mozartu, Schumannu i zašto on radije ne krikne sebi i milijunima svojih drugova: prestanima gladovati, kad drugi žive u izobilju! Naši očevi su pijanice, sestre bludnice, a braća provalnici zato jer su bili ili su još uvijek gladni! A drugima je lako biti trijezan poštenjak (?), moralan građanin itd., jer je sit i dobro obučen. A zašto da i mi budemo još dalje takovi?... Ovdje nam je autor ostao dužan odgovor. njegovo djelo je samo započeto, a nije dovršeno! Hoće li ga dovršiti?

Ovaj roman izdala je kao svoju drugu knj u nakon Remarqueovog »Povratka« zagrebačka n ladna knjižara Minerva u vrlo ukusnoj opremi.

Uredništvo: **Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.** — Uprava: **Zagreb, Ilica 55/I.**
Vlasnik: **Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija,** Zagreb, Preradovićeva ul. 2.
Odgovorni urednik: **Dr. Božidar Adžija,** Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.

Digitized by Google

GOTOV LIKER

JE SKUP

ali je zato jeftin onaj, kojega si sami priredite iz naravnih francuskih esencija T. NOIROT, NANCY

Pokušajte samo jedamput sa jednom od ovih vrsta!

Anisette (aniš) **Curacao** **Framboises** (malina)
Sherry-Brandy **Dantzick** **Groseilles** (ribizla)
Guignolet (trešnja)
Fleurs d' Oranger (narandža) etc. etc.

NOIROT-esencije dobijete u svakoj apoteci i drogeriji ili kod glavnog zastupstva

„ISIS" d. d. - ZAGREB

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

HERM. POLLA KA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Ignac Knaker

Industrija

pletene robe

Zagreb

Trg „N" broj 8

Digitized by Google

1905-1932

Zagrebačka

tekstilna tvornica

ZAGREBER TEXTILFABRIK
VILIM REINER

Vlasnik: Mavro Sauerbrunn

Sastoji od odjeljenja: končaone, bjelione, bojadisaone, pletione čarapa i trikotažne robe. – Proizvađa sve vrsti ženskih, muških i dječjih čarapa, ljetnu i zimsku trikotažnu robu: kao muške i ženske košulje, gaće, majice, dječje haljinice, reform-gačice, sokolske, muške i dječje majice itd. Bijeli i bojadiše pamuk i pamučnu robu; izrađuje Ia končec (Double) Knitting i pamuk.

Čitajte

Edicije

„Socijalne Misli"!

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

OŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. • 1. MARTA 1932.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Mirko Kus-Nikolajev: Angelika Balabanova i njeno delo.
Emmy Freundlich: Neutralnost zadružnog pokreta.
Privredne glose.
Milivoj Magdić: Pojave u našem književnom životu.
Miroslav Kras: Duševni kruh naš svagdašnji.
Upton Sinclair: Richard Wagner.
Aleksandar Mužinić: Međunarodni jezik i psihologija.
Mirko Kus-Nikolajev: Problem terora.
Ivan Vuk: Gabrijela.
Pregled knjiga:
B. Traven: Mrtvački brod.
Dr. Đuro Vranešić: Neuroze.

BROJ 3

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Preporučujemo slijedeće knjige:

Dr. Adžija: Međunarodna organizacija rada	Din 15.–
„ „ Kapitalizam i socijalizam	Din 15.–
„ „ Deset godina ruske revolucije	Din 20.–
„ „ Od Platona do Marksa	Din 20.–
Bauer Oto: Skupoća	Din 6.–
„ „ Balkanski rat i soc. demokracija	Din 4.–
Džafčić: Inspekcija rada i radnički povjerenici	Din 5.–
Engels Fr.: Poreklo porodice, privatne svojine i države	Din 20.–
Ferri Enrico: Socijalizam i pozitivna znanost	Din 15.–
„ „ Što je socijalizam?	Din 3.–
Korać Vitomir: Samoodređenje naroda i socijalizam	Din 4.–
Korać Vitomir: Hrvatski problem (ćiliricom)	Din 3.–
„ „ Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I.	Din 35.–
Korać Vitomir: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji II.	Din 60.–
Kautsky Karl: Socijalizacija i radnička vijeća	Din 3.–
„ „ Ekonomska teorija Karla Marksa	Din 25.–
Dr. Kus Nikolajev: Marks	Din 4.–
„ „ „ Upton Sinclair	Din 16.–
Marks Karl: Nadnica, cena i profit	Din 10.–
„ „ Najamni rad i kapital	Din 6.–
Dr. Marić Luka: Koliko je stara naša Zemlja	Din 15.–
Mesarić Ka: Smjerovi moderne umjetnosti	Din 15.–
Popp A.: Knjiga za djevojke	Din 5.–
Sinclair Upton: Močvara	Din 30.–
Tucović Dimitrije: Celokupna dela I. (ćir.)	Din 20.–
Tomašić Stanko: Tragikomedija slobodnog pera	Din 16.–
Zamjatin Jevgenij: Tamo gdje je vrag rekao laku noć	Din 20.–
* * * Izvadak iz moralne teologije sv. Alfonza de Liguori	Din 4.–
* * * Povjerenik, upute za sve koji rade u radničkom pokretu	Din 3.–
Zakon o zaštiti radnika	Din 10.–
Radnički i namještenički povjerenici (zakonski propisi i upute)	Din 5.–
Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u preduzećima	Din 20.–

Pored toga preporučuje slike-dopisnice socijalističkih prvaka: Maksa, Engelsa, Lassallea, Liebknechta, Bebela, Jauresa, Kautskoga, Matteottia, Vilima Bukšega i drugih.

Narudžbe treba upraviti na adresu:

»NAŠA SNAGA«

jugoslavenska socijalistička nakladna zadruga, Zagreb, Ilica 55/I.

Narudžbe se izvršuju samo uz unaprijed poslani novac ili uz poštansko pouzeće.

ORGANIZOVANI RADNICI I NAMJEŠTENICI UŽIVAJU NAROČITI POPUST OD 30% NA GORNJE CIJENE.

Knjižarama se daje uobičajeni knjižarski rabat.

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

HERM. POLLA 'KA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

uništava sigurno štakore i miševe

Dobije se u svakoj apoteci

Na veliko:

„ISIS" D. D. - ZAGREB

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 3. ZAGREB, 1 MARTA 1932 GODINA V.

M. Kus-Nikolajev:

Angelika Balabanova i njeno delo

.... čim zahvati mase postaje i teorija materijalna snaga...
KARL MARX.

Suze činjenica govore svojim sopstvenim jezikom.
ANTONIO LABRIOLA.

Zimmerwald. U septembru 1915, u drugoj godini velikog klanja. – Seoska kuća: mala, tamna, zadimljena soba a vani se nadvilo sivo, naoblačeno nebo – mrtvački pokrov za one hiljade poklanih radnika na frontovima domovina. . . Delegati proletarijata izrađuju svoj manifest protiv rata a za solidarnost pocepane radničke klase. Što je bio Zimmerwald, to malo zabačeno švicarsko selo? Ko su ti delegati, kad je nekad ponosna II Internacionala smotala svoje bojovne zastave?

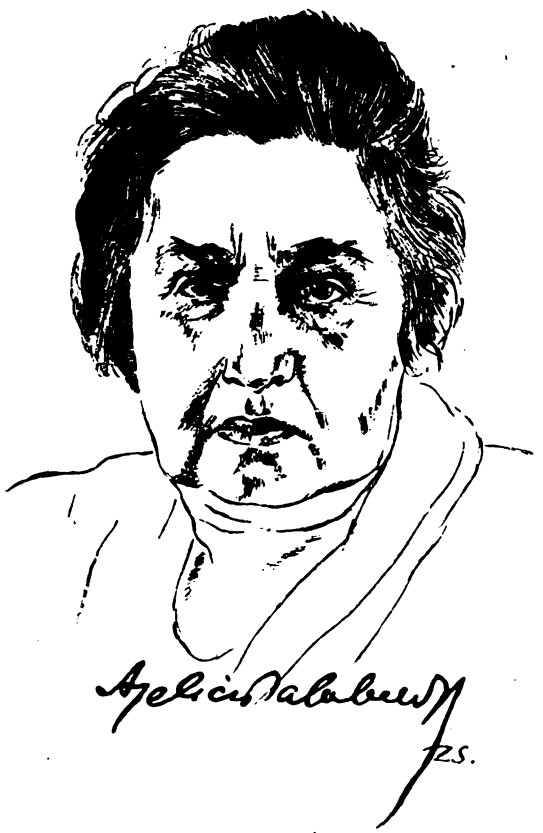

Zimmerwald je bio uporište i nada obezvređenom čoveku, da još nije sve utonulo u šančevima i kasarnama, da je ostao živ duh beskompromisne borbe za konačne celji proletarijata. Zimmerwald je povratio veru radnika, koji se grčio od rana i gladi u rovovima, povratio je veru njegovoj ženi i deci, koja su zaleđenim srcima razmatali beskrajne dane užasa i čekanja. Zimmerwald je vratio masama veru u socijalizam, koja je bila tako teško pokolebana.

II Internacionala je već bila m r t v a. Ona je mrtva već od onog dana, kada je nacionalne interese stavila iznad internacionalnih. II Internacionala nije samo zatajila politički već kako Balabanova ističe i ideološki jer je otstupila od svog glavnog načela internacionalne proleterske solidarnosti: »I mala grupa oklevetanih i žigosanih otela je zastavu proleterske solidarnosti iz ruku nekoć tako jake Internacionale. I ona je nije razvila, kao u mirno vreme, u krotkim priredbama, iznad partijskih i sindikalnih domova već iznad krvavih gomila proleterskih leševa, iznad neslavno uginule Internacionale, iznad ruševina nenadoknadivog: vere u jaku Internacionalu proletarijata«. II Internacionala, koja je tako savršeno funkcionirala na parketima kongresa zatajila je u času, kada je na nju postavljena dužnost, da sprovede u delo reči, koje su se nekoć triumfalno odmatale sa govornica i zaplitale u srce radnika: solidarnost međunarodnog proletarijata!

Oklevetani i žigosani prihvaćaju u Zimmerwaldu izdanu zastavu. Oni se obraćaju izmučenim radničkim masama. Oni spremaju put u Kiental, gdje se zimmerwaldske odluke ulevaju u čelične kalupe tvrdih i nepopustljivih zahteva. Oni preko Kientala već ukazuju put u oktobarsko ostvarenje.

Mase odlučuju, jer na njima počiva socijalizam. Balabanova već u Zimmerwaldu sluša čvrste korake radničkih legija. Jer za Balabanovu je masa sve . . .

*

Angelika Balabanova pridolazi socijalističkom pokretu iz redova intelektualaca. Ona nema mnogo da kaže o sebi: »U mom životu odigrao se samo jedan odlučni doživljaj, da sam sebi iz privilegovanog položaj u kome sam rođena izvojevala privilegij, da budem primljena u borbenu radničku klasu. Ali to je tako intiman doživljaj, da se on javnosti ne tiče niti je može interesovati«. Kao Krapotkin ili Bebel tako i Ba-

Digitized by Google

labanova prelazi preko detalja u svom životu. Oni za nju nisu važni.

Balabanova je poreklom iz Rusije. Dovršivši svoje studije ostala je u Italiji, gde je našla svoje prvo polje rada. I tu je razvila svu svoju neobičnu sposobnost i nadarenost. Godine 1902. drži svoje prvo predavanje u St. Gallenu (Švicarska) i to predavanje je od odlučnog značenja za njen život i rad. Izrađujući ovo svoje predavanje Balabanova dolazi do dalekosežnih zaključaka iz kojih ona vremenom razvija osnove marksističke pedagogije i daje nove smernice za vaspitanje radničkih masa. Ona zapaža posebnu duhovnu dispoziciju radnika i nastoji, da sadržinu i oblik predavanja dovede što više u sklad sa tim zasebnim psihičkim odlikama. Posebni duhovni karakter, koji proizlazi iz posebnog klasnog odnosa radnika zahteva neminovno i posebni način izlaganja. Nedostatak školovanja, telesna izmorenost usled jednoličnog procesa rada, materijalne brige i konačno više ili manje uspela »kulturna« agitacija same buržoazije dovodi do toga, da prosečni radnik često nije u stanju, da, kako Balabanova veli, p o d i g n e s v o j u s u b j e k t i v n u s v e s t n a n i v o s o c i j a l n o g m i l i e u a, k o j i g a o k r u ž u j e. Sporost u razmišljanju, koja usled toga nastaje kod radnika, treba da marksistički pedagog prebrodi i to na način, da radnik sam u sebi obavlja izmenu svoje svesti, da sam dođe, uz pomoć predavača, do potrebnih i nužnih zaključaka.*)

Postavljajući u međusobnom odnosu najviše moralne zahteve, Balabanova ih i jasno formulira: »Apsolutno poštenje i predanost za stvar, disciplina i stroga savesnost to je što radnik sme i treba da od nas traži, kao i mi od njega«. Njen vaspitni rad i iskustva, koja je u njemu stekla vanredno su skupocena za svaki vaspitni rad među radništvom. Balabanova je znala, da često teškim teorijskim izvodima Marxovog učenja dadne prikladnu formu, prilagođujući ih životu i načinu mišlenja svojih slušalaca.

Retko je ko tolikom intenzivnošću i savesnošću posredovao između marksizma i radničkih masa: »Populariziranje marksističkih teorija, zaodevanje kompliciranog sleda misli u elementane forme, smatrala sam uvek kao dužnost i prvi uslov pravog upliva na mase«. I dalje: »Najtačnije preispitavanje forme i sadržaja onoga, što se predaje masama, bilo je za me uvek pitanje savesti, što više pitanje najveće teorijske discipline i kontrole« .. »»Ja sam nastojala, da svoje uverenje d e l i m sa proleterima, da u njima razvijem želju i sposobnost, da o onome, što su čuli razmišljaju i da to nakon zrelog prosuđivanja sprovedu u delo«.

*) G l a v n a d e l a B a l a b a n o v e: Erinnerungen und Erlebnisse, Berlin 1927.; Erziehung der Massen zum Marxismus, Berlin 1927.; Wesen und Werdegang des italienischen Fascismus, Wien-Leipzig 1931.

Vaspitanje radničkih masa je uslov za sprovađanje socijalizma. Mase i njihovo gibanje su stvarna snaga socijalizma i o njihovom vaspitanju i organizovanju treba voditi glavnu brigu. Zato je za Balabanovu najkrupniji problem razvijanje klasne svesti u proleterskim masama.

Konačno zar nije tragedija II. Internacionale u glavnom osnovana na nedostatku klasne svesti širokih radničkih masa? Da je Internacionala zatajila nije krivnja samo njene neelastičnosti i birokratizma: krivnja leži i na partijama, koje su bile u njenom sklopu i koje nisu mogle zaprečiti b a r e m d u h o v n u mobilizaciju radničkih masa, koje su, marksistički površno ili nikako vaspitane, zapale u nacionalnu psihozu. Ako ništa onda je primer rata dovoljno snažan, da utvrdi ispravnost načela Balabanove, d a j e v a s p i t a n j e u d u h u m a r k s i z m a p r v i i o s n o v n i s t u p n a k o j e m p o č i v a s n a g a i o t p o r n o s t r a d n i č k o g p o k r e t a.

U cimervaldskom pokretu videla je Balabanova garanciju, da će delo socijalizma biti ostvareno na masama, da će mase postati nosilac realnih snaga, koje nije znala razrešiti II. Internacionala.

*

Jasno je, da i stav Balabnove prema ratnom i poseratnom koaliranju socijalističkih partija sa buržoazijom bio negativan: »Rat i izaratno vreme su dokazali, kako je sudbonosna koalicija u kojoj socijalističke partije napuštaju svoja načela i žrtvuju svoja shvaćanja formalnim političkim koncesijama, koja im usto građanstvo oduzima, čim mu je to korisno. Mi ne zabacujemo reforme već reformizam, to jest način mišlenja i rada, koji bi podržavao iluziju, da ima prečih interesa od klasnih i da se socijalne izmene mogu izvršiti uz pomoć građanskih stranaka. Klasna borba ostaje kao prva i glavna podloga socijalističkog pokreta«.

Reformizam je svugde doveo do razvodnjivanja i raspadanja otporne snage proletarijata. On je sistematski podgrizao korenje radničkom pokretu, slabeći njegov položaj i pretvarajući ga od klasne organizacije u običnu političku partiju. Na taj način je marksistička ideologija postala lepo udešena draperija, ispod koje je vegetiralo i dremalo nekoliko zgodnih fraza, kojima se služilo ako se pokazala potreba »dokumentacije« reformizma.

Ali to nije sve. Reformizam je doveo do taktike laži, do tajne diplomatije vođa, do jaza između »vodećih« i »vođenih«. Masu se postale oružje u rukama vodstva, mehanizam, koji služi za sticanje t. zv. n e p o s r e d n i h t e k o v i n a. Princip »neposrednih tekovina« u potpunoj je suprotnosti sa bitnim karakterom socijalističkog pokreta a to je borba za konačnu celj.

Da se opravdaju pothvati reformističkog vodstva, radničke mase je trebalo obmanjivati. I to se činilo: jer one su postale sretstvo. Suvišno

Digitized by Google

je govoriti, da je takav stav u jednoj masovnoj partiji, kakva je socijalistička, p o t p u n o n e m o r a l a n. Mase su osnov socijalizma a vodeće instance su, kako Balabanova ističe, sporedni, koordinirani i izvršni organi. A najmanje je što mase mogu tražiti, da odnos vodstva prema njima bude u najmanju ruku moralan i disciplinovan. Mase imaju pravo na istinu: one su kičma socijalizma. I tu se ponovno vraćamo na osnovnu tezu Balabanove: marksističko vaspitanje masa.

Izolirani stav vodstva prema masama je u svojoj suštini nesocijalistički, što više antisocijalistički: u prvom redu dopušta primenu sretstava, koja su potpuno oprečna karakteru i ciljima proletarske masovne partije a u drugom redu ignoriše za revolucioniranje masa važni momenat vaspitanja, vaspitanja za delo.

Balabanova osuđuje u radničkom pokretu princip« gornjeg sloja« usled kojeg mase postaju sretstvo a vlast (vodstvo) najviši raison zajednice. Ona stavlja načelo klasnog vaspitanja na čelo radničke borbe i u a k t i v i t e t u masa vidi najjaču garanciju za socijalizam.

Pitanje masa u radničkom pokretu nije samo pitanje političko-praktičnog značenja; ono je u prvom redu ideološko i uopšte klasno pitanje proletarijata, koje mu daje obeležje naprama individualističkoj socijalnoj i duhovnoj koncepciji građanstva. Naravno, da iz te činjenice još ne proizlazi, da je socijalizam moguć istom onda kada i zadnji radnik bude marksist. Radi se o tome, da socijalizam mora biti udešen za masovne manifestacije i da je život masa onaj centar oko koga se ima kretati socijalistička politika i kultura. Isticanje kolektiva kao osnove novog kulturnog stremljenja ima svoj smisao samo u kulturnom aktivitetu masa. Isto vredi i za politički život.

Mase su onaj bitni elemenat, koji treba privući saradnju u obnovi društva a ne predati rad oko te obnove samo manjini t. j. partijskom aparatu. Pasivnost masa je antisocijalistička: ona je nasleđe jednog krivog shvaćanja, da je duhovna nepokretnost i pasivnost bitna odlika mase.

Aktiviranje masa je pedagoški i politički problem savremenog socijalizma. Na njemu se ima raditi: pošteno i otvoreno. Jer samo on vodi do uspeha. Balabanova zaključuje svoje memoare ovom hrabrom prognozom: »Događaji zadnjih godina utvrdili su moje shvatanje, da postoji samo jedan put koji vodi do socijalizma a to je – istina . . .«

Emmy Freundlich:

Neutralnost zadružnog pokreta

Historijski osvrt.

Zadružna ideja nije nastala samo zbog nevolje i bijede onog vremena kad je uvođenje mašine u najvećoj mjeri ugrožavalo opstanak engleskog naroda, nego njezin početak pada mnogo ranije i prve ideje o nekoj vrsti racionalizacije kod snabdjevanja sa životnim potrebama idu unatrag do engleske revolucije. Winstanley, koga je Eduard Bernstein nazvao prvim komunistom i koji je bio razočaran zbog izvršene političke revolucije engleskog građanstva, prvi je pokušao da u svojim knjigama pobija privrednu nejednakost klasa i iznesao ideje koje se u mnogom pogledu tek sada ostvaruju. On opisuje velike komplekse kuća koje bi trebalo podignuti da se uzmogne provesti opskrbljivanje njihovih stanovnika u jednom velikom zajedničkom kućanstvu. Pored toga on pomišlja i na duševnu zajednicu života kakova nastaje sada u kućama podignutim od socijalističke općine grada Beča, te joj pridružuje još i privrednu zajednicu zajedničkog kupovanja koje sve opskrbljuje. Ova je misao zatim, preuzeta od kvekera i u mnogom pogledu praktično iskušana u njihovim humanitarnim ustanovama, prešla u mase engleskog naroda i ponovno se pojavila na površinu u razgovorima gladujućih tkalaca u sjevernoj Škotskoj gdje je tada po prvi put pokušano da se ostvari zajednička organizacija za kupovanje. U svojim počecima bila je ova misao revolucionarnija, ona je svijesno stajala u opreci sa postojećim društvenim redom, pa su i čestiti rochedalski pioniri svojim čuvenim tezama dodali: »Kad budemo dovoljno jaki, onda ćemo preuzeti upravu države i odgoj djece«. U Engleskoj se uvijek govori, pa i u vremenima najstrožeg političkog neutraliteta, o zadružnom svijetu budućnosti koji stoji u opreci sa privatno-kapitalističkim društvom. Djelomice krasne narodne pjesme, koje se ima već nekoliko decenija pjevaju u engleskom zadružnom pokretu, sadrže tako mnogo revolucionarnog borbenog duha i tako strastveno govore o antikapitalističkom duhu, da postaje sasvim jasno da je engleski zadružni pokret samo stoga mogao postati istinskim pokretom masa, jer je bio antikapitalistički i stoga revolucionaran. Istom nakon sloma čartističkog pokreta postao je on politički neutralan, ali je i nadalje ostao antikapitalistički i nije nikada prestao da svijesno teži za drugim i boljim društvenim poretkom.

Sasvim drukčiji razvitak bio je na kontinentu. Tu zadružni pokret nije bio samo uveden od malograđanskih slojeva i pod njihovim duševnim vodstvom, nego su i njegovi ciljevi malograđanski. Ti slojevi nijesu išli za time da sakupljanjem malih kapitala pomognu radniku, nego obrtniku i poljoprivredniku da bi mogli

Digitized by Google

lakše izdržati u započetoj borbi protiv industrijalizma. Kod toga dolazi u obzir još jedan momenat komu se možda i premalo poklanja pažnje. Bismarck je dao njemačkome carstvu ne samo opće i jednako izborno pravo, nego je istodobno pokušao da protiv ovog političkog učešća naroda odmah izgradi i izvjesne nove granice. Stoga je tada bilo vrlo živo propagirano zadrugarstvo koje je u Engleskoj upravo oko godine 1870 bilo politički najindiferentnije, pa je bio donesen i zakon o zadrugama (1873) koji je konzumnim društvima zabranjivao svako političko djelovanje. Njemačka radnička klasa bila je, a to se vrlo često gubi iz vida, tada s pravom nepovjerljiva prema zadružnom pokretu, pa je istom onda njime zavladala kad je nazrela mogućnost da se u ono vrijeme najtežeg potlačivanja putem konzumnih društava može okupljati i zajednički djelovati. No ona je to mogla samo u onom slučaju, ako je prividno prema vani što življe naglašavala političku neutralnost i izbjegavala svemu što bi je moglo dovesti u opreku sa postozećim zadružnim zakonima. Dr. Weber, baveći se principom neutraliteta u konzumnom zadružnom pokretu u svojoj radnji »Konzumi i klasna borba«, s pravom upozoruje da upravo u Njemačkoj, gdje se politička neutralnost najživlje propagira, postoje dva pravca u zadružnom pokretu i to jedan koji simpatizira sa njemačkim centrumom i drugi sa njemačkom socijalnom demokracijom, premda oba tvrde jedan za drugoga da nijesu neutralni. Kad bi neutralnost bila nešto više nego li puko pitanje taktike, tada bi se oba spomenuta pravca morala skupa naći i za volju principa morale bi se otstraniti sve poteškoće.

Još jasnije izbija ova činjenica, ako na stvari promatramo s internacionalnog gledišta. Internacionalni zadružni savez nije otpočeo svoje djelovanje kao z a d r u ž n i s a v e z, nego je to u svom prvom početku bio samo jedan pokušaj njegovih vodećih ličnosti – to su bili u prvom redu Francuzi i Englezi – da se propagira i u internacionalnom mjerilu provede t. zv. Co-partnershipe – pokret koji je zagovarao učešće radnika u dobitku. Tek osamdesetih godina prošlog stoljeća napušteni su ovi pokusi i tada je nastao savez nacionalnih zadružnih pokreta. To pak ne znači da je zavladalo sasvijem isto stanovište u pitanju neutraliteta. Danas se nalaze u sklopu Internacionalnog zadružnog saveza zemlje kao Belgija i Austrija koje otklanjaju političku neutralnost, dalje zemlje kao Njemačka i Švedska koje je principijelno zagovaraju, te konačno zemlje kao Francuska i Švajcarska gdje su građanski elementi još jaki u zadružnome pokretu, pa se stoga u tim zemljama neutralnost sama po sebi nadaje. Internacionalni zadružni savez mora i sam, otkada je primio u svoj sklop ruske zadruge, da naglašava političku neutralnost, jer se inače ne bi mogao dalje održati kao zajednica svih naroda.

Razvoj u Engleskoj jasno pokazuje da ovo pitanje stoji u tijesnoj vezi i upravo da ovisi od porasta utjecaja radničkih političkih stranaka. I sam Heinrich Kaufmann, koji naročito energično zagovara političku neutralnost, smatra da je ona spojiva sa najužim prijateljstvom prema određenim političkim strankama i otvoreno zagovara najužu zajednicu sa sindikatima, premda oni energično i svijesno zastupaju stanovište klasne borbe. Pa i sam kongres Internacionalnog zadružnog saveza u Hamburgu 1910 podvukao je da želi podržavati dobre veze sa slobodnim radničkim sindikalnim organizacijama i onim političkim strankama koje rade u skladu sa njegovim temeljnim načelima.

Ova izlaganja, koja su mogla da se osvrnu samo na nekoliko okolnosti, jasno pokazuju kako se duh zadružnog pokreta stalno mijenja prema promjenama u raspoloženju pučkih masa i kako se podjedno stalno mijenja stanovište zadružnog pokreta prema političkim strankama.

Privredne glose

INTERESANTNU PRIVREDNU ANKETU

otvorio je nedavno jedan naš dnevnik, pa je dan na dan izlazila slika kojeg našeg privrednog kapaciteta sa dubokoumnom izjavom o uzrocima krize. Predaleko bi nas odvelo, da zabilježimo sve kuriozne izjave te ankete, no najoriginalniju moramo ipak zabilježiti: »Naši imućnici odlaze u inozemstvo i tamo se opskrbljuju odjećom i obućom. Jedan općinski bilježnik iz jednog sela nedaleko Zagreba naručio je rubeninu iz Beča, i platio je jednu košulju po Din 400.–, ma da košulja posve jednake kvalitete u Zagrebu stoji Din 150.–«. – Par redaka dalje priča spomenuti privredni stručnjak, da u Švicarskoj plaćamo za metar neke svile oko Din 17.–, tako da skupa sa carinom dolazi na Din 50.–, dok u našim tvornicama ista svila stoji Din 50.– do 60.–. Dabome, po navodima g. stručnjaka samo stranci, koji imaju svoje tvornice kod nas, ovako iskorišćuju zaštitnu carinu. Vjerojatno domaći ljudi iz patriotizma prodavali bi svilu tako jeftino, da bi zaštitna carina od Din 32.– išla u korist konzumenta. – Međutim je poznato, da imade i dovoljno tvornica kod nas sa čisto domaćim kapitalom, a nije se desio dosada nijedan slučaj ovako patriotskog postupka, – pa stoga se ne može nikako zamjeriti konzumentu, ako kupuje tamo, gdje on nalazi računa. I sam g. stručnjak brzo bi morao zatvoriti vrata svoje radnje, ako bi kupovao skuplju domaću robu mjesto jeftinije inostrane (unatoč carine i većih transportnih troškova!), jer ne bi bio u stanju konkurisati sa onim trgovcima, koji trgovinu smatraju zanatom a ne politikom. – Slučaj općinskog bilježnika sa sela, koji za košulju mjesto Din 150.– plaća Din 400.– svakako je izuzetak i jedva tumači uzrok naše privredne krize, jer taj izuzetak u selu nedaleko Zagreba mogao se je desiti jedino u Stenjevcu. **M. K.**

Digitized by Google

KRIZA I KRIZA...

Kranjska industrijska družba u Jesenicama, jedno od naših najvećih industrijskih poduzeća, obustavlja rad i otpušta oko 10.000 radnika i činovnika. Razlog: slaba proda, velike zalihe i pomanjkanje novca za daljnji rad. – Tako barem novine javljaju. Uočimo li dobro prilike, uz koje to poduzeće radi, upravo nam je teško vjerovati da je zbilja tako. Produkcija željeza zaštićena je naime tako visokom carinom, da je strana konkurencija gotovo nemoguća – ako se poduzeće zadovoljava pristojnom zaradom i ako je tehnički savremeno uređeno. Vjerujemo da je domaća potrošnja znatno snižena, ali potrošnja željeza ne može toliko pasti, da ne bi uposlila domaću produkciju sadašnjeg objama. Belgijsko betonsko željezo dobiva se postavno Fiuma po 1 dinar kilogram. U Belgiji nisu radnici slabije plaćeni nego kod nas, pa ipak mogu tamošnja poduzeća da nam svoje željezo još i dovezu do Fiume i dadu po 1 dinar. Ako ga oni mogu dati po dinar, mogu ga naši dati barem po dva dinara – to je za svakoga dosta uvjerljivo – pa ipak nije tako. Njegova roba je unatoč takve carinske zaštite toliko skupa, da usljed stranog uvoza ne nalazi proće, nego se gomila na skladištu i tako dovodi do bijede i nevolje onih 10.000 radnika i njihovih obitelji!

Ti računi doista su nam nerazumljivi. Bojimo se, da će bijeda onih deset hiljada radnika poslužiti obitelji Westen, koja vlada Kranjskom industrijskom družbom, da poluči još jaču carinsku zaštitu, još veće profite. Da ova bojazan nije neopravdana, vidi se po slijedećem upravo zastrašujućem primjeru kod produkcije kvasca.

Kvasac donosi nekolicini karteliranih familija preko pedeset milijuna godišnje čistog profita – kako im je to nekidan »Politika« dokazala. Koliko tek može da donese željezo, koje se troši na hiljade vagona, a ne tek širomašnih tri stotine, kolika je kod nas potrošnja kvasca. Zanimiva je ta pripovjest o kvascu i njegovim karteliranim gospodarima. Do godine 1921. mogao je svako uzeti obrtnicu i praviti kvasac. Moglo se ga i uvoziti, pa su i cijene bile reguliranе slobodnom utakmicom, a varirale između 12–14 dinara. Zlatno doba kvaščevih gospodara počelo je te iste znamenite godine, jer je za njegovu proizvodnju uveden režim koncesija. Sa novom carinskom tarifom učinjen je drugi korak: udarena je na kvasac carina od 11 dinara po klgr. Ova dvostruka zaštita t. j. režim koncesija i visoka carina odrazila se dakako odmah u povišenoj cijeni, a kako jeđući dolazi apetit, došla je i gosama kvasca sretna misao: da se karteliraju. Čemu praviti više kvasca nego li ga treba i tako kvariti cijenu! To nebi bilo pametno. Tako je kartel podijelio točno na grame produkciju za svakog svog člana, a cijenu natjerao na 32 dinara. Da dodjeljena količina produkcije ostane trajna, kartel si je znao ishoditi i zabranu izdavanja novih koncesija sve do godine 1935. Dakle potpuni monopol.

Pala mu sjekira u med! Ipak se još uvijek našao po koji uvoznik i dovozio inostranu robu, makar samo za dinar dva jeftinije. Neugodna stvar po kartel, ali, njemu je očito uspjevalo sve. Tako mu je uspjelo provesti, da se strani kvasac mora ponajprvo slati u Beograd na kemijsku analizu. – Vole oni nas, pa ne dopuštaju da nas drugi truju! Tek se kašnje ispostavilo, da ta analiza nije drugo nego i zabrana uvoza, jer usljed trajanja te procedure kvasac dolazi pokvaren do detaljiste. – I tako eto ko danas »radi u kvascu«, iznad njega se dižu milijuni kao tjesto načinjeno sa tim kvascem. Dopisnik »Politike« tvrdi, da kilogram kvasca sa 30% dobitka ne stoji više od Din 13.–, a kako ga se troši oko 300 vagona, »zarađuje« kartel 54,000.000 dinara svake godine! Od toga dolazi po kojih 100.000 u dobrotvorne svrhe, pa tako još narod odaje hvalu »dobrotvorima«, koji mu vade iz džepa svake godine pedesetak milijuna – samo na kvascu.

Šećerane bilanciraju i ove godine sa 20–25%-tnom dividendom. Nakon obilnih tantijema, bogatih dotacija raznih fondova i rezerva još i 20% dividende – nije baš tako loše, pa makar je i kriza. H.

Milivoj Magdić:

Pojave u našem književnom životu

Krajem 1931. objavljena je knjiga članaka Milana L. Rajića: »Naše vreme i naši ljudi« I. Ja se na ovom mjestu ne mislim potanje baviti tom knjigom, već u vezi s njom napomenuti jednu stvar, koja je vrlo značajna za našu sredinu i metode koji vladaju u njoj. Govoreći o »našim književnim listovima« Rajić se osvrće na reviju »Nova literatura«, koja je svojevremeno bila obustavljena. Navađam nekoliko citata:

»Nova literatura« »čini utisak nečeg nama potpuno stranog, presađenog iz tuđeg sveta«.

»Časopis je propagator i vesnik socijalne književnosti i umetnosti, pisane i rađene sa očitom tendencijom«.

»Cela je prizma lista materijalistička i sve se stvari posmatraju samo sa te tačke gledišta, i to najstrože«.

Prevodna zabavna književnost u časopisu da je birana »ne po svojoj umetničkoj vrednosti, nego po svojoj socijalnoj noti«, i čini utisak feljtonskih isečaka iz novina«.

Članci da su uvijek »pisani sa tendencijom, tako, da čitalac nije u mogućnosti da dobije objektivno obaveštenje po stvari o kojoj se govori. Obaveštenje je uvek samo sa jednog stanovišta«.

»Mi ne samo što nismo protivu socijalnog elementa u književnosti i umetnosti, nego na protiv, mi smo odlučno za jednu realističku književnost i umetnost, sa socijalnim elementima u granicama književnosti i umetnosti, jer to ne vodi ničemu, do profanaciji i jedne i druge«.

»‚Nova literatura' je za tendencioznost, i u književnosti, i u umetnosti, i u nauci, i to je onemogućava da bude objektivna i da solidno posluži svom visokom cilju, kao jedna od predstavnica naše javne i književne reči. I kao takva, ona je jedan veliki minus i za našu književnost i za našu umetnost«.

Zagrebački dopisnik beogradske »Pravde« dr. Ivan Nevistić objavio je u tom listu dva članka o bilansu književnog života Zagreba u prošloj godini. Navodim neke citate:

»Pisci koji se zaklanjaju za plemena i krstove znači da sami do sebe i svoje snage ništa ne drže i stoga ih treba poklopiti i udariti baš u ime tih plemena i krstova kao njihove parazite. Isto tako i one koji se zaklanjaju za neke ideologije samo zato da se pomoću njih prokrijomčare u književnost kao neki propagatori, a u stvari su samo netalentovani diletanti«.

»Dakle na obe strane, i na nacionalističkoj i na marksističkoj, postoji jednako ta anomalija koja s pravom književnosti nema nikakva posla, a koje se zove partajičnost, go samo ne kritičnosti«.

»Država je nedavno donela zakon o zaštiti domaće filmske produkcije, pa kad je na taj način zaštitila produkciju, koja je tek u začetku bilo bi i logično i opravdano da još mnogo strožijim merama i zakonom zaštiti domaću književnost i da na trgovce stranim knjigama uvede specialni porez koji bi išao u fond za izdavanje domaće književnosti«.

»Postoji i Matica, kojoj bi cilj trebalo da bude samo kulturan, ali pod predsedništvom jednog sveštenika i

Digitized by Google

geografa, ona se u izdavanju knjiga rukovodi s v i m pa i geografskim merilima samo ne čisto književnim«.

»...‚Kolo hrv. književnika«, koje se samo isključuje, jer su u njemu organizovani samo klerikalci i njihovi ‚književnici'«.

Dr. Mladen H o r v a t, sin pokojnog dra. Aleksandra H o r v a t a, objavio je u poslednjim brojevima beogradskog »Ž i v o t a i r a d a«, dva isto tako interesantna članka, koji nikako ne smiju uzmanjkati u ovoj našoj panorami.

»Ovde dolazimo do dodirne tačke sa našom jugoslovenskom literaturom kojoj u poslednje vreme preti neminovna opasnost da se'pretvori u lažno ogledalo našeg života uopšte«.

»... naš nov naraštaj pati od nekih ne socijalnih već socijalističkih priviđenja«.

Naš se »radnički problem rešava u granicama finansiskih mogućnosti tako da su manuelni radnici u našoj državi zaštićeni mnogim merama za slučaj nerada kao i bolesti«.

»Zato je veći deo naše najmlađe literature nameštен, napuderisan importiranom socijalnosti stranih književnosti i jasno je, da on u svojoj današnjoj afirmaciji nije važan za dalnji razvoj naše jugoslovenske književnosti, jer ga baš ne vezuje sa realnim životom i našim, čisto našim problemima«.

»Slažem se sa g. Durmanom, da je u našoj književnoj produkciji reč »socijalna« savršena hipokrizija, koju treba u svom postanku ugušiti kao jednu licemernu masku, pojedinih intelektualnih slabića, koji bi hteli na račun »socijalne« note u svojim radovima postići buržujsko priznanje i moguće udobnije mesto u životu, no što ga za sada imaju«.

»Postoje udruženja kao »M a t i c a H r v a t s k a«, čije je upravni odbor sastavljen od samih starih reakcionaraca, koji u svojoj servilnosti ne puštaju mlađima da progovore otvorenu i slobodnu reč. U Zagrebu nema jakih boraca. A to je znak, da je u društvenom životu nešto nezdravo, što valja iskoreniti«.

Zagrebačka knjižara »M i n e r v a« je dru Horvatu »njemačko-propagandistička«.

Ovakav način pisanja integralno je obuhvaćen člankom nekog mladića, koji članak spominjem zbog njegove simptomatičnosti, a nikako neke njegove važnosti. Mladić se zove Zdenko Š t a m b u k, a listić u kome je objavio svoj »članak« nosi ime »V i h o r«.

»... nije opravdano ono dizanje nad prošlost, sadašnjost i budućnost kojim socijalni pisci, a osobito naši (pa možda ozbiljno i samo kod nas) prisvajaju sebi pravo da sledeći jednu socijalno-političku doktrinu propovedaju potrebu i opravdanost egzistencije samo one tendenciozne literature koju stvaraju sami i da u ime toga ruše sve ostalo bilo vredno ili nevredno otklanjajući uopšte mogućnost kritiziranje nečega što nije u skladu s njihovim načelima ili neposredno ne zadiru u njihovu sferu«.

»... obična tendenciozna literatura zadahnuta propagandom jedne ideje i ideologije ne znači ništa drugo doli dokumenat, sliku razdoblja koje je dalo«.

Takva je literatura »zaraza importirana izvana«.

S v e o v o što je citirano govori jasno i ne treba nikakvog komentara. Sve će to ostati kao dokumenat jedne epohe i govoriti točnije o ljudima i vremenu nego debele analitičke studije. Neke je primjedbe ipak potrebno učiniti:

Ja ne negiram gospodi Rajiću, Nevistiću, Horvatu i mladom gospodinu Štambuku pravo da iznašaju izvjesne zahtjeve. Ja im čak ne niječem pravo da izađu sa još konkretnijim apelima na mjerodavne faktore. Tek uz jedan uvjet. Neka se odreknu svojih stavova u ime neke »čiste« umjetnosti, u ime netendencijoznosti, u ime objektivnosti.

Primjer: talijanski književnici koji prihvataju fašističku doktrinu, ne stide se toga. Oni priznaju da mogu biti jedino tendencijozni, da nema objektivnosti, da nema »čiste« umjetnosti. Zašto se neka gospoda kod nas stide svog pozitivnog ideala? Oni imaju pravo na afirmaciju svoje ideologije (jer oni je moraju imati

Ja koncediram da je to gospodi teško učiniti. Iz dvaju razloga: jer bi to značila demaskiranje pred onima dolje, a napuštanje (kao nepotrebnih) od onih gore. Ali dok to ne učine, mi imamo pravo da upremo prstom na njihovo pisanje.

Jovan je Popović u »Stožeru« okarakterisao novu njemačku literaturu, koja da je sva u stvarnosti, koja se u njoj korjeni, koja je izražava i na nju djeluje. Kada ovako gledamo stvar postaje nam jasan zahtjev iznesen u jednom citatu s druge strane, kako bi trebalo poduzeti mjere proti importu strane (a naročito njemačke) literature.

Tačno je rekao V. Masleša, koji tvrdi, da polemika sa napadima na socijalnu književnost nije zato mogućna, jer ne pretpostavlja dva protivnika sa jednakim kvalitetom znanja. Citati »beztendencijoznih« to očito dokazuju. Jer su za njih problemi izneseni po predstavnicima socijalno uvjetovane literature (uzimam taj naziv, koji nije točan, ali je kod nas u porabi) španska sela, oni na dokumentovane tvrdnje, da je svečovječanska odnosno besklasna umjetnost – laž šapuću o kanalima iz inostranstva, o propagatorima, o grupacijama, o potrebi ugušivanja takvih grupacija i slično. Ako se čita zasebno jedan takav članak može izgledati to naivnim, ali kada se sve to skupa sabere (ja sam u ovom prikazu učinio takav pokušaj) – osjećamo iza svega toga jedan sistem.

Pa što je – zapravo – ta socijalna literatura? Da li je ona zbilja došla nekim kanalima u zemlju? Da li je ona propagatorska sa očitom tendencijom? Da li nju treba u svom postanku ugušiti? Da li je to obična tendenciozna literatura zadahnuta propagandom jedne ideje i ideologije? Da li se tu radi o jednoj grupi socijalno-političkih istomišljenika? Itd.; itd.

Po našim je revijama u zadnje vrijeme objavljen niz kritičkih članaka u kojima su osvjetljena gledanja koja su svojstvena toj novoj literaturi. Iz njih proizlazi jedan određen i staložen nazor na društvo (zar to ne mora biti ideal svakog građanina?); njihovi pisci stoje čvrsto u stvarnosti (zar se građanin može nalaziti izvan stvarnosti?); oni su prožeti jednim visokim shvatanjem dužnosti književnika (zar može postojati književnik sa niskim shvatanjem dužnosti?).

Za ideje koje oni izlažu nisu potrebni nikakvi kanali. One su zasnovane na realnom posmatranju odnosa i kao takve neminovne. Sugestije o mogućnosti određenog potiskivanja takvih ideja potpuno su deplasirane, jer te ideje ne zavise o sudbinama momentanih njihovih nosilaca.

Iz svega toga ne slijedi, da je u toj našoj socijalnoj literaturi sve u redu. Njeni su predstavnici (neki) možda još odviše nediferensirani, posmatranje nekih je opet suviše simplicističko, drugi su na neispravan način demonstrirali izvjesne društvene pojave, osjećalo se da još uvijek egzistiraju neki malograđanski zaostaci i slično.

Ali moraju se konstatovati dvije stvari:

a) uspjelo je pravilno postaviti nekoliko – za našu sredinu – vrlo potrebitih teza (dakako u literaturi).

b) osjeća se lagano nestajanje gore navedenih grješaka.

Morao bi se još osvrnuti na neke tvrdnje o »Matici Hrvatskoj«, zagrebačkim revijama i klerikalcima.

Ukratko:

Što se tiče Matičinog predsjednika, prof. Filipa L u k a s a, koji je u pomenutim člancima apostrofiran mogu istaći jedan slučaj. Povodom šenoine proslave održao je prof. Lukas jedan govor. Ja se ne slažem sa njegovim ideološkim pretpostavkama, ali priznajem, da je kao predstavnik jedne hrvatske kulturne institucije istaknuo ono, što se u današnjim prilikama baš moralo istaći.

Svi znamo s kakvim se teškoćama bore revije. Nisu te teškoće samo materijalne. Te su objektivne teškoće katkada nesavladive. Pa ipak zagrebačke revije (na koje se napada i koje se ismjehava) daju što mogu.

Digitized by Google

Konačno: zašto nijekati ljudima isključivo katoličke orijentacije pravo, da se literarno afirmiraju. Po čitavom svijetu imade ta integralnim katolicizmom uvjetovana literatura svoje mjesto, samo joj to izvjesna gospoda kritici zabranjuju u Zagrebu, u Hrvatskoj. Možda je to i potrebno, da se na taj način može potpuno omalovažavati pred Beogradom kulturni život Zagreba i Hrvatske.

U nedogled bi se tako moglo tako pisati. Ali – mislim – da je i iz ovoga jasno o čemu se radi. A na takve je pojave potrebno prstom ukazati.

Kada sam neke članke – o kojima u ovom prikazu referišem, – bio pročitao, kada sam pregledao sve te tvrdnje, koje će jednom možda poslužiti kao argumenti za neke drastičnije postupke – osjetio sam da mjesto uobičajenog pregleda revija moram da u ovom listu ukažem na ovakve pojave našeg literarnog života.

Ponavljam – nije sve kako treba kod predstavnika te »socijalne« literature. Ja sam naprijed spomenuo, što smatram da je pogrješno. Ali kada se upoznaju ovi metodi na koje sam ukazao, onda sve te pogreške blijede i ne treba i nije moguće strogo kritički o našim t. zv. socijalnim piscima pisati, kada su u vremenu u kojem živimo, moguće i ove druge pojave.

I ja sam prije izvjesnog vremena – dobronamjerno – ukazao na neke nesolidne stvari u toj našoj »socijalnoj« literaturi. Ma da sam i danas uvjeren, da sam tačno ocjenio te stvari, žalim da sam to napisao. Kada – ovako u cjelini – razmatram izvjesne metode s kojima se, kod nas radi, onda osjećam što je glavno i čega se čovjek mora čuvati: **ne stati nikada u isti red sa nekim ljudima.**

Kada je Maksim Gorki nekom zgodom objavio članak, koji se zbog izvjesnih stavova mogao krivo tumačiti, pisao mu je jedan veliki čovjek:

»Čemu uzimati takve parole, **koje Vi doduše odlično izdvajate iz izgojevštine,***) ali **čitalac** ih izdvojiti neće moći«. I »... te Vaše dobre namjere ostaju Vaša lična svojina, subjektivna »nevina želja«. Čim ste Vi nju napisali, ona je pošla u **masu i njeno značenje ne određuje Vaša dobra namjera,** nego uzajamni **odnos društvenih snaga,** objektivni uzajamni odnos klasa. Uslijed toga uzajamnog odnosa **izlazi** (u prkos Vašoj volji i nezavisno od Vaše svijesti) tako da ste Vi uljepšali, »rašećerili ideju onih« proti kojih se u stvari želi boriti«. Kada se nešto piše, čovjek mora kod toga dobro procjeniti **vrijeme i mjesto.** Jer se inače lako dogodi da upane u nepoželjno društvo.

*) Izgojeff, – ime jednog reakcionarnog ideologa. i mi ju kroz svu »netendencijoznost« osjećamo).

Miroslav Kras:

Duševni kruh naš svagdašnji

Štampa - Radio - Film

Brzi tempo današnjeg načina života ne dopušta, da se kao nekada temeljito bavimo naukom i umjetnošću. Rijetki su sretnici, koji imaju dovoljno vremena i potrebnog raspoloženja, da se zadube u debele knjige, da redovito posjećuju naučna predavanja, izložbe slika, koncerte ili pozorište. Zadovoljavamo se surogatima: dnevnom štampom, radiom i tonfilmom. I dok je ranije nauka i umjetnost bila skučena na dosta uski krug inteligencije u većim gradovima, danas su štampa, radio i film svakodnevna hrana najširijih narodnih slojeva. Time su ove tri kulturne tečevine postale faktorom, koji duboko zasjeca u život svakog pojedinca i vrši jak upliv na duševni razvitak svih slojeva naroda. Nauka i umjetnost nije više privilegij jedne malobrojne klase, već – ma i u drugoj formi – svojina cijelog takozvanog civilizovanog čovječanstva. Na taj način štampa, radio i film postali su moćno oružje u rukama onih, koji ih posjeduju i njima upravljaju, postali su prave velevlasti duhovne borbe.

Ovim moćnim zvijezdama našeg duševnog obzorja vrijedno je stoga posvetiti mnogo više pažnje! Jer dok se drugdje u svijetu davno shvaća golema važnost štampe, radia i filma, kod nas se te tečevine očito potcjenjuju, pa si samo tako možemo protumačiti, što kod nas još uvijek ne postoji ozbiljna **kritika** niti štampe, niti radija a niti filma.

Kritika štampe bez sumnje je škakljiva stvar, jer se malo ko hoće da zamjeri toj papirnoj velevlasti. Osim toga, kritičar dnevne štampe u nezgodnom je položaju, jer mu ne stoji na raspoloženju dnevnik, već u najboljem slučaju koji periodični časopis, pa tako ne može niti brzo a niti sa dovoljno publiciteta reagirati na eventualnu protukritiku dnevnog lista. U našim sitnim prilikama i nije moguć čaospis poput bečkog »Fackel«, čiji urednik Karl Kraus već nekoliko decenija vodi energičnu borbu za pročišćenje njemačke štampe od raznovrsnih zala, naročito od korupcije i lošeg jezika. Pa i ako kod nas dnevna štampa nije na onom stepenu razvoja, niti ima ono značenje, ni u dobrom ni u lošem smislu, kao u ostalim zapadnim državama, ipak bi i kod nas sistematična i objektivna kritika dnevne štampe bila od velike koristi i za čitalačku publiku, a i za same ljude od pera. Ima mnogo nedostataka, a i dosta lošeg kod naše građanske štampe, pa bi sami čitaoci stalno morali, da upozoravaju redakciju svog lista na te njegove loše strane, pa kada bi dnevna štampa dnevno osjećala kritiku svoje publike, automatski bi se bar djelomično otstranilo ono najgore. A što je najglavnije, tim kontaktom između publike i redakcije uklonila bi se i ona, česta a nemoguća situacija, da je štampa neka vrst izolovane države u državi, koja ne čuti puls narodnog života, te katkada zastupa stanovišta, potpuno protivna shvaćanju svoje publike, a i štetna po opće interese. Dakako da je u današnjem društvenom uređenju nemoguće imati idealnu štampu, koja bi pretstavljala nepatvoreni izraz volje najširijih slojeva i služila samo interesima te velike većine, – no ipak je i u današnjem društvenom poretku moguće spriječiti tako česti paradoks, da je pisanje dnevne štampe u izričitoj protivnosti sa interesima onih, od kojih ona materijalno živi. Kritika publike doprinjela bi bar tome, te bi se dnevne novine morale opredijeliti u najvažnijim pitanjma, dok danas bez kompasa vrludaju, pa u jednom te istom pitanju svaki dan zastupaju drugo načelo, i to često puta pod uticajem onoga, što se nikako ne može nazvati moralnim. Dobra štampa mora svojoj publici na takovoj kritičnoj saradnji biti zahvalna, jer će tako dobiti i koju vrijednu pobudu, imati

Digitized by Google

će oslona u toj svojoj publici, i ne će se kao što je to inače moguće, moći nazivati samo glasilom jednog uskog kruga zainteresovanih ljudi.

Stalna kritika emisija naše radio-stanice bila bi također vrlo potrebna. O koncertu ili predavanju kojegod umjetnika ili učenjaka, koji uz skupi honorar nastupa pred elitnom publikom, pišu se čitavi stupci, ali o emisijama naše radio-stanice ni riječi. A za cijelo je od mnogo većeg zamašaja, što se pruža hiljadama svijeta, koji dan za danom kroz slušalicu ili zvučnik slušaju radio-stanicu, nego što je pruženo ekskluzivnoj, uvijek istoj, publici od nekoliko stotina snobova, koje viđamo na svim priredbama t. zv. boljeg društva. Stalna kritika, bila ona pohvalna ili ne, davala bi potstreka radio-stanici, da dotjera kvalitet i izbor naučnih i umjetničkih predavanja, a da ograniči opseg šupljih i dosadnih reklamnih emisija. Bliži kontakt između radio-stanice i njenih abonenata urodio bi vjerojatno također i tim plodom, da bi se studio češće no dosada ustupio predavanjima o aktualnim socijalnim problemima, te mladim umjetnicima, koji još »nemaju imena«. Imademo masu talenata, koji nisu u stanju probiti zid, kojim su ograđene koncertne dvorane, koji nemaju veza ili sredstva da »isplivaju na površinu«. Tim ljudima može i treba radio da bude impresario, da im omogući nastup pred širom javnosti, da ih istrgne iz skrivenosti i sačuva od sudbine, da svoj život zaključe karijerom malog statiste, slabo plaćenog privatnog učitelja ili svirača u kakovom noćnom zabavištu.

O važnosti filma nije potrebno trošiti mnogo riječi. Primjera radi vrijedno je samo spomenuti kako Rusija shvaća značenje filma. Dok je godine 1917. u cijeloj ruskoj državi bilo svega nekih 1000 kinematografskih kazališta, prošle se godine njihov broj popeo na 25.000, a početkom ove godine bilo ih je već 32.000! Koncem. god. 1931. proizvodile su dvije ruske fabrike svaka po 75 milijuna metra filma, a ove godine kane uz nove fabrike kapacitet početverostručiti. – U Evropi se dosada nisu prikazivali mnogi ruski filmovi, radi toga, što obrađuju teme, koje našu evropsku publiku ne zanimaju. Naša kino publika favorizira filmske operete, većinom neduhovite lakrdije, dočim socijalni ili kulturni filmovi provode se pred praznim klupama. Često nam puta serviraju filmove, koji prelaze granice dopuštene gluposti. Tu bi morala stupiti u akciju filmska kritika, a ne da sva štampa jednostavno donosi hvalospjeve i o najneuspjelijem filmu, koje se »kritike« naravno sastavljaju u reklamnom birou filmskog zavoda. Stvarnom filmskom kritikom izbrusio bi se ukus naše publike, on bi se pomalo oplemenjivao i nebi konačno nalazio zadovoljstvo u uvijek istim sentimentalnim šlagerskim ili pikantnim filmovima, koji se odigravaju po parketima grofovskih dvorova, po barovima, uopće u krugu, s kojim zapravo naš svijet nema ništa zajedničkog. Danas, kada se već i kod nas u svakom najmanjem gradiću postavljaju tonfilmske aparature, neophodno je nužna sistematska filmska kritika, koja ima da spriječi, da nas ne poplave sa najgorim ološem svjetske filmske produkcije, već da nam serviraju zaista dobre i vrijedne filmove, kojih također imade već u dovoljnom broju. Najefikasnije bi bilo, da nam je moguće barem u velikim gradovima stvoriti kinematografe, koji ne bi radili za profit, već bi imali vršiti isključivo kulturnu misiju. No do toga je još dalek put. Hvalevrijedan je već noviji pothvat, uslijed kojeg će doskora u Zagrebu započeti radom jedno dječje filmsko pozorište, koje bi imalo čuvati mladež od razornog utjecaja loših filmova, – kad su im već odrasli prepušteni na milost i nemilost. – A kao što se priređuju specijalne predstave za radnike u Narodnom Kazalištu, moglo bi se za sada upriličiti po koji put sa strane radničkih ili drugih organizacija i naročite kinematografske predstave za članove uz snižene cijene, ako je slučajno na repertoaru kojega kina film od socijalne i kulturne vrijednosti.

Dnevna štampa, radio i film, to su naši današnji izvori prosvjete i kulture širokih slojeva, – treba, dakle, da duševna hrana, koju nam oni svakodnevno pružaju, bude što zdravija, a ne otrovna ili neprobavljiva.

Upton Sinclair:

Richard Wagner*)

Richard Wagner je bio snažan duh, majstor u pô tuceta umetnosti i moguće najveći potstrekač ljudskih čuvstava. On je pronašao novu umetničku formu: muzičku dramu, u kojoj se umetnosti muzičara, pesnika i dramatičara, glumca, scenografa i režisera stapaju u novoj jedinstvenosti, u »muzici budućnosti«. Sve zajedno je snažna mašinerija, koja budi i jača ljudska čuvstva. Wagner, koji je tu mašineriju izumio i prisilio svet, da je prizna, izvršio je time džinovsko delo.

Rođen je u godini 1813.; bilo mu je dakle trideset i pet godina, kada je francuska revolucija zbacila sa prestolja Francuske Louis Philippea i izazvala u celoj Evropi revolucionarne potrese. Onda je Wagner bio kapelnik na kraljevskoj operi u Dresdenu; to je bilo njegovo životno zvanje sa dobrom platom i mirovinom. On je upoznao gadnu borbu protiv siromaštva; kao mladi, nepoznati genij skoro je umro od gladi u nevoj pariskoj potkrovnici. Oženio je neku glumicu,[2]) koja doduše nije nikada razumela njegovu veličinu, ali je zajednički s njime gladovala i sada se očajno kvačila za osigurani život. On sam je bio svestan svog umetničkog poziva, komponovao je već tri opere i radio na daljnjim delima. Imao je dakle dosta razloga, da se brine za svoju budućnost i da se zagradi iza formule »l'art pour l'arta.

Ali mesto toga prisustvovao je skupštini jednog

[1]) Iz knjige: Mammonart 1925.

[2]) Prva žena Wagnera bila je glumica Minna Planer. – 1869. oženio je Wagner rastavljenu ženu muzičara Hansa v. Bülow, Cosimu, kćer Franza Liszta (M. K. N.).

Digitized by Google

revolucionarnog udruženja i izradio podnesak na saskog kralja, svog gospodara i poslodavca, u kome ga poziva, da uvede opće pravo glasa, da ukine aristokratiju i vojsku i da proglasi republiku, čiji bi predsednik trebao da bude kralj. Naravno, da kralj nije poslušao savet svoga kapelnika. Godinu dana kašnji podigli su se stanovnici Dresdena, na ulicama'us bile postavljene barikade. Wagner se priključio revolucionarima i pomagao im, da organizuju svoje snage. Kada su prispele pruske čete i suzbile ustanak, tri su čoveka u kraljevskoj proklamaciji označeni kao »politički opasni« i osuđeni na smrt. Jedan je bio Roeckel, drugi kapelnik opere; njega su uhvatili i ležao je dvanajst godina u tamnici; drugi je bio Mihajlo Bakunjin, budući osnivač anarhističkog pokreta, a treći Richard Wagner, kraljevski kapelnik.

Narednih dvanajst godina živeo je Wagner kao politički prognanik u Francuskoj i Švicarskoj. Provodio je svoje vreme pisući političke pamflete i izgrađujući svoje revolucionarno shvaćanje sveta u svom najvećem umetničkom delu.

Umetničko delo u kome je Wagner izrazio svoje revolucionarno shvaćanje nosi naslov »Der Nibelungenring« i sastoji se od četiri duge opere,[3]) čiji se sadržaj odnosi na starogermansku mitologiju. Prva opera je lepa bajka, zadnja teška tragedija; ali od početka do kraja je delo studija, koja se bavi sa snagom privrednih odnosa nad ljudskim životom.

Bernard Shaw tvrdi, da je Siegfried, – pobednik zmaja dete prirode, koje ne pozna straha, Wagnerov mladi anarhistički prijatelj Bakunjin. Wagner ne predviđa samo u mitosu o Siegfriedu slom kapitalizma nego i slom religije. U delu »Götterdämmerung« razbija ove dve čarolije snažna ruka i bistri razum jednog mladog čoveka.

Wagner je napisao tekst za ove četiri opere odmah iza drezdenske revolucije; delo je privatno izdano četiri godine nakon njegovog begstva. Za vreme svog progonstva pruža nam Wagner lepu sliku velikog čoveka, koji je spreman da za volju jednog ideala mnogo toga pregori. On je svoja odlična djela komponovao u siromaštvu i bedi, zadužen, izrugan i napadan. Njegova su dela bila nešto savršeno novoga, ona su tražila nove metode prikazivanja. Tako je došlo do toga, da je umetnik, ukoliko su mu bili omogućena prikazivanja, morao da se bori protiv gluposti i zlobe pevača, kapelnika i režisera, koji su u svojoj taštini zazirali od uputa jednog novajlije.

Godine 1860., pod kraj svog progonstva, dao mu je Louis Napoleon mogućnost, da prikaže u Parisu svoju operu »Tannhäuser«. Ova opera, muzikalna propoved protiv čulne ljubavi, prikazuje propast i zadocnelo kajanje jednog viteza, koji se dao namamiti u naručaj Venere. I ova muzikalna propoved za nedeljne škole trebala je da se prikaže u operi, čije lože su iznajmili članovi Jockey-kluba, zlatna mladež Parisa, koja je finansirala operu, da svojim metresama omogući nastup u baletu. Cela stvar je bila još time oteščana, što su članovi Jockey-kluba običavali kasno, iza večere, da dolaze u operu. Ali kako su hteli da vide ples svojih ljubavnica postalo je zakonom, da balet dolazi istom u drugom činu. U Wagnerovoj lekciji za nedeljne škole mami balet već u prvom činu viteza u naručaj Venerin i komponist se tvrdokorno branio, da izmeni operu. Radi toga su urlala i galamila mlada gospoda Jockey-kluba za vreme pretstave, zviždala na zviždalicama i opetovala to svake večeri. Dolazila su što više i u nedelju, samo da što pre skinu Wagnerovu operu sa repertoara.

Ja bih se veselio, da mogu reći, da je ovaj junak socijalne revolucije ostao do kraja svog života veran svojim načelima. Ali on je postao slab i prodao se svojim protivnicima. Bernard Shaw nalazi za njega ispriku u tome, da socijalna revolucija onda još nije sazrela i da su revolucioneri bili nepraktični ljudi. Ali ja velim: Bila je Wagnerova dužnost, da sprema socijalnu revoluciju i revolucionerima dadne primer hrabrosti i poštenja. Mesto toga je on našao, da je njegova slava važnija od spasenja društva. Saski kralj ga je pomilovao, on se vratio i postao kapetan muzičke industrije, nacionalni i patriotski junak.

Postao je intimni prijatelj i penzioner bavarskog kralja i napisao za njega poverljivo saopštenje o državi i religiji u kojem izjavljuje, da je doduše pre bio socijalist ali da je sada spoznao, da su mase tupe i surove i nesposobne za bolje delo. Treba ih upotrebiti za zadaće, koje ne razumiju: treba ih varati a za to su potrebne iluzije. Prva iluzija masa je patrotizam, mase treba da se nauče, da poštuju svog gospodara. Druga je religija: mase treba uspavati u veri, da vrše volju božju. Ali poteškoća vlade postoji u tome, da vladajući staleži znadu istinu i ne veruju ni u državu ni u boga; za te klase su potrebne više iluzije Wagnerove umetnosti. Naravno da je kralj Ludwig bogato plaćao ove tajne savete i penzija je Wagneru omogućivala razne izdatke; ja spominjem samo jedan: tri hiljade forinti za tri stotine metara svile u trinajst raznih boja!

Wagner je ceo svoj život žudio za luksusom; sada ga je imao, ne samo svilu i baršun za kojima je čeznuo poput luđaka, nego i slavu i razne časti: kraljevi i carevi · prisustvovali su premijerama njegovih opera. Kada je izbio prusko-francuski rat uživao je Wagner vojničku slavu i komponovao jedan carski marš! Nije ga bilo sram, da napiše libreto u kome je grdio sve talente Francuske ne štedeći ni Victora Hugoa. Čitao je Schoppenhauera i otkrio, da je pesimist. Time je hteo revolucionarnom »Nibelungenringu« podmetnuti novo značenje. Komponovao je mešavinu hrišćanskog misticizma i budhističkog fatalizma, »Parsifal«, koji mu je doneo velik imetak i omogućio, da u Bayreuthu izdržava svoj teatar.

Wagner je dosegao visoku starost. Umro je poštovan i čašćen i ostavio iza sebe udovicu i jednog sina, kojim nosi pesničko ime Siegfried i još se uvek,[4]) kako

[3]) Rheingold, Walküre, Siegfried, Götterdämmerung. (M. K. N.).

[4]) Siegfried Wagner je umro godine 1930. (M. K. N.).

Digitized by Google

je sam potpuno bez talenta, sunca u slavi svog oca i pobire pare muzikalnih hodočasnika u Bayreuth. Od sviju tragedija, koje je Richard Wagner napisao, ni jedna nije tako gorka tragična, kao razvoj mladog Siegfrieda, koji danas belom teroru u Nemačkoj daje ime svog oca, te je jedan od glavnih stupova antisemitskih, antisocijalističkih hakenkrojclera.

Preveo: M. K. N.

Aleksandar Mužinić:

Međunarodni jezik i psihologija

II.

Ako se postavimo – nasuprot dosadanjeg razlaganja – na stanovište, da su psihološki momenti ipak odlučni za sudbinu međunarodnog jezika, potrebno je tada razgledati, u kojoj bi mjeri mogli prigovoreni psihološki momenti uticati na sudbinu esperanta. Premda bi već dosadanji opći zaključci bili dovoljni da odbacimo psihološku kritiku, to ću ipak zbog važnosti odnosnih pitanja preći i na sadržaj tih kritika. – U prvom redu pokušati ću da suzbijem previše naglašavani invidualizam, koji da se očituje u govoru dvaju ili više individua istog jezika.

Kolika je ta individualnost? U čemu se očituje? Kolika bi ta individualnost bila kod esperantskog govora? Individualnost danas se očituje sve više tek u sitnicama, i to u sve manjim sitnicama,- dok smo u krupnim pojavama vezani na općenitost, cjelovitost, zavisnost od mišljenja zajednice. Stoga bi i kod esperantskog govora bile individualne razlike tako malene, da uopće ne dolaze ozbiljno u obzir. Esperanto naime i učimo ili bi učili u školi, a ne kod kuće, dakle bi toj individualnosti već time bile dosta sužene granice, baš kao i kod čistog književnog jezika. A da su te razlike i velike, opet esperanto ne bi izgubio svoj rezon.

To je kao da od neizmjerno velikog broja odbijemo recimo 100 ili čak i jedan milijun, dapače možemo i raspoloviti taj broj, no ipak on ostane neizmjerno velik. Tako bi i esperanto još uvijek posve dobro izvršavao svoju zadaću, pa da se individualnost u esperantu razvije i do najširih razmjera. Naravno do toga ne može ni doći u vijeku radija, aeroplana, novina, tonfilma, automobila i valjda skorih raketa.

Psiholozi priznaju, da je govor kod pojedinog individua produkt utjecaja okoline. Govor – jezik da se ne nasljeđuje. Promotrimo li dakle govor ontogenetski ali i dinamički, moramo konstatirati, da je danas ona okolina, koja djeluje na stvaranje i razvoj govora kod djeteta, mnogo veća, mnogo općenitija nego prije. Sada imaju upliv na razvoj govora kod djeteta ne samo roditelji, već i škole (instituti za malu i najmanju djecu!), zatim su tu radio, tonfilm (dječje matineje), kazališta, marionete, putovanja djece bilo na oporavak bilo na izlete, itd. Djeca danas dolaze sve više u doticaj sa širim krugovima, a svi ti momenti imadu sve veći upliv na razvoj govora kod djece i to upravo u pravcu, da sam govor sve više odgovara općenitijim utjecajima, te postaje sve sličniji općem jedinstvenom tipu, a ne odgovara specijalnom, ograničenom tipu govora roditelja.

Prije je svako selo govorilo drukčije, imalo je svoje zasebno narječje. No danas ta pojava sve više iščezava. Dijalekti svuda pomalo nestaju, te je jedinstvo na pr. francuskog jezika napredovalo i napreduje veoma povoljno i to kroz relativno kratko vrijeme.

Same se individualne razlike kod individua jedne zajednice ne uvećavaju, već se naprotiv umanjuju. Možemo opaziti, da se individualne razlike pojavljuju većinom tek u sporednim i manje važnim područjima društvenog života. Neka posluži kao primjer za nestajanje individualnih razlika: ideja se demokracije raširila u posljednje vrijeme i u najudaljenije krajeve svijeta, dok se prije nije nalazilo nikakove veze između roba i plemića. I u pitanju intelektualne razlike je slično. Barem u kulturnim državama, na pr. u Danskoj, i najniži čovjek ipak je toliko naobražen (najmanje 8 razreda škole) da čini sigurno manju razliku prema recimo Einsteinu, nego nekada što je činio rob prema Platonu. Još jedan primjer: sama pojava nacionalizma pokazuje, da se taj osjećaj pripadnosti stanovitoj široj zajednici sve više širi među sve veći broj pojedinaca. Osjećaj kolektivne pripadnosti sve je veći i jači; on veže sve udaljenije i oprečnije individue u jedno. Tek za zabave i pijače postoje još danas »Ličani«, »Šokci«, »Primorci«, itd. To iščezavanje individualnosti ide i dalje, te je jasno, da će posve logičkim slijedom prilika sutra isti individui preći i preko nacijonalnih individualnosti i biti sposobni da prihvate i osjećaj internacionalizma.

S druge strane individualizam, individualnost se danas sasma krivo shvaća. Prije se individualnim razlikama i natsrojenjima nisu ljudi toliko bavili, pa ih nisu niti u tolikoj mjeri opažali, a sada se toliko potencira u našoj eri individualizma svaka sitnica, da se može s pravom reći, da ljudi danas traže dlaku u jajetu. Većina ga rabi u smislu, »nejednak«, »različan«, »drugačiji«, »ne kao ostali« – a ispravnije bi bilo, da se taj pojam rabi tek u smislu »odvojen« »ne isti«, »ne identičan«, te da se dopušta jednakost, ista vrsta, itd. Stoga takovo ispravno shvaćanje individualnosti može na pr. dopustiti tobožnji paradoks, a to je: potpuni individualizam pored najšireg kolektivizma.

U svemu dakle, individualizam ne može činiti zaprijeku razvoju esperanta, već esperanto sâm može pripomoći da se individualne razlike smanje.

III.

A sad nešto o diferencijaciji, i to uopće o diferencijaciji u historiji kao i u jezicima, tako da onda možemo ispravno zaključiti, koliki udio može imati diferencijacija na sudbinu međunarodnog jezika.

U historiji, uvjeren sam, postoje u glavnom veće ili manje tendencije za ujedinjavanje, a krivi su zaključci tobožnje diferencijacije. A ako se i pojavljuje diferen-

Digitized by Google

cijacija, to ona u sebi nosi samo biljeg neke još veće tendencije za ujedinjene, za cjelovitost.

Tako na pr. što se tiče diferencijacije rada, koja je danas sve očitija, ta pojava nije ni najmanje na uštrb ideje jedinstva, već naprotiv rezultat je diferencijacije rada gubitak mnogih individualnih osebina, te individuum postaje nemoćan da se sâm održi. Individuum prestaje biti samoživo stvorenje, zavisnost od zajednice postaje sve veća. Diferencijacija rada dovodi individue do jače međusobne veze, ona dovodi do ujedinjavanja u društvene klase. Diferencijacija je dakle uvijek prividna pojava. Iza diferencijacije u društvenim pojavama postoji, za obično oko sakrivena, ali faktična tendencija za još jače ujedinjenje, u drugom obliku za cjelovitost u širem smislu.

Nepobitno je već dokazano, da kapital imade tendenciju i to snažnu i brzu tendenciju akumulacije, t. j. nagomilavanja u konačnoj fazi u jednom centru – dakle težnja za cjelovitošću. A taj kapital imade bez sumnje veliki uticaj i na sve ostale grane ljudske djelatnosti, a tako i na govor, jezik, kulturu, itd. To je veoma važan momenat, koji pospješuje izjednačivanje razlika i u samom govoru kao i u ostalim čisto psihičkim i u društvenim funkcijama ljudi. Isto tako i u kulturnim odnosima imademo mnogo primjera širenja jedne pojave. i okupljanja više raznih pod jednu. A i sami živi jezici pokazuju istu tendenciju ujedinjavanja.

Pa ipak se proriče raspad esperanta u mnoge dijalekte i konačno raspad u zasebne jezike. Tako kažu da i esperanto mora dijeliti tobožnju sudbinu svih društvenih pojava – diferencijaciju. A na osnovu čega? Da li je postojao neki primjer u prošlosti ili eksperimenat? Ne! I onda ako se i dopusti, da se je u prošlosti već dogodio takav raspad nekog jedinstvenog, utvrđenog jezika u razne međusobno nerazumljive grane – zar nam to može dati dovoljno prava da tvrdimo, da će se i u budućnosti to deseti? I opet ne! Ako su u prošlosti na pr. svi pokušaji letenja ispali nepovoljno, zar ipak sada ne letimo i balonom i aeroplanom i zepelinom, a skoro i raketom?! Tako je isto posve krivo shvaćen pojam pra-jezika. Neispravno je mišljenje, da su vremenom kroz vijekove tobože od jednog isključivog jezika diobom nastale mnoge jezične grane i dijelekti – dakle da u historiji postoji tendencija za individualizacijom – diobom. Naprotiv. Naravno nije potrebno govoriti o Adamu i Evi niti o kuli babilonskoj, no sigurno je, da je tih prajezika, o kojima je riječ, bilo i u diluvijalno doba barem toliko, koliko imade danas jezika i dijalekata, i da su ti jezici međusobno bili mnogo oprečniji. Ništa ne govori protiv toga. A ta činjenica, da danas mnogi evropski jezici imadu međusobno sličnosti, te da su na oko istog podrijetla znak je samo, da je jedan od onih mnogih prajezika imao toliko snage, da se raširio i potisnuo druge – sve u tendenciji, da se uvede jedan jezik razumljiv većem mnoštvu.

Naš književni jezik, kako je poznato, nije tvorevina uma, niti rezultat nekog tobožnjeg prirodnog usavršavanja jezika, već je to dogovorom opće prihvaćeni i priznati dijalekt stanovitog dijela našeg naroda: Hercegovaca. Tim dakle jezikom (dijalektom) govorio je i govori dakle samo jedan malen dio našeg naroda, a zasebno postoje tu još kajakavci, čakavci, itd. sa svojim raznim podvrstama. Budući da je usvajanjem hercegovačkog dijalekta za opće priznati književni jezik, zadobio taj dominantan položaj, to on djeluje u svoju korist na sve ostale dijalekte, pa se na pr. već sada opaža, a u budućnosti će biti očitija, preobrazba, recimo, zagorskog dijalekta baš u smjeru prema tom hercegovačkom.

Ukratko: sigurno, da broj jezika na svijetu nije stalan, ali taj se broj sigurno niti ne povećaje; ja sam uvjeren, da će se taj broj postepeno msanjivati (a pogotovo čim se uvede eseranto). – Diferencijacija jezika dakle ne samo da nije nikakav protivnik esperantu, već ta diferencijacija niti ne postoji. Ona je prividna.

*

Esperanto nije utopija, fantazija pojedinaca, već normalan produkt naše civilizacije, koji čeka na čas svoje realizacije. Koje su koristi esperanta, i zašto je on neophodna potreba, i zašto baš on udovoljava toj potrebi a ne koji drugi živi jezik, o tome radi pomanjkanja prostora ne ću tu govoriti. No ipak možemo spomenuti samo to, da su te koristi tolike, da bi se »isplatilo« uvesti esperanto kao međunarodni jezik i u slučaju, kad bi bili sigurni, da će se on nakon nekih 100 godina ili i prije raspasti u mnoge grane. Ali opetujem, pitanje jezičnog raspadanja nije utvrđeno, već izgleda da je obratna tendencija ispravnija.

Konzervatizam i intolerancija, masa i pojedinaca, dvije su velike psihološke zapreke razvoju međunarodnog jezika, ali čim se svladaju ove zaprijeke, razvoj će njegov biti osiguran.

Kao zaključak svemu tome možemo reasimirati u slijedećem:

1. Sa psihološkog gledišta ne može se predvidjeti ni uspjeh ni neuspjeh kao ni eventualna sudbina esperanta. O budućnosti esperanta odlučiti će drugi momenti (ekonomski, itd.) Psihološki momenti mogu tek odgoditi, zavući ili pak ubrzati ostvarenje esperanta.

2. Sociološko proučavanje jezika ukazuje nam, da u historiji postoji tendencija stapanja raznih jezika u jedno, odnosno da postoji prevladavanje stanovitog jezika a iščezavanje raznih drugih. Konačan cilj ove neminovne tendencije u historiji društva je: jedan jezik za sve, univerzalni jezik za čitav svijet. Međunarodni jezik ostvariti će se dakle u bližoj ili daljoj budućnosti pa da i ne postoji esperanto niti oduševljeni esperantisti. No mi ljudi s našim svijesnim i promišljenim radom možemo ubrzati tu tendenciju historije. Našim akupnim nastojanjem, zajedničkim akcijama možemo ostvariti međunarodni jezik za relativno kratko vrijeme.

Čitajte
Edicije
Socijalne Misli!

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Problem terora

Prošle godine izašla je na nemačkom prevodu knjiga*) I. Steinberga u kojoj on nastoji, da osvetli jedno osnovno pitanje u revolucijama a to je pitanje terora ili tačnije pitanje odnosa između sile i terora. Steinberg se u glavnom ograničio na pitanje ruske revolucije i ispituje ulogu terora u ovoj revoluciji.

Steinberg je svojevremeno bio visoki sovjetski funkcioner i napustio je SSSR jer se nije mogao složiti sa taktikom, koju su upotrebili boljševici. Naročito se u pitanju terora postavio na stanovište potpuno oprečno sovjetskim vlastodršcima.

Već je Rosa Luxemburgova u prvim danima sovjetske vlasti osuđivala prekomerno upotrebljavanje terora kao političkog sretstva. Angelika Balabanova u svojim memoarima osuđuje teror jer je preuzet od prijašnjih vlastodržaca i u svojoj je biti protivan zasadama jedne masovne partije. I. Steinberg prilazi ispitivanju problema terora pretežno sa političke strane, iznoseći obilan materijal, koji ima da svedoči, da je teror bio ne samo uzaludan nego da je proizveo sasvim druge efekte nego što su očekivali oni, koji su se njime služili.

Međutim problem terora nije samo politički problem: to jest problem do koje granice može teror poslužiti, da se jedna vlast održi na površini. Teror kao političko sretstvo ne mora imati isključivo značenje. Istina je, svaka će vlast nastojati, da se bilo kojim sretstvima održi i sada je pitanje, da li se ta sretstva mogu nazvati terorom? Tu dolazi do onog spornog odnosa između sile i terora. Što je teror a što je sila? Vanjski efekti sile i terora mogu biti jednaki: toliko i toliko smrtnih osuda ili toliko i toliko godina robije.

Razlika je u nutarnjim tendencama, koje rukovode silom i terorom. Istom ako ova dva pojma psihološki posmotrimo moći ćemo uočiti njihove glavne razlike. Obično se smatra, da sila obeležava normalni odnos vlasti prema onima, sa kojima se vlada. Ili drugim rečima odnos sile počiva na nekim ustaljenim pravnim vrednotama, kojima se vlast služi, da održi svoje pozicije. Teror pokazuje, da je taj odnos poremećen, neuravnotežen, nenormalan i da se vlast služi i sa sretstvima za koja nema ni pravnog ni moralnog opravdanja. Čini se, međutim, da takva postava problema nije potpuno tačna. Teror sam po sebi nastupa u vreme kad su opći socijalni i politički odnosi poremećeni i neuravnoteženi. Ako je teror nenormalna pojava onda treba držati u vidu, da se on i pojavljuje u nenormalno vrijeme. Teror je dete revolucije i teško je odrediti gde je početak a gde svršetak revolucije t. j. dokle i dokada ima teror barem opravdanje svog revolucionarnog vremena. Revolucija je stanje socijalnog nemira: ona ima tendencu, da se uravnoteži odnosno da uznemirena socijalna sredina ponovno dođe u jedno novo stanje mira. To stanje nije večno ni trajno: nutarnji produkcioni odnosi, vanjski uplivi će pre ili kašnje ponovno uznemiriti socijalnu plohu i nastupiće ponovno stanje revolucije, stanje nemira. Društvo nastoji, da postigne maksimum svog životnog održanja i u tom nastojanju odstranjuje sve zapreke, koje mu dolaze nā put: zastarele političke režime, preživele produkcione sisteme itd.

Prema tome je uloga terora jasna. Ona ima da pomogne revoluciji, da odstrani sve elemente, koji joj preče da dođe do stanja socijalne ravnoteže. Revolucije se ne mogu kalendarski ograničiti: one vrše funkciju socijalnog čišćenja i pročišćavanja i niko ne može reći kada je taj posao završen. Zato kritika terora, kako ju postavlja Steinberg nije potpuno uverljiva: nije uverljiva već radi toga ,što Steinberg teror posmatra kao proizvoljnu funkciju u društvu a ne kao nužnost. Teror je uslovljen istorijskim odnosima, koji u revoluciji dolaze do izražaja. Dabome, niko ne će radi toga principa slegnuti ramenima kada je govor o hiljadama žrtava tog terora. Ali je i ovde kriva postava: ne radi se samo o tim ljudima, koji su žrtvovani a koji su inače moguće bili odlični ljudi, već se radi o sprovađanju jednog dela, kome su ti ljudi bili na putu.

Mnogi sociolozi gube nerve kada je reč o revoluciji. Naročito oni, koji svoja socijalna posmatranja temelje na pravnim pretpostavakama. I Steinberg se previše zanosi pravnim momentima. Postoje li »pravni odnosi« u vreme revolucije? Revolucija je slomila jedan poredak i sada iz svojih energija pristupa stvaranju drugog, novog poretka. Pravni momenti su kroz to vreme diktati potrebe. Teror je sila bez tradicija. On se vrši u ime jednog novog načela, koje još nije legalizovano kao politička vrednota. Radi toga teror zapanjuje, uznemiruje. On je nov jednako kao i načelo radi kojeg se sprovodi.

Psihološki uslovi terora proizlaze iz drugih okolnosti nego uslovi legalizovane sile. Kod terora zapanjuje čoveka princip radi kojeg se vrši: ako mu je taj princip po svom socijalnom karakteru stran onda je jasno, da teror smatra nepravdom. Teror razrešava u njegovoj duševnosti potrebu za protestom: naprosto zato, što je teror u službi jedne vlasti, koja za njega nema opravdanja. Legalizovana sila može biti svirepija i krvoločnija od terora a ipak će se teror smatrati većim nasiljem. Teror ima jedan nedostatak, on je neuračunljiv po svojim uslovima i po svom dejstvu. On je varijabilan, promjenljiv dok je sila, kao odraz nagomilanih tradicionalnih momenata stalna i nepromenljiva. Ona je već organski srasla sa vlašću, koja se njome služi.

Neosporno je, da radi svog karaktera teror pruža mogućnost, da se njime služe i individua, koja nemaju moralne kvalifikacije, da učestvuju u društvenom procesu. Nizovi primera, koje Steinberg navodi, a koji su često diskvalifikovali revoluciju u Rusiji ne menjaju ništa na osnovnom problemu terora kao revolucionarne vrednote. Oni jedino mogu biti dokumenta ljudske slabosti. Svakako ima Steinberg pravo, da se iz centralnih institucija SSSR trebalo posvetiti više pažnje izboru onih ljudi, koji su imali da sprovode revoluciju u delo i koji su bezrazložno i silovito udovoljavali svojim često zalutalim instinktima.

Ali obaranje principa terora, kao oružja revolucije, je uzaludan pokušaj ili uzaludna kritika. Postoji i neka logika revolucije. A u ispitivanju te logike ostao je Steinberg prilično na površini. On je problem obuhvatio samo sa političko- praktične strane. Bez obzira na opći stav Steinbergovo delo je interesantno pisano, bogato materijalom i može poslužiti svakom koga interesuje sociologija revolucije bez obzira da li usvajaj načelno gledanje Steinberga.

M. K. N.

*) I. Steinberg: Gewalt uad Terror in der Revolution, Berlin 1931.

Digitized by Google

Ivan Vuk:

Gabrijela

(Iz uspomena ratnog zarobljenika.)

Zdravo...

Još mi je sada u duši, kao da gledam daleke ruske stepe, široke i neizmjerne. Još mi je sada, kao da gledam tvoje lice sazdano iz bijelih ljiljana, u jutarnjoj zori okupano, okruženo mekom i mirisavom kestenjavom kosom, na koju bi naslonio svoje lice, šibano sudbinom života i predao se najljepšim snovima. I tvoje oči, ispod dugih i teških trepavica, jasne i ushićujuće, modre kao nebo moje južne domovine, smješkaju mi se, kao u onim danima patnje i smrti.

Zdravo, Gabrijelo...

Nadamnom se nadvilo tvoje lice onih dana, kada je smrt stajala na pragu sobe i gledala me svojim šupljim očima, čekajući kako da me lakše ugrabi. Tvoja bijela meka ruka nije dozvolila da se približi mojem krevetu. I u noći, kad se smrt šuljala k meni i šaptala mi bludeće snove, koji su mi strahom i očajem grčili srce, osjećao sam dah tvojih usana, crvenih kao trešnjin plod tamo pod južnim nebom i smrt je bježala od mene i bludeći sni su izginuli.

Zdravo, Gabrijelo, sestrice...

*

Horizont se žario u tako ognjevitom zlatu, kako to može samo na zapadu. Priroda je šutjela pobožnim očekivanjem, kao zanijeta jutarnjom molitvom... A sa zapada pojavljivali se tmasti oblaci. Mračni i grozni gomilali su se, kao da idu u borbu protiv sunca.

Tamna sila protiv zlatne slobode.

Tada me opet natovariše na drvena, nezgrapna seljačka kola. Bila su prostrta slamom, a za uzglavlje služilo je sijeno, koje je ujedno bilo određeno konju za hranu. Sprijeda je sjedio nevelik čovjek, kojemu je posve izgnječen šešir padao preko čela. Pjevuckao je tiho melodiju maloruske pjesme, a na licu mu se vidjelo da su mu misli daleko od te pjesme.

Jutarnji zrak bio je svjež i grudi su se jako nadimale. Ali rana me tištila.

– Kako ćemo se dugo voziti?

Kočijaš je mahnuo bičem. Činilo mi se, kao da je htio time pokazati daljinu. Rekao je kratko:

– Ne dugo.

– Do podne? – upitao sam bojažljivim glasom. Znao sam već, kako Rusi mjere daljine.

– Do večera! – odgovorio je takovim glasom, kao da to zaista i nije dugo.

Ispružio sam se u kolima.

Nadamnom se prostiralo nebo, koje mi se još nikada nije činilo tako neizmjerno i veličanstveno, kao u onaj očajni momenat. Ležeći tako na slami, na nezgrapnim ruskim kolima, zarobljenik, sa sijenom pod uzglavljem, osjećao sam se tako ništavnim u neizmjernom prostoru, kako se valjda ne osjeća ni crv pod nogama čovjeka, koji ga gazi i uništava mu život.

I jučer su me isto tako cio božji dan vozili. Za cijelo vrijeme vožnje tutnjala mi je u ušima grmljavina topova, pobješnjelih kao divlji demoni. Već treći dan vodila se bitka, bijesna, krvoločna, gdje je grizao čovjek čovjeka, gdje je umiralo na hiljade života...

A danas se topovi više ne čuju. Samo iz kola čuju se uzdasi i jecaji ranjenika, raskidanih čovječjih bića, koja se tresu u nezgrapnim kolima...

Svaki potres, svaki udar kola bio je kao nož, nanovo zaboden u jedva povijene rane. I kola su cviljela i škriputala, kao da su naši bolovi također i njezini...

Pojavilo se sunce i svojim tracima oblilo drveće i krovove i cijelu zemlju. Rubovi tamnih oblaka sa zapada poblijedili su kao od zavisti i neprijateljstva nad ljepotom izlazećeg sunca.

Kočijaš je pritegnuo uzde i zamahnuo bičem. Konj je povukao. Kola su zaškripila, rana je još jače zapekla i pošli smo širokom, pjeskovitom cestom ruskih stepa.

Kočijaš je šutio. Šešir mu je spuzao na vrat, čelo mu je obasjalo sunce. Prestao je pjevati i od vremena do vremena gonio je konja visokim glasom.

Najednom se okrene k meni.

– Jesi li gladan?

U njegovom glasu bila je mekoća.

Bolno sam se nasmiješio. Još od onda, otkad su me našli na livadi, gdje sam ranjen i neprevijen proveo noć, nisam okusio ništa, osim malo vode da ugasim strašnu žeđu.

Kočijaš je klimao glavom.

– Dobit ćemo mlijeka, strpi se!

Poslije nekog vremena zapita me opet.

– Da li te rana jako boli?

– Svaki potres mi je novi udar.

Namjestio mi je kabanicu, kojom sam bio ogrnut, kao da bi mi time htio olakšati boli.

– A gdje su te?

– U nogu i prsa! – pokažem rukom.

– Metak? šrapnel?

– Bajoneta.

Pljune na cestu od začuđenja.

– Bajoneta?!... Pa još živiš?!

Nasmijem se njegovom čuđenju.

– Pa zašto ubijaju ljudi jedan drugoga? – okrene se k meni. – Nikad se prije nijesu vidjeli i nikad se više neće vidjeti, a ipak jedan drugoga ubijaju.

– Domovina, – pridometnem ja.

Zamahne bičem.

– E... šta! Samo nije ni tvoja ni moja, već od onih, kojih nema u ovom mrcvarenju. Domovina onih, koji uništavaju poreze i tvoj rad naplaćuju kopjejkama, a sebi broje rublje.

Opet je pljunuo bijesno i zamahnuo bičem. Zatim reče blago.

– Naskoro stižemo u selo i napit ćeš se mlijeka. Pravog, ruskog mlijeka.

Za nekih četvrt sata kola su stala. Na desnoj strani, kakovih dvijesta koraka unutra, stajala je kuća. Dalje na lijevo bilo je selo, kuće sa slamom i daščicama pokrivene. Crkva sa kupolom – pravoslavna – bila je drvena i siromašna.

Kočijaš metne ruku na usta i zavikne:

– Heeej... Marusja!

Glas je odletio, dotaknuo se kuće na desnoj strani i odletio dalje u stepu, tko zna kuda. Nitko se ne odazva. Kočijaš ponovno zavikne otegnuto.

– Maru-usja... a... a!

Začuo se ženski glas.

– Tko zove?... Vasilij Petrović?

– Da, Marijo Ivanovna... Hej, donesi mlijeka! Vozim ranjenika. He-ej, donesi mnogo! Već dva dana da nije ništa jeo.

Digitized by Google

– Odmah, odmah.

Osjetio sam u tom »odmah« saučešće i radoznalost. A kočijaš se okrenu k meni i nasmiješi se.

– Napit ćeš se mlijeka i ozdravit ćeš!

Marusja donese punu zdjelu mlijeka, slatkoga i skoro još toploga. Zadovoljno gledaše jedro rusko djevojče, crvenih, zdravih obraza i smeđih očiju, kako sam pio.

– Da li je naš? – pitaše i njene smeđe oči bile su uprte u mene.

– Sada je naš. A bio je austrijski, – odgovorio je kočijaš.

Djevojčine oči se otvoriše široko, a u njenom glasu bilo je čuđenja i znatiželje.

– Austrijanac? Pa takav je kao i naš... Ranjen?

– Tu, – pokazao sam na lijevu stranu grudiju.

Marusja stupi bliže.

– Pa i govori po našem, – pogleda kočijaša s upitom.

– Naravski da govori, jer je Slavjan, jedan od onih, koji su pod Austrijom! – objašnjavao je kočijaš.

– I pravoslavan?

– Nijesu svi Slavjani pravoslavni, – tumačio je kočijaš. – Ali u Krista vjeruje, kao i mi.

Pa zatim pridometne:

– I ubija, kao i mi.

Marusja ga pogleda i reče:

– Zapovijedili su mu. Nije on to činio svojevoljno.

– I oni, koji su zapovijedili, vjeruju u Krista, – rekao je kočijaš.

Marusja nije odgovorila, već je gledala na prsa, gdje je bila rana. Zatim upita:

– Krvari?

Primjetio sam, da bi htjela vidjeti ranu. Uvijek je nešto neobična vidjeti ranjenog čovjeka, koga vode s ratišta, a osim toga još i tuđinca – čovjeka iz neprijateljske vojske.

Odgrnem kabanicu i pokažem bijeli zavoj oko prsiju, sa krvavom mrljom, mokrom, jer je krv uslijed trešnjave probijala iz rane.

Sitna Marusjina ruka dotakla se zavoja i oči joj se ovlažiše. Pogledao sam u te vlažne oči ruskog djevojčeta i u njeno lice, kojeg su milovali traci jutarnjeg sunca i nijesam se više osjećao osamljenim.

– Siromah, – rekla je iskrenim glasom. – Zašto sve to? Za koga?

Kočijaš mahne bičem.

– Ne razumiješ toga, Marusjo, – odgovori joj glasom punim bola. – Ali vjeruj da će doći dan, kad ćeš i ti razumjeti i mnogi, koji sada ne razumiju. I tada se nećemo klati.

Mljasnuo je jezikom i kola su zaječala.

– Iskrena ti hvala, ruska djevojko, – rekao sam joj slovenski.

Razumjela je. Kimnula je glavicom i mahnula u znak pozdrava.

Gledao sam za njom i klicao u duši:

– Iskrena ti hvala, rusko djevojče, za onu suzu u tvojim smeđim očima. Vidio sam je i ona mi je blažila srce i dušu.

. . . . . .

Sunce je pogledalo na oblake, kao da bi htjelo upitati:

– Zašto se vi, zli duhovi, dižete opet protiv mene? Zašto u svojoj mržnji dižete glavu protiv mojeg, vijekovima označenog puta. Vi me nećete zadržati na tom putu i makar da vas ima kao planina. Ja po njemu koracam kao što mi je određeno i gazim sve ono, što mi se ne makne. Protiv onoga, što mora doći, uzaludna je vaša nagomilana snaga. Ja sam ono, šta je rastjerava. Ja sam ono, šta čisti prostor, na kojem će se dići dvorac u stilu, vama toliko odvratnom, u kojem nema sjena ni zamreženih prozora.

Ali oblaci su gledali mračno i prijeteći. Šta je njima budućnost! Snaga i sila ne dozvoljavaju budućnosti. Sadašnjost je njihova i nju treba držati i slomiti svaki pokušaj sunca, da se ono digne. I tada ne treba drhtati pred budućnošću, ako je snažna sadašnjost. Zato su se dizali i rasli kao ogroman, nepobjediv val, sa svom svojom prijetnjom i neprijateljstvom.

– Pokrij se, ogrni se, – rekao je kočijaš i pokrio me još svojim ogrtačem. – Bit će skoro kiše.

Nisam ga slušao. Moja je duša bila kod onog sunca, u koje su se zalijetavali oblaci.

Kola su drndala i tresla me.

Bol rane nijesam više osjećao. Činilo mi se, da se preselila u kola, koja su škripala i neprestano uzdisala. Postalo mi je tako ugodno i dobro. Gledao sam nebo, sunce, oblake. Vjetar, doletjevši odnekud posve zaduvan, oblije moju glavu i odleti dalje.

– Dobro se ogrni, – opet je ponovio kočijaš.

A ja se nijesam maknuo. Gledao sam nebo. Tamo sam vidio oblake, kako su se približavali suncu, tako sablasno crni i orijaški, da mi je srce zastalo od strave. Sada su navalili na sunce, zgrabili ga i počeli ga žderati, dok ga nijesu prožderali. Nastao je mrak i težina se osjećala u zraku. Kaplje kiše počele su padati na zemlju i na moje lice. I te kaplje bile su kao poljupci, koji su hladili moje zažareno lice i osušena usta...

Kola su jurila... Činilo mi se, kao da su dobila krila, tako su jurila. Nijesu više tresla ni jecala ni škripala. Njihala su se kao na perima po širokoj stepi... Tako se vozio i Čičikov za mrtvim dušama na svojoj trojci brzokriloj... Juri trojka, juri... Još brže juri...

I jurila je kao na krilima sokola.

– Kuda juriš trojka brzokrila, kuda juriš? – smiješio sam se. – Tamo juri trojka! Tamo čeka mati draga i otac. Tamo su prijatelj, brat... Juri trojka!

I trojka juri.

Široko se otvaraju moje oči. Gledaju poznate planine, sve prekrasne. Već sam ih jednom vidio... gdje sam ih vidio? Da, tamo na jugu, u Sloveniji. Gledaj, sunce ih obasjava, sve su zelene i brdo Triglav blista se kao diamant... Ah, trojka brzokrila... Kako su mi poznati ovi krajevi, ta sela, ovi gradovi, te livade i polja... Kako me pozdravlja žamor poznatih šuma i rijeka... Trojka brzokrila... Vanredno juriš... Stepu si projurila, ruske stepe i sada si ovdje, u Sloveniji. Gledaj lica? To je samo san, što sam proživio... Sablastan, odvratan san. Kako bi mogla biti istina, da bi sinovi tih dolina i gora umirali na poljanama Galicije, ubijajući ljude? I onako je zabluda bolesnih mozgova ono strašno međusobno klanje ljudskih tjelesa, koja prije toga nijesu nikad ni vidjela jedna drugo. Kako sam mogao sanjati sve ono, da sam bio među umirućima za domovinu, koja nije domovina?!... Ah, glavo, ti moja bolesna glavo... Ali slušaj trojko!... Čuješ li glasove?!... I pjesme?!.... Čuješ li ih, trojko? Čuješ li ih? Kako su nježne, kako skladne i pune melodije?... Naše su to, trojko, slovenačke...

Suze su mi navrle na oči.

– Kuda si me dovezla, trojko brzokril? Kući... Majci i ocu, prijateljima? Zar si vidjela moju neutaživu čežnju? Gledaj, tamo je rodno selo, na humku kućica, koja se bjelasa kroz drveće... Očinski dom. Mati stoji na pragu i zove oca sva sretna.

Digitized by Google

Kad sam se probudio, bila je noć. Zvijezde su gledale kroz nezastrto okno Električna žarulja bila je zastrta gustom zelenom mrežicom.

– Gdje sam?

Nad menom se nadvilo krasno i milo lice, kao da je iz bijelih liljana sazdano, prožeto nježnim mirisom breskvina cvijeća, okruženo kestenjavom kosom, raskošnom i mekanom i velike modre oči milijuć se me pozdravljale.

– Spavaj... spavaj...

– Gdje sam?

– U bolnici. Dovezli su te malo prije sasma prokisnutog. Spavaj...

Činilo mi se, kao da mi šapće mati i zatvorih oči.

. . . . . .

*

Dnevi su se jednolično vukli u bolnici. Postajali su dosadni. Dosadno je postajalo ono jecanje ranjenih ljudi, koji su u dugim redovima ležali na krevetima, koprcali se i umirali... Samo nekoliko trenutaka zasjalo je sunce u tu veliku dvoranu i rijetko je pogledao mjesečev sjaj u nju. Zatim je opet bilo suhoparno i zagušljivo i zasićeno mirisom ljekarija. Ali šta su bili oni trenuci sunca i mjeseca, kad su gledali kroz stakla u sobu? Kao da prozebao čovjek gleda u daljini vatru. Svjetlost vidi, ali radost topline je daleko od njega.

Usred uzdišućih, ozdravljujućih, umirućih klizile su bijele sjene, jedina utjeha u carstvu očaja. Sa ljubavlju u očima, utjehom na ustima, požrtvovnošću u srcima, klizile su nečujno danju i noću, noću i danju. Liječile su, bdile, posluživale, previjale i tješile. Te sjene bile su robinje uzdišućih, ozdravljajućih, umirajućih.

Vidio sam na onim krevetima, koji su se po dužini i širini redali dvoranom, kako su ležali mladi ljudi slomljenih nogu, prebijenih ruku, prostrijeljenih prsiju, razlupanih glava.

Liječnici su prilazili od kreveta krevetu, zapisivali i naređivali.

Vidio sam još i drugo. Bila je to posluga. Pridošli su tamo, onom krevetu. Uzeli slomljeno tijelo i krevet je bio spreman za drugoga. Kad je izminula noć i osvanulo jutro, odnijeli su i drugoga. Mlado tijelo bilo je puno života, ali svejedno nije moglo živjeti. Na njegovoj koščatoj ruci blistao je vjenčani prsten...

Na prazne krevete donosili su nove i njihove strašne rane su pričale, da tamo vani ubija čovjek čovjeka sa bijesom zvijeri...

. . . . . .

Rana na prsima brzo je zarašćivala. Ali nutarnje krvarenje rađalo je svoje posljedice.

Smrt je stupala mojem uzglavlju, stavljala mi tešku ruku na ranjena prsa i pluća, zalivena krvlju i zaustavljala mi disanje. Njene su oči uronjavale u moje i cerile mi se.

– Nećeš mi izbjeći. I zašto da se trudiš... Podi samnom, – mamila me ona.

A moja su usta šapatom zvala:

– Sestra Gabrijela!

Došla je i sunce je došlo s njome. Njeno lice kao sazdano iz liljana, nadvilo se nadamnom. A smrt je odstupila zlovoljna i okrenula se na pragu:

– Ne ćeš mi izbjeći!

Sestra Gabrijela kao da je čula onaj podsmijeh, zamahnula nehajno rukom i govorila mi:

– Živjet ćeš, živjeti!

A smrt je za dokaz da se ne šali, ugrabila mog susjeda sa desne strane. Uveče mi je još pričao o mladoj ženi i zlatokosom dječaku, kojemu su tek dvije godine. Puno čežnje bilo je njegovo pričanje. Jutrom, kad sam se probudio, nije ga više bilo... Ugrabila je također susjeda sa lijeve strane. Dali su mi nove susjede, uprav dovezene.

Ali i njih je odvela. I još mnoge su odnijeli. Činilo mi se, da tvrdoglavo utire put k meni.

Ali ja sam joj se opirao.

Polako, uporno, korak za korakom odmicao sam smrti, koja je stezala svoju ruku na moja prsa.

– Nećeš izbjeći, – rugala se mojem kašlju. – Nećeš izbjeći!

A sestra Gabrijela otirala moje znojno čelo i hladila vodom moja opaljena usta, govoreći:

– Živjet ćeš, živjeti!

Njen glas i njen smiješak zaglušivali su riječi smrti. Vrijeme je odmicalo i ona je počela većim začuđenjem ogledavati se na me i pitati:

– Zar ćeš mi uistinu izbjeći?

I kad je jednom liječnik glasom nutarnjeg zadovoljstva rekao, da se raduje što je opasnost minula, smrt me ispod oka pogleda i zaustavivši se na pragu dvorane, pitala je:

– Dakle ćeš mi uistinu izbjeći?

– Da! nasmiješeno sam odgovorio.

Od onog trenutka nije me smrt više ni pogledala. Hodala je po dvorani, zaustavljala se kod ovoga, kod onoga, ali moj krevet je izbjegavala.

Sestra se Gabrijela smiješila. Njena ruka popravljala mi je kosu na čelu.

– Kako se osjećaš?

– Dobro, sestrice, vrlo dobro!

. . . . . .

Jednom se sjela k mojem krvetu. Njene modre oči, skrivene pod dugim trepavicama, počivale su na mojem licu.

– Vrlo si oslabio. Tvoji te ne bi prepoznali.

Pogledao sam ruke, koje su bile kao ruke kostura i potvrdio sam.

– Ne bi me prepoznali!

– Je li si iz daleka?

– Od onuda, gdje se dižu visoke gore i gdje raste vino. Jadransko more umiva obale one zemlje, gdje sam se rodio.

– Da li je tamo lijepo?

– Bilo je lijepo. Ali sada te krajeve umivaju suze žena i matera i djece. Jer na hiljade kostiju je razbacanih na razbješnjeloj zemlji.

– Zašto to, zašto to? – uzdahnula je sestra Gabrijela. – Zar zato, da bi slobodni narodi postali robovi, ili zar zato da bi oni, koji žive u bogatim dvoranama, živjeli još raskošnije?

– Zato, da bi raskošnije živjeli oni, koji su natjerali narode protiv naroda, – odgovorio sam. – Jer robovi se ne oslobađaju međusobnim klanjem. Samoistrebljenje ne donaša slobode, već nove okove i veće ropstvo. Iz milijuna vrela prolivene krvi i suza prave hladno zlato, kojim zvekeću ubojice čovječanstva.

Zašutio sam, a i sestra Gabrijela je šutila. Jecaji i uzdasi ranjenih, koji su ležali na krevetima, prodirali su u tu šutnju.

. . . . . .

Sestra Gabrijela dolazila je svakog dana k meni. Oporavljao sam se i njene ruke nijesu mi bile već tako potrebne kao onima, kojima je smrt stajala za uzglavljem, kao prije meni... Ali ipak je dolazila, da mi pruži ljekariju ili da mi previje ranu.

I bilo nam je obojici, kao da nijesmo tuđinci, kao da poznamo jedan drugoga već odavna, kao da nijesmo

Digitized by Google

bili nikad nepoznati, kao da smo bili brat i sestra iz jedne kuće, rođeni od jedne majke...

Bila je zadnja noć u bolnici. Nas, koji smo već malo ozdravili, otpremali su u unutrašnjost Rusije.

U dvorani bio je sumrak. Spavajući disali su jednolično. Tu i tamo je po neki u snu kriknuo, zajecao, prostenjao ime žene ili djeteta nerazumljivim jezikom. Tu i tamo je tko disao brže, teško, kao da sanja teške sne, a zatim se opet smirio. Kroz prozor es probijao mjesečev sjaj.

Vrata dvorane su se otvorila i bijela sjena stupila je u sobu. Približila se mojem krevetu. Osjećao sam u snu njenu blizinu i njen topli dah. Dugo je stajala tako i njene su oči milovale moje lice.

Nadvila se nadamnom. Na njenoj raskošnoj kestenjavoj kosi, na njenom licu, kao iz liljana sazdanom, okupanom u ljepoti breskvina cvijeća, treperio je mjesečev sjaj.

– Zbogom, sine juga!

Osjećao sam te riječi u svojoj duši. Njen dah je pomilovao moje lice i mojih se usana dotakla toplina, nježna i slatka. U mojim je žilama zatrujilo proljeće, blago i prekrasno...

Sjena je otišla i vrata su se zatvorila.

Probudio sam se.

Moj pogled je proletio po dvorani. Sve je spavalo. Mjesec je prolijevao svoj sjaj kroz prozor.

Da li mi se to snilo?... Zar je onaj njen dah, koji je milovao moje lice, onaj dodir njenih toplih usana i proljeće, postrujivši mojim žilama tako slatko i prekrasno, samo san, koji prilazi i odlazi nečujno i fantastično?!...

Tišina u dvorani mi je odgovarala:

– San . . . . . .

Ona suza, sestra Gabrijelo, koja je blistala u tvojim očima, kada je vlak odlazio, ona suza mi je draga uspomena

Sakrila si je ispod drugih trepavica tvojih očiju, ali ipak sam je vidio prelijepu i blistavu, sestro Gabrijelo...

I još sada je u mojoj duši, kao da gledam daleke ruske stepe, široke i nezmjerne, kao da gledam tvoje lice, iz bijelih liljana sazdano, okupano u zori jutarnjoj...

U onim tvojim velikim modrim očima, krije se ispod dugih trepavica zvijezda – suza, koja je nezaboravni melem moje duše.

Srdačna ti hvala za onu suzu, sestro Gabrijelo...

Pregled knjiga

B. TRAVEN: MRTVAČKI BROD.

Joseph Conrad je moguće i protiv svoje volje razotkrio tajnu mornarske sudbine. Usud, koji razlama živote mornara nije nikakva misteriozna snaga, protiv koje se ljudi bezuspješno bore. Taj usud je kapitalizam: kapitalistički posednik brodova je mornarova »sudbina«. Conrad nije sproveo do kraj svoj sled misli. On je istom nagoveštavao one realne snage u uredovnicama brodarskih poduzeća, koje odlučuju životom i smrću ali je zastao na pô puta zaokružen pesimizmom i sarkazmom.

Travenu su odnosi u životu mornara jasniji. On je već skinuo koprenu sa njega. »Romantika momčadi bila je uvek samo nečovečno težak rad i životinjsko postupanje. Kapetani i krmari se pojavljuju u operama, romanima i baladama«. Dok Conrad još naslućuje heroizam gde je golo stradanje; Traven raspoznaje samo umorne likove palubnih radnika i ložača uz čiji se život ne veže ni jedan trak romantike ili – heroizma. Travenovi mornari su proleteri sabrani sa svih strana sveta, isprerešetani i gonjeni, bez domovine, bez broda, bez isprava, koje im garantuju, da su građani, da su rođeni, da uopšte žive. Sabijeni na mrtvačke brodove, njihova je zadaća, da kompaniji pribave visoku osigurninu, pa i uz cenu svog života, koji je i onako bezvredan, jer nije nigde registrovan. Ovi ljudi su izlučeni iz društva bez svoje krivnje, bez ikakvog razloga: njihov je »usud«, da ih društvo ne priznaje jer se u njegovim kartotekama ne nalaze njihova imena. Ali međutim to ne smeta, da i ovi »bezimeni« još trebaju pridoneti »usudu«, cedeći iz svojih telesa profite za kapital. Travenove slike su oštro rezane: svejedno da li se radi o proterivanju mornara bez pasoša iz jedne zemlje u drugu ili se radi o beznadno očajnom životu na kriumčarskim i mrtvačkim brodovima.

Moguće u prvi mah čitaoca buni prejako naglašeni intelektualizam mornara Pipipa. Ovako nisu govorili mornari Jacka Londona. Conradovi kapetani filozofiraju na straži ali ne u ovim razmerima. Ali tendenca rTavena postaje doskora jasna: on se ne zadovoljava time, da daje samo epizode, on hoće da svoje delo poveže u jedan protestni krik. Njegova dokumenta treba da budu i pobude za akciju: društvo, koje iskorištava i leševe treba pribiti na sramni stup! I tu je Travena postaje doskora jasna: on se ne zadovoljava koje treba da prođe kroz ruke svih radnika. Kroz ruke, srce i mozak.

Neobične poteškoće kod prevoda svladao je odlično prevodilac Jovan Popović. Oprema knjige, – naročito uspela montaža, – je kao kod svih Nolitovih izdanja potpuno na visini. **M. K. N.**

DR. ĐURO VRANEŠIĆ: NEUROZE.

Ime Dr. Đure Vranešića susrećemo zadnje vreme veoma često: kao predavača, pisca i lekara. Nema sumnje, da je on danas već jedan od naših najspremnijih i najaktivnijih lekara. U vreme kad još lekari misle, da je njihova glavna zadaća, da nakon toliko i toliko godina imaju auto, vilu i ženu u pelcu, njegova je pojava u našoj sredini tim simpatičnija. Njegova i socijalno izgrađena ličnost, iako je još nažalost prilično osamljena u našim lekarskim krugovima, daje nam ipak neku garanciju, da će naši mladi lekari poći konačno jedinim ispravnim putem, da ne budu samo obrtnici nego i nosioci pozitivnih socijalnih vrednota. Naši lekari su još uvek u pretežnoj većini malograđanski orijentirani i ne zapažaju svoju glavnu zadaću, da rade na regeneraciji produktivne ljudske radne snage.

Ovih dana izdao je Dr. Đuro Vranešić jednu veoma aktuelnu knjigu: »Neuroze (neurastenija, histerija i ostali oblici živčane slabosti)«, u kojoj na popularan način izlaže komplicirane pojave živčanf slabosti, koje sve više uzimaju maha u vijoglavor tempu naših dana. Ovom svojom odličnom knjigom i punio je Dr. Vranešić jednu osetljivu prazninu u naše popularnoj medicinskoj književnosti.

Knjigu najtoplije preporučamo. **Nev.**

Uredništvo: **Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.** — Uprava: **Zagreb, Ilica 55/I.**
Vlasnik: **Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija,** Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovorni urednik: **Dr. Božidar Adžija,** Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara Dragutin Beker, Zagreb, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara Dragutin Beker, Medveščak 47.

Digitized by Google

Krojačka produktivna zadruga

s. o. j.

Zagreb

Ilica broj 49 (dvorište)

izrađuje odijela za gospodu i gospođe po najnovijoj modi.

Čast nam je upozoriti Vas, da nam je prispjela nova proljetna i ljetna roba iz originalnih ENGLESKIH TKANINA.

Cijene su za odijela, uslijed pada funte, znatno pojeftinile. – Izradba prvorazredna.

Nadamo se, da ćete nas i Vi počastiti svojim cijenj. narudžbama.
Izvolite nas neobvezatno posjetiti.

Krojačka produktivna zadruga s. o. j.

„PRESLICA"

TEKSTILNA INDUSTRIJA D. D.

ZAGREB

TELEFON BROJ 28–46
Telegramme: PRESLICA-ZAGREB.

TVORNICA OROSLAVJE

Tkaona – prediona – končanje – bojadisaona i apretura

600 radnika

Pamučne, svilene i polusvilene proizvode

Digitized by Google

Prva hrvatska štedionica

držala je dne 20. februara o. g. pod predsjedanjem g. Miroslava grofa Kulmera, svoju 85. redovitu glavnu skupštinu.

Glavne stavke aktiva, kako je to iz bilance vidljivo, sastoje se iz gotovine u blagajni i kod novčanih zavoda od Din 63,778.000.–, vrijednosnih papira Din 321,308.000.–, mjenične lisnice Din 566,878.000.–, dužnika Din 1.321,085.000.–, zajmova općina Din 87,395.000.–, amortizacionih hipotekarnih zajmova Din 80,115.000.–, nekretnina Din 175,772.000.–, a pasiva iz dioničke glavnice od Din 75,000.000.–, pričuva Din 67,091.000.–, mirov. zaklade Din 25,736.000.–, uložaka Din 1.774,689.000.– i vjerovnika Din 418,434.000.–.

Razmjera za godinu 1931. svršava sa čistim dobitkom od Din 8,375.108.92, odnosno sa prenosom iz god. 1930. od Din 1,430.820.36, sa ukupnim dobitkom od Din 9,805.929.28.

Glavna skupština zaključila je jednoglasno, da se za sada još ne pristupi razdiobi čistog dobitka, te da se isplata dividende odgodi do momenta, kada se prilike na novčanom tržištu posve normaliziraju.

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. • 1. APRILA 1932.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. Božidar Adžija: Problem srednje Evrope.
Neka se zapamti!
Dr. Dušan Pavlović: Charles Darwin (50 godina od smrti).
Mirko Kus-Nikolajev: Marksizam i individualna psihologija.
Slavko Henč: Sudbonosna čarapa.
Emmy Freundlich (Wien): Zadruge i klasna borba.
Vl. Majer: Pozitivni elementi današnje omladine.
Privredne glose.
Miroslav Kras: Mala kronika.
Milivoj Magdić: Slučaj književnika Crnjanskog.
Kratak odgovor beogradskom stožeru.
Proslava Goethea u Zagrebu.
Pregled knjiga:
Povijest hitlerizma.

BROJ 4

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Preporučujemo slijedeće knjige:

Dr. Adžija: Međunarodna organizacija rada	Din 15.–
„ „ Kapitalizam i socijalizam	Din 15.–
„ „ Deset godina ruske revolucije	Din 20.–
„ „ Od Platona do Marksa	Din 20.–
Bauer Oto: Skupoća	Din 6.–
„ „ Balkanski rat i soc. demokracija	Din 4.–
Džafčić: Inspekcija rada i radnički povjerenici	Din 5.–
Engels Fr.: Porekdo porodice, privatne svojine i države	Din 20.–
Ferri Enrico: Socijalizam i pozitivna znanost	Din 15.–
„ „ Što je socijalizam?	Din 3.–
Korać Vitomir: Samoodređenje naroda i socijalizam	Din 4.–
Korać Vitomir: Hrvatski problem (ćiliricom)	Din 3.–
„ „ Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I.	Din 35.–
Korać Vitomir: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji II.	Din 60.–
Kautsky Karl: Socijalizacija i radnička vijeća	Din 3.–
„ „ Ekonomska teorija Karla Marksa	Din 25.–
Dr. Kus Nikolajev: Marks	Din 4.–
„ „ „ Upton Sinclair	Din 16.–
Marks Karl: Nadnica, cena i profit	Din 10.–
„ „ Najamni rad i kapital	Din 6.–
Dr. Marić Luka: Koliko je stara naša Zemlja	Din 15.–
Mesarić Ka: Smjerovi moderne umjetnosti	Din 15.–
Popp A.: Knjiga za djevojke	Din 5.–
Sinclair Upton: Močvara	Din 30.–
Tucović Dimitrije: Celokupna dela I. (ćir.)	Din 20.–
Tomašić Stanko: Tragikomedija slobodnog pera	Din 16.–
Zamjatin Jevgenij: Tamo gdje je vrag rekao laku noć	Din 20.–
* * * Izvadak iz moralne teologije sv. Alfonza de Liguori	Din 4.–
* * * Povjerenik, upute za sve koji rade u radničkom pokretu	Din 8.–
Zakon o zaštiti radnika	Din 10.–
Radnički i namještenički povjerenici (zakonski propisi i upute)	Din 5.–
Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u preduzećima	Din 20.–

Pored toga preporučuje slike-dopisnice socijalističkih prvaka: Maksa, Engelsa, Lassallea, Liebknechta, Bebela, Jauresa, Kautskoga, Matteottia, Vilima Bukšega i drugih.

Narudžbe treba upraviti na adresu:

»NAŠA SNAGA«

jugoslavenska socijalistička nakladna zadruga, Zagreb, Ilica 55/I.

Narudžbe se izvršuju samo uz unaprijed poslani novac ili uz poštansko pouzeće.

ORGANIZOVANI RADNICI I NAMJEŠTENICI UŽIVAJU NAROČITI POPUST OD 30% NA GORNJE CIJENE.

Knjižarama se daje uobičajeni knjižarski rabat.

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

HERM. POLLACKA SINOVI

ZAGREB

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

uništava sigurno štakore i miševe

Dobije se u svakoj apoteci

Na veliko:

„ISIS" D. D. - ZAGREB

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 4. ZAGREB, 1 APRILA 1932 GODINA V.

Dr. Božidar Adžija:

Problem srednje Evrope

Nedavno sam negdje pročitao ovu rečenicu: lakše je bilo nekoć pukovniku Redlu da preko granica prenese ukradene planove austrijskog generalnog štaba, nego da danas netko prenese iz države u državu peču platna za odjevne svrhe. Ovom jednostavnom usporedbom izvrsno je okarakterizovano stanje odnosa između pojedinih, a osobito srednjo-evropskih država. Težnja za što većom autarkijom u industriji i u poljoprivredi u svim svojim popratnim formama: carinske barijere, strogi veterinarski propisi, oteščavanja robnog i osobnog prometa, ograničenja i zabrane uvoza i izvoza, propisi glede prometa devizama, valutarni i tarifni propisi, – sve su to raznovrsne forme skrivenog ili otvorenog privrednog rata, koji, uz neprestane političke trzavice i sukobe među pojedinim državama, teško i skupo plaćaju široki narodni slojevi, osobito kao konzumenti.

Tim strmoglavim putom, kuda ih vodi težnja za autarkijom, da ih preko privrednog međusobnog rata surva u propast idu podjednako velike evropske države: Engleska, Njemačka i Francuska, kao i male, a posebice srednjoevropske, zatvorivši se gotovo hermetički jedna prama drugoj, a da kod toga ni ne vide da im nije uspjelo, da se ni u najmanjem procentu obrane od posljedica privredne krize. Kriza stvarno i prostorno raste, a s njome i najstrašnija socijalna posljedica – neuposlenost. – U ovom članku želimo se ograničiti na prilike i stanje u Srednjoj Evropi.

Razumljivo je, da su se usuprot ovakovog stanja počeli na sve strane javljati glasovi i predlozi za uklanjanje ovog nesnošljivog stanja. I da ne bude nikakove zabune ni krivog shvaćanja ističemo odmah: svi ovi predlozi sa gledišta radničke socijalističke politike nemaju nikakvog osobitog značenja, jer oni nisu kadri da odstrane ono teško stanje, u kojem se nalaze srednjoevropske države. To je stanje posljedica procesa rastvaranja današnjeg privatnokapitalističkog privrednog sistema na čitavom svijetu, koji se može izliječiti tek jednim radikalnim kirurškim zahvatom. Mi ćemo se s tim predlozima, bolje rekuć s predlogom srednjoevropske ekonomske federacije, pozabavati kao sa palijativom, koji bi doduše u svojoj što radikalnijoj i opsežnijoj formi mogao privremeno da doprinese saniranju teških prilika, ali za koji ni sami njegovi protagonisti nemaju smjelosti da ga postave i riješe onako kako bi to odgovaralo današnjem teškom stanju u Srednjoj Evropi.

Besumnje, da je autarkija kao pokret za privrednom samostalnošću, koji je nadošao kao popratna pojava nacijonalno-šovinističkih pokreta, jedno od najvećih privrednih zala, koje vodi k sve većoj neuposlenosti i k obaranju životnog standarda, a to oboje najteže osjećaju široki slojevi radnog naroda. I kolikogod se ne može tvrditi, da je autarkija jedan od uzroka današnje teške privredne krize, ipak je ona osjetljivo pooštrila njezine posljedice. To je bio slučaj baš u malim srednjoevropskim državama. S toga gledišta razumljivo je dakle, da su mnogi krugovi u tim zemljama (predstavnici eksportne industrije u industrijskim zemljama i poljoprivrede u Jugoslaviji i Rumunjskoj) s odobravanjem prihvatili akciju za obaranje carinskih granica, za slobodnu izmjenu rada, robe i kapitala. Radnička klasa ne može principijelno imati ništa protiv stvaranja što većih carinskih i tržnih teritorija, ona u njima može da nađe veće mogućnosti plasiranja u privrednom procesu svoje radne snage, što je osobito važno u doba današnje neuposlenosti, ali ona ipak mora da bude oprezna kod te kapitalističke rabote.

Problem Srednje Evrope nije tek najnovijeg datuma. On postoji od svršetka rata, zapravo od raspada Austro-Ugarske monarhije kada je u Podunavlju nestalo jedinstvenog privrednog i carinskog teritorija, da sad u jačoj sad u slabijoj formi iskrsne, te da sa nastupom teške privredne krize 1929–30 uopće više ne silazi sa dnevnog reda. Jedan od prvih pokušaja njegovog rješavanja bio je lanjski projekt njemačko-austrijske carinske unije. Zahvaljujući francuskom strahu pred ponovnim »Drang nach Osten« Njemačke, koji bi u prvom redu ugrozio Malu Antantu, projekat je pao u vodu. Francuska politika davanja zajmova ušutkala je kod nekojih srednjoevropskih država i one minimalne izjave nezadovoljstva, koje su imale da iz-

Digitized by Google

biju na površinu povodom neuspjeha njemačko-austrijskog projekta.

Poslije tog projekta pojavili su se još nekoji glasovi i predlozi kako da se »riješi« srednjoevropski problem: Briandov plan, koji je nastao, ostao i nestao kao izraz dobre volje jednog dobroćudnog građanskog pacifiste; Benešove miroljubive riječi, upućene osobito Madžarskoj, o planskom uređenju privrednog života u Srednjoj Evropi; predlog peštanskog sveučilišnog profesora Hantos-a o carinskoj uniji Čehoslovačke, Austrije i Madžarske, i mnogi slični predlozi, kojima do ostvarenja manjka i iskrene volje i potrebne snage, jer su se u glavnom rodili u pogrešnoj pretpostavci, da današnje srednjoevropske države mogu potpuno samostalno i slobodno odlučivati osobito u pitanjima svoje unutarnje i izvanjske p r i v r e d n e politike. I konačno dolazi predlog francuskog ministra predsjednika Tardieua, koji govori o stvaranju podunavske ekonomske saradnje, koja bi imala da riješi srednjoevropski problem, razumije se, u intencijama francuske izvanjske politike.

U Tardieuovom predlogu nema nešto osobito konkretnog. Ni forma te podunavske saradnje nije konkretizovana: da li carinska unija, preferencijalni sistem ili što drugog. Tek se iz Tardieuovog memoranduma upućenog velikim vlastima znade, da je zamišljena privredna saradnja Čehoslovačke, Austrije, Madžarske, Rumunjske i Jugoslavije. Dosada jedina pozitivna strana tog plana je ta, da iza njega stoji politički i ekonomski jaka Francuska, ali mu je istodobno velika i prva negativna strana, da on iz te saradnje isključuje Njemačku, tog najvećeg poljoprivrednog konzumenta i najmoćnijeg industrijskog konkurenta u Srednjoj Evropi.

A kakav je odnos među pojedinim državama u Podunavlju, čiju saradnju predviđa Tardieuov plan?

U prvom redu moramo imati u vidu, da se pet u riječi stojećih podunavskih zemalja (Čehoslovačka, Austrija, Madžarska, Rumunjska i Jugoslavija) dijele na dvije različite privredno-produkcijone grupe: Čehoslovačka i Austrija pretežno su industrijske, a Jugoslavija, Rumunjska i Madžarska agrarne su zemlje. Prama tome poteškoće za neku bližu saradnju (pogotovu kad bi se radilo o carinskoj uniji!) proizlaze već iz same privredno-produkcijone strukture tih zemalja.

Doduše ta bi saradnja za Čehoslovačku i Austriju bila povoljna kad bi ona značila otvaranje vrata madžarskih, jugoslavenskih i rumunjskih tržišta za njihovu industriju, isto kao što bi ona bila povoljna za potonje tri zemlje kad bi Čehoslovačka i Austrija dala slobodu na svojim tržištima za njihove poljoprivredne artikle. Ali takovim se iluzijama valjda niko danas ne zavarava. I Austrija donekle, a Čehoslovačka pogotovu, na forsiranje svoje politički jake agrarne stranke, teži za što većom agrarnom autarkijom i u tom cilju raznim mjerama (kontingentiranjem uvoza, deviznim propisima) štiti svoju poljoprivredu, pa je razumljivo, da uoči takovog stanja nije za Madžarsku, Rumunjsku i Jugoslaviju nikako zamamna ni privlačiva saradnja sa tim dvjema državama, koje im nikako ne mogu konzumirati pretičke njihove agrarne produkcije. Iz toga logično slijedi, da ove tri agrarne zemlje ne mogu biti niti oduševljeni konzumenti industrijskih produkata Čehoslovačke i Austrije, već politikom zajmova i dovažanjem stranog kapitala nastoje podići vlastitu industriju, a svoja tržišta rađe otvaraju onim zemljama, koje mogu biti dobri konzumenti njihove agrarne produkcije. Situacija je u tim agrarnim zemljama još i time oteščana, što je usljed teške agrarne krize i njihova kupovna snaga vrlo slaba.

To su, eto, prve i najveće poteškoće, koje stoje na putu francuskom planu. Osim toga, drugi manjak, a ujedno velika poteškoća tog plana jest odsustvo Njemačke iz te srednjoevropske saradnje. Njemačka, danas zemlja visokog kulturnog nivoa i životnog standarta, gotovo isključivo industrijska, može zajedno sa ostalim srednjo-evropskim industrijskim zemljama da bude najjači konzument srednjo-evropske agrarne produkcije, i da ujedno nađe sigurne i solidne puteve i tržišta za plasiranje srednjoevropske industrije. To je isključenje Njemačke iz srednjoevropskog plana još teže i radi toga, što su njemu, na očitu i jasnu štetu ekonomskih interesa Srednje Evrope, kumovali politički razlozi, a da se za to isključenje nije na drugoj strani našla nikakova privredna kompenzacija (politika zajmova – čini nam se – ne može nikako bi ni pametnom, ni dostatnom kompenzacijom); i konačno, što se je tim isključenjem indirektno htjelo pogoditi Sovjetsku Rusiju.

Radnička klasa, posebice u srednjoevropskim zemljama, treba da uloži sve svoje snage kako se i ovo pitanje ne bi riješilo na njezin račun i njezinu štetu.

Neka se zapamti!

Jedna od zvezda katoličke crkvene nauke Dr. H e r i b e r t J o n e o. Min. Cap. napisao je u svom omašnom delu: Katholische Moraltheologie (Padeborn 1931.) na str. 177 ovu jedinstvenu i karakterističnu »moralnu« istinu:

»BEI DER KRIEGFÜHRUNG IST ALLES ERLAUBT, WAS ZUR ERREICHUNG DES ZIELES NOTWENDIG ODER NÜTZLICH IST...«

Dakle otrovni gasovi, avioni-bombaši, izgladnjivanje civilnog pučanstva, bombardovanje nezaštićenih mesta, sipanje plamena itd. sve je to po moralnoj teologiji patera Jonea dozvoljeno, jer »je potrebno ili korisno, da se postigne cilj«. Treba li tome komentara? X.

Digitized by Google

Dr. Dušan Pavlović:

Charles Darwin

(50 godina od smrti).

Od smrti velikog engleskog naturfilosofa Čarlsa Roberta Darwina proteklo je već punih 50 godina, a od pojave njegovog epohalnog dela o Poreklu vrsta 1859 i više od 80 godina tako da su danas prilično stišani duhovi, na polju nauke kao i teologije i zato se o Darwinovom učenju može hladnije razmišljati i nepristrasnije diskutovati. Inače mislim da nema teorija o kojima je u novije vreme više i najkontradiktornije diskutovano, no što su učenja Darwina i Marksa koji su istovremeno živeli i delali. Jer dok su njihovi sledbenici i interpretatori sa neopisanim elanom radili na popularizaciji doktrina svojih učitelja, dotle su protivnici bili najčešće vrlo pristrasni ili čak i sasvim bezobzirni, provocirajući i izmišljajući napade, klevete i podmetanja svake vrste. Tako na pr. Darwina nazivahu svakojakim pogrdnim imenima, a u njegovoj teoriji videli su samo »majmunsko poreklo čoveka« i upoređivali je sa novom modom koja se dopada svetu dok je druga ne zameni ili sa zvezdom repaticom koja nas zanima samo dok je na nebu. Među Darvinovim protivnicima bilo je i dosta pesnika koji su pokušavali da ceo Darwinizam iznesu u nekoliko stihova, na pr. Šiler u Evropi a Ljuba Nenadović kod nas u Srbiji:

»Ja sam bio riba milijon godina,
Kad usanu more ja počel da lajem,
Pa postadoh čovek, al' se grdno kajem.
Onim istim putem moram opet proći,
U različne forme moram opet doći«.

Ali pored svega toga Darwinovo ime ostaće uvek svetlo i uzvišeno, jer je to bila zaista ličnost ne samo puna vrlina i požrtvovanja već i čovek kome je bilo vrlo malo stalo do njegove ličnosti i koji je ceo svoj život bio posvetio usrdnoj i smeloj težnji istini. I zato ni napadi ni klevete koje su na nj prosute, ne mogu pomračiti ime njegovo. A večno ljudsko licemerstvo i nepriznanje koje je otrovalo Sokrata, raspelo Hrista, zar je moglo da poštedi i Darwina?

Pa u čemu je uglavnom Darwinova zasluga u nauci i čime je on ovekovečen u njoj?

Na grobu svoga prijatelja i saradnika Karla Marksa, Fr. Engels je izgovorio ove reči: Darwin je pronašao zakone razvitka organskog sveta, a Marks zakone razvitka ljudske istorije.

Darwinova je zasluga u nauci uglavnom trojaka:

1. Misao o prirodnom razvitku organizama Darwin je mnogo naučnije i dokumentovanije izveo od svoga prethodnika, velikog francuskog naturfilosofa Žana Lamarka. To je tzv. evoluciona teorija ili učenje o transformizmu koje je pogrešno nazvano Darwinizam u širem smislu.

2. Dugogodišnjim smišljenim i istrajnim radom Darwin je uspeo da pronađe glavne uzroke transformacije nižih organizama u više i najsavršenije i ti su zakoni poznati pod imenom Darwinizam u užem smislu. To je Darwinova teorija prirodnog odabiranja u borbi za opstanak.

3. Darwin je svoju teoriju prirodnog (i polnog) odabiranja u borbi za opstanak primenio ina čoveka u cilju dokazivanja prirodnog razvitka čovekovog iz velikog lanca najsavršenijih sisara. To je Darwinova pitekoidna teorija.

Kako izgledaju danas glavni zaključci Darwinskog učenja o prirodnom (i polnom) odabiranju u borbi za egzistenciju, pedeset godina nakon njegove smrti?

Ideja o evoluciji života trijumfovala je svoj puni uspeh i nju su danas usvojile sve biološke nauke. Mnogobrojne skupljene činjenice o evoluciji organizama na našoj planeti nameću se same sobom, a Darwinova je velika zasluga bila u tome što je on sa svoje strane najviše pridoneo rešenju ovoga pitanja.

Zato pak ne stoji tako stvar sa problemima mehanizma evolucije koje je Darwin otkrio i o kojima biologija, po našem mišljenju, ne može još da kaže svoju poslednju reč.

Od sva četiri elementa Darwinova u užem smislu (veštačko, prirodno i polno odabiranje u borbi za opstanak), najmanje je osporavan princip borbe za egzistenciju. Doduše ima tesnogrudnih darwinista koji princip borbe za opstanak razumeju sasvim bukvalno, kao pravilo bez izuzetaka, iako je i sam Darwin, pošto je proučio opažanja raznih autora na životinjama i Negelijevu studiju o biljkama, izjavio u svom Čovekovom poreklu i polnom odabiranju, da je u ranijim izdanjima Porekla vrsta i suviše moći pripisivao uticaju prirodnog odabiranja u borbi za opstanak; ovom pak prilikom, opisujući razna životinjska društva, Darwin sam primećuje »da u ovim društvima nema međusobne borbe već kooperacija, da uzajamno pomaganje održava i slabe i jake osobe i da najbolje napreduje ono udruženje u kome ima najviše simpatije među članovima«. I tako nasuprot tesnogrudim darwinistima koji Darwinovu borbu za opstanak uzimaju kao gvozdeni zakon koji se ne može prekršiti, čime idu dalje i od samoga Darwina koji je ovaj princip shvatao u »jednom širokom i metaforističkom

Digitized by Google

smislu«, – ima i takvih koji umesto borbe za opstanak ističu Kopernikovo gledište, po kome nas priroda savetuje da se ne koljemo već da se pazimo, udružujemo i pomažemo. Viljem Ru je dopunio Darwinov princip borbe za egzistenciju time da borba za život ne postoji samo među individuama raznih i istih vrsta već i između najsitnijih delova tela, među pojedinim ćelijama, a to Darwin nije spomenuo.

Darwinova selekciona teorija već je naišla na veći broj zameraka koje se okreću protiv uloge prirodnog i polnog odabiranja u borbi za egzistenciju. Neki biolozi Darwinov princip selekcije u borbi za opstanak tako razumeju da osobina koju organizam nema a koja hoće da se pojavi, mora biti već tako moćna i toliko razvijena da organizmu može biti od koristi, jer je jasno da osobina koja se tek začela i ima tek da se razvije i postane korisna u potomstvu, ne može dati jedinki nikako preimućstvo u borbi za život. Na pr. rogovi kod vola su odlično odbrambeno i napadno sretstvo, ali oni nisu bili od uvek takvi već su se razvili. I ako su se oni onda u početku pojavili kao mali čvorići koji volu ne mogu poslužiti ni kao odbranbeno ni kao napadno sretstvo, onda ih ni prirodna selekcija nije mogla dalje razvijati. Drugim rečima: osobina koja se odmah sa svojom pojavom na organizmu ne može korisno primeniti, nema ni selektivne vrednosti, a naprotiv ako je ona još odmah u početku aktivna, onda će imati i selektivnog značaja. Ali time se uloga selekcije smanjuje, jer se pretpostavlja da je njen zadatak postepeno i lagano razvijanje korisnih osobina od minimalnih početaka i u toku većeg niza generacija, a ne da je nova osobina još od samog početka sasvim aktivna.

Ovaj prigovor na Darwinovu teoriju prirodnog odabiranja u borbi za opstanak potiče od pogrešnog razumevanja osnovnog pojma variranja. Pitanje je: šta je uzrok varijacijama i jesu li one uvek nasledne?

Sam Darwin svodio je uzroke varijabiliteta na ove faktore: uslovi pod kojima organizam živi, polno ukrštanje, direktni uticaj sredine kao i upotreba i neupotreba organa. Ali sasvim drukčije stoji stvar sa nasleđivanjem individualno zadobivenih osobina. Po Lamarkovoj teoriji o nasleđu koju je i Darwin usvojio, organski svet se neprestano prilagođivao spoljnim uslovima za život i na promenama koje nastaju usled ove stalne adaptacije počiva i celokupni razvitak u organskoj prirodi. Prilagođavanje je dvojako: aktivno, kod životinja i pasivno, kod biljaka. Ukratko formulisana ova teorija glasi da se lično stečene osobine prenose i potomstvu u nasleđe. Po drugoj teoriji filogenetski razvitak organizama nema nikakve neposredne veze sa individualno stečenim promenama organizacije već počiva na promenama kojima je koren u samoj klici. Ovo je gledište frajburškog profesora Agusta Weissmann-a i ono je poznato kao t. zv. neodarvinizam, zbog toga, što u sebi sadrži glavne principe Darwinizma (prirodno odabiranje u borbi za opstanak), ali uz to još i jedan sasvim nov elemenat t. zv. germinalnu ili klicinu selekciju.

Smisao Wajsmanizma je ukratko u ovome: Sve promene u somatičkom delu tela (struktura i oblik tela) ne nasleđuju se već samo prolaze kao privremene osobine organizma i gube se sa smrću organizma. Somatična je promena na pr. kada neko vežbanjem postane atleta i to nije nikakav razlog da i njegovo dete nasledi atletizam. To su t. zv. individualno stečene osobine i one se, po Weissmann-u ne nasleđuju. Drukčije stoji stvar sa plazmatičkim osobinama koje su izražene u klicinoj plazmi ili t. zv. hereditivnoj supstanciji jedra i koje se, po Weissmann-u nasleđuju. Somatičke promene ne mogu imati uticaja na promene u klicinoj plazmi, one ne mogu nikad ni dospeti do klice jer ne postoji most između some i plazme – i to je novina u Wajsmanizmu. Po Weissmann-u uzrok svima varijacijama treba tražiti u klicinoj plazmi i samo one promene koje imaju materijalnu podlogu u promenama konstitucije klice mogu imati hereditivnu, filogenetsku vrednost. Prema tome, po njemu, razvitak organskog sveta nije ništa drugo do razvitak klice koja je sinteza svih osobina vrste kojoj ona pripada i u čijoj je konstituciji izražena priroda jedinke koja se otuda razvija. Konstitucija pak klice kod individua jedne i iste vrste, iako je vrlo bliska ipak nije nikad potpuno jednaka već uvek varira. To su t. zv. individualne varijacije individua i one počivaju na individualnim razlikama klicine plazme (ishrana ima pri tom veliki značaj). Prema tome impuls za usavršavanje, za prirodno odabiranje u borbi za opstanak nije spolja, iz okoline već iznutra, iz klicine plazme: primarna je unutrašnja sredina, plazmatička supstancija, dok spoljna okolina ima samo sekundarni značaj. Weismann ne poriče uticaj spoljne sredine na organizam, ali ono što se tim uticajem stvori to je tek sekundarno i ne može se naslediti. Weissmann je dakle otišao korak dalje od Wiljema Rua, jer ako postoji borba za život među pojedinim ćelijama organizma, onda mora postojati i borba među najsitnijim delotima ćelija. Ove čisto hipotetične jedinice najnižeg reda iz kojih se sastoji klicina plazma, Weissmann naziva bioforama i pripisuje im sposobnost hranjenja, rašćenja i razmnožavanja deljenjem. Više jedinice od biofora su determinante koje određuju prirodu organa i bez njih se ne može ni zamisliti razvitak organa, pošto je variranje determinanata pri-

Digitized by Google

marno a organa sekundarno tako da će organi determinanata sa većom asimilacionom moći postajati sa generacije na generaciju sve veći, jači i razvijeniji. Dokle god se budu razvijale determinante pojedinih organa dotle će se i sami organi razvijati. Ipak ni stalnim razvijanjem determinanata organi ne mogu preći granicu svoga razvitka, jer sada njihov razvitak ne određuju više determinante već spoljni uslovi za život. Prema tome spoljna priroda ne modifikuje organe prema sebi već vrši samo odabiranje između bezbroj varijacija, čiji je uzrok u klicinoj plazmi. Filogenetski razvitak organizama ne počiva na varijacijama koje se javljaju kao rezultat aktivnog prilagođavanja spoljnim uslovima života već kao rezultat onih promena koje se odigravaju u klicinoj plazmi, u heriditivnoj supstanciji jedra.

Prostor nam ne dopušta da se upuštamo u kritiku ovih izlaganja, kao i u druge mnoge prigovore koji su se pojavili povodom Darwinovog učenja. Makakva da je sudbina Darvinizma, jedno ostaje za uvek neosporno: da je Darwin izvršio najdublji i najvažniji uticaj u istoriji naučnih ideja i biologiji.

Mirko Kus-Nikolajev:

Marksizam i individualna psihologija

Marksizam tumači moralne pojave i moralni život u njihovoj ovisnosti od ekonomskih uslova, od materijalne osnove društvenog bivanja uopšte. Moralni život nije zasebna i neovisna pojava nego je uklopljena, utkana u ekonomsko-socijalni život čoveka. Jasno je, da je problem duševnog života, pa problem vaspitanja tog života, posmatran sa strane marksista, u vezi sa socijalnim životom u kome se duševni život razvija i oblikuje.

Duša ili duševni život nije za marksista neka zasebna vrednota nego manifestacija opšte životnosti jednog individua, koja se formira pod odnosima društva u kojem taj individuum živi. I problem vaspitanja, dakle praktična strana formiranja tog duševnog života uvek je u redovima marksista posmatrana u vezi sa društvenim životom. Međutim neki opšti društveni život ne postoji, ne postoji jedna jednolična društvena linija na kojoj bi se taj »društveni« život kretao. Sistem podele materijalnih dobara (produkcijonih sretstava i dobara) već je u preistorijsko vreme stvorio posebnu socijalnu polarizaciju društva, stvorio je dva ekonomska i socijalna pola, na kojima su se ujedno razvila i dva kulturna, pravna, moralna itd. sveta.

Polarizacija je obuhvatila i duševni život i diferencirala ga već prema tome na kojem polu je živeo i razvijao se određeni individuum. Nejednakost u posedu materijalnih dobara stvorila je i nejednakost duševnog života. Duševni život proletera je sasvim drugačiji nego što je to duševni život građanina. – Radi toga je svako uopštavanje pojava duševnog života bilo sterilno i uveštačeno. Psiholozi i pedagozi građanskih škola pošli su u svojim ocenama duševnog života sa posve neispravne baze, da je taj život zasebna, odeljena životna vrednota, koja sa opštim uslovima života i rada čovjeka nema nikakve veze.

Marksizam nije samo izneo na svojim zastavama problem novog društva nego i problem novog čoveka. Tog novog čoveka treba odgojiti a da ga se odgoji treba poznavati i njegov duševni život. Kakav bi to bio odgoj? Marksizam je po svojoj strukturi savršeno deterministican ili kako Marx kaže: »Način proizvodnje materijalnog života uslovljava socijalni, politički i duhovni proces uopšte. Svest ljudi ne određuje njihovo bivstvo, već obratno, njihovo društveno bivstvo određuje njihovu svest«. – Još nedavno se smatralo, da će izmena društvenog života automatski sprodoviti i izmenu duševnog života čoveka, koji je o njemu potpuno odvisan. Ova pretpostavka je u svojoj suštini tačna, ali ona ne iscrpljuje problem. Ne iscrpljuje ga već radi toga, što niz duševnih pojava uopšte i nije u ovisnosti od socijalnih odnosa već ih formiaju pojave, koje su istina izvan čoveka ali nisu u okviru socijalnih odnosa. Kosmičke snage, smrt, bolesti itd. oblikuju i na svoj način život čoveka.

A onda nijedan društveni poredak ne može sam po sebi izazvati one finije izmene duševnog života, koje su njegova karakteristika: on može samo da izmeni u krupnijim potezima profil duševnog života. Za te finije izmene duševnog života potreban je društveni odgoj u svim područjima i na svim linijama. Jedan niz marksista stavio se u službu nove socijalne pedagogije, izgrađujući novi sistem odgoja. Max Adler, Gertrude Hermes, Anna Siemsen, Angelika Balabanova itd. davali su glavne smernice bilo za odgoj novih ljudi, bilo da stečena iskustva odgoja radničke klase usredsrede u novom životnom planu proletarijata.

Ali i taj socijalno-pedagoški sistem nije mogao pokazivati u praktičnim pitanjima značajnije uspehe. Balabanova je na pr. držala u vidu samo odgoj širokih radničkih masa, kao klasne celine, dok je Max Adler nastojao, da iz zasebnih duševnih odlika proletarijata sintetizira jedan tip opšte klasnog vaspitanja radnika. Bez sumnje, problemi, koje su oni nabacili od neobično su krupnog značenja za duševnu orijentaciju proletarijata. Ne samo sprovađanje jednog socijalnog nego i sprovađanje jednog kulturnog i moralnog kolektiva to je u bitnosti odlika učenja ovih marksističkih teoretičara.

*

Odgajanje masa u duhu marksizma je bila glavna zadaća i glavni cilj marksista. Socijalizam je masovni pokret, njegova snaga počiva na klasnoj svesti njegovih pristaša, koji rade na njegovom sprovođenju u delo. Duševna slika radnika sasvim je drugačija od duševne

Digitized by Google

slike građanina. To je danas skoro jasno i onome koga posebna psihologija proletarijata nije naročito interesovala.

Građanska klasa je ne samo po tipu privatne svojine nego i po svom kulturnom i moralnom ajnštelungu potpuno individualistična i egocentrična. Načelo ličnosti je načelo njenog duševnog ustrojstva jednako kao njene praktične delatnosti.

Proletarijat je po svom socijalnom i moralnom posmatranju kolektivistističan: duševni život pojedinca nema svog ličnog žarišta, u smislu egocentrizma, nego je izdanak opšteg duševnog života njegove klasne zajednice. Jedna od najživljijih etičkih manifestacija proletarijata je solidarnost kao refleks duševnog, kolektivističkog aktiviteta. Taj duševni kolektivitet je sasvim logično rezultat one bitne odlike socijalizma, da ide za tim da materijalna dobra prevede iz privatne u zajedničku svojinu.

Već iz ovih osnovnih opreka može se jasno odrediti i polariziranje ostalih moralnih zasada, koje se zadnje vreme tako vidno manifestuju u filozofiji, književnosti, umetnosti itd.

Pred nama ne stoje samo dva ekonomska nego i dva moralna sveta, dve moralne kvalitete između kojih nema veza ni prelaza.

Odgajanje masa je bezuslovno poseban tip odgoja, koji je karakterističan za radničku klasu. Ne radi se ovde o odgoju u masama to jest kvantitativno nego o odgoju mase kao socijalno-kulturne zajednice, dakle kvalitativno. Metodi tog odgoja su posvema oprečni građanskoj pedagogiji i to, ne samo po tipu nego i po sadržini. Vaspitanje masa polazi sa stanovišta, da je masa nosilac socijalno-kulturnih vrednota i da ona kao celina nije objekt već subjekt jedne radnje, jednog istorijskog procesa. Masa je nosilac socijalnog i kulturnog aktiviteta i u tome leži smisao kolektivnosti uopšte.

Praktična strana vaspitanja masa ne vodi brigu samo o ovoj načelnoj, osnovnoj ulozi masa u istorijskom procesu nego nastoji, da prikladnim metodima u masama oživi i održi svest o tom istorijskom procesu. Ili drugim rečima: da njihovo pasivno iskustvo u životu i radu prevede u stadij aktivnog doživljaja.

Ali mi ne smemo pustiti iz vida činjenicu, koju protivnici socijalizma vešto ubacuju u unakrsnu vatru razračunavanja a to je, da ni danas još socijalizam nije obuhvatio sve radničke mase i pokraj vanredno žive borbe za svakog radnika i pokraj sve veće opšte bede u kojoj se radnik guši. To bi značilo, da marksizam ni danas nema onu privlačivu snagu za proletarijati, koju mu inače pristaše pripisuju. Nema sumnje, da vaspitanje masa nije uvek urodilo potpunim plodom, gde je krivnja to ne spada ovamo. Istina je i to, da velik deo proletarijata stoji naprama marksizmu prilično indiferentno a iz vremena na vreme i neprijateljski. Ne leži pogreška ni na marksizmu ni na sistemu klasnog vaspitanja. Ona leži na sasvim drugom području o kome će da bude sada reč.

*

Nije mi namera, da ovde dadnem iscrpniji prikaz učenja Alfreda Adlera. Niti je ovde za to mesto niti sam ja pozvan, da to učinim. Interesuje me samo jedno granično područje Adlerove individualne psihologije i to ono, koje po svom socijalnom značenju ulazi duboko u okvir sociologije i socijalne kritike.

Nije tek od nedavna poznata činjenica, da odnosi i sukobi u društvu izazivaju reakcije u duševnom životu čoveka. Ekonomska struktura društva izmenila je socijalno-psihičke karaktere i stvorila vremenom posebne tipove socijalne patologije. Psiholozi su se zadovoljili opštom konstatacijom tih tipova a Hellpach još govori o logici socijalne patologije. Time je u glavnom bio iscrpljen problem o povezanosti jednog niza duševnih obolenja sa socijalnom sredinom. Dublje se nije išlo niti se je moglo ići jer kauzalno posmatranje duševnih slabosti (uzrok!) onemogućuje svaki dublji uvid u funkcioniranje duše. Zasluga je Adlera da je postavio ispravno pitanje: Kako funkcioniše neka određena ljudska duša pod izvesnim okolnostima, nastojeći da postigne jednu izvesnu cilj?

Naučno delo Alfreda Adlera je odgovor na to pitanje, a jedan deo tog odgovora imade i za nas interesa.

Društvena celina i osećanje za tu društvenu celinu je baza za Adlerovo rasuđivanje. Interes pojedinca treba da je usklađen sa interesima zajednice, pojedinac treba da bude aktivni saradnik u i za svoju socijalnu zajednicu. Orijentacija Adlera je u principu socijalna.

Ali mi vidimo protivno: mi vidimo da su interesi pojedinaca često u upravo bolećivoj formi suprotni interesima zajednice. I taj odnos ispituje Adler. Ali time ne završava svoju delatnost on traži i mogućnost, da se taj odnos korigira, popravi i da se pojedinac vrati svom socijalnom pozivu i svojoj socijalnoj dužnosti.

Individualna psihologija počiva u načelu na osećanju zajednice i njena je zadaća, da harmonizira društveni život i da u pojedincu razvije što veći osjećaj kolektivnosti i značenja te kolektivnosti za njegov pojedinačni život.

Prirođeni osećaj za zajednicu međutim ne dolazi uvek do izraza i ne može da se harmonizuje sa zajednicom. Bilo lična iskustva, naročito u detinjsko doba, bilo uplivi neuravnotežene socijalne sredine onemogućuju u pojedincu, da dovede u sklad svoje »ja« sa društvenim organizmom. Time u vezi ne mogu se razvijati u pojedincu i uslovi, nužni, da izradi i izgradi svoj životni plan u okviru svoje zajednice. Ovakav pojedinac nastoji, da izbegne svojim obavezama prema zajednici, bilo to na koji način, i pokušava na svakom polju, da se povuče pred vršenjem svojih socijalnih zadaća. Međutim reakcija ne izostaje: izbegavanje životnim celjima izaziva čuvstvo manjevrednosti i – neurozu. Neurotičar neprestano balansira između ovog osećanja manjevrednosti i nastojanja, da se posretstvom težnje za afirmacijom svoje lične nadmoći i prestiža reši tog teškog osećanja sopstvene manjevrednosti.

I Adler upire na činjenicu, da se upravo u prvim godinama života razvijaju najodlučniji momenti u duševnom životu deteta, koji i kašnje igraju presudnu ulogu u životu odraslog čoveka. Najjača sila, koja odlučuje formiranjem dečje psihe je osećanje slabosti i manjevrednosti. Kompenziranje tog osećanja manjevrednosti jest i prvo nastojanje, da dete osigura svoj odnos prema svojoj sredini.

Digitized by Google

Pokraj telesnih nedostataka i bolesti, životna sredina odlučno upliviše na duševni profil deteta i time ujedno određuje liniju njegovog duševnog života uopšte.

Ostavimo po strani prvu grupu negativnih upliva na razvoj čoveka od njegovog života kao deteta pa do odraslog i zadržimo u vidu samo drugu grupu: grupu socijalnih okolnosti, koje uplivišu na razvoj duševnog života čoveka. Te socijalne okolnosti u kojima čovek živi od odlučnog su značenja za razvoj čovekovog karaktera i prema tome za njegov odnos prema socijalnoj zajednici.

(Nastavlja se).

Slavko Hemč:

Sudbonosna čarapa

Da taj skroman dio naše odjeće može postati i neobično sudbonosan simbol po svjetsko gospodarstvo, čini se na prvi momenat upravo smiješnim. Čarapa! Ta o njenoj skromnoj funkciji gotovo i nije vrijedno govoriti. Ali u novije vrijeme ona dobiva veliku važnost. Riječ čarapa izgovara se danas sa zebnjom i strahom. Pri tome se dakako i ne misli na njezinu dnevnu funkciju, na tople noge, oble listove, nego na prazne kase, stečajeve, samoubistva, zlo i samo zlo.

Nad svim kontinentima lebdi ovog časa čarapa kao simbol svega zla, besposlice, privredne obamrlosti, beznadnosti, očaja. U kratko: novac malih štediša povukao se u čarapu, jer samo nju još smatraju vrijednom povjerenja. Umjesto da ga ulažu u banke, banke da ga daju privredi, a privreda da nanj plaća kamate, oni ga turaju u čarapu i tako oduzimaju privredi. A kako je novac za privredu isto što i krv tijelu, to ona ne može bez njega da živi, postaje sve slabokrvnija, sve nemoćnija, ona zamire, umire.

A da li je baš zbilja tako? Laiku je teško na to odgovoriti, jer on je obvezan da vjeruje stručnjaku, a stručnjaci kažu da je tako. Naročito za Ameriku kažu da je ta čarapa upravo sudbonosna. Novac da se u nju zavukao i nikako ne izlazi, a što ga više mame i vabe, on se sve dublje zavlači. Mrtva stvar, a toliko svojeglava! Gdje je straha, tamo je bilo i batina, kaže se, a tamo, vele, da je bilo naročito vrućih. Prije toga čarapa je bila prazna, a štogod bi neko uštedio, davao bi na kamate. Ljudi su kupovali razne papire, bankovne i industrijske, nadajući se obilnom ukamaćenju. Neko vrijeme nosilo je to. Ali, i ako privredne arterije trebaju te krvi, ne valja ni za njih što je previše. One prsnu, prospe se toga soka i mnogo ga ode u nepovrat. Preostali sakriva se eto i neće da se vrati cirkulaciji, zavlači se u čarapu.

A radi toga da je u svijetu ta silna besposlica, ta velika bijeda?! Tako nam barem kažu sve novine svijeta, a pišu to baš sami stručnjaci. Mi smo im dakako dužni vjerovati dok god ne raspolažemo shvatljivijim razlozima. O socijalističkom riješenju nećemo ovdje govoriti. Dodamo li još da nam je postojeća financijska »znanost« španjsko selo, to smo time već unapred rekli da ne kanimo pronaći barut.

Ali mi ipak znamo logično misliti, pa nakon što smo toliko puta iz ustiju stručnjaka čuli, da su mali štediše izvukli vrućih batina i da se radi toga novac malog štediše povukao u čarapu, mi nikako ne možemo očekivati njegov povratak, dok mu se ne dade puna garancija, da će se u buduće s njime ljepše postupati. A to mu mora zajamčiti neko, kome će on zbilja moći i vjerovati. Ko bi to imao biti i kojim načinom, to opet treba da kažu stručnjaci.

Ali nas mori fatalna misao: mi naime već više i ne vjerujemo da takovi stručnjaci postoje. – Došli smo već i do apsurdnog zaključka, da sa tim svjetskim gospodarstvom i ne upravljaju pouzdani stručnjaci, da ta nauka nije egzaktna, da ona čak i ne postoji. – Sve to kao ovisi o slučaju. Apsurdna ideja! Najvažniji brod na uzburkanoj pučini – a bez kormilara!? Može li i biti drugačije , kad eto već nekoliko godina glavinja, uz stalnu asistenciju svjetskih finansijskih kapaciteta, a da još uvijek nije našao ni određen pravac! Ako se zbilja radi tek o čarapi, protiv nje postoji dosta star recept. Evo da ga malo osvježimo:

Još pred nekih 25 godina dolazile su iz Njemačke neke novine, koje su služile za propagandu protiv zlatne podloge novca i kamata. Često su prileţale i hrpe raznih banknota po 5, 10, 50, 100, 500 i 1000 maraka. Na okrajku svake banknote bio je kupon za amortizaciju banknote. Ne sjećam se pravo,- ali mislim, da je nominalna vrijednost banknote bila razdijeljena na 10 dijelova tako, da je svake godine vrijedila deseti dio manje, a za 10 godina postao bi to komadić posve bezvrijednog papira.

Takav novac nije nikako za čarapu, jer što dulje leži, to manje vrijedi i konačno gubi potpuno svoju vrijednost. Novac treba – prema nauci izdavača tih novina – da bude samo sredstvo izmjene dobara, a ne sredstvo za štednju i povlačenje dohotka bez rada, dakle kamata. Zlatna podloga da je fiksa ideja bez ikakove realne važnosti – tvrdiše oni.

Bez nužnog predznanja teško je to sve razumjeti. A oni su svojom naukom o novcu i kamatima obećavali riješiti i samo socijalno pitanje. Po njihovom prebačena je sva socijalna borba na posve krivi kolosjek. Kapitalizam, socijalizam, sve je to za njih borba vjetrenjača, jer ključ riješenja leži samo u temeljitoj reformi novca i bezradnog dohotka. Ko primi novac, treba da ga što prije izda. Ako ga ulaže u banku, ona mu neće ni dati kamate, nego mora biti sretan, da mu ga nakon izvjesnog vremena opet povrati. Da to uzmogne, ona ga mora također odmah produktivno upotrijebiti. Novac nam se tu pričinja kao neka tvar, koja hlapi u zatvorenom i otvorenom, pa ako hoćemo da polučimo svrhu, moramo ga odmah iskoristiti, dakle izdati, kupiti, raditi, graditi, producirati i samo producirati.

Digitized by Google

Svakome će biti odmah jasno, da bi bezobzirniji i spretniji brzo zgrnuli imetke u novcu, i u nekretninama i tako opet stvarali na jednoj strani bogatstvo, a na drugoj bijedu. Protiv toga nalazi ta nauka djelotvoran lijek u poreznom sistemu, kojim će se ti viši putem države opet vratiti općenitosti. Glavno je da taj novac svakoga tjera na rad, a nikome ne omogućuje da bez rada živi. Zastoj, kriza, sve je to isključeno, jer sa jelom dolazi i apetit. Ljudi će biti uvijek zaposleni, jer će im i potrebe rasti, a sistem novca vazda tjerati dalje na rad, sistem poreza sprečavati će opet gomilanje velikih bogatstva.

Mi smo ovdje tek površno nabacili neka načela te nauke i njezin ideološki pravac. Ističemo, da su nosioci tog pokreta radili neobičnom žilavošću, ustrajnošću i požrtvovnošću, kakova je svojstvena samo ljudima osvjedočenim o ispravnosti zauzetog stava. Bilo je i kod nas njihovih sljedbenika, koji su također oduševljeno prihvatili tu novu nauku i bolno uzdisali nad potpunom sljepoćom državnika. Spominjemo samo g. Dr. Paju Stanišića, koji je i preveo važnije publikacije Silvije Gesella i dao ih u štampu još godine 1914. pod naslovom »Nova nauka o novcu i interesu«. Knjiga je izdana ćirilicom baš obzirom na Srbiju, koja je za svoje pridizanje vazda trebala stranog kapitala, a mogla je – po ovoj nauci – bez njega, vlastitim sredstvima postići to sve i brže i bolje.

Ali sudbina naših protagonista bila je ista kao i onih u Njemačkoj. Štampa ih je ubila svojom šutnjom. U Srbiji nije također baš niko reagirao i tako je stvar posve zaspala. Tema ipak nije nikada bila aktuelnija nego je danas, pa ne znamo zašto su joj nosioci baš sada tako neaktivni. Ta istom nedavno neke su države napustile zlatno pokriće, bez kojega si financijski stručnjaci nisu mogli pretstaviti stalnu valutu. A šta se dogodilo? Pa – ništa! Niti se srozala engleska valuta, niti je palo povjerenje u nju. Naprotiv, ona se počela jačati, a Englezi drage volje donose svoje zlato i prodaju ga državi za papir. – Dogodilo se eto baš protivno onome, što su stručnjaci očekivali. Možemo li dakle još i dalje vjerovati u njihove dogme?!

Tako prije svega ne vjerujemo ni u toliku važnost čarape u ovoj svjetskoj krizi, koju u novije vrijem nazvaše krizom povjerenja. Smatramo, da je tog novca daleko više u privatnim kasama nego u čarapama. Usljed toga ne vjerujemo da bi baš mnogi mali štediše jauknuli, kada bi se pristupilo ozbiljnom tjeranju novca iz čarape – naravno i iz kasa. Ali to istjerivanje pomoću lijepih riječi neće brzo otvoriti ni čarape ni kase, a vrijeme odmiče, situacija se sve više zapliće. Pa ako su stručnjaci uvjereni, da je zlo u čarapama sviju vrsti, treba osim riječi poći i na djela. Ničija glupost ni zloba ne smije da nekažnjeno i dalje podržaje nastalu bijedu.

Sama tehnika provedbe tih mjera, nije očito najveći problem. Ali zašto da mi čekamo dok sav ostali svijet učaši taj isčašeni zglob? Zemlja, koja ima potrebne sirovine, može uposliti i prehraniti sve svoje stanovnike. U tu svrhu treba na čas otstupiti od posvećenih načela ekonomije i izmjene, barem unutar naših granica. Prema vani neka se balansira starim sistemom. Potražnja novih sistema postala je i tako veoma aktuelna, nakon što se ispostavilo, da sa starim ni idejno baš niko suvereno ne vlada. Panika, osnovana ili neosnovana, može eto da isprazni arterije, da njihovu sadržinu stjera u čarapu, o čijoj benevolenciji tada ovisi biti i ne biti tolikih milijuna ljudi!

Zar nije to i preveć labava osnova za toli golem zadatak.

Emmy Freundlich (Wien):

Zadruge i klasna borba

Zadrugari, koji se bave naučnim ispitivanjem na polju zadrugarstva, uvijek su nastojali da dokažu i obrazlože socijalni karakter zadružnog pokreta. Čak i sami apostoli neutraliteta, kao Dr. Hans Müller i Totomianc, kušaju da zadrže ovaj socijalni i donekle i po njima priznati socijalistički sadržaj zadr. ideje. Ovdje počimlju i vrlo interesantna istraživanja Dra Webera,*) koji nastoji da najprije utvrdi pojmove i da na taj način dođe do potrebitog objašnjenja. U prvom redu on pokušava da fiksira pojam klasne borbe, koju definira ovako: »Sve radnje koje u socijalnom životu proističu svijesno ili čak i nesvijesno iz klasne suprotnosti i koje služe jednoj klasi na korist, a drugoj na štetu, znače klasnu borbu«. Time je rečeno da se ne radi o vanjskoj formi, o svijesnoj volji, nego o posljedicama djela i unutarnjoj biti radnje. Kad komunisti opetovano zahtjevaju da konzumna društva imaju postati ustanovama za opskrbljivanje klasne borbe i za besplatno opskrbljivanje štrajkujućih radnika, onda oni time samo dokazuju da su im vrlo slabo poznate privredne pretpostavke sadašnjice.

Sada nastaje daljnje pitanje: Jesu li zadruge same po sebi antikapitalističke? To apsolutno potvrđuju mnogi, a među njima i nekoji zagovornici političkog neutraliteta. Dr. Hans Müller nazivlje čak konzumnu zadrugu socijalizmom en miniature. On uzvikuje: Doista, kako bi konzumna zadruga mogla postati socijalističkijom, nego li već jeste! Dr. Weber ne slaže se s ovom izjavom i dokazuje da je ne-

*) U prošlom broju »Socijalne Misli« spomenuli smo radnju Dra Heinricha Webera: »Konzum i klasna borba« i to u članku Emmy Freundlichove: »Neutralnost zadružnog pokreta«. Ta je radnja izašla 1927. u zbirci »Socijalne organizacije sadašnjice«, koju izdaje, pod vodstvom profesora Grünfelda, zadružni seminar u Halle. Emmy Freundlich u ovom članku analizira djelo Dra Webera i nastoji da ga nadopuni u onim dijelovima, gdje se prema njenom iskustvu i rezultatima teorije i prakse pokazuju izvjesne praznine.

Digitized by Google

moguće da bilo koja gospodarska ustanova u današnje vrijeme može već predstavljati socijalizam en miniature. Pojedina ustanova može da ima socijalističke tendencije, ona može da bude neke vrste socijalistički zametak, ali nikada ona pod današnjim prilikama ne može da bude toliko jaka da bi mogla iz svoje snage svladati u sebi sve privatno gospodarske tendencije. Gospodarske krize, kao što su to posljednje godine jasno dokazale, djeluju podjednako na zadruge, na sindikate i na sve gospodarske organizacije, pa i sama država u kojoj bi danas socijalisti upravljali ne bi mogla da se potpuno otme ovom djelovanju. Općina grada Beča stoji pod socijalističkom upravom, ali ona još uvijek nije socijalizam en miniature. Ovakovo dokazivanje dovodi samo do još većih zabuna i više može da štetuje nego li da koristi. Ono bi samo imalo da pruži alibi za to da zadružni pokret ne treba da vodi klasnu borbu.

Dr. Weber na koncu svog izlaganja dolazi do zaključka: Konzumno zadrugarstvo nije još socijalizam, ali ono ima tendenciju k socijalizmu, ono je zametak socijalističkih ustanova. To sve više uviđa i samo građansko društvo, pa se stoga sve energičnije odvraća od zadruga i nastoji da putem privatno-kapitalističkih forma postigne ono, što su dosada zadruge smatrale svojom naročitom zadaćom, t. j. racionalizaciju u razdiobi životnih potrepština i proizvodnju za organizirani trg. I doista, zadruge usljed ovog kapitalističkog razvoja dolaze sve više u oštru suprotnost prema privatnom gospodarstvu. Borba koju moraju da vode njemački i švedski zadružni pokret protiv kartela i trustova, kao i borbe koje se vode protiv nastojanja koja idu za tim da obvežu sve trgovce na malo da po istoj cijeni prodaju svoju robu, jesu doista klasne borbe, pa nazivalo se to tako ili ne. Svi ti momenti utvrđuju klasni karakter postojećeg društva, koje konačno svakoga sili da zauzme stav za ili protiv kapitalizma, bez obzira, da li on to hoće da učini svijesno ili nesvijesno.

Rezultati istraživanja Dra Webera mogu da zadovolje samo one naučne krugove i one praktičare, koji sumnjaju u antikapitalistički karakter zadružnog pokreta, ali nipošto ne mogu da zadovolje one koji žele da shvate koje će značenje imati zadrugarstvo kod izgradnje budućeg društva. Dosada se je s marksističke strane u vrlo nedovoljnoj mjeri zauzeo teoretski stav prema zadružnom pokretu. U početku to nije učinjeno, jer se je jednostavno odvraćalo od zadružnog pokreta i smatralo da se on može ignorirati, a danas se to ne čini, jer se smatra da prelazno gospodarstvo još nije u onom stadiju koji bi podrobniju raspravu činio korisnom. Usprkos toga ne može se osporavati da baš u ovom pogledu za socijaliste i za zadrugare, za teoretičare kao i za praktičare, postoji velika praznina, koja se sve više osjeća. Postoji ne samo ta opasnost da se u pojedinim zemljama ova dva pokreta razviju svaki za se i jedan protiv drugoga, nego također još i druga opasnost da se prevarimo u cilju i u propagandi, usljed čega bi mogle nastati poteškoće za buduće socijalističko društvo. Naročite poteškoće ovdje zadaje razlika u metodama. Dr. Weber govori u svojoj knjizi o konstruktivnoj i destruktivnoj klasnoj borbi. Ta je suprotnost danas idejno već svladana, jer nijedan socijalist neće samo da ruši postojeće društvo, nego hoće uvijek i da izgradi jedno novo društvo. Zadruge imaju sada prije svega samo da izgrađuju, njihova borba leži u konstruktivnosti, dočim se njihova destruktivnost svodi jednostavno na preokret u posjedovnim odnosima i u razdiobi gospodarske moći. Ova razlika u metodi dovodi do svih suprotnosti koje postoje.

Opasno je kad isključivi zadrugari i isključivi političari smatraju svaki svoju metodu jedino odlučnom i kad ne mogu da se međusobno razumiju, jer se uopće ne trude da upoznaju kako mi trebamo mnogo putova da bi smo mogli doseći cilj novog društva. Možda je s time u vezi od koristi da spomenemo rezoluciju koja je bila prihvaćena na ženevskom kongresu 1866. i koju je sastavio Karlo Marx. Odsječak o kooperativima glasi:

»a) Mi priznajemo kooperativni pokret kao jednu od sila koje djeluju na pretvaranju sadašnjeg društva, koje počiva na klasnim suprotnostima. Njegova velika zasluga leži u tome, što praktično pokazuje da se postojeći pauperizirajući i despotski sistem podjarmljivanja rada pod kapital može dokinuti pomoću blagotvornog i republikanskog sistema asocijacije jednakih i slobodnih producenata.

b) Međutim kooperativni pokret, ograničen na krljave forme razvoja koje bi mu mogli dati pojedini najamni radnici putem svog udruživanja, nije u stanju da sam po sebi preobrazi kapitalističko društvo. Da bi se socijalna produkcija pretvorila u jedan veliki i harmonični sistem slobodnog i kooperativnog rada potrebne su opće društvene promjene koje se nikada ne mogu ostvariti bez organizirane društvene sile«.

Na kraju se više preporučuju produktivne nego li konzumne zadruge, kao što je i Marx kod sastavljanja spomenute rezolucije imao više u vidu produktivne nego li konzumne zadruge. On nije mogao tada, tri godine nakon osnivanja prve velike nabavljačke zadruge na svijetu,da upozna značenje organiziranoga trga za zadružnu produkciju. Odonda više nitko ne misli kod raspravljanja o zadrugarstvu na produktivne, nego u prvom redu na konzumne zadruge. Usprkos toga izgleda da u ovim Marksovim izlaganjima leži ključ za rješenje mnogih pitanja. U prvom redu svi zadrugari, pa i oni koji odbijaju svako političko djelovanje, priznaju da su zainteresovani u pitanju državne vlasti i državne uprave. Kaufmann čak priznaje da može nastati potreba da se ističu vlastiti zadružni kandidati. U koliko svijesni kapitalistički upliv na države postaje jači, u toliko se naravno povećava i nastojanje zadruga da se bore protiv tog upliva i da traže zajednicu s onim strankama koje su spremne da ih podupiru u njihovoj borbi za priznanje njihove posebne bitnosti. Međutim mi zaista možemo nakon ruskog iskustva kazati da će i država, koja bi prešla u ruke radnika, potrebovati gospodarske instrumente koji će joj omogućiti da tjera doista antikapitalističku gospodarsku politiku. Nijesmo samo mi u Austriji prvi pokušali da stvorimo jednu novu formu za takove gospodarske instrumente – zavod za zajedničko gospodarstvo – nego je i u Rusiji bila stvorena konzumna komuna koja je

Digitized by Google

morala da likvidira u korist zadruga. U Švedskoj, što je naročito interesantno, partija i zadruge stoje na stanovištu da ima samo jedno sredstvo u borbi protiv kapitalizma, a to da su zadruge, jer je praktično iskustvo njihovim pojedinim socijalističkim vladama pokazalo, da sve kontrolne mjere države ne mogu pomoći, te da se kapitalizam može samo onda obuzdati, ako mu se oduzmu sredstva njegovog gospodstva, a u prelaznoj epohi to se može samo onda postignuti, ako se kapitalizmu spriječi da gospodari po njegovim imanentnim tendencijama. Oba klasika engleske zadružne teorije, supruzi Webb, u njihovoj knjizi »Konzumno-zadrugarski kolektivizam pokazali su instrumente koji imaju da preuzmu tu ulogu, a to su obvezatne organizacije konzumenata pod vodstvom općine i dobrovoljne organizacije konzumenata pod vodstvom zadruga. Nitko uviđavan neće ni pomisliti da se s jednom metodom može nadvladati mnogostranost kapitalističkog svijeta. Ali svatko mora da uvidi da politička vlast potrebuje tako jake gospodarske pretpostavke, da ona nikada ne može da se nekažnjeno odreče bilo kojeg gospodarskog instrumenta, koji može da joj posluži. Razvoj svih sredstava vlasti jeste pretpostavka socijalizma.

U marksističkoj i u zadružnoj literaturi manjka jedno znanstveno djelo koje bi prikazalo ove uzajamne odnose i doista unijelo u pravoj mjeri sunca i svijetla. Ono će ipak jednom morati da se napiše. Ne smije se izgubiti iz vida, da se oko nas okuplja na hiljade malih egzistencija neka se misli samo na seljake i domaćice, koje mi u nijednoj drugoj formi ne možemo da obuhvatimo i predobijemo za socijalističko društvo, nego jedino ako ih organiziramo u zadruge i tu tako organiziranu masu uklopimo u plansko gospodarstvo. Kako bi inače mogli da dođemo do istinskog planskog gospodarstva? Može li biti da se jedan dio najvažnije produkcije, odnosno jedan dio konsumpcije izluči iz ovog planskog gospodarstva? I koje bi metode mi mogli da upotrebimo da ovu masu obuhvatimo, ako li ne upotrebimo prokušane zadrugarske metode?

Mi vidimo tu jedno polje djelatnosti koje mora da bude zajednički obrađeno, teoretski i znanstveno, od zadružnih ekonoma i od marksista, da ne bi presušili izvori koji nama svima, a u prvom redu radničkoj klasi, mogu da uliju novog života.

Vl. Majer:

Pozitivni elementi današnje omladine

Već sam u prijašnjem svom članku (»Socijalna misao«, br. 1–2, str. 9) o studentima i sociologiji utvrdio »da je naša omladina sklona jednoj socijalnoj orijentaciji, da je pristupačna socijalnim idejama i gotova da ih ponese, čim joj se nametnu svom svojom snagom«, pa bih sada želio da ispitam, koji su ti pozitivni elementi današnje omladine i kako se formiraju njeni pogledi na svijet.

Ovo naše prelazno doba okarakterisano je kao svako prelazno doba: dezorijentacijom i dezorganizacijom. Malo je tko uvjeren, da ispravno naslućuje, kakve će i kada će nastati promjene, a većina uopće nije u stanju, da bar približno ispravno prosudi sadašnje prilike, pa da prema toj procjeni situacije povuče izvjesne konsekvence i zaključke i na događaje, koji prethode. Mnogo se govori, previše se piše o »stavu očekivanja«, čeka se doista, da se ovaj zamršeni čvor društvenih odnosa sam razmrsi vremenom, jer je ,navodno, »vrijeme najbolji lijek«. Aktivniji pak kopaju po kaosu, izbjegavaju opreke i pokušavaju stvarati spretne kompromise smatrajući oportunizam najzgodnijom politikom. Oni na površinama vrše velike napore, da sačuvaju svoje nasipe i brane pred bujicom i da održe »status quo«, jer za njih i politika »otvorenih vratiju« samo onda vrijedi, kad se radi o tuđim vratima. Ali račun vjerojatnosti nije račun sigurnosti, a kalkulacije su uvijek samo obmame i makinacije. To se znade i zato se rezignirano čeka, strepi i nada. Ipak, eto, nešto će se desiti! Svi to znadu, svi to potvrđuju, svi to Nešto i čekaju.

Razlika je, kod ovog stava očekivanja, između omladine i – da tako kažem – ne-omladine očita: stav omladine je aktivan stav. To sutra više i neće biti »stav« nego akcija. Građanstvo pred Novim strepi, novi ljudi očekuju Novo s interesom. I pripravljaju ga! Omladina se pripravlja za život i nije joj do čekanja milosti s ma kojeg stola. Ona se vrlo čudi, kad joj se govori s prijekorima o pomanjkanju izraza zahvalnosti za ovo što je stvoreno. Ona ne može da razumije, koji su to ti pozitivni faktori današnjih društvenih odnosa, zbog kojih bi trebala da se divi, da bude ponizna i krotka, puna poštovanja i psećje vjernosti. Ona nema ni pojma o velikoj brizi, koja se vodi za nju.

Omladina dakle osjeća potrebu pokretanja, aktivnosti, rada, organizovanja. U ovoj našoj letargičnoj, nepokretljivoj i lijenoj sredini, ovo je jedan od važnijih pozitivnih momenata današnje omladine. Radi se ovdje, dakako, u prvom redu o manifestacijama kolektivnog omladinskog shvaćanja, o mogućim skupnim nastojanjima, kao zbroju nastojanja pojedinaca.

Iza one svjetske pometnje, svjetskog rata, nastojanja su pojedinaca bila upravljena u cilju postizavanja što boljeg položaja u službi, u društvu. Prigovaralo se omladini da je karijeristička. Danas ona pokazuje mnogo manje tih težnja za karijerama i lagodnim životom. Stvar je jasna: svaki se mladi čovjek mora već u po-

Digitized by Google

čecima studija boriti s materijalnim prilikama, pa tako imade dovoljno prilike, da se otrese onog nazovi-idealizma, koji su mu ucjepljivali u srednjoj školi. On gleda na stvari posvema realno kad mu se desi nepravda, ne uzrujava se, jer nije ni prva, ni neobjašnjiva. On tako, posvema realno shvaća i svoja nastojanja ne udaljujući se od života i prilika. On znade da ispravno ocijeni, što i koliko će mu donijeti njegovo buduće zvanje, s kakvim se nadama može baciti na posao. Danas on računa uvijek s minimumom, a ne maksimumom mogućnosti. Javnost i vlasti govore mu o tome, da i on spada u hiperprodukciju. Činovničkih mjesta nema i nipošto nisu privlačiva, privatna mjesta znade da su nestalna, a takozvanih samostalnih inteligenata znade da ima previše. Za mladića, koji za jedan ispit od svoga oca dobiva automobil i novaca za žene, znade, da je velika iznimka i da će ga skoro nestati. Sve svoje karte mladi je čovjek, ako iole malo dublje razmišlja o svojoj budućnosti, položio na promjene koje će se zbiti, ali i u uvjerenju, da ih neće biti bez njega.

Današnji omladinac vrlo mnogo znade o životu. Govori se o »mladim starcima« punih iskustava. Na život se gleda vrlo trijezno. »Dalekim« idealima ni traga. Nastojanje, da se čovjek popne na »posljednju stepenicu razvoja, do savršenstva«, nema važnosti i prepušta se popovima. Mnogo briga zadaje već prva stepenica. Uzdisaji o slobodi čovjeka, o samoodređenju naroda, o idiličnom životu, odgađaju se na vrijeme, kad bude više dokolice. Razni čovjekoljubivi pokreti u borbi protiv »zala i poroka društva« obilaze se, jer odvraćaju od rješavanja osnovnih problema. Filantropi se žale i ismjehuju, jer se znade, da je darežljivost posljedica grižnje savjesti ili vrlo dobro smišljenih računa.

Otresti se društvenih navika, konvencionalnosti, i pravo prosuditi patentirane društvene vrednote, svaku stvar staviti na njeno pravo mjesto bez ikakvih obmama i obzira – to karakterizira nastojanja današnjeg omladinca. I otuda ono zanovijetanje, da omladina ne cijeni »stare vrijednosti«, da je pala »na glavu«. Stvari se gledaju sasvim izbliza, bez maske, bez uljepšavanja. Posvećuje se pažnja samo tim blizim stvarima i njihovim odnosima. Sve što ma kako udaljuje čovjeka od osnovnih problema, ili sve što ma koliko zalazi predaleko i iza mogućnosti u toku razvoja, odbija se. Omladinac niti gleda u đubrištu cvjetnjak, niti gradi kule u zraku.

Ovako na život gleda omladinac, ako uopće gleda. Blizina sadašnjice, zemlje, odnosa društvenih, poznavanje konvencionalnih laži i obmama, iskustvo, znanje, aktivnost oko izgrađivanja samoga sebe – to karakterdiše današnjeg omladinca. Moglo bi se tako govoriti o jednoj kolektivnoj svijesti, o podudaranju gledanja kod omladine, tek nema fizičke povezanosti, organizacije i zajedničkih akcija. Nije svaki pojedinac u stanju da racionalno uči nauku života i da iz života crpi potrebne zaključke, pa se stoga može i razumjeti, da postoji velik broj još neizgrađenih pojedinaca, kad o organizaciji ne može biti govora.

I u nacionalnim organizacijama omladine, nacionalizam se danas ponešto drukčije shvaća nego prije. I nacionalistički orijentariani omladinci vidjet će u grupi, koju zovu nacijom, sklop, u kome se ekonomski momenti podudaraju. Tek im nije jasna vertikalna i horizontalna diferencijacija društva i razlika između obje.

Prlvredne glose

U eri štednje... Kroz decenije slušali smo prepirku između gradske općine i državnog erara radi ubiranja poreza. Gradska općina tvrdila je, da joj posao oko ubiranja poreza nije dovoljno nagrađen i da ju mnogo više stoji, nego za nj dobiva. Gotovo svake godine čitali smo u svim lokalnim novinama posve iste tužaljke. Konačno je na jednoj strani dojadilo, pa od 1. I. o. g. ubire u Zagrebu državni porezni ured sve državne poreze, a gradski porezni ured gradske. – Da tu osim interesa ovih dviju ureda ima još jedan vrlo važan, da kažemo najvažniji interes: interes građana i državljana, jasno je, jer o njima se zapravo i radi. Ipak je taj najveći interes posve zaostao iza onih dviju sporednih interesa. Za građane, koji većinom žive od nekog posla, znači vrijeme novac. Pa ako oni u poreznim stvarima moraju umjesto sa jednim uredom, imati sa dva i tri ureda posla, onda je to dvostruk i trostruk gubitak vremena. Povrh toga i dvostruke takse! Građanstvo, dakle, nastankom dviju poreznih ureda g u b i, i to prilično mnogo. Možda neko drugi dobiva? Da vidimo:

Gradska općina primala je od države za ubiranje državnih poreza nekoliko stotina hiljada dinara. Da, ali gradska općina vazda se tužila, da joj time ni njezin trošak nije plaćen. Ta znamo koliki je personal bio time zaposlen u gradskom poreznom uredu! Bio? Zar ga je sada manje? Personal je ostao isti, tek je u jednoj drugoj ulici okupirana ogromna zgrada, u kojoj još nekoliko stotina osoba rade na tom istom poslu.

Dakle: dvostruk personal, dvostruke prostorije, dvostruki izdaci za tiskanice i formulare, a naravno i dvostruk gubitak vremena svekolikom građanstvu.

Ko je dakle na d o b i t k u? Niko! Ali svi su na g u b i t k u. Gradska općina gubi one stotine hiljada, država sa tim iznosom ne može pokriti nove režije, a poreznici imaju da jedan te isti posao rade po dva i više puta...

*

Pred nekoliko mjeseci, izgleda, nije bilo prečeg posla u Zagrebu nego da se što brže sruši stara bolnica. Tako je bolnica za silu smještena u drugu zgradu, a poznata već nevolja za pomanjkanjem bolničkih kreveta postala je još veća. Prenos bolnice stajao je povrh toga silu novaca. Međutim strši još uvijek ono čudovište – jedan ugao stare bolnice, u kojem se nalazi zakladna ljekarna – a o izgradnji onih gradilišta ni govora. O izgradnji nove bolnice još manje! Rezultat: još veće pomanjkanje bolničkih kreveta, suvišan i posve neproduktivan trošak preseljenja bolnice i – provizorij u nedogled.

Uzmimo sada, da to pitanje nisu riješavala tolika učena gospoda, nego makar samo dva razborita seljaka. Glavu dajemo, da oni nebi najprije srušili staru bolnicu, nego bi najprije dali načiniti plan za gradilišta i zapo-

Digitized by Google

čeli ih prodavati. Sa tim novcem oni bi počeli graditi novu bolnicu i tek u nju, odnosno u jedno njeno krilo, provizorno prenijeli bolnicu. Ako ne bi mogli prodati, oni nebi ni rušili.

Međutim, prekasno je za tučom zvoniti – ali taj provizorij ipak ne može trajati još koju godinu! Zagreb sada ima modernu klaonicu i to za sto godina unapred, ali nema bolnicu ni za danas. Za svojih 180.000 stanovnika nema Zagreb ni toliko kreveta, koliko su ih imale bolnice, dok je Zagreb brojio 90.000 stanovnika! Stanje je prosto neodrživo. Ako smo već sa svinjama i volovima »humani«, budimo i sa ljudima. Mi apeliramo stoga na medicinski fakultet. Medicinski fakultet ima naime oko 120 soba, koje mu ne trebaju ili mu barem predbježno ne trebaju. Zašto se nebi tamo smjestila bolnica za neke bolesti. Onih 120 soba okupirano je za stanove. Stanova ima danas u Zagrebu dosta. Potrebi bolničkih kreveta ima svakako prije svega da se udovolji, to je izvan sumnje. Medicinski fakultet učinio bi samo svoju dužnost, da se za takovo proširenje bolničkog kapaciteta pobrine. Znamo dobro da je medicinski fakultet jedno, a bolnica drugo, ali on ima prostorije, – mi trebamo bolnicu. I škole nisu građene za klinike, pa ipak su to postale i ostale ve ćnekih 18 godina, premda i te kako oskudjevamo na školama.

*

Jedan okružni ured za osiguranje radnika raspisao je dugačkim oglasom nabavu 30 stolica i 30 željeznih kreveta. Ti oglasi u novinama stajati će više nego onih 30 stolica, koje će dobiti za kojih 2300 dinara. A kako cijela nabava neće iznositi više od kojih 17.000 dinara, ne traže ni njegovi rođeni propisi taj skupi raspis, pa taj oglas treba da plati onaj, koji ima da poznaje propise, a on ih ne poznaje ili neće da ih poznaje.

H.

Miroslav Kras:

Mala kronika

HINDENBURG I HITLER. – »KRALJ ŽIGICA«.

Za koji dan biti će u užem izboru stari maršal Hindenburg ponovno izabran predsjednikom njemačke republike. Ali nije od naročite važnosti, da li se »simbolička« glava njemačkog naroda, takozvanog »naroda pjesnika i mislilaca«, zove general Hindenburg ili drugčije. Mnogo je važnija u ovim izborima činjenica, da su njemački socijalni demokrate morali iz državno-političke nužde složno glasati za svog nedavnog protivnika Hindenburga, samo da ne bi bio izabran nacionalni socijalista Hitler; da je Hindenburg manje zlo od Hitlera, o tome nema sumnje, ali je zato ipak jedinstvena pojava, da se jedna socijalistička stranka zalaže svima silama za izbor jednog carskog maršala predsjednikom republike, jednog vojnika, koji je bio najizrazitiji reprezentant one pruske soldateske, protiv koje su se njemački socijalisti decenijama borili. Trebalo je samo slušati izbornu riječ maršala Hindenburga u radiu, da se upozna mentalitet tog starca, koji cijeli svijet gleda kroz prizmu pruske vojničke discipline, i koji poput cara Vilima smatra, da je sada on postavljen božjom milošću na čelo njemačkog naroda. Osim fraza u tom govoru nije bilo ničega, a najmanje nekakav program. Vjerojatno je, da je taj govor morao odbijati ne samo socijaliste, već i naprednije građanske elemente, ali cijela izborna borba bila je vođena u cilju predobivanja pristaša iz Hitlerovog kruga, i Hindenburg i Brüning natjecali su se sa Goebbelsom i Hitlerom u reakcijonarstvu.

Hitler nije imao prilike da govori u radiu, ali je stoga tim neumornije držao skupštine po cijeloj državi, te je po staroj navadi u svojoj štampi donosio te govore pod bučnim natpisom: »Govor spasitelja države«. Ma da se je znalo, da je očajno privredno stanje u Njemačkoj najjači pomagač hitlerovštine ipak se toliki broj glasova za Hitlera nije mogao očekivati, te kao što je dokaz nekog žalosnog stanja, da njemački narod nema u svojim redovima jače ličnosti od Hindenburga, tako je upravo sramota, da je više od jedne trećine njemačkih izbornika glasalo za jednog Hitlera. Taj tip bircuskog političara započeo je svoju karijeru u minhenskim pivanama, te je tamo svaku noć nastupao, kada je već alkohol počeo da vlada glavama slušača. Ustrajan demagog i organizator, Hitler je doskora oko svoje osobe skupio svoju grupu dešperatera i postao najpopularniji čovjek, jer nije škrtario velikim riječima ni velikim pozama, a njegova se je fotografija uz uvijek iste besmislene izreke susretala gotovo dnevno po mnogim listovima. Taj čovjek najsitnijeg kalibra pod redovitim prilikama ostao bi nezapažen ili smiješan, ali očajne ekonomske prilike i senzacije željna štampa napravile su iz njega prvu političku veličinu i idola današnje Njemačke. Nacijonalni socijalisti danas su relativno najjača njemačka stranka, i ostati će to, izgleda, tako dugo, dok im bude dozvoljena uloga opozicije. Jedan dan na vladi – značilo bi već krah, pošto bi unatoč nacijonalističkoga ruha ova partija u stvari u spoljašnjoj politici bila i morala biti popustljivija od današnje (koja se spram Francuske pokriva ukazujući na opasnost hitlerovštine), – a o socijalističkom programu stranke g. Hitlera pokazalo bi se prvi dan njegove vladavine, da – ga uopće nema. Jer sa krilaticama protiv socijal-demokrata, protiv parlamenta, protiv židova itd. može se držati demagoške govore, ali nikako upravljati kompliciranim državnim aparatom. Jedino originalno u programu nacijonalnih socijalista je njihovo lučenje kapitala na produktivni, (»schaffendes«) t. j. industrijski i agrarni kapital, i protunarodni, izrabljivački kapital (»raffendes«), što ga na kamate daju banke i burze. – U praksi doduše to lučenje nije moguće, jer kapitali, što banke daju u promet, nisu ništa drugo no ulošci industrije i agraraca, ili akcije takovih produktivnih kapitalističkih poduzeća. Paradoksalno stanje, da najveća njemačka stranka u principu prihvaća kapitalistički sistem a pobija samo neproduktivni bankovni kapital, održivo je samo u opoziciji a ni časka na vladi.

Juriš Hitlerovaca još je ovaj put odbijen, ali po logičnom računu ovo je posljednji put, da se starac Hindenburg izlaže izbornoj borbi. Poslije njega neće u Njemačkoj biti druge ličnosti, koja bi mogla spriječiti pobjedu Hitleru. Hitler će doći na vlast i tada će se balast hitlerovštine rasplinuti poput mjehura od sapuna. Samo prevelika opreznost socijalnih demokrata a u stvari nepotrebna izbjegavala je, da Hitlera već sada pusti na vlast i spriječila, da Hitler već sada pokaže svoju nemoć.

*

Ništa manje važan događaj zadnjih tjedana bilo je samoubijstvo Ivara Kreuger. Život ovog čovjeka čita se poput romana, a poznato je, da je pred dvije godine Ilja Ehrenburg napisao roman o Kreugeru, gdje čudnom vidovitošću pretskazuje svršetak tog moloha. Svi Rotšildi zajedno nisu iz daleka dali toliko zajmova raznim svjetskim vladama, kao sam Kreuger, i njegov trust šibica najmoćniji je trust na svijetu, te radi pokojnog Kreugera već godinama ne smijemo upotrebljavati samoupaljivače, koji bi nas stajali 10 dinara godišnje (benzina i kamena), već moramo po glavi pušača trošiti godišnje šibica za Din 300.–, t. j. svaki pušač imao je živom Kreugeru plaćati porez od godišnjih Din 290.–, koju rentu sada i mrtvi Kreuger nemilosrdno dalje ubire. Obmanut ludilom sticanja koje se pokriva pod maskom »stvaranja vrednota« nesretni Kreuger nije imao sretnog i mirnog časa, otkako je bio započeo svoje »sretne« finansijske operacije.

Digitized by Google

Tako rekuć sa vrhunca njegove žalosne sreće strovalio se Ivar Kreuger u ponor smrti, kako novine kažu, u momentu duševnog rastrojstva, – dok je u istinu u tom stanju pokojnik već godinama živio, u patološkoj jagmi za novim kapitalom, novim tvornicama, novim zajmovima, novim poslovima i novom brigom. Možda je baš taj momenat duševnog rastrojstva bio momenat svjetlosti, u kome je pokojni Kreuger munjevito brzo uspoznao svu besmislenost svog dosadanjeg života i poretka, kojemu on ropski služi i podržava ga.

Na polju međunarodnih finansija bio je Kreuger jedan od najvećih vojskovođa. On je suvereno upravljao ogromnim svjetskim trustovima a i finansijskom politikom nekih manjih država. Poznavao je svaki zupčanik u komplikovanom mehanizmu svojih tvornica, svaki sastavni dio finansijskog aparata cijelog svijeta. On sa još nekoliko jakih kapitalista bio je stvarno diktator privrednog života poslije svjetskog rata. Međutim nedavno cijeli taj privredno-finansijski mehanizam nije više tako slijepo htio da sluša svoje iskušane upravljače, šta više, oni su pomalo izgubili vlast nad aparatom, koji su sagradili, i taj aparat počeo je hirovito njima zapovijedati. Kreuger i razni manji diktatori i kormilari, postali su igračkom elementa, i ništa im nije pomagalo ni teorijsko znanje, ni praktično iskustvo, – bez vidljivog razloga,koji bi se možda mogao paralizovati, počeli su padati Kreugerovi papiri, proširili su se glasovi o krizi njegovih poduzeća, i tom nevidljivom neprijatelju i hirovima mehanizma, što ga je sam stvorio, podlegli su živci Ivara Kreugera, u momentu duševnog rastrojstva ili u momentu svjetlosti.

Jedno je sigurno: Kreugerov hitac je hitac u kapitalistički poredak.

Milivoj Magdić:

Slučaj književnika Crnjanskog

Ono nekoliko isječaka iz naše dnevne štampe, koji rade o danas toliko već poznatom sporu Bogdanović–Crnjanski, daleko premašuju karakter jednog zatvorenog individualnog spora. Nije njihova važnost u tome, što su jasno ukazali na izvjesne kvalitete jednog književnog radnika. Na taj bi način ovaj slučaj bio brzo likvidiran, već samim tim, što je ogromna većina javnih radnika, koji djeluju u ovoj zemlji osudila tu rabotu.

Ali radi se o tome, što je ovaj slučaj Crnjanski samo simptom jednog određenog stanja, koje uvjetuje, da su se i prije javljala sličnim metodima ovakva gospoda Crnjanski, a da će se javljati i poslije toga ovakva ista gospoda Crnjanski, bez obzira na moralnu osudu takvih metoda sa strane javnog mnijenja.

Jer ovakvi metodi javljali su se u raznim vremenima i bili su osuđeni, pa su opet iskrsavali. Oni nisu uvjetovani samo nekim psihičkim dispozicijama takvih ljudi, nego su uvjetovani baš izvjesnim vremenom, u kojem rastu i množe se,stalno i neprekidno i ne mogu se likvidirati bez likvidacije samog stanja, koje ih uvjetuje.

Apel beogradskih javnih radnika kaže:

»... apsolutno nije bilo dopušteno insinuirati, sumnjičiti i celu stvar postavljati na jedan plan na kome se protivna strane ne može braniti, i to baš u pravcu koji jasno ukazuje da to radi svesno«.

G. Milan Bogdanović kaže:

»ideje koje on (t. j. Crnjanski. M. M.) danas ovako upadljivo brani i suviše su privilegovane, tako da bih i na terenu idejnoga raspravljanja ja svakako imao težak ‚handicap'.«

U čemu je bit ovog spora? Zar u raznim idejnim gledanjima na problem naše kulture? Ili u naročitim pogledima na problem naše prijevodne literature? Ne!

Crnjanski najprije veli:

»... mi ponovno tvrdimo, da je u »Nolitu« g. Bogdanović za svoj rad plaćen; što g. Bogdanović to u formi mesečne plate ne priznaje to zaista nije važno«.

Kada na to g. Bogdanović ponovno izjavljuje:

»G. Crnjanski je tvrdio da sam ja, kao član redakcionog odbora »Nolita« plaćen od toga preduzeća i da me »plata« obavezuje, da služim »potajnim« i »sumnjivim« smerovima. Odgovorio sam mu da to nije istina«.

Redakcioni odbor »Nolita« kojega osim g. Bogdanovića čine gg. Krklec, Kulundžić i Bihaly izjavljuju tim povodom:

»Po sredi su čisto načelni pogledi, da našoj čitalačkoj publici na našem jeziku, treba prikazati savremenu literaturu stranih naroda i iz nje naročito izdvajati dela onih velikih pisaca koji danas kroz književno stvaranje učvršćuju u svetu osećanje međunarodne pomirljivosti i socijalne pravde«.

Kada dakle ti ljudi izjavljuju da nisu plaćeni i da su po srijedi isključivo načelni pogledi, onda produžuje Miloš Crnjanski:

»To je jedina dakle biblioteka, gde redakcijski odbor radi iz i d e j n o g oduševljenja i i d e j n i h obaveza«.

I onda se takvo razmatranje nastavlja:

»Sad mi je tek jasna gotovost urednika S. K. Glasnika (t. j. g. Bogdanovića M. M.) da svaku knjigu »Nolita« u kom je isto »urednik«, pohvali odmah, ekspres, po izlasku, dok su knjige naše književnosti, sa njim mirno spavale mesecima i godinama u redakciji S r p s k o g k n j i ž e v n o g č a s o p i s a, valjda jer tu nije bilo i d e j n o g podstreka«.

»Sad mi je jasna i gotovost g. Gustava Krkieca, sekretara naše berze, da o knjizi »Nolita« objavi po stubac dva u velikoj dnevnoj štampi. Obavezuje ga na to zajednička ideologija sa g. Bihaljijem u to ne sumnjam«.

»Čudim se samo što svoje idealno književno oduševljenje za »Nolitovog« vlasnika i njegovu literaturu ne plasira u našem N a r o d n o m pozorištu i treći član redakcije g. Kulundžić? Ili nam on možda tek sprema u tom pogledu neko iznenađenje?«

Ko je za Crnjanskoga g. Bihaly:

G. je Bihaly dao na te tvrdnje izjave u kojoj je među inim istaknuo:

1. Potpuno je neistinito da izdavačko preduzeće Nolit ma u kakvoj formi plaća svoj redakcioni odbor ili da je prema tom odboru ma u kom obliku materijalno obavezan.

2. Potpuno je izmišljeno da je u Berlinu ili ma gde u svetu izlazio neki časopis po imenu Nolit. A da li je časopis Nova literatura, koji je od g. 1928. do 1931. godine izlazio u Beogradu i kao svi časopisi bio prijavljen nadležnim vlastima i od njih odobren, mogao biti komunistički, ostavljam inteligentnim čitaocima da sami prosude.

3. Nije tačno da sam ja ikada bio osuđen na zatvor, nego sam jedino 1931. bio pod istragom Državnog suda za zaštitu države, koji me uostalom nije ni izveo

Digitized by Google

pred sud, nego je na osnovu § 108. od 1. Zakona o sudskom krivičnom postupku obustavio svaku istragu proti mene.

»4. Časopis »Nova literatura« čiji sam ja bio urednik, nije nikada bio zabranjen, nego je sa moje strane obustavljen.

5. Biblioteka Nolit pokrenuta je u formi književne zajednice još u decembru 1928. godine, dakle ne posle mog »zatvora«, kako to g. Crnjanski na osnovu svojih mističnih informacija tvrdi.

Nakon ovako jasne obrane g. Bihaly-a ispravno je rekao g. Bogdanović:

»Sa uvrede i insinuacije, prešao je (t. j. Crnjanski. M. M.) na klevetu, a sa klevete prelazi sad na potkazivanje i dostavljanje i to lažno dostavljanje«. I dalje. »Neka g. Crnjanskoga ne vara što mu danas takva uloga može izgledati »konjunkturalno« pogodna, jer će mu se ona, ne pred večnošću, nego još pred sutrašnjicom, gorko osvetiti«.

Na ovu i s p r a v n u napomenu podužio je Crnjanski konzekventno dalje:

»‚Sutrašnjica' kojom g. Bogdanović u poslednjem svom odgovoru javno preti, nami je vrlo dobro poznata. Mi smo je videli na ruskom frontu i u Beču pre petnajst godina«.

*

Kod svega toga se može konstatovati ovo: Način, na koji Crnjanski obilježuje izvjesne ljude i stvari, nije nešto, što ima akademsko značenje. To zadire u krv i meso, to uništava egzistencije, radi toga se lome kosti. Mi raspolažemo faktima uzetima iz naše stvarnosti, sa kojima se može dokazati ova tvrdnja.

Takav je posao obično rezerviran za dvije vrste ljudi, jednima je to javna profesija, a drugima tajna. I jedni i drugi (u želji da afirmiraju svoju egzistenciju i da je opravdaju prema svojim poslodavcima) traže nesamo ljude i stvari, radi čijeg su traženja postavljeni, već ako takvih nema, onda ih izmišljaju, onda konstruišu, da se tako učine zaslužnima pred onima, koji ih plaćaju. Takav sam jedan klasičan slučaj imao prilike demaskirati i otkloniti njegove posljedice, no ja se nisam nikada radi takvih pojava previše uzrujavao, jer – konačno – svaki radi ono, što mu profesija uvjetuje.

Ali nigdje u svijetu nije uzus da se sličnim poslom bave ljudi, čija bi misija imala biti nešto sasvim drugo – nešto sasvim suprotno. Primjerice dok je ovima prvima misija (naime plaćena misija, jer takvih misija iz idealizma ne može biti) da ljude špijuniraju, potkazuju i provociraju, dotle je – recimo – misija književnika, da u službi jednog ideala djeluje na ljude sredstvima, koji odgovaraju toj misiji. Taj ideal može biti isti, za koji oni drugi špijuniraju, potkazuju i provociraju, ali je sigurno da književnikovo oruđe u borbi za ostvarenje izvjesnog ideala mora biti isključivo književničko (dociranje, ubjeđivanje, oblikovanje). Inače bi zvanje književnika bilo suvišno i dostajali bi špijuni, denuncijanti i provokateri.

Međutim Miloš Crnjanski to – k a o – da ne shvaća?! Zbilja? Zar se uistinu d a n a s neke stvari mogu ne shvaćati? Zar Miloš Crnjanski (i ako mu koncediramo nesposobnost samostalnog rasuđivanja) može ne znati, što se dogodilo ovome ili onome, kada je i nedužno i nenamjerno pala kakva slična riječca ili aluzija? Zar Miloš Crnjanski može ne znati što znači nekome reći slično što on kaže i kakve to posljedice vuče za sobom u atmosferi u kojoj živimo? Zar Miloš Crnjanski može ne osjećati kuda vodi razgovor i da li je moguća slobodna diskusija između nekoga, koji je privilegovan i nekoga, koji to nije? Zar on može ne znati značenje i dalekosežnost insinuacija kojima se služi?

Miloš Crnjanski je uvriježen, kada se njegovom stupu daje pravo ime i pita »šta je to nepoznato dosad na političkom terenu što sam »dostavio« ja u policiskom smislu«. Kada se uzme u obzir sve ono što je m o r a o Crnjanski znati i osjećati, onda je taj njegov lični stav neobjašnjiv.

Ali – kako iz svega izgleda – Crnjanski ne samo da sve to zna, nego je i te kako sposoban za samostalno rasuđivanje. Inače se nebi moglo ni pretpostaviti da je to isti čovjek, koji je napisao »Dnevnik o Čarnojeviću« i »Seobe«. A to dokazuje i smišljenost sistema, koji je provođen u ovoj polemici sa strane Miloša Crnjanskoga. To dokazuje i sam Crnjanski, kada poslije onog naivnog čuđenja piše »da kod nas politički stav smeta svakom razvitku literature« i da će on tu svoju akciju i dalje nastaviti bez obzira na klevete koja mu se dobacuje. Jedan čovjek od ideja bi ovdje stao i mirno se morao zamisliti, nema li i nešto opravdanog u tim »klevetama«.

Drugo je pitanje koje prelazi lični slučaj Miloša Crnjanskoga, otkuda to sve? Kako su te pojave moguće? Ja sam u uvodu svog članka nešto o tom spomenuo i mislim da je u tom srž problema.

Vrijeme u kojem živimo omogućuje takve pojave.

Eto, nedavno su u štampi objavljeni dokumenti, koji stigmatizuju čitavu jednu grupu studenata, jer se bavi stvarima, koje nisu posao studenata, već jedino onih ljudi od profesije. .. I ti ljudi (ma da su sramotno pobjegli ispred sudskog foruma) busaju se i nadalje u prsa, usuđuju se i dalje – ovako stigmatizovani natupati u javnosti i hvale se – čak – onim radi česa su stigmatizovani.

Da, živimo u vremenu kada su se pomješale granice između onoga što je dopušteno i onoga što nije. U ovakvim prilikama osjećamo da se gubi razlika između onog što se shvata kao moralno i onog što se shvata kao nemoralno: u ovom vremenu formirao se novi tip izvjesne a m o r a l n o s t i.

I zato je danas potrebno, da se sjetimo nekih starih pojmova, koje smo gotovo zaboravili, jer smo ih smatrali pretpostavkom svakog djelovanja, a javnog napose. To je p o š t e n j e, to je l i č n a i s p r a v n o s t, to je kategorisanje po k a r a k t e r u. I kada se u javnom životu oštro provede ta diferencijacija, ona će imati velike posljedice. Jer baš ovo kategorisanje biti će malj po glavi i onim uvjetima, koji omogućuju takve pojave (taj udarac neće biti konačan, ali će pripremiti kraj).

Živimo u vremenu, kada rastu provokatori, denuncijanti i konfidenti kao gljive. Slučaj Miloša Crnjanskoga je samo dokaz ozbiljnosti stanja, kada se metodi provokatora, denuncijanata i konfidenata prelijevaju u literaturu i javni život uopće. Treba samo uvijek držati na umu da su to simptomi jednog određenog stanja

Digitized by Google

i da je najprije potrebno ispravno postaviti problem. U takvom slučaju neće biti samo likvidirano lično pitanje jednog takvog čovjeka u literaturi, već će biti označen put ka likvidaciji svih drugih takvih ljudi – i nesamo onih iz javnog života.

Kratak odgovor beogradskom stožeru

Nekoji su naši saradnici smatrali, da bi bilo potrebno da se opširnije osvrnemo na piskaranje nekog Jovana Popovića u beogradskom stožeru, koji si umišlja, da je autoritativno i definitivno, a sa najkompetentnijeg mjesta izrekao presudu o vrijednosti ili nevrijednosti nekojih naših časopisa, među njima i »Soc. Misli«. Ali složili smo se, da nikako nije potrebno gubiti vrijeme ni trošiti prostor za odgovore na neka piskaranja ljudi, kojima je pero u ruci kao nekoj životinji sedlo. Takovi se ljudi rado razbacuju sa tri-četiri naučene fraze o socijalnoj literaturi, marksizmu, historijskom materijalizmu, a da o tome valjda nisu pročitali ni jedne brošurice. Čitavo njihovo piskaranje pokazuje, da niti najpovršnije ne poznavaju te probleme, a ljudi oko »Soc. Misli« dokazali su i pisanjem u listu, i posebnim edicijama i javnim predavanjima što za njih znači marksizam i kakav je njihov nazor na svijet.

Evo dakle konkretnog odgovora Jovanu Popoviću i njemu sličnim: 1. Govoreći o časopisima kaže Popović, da je slučaj »Soc. Misli« »slučaj svesnog iskorišćavanja jedne ideologije u drugu svrhu, slučaj deformisanja, odvođenja u krivi pravac. ..«, a nekoliko redaka prije ističe kao pozitivni pol među našim revijama ljubljansku »Svobodu«. Mi to o ljubljanskoj »Svobodi«, razumije se, potvrđujemo,tek konstatujemo, da su većina saradnika »Svobode« istodobno i saradnici »Soc. Misli« (Vuk, Talpa, Kreft, Kristan, Ivanuša, Petré). U »Svobodi« ti odlični naši književnici i javni radnici pišu pozitivno, a u »Soc. Misli« deformišu i odvađaju u krivi pravac?!?

2. Konstatujemo, da je članak J. Popovića u br. 3. stožera izašao nakon našeg uvodnika u januar-feruarskom dvobroju (»U peto godište«) i taj je uvodnik – izgleda – mnoge zapekao, a osobito stožerovog zagrebačkog informatora, pa jadnik misli, da nam se sada ovako osvećuje.

3. Upravo je sada kod nas pokrenuta akcija, da se najenergičnijom osudom stane na kraj jednoj od najgadnijih pojava u našem javnom životu, osobito literarnom t. j. denunciranju (Crnjanski–Bogdanović), pa preporučujemo Jovanu Popoviću, da je ne samo denuncijacija na desno, već i denuncijacija na lijevo, osobito kad je lažna, gadna pojava, kojoj će se također brzo stati na kraj.

Završavamo: u buduće mogu razni Popovići, u pomanjkanju i neznanju pametnijeg posla, da piskaraju što ih volja, mi ćemo tek da uživamo u njihovoj žalosti i bijesu, što »Soc. Misao« izlazi, napreduje, širi se i postojano vrši svoju zadaću.

REDAKCIJA.

Proslava Goethea u Zagrebu

Nije Goethe uvek značio ono u i za građansku klasu, što se na pr. sada prigodom 100-godišnjice njegove smrti naglašava na sva četiri ćoška sveta. A naročito ne za nemačku građansku klasu. Nemačka omladina oko 1830. godine, koja je bila avangarda nemačke buržoazije, videla je u Goetheu reakcionara i kontrarevolucionera a u njegovoj »estetskoj kulturi« barijeru, koja je kočila zamah mlade nemačke nacionalne revolucije.

Bilo je to vreme kada je vajmarski olimpijac dremao u bibliotekama i kada je Herweghova bojovna lirika više palila srca nego i najbuntovnije delo Goethea, njegov »Götz von Berlichingen«.

Ujedinjenje Nemačke, triumfalni uspon nemačke buržoazije i konačno njeno traženje, da sebi nađe i kulturnu legitimaciju odlučuje preokretom u nemačkom društvu. Građanska klasa poteže Goethea i klasike i formira od njih reakcionarne štitove protiv prodiranja novih umetničkih stremljenja, stavlja ih u službu svojih interesa i raznosi njihovu slavu preko svih kontinenata. I od svih klasika na prvo mesto se istura »građanin sveta« Goethe, dok nemačka buržoazija najmanje simpatija prinosi najkarakternijem klasiku – Lessingu, koga istom socijalist Karl Mehring postavlja na pravo mesto.

Nema sumnje, ima i iskrenosti u građanskom kultu Goethea. U seni njegovog džinovskog individualiteta, građanska je literatura našla podesno mesto za svoje individualističke manifestacije. Goethe, bez sumnje najgenijalniji individualist sviju vekova, bio je kao stvoren, da se njime demonstrira večnost i neprolaznost individualističke kulture i njenih vrednota.

Ali isto tako nema sumnje, da ta »večnost i neprolaznost« može imati svoje korenje samo u klasnom društvu, gde se kultura individualiteta iskupljuje strahovitim žrtvama i neograničenim stradanjem. Veličina Goethea stoji u direktnom omeru sa životnom i kulturnom snagom klase, koja ga izdiže. A nad tu klasu se spušta suton... Moguće je ova proslava neki zdvojni pokušaj građanskog kulturnog života, da se još jedared afirmira sa svojim najznačajnijim kulturnim ideologom. Da još jedared istakne kult heroja i ličnosti, kult teorijske i praktične individualnosti.

I nekako nije slučaj, da u New-Yorku govori o Goetheu Gerhard Hauptman, koji je u mladim danima također napisao svog socijalnog »Götz von Berlichingen« »Tkalce«, da posle zaroni u olimpijski misticizam, zaogrnut priznanjem svoje klase, koja ga je meko smestila na jastuke tantijema i dividenda. I nije čudo, da francuska građanska klasa desnom rukom postavlja lovore na čelo mramornog Goethea, dok levom rukom pretresa žepove nemačkog naroda. Ta što treba da zna desnica što radi levica... Pa konačno nekako nije ni čudo, da i naša građanska klasa slavi Goethea i to naravno preko svoje literarno »najelitnije« organizacije – Pen-kluba. Pa onda redom sva građanstva sveta.

Goetheov lik postao je simboličan za one vrednote, koje građanska kultura još smatra živim i trajnim. A to su vrednote njenog apsolutnog individualizma i egocentrizma, koje se danas podvrgavaju kritici i analizi. Ono što je Goethe govorio o braku, ljubavi, ženi, politici, revoluciji, društvu sve je to arhivska građa za monografije i biografije. Goethe umetnik: besumnje. Ali sve su to genijalno izrezbareni umetnički okviri u kojima je sasušila, ispucala sadržina.

Mi ne možemo i ne ćemo pustiti iz vida, da dok postoji klasno društvo, da je svaka umetnost klasna umetnost i prema tome u službi klasne borbe. I Goetheova je umetnost klasna umetnost, pa i njegov »opšte-čovečanski« Faust. I građanska je klasa sa puno prava položila svoju ruku na Goethea jer i on je krv od njene krvi. Ako je u Faustu Goethe dao maksimum svoje umetničke invencije on nije mogao da prede okvire gra-

Digitized by Google

današnjeg shvatanja sveta. On je jedino u taj svet mogao uneti ponosnu liniju svog aristokratsko-patricijskog »Ja«, koja i danas još imponuje svakom građaninu.

U svom pismu g. Dr. D. Domjanić (upućenom proslavi Goethea u Narodnom Pozorištu dne 19. o. m.) ističe, da je Goethe imao mnogo srca za sirotinju. Pustimo po strani, da li baš »sirotinja« treba »srca« pa i Goetheovog, ali ova opaska ne stoji i niti je potkrepljuje stih koga g. Domjanić citira (Wer nie sein Brot mit Tränen ass itd.). Ne, Goethe nije imao »srca« za »sirotinju«: on je pokraj tog društvenog sloja prolazio onom istom patricijskom ohološću, smatrajući ga kao sretstvo, kao što je i žene smatrao samo kao epizode. Čovek, koji je u igri sila i napetosti života video njegovu suštinu, (Faust) taj se nije mogao osvrnuti sa svoje olimpijske visine na »sirotinjsku gamad«.

Zagrebačka proslava Goetheove godišnjice pokazala je jasno, kako se građanii još danas rado sunčaju u sjaju Goetheove ličnosti: svejedno da li u Berlinu, New-Yorku, Zagrebu ili Tokiu. Ali ako su se naši literati već hteli sunčati, onda je barem ta čitava procedura mogla biti ipak malo smišljenija i u prvom redu ukusnija. Ako se Goetheu može sve zameriti, jedno mu se sigurno ne može, a to, da je imao ukusa. Nije to moguće ni bila Goetheova proslava već proslava Pen-kluba prigodom godišnjice Goethea? Čini se da je Goethe trebao da posluži kao pregačica mnogim ambicijama. Osim kratkog i informativnog predavanja g. Matla iz Graza (Goethe kod Slavena) sve je ostalo bilo bledo, nategnuto i prazno.

»Elita duha« okupljena u zagrebačkom teatru imala je prilike da čuje i vidi, da duh njene klase još nakon 100 godina budno obilazi preko Globusa: u znaku večnosti i neprolaznosti . . .

M. K. N.

Pregled knjiga

POVIJEST HITLERIZMA.

U zadnje vrijeme izašlo je u Njemačkoj i Austriji nekoliko knjiga o pokretu njemačkih nacijonalnih socijalista. Raznovrsna su stanovišta, koja te knjige zauzimlju prama Hitlerovom pokretu: ima ih, koje praznom frazeologijom i oduševljenjem govore o novom mesiji, a ima ih, koje kritički prikazuju plitkost tog pokreta. U tom pogledu najbolja je knjiga Ernesta Ottwalt-a: »Deutschland erwache«, koja u objektivnoj formi prikazuje dimenzije hakenkrajclerizma, njegovu unutarnju prazninu i njegovu ovisnost od teškog kapitala.

Ottwalt nam prikazuje povijest njemačkog nacijonalnog socijalizma, koji se je rodio iz dviju komponenta: iz ograničenog malograđanskog nacijonalizma i iz antisemitizma. Povijest njemačkog nacijonalizma nije duga. Još godine 1866. nije bilo njemačke nacijonalne svijesti. Tada su se još Prusi borili protiv Hanoveranaca i Austrijanaca, Bavari protiv Prusa, a u čitavoj Njemačkoj bilo je toliko nacijonalnih osjećaja koliko je kneževa vladalo. Niti osnutak Njemačke države god. 1871. nije izazvao baš toliko nacijonalnog oduševljenja koliko su ga poklonici njemačko-francuskog rata opjevali. Odviše je veliki bio otpor feudalnih partikularista protiv državnog ujedinjenja. U ono doba slavilo se je u Njemačkoj starog rimskog klasika Tacita, koji je prikazivao Germane kao ljude vjerne, hrabre, borbene, velikodušne i koji su volili . . . piće. Gojio se je kult starih germanskih junaka, pa i danas hakenkrajcleri nastoje da nađu direktnu vezu između germanskih »hercoga« i vođe Hitlera. Historičar Hohenzolerna Henrik von Treitschke (1834.–1896.) tvorac je one poznate sentence: »Jaki pojedinci stvaraju historiju«; ta je »naučna« sentenca svojim negiranjem ekonomskih činjenica prouzročila mnoge zablude u glavama Njemaca. Ta je ideologija dovela do njemačkog imperijalizma, do »Deutschland über alles«, do Krupa, do bagdadske željeznice, njemačke pomorske politike i konačno svjetskog rata. Filozof i ideolog hakenkrajclera postao je Paul de Lagarde (1827.–1891.), profesor teologije u Tübingenu, koji je protiv materijalizma njemačke buržoazije i inteligencije postavio svoj izmišljeni, nehistorički ideal »njemstva«. Lagarde je vidio spas u revolucijonarnom konzervatizmu: domovina, ali idealistička, privatno vlasništvo, ali ne kapitalizam, poduzetnička inicijativa, ali ne izrabljivanje! A sve to s ukrasom njemstva. Autoritativna, monarhistička država. Lagarde je postao otac pangermanskog pokreta, koji je preteča hakenkrajclerizma. Taj je pangermanizam slavio orgije za vrijeme rata propovijedajući da pol Evrope pripada Njemačkoj i dovodeći sve u vezu s njemačkim ratnim ciljevima, čak i Goethe-a s plinskim ratom!

Kad se je njemačka fronta slomila i revolucija odstranila stari poredak, nastupila je dizorijentacija malograđanstva. Ali ono se je brzo snašlo čim su branioci starog režima počeli napadati republiku. Veliki broj bivših oficira ostao je bez egzistencije. I počeli su organizirati monarhističke pučeve. Reakcija je uzela novu firmu: revolucijonarnu i proletarsku. Počela se je brinuti i za radništvo. Inflacija i ekonomska bijeda uporedo s neuposlenosti tjerale su proletarijat u njezine redove. Došao je Hitler i uspio je sa svojim agitacijonim geslom: »protiv židova, socijalista, Francuza i versaljskog mira«. Njemački purger, ožalošćen radi nestanka sjaja carske vojske, vidio je u oružanim formacijama hakenkrajclera, Stahlhelma i Kyffhäusera svoj stari ideal i nasljednika obožavanog militarizma. Hitlerov đak Erich Czech u svojoj knjizi »Hitler, eine deutsche Bewegung« kaže kad je Hitler u minchenskoj pivovari pročitao 25 tačaka svog programa, da su se burom pljeska zatresli zidovi pivovare.

Antisemitizam, koji uz nacijonalizam, sačinjava glavnu sadržinu hitlerizma, čisto je njemačkog porijetla i postao je izvoznim artiklom iz Njemačke u ostale zemlje. Njegov je propagator bio već Bismarck, premda je podržavao dobre veze sa židovskim kapitalistima, što mu uostalom današnji hakenkrajcleri zamjeravaju. Osnivač njemake kršćansko-socijalne stranke, berlinski dvorski kapelan Adolf Stöcker, promijenio je svoj prvobitni socijalni program u program antisemitski i reakcijonarni. Poslije njegove smrti godine 1909. stranka se je raspala i antisemitski elementi prešli su u agrarnu i nacijonalnu njemačku stranku. Sve te antisemitske skupine i grupe skupio je Hitler u svoju stranku. Godine 1920. prekupio je on antisemitski minhenski listić »Völkischer Beobachter« i učinio ga centralnim organom svog pokreta. Hitlerov rasni program propagira, da njemačkim državljaninom može biti samo čistokrvni Njemac. Prama toj teoriji trebalo bi preko polovice Njemaca isključiti iz naroda, jer su potomci starih polabskih i baltičkih Slavena.

Na koncu zaključuje Ottwalt, da je čitavo djelovanje Hitlera i njegovih sljedbenika usmjereno u korist velikog kapitala. Iza Hitlera stoji ogromni kemički trust J. G. Farben, koji diktira čitavoj državi. Na zapovijed tog trusta obaraju se radničke nadnice i uvađaju se protuustavna naređenja iz nužde. Hitler i njegova stranka rade za kapital tog trusta, za novu, za kapitalističku »treću državu«, koja će nositi naziv »J. G. Deutschland«.

R. Ill[illegible].

Uredništvo: Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III. — Uprava: Zagreb, Ilica 55/I.
Vlasnik: Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovorni urednik: Dr. Božidar Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara Dragutin Beker, Zagreb, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara Dragutin Beker, Medveščak [illegible] 7.

Digitized by Google

Krojačka produktivna zadruga

s. o. j.

Zagreb

Ilica broj 49 (dvorište)

izrađuje odijela za gospodu i gospođe po najnovijoj modi.

Čast nam je upozoriti Vas, da nam je prispjela nova proljetna i ljetna roba iz originalnih ENGLESKIH TKANINA.

Cijene su za odijela, uslijed pada funte, znatno pojeftinile. – Izradba prvorazredna.

Nadamo se, da ćete nas i Vi počastiti svojim cijenj. narudžbama.
Izvolite nas neobvezatno posjetiti.

Krojačka produktivna zadruga s. o. j.

GODIŠNJA PRETPLATA 50'— DINARA; POLUGODIŠNJA 25'— DINARA; POJEDINI BROJ 5'— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8'— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2'— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. ▪ 1. MAJ 1932.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. B. Adžija: Kojim putevima.
Sigma: Socijalizacija ili državni kapitalizam.
Dr. A. Božinski: Opet o krizi.
M. Kus-Nikolajev: Marksizam i individualna psihologija.
M. Magdić: Knjiga o Glembajevima.
L. T.: Tragedija Sergija Jesenjina.
M. Kus-Nikolajev: Socijalna kritika Grosza.
M. Magdić: O skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene.
Josip I. Busija: Kata.
U. Sinclair: George Sand.
Knjige: Povijest crvene zastave.
Žene u francuskoj revoluciji.
Pismo Ivanuše i moj odgovor.

BROJ 5

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Nova trgovina! Nova roba!
Nove jeftine cijene!

Velegradski uredjena trgovina

Grand Magazin

Nikolićeva 4 Zagreb Nikolićeva 4

pruža priliku svakome, da se dobro i jeftino obuče.

Veliki izbor svakovrsne robe kao:

MUŠKE MODE. Svih vrsti rublja, kravata, čarapa, podvezica, žepnih maramica, svakovrsnih pribora što pripada muškoj modi.

ŽENSKE MODE. Ženskih čarapa od sasvim jeftinih do najfinijih svilenih u ogromnome izboru. Mnogo vrsti kombinezona i gaćica. Steznika iz gumene tkanine kao i ostalih raznih steznika uz reklamne cijene. Veliki izbor rukavica tricot i kožnatih. Ženskih taški iz prave kože uz naročito jeftine cijene i t. d., i t. d.

SVILENIH TKANINA. Svih vrsti modernih tkanja u pravoj i umjetnoj svili u glatkim i štampanim bojama. Veliki izbor svila za žensko rublje, postave i jorgane.

VUNENIH TKANINA za muška odijela od jeftinih do finih engleskih tkanja. Veliki izbor tamnih tkanina za svečana odijela, te tkanina za ogrtače za svako godišnje doba. – Za damske haljine i ogrtače, kostime i športske odjeće.

PLATNO pamučno kao i laneno za svaku kućnu porabu. Veliki izbor garnitura za privatnike kao i za uređaje hotela i gostiona. Kupaće frotir tkanine i ručnike i t. d.

KRATKE, PLETENE, NAKITNE I GALANTERIJSKE ROBE U VELIKOM IZBORU.

Naročito upozorujemo na to, da mi mnogo polažemo važnosti i na dobre kvalitete robe, pa je stoga važno da za jeftine cijene dobijete i dobru robu, a to u GRAND MAGAZINU dobijete.

Mi uvijek stojimo na principu: Jeftine cijene, mala zarada, veliki obrt. – Vaš interes zahtijeva da posjetite

GRAND MAGAZIN u Nikolićevoj ulici 4

ŠUMSKA INDUSTRIJA FILIPA DEUTSCHA SINOVI

ZAGREB
Vrhovčeva ulica br. 1
Telefona broj 47

Parna pilana u Turopolju
Export najfinije hrastovine

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih **dimenzija**

Utemeljeno godine 1860.

Najstariji domaći osiguravajući zavod

„CROATIA"

osiguravajuća zadruga u Zagrebu

osnovana po općini slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u Zagrebu. u vlastitoj palači, na uglu Masarykove i Preradovićeve ulice, a svoje podružnice u Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Novom Sadu, Sarajevu i Splitu te oko 2000 zastupstva i povjereništva u svakom većem mjestu države.

Jamčevna sredstva zadruge iznose preko Din 130,000.000'—. Do sada isplaćene svote premašuju već iznos od Din 150,000.000'—.

„CROATIA" preuzima uz povoljne uvjete sve vrsti osiguranja.

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 5. ZAGREB, 1 MAJA 1932 GODINA V.

Dr. Božidar Adžija:

Kojim putevima

Dijalektičkim razvojem t. j. uzajamnim uticajem suprotnih socijalnih i materijalnih snaga razvijao se i razvijati će se i u buduće čitav društveni život. Tim dijalektičkim razvojem mijenjala su se i mijenjat će se i društvena uređenja. Za samih zadnjih 50 godina struktura je današnjeg života doživjela ogromne promjene i ne griješimo kad tvrdimo, da se društvena dinamika neće zaustaviti kod dosadanjih promjena. Bila bi ali opasna iluzija vjerovati, da će se taj razvoj odvijati bez aktivnog učešća radničke klase.

I baš to pitanje aktivnog učešća radničke klase u razvoju društvenog života jedno je od najvažnijih pitanja modernog radničkog pokreta. To je pitanje, poznato pod nazivom metoda i taktike, u poratno doba u tolikoj mjeri uzbunilo duhove i razbuktalo strasti, da je došlo do potpunog rascjepa sa svim njegovim strašnim posljedicama u redovima međunarodnog klasnog radničkog pokreta. I makar izgleda, da se je to pitanje, bar u javnim polemikama, donekle stišalo, ipak je ono još uvijek jedno od najvažnijih pitanja za radnički pokret u svim zemljama.

Taktika i metode, kojim ima radnička klasa da se služi u vršenju svog programa i postizavanju svog cilja, nisu nikakova okamenina ni dogma, koja jednoć postavljena ne može više da se mijenja. Svakom marksisti mora biti više nego jasno, da kao i sve ostalo tako i borbena taktika radničke klase donosi sobom nove i nove unutarnje suprotnosti. I baš u nastajanju, razvijanju i međusobnom pobijanju te ponovnom nastajanju tih suprotnosti oživotvoruje se ono, što nazivamo taktikom i metodama. Ona taktika, koja je danas ispravna i svrsishodna, sutra već kod promjenjenih ekonomsko-socijalnih i klasnih odnosa u društvu, nije tačna ni ispravna. Ko nije u stanju ili neće da uoči te društvene promjene, ko postaje dogmatičar raznih smjernica i formula, taj neminovno mora da počinja teške i sudbonosne griješke. Nikad nije ispravna ona taktika, koja želi da bude vječno ispravna, koja se zadovoljava sa postignutim, koja nikad sama sebe ne kritikuje i ne kontrolira, koja neće da se usavršava i prilagođuje promjenjenim prilikama, jer takova taktika u najmanju ruku neminovno vodi u konzervativizam, a to nikada nije bilo i ne smije biti obilježje klasnog pokreta radničke klase. Taktika i metode klasnog radničkog pokreta nisu i ne smiju biti nikakove arhivske relikvije na koje se posmatra sa respektom neprikosnovenosti, već uvijek treba tražiti nove puteve pa makar se kod toga i povremeno griješilo, zalutalo i izgubilo pravi put, jer će se jedino na taj način naći ispravan i dobar put.

Uostalom sve je ovo pravom i uvjerenom socijalisti jasno, jer socijaliste su bili od uvijek oni, koji su propovijedali, da taktika i metode nisu sakrosanktne dogme, već se one mijenjaju prama objektivnim i subjektivnim uslovima i prilikama. U radu i borbi za socijalističko uređenje svaka je taktika i metoda opravdana, tek je ona uslovljena — vremenskim i prostornim — privrednim, političkim i socijalnim odnosima u društvenom životu. S druge pako strane onaj, koji je prisegao, da mu je alfa i omega njegova programa i rada i da mu je čitav njegov socijalni kredo samo borba za nekoliko socijalnih reforma, i to u zajednici sa građanskom klasom, taj treba da ima kuraže otvoreno se nazvati drugim imenom, a nikako ne socijalistom. Odviše su ozbiljna današnja vremena, da bi se ti pojmovi još uvijek smjeli miješati i brkati.

Svjetski rat završio je velikim revolucijonarnim prevratima, srušene su tri stare velike monarhije, najmoćniji stupovi »ancien regime-a«, osnovane su mnoge nove nacijonalno samostalne države. U svim tim revolucijonarnim prevratima glavnu je aktivnu ulogu igrala radnička klasa, koja je pobjedonosno osvajala poziciju za pozicijom, posebice u srednjoj Evropi. Pod uticajem tih velikih prevrata i pod stalnim pritiskom velike ruske revolucije građanska je klasa, a osobito njezini reakcijonarni i konzervativni dijelovi, bila svuda na ustupu, čak je u nekojim zemljama izgledalo, da joj neće uspjeti, da se ikada više pridigne. Pod dojmom tih uspjeha, a imajući u vidu strahovitu pustoš materijalnih, moralnih i kulturnih dobara, koje je iza sebe ostavio svjetski rat, te u želji, da čim prije pristupi konstruktivnom radu oko obnove onoga, što je uništeno, socijalistička je radnička klasa Evrope odlučila, ispravno i opravdano, da pod svaku cijenu izbjegne građanski rat i da nastupi put demokratske socijalističke politike. I tako je ona, djelomično sama, djelomično u zajednici sa liberalnim i naprednim građanskim strankama u prvim poslijeratnim godinama s oduševljenjem prihvatila metode demokratskog socijalizma u uvjerenju, da će baš tim demokratskim metodama najlakše i najsvrsishodnije sebi utrti put do pobjede i vlasti, sa koje će moći pristupiti ostvarivanju svog konačnog socijalističkog programa. I jedino to uvjerenje opravdavalo je taktiku i metode

Digitized by Google

većine socijalističkih stranaka, inače bi čitava t. zv. realna politika bila odviše nerealna i sa stanovišta budućih i konačnih ciljeva socijalizma i odviše štetna.

Predaleko bi nas odvelo kad bismo detaljno prikazivali daljni razvoj prilika kroz zadnjih deset godina, tek jedno moramo ustvrditi, da je taj razvoj u svom daljnjem toku išao sasma obratno nego što se je očekivalo nakon onih izaratnih socijalističkih uspjeha. Uz minimalne i neznatne iznimke radnička je klasa u svim zemljama iz ofenzivnog prešla u defenzivni stav, da preko njega sa nastupom svjetske privredne krize u godini 1929—30 dođe u položaj potlačenoga i poraženoga. Reakcija u zadnjih nekoliko godina toliko je ojačala, da se radnička klasa danas nalazi u posjedu tek neznatnih ostataka svojih nekadanjih političkih i socijalnih prava (u nekojim zemljama ta je prava s a s v i m izgubila), a privredna kriza sa neuposlenošću strovalila se je gotovo sa čitavom svojom težinom samo na njezina leđa i ona se nalazi u takvoj ekonomskoj bijedi, da joj buržoazija ostatak tih socijalnihi političkih prava pruža tek toliko, da ju uspješno uzmogne držati na uzdi.

Po mom mišljenju jedan dobar dio krivice za ovo teško stanje leži u tome, što su se neke socijalističke stranke zadnjih godina tako grčevito držale te taktike i metoda i držim, da je već davno, a osobito nastupom današnje teške privredne krize, t r e b a l o p r i s t u p i t i r e v i z i j i t i h m e t o d a. Odviše vjerujući u uspješnost i korist parcijelne borbe i polažući preveliku važnost na onaj mali procenat sudioništva na političkoj vlasti u sadašnjici, zaboravljalo se je na konačne ciljeve socijalizma. Niti hoću, niti je ovdje mjesto za rekriminacije i optužbe, već želim da skrenem pažnju na pitanje: jesu li danas, u dvanaestom času, opravdane isključivo dosadanje metode. Prije nego se na to odgovori mora se konstatovati, da socijalistički pokret treba da ima u vidu dnevne potrebe radničke klase, on treba da ulaže svu svoju socijalnu i političku snagu na udovoljavanje tih dnevnih potreba, a l i o n n e s m i j e n i k a d a i u n i j e d n o m č a s u d a z a b o r a v i d a j e o n p o s v o j o j n a r a v i p r v e n s t v e n o n o s i o c b u d u ć n o s t i, g r a d i t e l j s u t r a š n j e g b o l j e g i p r a v e d n i j e g d r u š t v e n o g p o r e t k a. I kad socijalističke stranke nebi nikada gubile s vida, da je njihov pravi i glavni program ta budućnost, ta sutrašnjica, onda bi one u tome našle prirodne granice za svoju t. zv. dnevnu politiku.

Danas su za radničku klasu, a osobito sa nastupom ove nezapamćene privredne krize, nadošle takove prilike, da ona zbilja nema više šta da izgubi. Danas, kad pod teretom te privredne krize i ekonomske anarhije puca i čitava ostala društvena nadogradnja i kad sama građanska klasa napušta stare sisteme i traži utočišta i spasa u novim formama vladavine (fašizam, hitlerizam, otvorena i prikrivena diktatura, itd.), zar baš tada ima radnička klasa da podmetne svoja leđa i da spašava stari sistem u doba njegova potpunog rastvaranja!? Valjda zato da u najboljem slučaju sebi spasi neke o s t a t k e o s t a t k a socijalnih i političkih prava!? Držim, da svakom socijalisti mora biti više nego jasno, da se mi već nalazimo u predvečerje one epohe u društvenom razvoju, koju je Marx obilježio svojim klasičnim riječima: »Na jednom izvjesnom stepenu svojeg razvoja dolaze materijalne proizvodne snage društva u sukob sa postojećim proizvodnim sredstvima, unutar kojih su se one do sada kretale. Iz razvojnih oblika proizvodnih snaga pretvaraju se ti odnosi u okove . . .« Marxista Plechanov u svojoj studiji o »ekonomskom faktoru« kaže »da razvojem proizvodnih snaga ekonomska struktura postaje tijesna i ne odgovara većini, . . .«

Dok su ovo opći razlozi i uslovi prama kojima radnički pokret, koji stoji na principu međunarodnog klasnog socijalizma, treba da usmjeruje svoju taktiku i metode rada, dotle, pored ovih općih, u pojedinim zemljama postoje i specijalni momenti, koji još jače ističu i potcrtavaju iluzornost i štetnost mnogih dosadanjih metoda. Imamo li u vidu stanje i prilike u pojedinim evropskim zemljama odmah ćemo znati, na koje se zemlje ti specijalni razlozi odnose.

Završavajući treba još ovo istaknuti: traženje i iznalaženje novih puteva, kojim treba da krene međunarodni socijalistički radnički pokret pružiti će veću mogućnost i sigurnije rezultate u radu za ujedinjenje međunarodnog proletarijata, koji se je dobrim dijelom odvajao od socijalno-demokratskog pokreta radi njegove saradnje sa buržoazijom, a buržoazija ga je zato nagrađivala nasiljem i progonima.

Sigma:

Socijalizacija ili državni kapitalizam

I.

Čitavo privredno javno mnijenje ispunjeno je danas velikim geslima o: planskoj privredi, državnom kapitalizmu, socijalizaciji, državnom nadzoru i kontroli. Svim tim geslima želi se izjaviti protest protiv anarhije kapitalističke proizvodnje, koja, budući je u rukama privatnih vlasnika, ne vrši i ne može da vrši onih zadataka, koje javnost očekuje od privrednog života. Jaz između privatnog vlasništva proizvodnih sredstava i interesa javnosti tako je očevidan, da danas i nesocijalistička javnost traži oživotvorenje onih principa, koje su do sada tražili samo socijalisti. Ta gesla, ti principi nisu novi; svi su oni bili poslije svjetskog rata javno proklamirani. Tada ih je tražila samo radnička klasa i oni su imali zamijeniti kapitalizam, koji se je po uvjerenju radničke klase po-

Digitized by Google

kazao kao sistem, koji nije kadar, da ekonomski život organizira u interesu javnosti i radništva. Danas je ali nadošla kriza uslijed hiperprodukcije i pored obilja dobara veliki dio čovječanstva gladuje i strada, jer ta dobra uslijed njihovog privatno-vlasničkog karaktera ne mogu doći do onih, kojima su kod proizvodnje namijenjena. Javno mnijenje svih zemalja i dijelova svijeta reagira na te pojave s potpunim zabacivanjem kapitalističkog sistema, koji više nije u stanju da upotrebi svoj automatski izravnjavajući mehanizam za odstranjivanje krize. Glavni potstrek tim nastojanjima, pored opće kritične situacije, daje državna pomoć, koja se svuda pruža privatnoj privredi i koja opravdava zahtjev, da država kad daje pomoć ima pravo i dužnost, da na sebe preuzme privrednu djelatnost, koju je do sada vršila privatna privreda i koju od sada više ne može da vrši.

II.

Premda je javno mnijenje, koje traži da se odstrani privatno-pravni karakter privredne djelatnosti vrlo jako i premda te zahtjeve ne stavljaju samo socijalisti, ipak se ne može reći, da postoji potpuna jasnoća u pogledu tih gesla, koja danas lete širom čitavog svijeta. Osim toga opći je nedostatak svih tih zahtjeva također u tome, što je malo tko svijestan toga, da nije dostatno te zahtjeve postaviti, već je potrebno raspolagati i sa odnosnom političkom snagom, koja će biti u stanju, da ta gesla oživotvori. Većina onih, koji ta gesla zastupaju i ne razmišljaju o odnosu snaga, koje stoje iza tih gesla ili o tome, da će se kapitalizam, koji u današnjem društvu raspolaže i političkom moći, oživotvorenju njihovom svim silama odupirati.

Daljni je nedostatak pojmovna nejasnoća, koja sva ta gesla trpa u jedan koš ne čineći između njih nikakove razlike. Socijalizacija, sindikalizacija, državni kapitalizam, nacijonalizacija, – to su za javno mnijenje sinonimi, premda svaki od tih pojmova ima razni karakter i različitu privredno-političku formu. Jedni traže nacijonalizaciju i kod toga hoće da riješe cijeli niz nacijonalnih problema, s kojima je doduše i proizvodnja vezana, drugi traže državno-kapitalističku proizvodnju i podržavljenje preduzeća, treći opet kolektivizaciju i socijalizaciju priv. privrede, nekoji opet sindikalizaciju preduzeća podrazumjevajući kod toga njihov prelaz u vlasništvo uposlenog radništva, – a široka javnost misli, da su svi ti pojmovi samo različiti nazivi za jednu te istu stvar. Opetuje se tu ona ista zbrka koja je kod javnog mnijenja u svim tim pojmovima postojala i neposredno poslije svjetskog rata kada je čitava ta protukapitalistička tendencija nakon dugotrajnih diskusija o temi »što i kako« pala u vodu. To se danas više ne smije opetovati.

III.

U glavnom se sve protukapitalističke tendencije koncentriraju u dva glavna principa: s o c i j a l i z a c i j a i d r ž a v n i k a p i t a l i z a m (etatizacija). Državna pomoć, koju gotovo sve evropske države u najraznijim formama pružaju privatnoj privredi pojačava vjeru, da je državni kapitalizam najsvrsishodniji put ka izlazu iz današnje krize. Smatramo, da državni kapitalizam u usporedbi sa principom socijalizacije ima mnogo loših strana i sakriva opasnost, koje makar danas nisu tako vidljive i akutne, mogu u stanovitim situacijama imati teške posljedice za široke slojeve r a d n o g naroda. U prvom redu tu je pitanje državne vlasti, koja još nije u rukama širokih radnih slojeva, koja je u nekojim državama čak u rukama društvene klase stopostotno neprijateljski raspoložene protiv širokih slojeva, osobito protiv radništva. I tako bi putem državnog kapitalizma vladajuća klasa u takovim državama imala u ruci ne samo čitavu političku, već i svu ekonomsku vlast. I tako bi putem državnog kapitalizma radnici,, namještenici i činovnici u privredi postali državni namještenici doduše sa svim dobrim stranama takovog namještenja, ali i sa svim lošim stranama, koje su u klasnoj državi pretežnije. U državno-kapitalističkim poduzećima ne postoji privredna demokracija. Radnici i činovnici nemaju nikakova prava miješati se u prilike i stvari poduzeća; isto tako nemaju nikakova prava ni konzumenti. Radi toga je i većina socijalista proti državnog kapitalizma, jer su se bojali prevlasti na privrednom polju, već su tražili socijalizaciju, koja je, pored mnogih državnom kapitalizmu sličnih oznaka, ipak u stanju, da radnike i činovnike sačuva od onih opasnosti, koje proizlaze iz državnog kapitalizma. Tako na pr. austrijski socijalista Bauer traži socijalizaciju ne samo u današnjoj buržoaskoj državi (t. zv. djelomična socijalizacija), već i u socijalističkoj državi (t. zv. potpuna socijalizacija). U svim takovim traženjima odlučan je strah pred premoći državne vlasti, koja bi mogla biti protiv interesa radnih slojeva. I u današnjoj Rusiji pokazao je državni kapitalizam sve svoje loše strane.

IV.

I djelomična socijalizacija (t. j. ona u buržoaskoj državi, gdje pored socijaliziranog sektora postoji i privatno-kapitalistički privredni sektor) ima sa državnim kapitalizmom taj zajednički znak, da kod oba principa država svojom moći zasjeca u privredna vlasnička prava i u interesu društva kolektivizira privatno vlasništvo. Ali za razliku od državnog kapitalizma, kod kojega država prenaša na sebe vlasničko pravo i istupa kao direktni poduzetnik, kod socijalizacije država predaje vlasničko pravo čitavom društvu, koje poslije u r a z n i m f o r m a m a nastupa kao nosioc vlasničkih prava.

Digitized by Google

Forme socijalizacije mogu biti raznovrsne (nosioci vlasničkih prava mogu biti zadruge, komune, itd.), ali za velika je poduzeća najsvrsishodnija forma, koju je predlagao spomenuti Bauer t. j. da u upravnom vijeću poduzeća bude jedna trećina radničkih pretstavnika, jedna trećina konzumenti i jedna trećina država. Država bi tu figurirala kao regulator između oprečnih interesa uposlenih radnika i činovnika s jedne strane i konzumenata s druge strane (radnici imaju interesa na većim plaćama, konzumenti na nižim cijenama produkata; država bi bila posrednik između proizvodnje i potrošnje). Na čistom dobitku sudjelovali bi zajednički radnici i država. Ta forma izgleda najzgodnija, jer sadržava nekoliko dobrih principa: privrednu demokraciju, sudjelovanje konzumenata kod proizvodnje i kod određivanja cijena, kontrolu države. Najširа javnost sudjeluje tu u privrednom životu na način, koji je u stanju da na najbolji način izravna i izgladi suprotne interese raznih ekonomskih skupina i to na širokoj demokratskoj bazi, a kod toga su uklonjene opasnosti, koje proističu iz prekomjerne državne ekonomske vlasti. Držimo, da i radničkoj klasi može ova forma najbolje odgovarati, jer odstranjuje privatno vlasništvo i jača njezina prava u privrednom životu, dok nasuprot državni kapitalizam doduše odstranjuje privatno vlasništvo, ali ne proizvodi nikakove bitne promjene u položaju radnika u proizvodnom procesu. Ingerencija i kontrola države je sačuvana, ali na demokratskoj bazi tako da je onemogućena opasnost birokratizacije i svih njezinih loših popratnih strana.

*

Današnje je doba vrlo sklono tim socijalizacijonim težnjama, jer je danas čitava javnost, koja se neposredno iza svjetskog rata bojala tih socijalističkih eksperimenata, preuzela sasvim tu socijalističku terminologiju i mentalitet i sa povjerenjem gleda u te zahtjeve, u kojima vidi jedini lijek današnje teške privredne krize. Stoga je potrebno, u skladu s tim raspoloženjem čitave javnosti, odvažno latiti se posla u smjeru socijalizacije privrede, što još ne znači socijalizam, ali će ona značiti dobar korak napred u smjeru socijalističkog društva.

Dr. A. Božinski:

Opet o krizi

Narav sadanje privredne krize. — Raspravlja se,- piše se i prepričava, posebice u naučnim krugovima i teoretskim sferama, kakva je narav sadanje privredne krize i razlikuje li se ona od dosadanjih privrednih kriza. Je li sadašnja kriza konjunkturalna ili strukturalna? Oni, koji drže, da je ovo samo konjunkturalna kriza t. j. kriza, čiji su uzroci samo slučajni i prolazni, te će ih nestati kako su i došli, smatraju, da će uskoro čitav društveni život, a posebice privredni, ponovno doći u normalnu kolotečinu i sve će dalje teći po starom. Nasuprot oni, koji drže, da je ovo strukturalna kriza t. j., čiji se prauzroci i uzroci nalaze u samom kapitalističko-privrednom sistemu, smatraju, da današnja kriza niti će se ublažiti, niti će biti odstranjena bez temeljitih i radikalnih baš strukturalnih promjena današnjeg kapitalističkog poretka.

Nama se čini da je ta prepirka suvišna, jer je današnja kriza i konjunkturalna i strukturalna. Temeljni uzrok gotovo svih dosadanjih kriza u svojoj je osnovici uvijek isti. Nijedna kriza nije bila prouzročena pomanjkanjem proizvedene robe, već nasuprot obiljem robe, koja nije mogla biti konzumirana uslijed preslabe kupovne snage konzumenata. To je bio izvor prošlih kriza, to je izvor današnje krize, te je prema tome jasno, da u tom smjeru treba za nju tražiti lijeka.

Što je današnja kriza i strukturalna nije time rečeno, da je tome kriv tehnički razvoj i napredak. Glavna historijska zadaća kapitalizma bila je, da izazove i provede taj tehnički napredak. On je tu zadaću izvršio i treba da ga nestane kao svega onoga, što je svoju zadaću izvršilo. Naravno, kapitalizam sam od sebe neće nestati, radnička klasa, kao nosioc budućeg poretka, treba da u tom smjeru uloži sve svoje snage. Mehanički tehnički napredak treba nadopuniti i usavršiti socijalnim izumima za ljepši i čovjeku dostojniji način života i rada.

*

Raznovrsne posljedice krize. — Glavne su i najteže posljedice današnje krize ekonomske naravi. Kao što glavno obilježje krize, kolikogod ona mijenjala svoje izvanjsko lice, uvijek ostaje ekonomsko, tako su i njezine posljedice u prvom redu ekonomske naravi. To je i razumljivo: ekonomski je momenat u čitavom historijskom društvenom zbivanju glavna pokretna sila.

Ali nisu samo ekonomske posljedice. Uska organska povezanost svih forma današnjeg društvenog života – fizičkog i duhovnog – pretvorila je privrednu krizu u svim njezinim posljedicama u opću socijalnu bolest. Kriza uništava čovječje zdravlje, izaziva i umnožava slučajeve samoubijstva, paralizira čitav kulturni život, kulturne interese svađa na minimum, a opći je moral pao duboko ispod nule, statistika obolenja

*

Digitized by Google

pokazuje strahovite cifre tuberkuloze i duševnih bolesti; – sve je to neminovna posljica rastuće bijede i neimaštine.

Najstrašnija pak od svih posljedica današnje krize je neuposlenost. Uzmimo za primjer samo tri najveće svjetske industrijske zemlje. U Njemačkoj je broj neuposlenih davno premašio 6 milijona; ako tome pribrojimo članove njihovih obitelji znači da je čitava jedna četvrtina njemačkog žiteljstva bez najprimitivnije fizičke egzistencije. U Engleskoj ima oko 3 milijona neuposlenih, što znači da je neuposleno oko 13% svih privredno zarađujućih ljudi. U sjevernoameričkim državama ima oko 10 milijona neuposlenih, a u ostalim zemljama nije stanje mnogo bolje.

A to tim prije, što neuposlenost nije samo posljedica krize, već kao što u društvenom životu nijedna pojava nije nešto izoliranog, nešto samog za sebe i kao što nam se svaka pojava, koja je danas posljedicom, sutra već javlja kao uzrok novih događaja i zbivanja, tako će i neuposlenost sutra biti uzrokom novih još strašnijih događaja.

*

Obaranje nadnica i plaća. — Ima nacijonalnoekonomskih teoretičara, a još više praktičara, koji tvrde, da se kriza može ublažiti i neuposlenost smanjiti obaranjem radničkih nadnica i činovničkih plaća. Ne samo da je to najnečovječniji put, već sa gledišta same privrede najneispravniji, čijom primjenom kapitalizam sam sebi postaje grobarom.

Ne samo što su radničke nadnice i činovničke plaće kroz zadnjih 1–2 godine kolektivnim i raznim službenim ugovorima bile svedene na minimum, već one same po sebi u doba privrednih depresija, za razliku od perioda konjunkture, a usljed raznih okolnosti (povećane neuposlenosti, nestanak nuzzarada, gubitak radnih premija, itd.) pretstavljaju minimum zarade. Današnje pako obaranje nadnica i plaća, kad se privredna kriza nalazi na svom vrhuncu, znači za sve vrste poslodavaca (i privatne i javno-pravne) potpunu slijepoću za psihološko-političke momente, a još više za privredne. Obaranje nadnica i plaća znači slabljenje i upropaštavanje kupovne snage širokih narodnih slojeva, čime se privredna kriza samo pogoršava a neuposlenost povećava. Kakve će posljedice imati za današnji privredni i politički poredak, to bi trebalo da je svakom odgovornom činiocu više nego jasno.

Ovom prigodom treba još nešto naglasiti. Nadnice i plaće se obaraju, ali cijene životnih potrepština nisu, izum neznatnih iznimaka, nit najmanje pale. Karteli, koji su najbitnija karakteristika današnjeg privrednog života, spriječavaju pad cijena; oni rađe ograničuju proizvodnju, nego da snizuju cijene, jer ih na to ne sili konkurencija. Isto tako što ni one velike zarade i prištednje, koje je privredi donijela racijonalizacija proizvodnje, u današnjem privrednom sistemu ne idu u korist konzumenata, tako isto ni zarade i prištednje postignute obaranjem nadnica i plaća nisu konzumentima ništa koristile, već ih je progutala međutrgovina. Tako je n. pr. agrarna proizvodnja u zadnje doba usljed novih i tehničko-naprednih metoda obrade umnogostručena, cijene na veliko agrarnih produkata znatno su pale, ali u maloprodaji su ostale iste tako da se sa padom cijena agrarnih produkata gradski konzumenti nisu nit najmanje koristili. U obaranju cijena svih produkata, i time izazvanom povećanom konzumu, a usljed toga oživljeloj proizvodnji, trebali bi sami kapitalisti tražili lijeka današnjoj krizi njihovog društva, ali oni to ne mogu, jer je baš karakteristika današnje krize u tome, što monopolski sistem kartela i posrednička međutrgovina spriječavaju padanje cijena.

Inteligencija i današnja kriza. — Sam bi marksizam trebao da se prestraši koliko je istinito, a ujedno kruto njegovo naučno predviđanje o konačnim tendencijama kapitalističkog razvoja. Osobito se to potvrđuje na pitanju proletarizacije inteligencije i srednjeg staleža. Ta je proletarizacija kročila svojim laganim tempom još od početka modernog tehničkog razvoja kapitalizma. U zadnjem deceniju taj je razvoj i napredak stajao u znaku racijonalizacije. Racijonalizacija je u industriji provela tehničke promjene u smjeru maksimuma prištednje na ljudskoj radnoj snazi. Najprije je započeto sa redukcijom fizičkih radnika, a iza toga se prešlo na činovništvo, – administrativno, komercijalno i tehničko. Ironija sudbine: racijonalizacija je postala grobarom egzistencija svojih vlastitih tvoraca! Uz pomoć racijonaliziranih kancelarijskih strojeva rad se u kancelarijama svađa na sve manji broj činovničkih sila i ta se redukcija u najviše slučajeva provađa u smjeru zamjenjivanja skuplje radne snage sa jeftinijom. Kapitalizam neminovno nivelira socijalni položaj najamno uposlene inteligencije.

I kad je racijonalizacija počela i dobrim dijelom provela svoje zatorno djelo dolazi današnja teška privredna kriza, da ga nemilosrdno završi. Danas se proizvodnja ne samo ograničuje i snizuje, već se čitave tvornice potpuno zatvaraju. cijela poduzeća obustavljaju svoj pogon. Ne postoji neuposlenost samo običnih radnika, već i visokih privrednih činovnika. Kapitalizam je izgubio svaki socijalni obzir i naprama glavnim nosiocima svoga režima. Komercijalni, administrativni i tehnički činovnik, – svi oni danas spadaju u redove proletarijata. Nisu rijetki slučajevi, da oni danas na tržištu rada konkuriraju manuelnim radnicima.

Na toj slici socijalne bijede i njezinoj krutosti ništa ne mijenja niti ju ublažuje okolnost, što se ta deklasirana masa srednjih i viših društvenih slojeva grčevito brani, da uvidi i prizna

Digitized by Google

stoj tragični socijalni pad. Ništa joj ne pomaže, niti olakšava njezinu tešku situaciju, što ona neće ili ne može, da spozna istinitost omraženog, »materijalističkog i nemoralnog« marksizma. A činjenica, što ona u svojoj slijepoći i zdvojnosti traži utočišta u ekstremnim reakcijonarnim pokretima (raznovrsne forme fašizma), jer se nada, da će pomoću njih naći povoljno rješenje svoje socijalne krize i spas svoje ideologije o »gospodskom, boljem kaputu«, – ta činjenica bit će za nju samo izvor još gorih i strašnijih razočaranja i posljedica.

Zaključak. — I pored težine današnjih prilika, u kojima živimo, ne smije da nas zahvati nervoza. Nervoza je majka smetenosti, u kojoj se gubi danas toliko potrebni dar ispravnog gledanja i prosuđivanja stvari; nervoza je veliki neprijatelj onih, koji su logikom historijskog razvoja pozvani da u danom momentu budu na svom pravom mjestu. Dostojan mir, herojska ustrpljivost, pored toga jasan program onoga, što se hoće, čelični karakter, disciplina, uzajamno povjerenje i ustrajno socijalno osvješćivanje još neosviještenih, – to je ono, što današnje odlučno doba traži od pojedinaca i širokih masa. U tom znaku trebamo biti spremni.

Mirko Kus-Nikolajev:

Marksizam i individualna psihologija

(Svršetak) *)

Okolnosti pod kojima se proleter rađa, živi, radi i umire od odsudnog su značenja za formiranje njegove duhovne fizionomije. Već u najmlađim danima prima on iz svoje okoline upečatke, koji su odlučni za ceo njegov docniji život. Ti upečaci su kašnje onaj rezervoar socijalnih negativnosti, protiv kojih se često uzaludno bori sam radnik kao i njegova klasna sredina. – Adler je ispravno ocenio dalekosežnu važnost impresija u prvim godinama života deteta. Pogotovo kod proleterskog deteta, koje se danas razvija i živi pod isključivo abnormalnim biološkim i socijalnim prilikama, ove prve impresije, ovi prvi doživljaji imaju često bolne posledice za ceo život. –

Obično se smatra, da te prve teške impresije u životu radnika požuruju i pojačavaju borbeni stav naprama društvu, koje mu je nanelo toliko nezasluženih nepravdi već u prvim godinama života. Gorka iskustva u detinjstvu su se ocenjivala kao glavni, ako i ne jedini, potstrek, da će se radnik orijentisati prema s v o j o j socijalnoj sredini. Međutim to u velikom broju slučajeva ne stoji. Formiranje radnikove duševnosti izvrgnuto je upravo u detinjskoj dobi najvećim opasnostima.

Kalvarija radničkog deteta započinje već u majčinoj utrobi. Već tamo započinje njegova beda i stradanje. Bolesti roditelja, prekomerni rad njegove majke, očajne životne prilike sve to upliviše na još nerođenog proletera. A kada njegovim rođenjem započne život na Globusu, on je odmah izvrgnut dvostrukom stradanju. Na jednoj strani strada kao i klasa kojoj pripada a kako je u svojoj klasi najslabiji to je njegovo stradanje dvostruko; na drugoj strani strada od svoje sopstvene klase, koja za njega nema razumevanja i malo vodi brige o tome, da ga sačuva od telesne i duševne bede. Nevolja ili nerazumevanje su često povod, da sami radnički roditelji upošljuju svoju malodobnu decu.

Tako je mali proleter već u najranijoj dobi izlučen iz zajednice u kojoj i za koju treba da živi i radi. Harmonično vaspitanje njegove duševnosti uopše ne postoji, naprotiv sve je skoncentrisano, da u njemu razvije osećanje njegove slabosti i bespomoćnosti iz čega se opet razvija osećanje njegove moralne a kašnje i socijalne manjevrednosti (nedoraslosti).

Ovde imamo i ključ za tumačenje i razumevanje one pojave o kojoj je bila reč: o pasivnosti i indiferentnosti radnika prema njegovoj klasi. Ako igde onda bi se najvećom verovatnošću tražio prirođeni osećaj za zajednicu u p r a v o kod proletarijata. Osećanje za društvenu celinu i socijalnu harmoniju (u okviru njegove klase) je osnovni duhovni lajtmotiv u životu proletera. A ipak prvi doživljaji ga od te celine i te harmonije odvraćaju i on izgrađuje svoj životni plan na potpuno protivnoj bazi.

Osećaj manjevrednosti, koji rezultira iz njegovih prvih bolnih iskustava on ne odstranjuje izgrađivanjem životnog plana, koji bi odgovarao njegovim životnim potrebama, već naprotiv njegov životni plan se orijentiše prema negativnim odlikama njegove sredine.

Mali proleter je rob svoje sredine: njegovi roditelji, njegovi stariji klasni drugovi ne vode brigu o tome, da u njemu izgrade pozitivni odnos prema njegovoj klasnoj zajednici već prema njemu nastupaju istim načinom kako prema njima nastupa njihov poslovođa ili poslodavac. Na malog proletera se prebacuju tereti starijih, preko njega se odvode neraspoloženja i na njemu se vrše duševna nasilja. U svojoj familiji je mali proleter istom proleter. Ovde leži onaj osetljivi vaspitni nedostatak, ona vaspitna praznina o kojoj radnički pokret do sada nije vodio mnogo brige. Istom kada je poslodavac zarobio malog radnika povela je o njemu brigu i njegova klasa. Što je bilo pre o tome se nije vodila briga. Da je bio moralno i telesno iskorišćivan u svojoj sopstvenoj familiji to se njegove klasne zajednice nije ticalo.

Danas znademo, kako su ti propusti otsudni za duhovni razvoj i duhovni stav radnika.

Osećaj manjevrednosti, koji se kod malog radnika već razvija u familiji pojačava naravno i društvena sredina sa svojim »vaspitnim« metodima, koje radničkom detetu dnevno dozivaju pamet, da je »s a m o« radničko dete, dakle siromah i bednik. Jedan od najtežih zločina što ih današnje društvo vrši nad proleterskim detetom jest: »milosrđe«. Radi umirenja svoje

*) Vidi »Socijalnu Misao« 1932. br. 4 str. 41–43.

Digitized by Google

prijave savesti imućnici sviju kategorija i nijansa ubijaju u radničkom detetu sve preostale osećaje njegove vrednosti Ovakvo »milosrđe« razvija u detetu u punoj meri osećanje životne nesigurnosti, zapuštenosti i naravno pojačava osećanje manjevrednosti.

Pod ovim okolnostima: u familiji i u društvu, u radničkom se detetu razvija osećanje kontrerno zadaćama njegove klase. Mesto, da se u radničkom detetu izgrađuje socijalistički plan života izgrađuje se kapitalistički.

*

U čemu se sastoji taj kapitalistički plan života? Već dete nastoji, da osećanje manjevrednosti (nedoraslosti) odstrani, da sebi stvori sliku potpune višević vrednosti (doraslosti), prema kojoj će da ustremi sve svoje snage. Ta slika postaje sada celj njegova života, smisao njegova životnog nastojanja. Kod deteta se razvija tendenca, da se probije do punovrednosti, da sebi stvori životni plan, koji će mu to omogućiti.

Ne samo društvo u kome živi, nego i porodica u kojoj je uzrastao, onemogućuje radniku, da sebi stvori životni plan, koji odgovara njegovom klasnom položaju. Nevaspitanost i nerazumevanje roditelja je prvi momenat, koji u radničkom detetu oblikuje potpuno iskrivljenu životnu celj i prema tome potpuno iskrivljeni životni plan. Obeshrabljen već u detinjstvu radnik smatra, da svoj položaj može samo onda popraviti ako se njegova životna celj poklapa sa onim pojavama njegove sredine, koji su mu u detinjstvu i kašnje na radu bili uzori nadmoćnosti i vlasti: »Hoću, da sa drugim postupam, kao što su samnom postupali!« Ta grožnja postaje polazna tačka njegovog životnog plana. Biti ono, što je bio njegov otac (kućni tiran), njegov poslovođa, njegov poslodavac, to je celj njegova života.

Ovakva orijentacija je u punom smislu reči kapitalistički životni plan, koji je radniku usađen socijalnim prilikama u kojima živi. Taj životni plan izgrađuje proleterskog egoistu, tu najžalosniju pojavu u radničkom pokretu! To je onaj tip, koji je sve svoje snage i sposobnosti stavio u službu svoje celji, koja mu ima osigurati nadmoćni položaj nad pripadnicima njegove sopstvene klase. On hoće, da postane posednik vlasti, da iživljava to osećanje na račun svojih klasnih drugova. Osećaj manjevrednosti, koji mu je bio ucepljen doživljajima detinjstva nastoji radnik, da otstrani osećajem, da je u posedu »vlasti«, koja mu omogućuje, da se »socijalno« oblikuje izvan svoje klase, – da je »nad« njom.

Rezultati Adlerove individualne psihologije su onde, gde zadiru u socijalnu plohu od velike važnosti za izradu jedne, u današnjem društvu, neophodno potrebne proleterske pedagogije. Mnogi, naročito socijalni, uslovi za pojavu manjevrednosti otpašće u jednom organizovanom socijalističkom društvu ali i u njemu će tekovine Adlerovog učenja imati znatan upliv na vaspitne metode. Danas i u današnjim socijalnim odnosima potrebno je, da se vaspitanju radničkog deteta posveti puna pažnja: bilo to vaspitanjem samih roditelja u radničkim prosvetnim i vaspitnim organizacijama bilo (a to je važnije) formiranjem proleterskih dečjih skloništa i zabavišta, u kojima bi odgoj radničkog deteta ležao u rukama klasno-svesnih vaspitača. Radničko dete treba da odgaja radnik!

Proleterska pedagogija moći će da otstrani vaspitnim metodima sve (ili barem velik deo) uslove, koji proizvode u radničkom detetu osećaj manjevrednosti i moći će u njemu razviti prirođena osećanja za socijalnu harmoniju u okviru njegove klase i taj osećaj privesti svesnom izgrađivanju ideje kolektiviteta kao podloge za formiranje novih ekonomskih, socijalnih, kulturnih i moralnih vrednota.

*

Naravno, sudbina radničkog deteta je još teža ako je ono – žensko... Buržoasko shvatanje o inferiornosti žene inficiralo je i proletarijat. I radnik, nažalost još i danas, posmatra ženu kao, čoveka drugog ranga: »Pa ti si žena...!« Ako mali proleter u svojoj familiji nosi, kako rekoh, dvostruki krst stradanja, onda mala proleterka nosi trostruki! Pokraj toga, što je pripadnik jedne iskorištavane klase, što je u toj klasi najslabija, žensko dete ima još tu nesreću, da je – žena! Osećanje slabosti, bespomoćnosti i manjevrednosti razvija se u njemu u punoj meri. Proleterska žena-radnica je danas na dve strane obezvređena: u svojoj kući i u radioni. To trajno dvostruko obezvređenje njene moralne i socijalne duševnosti dovodi do onog očajnog stanja tuposti i pasivnosti, u kojem se tako često nalazi radnica. A ako se tog osećanja manjevrednosti hoće da reši onda radnica obično polazi tragom građanske žene i sprovodi rešenje posretstvom svog seksualiteta. Forsiranjem svog seksualnog života nastoji i radnica, da dobije premoć nad muškarcem, nad svojim »gospodarom«. Životni plan žene-radnice je potpuno kapitalistički. Za postignuće svog životnog cilja: barem obezbeđenog života ona je spremna, da u sebi potpuno zatraji sve odraze svoje klasne sredine, naravno ukoliko ih uopšte ima. Vaspitanju ženskog deteta treba da proletarijat posveti punu pažnju i da drži u vidu reči Marxove: »Svaki ko nešto razume od istorije, zna da su bez ženskog fermenta nemogući veliki prevrati. Društveni napredak može se egzaktno meriti prema društvenom položaju ženskog spola.« A kakav je položaj današnje žene? Ja ovde ne uzimam uobzir građansku ženu: ona pripada klasi, koja se nalazi u likvidaciji i ona deli sudbinu svog društva i njegovod poretka...

*

Mi smo na početku ovog napisa ustvrdili, da je radnički pokret masovni pokret i da u aktiviranju masa leži osnovni problem tog pokreta. Vaspitanje masa treba da od njih stvori aktivnog nosioca kulturnog i socijalnog kolektiva. Marksizam je dao i daje odlično oružje za aktiviranje masa i u pogledu intelektualnom i u pogledu socijalno-praktičnom. A ipak se konstatuje prilična indiferentnost u redovima proletarijata naprama radničkom pokretu uopšte a naprama marksizmu napose.

Jedan od razloga smo upoznali i iznašanje tog razloga je bila svrha ovog napisa. A to je kapitalistički životni plan proletera, kojim on nastoji da odstrani čuvstva manjevrednosti, koja su mu se ucepila u njegovom detinjstvu. Okolnosti pod kojima se radnik razvija, bile one biološkog, moralnog ili socijal-

Digitized by Google

nog karaktera, nanose u duševni život radnika toliko negativnih osebina, da time opada prirođeno čuvstvo za zajednicu a oblikovanje i razvijanje jednog socijalističkog životnog plana, sa aksantuiranim klasnim stavom uopšte ne dolazi do izraza.

I upravo u tim okolnostima leži i razlog indiferentnosti mnogih proletera prema marksizmu: oni su svojim kontrernim životnim planom zalutali i stavili sami sebe izvan svoje klase. Samo vaspitanje može ovde regulisati odnose i to vaspitanje od najranijeg detinjstva. Radi toga i unosi individualna psihologija u probleme radničkog pokreta mnogo novih momenata sa kojima treba računati. Područje marksističke pedagogije treba nadopuniti tekovinama individualne psihologije i držati u vidu onaj niz zapreka i brana, koje hoće normalno duhovno i klasno vaspitanje radnika.

U današnjem društvu, gde socijalni odnosi tako bolno zadiru već u dušu radničkog dojenčeta, individualna psihologija nam pruža oruđe, da vaspitanjem otstranimo iz duše deteta sve ono negativno što su današnji moralni i socijalni odnosi u njemu proizveli.

Aktiviranju masa trebaće pristupiti i sa te strane, da se posveti pažnja i životu i razvoju pojedinca, koji je danas ugrožen neuravnoteženim socijalnim prilikama, koje cepaju i razlamaju baš onu vrednotu, koju proletarijat ističe kao svoj vrhovni etički princip a to je čuvstvo zajednice, solidarnosti kao refleksa duševnog, kolektivističkog aktiviteta. *)

*) U narednim sveskama »Socijalne Misli« biće obelodanjeni dalnji napisi Mirka Kus-Nikolajeva u kojima će biti prikazana glavna granična područja između marksističke sociologije i individualne psihologije. (Op. ured.)

Milivoj Magdić:

Knjiga o Glembajevima

Povodom Minervinog izdanja sabranih djela M. Krleže.

I.

Kada sam prije neke četiri godine u beogradskim »Novostima« objavio jedan članak o Miroslavu Krleži – to je bio neke vrsti panegirik. Iz ciklusa o Glembajevima onda još nije bilo objavljeno ništa ili jako malo. Svoj sam članak bio pisao na temelju materijala objavljenog prije Glembajevih.

Već onda sam bio konstatirao, kako je naša oficijelna kritika pasivno prolazila kraj čitavog Krležinog djela. I danas bi – gotovo – mogao ostati kod ove konstatacije. Samo bi se riječ »pasivno« morala izmijeniti. Danas – i to baš povodom Glembajevih zaustavila se naša literarna kritika na Krležinom čitavom literarnom djelu i odredila se prema njemu negativno. Desila se takva situacija, da je i sam Miroslav Krleža osjetio potrebu, da prama svojim kriticima zauzme stav i tako je došlo do onog poznatog Krležinog spora sa našom teatarskom kritikom.

Kada sam prije četiri godine pisao svoj članak o Krleži – ja sam imao skromnu pretenziju, da se javim samo kao jednostavni glas iz publike. Pojam oficijelne kritike je već onda bio u slučaju Krleže kompromitiran. Jer ta je naša slavna kritika u ovom slučaju bila potpuno zatajila.

Kontakt između Krleže, kakav se afirmirao u svojim djelima i publike bio je neposredan. Kritici se – u glavnom – nisu mnogo javljali i to je svakako bio jedan pozitivum. Jer oni zbilja nisu bili sposobni zauzeti ma kakav stav prema Krležinom literarnom djelu i ono kako u svojoj skupnosti tako i u pojedinim djelovima predstavlja za našu kritiku (onakvu kakva danas jest) problem na kojemu mora skrhati zube. Zato sam onaj članak i pisao kao čovjek iz publike, u želji da s tim naglasim neposredni odnos Krleže prema svojim čitaocima.

Danas je stvar još uvijek gotovo ista. I danas još pred publikom, koja prima Krležu, zvuči kompromitantno nastupati kao njegov kritik. Ja ni danas još ne mogu napustiti moju skromnost, da se javljam kao čovjek iz publike. A stanje fakata u toj našoj oficijelnoj kritici danas je takvo, da bi i ton ovog članka morao biti isto tako naivno panegiričan kao i onog od prije četiri godine.

Pa ipak je danas potrebno da se o čitavom radu Miroslava Krleže progovori i kritički, da se čitavo njegovo djelo sistematizira i da mu se odredi mjesto. To je danas potrebno i radi publike, koja prima i voli Krležu. Jer to nije publika, koja sluša u teatru Viktoriju i malograđanski se uzrujava radi katastrofe na Dolcu, već publika, koja život društva i literaturu kao jednu od društvenih funkcija uzima najozbiljnije. Radi tih – brojnih – čitača iz publike potreban je kritički istup, koji bi podveo pod najstroži kriterij Krležino literarno djelo.

Takav istup nije bio onaj Stanka Tomašića. On svoje mišljenje doduše zastupa još od 1921. godine – njegove kritike nisu ispunjene tretiranjem nekih momenata iz Krležinog privatnog života – on je shvatio da se o Krležinom djelu mora govoriti totalistički. Pa ipak – njegov istup nije bio na koji se čekalo i koji je bio potreban.

Tomašićeve kritike bile su sugestivno pisane. I u tome je bio razlog, zašto su – barem u početku – mnogi mislili, da se ovdje radi o jednom izrađenom kritičkom stavu prema Krleži. A u pomenutoj sugestivnosti i leži razlog, zašto su mnogi u Tomašićevim kritikama pretpostavljali ono, čega u njima nije bilo.

Tomašić je impresionista i on se kod Krleže zaustavio na nekim izvanjim – nebitnim – momentima i na njima izgradio čitav jedan slučaj. Ali ako se te njegove kritike bolje razmotre, mora se doći do zaključka, kako su one zapravo talentirane novele bez ikakve veze sa predmetom, kojeg obrađuju (t. j. sa Krležom). To se najbolje vidilo, kada je Tomašić počeo objavljivati svoje članke o Krleži u »Književnim novinama«. Do tada je moglo izgledati kao da su teze što ih Tomašić postavlja o Krleži dokumentirane, ali

Digitized by Google

onda je postalo jasno, da su bile plod časovitih impresija, koje je Tomašić sistematizirao u novelističku formu. Članci u »Književnim novinama« pisani su jednom nervnom forsom »post hoc«.

Veliki dio ostalog kritičkog materijala o Krleži sadrži psovanje i tu je sada Krleža pogriješio. On je uzeo stvari onakove kakve su na površini izgledale, formirao ih u jedan proizvoljni sistem i izradio knjigu o svojim kriticima *) u tom smislu.

Neosporivo je pravo Krležino da se brani od napada. I u koliko se od tih napada brani – on ima potpuno pravo. Isto tako jedini on može najbolje prosuditi u kolikoj su mjeri ti napadi dirnuli u ono njegovo najintimnije. I – ponavljam – zato je on imao pravo da se brani.

Tu moram istaći ovo:

Svi mi – Krležina publika – koji još od Pana (pa sve do Lede) sa simpatijom pratimo Krležin rad – nismo nikada vjerovali ni riječi od onoga, što se Krleži imputiralo. Mi smo razmatrali jedina dokumenta, koja mogu dolaziti u pitanje – Krležina djela. Ona su nam govorila o Krleži jasno i nedvoumno.

Ja nisam nikada (sve dok nije bio odštampan u ovoj knjizi) čitao čuveni Krležin članak o Konradu, ali ja sam još u vremenu rata čitao »Hrvatsku rapsodiju« i »Pjesmu iz novembra 1915.«, koja su djela bila izraziti proturatni dokumenti i čovjek, koji je ta djela napisao nije mogao u isto vrijeme pisati djela, koja bi bila izraziti militaristički dokumenti. Članak o Konradu, koji je danas ponovo objavljen u ovoj knjizi nedvoumno to dokazuje. Krležina publika se zbilja u osnovnim pitanjima nije nikada varala.

Mi – Krležina publika – nismo nikada vjerovali da je Krleža napustio liniju na kojoj je uspostavljen naš neposredni kontakt. To smo vjerovali i onda, kada je povodom Lede sa strane naše oficijelne kritike otvorena proti Krleže jednoglsna paljba baš na ovoj istoj bazi da je naime Krleža napustio svoju liniju i sa Ledom počeo pisati ono proti čega se godinama borio. Bez obzira na jedinstven slučaj, da građanska štampa nekoga napada zbog njegove navodne kapitulacije pred pojmom građanskog blagostanja – mi u tu kapitulaciju nismo vjerovali. Mi Krležina publika!

Opravdano je, što se ta knjiga pojavila i zbog činjenice, što ona sadrži masu detalja, koji nam osvjetljuju proces Krležinog umjetničkog oblikovanja. Taj je materijal dragocjen i budući kritik Krležinog literarnog rada u njegovoj ukupnosti, morati će se i te kako na taj materijal osvrtati.

Osim toga mora se konstatirati ovo: Nama je teško prenijeti se u izolaciju individualnog proživljavanja svih tih dugogodišnjih ličnih napadaja kod Krleže, ali možemo se za tumačenje tog proživljavanja koristiti vlastitim iskustvom. Ko od nas nije – barem u malom formatu proživio onaj osjećaj, kada po čovjeku pljuju, kada ga blate, kada ga lažno okrivljuju, a čovjek, koji se osjeća pravim u nemogućnosti je da se brani, da zatvori usta napadačima, da iznese istinu. Onda se čovjek lomi u nemoćnom bijesu, onda se gube nervi i onda se udara – na sreću – kuda se stigne. Možda bi se i u okviru ovakvih doživljaja mogli naći barem neki motivi za Krležinu knjigu.

Ali stvar se postavlja drugačije.

Sam je Krleža naglasio, kako je napisao ovu knjigu, ne zbog nas današnjih, nego zbog onih, koji dolaze i koji će jednom uzeti ovu knjigu da pročitaju »kako je zapravo izgledala naša književna civilizacija koncem trećeg decenija dvadesetog vijeka«. Sada se radi o tom, da li će to buduće generacije uistinu iz ove knjige moći i saznati? A i o tom, kakve će utiske i kakve rezultate povući ova današnja generacija iz Krležine knjige?

U času, kada ovo pišem, osjećam da još nemam dovoljni distansu prema ljudima i događajima, koji su predmet ove knjige. Za to je potrebno neko dulje vrijeme. Ali se ipak može barem nešto reći, jer svi mi ovu knjigu čitamo već danas, bez obzira na neke vremenske distanse.

Da me se krivo ne razumije, ponavljam: ja ne diram u Krležino pravo da obračuna sa dotičnim ljudima, ja ne ulazim u razmatranje fakata, koje je on iznio o tim ljudima – mene samo zanima k a k o j e p o s t a v l j e n p r o b l e m u ovoj knjizi.

Ako je problem postavljen pravilno, onda smo danas u mogućnosti da točno odredimo ovo pitanje. Međutim – pitanje i poslije ove knjige ostaje nejasno. Koje je to pitanje:

K o j i s u r a z l o z i n e s p o s o b n o s t i n a š e g r a đ a n s k e k r i t i k e d a s e o d r e đ e n o, p r i n c i p s k i i z j a s n i u p o g l e d u č i t a v o g K r l e ž i n o g l i t e r a r n o g d j e l a, a c i k l u s a o G l e m b a j e v i m a n a p o s e?

Traženjem tih razloga došlo bi se i do dna problema naše literarne kritike (razumije se danas samo građanske). Došlo bi se do zaključka, da se taj slučaj naše kritike temelji u našoj stvarnosti i dok je ta stvarnost takva, kakva jest mora se doći do rezultata, da je j e d i n i l i j e k u m i j e n j a n j u s a m e t e s t v a r n o s t i. Formiranju baš takvog uvjerenja kod čitaoca posvećena su – naročito – posljednja Krležina djela (Ciklus o Glembajevima). Međutim iz »Obračuna« to ne izlazi baš tako jasno.

Krleža je doduše istaknuo:

»Pisati ne znači drugo nego misliti. Nered u rečenicama je posljedica nereda u mislima, a nered u mislima posljedica je nereda u glavi, a nered u glavi je posljedica nereda u čovjeku, a nered u čovjeku je posljedica nereda u sredini i u stanju te sredine«.

Dakle moralo se poći principski od analize te sredine i uslova pod kojima se u njoj formira literarna kritika. To nije učinjeno i ja mogu donekle razumiti, zašto (ja sam to naprijed objasnio). Čitalac te knjige može zbog načina kako je postavljen problem lako doći do uvjerenja, kako je čitavo pitanje u uklanjanju tih pojedinaca iz oblasti naše literarne kritike. Na taj bi način stvar bila laka, ali je baš u tome težište, što nije tako. Slučaj je težak, jer je rezultat sredine. Ja vjerujem, da Krleža može onemogućiti te naše građanske kritike u individualnom prosjeku. To je – konačno – i potrebna stvar. Ali on to ne može učiniti

*) Miroslav Krleža: Moj obračun s njima. 1932. Naklada pišćeva.

Digitized by Google

u općem prosjeku. Uvijek će se javljati novi kritici, istih takvih kvaliteta. Baš zato jer su produkt sredine. Dakle, akcent je trebalo položiti na sredinu, a ne na pojedine ličnosti.

Baš jer se kod nas na užasan način piše o Miroslavu Krleži, ja sam učinio ovu konstataciju samo prisiljen navedenim načelnim uzrocima. Inače, zbilja je teško kritičnije pisati o ovoj Krležinoj knjizi, u vremenu kada ju vodeća štampa konzekventno prešućuje (iz razumljivih razloga).

Ako se radilo o samoj obrani, onda ni ova nije bila Krleži potrebna. Njega brani njegovo djelo. U zasebnoj knjizi objavljeni ciklus o Glembajevima najbolji je plaidoyer, kojega je mogao dati Miroslav Krleža u vlastitoj stvari. Jer ovdje se radi o jednoj umjetničkoj realizaciji u evropskim relacijama.

(Slijedi svršetak).

OPASKA REDAKCIJE: Rukovodeći se načelom, da su njezini saradnici potpuno slobodni u izricanju vlastitih sudova, a pretpostavljajući, da su faktom samog saradivanja naši saradnici prihvatili i kriterij, koji logično proizlazi iz osnovnog stava našeg lista, Socijalna Misao« objavila je svojevremeno nekoliko prikaza o Krležinim dramama povodom teatarskih izvedaba tih drama. Kako je danas objavljivanjem čitavog Krležinog ciklusa o Glembajevima u zasebnoj knjizi pružena mogućnost zauzimanja definitivnog stava u dotičnom pitanju, to je redakcija »Soc. Misli« povjerila pisanje ovog prikaza čovjeku, koji se u izricanju svojih književnih sudova služi jedinim ispravnim kriterijem (t. j. historijsko-materijalističkim), koji je ujedno i polazna tačka nastojanja »Soc. Misli«.

L. T.:

Tragedija Sergija Jesenjina

Izgubili smo Jesenjina – toga prekrasnog i tako svježeg i tako pravog pjesnika. I kako smo ga tragično izgubili! Sam je otišao, oprostiv se preko krvi sa svojim neoznačenim prijateljem – ili može biti sa svima nama. Ti njegovi posljednji koraci užasni su i po nježnosti i po mekosti. Otišao je iz života bez bučnog krika mržnje, bez i naglaska protesta: za sobom nije tresnuo vratima, već ih je tiho pritvorio rukom iz koje je šibala njegova vlastita krv. Tako je, eto, pjesnička i čovječanska slika Jesenjina izdahnula ostavši nezaboravljena u svijetu praštanja.

Jesenjin je gomilao bodre pjesme, »huligana«, dodajući svoj nepodražljivi jesenjinski krik prkosnim zvucima mehanske Moskve. Često se je kitio oštrim, žestokim, grubim riječima. Ali iza svega toga treptala je jedna sasvim osobena nježnost, jedna neograničena i nezaštićena duša. Tom varkom spoljašnje grubosti Jesenjin se prikrivao od surovog vremena u kome se je rodio: prikrivao se je ali se nije sakrio. »Ne mogu više« – kazao je 27. decembra 1924. pjesnik koga je pobijedio život, no to je rekao bez prigovora, bez prekora... O toj njegovoj spoljašnjoj grubosti mora biti riječi zbog toga, što Jesenjin nije tek onako olako izbirao formu, već ju je u sebi osjećao i hranio kao posljedicu našeg, ne sasvim mekog, ne sasvim nježnog života. Prikrivati se maskom prkosa, a propuštajući kroz istu unutrašnje, ne slučajno, raspoloženje – znači da je Jesenjin uvijek sebe smatrao da »nije od svijeta ovoga«. Ali to nije za pohvalu, jer baš zbog te životne nepodudarnosti mi smo izgubili Jesenjina. No, da li je to i za ukor, i dali možemo ukoriti najvećeg lirskog pjesnika, koga eto nismo umjeli da sačuvamo radi nas samih?

Jesenjin nije bio revolucionar.

Pisac »Pugačeva« i 'Balada« bio je jedan od najintimnijih lirika. A naša epoha nije lirika. I to je, izgleda, glavni razlog zbog čega je hotimično i tako rano otišao od nas i od svoje epohe – Sergije Jesenjin.

Srž Jesenjinova je duboko narodnog stila i kao u svima nama osjećanje narodnosti kod njega je bilo nepodjeljivo. A o tome ne svjedoče njegove pjesme o narodnom buntu, već opet i samo njegova lirika:

Tih i proređen ambis po korovu,
jesen, kobila rida, češe grivu.

Ali takvo slikanje jeseni kao i mnogi drugi opisi, isprva su poražavali svojom nemotiviranom smjelošću. Pjesnik nas je prisiljavao da oslušnemo tu narodnu srž njegovih opisa i da ju iskreno i duboko prigrlimo sebi. Pjesnik Fet ne bi tako pjevao, Tjučev još manje. Ta narodna srž isprelamana i utančana stvaralačkim darom – vrlo je snažna kod Jesenjina. Toj snazi narodnosne osnovice uzrok je baš lična slabost Jesenjinova: puštao je korjen u staro, ali se isti nije mogao uvriježiti u novo. Grad ga nije osnažio: razdesio ga je, razranjavio. I putovanje po tuđim zemljama, po Evropi, iza Okeana, nije ga isto tako utješilo. On je osjećao Teheran mnogo dublje no Njujork. Lirska intimnost u Perziji bila mu je mnogo srodnija no kulturni centri Evrope i Amerike.

Revolucija se je slomila i o strukturu njegovog stiha i o njegove slike, isprva pretrpane a potom prečišćene. U odnosu prema režimu Jesenjin nije ništa gubio, nije ništa žalio. Ne, pjesnik nije bio tuđinac revolucije – bio joj je samo nesrodan. Jesenjin je intiman, nježan, liričan – revolucija je javna, epska, katastrofalna. Zbog toga se je mlađani život pjesnika preobrnuo u katastrofu.

Neko je rekao da svaki nosi u sebi pečat svoje sudbine, koja život lomi na kraju. To je samo djelomično tačno. Stvaralački pečat Jesenjinov nasukao se je na grane epohe i – slomio se.

Jesenjin ima mnogo dragocjenih strofa koje su kao saće pune svoje epohe: njegovo stvaralaštvo ovejano je njima. Pa ipak, Jesenjin nije »od svijeta ovoga«. On nije pjesnik revolucije.

Shvatam sve onako kako jeste i primam,
Gotov sam da gredem trnovitim stazama,
svu svoju dušu daću oktobru i maju,
dok liru svoju sebi i zavičaju.

Digitized by Google

Njegova, dakle, lirska suština do kraja bi se razvijala samo tamo gdje vlada harmonija i sreća cjeline, ljubav i drugarstvo, a ne surova borba.

Takva vremena i nastupaju.

Poslije sadašnje epohe u čijoj se utrobi skrivaju još mnoge borbe čovjeka s čovjekom – doći će druga vremena kada će se ličnost čovjekova rascvjetati pravim cvijetom. A zajedno s njim i lirika. Jer revolucija ne osvaja svakom čovjeku samo pravo na hljeb, već i na liriku.

Kome je, dakle, to svojom vlastitom krvlju Jesenjin pisao u svojim posljednjim časovima? Može biti da je klicao onom drugu koji se još nije rodio, čovjeku buduće epohe koga jedni pripremaju borbama, a Jesenjin pjesmama. Pjesnik je umro, jer mu je revolucija bila neurođena. Ali u ime budućnosti ona će ga za uvijek usnuti.

Još od prvoga dana svoga stvaralaštva Jesenjin je stremio smrti, spoznavši unutrašnju svoju nezaštićenost. U jednoj od svojih posljednjih pjesama on se ovako oprašta s cvijećem:

No šta, no šta, o milje moje,
i vas i zemlju vidjeh, vaj!
i kao novu ljupkost primam
taj teški grobni uzdrhtaj!

I tek sada, poslije smrti njegove, poznavši nešto više pjesnika, možemo definitivno ocijeniti intimnu iskrenost Jesenjinove lirike, gdje je gotovo svaki redak napisan krvlju ranjenih vena. I ne izlazeći iz ličnog kruga, Jesenjin je nalazio melanholičnu i uzbudljivu utjehu u predosjećanjima svog bliskog odlaska iz života:

I kada dragu sa svojim dragim
zanesu pjesme u tišine –
može biti sjetiće se mene
kao cvijeta nepovratnog.

I naše saznanje tu duboku tugu umiruje mišlju da je taj prekrasni i nedvojbeni pjesnik, na svoj način izrazio ipak epohu i obogatio ju pjesmama, pjevajući na nov način o ljubavi, plavom nebu nadnešenom nad rijekom, o mjesecu koji kao jagnje pase po nbesima, o nepovratnom cvijetu – o sebi.

I u ime pohvale i sjećanja na pjesnika, neka se ne kaže ništa slabo i ništa mlako o njemu. Srž naše epohe duboko je u svima nama. Spiral istorije razviće se do kraja. Njoj se ne treba suprotstavljati, već ju pomagati svjesnim naporima razuma i volje. Izgrađujmo budućnost. Osvojimo za svakoga i svaku pravo na hljeb i pravo na pjesmu!

Umro je pjesnik! Da živi poezija!

U ambis se je stropoštalo nezaštićeno dijete čovječanstva. Da živi stvaralački život, u koga je do posljednjeg trenutka uplijetao dragocijene niti poezije – Sergije Jesenjin.

(Iz »Spomenice« povodom smrti S. J.)

Socijalna kritika Grosza

(PRIGODOM KOLEKTIVNE IZLOŽBE GEORGEA GROSZA U ZAGREBU OD 10.—30. IV.).

George Grosz je sam odredio svoj stav u umetnosti:*) »Današnji umetnik može birati .. samo između tehnike i propagande klasne borbe. U oba slučaja mora napustiti »čistu umetnost«. Ili da se kao arhitekt, inženjer ili crtač reklama uvrsti u – nažalost još veoma feudalno organizovanu – vojsku, koja razvija industrijalne snage ... ili da kao prikazivač i kritičar lica našeg vremena ... pristupi vojsci potlačenih, koja se bori za pravedni udeo na vrednotama sveta, za smišljenu socijalnu organizaciju života«.

I George Grosz se odlučio: postao je prikazivač i kritičar lica i naličja našeg vremena, postao je branilac i propagandista ideje, koja ima da obnovi svet. – George Grosz je borac: kist i pero jesu njegovoj ruci ubojito oružje. Jasno. Reakcija nije izostala. Nakostrušeni birger se našao povređen u svom klasnom ponosu: pa to je tendenciozna reportaža, izrugavanje najsvetijim čuvstvima »ljudske« zajednice – patriotizmu, familiji, preduzetničkom duhu (koji je stvorio sva velika dela civilizacije!), humanosti i milosrđu (tim nežnim cvetovima društvene osećajnosti!), pacifizmu, razoružanju (ah Briand!), ligi naroda, »međunarodnoj« politici snošljivosti i profita itd itd.!

Put Georgea Grosza do njegovog današnjeg beskompromisnog stava socijalnog kritičara vodio je preko serpentina društva i vremena u kojem se Grosz razvijao. Pre rata individualist i solipsist sa jakom skeptičkom i pesimističkom notom, uokviren zidovima svog ateljea, Grosz se zanašao zasadama »umetnosti«, koju je podržavala tradicija. Njegov odnos prema ljudima bio je negativan i on ga sam pregnantno definiše: »Ljudi su svinje«.

Za vreme rata započinje moralna i socijalna reorijentacija Grosza. Ali njegov kasniji stav još u tim danima nije izgrađen. Grosz se još probija i ako je već svestan, da je njegov poziv, da bude ilustrator, žurnalista. On napušta umetnost »lepota« sveta i života i studira moraliste: Hogartha, Goyu, Daumiera.

Na povratku sa fronta nalazi Grosz u Berlinu početke Dade. I on pristupa tom pokretu. Što veli Grosz za Dadu: »Dadaizam nije bio »uđešen« pokret, već organski produkt, nastao kao reakcija na tendencu »živiti u oblacima« t. zv. svete umetnosti, čije su pristaše razmišljale o kubusima i gotici dok su vojskovođe slikale krvlju. Dadaizam je prisilio umetnike, da priznaju farbu«.

Revolucija prekida onaj grohotni smeh, kojim je Dada prodrla u život. Problemi nastupaju gvozdenom snagom, život tetura a društvo posrće pod udarcima. Nebo i zemlja su jedan jedincati krvavi vrisak. Grosz zapaža važnije probleme nego što je umetnost izrezuckanih tornjeva od belokosti. On se stavlja u službu novih stremljenja i sa parolom tendenciozne umetnosti ulazi u društvenu arenu, vitlajući na šiljku svog pera život i svet jedne čitave klase, koja je težinom svojih tresora i trbuha pala na put društvenog progresa.

To je George Grosz, koji je svojom socijalnom kritikom izazvao besomučno urlanje sviju birgera Globusa. I Grosz pita: »Kako se danas uspinje umetnik u buržoaziji:« – prevarom – – –« Jasnije se ne može izraziti sud o umetnosti jedne klase, koja je sve vrednote stavila u službu svog klimavog prestiža: svojih čežnja, svojih sanja ili zar i svoje »istorije«? Ili možda čak – »kulture«. Grosz: »I tu se govori o kulturi, debatuje o umetnosti – ili zar moguće nije prostrt stô, lepa

*) George Grosz i Wieland Herzfelde: Die Kunst ist in Gefahr, Berlin 1925. I ostali citati su iz ove knjige.

Digitized by Google

limuzina, pozornica ili islikani salon, biblioteka ili galerija slika, koju je nabavio bogati veletrgovac šarafa na račun svojih robova – kultura?«

I Grosz smelo formira svoje umetničko gledanje, formira svoj umetnički izraz: »Zadaća je revolucionarnog umetnika, da tera dvostruku propagandu, da očisti svet od nadnaravnih sila, od boga i anđela, pa da ljudima oštri pogled za njihov realni odnos prema okolini. Šta će nama već davno izlizani simboli i mistično ushićenje najglupije svetačke sleparije, koja puni današnje slikarstvo? Život je jači u svojim zahtevima a da bi se mogle održati te slikane besmislice«.

Ovim putem ide danas Grosz: njegova umetnost nije samo kritika društva i vremena ona je bojovni zov, da se sve snage ustreme prema konačnoj pobedi.

*

Izložba u Zagrebu trebala je i našoj malovaroškoj, učmaloj sredini da prezentuje jednog nosioca novih vrednota. Sumnjam, da je postigla svoju svrhu. Naš klajnbirger je ostao pred tim slikama sa obešenom masnom usnicom na kojoj je drhtalo i plazilo stotine upitnika.

Inače je izložba, zaslugom gg. Babića i Hegedušića, uspela iako ne bi bilo zgorega, da se kod aranžmana ostavilo između slika malo više zraka; ovako onaj neprekidni niz ostavlja dojam jedne loše slepljene filmske vrpce.

M. K. N.

George Grosz: Tučnjava u bordelu.

Milivoj Magdić.

O skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene

(Povodom članka »Hrvatske straže« objavljenog 20. III. 1932. pod naslovom »Finis sanctificat media ili – reci mu, da ti ne rekne!«).

Ne mislim se na ovom mjestu osvrtati na sve navode ogromnog članka »Hrvatske straže« upućenog na moju adresu. Biti će za to još prilike na svojem mjestu. Ono što želim ovdje zabilježiti neke su konstatacije u vezi sa famoznim predavanjem dra A. Gahsa »Marksizam i historijski razvoj porodice«, u kojem je dru Gahsu »uspjelo« do kraja uništiti marksističku doktrinu o razvoju porodice, privatne svojine i države. »Hrvatska straža« želi da me podsjeti na 8 (slovom osam) točaka, koje je dr. Gahs iznio u svom predavanju, jer da sam ja – navodno – na to zaboravio. Ja želim prije svega drugog »Hrvatskoj straži« napomenuti, da su daleko od mene neki »suvereni« stavovi, kao što to navađa »Hrvatska straža«. Takav stav priliči dru. Gahsu i jedini on može suvereno istupati. A mi obični pigmeji (ovo pigmeji to nisu oni Gahsovi Pigmejci) možemo samo konstatovati neka fakta, koja su potpuno jasna.

A koja su to fakta?

U dokaz potpunog kraha marksističke doktrine o razvoju porodice gospodin dr. Gahs nosi već godinama za svojim klobukom zataknuti citat nekakvog München-Helfena: ... »Die evolutionistischen Schemata sind unhaltbar geworden. Der Gang der Entwicklung ist jetzt objektiv festellbar. ..« Prije svega se mora istaći da nije ni najmanje važno a ni za marksističku sociologiju reprezentativno mišljenje tog München-Helfena, čiji citat osmjeljuje dra Gahsa za tvrdnju da je »barem pojedinačno led probijen i kod austrijskih marksista«.

Međutim dru Gahsu nije bio potreban ni ovaj jadni citat, kada on suvereno stoji na stanovištu da su »marksisti uopće u temeljnim pitanjima svog teoretskog sistema gotovo na skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene«. Ali stvari uistinu stoje drukčije.

Gospodin se dr. Gahs osvrnuo na konferenciju »gotovo svih etnologa Lenjingrada i Moskve«, koja se održavala u vremenu od 5. do 11. travnja 1929. Odluke takvog jednog foruma bezuvjetno su prošle kroz strogi naučni kriterij i mogu imati zbilja reprezentativan karakter. I što govore rezolucije te konferencije? (prema citatu samog dra Gahsa):

»... sovjetski etnografi moraju polaziti od kritički prerađene baštine klasika t. j. Tylora, Morgana i Šternberga, ali ne ropski preuzimati njihovu metodu, nego prokrčujući dalje samostalan put rukovoditi se učenjem Marxa i Engelsa ...«

»... ne napuštanje klasika, nego prijelaz od njih k marksizmu, od elementarnog materijalizma k svjesnom primjenjivanju dijalektičkog materijalizma«.

Ako riješenja jednog takvog kompetentnog naučnog foruma nisu za dra Gahsa r e p r e z e n t a t i v n a i ako on nakon toga izbacuje tvrdnju o »skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene« – onda čovjek nezna što bi rekao i kako bi si to rastumačio.

Jedino bi tumačenje moglo biti, što se predavanje dra Gahsa nalazilo unutar jednog ciklusa predavanja, koji je bio vezan jednom zajedničkom ofenzivnom linijom: pobijanjem marksističkih principa, a u ime jedne druge ideologije. Protiv toga ne može niko imati ništa, jedino što ne može svako doći u taj privilegirani položaj, da bez smetnje izlaže svoje principe. Samo sudjelovanje dra Gahsa u takvom ciklusu predavanja ukazuje na njegovu ideološku opredjeljenost.

Ali i bez toga – to dokazuje sam tekst njegovog predavanja. To predavanje, koje se toliko obara proti aprioristićkih tvrdnja drugih čitavo je sazdano na aprioristićkoj pretpostavci jedne ideologije. Bez te ideologije nije moguće objasniti kriterije, kojima se služi dr. Gahs – samo osvjetljenjem bačenim tom ideologijom mogu izvodi dra Gahsa dobiti izvjesnu opravdanost.

Dr. Gahs kaže:

»... kako su marksisti uopće previđeli noviji preokret u filozofiji, tako opet suvereno ignoriraju novije rezultate historijskih disciplina, naročito etnologije, koja u 20. stoljeću tako reći provodi likvidaciju evolucionističkih metoda i teorija iz prošlog stoljeća. Psihološki je razlog ove u k o č e n o s t i u tome, što su Marx i Engels izgrađivali teoriju svoga već gotovoga pokreta

Digitized by Google

u vrijeme, kad su cvali grubi materijalizam u filozofiji i ekstremni evolucionizam u etnologiji. Tako su ovi nazori postali baza cijelog njihovog teoretskog sistema pod imenom »historijskog materijalizma«.

Da se sve ove stvari kažu zato je već potrebno jedno izgrađeno ideološko opredjeljenje. Kada bi čovjek išao analizirati ovaj citat iz predavanja dra Gahsa, onda bi se to jasno pokazalo. A upravo na temelju ovakvog gledanja želio je dr. Gahs afirmirati opravdanost izvjesnih pogleda jedne zasebne discipline (etnologije).

Ali dok ovdje (kako je i opravdano) posmatra stvari totalistički, odmah čim je pomoću tog totalizma došao do izvjesne platforme zaboravlja dr. Gahs na to da je potrebno takav metod posmatranja primjeniti i kada se radi o pobijanju protivničkog sistema. U ovom slučaju nije više u porabi totalitet posmatranja, već svjesna separacija, dapače još više: nasilno lomljenje. Dr. Gahs zaboravlja, da je Engels napisao knjigu »Razvitak porodice, privatne svojine i države« – on izdvaja samo pitanje porodice i lomi ga – on prelazi preko osnovnih načela historijskog materijalizma, koje je u prvom redu trebalo pobijati (ili se na njih bar osvrnuti) jer se samo njihovim postavljenjem može postaviti i pitanje razvoja porodice po marksističkom shvatanju.

Mislim da nema nikoga, koji bi mogao bilo iz čega izvesti zaključak, da ja ne priznajem dru Gahsu punu kompetenciju u n u t a r n j e g o v i h m e t o d a, ali baš zato moram istaknuti ovo:

Ja ne vjerujem u opstojnost neke nauke koja bi opstojala izvan vremena i prostora – to bi stvarno bilo neko čudovište. Ali i ako mislim da su naučne discipline uslovljene izvjesnim relacijama, ipak pretpostavljam, da mora postojati izvjestan red, izvjestan sistem, ako se ide za tim, da se slušaocima, pa i sa nekog određenog ideološkog stanovišta, objašnjavaju problemi. U takvom se slučaju mora ići za tim da se slušaoca u b j e d i, a za to je u prvom slučaju potrebno (u primjeni na konkretni slučaj) iznesti problematiku protivničke teze i konfrontirati je sa problematikom svoje teze, te onda izvesti argumentaciju. U takvom bi slučaju stvar ostala u naučnom okviru.

U konkretnom je slučaju dr. Gahs (odnosno priređivači) išao za tim, da slušaoce o s v o j i. Tu je dakle ideologija nastupala u ofenzivnom stavu i dakako – nije se mogla zadržati u naučnom okviru.

Pitanje dra Kusa postavljeno je samo na platformi njegovog stava prama Engelsovoj doktrini i razvoju porodice, privatne svojine i drža ve. O tome se radi i to treba podcrtati. Negativnost suda dra Gahsa o dru Kusu nije uslovljena naučnim ili nenaučnim kvalitetama dra Kusa već samo i jedino zbog gornjeg odnosa. Ovakvim postavljanjem postalo je lično pitanje dra Kusa samo maska, kod kojom se povela borba protiv marksističkih principa uopće. I zato je trebalo pojnaprije tu masku skinuti (t. j. objasniti pitanje dra Kusa), da se može jasno ukazati na ovaj sudar principa, koji ne postoji samo kod nas. I zato ova tema nije još iscrpljena.

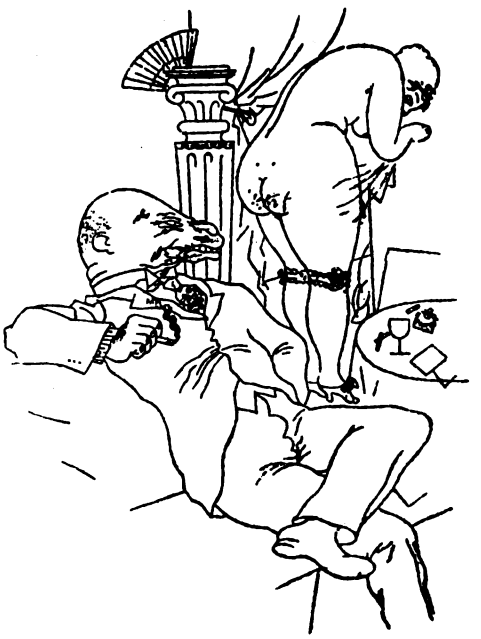

George Grosz: Sladokusac.

Josip I. Busija:

Kata

OBIČNA PRIČA SVAGDANJEG ŽIVOTA.

Nekako prazno i tužno zvuči to ime. Izrecite ga jedanput, dvaput, tri puta, sto puta i opet ostaje samo ime, koje pripada jednom neznatnom crvu, jednoj priprostoj i običnoj ženi.

Ime obične i priproste žene mora da zvuči prazno....

Nešto me nagoni da pišem baš o njoj, o Kati Miićevoj, siromašnoj seljakinji.

Udala se u šestnaestoj godini. U dvadeset i prvoj bila je već četiri puta majkom, i skoro je nisam mogao da prepoznam kada sam je sreo. Nisam mogao da vjerujem, da je to ona ljepušasta i živahna djevojka, koju je volilo cijelo selo.

Ipak je to bila ona, samo je težak i mukotrpan život udario svoj pečat, a siromaštvo je usjeklo duboke tragove u njezino lice.

Bilo bi i više djece, ali je muž morao u Ameriku, i da nešto zaradi, i da se izbjegnu daljna djeca. Otjerala ga Kata, jer nije htjela da opet rađa djecu, koja neće imati što da jedu. Htjela je da bude malo pametna, jer joj je jedna »gospođa« u gradu rekla da »samo krave svake godine legu, a ne pametne žene«. Biti uz muža, a ne rađati djecu, to Kata nije mogla da shvati. Tako »pametna« ona nije bila.

Nekad je mislila da je Bog djecu dosudio samo bedacima i siromasima. I činilo joj se posve razumljivo da su djeca bedaka bedasta, a djeca siromaha siromašna... Tako valjda mora da bude...

Četvero djece, siromaštvo, dug... i muž je morao da ide. Ostala je sama sa djecom, a mir i počinak, radost i sreća, kao da su napustili njezinu kuću. Djeca su bila suviše slaba i nježna, a prilike u kojima su živjela suviše grube, surove, škrte i nemilosrdne. Kata nije mogla svojim rukama, svojim nogama, krvlju, znojem i ljubavlju, da zaštiti djecu pred udarcima oskudnog života.

Digitized by Google

Muž slabo zarađivao i slabo slao, dug je rastao, zelenaši nemilosrdni i oholi, a djeca su umirala jedno za drugim...

Kata je rađala djecu i voljela je djecu. Za nikakovu drugu dužnost nije znala, nego hraniti djecu, pa ma bilo i svojom krvlju, i svojim vlastitim mesom... ali, ostalo je ipak samo jedno.

Vremena su bila teška i sa teškom mukom zarađivala se korica kruha. Teško, teško, kao da je ono kamenje po kojem je kupila lati i zrnje, raslo iz njezinih kostiju. Sve svojom vlastitom rukom obraditi i sve na svojim leđima prenijeti, i pored toga gledati kako joj dijete strada, slušati njegov očajni krik za komadićem kruha, gledati njegov bolestan pogled – to je bila njezina sudbina. Sudbina... pred kojom je bježala, podnoseći najveće napore sa nekom prokletom pokornošću. Nikakav napor i nikakva žrtva joj nije bila velika, samo da bi izbjegla toj sudbini.

Grudicu zemlje na grudicu je pobirala, samo da zasadi nešto što će ujesen donijeti ploda. Kada je prošlo ljeto i kada su plodovi dozrijevali, ona je sa najvećim marom sakupljala svako zrno. Sakupljala i spremala. I ono čega joj nije bila krvava nužda, odnijela bi u grad, jer je trebalo i soli, i šibica, i odjeće za zimu.

Zima je nemilosrdna i jednako strašna za sirotinju kao i glad, kao i bijeda.

Grad je bio daleko cijelih petnaest kilometara, a košara teška. Petnaest kilometara, petnaest hiljada metara, oko dvadeset hiljada koraka tamo i dvadeset hiljada natrag... Rano se trebalo dići, djetetu ostaviti komadić kruha i malo kaše, i onda ići i ići... napraviti četrdeset hiljada koraka da se dobije par dinara za punu košaru...

Bila je upravo M. Gospa, kada je Kata ostavila dijete i odnijela tešku košaru na trgovinu. Bila je teža nego ikoja prije. Bez samilosti je pritiskivala k zemlji njezino slabo i izmučeno tijelo. Kamen na putu je bio oštar i duboko se zabadao u njezine hrapave noge... Išla je išla, a košara je postajala sve teža i teža...

Činilo joj se da će pasti, da će se prevaliti na putu, da će joj pući glava i da nikada neće stići do grada. Išla je išla i put kao da je išao sa njom...

Vrat joj upadao u ramena, glava se krivila, a noge postajale ukočene i umorne. Sa rukama je podupirala košaru, ali je ona bila ipak i suviše teška. Pod ovim teretom obamirao joj cijeli organizam. Noge je micala sve teže i sve polaganije – uz hiljadu bolova i muka. Bila bi pala, bila bi izdahnula, bila bi joj pukla prsa pod udaranjem napregnutog srca, lubanja je htjela da prsne, ali... gonila ju napred pomisao na njezino dijete.

Išla je napola mrtva, bez daha i krvi ali nije razmišljala zašto je njoj tako težak život – dok hiljade i hiljade ljudi ne rade ništa...

Došla je u grad. Ne, nije došla, dopuzala je kao što puže svi crvi. Stala je u red prodavačica, koje nisu nimalo lakše donijele svoju trgovinu. Sve su one sa krvavim žuljevima radile da dođu do one košare jabuka, krušaka, krompira, pasulja, i sve su one otpuhivale znoj sa usnica, izmučene teškim teretom na dalekom putu od sela do grada.

I stajale su u vrsti i čekale...

Dugo je trebalo dok je Kata došla k sebi, dok se nadisala zraka, dok joj se vrat opet izdigao i srce prestalo da očajno kuca. Dugo joj se činilo da joj na tjemenu glave leži neki užareni teret.

– Milostiva šest za dinar. Milostiva, izvolite, sedam.

Milostiva je išla dalje, opipavala svojim finim i bijelim prstima, od vremena do vremena zafrknula nosom i nestala... Bilo joj skupo. Razumijete, skupo joj bilo...!! Oko dvadeset hiljada koraka napravila je Kata – sa ovom košarom. Skoro joj se srasla sa tijelom... Bilo joj kao da nudi sebe, svoje tijelo, svoju krv.

– Osam za dinar, evo, devet.

Ne može da proda. A ipak su mnoge »milostive« bile obučene u skupe haljine. Kata je nekoje i poznavala. Čula je kako je jedna, koja je dugo pipala i prevrtala po košari i na koncu nije ništa kupila, pričala drugoj »milostivoj« da su joj mužu snizili platu na osam hiljada dinara. Osam hiljada! Kata je to izračunavala uz pomoć svih deset prstiju i činilo joj se da je to mnogo novaca. Za nju je bila jedna hiljada tako velika da se nije usudila misliti o njoj. Deset, petnaest, dvadeset dinara, koliko je ona obično dobila za svoju trgovinu, to je bilo polje po kojem se kretahu njezine računske misli.

Osam hiljada na mjesec, i još kaže da joj je skupo! Kata se čudila, jer ona bi sa osam hiljada kupila, joj, što bi sve kupila. Sve, sve, bi kupila i još bi joj ostalo novaca...

Napokon je prodala i prebrojila teško i žučno zarađen novac u rupčić, ili u neku krpicu, i stavila u njedra. Za dinar kupila hljeba sebi, a za dinar ga ponijela djetetu. Za dinar kruha, to je njezina hrana za cijeli dan. Da, i vode će da se napije usput.

Žurila se kući, jer je trebalo još štošta napraviti. I dijete je čekalo gladno, možda i žedno... možda i nije čekalo.

Brzo je napravila dvadeset hiljada koraka, te stigla u svoje selo.

Otključala i ušla. Prvi su joj pogledi pali na krevet. Dijete je ležalo nepomičeno, ukočeno, a u ruci držalo suhu koricu kruha. Oko ustiju nalazile se mrvice kruha. Oči mu bijahu staklene, a tijelo... hladno.

Nikakova vatra ga više nije mogla da ugrije. Pa ni Kata, koja je htjela iščupati svoje srce i staviti ga u slabe grudi djeteta, i dati mu svoju dušu, nije mu mogla vratiti toplinu. Njene suze padahu na ukočeno lice, a pogled njen milovao je studenu spodobu njenog djeteta. Zadnjeg njenog djeteta...

.... Kruh što je kupila za svoje dijete, stajao je dugo na stolu i sušio se. Muhe se skupljahu oko njega....

Digitized by Google

Upton Sinclair:

George Sand

Vanredno interesantan prilog problemu veze između umetnosti i morala je slučaj George Sand. Književnica se iživljavala bez zapreka i to sa dobitkom jer je svoje pustolovine pretvarala u manuskripte, koje je prodavala. Ali ona je bila pametna žena, koja se bavila sa novim idejama svoga vremena; nju nije samo pokretala želja za užicima već je imala i smisla za stradanja i čežnje ljudi. O svemu tome je govorila u svojim delima i postala je tako kulturni faktor svog vremena.

Rođena je godine 1804. i odgojena u samostanu. Sa osamnajst godina se udala; brak je bio nesretan, pobegla je mužu, postala je pustolov bohemije, hodala u hlaćama, propovedala pravo strasti, uzimala kao ljubavnika jednog slavnog muškarca za drugim, preradila ga u svojim knjigama, da omogući život sebi i za svoje dvoje dece. Ona je tako reći bila osnivač čuvstvenog feminizma. Iako je bila ogorčena protivnica crkve, bila je sentimentalno pobožna. Kasnije se obratila socijalizmu, marljivo je radila za socijalne reforme i pisala duge romane, koji su ih trebali promicati. George Sand je bila romantičnog porekla i nije propustila prilike, da tu činjenicu u svojim delima iskoristi. Po ocu je potekla od jednog kraljevskog bastarda; mati joj je bila prodavačica u Napoleonovoj vojsci, »dete starog pariskog pločnika«. Tako je pesnikinja u sebi sjedinila aristokratsku i proletersku krv. Velik deo njenih pređa rođen je vanbračno; bilo je dakle prirodno, da se zalagala za ideal slobodne ljubavi. Pokraj toga bila je vredna, radina građanka, koja je neprestano držala moralne propovedi, plaćala svoje dugove i zasluživala na svojim rukopisima; – sve svojstva koja je ondašnji umetnički svet smatrao veoma neukusnim.

U Francuskoj je bilo bezbroj aristokratskih dama, koje su imale mnoge ljubavnike i koje su se spuštale od kralja do vojvode, pa dalje do kardinala ili abbéa. Bilo je i devojaka, koje su se kao metrese plemića izdigle iz najnižih slojeva. Ali ovde se pokazuje još neviđena pojava: Žena koja se osamostalila i koja mesto da uzima novac od svog ljubavnika sama ga zarađuje, pišući o muškarcima. Njene su knjige izazvale silan skandal, ali su postigle i velik literarni uspeh, jer su kipele od duhovitih upadica, punih rečitosti i žara. Osim toga su pune ideja o stotinama stvari, sličnih onim primitivnim savetima, koje žene sebi međusobno daju u nedeljnim prilozima naših novina. Čitaocu će moguće biti teško da razume mešavinu pobožnosti i seksualiteta u romanima George Sandove. »O moj ljubljeni Octave«, piše neka udata žena svom ljubavniku, »mi ne ćemo sprovesti ni jednu noć zajedno a da ne kleknemo i da se ne pomolimo za Jacquesa«. Malo je čudno kada saznajemo, da je Jacques prevareni suprug.

George Sand je kao zdrava građanka doživela starost od sedamdeset i dve godine. Kašnje se potpuno povukla na selo, njen se ljubavni žar ugasio i ona je pisala romane o seljacima iz svog susedstva. Ove su knjige čovečne i jednostavne i zavređuju, da ih se čita u francuskim kurzevima naših universiteta. Interesantno ih je upoređivati sa starijim seljačkim romanima u francuskoj literaturi. Nestalo je lepih pastira, nestalo je pastirica u svilenim suknjama i cipelama sa visokom petom. Po prvi put otkriva jedan francuski književnik, da je vredno, da se pođe seljacima na oranice, da se njihov život opiše i da se barem pokuša pogoditi njihova čuvstva. Isto se događa i u slikarstvu; na mesto elegantnog Fragonarda nalazimo slikara seljakâ Milleta, koji je sam bio seljačko dete i koji je slikao prirodne slike, pune proleterskog osećanja. To je barem postigla revolucija.

Preveo: **M. K. N.**

*) Iz knjige: Mammonart 1925.

Knjige

POVIJEST CRVENE ZASTAVE.

Crvena zastava, simbol međunarodnog proleterskog socijalizma, našla je svog historičara u osobi mladog francuskog učenjaka Gabriela Perreux-a, koji je lanjske godine doktorirao na pariškoj Sorbonni sa svojom studijom o povijesti crvene zastave pod nazivom »Les origines du drapeau rouge en France«. Perreux nije socijalista, već zanimanjem građanski žurnalista; urednik je pariškog lista »Paris Midi«.

Perreux u svojoj studiji konstatira najprije poznatu okolnost, da crvena zastava u svom početku nije bila znak i simbol revolucije, već baš obratnog tabora. Tu su činjenicu već prije njega mnogi historičari revolucije nepobitno ustanovili. Ali je njegova zasluga, da on istražuje povijest crvene zastave sve do momenta kad je ona postala znakom međunarodnog revolucionarnog socijalizma t. j. do revolucije god. 1848.

Crvena se zastava prvi put pojavljuje na ulici dne 17. jula 1791. kao znak kraljevske vojske i policije. Kadgod je nju policija izvjesila značilo je to zadnju opomenu; iza nje slijedila je opomena kuršuma. Veza između crvene boje i krvi, koja je iza nje slijedila, bila je jasna. Razumljivo je dakle, da su revolucijonarne mase smatrale satisfakcijom i pitanjem časti protivnicima u borbi oduzeti i zarobiti njihovu zastavu. I tako ta ista zastava, koju su revolucijonarci još godine 1791 nazivali »sramotnom crvenom zastavom« godinu dana kasnije postaje simbolom pobjede u rukama revolucijonarnog puka. Ali još uvijek nije ona znak revolucije, već zakona i legitimiteta samo što se od tada zakonska vlast nalazi u rukama naroda.

Digitized by Google

U daljnjem toku i razvoju revolucije crvena je zastava sve više prelazila u ruke radikalnijih elemenata, koji su postepeno osvajali pariško ulicu. Ali ona je još uvijek znak onoga ko ima državnu vlast u svojim rukama. Kad je nakon sloma revolucije Napoleon uveo ponovno režim autoriteta i buržoaskog poretka prva je bila zabranjena crvena zastava. Burbonci, bojeći se i najmanje uspomene na revoluciju, još više pooštravaju tu zabranu. Kroz tih trideset godina reakcije odigrava se u masama, prisiljenim na šutnju, interesantan psihološki proces. Crvena zastava najprije znak kraljevskog legimiteta, zatim legimiteta revolucije, postaje sada znakom revolucijonarnog raspoloženja masa, osobito radničkih. Crvena se zastava ponovno pojavljuje na pariškim ulicama godine 1832 za vrijeme pogreba republikanskog generala Lamerqua. Na jednoć se u sredini povorke pojavio tajnoviti konjanik obučen u crno sa velikom crvenom zastavom u ruci, a na zastavi velike riječi »Liberté ou mort« (sloboda ili smrt). Taj je bio uhapšen i osuđen samo na mjesec dana zatvora, iz čega su mnogi zaključivali, da je bio agent provokater. Perreux, detaljnom analizom tog događaja, drži, da ta sumnja nije sasvim opravdana.

Crvena zastava kao čisto radnički i socijalistički znak postaje tekar godine 1848, kada proletarijat prvi put nastupa kao svijesna politička snaga. Privremena revolucijonarna vlada dekretira kao službenu francusku zastava t r i k o l o r u. Radništvo nasuprot traži, da službena bude crvena zastava. Vlada je to odbila i na predlog Lamartine-a popustila, da uz trikoloru bude crvena rozeta. U to doba crvena zastava ujedno prestaje biti znak čisto francuski, te zajedno sa raspoloženjem i idejama februarske revolucije prelazi u ostale zemlje i tako postaje prvim međunarodnim znakom radničkog revolucijonarnog pokreta. Proudhon u to doba piše na adresu francuske vlade: »Ostavite si trikoloru kao državni simbol, ali zapamtite, da je crvena zastava znak revolucije. Crvena je zastava federalna zastava čitavog ljudskog roda«.

ŽENE U FRANCUSKOJ REVOLUCIJI.

Pošto su se mnogi naši prijatelji interesirali saopćujemo:

Predavanje »Žene u francuskoj revoluciji«, koje je u Radničkoj Akademiji imao dne 20. aprila održati naš urednik Dr. Božidar Adžija, nije održano, jer je bilo po policijskoj upravi zabranjeno. –

PISMO IVANUŠE I MOJ ODGOVOR.

Varaždin, 7. aprila 1932.

Dragi druže Adžija,

ja sam Vam već pred neke tri nedelje pisao, da ne želim da bi se moji radovi objavili u »Socijalnoj Misli«. Učinio sam to zato, jer neću da budem više saradnik te revije radi toga, jer u njoj sarađuju mnogi ljudi, koji sa nekim socijalizmom nemaju baš ništa zajednička, osim možda po par izlizanih fraza, od kojih su oni u svom životu daleko.

Mislim, da je ovdje suvišno nabrajati njihova imena!

Međutim ste se Vi u svom odgovoru stožeru poslužili imenima mojih drugova, kao i mojim, u ime nekog svog argumenta protiv Popovića. Na to nijeste imali nikakovog prava, jer se mi baš naprotiv slažemo sa njegovim izvodima i – jer su ti svi književnici (osim Cvetka Kristana, s kojim uopće nemam čast poznavati se!) dali svoje priloge prvenstveno na moj nagovor meni, a ne Vama, i ja sam ih tek dao preko Kusa za »Socijalnu Misao«.

Da ne duljim odviše: molim Vas još jednom da me brišete iz redova saradnika »Socijalne Misli« i da ne objavljujete moje radove, koji Vam još od prije stoje na raspolaganju. A prikaz Američkog družinskog kalendara bi Vas molio da mi ga vratite, jer mi treba i jer nemam njegov prepis.

Sa poštovanjem,

Vilko Ivanuša.

•

Dragi Ivanuša!

Najprije: pred neke tri nedelje ja nisam dobio pismo od Vas, da ne želite da bi se Vaši radovi objavili u »Socijalnoj Misli«, već sam upravo pred neke tri nedelje dobio Vaš zadnji rukopis (prikaz Američkog kalendara) za uvrštenje u »Socijalnoj Misli«.

Vjerujte mi, dragi Ivanuša, da ste mi kao uredniku s ovim pismom učinili veliku uslugu, jer ste me riješili jednog velikog tereta, koji mi je zadavao dostatno redakcijske brige.

Vi se sigurno dobro sjećate kad ste se pred neke 2–3 godine obratili na mene, mislim, u prvom redu radi nekih intervencija i radi Vašeg namještenja, te ste mi tom prigodom ponudili i Vašu saradnju u »Socijalnoj Misli«. Koliko se sjećam ja sam Vas (doduše u vrlo lijepoj i indirektnoj formi) odbio uputivši Vas, dok se malo u pisanju izvježbate, da sarađujete u ovdašnjim radničkim listovima, što ste Vi i učinili. Nakon nekog vremena donio mi je moj prijatelj i drug Mirko Kus-Nikolajev jedan Vaš rukopis s molbom, da ga uvrstim u »Socijalnoj Misli«. Ja sam se tome dugo opirao, jer sam se bojao lošeg precedensa, ali sam konačno na zauzimanje Kusovo popustio pod uslovom, da to ne bude često i da on na sebe preuzme brigu oko ispravljanja Vaših rukopisa. Osim toga, priznajem, da je u tome sa moje strane bilo nešto i »trgovačkoga«: Vi ste preuzeli dužnost, da ćete u Varaždinu propagirati »Socijalnu Misao«, i uistinu uspjelo Vam je u ono doba plasirati oko 70–100 komada od svakog broja. I ja sam Vam za taj n a j p o z i t i v n i j i dio Vaše suradnje još i danas osobito zahvalan.

Ali nažalost dogodilo se je ono, čega sam se najviše bojao: počeli ste me nemilosrdno bombardovati Vašim rukopisima; čak ste mi nekoje slali po dva i više puta (kao onaj protiv S. štedimlije, koji Vam je sada uvrstio stožer). To je bio n a j n e g a t i v n i j i dio Vaše saradnje. Koliko su mi pričali urednici još nekojih ovdašnjih listova (na pr. Književnika) bili ste i prama njima isto tako nemilosrdan s tim bombardovanjem samo što su oni, za razliku od mene, ostali neosvojivi i neumoljivi. Meni nije preostalo drugo, nego da iz ozbirnosti prema mom uvaženom drugu Kusu jedan dio Vaših rukopisa uvrstim, a drugi dio (Vi dobro znate, da je to bio veći dio) da otpremim u – – – – koš. I baš radi toga, nažalost, ne mogu da Vam povratim ni ovaj zadnji rukopis o američkom družinskom kalendaru; ali, za boga, ne strahujte, ja ga neću objaviti.

Sada vjerujete, da ste mi Vašim gornjim pismom učinili uslugu; kad biste mene bili pitali za savjet veću mi uslugu nebi mogli učiniti.

Dragi moj Ivanuša, dozvolite mi da Vam kao stariji dadem jedan savjet: skromnost je najljepša odlika mladog čovjeka pogotovu kad tom mladom čovjeku, kao na pr. Vama, ne samo što još ni izdaleka nije poznata marksistička nauka, nego kad mu i u pismenosti još mnogo toga fali. Stoga Vam savjetujem, da uzmete nekoliko knjiga (na pr. Socim-edicije, koje ste vrlo marljivo naručivali i raspačavali), te da ih dobro proučite prije nego pišete o »nekom« socijalizmu.

A sada: Vama u stožeru i stožeru s Vama želi mnogo sreće

Vaš **Adžija.**

Uredništvo Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III. — Uprava: Zagreb, Ilica 55/I.
Vlasnik: Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovori urednik: Dr. Božidar Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara Dragutin Beker, Zagreb, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara Dragutin Beker, Jagodnjak 17.

Digitized by Google

Hugo Flesch

Specialna trgovina muškog i dječačkog rublja

Zagreb,
Ilica 49

„BABY"

TVORNICA LUTAKA I IGRAČAKA

ZAGREB

SAJMIŠNA ULICA BROJ 36 - TELEFON BROJ 25-94

Jedina tvornica u državi. - Izrađuje figure za izloge, noge, glave i sve u ovu struku zasjecajuće poslove. - Krojačke lutke. - Najveći izbor dječijih lutaka uz najjeftinije cijene. - Cjenik besplatan!

PODVORBA BRZA I SOLIDNA!

Digitized by Google

Tražite
svuda
UNION
Čokoladu
Bombone
Karamele

uništava sigurno Štakore i miševe
Dobije se u svakoj apoteci
Na veliko:
„ISIS" D. D. - ZAGREB

PRVA RADNIČKA PEKARNA KAO ZADRUGA s. o. j. U ZAGREBU

održaje svoju redovitu XII glavnu skupštinu 8 maja o. g. u 9 sati pr. p. u Radničkom domu u Ilici 55/II.

Razmjera na dan 31. decembra 1931. Aktiva: Blagajna 15.896.34, Dužnici 132.505.30,Roba 507.654.74, Vrijednosni papiri 76.600.—, Našastar, zgrade i zemljišta 1,423.008.29, Dučani Zagreb i Ljubljana 181.598.—, Gubitak 39.242.02, Ukupno Din 2,376.504.69. Pasiva: Vjerovnici 1,790.148.31, Poslovni udjeli 301.140.—, Redovna pričuva 44.870.19, Posebna pričuva 33.464.19, Mirovinska zaklada 185.145.50, Prosvjetna zaklada 21 hiljada 736.50, Ukupno Din 2,376.504.69.

Račun gubitki i dobitka na dan 31. decembra 1931. pogon Zagreb i Ljubljana. Gubitak: Upravni i prometni troškovi 2,208.589.35, Socijalni tereti 117.716.53, Radionički pribor 37.559.92, Kamati, providbe, porezi, prirezi, osiguranja i ostali razni troškovi 141.591.70, Ukupno Din 2,505.457.50. Dobitak: Izrada Zagreb i Ljubljana 2,267.254.67, Roba Zagreb i Ljubljana 198 hiljada 960.81, Gubitak 39.242.02, Ukupno Din 2,505.457.50.

KROJAČKA PRODUKTIVNA ZADRUGA s. o. j. U ZAGREBU

održaje svoju II redovitu glavnu skupštinu 8 maja o. g. u 11 sati pr. p. u Radničkom domu u Ilici 55/II.

Razmjera per 31. decembra 1931. Aktiva: Blagajna 1.977.34, Vrijednosni papiri 2.000.—, Dužnici 98.668.42, Roba 99.127.04, Inventar 20.334.96, Dužnici udjela 3.035.—, Ukupno Din 225.142.76. Pasiva: Prva radnička štedionica 7.644.—, Vjerovnici 122.644.33, Pričuva 6.251.19, Posebna pričuva 4.503.19, Udjeli 83.700.—, Saldo 400.05, Ukupno Din 225.142.76.

Račun gubitka i dobitka. Gubitak: Troškovi 170.054.80, Kamati 1.299.20, Saldo 400.05, Ukupno Din 171.754.05. Dobitak: Izrada od 1. I. do 31. XII. 1931. 171.754.05, Ukupno Din 171.754.04.

PRVA RADNIČKA ŠTEDIONICA KAO ZADRUGA s. o. j. U ZAGREBU

održaje svoju I redovitu glavnu skupštinu 8 maja o. g. u 12 sati o podne u Radničkom domu u Ilici 55/II.

Razmjera per 31. decembra 1931. Aktiva: Blagajna 8.543.—, Dužnici 127.260.85, Neplaćeni udjeli 16.240.—, Strani udjeli 21.100.—, Inventar 23.043.—, Investicije 34.082.75, Zaliha srećaka 700.50, Gubitak 21.800.68, Ukupno Din 252.770.78. Pasiva: Ulošci 127.920.78, Pričuva i zaklade 1.550.—, Zadrugari 123 hiljade 300.—, Ukupno Din 252.770.78.

Račun gubitka i dobitka. Gubitak: Najamnina 37.000.—, Troškovi, oglasi, pisaći pribor, knjige soc. tereti 13.862.35, Beriva 13.982.—, Ukupno Din 64.844.35. Dobitak: Providbe 21.366.05, Kamati 21.677.62, Gubitak 21.800.68, Ukupno Din 64.844.35.

»NAŠA SLOGA« JUGOSLAVENSKA SOCIJALISTIČKA NAKLADNA ZADRUGA U ZAGREBU

održaje svoju XXIV redovitu glavnu skupštinu 8 maja o. g. u 10 sati pr. pr. u Radničkom domu u Ilici 55/II.

I. Račun razmjere per 31. decembra 1931. Aktiva: Blagajna 1.243.79, Pošt. štedionica 4.966.21, Prva radnička štedionica 22.609.30, Dužnici 9.731.60, Dužnici udjela 6.132.50, Inventar 350.—, Roba 4.349.82, Ukupno Din 49.383.22. Pasiva: Udjeli 18.750.—, Pričuvna zaklada 1.792.45, Vjerovnici 28.368.77, Dobitak 472.—, Ukupno Din 49.383.22.

II. Račun gubitka per 31. decembra 1931. Gubitak: Trošak 12.139.04, Dužnici dubioze 2.875.—, Dobitak 472.—, Ukupno Din 15.486.04. Dobitak: Brutto dobitak na robi 15.131.74, Kamati 354.30, Ukupno Din 15.486.04.

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. • 1. JUNA 1932.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. Božidar Adžija: Kriza socijalizma.
Gojko Berberović: Nakon izbora u Njemačkoj i Francuskoj.
Događaji mjeseca:
Gnjusni i glupi zločin.
Američki eksperiment.
Milivoj Magdić: Knjiga o Glembajevima (Svršetak).
Da završim sa gospodinom Gahsom...
A. Lunačarski: Novi putevi teatra.
Ernst Toller: Iz »Knjige o lastavicama«.
Među knjigama.
Jefim Zosulja: Poučna pripovjetka o autoru pustolovnih romana.

BROJ 6

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Preporučujemo slijedeće knjige:

Dr. Adžija: Međunarodna organizacija rada	Din 15.–
„ „ Kapitalizam i socijalizam	Din 15.–
„ „ Deset godina ruske revolucije	Din 20.–
„ „ Od Platona do Marksa	Din 20.–
Bauer Oto: Skupoća	Din 6.–
„ „ Balkanski rat i soc. demokracija	Din 4.–
Džafčić: Inspekcija rada i radnički povjerenici	Din 5.–
Engels Fr.: Poreklo porodice, privatne svojine i države	Din 20.–
Ferri Enrico: Socijalizam i pozitivna znanost	Din 15.–
„ „ Što je socijalizam?	Din 3.–
Korać Vitomir: Samoodređenje naroda i socijalizam	Din 4.–
Korać Vitomir: Hrvatski problem (ćiliricom)	Din 3.–
„ „ Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I.	Din 35.–
Korać Vitomir: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji II.	Din 60.–
Kautsky Karl: Socijalizacija i radnička vijeća	Din 3.–
„ „ Ekonomska teorija Karla Marksa	Din 25.–
Dr. Kus Nikolajev: Marks	Din 4.–
„ „ „ Upton Sinclair	Din 16.–
Marks Karl: Nadnica, cena i profit	Din 10.–
„ „ Najamni rad i kapital	Din 6.–
Dr. Marić Luka: Koliko je stara naša Zemlja	Din 15.–
Mesarić Ka: Smjerovi moderne umjetnosti	Din 15.–
Popp A.: Knjiga za djevojke	Din 5.–
Sinclair Upton: Močvara	Din 30.–
Tucović Dimitrije: Celokupna dela I. (ćir.)	Din 20.–
Tomašić Stanko: Tragikomedija slobodnog pera	Din 16.–
Zamjatin Jevgenij: Tamo gdje je vrag rekao laku noć	Din 20.–
* * * Izvadak iz moralne teologije sv. Alfonza de Liguori	Din 4.–
* * * Povjerenik, upute za sve koji rade u radničkom pokretu	Din 3.–
Zakon o zaštiti radnika	Din 10.–
Radnički i namještenički povjerenici (zakonski propisi i upute)	Din 5.–
Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u preduzećima	Din 20.–

Pored toga preporučuje slike-dopisnice socijalističkih prvaka: Marksa, Engelsa, Lassallea, Liebknechta, Bebela, Jauresa, Kautskoga, Matteottia, Vilima Bukšega i drugih.

Narudžbe treba upraviti na adresu:

»NAŠA SNAGA«

jugoslavenska socijalistička nakladna zadruga, Zagreb, Ilica 55/I.

Narudžbe se izvršuju samo uz unaprijed poslani novac ili uz poštansko pouzeće.

ORGANIZOVANI RADNICI I NAMJEŠTENICI UŽIVAJU NAROČITI POPUST OD 30% NA GORNJE CIJENE.

Knjižarama se daje uobičajeni knjižarski rabat.

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d.d.

Herm. Pollacka sinovi

Zagreb

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

uništava sigurno štakore i miševe

Dobije se u svakoj apoteci

Na veliko:

„ISIS" D. D. - ZAGREB

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 6. ZAGREB, 1 JUNA 1932 GODINA V.

Dr Božidar Adžija:

Kriza socijalizma

Već od završetka svjetskog rata govori se i piše o krizi socijalizma, koja je već nekoliko puta trebala da se pretvori u njegovu smrtnu agoniju. I ništa ne koristi da činjenice na čitavom svijetu govore baš sasvim obratno; propovjedačima je krize socijalizma sve to uzaludno, jer je za njih njihova želja jača od najpozitivnije stvarnosti. Međutim mi se ne želimo osvrtati na te loše augure. Nama je ovdje više do toga, da onima, koji se nalaze u zabludi, koji o krizi socijalizma govore i pišu iz nepoznavanja mašinerije društvenog procesa i historijskog zbivanja, da njima predočimo tu njihovu zabludu. To je u interesu njih samih, a iskreno rečeno, i socijalizma.

U toj se zabludi nalaze svi oni, koji život države i naroda posmatraju kroz prizmu političko-stranačkih odnosa, i koji drže, da je i socijalizam jedno čisto stranačko-političko pitanje. Krivo naziruć, da ostvarenje socijalizma ovisi isključivo o odnosu stranačkih kretanja i snaga u pojedinim državama, oni iz peripetija i nedaća, koje poslije svjetskog rata proživljavaju pojedine socijalističke stranke, povlače krivi zaključak, da je i sam socijalizam u krizi i da usljed toga do njegovog ostvarenja nikada neće doći.

Rekli smo da je to zabluda. Iz dvaju glavnih razloga. P r v o: isto kao što je kapitalizam bio uslovljen razvojom materijalnih i produkcijonih odnosa već u samom feudalnom društvu, tako je i socijalizam forma i sadržina budućeg društvenog uređenja, koje je determinirano razvojom privrednih snaga u današnjem kapitalističkom sistemu. T o j e l o g i k a i z a k o n i t o s t h i s t o r i j s k o g z b i v a n j a. Iz tog razloga netačno je i pogrješno izvoditi zaključak o isključivoj ovisnosti tog logičnog i neminovnog historijskog zakona o povremenim i prelaznim nedaćama, u kojima se nalaze socijalističke stranke u pojedinim državama.

D r u g o: kad kažemo da socijalizam leži u logici historijskog razvoja ne zavaravamo se iluzijom, da će se taj razvoj odvijati bez učešća živih društvenih snaga. Taj je razvoj besumnje ovisan o odnosu privrednih i produkcijonih društvenih snaga, ali to znači, da taj odnos uslovljuje djelovanje živih ljudi, koji aktivno učestvuju u stvaranju i odvijanju historijskog procesa. (K. Marx: »Način proizvodnje materijalnog života uvjetuje čitav ostali životni proces, i socijalni i politički i duhovni. Nije svijest ljudi ono što određuje njihovo biće, već obratno njihovo društveno biće određuje njihovu svijest...« ;na drugom mjestu on kaže: »... historija nije ništa drugog, već aktivnost čovjeka, koji ide za svojim ciljem«). Dakle, do socijalizma neće doći prekrštenih ruku. Rad. klasa učestvovati će na njegovom ostvarenju. Organizovana forma tog njezinog učešća je međunarodni socijalistički pokret, koji se ali nikako ne smije i ne može usporediti sa građanskim političkim strankama. Jer kolikogod je tendencija i građanskih političko-stranačkih grupacija formiranje na bazi istovjetnosti interesa, ipak ta istovjetnost nije ono isto, što i istovjetnost želja, težnja i postulata radničke klase, zasnovanih na zajednici njezinih kulturnih, ekonomskih i političkih interesa na čitavom svijetu. To je bitna socijološka karakteristika, koja razlikuje međunarodni radnički socijalistički pokret od građanskih političkih grupacija. To je kvalitativna i kvantitativna razlika. Dok buržoazija, uzeta kao jedinstvena društvena klasa, izim zajedničkog interesa za očuvanjem današnjeg poretka, stvara bezbroj političkih grupacija na bazi raznovrsnih kulturnih, političkih, čak i privrednih naziranja uz gotovo potpuno pomanjkanje ideološke osnovice, dotle radnička klasa stvara svoju političku i ekonomsku formaciju na čitavom svijetu na bazi jedinstvenih klasnih interesa sa izrazitom tendencijom izgradnje posve novog društva u duhu jednog naučno dokumentovanog filozofskog, socijološkog i privrednog sistema.

Konačno i ako bi se kao polaznu tačku posmatranja htjelo uzeti čak i taj uski stranačko-politički kriterij, koji se — kako smo gore vidjeli — nikako nebi smio primjenjivati na međunarodni radnički pokret, onda ni u tom slučaju ne može se govoriti o krizi socijalizma, jer je taj pokret naprama njegovoj predratnoj snazi gotovo svuda porastao za najmanje 100%. I to ne samo porastao po svojoj brojčanoj snazi, već još više po svom značenju i uticaju na razvoj društvenog života. On je porastao u tolikoj mjeri i sa tolikom prodornom snagom, da se buržoazija u mnogim zemljama više ni privremeno neće osjećati monopolskim gospodarom u svojoj vlastitoj kući. Dakle, i sa tog gledišta ne samo da se ne može govoriti o krizi socijalizma, već nasuprot o njegovom napredovanju i jačanju.

I sad kad smo do ove tačke postavili stvari na svoje pravo mjesto možemo da pređemo na okolnosti, koje mogu da izazovu pisane i govorene glasine o tobožnjoj krizi socijalizma. Međunarodni socijalistički pokret nakon svjetskog rata u tolikoj je mjeri ojačao i nabujao, da je snažno počeo ostvarivati svoje ciljeve. U tom času dolazi do njegova rascjepa izazvanog različitim na-

Digitized by Google

ziranjem na pitanje taktike i metoda, kojima bi trebalo postupiti kod ostvarenja socijalizma. Ja sam u mom prošlom članku »Kojim putevima« (Soc. Misao br. 5. — 1932.) označio bitne momente razlike u pitanju taktike i metode. Ističem ovdje samo to, da su te razlike bile uslovljene različitim privrednim i kulturnim stepenom razvoja u pojedinim zemljama, na čijem je terenu socijalistički pokret djelovao. I dok je taj pokret u zemljama sa visoko razvijenom industrijom, te dosljedno tome sa jakom i politički školovanom radničkom klasom, koja je u toku zadnjih nekoliko decenija znala izdašno da iskoristi buržoasku tvorevinu političke demokracije u svrhu stvaranja jakih političkih i sindikalnih organizacija, dok je dakle radnički pokret u tim zemljama, a u želji da izbjegne strahote građanskog rata, smatrao da k ostvarenju socijalizma treba poći mirnim, evolutivnim putom, dotle je radnički pokret u zemljama sa nerazvijenom industrijom, sa brojčano slabom radničkom klasom i gdje su efekti građanske demokracije bili nikakovi ili minimalni, smatrao, da treba izrabiti poslijeratnu nabujalost pokreta i raspoloženje masa, te makar uz cijenu velikih žrtava pristupiti k neposrednom i nasilnom ostvarenju socijalizma. U sukobu tih dvaju različitih tehničko-taktičkih posmatranja leži razlog rascjepa međunarodnog radničkog pokreta. U spomenutom mom članku »Kojim putevima« dotaknuo sam se sumarno i pitanja ispravnosti i granica jedne ili druge taktike, a ovdje ostavljajući to pitanje po strani želim samo da konstatujem nekoje činjenice, iz kojih treba povući nužne zaključke.

Rascjep je išao sve više u širinu i dubinu, te nije čudnovato, da je iz svih onih raznovrsnih manifestacija tog rascjepa, koje su negdje dosegle vrhunac u međusobnom bratoubilačkom ratu, mogao površni i neupućeni posmatrač dobiti dojam, da se i sam socijalizam nalazi u krizi. Tim više kad je na najtežoj posljedici rascjepa t. j. na općem, osjetljivom slabljenju radničkog pokreta počela buržoazija čitavog svijeta da ponovno osvaja izgubljene pozicije, da svoje u neposredno izaratnom vremenu oslabljene i prorijeđene redove ponovno sakuplja i konsolidira. Dugotrajnost međusobnih borba u radničkom pokretu neposredni je razlog, da se je buržoazija gotovo u svim evropskim zemljama domogla neograničene vlasti, više ili manje suspendirala svoju formalnu demokraciju i ustoličila reakcijonarne režime.

U toj eri može buržoazija da zabilježi mnogo uspjeha u jačanju reakcije. A tim uspjesima ima djelomično da zahvali onom dijelu evropskog radničkog pokreta, koji je, u neispravnom shvaćanju principa demokracije i interesa socijalizma, počinio fatalnu griješku, da se je baš u tim momentima svojom saradnjom sa buržoazijom upregnuo u njezina kola. I kao što je obično slučaj, da se iz jedne pogriješke pada u drugu, iz manje u veću, tako je i taj dio radničkog pokreta počinjao neoprostive grijehe ne ustručavajući se katkada ni učestvovati u najreakcijonarnijim podvizima buržoazije uperenim protiv vitalnih interesa baš same radničke klase, a osobito protiv onog drugog dijela radničkog pokreta, koji je ostao u opoziciji. Opetujem, to je težak grijeh socijalne demokracije, koji se je baš njoj samoj najviše osvetio, jer je ona usljed takovog svog postupka u nekojim zemljama toliko oslabljena, da danas ona u tim zemljama teško da dolazi u obzir kao jedna neznatna politička stranka. Ona je skupo platila svoje — svijesne ili nesvijesne — usluge buržoaziji. Dok nasuprot u onim zemljama, gdje je socijalistički pokret imao stalno u vidu, da je on pokret, kojemu je namijenjena historijska zadaća stvaranja i izgradnje novog društva, da je on pokret, kojemu program nije samo mrtvo slovo ili lijepa firma, i gdje se on nije dao namamiti efemernim i beznačajnim malim procentom vlasti, i gdje nije, izrabljujući svoj položaj zakonitosti i eventualnog učestvovanja u državnoj upravi, zapadao u histeričke ispade protiv drugog — opozicijonog — dijela radničkog pokreta, već je u duhu svega toga znao da izabere ispravne smjernice svoje djelatnosti i taktike, dakle u svim tim zemljama on se je kroz to čitavo vrijeme nalazio u stalnom napredovanju i jačanju. Rezultati zadnjih izbora u Austriji i Francuskoj nepobitni su dokaz ove naše tvrdnje. Obratnih primjera o raspadanju socijalističkih stranaka usljed loše taktike i metode ima i u najnovije vrijeme toliko, da bi bilo suvišno pojedinačno ih nabrajati.

A sad okrenimo prigovore i prama drugoj strani, jer ako se uopće može govoriti o nekoj krivici onda je ta krivica isto tako velika i na drugoj strani, a u onim zemljama, gdje je odnosna socijalistička stranka vodila ispravnu i smišljenu proletersku politiku, tu je ta krivica još veća na onoj drugoj strani. Čak što više baš ta druga strana — makar nije tačno, ali iz razumljivih razloga nazovimo ju lijevo krilo radničkog pokreta — nosi na sebi veliki dio krivnje za to, što su mnoge evropske socijalističke stranke u unutarnjoj politici pojedinih država u taktičkom pogledu zauzimale stav, koji nije odgovarao interesima radničke klase i radničkog klasnog pokreta. To je lijevo krilo ili iz vlastite inicijative ili po uputama sa strane a po proračunatom planu vodilo protiv socijalističkih stranaka u tolikoj mjeri i sa tolikom vehemencijom razbijačku politiku, da su ove često puta iz nužne samoobrane počinjale teške pogriješke. A ukupni zbir svega toga, što je počinjala jedna i druga strana bilo je opće slabljenje radničkog pokreta kao cjeline, njegovi porazi na svim linijama, te pobjeda i jačanje reakcije na čitavom svijetu. I uistinu najteži grijeh lijevog dijela radničkog pokreta već odmah nakon svjetskog rata bio je taj, što je svog glavnog neprijatelja vidio u socijalističkom pokretu, što je protiv njega poduzimao križarske vojne, što ga je svim silama htio da uništi prepuštajući kod toga slobodno polje razvijanja i akcija buržoaziji kao jedinom i istinskom neprijatelju radničke klase i njezinih razvojnih tendencija. Nastupile su strašne poslje-

Digitized by Google

dice tih pogriješaka: pobjeda fašizma i ostalih raznovrsnih forma buržoaske reakcije. I kao što se često u životu događa, da je nesreća najbolja škola, tako su i ovoga puta te strašne posljedice vlastitih griješaka uz današnju još nezapamćenu privrednu krizu doprinijele, da jedan i drugi dio radničkog pokreta počimlje otvarati oči. I kako svi znaci jasno pokazuju mi se danas nalazimo u znaku obostranog uviđavanja vlastitih griješaka, da preko uviđanja dođe do njihova odstranjivanja kako bi time ostali čisti i otvoreni putevi k organizacijonoj i akcijonoj zajednici, koja je baš danas više nego ikada potrebna.

Teško se vara ko misli, da je socijalizam u krizi!

Gojko Berberović:

Nakon Izbora u Njemačkoj i Francuskoj

Izbori za zemaljske sabore u Pruskoj, Bavarskoj, Würtembergu, Anhaltu i za gradsko vijeće u Hamburgu, koji su provedeni 24 aprila o. g., imali su daleko veće značenje, nego li ga imaju obični izbori za zemaljske sabore. Sa gledišta njemačke i međunarodne politike naročito su bili važni izbori za pruski zemaljski sabor. Prusija čini teritorijalno i po broju stanovništva skoro dvije trećine čitave Njemačke, pa je usljed toga predestinirana da igra odlučnu ulogu i u politici Reicha. Tu je ulogu ona igrala jednako za vrijeme starog režima kao i sada. Jedino je negdašnja Prusija pruskog kralja služila kao stožer reakcije u cijeloj Njemačkoj, dočim poslije sloma starog režima Prusija predstavlja glavni stup i obranu novog republikanskog i demokratskog poretka. To je zasluga socijalne demokracije, koja u glavnom kroz već dulji niz godina drži ključ političke situacije u svojim rukama. Ova činjenica pretstavljala je glavnu zapreku planovima reakcije i neprijatelja republikanskog i demokratskog poretka, pa su stoga oni svoja glavna nastojanja usredotočili oko toga da po mogućnosti čim prije izmjene ovu situaciju u Pruskoj sebi u prilog. Tako je prošle godine povedena akcija da se putem plebiscita iznudi raspust pruskog sabora, prije izmaka njegove legislativne periode. Međutim tada ta akcija nije uspjela i tako su križani planovi reakcije, da se dokopa vlasti u Prusiji još prije izbora za pretsjednika Reicha. Kad se znade da je Hitler raspolagao sa nekoliko stotina hiljada naoružane partijske vojske i da je njegov pokret očito težio da se, makar i silom, dokopa vlasti u Prusiji i Njemačkoj u svrhu zavođenja fašističke diktature, onda je jasno da se imade zahvaliti samo političkom držanju i žrtvama njemačke socijalne demokracije da se ti planovi nijesu ostvarili. U obrani republikanskog i demokratskog poretka socijalna demokracija nije se oslonila samo na svoj parlamentarni položaj u Prusiji i u Reichu, nije nadalje bazirala ni na samom posjedu vlasti u Prusiji, nego je pravovremeno izgradila i svoje borbene organizacije da se s njima posluži u slučaju eventualnog fašističkog puča. Razumljiv je stoga bijes Hitlerovih partizana na socijalnu demokraciju, koja je i fašiste prisilila da u svojoj borbi ostanu na terenu parlamentarizma i da se podvrgnu redu koji važi i za sve druge političke stranke.

Nakon neuspjeha kod izbora za državnog pretsjednika, Hitler je uložio sve sile da izvojšti odlučnu pobjedu u Prusiji i da onda posrednim putem zavlada i u Reichu. Međutim iako su nacionalni socijalisti prilikom pruskih izbora postigli ponovno ogromni porast glasova i postali najjačom strankom u pruskom saboru, ipak nijesu postigli apsolutnu većinu. Oni s tom većinom ne raspolažu ni u zajednici sa svim ostalim desničarskim strankama u novom pruskom saboru. To se vidi iz slijedeće slike o razdiobi mandata:

socijalni demokrati	93
centrum	67
državna stranka	2
komunisti	57
	219
nacionalni socijalisti	162
njemački nacionalisti	31
pučka stranka	7
kršćanski socijali	2
Hanoveranci	1
	203

Većina od 422 narodna zastupnika iznosi 212. Prema tome saborska većina mogla bi se obrazovati samo onda, ako centrum pristane na koaliciju sa nacionalnim socijalistima. Da li će u tom pogledu doći do sporazuma još zasada ne može predvidjeti, ali je svakako značajno da su nacionalni socijalisti prisiljeni na pregovaranje sa drugim strankama, ako žele da učestvuju na vlasti. Zastrašujući primjer propasti svih stranaka t. zv. građanske sredine koje su sarađivale sa Hitlerom služi kao memento centrumu, pa će on svoj pristanak na koaliciju sa nacionalnim socijalistima činiti ovisnim od prihvata stanovitih uslova, a u prvom redu morati će tražiti da nacionalni socijalisti postanu običnom parlamentarnom strankom. U slučaju ako Hitler prihvati ove uslove može se očekivati da će uskoro doći kraj i nacionalno socijalističkoj demagogiji, koja će se na vlasti morati brzo demaskirati. Treba naime znati da je Hitlerova nacionalno socijalistička »radnička« stranka okupila u svojim redovima nezadovoljnike svih mogućih kategorija, te da se ta šarena vojska mora raspasti, netom se dade Hitleru mogućnost da iskupi svoja obećanja.

Naravno ne bi bilo opravdano prerano se podavati nekom optimizmu, a naročito dok još hara sadašnja nezapamćena kriza i velika socijalna bijeda u Njemačkoj. Ipak se ne može preći preko činjenice, da je fašistički pokret u samoj Prusiji okupio preko 8 milijuna izbornika i da se još uvijek ne pokazuju znakovi njegovog padanja. Stranke građanske sredine, osim katoličkog centruma, jednostavno su zbrisane s površine. Politički život u Njemačkoj time je u velike pojedno-

Digitized by Google

stavljen, jer mjesto nekih petnaest političkih stranaka od ranije mi sada vidimo samo pet velikih grupa: dvije na ljevici, dvije na desnici i jednu u centrumu. Ovaj razvoj prilika vrlo je poučan i za radničku klasu, koja mora da uvidi da je pocijepanost njenih redova glavni uzrok svim neuspjesima. Da nema borbe između socijalista i komunista, onda bi marksistička fronta i kraj svih postojećih teškoća bila nepobjediva. To se najbolje vidi i po sadašnjim izbornim rezultatima. Premda je fašistička navala bila koncentrirana protiv marksizma, ipak je on u glavnom sačuvao svoju snagu i promjena političke situacije ne dolazi uslijed poraza socijalista i komunista, nego uslijed poraza svih građanskih stranaka, sa izuzetkom katoličkog centruma. U sravnjenju sa rezultatima izbora za Reichstag od 11 septembra 1930 socijalni demokrati sa svojih 4,674.943 glasa prema tadašnjih 4,989.471 glasova gube sada 314.528 ili 6.3% a komunisti sa 2,819.602 glasa prema tadašnjih 3,141.453 gube 321.851 glas ili 10.2%. Gubitke socijalnih demokrata nijesu na sebe privukli komunisti, koji su i sami još više gubili. Pored toga i golema socijalna bijeda i besprimjerni porast nezaposlenosti nije doprinio jačanju komunističkih redova, nego je to nezadovoljstvo iskoristio fašizam. Tu činjenicu treba da komunisti dobro uoče i iz nje povuku potrebitu pouku.

Ako ova spoznaja prodre u radničke redove, onda bi preporođeni radnički socijalistički pokret uskoro pomrsio sve račune fašista i svih mogućih reakcionaraca.

*

Bilo je svakako interesantno, kako će se ovi izbori u Njemačkoj odraziti na parlamentarne izbore u Francuskoj. Francuska desnica osnivala je svoja izborna očekivanja baš na porastu hitlerizma, koji je imao da joj posluži kao bauk pred francuskim izbornicima i da ove stjera u naručaj reakcije. U tom smjeru vođena je i izborna borba, u kojoj je glavna oštrica desnice bila uperena protiv francuskih socijalista. Naročito je ministar pretsjednik Tardieu napadao socijaliste i nastojao da onemogući izbornu saradnju između socijalista i radikala. Ova je taktika bila dobro sračunata, jer je poznato da su kod prvih izbora obično pobjeđivale desničarske stranke i da je ljevica svoj položaj popravljala tek kod naknadnih izbora, kad su zajednički nastupale sve ljevičarske stranke, osim komunista.

Ovaj put desničari su se preračunali, pa su im već prvi izbori u nedelju 1 maja o. g. priredili neugodno iznenađenje. Kod tih izbora pokazao se je ogromni porast ljevičarskih stranaka, a naročito socijalista i Herriotovih radikala. Socijalisti su kod ovih prvih izbora nastupili sasvim samostalno i dobili oko 2 milijuna glasova i 43 mandata sa apsolutnom većinom glasova. Radikali su iz izbora izišli kao relativno najjača stranka i dobili 69 mandata. Desničarske stranke skupa jedva su kod prvih izbora sačuvale ravnotežu prema mandatima ljevičarskih stranaka, a to je bio svakako loš predznak za konačni rezultat izbora, jer je izborna saradnja radikala i socijalista kod naknadnih izbora unaprijed isključivala mogućnost većih uspjeha desnice kod naknadnih izbora.

Kao posljednja kotva spasenja za desnicu imalo je da posluži umorstvo bivšeg pretsjednika republike Doumera, koje se je ciničkí pokušalo pripisati u krivnju ljevici. Međutim ni to nije koristilo, pa je 8 maj donio definitivni poraz desnice i mnogo veću pobjedu ljevice, nego li su dopuštala i najoptimističnija očekivanja.

Novi parlamenat sastavljen je ovako:

	mandati	dosada	
socijalisti	129	112	(+ 17)
nezavisni komunisti . . .	11	5	(+ 6)
nezavisni socijalisti i socijalist. republikanci (Painleve) .	37	32	(+ 5)
radikali (Herriot) . . .	159	109	(+ 50)
nezavisni radikali . . .	62	90	(— 28)
katolički demokrati . . .	16	19	(— 3)
ljevičarski republikanci (Tardieu)	72	101	(— 29)
nezavisni republikanci (Reynaud)	28	26	(+ 2)
nacionalistička grupa (Marin)	76	90	(— 14)
konzervativci (rojalisti) . .	5	8	(— 3)
komunisti	12	10	(+ 2)

Pored ovih 607 mandata dolaze u obzir još nekoliko mandata iz kolonija, koje će po svoj prilici dobiti radikali.

Iz gornjeg pregleda parlamentarne snage pojedinih stranaka u novom francuskom parlamentu vidi se da je pobjeda ljevice mnogo odlučnija, nego li godine 1924. Tada je za obrazovanje većine trebalo proširiti koaliciju i na t. zv. radikalnu ljevicu, koja se je pokazala kao veoma nepouzdan saveznik. Ovaj put ljevica raspolaže sa očitom apsolutnom većinom, te ne mora da privlači na saradnju nijednu grupu iz sredine. Radikali, socijalni republikanci i socijalisti raspolažu sa 325 mandata od ukupnih 615 mandata. Pitanje je samo, da li će radikali ostati dosljedni svojim izbornim obećanjima i odlučno poraditi na obrazovanju istinskog ljevičarskog kursa. Ima verzija da oni ne žele koaliciju sa socijalistima, nego da teže za obrazovanjem »republikanske koncentracije«, koja bi obuhvatila sve stranke građanske sredine. Međutim ovo bi rješenje bilo u najočitijoj suprotnosti sa jasnom voljom francuskih izbornika, koji su se izjasnili za radikalnu promjenu kursa.

Francuska socijalistička štampa raspravlja i o ovoj mogućnosti, pa unaprijed poručuje radikalima da im neće ovaj put nipošto uspjeti plan da za eventualni neuspjeh ljevičarske koalicije okrive socijaliste, a vođa stranke Léon Blum preko »Populair-a« najodlučnije odbija »republikansku koncentraciju« kao nemoralnu zajednicu između pobjednika i pobjeđenih. Isto tako odbija Blum svaku mogućnost da se na tom pitanju socijalistička stranka može pocijepati, pa odlučno tvrdi, da se ne će naći ni jedan socijalista koji bi pristao na koncentraciju. Slično se je izjavio i vođa desnog krila socijalističke stranke narodni zastupnik Renaudel. On je također odbio svaku pomisao na koncentraciju, a inače da je socijalistička stranka spremna da sasluša i ispita sve ozbiljne predloge. Svakako konačna riječ pripada kongresu socijalističke stranke, koji se sastaje koncem mjeseca maja.

Digitized by Google

S gledišta socijalističkog pokreta najglavnije je da se očuva jedinstvo socijalističke stranke, koja je na putu da u svojim redovima uspostavi i radničko klasno jedinstvo. Komunistički pokret morati će da napusti svoje dosadašnje držanje prema socijalistima, ako ne želi da bude potpuno napušten od francuske radničke klase. Značajno je da je komunistička opozicija već sada toliko jaka koliko i oficijelna komunistička stranka, a ta se opozicija prilično približava socijalistima...

S gledišta međunarodne politike bilo bi za pozdraviti, ako u Francuskoj uspije obrazovati ljevičarski kurs, jer samo takova vlada daje jamstvo, da bi se mnoga sporna pitanja u međunarodnoj politici pomakla s mrtve točke i omogućilo njihovo rješenje u duhu međunarodne solidarnosti. Francuski narod, koji je i nakon golemog porasta hitlerovštine znao sačuvati svoju hladnokrvnost i trezvenost, ne bi se smio oglušiti svom historijskom pozivu.

Dogodjajl mjeseca:

GNJUSNI I GLUPI ZLOČIN.

Ovim riječima obilježio je ruski poslanik u Parizu atentat ruskog emigranta Gorgulova na pok. predsjednika republike Doumera. I uistinu: gnjusoba i glupost, to je ono jedino što se i sa ljudskog i sa političkog gledišta može da reče za svaki ovakav čin, a posebice za zločin Gorgulova.

Gorgulov je prototip velikog dijela ruske emigracije, njezinog reakcijonarnog dijela. Prema vlastitoj izjavi nakon atentata, a to je u toku dosadanje istrage potvrđeno, Gorgulov izjavljuje, da je svoj zločin počinio iz patriotskih i nacijonalnih motiva; nadopunja to poklikom: »Divim se Mussolini-u, a Hitlera obožavam«. Iz istih motiva spremao je atentat i na predsjednika Masaryka. A kakovi su to patriotski motivi? On hoće jaku i moćnu Rusiju, Rusiju cara samodršca, aristokracije i generala. U tim nadama živi Gorgulov, u tim nadama živi i veliki dio ruske emigracije raštrkan po čitavoj Evropi. Vjeruju, da će se uskoro vratiti u Rusiju, u kojoj će oni biti gospodari. U toj nadi očekuju oni nekog deusa ex machina, koji će mačem u ruci i s džepovima punim novaca, da ostvari njihovu nadu. Alfom i omegom njihovih sanja, težnja i njihovog političkog rada je predašnji apsolutistički režim u Rusiji. Ali im kod toga ni izdaleka ne pada na um, da ispitaju svoju savjest kolika je baš njihova zasluga, da je nestalo tog režima u Rusiji. Kao takovi oni su u svakom pogledu veliki izvor nemira i nesređenosti u mnogim državama, gdje žive.

U takovoj sredini živio je i odgajao se i Gorgulov. Željkovano i očekivano »oslobođenje« Rusije nije dolazilo i on se odlučuje, da pred čitavim svijetom demonstrira. I baš u momentu kad čitav svijet, usljed sveopće krize, proživljava najteže časove, kad milijoni nemaju što da jedu, ruski emigrant-fašista ubija predsjednika Doumera, da na taj način protestira, što Francuska još dosada nije povela križarsku vojnu protiv današnje Rusije.

Ruska bjelogardijska emigracija, zastrašena u očekivanju ogorčenja protiv tog gjnusnog zločina, odriče se Gorgulova, a buržoaska štampa čitavog svijeta žuri se, da to pitanje riješi na najjeftiniji način: proglašuje ga agentom današnje Rusije. I ništa ne koriste njegove vlastite fašističke izjave, potvrde svjedoka o njegovom fašističko-nacijonalističkom programu i planu, rezultati policijske i sudske istrage, rezultati francuskih izbora, koji su donijeli sjajnu pobjedu ljevičarima; sve je to uzaludno, jer buržoaska štampa hoće da je Gorgulov agent-provokater današnje Rusije. A baš time čini ona magareću uslugu samoj sebi i državi, jer ako nikad to je baš danas momenat, da se traži da sve države, u kojima živi reakcijonarna ruska emigracija revidiraju svoje odnose prama toj emigraciji. Jer i ako je danas čin Gorgulova čin jednog mahnitog individua, ko nam jamči, da sutra ne će biti deset, sto i više Gorgulova, čije će akcije biti izvor teških i sudbonosnih komplikacija i sukoba. Nijedna država ne može i ne smije dozvoliti, da na njezinom teritoriju živi jedan dio ruske emigracije, čija se politička mahnitanja imaju plaćati nemirima, neredima i krvi u tuđoj kući. Va.

AMERIČKI EKSPERIMENT.

Početkom mjeseca maja prihvatila je sjeverоamerička kuća reprezentanata (parlamenat) zakonski predlog poslanika Goldsborougha, kojim bi se u Americi imalo pristupiti otvorenoj inflaciji, prama kojoj bi vrijednost dolara t. j. njegova kupovna snaga bila snižena na prosječnu njegovu vrijednost iz godina 1921. do 1929. To bi se imalo izvršiti umnažanjem novca u cirkulaciji, što bi značilo povisiti cijene, a realno sniziti nadnice i plaće onih, koji žive od svog najamnog rada. Od te bi mjere doduše imali koristi dužnici (a to je u glavnom američka industrija), koji bi svojim vjerovnicima stvarno manje platili, odnosno imali bi platiti iste iznose, ali u manje vrijednijim, jeftinijim dolarima. Isto tako bi i inozemni dužnici svojim američkim vjerovnicima imali platiti kvalitativno manje, što bi praktički značilo smanjenje dugova. Ali danas to nije glavno pitanje. Glavno se pitanje sastoji u tome da li se dekretiranim obaranjem vrijednosti valutarne jedinice može riješiti današnja privredna kriza, koja nije valutarna kriza, već kriza proizašla iz dezorganiziranog i kaotičkog odnosa između proizvodnje i potrošnje.

Američkim eksperimentom privredna kriza neće biti odstranjena. Radi čega? U prvom redu radi toga, što će posljedice te inflacije pasti na leđa američkog radnog naroda, koji živi od svog najamnog rada, jer će se njegove nadnice i plaće automatski sniziti usljed porasta cijena, kojemu nikako neće odgovarati nominalni porast plaća i nadnica. Životni će standart američkog radnika, namještenika i činovnika pasti, a srednji će se stalež još više proletarizirati (kao što je bilo za doba izaratne inflacije u Njemačkoj i Austriji). Neposredne posljedice inflacije neće doduše osjetiti američki industrijalci, jer će svoje eventualne gubitke moći kompenzirati povišenim cijenama svojih produkata, isto kao što će američke banke moći kompenzirati gubitke na svojim dužnicima padom vrijednosti novca svojih ulagača.

A koče li se inflacijom podići i uvećati američki izvoz? U prvi čas da, jer će američka roba usljed jeftinijih cijena na svjetskim tržištima biti sposobnija za utakmicu. Ali to će biti samo prividna i privremena korist, jer danas treba imati u vidu ne samo carinske zidove, već i kontingentiranje uvoza, kojim se mnoge države brane pred stranom konkurencijom. Što koristi da Ford snizi kolikogod cijene svojim automobilima ako on na pr. u Francusku ne smije uvesti više od 1000 automobila; kad bi ih on htio poslati badava Francuska ih preko tog kontingenta nebi htjela

Digitized by Google

primiti. – Osim toga treba imati u vidu, da danas ima dosta zemalja, koje ne mogu iz inozemstva ništa kupovati, jer naprosto nemaju novaca.

Dakle: američki eksperiment sa inflacijom u najboljem slučaju može da koristi kao jedna injekcija, koja će privredi dati života na vrlo kratko vrijeme; ona neće riješiti privrednu krizu, već će nasuprot u čitavom svijetu povećati nesigurnost i nepovjerenje, dva glavna uzročnika krize. Mijenjanjem i manevriranjem monetarnom mašinerijom ne može se današnja kriza riješiti ni u najmanjem svom dijelu, stoga, nadajmo se, niko neće slijediti taj pogrešni i štetni američki inflacijoni eksperiment.

Kr.

Milivoj Magdić:

Knjiga o Glembajevima

(Svršetak).

II.

Nije moguće govoriti o samom ciklusu odvojeno, a da se ne uzme u obzir čitav Krležin literarni rad, tim više što to kod nas još uopće nije činjeno. Pokušaj St. Tomašića – kako sam već izložio – ne možemo uzeti kao takav u obzir. August Cesarec počeo je prije izvjesnog broja godina u jednom tjedniku objavljivati vrlo interesantna razmatranja o Krleži povodom premijere njegovog Vučjaka, ali je to objavljivanje doskora bilo prekinuto.

U najnovijem vremenu bilježimo jedan isto interesantni pokušaj ovakvog sintetičkog razmatranja čitavog Krležinog rada. Početkom ove godine objavila je »Hrvatska revija« studiju V. Bogdanova »O Krležinu umjetničkom stvaranju« (povodom Krležine »Knjige pjesama«). Problem se kod Bogdanova možda postavlja odviše simplicistički, ali je ta studija u svakom slučaju pozitivum. – Bogdanov tvrdi:

»... Krležina poezija u cjelini svojoj jeste aktivistička i ne znači samo odraz ni samo najuspjeliji, najbolji izraz naše stvarnosti, nego među svim pjesničkim manifestacijama našim ona i najmoćnije, najsnažnije utječe na mijenjanje teškog životnog stanja našeg«.

Baš iz razloga što je u Krležinom slučaju potrebno uzeti u obzir čitav njegov rad, ne mogu se ovdje upuštati u detalje. Imam namjeru, da na jesen izdam knjigu u kojoj ću razmotriti čitav rad Miroslava Krleže i tamo ću izvršiti i detaljnu analizu ciklusa o Glembajevima. Ovdje mislim upozoriti samo na neke momente, koji naročito karakterišu ovaj ciklus.

Slučaj Miroslava Krleže nije isti sa slučajem Augusta Cesarca. Kod Cesarca se uvijek sreećmo sa problemom jedne generacije, koja je svjesno izvršila prelaz iz maksimalizma nacijonalnoga u maksimalizam socijalni. Problemi, kojima je zauzet Cesarec, problemi su, koji označuju naročitost ove jedne generacije i nikada ne prelaze kapacitet njezin. U slučaju Cesarca akcent se uvijek postavlja na ideologiju (uzetu u jednom određenom smislu, a ne kao kategorija).

Krleža – ma da polazi od istog »veltanšaunga« – postavlja probleme u širem presjeku. On nije isključiv – mogućnosti su njegove ekspanzivnosti velike. Postavljanje problema je kod njega smješteno na tako široku bazu da izgleda, te se ideološke oštrine potpuno izgubile. Pa ipak tome nije tako.

Postoji jedna linija od Plamena do Književne republike. To je linija jednog neprekidnog uspona, jednog solidnog izgrađivanja, baš u pravcu ideološkom. Bez poznavanja te razvojne linije nije moguće razumiti genezu ciklusa o Glembajevima.

I taj ideološki postamenat dominira čitavim Krležinim radom. I ne postoji kod Krleže protivurječnost, ako on posvećuje punu pažnju nekim (nazovimo ih) artističkim, nekim formalnim momentima. Forma je kod njega uvijek određena sadržinom (bilo da se radi o pjesmama bilo o dramama).

U evropskim se literaturama već dugo javlja motiv o raspadanju izvjesne familije u njenoj cjelini. To je u uskoj vezi sa procesom raspadanja, koji se javlja u društvu stiglom do izvjesnog stepena razvoja. Takva djela više naliče iscrpnim sociološkim studijama nego pjesničkim djelima, pa ipak su ovo posljednje, jer nastoje oblikovno fiksirati dotični proces. Nerijetko nalazimo u početku tih romana otisnutu i formalnu genealogiju tih familija.

Takvo jedno djelo je i ciklus Miroslava Krleže. Samo je on otišao mnogo dalje od svih tih primjera iz evropskih literatura. Njegovi su Glembajevi prvi primjer svjesnog i konzekventnog primjenjivanja historijsko-materijalističkog gledanja na ovakav materijal.

Kako su kod Krleže koncipirani ti Glembajevi?

»U prvoj grupi prvog koljena Glembajevi bijahu još cehovski bezimeni; u drugom koljenu javljaju se već prvi znaci kriminala i grabežljivije violencije, u trećem rade Glembajevi s prvim parnim strojevima, osnivaju prve banke, obogaćuju se lihvarskim kamatnjakom, pretvarajući hladnokrvno ljudsku krv u zlato. Sedamdesetih godina to Glembajevsko zlato postaje već advokatsko, latinizirano, bankirsko, otmjeno, to se zlato oplemenjuje visokorođenim gospođama i rađa gospodsku djecu, koja u slijedećoj generaciji silaze s pozornice, napuštajući te naše toliko puta opjevane daske s teatralnim sredstvima degeneracije: u grčevima bolesnih živaca, s veronalom i browningom«.

Meni nije moguće da se zbog ograničenog prostora upuštam u analizu čitave te koncepcije Glembajevih, da bi se vidilo, kako je sav taj glembajevski materijal podveden pod strogi kriterij jednog izrađenog i potpuno određenog naziranja.

Krležina literatura nije letak. Ona nije ni geslo. Njen utisak nije trenutačan. Ta literatura ne djeluje meteorski.

Njeno je djelovanje solidno. Argumenti padaje jedan za drugim, jedna se logična cjelina gradi pred našim očima i čitalac mora odložiti Krležinu knjigu s jednim određenim utiskom. To je djelovanje Krležine literature u vremenu.

Digitized by Google

A unutar jednog drugog vremena? Svakako je sigurno, da će ova Krležina knjiga postojati dugo i dugo, da govori o jednom vremenu, koje će ljudima živućima pod posve drugim (ljudskijim) uslovima izgledati sasvim nevjerovatnim i kojima će jedino ovakve knjige kao Krležine biti svjedočanstvo o tome, kako se sve to zapravo zbivalo u tim našim (za ljude jednog drugog društva) potpuno nerazumljivim odnosima.

Mnogi su prigovarali Krleži, da nije u stanju otkinuti se iz okvira fragmentarnoga, da je nesposoban te svoje fragmente formirati u jednu idejnu cjelinu. Ti će kritici – vjerovatno – i povodom ove knjige naći priliku, da ponove svoju tvrdnju.

Uistinu nije ova knjiga jedno jedinstveno djelo. U njoj ima i drama i novela i skica. Pa ipak je ta knjiga jedinstvena. Ja neznam zašto bi se Krleža morao držati jedne strane u izgradnji svog materijala, kada je izvjesno, da i ovaj metod vodi do svrhe. Uostalom što bi nam koristilo vanjsko jedinstvo neke formalne cjeline, ako nebi bilo unutarnje povezanosti. A ovdje – usprkos te formalne raznorodnosti postoji i te kakva nutarnja povezanost.

Krleža je svoj posao shvatio najozbiljnije. Problematika pojedinih scena u glembajevskim dramama izrađivana je najpreciznije. U tim dramama, kojima je naša teatarska kritika negirala svaku mogućnost scenskog života. Da se i tog pitanja dotaknem.

Krleža ne zna pisati drame!?

Pisanje drama nije nikakva mistička ceremonija, kojoj imaju pristupa samo posvećeni u scensku tehniku. Dakako, predpostavlja se izvjesno poznavanje scene uvijek za takav posao, ali je glavno ipak ono drugo. Nikakva estetska teorija nije dosada mogla dokazati, da postoje naročiti autonomni zakoni, te važe isključivo za djela namjenjena scenskoj reprodukciji, a koji bi ta djela isključili iz neke opće literaturne zakonitosti.

Bezuvjetno – postoje izvjesne relacije unutar kojih se mora odvijati djelo, koje je namjenjeno scenskoj reprodukciji. Ali taj proces reprodukcije ipak nije primaran. »U početku bijaše Riječ....« Ljudi dolaze u teatar – prije svega – jer je scena jedna naročita tribina sa koje pjesnik – na određen način – stupa u kontakt sa publikom. Dakle – scensko djelo govori publici isto tako kao i svako literarno djelo, samo su u s l o v i pod kojima se događa ovo govorenje u teatru drugi. Ali b i t ostaje ista.

Na kraju svojeg Obračuna Krleža je vrlo lijepo objasnio, kako on gleda na to pitanje. Tu je potpuno objašnjen metod, kojim se on rukovodio kod pisanja glembajevskih drama. A da je taj metod bio i s p r a v a n dokazuje iskustvo: drame iz glembajevskog ciklusa neprekidno se izvode i – prema svemu – zadržat će se trajno na repertoaru.

Posebno moram istaknuti tu nesretnu »Ledu« o kojoj se toliko pisalo kao djelu, koje znači konačni demanti čitave Krležine prošlosti, kao djelu, koje je dokumenat lascivnosti, koje znači konačnu Krležinu kapitulaciju pred onim, proti čega se godinama borio. I t. d. I t. d.

Ja sam želio da si formiram pouzdan i određen sud o Ledi, te sam ju nekoliko puta gledao u teatru, čitao njene objavljene dijelove i sada ju u ovoj knjizi točno proučio kako zasebno tako i obzirom na cjelinu. I mogu reći, bez straha, da ću se jednom morati demantirati ovo:

U čitavom ovom kompleksu, koji obrađuje temu r a s p a d a n j a Leda logično zaokružuje cjelinu. U odnosu prema cjelini ciklusa Leda je jasno i sigurno određena i p o t r e b a f i k s i r a n j a b a š o v o g d i j e l a m a t e r i j a l a i z v a n j e s v a k e s u m n j e. Sama Leda postirana je u nizu Krležinih drama na vrhu. L e d a j e n a j b o l j a K r l e ž i n a d r a m a i dosada najnegativnije određeno djelo hrvatske literature prema čitavoj našoj stvarnosti. Onaj duboko o b j e k t i v i s t i č k i stav Krleže prema materijalu zahvaćenom u Ledi, uvjetovao je jednu realizaciju, koja je svojom postavkom problema omogućila jedno potpuno novo umjetničko prilaženje problemima naše stvarnosti.

I tu je baš jasno zašto je naša građanska (ili bolje malograđanska) kritika otklonila Ledu. Jer je n e m o g u ć e, d a n e k o m i r n o p r i s u s t v u j e s v o j e m o p i j e l u. N e m o g u ć e j e m i r n o p r i s u s t v o v a t i n a j n e g a t i v n i j o j a n a l i z i s a m o g a s e b e. N e m o g u ć e j e b e z o t p o r a p o s m a t r a t i l i k v i d a c i j u s a m o g a s e b e. I Krleža je taj odnos dobro okarakterizirao, kada je napisao:

»u bijednu sobu jednog provincijalnog hotela ušao sam sa svijećom u ruci, a po polutamnim kutovima te provincijalne sobe nastalo je uznemireno micanje onih malih stvorenja, što se po svojoj prirodi boje svjetlosti«.

Krleža je pogrješio što je obračunavanje sa svojim kriticima postavio na ličnu osnovu (kao što sam naprijed istaknuo), ali da se brani kao čovjek, koji vjeruje u svoje djelo, to je bilo njegovo sveto pravo.

»Kao prolaznik, koji se giba mračnim podzemljem, ja sam na momenat stao da sa svoga lica skinem smrad i paučinu i poslije te kretnje zaputio sam se spram novih knjiga i svjetlijih izgleda«. (Moj obračun s njima).

Knjiga o Glembajevima jedan je takav svijetli izgled. I o njoj se može govoriti kritički – o n j o j ć e s e m o r a t i g o v o r i t i k r i t i č k i, ali ta će se kritika odvijati na posve drugoj bazi i pod posve drugim uvjetima, nego što je to običaj u ovoj našoj žabariji. I sam Krleža osjeća potrebu toga (»samo jedno žalim: da je nerazmjer između mene i ovih pojava oko mene tako ogroman! Dok sam bio mlađi žalio sam za boljim uzorima, a danas žalim za boljim protivnicima«).

Ovdje se knjiga o Glembajevima može samo zabilježiti kao jedan vrlo pozitivan dokumenat oblikovanja ovog našeg vremena. U ovom je času potrebno samo priznati, da i ova knjiga Miroslava Krleže čini jednu stepenicu više na poslu »nadsvođivanja našeg blata i naših jaruga«, s kojim je riječima odredio svoju misiju sam pjesnik.

——::——

Digitized by Google

Da završim sa gospodinom Gahsom . . .

Onaj, ko je slušao predavanje g. Gahsa o »Marksizmu i istorijskom razvoju porodice«, ko je čitao tekst tog predavanja u »Hrvatskoj Straži« i konačno kome je pala u ruke i brošira »Historijski razvoj porodice« verovatno će pomisliti, da ovo neprestano variranje jedne teme, ima neki dublji smisao. Poverovaće, da se ovde radi o jednom naučnom stavu, o jednom načelnom razračunavanju.

G. Gahs sa mnogo nadutosti završava svoju broširu ovim rečima: »Jer ako si u smislu nedavne izjave Krickeberga veliki njemački narod ne može dozvoliti kao neki luksus eksport jednog Maxa Schmidta i njegovog trabanta Findeisena, onda si još manje može maleni hrvatski narod dozvoliti onakav luksus infantilnih »otkrića« i sličnih rabota spomenutih »elemenata slobodne misli«. Gospodin Gahs je svakako pretstavnik nauke »malenog hrvatskog naroda«, to se već vidi po njegovom ispravnom poznavanju jezika. G. Gahs pokraj toga sa visine svoje teološke katedre misli da može pljucati po Maxu Schmidtu i ako se njegova naučna »visina« muva negde oko gležanja anatemisanog Maxa Schmidta.[1]) Ali to je konačno manje važno; važniji su »elementi slobodne misli« čiju »si« rabotu ne sme dozvoliti »maleni hrvatski narod«.

Da vidimo naučni i načelni stav »elemenata vezane misli« čiju »si« rabotu nažalost još dozvoljava »maleni hrvatski narod«. Metodi kojima se služe ovi branitelji »malenog hrvatskog naroda« vredni su, da se pribeleže. Hteo bih usput naglasiti, da je i ovo forsirano isticanje »malenog hrvatskog naroda« također jedan dražestan komplimenat raspoloženju ulice. Razume se g. Gahs u svoj posao.

*

U jezuitskom sedmičniku »Nedjelja« (26. IV. 1931.) izašla je notica koja ovako počinje: »U Zagrebu postoji organizovana grupa ljudi, kojoj je čini se glavni cilj spremanje ljudi i prilika za dolazak boljševizma. Pod vidom znanosti i naučnog rada vodi tu grupu dr. Kus-Nikolajev«.

Molim, da skrenete pažnju na izreku »pod vidom znanosti i naučnog rada«. Znači, da »pod vidom znanosti« importujem – boljševizam. Koliko se sećam, tim člankom u »Nedjelji« započela je serija falzifikovanja, podvala i denuncijacija. U toj raboti se izmenjuju »Nedjelja« i »Hrvatska Straža«. Tako je na pr. »Hrvatska Straža« prigodom jednog mog predavanja o Kini u Čakovcu donela ovu karakterističnu rečenicu: »U ponedeljak je u Čakovcu održao predavanje o Kini, koju »spasavaju« boljševici«. Lepo udešeno, iako ja slučajno ovog puta nisam uopšte govorio o SSSR jer sam se ograničio na kulturno-socijalne prilike Kine. Ali što to smeta: jedna denuncijacija više ili manje! Svako moje predavanje bilo je zlonamerno iskrivljeno i falzifikovano samo da bi se izbio kakav denuncijantski kapital. Refren uvek isti: boljševizam. Da, trebalo je alarmirati svet i još nekoga . . ., da Kus-Nikolajev pod maskom (»pod vidom«) znanosti širi boljševizam!

U »Bogoslovskoj smotri« (br. 4. g. 1931.) napisao je g. dr. Andrija Živković recenziju o mojoj knjizi »Moral dviju klasa«. Ta knjiga je izašla u proleće 1930. I g. Živković je trebao skoro dve godine, da je prikaže (spom. br. Bog. Sm. štampan je u decembru 1931.). Njegova recenzija naravno ni malo ne otskače od uobičajenog načina pisanja klerikalne štampe. Odmah na početku mi g. Živković podmeće, da oslobođenje žene vidim praktički u onome »što je danas tako »divno« proveo ruski boljševizam!« Međutim u celoj mojoj knjizi nije nigde spomenuta ni SSSR ni boljševizam. Čudna zabuna g. Živkovića! Što ne?

I onda g. Živković produljuje: »Ovaj proleterski etičar . . . postaje ovakvim radom opasnim individuom u našem društvu. On ruje i minira. On prepisuje i prepričava sirovu građu svojih komunističkih uzora«. »Na nj treba samo javnost upozoriti, da od njega čuva zdravi narodni podmladak i da mu što prije onemogući ovakvo nesolidno i štetno delovanje«.

Što velite na to? Prema kaptolcima je g. Crnjanski čisti jaganjac. Neko će moguće zapitati, zašto je g. Živković trebao skoro dve godine, da se osvrne na jednu knjigu, koja uopšte nije u prometu, i zašto je tako patriotski istakao, da se predamnom treba da čuva zdravi narodni podmladak i da mi se što prije treba onemogućiti ovakovo nesolidno i štetno delovanje? Zašto g. Gahs tvrdi, da »si« »maleni hrvatski narod« ne može dozvoliti itd. itd. Sasvim jasno, ja sam tokom decembra predao universitetu molbu za privatnu docenturu za sociologiju. U tom grmu leži zec! Trebalo je alarmirati javnost, vlast, sve i svakoga, da se »pod vidom« znanosti hoće uvući na universitet – boljševik! Ja sam uvek otvoreno isticao, da sam marksist i nosim odgovornost za sve što sam pisao i govorio ali ako gg. crnorisci misle da je oportunije za denuncijaciju na desno, da mesto marksist pišu boljševik, onda neka to i dalje čine. Mirne duše i dobre volje.

Ali kaptolska rabota ne bi bila potpuna, da nema i denuncijacija na levo. Tako »Hrvatska Straža« (20. III. 1932.) piše: »Uostalom »teza« Kusa ide sasvim u račun također i desnog etatizma, kako je to prof. Gahs opetovano istaknuo u svom predavanju, pa je sa te strane buržujski »držatvorna« jer je i desni etatizam pun riječi u evoluciji, progresu itd. da konačno zbilja sve dovede do pravih čopora«. Kako je to zgodno izmešati socijalizam i buržujski etatizam ako to može poslužiti kakvom apelu ulici! Naravno, g. Gahs nema ni pojma o socijalizmu jednako kao ni »Hrvatska Straža«, pa im je lako da mešaju pojmove kao kupus i repu.

*

Tom rabotom klerikalne štampe trebao se spremiti teren za nastup etnološke zvezde teološkog fakulteta gospodina profesora i doktora Aleksandra Gahsa. Prema jednoglasnom mišlenju klerikalne štampe g. Gahs je uspeo, da na svom predavanju potuče do nogu marksiste, što mu konačno nije bilo, verovatno, ni teško jer su »marksisti uopće u temeljnim pitanjima svog teoretskog sistema na skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene«. Naravno g. Gahs je u centru . . .

To se već vidi po povišenom tonu kojim govori o etnologiji u SSSR. Poglavlje u kome je reč o etnološkom radu u SSSR pisano je sa toliko zlobe i tendencijoznosti, da je to upravo jedinstveno. G. Gahs u glavnom posrće na pitanju »neutralnosti« nauke t. j. o saradnji nauke u socijalističkoj izgradnji zemlje. To g. Gahsu ne ide u glavu. G. Gahs valjda misli, da je njegov naučni stav »neutralan«. Nema »neutralnih« nauka, svaka stoji u uskoj vezi sa socijalnom strukturom zemlje u kojoj se razvija. I nauka g. Gahsa služi izvesnim interesima, a kojima to on dobro zna. Ne bi on upravo birao temu o poreklu porodice, da »kompromituje« marksističku nauku, kad ne bi znao, da je u malograđanskim sredinama svaka kritika porodice u najblažu ruku – skandal. Ali je samo u tome peh g. Gahsa, što se njegovo poznavanje marksizma kreće negde oko ledišta, pa je njegov udarac savršeno – promašio. Jer kad bi g. Gahs poznavao marksističku sociologiju, onda bi i njegov kritički stav bio barem

---

[1]) Poznati nemački etnolog. Među ostalim i autor značajnog dela: »Grundriss der ethnologischen Volkswirtschaftslehre«, Stuttgart, 1920.–1921.

Digitized by Google

fundiraniji i on bi u prvom redu dao principijelnu kritiku sistema a onda izlučio iz njega jedan detalj.[2])

Ako je klerikalna štampa u svojoj kampanji držala u vidu potrebu političke denuncijacije g. Gahs je smatrao potrebnim, da »naučno« kompromituje marksizam i to tako, da uznemiri »moralne« zasade klajnbirgera. Udiviljenja vredna rabota! Svrha čitave te borbe bila je, da ispadnem kao boljševički naučni agenat (zato g. Gahs toliko i govori o SSSR!), koga je potrebno diskvalikovati i denuncijacijama onemogućiti.[3])

G. Gahs misli, da sam »Pechvogel«. Hm... Svakako nisam ptica pevica iz kaptolskog gaja. Naročiti peh vidi u mojoj tabeli »Ekonomska i socijalna strukura kao uslov umetničkog izraza« (Beninska plastika str. 28). Razumljivo je, da g. Gahsu još nije jasno, da su umetnički izrazi vezani uz ekonomsku strukturu u kojoj se javljaju. Njemu očito nije ni poznato, da je u Nemačkoj ceo niz mlađih preistoirača i etnologa (na pr. Herbert Kühn) postavio forme primitivne umetnosti na temelje privrednog sistema. Zato ni ta tabela nije nikakvo moje »otkriće« niti kakav »Kudelmudel« niti bi se afrikanist Bernhard Struck sažalno nasmešio. Naprotiv, povodom ove edicije pisao mi je Struck, koji nije marksist niti izgrađuje svoja shvaćanja primitivne umetnosti na ekonomskoj podlozi, naredno: »... Obwohl ich zur Anschauung gekommen bin, dass die Ursprungsfrage nur unter noch näheren Anschluss an das Yoruba zu lösen sein wird kann ich Ihrem Ergebniss ... gern zustimmen« (dopis od 2. XII. 1931.). Dakle?

G. Gahs misli, da crnci Afrike poseduju klase. To je rezultat potpunog nepoznavanja sociologije jer inače bi g. Gahs znao, da kod diferencijacije u klase nije odlučna veličina imetka, dohotka ili zvanje već n a č i n p r i v r e d n o g u p o s l e n j a i njime određenog položaja u okviru društvenog privrednog života. G. Gahs naprosto ne može zamisliti, da se pod sličnim ekonomskim uslovima razvijaju i slični umetnički izrazi, koje je Kühn nazvao imaginativnim i sensornim.[4])

Ja sam u svojim sociološkim i etnološkim radovima dovoljno istaknuo svoje principijelno stanovište i naglasio, da je dijalektičko-materijalistički metod j e d i n i, koji imade za naučni život današnjeg i sjutrašnjeg dana punu teorijsku i praktičnu vrednost. Ovakvo stanovište smatra verovatno g. Gahs boljševiziranjem nauke, Mogu li mu ja pomoći?[5])

Da, g. Gahs se vrlo rado hvata ispod ruke Wundtu ako traži kakav kapacitet za argumentaciju svojih izvoda. Međutim je već Moritz Hoernes upozorio na konfuznost etnoloških tumačenja u Wundtovom delu »Elemente der Völkerpsychologie« (Leipzig 1912.). Naravno, g. Gahsu, koji se služi »najmodernijim« (kako veli!) autorima to u ovom slučaju ne smeta. Tako na pr. Wundt tvrdi, da je najstarije oružje luk i strela i da prema tome Australci, koji to oružje ne poznaju, nisu primitivci; da je plug nastao iz kola; da je bušmanska umetnost nastala pod uplivom viših kultura i t. d. i t. d.

G. Gahsu sam na neke njegove izjave već svojevremeno odgovorio u »Radničkim Novinama« (25. III. 1932.), pa i ako ih on i u svojoj brošuri opet tvrdoglavo ponavlja, nema razloga da se na njih osvrnem. Uopšte nemam ni volje ni vremena, da se prepričavam sa g. Gahsom. Hteo sam samo obražložiti povod ove kampanje i metode, kojima se gospoda oko Kaptola služe. To je sve. I time završavam sa g. Gahsom i čitavom klerikalnom štampom.

---

[2]) G. Gahs je neobično tašt čovek; pokraj toga što najrađe nabraja svoje radove on še i rado hvali a u tome mu ide na ruku i njegova štampa. Tako napominje, da su iza 1929. v e ć č e t i r i ruska etnologa tražila njegove studije o sjev. Aziji. Treba naime zapamtiti, da se n i k o m e u našoj zemlji još nije dogodilo, da je neko tražio njegove radove! Samo g. Gahsu! Koja sreća za »maleni hrvatski narod«!

[3]) O samom problemu porekla porodice u vidu marksističke sociologije biće reč drugom prilikom.

[4]) Da, i onda ta »famozna« Durga, koja je g. Gahsu tako dobro došla. Tačno, i to priznajem, oznaka b o g a Durge je omaška, koja mi se, verovatno kod mehaničkog čitanja korektura, potkrala. A da je to omaška z n a i g. Gahs, koji je moja predavanja u »Radničkoj komori« slušao »na svoju uši« i imao prilike da čuje, da sam kod prikaza religijske plastike naročito isticao karakteristično prikazivanje božice Pârvati (Durge ili Kali). Dakle nema tu nikakvog »otkrića« ni sa moje ni g. Gahsove strane. Uostalom, da je to omaška vidi se po tome, što je taj pasus, gde je reč o Durgi prenesen iz Buchnervog napisa: »Benin und die Portugiesen« (Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin XL. 981), gde i piše Göttin Durga. Za utehu g. Gahsu mogu reći, da se pok. v. Le Coq ne bi nikako »našao u čudu« nad tim »otkrićem« (!) jer je on imao vrlo dobro mišlenje o mojim naučnim kvalitetama, što svedoče njegova pisma kao i njegov poziv, da surađujem u »Orientalistische Literaturzeitung«. Sve mi se čini, da je g. Gahs – »Pechvogel«...

[5]) Ni g. Gahs ne može živeti a da ne podvali. Tako veli, da su na str. 16 moje knjige »Moral dviju klasa« dospeli na pr. Wundt i Lowie među »službene moraliste«. Međutim taj pasus glasi: »Za određenje današnjeg monogamskog braka dovoljno je istaknuti, da on nije kako rado podvlače službeni moralisti prastanica društva itd. itd.« O Wundtu i Lowieu ni spomena! Čemu ta neozbiljna podvala?

Mirko Kus-Nikolajev.

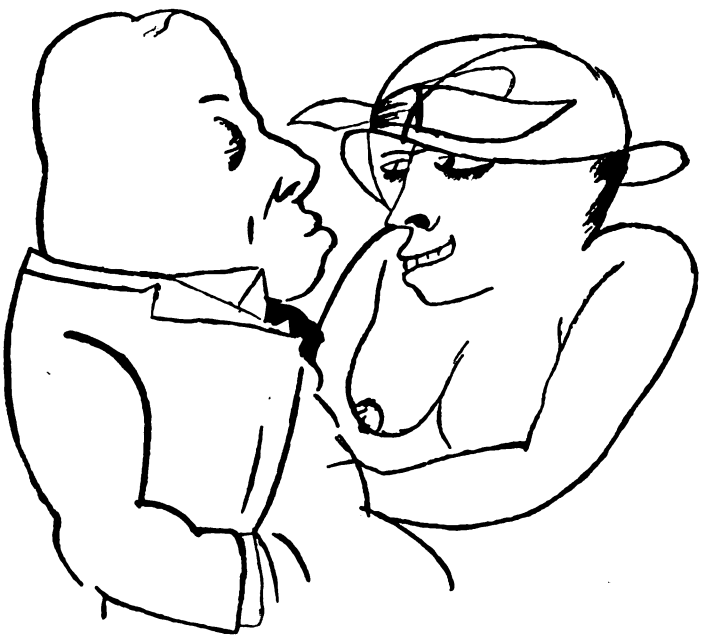

G. Grosz: Crtež.

Digitized by Google

A. Lunačarski:

Novi putevi teatra

Prema marksističkoj teoriji služi svaki teatar prenašanju ovih ili onih klasnih tendenca u široke narodne mase. I čisto zabavni teatar je politički. Treba samo pomisliti, kojom su jasnoćom cezari antike i najnoviji Metternichi prozreli zabavnu umetnost, u prvom redu kao odvođenje od kritike postojećih odnosa.

Proletarski dramatičari traže rešenje najhitnijih problema vremena, time što stvarnost odrazuju u stvaralačkim oblicima. Proleterski režiseri i glumci nastoje, da što jače i izrazitije, posretstvom čara pozornice, uplivišu na publiku. A proleterska publika upravo traži, da u teatru stiče novu jasnoću u mislima, novo učvršćenje čuvstava, nove smernice volje.

Dabome, neko će odmah pokušati, da nam predbaci potpunu jednostranost. »Dakle je«, reći će, »vaša umetnost didaktična? A ko ne zna, da je didaktična umetnost najdosadnija od svih umetnosti? A ukoliko je dosadna nije uopše umetnost. Gde ne postoji uz probleme vezani polet slobodne stvaralačke snage, gde nema traženja jasnih i novih forma, koje su same sebi uzrok, gde gledaoca neposredno ne zahvata sadržaj, karakteri i uspon radnje tu naravno nema ni kazališne umetnosti«. Ali da, u sovjetskoj Rusiji je svima jasno, da umetnost jest i mora biti preduslov za teatar. Za kojigod problem može se naći teoretsko rešenje. Kojagod tendenca može se obraditi u publicističkoj formi. Ozbiljan, zanimiv sadržaj dobiva se samo onda, kad je zaodeven u umetničke forme i potpuno prikazan osobama, čuvstvima, napetom radnjom, koja gledaoca zahvaća neutaživom snagom. Ali ako teatar lakoumno lebdi nad životom, plovi na sporednim stazama a da ne križa život, onda to nije ozbiljan teatar već ludački praporac. To izarevoluciona Rusija otklanja.

Nova epoha je delom započela odmah sa stvaranjem novog sopstvenog teatra. Ovaj stvaralački proces je došao do izražaja već u prvim mesecima iza pobede revolucije i to u dva plana: Kod crvene armije, u mnogobrojnim klubovima, koji su bili osnovani u fabrikama i pogonima, i konačno u seoskim teatrima se brzo razvio njihov »samostalni« karakter čas u formi lakih revija čas u formi samostalno improviziranih komedija i drama ili su se prikazivali od diletanata, u samostalnom shvaćanju, komadi, koji su se mogli naći na repertoaru profesionalnog teatra. Na drugoj strani radili su teatri sa profesionalnim glumcima, koji su imali čisto revolucionarni repertoar, kao na primer Meyerholdov teatar ili moskovski revolucioni teatar.

Ali ovde je u prvo vreme vladao u produkcijama karakter agitacija i skupština, koji se u ovim teatrima do neke mere zadržao do današnjeg dana.

Što da se napravi sa starim teatrom, koji je raspolagao sjajnom pozorišnom tradicijom, odličnim glumcima, ali nije imao nikakve veze sa revolucijom, za koji je ona bila iznenadni i nipošto ugodni prevrat, što više katastrofa?

Mnogi su mislili, da se ovi stari teatri ne će moći prilagoditi novom vremenu, da će realizam moskovskog Malog teatra ili bogati i mnogostruki metodi Stanislavskovog moskovskog Umetničkog teatra obamreti u novoj atmosferi.

Blagodareći ličnom, energičnom zauzimanju Lenina dobila je premoć oprezna tendenca, da se ovi teatri zadrže, naravno ne radi njih samih, nego kao odlični instrumenti, na kojima će se još dugo vremena moći svirati nova muzika nove epohe, naravno nakon izvesnog preporoda ovog teatra.

Kritičnije je bilo sa operom i sa baletom. Renesansa ovih nepokretnih forma »plemićskog« i građanskog teatra je vanredno kompilciran proces, koji je tražio obrazovanje novih sila, koje su morale biti snabdevene finom tehnikom, koja se tako lako ne stiče. I u stvari, balet i opera trpe još do današnjeg dana od ukočenog konzervativizma. Pojedini pokušaji, da se baletu i operi, pod izmenjenim prilikama, dadne revolucionarna sadržina nisu bili naročito uspešni. Ali radi toga ne treba izgubiti svaku nadu.

Ali zato je pokretniji, sa životom neposredno vezani, literarni dramski teatar već davno prošao ovu evoluciju. Nekadanji carski teatri, koji su bili na glasu kao naročito konzervativni, prikazuju vanrednim uspehom komade novog revolucionarnog reportoara. Umetnički teatar je dao publici najsnažnije komade ove vrste (»Oklopljeni voz«, »Kruh«, »Strah«). Komunistički dramski pisci, koji pomalo svladavaju teatarske forme, daju svoje komade pre svega ovim starim, slavnim pozornicama, koje jamče za savršeno prikazivanje.

Zahtevi, koje život postavlja teatru sasvim su jasni i ako ne jednaki. Nije tačno, da se kod nas od teatra traže samo aktuelni komadi sa jakim agitatorskim sadržajem, satiričnim ili patetičkim karakterom. Ali tačno je, da publika najtvrdokornije i kao glavnu zadaću teatra traži ovakve komade.

Inostranac, koji ne živi istim životom kao mi, ne udiše s nama isti zrak, ne oseća našu stvaralačku napetost, često je žrtva svog tuđinstva kada ocenjuje naš teatar. To je tim više slučaj, jer stranac, koji nas posećuje ne dolazi u vezu sa onima, koji su duša naše obnove, sa komunističkim radnicima ili onim građanima, koji su celu svoju ličnost uložili za ostvarenje socijalizma.

Tetar, koji nema veza sa problemima obnove, nije ozbiljan teatar i time za ozbiljne ljude dosadni teatar. Ali ne treba misliti, da su naši ozbiljni ljudi mračni i pedantni. Pokraj sve napetosti snaga nema i ne može biti ništa veselijeg, uznositijeg, raznobojnijeg i živahnijeg nego što je obnavljanje čitavog javnog i ličnog života na novoj, razboritoj i kolektivističkoj podlozi.

Ne može se sumnjati u uspehe naše drame i naše pozornice na ovom području; ali ipak se proleterski revolucioni teatar još nalazi u doba detinjstva. Najsjaj-

Digitized by Google

nije pobede imadu istom da dođu. Marx je jedared obzirom na radove Weitlinga rekao, da su dečje cipele proletarijata vrednije nego izgažene papuče buržoazije.

Zahtevi, koje naša publika postavlja teatru nisu nipošto jednostrani. Iako je patetički i satirički teatar, koji narezuje neposredne probleme života sam po sebi bogat i mnogostran, naši teatri ne izbegavaju nipošto ruske i strane klasike. Oni podupiru kritičko preuzimanje nasledstva prošlosti, bez kojeg, kako Lenin veli, nije moguće izgraditi novu kulturu.

Mi preuzimamo i pojedine komade savremenih inostranih pisaca, ako u njima nalazimo vredne elemente. Radi toga se na našim pozornicama često prikazuju nemački klasici (naročito Schiller) i moderni nemački književnici (Kaiser, Toller, Hasenclever).

Za prikazivanje ruskih i inostranih klasika poznajemo dva metoda scenske obrade. Ili režiseri nastoje, da neki komad prikažu kao rezultat i znak svog vremena, koje je za nas iz ovog ili onog razloga važno ili se klasičnom komadu priznaje trajna vrednost i sposobnost, da se od epohe do epohe jako izmenjuje. U tom slučaju se komad često znatno prerađuje; mnogoputa sadrži vanredno oštru autokritiku i najavljuje istine sasvim drugačije od onih za čiju je obranu bilo delo prvobitno napisano.

Za sada nemamo naročitih uspeha na našim malim pozornicama. A upravo je ovde ogromna potreba; to je pokazao broj priredba. Važna je zadaća, da se podigne nivo ovih pozornica. Ovde se ne radi samo o pronalaženju novih autora već i o obrazovanju sasvim novog glumačkog tipa. Naravno, da se na tom području može istaknuti ceo niz svežih i interesantnih pojava.

Naročito mnogo obećavaju teatri revolucionarne omladine takozvani TRAM (tetar radničke omladine). Najbolji od ovih teatra lenjingradski izradio je osebujne, nove i snažne scenske metode. Svakako da je teatar kod svojih novih kreacija nešto preterao i bio podvrgnut prilično oštroj kritici. Teatar sada prolazi izvesnu krizu koju će pobedonosno svladati. U »TRAM-ovima« rade mladi radnici i glumci, koji pomalo stupaju iz radione na scenu i koji se sami smatraju apoštolima nove istine i svoju umetnost, u prvom redu, posmatraju kao jednu od najvažnijih izražajnih forma jednog opsežnog tumačenja partije i komunizma.

Naša kazališna publika je posebne vrste. Naši su teatri redovno prenatrpani. Loši komadi odmah padaju sa repertoara. Ima li naprotiv komad uspeha, onda ga prikazuju pojedine organizacije, naročito sindikati, desetke puta pa i po stotine. Time se potpuno menja gazdinstvo teatra. Za sada daje vlada samo operama potporu; drugi teatri moraju svoju egzistenciju osigurati prodajom karata.

Publika pokazuje neobičan aktivitet naprama svakom komadu, koji se prikazuje. Oko svakog novog komada povede se žilava borba. Teatar već igra ulogu jednog od glavnih čvorova našeg ideološkog života.

Preveo: Nev.

Ernst Toller:

Iz „Knjige o lastavicama"

Preveo Ante Dean.*)

Drug jedan preminu u noći.
Sam.
Rešetke čuvahu mrtvačku stražu.
Doskora jesen će doći.
Gori, gori jedna duboka bol.
Osamljenost.

*

Već viju jesenji vihori
preko švapskih polja,
zalutalo zrakom vijori
lišće bez rodna kraja.
Iz močvarnih dunavskih rita
magla raste,
puši se
blijed ogrtač
beskrajnih mrtvačkih vapaja.

Na zimski lijet
skupljaju se laste.

Na zimsku tišinu
sprema se srce moje.

*

Ne nosi
u noćnu tmušu
čežnju
za ljudima.
Od riječi što davi treba da strahuješ.

Uistinu
tek ono što imenuješ
umire posve za tvoju dušu.

*

I opet grade gnijezdo lastavice.
I opet dani ljubavi što traži, pjana ispunjenja.
I opet za me tiha usrećenja.

Na polju bore se braća licem u lice...

*

U gnijezdu,
U bijelom paperju smješteno,
leži
petero smeđe isprskanih jaja.

Pet sunčanih hramova života što klija.

*

Ljudske majke
nisu više
svečan hram života što klija.

Dlanima moje majke
rezovi bora se saviše.

*) Donosimo u prevodu nekoliko pjesama njemačkog pjesnika Ernsta Tollera (iz zbirke »Schwalbenbuch«) u prevodu Ante Deana, čija je zbirka pjesama »Gradska Godina« nedavno izašla iz štampe. (Op. ured.)

Digitized by Google

Dok me je pod srcem nosila,
kolala joj krv
u sjeni svakodnevne nevolje.
Sanjajući
izrastoh ko crv
u tmici toploga krila...
Moje mlijeko sjeta,
kucaj mog srca žalost.

Čovjek postade
pjesma u molu
u himničkom koru svijeta.

•

Ljudi, kako su bijedni blagdani vaši!
Plesovi džaza od bezbožna vremena kreštavi!
Vaš strah od života
pokreće auta bijega od sebe,
bljeskom omota
dušu,
lampionima je obavi
električne požude
te misli:
spašena je.

Ne nije spašena.

Sva vaša buka, vrištanje, groktanje,
plakatiranje radosti, veseli smo mi –
ne nadvikuje
potmulo tiho struganje,
gledanje
triju kućnih parcova:
Praznina Strah Osamljenost.

No već te gledam,
mladosti što nastupaš.

Tvoje djelo: rađanje.
Tišina tvoja: začeće.
Tvoj blagdan: porođaj.

Žrtvujući
u skoro samrtnoj borbi herojske zastave,
koračajući
zrijućim poljem proljeća što sanja,
kličući
u pletivu plesa razriješenih tjelesa,
sluteći
u magičnoj šutnji zvjezdane noći.

Već te gledam,
mladosti što nastupaš.

•

I meni zatočeniku,
šumori žito sred zrenja,
nadvilo se ljetno nebo u modru zreniku
i ponad ovog zamrloga praga.

Dišem u podnevu slatkog usrećenja.

Zemljo! Draga!

•

Četvero mladih, još slijepih, drščе u gnijezdu.
Sve rjeđe stari doliječu kući.
Nevolja! Nevolja!
Za mladunčad nigdje zalogaja
u zgasnuću maglovitih dana.
Nevolja! Nevolja!
Uvečer golišava tjelešca priviju se
uz grud majke tako nemoćno predana,
ko da se pripijaju umirući
na srce nekog sanjanoga boga.
Mati-lasta plakaše.

Čovječe. Vidje li ikad životinju, kad plače?

Kroz noć uljeze unutra
mraz u mrtvačkoj halji.

Probudih se izjutra.
Gnijezdo bijaše prazno...
Srce mi bijaše prazno...

O drage male lastavice.

•

Zadnji put slušam pjesmu lasta:
među mirijadama kuća naći ćemo u proljeće
tvoju sivu tamnicu,
među mirijadama ćelija naći ćemo u proljeće
tvoju samicu.

•

Vidjeh, u pšeničnom polju
korača djevojka, eno.
Blješti njezina crvena marama,
crvena, crvena marama...
Il je to srce njeno?

Daljinom drozd–ptica pjevala
u grmu bazgova kruga.
Zazvoni ko ljubavna pjesma,
ljubavna, ljubavna pjesma...
Ili je poruga?

Jedno ljeto još,
dva ljeta još,
tralala, tralala.

•

Šest koraka tamo
šest koraka amo

bez smisla

bez smisla.

Medju knjigama

Dr. A. Gahs: Historijski razvoj porodice. (Zagreb 1932.). Konačno imamo i tekst famoznog predavanja dra. Gahsa u zasebnoj knjižici. U potpunosti to i nije ono predavanje, jer su mjesta, koja se odnose na slučaj dra. Kusa ponovno izmjenjena (na knjižici više nije ni naznačeno, da je to ono slavno predavanje). Ali suština Gahsovih izlaganja ostala je ista – njegov »metod« pobijanja marksizma ostao je isti. Ja sam u prošlom broju »Socijalne misli« (»O skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene«) kazao nešto o tom. Sada bi htio kazati još samo ovo:

Na strani, kojoj pripada i dr. Gahs bilo je nedavno govoreno o ovom pitanju. Moj članak »Među racionalizmom i metafizikom« (»Socijalna misao« god. IV. br. 7.–8.) pruža o tom neke podatke. Tamo sam prikazao jedan esej Karla Grimma D. I. (»Brak pred forumom Moskve i Rima«, »Život«, Mart 1931.). Grimm govori o istoj temi kao i Gahs, služi se uglavnom istim dokazalima, samo dok dr. Gahs govori u ime »čiste nauke«, Grimm – kao što je prirodno – postavlja ovo pitanje potpuno kao ideološko.

Ukratko – kako stoji sa izlaganjem dra. Gahsa:

1. Dr. Gahs »pobija« marksističku doktrinu o razvoju porodice, a kad tamo ono što on pobija, to je po njemu preparirano, a nikako originalna Engelsova doktrina. Engels je pitanje nastanka porodice, privatne svojine i države usko vezao, njegova se izlaganja – osim toga – ne mogu izdvajati iz čitavoga sistema historijskog materijalizma. Ako se želi dati kritika njegove doktrine, onda se ta doktrina barem mora objektivno prikazati, jer je to preduvjet za svaku – pa i najnepovoljniju – naučnu kritiku. Dr. Gahs to nije učinio, jer su njegove tendence bile propagatorske, proti čega niko

Digitized by Google

ne može imati ništa (i što je – konačno – sasvim prirodno), ako su takve tendence naglašene.

2. Dr. Gahs nakon što je »pobio« marksizam, u ovom pitanju razvoja porodice, baca na njega (t. j. na marksizam uopće,) anatemu u ime »čiste nauke« i svrstava ga na skrajnju periferiju znanstvene ekumene. Ja sam se u prošlom broju ovog lista na to osvrnuo i dokazao, da ga (dra. Gahsa) pobijaju njegovi vlastiti navodi.

3. Dr. Gahs se obara na apriorizam drugih, dok se suština njegovih izlaganja temelji na jednom nečuveno smionom apriorizmu. Dr. Gahs misli da se i najteži protivnički argumenti mogu na taj način obarati. Samo je po sebi razumljivo, da tome nije tako.

4. Mi smo u ovoj našoj sredini navikli na isticanje svojega »ja«. To je i razumljivo u našim malograđanskim odnosima. Ali dr. Gahs je i tu dotjerao do maksimuma. To isticanje njegovog »ja«, koji se provlači kroz čitavu brošuru djeluje upravo smiješno, naročito kada takvo isticanje zamjenjuje ozbiljnu argumentaciju.

5. Pomenutom knjižicom deklarirani propagator dr. Gahs želi, da nas uvjeri, kako on nepokolebivo stoji na pijedestalu »čiste nauke«. što on misli o svima nama, koji ga slušamo i čitamo, kad pretpostavlja, da neznamo lučiti običnu propagandu od nauke – to nije jasno, ali je jasno, da se svi ozbiljni ljudi moraju na takve naivne pokušaje samo smijati. Dâ, dr. je Gahs učinio medveđu uslugu misli koju zastupa.

Mislim, da je nauka, jer je samo jedan dio ideologije, uvijek tendenciozna, da se u nauci uvijek krije neka propaganda, kada je i nauka – konačno – određena nekim vremenskim i prostornim relacijama. Ali opet postoji razlika između obične propagande i nauke. Ipak su metodi jedne i druge različiti. To je potpuno jasno. Ali nije jasno o čemu se radi, kada propagator govori od pjedesetala »čiste nauke«. I zato se takvi pokušaji moraju odmah presjeći.

*

Dr. Fr. W. Foerster: Socijalni rad studentske omladine u Engleskoj i Americi (1932.). (1. svezak Studije kulturnih, ekonomskih i socijalno-političkih pitanja): Ova brošura sadrži – zapravo – jedno poglavlje iz poznate Foersterove knjige:: Christentum und Klassenkampf«. Sami izdavači osjećaju očito, da je čitav Foerster danas zbilja zastario (ako je nekada možda i bio za koga aktuelan). I zato je ovo izdanje popraćeno napomenom, da je vrijeme »demantiralo njegovo mišljenje, da je akutni stadij socijalnog pitanja znatno popustio i da se polagano prelazi ka približivanju dvaju krvno zavađenih razreda, kapitalističkog i proletarskoga«. Ali ujedno kažu da »nema toga vremena, koje bi moglo demantirati njegove riječi o nužnom predmetu socijalnog uzgoja vlastitoga ja za uspješnu socijalnu aktivnost, o potrebi dobrote i težnje ka višemu«.

Tendenca je ovog izdanja, da u onome što je (prema mišljenju izdavača) živo i nedemantovano kod Foerstera, dade jednu orijentaciju današnjoj omladini, koja je sva u neprekidnom traženju novih orijentacija. Da li je uistinu ta knjižica nešto mogla učiniti u tom pravcu? Ne.

Izdanje je te knjižice pokazalo, da njenim izdavačima nije bilo jasno u čemu je problem novih generacija od danas. Izdavači su na svaki način bili svijesni važnosti tih novih generacija, ali – sapeti svojom naročitom ideologijom – nisu u mogućnosti postaviti ispravno problem.

U čemu je taj problem? Ja ću ovdje upozoriti na jedan članak o omladini, kojega bi zbilja trebalo preštampati u zasebnu brošuru (V. Dragin: »Beleške o omladini«, »Nova literatura« God. II. br. 1.). Tu se izlaže specifična važnost novih generacija na istorijskim prekretnicama, u prelaznim perijodima iz jedne epohe u drugu. U tim prelaznim perijodima, »jasno ocrtava funkcije mlade generacije kao borbene avangarde novih vrednosti. Da se poslužimo terminologijom dijalektike, omladina je nosilac antiteze, negacije jedne ravnoteže, koju su stvorile stare generacije. Omladina je samo onda odigrala pozitivnu ulogu, ako se aktivno suprotstavila onome što postoji, ako to aktivno negira, ako postavi neke dalje borbene ciljeve i ako se ne plaši žrtava za postizavanje tih ciljeva«. I onda postavlja Dragin pitanje: »kada su »mladi« odista predstavnici »mladih« ideja? Treba pre svega istaći da se to pitanje uopšte ne može rešavati na osnovi godina starosti. Kroz istoriski razvitak čovečanstva vodi neprekidna nit borbi sadašnjice sa budućnošću, staroga sa novim. Na ovim prekretnicama naročito dolazi do izražaja ta opreka onih snaga, koje gone natrag i onih koje gone napred. Svaka epoha unosi u kulturu i civilizaciju nešto novo, pozitivno i progresivno, i zadatak mladih, – ako hoće da budu odista mladi – jeste da nadovežu na tu liniju i produže je dalje u granicama individualnih mogućnosti i društvenih uslova«.

Ovom ispravnom postavljanju problema nemam sa svoje strane ništa dodati. Mogu samo istaći, da je nakon ovakvog osvjetljenja predmeta potpuno jasno, da je Foersterova knjižica u ovim našim vremenima potpuno suvišna. I ne samo to, ona je štetna, jer je refleks onih snaga, koje žele da zaustave društvo u ovom historijskom toku i da mladim generacijama zamute pogled na stvarnost.

*

Dr. Cvi Rothmüller: Jevrejska omladina Južne Srbije. Biblioteka Hanoar. 2. svezak. Zagreb 1932. Kako postavlja ova knjiga problem omladine? Da li je ona bliža putu, koji se jedini otvara novim generacijama? Da vidimo!

Pisac govoreći o jevrejstvu Južne Srbije opisuje njegovu situaciju i – pošto ne nalazi pozitivnih izgleda u evolutivni nastavak toga jevrejstva – ostvara ovu perspektivu budućnosti:

»J e d i n i p u t: privredno presađivanje iz galuta u Eerec Jisrael, jer su sve zemlje zatvorene; duhovno obnavljanje na bazi toga presađivanja, hebraizacijom, hahšarom, promenom socijalne strukture i svih životnih uslova i naziranja. Š a n s a: skok iz patrijarhalnosti, preko naglih, najpre potrebnih i brzo suvišnih kapitalističkih (privrednih i jevrejskih) forma, u socijalističku jevrejsku zajednicu budućnosti. N o s i l a c b u d u ć n o s t i: uz dragovoljno i nedragovoljno savezništvo naprednijih građana, u pomanjkanju svesnoga jevrejskog radništva, omladina kao najprijemljiviji i najpoletniji dio naroda, koji je stvarno najviše zainteresovan na pozitivnom rešenju pitanja budućnosti. V a s p i t n i p u t: ideologija i metode Hašomer hazaira kao najaktivnijeg jevrejskog omladinskog pokreta u svetu i najbeskompromisnijeg predstavnika cionističkog i socijalnog maksimalizma«.

Tu se sada mora kazati slijedeće:

Živimo u vremenu, kada su svi problemi određeno istaknuti u cilju konačnog rješavanja. Snage, koje će omogućiti ta rješenja, u naponu su akcije. U takvom vremenu nemogu se rješavati neki izolirani problemi na potpuno autonomnoj bazi. Ako se neki problemi – na taj način – i postavljaju, po izvjesnim snagama, treba im tražiti objašnjenja i izvađati ih iz skupnosti problema, koji su u stadiju konačnog rješavanja.

Kako je sa cionizmom?

I. Cionizam je jedna od brojnih malograđanskih ideologija, koje danas kruže svijetom i kojima je sudbina svima jednaka. Sa konačnom likvidacijom malograđanštine, bit će likvidirana i ta ideologija.

II. Cionizam je instrumenat u rukama britanske imperijalističke politike proti probuđenog arapskog nacionalizma i sudbina ovakvog cionizma potpuno ovisi o

Digitized by Google

sudbini tog imperijalizma (koji kao da nije više danas tako nepokolebiv). Kada iz Palestine nestane britanskih bajuneta i kada njezine obale ne budu više pod dohvatom topova sa britanskih lađa – nestati će i baza za jevrejske kolonije.

Knjiga dra. Rothmüllera pisana je na liniji cionističkih nastojanja i prema tome nebi bilo potrebno, da se na nju naročito osvrće, da tu nema jedne druge stvari. Iz knjige izlazi, da je dr. Rothmüller socijalista, on se bori za socijalističku jevrejsku zajednicu budućnosti. Pa kada je kod toga – kako sam priznaje – rukovođen načelima dijalektičkog materijalizma – moramo se pitati, kako je to onda sa drom Rothmüllerom.

On pristupa problemu novih generacija i V. Dragin (kojega sam citirao) pristupa tom problemu. Dragin je dijalektički materijalista, a i Rothmüller tvrdi, da je to. Draginove su teze o omladini jasne i kreću se na liniji rješavanja ukupnosti svjetskih problema – Rothmüller je opojen malograđanskom iluzijonarnošću cionizma i stoji na bazi objektivno reakcionarnoj.

Tu je odgovor samo taj, da ideologija dra. Rothmüllera nema nikakve veze sa socijalizmom. On se danas još uvijek kreće u malograđanskim vodama cionizma i zato on – kada se deklarira kao dijalektički materijalista – može nove jevrejske generacije na njihovom putu prema jasnim i određenim orijentacijama samo zbuniti. Put tih novih jevrejskih generacija ne može biti drugi od onoga ostale radne omladine čitavog svijeta. I ako je dr. Rothmüller marksista, onda bi im morao pomoći u nalaženju tih novih orijentacija, a ne zbunjivati ih.

*

Nikolaj Nikitin: Zločin Kirika Ruđenke. Roman. Izdanje Logos. Preveo Boško Vračarević. Predgovor: Irina Aleksander. Naslovna strana Oton Postružnik: I ovaj nam roman govori o novim generacijama. Ali te nove generacije žive i razvijaju se pod posve drugim uslovima, nego što smo to dosada navikli. Fizionomija tih generacija nije još definitivna. Njihov život prožet je takvom dinamikom zbivanja, da nama – formiranima pod posve drugim uslovima – gotovo zastaje duh. Nikitin je fiksirao jedan momenat takvoga zbivanja.

Kada čitamo ovaj roman onda osjećamo, da nam nije stalo do ovakve ili onakve forme. Ono što tražimo, to je sadržina. Forma je isključivo uvjetovana sadržinom. A sadržina, to je gola stvarnost. Mi hočemo dokumenat o životu naše epohe, a ne literaturu kao takvu. Nikitin nam svjedoči o zbivanju u našoj epohi i to je glavna odlika njegovog romana.

Iz Nikitinove knjige jasno proizlazi, u čemu je težište. Ne u onom Foersterovom »nužnom preduvjetu socijalnog uzgoja vlastitog ja«, već u nečem drugom bitnijem. A to bitnije jest: mijenjanje životnih uslova, mijenjanje stvarnosti. Kao što kaže Marks: »Svijest ljudi ne određuje njihovo biće obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svijest«.

I kao takvu, treba ovu knjigu čitati.

*

S. M. Štedimlija: Skidanje maske. Naklada Prostor. Zagreb 1932. Štedimlija je želio u svojoj knjizi dati »karakteristike jednog književnog mentaliteta, koji je isti na čitavom prostranstvu plemenite dinarske rase« i označiti »kako se on razvijao pod pritiskom događaja, koji su mijenjali način života i njegove ekonomske uslove«. Naglasuje kako se »književnost ne može posmatrati i tretirati kao potpuno zasebna grana društvenog života«, te da je zato u knjizi morao dati i »nacrt prilika i okolnosti, pod kojima se književnost razvijala«. Pisac podcrtava, da je kriterij, kojim se služio historijsko-materijalistički.

Ova knjiga zapravo obuhvata dva književna problema. Jedan lokalan – crnogorski i drugi – mnogo širi. –

Onaj prvi osvjetljen je grupiranim materijalom i objašnenjima, tako da je zbilja omogućio dobiti jednu određenu predodžbu o književnom (a i društvenom) zbivanju u Crnoj Gori (kako u sadašnjici tako i u svom razvoju). U tom pogledu knjiga je izvršila jedan koristan posao i oni, koji će se tim pitanjem baviti, morati će ju uzeti u ruke kao dobar priručnik.

Onaj drugi problem, koji zahvata suvremeno književno zbivanje bez ograničavanja na Crnu goru, mnogo je dalji od konačnog postavljanja. Tu živimo u jeku diskusije, tu živimo u vremenu čišćenja pojmova i tu je još sve u kretanju. Riješenje toga problema zavisi od rješenja našeg društvenog problema u svom totalitetu. Ovdje se ima još mnogo toga kazati i treba da se kaže.

I zato Štedimlija ispravno označuje svoju knjigu »kao početak jednog temeljnog književnog prečišćavanja, koje ima da se vrši i sprovodi do kraja, dok ne postane potpuno jasno, ko je ko, šta je ko, u ime koga i za račun koga ko govori, što su književna laž i književna istina i kakva i koja mjesta pripadaju svakome od onih, koji kod nas, u našem vremenu pokušavaju da se bave i bave s književnošću«.

U vezi je s time potrebno napomenuti, da je upravo u jeku Štedimlijina polemika sa nekima od lica spomenutih u ovoj knjizi zbog prečišćavanja navedenih pitanja. Kada bude ova polemika dovršena, biti će potrebno i na nju se (u vezi s ovom knjigom) zasebno osvrnuti.

*

Dr Josip Badalić: Dostojevski u hrvatskoj književnosti. Zagreb 1932. Kada se govori o komentatorima Dostojevskoga kod nas, onda uvijek dolazi čovjeku u pamet ime dra Dragutina Prohaske. To ime nije više tako poznato našoj najmlađoj generaciji (i dobro je da nije). Prohaska je duhovni otac Vladimira Dvornikovića i drugih sličnih – ideologa. On (t. j. Prohaska) uspio je da izazove u glavama naše čitalačke publike nevjerovatnu konfuziju, naročito što se tiče Rusije i suvremenih ruskih događaja. Tako je njegovo objašnjavanja Dostojevskoga bilo jedno sveslavensko čudo, Danas više ne piše (barem kod nas) Prohaska i bog mu za tu njegovu čovjekoljubivu odluku oprostio sve književne grijehe. Mi ga već lagano zaboravljamo i zaboravili bi ga posve, da nas na njega ne sjete katkada njegova duhovna djeca – naši divni sveslavenski ljudi.

Ovo sam spomenuo povodom Badalićeve knjige, jer je baš kroz Prohasku komptromitiran kod nas pojam Dostojevskijevih komentatora. Moram naglasiti, da to sa Badalićevom knjigom nije slučaj. To je vrijedna i dobra knjiga – to je savjestan rad. Čovjek, se ne mora složiti sa Badalićevim gledanjem na stvari, a da ipak prizna što se mora priznati.

Naročito je važan Badalićev esej o Dostojevskom u hrvatskoj književnosti, zbog odlične obrade dotičnog kulturno-historijskog materijala Badalićevo crtanje ličnosti i rada Dostojevskog u ostala dva eseja solidno je zasnovano i pruža mogućnosti za ulaženje u probleme Dostojevskovog književnog djela.

Ova se dobra knjiga mora preporučiti.

*

Ante Dean: Gradska godina. Zagreb 1932. U jednom svom eseju o Krležinoj lirici, kaže Dean »da umjetnost nije samo »težak posao na području ritma i rima«, već izraz borbe, kidanje starih nagnjilih vela na očima umornog i kratkovidnog čovječanstva« i »da umjetnik ne smije služiti kao zadnja i najfinija nianse kod šminkanja savjesti »viših« društvenih slojeva ni za lijek umornim gospodskim nervima, klonulim od nerada i blaziranosti«. Pjesnik je za njega »čovjek, koji majstorski vlada svojim jezikom, te njime kao sredstvom za izražavanje svojih misli i osjećaja ruši u mozgovima ljudi stare iluzije, a izgrađuje nove mogućnosti života«. Pjesnik mora da bude »100% čovjek, koji žrtvuje i ne ustručava se pred spoznajom, da će morati

Digitized by Google

možda klecnuti pred mnogobrojnim protivnicima«. (»Mala revija« br. 2. God. I.).

Zbirka Deanovih pjesama, koja je objavljena u knjizi »Gradska godina« ne daje nam u svemu ono, što nam je pjesnik označio kao zadaću umjetnosti. Ali se može reći ni da ne daje. U poplavi stihova na našem književnom tržištu ovo je knjiga, koju ipak treba zabilježiti.

I kao što o svakoj takvoj zbirci treba i ovom prilikom reći ovo: Nije stvar u tome, što nam je sada Dean pružio (ma da ni to nije loše). Stvar je u njegovom dalnjem razvoju. Dean je talentiran, on zna što je književni posao, njemu je jasan cilj. Do njega je odnosno do njegovog nastojanja, da si izradi mogućnosti za oblikovanje jačih djela, za koja kod njega predleže mogućnosti.

*

Stjepan Mihalić: Novele. Karlovac 1932. Mihalić je talenat. To treba zabilježiti prije svega. To jasno proizlazi iz ove knjige.

Ali to nije dosta. Talenat nije neka biljka, koja sama o sebi cvate. Talenat mora biti predmet upornog nastojanja. I to ne samo u smislu tehničkog svladavanja oblikovnih mogućnosti, već i u ideološkom izrađivanju svog književnog profila. Taj mora prije svega biti jasan i to je osnovni postulat na književnika današnjeg vremena.

Mihalićeva knjiga svjedoči o toj potrebi. Danas mu se još ne mogu u tom pogledu činiti naročiti prigovori. Ali život ne stoji i život nosi i njega. Da li će on moći u svakom slučaju odgovoriti misiji književnika, koji treba da djeluje u korist onih, koji rade? Na to pitanje treba da si odgovori Mihalić. To pitanje se mora postaviti, baš u interesu ovog njegovog izrazitog talenta.*)

Milivoj Magdić.

V. G. Calderon: Plač prašume. »Nolit« je Calderonovu zbirku novela »Plač prašume« izdao 400 godina otkako je čizma conquistadora Franzesca Pizarra stupila u zemlju Inka, sinova Boga Sunca. 1932. godine je Pizarro, i njegova desna ruka Diego de Almagre, izvršio svoj izdajnički i verolomni prepad na Inku Atahualpu, gospodara Quita. Legenda priča, da je Atahualpa napunio ćeliju svoje tamnice, devet stopa visoko, sa zlatom, da bi spasio svoj život. Ipak mu je pala glava. Vojnički mač, svetom vodom poškropljene lomače i hajdučka pljačka uravnali su puteve »kolonizaciji« ... U Španiji su čekali na plen: dvor, plemići i proždrljivi kramari. Pizarro je izvukao iz Perua za kratko vreme svoje strahovlade četiri i pô miliona dukata! Za ono vreme bajoslovna svota.

I što je dalje bilo, također je »bajoslovno« ... Razlomivši stari teokratski socijalizam urođenika, Španjolci su im postavili kao simbole vlasti mač i krst, a pustolovni caballerosi, degenerisani od alkohola i žena, postali su gospodari zemlje, na koju se jedared smešila Majka Mesec. Na razvalinama jedne stare kulture, na pognutim plećima potomaka Inka, u čijim dušama još živi ponos na prošlost i bol za izgubljenim, iživljava se još i danas tanki sloj pripadnika jedne »superiorne civilizacije« koji odlično povezuju licemernu pobožnost sa svirepom okrutnošću. Uz mrmljanje litanija čuje se fijuk kandžije po golim telima Indijanaca, koji svoje ime i svoju sudbinu imadu da zahvale lakonmosti španskog dvora i kraljevskog pustolova Pizarra.

Ventura Garzia Calderon podiže zavesu sa ovog zaboravljenog sveta. Dosada se znalo za Peru, tačno. Ali za Peru zlata, srebra, kaučuka, kokaina, za Peru egzotične faune i flore, za Kordiljere i kondore. I... za Inkino blago. Za Indijance? Za život španskih spahija i pustahija?

Calderon nam je pokazao i Indijance i – »ponosne pripadnike bele rase«. Dao nam je portrete ove razbaštinjene dece, koja robuje na haciendama ili stradava po obroncima Kordiljera. Izneo nam ih je bez romantičnih, dekorativnih okvira: u čitavoj njihovoj goloj ljudskosti, dobre i zle, plemenite i okrutne. Delo »civilizacije« nije ostavilo samo tragove na njihovim ledima već je iskrenulo i njihove duhovne vrednote. I samo u samoći noći, uz plač frule, podiže se pred ovim robovima današnjice vizija na prošlost. Još žive ti zaboravljeni i prezreni u seni prošlosti, a što će biti kada zapaze prve trake – budućnosti?

Calderon crta sigurnom rukom: on stavlja pred nas okradeni i zgaženi Peru i poziva na čovečnost, najavljujući svetu život jednog porobljenog naroda.

A ponosna »bela rasa«? Nastavljači dela Pizarra i Almagra? Trovači, ubojice, krvnici, pljačkaši, koji su duboko zarovali svoje pohotljive ruke u srce Perua.

Da je »Nolit« izdao samo ovu knjigu učinio bi bio kulturno delo. Bilo bi poželjno, da doskora upoznamo još koje delo ovog najsjajnijeg pripovedača Latinske Amerike. – Prevod Jovana Popovića je odličan.

M. K. N.

Upton Sinclair: Zlatni lanac. — Kod nas je Upton Sinclair poznat široj publici jedino po svojim romanima, od kojih je priličan broj preveden i na naš jezik. Njegovi polemički spisi i kritičke studije o aktuelnim pojavama socijalnog, kulturnog i religijoznog života su skoro i nepoznate. Zato je bila dobra ideja izdavača »Biblioteke savremenih pisaca« da nam pruži, – barem u izboru, – nekoliko njegovih eseja, pisanih u duhu njegove ekonomske interpretacije, u kojima raščlanjuje nekoliko »velikih« imena literature i muzike i analizira nekoliko karakterističnih pojava savremenog umetničkog života društva.

S. Galogaža, – koji je neke vrsti redaktor ove zbirke eseja, dobrim je delom sabrao već objavljene eseje (manji je broj preveden za ovu zbirku), – uspeo je, da i pokraj, u celosti, malog broja tih eseja pruži našoj publici mogućnost, da u jednoj zbirci upozna i kritičarski profil Uptona Sinclaira.

Upton Sinclair je bio među prvima, koji je, – sam književnik, – upotrebio dijalektički materijalizam kao metod analize književnog stvaranja. On je razasuo čitav onaj artistički i estetski aparat s kojim su građanski kritičari, – naravno uz pomoć svog ličnog temperamenta i »linije« svog poslodavca, – ocenjivali i precenjivali književno delo.

Za sve one, kojima su već jasne zadnje faze raspadanja jedne književnosti besposličara, biće knjiga dobar drug. A onima, koji još veruju u »zdravlje i sočnost« građanske literature biće knjiga dobar vodič.

Bilo bi poželjno, da doskora u drugoj jednoj svesci nađemo i ostale eseje Sinclairove ili barem opet jedan dobro uspeo izbor najmarkantnijih.

M. K. N.

Jefim Zosulja:

Poučna pripovjetka o autoru pustolovnih romana

Imao je ženu: malu, blijedu sa oštrim nosom grabežljive ptice. Prije nego što je pisao roman, saopćio bi joj temu, koju bi ona odobrila.

Njegovo književno djelovanje započelo je sa malim romanom o ovoj temi: Neka žena imala je muža, koga nije voljela ali se pravila kao da ga voli. Budući ga se htjela riješiti, pomagala ga je ustrajno u poslovima a kada je obogatio, otrovala ga je, preselila se u drugi grad i živjela bezbrižno u bogatstvu i veselju.

*) O ostalim knjigama, koje je primilo uredništvo na prikaz, govoriti će se u slijedećim brojevima našeg lista. **Ur.**

Digitized by Google

Niko je nije osumnjičio radi umorstva, jer se nikada nije svadala sa mužem i uopće bila uzorna supruga.

»Nije loše, što ne?«, rekao je književnik, smijući se zadovoljno. »Vješto udešeno?«

»Vrlo dobro«, reče ona odobravajući.

Roman je imao uspjeha.

Naredno djelo književnika imalo je temu: Neki siromah, koji svoju ženu nije mogao ni da vidi, dobio je 20.000 rubalja. Dok se on veselio skovala je njegova žena paklenski plan. Onoga dana, kada je dobio novac, pao je sa balkona petog kata. Sretnik je slomio kičmu. Ko je mogao pomisliti, da ga je njegova žena ubila?

Obavila je propisanu korotu, preselila se sa novcem u drugi grad i živjela je bezbrižno u bogatstvu i veselju.

»Dobra ideja, hahaha?« smijao se književnik, kada je svojoj ženi pričao temu.

»Vrlo dobra«, reče ona odobravajući.

Roman je imao uspjeha.

Naredno veliko djelo bilo je također roman.

Ova tema: neku mladu djevojku udali su za neljubljenog muža. Bila je nesretna ali je ipak odbijala svoje mnogobrojne štovatelje.

Njen muž je bio ugledna ličnost i napravio je liku karijeru. Svi su mu zavidili radi njegovih uspje njegovog sretnog porodičnog života.

Kad je postao ministar, dogodila se nesreća: iznenada je umro. Ko je mogao pomisliti, da ga je ubila njegova žena, koja je u svakom pogledu bila bez ljaga?

Njegova žena je primila ministarsku penziju, preselila se u drugi grad i živjela, bez omraženog muža, bezbrižno u bogatstvu i veselju...

»Vješto udešeno, hahaha?«, pričao je književnik o planu, smijući se.

»Vrlo dobro«, reče žena odobravajući.

Prošlo je nekoliko godina.

Književnik je imao sreću, njegovi pustolovni romani su bili šlageri.

Konačno je neki nakladnik kupio sva njegova djela za veliku svotu novaca.

Onoga dana, kada je primio novac, dogodila se nesreća: umro je usljed otrovanja sa plinom u svom stanu. Prema izvještajima novina njegova žena na sreću nije bila kod kuće.

Kako joj je sada nije poznato, ali se nakon muževe smrti presilila u drugi grad. Preveo: Nev.

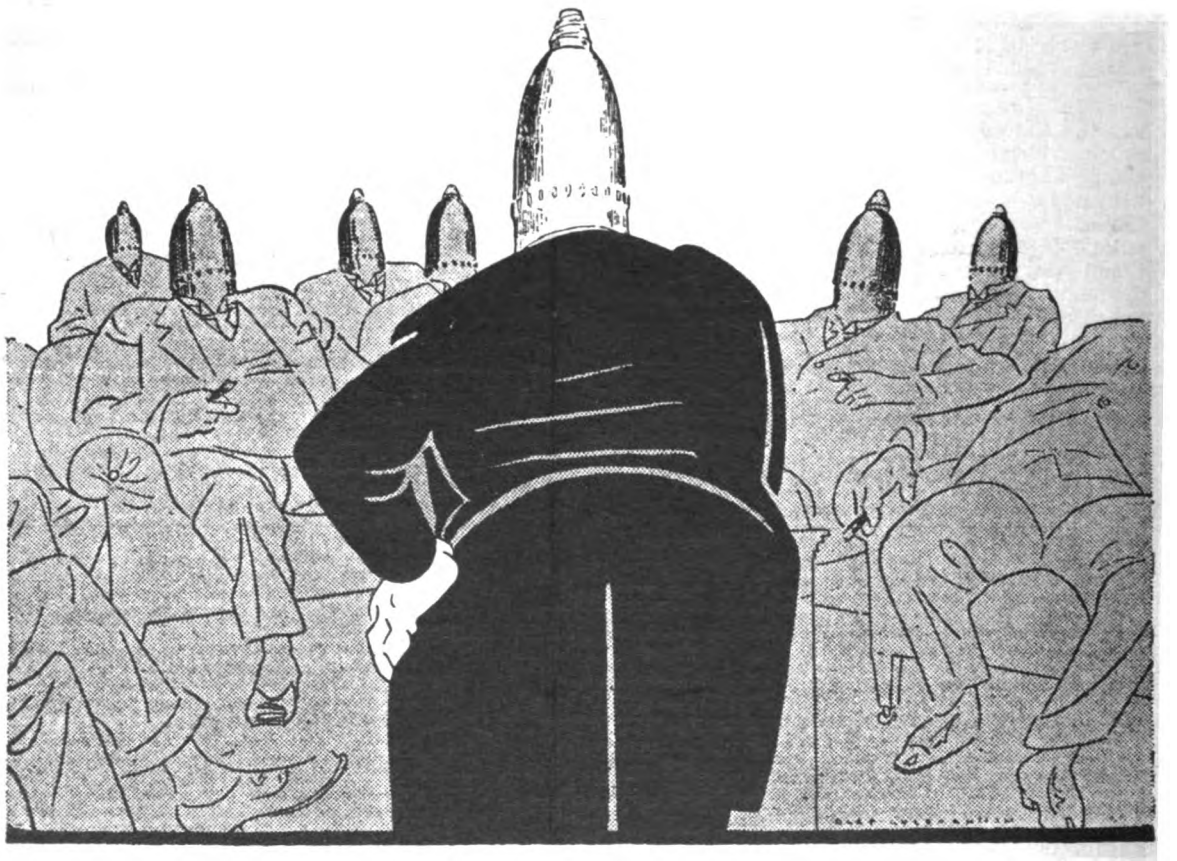

Konferencija o razoružanju.

Uredništvo Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III. — Uprava: Zagreb, Ilica 55/I.
Vlasnik: Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovori urednik: Dr. Božidar Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara Dragutin Beker, Zagreb, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara Dragutin Beker, Jagodnjak 17.

Digitized by Google

Tražite
svuda
UNION

Čokoladu
Bombone
Karamele

Zagrebačka
DIONIČKA PIVOVARA
I TVORNICA SLADA

Podružnice: Sisak i Karlovac

Preporučuje svoja
priznato najbolja
= piva =

TELEFON BROJ 4090, 4091 i 6186
BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB
ŽELJEZNIČKA STANICA: ZAGREB-SAVA

Prošla godišta „Socijalne Misli"
uz pogodovne cijene

Godište II (1929) . . . . . 50·— Din
Godište III (1930) . . . . . 50·— Din
Godište IV (1931) . . . . . 50·— Din

Ko uzme **sva tri** godišta dobiva ih uz cijenu od
120·— dinara

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. • 1. JULA 1932.

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Mihajlo Rajković: Talas fašizma.
Sigma: Planska privreda.
Kurt Laumann: Ženevsko naoružanje.
Slavko Henč: Gdje su sada račundžije?
Milivoj Magdić: Zadaci književne kritike.
Mirko Kus-Nikolajev: Valeriu Marcu.
Ernst Toller: Govor na kongresu PEN-klubova u Budimpešti.
Vardarski: Kakav apotekarski sistem?
S.: Georgi Karaslavov.
Milivoj Magdić: Drainac i Gligorić.
M. K. N.: O caru koji je otišao i generalima koji su ostali.
M. K. N.: Zemlja abonosa.
M. K. N.: Michael Gold o sebi.
Redakcija: Povodom napadaja na Dra. Milu Budaka.

BR. 7-8

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Preporučujemo slijedeće knjige:

Dr. Adžija: Međunarodna organizacija rada	Din 15.–
„ „ Kapitalizam i socijalizam	Din 15.–
„ „ Deset godina ruske revolucije	Din 20.–
„ „ Od Platona do Marksa	Din 20.–
Bauer Oto: Skupoća	Din 6.–
„ „ Balkanski rat i soc. demokracija	Din 4.–
Džafčić: Inspekcija rada i radnički povjerenici	Din 5.–
Engels Fr.: Poreklo porodice, privatne svojine i države	Din 20.–
Ferri Enrico: Socijalizam i pozitivna znanost	Din 15.–
„ „ Što je socijalizam?	Din 3.–
Korać Vitomir: Samoodređenje naroda i socijalizam	Din 4.–
Korać Vitomir: Hrvatski problem (ćirilicom)	Din 3.–
„ „ Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji I.	Din 35.–
Korać Vitomir: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji II.	Din 60.–
Kautsky Karl: Socijalizacija i radnička vijeća	Din 3.–
„ „ Ekonomska teorija Karla Marksa	Din 25.–
Dr. Kus Nikolajev: Marks	Din 4.–
„ „ „ Upton Sinclair	Din 16.–
Marks Karl: Nadnica, cena i profit	Din 10.–
„ „ Najamni rad i kapital	Din 6.–
Dr. Marić Luka: Koliko je stara naša Zemlja	Din 15.–
Mesarić Ka: Smjerovi moderne umjetnosti	Din 15.–
Popp A.: Knjiga za djevojke	Din 5.–
Sinclair Upton: Močvara	Din 30.–
Tucović Dimitrije: Celokupna dela I. (ćir.)	Din 20.–
Tomašić Stanko: Tragikomedija slobodnog pera	Din 16.–
Zamjatin Jevgenij: Tamo gdje je vrag rekao laku noć	Din 20.–
* * * Izvadak iz moralne teologije sv. Alfonza de Liguori	Din 4.–
* * * Povjerenik, upute za sve koji rade u radničkom pokretu	Din 3.–
Zakon o zaštiti radnika	Din 10.–
Radnički i namještenički povjerenici (zakonski propisi i upute)	Din 5.–
Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u preduzećima	Din 20.–

Pored toga preporučuje slike-dopisnice socijalističkih prvaka: Marksa, Engelsa, Lassallea, Liebknechta, Bebela, Jauresa, Kautskoga, Matteottia, Vilima Bukšega i drugih.

Narudžbe treba upraviti na adresu:

»NAŠA SNAGA«

jugoslavenska socijalistička nakladna zadruga, Zagreb, Ilica 55/I.

Narudžbe se izvršuju samo uz unaprijed poslani novac ili uz poštansko pouzeće.

ORGANIZOVANI RADNICI I NAMJEŠTENICI UŽIVAJU NAROČITI POPUST OD 30% NA GORNJE CIJENE.

Knjižarama se daje uobičajeni knjižarski rabat.

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

Herm. Pollacka sinovi

Zagreb

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

uništava sigurno Štakore i miševe

Dobije se u svakoj apoteci

Na veliko:

„ISIS" D. D. - ZAGREB

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 7 I 8 ZAGREB, 1 JULA 1932 GODINA V

Mihajlo Rajković:

Talas fašizma

Čitavo čovečanstvo se danas potresa od borbe koju među sobom vode stihiskom snagom socijalizam i fašizam. Progres i reakcija su se sudarili boreći se za prevlast. Udružene snage rada uhvatile su se u koštac sa avetinjama prošlosti, koje su još u stanju da uznemire široke redove sviju naroda, da povuku zvono za uzbunu i da mobilišu buržoaziju pod svoje okrilje. Radi toga želimo da osvetlimo ovu pojavu i da potražimo njene uzroke, značaj i posledice.

Pre trideset do četrdeset godina socijalizam je počeo snažno prodirati u mase radnoga sveta. On je zahvatio radničku klasu svojom borbom za ekonomsku slobodu, oslobođenje od klasnog jarma u koji je kapitalizam upregao proletarijat. Svojom borbom za političku slobodu on je mobilisao masu onih koji po svom socijalnom položaju nisu radnici, ali u isto vreme nisu ni kapitalisti. Ta srednja klasa, sastavljena od intelektualaca, sitnih sopstvenika, itd., koja nije bila direktno eksploatisana, ali koja je indirektno osećala terete klasne vladavine, prišla je sa žarom iskrenog ubeđenja idejama naučnog socijalizma, koji je, prenet u mase, dobio naziv socijalističkog pokreta.

Borba se vodila na čitavom frontu. Politička sloboda i ekonomsko oslobođenje su se isprepletale u toj meri da je to postalo nerazlučivo. I to je davalo magijsku snagu čitavom pokretu. Ništa nije moglo zameniti socijalizam. On je takvom snagom okupljao, stalno i neprekidno, masu da je još pre rata daleko nadmašio zlatna vremena liberalizma kada je za njim išao i narod, široki slojevi svih društvenih klasa koji su patili od feudalizma. Prema njegovim idejama se našao francuski radikalizam, engleski liberalizam, njemačka slobodoumnost u odnosu dečjih igračaka prema realnim tehničkim objektima. Dileme nije bilo. Masa je pristupila i ostala. Njen broj se svakodnevno povećavao.

Značaj je bio u toliko veći što se ovde nije radilo o nekom ograničenom – geografski, socijalno, ekonomski, – nego o širokom nadiranju na čitavoj planeti gde je ekonomski razvoj stvorio mogućnost za to. A sve je to bilo nepoznato i neviđeno do tada. Radi toga su ozbiljni ljudi, koji nisu pripadali socijalističkom pokretu, pitali šta će biti ako se ovo nabujalo napredovanje produži za nekoliko decenija?

Došao je rat. Socijalistički pokret je tu pretrpeo prvi veliki udar, neuspeh. Sile neznanja i mraka su bile jače, silnije, moćnije od njegove plamene želje za mirom i potoci crvene proleterske krvi su potekli na klaonicama čitavog čovečanstva. Topovska kanonada, izmešana sa jaukom iskasapljenih naroda, bila je jača od njegovih poklika miru. Kapitalizam je, i u ovom velikom štrajku razuma, odnio punu pobedu. Galebova pesma ideologa mira prekinuta je zločinačkim revolverskim hicima. Na braniku mira pao je i sam Jean Jaures.

Ali i rat se završio. Mi ne ulazimo u kritičko posmatranje i procenjivanje njegovih uzroka i posledica. Samo konstatujemo činjenice. Interesuju nas samo njegove posledice na socijalistički pokret, jer su tamo zasekle duboku brazdu.

Novi ekonomski odnosi su stvorili i nove prilike u socijalističkim redovima. Jedinstvo, ideološko i praktično, političke slobode i ekonomskog oslobođenja je razbijeno! Politička demokratija je razlučena od socijalističke ekonomije. I ovo su činjenice koje ne želimo da ponovo prikazujemo jer su dovoljno poznate.

Na ovom pitanju su se sudarila dva gledišta u socijalističkom pokretu. Pred radničku klasu i socijalistički pokret se postavila dilema: politička demokratija u kapitalizmu ili socijalistička privreda u diktatima? Veći deo je izabrao prvo. Manji je usvojio drugo. Sredina nije postojala. Bečka Internacionala je dala praktičnog dokaza o tome. Gvozdeni točak historijskog razvitka mrvio je taj mirišljivi cvet u nepovrat odbegle epohe koja je ostavila za sobom draž prve mladosti.

Prve godine posle rata su bile godine nabujale socijalističke snage. U nekim državama je osvojena vlast; u drugim su socijalističke partije postale prvorazredna politička snaga koja je imala čitavu vladu u svojim rukama; u trećima su se socijalističke partije snažno podigle i postale značajan politički faktor u svojoj državi.

Rasplamtela se borba između socijalista i komunista. Ona se više nije vodila protivu klasnog neprijatelja nego u nedrima radničke klase. A to je tupilo oštricu klasnih sudara, to je kompromitovalo ideje koje su zanosile masu decenijama.

Krvava reakcija je ugušila vladavinu radništva u nekim zemljama.

Digitized by Google

Međusobna borba je razočarala masu i ona se pasivizirala. I ako je vreme od 1918–1922 god. bilo vreme porasta, to je period od 1922 do 1923 godine bio vreme opadanja socijalističkog pokreta. Politička sloboda, socijalna politika itd. nije više bila u stanju da zapali plamenom entuzijazma milijone razočaranih.

I to su historijski uslovi pojave fašizma! Vremenski on se pojavljuje u doba koje smo obeležili kao period opadanja socijalističkih snaga. A ljudi koji su mu se stavili na čelo su samo izraz milijona razočaranih u svojim nadama. Mussolini, Pilsudski, Hitler – stubovi reakcije i fašizma – bili su članovi socijalističkog pokreta. Tamo gde je radikalno krilo radničkog pokreta odnelo prevagu, tamo se prvo i začeo taj fašizam i podignuta zastava reakcije. Bavarska, Italija, Madžarska samo potvrđuju to.

Fašizam je, dakle, reakcija na raskol u radničkom pokretu. Komunizam odbacuje demokratiju u interesu socijalne revolucije. Fašizam odbacuje demokratiju radi reakcije. Ideologija fašizma je neki šućmurasti »socijalizam«. Priznanje državnih radničkih sindikata, borba sa kapitalom (u njegovoj rastućoj formi), aktivno učestvovanje u ovom ili onom većem štrajku (negova zabrana tamo gde vlada fašizam), upravljanje celokupnim životom iz jednoga centra (obično je taj centar ličnost koja je pandan apsolutističkim vladarima srednjega veka). Nekog ekonomskog programa i nema, a sredstva su mu demagogija. Primer za to je današnja Italija u kojoj je zabranjena knjiga u kojoj se iznosi – prvi program fašizma!

Dokle je kod komunista diktatura samo sredstvo, to je kod fašizma cilj. Sloboda je kod njega pesma prošlosti, a demokratija laž. A sve to skupa što smo izrekli jeste – ideologija fašizma!

Ovome bi se moglo dodati još nešto. Ali, kako je to trenutni zahtev fašizma, mi se ne usuđujemo da ga podvučemo kao ideologiju. To je »nacionalizam«, militarizam, imperijalizam.

Duboko je razočarana masa. Ne veruje ona više u političku demokratiju i ne očekuje spas od nje. Beda je tolika da ideja ekonomske eksproprijacije nije klica koja se razvija. Nacionalizacija privrede, etatizam, stran je još i nerazumljiv širokim redovima. Pa ipak, čovek se mora nečemu nadati. I tu dolazi fašizam sa svojom pričom o »nacionalnoj snazi«, »nacionalnom delu«, »nacionalnom oslobođenju« itd. Jedino se može naći izlaz – pričaju oni – ako se povede odlučna borba protivu »nacionalnih neprijatelja« i to se preobraća u militarizam, a iz njega se rađa imperijalizam.

Ali, ipak on ostaje buržoaskim pokretom. Sve fraze uzete iz socijalističkog rečnika ostaju fraze, priče, samoobmama. On nemože da zahvati radničku klasu svojom klasnom ideologijom.

Radi toga, on je historiski uslovljen sve dokle besni raskol u socijalističkim redovima. Punim jedinstvom radničke klase, što je opet historiska neophodnost, likvidiraće se sa tim talasom koji danas plavi čitavo čovečanstvo. Sve više idemo – i pored mračnih slika! – ka uspostavljanju jedinstva između političke slobode i ekonomskog oslobođenja. Kada se ostvari, ostaće srušena kula fašizma kao opomena generacijama koje dolaze, opomena koja veli da je jedinstvo važnije od svega.

Sigma:

Planska privreda

I.

Kaotičnost kapitalizma negirali su svi protivnici marksizma tako dugo dok ih privredna kriza nije prisilila da na vlastitoj koži osjete, što znači ta kaotičnost i kakve posljedice vuče ona za sobom. Ali svaki se vara ko bi mislio, da ih je propast te iluzije uputila k socijalizmu i marksizmu. Pokopana je iluzija o kapitalističkoj sređenosti i na obzoru privrednih prognoza rađa se nova iluzija: planska privreda. Ako je kapitalizam danas kaotičan onda mu dajmo plan i on će se srediti. Time ćemo spasiti kapitalizam i osloboditi ćemo ga strašnog svojstva, da on ne upropaštava samo radnike, već i same kapitaliste. I tako dolazi do prave hiperprodukcije raznovrsnih teorija o planskoj privredi. Svak se smatra spasiocem kapitalizma i nastoji izraditi plan, koji bi privredu izveo iz krize i uveo ju ponovno u carstvo profita i dividenda.

II.

Kad se pažljivo pročitaju sve rasprave o planskoj privredi i o potrebi privrednih planova pozna se odmah njihova glavna oznaka: planski teoretičari smatraju anarhiju kapitalističke proizvodnje za primarni znak kapitalizma i ne usuđuju se istraživati izvore te anarhije. Oni se zadovljavaju time, da preko noći izrade plan, koji će da praktične privrednike uputi kako u buduće imaju da rade i proizvađaju.

Svaki marksista dobro zna, da anarhija kapitalizma nije njegov primarni, već sekundarni znak, koji neminovno slijedi iz onog primarnog, glavnog t. j. iz privatnog vlasništva sredstava za proizvodnju. U tome leži korijen čitave da-

Digitized by Google

našnje privredne i proizvodne kaotičnosti, jer je baš privatno vlasništvo i neograničena dispozicija nad proizvodnim sredstvima sa njihovim korektivom – profitom, prava negacija svakog rada. Jer je bitna pojmovna oznaka svake planske djelatnosti dobro čitavog društva, a ne pojedinca ili kojeg dioničarskog društva. Privatno vlasništvo sa principom konkurencije i profita, to je antipod planskog rada. To znači, da svaki privredni plan i svaki pokus za plansku privredu, koji ne riješava pitanje privatnog vlasništva, mora propasti.

III.

Može se doduše primjetiti, da u kapitalizmu već postoji neki planski sistem, koji je izražen u velikim proizvodnim i prodajnim organizacijama (karteli, monopoli, trustovi). Kolikogod je istina da te organizacije postoje toliko je istina, da i pored njih anarhija kapitalizma nije nestala. Ta je anarhija prenešena samo na viši stepen, što najbolje dokazuje baš današnja privredna kriza, koja je izbila upravo u organizovanom kapitalizmu i koja je došla iz zemlje sa najrazvijenijom organizovanošću kapitalizma. Doduše je istina, da te organizacije u kapitalizmu mogu da se iskažu sa stanovitom stabilizacijom privrednih odnosa, ali je ta stabilizacija vrlo labave naravi. Svaka promjena financijskih, tehničkih ili političkih prilika, svaki tehnički pronalazak, – sve to odmah poruši stabilizaciju i sili preduzetnike, da traže novu stabilizaciju, s drugim članovima, na drugom temelju i u drugim odnosima. Uostalom – sa radničkog gledišta – ta kapitalistička stabilizacija, i kad bi uspjela, za radništvo bi značila stabilizaciju njegovih žalosnih životnih prilika.

IV.

Ponovno se opetuju prilike iz prvih poratnih godina kada su se vodile beskonačne debate o društvenom uređenju, kad se je diskutiralo o najraznovrsnijim i najsmješnijim predlozima, da se nakon tri godine uopće ne zna o čemu se je govorilo i pisalo. I ako se danas miješaju pojmovi o podržavljenju, socijalizaciji, sindikalizaciji, onda nije nikakvo čudo, da istu zbrku vidimo i kod krilatice planske privrede, u koju će se uskoro početi ubrajati i svaki državni proračun ili popis novih poreza. U toj mješavini naziva i pojmova gubi se glavno značenje i smisao planske privrede, koja se ne sastoji u izradi nekog poreskog, carinskog, proračunskog ili investicionog plana, već u tome, da li je moguće cijeli kapitalistički sistem tako preobraziti, da sa gledišta općedruštvenog bude moguće regulirati proizvodnju i potrošnju na način, da u buduće bude isključena svaka kriza. To je, i ništa drugog, suština planske privrede.

Još više nego u pojmu postoji zbrka u putevima, kojima se želi poći. Nekoji misle, da će planska privreda doći sama od sebe i neopaženo nekoji opet misle, da je današnja kriza i za same kapitaliste takova škola, da se oni neće opirati planskoj privredi. Nekoji opet vjeruju u stručnjake očekujući od njih neku rezoluciju, koja će pokazati izlaz iz krize. Ali dosada još nismo čuli, da se o planskoj privredi razmišlja sa stanovišta vlasništva proizvodnih sredstava i sa stanovišta pogonskih društvenih snaga; svi ti predlagači planske privrede drže, da nije potrebno ništa mijenjati na postojećem društvenom uređenju, niti da je potrebna ekspropriacija i socijalizacija kao jedine pretpostavke prave i uspješne planske privrede. Isto se tako ne razmišlja da li postoji dostatno realnih društvenih snaga, koje su u stanju da provedu zahtjev planske privrede. Većina je tih reformatora uvjerena, da je dostatno osloniti se o neku naučnu korporaciju i planska će privreda biti realizirana.

V.

Proizvodna anarhija kapitalizma, na koju javnost reagira traženjem planske privrede, logična je posljedica privatnog vlasništva sredstava za proizvodnju. Dakle: ko traži plansku privredu mora se pobrinuti da nestane izvora današnje proizvodne anarhije. A može li ta pretpostavka biti realizirana u kapitalističkom sistemu? Može li se od industrijalaca i bankara očekivati, da će se odreći privatnog vlasništva u korist dobra čitavog društva? Pošto smo uvjereni, da to oni neće učiniti, i pošto smo uvjereni, da te pretpostavke može oživotvoriti samo pobjeda socijalizma, onda moramo biti uvjereni i o tome, da se današnju privrednu anarhiju ne može riješavati kao jedan administrativni, već kao čisto ekonomski problem. A planska privreda u današnjem sistemu i uz uzdržanje svih pretpostavaka tog sistema u najboljem slučaju htjela bi proizvodnu anarhiju riješavati administrativnim mjerama. Razumije se, da se tim načinom nebi ništa ni u ekonomskom, ni u socijalnom pogledu promjenilo.

Čitajte

SOCIM-

EDICIJE!

Digitized by Google

Kurt Laumann:

Ženevsko naoružanje

ORUŽANJE — I RAZORUŽANJE.

Već je svjetski rat dao snažnog poticaja tendencijama koje su išle za radikalnim preokretom u pogledu ratnih sredstava. Taj je razvitak u poratnim godinama napredovao upravo burnim tempom. Politika naoružanja, koja je počivala na gomilanju ljudskog materijala, oružja, municije, ratnih brodova, kratko rečeno na tako zvanim »vidljivim efektivima naoružanja«, uzmaknula je pred jednim stanjem, u kome naoružanje pojedine zemlje nije više ovisno samo od mase tih sredstava, nego od mogućnosti naoružanja koje su uvjetovane strukturom čitave privrede i strateškim položajem dotične zemlje. Potencijalna ratna snaga, koju u ovom pogledu posjeduje primjerice Njemačka, određena je u glavnome mogućnostima njene industrije i to u prvom redu kemijske. Prenošenje težišta ratne sposobnosti jedne zemlje na ove faktore dovelo je sada do potpune promjene u stanju naoružanja imperijalističkih zemalja. Ratni zanat sam postao je visoko kvalificiranim specijalnim zanimanjem. Stalno uzdržavanje velikih masa vojske postaje neracijonalno. »100.000 vojnika (u Njemačkoj) predstavljaju u Evropi najbolju vojsku po zanatu; ta vojska, u vezi sa potencijalnom ratnom sposobnošću Njemačke, predstavlja najjači vojnički faktor u Evropi...«, tako je pisao Paul Levi. »Što je jedna vojska manja tim je lakše naoružati je, dočim je trajno držanje u pripremi modernog oružja za jednu milijunsku vojsku prava nemogućnost...«, tako je pisao general von Seeckt.*) Reorganizacija vojničkih organizacija popraćena je prinudnom ili slobodnom organizacijom pripreme masa, koja u glavnome ima više ideološko-psihološku, nego li neposredno vojničko-taktičku vrijednost. U Francuskoj je taj pokušaj poduzet u tako zvanom zakonu Paula Boncoura, a u Njemačkoj se tek sada ukazuju konture za pripremu drugačijeg shvaćanja. Što se tiče samih pravih ratnih sredstava, to se dešava promjena u pravcu prilagođivanja ovim uslovima i sve jačeg tipiziranja i specijaliziranja sa stanovišta potreba svake pojedine zemlje. Tank, motorizacija, elektrifikacija su općenite lozinke ovog razvitka. Naročito se opaža ova racionalna specijalizacija u flotnim naoružanjima svjetskih sila. Stare su oklopnjače izbačene – »razoružanje« – i zamjenjene modernim, za naročite strateške potrebe odgovarajućim i na vrhuncu tehničkog savršenstva stojećim brodovima. Oba najvažnija sredstva budućeg rata zasežu neposredno u sferu »civilnih« mogućnosti: zrakoplovi i bombe s plinovima ili za izazivanje požara. Tu, u kombinaciji ovih dvaju sredstava, koncentrirana je sva strahota budućeg rata. Međutim tu se sve više gubi pojam jedne naročite industrije oružanja. 1929 mogao je Paul Levi da u svom spisu »Naoružanje i socijalna demokracija« navede jedan izvještaj Saveza naroda od profesora Zanetti iz godine 1924, u kome se je govorilo o »izvanrednoj lakoći, kojom se ove (kemijske) fabrike skoro preko noći mogu pretvoriti u fabrike za kemijski ratni materijal«. Danas se već i to mora smatrati nadmašenim; možda se danas može već računati sa toliko minuta, sa koliko se je tada računalo sati.

Mi se ne ćemo ovdje upuštati u raspravu sa onima, koji teoriju o ratnom potencijalu (t. j. priznanje onoga što stvarno postoji) smatraju u neku ruku francuskim trikom. Čak i sami ozbiljniji njemački vojnički pisci ne osporavaju vezu koja dolazi do izražaja uslijed potencijalne ratne snage, osim ako u konkretnom slučaju ne osporavaju nadmoć njemačke potencijalne ratne snage nad francuskom.

FRONTE RAZORUŽANJA.

Bilo da se raspravlja o »ofenzivnom oružju« ili o »humaniziranja rata«: sve su to najraznovrsniji imperijalistički interesi, koji se međusobno sukobljavaju i stvaraju fronte »razoružanja«. Vojničko-strateški interes svake pojedine zemlje određen je od prilike: odnosom »potencijalnog« prema »vojničkom« sektoru, vojnom snagom eventualnih protivnika i položajem eventualnih ratišta, vojnom snagom i upotrebljivošću saveznika (ili također – eventualnih saveznika), geografskim položajem, kvalitetom naoružanja itd.

Sjedinjene Države Sjeverne Amerike (USA) trebaju u prvom redu velike krstaše za svoju flotu. Ne gledeći na obranu Panamskog kanala tu su u prvom redu mjerodavne slijedeće okolnosti: Zone najoštrijeg imperijalističkog sukobljavanja pomjeraju se sve više u područje objekata, oko kojih se vodi borba, dakle u područje Pacifičkog Oceana i oko njega. Tu USA imaju samo jedno uporište za svoju ratnu flotu, Manilu na Filipinima, koja je na hiljade pomorskih milja udaljena od američkog kontinenta. Za obračunavanje s Japanom, koje se doista može zamisliti samo u formi strateškoga napadaja od strane USA, nameće se potreba podupiranja flote velikih krstaša po nosačima avijona i po torpiljarkama. Ratni interes flote je koncentriran na dominantni položaj u Pacifičkom Oceanu. Tek u sporednom pogledu dolazi u obzir uporaba flote u Atlantskom Oceanu. Pomorska zaštita privrednog područja nije nužna, jer se radi o zatvorenom području i jer amerikanske kolonije imaju samo imperijalističko-strateško, a ne i privredno značenje. S druge strane se privredno-imperijalistički pravac – azijatska (i australska) tržišta za prođu – pokriva u glavnom sa vojno-imperijalističkim. Neposredno obračunavanje po kopnu bilo bi moguće samo sa srednje- i južnoamerikanskim državama; međutim tu je ipak odnos snaga i preveć

*) Ista se tendencija naravno pokazuje i u dosadašnjem »razoružanju« u francuskoj armiji: skraćenje vojnog roka, povišenje učešća kapitulanata itd. Nije bez neke naročite draži, kada njemački političari razoružanja u ovom slučaju sasvim ispravno izjavljuju, da ova promjena »ne znači razoružanje, nego naprotiv prenaoružanje u velikom stilu, koje se provodi sa svrhom da se u punoj mjeri primjene iskustva svjetskoga rata i novotarija koje je on izazvao na području naoružanja«. (Schwendemann, »Abrüstung und Sicherheit«, Histor.-Pol. Verlag, Leipzig 1932, str. 89).

Digitized by Google

nejednak. Već obzirom na to mogu USA da se odreknu uzdržavanja skupocjenog **kopnenog naoružanja** i da ga zamjene »neograničenim mogućnostima« njihove industrijske strukture.*) U kombinaciji jakog potencijalnog i pomorskog oružanja leži ona nadmoćna sposobnost za obranu, na osnovu koje zadovoljavajuće »sigurnosti« je najudobnije dijeliti savjete onim zemljama, koje svoju sposobnost za obranu »radi izjednačenja« čvrsto podržavaju u »vidljivom« kopnenom naoružanju. Od Londonske konvencije je pomorsko ofenzivno oružje prema Engleskoj postavljeno na bazu pariteta, a prema Japanu je osigurana njegova nadmoćnost.

Engleska opet, interesirana u istim zonama trvenja, mora da u prvom redu uzme u obzir veze sa kolonijama i dominijonima, koje ima da podržava sa svojom flotom. Ovaj prekomorski posjed nema za nju samo strateško, nego također i neposredno privredno značenje. (Opskrbljivanje matere zemlje sa sirovinama i živežnim namirnicama itd.). U Evropi je Engleska po moru interesirana u grupaciji sila oko Sredozemnog Mora. Njezin pomorski položaj u Pacifičkom Oceanu (Pomorska baza u Singapuru) ima zaleđe u Indiji i u kopnenom bloku koji se nadovezuje, a konačno i u Australiji. Engleska dakle mora da postavi težište svoje flote na lako pokretne **male krstaše** (podupirane od nosača avijona). Od uzdržavanja velike kopnene vojske može da se odrekne iz sličnih razloga kao Amerika. Međutim se silno požuruje izgradnja njene **imperijske zračne flote** (u prvom redu organizatorno).

Zahvaljujući politici koju su provodile obe Macdonaldove vlade izgubio je englesko-amerikanski antagonizam mnogo na svojoj oštrini. Ali u daljem pogledu on i nadalje ostaje kao najjači par suprotnosti u pogledu odnosa na Pacifičkom Oceanu. Međutim što se tiče evropskih pitanja postoji dalekosežna zajednica engleskih i amerikanskih interesa. Zajednički je konačno i njihov stav prema **francuskom** naoružanju, koje bi se kao vojničko težište na kontinentu prema željama obiju sila trebalo smanjiti. Engleska je više nego ikada zainteresovana na održanju svog položaja koji podržava evropsku ravnotežu. Smanjenje francuske kopnene vojske leži u anglosaskom interesu (više u interesu Amerike, nego li Engleske), ali ipak samo ograničeno. Engleska prije svega nema interesa na tome – a to važi u ne manjoj mjeri i za Ameriku, što će moći osjetiti i gospodin Brüning, ako mu to dozvoli gospodin Schleicher (Brüning je međutim već oboren- op. prevodioca) -, da francusko »vojničko gospodstvo« bude zamjenjeno njemačkim. Engleski i amerikanski imperijalizam često su se poslužili ubilačkim sredstvima – ali još nikada ne samoubilačkim. Kud i kamo je veći interes anglosaskih zemalja – a i tu stoji interes Engleske na prvom mjestu – da se **koči francusko pomorsko naoružanje.** Na tom mjestu se je najjače pokazala englesko-francuska suprotnost još u pripremnoj komisiji za razoružanje. Francuska traži da se ustanovi ukupna tonaža ratnih flota, unutar koje bi svakoj zemlji bilo dozvoljeno da gradi one kategorije brodova koje su joj potrebne. Za Francusku bi dakle ovdje došlo u pitanje zadovoljenje potreba, koje dolaze u obzir za operacije u Sredozemnom Moru i protiv engleske flote koja bi operirala protiv njenih obala, te za sprečavanje engleske svjetske trgovine; to bi bile prije svega podmornice i laki krstaši modernih kategorija. Kad je Francuskoj u junu 1926 uspjelo, da u pododboru za pomorska pitanja pripremne komisije protiv Engleske—Amerike proturi zaključak, prema kojemu bi se upoređivanje pojedinih flota imalo vršiti na temelju **ukupne tonaže, a ne po klasama i broju brodova,** bio je to signal za anglosaske sile da rade na svoju ruku. Prvi pokušaj (ženevska konferencija za pomorsko razoružanje 1927) nije uspio radi englesko-amerikanske suprotnosti, a drugi, londonska konferencija za pomorsko razoružanje 1930, doveo je do rezultata samo za Englesku, Ameriku i Japan, dočim su Francuska i Italija pristale samo na odredbe o ograničenju velikih bojnih brodova (koji su i onako postali bez vrijednosti) i na ustanovljenje maksimalne tonaže za podmornice. Anglosasko-francuska suprotnost u ovom principijelnom pitanju pomorskog razoružanja nije rješena ni nacrtom konvencija, koji je izrađen po pripremnoj komiji. Ona će nanovo oživjeti kod predstojećih rasprava u Ženevi, kao što se to već sada može opaziti.

Prema **Japanu** nema jedinstvenog englesko-amerikanskog stanovišta. Engleska pokušava da nasuprot jake amerikansko-japanske suprotnosti preuzme ulogu »neutralnog« trećega. Japan mora da cijelokupno svoje naoružanje provede sa stanovišta isključivih operacija na i oko Pacifičkog Oceana. Jako potiskivanja njegove pozicije na washingtonskoj konferenciji (1921–22) po anglosaskim vlastima ponukalo ga je da izravnanje potraži u naoružanju u okviru onih klasa, koje nijesu bile reglementirane. Tako je dakle Japan stvorio najmoderniju **podmorničku flotu** svijeta. Uslijed svog geografskog položaja i postojećeg odnosa sila Japan mora da udesi svoje pomorsko naoružanje prema **USA** sa gledišta vojničke obrane. Budući da njegova (stalno rastuća) **zračna flota** u Pacifičkom Oceanu može da operira sa kopnene baze, to se on nalazi u ugodnome položaju, da može preporučiti **USA** i Engleskoj ukidanje nosača avijona. Već iz ovih dvaju razloga (ne osvrćući se na ostale okolnosti) kreću se japanski i francuski interesi u pogledu naoružanja do izvjesne mjere u istom pravcu. Upravo primjer Japana pokazuje, kako je promjena jednog člana u ukupnoj povezanosti naoružanja kadra, da izazove potpuni poremećaj u odnosima naoružanja. Tečajem posljednje godine Japan nije ništa pojačao svoje oružanje u užem smislu protiv Engleske—Amerike. Međutim je privlačenje **Mandžurije** pod faktičnu njegovu vlast mnogostruko pojačalo njegovu potencijalnu ratnu snagu. Plasiranju njegove kopnene vojske pružaju se sada ogromne šanse na Dalekom Istoku. Što je morao da žrtvuje u pitanju naoružanja (i političkoga utjecaja) u Washingtonu i u Londonu, to je ovdje »u ime izravnanja« temeljito nadoknadio.

NJEMAČKA I FRANCUSKA.

Osnovno pitanje konferencije za razoružanje predstavlja odnos **Njemačke** prema **Francuskoj.** Francusko

*) To, naravno, treba razumjeti samo u relativnom smislu.

Digitized by Google

naoružanje, što se tiče prilika na evropskom kontinentu, počiva na nadmoćnom položaju njene k o p n e n e v o j s k e i njenog z r a k o p l o v s t v a. To je onaj dio naoružanja, koji u prvom redu dolazi u obzir za razoružanje. »Tko ima samo male topove, ne može pucati iz velikih, a tko nema ni revolvera, ne može uopće pucati. To je doista jednostavna logika«. Ne, stanje stvari nije ipak tako sasvim »jednostavno«, kako si to predstavlja gospodin Nadolny, koji je (kao njemački delegat) te riječi izrekao 18 februara na ženevskoj konferenciji. Doista, nema nikakve sumnje da francusko vojno zrakoplovstvo predstavlja jak vojnički faktor, prema kojemu njemačko civilno može da igra samo sporednu ulogu. Ako bi međutim druge zemlje ukinule svoje vojno zrakoplovstvo, tada bi se automatski izmjenio položaj njemačkog zrakoplovstva. Tada bi istom svom težinom došao do izražaja potencijal.*) To pak vrijedi općenito: u onoj mjeri, u kojoj bi se snizila vidljiva ratna sredstva za one zemlje, u kojima čitav sistem obrane počiva na sektoru naoružanja koje ima svoje granice, u toj istoj mjeri bi automatski porasla vojna snaga onih zemalja, čiji je sistem obrane više ovisan od potencijalnog sektora.

Tako se predstavlja razoružanje sa gledišta Francuske. Budući dakle svako ograničenje francuskog »vidljivog« naoružanja mora da automatski dovede do porasta njemačke vojne snage, to se Francuska protivi bezuslovnom smanjenju njenih ratnih sredstava. Francuska hoće »sigurnost«, a ona se ima stvoriti pooštrenjem sankcija za postojeće ugovore itd.; ovo nastojanje nalazi potporu u fino isprepletenoj mreži prijateljskih ugovora (Mala Antanta, Poljska, Belgija itd.). Svoj savršeni izraz našla je francuska politika razoružanja u predlozima Tardieua od 5 februara 1932: internacijonalizacija trgovačkog zrakoplovstva, ograničenje avijona bombaša, stvaranje internacionalnog redarstva, izgradnja izvršne sile Saveza Naroda. Tendencija ovih predloga, kao i njihova polazna tačka – to se ne može osporavati! – leži potpuno u okviru imperijalističke logike: francusko razoružanje znači u prvom redu izvjesno pomjeranje unutar evropskih vojnih odnosa, pa bi time provedeno pregrupiranje moglo da znači čak i pooštrenu ratnu opasnost.

Stav Njemačke nadaje se tako rekući sam po sebi. Bilo bi ludo očekivati od njemačke vlade, da će postupati po pravilima socijalizma, ako ne potpuno, a ono barem i za 50 procenata. Ne, to bi bila glupost. Međutim i u okviru građanske vanjske politike postoje u ovom pogledu dva puta. Prvi: Njemačka je i u pogledu privredne politike i u pogledu reparacija upućena na pomoć Francuske, pa stoga u ovom času treba nastojati oko sporazuma s Francuskom i u pitanju razoružanja; tim hoćemo da smanjimo francusko naoružanje, te da ujedno pregovaramo u okviru realnosti. Ovaj put ne bi njemačku vanjsku politiku učinio pacifističkom, niti bi isključivo »ozbiljne namjere« za budućnost. Zaista, taj bi put bio pun opasnosti i ostavljao bi široko polje za aktivnost socijalista na obe strane. Drugi put: mi nemamo što da izgubimo osim naše lance i da zadobijemo prevlasni položaj; mi koncentriramo svu našu snagu da dokumentiramo naš »pravni zahtjev« da Francuska mora ići dolje sa svojim oružanjem, a ostalo će zatim doći »samo po sebi«. Naravno, nama je u tu svrhu svejedno, s kime ćemo kada saradivati. Engleska –Amerika su protiv ograničenja njihovog pomorskog naoružanja i za ograničenje francuskog – neka bude! Grandi iz Italije hoće, budući da je danas za Italiju financijski nemoguće da naknadnom izgradnjom svoje pomorske snage postigne »paritet« prema Francuskoj, da također potisne francusko naoružanje i on se osim toga muči sa starim političkim brigama što je Italija ostala kraćih rukava u versailleskom ugovoru, dakle taj je Grandi – naš čovjek! Reparacije i privredna saradnja između Francuske i Njemačke – no, mi ćemo te Francuze već silom naučiti, da se o tome više nema što pregovarati. Ne stoji li čitav njemački narod sa svojim osjećajima i sa svojom štampom iza nas?

Učeni ljudi zamišljaju se već u onoj situaciji, kad će u Ženevi doći do razlaza. Što onda? Gospodin Dr. Julius Curtius daje ovaj odgovor (Zeitschrift für Politik, mart 1932, str. 756):

»U njemačkoj i u inozemnoj javnosti pretresa se o posljedicama koje bi nastupile, ako ne budu ispunjeni njemački zahtjevi i ako se razbije konferencija za razoružanje. Pravno stanje prema priznatim principima međunarodnog prava je jasno: **Odustajanje od ugovora, sloboda akcije«.**

PACIFISTIČKA SREDSTVA.

Prva dužnost, koja zapada nas socijaliste, je u tome da mase očuvamo od iluzije, kao da bi u Ženevi doista moglo doći do razoružanja. Kod toga se ne radi samo o zloj volji tamo okupljenih vladinih i vojničkih predstavnika, nego i o objektivnim uslovima oružanja. U Ženevi se radi o tome, s kojim kvotama i s kojim racionalnim sredstvima treba **reglementirati naoružanje** i kako se može **smanjiti snaga drugih.**

Međutim promjeni ratne tehnike, koja dovodi do ove vrste »razoružanja«, prilagođuje se sve više i funkcija ustanova **međunarodnoga prava.** Sve više pokazuju se »praznine« u statutu Saveza naroda i u Keloggovom paktu kao zgodna sredstva, da se **rat sankcioniše duhom međunarodnoga mira.** Kod kinesko-japanskog konflikta smo doživjeli, da se pribjegavanje ratu ne smatra ratovanjem, samo ako se odustane od objave rata. I mi možemo već danas kazati: sa represalijama koje su dozvoljene po međunarodnom pravu, obrambenim ratovima i tako dalje može se voditi svaki rat. Iznimke se u pravilu odnose samo na konflikte nižega ranga. Međutim možemo poći korak dalje i kazati: rat bez objave rata (u velikim konfliktima) i 6+3 mjeseca karenčnog vremena prema statutu Saveza Naroda

*) Kapetan n. r. Kirchner, tada urednik »Luftwacht-a«, piše u posebnom broju »Zračne flote« (strana 381): »Da se uzmogne stvoriti sud o zračnoj snazi jedne zemlje nije dovoljno navesti samo broj zrakoplova, nego se mora uzeti u obzir razne faktore, čije učešće istom daje pravu vrijednost zračnoj sili. Ti su faktori: Organizacija vrhovnih zračnih vlasti (centralizovana ili decentralizovana organizacija), organizacija zračnih borbenih sila, jakost, naoružanje, izobrazba), organizacija civilnog zrakoplovstva obzirom na njegovu uporabu kao vojnička rezerva, organizacija industrije zrakoplova (kapacitet i tehnička važnost)«.

Digitized by Google

(u konfliktima između velikih i malih) to je kao skrojeno po mjeri za rat budućnosti. Mi kod toga doista ne potcijenjujemo veliko značenje mirnog rješavanja sporova. Naprotiv mi vidimo u uvođenju općeg obligatornog mirovnog suđenja jedno od najdjelotvornijih sredstava za smanjenje ratnih opasnosti, koje mi socijalisti imamo da izvojujemo još u okviru kapitalističkog poretka. Šta više mi bi željeli, da su socijalističke partije aktivnije i jedinstvenije nastupale u raspravi o sasvim nedovoljnim sredstvima mirovnog izravnavanja sporova novijega vremena, na pr. generalnih akta od 1928. Međutim prije nego li pređemo na izvojštenje dnevnih ciljeva, treba da budemo na čistu o sumnjivoj vrijednosti postojećih uredaba.

Sada je u vezi s francuskim predlozima bilo ponovno raspravljeno pitanje pojačanja **sankcija** Saveza Naroda i čak stvaranje **međunarodne armije**, pa mnogi misle: što se u Ženevi ne postigne na području razoružanja, to će se nadomjestiti – putem stvaranja naddržavne sile koja će čuvati mir. Mi dakako otklanjamo, ne ulazeći ovdje u detaile, pojačanje vojničkih i privrednih sankcija Saveza Naroda: u prvom redu, mi tako mislimo, ovakova bi se pravnim i obvezatnim normama koncentrirana i autoritativna izvršna vlast izrodila u tendenciju za pravnom i faktičnom organizacijom jednog velikog imperijalističkog svjetskog konflikta, a time bi postojeće opasnosti bile još više pooštrene. Zatim pak, gdje bi se doista radilo o pravno dopuštenim ili čak prisilnim sankcijama protiv kršitelja međunarodnog prava: ko bi bio pogođen sankcijama, vlada koja krši pravo ili nedužni narod nad kojim ona vlada?

Mi smatramo da **socijalistička politika razoružanja** mora polaziti od ovih činjenica.

Slavko Henč:

Gdje su sada račundžije!?

Prijašnjih godina slijedio je iza svakog velikog štrajka precizan račun o tome, koliko je narodni imetak pretrpio štete tim štrajkom. Toliko i toliko hiljada ili milijuna nadnica izgubili su radnici, toliko i toliko poslodavci ili dioničari, toliko i toliko trgovina i industrija usljed pomanjkanja kupovne snage štrajkujućih radnika, a toliko i toliko općina i država na trošarini i porezu. Strašne sume postavili bi nam tako kapaciteti nacionalne ekonomije, a sve radi toga, što nekoliko hiljada radnika nije radilo tek nekoliko nedelja ili mjeseci. Ljudi, koji makar i ograničeno troše, a ne produciraju, svakako uzrokuju minus sa gledišta narodne privrede, jer cio život ljudi i naroda i nije drugo doli proizvađanje i trošenje, vječno nastajanje i nestajanje. Gdje je mnogo neproduktivnih, a malo produktivnih, tu je u svakom slučaju i bijeda, pa makar samo i na jednoj strani.

A sada već eto nekoliko godina ne rade dvadesetak milijuna radnika, a još uvijek ne čitamo ništa o gubitku, koji bi se svakako dao sračunati, pa makar ta brojka ne stala preko ovakove jedne stranice. Ona bi se svakako dala ustanoviti, makar si nacionalno-ekonomski kapaciteti i posudili po kojeg kolegu iz kruga astronoma. –

Stvar je očito postala toliko glomazna, ča bi se je svi preplašili. Pogotovo kada bi se našao i po koji kolega iz ceha medikusa i na osnovu dobivenih brojki postavio račun, koliko je prema tome već pomrlo ljudi od gladi. I to ne samo negdje u Kini ili Indiji, nego baš u Evropi i Americi, u zemljama, gdje se nekada tek sljegalo ramenima nad poznatim i kroničnim gladovanjima tih zaostalih zemalja.

Znanost je pruživa, pa ako neki kapacitet hoće, ona može da štošta ustanovi. Vidjeli smo to u nedavnoj prošlosti, kada su ti isti kapaciteti pod težinom svog imena posve uvjerljivo tumačili, da krumpir daje svu silu kalorija, a što je više nestajalo kruha, mesa, mlijeka, to više kalorija dobivao je – krumpir. – Tako bi i naš medikus sa svojih 3–4000 kalorija potrebnih po danu i glavi možda postao smješnom figurom, jer bi se našli drugi, koji bi isto tako uvjerljivo dokazali, da je to zastarjeo nazor, pa da je po glavi dosta i šaka brezovog lišća, koje neizmjernu količinu snage dobiva i sprema od sunca...

Za dobar glas jednih i drugih najbolje je, da šute o toj škakljivoj temi. To je eto razlog, da još uvijek neznamo točan gubitak svjetske ekonomije »civilizovanih« zemalja. Međutim se na stvari živo radi – makar pogrješno. Cijeli vlakovi i brodovi prenose zlato sa jednog kontinenta na drugi. Neprestano ga sele, kao mačka svoje miade. I tek što su ga lijepo smjestili u nekom dubokom podrumu sa stotinu vrata i sigurnom stražom, jedan jedini brzojav dostaje, pa da ga opet sele. I prem se to sve vrši tajanstveno i na način, koji ne dopušta da »plemenita« kovina ikada ugleda sunce, ipak svi baš od te kovine očekuju spasenje svijeta. A to spasenje je eto u tome, da u podrumu ne ponestane zlata. – Što dvadeset i pet milijuna ljudi ne radi, to nije tako veliko zlo. Neka se ljudi malo odmore. Ko bi uvijek radio!

Amerikanci su praktični ljudi, pa i podrumi su im puni zlata. Imadu doduše desetak milijuna nezaposlenih, ali oni će taj problem riješiti. Glavno je, da je zlata. Onih desetak milijuna nezaposlenih su očito suvišni. A kako su i brodovi nezaposleni, treba ih prevesti na neki pusti otok. Za godinu dana biti će tamo humusa i najbujnije vegetacije . . .

U Evropi međutim, iza svake granice sjedi po jedan neizmjerno lukav čovjek sa olovkom šiljastom kao bodež. On bilježi svaki porođaj i svaki smrtni slučaj. Na koncu godine podvlači i sumira: aktiva, pasiva, plus ili minus. Ako je plus, on to kroz široku trublju javlja svemu svijetu. Nek se zna čija je kuća masna! Ako je minus, a to je nješto drugo. Javlja se i to, ali skromnije, uvijeno u stotinu razloga, koji doduše nisu u stanju da iz minusa načine plus, ali su ipak razlozi. Ako je uza to u podrumu zlata, biti će sve dobro. U tom slučaju i ne radi se toliko o količini, koliko o

Digitized by Google

kakvoći, pa se za vađenje vrućeg kestenja može najmiti i drugi.

Za čuvanje zlata u podrumu razvila se naročita kasta, koja je moćnija od sviju kasta u ljudskoj historiji. Oko njih i njihovog zlata vrti se sve. Oni su i jedini kompetentni tumači svjetske ekonomske nevolje, kojoj doduše ne znaju da učine kraj, ali nam to vazda stavljaju u izgled. Pa kao što nosioci raznih religija za svako zlo nalaze razlog u ljudskom otpadanju od vjere, tako nas i ovi uvjeravaju, da je postojeća kriza tek k r i z a p o v j e r e n j a. Neznatan psihološki defekt. Nisu ipak ni oni svi složni i saglasni, jer neki dodavaju, da je razlog i racionalizacija proizvodnje, hiperprodukcija.

Da je i jedno i drugo goli nesmisao, rekli su nam baš oni sami još pred koju godinu. Radnici im nikada nisu dosta radili, a poslovno »povjerenje« temeljili su oduvijek na mjenici i egzekutoru. Govoriti o hiperprodukciji u doba, kada je četiri petine ljudstva golo, gladno i boso, prosto je ludost. Od hiperprodukcije isto smo tako daleko, koliko i od općeg blagostanja, dakle vrlo, vrlo daleko. Opći životni standard toliko je već pao, da narod ne može ni ovo malo produkcije da potroši, jer nema zarade, pa ne može ni da troši.

Međutim svi državnici strahuju pred komunizmom, ali ipak neće da dirnu u »posvećene« teorije i sami sruše zlatno tele, koje guta tolike žrtve. Nije zbilja ništa na svijetu laglje, nego potjerati sakriveni novac u privredne arterije i oživiti zamrlu ekonomiju. Novac niti je pojeden, niti je istrunuo, on je sakriven i čeka čas, kada će sva privreda ležati u zadnjim trzajima, pa da uz desetinu vrijednosti sve prigrabi, otme. A to nije i ne smije biti uloga novca. Novac ima da bude alat privrede i samo njoj da služi. Sakriven, on sprečava rad, onemogućuje svoju funkciju, on je isto što i čovjek, koji se odmeće u hajduke i pljačka po drumovima. On je neprijatelj svake ljudske zajednice i treba da mu se sudi. Njegov je poziv da služi, a ne da gospodari.

Pozovite novac da se vrati privredi pod prijetnjom biljegovanja uz stanoviti gubitak! Svaki podlac je ujedno i kukavac. Vidjet ćete kako će izmaršírati u nepreglednim kolonama, a radini svijet će zapjevati i veseliti se životu.

Milivoj Magdić:

Zadaci književne kritike

> Čovječanstvo unatrag stotinu godina osvaja sredstva produkcije, i u toj borbi strojeva i produkcionih sredstava i umjetniku ne preostaje ništa drugo, nego da se podredi diktatu vremena i da stane na frontu. J e r, h o ć e l i t o u m j e t n i k i l i n e, o n s e n a l a z i n a f r o n t i i l i u e t a p i j e d n e f r o n t e. Preostaje reklamni konstruktivizam u službi industrije i novca ili kritika i satira vremena i propaganda ideja za reorganizaciju društva na novim principima. **Krleža.**
>
> Istina, tvrdokorna istina, jedno je od mnogih oružja u borbi klasnih titana. Jedino ona učvršćuje pobjedu. I nju može podnijeti ona klasa, koja naprijed pomiče napredak čovječanstva uprkos nevjerojatnih napora, koji ga zadržavaju ili skreću. Željezna istina historije uvijek pobjeđuje i komadić laži uvijek otkriva, pa ma bio obojen zlatom. **Tarasov-Rodionov.**

Književnost u jednoj malograđanskoj zemlji nosi sve karakteristike te malograđanštine. Ako – prema Gorkome – »malograđanstvo živi od tuđega posla i samo sa tuđim rukama može da se bori«, ako »malograđani uviđaju, da je pomirenje nemoguće i tako se stide da pođu desno, a strašno se boje odrediti se lijevo«, ako »malograđanin u svome stanu i u svojoj duši voli zgodan namještaj«, jer »kada je u duši malograđanina sve pristojno uređeno, onda je ona spokojna«, – onda i književnost, koja je uvjetovana takvim stanjem. ne može imati druge zadatke do ideološkog opravdanja ovakvog reda stvari u kojemu malograđanin, koristeći se plodovinama tuđeg rada hoće, da sa svima živi u miru pod svaku cijenu« i gdje on nastoji »kako bi održao onu ravnotežu duše, što se zove srećom« (Gorki).

Jedini način književnog reagiranja u takvim nediferensiranim malograđanskim sredinama jest individualni p r o t e s t. Linija onoga- što je uistinu vrijedno u hrvatskoj književnosti izgrađena je na samim takvim individualnim protestima. Dakako, da ti protesti nisu bez izvjesne materijalne osnovke u kojoj še korjene. Život jedne malograđanske sredine ne sastoji se samo u apsolutnoj statici. Ima tu i pokušaja kretanja. Konačno, nijedna ljudska zajednica nije lišena mogućnosti uticanja drugih takvih zajednica. I ta je linija protesta pozitivna. A ono drugo?

»Sve ovo između Ive Vojnovića, Tucića i Petrovića folklor nije verizam, naturalizam nije, simbolizam nije, l'art pour l'artizam nije, romantika nije, ni akademsko pisanje isto tako nije, te bi neobično teško bilo odrediti što takvo pisanje z a p r a v o ima da znači? Takvo pisanje s jedne strane je libreto za operete, đačke šale u ličkim gaćama kod litre vina, a s druge strane to je provincijalna, zaostala, žalosna, snobovska slika o svijetu, promatrana kroz stakleni kotačić monokla jedne grupe književnika, koji sebi umišljaju, da su grofovi, a to nisu (Vojnović), da su plemići, a to nisu (Đalski), da su aristokrati, a to nisu (Domjanić), da pišu o seljačkom životu, a zapravo im je pisanje čisti papirnati produkt (Pecija): selo gledano kroz staklene četvorine zadimljene zagrebačke kavane«. (Krleža).

Kao što je i društvo jedan organizam, na kojemu se ne može ništa kidati, već što je trulo i namijenjeno propasti, tako je i sa književnošću. Ona linija protesta, koja ide kroz hrvatsku književnost, to je ona zdrava jezgra, uz koju se nadograđuju nove i suvremenije konstrukcije. Tu skokova nema. Ovaj se književni proces mora odvijati organski i svojim redom uza sve da se u velikom svijetu događaju i drugačiji procesi. »To su unutarnji i životni problemi pojedinih književnih milieu-a. Žalosno je to, da naš književni milieu čini

Digitized by Google

sve moguće napore, da se (po nekim neshvatljivim zakonima inercije) opre svakom pozitivnom pokušaju samo da po mogućnosti što kasnije svladamo to naše sveopće zakašnjenje«. (Krleža).

Sve je to bilo potrebno navesti, da se može preći na ocjenu suvremene situacije u hrvatskoj književnosti i zadataka, koji se književnoj kritici time određuju. Naročito je to važno zbog pojave t. zv. socijalne književnosti i određenja njene uloge na poslu nužnog razvitka hrvatske književnosti na više.

Kada se u Hrvatskoj govori o socijalnoj književnosti, onda taj posao nije tako jednostavan kao u drugoj nekoj književnoj sredini. Kod nas se taj širi pojam ne može poistovjetovati sa jednim užim, kako se to obično i može činiti. Ovdje je stvar kompliciranija.

Jer nije moguće nijekati naziv socijalnoga književnosti, koja je formirana u atmosferi hrvatskog seljačkog pokreta. To je književnost čiji su stvaraoci u velikoj većini sâmi hrvatski seljaci; to je književnost, koja je imala masovni karakter; književnost, koja se u svojoj biti nije razlikovala od velikih smjernica današnjice; književnost, koja ne samo što je svjedočila o jednoj hrvatskoj razvojnoj epohi, već je i vršila snažan uticaj na formiranje određene fizionomije hrvatskog čovjeka.

Ne može se nijekati naziv socijalnoga ni onoj književnosti, koja je u punom naponu da književno oblikuje problem narodnog individualiteta i njegovog historijskog kontinuiteta na jednoj mnogo suvremenijoj bazi, nego što se to radilo u prošlim decenijima. Ta se baza temelji na kontaktu sa širokim narodnim masama i na kolektivnom doživljavanju narodnih bolova i radosti. Danas se ne može nijekati masovni karakter ovog smjera u hrvatskoj književnosti; danas se ne može nijekati ni njezinu dokumentarnu važnost ni njezin uticaj na život hrvatske stvarnosti.

Kada smo odredili ova dva književna smjera, lagano nam je izdiferensirati treći, koji sada više ne možemo nazvati samo socijalnim, već jednim određenim terminom: proleterska književnost.

No sada je potrebno prije svega objasniti taj pojam isključivo načelno. To objašnjenje nije teško, jer se u evropskim književnostima nalazi veoma mnogo materijala o tom pitanju. Određenje tog pojma danas nije više samo individualni napor. S tim pojmom ulazimo u domenu kolektivnih nastojanja, pa su i takva objašnjenja rezultati kolektivnog traženja. Moje razmatranje – u tom pogledu – nema ambicije originalnosti i otkrivanja. Sve je to već rečeno i objašnjeno. Moj je zadatak dovesti to u vezu sa problemima hrvatskog književnog života.

Proleterska književnost po svojem sadržaju t. j. po naziranju radničke klase na svijet, što dolazi do izražaja u umjetničkom oblikovanju proleterskih književnika, stavlja se u suprotnost prema svim ostalim književnim klasnim oblikovanjima u književnosti prošlosti i sadašnjosti. Čitavo iskustvo čovječanstva, njegov razvoj i njegova borba, a prije svega klasnosvjesna praksa najmlađe društvene klase i to ne kao nosioca ograničenih cehovskih zadataka, već kao hegemona u borbi za ostvarenje jednog boljeg poretka, sve to nalazi svoj izraz u tvorevinama proleterskih književnika. To na kraju uvjetuje i stvaranje novih forma, koje odgovaraju odnosnom sadržaju proleterske književnosti i suprotstavljaju se građanskoj književnoj tradiciji, time što prevladava zastarjele genre-e i stvara nove. Cilj je književnika, da sakupi historijsko iskustvo klasnih borbi a on ne stoji prema dotičnim činjenicama kao gledalac, kao pasivni posmatrač, već kao svijesni borac.

Proleterska književnost nije drugo nego jedno od oružja u borbi, koja se vodi. Na taj se način mora postaviti pitanje i obzirom na potpuno novi tip proleterskog književnika (ili umjetnika uopće). Proleterski umjetnik ne može – kao što je to već naglašeno – biti pasivni posmatrač stvarnosti. On je u prvom redu praktičar, koji sa djelom svojega stvaranja sudjeluje u borbi svojega društvenog reda. To znači, da se proleterski umjetnik ne smije sa svojim stvaralačkim procesom izolirati i zamjeniti ga sa samom borbom. On je uvijek borac i dionik u borbama. Njegova je umjetnost naskroz aktivna i djelotvorna. Zadatak je proleterskog umjetnika, da dođe do objektivno duboka saznanja i uticanja na stvarnost, sa ciljem, da ju radikalno preobrazi. Njemu moraju biti strane objektivističke iluzije, on mora vidjeti više nego neki građanski umjetnik, jer on je čovjek, koji vidi u stvarnosti preduslove za preobražaj svijeta i te preduslove izlaže. To znači: Pravi proleterski umjetnik mora biti ujedno dijalektički materijalista. Stvaralački metod proleterske književnosti je dijalektički materijalizam. To je uvjetovano činjenicom, da se radi o umjetnosti jedne klase, koja želi provesti radikalni preobražaj svijeta i čiji je nazor na svijet slobodan od malograđanske ograničenosti i građanskog izobličavanja stvarnosti; umjetnosti klase, koja u svrhu objektivnog saznanja stvarnosti skida sa te stvarnosti maske i otkriva i razara krive predstave o svijetu.

Proletersko-književni pokret obuhvata i one, koji su potpuno došli iz drugih klasa, potpuno prešli proletarijatu i u borbenom procesu potpuno se izmijenili. Ali osnove proleterske književnosti treba da izrađuju radnici sami.

Književnom pokretu proleterskom priključuju se i takvi književnici, koji stoje pred odlukom, da prekinu sa dosadanjim poretkom i da nađu zajednički jezik sa književnicima proletarijata. Ma da su ih priječile mnoge predrasude malograđanske prošlosti ti su književnici ipak našli put do proletarijata. Zadatak je proleterskog književnog pokreta, da te svoje saveznike odgoji i preobrati (u neku ruku). Jer ti književnici trebaju doživiti potpuni preobrat svega dosadanjega njima najintimnijeg ili se nužno moraju vratiti u građanski tabor.

Dvije su velike opasnosti, koje se istavljaju pred proleterski književni pokret.

Jedna je opasnost »desna«. Ona leži u nijekanju mogućnosti razvoja proleterske kulture prije konačnog rješenja osnovnog pitanja za proletersku klasu, koja zastupa misao saradnje sa proletarijatu očito neprijateljskim klasno-ideološkim pokretima, koja podcjenjuje ulogu radničkih korespondenata u književnosti i očituje nastojanje, da izgradnju proleterske književnosti po-

Digitized by Google

vjeri malograđanskoj inteligenciji. To je za proletersku književnost glavna opasnost i s njom ona vodi nepomirljivu borbu.

Za proletersku književnost štetan je i »lijevi« oportunizam, koji svoje sektaštvo maskira »lijevim« radikalnim parolama, koji svaku književnost izim proleterske smatra reakcionarnom i time se odriču vodeće uloge proleterskog književnog pokreta obzirom na radikalne malograđanske književnike. Ovi bi »ljevičari« htjeli postići ideološki uticaj na ove malograđanske književnike njihovim odstranjivanjem iz blizine proleterskog književnog pokreta, oni niječu mogućnost svakog drugog izvora za tu književnost osim pokreta radničkih korespondenata. Proleterska književnost vodi i proti »lijevoj« opasnosti oštru borbu.

Kod rješavanja ovih književnih pitanja mora proleterski književnik stalno držati na umu opasnost, da ne upadne u tipično idealističko vjerovanje u moć ideologije, koja da je u stanju proizvoljno mijenjati ekonomske i socijalne odnose. Takvo vjerovanje bilo bi od nedoglednih posljedica po njegovu liniju. Zato je potrebno suvereno vladanje metodom dijalektičkog materijalizma. Naročito se to odnosi na intelektualca kod kojega se ne može tako lako izbrisati njegovo porijetlo iz drugog tabora. Proleteru je njegov klasni vidokrug jedno vrlo pouzdano mjerilo.

Građanska kultura ušla je (kao i njena materijalna pretpostavka) u fazu akutne krize. Po svojoj sadržini i formi nalazi se građanska umjetnost u jednoj perijodi raspadanja i propadanja.

Proleterska književnost koja se rukovodi historijskim materijalizmom i kao nazorom na svijet i kao metodom, nije zahvaćena tom krizom kao ni njen nosilac. Ona jedina baca valove optimizma na sve strane.

Proleterska književnost ne radi sa sredstvima, koja znače mehaničko prenašanje klišeja sa drugih područja proleterske borbe. Ona se služi književnim sredstvima. Kao što kaže Miroslav Krleža: »Ja sam uvjeren, da oko mene ima ljudi, koji vjeruju, da se u književnosti postižu rezultati samo književnim sredstvima i ničim drugim«. Književnikovo oružje je njegovo književno nastojanje. Svako drugo shvatanje stvara nejasnost i nanaša štetu.

To su podaci o gledanju na proleterski književni pokret u presjeku s v j e t s k o m. Kako sada stoji stvar u presjeku h r v a t s k o m?

Posljednjih godina osjeća se i kod nas afirmacija socijalne književnosti u ovom najužem vidu. Međutim tu ipak nije moguće stvar obuhvatiti samo u presjeku hrvatskom. Tu moramo voditi računa o afirmiranju te književnosti po čitavom teritoriju na kojem živimo.

Ova se književnost (kao ni književnost drugih epoha) ne smije prosuđivati mjerilom evropskim. Mora se računati sa mogućnostima, kakve se pružaju u jednom još dovoljno nediferensiranom društvu.

Prije svega treba odrediti – ko je nosilac te književnosti. Ja sam već u više svojih članaka upozorio na tip predratnog intelektualca-nacionaliste, čiji je vidokrug obasizao čitav spomenuti teritorij. Taj je tip proživio jednu logičnu razvojnu liniju od maksimalizma nacionalnog u maksimalizam socijalni. Pritiču kod nas već mlađe generacije intelektualaca, ali je u pogledu njihovog ideološkog profila još uvijek dominantan onaj tip intelektualca iz prve generacije, čija je razvojna linija stigla do maksimalizma socijalnog. Kapacitet te generacije je omeđen. Postoje velike mogućnosti njezinog iživljavanja, ali postoji i granica do koje ta generacija može ići.

Dva su problema, koja treba riješiti u vezi sa tipom ovog intelektualca kao nosioca maksimalizma socijalnog.

I. Problem intelektualca uopće. To nije jedan problem, koji se postavlja samo u našem presjeku. Taj se problem postavlja u presjeku svjetskom. Pojam intelektualca kao nužnog predvodnika došao je danas u krizu. Odviše bi daleko odvelo, kada bi se upustili u raspravljanje toga problema. Ja samo želim konstatirati njegovu opstojnost.

II. Problem istavljanja novih zadataka u pravcu kako nacionalnom tako i socijalnom. Tu stojimo pred potpuno izmjenjenom situacijom, koja uvjetuje ne samo naprijed spomenutu preformaciju nosioca maksimalizma socijalnog, već i radikalnu izmjenu ne samo u terenu nego i u već ustaljenim metodima rada.

U presjeku hrvatskom imamo onda ovu situaciju:

1. Socijalnu književnost u vidu nacionalnom sa ciljem književnog oblikovanja problema narodnog individualiteta i njegovog historijskog kontinuiteta na jednoj suvremenijoj bazi kontakta sa širokim narodnim masama i kolektivnog doživljavanja narodnih bolova i radosti.

2. Socijalnu književnost u vidu seljačkom sa naglašavanjem potrebe shvatanja, da se selo nesmije docirati već interpretirati, da selo nije objekt već subjekt, da je seljački narod nosilac narodnog individualiteta i kontinuiteta, da je selo nosilac samonikle hrvatske seljačke kulture, koja razrješava i sve socijalne suprotnosti.

3. Socijalnu književnost u vidu proleterskom sa ciljevima kako se postavljaju u presjeku svjetskom i konkretnim zadacima, kako ih uvjetuje situacija u presjeku hrvatskom. Ciljeve sam već označio. Sada treba ustanoviti i konkretne zadatke.

Što je dosada kod nas učinila ova socijalna književnost u vidu proleterskom? Uspjela je, da pravilno postavi nekoliko – za našu sredinu – vrlo potrebitih književnih teza. Stalnim naglašivanjem tih teza omogućila je atmosferu za stvaranje proleterske književnosti.

Danas je ta naša socijalna književnost u vidu proleterskoga stigla na jedno vrlo važno razmeđe. Kuda će odatle poći i kako će poći – od toga ovisi njen daljnji razvoj. Momenti, koji baš u ovom času prijete, da skrenu tu književnost na krive staze bili bi slijedeći:

a) struktura ove sredine, koja je još uvijek zemlja malih posjednika i u kojoj su logične tendence malograđanskog uticanja na napredne intelektualce –književnike, koji se i sami još uvijek korjene u toj sredini.

b) fakt društvene diferencijacije, koja se mora javljati u svakoj sredini i koja u našem slučaju stvara jednu književnu pijacu snobovštine i pseudosocijalnosti.

Digitized by Google

c) nemogućnost za odviše veliki broj intelektualaca, da plasira svoj »ja« u današnjim prilikama ograničenog plasmana na svim poljima, što rezultira prilivom njihovim u književnost i – nužno – podgrizanjem njene solidnosti.

d) objektivni uslovi, koji onemogućuju, da socijalna književnost ovoga vida, kod koje se sve postavlja na jasnoću i preciznost, udovoljava tim zahtjevima. No – izgleda – da sa ovakvom situacijom (odnosno sa njenim pogoršanjem) moramo računati još dugo i dugo vremena.

Osim što više mogućeg uklanjanja smetnji, koje rezultiraju iz pomenuta četiri momenta, danas je najvažnije pitanje za socijalnu književnost vida proleterskog njezino preorijentiranje zbog mogućnosti rješavanja konkretnih zadataka kakvi se uslovljuju određenim stvarnostima izvjesne sredine. Tako će biti na pr. potpuno drugi zadaci u sredini, koja je područjem djelovanja književnog kritika Velibora Gligorića, nego u jednoj drugoj sredini.

Vratimo se na pitanje socijalne književnosti u Hrvatskoj. Ovdje je osnovni zadatak u proširenju mogućnosti ideološkog uticanja na široke mase, jer je danas taj uticaj minimalan. U tu svrhu je potrebno slijedeće:

1. U smislu zadataka, kakvi se postavljaju u omjeru svjetskom izvršiti uklanjanje dosadanjih grješaka, i time omogućiti produbljenje književnih metoda u cilju formiranja izrazite proleterske književnosti.

2. Omogućiti preorijentiranje u svrhu omogućenja likvidacije dosadanjeg intelektualca-nosioca maksimalizma socijalnog, koji se ovamo razvio iz nosioca predratnog maksimalizma nacionalnog te inauguracija novog tipa radnika ili seljaka kao nosioca maksimalizma socijalnog, do kojega se došlo ostvarivanjem razvojne linije od maksimalizma nacionalno-demokratskog preko maksimalizma seljačko-staleškog do maksimalizma socijalnog, koji znači i punu afirmaciju ovih dvaju predhodnih maksimalizama.

3. Nakon ispunjenja tih zadataka omogućeno je tek da proleterska književnost vrši ulogu hegemona u ovim dvima pomenutim socijalnim književnostima.

Ovim su načinom u glavnim potezima ocrtane perspektive, kojima mora biti vođena naša napredna književna kritika, ako želi ići istim korakom sa tendencama vremena, koja traži jednu posve drugu umjetnost, nego što je to bila dodanašnja. Nosioci te nove umjetnosti dovikuju svima onima, koji u ovim našim danima, žele da djeluju kao umjetnici, riječi, koje je u svojoj autobiografiji napisao George Grosz:

»Vi se gradite kao da ste bezvremeni i kao da stojite iznad stranaka, o vi čuvari vašeg »bjelokosnog torња« u vama! Vi se gradite da stvarate za Čovjeka – a gdje je taj Čovjek? Što je drugo vaš stvaralački nehaj i vaše apstrakne koještarije o bezvremenosti nego smješna i beskonačna špekulacija sa vječnošću. Vaši kistovi i vaša pera, što bi trebala da budu oružje, prazne su slamke! Izađite iz vaših soba, napustite vašu ličnu osamljenost, iako vam je teško, pustite da vas zanesu ideje radnih ljudi i pomozite im u borbi proti trulog društva!«

Mirko Kus-Nikolajev:

Valeriu Marcu

»U sudbini . . . čoveka, koji hoće, da probleme, koje jedno doba naziva svojim, reši prema svojim impulsima i idejama, a ne kao posmatrač, kao bezbrižni, disciplinovani regrut jedne ideje, odrazuje se drama sveta. Tragika u istorijskim izmenama, tragika u postanju reducira se uvek na pojedini individuum. Problemi se zgušćuju u nekolicini ljudi, koji onda postaju medij istorije.« U ovima rečima leži od prilike podloga sa koje Valeriu Marcu posmatra istorijske događaje, ocenjuje odnose događanja prema ličnostima u kojima se oblikuju, ispituje vezu istorijske celine i istorijskog fakta prema živim energijama odnosnog vremena.

Valeriu Marcu spada u onu mladu generaciju istorijskih publicista, koji su prekinuli sa tradicijom starije istorije, koja se zadovoljavala, da konstatira samo odnos istorijske ličnosti prema istorijskoj sredini, ukoliko se nije zadovoljila konstatacijom činjenica, kako su se nizale na vremenskoj tabli razvoja čovečanstva. I u samom pitanju odnosa istorijske ličnosti naprama istorijskoj sredini, starija se istorija gotovo redovno ograničila, da utvrdi aktivitet istorijske ličnosti t. j. u kojoj je meri ličnost postala faktorom istorijskog zbivanja. Ili drugim rečima do koje je granice ličnost uplivisala na svoju sredinu i time odlučivala sa kretanjima događaja.

Aktivitet ličnosti postaje aktivitetom ideja. Materijalni momenti, koje je marksistička sociologija istakla kao odlučne faktore istorije, ostali su nezapaženi ili barem potcenjivani. Za građansku istoriju određivala je svest čoveka njegovo društveno bivstvo a ne kako je Marx utvrdio, da društveno bivstvo određuje svest čoveka.

Moderna istorija, ili ako je hoćemo nazvati sociološka istorija, daje nam sasvim drugu sliku istorijske ličnosti. Posmatrajući ličnost kroz sociološku prizmu, ona nam se prikazuje kao funkcija, kao izdanak jedne sredine i jednog perioda. I zaista je istorijska uloga ličnosti funkcionalna; ličnost je samo organ jednog kolektiva. Ona je obeležje jednog stremlenja, koje je uslovljeno određenim faktorima ekonomskog i socijalnog procesa. Ako te ekonomske i socijalne faktore presadimo u sferu duhovnog onda dobivamo onu tragiku istorijskog zbivanja i postajanja o kojoj govori Marcu. Ličnost postaje funkcijom sredine, kolektiva ili kako Marcu veli postaje medijem istorije.

Digitized by Google

U svojim delima*) pokušava Valeriu Marcu, da odnos ličnosti naprama istorijskoj sredini postavi u razmerima njihove međusobne funkcionalne ovisnosti. Valeriu Marcu se izdašno služi rezultatima moderne psihologije i sa mnogo brižljivosti izrađuje duhovni profil istorijske ličnosti. Ali time još ne prenosi sve odlučne momente u sferu duševnog doživljavanja, kako to na pr. čini Emil Ludwig sa svojim »psihografskim« metodom. Za Marcua nije ličnost od presudnog značenja u nekom istorijskom događaju, nego samo njena funkcija, koja rezultira iz celine anonimnih, kolektivnih energija jednog vremena. Marcu jasno zapaža psihološke odlike pojedinca i u njegovoj svesti istražuje odraze društvenog bivstva: »...kad individuum dolazi do svesti velike veze (istorijske M. K. N.), one su već prošle.«

U svom delu o Scharnhorstu, u kojem prikazuje rođenje prusko-nemačke vojne sile, Valeriu Marcu ispituje militarističku organizaciju Francuske Revolucije, koja nastaje pod novim socijalnim odnosima u kojima francuska buržoazija na mesto feudalne plaćeničke vojske uvodi obaveznu vojnu službu i diže na oružje ceo jedan narod. Nacionalna ideja, koja je pokretala legije St. Justa i Carnota, izdigla se na novoj ekonomskoj tvorevini francuske građanske revolucije. Ta ideja vodila je pukove Napoleona i davala im moralnu premoć nad plaćeničkim četama alijiranih evropskih monarha i feudalaca. Scharnhorst, tehnički organizator pruskih armija, povlači iz istorijskog iskustva smernice za svoj rad. Militarizam postaje aktivna snaga, motor, koji pokreće istorijski tok jedne nacije. Militarizam nije za Scharnhorsta skup vojničkih parada, manevra ili batina političke ekspanzije.

I militarizam je pojava u kojoj se, pod određenim klasnim odnosima, realizira istorija. Pruski teoretičar militarizma Carl von Clausewitz, najznačajniji saradnik Scharnhorsta, označio je rat kao politiku. Izmena »političkih« sredstava u ratu samo su rezultat one nužnosti kojom se militarizam afirmira kao istorijski aktivitet. Trocki, organizator crvene armije, realizira u periodu novog previranja dijalektičko-materijalističke zasade progresa jednako tako kao što u praskozorju građanske hegemonije Carnot mobilizira ceo francuski narod protiv feudalne intervencije. U oba slučaja se ne radi o apstaktnim konstrukcijama o nekoj »ideološkoj« sadržini militarizma nego o realnoj izmeri snaga. Greška je građanskih pacifista, da nikako ne vide i ne mogu da razumeju istorijsku funkciju militarizma.

Scharnhorst i Trocki, svaki na svoj način je medij istorije ili funkcija istorijske nužnosti. Scharnhorst se bori protiv feudalnih ofisira, kojima je oboružana nacija militaristički apsurd: oni još ne zapažaju nove odnose, koji se pojavljuju nastupom buržoazije, njihova svest je još intaktna, nedirnuta. Trocki se bori, kao dijalektičko-materijalistički filozof, prot'v pacifističkih sentimentalnosti: on konstruira iz radničkoseljačkog materijala, koji traži garanciju za svoj život, čelično trojstvo filozofije, rata i politike.

Da li Marcu prati razvoj istorije u svim njenim ograncima i iz celine istorijskog zbivanja izlučuje dinamičke momente, da ih analizuje u njihovoj sadržini ili da li on u profilu jednog čoveka sabire istorijske niti i pokretne snage događanja, uvek on ostaje u intimnoj blizini sa osnovnim problemom: sa ovisnošću istorijske »inteligencije« o materijalnim elementima društvene klase, koja tu »inteligenciju« stavlja u službu svojih interesa.

Istorijska »inteligencija« nije za Marcua isključivi voljni motiv ma koliko i Marcu u tc' volji nalazi stvaralačkih energija. Marcu je napisao jednu opsežnu studiju o Leninu. Ta studija nosi podnaslov »30 godina Rusije«; Marcu priznaje genijalni mozak Leninov ali stvaralačke mogućnosti tog mozga veže uz istorijski tok Rusije. Zasebnost ekonomskih i socijalnih odnosa u Rusiji davala je ratištu na kojem se vodila borba između Lenina i carizma posebni tip. Lenin je svoju strategiju odredio prema uslovima pod kojima se morao boriti. I on u protivnosti i sa levičarskim elementima radničkog pokreta postavlja svoju tezu o čeličnim kohortama, koje imaju da vode milione. Lenin, koji je sa svog pisaćeg stola u emigraciji dirigirao borbu, nije imao vremena da čeka, on nije imao na raspolaganje istorijski prostor u kome je mogao delovati.

On je računao sa realnim odnosima u Rusiji, uzeo je u obzir u svom strategijskom planu sve zasebnosti istorijskog terena na kome se vodila borba. Neobičnom elastičnošću je prilagođivao svoje dispozicije promenljivim prilikama i novo stvorenim situacijama. On je znao i neuspehe iskoristiti i vezati u celinu svog strateškog iskustva. Ideološki beskompromisan on je bio realista u sprovođenju svojih ciljeva.

*) Glavniji radovi Valeriu Marcua: Die Geburt der Nationen, Berlin 1931, Schatten der Geschichte, Leipzig 1929, Das grosse Kommando Scharnhorsts, Leipzig 1928, Lenin, Leipzig 1927, Männer und Mächte der Gegenwart, Berlin 1928. – Velik deo njegovih eseja razasut je po revijama i u dnevnoj štampi.

Digitized by Google

Sasvim je svejedno, da li Marcu analizira istorijsku funkciju Lenina ili ispituje finansijsku ekspanziju Francuske, koja je bila oličena u Caillauxu ili ispituje puteve nemačke revolucije, čiji je medij bio stari Liebknecht ili razotkriva tradiciju u literarnom delu Anatolea Francea ili prati istoriju Evrope iz njene verske u nacionalnu fazu, svugde Marcu traži veze između problema, koje jedna epoha izbacuje i onih individua u kojim se ti problemi zgušćuju i primaju konkretne forme.

Marcu je napisao odlično delo o genezi modernog militarizma. On je iz istorijskih odnosa izlučio onaj bitni faktor vlasti, koji je karakteristika i psihološka sadržina svakog militarizma. Carl von Clausewitz daje ratu njegovu naučnu legitimaciju: »Mi ne možemo tražiti opreke među narodima u maksimama, već u celoj sumi njihovih međusobnih materijalnih i duhovnih odnosa.« Izmenjeni produkcioni odnosi, pojačana konkurencija, agresivnost svežih snaga, koje je razrešio val Francuske Revolucije naravno da je ostavljao i te kakav upliv na »međusobne materijalne i duhovne odnose«. Ali «pobedonosni« marš militarizma u Nemačkoj ne ide glatko. Zvuči kao paradoks, da se baš vrhovna vojna uprava najviše odupirala stvaranju modernog militarizma! Vojska u doba feudalizma bila je stvarno aristokratska republika u aristokratskoj monarhiji, kako veli Marcu. Aristokratija nipošto nije htela, da gubi svoja preimućstva: svoje ofisirske epolete i batinu i to u korist jedne građanske većine, koja bi obavezatnom vojnom službom neminovno došla u posed onih položaja, koji su do sada bili legitimno pravo onih, koji su na svojim rupcima imali uvezene krune a izvan garnizona zadužena imanja. Moderni militarizam je delo građanske klase a nipošto nekih genijalnih vojskovođa. U vidu svoje interpretacije istorije Marcu opravdano ističe, da genij može samo dane elemente razrešiti, vezati, upotrebiti ali ne može nove producirati; on iz ničesa ne može stvoriti nikakav svet, nikakvo delo. Napoleon se služio baštinom organizacije Lazarea Carnota a Leninu su poslužili bezimene mase seljaka, koje je uveo u revoluciju.

Hegel je filozof vlasti. On je centralnu vlast oličenu u Napoleonu izgradio za svojim pisaćim stolom. Hegel je bio dalekovidniji nego oficijelni političari na dvoru pruskog kralja: on je iz istorije povlačio smisao bivanja i sa njime trasirao put razvoja u mozgovima svojih sunarodnjaka. Time je Hegel omogućio razmišljanje i upoređivanje delotvornih snaga, koje se pokazuju u prvom kvartalu XIX stoleća i ispitivanje uslova, koji su doveli do poremećenja u evropskoj ravnoteži, koja se i onako već ljuljala sve od XVI veka.

Marcu ne nastoji, da svojim istorijskim profilima udahne neku posebnu duhovnost. Istina, on nastoji, da ispita i zasebne biološke osebine svojih istorijskih subjekata i način na koji reagiraju na izvesne odnose svoje sredine. Ali time Marcu hoće samo da pojača plastičnost svojih likova. Neki njegovi eseji su odlični portreti, kao eseji o Zinovjevu, Briandu ili Stendhalu. Ali ni u ovim profilima nije Marcu napustio svoju osnovnu liniju, da u prvom redu odredi odnos pojedinca naprama sredini. Ako kod Emila Ludwiga ličnost u svojoj duši mora da razreši čvorove »sudbine« kod Marcua leži rasplet istorijske log[illegible] u odnosu ličnosti naprama socijalnom milieuu. Istorijski čin se za Ludwiga odigrava u duši »heroja« i u tom pogledu on nastavlja liniju istorijskih biografa, koja počinje već sa Plutarhom: njegov istorijski tip se realizira između polova karaktera i genija.

Marcuov istorijski tip nalazi svoju realizaciju u funkcionalnom odnosu između istorijske realnosti i nužnosti te koncentrovane duhovnosti, koja rezultira iz ove nužnosti. Aktivnost individua leži u vanjskim faktorima, u istorijskom bivanju, koje pojedinca postavlja u istorijsko vreme i prostor, kao relativnu vrednotu sa pozitivnim ili negativnim predznakom.

Ernst Toller:

Govor na kongresu PEN-klubova u Budimpešti

Prigodom XI Internacionalnog kongresa Pen-klubova u Budapestu održao je poznati nemački proleterski književnik Ernst Toller značajan i muževan govor. Taj govor je valjda bio najkrupniji događaj na ovom kongresu jednog književnog udruženja, koje je najvećim delom regrutovano iz redova građanskih literata. U našoj štampi obelodanjeni su samo neki fragmenti tog govora. Na moju molbu poslao mi je drug Toller tekst svog govora sa dozvolom, da ga prevedem i obelodanim u »Socijalnoj Misli«.

*

Mogućnici Evrope danas ništa više ne preziru nego duh, niko nema danas sumnjiviji položaj od čoveka duha. Kao da su badava živeli veliki ljudi 18 stoleća Voltaire, Diderot, Rousseau, pa Victor Hugo i Emil Zola.

Došlo je vreme za koje je Wieland govorio: Sloboda štampe je stvar i interes čitavog ljudskog roda, njoj imamo u glavnom zahvaliti današnji stepen kulture i prosvete na kojem stoji veći deo evropskih naroda. Ako nam se otme ova sloboda, onda će svetlo, koje nas sada razveseljuje, skoro opet nestati. Neznanje će se izroditi u glupost a glupost će nas izručiti praznoverju i despotizmu. Narodi će opet pasti u barbarstvo mračnih stoleća a onaj ko će se usuditi da kaže istine, kojih prešućivanje ide u prilog ugnjetačima čovečanstva, biće obeležen kao jeretik i buntovnik i kažnjen kao zločinac.

Mi hoćemo otvoreno da govorimo. Takt je porok diplomata. Bilo bi bolje za Evropu i njene narode, kad bi diplomati imali manje takta – dakle kad bi govorili istinu.

Digitized by Google

Vrlina je književnika da nemaju takta to jest, da ne lažu, da ništa ne prikrivaju.

Ja volem mađarsku zemlju, ja se divim narodu Petöfia i Adia, ali ja se ograđujem od toga da bi povredio mađarsko gostoprimstvo kad govorim o borbi za duhovnu slobodu.

Među nama ima književnika, koji se mogu samo samilosno nasmejati na ideju duhovne slobode i socijalne pravednosti i zato je neispravno govoriti o pravoj zajednici ovde sakupljenih. Ne vrede za sve iste vrednote i norme, što jedan prezire je drugom važan zahtev, fundamenti koji nas nose su različiti i nijedna društvenost nas o tome ne može obmanuti.

I još nešto zapažamo u ovoj prostoriji: mi vidimo dve grupe delegata: jedne, čiji su narodi doživeli rat i druge, čiji su narodi ostali netaknuti. Ratni doživljaji, podnešeni aktivno ili pasivno, dele duhove, određuju stepen naše saradnje, našeg aktiviteta i intenziteta.

Rat je bio i biće uvek neprijatelj duha, praganjanje ideje smatra se kao sretstvo, koje posvećuje cilj. Zar nije mir koji vidimo sakriveni oblik rata? Zar nisu progoni, kojima su danas izvrgnuti pisci i dela, ratni progoni?

U svakoj zemlji to možemo zapaziti.

U Engleskoj su zabranjena dela Joycea, Lawrencea, Jamesa, Halla, u Nemačkoj je utamničen književnik Carl von Ossietzky jer je pisao istinu i zastupao nezgodno mišljenje, knjige Neukrantza, Marchwitze, sveska pesama »Crveni signali« i druga dela se zabranjuju; u Francuskoj progone Aragona (ali, i to je karakteristično, u toj zemlji stvara se protiv tog progona zajednički front »desnih« i »levih« književnika); u Italiji se ne smeju obelodanjivati knjige slobodnjačkih, italijanskih autora, knjige Remarquea i Glaesera se ne smeju prevoditi; u Mađarskoj, u zemlji u kojoj zasedamo, osuđeni su na višemesečni zatvor prevodioci dela Octave Mirbeaua i Marguerittea, prevodioca Remarquea progone radi pornografije, književnike, koji citiraju socijalističke autore bacaju u kaznione; u drugim zemljama se plene knjige, samo radi toga što su pisane jezikom, koji ne konvenira vladi.

Vi hoćete sjutra o tome diskutovati, kako se rat može zaprečiti »nepolitičkim« sretstvima. Ugnjetavanja i progoni vam pokazuju, da ste osuđeni na nemoć, ako vam političari brane nepolitički rad. Treba se odlučiti, da li se hoće biti objekt politike – onda se ne sme žaliti na ratove – ili biti subjekt politike – onda je treba oblikovati.

Ja vam podastirem predlog, koga podupiru poljski i jugoslavenski delegati:

XI internacionalni Pen-kongres, koji obuhvata književnike iz svih zemalja protestira protiv sve većeg proganjanja duhovnih radnika iz političkih i kulturno-političkih razloga kao i protiv zabrane njihovih dela. Kongres se odupire protiv tendence pojedinih vlada, da književnicima, koji zastupaju slobodna mišljenja, oporiče čiste motive i da ih osuđuje u tajnim raspravama.*)

Ali nije dovoljno da primite predlog. Borite se! Branite se! Imajte hrabrost da nosite odgovornost! Što leži do nas! Što leži do naših imena! Zar se isplati za što drugo živeti ako ne za pravednost i slobodu! Moguće ja i moji prijatelji ne ćemo moći naredne godine da vam govorimo, moguće će naši glasovi biti ugušeni u ćelijama – pa što onda!

Ja pozdravljam književnike, koji ne sudeluju na dinerima PEN-klubova već moraju živeti u zatvorima jer su se borili za istinu i socijalnu pravednost. Preveo **M. K. N.**

*) Ova rezolucija je prihvaćena od francuskih, engleskih, čeških, danskih i drugih delegata sa glasnim izjavama simpatija za Ossietzkog.

Vardarski apotekar:

Kakav apotekarski sistem?

U poslednje vreme mnogo se je govorilo i pisalo o promeni današnjeg, koncesioniranog apotekarskog sistema. Jedna grupa velikovaroških drogista u vezi sa savezom apotekarskih saradnika, podnela je čak i izrađen projekat i predlog narodnoj skupštini na usvojenje. Oni su u tom predlogu predlagali da se današnji koncesionirani sistem promeni u sistem slobodnih radnji. Prikazali su sistem slobodnih radnji kao veoma potreban i koristan po društvo. Apoteka će se moći otvarati gde ko bude hteo, nastaće utakmica i konkurencija i lekovi će biti jeftiniji. Pušteno je u štampu u prilog »slobodnih radnji« desetak članaka, znatan a neinformisan broj publike je tu akciju pozdravio, a preko sto poslanika je taj predlog usvojilo i potpisalo. Vatra se je počela brzo da rasplamsava, ali izgleda i da brzo gasne.

Apotekarska komora, izraziti pretstavnik današnjeg preživelog koncesioniranog sistema povela je energičnu borbu protiv te akcije. Štampane su čitave knjige u prilog današnjeg koncesioniranog sistema i razdeljene su poslanicima, štampi, raznim udruženjima itd. Angažovani su neki naši naučenjaci koji su »objektivno« dokazivali, da je današnji sistem u svakom pogledu najbolji. O svemu se je i previše govorilo, samo nije o onome, što bi bilo najkorisnije za društvo. Jedan doduše pretstavnik saveza apotekarskih saradnika, u jednom članku, jednog apotekarskog stručnog lista kaže, da

Digitized by Google

bi za društvo bilo najbolje podržavljenje ili zadružni sistem, ali da za to još nije vreme.

Sistem slobodnih radnji imaju: Francuska, (bez Elzas-Lorena), Švajcarska, Amerika, Belgija, Danska, Italija, Holandija i možda još koja država. Koncesionirani sistem imaju: Nemačka, Austrija, Čehoslovačka, Švedska, Norveška, Madžarska, Poljska, Rumunja, Jugoslavija, Bugarska itd. – Prestavnici sistema slobodnih radnji, kao i predstavnici koncesioniranog sistema u svojoj polemici pozivali su se uvek na te države. To pozivanje međutim ne mora biti nikakav dokaz, jer što izvesne države imaju ovaj ili onaj sistem, to još ne znači da su ti sistemi najbolji i po društvo najkorisniji.

Koncesionirani sistem favorizira privilegijama apotekara i izdvaja ih društveno od ostalih staleža. Naročito je to bilo u svoj svojoj potenciji pre rata, kada je za otvorenje apoteke, odlučivala daljina, broj stanovništva i večita naklonost vlasti postojećem apotekaru. Ako se tome doda i zvanična taksa, koja je davala obilan zaradak, onda je jasno da su apotekari bili jedan izrazito privilegovan stalež. Današnji naš koncesionirani sistem, koji rezultira iz apotekarskog zakona iz aprila 1930. godine, nešto je blaži. Apoteka se može otvoriti gdegod se ukaže potreba, bez obzira na sve drugo, ali opet u obzir dolazi promet, »potreba«, naklonost vlasti, zvanična taksa itd. No današnji koncesionirani sistem ima opet tu zlu stranu, što on favorizira samo varoške i velikovaroške apotekare, dok malovaroški apotekari i seoski od njega imaju čak i štetu. Evo zašto. Danas postoje u mnogim krajevima zdravstvene zadruge sa svojim apotekama, bolnice državne i banovinske koje se lekovima same i direktno snabdevaju, okružni uredi sa svojim ambulantama i jeftinim lekovima, domovi narodnog zdravlja, zdravstvene stanice i školske poliklinike. Sve te institucije snabdevaju publiku, odnosno bolesnike lekovima. Pre rata tog svega nije bilo i svi lekovi išli su preko javne građanske apoteke. Sve ove institucije ne smetaju varoškoj i velikovaroškoj apoteci, jer je tamo publika civilizovanija, kulturnija, publika se leči, velik je promet i velik broj publike . Međutim malovaroškom i seoskom apotekaru praksa je time u pola smanjena. Današnji dakle koncesionirani sistem ne samo što favorizira apotekarski stalež uopšte, on eto i u samom staležu čini razliku i favorizira one najbogatije i najjače. – Koncesionirani sistem je sistem društvene nepravde. Njime se vidno favorizira jedan stalež, što na drugoj strani izaziva zavist, mržnju itd., a to u današnjem društvu ne sme da bude. Sem toga apoteke su po svom sistemu privatna svojina i zbog uloženog kapitala, taksa je visoka, da bi se tako apotekarima pružila dobra zarada, pogotovo što ne postoji nikakav penzioni fond, a sve to ide na štetu bolesnika, koji plaća skuplje lekove. – Ako se uzme u obzir da i država sama otvara pored apoteka, bolničke apoteke, dozvoljava apoteke okružnih ureda, zdravstvenih zadruga, i druge slične zdravstvene ustanove, vidi se da time država svesno ili nesvesno čini jedan prejudicium kojim dokazuje nesavremenost i nepotrebnost koncesioniranog apotekarskog sistema.

Sistem slobodnih radnji, ne samo da nije bolji nego bi za društvo možda bio i gori. Ono sa čime su izvesna gospoda kod nas htela da prikažu kao društvenu korist tog sistema samo je optička varka. Lekovi bi možda nešto bili jeftiniji po gradovima gde bi se koncentrisao veći broj apoteka, ali bi zato u provinciji lekovi bili skuplji, jer bi apotekar sam u svom mestu udarao cenu po svojoj volji. Slobodno i trgovački. Sem toga provincija, naročito ona u pasivnim krajevima ostala bi bez apoteka. Svako bi bežao u gradove ili bogatije krajeve. Time bi nastao jedan očajan poremećaj i sve na štetu publike, a najviše zbog kvalitete lekova. Jelačićev trg i beogradske »Terazije« bili bi načičkani apotekama. Nastala bi bezdušna konkurencija i to najviše na štetu kvaliteta lekova, dakle na štetu publike. Za društvo nije važan samo jeftin lek, već je važno i ispravan lek. U današnjoj ekonomskoj krizi to bi bilo još pojačano. Važno je i to, što bi naša cela farmacija sistemom slobodnih radnji prešla u ruke velikog domaćeg i još više stranog farmaceutsko-industrijskog kapitala. Veliki farmaceutsko-industrijski kapital otvarao bi apoteke već radi svojih preparata koje izrađuje, a dalje naravno i radi trgovačkog momenta u apoteci uopšte. Naši apotekari naročito oni sa malim kapitalom ili bez kapitala, ubrzo bi propali i mogli bi da budu samo statisti velikog kapitala zbog firme. – Gospoda koja su kod nas povela akciju za sistem slobodnih radnji imali su jedan prikriven svoj interes, o čemu za sada neću da govorim, a one priče o društvenoj koristi su potpuno deplasirane i one su bačene da bi se samo javnost upecala i tu akciju pomogla. Sem toga sistem slobodnih radnji išao bi mnogo na štetu farmacije sa naučne strane. Apotekari trgovci bili bi pogotovo danas i previše zauzeti, kako para da se zaradi i ne bi im ostalo vremena za naučnu stranu farmacije. Borba za hleb apsorbovala bi apotekara sasvim – dok ne bi polako u naručju velikog kapitala izdanuo.

Od sistema stvarno korisnih za društvo su: socijalizacija ili etatizacija apoteka. Najidealnija bi bila socijalizacija na strogo socijalističkoj osnovi no takova socijalizacija vezana je i za socijalističku državnu upravu, što danas nije slučaj. – Ostaje nam dakle etatizacija, podržavljenje apoteka. Podržavljenje apoteka može i svaki politički režim veoma lako da sprovede. Tu bi se radilo samo o otkupu inventara postojećih apoteka, što je danas privatna svojina, a to bi u našoj državi iznašalo oko 80,000.000 dinara, a to za državu nije neka naročita suma. Država bi time dobila ceo gotov farmaceutski inventar, ceo jedan aparat kojim se posao nastavlja. Apotekare razvrstati kao činovnike. Plaćanje lekova može da se sprovede ili putem poreza ili da svako plaća lek kao i sada. U svakom slučaju lekovi bi bili ispravni, a mogli bi biti za 40–50% jeftiniji, jer država ne bi morala da ide za naročitim zaradama, a ipak bi se svi troškovi pokrivali. Apoteku bi država otvarala gdje bi se pokazala stvarna potreba. U velikim gradovima mogla bi se sprovesti i redukcija u korist provincije. U Beogradu na pr. 30 državnih apoteka svršavale bi lako sav posao umesto današnjih pedeset. Danas naravno radi pedeset apoteka, jer svaki apotekar hoće da dođe do egzistencije, po današnjem sistemu, a onda mora biti više apoteka. Izvesna gospoda kažu, da bi podržavljenje bilo skuplje nego današnji

Digitized by Google

sistem, jer bi se sav posao »uniformisao« i birokratizirao, i trebalo bi više radnog osoblja. To ne stoji. Danas ima apotekara, koji od deset sati što sprovedu u apoteci ne rade sumarno tri sata. To je u većini po manjim varošima i selima. Prema tome moglo bi se osoblje i reducirati. Na kraju ko neće da radi s njim napolje. Društvo parasite i lenčine ne treba. Država ima i previše mogućnosti, da pitanje rada reguliše u korist svoju i društvenu. Neki kažu da državni kapital bez privatne inicijative ne bi doveo ni do materijalnog ni moralnog uspeha. I to ne stoji. Materijalni uspeh bi za državu bio već u tome, što bi ona bezuslovno troškove pokrivala (danas se i troškovi pokrivaju i masne pare još zarađuju), a zarada bi išla na smanjenje cena lekovima. Moralni uspeh bi bio u tome što bi lekovi bili tačni, sveži i jeftini. Pa kud se hoće više. Zar to nije moralni uspeh? Protivnici podržavljenja priznaju, da bi podržavljenje bilo bazirano na čisto naučnoj osnovi, da bi lekovi bili ispravniji i jeftiniji , ali eto kažu, da bi se farmacija uniformisala i ne bi bilo materijalnog i moralnog uspeha, što je sasvim u opreci sa onim što oni prodržavljenju priznaju kao plus. Niko ne može da ima stvarnog, opšteg razloga protiv podržavljenja, već samo ličnog, tekovinskog, a to za društvo nije važna stvar. Da čovek pristojno živi ne mora da bude milionar. Prestarele su te metode.

Podržavljenje apoteka ili socijalizacija jedino će društvu doneti koristi. Oni koji su za današnji sistem ili sistem slobodnih radnji ubiše se dokazujući, kako su ti sistemi za društvo dobri, jer oni svoje interese identifikuju sa interesima društva. Naravno sa podržavljenjem farmacije mora da se saobrazi i lekarsko pitanje.

Ljudi i knjige

GEORGI KARASLAVOV

Posleratna bugarska literatura, koja je bogata i raznovrstna, kod nas je ostala gotovo nepoznata. Nekoliko nepotpunih, mahom i netočnih, obaveštenja, koja su o njoj dali po našim časopisima Boško Tokin i Rade Drainac ne pretstavljaju nikakovu dobit za to upoznavanje i mi bi pored tih informacija mogli slobodno reći da ništa ne znamo o savremenoj bugarskoj literaturi. Česi, na primjer, koji su njima mnogo dalje i može ih njihova literatura manje zanimati, imaju o njoj više informacija od nas. Kakve god one bile – ima ih i njima se čovjek može djelimično koristiti. Tako u djelu dra. Wolmana o dramatici jugoslavenskoj imamo dosta podataka o bugarskoj dramskoj literaturi, kojih kod nas ne bi nigdje našli. Doduše, mi više volimo da imamo podatke o bugarskim komitama nego o njihovim kulturnim radnicima. Njihove pojave su, dakle, testovi na kojima se ispituje naša psihologija.

Danas se u Bugarskoj živo razvija književnost, koja nosi obilježje proleterske borbe u punom smislu. Ta proleterska književnost sa puno uticaja ruske revolucionarne književnosti ima svojih istaknutih pretstavnika, koji su najvećim dijelom mladi ljudi. Jedan od njih, Georgi Karaslavov (rođen 1904), objavio je 1931 u izdanju »Radničkog književnog fronta«, koji je organ bugarske sekcije saveza proleterskih pisaca, reporterski roman »S p o r ž i l o v«, kojim je stekao kod čitalačke publike znatnog uspjeha. Ovaj će roman biti uskoro preveden na naš jezik, te će to biti prvo djelo posleratne bugarske književnosti kod nas. Karaslavov je intelektualac, pa je razumljivo da ovo uspjelo djelo nije njegovo prvjenče. Napisao je on više knjiga novela, kojima je imao različitog uspjeha. U jednom predgovoru esperantskom izdanju njegove zbirke »Če posteno« urednik »Re Le F-a«, Hristo Radevski, daje slijedeće informacije o književnom radu Karaslavova:

»G. Karaslavov je najistaknutija pojava na proleterskom literarnom polju Bugarske. U početku rada pun neizbježivih nedostataka i griješeći u neizvjesnom traženju puteva k pozicijama koje je postigao, a još i sada ih postizava, malo pomalo on se sve više izgradivao kao istiniti proleterski beletrista.

Na literarnom polju se pojavio poslije septembarske bune god. 1923, ali obrisi njegovog beletrističkog talenta zapaženi su tek poslije krvoprolića izvršenog nad radničkim pokretom god. 1925, kada se isti počeo ponovno učvršćivati.

U tri njegove knjige »Uličnjaci« (zbirka pripovijesti 1926), »Svirala plače« (zbirka pripovijesti 1927), »Sporžilov« (repoterski roman 1931) – i u ostalim, po raznim proleterskim listovima otštampanim pripovijestima, razabiru se sve etape razvoja njegove klasne svijesti i potpune jasnoće pojmova o klasno-proleterskoj i naskroz tendencioznoj umjetnosti, te o proleterskom sudjelovanju u umjetnosti.

No, u »Uličnjacima« Karaslavov zauzima prema ugnjetavanoj radničkoj masi kao malograđanski inteligenat, više stav sažaljevanja nego li stav borbenosti. U »Svirali« također, taj inteligenat plače dirljivo zgražajući se nad istupom protiv radničke klase, a za same bune i poslije nje, on prosvjeduje i vjeruje u budućnost, ne imajući ipak jasne, stvarne predodžbe o putu k toj budućnosti. Drugačiji je međutim u romanu »Sporžilov«, te u svojim najnovijim pripovijestima, od kojih su najbolje izabrane i svrstane u ovu knjigu u esperantskom prijevodu. Ovdje već zauzima čvrsto i odlučno jasni klasno-proleterski, a u najnovije vrijeme – partijski opredijeljen stav.

U »Sporžilovu« – repoterskom romanu iz života čeških zidara, – prožima na, grmljavini nalik simfonije sputanog stremljenja u njegovom unutarnjem agresivnom pokretanju protiv kapitala. Unutarnjem u tom smislu, što njegovi junaci ne daju vanjski, demonstrativni izražaj svome ogorčenju zbog teškog, a slabo plaćenog posla, te ovo ogorčenje raste i rasplamsava se do potmulog gnjeva na liniji proleterstva svjetskog opsega. Tako autor otkriva čitaocu perspektive organiziranih borbi sutrašnjice, koje će junaci »Sporžilova«

Digitized by Google

povesti protiv tirana. I »Sporžilov«, premda ne dovoljno borben za naše uvjete, – jer donekle netačno prikazuje stvarnost, – ipak ostaje privremeno kao prvorazredno i najveće beletrističko djelo u bugarskoj proleterskoj literaturi.

U njemu se drug Karaslavov pokazao kao potpuni umjetnik, i – a to je uvaženja vrijedno, diže ugled naše proleterske knjige s njime.

Donekle je drugačije sa najnovijim pripovijestima druga Karaslavova. U njima se iznosi isključivo život i borba organizovane avangarde radničkog pokreta, a i tu se polazi sa stanovišta ove avangarde. Ovdje već sa rijetkim grješkama i rijetkim izuzecima, ne postoji razlika između autora i njegovih junaka. Autor je sam junak svojih pripovijesti. On stoji u prvim redovima pokreta.

Umjetnički i idejni razvoj našega druga u borbi, išao je do sada pravcem koji je sve ostale nadmašio. I ta nas činjenica učvršćuje u vjeri, da će drug Karavov i u buduće razvijati se istim pravcem. I da će utvrdivati pozicije proletarijata uvijek novim i novim umjetničkim djelima.«

Da bi makar koliko upoznali naše čitaoce sa istaknutijim pretstavnicima bugarske proleterske literature mi ćemo zgodom donijeti informacije i o ostalim piscima te književnosti prevodeći s vremena na vrijeme po neku kraću proznu stvar iz njihovih djela.

Kao što će se vidjeti njihova se književnost znatno razlikuje od naše, te će naši mladi pisci moći da se koriste objavljivanjem ovih radova, pored koristi koju oni donose sobom kao dobru i korisnu literaturu čitalačkoj publici uopće. S.

DRAINAC I GLIGORIĆ.

Nedavno se u beogradskoj »Pravdi« (14 svibnja 1932) osvrnuo Rade Drainac na kritički rad Velibora Gligorića. Drainac nazivlje taj rad pamfletskim. Taj tip javnog radnika stavlja on izvan klasa »Danas je borben, kao što je do jučer bio mračno i neoprostivo reakcionaran, a sutra će postati salonski socijalista, sve prema vremenu i prilikama. Danas savetuje borbu, a sutra će savetovati umerenost. Do kraja života plašiće se, da se opredeli«.

Drainac i Gligorić dva su imena, koja se temperamentno javljaju na planu beogradske književnosti, pa će biti dobro, da se prigodom ovoga slučaja Drainčeve kritike Gligorićevog književnog rada razanalizuju ove dvije književne ličnosti.

Rade Drainac?

On je lanjske godine objavio pokretanje časopisa »Književni levi front« u vlastitoj redakciji. Taj je časopis imao biti borben. Tu se trebala povesti borba protiv kabinetske književnosti, protiv onoga, što ne odgovara jednoj sredini, jednoj rasi, a preko nje i univerzalnom humanizmu. U tom časopisu nebi bilo nikakvih klišea, nikakve takozvane srednje linije, niti sa ovim neke kršćanske tolerancije, nego naprotiv energična borba, koja sa takozvanom patentiranom književnošću nema nikakvih dodirnih točaka.

Sva je sreća – međutim – da se ta prijetnja (sa časopisom naime) nije trebala ozbiljno shvatiti. Iz intonacije sâme objave bilo je jasno da se tu radi samo o pokušaju reklamiranja samoga sebe.

Mjesto časopisa Drainac je objavio u »Pravdi« dva književna manifesta. Br. 1. i br. 2.

Prvi manifest daje u početku utisak jedne ispovjesti. U ovoj svojoj ispovjesti Drainac nam govori o svom vlastitom razvoju. Dokle je u tom razvoju stigao? »Meni dijalektika nije način da zamrsim pojmove, da ih učinim onim vašarskim trikom »i jeste i nije«, nego konkretno da istupim na planu jedne vremenske ideologije, u čiji moral ne mogu da sumnjam i čiju večnost ne mogu da zahtevam. Nije čudo, ako se ovo razmišljanje i opredeljivanje poklapa sa teorijama istorijskog materijalizma, sa kojim isto tako ne želim da koketiram iz neke plašnje ili slabosti«.

I prvi posao »historijskog materijaliste« Drainca bio je, da kao neofita svoje nove religije najavi borbu proti ostalih pripadnika te religije. U svom manifestu istupa odmah Drainac proti onima, koji bi mu trebali biti najbliži. Tu se radi o ljudima, koji stoje na istoj ideološkoj osnovi od koje bi i Drainac htio da polazi. A ti su ljudi sve to već, što je htio kazati Drainac, izrazili mnogo preciznije i jasnije. Dakle i ovdje se radi o jednom pokušaju reklamiranja u svrhu plasiranja vlastitog »ja«.

Pravo lice Drainčeve ideologije pokazuje manifest br. 2. (ako se tu uopće može govoriti o nekakvom licu). Taj manifest navješta borbu za balkansku kulturu. »Borbom na terenu, kod kuće, u vidu jedne više etike, jednog čovečanskijeg morala, pre ćemo se vezati za svečovečanstvo, nego ovim bezvoljnim plivanjem po utopijama, koje su nam zapadnjaci kao kloroform metnuli pod nos. Treba provocirati učmalu balkansku intelektualnost i isterati je iz mišje rupe. Oni koji uvlače kulturne zločine iz inostranstva, jednom će za to odgovarati«.

Kako vidimo, tu je naš historijski materijalista sišao na teren na kojem se već dugo vremena kreću Živko Topalović i Vladimir Vujić, dr. Vladimir Dvorniković i dr. Ivan Nevistić. Mora se spomenuti, da se naš Drainac mnogo bolje snalazi na rasnim balkanskim gudurama nego u zapadnjačkom kabinetskom historijskom materijalizmu. I kada bi ja znao, te će to koristiti, uputio bi Radi Draincu prijateljski savjet, da se potpuno preseli na poziciju balkanske rasnosti. Tu se skrivaju mogućnosti dobroga rentiranja. Međutim izgleda, da se Drainac boji odviše velikog broja gnatih balkanaca, koji prijeti hiperprodukcijom, pa se zato zadržava na poziciji antizapadnjačkog balkanskog specijesa historijskog materijalizma, sa kojega se može lagano (prema potrebi) veslati lijevo ili desno.

Zajednička je oznaka svih Drainaca ovoga svijeta, da ne vide, kako su smiješni sa ovim svojim bojadisanjima, sa svojima klizanjima i svojim čekanjem povoljnog vjetra. Ne pomaže tu ništa »Copyright by Drainatz 1932«. Ti se Drainci ne mogu uspješno maskirati ni obranama Krleže proti njegovih kritika ni povoljnim prikazima Pilnjaka. Sve je to karnevalski trik, koji danas nikako ne pali.

Kakav je sad slučaj drugog kritika Velibora Gligorića, kojemu Drainac predbacuje mnogo toga. Predbacuje mu, da nije govorio sa Freudom, da mu Pasternak nije pričao o poeziji u »Caffé de Liberté«, da mu Tristan Tzara nije bio idejni drug itd., itd., što je sve slučaj sa njim Radom Draincem.

Izgleda da to uistinu nije slučaj sa Veliborom Gligorićem. Čini se, da je s Gligorićem taj slučaj, šta on nema namjere, da bude maskirano lice u savremenom karnevalu. Izgleda, da se tu radi o jednom ozbiljnom pokušaju, koji daleko nadvisuje sve ideološke trikove Rade Drainca.

U prvoj svojoj objavljenoj knjizi (»Kritike«, Beograd 1926.) objasnio je Gligorić podvučeno subjektivan stav u svojim kritikama. Taj subjektivan stav da je protest proti izvjesnih bezličnih rasuđivanja. On đa kod ljudi traži one psihološke crte, koje ih kao umjetnike objašnjavaju, traži ispod njihovog izraza stvarnu snagu, koju posjeduju, koju im priroda daje, a ne književni zanat. Književnike smatra kao problem ljudi, koji je zanimljivo riješavati, jer pišu i na taj se

Digitized by Google

način nekako otkrivaju. U književnoj borbi učestvuje jer voli akciju, i jer mu je krivo, da se kod Srba mediokritetstvo često naziva genijalnošću.

Svoj polemički metod razvio je u svojim kasnijim napisima do jedne krajnosti, kod koje se moralo stati i proživiti nužnu konzekvencu jednog negativističkog stava. Ma da je Gligorićeva borbenost bila uvijek simpatičnom, ma da je njegov podvučeno subjektivan stav bio i te kako opravdan obzirom na strukturu sredine koja je područje njegove kritičke djelatnosti – moralo se je tu stati. I Gligorić je stao.

Bilježim glavne linije jednog skorašnjeg (ali ne najnovijeg) Gligorićevog napisa u kojem je fiksiran ovaj nužni proces.

Gligorić je opazio, da se u književnosti, koja je područjem njegovog djelovanja došlo do momenta, kada je postalo veoma važno p i t a n j e n j e n o g d a l j e g r a z v i t k a i n j e n e o r i j e n t a c i j e. Dotadanja se književnost bila odvojila od života, nije u suštini odgovorila onome, što leži u savremenom svijetu i što iziskuje nužna razjašnjenja, već se sva skoncentrisala u duhovitim intelektualnim pronalascima i u zadovoljavanju jednog uskog kruga intelektualaca, koji je pokazao zube klasici, ali koji je u svom buntu ostao papirnat, praveći od svoje borbe ekstravagantne zmajeve za oblake.

Ta književnost nije ona, koja bi uobličavala tekući, konkretni život te sredine gledom na široke platforme čovječanstva. Tu je potrebna životna odlučnost za ostajanje, za silaženje u sve vratolomne peripetije ovog grubog života, koji nosi u sebi toliko materijala, da može apsorbirati svaku umjetničku ličnost.

Književnost svoje sredine gleda Gligorić na prekretnici. Rješenje nije u bjegstvu ličnosti iz stvarnosti, već je podvig ličnosti ući u najsuroviju stvarnost i u njoj proživjeti ne pustolovinu, već iznijeti iz nje potresna dokumenta.

Ova se književnost vraća životu stvarnosti. Jedan samac, koji bi obuhvatio u najkonkretnijem obliku tu životnu stvarnost, ili jednu dramu, koja bi svojom oštricom prošla kroz tu stvarnost; dala njen prosjek u svoj svojoj vjernosti, doveli bi književnost u najtješnju vezu sa životom i nebi bilo tužbe na krizu knjige ili na praznini književnosti u odnosu na duhovne potrebe današnjice. Za sada ima samo klice koje nagovještavaju, da se formira nova književnost, koja će biti u najtješnjem odnosu sa životom i iz dna toga života iznijeti gradivo svoje budućnosti.

To bi bilo pregledna sadržina ovog članka, koji je tako važan za fiksiranje Gligorićevog razvojnog procesa. U cjelini se rezultati novog gledanja još nisu bili odrazili u Gligorićevom kritičkom radu, no tu je i Gligorić bio u teškom položaju, zbog stanja, kakvo je u toj sredini. To stanje zahtjeva jednu apsolutnu određenost, jednu savršenu diferencijaciju. Kritik, koji hoće da progresivno djeluje u toj sredini mora bezuvjetno raspolagati s tim osebinama.

Ovih je dana objavljena nova knjiga Gligorićevih kritika.*). Povodom te knjige mora se zabilježiti, da je Gligorić učinio opet jedan korak dalje. I to jedan odlučan korak. Članak o »Neohumanistima« dokazuje to očito.

I zato treba pozdraviti Gligorićev kritički rad. Gligorić pokazuje sve mogućnosti, da se formira kao književni kritik, kakvoga zahtjevaju tendence progresa, koji klija (kao i posvuda) u sredini, koja je područje Gligorićevog književnog rada.

Ja sam za podlogu ovog napisa uzeo jednu paralelu upoređivanja Gligorića sa Draincem, da bude očita ozbiljnost Gligorićevog pothvata i teškoće književnog djelovanja u sredini, koja obiluje sa Draincima.

Milivoj Magdić.

*) Velibor Gligorić: Oni koji odlaze. VI. Beograd 1932.

O CARU KOJI JE OTIŠAO I GENERALIMA KOJI SU OSTALI.

Akcijom Hitlera je konačno nemačka kontrarevolucija dobila svoje ime: ono, što se danas zove »hitlerizam« u stvari datira već od 1918 godine, od prvih, sudbonosnih dana nemačke revolucije. Oficirska klika, podoficirski otpaci nekoć velike armije, studenti, klajnbirgerija, vilhelmovski beamteri itd. to je bilo tlo na kome se razvila nemačka kontrarevolucija izdašno hranjena od kapitalista i junkera. Novembarska revolucija u Nemačkoj obezglavila je u prvi mah sve građanske stranke redom: ni jedna nije imala niti autoriteta niti jakih organizacija a da bi mogla aktivno zahvatiti u kotač revolucije.

Ali nije dugo potrajalo i kontrarevolucija se pojavila: Kappov puč je bio alarm reakciji. Iako snagama proletarijata suzbijena ipak je pod zemljom a zadnjih godina i nad zemljom širila svoje hvataljke. Reparacije, ekonomska kriza, nutarnja dezorganizacija sve je to jačalo kontrarevoluciju, koja više nije imala pred sobom jakog protivnika ili barem protivnika za kog bi verovala, da je jak. Građanske republikanske stranke formirane pretežno od intelektualaca posrnule su već kod prvih udara reakcije. Radnička klasa pocepana pokazivala je jasno, da je u ovakvom stanju skoro nemoćna prema naletima kontrarevolucije.

Dok se desno krilo radničkog pokreta upravo zavidnom konzekvencom i začudnom tvrdoglavošću upregло u kola građanske »demokratije«, stupajući stopama potpuno antisocijalističke politike Eberta i dr., dotle se levo krilo zanašalo, da će se iz razbijenog nemačkog političkog života moći izvući neki jači revolucionarni kapital. Međutim se pokazalo, da je račun bio loš: izgladnjele, izmrcvarene mase otišle su – kontrarevoluciji. Hitler je pobrao ono na što je načunao Thälmann. Za kako dugo to je sada drugo pitanje. Dok je barem kod levičara bila izražena neka revolucionarna konzekventnost, desničari su se potpuno pretopili u političku p a r t i j u građanskog tipa, gubeći posve iz vida, da se jedan masovni, revolucionarni pokret ne može ukalupiti u forme tipične za građanski politički život. Sistem političkih partija započinje sa francuskom revolucijom i on je karakterističan za građanski mentalitet i potpuno odgovara podvojenosti ekonomskih, socijalnih i političkih interesa unutar same građanske klase. Radnički pokret počiva na jednoj j e d i n s t v e n o j ideologiji i vezan je j e d i n s t v e n i m interesima, prema tome se i njegova grupacija ne može nikako ravnati prema tipu građanskih stranaka.

Neprestano isticanje partijskog karaktera postalo je fatalnom oznakom nemačke socijal-demokratske partije. Taj upravo idealno organizirani partijski instrumenat je savršeno funkcionirao: nemačka socijal-demokratska stranka bila je milenče II. Internacionale, njen ponos, njena uzdanica. A ipak kako je malo borbenosti bilo u tom sjajnom mehanizmu!

Zar je čudo, da je Ebert sa očajem pomišljao, da bi revolucionarni val mogao da rasturi tu tvorevinu starog Liebknechta i Bebela? I rađe je likvidirao nemačku revoluciju nego da na levo pokrene tračnice, na kojima je puzao taj glomazni partijski mehanizam. I tim faktom, da je nemačka revolucija ostala n e d o v r š e n a bila je stvorena mogućnost razvoja kontrarevolucije sve od Orgescha, organizacije Consul itd. pa do Hitlerovih jurišnih četa.

Ispitivati pogreške prošlosti nije naročito pametna rabota. Danas svako đače znade zašto je Napoleon bio poražen u Rusiji ili u bitki kod Leipziga. »Pogreške« njegove strategije ukucava mu linealom u glavu svaki suplent istorije. Ali jedno stoji: greške socijalno-demokratske partije u Nemačkoj su tako jasne, upadne i velike, da su već u času kad su bile počinjene izazivale opravdanu reakciju. Vajmarski ustav je onaj polip, koji danas davi samog njegovog tvorca: jer on je vratio u život mogućnost razvoja građanske klasne supréma-

Digitized by Google

cije u vidu – »demokratije«... Tom »demokratijom« se nije okoristio nemački radnik nego – Hitler.

*

Te greške počinjene u najodsudnijim časovima iznosi i Theodor Plivier u svojoj nadasve interesantnoj i dokumentovanoj knjizi o zadnjem periodu nemačke monarhije od početka oktobra pa do predvečerja 9 novembra 1918, službenog proglašenja nemačke republike (Der Kaiser ging – die Generäle blieben, Berlin, Malik-Verlag 1932).

Knjiga je pisana u obliku romana: započinje sa referatom Ludendorffa pred ministarskim savetom i završava kompromisom Eberta i kajzerovog generala Groenera. Ispretkan je nizom slika sa fronta, iz bolnica, aprovizacija, života u radničkim četvrtima, uličnih demonstracija itd. Plivier se poslužio čitavim arhivom kod izrade ovog dela. Sva lica i govori su istorijski verno prikazani. Autor je nastojao, da što više bude interpret jednog istorijskog razdoblja a manje samostalni stvaralac. Mornarska buna u Kielu, koja je prodrmala Nemačku i razvila zastavu revolucije je najopsežnije prikazana. Plivier pozna ne samo istorijski već i ljudski materijal, koji je u Kielu igrao istorijsku ulogu pionira revolucije. Autor romana mornarske bune iz 1917. godine (Des Kaisers Kulis, Berlin 1930) pokazao je i ovog puta, da su mu život i odnosi u kajzerovoj mornarici savršeno poznati.

Ali svi ti momenti su samo »vanjska« radnja, Plivier hoće da pokaže politički život u toku tog odsudnog meseca i da ispita razloge, uslove i nužnosti, koji su doveli do toga, da je nemačka revolucija nošena oduševljenjem masa, već pre svog poroda pokazala karaktere bolesnog nedonoščeta.

Nemačka revolucija likvidirana je pre nego što je uopšte sazrela. Već je sjajna mornarska akcija u Kielu, blagodareći Noskeu, bila nakon nekoliko dana mladenačkog kliktanja, uškopljena. Plivier u ovoj knjizi ni ne govori o toku same revolucije ali se već zapažaju svi momenti, koji od 9 novembra dalje igraju presudnu ulogu u lamanju revolucionarne volje nemačkog proletarijata. Embrioni docnijeg kontrarevolucionarnog pokreta već se razvijaju u danima kad revolucionarna napetost dolazi do svog punog izražaja. Grupa Ebert–Scheidemann–Noske drži kočnice u svojim rukama. Haase, Ledebour, Dittmann se ne snalaze. Jedini Liebknecht vidi magle reakcije: ali Liebknechtu ne pušta temperamenat da postane političar. »Realna politika« je u rukama desničara, nezavišnjaci su ideološke vestalinke ali u »praksi« potpuno nepokretni.

Već ti odnosi, pre formalnog proglašenja republike, pokazuju sve slabosti od kojih će ona bolovati sve do Weimara. I oko tih odnosa kreće se suština, »nutarnja« radnja Plivierove knjige. Ona osvetljuje jedan mučni i teški period u istoriji klasne borbe u Nemačkoj. Radi svog sjajnog stila i pristupačne forme bi se prevod ove knjige preporučio tim više što se danas koncentrišu one kontrarevolucionarne snage u Nemačkoj, koje su još onda bile razasute. M. K. N.

A. LONDRES: ZEMLJA ABONOSA.

Nakon povratka iz Afrike zapitali su poznatog nemačkog etnologa Felixa von Luschana za afričke »divljake«. Na ovo »bezazleno« pitanje odgovorio je Luschan, da osim nekoliko pobešnjelih belaca nije u Africi video divljaka...

Divljaci! U fantaziji taštog »civilizovanog« belca! Belac, koji se sprema na hemijski i bakteriološki rat i – afrički neger. I postavlja se pitanje – divljaka?

Nauka je u zadnjih, recimo, sto godina došla na svoj račun. Nekadašnje bele plohe na atlasima Afrike su skoro iščeznule. Kultura je triumfovala: Livingston, Stanley, Emin-paša, Holub, Peters, Schweinfurth i bezbroj drugih pionira prokrstarili su nekada misteriozni »crni kontinent«. Belih ploha nestaje ali prodiranje belaca stvorilo je velike crvene plohe, bojadisane krvlju »divljaka« – samo se te plohe na atlasima ne vide. Sa belim plohama nestaje romantike sa crvenima se pojavljuje – civilizacija.

Krst, fišeci, bič simboliziraju provalu Evropejaca i ostavljaju krvave tragove na ljudima i zemlji. Ko vodi o tome računa, radi se o divljacima!

Mi poznamo faunu i floru Afrike, poznamo jedinstvenu plastiku njene dece, poznamo misterij Benina i Simbabve, poznamo antropometrijske cifre lubanja sviju rasa, poznamo jezike, religije, običaje, poznamo Afriku. Ili barem govorimo da je poznamo.

A čoveka Afrike? Danas? Onde gde se zaustavila noga Evropejca? U prašumama, travnjacima, pustinjama. Citroën priređuje propagandistička putovanja, američki filmski kapital donosi afričke kulise, evropsko-američke birgerke plešu po ritmu afričke muzike, literati traže ostatke Atlantide i zlatne zemlje Ofir, sanjare o kraljici iz Sabe, koja je razveseljavala noći mudrog Solomuna. A čovek Afrike?

Ako ga ne brane neprolazne, i za sada još nerentabilne, prašume i ne zaštićuju močvare ili pustinjski pesak on je postao najjeftinija građa za evropsku civilizaciju, najjeftiniji stroj tehnike, koja ima da blagoslovi zemlju »divljaka«.

Nije tu po sredi nekoliko pobešnjelih Evropejaca ove se radi o pobešnjelom sistemu, o luđačkoj, svirepoj eksploataciji jednog celog kontinenta uime jedne lažne, gnjile civilizacije.

I Londres postavlja ispravno pitanje:

»Što se može baciti na jednu takvu sliku?

»Veo ili malo svetlosti?«

I odgovara:

»Neka drugi bace veo«.

Londres je bacio oštar trak svetlosti po slici Afrike. I video je one crvene plohe, koje na atlasu ne vidimo. Plohe velike, krvave.

I na tim plohama: »Iscrpljeni, zlostavljeni od strane kapitala, daleko od svake evropske kontrole, izranjavljeni, omršaveli, očajni, negeri su umirali u gomilama«.

Londres je putovao kroz francuske kolonije Afrike. Putovao je kao čovek, koji saoseća sa ljudima iako imaju slučajno crnu kožu, kovrčastu kosu i ne upotrebljavaju Cotyeve parfeme. On ne povlači konzekvence iz onoga što vidi, on samo reportira ono što je video – kao čovek. Kao čovek u kome se uzbunila savest nad prekomernom, beskorisnom i nerazumljivom okrutnošću jedne izvikane demokratske nacije.

Ali što ima demokratija posla sa »divljacima«? Oni stiču profite, to je glavno. Ti profiti odlaze u žepove belaca a to je najglavnije. Njihove kosti su izmešane sa svakim pedljom zemlje na koji je stao belac i iz svakog tog pedlja raste po jedna vlat blagoslovljene civilizacije.

Mlin evropske civilizacije izmljeo je već goleme hiljade Crnaca, melje ih još danas i samljeće ih još i u buduće.

Još ima dosta negera. Ni milijonski eksport na američke plantaže nije ih istrebio. Zašto ne još nekoliko krupnih cifara za evropsku civilizaciju? A neger je tako pitom i tako jedinstveno skroman i jevtin. On nije motor, on ne pije benzin on jede banane. A banane su još jevtinije od negera. Neger se hrani banama a Evropejac negerima. Tačno po principu – jačeg.

Iskorištavanje te jevtine radne snage je načelo evropske kolonizacije. Suludo, besmisleno iskorištavanje na račun sperme i ovarija crne rase. Naplodiće se opet! Kamioni, mašine se ne plode, neger se plodi.

Londres je video to iskorištavanje: kod seče šuma, kod gradnje železnica, kod produkcije pamuka. Svugde. Svugde se iskorištava afrički čovek: »Vidao sam kako se grade železnice, sretao sam građu koja se

Digitized by Google

nosi na gradilište. Ali koliko je ovde bilo negera! Neger je zamenjivao mašinu, kamion, veliki čekrk za dizanje; zašto nije zamenjivao i eksploziv?«

Da, zašto! Ali što bi bilo od importirane »civilizacije«, da s l u č a j n o neger zameni – eksploziv?

Ovu odličnu knjigu izdao je »Nolit« u prevodu Milana V. Bogdanovića i time opet pokazao svoj puni smisao za aktuelne probleme našeg vremena. Fotomontaža P. Bihalya uspela. M. K. N.

MICHAEL GOLD O SEBI . . .

U bezbrižno i veselo detinjstvo svakog normalnog i čistokrvnog »hrišćanskog« deteta spada u prvom redu, da prezire Židove i da povlači mačke za rep. To sretno detinjstvo produljuje »hrišćanin« obično i kad odraste, samo što mesto mačaka nateže svoje bližnje, naročito ako su bedniji dok kod Židova produljuje te svoje hvalevredne uspomene iz detinjstva.

Ova jedinstvena konzekventnost u životu pravovernih hrišćana logična je posledica njegovog odgoja i čovekoljubive sredine. Svi neuspesi i sva zloba, kukavičluk, sebičnost istresaju se na Židove. A istresaju se pogotovu onda ako su Židovi – sami siromasi i žrtve.

Dok bogatog Židova čuva njegova materijalna pozicija u društvu od direktnih sukoba sa njegovim nežidovskim sugrađanima, siromašni Židov je potpuno nezaštićen i na njemu se iskaljuju zalutali instinkti pravovernika. Pogromi Židova to jasno pokazuju. Ali ako su oni u carskoj Rusiji nosili obeležje potpune bestijalnosti, dotle su u drugim zemljama siromašni Židovi bili više izvrgnuti moralnim progonima, što ne znači, da nisu izostajali i fizički obračuni.

Siromašni Židovi su bili, a i danas su, građani drugog reda. Svaki kršteni fakin određuje vec u vreme, kad mu još mati hlače veže, svoj »superiorni« stav prema Židovima, koji naravno familija stvara, podržava i podupire.

Biti siromašni Židov znači biti više nego proklet. Na jednoj ga strani ucenjuje »hrišćansko« društvo a na drugoj mu često i njegovi bogati sunarodnjaci stavljaju svoju tešku šaku na pleća.

Doista, tragično je biti Židov bez novaca . . .

Život tih parija opisuje Michael G o l d u svojoj autobiografiji (Juden ohne Geld, Berlin 1930). Ima mnogo židovskih pa i nežidovskih autora, koji su iznosili Golgotu židovske sirotinje: sve od srednjevekovnih geta pa do predgrađa modernih metropola – civilizacije. Ali je malo knjiga, koje bez ikakve patetičnosti, nametljivosti i sentimentalnosti deluju tako snažno i potresno kao Goldova autobiografija.

Michael Gold je poreklom rumunjski Židov, rodio se i odrastao u njujorskom East Side-u, u onoj prenapućenoj židovskoj koloniji, gde su se sklonili svi imigrirani Židovi, koje je novi kontinent prevario u njihovim nadama i očekivanjima. U prljavim ulicama, prljavim kućama i prljavim stanovima, stisnuti jedni uz druge, bez sunca, bez zraka, bez slobode, žive ovde hiljade i hiljade Židova namirujući svoj život sitnim zanatima i sitnim poslovima. Taj sitni život ispunjen sećanjima na stari kraj i nadama u bolji život, koje se nigda ne ostvaruje, teče monotono i sporo između jučer i danas i danas i sjutra. Neprekidno jednako, bez promena, bez iznenađenja.

Gold opisuje na jednom mestu kako su on i njegovi mali drugovi sa ljubavlju i čuđenjem posmatrali jedan zalutali cvet, koji je izrastao u jarku, krcatom smrada, otpadaka i smeća. Taj cvet, kome se dive mali, razbaštinjeni Židovi više optužuje nego najplameniji protest.

Michael Gold je danas jedan od najjačih, najčovečnijih ali i najbuntovnijih književnika U. S. A. Jedan od najsimpatičnijih boraca za sjutrašnji dan. On je urednik »New Masses«, radikalnog levičarskog mesečnika. Gold je još mlad. On je marksist. On svoja socijalna shvaćanja ne izgrađuje na podlozi humanosti nego pravednosti. Tragedija proletarijata nije za njega razlog, da podiže optužbu i da apeluje na neku čovečnost, ona je za njega prolazni stadij i on svoju umetnost, svoj temperamenat i svoju borbenost stavlja u službu akcije, koja ima da skrati taj put, taj prolaz.

Gold je bio Židov i proleter. Može li biti još nešto očajnijeg u današnjem društvu? Njegovo detinjstvo, njegova mladost je stradanje, beda, prezir. Cvetovi u jarku su svetli časovi za ovog proletera. Gold i život svojih sunarodnjaka razume, razume i njihovo stradanje i njihovu slepu veru u prošlost, u život praotaca. Ta vera ih je održala kroz vekove, ona im je dala otpornost i snagu da žive, da se održe. Ali da li će ta vera otaca, ta vera u život otaca moći suzdržati i juriš kapitala? Hoće li na pr. East Side moći da se ogradi od nemani, koja puže oko njega i preko njega? Zar ona ne će razbiti patrijarhalnu izolovanost i razasuti sve članove ove bezimene zajednice na sve strane?

Jer što će početi Židovi bez novaca?

Michael Gold nije romantičan, on ne veruje u čudo, on vidi zadnje faze židovske izolacije i neminovni put Židova u produkcioni proces: fabrike, rudnike, petrolejska polja.

Židov bez novaca bio je dosada bednik, on treba da postane klasno određeni borac, treba da bude vojnik u frontu proletarijata. To je njegova sudbina. I što pre pođem tim putem biće kraće njegovo stradanje.

Akter u obnovi društva, on će svojim odličnim svojstvima pripomoći unapređenju vrednota. Održavanje dosadanjih sitnih pozicija nije moguće, radi se o celini.

A onda će i malim i velikim »Arijcima« preostati samo mačji repovi. M. K. N.

POVODOM NAPADAJA NA Dra MILU BUDAKA.

Ovdašnji literarni mjesečnik »Književnik« donaša povodom barbarskog napadaja na zagrebačkog advokata i književnika Dra Milu Budaka na uvodnom mjestu svog srpanjskog broja njegovu sliku i slijedeći protest:

»7 lipnja o. g. napadnut je u najprometnijoj zagrebačkoj ulici, Ilici, Dr. Mile Budak, odvjetnik i hrvatski književnik, autor zbirke pripovjesti »Pod gorom« i romana »Na ponorima«. Napadnut je upravo u momentu kada je htio da uđe u svoj stan. Tri mračna tipa prišuljali su se herojski iza leđa neoboružanom čovjeku i oborili su ga teški mbatinama na zemlju opalivši na njega i hitac iz revolvera, koji na svu sreću nije pogodio. U teškom stanju prevežen je Dr. Budak u sanatorij gdje je neko vrijeme lebdio između života i smrti. Ali zahvajujući svojoj snažnoj konstrukciji ostao je na životu i nalazi se na putu oporavka. Čitava naša poštena javnost reagirala je sa gnjušanjem i ogorčenjem na ovaj podmukli i kukavički napadaj mračnjaka na čovjeka koji je svojim javnim radom i svojim ličnim kvalitetama, stekao opće simpatije. Pridružujemo se ovoj izrazu općeg ogorčenja protiv kriminalnih metoda ... ćenih najamnika . . .«

S ovim protestom »Književnika« potpuno se s žemo.

Uredništvo Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III. — Uprava: Zagreb, Ilica 55/I.
Vlasnik: Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovori urednik: Dr. Božidar Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara Dragutin Beker, Zagreb, Preradovićeva ul. 32. – Za tiskaru odgovara Dragutin Beker, Jagodnjak 1

Digitized by Google

Tražite
svuda
UNION
Čokoladu
Bombone
Karamele

Zagrebačka
DIONIČKA PIVOVARA
I TVORNICA SLADA
Podružnice: Sisak i Karlovac

Preporučuje svoja
priznato najbolja
= piva =

TELEFON BROJ 4090, 4091 i 6186
BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB
ŽELJEZNIČKA STANICA: ZAGREB-SAVA

Prošla godišta „Socijalne Misli"
uz pogodovne cijene

Godište II (1929) . . . . . 50·— Din
Godište III (1930) . . . . . 50·— Din
Godište IV (1931) . . . . . 50·— Din

Ko uzme **sva tri** godišta dobiva ih uz cijenu od
120·— dinara

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. ▪ 25. SEPTEMBRA 1932.

Cijena ovom dvobroju Din 8·--

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Protiv imperijalizma i rata.
Mirko Kus-Nikolajev: Uspon naše kulture.
Dr. Božidar Adžija: Hitlerova Njemačka.
Drba: Britanski imperium i konferencija u Ottawi.
Milivoj Magdić: Radnički teatar.
Vladimir Majer: Novinari pred upitnikom.
Milivoj Magdić: Novi roman M. Krleže.
Ivan Malozemov: Nova arhitektura
Dr. Božidar Adžija: Maksim Gorki.
M. Gorki mladim književnicima.
Upton Sinclair: Walt Whitman
Ante Dean: Antene titraju.
Ivan Vuk: Kažnjeni anđeo.
Knjige: Slobodan Ž. Vidaković: »Naši socijalni problemi«.
Biblioteka »Budućnost«.

BR. 9-10

UREDNIK DR. BOŽIDAR ADŽIJA

Digitized by Google

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 9-10 ZAGREB, 25 SEPTEMBRA 1932 GODINA V

Protiv imperijalizma i rata

U pripremnom odboru za veliki međunarodni kongres protiv rata i imperijalizma, zakazan krajem prošlog mjeseca, nalaze se Romain Rolland, Theodor Dreiser, John Dos Passos, Sen Katayama, Gđa Sun Yat Sen, Upton Sinclair, Albert Einstein, Heinrich Mann, Henri Barbusse, Bertrand Russel, Havelock Ellis, Victor Margueritte, Frans Masereel, Maksim Gorki, Karl Kraus, Grof Michael Karoly i dr. Ovaj kongres, koji ima značenje stvarne i aktivne borbe za mir, protiv imperijalizma uopće i japanske agresivnosti prema Sovjetskoj Rusiji i Kini, pozdravljen je od nekoliko hiljada intelektualaca sviju naroda.

Ni mi ovog puta nismo zaostali. U posljednji čas poslato je Pripremnom odboru pismo sa potpisima književnika, umjetnika i publicista iz cijele države. I redakcija »Socijalne Misli« dobila je od H. Barbusse-a obavjest o toj velikoj međunarodnoj manifestaciji za mir, koja se je održala dne 28. pr. mj. u Amsterdamu. Poslano pismo glasi:

»Potpisani intelektualni radnici Jugoslavije – sjećajući se grozota prošlog rata, jedanaest milijona nedužnih žrtava i uništenih materijalnih dobara, ujedinjeni u jednoj misli i želeći da se u budućnosti onemogući svaki rat među narodima – pozdravljaju najtoplije vašu akciju, smatrajući svaki uspjeh Kongresa, koji ste organizovali, kao put prema jednom boljem društvu.«

Zagreb, Beograd, Ljubljana,
augusta 1932.

Adamić Louis, Adžija Božidar dr., Albrecht Fran, Augustinčić Antun, Bihaly Pavle, Bogdanović Milan, Cankar Izidor, Carević B. Miloš, Cesarec August, Cesarić Dobriša, Čengić Husnija, Delak Ferdo, Durman Milan, Feller Marian, Frol Ivo, Galogaža Stevan, Gligorić Velibor, Golia Pavel, Grdan Vinko, Grgošević Zlatko, Gussich Dora, Hegedušić Krsto, Ibler Drago, Isaković Dragomir Dr., Kašanin Milan, Kikić Hasan, Kirin Srećko, Kljaković Joza, Klopčić Mile, Kojić Branko Dr., Kozak Juš, Kreft Bratko, Krklec Gustav, Kulundžić Josip, Kus-Nikolajev M. Dr., Maksimović Desanka, Markovac Pavao Dr., Melik Anton, Mrzel L., Mujadžić Omer, Nazor Vladimir, Pahor Jože, Pallavicini Petar, Planić Stjepan, Podhorski R. Dr., Popović Jovan, Postružnik Oton, Radauš Vanja, Ravnikar Ljubo, Stefanović Svetislav Dr., Strozzi Tito, Šimunović Dinko, Tiljak Gjuro, Tompa Kamilo, Velzek Ante, Vidmar Josip, Vilović Đuro, Vodnik France, Vranešić Đuro Dr., Winterhalter Vilko, Župančić Oton, Luka Perković, Novak Simić, Ivo Režek, Dr. Ante Bonifačić, Dr. Ivan Esih, Derviš Hadžioman, Milostislav Bartulica, Dr. Mile Budak, Blaž Jurišić, Stanislav Šimić, Dr. Nikola Andrić, Drag. Tadijanović, Dr. Sl. Batušić, Br. Livadić, Tone Seliškar, Bogo Teply, Ivan Vuk, Golouh, Tone Čufar, Kozar, A. Čulkovski, R. Zogović, R. Vuković, St. Mitrović, J. Đonović, Đorđe Lopičić, A. R. Boglić, Dr. J. Čelar, Dr. B, Gavella, Dr. J. Hergešić, Ignjat Job, I. Knežić, Milan Begović, Pjer Križanić, M. Kujačić, Dr. A. Ramljak, I. Tijardović, B. Resimić.

IZLAZIMO I OVOG PUTA KAO DVOBROJ (SEPTEMBAR–OKTOBAR), JER REDOVITI BROJ ZA SEPTEMBAR NIJE MOGAO IZAĆI IZ IZVANREDAKCIJSKIH RAZLOGA.

*

»SOCIJALNA MISAO« U DANAŠNJIM NAŠIM PRILIKAMA IMA DA SAVLADAVA VELIKE POTEŠKOĆE I ZAPREKE, KOJE U SVAKOM POGLEDU OTEŠČAVAJU NJEZINO IZLAŽENJE. STOGA JE DUŽNOST SVAKOG NAŠEG PRETPLATNIKA I PRIJATELJA, DA JOJ REDOVITOM UPLATOM PRETPLATE BAR U TOM POGLEDU NE ČINE POTEŠKOĆE.

Digitized by Google

Mirko Kus-Nikolajev:

Uspon naše kulture

Karl A. Wittfogel, odlični proleterski kulturni radnik, označio je tri faze kroz koje prolazi duhovni razvoj modernoga proletarijata prema nauci građanskog društva. Te tri faze se mogu u celosti primeniti i na odnos radničke klase prema opštim kulturnim zasadama današnjeg društva.

U doba p r v e faze je radnička klasa potpuno ovisna o idejama građanske inteligencije i ujedno je u to doba socijalno-ekonomski najslabija i potpuno neorganizovana. D r u g a faza je vreme u kojem se proletarijat socijalno i duhovno oslobađa upliva građanstva. Ova faza je veoma ratoborna i proletarijat otklanja sve što je u vezi sa građanskom kulturom. U t r e ć o j fazi dolazi proletarijat do potpune socijalne i duhovne snage.

Treća faza je istom faza potpune aktivnosti, svesne kritičnosti i jasnog saznanja o oblicima i sadržini kulture, koju se nastoji ostvariti. Ta faza je konstruktivna i ofanzivna i u toj fazi proletarijat nastupa kao samostalni stvaralac. Osim u jednom slučaju proletarijat se danas pretežno nalazi u drugoj fazi a vrlo često i u prvoj fazi klasno-kulturnog kretanja.[1])

Jasno je, da je prema tim fazama i kulturni izraz proletarijata različit. Ako pustimo po strani prvu fazu u kojoj proletarijat još ne nalazi adekvatni kulturni izraz svom neodređenom socijalnom stremljenju onda u drugoj i trećoj fazi nalazimo dva karakteristična oblika pod kojima se proleterski kulturni izraz bori za svoju afirmaciju.

Mi se ne zanašamo za ideje opšteljudske kulture. Svaka kultura je izrasla pod određenim socijalnim prilikama, koji su proisticali iz okvira produkcionih odnosa. Svaka klasa je sebi osigurala i svoj kulturni prestiž, kojim je uplivisala na uže i šire krugove naroda.

Vrelo iz koga proleterska kultura crpe svoje energije je kolektiv. On je odlučni faktor i ne samo to, on je delotvorna snaga, koja već danas stvara. Onim časom kada je nastao u novom kapitalističkom produkcijonom procesu on je u sebi nosio sve klice za bujan i intenzivan život. Koje delotvorne snage uopšte izbacuje produkcijoni proces uči nas dijalektički materijalizam. On nas ujedno uči i da razumevamo delotvorne snage kolektiva i njegove progresivne prodorne snage.

Kolektiv kao delotvorna snaga gomila nastao je pod određenim produkcionim odnosima i postao nosilac pozitivnih kvaliteta mase i njihove stvaralačke snage. Pre kapitalizma su mase bezimene, neodređene: njihovo dejstvo je eruptivno a značenje povremeno. Kolektiv znači disciplinovana stvaralačka volja zajednice.

Pitanje je naravno kako se delotvorna snaga kolektiva izražava. U svakoj fazi je taj izraz drugačiji. Odlično nam to prikazuje razvoj proleterske literature, tog snažnog oružja u rukama radnika. U prvoj fazi o kakvom kolektivnom izrazu ne može biti ni govora. Literatura je socijalno-lirska, sentimentalna i plačljiva. Orijentacija pisca je malograđanska i individualistička. Nalazimo samo neku »dolinu suza« po kojoj se kreću proklete sene stradaoca za koje nema spasa. Socijalni pesimizam, pasivnost, socijalna i duhovna neodređenost to su oznake prve faze proleterskog kulturnog života. One potpuno odgovaraju socijalno-ekonomskom stanju radništva i njegovoj neorganizovanosti.

U svojim dobrim danima tačno je primetio Emil Vandervelde: »Većina dela, koja se olako krste kao socijalistička umetnost više su izraz nesigurnog humanizma ogorčenih intelektualaca nego sadržajna misao radničke klase. Ona mogu biti inspirisana od naroda ali u glavnom nisu stvorena za narod«.

U prvoj fazi ne samo, da je proletarijat ovisan o idejama građanske inteligencije nego su i pretstavnici te inteligencije, ukoliko su deklasirani, vodeći kulturni faktori radništva. I ukoliko su progresivni ili »revolucionarni« to njihova delatnost stvarno nije proleterska nego antiburžoaska. Oni jesu i ostaju individualisti: ni duhovni ni socijalni kontakt sa radništvom nije i ne može biti postignut. Usled toga su veoma često kočnica razvoju proletarijata jer njihova deklasiranost vodi do rezignacije, pesimizmna i bolećivosti. U fazi zbijanja proletarijata intelektualci više nisu opasni: ili su sami već izrasli iz jedne proletarizovane sredine ili ih snaga klasne tvrdoće naskoro iskapča iz njihovog egocentrizma.[2])

U toj fazi zbijanja nastaje i jako bujanje kulturnog života proletarijata. Njegova socijalna povezanost, jasno određeni cilj i aktivitet ispoljuju se vidno u ratobornosti, kojom je sada obeležena proleterska kultura. U književnosti i umetnosti se proletarijat afirmira kao pozitivna vrednota a kolektiv kao pokretna snaga dolazi do jasnog izraza. George Grosz dovikuje razasutim čudacima pera i kista: »Razumite, ova je masa, koja radi na organizaciji sveta! Ne vi!«

---

[1]) Karakteristični primeri za prvu fazu su na pr. odnosi proletarijata naprama pacifizmu. U tom pitanju se proletarijat potpuno nalazi pod idejnom sugestijom građanskih pacifista, služi se njihovom frazeologijom i solidariše se njihovim programskim parolama. Slično je i sa apstinentskim pokretom. I tu se prihvaća građanska parola bez obzira na to, da je alkoholizam (kao i prostitucija) socijalna pojava ovisna o privrednim odnosima i da se njegovom pobijanju ne može pristupiti individualnom akcijom nego kolektivnim uklanjanjem uslova, koji ga stvaraju. Ne sme se pustiti iz vida, da je alkoholna industrija jedna važna privredna grana, koju se ne može anketama rezati.

[2]) Osim retkih iznimaka nalazi se i naša t. zv. socijalna književnost u ovoj prvoj fazi. Nameštеni verbalizam ne može pokriti malograđansku i individualističku duhovnost pisca. Uostalom i uobičajena oznaka »socijalne« književnosti je netačna. Što uopće znači »socijalna« književnost? I najreakcionarnija književnost može pod izvesnim uslovima biti socijalna t. j. ako društveni sklop uzima kao celinu. Ako se socijalni i duhovni svet analogno posmatraju onda logično postoji samo proleterska književnost kao suprotnost građanskoj.

Digitized by Google

Kolikogod je proleterska kultura aktivna ona se u toj fazi još nalazi u defanzivi. Ona je doduše beskompromisna i radikalno se emancipuje od svakog stranog duhovnog upliva ali produkcijona baza na kojoj se razvija ne omogućuje joj potpuni prelaz u ofanzivu i stvaralačku samostalnost. Okvir u kojem se razvija određuje njene forme i njen izraz ali ta uslovljenost ne zadire u osnove nazora na život i svet, koji je već potpuno izgrađen. Kulturni tip proletarijata je već izrađen, samo je njegova manifestacija vezana uz vanjske uslove. U književnosti prevladava analiza i kritika: U. Sinclair, J. Dos Passos, E. Glaeser, H. Barbusse itd. Na mesto etičkog protesta dolazi socijalni. Socijalni optimizam je zaključna reč.

U fazi potpune socijalne i duhovne snage proletarijata dolazi i u celom kulturnom životu do izraza potpuna samostalnost, konstruktivnost i sinteza. Pretstavnici te konstruktivnosti u literaturi jesu: Stavski, Panferov, Glatkov itd. Proleterska kultura stoji potpuno u službi radničke klase, ona s njom surađuje na izgradnji društva.

Književna i umetnička komponenta kulture je elastična i podatljiva, na njoj se razmerno lako i jasno zapažaju uplivi društvenih odnosa i poremećenja. Mnogo je komplikovanije pitanje nauke kao kulturnog faktora, napose u odnosu prema proletarijatu. Najkašnje i najteže se proletarijat emancipovao građanske nauke. Naravno na područjima gde je probojna snaga marksizma bila najveća kao na polju ekonomije, sociologije pa istorije, filozofije, moralne teorije itd. proletarijat je poodavno izgradio svoje naučne vrednote. Sporiji je bio tempo kod nauka gde se u prvi mah nije videla klasna baza i klasni karakter i gde se govorilo o »objektivnim« faktima nauke. To u prvom redu vredi za prirodne nauke i njena najbliža granična područja: psihologiju, antropologiju, rasnu biologiju itd. Nema sumnje da u prirodi postoje činjenice koje su »besklasne«. Ali to nije bitno, bitno je i z l a g a n j e tih činjenica a pogotovu njihova praktična primena. Tu klasni karakter nauke jasno dolazi do izražaja. I onda se ne sme pustiti iz vida kako su se često građanski naučenjaci zaprepastili pred svojom sopstvenom naučnom »hrabrošću« i požurili se, da zatrpaju logične konzekvencije svojih istraživanja ili su ih uopšte ostavili po strani. To je bila t. zv. »čista nauka«. Mnogim naučenjacima nije bilo uopšte omogućeno, da povuku konzekvencije iz svojih istraživanja: zadesila ih je materijalna i socijalna »smrt« ukoliko ne i fizička, kako je to bio slučaj sa bečkim naučenjakom P. Kammererom, koga je akademska klika naterala u smrt.

Naprama građanskoj nauci je stav proletarijata bio nekoć negativan. Danas proletarijat sabire iz građanske nauke one pozitivne elemente, koji mu služe u njegovoj kulturnoj borbi. On se danas jednako tako vešto služi biologijom kao i ekonomijom. Čisteći nauku od građansko-klasnih šlaka, njemu je uspelo da objektivna fakta uklopi u svoj kulturni uspon.[3]).

[3]) Velik broj građanskih prirodoznanaca kao Ernst Haeckel, Richard Semon, Hugo De Vries, Paul Kammerer itd. dali su svojim delima (često i protiv svoje volje) odlično oružje za pobijanje naučnog prestiža svoje sopstvene klase. Poznato je da je Haeckel bio omražen u redovima svojih klasno-naučnih drugova radi širokogrudnosti kojom je iznosio naučna fakta, koja ni u kojem slučaju nisu mogla konvenovati superiornom stavu građanske klase. P. Kammerera su oterali u smrt (onemogućujući mu karijeru i rad) jer je zastupao tezu da se stečena svojstva baštine na potomke, koja je oprečna bio-socijalnom stavu građanstva o superiornim odlikama privilegisanih slojeva. Biološku formulaciju za socijalnu superiornost buržoazije je dao A. Weismann i njegova škola.

Nije čudo, da je građanska klasa naročito favorizirala prirodne nauke. Bez obzira na njihovu praktičnu primenu u produkcijonom procesu (tehnika), one su trebale da dadnu i ideološku bazu za klasni prestiž (rasna biologija, antropo-sociologija, bio-sociologija, politička antropologija itd.). Izgledalo je u prvi mah, da će prirodne nauke ostati domena građanske klase. I zaista u prvoj fazi neorganizovanog proleterskog kulturnog života prirodne nauke unose u same radničke redove priličnu zabunu (Büchner, Moleschott i dr.). U drugoj fazi već proletarijat istupa kritički prema prirodnim naukama i nastoji, kako smo spomenuli, da se sam služi njihovim pozitivnim zasadama. Već je Karl Kautsky opredelio stav naučnog socijalizma naprama prirodnim naukama, dok se Cunow izdašno služio primenom etnologije (antropologije) u formuliranju razvoja ljudskog društva. Samostalna socijalno-ekonomska baza pokazuje u trećoj razvojnoj fazi kulturnog života proletarijata i samostalni karakter prirodnih nauka t. j. njihovu sadržajnu neodvisnost od strukture, koju je imala u vreme dominantnog upliva građanstva (slučaj fiziologa Pavlova). Ne radi se ovde o bitnosti prirodnih nauka nego samo o njihovoj primeni, koju je građanstvo znalo uplesti u svoje opšte shvatanje sveta i života. Time je i jasno bio označen dosadanji klasni karakter nauke u celosti a prirodnih nauka napose.

Građanska klasa je manje posvećivala pažnje duhovnim naukama i ako su one po svojoj sadržini bile daleko više pod uplivom građanske ideologije. Duhovne nauke služile su jedino kao manifesti kulturnog prestiža ali nisu bile vezane sa produkcijonim procesom kao prirodne nauke. Zato se u prirodnim naukama jasno pokazivala jedinstvena tendenca u njihovom razvoju dok su duhovne nauke (na pr. filozofija) pokazivale neorganizovano šarenilo u bezbroju svojih škola, pravaca i sistema. Proletarijat nije ni posvećivao pažnju tim šarenim draperijama i ukrasima kulturnog života građanstva. Građanska filozofija je u redovima proletarijata retko kada izazvala bilo kakvu reakciju. Osim Kanta i parole »Natrag Kantu!« (Bernstein, Vorländer itd.) jedino su među teoretičarima naučnog socijalizma izazvali življe diskusije Mach (Fr. Adler itd.) i Avenarius (Bogdanov, Stjepanov itd.). Svi ostali »izmi« savremene građanske filozofije pokazali su toliku beznačajnost i sterilnost, da nisu mogli izazvati ni kritiku. Filozofija, kao i duhovne nauke uopšte, pokazuju na sebi sve tragove dekadanse i raspadanja svoje socijalne sredine.

Prema socijalnim naukama je stav građanstva bio već unapred precizno određen. Njihova zadaća je bila, da formuliraju socijalne odnose i da utvrde antiproleterski stav. Isticanjem nekog socijal-reformizma, socijalne »harmonije«, socijalne superiornosti (sve una-

Digitized by Google

krst i popreko) pretstavnici socijalnih nauka bili su u stvari samo sladunjavi »sociološki« ili »ekonomski« komentari oporijim originalima industrijskog i bankarskog kapitala.

Na području socijalnih nauka je marksizam najpre došao do svog punog izražaja. I mi se potpuno saglasujemo sa mišlenjem K. A. Wittfogela: »Mi držimo marksizam za sociologiju budućnosti jer će doživljaj celokupnog produkcionog procesa, kako je dosuđen svakom članu društva odgojem i sudbinom života, omogućiti samo marksističku interpretaciju života. Samo ova marksistička interpretacija, naravno izgrađena i modificirana prema modificiranom socijalnom položaju – omogućiće iscrpnu, svrhovitu i preglednu interpretaciju pojedinačnih i celokupnih društvenih problema«.

Kulturni razvoj proletarijata uslovljen je odnosima socijalne sredine. U tom razvoju on prolazi izvesne faze u kojima određuje svoj stav naprama kulturnom životu onog milieua u kojem živi. Te faze kulturnog života su determinirane ali proletarijat može intenzitet njihovog pro- i preživljavanja pojačati. Ali uvek su socijalno-ekonomski momenti odlučni za obrazovanje kulturnog tipa proletarijata. Kulturni uspon je vezan sa socijalnom funkcijom radničke klase.

Ako bi hteli fiksirati kulturni tip našeg proletarijata onda bi ga postavili negde između prve i druge faze. Naš je proletarijat još socijalno-ekonomski veoma slab, u velikoj meri neorganizovan i veoma često ovisan o idejama građanske inteligencije. Ali ipak se sticajem ekonomskih prilika razvio izvestan otporniji organizovani kader proletarijata, kojemu uspeva da sprovodi svoju emancipaciju i da izgrađuje svoj stav. Kulturni život se javlja, iako ni izdaleka onako intenzivan kakav bi mogao da bude. Elementi prve faze su još prejaki, naročito je upadna malograđanska i individualistička nota, koja je na jednoj strani rezultat malograđanskih ostataka u samom proletarijatu a s druge je strane unose još prilično individualistički orijentirani deklasirani intelektualci. Jasno je da će se i kod nas ova prva faza jedared potpuno preživeti i da će se ti ostaci ukloniti. I kulturna delatnost u našem proletarijatu treba u prvom redu da što pre pređe most do druge faze i da živom aktivnošću produlji svoj rad na kulturnoj emancipaciji. To je jedan od puteva do socijalne i duhovne samostalnosti.

Dr. Božidar Adžija.

Hitlerova Njemačka*)

I.

Površnom posmatraču događaja u Njemačkoj izgleda kao da je 20 juli ove godine, kad je von Papen protjerao pruske ministre i ostale visoke državne funkcijonere sa njihovih fotelja, te jedan dio njih otpremio onkraj brave, a na njihova mjesta postavio svoje komesare, kao da je, dakle, to historijski datum za pad njemačke demokracije. Ne, demokraciji je u Njemačkoj već davno počelo zvoniti mrtvačko zvono, koje je – kao što, nažalost, nije – svim revolucijonarnim elementima trebalo da bude bojna trublja! Ne osvrćući se na starije režime, već je Brüningova vlada u svojoj biti značila gotovo stopostotnu pobjedu reakcije nad demokracijom. Već Brüning je uveo diktaturu svojim naredbama od nužde, a parlamenat, koji u stvari već davno nije riješavao važnije državne poslove, ostavio je radi Evrope kao izvanjsku dekoraciju. Privrednu, a osobito financijsku krizu, Brüning nije znao riješiti, što više, stojeći potpuno u službi financijskog i industrijskog velikog kapitala, on ju je još više pogoršao. U političkom pogledu on je potpuno stajao pod uticajem Reichswehra i junkerskih veleposjednika. Time je on došao u posvemašnju unutarnju i izvanjsku izoliranost: i prama širokim slojevima naroda i prama čitavom inozemstvu. Brüning je bio maska nevidljive izakulisne nekolicine generala-političara i junkera veleposjednika, koji su već tada bili faktični gospodari Njemačke.

Kolikogod je Brüning kao građanski političar bio bistar i pronicav ipak se je prevario kad je u javnim i tajnim pregovorima s Hitlerom računao, da će on za sebe moći da izrabi Hitlerov pokret, a preko Grönera, svog vojnog ministra, da će uz pomoć Reichswehra da zadrži situaciju u svojim rukama. Prevario se je, jer nije računao sa zmijom, koju je na vlastitim grudima odgajao. Ta ga je zmija, razumije se, sa znanjem i blagoslovom samog Hindenburga, ugrizla; on umire, a s njim i zadnja dekoracija davno već samo prividne demokracije. Ta zmija – berlinski Herrenklub sa svojim tajanstvenim gospodarom nekim Wolfom - postavlja na upravu zemlje otvorenu diktatorsku vladu barona Papena i generala Schleichera. Može biti paradoksalno, ali je istinito, da je nova vlada našla čvršći i povoljniji teren, nego Brüningova; i prama unutri i prama vani: Hitler je bio s njom zadovoljan, jer mu je pružala slobodnije ruke i kretanje posebice uoči predstojećih parlamentarnih izbora; a prama vani je Papen kao izričiti frankofil mnogo okretniji nego anglofil Brüning, a Schleicher kao vojnik i diplomat pokazuje već danas svoje namjere u smjeru dobrih odnosa sa Moskvom.

Ta je politička situacija Njemačke u onom kratkom razdoblju od dolaska Papenove vlade do parlamentarnih izbora (1. augusta) ispun-

*) Ovaj je članak pisan prije dva mjeseca, ali u svojim glavnim konstatacijama nije ni najmanje izgubio na aktuelnosti.

Digitized by Google

njena mnoštvom najsurovijih zločina i umorstava počinjenih od Hitlerovaca na socijalistima i komunistima. Prolazite li ulicama kojegod njemačkog grada začuditi će vas česta zvonjava i trublja velikih automobila slična onim vatrogasne straže, ali na vaše pitanje doznati ćete, da to nije vatrogasna straža, već autobus sa »Schupo« (t. zv. Überfallkommando) koji gradskim ulicama mahnito juri kao da će zakasniti, da negdje ugasi koji ljudski život.

Nekoliko dana pred same izbore prošao sam kroz nekoliko gradova, varoši i sela Njemačke. Sve je bilo poplavljeno Hitlerovim izbornim plakatima i slikama, a iz velikih i pompoznih priprema izbornih skupština moglo se je prosuditi kako je njemačka teška industrija i junkerski veleposjed bila širokih rukava u opskrbljivanju Hitlerova pokreta financijskim sredstvima. Na selima su prozori svake i najsiromašnije seoske kuće okićeni zastavicama s hakenkrajclerskim znakom, te zastavice nisu manjkale ni na seoskim smetištima kao ostaci dječjih igara; po glavnim ulicama u gradovima ista pojava, dok je sva periferija bila u crvenim znakovima socijalista i komunista. Knjižare - izim čisto radničkih - ispunjene su monarhističko-hitlerovskom literaturom: nekadanja ohola njemačka naučna literatura kapitulirala je pred glupošću i drskošću te brošurske literature. Još jedna sitnica karakteristična za prosječnog Njemca: kao što su nekoć poznati Vilimovi brci bili mjerodavni za modu, tako danas njemački malograđanin nosi engleski postrižene brke, kosu ulizanu i kroz nju brižljivo napravljen puteljak.

II.

Hitler i njegov pokret.

Njemački malograđanin, koji je do jučer vrludao, nezadovoljan politički, socijalno i ekonomski, našao je bar privremeno smirenje u Hitlerovom pokretu. On smatra Hitlera političkim i rasnim predstavnikom čistokrvnog Nijemca i traži mu oca u Fridrihu Velikom, Wagneru ili Nietzsche-u. U službi tog najnovijeg kulta milijona prosječnih Nijemaca vjerno je stajao i jedan dio njemačke nauke tražeći njemačkog Rassenmenscha i otkrivajući nepatvorenu Germaniu; a ista nauka stavila je na raspolaganje danas Hitlerovoj »ideji« čitavu vojsku mlađih naučenjaka, koji svojim literarnim produktima hrane i odgajaju njemačkog malograđanina.

Iz kojih se redova regrutira Hitlerov pokret?

Prvo mu je vrelo birokracija svih vrsta, kategorija i položaja. Hitler je namjerno i vještački gurao činovništvo u političku izolaciju proglašujući, da činovnik ima da služi državi i da se ne miješa u političko-stranački život. Time je ponovno oživljena činovnička kasta, država u državi, koja je po svom položaju siguran oslon svake reakcije. Drugi je izvor živog materijala za svoj pokret Hitler našao u malim obrtnicima i zanatlijama. Ovaj je stalež uvijek radikalno raspoložen, voli borbene fraze, protestne skupštine, uživa u vanjskim znakovima organizacije i discipline, imponira mu uniforma, konspiratorski sastanci na kojima se dijele zapovjedi tajnog i nevidljivog vodstva. Pridodamo li još vjeru u povoljno riješenje njihovog kritičnog ekonomskog položaja, koje ima da donese nabujali, veliki Hitlerov pokret, onda nam je razumljivo, da je taj pokret u njemačkom zanatliji i obrtniku našao najoduševljenije pristaše. Nadalje njemačko selo, koje također proživljava neobično tešku krizu i svoj spas očekuje od inflacije, također je dalo Hitleru veliki broj glasačkih mašina. Konačno jedan dio proletarijata, stjeran bijedom i neuposlenošću, našao je u Hitlerovom pokretu uhljebljenje kao plaćeni kombatant i pretorijanac, inače je bez ikakvih prava i bez ikakve idejnog i organizacijonog uticaja na pokret.

Dosad nabrojani izvori živog materijala sačinjavaju kvantitet Hitlerova pokreta- dok mu je »kvalitet«, za koji on radi: teška industrija, junkerski veleposjednici i hohenzollernski princevi.

U čemu je dakle Hitlerova podvala i prevara? Već u samom nazivu stranke, pa kroz čitav program. Stranka se zove socijalistička i radnička, a glavni su joj stupovi baroni, junkeri i generali; jedan je od njezinih poslanika princ August Hohenzollern, sin kajzera Vilima; stranku finansiraju vojvoda Koburg-Gotha i princ von Lippe; stranački su funkcijoneri general von Litzmann, general zu Epp, grof Eulenburg, general grof von der Goltz; veliki industrijski magnati, a među njima u prvom redu reprezentant najvećeg industrijskog koncerna Herr von Thyssen, stranački su pokrovitelji.

Dok je jedna od najglavnijih tačaka stranačkog programa uspostava reda i mira u zemlji, dotle se baš nakon ojačanja Hitlerova pokreta dnevno povećava broj zločina i umorstava u tolikoj mjeri, da je Njemačka u tom pogledu već prestigla južno-američke države.

Hitlerova je prevara i demagogija osobito vidljiva u privrednim pitanjima njegova programa. Tako je on na pr. izradio posebni poljoprivredni program, u kojem zastupa i traži autarkiju, visoke cijene žitarica, a siromašnim zemljoradnicima i poljoprivrednim radnicima obećaje davanje zemlje putem kolonizacije. Istodobno dok to obećaje on stoji u najintimnijoj vezi sa junkerskim veleposjednicima i na izričiti upit njihova predstavnika kneza Eulenburga izjavljuje, da on nije nikada ni pomišljao na ekspropriaciju veleposjeda i na njihovu razdiobu siro-

Digitized by Google

mašnim zemljoradnicima; a ukoliko je govorio o kolonizaciji njegova će se akcija prostirati samo izvan granica njemačke države, osobito u baltičkim zemljama, Poljskoj i Rusiji. Nadalje Hitler i njegovi ljudi u gradovima pred radnicima radikalno govore protiv financijskog kapitala, traže podržavljenje banaka, zapljenu nepravednih profita teške industrije, kontrolu proizvodnje i prodaje; a kad kapitalisti svih vrsta i fela, uznemireni ovakovom agitacijom hitlerovaca, traže od samog Hitlera razjašnjenje, on ih umiruje vrlo karakterističnim riječima kao n. pr.: »kapitalisti, koji sa strahom slušaju naše narodno-socijalističke planove, neka se ne uznemiruju, jer ti planovi neće i ne mogu biti tako brzo realizirani!« Hitlerovo stanovište prama sindikalnim radničkim klasnim organizacijama, kojima je on pod geslom »Hib!«, t. j. »Hinein in die Betriebe, da srušimo marksizam!«, najavio oštru borbu, – osobito konvenira kapitalistima . . .

Jednom riječi: čitav Hitlerov program, politički, izvanjsko-politički, privredni i socijalni, upravo vrvi kontradikcijama, nemogućnosti realizacije i zločinačkom demagogijom, i kad bi bila normalna vremena prava bi sreća bila, da on čim prije dođe na upravu zemlje, jer bi to bio najjednostavniji i najbrži put, da se on sam u svojoj prevari uguši. Ali današnja je faktična situacija sasma drugčija: Hitler ne brine, da na vlast dođe ustavnim i parlamentarnim sredstvima, on hoće da vlast ugrabi nasilno, da vlada bez naroda i protiv njega, i u takvoj situaciji ne boli njega glava za to je li njegov program, koji je on obećao provesti, istinit ili lažan, provediv ili neprovediv.

A što ima da čini njemačka radnička klasa uoči takove situacije?

Proletarijat i njegova zadaća.

Razumije se: dolazi u obzir samo proletarijat organizovan u klasnom radničkom pokretu (socijalna demokracija i komunistička stranka). Ne može se mimoići, a da se ne istakne, da su obe stranke počinjale do sada teške i sudbonosne griješke. Te su griješke tako velike i teške, da su ne samo skrivile, da radnička klasa nije gospodar situacije, a u 13-godišnjem životu njemačke republike bilo je za to nekoliko podesnih momenata, već u tim griješkama treba tražiti jedan od važnih razloga današnjeg triumfa reakcije.

Često sudjelovanje u vlasti sa liberalnom, a i reakcijonarnom buržoazijom, upravo je petrificiralo njemačku socijalnu demokraciju, utuklo je njezinu elastičnost, borbenost i energiju tako da se je ona laglje prilagođivala tradiciji birokracije, kojom je bila opkoljena, nego i najmanjem programatskom postulatu socijalizma. Respekt i poštovanje k starim ratom i poratnim prilikama iscrpljenim vođama, koji još i danas zauzimlju sva važnija mjesta, spriječili su i stranci i sindikatima, da svoje kormilo dadu u ruke mlađim i energičnijim elementima, kojima bi socijalistički program bio prva i najvažnija stvar. Dok je proleterska omladina bila prepuštena svakovrsnoj demagogiji, dotle je stranka teško bolovala od senilnosti. Nije ni čudo, da je u svojoj senilnosti njemačka socijalna demokracija počinila one svoje dvije najteže griješke: glasovanje za ratne brodove i biranje carskog maršala Hindenburga predsjednikom republike. Svojom težinom ove se griješke niti najmanje ne razlikuju od one iz godine 1914.

A zar su manje griješke počinili njemački komunisti?! Čak što više njihove griješke i njihova taktika velikim su dijelom posredni i neposredni povod i uzrok mnogih griješaka socijalne demokracije. Knickerbocker u svojoj knjizi »Deutschland so oder so?« ispravno kaže, da su komunisti mrzili socijalne demokrate više nego kapitaliste, potkopavali su njihov autoritet najgorim klevetama i tako direktno radili u korist zajedničkog neprijatelja. Sjetimo se samo koliko su puta njemački komunisti u parlamentu stajali uz bok i glasovali sa najdesnijom reakcijom, da napakoste socijalnoj demokraciji i da onemoguće koju njezinu, pa makar kako ispravnu i korisnu akciju.

Ima se zahvaliti zdravom instinktu njemačke radničke klase, njezinoj visokoj svijesti i disciplini, da je u odlučnom momentu spasila čast marksističkog socijalizma dajući kod zadnjih izbora svoje povjerenje i svoje glasove obim proleterskim strankama. Oko trinajst i po milijona proleterskih glasova predanih za socijalizam u znaku krvi i unakrsne borbe sa strane njemačke reakcije znače: riješenost njemačkog proletarijata na odlučnu borbu za stvar socijalizma, ali i opomenu svojim stranačkim vodstvima, da je kucnuo dvanajsti čas, da operu sa sebe ljage svojih dosadanjih teških grijeha. Klasnosvijesni njemački proletarijat, polažući u današnjoj vrlo teškoj i sudbonosnoj situaciji trinajst i po milijona svojih glasova u žare socijalne demokracije i komunista, nametnuo je tim dvjema strankama veliku odgovornost pred historijom i pred radničkom klasom čitavog svijeta. u spoznaji, da se krivnjom njemačke reakcije današnja situacija ne može više rješiti ustavnim putem, kao i u spoznaji, da nasuprot nepunih 14 milijona Hitlerovih neborbenih i konzervativnih malograđana i seljaka stoji 13 i pol milijona klasno-svjesnih radnika, koji »nemaju ništa da izgube, nego svoje okove«.

Digitized by Google

Drba:

Britanski imperium i konferencija u Ottavi

I.

Od 21. jula pa do blizu konca augusta održavala se je u Ottawi, glavnom mjestu Kanade, britanska imperijalna konferencija. Na konferenciji su učestvovale sve engleske savezne države: Australija, Novi Zeland, Irska, Južna Afrika, Kanada i Indija. Kolikogod je ova konferencija imala da bude važna i u pogledu međunarodnom, osobito u pogledu odnosa Engleske naprama Evropi, u toliko je ona imala u glavnom da riješi pitanja u odnosu između pojedinih dominijona s jedne strane i matere-zemlje (Engleske) s druge strane. Razumije se, da su to u prvom redu bili privredni problemi: pitanje trgovinskih odnosa, preferencijalnih carina i jedinstvene valute.

Padom laburističke vlade Engleska je napustila princip slobodne trgovine i poprimila princip protekcionizma ogradivši se jakim carinskim zidom prama ostalim državama. Prirodno je, da su te zaštitne carine imale lošeg odraza na engleski izvoz, koji je počeo slabiti i ona se našla primorana, da traži kompenzaciju u podizanju izvoza u svoje dominijone. Tomu je, eto, imala u prvom redu da posluži ottawska konferencija.

Veliki je i jak smjer u današnjoj Engleskoj, i u krilu same »narodne« vlade, koji bi htio, da te odnose i ta pitanja riješi u duhu imperijalističke nauke Josefa Chamberlaine-a, koju vjerno slijedi njegov sin Neville, današnji engleski ministar finansija. Imperijalističkim metodama htjelo bi se stvoriti jedinstveni, autarkični privredni teritorij britanski, koji bi postao monopoliziranom sferom eksploatacije engleske buržoazije. Radi toga isti taj smjer u svim kritičkim situacijama državo-pravnog i političkog odnosa prama dominijonima zagovara upotrebu vojničko-policijskih mjera i sredstava. Međutim, ne glas razuma, uviđavnosti ili poštene demokratske politike, već nemogućnost pritiska jačih sila ne dozvoljava da dođe ni do jačeg pokušaja sprovađanja ovakove politike.

Preostaje dakle samo put mirnog sporazuma između Engleske i njezinih dominijona. Ali i na tom putu materi-zemlji ne cvatu ruže. Privredni i politički razvoj tih dominijona osigurao im je već dosada u velikoj mjeri samostalnost i neovisnost; industrijalizacija je i u njima velikim koracima pokročila, a uporedo s njom i domaća, vlastita buržoazija, koja nikako nije voljna, da plodove kapitalističke eksploatacije prepusti engleskoj buržoaziji. To je stanje morala sama Engleska priznati već na imperijalnoj konferenciji godine 1926. i sankcijonirati ga godine 1931. t. zv. westminsterskim statutom. Tim je ona svoj neprirodni državni konglomerat još na neko vrijeme spasila. Osim toga treba imati u vidu, da su i pojedini dominijoni obzirom na njihovu privrednu strukturu međusobni konkurenti, čiji se interesi u mnogočem križaju i sukobljuju tako da ottawska konferencija i kod najboljeg uspjeha ne može riješiti problem prođe onih proizvoda, koje britansko carstvo kao cjelina mora više izvažati, nego dovažati (pšenica, vuna, juta). Taj se problem neda nikako riješiti starim uobičajenim sredstvima i sistemima buržoaske trgovinske politike.

Krivo je i netačno prikazivanje značenja ottawske konferencije kad se tvrdi, da preferencijalni ugovori i djelomična slobodna trgovina među pojedinim sastavnim dijelovima britanskog imperija znače ponovno navraćanje Engleske k slobodnoj trgovini, a time i k sređivanju prilika u međunarodnim privrednim odnosima. U tom će smjeru ottawska konferencija čovječanstvu malo donijeti koristi, jer ostaje i nadalje nepobitna činjenica: – pobjeda protekcionizma u Engleskoj. Nije paradoksalno ako se ustvrdi, da će ottawska konferencija u stanovitom smislu tu pobjedu još i pospješiti i učvrstiti. Besumnje, da će visoke zidine protekcijonističkih carina pospješiti i unutarnji kapitalistički razvoj: koncentracija kapitala, kao što je već obavljena u Njemačkoj i Sjevernoj Americi, biti će naredna ali ujedno i zadnja visokokapitalistička razvojna faza Engleske. Neminovna posljedica toga biće zaoštravanje klasnih suprotnosti i klasne borbe. Vidjeli smo, da su pokušaji za nekakvu harmoniju klasa već do sada propali.

U historijskom procesu čovječanstva ovaj je prelaz Engleske od liberalizma k protekcijonizmu od ogromnog značenja. Dijalektički posmatrano imamo ovu sliku: Liberalistički privredni sistem kao teza došao je u sukob sa protekcijonističkim sistemom kao antitezom. Uočimo li, da se u toj razvojnoj fazi (antitezi) zaoštravaju do maksimuma klasne suprotnosti i klasna borba onda će nam odmah biti jasno koji će socijalni faktor i kakav sistem izgraditi kao sintezu.

II.

Koji su rezultati ottawske konferencije? Sklopljeno je 12 bilateralnih ugovora, od kojih je 7 sklopila Engleska sa pojedinim dominijonima, dok su ostalih 5 ugovora sklopili dominijoni među sobom. Već ta sama činjenica, što je sklopljeno dvanajst ugovora, a nije uspjelo sklopiti jedan jedinstveni, slab je znak za sigurnost jedinstva i integriteta britanskog imperija. Kad još k tome pridodamo neke, na oko, manje

Digitized by Google

važnije pojave, kao: dugo trajanje konferencije, prekarna situacija engleske delegacije na konferenciji i za Englesku neugodne koncesije, koje je morala dati svojim dominijonima, – onda se integritet tog imperija ispoljuje na osobito labavim nogama. Nije pretjerana duhovita primjetba jednog engleskog novinskog izvjestitelja sa konferencije, koji je rekao »još jedna ovakova imperijska konferencija i biće konac imperija«.

U Ottawi sklopljeni ugovori za svjetsku su javnost doduše još tajna i biće poznati tek kad budu raspravljani u parlamentu, ali se ipak o njima sumarno zna, da znače malo i neznatno ublaživanje sistema zaštitnih carina unutar samog imperija, koje je ali kompenzirano – kako smo već gore rekli – pooštravanjem protekcijonizma naprama vani t. j. prama ostalim državama. To je u svjetsko-privrednom pogledu težak i sudbonosan rezultat ottawske konferencije.

Rezultat, koji će neminovno značiti pogoršavanje svjetskih privrednih i trgovinskih odnosa i koji će ujedno izazvati mnoge pogođene zemlje na represalije protiv Engleske, Tako će na pr. pod uticajem Kanade na taj način biti pooštren protekcionizam, da je njegova oštrica više nego jasno uperena protiv Sovjetske Rusije i Sjeverne Amerike. Nakon ovakovog postupka kakvu će političku, privrednu ili moralnu legitimaciju imati Engleska, da uzmogne na raznim međunarodnim konferencijam izigravati nekakvog arbitera i pomirljivog suca? Mac Donald izjavljujući svoje zadovoljstvo i radost nad ottawskim rezultatima uvjerio je i one još male ostatke engleske radničke javnosti, da on uistinu nema više ništa zajedničkog sa socijalizmom i radničkom stvari.

U svojoj primoranosti na davanje koncesija dominijonima išla je Engleska tako daleko, da se je obvezala uvesti visoke carine na import iz stranih zemalja pšenice, jaja, mliječnih proizvoda,mesa, voća itd., dok će nasuprot import istih tih predmeta iz dominijona biti bez carina, čak što više ako ti predmeti iz stranih zemalja na engleskom tržištu, i pored visokih carina, budu u cijenama konkurirali sa dominijonima, obvezuje se Engleska taj import potpuno zabraniti. To je u prvom redu upereno protiv Sovjetske Rusije i to u glavnom u pogledu importa drva i žita. Još je nekoliko takovih prisilnih koncesija i obaveza morala Engleska preuzeti prama svojim dominijonima, a sve sve skupa imati će to za posljedicu ogromno poskupljenje života u Engleskoj, što će, naravno, u prvom redu osjetiti široki radnički slojevi.

Zaključujući treba jasno istaknuti ovo: Ottawska konferencija britanskog imperija ne samo što nije u nijednom smjeru ublažila svjetsku privrednu krizu, već ju je nasuprot pogoršala pooštravajući sistem protekcijonizma, koji je jedan od vrlo važnih uzroka svjetske privredne krize. I ako danas i Engleska napušta liberalistički princip slobodne trgovine, gdje je on bio najdulje i najdublje zakorjenjen, a druge ga zemlje već davno napustiše, onda je više nego sigurno, da buduća svjetska konferencija, koja je projektirana za januar naredne godine, ne samo što neće imati nikakva pozitivnog rezultata, već će njezin razlaz značiti konačnu fazu svjetskog privrednog antagonizma i sukoba.

Milivoj Magdić.

Radnički teatar

Gostovanje radničkog teatra »Svobode« (»Malo kazalište« 13. kolovoza o. g.) bezuvjetno je događaj u našim prilikama. Događaj u prvom redu, jer se i opet potvrdilo, kako je smisao scene, da bude jedna tribina sa koje se gledaocima na naročiti način objavljuju (potrebama svjesne sredine) određene ideje. Događaj i zato, što se u konkretnom slučaju nije radilo o profesionalnom teatru, već o nastojanjima pripadnika najmlađe klase, da o težnjama i smjernicama svoga kolektiva progovore sa scene.

Kada bi nastojanja radničkog teatra »Svobode« bila uslovljena nekim drugim motivima, njihov bi scenski istup ostao bez naročitog značenja. Ono, što je tom istupu podalo to osobito značenje, nalazi se u apsolutnom primatu ideološkog. Sa scene su dolazile riječi, koje nisu strane svakidanjem životu sudionika ove izvedbe. Te se riječi korjene u njihovom dnevnom životu. Sudionici ove izvedbe nisu bili glumci. Bili su to ljudi, za koje ove riječi nisu imale značenje nekog teksta, da ih treba na ovaj ili onaj način izgovoriti (kao predmet jednog profesionalnog nastojanja). Ti ljudi došavši iz fabrike na scenu, nisu na sebe metnuli masku. Ostali su isti onakvi, kakvi stoje za mašinom, sa istim klasnim horizontom, sa istim nastojanjima. Pojavili su se na sceni, da manifestiraju za ideal svojega kolektiva.

Auditorij na koji su reflektirali nije onaj neke ekskluzivne publike. Auditorij je morao biti sastavljen od onih, pred kojima stoji isti ideal rečenog kolektiva. Svrha ovog teatra nije, da govori ljudima sa druge obale. Razgovor s tim ljudima ne vodi se sa scene. Potpuno su drugi uslovi za takav razgovor. Razgovor dviju strana, koje nemaju n i š t a zajedničkoga.

Tu smo imali posla sa teatrom, koji nam ne pruža »nobene laži in zraven, nič lepih besed in nobene hinovščine«. Zadaća je tog teatra, da gledaoci dođu do uvjerenja o jedino ispravnom putu, koji je označen na svršetku prikazane kolektivne drame o slugi Jerneju i njegovom traženju pravde sa riječima: »Ne bom prosil, nebom jokal, moja pravica je božja pravica; kar je sam ustanovil, ne bo razdiral, ker je govoril, ne bo tajil! Dolčnik je moj; ne klečim – stojim pred njim in tirjam!« Jer proleterska umjetnost nema neke apstraktne zadatke; – njena je zadaća, kao što je to jasno istaknuto u rezoluciji II. međunarodne konferencije proleterskih pisaca u tome, da ne bude drugo nego jedno od oružja borbe, koja se vodi. Prema tome se i smisao jednog ovakvog scenskog istupa mora tra-

Digitized by Google

žiti u tome, da odnosno stvaralačko djelo postaje dionikom oslobodilačke borbe svojeg kolektiva, pošto je zadaća proleterskog umjetnika objektivno duboko spoznanje stvarnosti i uticanje na istu sa ciljem njene radikalne preobrazbe. Proleterski umjetnik je neprekidno borac i sudionik borbe. Njegova umjetnost mora biti naskroz aktivna i djelotvorna.

Režiser Ferdo Delak priredio je poznatu Cankarovu novelu za scenu. Ta prerada nije uvjetovana samo scensko-tehničkim uslovima. Prvenstveno je vođena briga o ideološkoj strani. I zato je iz ove kolektivne drame (kao što ju je nazvao Delak) bilo izlučeno sve ono, što bi moglo zavesti na puteve »igranja« nekog teatra. Išlo se za tim, da svaki sudionik ovog kolektivnog istupa bude samo i jedino ono, što je i određeno svrhom ovakvog teatra: borac za određenu ideologiju.

I zato je kontakt između scene i auditorija bio savršen.

Dakako, da je i isključivo scenski uspjeh bio velik. Ali do toga je došlo samo baš isključivim ograničenjem ove teatarske grupe na ideološko. Bez toga nebi bilo ni scenskog uspjeha (ako je za nekoga i u ovom slučaju važno lučiti te dvije vrste uspjeha).

Tu se sada nameće jedno pitanje osnovne važnosti; pitanje, koje nam sve jače biva osvjetljeno kroz iskustvo petnaestgodišnje eksistencije najintenzivnijeg života proleterske klase. To je pitanje o opstojnosti samostalne proleterske kulture uopće, a naročito u sadanjem prelaznom perijodu. Za svakodnevnu praksu ovo je pitanje od neocjenjive važnosti.

Tim se pitanjem – svojevremeno – mnogo bavio Trocki. I kod nas su poznata njegova izlaganja o toj temi. Kako znamo on definira kulturu (uopće) kao »razvijen i u unutrašnjosti harmoničan sistem znanja i umjenja, u svim oblastima materijalnog i duhovnog stvaranja«. Buržoaska kultura je – prema njemu – rođena u saradnji buržoazije i njenih pronalazača (vođa, mislilaca i pjesnika). To da još više važi za proletarijat, kod kojega sve može nastati samo iz stvaralačkog samostalnog rada mase. Prema tome, da za »proletersku inteligenciju« (kako to naziva Trocki), nije zadatak u stvaranju jedne apstraktne nove kulture, jer za nju nema ni temelja već »konkretan kulturizam, a to znači sistematsko, plansko, i razumije se, kritičko prinašanje zaostalim masama najnužnijih elemenata već postojeće kulture«. Za Trockoga su izrazi kao »proleterska kultura» i »proleterska književnost« jako opasni, jer da oni budućnost kulture fiktivno tjeraju u uske okvire današnjice, falzificiraju perspektive, kvare proporcije, uništavaju razmjere i kultiviraju vrlo opasnu nadutost malih krugova. A naročito da je pogrješno buržoaskoj kulturi i umjetnosti s u p r o t s t a v l j a t i proletersku umjetnost i kulturu, koje uopće neće biti, pošto je proleterski režim prolazan. Nije pitanje u stvaranju proleterske kulture, već u stvaranju s o c i j a l i s t i č k e kulture, ali do toga da će doći, tek inaugracijom besklasnog društva.

Međutim tu je interesantno zabilježiti mišljenje Lunačarskoga o problemu proleterske kulture. To je mišljenje bilo izrečeno još prije nekoliko godina, kada se još nije raspolagalo sa činjenicama, koje bacaju danas već prilično jasnu svjetlost na ovaj problem. On kaže: »Kultura borbenog proletarijata oštro je obilježena kao klasna kultura, koja se podiže na borbi, po svom tipu romantična kultura, u kojoj intenzivno podcrtavana sadržina prevladava formu, pošto ne dostaje vremena, da se dovoljno pobrine za određenu i savršenu formu ove burne i tragične sadržine«. Gledanje Trockoga, ma da na prvi pogled ispravno, u praksi je dovodilo do vrlo čudnih rezultata (no do toga je s vremenom došlo i u čitavoj praksi Trockoga, u što se ovdje nije moguće upuštati).

Tek na književničkoj konferenciji u Harkovu postavljeno je jedno jasno gledište o toj stvari. Ovdje je postavljeno pitanje, da li (uz naravnu pretpostavku, da tek pobjeda socijalizma stvara preduslove za neograničeni razvitak proleterske kulture) već i u epohi imperijalizma (kao posljednjoj etapi u kapitalizmu) s t v a r a p r o l e t a r i j a t j e d n u k u l t u r u, k o j a s l u ž i n j e g o v i m c i l j e v i m a. I konferencija je naglasila, da je proletarijat jedini nosilac sviju kulturnih vrijednosti, koje je stvorilo čovječanstvo. On se ne ograničuje na mehaničko preuzimanje ili nijekanje stare kulture. Upotrebom kritičkog oružja marksizma imperijalističke epohe, revidira s ovog kritičkog stanovišta proletarijat sve kulturne vrijednosti, koje su ikada po čovječanstvu stvorene, pa bira i asimilira one od njih, koje se mogu upotrebiti za izgradnju nove proleterske kulture.

Ovaj važan problem proleterske kulture valjalo je objasniti baš u vezi ovog razmatranja o scenskom istupu radničkog teatra »Svobode«. Mi u Zagrebu nismo imali prilike, da na praktičnom primjeru demonstriramo ove principe, čija je jeka i do nas doprla. Primjer ovog teatra nužno nas uvjerava o ispravnosti zaključaka Harkovske konferencije. Jer ako proletarijat još u ovoj epohi nebi mogao stvarati svoju vlastitu kulturu, onda nebi ni u konkretnom slučaju bilo moguće ovakve afirmacije proleterske ideje. Ovakvu afirmaciju nije bilo moguće provesti drugčije nego sredstvima jedne samosvojne kulture (ne smeta, što je ona tek u nastajanju.)

Nastojanje radničkog teatra »Svoboda« pozitivan je posao. To je potrebno naglasiti za naše ovdašnje prilike. Jer mi ovdje kao da smo navikli, da takve probleme rješavamo kavanskim diskusijama. U ovom smo slučaju imali priliku, da vidimo jedan primjer pozitivnog rada. Samo, da me se krivo ne shvati. Kod nas se pozitivnim radom za radničku klasu nazivlje mnogo toga što je zapravo falzifikat svakog proleterskog rada. Pozitivan rad »Svobode« nije ovakvog karaktera. Takav rad (dakako ispravno shvaćen) može biti radničkoj klasi samo od koristi.

VLADIMIR MAJER:

Novinari pred upitnikom

I stalež intelektualnih, »anonimnih« radnika, novinarski stalež, nalazi se u krizi... Onima, koji poznaju rad novinara – saradnika dnevnih listova, to nije nikakvo otkriće ni novost. Jer je stalež, koji je tako slabo organiziran kao novinarski, uvijek u krizi. Ali sadanja faza te krize poprimila je akutne forme. Vrijeme je, dakle, da se o novinarstvu i novinarima kaže jednom otvorena, iskrena riječ.

U općem zaostajanju za Zapadom i novinarstvo se kod nas razvijalo pod lošijim prilikama, u nekulturnoj i nepismenoj sredini. Veći dio naših novina još i danas nosi biljeg provincijskog blata, karakter malograđanskog panoptikuma. Novine nailaze na zapreke svom širenju u nedovoljnim saobraćajnim vezama, u analfabetizmu i aljkavosti našeg življa, u neprobojnim područjima ćirilice i latinice. Nisu se mogle razviti velike redakcije sa specijalnim saradnicima i vanjskim dopisnicima za pojedine rubrike, niti s naročito plaćenim silama. Novinar je morao, a u manjim redakcijama i danas mora, da obavlja mnoštvo poslova i da,

Digitized by Google

po potrebi, uskače u svako područje rada, pa dakako prečesto i u područje njemu manje poznato. Reporter, koji je bilježio uličnе nesreće, trebao je da prima i burzovne izvještaje, prati političke govore, bavi se kritikom i kulturnim pitanjima, pa – štaviše – da radi i za upravu lista. Kad se, usto, razmahala stranačka borba, novinar je, nedovoljno spreman za svoj poziv, ali spretan da se ubaci u svako područje rada kao uteg, koji dobro služi svakoj vazi, postao običnom mehaničkom silom, koja je činila, da se ispunjavaju želje stranačkog vodstva i vodstva lista i da svakog dana izlaze listovi ispisani mudrostima političkih veličina. Novinar je znao da prigne šiju i da radi po diktatu svakoga višeg i jačeg od sebe, da se slijepo pokorava, da i sam, u bezbrojnim svojim člancima, izmišlja argumente, koji bi govorili za smjer kog zastupa njegov poslodavac. Ipak, bila je to u neku ruku konjunktura za novinare i za novinarski mehanički rad. Nicali su listovi, izlazili makar i s velikim deficitima, dijelili se makar i badava, ali je onda rasla i korupcija. Štampa je, malo pomalo, zadobivala sve veću važnost i političke su se ličnosti borile za njenu naklonost. Reklamirati nekoga, »proturati« u list nešto u interesu ma kog lica ili grupe, bila je stvar spretnosti neskrupuloznog saradnika, koji je podvrgavajući se diktatu i željama šefova, imao dovoljno prilike da se nauči »kako se to radi« i da se riješi svakih obzira. Novinar je, radeći i za upravu lista – protiv čega se mi mladi danas borimo – znao svoj »autoritet«, tačnije: strah pobožnih malograđana pred žigosanjem javnosti, da izrabi: za dobivanje masnih oglasa, od kojih je imao lijepu proviziju (što je, uostalom, radio sasvim »propisno« i »pošteno«), za reklamiranje lica ili robe mimo oglasnka (dakle: »šverc« u novinama) i za ne donošenje napisa, koji bi mogli biti nezgodni za lica, o kojima se radi. Možda je malo paradoksno, ali tako se, potom, dogodilo: porastom važnosti i »autoriteta« štampe padao je ugled novinara. Valjda i stoga, što ni oni nisu bili u stanju, po svojim kvalitetima, da taj ugled štampe pretvore i u ugled novinara, a i stoga, što sam »ugled« štampe, nije bio na čvrstim nogama. Ta štampa stvarno, nije bila ni za dlaku bolja od prijašnje, nego je i dalje cvao suhi neinteligentni način opisivanja kriminalnih događaja, škandala, stranačkih nadmetanja i svađa itd. Izvjesni zakulisni listići pojavili su se na ulici u svrhu ucjenjivanja pojedinih lica, i štampani su obično u »posebnim izdanjima« onda, kad im je uspjelo da nekoga »ucecaju«. Nicali su i mali partijski kometski listići, »lajbžurnali« pojedinih umišljenih veličina. I novinari, u koliko su i »profesionalni« novinari radili u takvim listovima, pa i neki od njih iz uglednijih (dakako, u građanskom smislu) dnevnika, uspjevali su, da raznim nečasnim makinacijama – iako hoću da budem posvema otvoren, nije mi do bilježenja svih tih detalja – taj ugled srozaju na posljednje mjesto u ljestvici građanskog ugleda. Išlo se i dalje: uzimani su i poslije inflacije i poratnog ludovanja, zajmovi, koji se nisu trebali vraćati, oglasna »politika« graničila je s ucjenjivanjem! Nije stoga čudo, da i danas mnogi ne znaju razliku između novinara i trgovačkog agenta sredstava za žohare ili sakupljača oglasa. Nije čudo ni to, da i danas neki od novinara, koji su »proživjeli« te burne godine ,a zaziru od koncepcije historijskog materijalizma, manifestuju svoj idealizam na taj način, što ne udovoljavaju svojim materijalnim obvezama . . .

Dakle, u novinarski su stalež, u doba cvata novina, ulazili svakojaki ljudi. Kod namještanja važnu su ulogu igrali sasvim drugi momenti, a ne oni, koji bi tu trebali da budu odlučni. Važno je bilo, dakako, da vlasnik lista što jeftinije prođe.

Obično su oni dolazili zapevši sa studijem zbog materijalnih neprilika ili zbog fakinariluka. Postali su korektorima i za par su dana lovili babe, koje stradavaju po cestama – postali su reporterima. Stariji su mogli iz redakcije. Ne tvrdim, da doći kao student novinama nije u redu. I sam sam tako došao. Ali ovo dolaženje vrlo je karakteristično za stvaranje novinarskog kadra, jer se nikako ne može predvidjeti, da će svaki koji ovako uđe u novinarski stalež imati barem toliko ambicije, da se sam, na svoj račun, za svoju korist izobražava i usavršava u tom pozivu. Zbog ovakvog stanja stvari nije se mogao postići dobar kvalitet novinarskog radnika. Vlasnici se sami nisu brinuli, da mladim silama omoguće usavršavanje i studij. Jer ni prilike naše ne traže imperativno da se poboljša štampa. Ona je, na žalost, za mnoge naše slojeve i previše »fina« . . . Ti mladi novinari-studenti smatrajući novinarstvo svojim privremenim zanimanjem, dok se ne pruži bolja prilika drugog kojeg uhljebljenja, stradali su, jer im uz posao u redakciji nije ostajalo vremena za studij, dok se konačno nisu smirili i definitivno usidrili u novinarstvu. Ali ni onda se nisu »smirili«. O vlasnicima listova, o uviđavnosti šefova ovisilo je, hoće li koji novinar da se nađe u roku od kojeg sata na ulici ili će u džep turnuti veću plaću.

Naglijim, neplanskim, tipičnim našim nezrelim razvitkom i »organizovanjem« našeg političkog i »kulturnog« života, laganim ali konstantnim profaniranjem svega, što je kod nas, sa Zapada, ulazilo u modu kao »potreba«, počevši od »demokracije« do . . . itd., širile su i rasle neprilike u novinarskim redovima, ali je, konačno, dozrijevao i pokret nekolicine vrijednih novinara za čišćenjem novinarskih redova i za organizovanjem zdravijih novinarskih sila u stalešku organizaciju. To se nastojanje nije, na žalost, manifestovalo u cilju organizovanja jedne savršenije stručne staleške organizacije, kao što je to slučaj kod sindikalne, iako se za bolji dio novinara ne može reći, da nije i napredniji dio. Prvo je to bilo tako stoga, što se u novinarski stalež nisu dali slobodniji intelektualci, koji su vični da misle svojom glavom, pa i stoga, što novinari, po prirodi svoga posla, žive iz dana u dan, i adaptirani su, da isto tako i svoje privatne i lične i staleške potrebe rješavaju u okviru – jednog dana! Tu, kod nas, nema pogleda na sutra i prekosutra, tu se živi odvojeno i prilično tupo gubeći se u vrtlozima dnevnog događanja i u dimu podrumskih vinotočja i kavanskog zadaha. Svakako, novinarski stalež pred par godina nije još bio ni zrio za takvu savršeniju organizaciju po uzoru vanjskih novinarskih organizacija. A oni, koji su ta organizacijska novinarska pitanja načeli – valja naglasiti, da su Zagreb i Ljubljana taj rad shvatili

Digitized by Google

ozbiljno – učinili su, u okviru reprezentativne novinarske organizacije, sve šta su mogli. Nije se tu poticalo pitanje »buđenja svijesti«, ali se prolazilo s mnogo truda i muke, dok se izgurala i kakva takva organizacija, dok se stegao pristup svakome u novinarski stalež, dok se izbacilo iz njega sve one krupnije griješnike i dok se borbom dobila i prva novinarska uredba, koja je i sada na snazi. Ta je novinarska uredba dosad najveće djelo novinarske organizacije. Ona onemogućuje poslodavačku samovolju u pogledu otkaza, uređuje dopuste i, donekle, odnose između poslodavca i namještenika (kolektivni ugovori itd.). Pokušaji, da se urede i novinarske penzije, što zahtjeva već jaču organizaciju, nisu uspjeli. Isto su tako i pokušaji osnivanja drugih socijalnih institucija ili neuspjeli ili tek slabo uspjeli, pa te institucije – kao uostalom i mnoge druge – proživljavaju teške dane. Neki bacaju krivnju za ovakve situacije na opće prilike, na socijalnu krizu, a neki, jedino valjda na samo vodstvo organizacije.

Za novinarski stalež doista od 1929 godine dolaze nove neprilike, jer prestaju s izlaženjem brojni listovi, a preostali padaju u nakladi, pa i ugled štampe pada. Opće prilike ostavljaju svoje tragove i na novinarskim ledima. Ako prilike, u kojima se danas nalaze novinari, promatramo u njihovoj cjelini, a takvo je gledanje jedino ispravno, onda ćemo dati izvjesno mjesto i prigovorima, koji se odnose na prilike izvan novinarskog staleža, i prigovorima o organizacijskoj formi novinarskog udruženja. Svakako konzekvence, koje se mogu iz ovakvih situacija povući, bit će drukčije od onih, koje su našle svog izražaja na posljednjoj skupštini zagrebačke sekcije Jugoslovenksog novinarskog udruženja. Da, centrala JNU ne radi, a neke sekcije nisu također aktivne. Reprezentativna organizacija nema mogućnosti prisile. Ona je organizacija novinara i vlasnika listova, i njen se dosadanji rad – koji je, kako smo čuli na skupštini, »tekao normalno« – kretao oko priredbe sjajnog novinarskog plesa (Nijemci imadu za tu reprezentativnu priredbu bolju riječ: »Presseball«, ples štampe, a ne ples novinara) i drugih reprezentativnih čina. Takva organizacija ni po svojoj strukturi, ni po svojoj formi ne može odgovarati kao staleška stručna organizacija i nije u mogućnosti, da se bori za staleška novinarska pitanja. Za nju su i sami novinari, članovi njeni, pokazivali toliko slab interes, da se prije, kod jednog jedinog godišnjeg skupa prigodom održavanja redovne godišnje skupštine, nije našao ni kvorum potreban za glasanje razrješnice starom odboru i izbor novog odbora. Prigovarati takvoj organizaciji, što nije stvorila čuda, savsim je deplasirano. Ona živi svojim »normalnim« životom, ona rješava časne sporove nastale među novinarima uvijek salamunskim presudama, ona baca iz svoje sredine nekorektne novinare i članove, i šta se tu još više smije i može da traži! Štaviše, ta organizacija nije bez potrebe. Njena reprezentativna funkcija u građanskom društvu znači važnu funkciju. Neka je vrši nesmetano!

A staleška pitanja: penzioni fond, posmrtna pripomoć, osiguranje za slučaj bolesti i invalidnosti, kolektivni ugovori, borba za poboljšanje uslova rada, minimum egzistencije, osiguranje zaposlenja članovima itd. – sve to treba da se prepusti novinarskoj sindikalnoj organizaciji, prislonjenoj o jaku tipografsku sindikalnu organizaciju. Prigovori, kao što su: da sadanji novinar sutra može da postane vlasnik lista, a sadanji vlasnik namještenikom, pa da bi to činilo poteškoću takvoj sindikalnoj organizaciji, mogu se glatko odbiti. I u stranim zemljama, gdje su sindikalne novinarske organizacije, iste su takve mogućnosti, pa te organizacije ipak postoje i savršeno funkcioniraju. Prigovori, da je sindikalna organizacija suvišna pokraj novinarske zadruge, pasti će onim momentom, kad se putem te zadruge bude počeo provoditi recimo penzioni fond (na sličan je način penzioni fond novinarski već skoro skrahirao), jer zadruga nema mogućnosti, kao što je ima sindikalna organizacija, da u fond pristupe prisilno svi profesionalni novinari (izvan sindikata ne može se biti – novinar!).

Osnutak sindikalne novinarske organizacije aktuelna je potreba novinarskog staleža. Mladi novinari, koji su voljni da utroše svoje energije i sile za bolje organizovanje novinarskog staleža, treba da se bore na terenu, gdje će se ti interesi štititi savršenije, a potrebe rješavati temeljitije.

Milivoj Magdić:

Novi roman M. Krleže *)

Problemi umjetničkog oblikovanja ne predstavljaju kod Krleže neki izolirani artistički kapris. već se razrješavaju u mučnom ulaženju i napornom svladavanju kompleksa svih onih pitanja, koja se javljaju kao bitna u nekoj književnoj sredini. Krleži je postalo jasno, da je umjetničko oblikovanje materijala, koji pruža jedna sredina, podvrgnuto izvjesnoj zakonitosti i ako se razmotre njegovi načini rješavanja umjetničkih problema tamo od vremena Simfonija i Legendi pa sve do Glembajevih, možemo jasno pratiti proces dugotrajnog traženja i snalaženja u problematici umjetničkog izražavanja.

Krleža je prvi u hrvatskoj književnosti svjesno ušao u tu zakonitost i njegove teoretske formulacije tih pitanja imaju prvorazredno značenje za književni život naše hrvatske sredine.

Govoreći o odnosu naše (hrvatske) civilizacije u relaciji prema zapadnim i sjevernim kulturnim centrima upozoruje Krleža na jedan problem kulturno historijskog karaktera, to jest: »problem kulturne i civilizatorne originalne ostvarivosti iz elemenata jedne nepismene agrarne sredine, u odnosu spram dekadentnog industrijalizovanog zapada. Problem elasticiteta jedne periferične etničke grupe sa jedva stogodišnjom građanskom nacionalnošću, spram ekspanzivnosti znatnih kulturnih snaga sa sedamstogodišnjim kontinuitetom i tradicijom u svim kulturnim oblastima«. Svodeći taj problem, konkretno, na područje književnosti, Krleža ga je rastumačio ovako: »dok je jedan Apollinaire nakon četiristo godina književnosti Signal rasapa izvjesnih principa, dotle kod nas takav apolinerski stav znači epigonski import i književnu devijaciju. Zašto? Zato, jer »dada« pokret, na primjer, kao znak kulturnog kre-

*) Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovicza. Izdanje Minerva. Sabrana djela Miroslava Krleže. Zagreb 1932.

Digitized by Google

tinizma zamisliv je samo u kulturnoj sredini, dok kod nas poslije književnosti jednoga Joze Ivakića »dada» je savršeno smiješno«. Još je jasnije osvjetlio Krleža taj problem u odnosu prema likovnoj umjetnosti. « ako Michelangelo – Ingres znače veličinu, onda je Picasso lirizam nijanse raspadanja tog epohalnog evropskog slikarstva. Kod nas kao slikar imati velike zapadnjačke uzore rasapa, znači raspadati se prije svoje vlastite egzistencije; znači: umirati prije života, logično ne htjeti postojati!« Na čitavom našem umjetničkom zbivanju Krleža opaža »tragičan pečat periferičnosti jednog malenog naroda, koji nije ni u centralnoj Evropi ni na Balkanu.

Ovo sam naveo, da označim Krležino gledanje na ove probleme, bez da se upuštam u procjenjivanje pojedinih teza (o svemu tome moći će se koju opširnije reći, kada bude govora o prvoj knjizi Krležinih eseja, koji sadrže naročiti materijal za ovu temu). Bezuvjetno je važno točno poznavanje svih tih teza, kada se želi kritički razmotriti Krležin roman o Filipu Latinoviczu. Jer baš kod Krleže imamo taj slučaj, da umjetnička realizacija nije u suprotnosti sa teoretskim formulacijama (što je dokaz, kako se ozbiljno ima shvatiti svaki njegov redak).

Roman o Filipu Latinoviczu vezan je o glembajevski ciklus[2]) i to ne samo kroz lica i odnose, koji se u njemu javljaju (dakle vanjski). Ta je veza i nutrašnja. To ćemo odmah vidjeti.

Ko je to: Filip Latinovicz? Čovjek izoliran od svake stvarnosti, koji gleda prema unutra, koji neprekidno snatri u sebi i o sebi, koji se je davno (odmah na početku) odbio od životne neposrednosti »i trideset godina goni se za tom životnom neposrednošću, a još je nije stigao«. Njegovi su živci smeteni, nedostaje mu svakog jačeg i stvarnijeg htijenja, on duboko (upravo manijakalno) osjeća svoju ispraznu bespredmetnost, on znade za potpuno nepotreban višak svoje, u svakom pogledu prenadražene, živčano podrovane inteligencije; njega, slikara, stalno muče sumnje o samome sebi, a naročito sumnje u svoje slikarske sposobnosti. On stalno razmišlja, on se muči nad problemima sebe i svog trajanja, svojih početaka i meda svoje ličnosti. On, Filip Latinovicz – po ocu je nepoznanica, praoci njegove majke Valentijevi doputovali su u Krakov iz Verone, a u Vilnu se priženili k litavskim djevojkama; njegov otac kamerdiner Filip rodio se u Ždali, a mati mu je bila Madžarica iz Stolnog Biograda.

Godinama je živio Filip u velegradu. Njegov se život zadnjih godina sastojao u stajanju kod prozora i zurenju u čađave sumrake. Stalno treperenje živaca »a on je prestao da shvaća zašto se sve to zbiva i gdje leži zapravo razlog da on nema snage da se otme svemu oko sebe«. Stanje je postalo neizdrživo: »u njemu je neprekidno, rastvorno analitičko rastvaranje počelo da raste sve nemirnije, to je u njemu rastao proces, koji se negdje otkinuo od svoje svrhe i sada se već dulje vremena sve samo od sebe kreće u smjeru raspadanja. To kontemplativno uništavanje svega što mu dolazi pod ruku ili pod oko pretvara se polagano u ideju, što je stala da ga progoni iz dana u dan sve intenzivnije: pod njegovom vlastitom predodžbom o vlastitom, subjektivnom životu počeo je da nestaje svaki pa i najmanji smisao. Njegov vlastiti život negdje se otkinuo od svoje podloge i stao se pretvarati u fantom, koji nema nikakva razloga da postoji, i to već prilično dugo traje, a postaje sve teže i sve zamornije«.

I on je odlučio da p o b j e g n e iz sveg tog stanja i da otputuje kući u Panoniju, da tamo u vinogradu svoje majke proživi jednu jesen, bogatu, mirnu i vinorodnu. I on se v r a ć a. Vraća se pred ono staklo, kroz koje ga je davno protjeralo jedno bezizražajno oko u dugogodišnje lutanje, vraća se u uspomene svojega djetinjstva, ukapča se u onu vezu davnih minulih dana, koji su daleko. A da li se je on ikada iskinuo iz te veze? To je jedno važno pitanje i oko tog pitanja namata se sklop asocijacije (tipičnih Filipovih asocijacija).

Kod kuće, u vinogradu, djeluje isprva sve ono prirodno i neposredno umirujući na Filipovu neurasteniju. Pa ipak to nije bilo vraćanje u zdravlje. Njegove reakcije na »ogenj« i sve što je s tim povezano, svjedoči o trajnosti uznemirenog stanja njegove podrovane duševnosti.

Lagano ulazi Filip u doticaj sa jednim nizom ljudi, koji znači sve drugo nego blagi preludij na motiv jedne »bogate,mirne i vinorodne jeseni«.

Najprije njegova majka sa svojim mačkastim kreveljenjem, prenavljanjem, namještenom ljubaznošću, izvještačenim smijehom, lažljivom pretvorljivošću; sa umornim, nenaravnim, neprirodnim, lažnim, majmunskim licem; sa njezinim albumom biskupa, kanonika, velikih župana i kamerdinera; sa njezinim kućama, novcima i vinogradom; sa svojim starim ljubavnikom (i Filipovim ocem) presvjetlim Liepachom.

Pa taj ishlapljeli starac sa svojim glupavim uspomenama, svojim slugom Dominikom, svojim čajem i šlagom, svojim potretima i knjigama (Flossman: Tombola potpourri).

Onda čitava gomila nekih idijotskih lica (grofica Orcyval, plemeniti Pacak, banska savjetnikovica Eleonora udovica kr. majora Medika).

Zatim kasirica Bobočka (skrahirana ekzistencija), »ranjava, izubijana, nagnjila i krastava iznutra«, četrdesetgodišnja prosjeda žena sa malim pikoom u krilu i rukom generaldirektora Korngolda na svojem vadlu.

Baločanski, blijed, upalih obraza, sa svojim debelim, metličavim podrezanim brcima kao kefama, a dva mu prednja ruba fale, te izgleda kao krezubi mrtvac; bivši lepoglavski kažnjenik, desperater, koji živi na teret Bobočke (kao ona nekada na njegov conto), mucavi, kratkovidni paralitik, koji je zbog te žene pregazio »gradanske okvire svog vlastitog života« i »ušao pod pritisak, kome ni u kom pogledu nije bio dorastao, a sada se vuče po svijetu kao pokojnik, a da još nije umro.

Kyriales, Grk sa Kavkaza, sa teretom nekog čudnog života, čovjek, koji stoji »spram zemaljskih događaja i pitanja u nevjerojatno hladnoj distansi, kao da promatra život iz zvjezdane staklene daljine«, a u biti je »slabić, jedna ruševina od čovjeka, sagnjila stara krpa s kojom nebi nitko više mogao da otre ničije obuće«.

Svi ti desperateri, nervčiki, slabići, propalice, svi ti »Litvini, Ukrajinci, Veronezi, Panonci, Madžari, iz kakvih su daljina, iz kakvih su dalekih neshvatljivih magla doputovala njihova tijela u ovo zadunavsko blato i sada gmižu tu u svojim malim vidokruzima, a krv im kola u žilama i teče. I tko tu može u svem tom micanju i isprepletenosti biti dosljedan?«

Odnos Filipa prema Bobočki, na prvi pogled nemotiviran, u stvari je duboko uvjetovan svim onim nemoćnim i slabim u Filipu. On sam uviđa, da je sve to tamo (ne samo oko Bobočke, već sve brodolomno i nemoćno, u svom sadašnjem, ličnom stanju«) nemoguće i da se mora likvidirati (individualno), a on je za tu likvidaciju nesposoban. Morao bi da se makne, da ode, da pobjegne, a ne može, n e m o ž e (ma da je to u stvari vrlo jednostavno, ali to nebi smio onda biti ovakav zgažen, ovakav bivši čovjek). Ni umjetničko (slikarsko) rješavanje ovih problema ne pomaže. Tu se mora zaći konkretno u stvarni život, a gdje je ovaj slabić Filip od stvarnog života. Njegove likovne emocije u stvari su reakcija nagnjilih živaca.

Finale romana plastično oblikuje situaciju i daje jedno savršeno umjetničko riješenje. Ona panična Filipova trka, do umorene Bobočke, kroz jesenju kišu i tminu, preko bodljikave žice, oni glasovi uplašenih, za-

[2]) O glembajevskom ciklusu vidi: Milivoj Magdić: Knjiga o Glembajevima, Socijalna Misao, br. 5 i 6 1932.

Digitized by Google

čuđenih i bjesomučnih ljudi, ona krvava posteljina, jastuci i bluza, onaj pregriženi grkljan, sve je to bila stvarnost, posve životna, materijalna stvarnost. Filip Latinovicz je panično trčao u mračnom jesenjem pljusku, kroz blato, a kakav je smisao imala ta njegova trka, kuda, zašto, besmislenost svega toga je očita, pa ipak je Filipova trka bila uslovljena.

Toliko o samom romanu općenito.

Govoriti o pojedinim detaljima ovog precizno izrađenog djela, vodila bi predaleko. Krležin roman o Latinoviczu nije samo jednostavna idejna obradba dotičnog materijala. To je djelo rađeno sa najrafiniranijim umjetničkim sredstvima.

Onaj dolazak Filipa Latinovicza u Kaptol tako je majstorski konstruiran, da iza onih rečenica o Filipovom doživljavanju povratka ne ostaje ništa, što bi se još imalo reći. Sve je tu tako postavljeno na svoje mjesto, sve je tako određeno, da ništa ne dostaje, što bi smetalo jedinstvu i punoći doživljaja.

Ono proštenje kod Svetog Roka kostanjevačkog sa određeno-jasnim postavljanjem scene u pravo osvjetljenje, sa onim ritmom divljeg, prepočetnog elementa, sa onim suludim, pijanim klupkom ugušavaca i luđakinje, pijanaca i majmuna, sa gomilama barila i čutura i ovnujskog mesa i svinjetine, i kobasica, sve to daje savršenu realizaciju odnosnog materijala, realizaciju kakvu se rijetko nađe i u književnostima velikih, diferenciranih sredina.

I toliko drugih partija, koje sve dokumentiraju ispravnost Krležinog gledanja u njegovim teoretskim formulacijama problema naše (hrvatske) književne sredine. Njegovo književno nastojanje nije još finalizirano, njegova traženja nisu još konzumirana, ali već sada su njegove smjernice kao tačne verificirane. Ako i jedan hrvatski književnik, to se Krleža bezuvjetno u svojem stvaralačkom naporu upire na jednu čvrstu i solidnu bazu.

Dâ, ali smjernice vremena? Tendence jednog novog, svježeg kolektiva? Aktuelni zadatci? Što je sa svim tim zvučnim parolama u odnosu na Krležin književni rad i njegove rezultate? Nije li Krleža sišao sa prvog plana? Nije li njegovo djelo jedna savršena tvorevina, kojoj se moramo diviti, ali koja nije ono, što je d a n a s najpotrebnije? Takva se pitanja danas postavljaju i na njih je potrebno odgovoriti.

Govoreći o impresionističkoj fazi slikara Petra Dobrovića, napisao je Krleža svojedobno i ovih nekoliko rečenica:

»Istodobno, kad su se zapalile prve vatre impresionizma napisao je jedan Marx u svojoj tezi o Feuerbachu, govoreći o krizi filozofije, luteranski ozbiljno i golo: da je svijet danas filozofski definitivno objašnjen i da je na nama da mu izmjenimo njegove negativne strane. Ta tendenca, koja vuče svoje sokove iz dubina, koje su još danas potpuno i primitivno barbarske i tamne, ta tendenca smjera jednako tako za nekom, višom realizacijom, faustovskom i luciferskom, u zbivanju globoidnom, kao što smjera i cezanneska formula, da nađe negdje iza onog šarenila tlo i kopno i uporište. To su veliki orlovski kolumbovski instinkti mozgova, koji kraljevski hodaju pred gomilama.

To je samo nuzgredno spomenuto obzirom na spengljerijansku dekadentnu konstataciju. Isto tako kao što stoji descendentna teza primjenjena na sociologiju stoji i sociološka klasna teza primjenjena na estetiku. Impresijonizam znači izraz jedne klase, koja je onda već dvadeset i sto godina bila na vlasti, znači radost te klase, klasni majalis boja. Jakobinski je citoyen kao bourgeois zapalio lampijone na svim granama i vodama i stvarima i u toj svečanoj iluminaciji slavio slavu životnu, klasičnu za sebe, i kao takvu samo lično svoju. Testis classicus i testis proletarius. Realizacija klasike nije realizacija proletera. I dekadentno iscrpljenje impresionizma, koje je danas već doista reljefno, ne znači dekadansu slikarstva en generale. Baš obratno. Imade još galskih, keltskih, germanskih, longobardijskih, panonskih, hiperborejskih i da o ostalim kontinentima i ne govorim, i ti religioznom naivnošću hlepte i čekaju u tmini da ih fascinira čarobno svijetlo umjetnosti i da poživu u novim ekstazama. Oni su još puni djevičanstva, instinkti njihovi nisu se već zgrčili kao povele vitice evropskih nerva, oni još čekaju i za nje se to sve nije dogodilo.«

Misao izrečenu u ovom citiranom pasusu današnji bi Krleža možda na drugi način formulirao, ali je sigurno da suština tim nebi bila izmjenjena. Jer u misli, kakva se javila u ovom citatu sadrži se književno nastojanje Krležino.

To nastojanje mu je omogućilo, da svom talentu otvori one granice, do kojih jednim običnim (ravnomjernim) nastojanjem nebi mogao stići. Linija, koja je ovim nastojanjem uslovljena, ukazuje se jedino logičnom. Zapreke, koje se imaju prevladati ne izviru iz čiste svijesti književnika-stvaraoca, već se korjene u stvarnosti. Djelovanje je književnikovo doduše uvjetovano klasnim sastavom dotične sredine, književnost je bezuvjetno jednog od oružja u borbi, koja se vodi, književnik, koji je došao do saznanja o neminovnosti izvjesnih događaja i prihvatanje ideala najmlađe klase, ne može – istina – biti pasivni posmatrač stvarnosti, već u prvom redu praktičar, koji sa djelom svojega stvaranja sudjeluje u borbi svojega društvenog reda, ali baš, jer sve to tako stoji, stoji i činjenica opće zakonitosti svega zbivanja (pa i književnoga).

U svom članku »Zadaci književne kritike«[3]) ja sam ukazao na neke stvari, koje je potrebno uočiti, kada se – kod nas u Hrvatskoj – govori o proleterskom književnom pokretu. Postoji još niz problema, koje je potrebno riješiti prije, nego se uzmogne govoriti o idealnom tipu tog književnog pokreta kod nas.

I kada Miroslav Krleža rješava književne probleme na način kako on to danas čini, ne može mu se staviti zamjerka sa strane jedne književnosti, koja prihvata borbu proletarijata kao svoju, a u ime principa iste ove klase. Takvi se prigovori ne mogu dokumentirati.

Tema raspadanja, koja dominira u najnovijoj etapi Krležinog književnog rada ne znači i nemoć ove književne ličnosti. Ova se tema temelji u stvarnosti našoj i svjetskoj. Ali istodobno sa ovim raspadanjem osjećaju se u istoj stvarnosti tendence zdravlja, ubličuju se snage jedne nove konstruktivnosti. Osvjetljenje, koje Krleža baca na dani književni materijal, crpi svoju energiju od egzistencije pomenutih novih snaga. Kroz njihovu egzistenciju omogućena je i kristalna jasnoća Krležinih sudova i apsolutna sigurnost njegovih književnih konstrukcija. A dok je tome tako nije moguće ukloniti Krležu sa prvog plana borbe, na koju su ga stavila njegova književna djela.

»Socijalna misao« br. 7.–8. god. 1932.

Digitized by Google

Ivan Malozemov:

Nova arhitektura

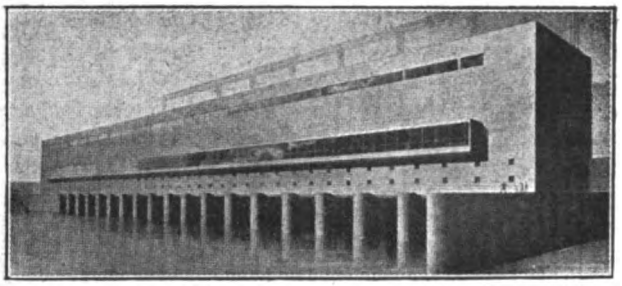

Električna centrala na Dnjeprostroju.

RASPAD STARE EKLEKTIČKE ARHITEKTURE.

Zadnji decenij u arhitekturi bilo je razdoblje preloma svih njezinih tradicija, shvaćanja njezinog temelja i ideoloških smjernica; to je razdoblje, koje nema sličnosti u čitavom historijskom razvoju arhitekture.

Estetski zakoni stare arhitekture bili su uzrokom njezine diobe na tri elementa, koji su međusobno bili potpuno neovisni: svrha, konstrukcija i forma. Promjena jednoga od ovih elemenata nije imala nikakove reakcije na ostala dva. Konstrukcija je bila sakrivena očima gledaoca i odjevena u apstraktne forme »čiste ljepote«. Škola i kolodvor, banka i stambena zgrada – sve je to moglo jednako biti riješeno u stilu Ljudevita XV. ili u kojem drugom stilu, o čemu su odlučivale samo individualne predočbe arhitekta.

Ova eklektička arhitektura bila je pravo dijete epohe industrijskog kapitalizma i njemu odgovarajućega umjetničkog principa »umjetnost nad stvarnost«. Zadaća arhitekture bila je ograničena na ukrašivanje, na stvaranje iluzije ritma i monumentalnosti.

KONSTRUKTIVISTIČKA ARHITEKTURA U KAPITALIZMU.

Ovu su dezorganizaciju arhitekture teško snašali bolji arhitekti tog vremena, koji su nastojali da nađu neki izlaz iz sloma među visoko razvijenom tehnikom i konzervativnom arhitekturom.

Početkom XX. stoljeća iznio je američki arhitekt Wright nove principe estetike u arhitekturi. Wright je tvrdio, da krasno i umjetnički arhetiktonsko je djelo samo ono, čija forma najpunije, najsvrsishodnije i najjasnije odgovara funkcijama, koje gradnja ima da vrši kao cjelina. Tim je naglasio nerazdjeljivost forme i sadržine. Premda Wrightu nije uspjelo da ovaj teoretski postulat oživotvori i u praksi, ipak je između inžinirstva i stare arhitekture nastala tolika razlika, da je u godinama 1920–1924 teoretska i praktična strana arhitekture bila dostatno izražena radnjama arhitekata Gropiusa, Le Corbusiera i drugih. U to su doba na zapadu kapitalizam i visoko razvijena tehnika, koji su u nekojim slučajevima jasno pokazali suvišnost eklektičke arhitekture, pripremili također socijalno-ekonomsku bazu nove arhitekture. Ali su se ipak svemoguća tehnika i kapitalizam pokazali kao potpuno nedostatan temelj za daljnji razvoj nove arhitekture.

Arhitektura je umjetnost formirati prostor. Ta je umjetnost uslovljena socijalno-ekonomskom bazom, tehničkim mogućnostima i ideologijom društva.

Anarhistički karakter centralističkih nastojanja velikog kapitala može dozvoliti egzistenciju nove arhitekture, koja je obilježena principima konstruktivizma, samo kao jednu od smjernica arhitektonske ideje: t. j. kao modu koja draži živce zaisćenog stanovnika, ali bez mogućnosti da socijalne zadatke rješava na način, koji se protivi kapitalističkom sistemu. U Americi je konstruktivizam jedna samo neznatna manjina; čitavo ostalo graditeljstvo je jedna čudnovata i bezprincipijelna mješavina svih »stilova«. . U Francuskoj su Le Corbusier, Garnier i Jeanneret iznimke. To su reformatori, koji rješavaju samo estetske zadaće; ali svojom arhitekturom samo racijonaliziraju život kapitalističkog društva. Socijalna je nota jača kod njemačkih arhitekata Maya, Gropiusa, Bruna Tauta. Ali niti u Njemačkoj nema socijalno-ekonomskih uslova, koji bi omogućili, da se stvarni konstruktivizam, koji tamo postoji pored eklektičke bezprincipijelne arhitekture, pretvori u istinski veliku arhitekuru.

NOVA ARHITEKTURA I MATERIJALISTIČKA DIJALEKTIKA.

Jedinim plodnim tlom za postanak i razvoj nove arhitekture jesu socijalno-ekonomski uslovi u Rusiji, osobito u Ukrajini. Tamo je arhitektura aktivni faktor organizacije društva sa jasnim i kategoričkim zahtjevom za aktivnu saradnju u organizaciji i formulaciji novog socijalno-ekonomskog oblika društva. Ti se zadaci mogu rješiti samo metodom materijalističke dijalektike, koja treba da bude bazom i arhitektonskog rada.

Materijalistička je dijalektika najbolja metoda za ustanovljenje uzajamnog odnosa pojedinih sastavnih dijelova arhitekture: svrhe, konstrukcije i forme. Materijalistička dijalektika tumači i objašnjava suprotnosti i uzajamni odnos tih sastavnih dijelova i pokazuje puteve njihova uravnoteženja. Ona u arhitekturu unosi naučni način organizacije ovih sastavnih dijelova, ona mijenja proces arhitektonskog rada iz podsvjesnog stvaranja u naučni rad. Arhitekt, sluga umjetnosti, pretvara se u socijalno usmjerenog organizatora proizvodnje i života.

*

Indutsrijalizacija zemlje dala je Ukrajini mrežu novih tvornica, radnja, električnih centrala; a arhitekturi je pružila ogromno polje rada, da svoje teoretske principe može provesti u praksi.

Izvanrednim primjerom dijalektičkog rješenja u arhitekturi je izgradnja električne centrale na Dnjeprostroju. Njezino horizontalno rješenje odgovara smještenju strojeva u strojarni. Nizom vertikalnih pilova, dugim 800 metara, čini električna centrala nastavak brane. Tim vertikalama, postavljenim na masivni temelj, produžuje električna centrala ritam vertikalnih pilova brane, organski se s njom slijeva i pokraj bučnih

Digitized by Google

vodopada čini dojam divovske snage i velikog mira. Balkon iz stakla, koji potcrtava horizontalu zgrade, daje svjetlo njezinim salama. Željezo-betonski kostur zgrade, ispunjen laganim betonskim pločama, daje zgradi mirni i izraziti izgled. Osnivajući se na čisto racijonalističkim zahtjevima proizvodnog procesa, materijala i konstrukcije, bez ikakovih fingiranih formalnih elemenata, arhitektura je ove zgrade moćna sinteza svrhe konstrukcije i forme, a time ujedno i odgovor na socijalne zadatke arhitekture na području industrije.

I na području kulturnog života radnička klasa ima nove zahtjeve i potrebe. Klub, kupalište, kino – postali su nerazdvojivi sastavni dio života. Stvoren je potpuno novi arhitektonksi tip: radnički klub, palača rada kao odgovor na sadašnju potrebu života. Stambene zgrade, koje se grade kod tvornica i poduzeća, ne mogu se zamisliti bez klubova, kazališta, kinematografa, športskih igrališta i stadiona. Najizrazitija takova kulturna gradnja je glazbena palača i kupalište u Charkovu.

Dr. Božidar Adžija:

Maksim Gorki

Život Maksima Gorkoga živi je film patnja, boli i poniženja, a ujedno očekivanja i vjere u ljepšu i bolju sutrašnjicu. U svom životu, u svom životnom romanu, koji je u minijaturi roman ruskog naroda, nalazi Gorki najbogatiji izvor umjetničkog stvaranja. Tučen i bijen najstrašnijim nepogodama života, Gorki ne bježi i ne zatvara se među četiri zida svoje sobe, već pun iskrenog altruizma (ne kršćanskog altruizma!) i ljubavi prema patničkom ruskom narodu ide da se uhvati u koštac sa svim tim nepogodama, da borbom izvojšti sebi i svojim supatnicima bolji i dostojniji život. On ne će rezignacije Tolstoja i Dostojevskoga, ne pokorava se zlu, ne prima ga pasivnom religijoznošću, ne očekuje »kraljevstvo nebesko«; on je aktivan, bori se protiv zla i hoće stvarni i realni »raj zemaljski«. Gorki nije samo književnik; on je učitelj svojih »bosjaka«, agitator, aktivni revolucionarac, i riječju i djelom borac predvodnik, i u tom leži tajna čovjeka, koji se sa »dna života« (duševnog, moralnog i materijalnog) brzim usponom dovinuo svjetske slave.

Značenje Gorkoga i njegova književnog rada osobito iskače, ima li se u vidu ona ogromna važnost, koju je u predratnoj carističkoj Rusiji igrala lijepa književnost. Roman, drama i pjesma jedini su nadomještali sve ono, što je grubom silom carske knute bilo ugušeno. Ta je književnost vršila nesamo prosvjetnu, već i političko-budilačku ulogu. I baš takove književnosti najizrazitiji je predstavnik Maksim Gorki. Dok se sva ostala takova književnost (sa političkom tendencijom: Turgenjev, Dostojevski, Tolstoj) gubi u nekom umornom i teškom filozofiranju i psihološkom istraživanju, padajući u melanholiju i pesimizam, u kojima se gubi ona početna njezina tendencija i snaga, nemajući moći da riječi oživi životnom vjerom u uspjeh borbe i bolju budućnost, Gorki daje svojim djelima ruskoj književnosti pravu tendenciju i snagu, ulazi u dušu mase, budi je, osvješćava je i sugestivnom moći pokreće u borbu, pun vjere u skorašnji uspjeh. Otkud borbenost i optimizam Gorkoga? Gorkome tu snagu daje njegovo porijeklo: došao je iz redova pučkih, iz radničke klase, koja se u Rusiji u to doba počima tekar stvarati i razvijati, stupajući na poprište ruskog društvenog života neistrošena, puna vjere, akcije i volje za pobjedom.

*

Bilo mu je tekar 19 godina, kad je pokušao samoubijstvo. Rana je bila teže naravi (prostrijelio si je pluća), ali on ipak ozdravi. Ujedno se »izliječi« od pesimizma. Prestade očajavati i u njemu se probudi velika vjera u čovjeka, u život, u ljepotu. Ta ga vjera prati kroz čitav život, neprestano raste i produbljuje se.

Važna epizoda u životu Maksima Gorkog je njegova služba u svojstvu kuharskog pomoćnika na jednoj lađi na Volgi, jer mu kuhar te lađe postaje prvi »učitelj«, posuđujući mu knjige i budeći u njemu želju za čitanjem i obrazovanjem.

Kad je izašao iz bolnice (nakon pokušanog samoubijstva), nalazimo ga kao pekarskog radnika blizu Kazanja, u pekarskoj radnji, koja je bila središte propagande među seljacima. Odavle odlazi na Kaspijsko more, gdje se uposluje kao ribar, da opet nastavi u Caricinu kao noćni stražar na željezničkoj stanici. Ali ni tu dugo ne ostaje, već se preko Moskve vraća u svoje rodno mjesto, Njižni Novgorod, gdje dolazi u vezu s borbenom studentskom omladinom. Zajedno s nekoliko studenata uhapšen je, ali nakon kratkog vremena pušten na slobodu, da nastavi svoje »skitanje« po velikoj Rusiji. »Ja se ne skitam«, kaže Gorki, »iz neke skitalačke težnje, nego iz želje da vidim, gdje živim i kakvi ljudi žive oko mene«. Dojmovi i doživljaji sa tog njegovog »skitanja« pretvaraju se u najdivniju umjetnost i počimlju da obilježavaju potpuno novu epohu u ruskoj književnosti.

Na svom skitanju zaustavlja se Gorki dulje vremena u Tiflisu, gdje ulazi aktivno u radnički socijalistički pokret. Jedna za drugom slijede njegove prekrasne »bosjačke« novele. Godine 1895 postaje redaktor »Samarskih Novina«, a iza toga redaktor »Njižnovgorodskog Lista«. Upoznaje se s Korolenkom, koji ga »uvodi« i utječe na njegov dalji duševni i umjetnički razvoj.

Čitava tadanja misaona i duhovna Rusija bila je upravo zaražena nekim pesimističkim nastrojenjem, koje počima sve više iščezavati pod utjecajem vedre vjere Gorkoga u život, u rad, u čovjeka. On slavi slobodu i životnu radost, a nemilosrdno odbija očajanje i rezignaciju, u kojoj je dotada trunuo i kunjao život malograđanske ruske inteligencije. Gorki gleda vedro u bolju sutrašnjicu, kojoj je nosilac čovjek-radnik. U svom djelu »Seljaci« kaže jasno: »Prošao sam težak životni put; nitko od vas nije upoznao toliko nevolje, patnje i poniženja, kolika ja, ali život je ipak krasan«. Tako govori i tako gleda na život čovjek, čiji je život,

Digitized by Google

sve do njegove tridesete godine, pun duševnih i fizičkih patnja. Gorki je i u svom političkom naziranju protiv revolucionarnosti »narodnjaka«, koji su nakon razočaranja nad idealiziranim »mužikom« upali u pesimizam. U svim svojim novelama, romanima, dramama, političkim člancima i brošurama pozivlje na otpor, u borbu, pjevajući himnu »ludilu odvažnih«. I kad god kucne sudbonosni čas, Maksim je Gorki uvijek na svom mjestu: potvrđuje riječi djelima; tako 1905., tako 1917.

Apšenje Gorkoga u revolucionarnoj godini 1905. i njegovo tamnovanje u zloglasnoj Petropavlovskoj tvrđavi pobuniše javno mnijenje čitavoga svijeta. Pod pritiskom toga javnog mišljenja carska ruska vlada, nakon položene kaucije od 10.000 rubalja, pušta Gorkoga na slobodu. On odlazi u inozemstvo: najprije u Berlin, pa u Pariz, onda u Ameriku. Godine 1907 učestvuje u Londonu na kongresu ruske socijalne demokracije, a potom odlazi u Italiju, na otok Capri, sve do 1913., kada je, u povodu tristagodišnjice vladanja Romanovaca, amnestiran. Vrativši se u Rusiju, ostaje u njoj cijelog svjetskog rata i prvih godina revolucije do 1921 godine. God. 1916 pokreće reviju »Novi život«, koju odmah u početku revolucije pretvara u dnevnik. Najviše radi na kulturnom podizanju radničkih masa, u čijem niskom kulturnom nivou vidi najveću pogibelj za revoluciju i njezino uspješno vođenje.

Godine 1921 odlazi ponovno na Capri, gdje živi do 1928. A 1928 se definitivno vraća u Rusiju, doživjevši na povratku tako srdačan i triumfalan doček, kako ga prije njega nijedan ruski književnik nije doživio.,

*

Uzmemo li kojugod građansku povijest ruske književnosti, u njoj se o Gorkome nalazi najviše skromna konstatacija, da je on u literaturu uveo ruskoga »bosjaka«, najbjednijeg i najsiromašnijeg ljudskog stvora. Dalje od te konstatacije građanski književni historičari ne idu. Kako i zašto je Gorki našao neiscrpljiv izvor stvaralačke snage u životu vagabunda, zločinaca, prostitutaka, pijanica, propalih umjetnika, vlasnika prenoćišta i svih ostalih otpadaka života, to nam oni ne kažu. Svega toga ne razumije ili ne će da razumije građanski literarni historičar.

Gorki, gonjen sudbinom života od jednog mjesta na drugo, strastveno zavoli slobodu, neograničenu, apsolutnu slobodu. Njegov Foma Gordjejev kaže na jednom mjestu: »Ili mi dajte potpunu slobodu ili uzmite moju trgovinu u svoje ruke. Uzmite mi sve, sve do zadnjeg rublja. Hoću da slobodno živim. Ja hoću da sve sam znadem, ja ću tražiti život. Što sam ja zapravo? Sužanj...« Ovo traženje aposlutne slobode nije u literaturi ništa novo, ali je bilo novo u ruskoj literaturi. Traženje slobode dovelo je Gorkoga u otvoreni sukob sa Dostojevskim i Tolstojem, koji ne trebaju slobode, već propovijedaju pasivnost, pokoravanje zlu i predavanje u ruke sudbine. Taj sukob dosiže vrhunac godine 1913, kad je Gorki u svom članku »O karamazovštini« nazvao Dostojevskoga »zlim genijem«. U tom članku on kaže: »Dostojevski je vrlo duboko osjetio i prikazao dvije bolesti ruskog čovjeka: njegovu sadističku krutost i drugu stranu toga t. j. masohizam zaboravljenog biča, koje se hvali, da je bijeno. Fjodor Karamazov, koji se opetuje u svim njegovim romanima, nije ništa drugo, nego bojažljiva, drska i bolesno zla ruska duša; to je duša Ivana Groznoga ili »pomještčika«, koji hucka pse na djecu; duša mužika, koji na smrt izbije svoju ženu... Prljavošću, mukama i krvlju ne ćemo izliječiti naših rana. Dostojevski vrlo rado prikazuje upravo tu tamnu, odvratnu dušu; a ako hoće da nam prikaže nešto drugo, onda nam naslika Idiota ili Aljošu Karamazova i tako mijenja sadizam u masohizam. A zašto da uvijek ostanemo kod tih bolesnih pojava naše narodne duše? Može li postojati jedan narod, koji se dijeli samo na anarhiste, polumrtve fanatičare i propalice? Mi se moramo izliječiti od toga, moramo stvoriti zdravu atmosferu«.

Još otvorenije istupa Gorki protiv Dostojevskoga u svom »Malograđaninu«, gdje kaže: »Nasilja nad ljudima u Rusiji, praćena demonskim cinizmom, uzimaju ogromne dimenzije i pretvaraju čitavu zemlju u jednu veliku tamnicu, u kojoj vladini slugani, počamši od guvernera pa do prostoga policiste, pljačkaju milijune ljudi, a Dostojevski, prigodom otkrića Puškinova spomenika, dovikuje: Trpi!... Cijela je ruska literatura jedna tvrdoglava nauka i apologija pasiviteta. Dostojevski i Tolstoj, upravo zato jer su najveći geniji Rusije, učinili su svojoj nesretnoj zemlji slabu uslugu«.

Proti Dostojevskoga »Trpi!« dovikuje Gorki: »Buni se, budi revolucijonarac, stresi sa sebe okove!« I u tom nam je on bliži i shvatljiviji od Dostojevskoga i Tolstoja.

*

Razumljiva nam je u Gorkoga njegova ljubav za prirodu, jer je usko spojena s njegovom ljubaviju za slobodu. Ljubav za prirodu i ljubav za slobodu nadopunjuju se i usavršavaju. Već kao dijete, Gorki je po čitave ljetne noći probdio u prirodi, slušajući zvukove seoske harmonike, veseli ženski smijeh i pričanje svoje bakice o nebu i zvijezdama; zaspao bi i prospavao čitavu noć na travi i kad bi ga jutarnje sunce budilo, on se osjećao preporođen i svjež, a srce mu je bilo puno ljubavi i prijateljstva za sve, što je oko njega živjelo. U jednoj svojoj noveli ovako nam priča: »Odilazio sam noću u polja, legao na zemlju, licem prema nebu, i tu mi se činilo kao da zvijezde spuštaju u moje srce zlatni trak, kao da sam njihovom množinom vezan sa svemirom, kao da plačem zajedno sa zemljom, među zvijezdama kao među strunama ogromne harfe, ali tišina noćnog zemaljskog života pjevala mi je pjesmu o velikoj sreći života...«

Gorki je pjesnik u opisivanju ljepota prirode: čitajte njegove riječi o suncu, o noći, o proljeću u noveli »Na Čanguli«, ili opis divnih ljetnih noći u noveli »Gradić Okurov«.

*

I Gorkoga muči misao, koja je stara valjda koliko je i čovječanstvo, misao o smislu života. Njegov Foma Gordjejev kaže: »Rad još ne znači za čovječanstvo sve. Ima ljudi, koji čitav svoj život ništa ne rade, a bolje živu nego oni, koji rade. Oni, koji rade, to su nesretni stvorovi. Zar se čovjek zato rodi, da radi, da nagomila novaca, da sagradi kuću, da rađa djecu, pa da umre?... Potrebno je znati, zašto živim, inače nema smisla naš život«. A opet, pijanac Griška Orlov

Digitized by Google

ovako rezonira: »Dakle, ja sam postolar i što onda? Kakvo mi je veselje od toga? Sjedim u jami i šijem cipele. Nakon toga umrijet ću... živio Griška Orlov, šio cipele i umro od kolere«. U romanu »Trojica« kaže Jakov: »Rodio se čovjek, nitko ne zna zašto; živio također ne znam zašto; došla smrt i nestalo svega«.

Smisao života traži Nietzsche i nalazi ga u stvaranju budućeg nadčovjeka; traži ga Tolstoj i nalazi ga u evanđelskoj pasivnosti prema zlu; traži ga Dostojevski i nalazi ga u pravoslavlju; traži ga i Gorki. Djelomični nam odgovor daje njegov roman »Život suvišna čovjeka«, u kom glavni junak, špijun Klimkov, plaća smrću svoju čežnju za drugim, ljepšim životom, životom, koji ima smisla i značenja. Taj nam život Gorki prikazuje u svom romanu »Majka«: Radnik Pavao živi isprva kao i većina drugih: opija se, igra, psuje, grub je prema majci, dok ne nastane kod njega promjena i on se polagano usamljuje, traži knjige i čita, postaje nježniji prema majci i kad ga ona pita, zašto se promijenio, on joj odgovara: »Hoću da znadem istinu; hoću da se učim, pa da učim druge; pomisli samo, kakvim si životom dosad živjela; tukao te otac, na tvojim leđima izlijevao nevolje svog života. Trideset je godina radio. Tvornice niču, a ljudi umiru radeći za njih!« Pavao postaje vođom radnika, oni se kod njega sastaju, čitaju knjige, on im govori i tumači oslobodilačku borbu, koja u kulturnom preporodu radništva nalazi svoju prvu etapu i najjaču osnovu. Svi mu počimlju vjerovati i slijede ga. I za Pavlovu majku nastaje nov život. I ona vjeruje u bolje ljude i u bolju budućnost. Na jednom mjestu tu svoju vjeru ovako izražava: »Ovdje će zasjati drugo sunce, veličanstvenije od nebeskoga, sunce sreće cijeloga čovječanstva i ono će uvijek obasjavati zemlju... cijelu zemlju i sve ono, što živi na njoj... svijetlom ljubavi svakoga čovjeka prema svima i prema svemu . . . Tko će ugasiti tu ljubav, tko? Kakova je sila jača od ove, tko će nju oboriti? Zemlja ju je rodila i cijeli život traži, da ona pobijedi...« A na drugom mjestu opet ovako: »Rodit će se novi bog nama, ljudima! Sve je... za sve, svi su za.... sve, cijeli je život u jednom, u svakom je... sav život! I svaki je za cijeli život! Tako ja shvaćam sve vas... Zato, drugovi, vi ste rođeni, jer ste svi djeca jedne matere – istine; istina vas je rodila i njenom snagom vi živite...«

U toj vjeri, u radu i borbi tih svojih junaka našao je Gorki život, našao njegov smisao i sadržinu. Gorki ne pada u metafiziku i racionalizam: ne traži u njima rješenje života. On je realan i traži ljepši i bolji život ovdje, na zemlji. Gorki ne rješava pitanje egzistencije boga. Njegov Luka u drami »Na dnu života« kaže: »Ako vjeruješ u boga, onda on postoji, ako ne vjeruješ u nj, onda ga nema«, a malo dalje nastavlja Satin: »Postoji samo čovjek, sve ostalo je djelo njegovih ruku i mozga«.

Gorki je prošao kroz fazu skepse i sumnja; i njega su mučila pitanja, koja stavlja u usta svojim čudnim junacima. No konačno je našao rješenje, našao ga u socijalizmu kao postulatu u prvom redu moralnom, pa onda ekonomskom i političkom. I ako je u širokim radničkim masama našao za sebe i svoja literarna djela velike simpatije radi toga, što su junaci njegovih djela »bosjaci«, oni najbjedniji i najjadniji, kao i zato, što je i sam bio »bosjak«, radnik, on je stekao ljubav tih masa još nečim većim i dubljim: svojom ljubavi k malom čovjeku uopće, svojim vedrim odnosom prema životu, svojim pozitivizmom, svojom borbom protiv laži i nemorala i svojom vjerom u uspjeh te borbe. On nije Dostojevski, koji kida dušu čovjekovu; nije ni Tolstoj, koji uljuljuškava svojim pasivitetom i kvijetizmom. Maksim Gorki jakim glasom zove na rad i borbu. Gorkome je čovjek najveća vrednota, a spas toga čovjeka u radu je i moralu.

*

Gorki već u svojoj ranoj mladosti ulazi u radnički pokret i jedan je od saradnika kod osnivanja ruske socijalne demokracije. On je aktivni učesnik prve ruske revolucije godine 1905.; predvodi poznatu deputaciju (u ponoći 22 januara 1905) književnika i učenjaka, koja je imala intervencijom kod ministra predsjednika i ministra unutarnjih posala (Witte i Svatopol-Mirski) da spriječi krvoproliće, do kojega je ipak došlo svirepim i brutalnim nastupom policije i vojske. Gorki biva uapšen, a pošto je oslobođen, odlazi u inozemstvo.

U Ameriku je doputovao upravo u času, kad je ruska carska vlada pregovarala sa Francuskom o sklapanju jednog zajma. Gorki piše pamflet, u kom oštrim i prijekornim riječima nastoji odvratiti Francusku od davanja toga zajma. »Uz pomoć tvog zlata« kaže Gorki u tom pamfletu »ponovno će se prolijevati krv ruskog naroda. Neka ta krv crvenilom i vječnom sramotom oblije tvoje lažno lice«. Francusko javno mnijenje, osobito građanska štampa, oštro je spočitnula Gorkome »nezahvalnost«, jer da ga je upravo građanska štampa spasila iz Petropavlovskih kazemata. Gorki odgovara na te prigovore otvorenim pismom, gdje među ostalim kaže i ovo: »Gospodo, iskreno vam kažem: poštenog književnika i socijalistu vrijeđa ljubav buržujeva«. A najvećem svom protivniku, francuskom novinaru A. Olaru, odgovori Gorki posebnim pismom, u kom – proričući dolazak ruske revolucije – kaže ovo: »Kad vlada u Rusiji bude u rukama naroda, podsjetit ćemo francuske bankare na njihovu barbarsku i protukulturnu ulogu, koju jasno vide sva poštena srca i oči Evrope, Uvjeren sam, da ruski narod ne će vratiti Francuskoj zajma, koji joj je on već platio svojom krvlju«. Sudbina, koju su doživjeli carski zamjovi nakon izbijanja ruske revolucije ,potvrdila je ovo proročanstvo Gorkoga.

Kako smo već rekli, Gorkoga je revolucija zatekla u Petrogradu, gdje je obnovio list »Novaja žiznj« (Novi život) i pretvorio ga u dnevnik. Iz članaka, objelodanjenih u tom listu, najbolje se vidi odnos Gorkoga prema revoluciji i boljševizmu. (Mnoge od tih članaka naknadno je izdao u skupnoj zbirci pod naslovom »Nesavremena razmatranja«). Uglavnom je to kritika boljševizma, odnosno početaka boljševičkog režima; kri-

Digitized by Google

tika svakog pojedinog slučaja i događaja, kako bi se koji pojavio u onim burnim danima revolucije, kritika često puta vrlo oštra, ali poštena i iskrena, koja nije samo osuđivala, već istodobno savjetovala i pomagala, kritika socijaliste Gorkoga, koji je uvijek bio borben i konstruktivan, a nikad nije gubio odvažnosti i orijentacije. Gorki, za razliku od Tolstoja i Dostojevskog, nikad nije vjerovao i klanjao se svetoj, pokornoj i ropskoj Rusiji, već je vjerovao i pomagao graditi griješnu, ali jačajuću i oslobođajuću se Rusiju. Takovoga Gorkog poznajemo i kad napada i kad osuđuje vladu, i kad odgovara na pisma svojih čitatelja i prijatelja, i kad sam daje značajne i dobre savjete u izgradnji novog društva.

Karakterističan je članak Gorkoga (u zbirci »Nesavremena razmatranja«) o dva tipa revolucionarca: Vječni i privremeni (»sezonski«) revolucionarac, u kojem je članku, na usta Gorkoga, progovorila čitava revolucionarna Rusija, dramatski podvojena u dva bića, u dva glasa. Snažan je i njegov apel ženama, koje u svojoj neutaživoj boli proklinju sve one, koji im ugrabiše djecu, muževe, hranitelje. »Vi, dok rađate, vičete kao zvijeri, a ujedno se blaženo smijete, smiješkom Bogorodice, pritiskujući na grudi svoje novorođenče... I ja cijelim svojim srcem želim, da se što prije nasmijete smiješkom bogorodice, pritiskujući na grudi novorođenog čovjeka – sina Rusije...«

Ne treba posebno isticati, da je Gorki najodušević-ljenije pristao uz revoluciju i najveća mu želja bila, da u njoj sudjeluje kao aktivni radnik u stvaranju i odgajanju novog čovjeka. U onim prvim burnim danima napisao je u »Novom životu« onu za njegov odnos prema revoluciji najkarakterističniju rečenicu: »Revolucija nije izvedena zato, da čovjek udobnije živi, već zato, da postane bolji«. Pojmljivo je stoga, da je njegova velika vjera bila pokolebana onim strahotama građanskog rata; u svojoj je vjeri najviše smalaksao onda, kad je osjetio, da u zaglušnoj buci i krvi onih najtežih časova revolucije ostaju njegove opomene i savjeti glas vapijućega u pustinji. Pa ipak: kad je vidio, da ni najidealnija ljudska nastojanja ne mogu da uklone katastrofu građanskog rata, Gorki ne gubi vjere u revoluciju, već uz pomoć svog životnog optimizma i nadalje ostaje na biljezi, da se kao redovni vojnik bori za novu i bolju organizaciju društva, a u prvom redu na kulturnom polju. On je spoznao, da će bolje pomoći zajedničkom djelu, ako napusti ulogu kritičara i sudije, koji stoji po strani, i ako preuzme ulogu aktivnog saradnika i borca.

M. Gorki mladim književnicima

Maksim Gorki, jedan od najvećih svjetskih književnika, otac proleterske književnosti, kojemu se upravo ovog mjeseca navršava 40 godina njegova konstruktivno-revolucijonarnog rada u ruskoj literaturi, – nije nikada svoja životna umjetnička iskustva zatvarao u svoj kabinet, već ih je svagdje i u svakoj prigodi davao i tumačio svojim mladim drugovima. On uči i savjetuje mlade književnike kako imaju da rade, a bezobzirno upire prstom na njihove grješke i nekorektnosti. Osvrnuti ćemo se ovdje na njegovu zadnju izjavu i savjet, koji je on dao povodom romana mladog književnika Iljenkova »Veduščaja os«. Kritikujući ovaj roman Gorki oštro, ali iskreno osuđuje one mlade književnike, »koji imaju vrlo slabo razvijenu želju da steču i prošire svoje znanje. Taj manjak sili naše mlade literate, da se hvalisaju odviše površnim i neprokuhanim znanjem i uslijed toga pišu besmislice«. Gorki vrlo oštro odbija vulgarne novotarije u romanu, jer se boji »da će to smetište iznakaziti naš bogati, lijepi i jaki literarni jezik. Književnik mora za svoju radnju znati izabrati najživlje, najtačnije, najjednostavnije i najjasnije izraze..., književnik ne smije rabiti pokvareni jezik svojih junaka, već jedino ako je to potrebno za karakteristiku ljudi«. Gorki se osobito obara na literarno klikarstvo, koje u prvom redu nanosi štetu samim autorima. Autor, koji je obasut hvalom, oholo digne glavu, hoda kao lav i umišljajući se, da je već sve izvršio, smatra da ne treba više ništa da uči, već samo čeka na daljne pohvale i hvalospjeve. Nakon nekoliko tjedana hvalospjevi prestaju i on pada sa visine, na koju se je nezasluženo popeo. Kao što nije razumio zašto je bio hvaljen, ne razumije sada zašto je pao. Uvrijeđen i pogođen piše polemike i pisma, u kojima otkriva svoju socijalnu i literarnu negramotnost i nesposobnost, da shvati duboko značenje literarnog rada. Uzroke svog uspona i pada treba da autor često traži u klikarskim interesima, koji nemaju ništa zajedničkog sa kulturnom misijom proleterske literature. Mnogo ima takovih uvrijeđenih veličina, koji »okužuju zrak«.

Savjet, koji Gorki daje svojim mladim drugovima je ovaj: druže, ti si dužan da učiš i da naučiš pisati dobre knjige. To je Tvoja dužnost pred radničkom klasom! Ako ti smetaju realistički načini u prikazivanju junaka našeg vremena, – traži druge metode. Fakat – to još nije cijela istina; fakat je samo surovina, iz koje tekar treba izraditi pravu umjetničku istinu. Ne može se peći kokoš sa perjem – pokoriti se čistom faktu znači brkati slučajno i nebitno sa osnovnim i tipičnim; treba znati iz fakta izvući smisao. Istina budućnosti je jednostavna i jasna, stoga je cilj proleterskog književnika: jasnoća i jednostavnost. Proleterski književnik mora da radi za sutrašnjicu i za sutrašnje borce. Mora se dobro imati na umu, da je književnik odgovoran pre pokoljenjem, koje će ga sutra zamijeniti. Osjećaj odgovornosti pred sutrašnjicom u nas je slabo razvijen i jedino se tim tumače one mnoge ružne pojave, koje su već davno trebale nestati.

Ovaj savjet bi trebali da k srcu uzmu ne samo ruski mladi književnici, već osobito mnogi naši socijalni književnici, među kojima ima nažalost veliki broj onih, koji misle »da su sve izvršili i da nemaju više šta da se nauče«, dok nasuprot vrlo malo, čak i ništa ne znadu.

Digitized by Google

Upton Sinclair:

Walt Whitman*)

... Dolazimo do pesnika, čiji život i delo dokazuje, da umetnost nije ništa, ako nije stvaralačka etika. Ovaj pesnik je verovao u svoj poziv, koji je postao glavnim motivom njegovih dela. On pripada onim velikim prorocima, koji su kao Dante, Milton, Tolstoj, Nietzsche videli u umetnosti aretstvo, da uplivišu na duše ljudi.

Ovo mišlenje o Walt Whitmanu ima na svojoj strani svu težinu kritičarskih autoriteta; učeni i visoko poštovani profesori universiteta pišu u tom smislu o Whitmanovim delima a da ne gube svoja mesta. Ali za vreme Whitmanovog života bilo je to drugačije; onda su ga časni ljudi držali za besramnog luđaka. Prva naklada »Vlati« – knjigu dao je štampati u hiljadu primeraka na vlastiti trošak – ostala je ležati, do onih primeraka, koje je raspoklanjao a i od ovih mu je bilo više njih vraćeno, tako i od pesnika Whittiera. Neki kritičar je je pisao, da se Whitman razume isto toliko u umetnost kao svinja u matematiku. Pesnik je izgubio svoje državno nameštenje u Washingtonu, jer je jedan primerak svoje sopstvene knjige držao u svom pisaćem stolu. Knjižari su bili pretnjama sa procesom prisiljeni, da knjige povuku sa pijace. Jedini savremenik, koji je upoznao Whitmanov genij bio je Emerson. Ali kada je Whitman u drugoj nakladi »Vlati« objavio jedno njegovo pismo došao je Emerson u veliku nepriliku. Njegovi su ga prijatelji već pokolebali u njegovom sudu. Vidi se, da nije lako ispravno prosuditi sopstvenog savremenika.

Walt Whitmanovi roditelji bili su farmeri u jednom zabačenom kraju Long Islanda. Kasnije je otac postao tesar i oni su se otselili u onda još mali Brooklyn.

Sa dvanajst godina bio je Walt teklić u jednom uredu. Mnogo je čitao, naučio slagati, postao je učitelj i govornik. Bio je abolicionist,**) trezvenjak a imao je i drugih »mušica«. Bio je spor i nešto tvrdoglav momak, selio iz mesta u mesto, upoznavajući razne ljude, posmatrajući sa interesom život i ne držeći mnogo do uspeha. Odbio je dobro mesto urednika radi svog shvaćanja ropstva. Walt je stvorio novi tip, koga se danas često susreće u radničkom pokretu: čoveka, koji za život najnužnije zarađuje svojim rukama, da kroz ostalo vreme studira i promatra život. Familija ga je veoma volela ali ga nije razumela; držala ga je lenim, kad je bio besposlen i razmišljao.

Ali on je išao svojim putem, teran svojim genijalnim zasadama. On je hteo da upozna ljude, sve vrste koje postoje, hteo je s njima govoriti, osećati se kao jedan od njih. On je radio sa poljodjelskim radnicima, razgovarao sa putnicima na splavima ili se sprijateljio sa kočijašima omnibusa. Hteo je da uistinu vidi Ameriku i tako je otpešačio malo po malo do New Orleana i natrag. Hteo je upoznati literaturu i zato je čitao; ali uvek ono što je odgovaralo njegovom ukusu. Tuđa mišlenja nisu na njega uplivisala. Kada se odlučio, da svome Ja dadne izraz, pokazao se taj Ja kao nešto, što još nije postojalo u literaturi i kao najpotresniji glas, koji je ikada odjeknuo u Americi.

Često se događa, da nove i vitalne pokrete upoznamo iz dela njihovih protivnika. Ja sam upoznao Walt Whitmana iz jednog eseja od Sidney Laniera, časnog pesnika-džentlmena, koji je dokazivao, da je Whitmanova tvrdnja, da je on glas demokratije, besmislica. Mase nemaju interesa za tu ekscentričnu poeziju i ne razumeju što pesnik hoće.

Mora li pesnik biti bezuslovno cenjen od onih za koje piše? Ili je moguće, da on nešto saopštava o ljudima, što oni sami ne znadu? Kad neko bere jabuke onda i on i jabuke slede zakon o gravitaciji. Dolazi sir Isaac Newton i tumači postupak čoveka i jabuka. Ovisi li tačnost Newtonovog učenja o odobrenju čoveka, koji je brao jabuke?

Walt Whitman je uistinu poznavao američki narod, mase, – u opreci prema malobrojnim kultiviranim ljudima, – on ih je poznavao kao nijedan pesnik pred njim. On je verovao, da u njima dejstvuju silne instinktivne snage i da on, pesnik i vidovnjak, može zahvatiti i voditi ovo besvesno biće mase. On je verovao, da on sprema put demokratiji, – da izražava njene želje i čežnje, ljubav, drugarstvo i solidarnost, – koja će jedared biti ovaploćena u institucijama i umetnosti. Da li su njegove slutnje i njegova mistična proročanstva bila tačna, pokazaće budućnost. Dva tipa Whitmanovih savremenika to svakako nisu mogla prosuditi: neuki i nesigurni najamni rob i otmeni gospodin iz Georgije, koji je pisao dražesne ali konvencionalne stihove o cveću, potocima i pticama.

Walt Whitman spada među one mističare za koje je nutarnje bivstvo sviju stvari jednako. Sav život je svet, svi ljudi su braća. I Isus je to naučavao i kroz hiljadu devet stotina godina, koje su protekle od njegove smrti, javljali su se od vremena na vreme proroci, koji su tu nauku objavljivali: ali tako zvani hrišćani su radi nje uvek nanovo bili užasnuti i ogorčeni. Naslov Whitmanovog dela »Vlati« izražava, da je za simbol ljudske duše uzeo najobičniji i najneupadniji produkt prirode. Pesnik je sam bio takva vlat; on se sam ocenjivao kao zastupnik i glas ostalih. On je pevao pesmu o sebi i njegovi savremenici su to držali za primitivni i barbarski egoizam. Velika, bradata ljudina, koja sama štampa svoje pesme, u uvodu upozoruje na njihovu vrednost a usto se fotografira kao radnik bez kravate, – nije za kritičare bila ništa drugo nego vucibatina, protiv koje je trebalo mobilizirati policiju.

Najviše su se spoticali preko onog dela knjige, koji nosi naslov »Adamova deca« i bavi sa spolnim stvarima. Oba anglosaska naroda bila su se priučila, da o spolnim stvarima uopšte ne govore ili samo, uz prijavo cerekanje, šaputaju. Ali Walt Whitman je spol shvatio kao ono, što uistinu jest, kao deo života o kome je jednako

*) Iz knjige Mammonart 1925.

**) Pristaša pokreta za oslobođenje robova.

Digitized by Google

tako pisao kao i o svemu ostalome. On je ovom delu svog naveštenja dao onoliko mesta koliko ga pripada i ništa više; on je bio čist čovek, koji je vodio gotovo asketski život i nastojao, da svoj duh jednako tako razvija kao i svoje telo.

Izbio je građanski rat i sada je Whitman pokazao svoju moralnu veličinu. Otišao je kao bolničar u Washington, živeo skoro od zraka, sprovodio svoje celo vreme u bolnicama, donosio hiljadama ispaćenih napuštenih vojnika pomoć i utehu. On je bio genij prijateljstva; svi su ga voljeli. Ima mnogo priča o ljudima, kojima je svojom ljubavlju i pomoći spasio život. Bio je visok, krupan muškarac sa rumenim obrazima i bradom, koja je za vreme rata osedila. Interesantno je, da je Lincoln, kada je upoznao Whitmana za njega isto rekao, što i Napoleon za Goethea: »To je muškarac«.

»Dobri sedi pesnik«, kako su ga zvali prijatelji izgubio je zdravlje usled onih strahota, koje je doživeo. Nikad više nije potpuno ozdravio. Objavio je još jednu svesku pesama »Bubnjanje«, koja se bavi ratom. Sav egoizam, koji bi mu se mogao predbaciti sagoreo je u plamenu; on nam prikazuje narod, koji je ratom postao velik. 1871 izlazi njegovo delo u prozi: »Demokratski pogledi«, u kojem još jasnije izriče svoje poslanstvo nego u pesmama. On ovde traži novu umetnost, koja će počivati na bratstvu i jednakosti. »Demokratija našeg Novog Sveta«, izjavio je on, »bila je dosada neuspeh jednako sa socijalnog kao i sa istinski religijoznog, moralnog, literarnog i estetskog stanovišta«.

Whitmana je udarila kap, oporavio se, ponovno ga udarila kap. Zadnjih dvadeset godina svog života bio je delom uzet. U početku se teško borio sa siromaštvom, kašnje su se oko njega okupili prijatelji i on je postajao slavan. Radnički pokret se razvijao i njegovi vođi su otkrili, da je stari pesnik uistinu predvideo ono, što će oni osećati. »Moj zov je zov u borbu, – ja hranim delotvornu bunu«. I od onda hrani svaka nova generacija buntovnika svoju dušu na Whitmanovoj inspiraciji.

Je su li njegova dela poezija? O tome se mnogo prepričavalo. Ja mislim, da je ta oznaka sporedna; radi se o inspirisanoj pesmi, koja je potresna za one ljude, koji su osetljivi za njegove ideje. Kroz dve godine što sam radio na svom romanu »Manassas« zakopao sam se u literaturu građanskog rata i tada sam mislio, da u delu »Bubnjanje« osećam sav žar i sve patnje rata.

Kritičari su se vremenom priučili na Whitmanovu otvorenost u seksualnim stvarima; oni se sada samo spotiču preko dugog nabrajanja predmeta. Peva li on o ljudskom telu onda nabraja sve njegove delove. Može li to biti poezija? Ne sme se zaboraviti, da je Whitman više vidovdanjk nego pesnik; da kamenje ima imena, Whitman bi ih pojedinačno nabrojio: svaki kamen bi bio mistički simbol a svršetak hipnotički čar. To je stara smicalica onih ljudi, koji se obraćaju na potsvest; mi je nalazimo i u jednoj molitvi anglikanskog molitvenika: »Gospoda hvale njegova dela i moraju ga večno slaviti i veličati«. Koral onda nabraja pojedina dela: »Kiša i rosa ... vatra i žega... munja i oblaci... gore i bregovi ... mora i reke ... sve ptice pod nebom... sve divlje zveri i stoka...« i tako to ide dalje: sva stvorenja gospoda se pozivaju, da svog tvorca slave. Kao mističar može čovek da se pun poštovanja divi svakom pojedinom čarobnom delu one tajnovite stvaralačke snage, koja je proizvela ljudsko telo.

Mistični život je pun opasnosti i, nažalost, pun dosade. Whitman je imao veliki broj nastavljača; ja sam čitao njihove »slobodne stihove« i moram priznati da su mi se pričinili kao suvišno trošenje vremena ne samo moga nego i njihovih autora. Isto tako su se mnogi epigoni Whitmana zadovoljili, da oponašaju samo njegove ekscentričnosti ali ne i njegove kreposti. Svakako je jednostavnije bez kravate dangubiti nego biti genij i stvoriti novu formu umetnosti. Whitman nije jedini, koji je stradao radi svojih učenika. Istu žalosnu sudbinu imao je i Isus kao i Nietzsche, Tolstoj i mnogi drugi proroci.

Preveo M. K. N.

Ante Dean:

Antene titraju

(Iz ciklusa »Metropola Mira)

. . . Zar ti još nije jasno, Emile?! Ne, ne ćeš! Ne smiješ mu baciti čekić u onu obrijanu njušku, jer bi mu doktori ubrzo napravili novo zubalo. Rane bi prebolio, a tebe bi strpali u »hladovinu« na nekoliko godina. Bilo bi vraški hladno tamo iza rešetki, a i tvojoj djeci prosutoj asfaltom Grada Mira ne bi s nebesa padala mana u kljuniće. A žena?! – Zar u prostitutke?! Ta fabrike danas više ni muškarce ne upošljuju, otpuštaju i stare radnike.

Nisi se trebao ženiti, nisi smio rađati djecu i stvarati »svoj dom«, nesretniče! Zato: šuti i tegli! – –

Sjeo je, bolje: čučnuo je u jednom kutu strojarnice i žurno trpao u sebe hranu, koju mu je donijela žena. Došla je. U jednoj ruci kanta sa jelom, na drugoj dijete, ono najmlađe, sitno, jedva mu proviruju nožice i trupić iz materinih krupnih ruku. Kao crvić: uvijek naglavce u njenim njedrima. Traži, pipa, hvata golom desni i povlači i siše, uronilo – kao za okladu!

– Siši, gade mali, siši! Jeftino je materinje mlijeko! Pune su dojke i spremno razgolićene, mali lakomče, siši, ne udavio se! Poslije i onako ne ćeš moći, mjesto toga cijediće ti snagu na znoj i žuljeve kroz cio dugi život . . . fuj! tfu!

Širok radnički potplat srdito razgazi pljuvačku.

Emil je šutio, jeo i računao:

– Sad je 12.30 sati! Glavno je, da se najedem, da je žena donijela ručak i posteljinu na vrijeme. Glavno je, da ništa ne pita, da ne kuka i da šuti. Ta znade i ona, nije marva već radničko dijete . . . U 13 valja početi radom, svega 10 sati, do 23 sata. Onda na spavanje. Neću kući ni na večeru. Ni sutra! Neka mi opet donesu jelo. Tako ću uštedjeti svaki put po 90 minuta, svakako moram dobiti preko 3 sata.

Za san dosta je i 6 sati. Odrastao čovjek ne spava tako dugo kao dijete. Osobito kad radi. Raditi i spavtai? Ne, to ne ide zajedno, čovječe!

Glavno je da imaš posla, besposlenu i onako neće san na oči. Šta mari da ćeš sutra raditi od 6 ujutro do 21 naveče? 13 sati rada. Kao da je to nešto nemoguće. Ako je naporno, zato si i plaćen, a ne će ni

Digitized by Google

to dovijeka potrajati. Biti će i sna i odmora . .

– Noćas ćemo opet biti sami, – neodlučno pokuša žena spremajući pribor za jelo, – mali Pjer neprestano pita, gdje je tata? mamice, zašto ga još nema?

Majstor Emil kao da nije slušao. Imao je odviše jako srce, a da pokaže ženi, kako je i on slab i mekan otac! Valjalo je izdržati, ne pokazati, ne trenuti ni jednom žilicom na licu. Zato on ni ne odmahnu rukom na ženine riječi.

– Majstore, Emile, kako stoji sa radovima?! – odjekuje mu još u ušima. – Vi još niste dovršili sa uređajem! Znam, dobro: sitnice ali upozoravam vas ipak na određeni termin: sutra, tačno u 21 sat počinje emisija, prva emisija naše radio stanice . . . tačno na sekundu mora sve funkcionirati, bez odlaganja i bez smetnja. Nema isprike, vi znate: cio svijet čeka. Milioni radio-prijemnih aparata spremno je da nas čuje... blagdan je mira . . . govornici, političari, pjesnici . . . horovi i filharmonije . . . sve! – I šefovi su upozoreni na zastoj. Dakle – shvaćate ozbiljnost mojih riječi (ja sam uvijek bio prijatelj i zaštitnik marljivog i sposobnog radnika) o ovom danu ovisi vaša budućnost, uposlenje – – –

Te riječi izgovorio mu je inžinjer g. Alber, prvi nadglednik radova oko podizanja i instalacije ove radio-stanice, koja je imala biti provi đena najmodernijim tekovinama tehnike – a sve u službi čovječanstva.

Izgovorio ih je na dušak! Bilo to jučer. Izletio je iz svog automobila, i dojurio u strojarnicu, gdje je Emil radio i nervozno pljusnuo po njemu pregršti prigovora, molbi i naloga, savjeta i prijetnja.

Zaboga, ovo je javan rad! rad za uzvišenu pacifističku ideju . . . to je termin! 14-godišnjica mira! 14-godišnjica svečanih mirovnih ugovora, koji su donijeli narodima slobodu i jednakost, prekinuli ratno klanje sagnuli šiju germanskom tigru, i na dugo vremena osigurali novi procvat evropskoj civilizaciji...

Bio je nervozan g. inženjer. Ali ovaj put sa razlogom! Toga jutra bio je pozvan telefonom u Prezidij. Gospoda su ga izmrcvarila pitanjima, sumnjom i prigovorima.

Kao i uvijek, »oni s vrha« čudili su se:

– Kako, još nije sve spremno?! – znamo, znamo g. Alberu sitnice! zar ne?! u unutrašnjom uređajima oko strojeva, šta li, – no ipak! termin! vi znate: za 2 dana je proslava – jubilej mira! nema odlaganja nema isprike! cio svijet čeka, milijuni prijemnih aparata, štampa i publika, cijela javnost čeka .., govornici, pjesnici i muzičari... horovi i filharmonije... sve, sve čeka, iščekuje... pa i mi, i mi čekamo od vas da ispunite naše nade, da i vi doprinesete svoj dio na oltar čovječanstva a za svetu ideju pacifizma. Zato ovdje nema isprike, – (sve je na sekundu sračunato, i mi smo uvjereni da shvaćate svoju dužnost. Nagrada neće izostati. Vaša budućnost, vaš dalji uspon biti će svetom brigom našega grada i nacije . . .

Zar je tu moglo biti krzmanja?! Ili obzira?! ili sentimentalnosti?! Zar je tu nešto značio mir i sreća jedne radničke porodice, kad se je radilo o »triumfu pacifizma«, o milijunskom kliktaju građana širom svijeta?! – – –

– Triumf pacifizma?! kliktaj?!

Ali čiji kliktaj?

– Zar naroda, masa radnika i seljaka? ili pojedinih, onih sa vrha ili iz srednjih visina . . .?

Jest, ludom, amerikanskom brzinom teku radovi u radio stanici Mira . . . teče rijeka znoja, pucaju žuljevi . . . grbe se šije a oči trepću kapcima . . . tempo... termini... rokovi... jubilej... jest! – ali za koga?!

O, nepristojnih li pitanja! Kakva neobuzdanost!

Samo jedan usijan, do ludila napregnut i revoltiran »radnički mozak« može doći na ideju da zapita, kad ga niko ne sluša, da opsuje i pljune, premda u dnu duše osjeća, kako će mu to sve malo pomoći...

– Sutra do 21 sat navečer ima sve biti spremno, ili – – –

– Jeli vam jasno?! Razumijete li?

– Jest, g. inžinjeru, razumijem! ali – –

– Šta: ali! kako: ali?!

– Pa ja sam vam već napomenuo, a sad vas ponovno molim: dajte mi još dva čovjeka, inače mi je nemoguće, vremenski nemoguće da sam sve posvršavam . . .

– Šta?! još dva čovjeka?! u ovoj godini krize i redukcija i štednje? kako si vi to zamišljate majstore! Trebali ste mi to reći pred 10 dana: da ne možete, pa bi se već našao koji drugi i brži i jeftiniji... radničko tržište krcato je ljudima koji danima čekaju posla. Vi se šalite, Emile? Znam, sposoban ste radnik, oženjen, – čujem imate i djece . . . dakle, solidan, sređen član društva. Otkuda sad te riječi: ne može se! nemoguće!

– Čovječe, ili svršiti ili – napolje! Žalim, ali vi nećete tražiti od mene, da rizikujem vlastitu egzistenciju . . . i ja imam porodicu . . . i mene plaćaju . . .

– Ne treba više gubiti riječi. Zar ne: sutra u 21 sat – – –

Još pred 5 godina Emil bi mu pljunuo u lice i ostavio bi posao. Navukao bi svoj kaput, umio bi se prije toga i – pljunuo bi. Zatim bi otišao napolje i obazro bi se za kojim drugim poslom.

Bio je tada mlađi, snažniji i slobodan. A sad, sad je sve drukčije, nije više čitav svijet mogućnosti pred njim. Istina ove dvije ruke rade možda još spretnije i ustrajnije no pred 5 godina, ali dok one dvije rade, osam gladnih dlanova pružilo se spram njih, moli, traži hrane i odijela i stan.

Zato se on nije ni uzbunio već samo slegnuo ramenima – šta mogu? – kad ga žena pri odlasku sjeti: noćas ćemo opet biti sami.

Otišla je a djevojčica, njegovo najstarije, petogodišnje po dobi, no mnogo starije po proživljenom, ona ga je ozbiljno uhvatila za hlače:

– A sutra, oče? Sutra ćeš zacijelo doći kući . . . zacijelo.

– Jest Emice, sutra... zacijelo... možda... ako bude sve u redu...

Na dječju glavu spusti se teška radnička ruka. Vrela a teška kao čekić. Toliko težine i klonuća, da je 5-godišnje dijete pomislilo:

– Strašno, to još nisam čula, ovu groznu riječ, koja ne da tati da se vrati k nama. Moram zapamtiti: ako bude sve u redu . . . sve . . . u . . . redu . . . šta to znači? – – –

Na povratku, prolazeći burnim ulicama diplomatskog i trgovačkog dijela Grada Mira, pomisli žena: kako ovdje ima mnogo stakla i svjetla? koliko automobila? Skoro više nego uličnih pasa u našoj ulici.

I mučno si je probijala put sa jednim djetetom na prsima a drugim, djevojčicom pod rukom.

Sutradan, uveče smješkao se g. inženjer:

– Tako valja, majstore! Bravo! Znao sam, da ste vi radnik od stare naše garde; disciplinovan i trijezan.

Pred njim su klecala radnička koljena od klonuća, ali g. inženjer nije to opazio. Bio je pun divnih planova. Gledao je mnogo dalje od ovog »detalja«, mnogo više u vis! Evo, penje se on: čovjek znanosti . . . nada društva, a oko njega ostali: stoje i dive se. Plješte priznanja, ordeni, darovi ali on ništa ne vidi, nema za ništa osjećaja, pa ni za ove klonule mišice koje su za njega dan i noć stezale oruđe, krvarile žuljevima i kupale se u znoju. Uspon! uspon, sve do vrha, do slave, do novih tehničkih čudesa, a onda – mir, porodica i prijatelji – sreća čovječanstva upravljana njegovom znalačkom desnicom, jednim jedinim potezom pera, evo: Alber, s. r.! igračka!« – –

Odjednom signal: 21. Radio,stanica daje svoj prvi znak, sat kuca, polako no moćno – svom dubinom svoga metalnog pijeva. Akord! harmonija! gong mira! Pobjeda! – –

U strojarnici trepću upaljeni očni kapci, tijelu se spava ali prsti još slušaju, grče se oko poluga i vijaka.

Digitized by Google

Sviješću čovječjom bubnja zadnji alarm:

Izdržati . . . ne pasti . . . ovo je rok . . . termin . . . jubilej . . . »njihov jubilej« . . . a ti, ti si sad vezan, nisi sam, nisi svoj već motor, životni stroj svoje porodice . . . šuti i radi . . . 14-godišnjica mira . . . svjetla... muzika iza stijene . . . a ovdje šum strojeva . . .

Ili to radničko srce tuče o stijenke?!

Zato šuti, ne čuješ li iz dubine, iz mraka. Zove te žena a djeca plaču: kruha, kruha! –

Šuti i tegli! Ne misli na osvetu! Kakav čekić?! Kakva uzbuna?! Emile, strpi se, miruj, ovo je spas, ovo je red i poredak . . . sve će proći, narasti će ti djeca a ti ćeš se odmoriti. Ima nade, evo sve se vedri, cakli i penje u očima . . . to su strojevi, klikču, šume i pjevaju himnu čovjeku: rad . . . rad . . . rad . . .

Negdje u visini nad krovom stanice titraju novo napete antene, antene mira, rada i civilizacije!

– mir ljudima na zemlji koji su dobre volje . . .

U jednoj periferijskoj sobici čeka žena muža. Po postelji spava troje djece.

Najstarije sanja: otac se je vratio, miluje kose a ruka mu nije više onako teška ni usijana kao kovačev čekić. Odjednom na glas uzdahnu:

. . . Tatice, sve je u redu . . . zar ne . . . u redu . . .

Sa tvrđave Grada Mira odjeknuše prvi topovski hici, dubok tutanj potrese kućama, i zari se svojim jekom u tamu.

Šta mislite: koliko proleterske djece uzdrhtalo je na ovakav nenadani pozdrav? Onako, dobačen »odozgora« . . .

Ivan Vuk:

Kažnjeni anđeo

Sitne dječje oči znatiželjno su gledale raskošno rasvijetljenom dvoranom. Tamo naprijed, u visini galerije, bilo je nebo, puno sunčanog sjaja i veliko božje oko u trokutu gledalo je po zemlji – dvorani. Ljestve, pune cvijeća, vodile su u dvoranu–zemlju i to preko pakla, koji je plamsao crvenim ognjem. Jer danas je tajinstveno veče, kad je nebo otvoreno i kad dolazi sveti Nikola sa jabukama i svakovrsnim drugim darovima. Danas je misterijozno veče, kad šalje i nebo i pakao svoje poslanike da se s njima porazgovorimo.

Bilo je mamica sa djecom, lijepo obučenom. Bilo je i djece sa mamicama, rumenih obraza, blistavih očiju i nasmijanih ustašaca, lijepo obučenih . . . Sirotinje nije bilo u dvorani, jer se u nelijepom odijelu ne smije približiti svetome Nikoli, a ni krampus neće da gleda bljedolika lica.

– Mamice, – povukla je petgodišnja Tonkica svoju majku za ruku. – Gledaj, Slavko je također došao. Onako obučen, kakav ide u školu . . . Gledaj!

Mamica se okrene, pomiluje Tonkicu po kosi i kimne glavom. Tonkica se ne smiri i opet zapita:

– Da li će Nikola i Slavku nešto donijeti?

– Ukorit će ga radi toga, što je sam došao! – reče mama. – Ta znadeš da mališani ne smiju po večerima da sami idu.

Tonkica umukne. Sjetila se te pouke, koju joj mama stotinu puta ponavlja, kad je ponekad uveče predugo sa djecom na dvorištu gdje stanuju i gdje je i Slavko također među njima. Ali pomisao, koja ju je tištila, nije joj dala da dugo šuti.

Počela je opet:

– Nema mame da bi ga dovela i zato je morao sam doći. Ta znadeš da noćas dolazi sveti Nikola.

Mami se činilo takav razgovor nezgodnim. Ali pošto je Tonkica gledaše kao da je pita, odgovori:

– Takovi ne smiju sami da polaze nikuda, iako nemaju mame.

Tonkica opet zašuti. Gledaše okolo, na nebo, na pakao, na ljestve . . . Propitkivaše tko će doći prije. da li anđeli ili Nikola, i zašto ujedno dolaze i krampusi. I da li se neće ljestve slomiti. Šta bi se dogodilo, ako bi koji anđeo pao u pakao. Da li bi izgorio? Iza toga je, kao da sve to govori samo zato da može misliti na nešto drugo, opet naskoro upitala:

– A šta će onda biti, ako sa sv. Nikolom dođe i Slavkova mama? . . . Da li može doći? ? . . .

– Mame ne dolaze s Nikolom, – odgovori Tonkičina mama, ne znajući ni sama šta zapravo govori.

– Zar nisu mame u nebu, – začudi se Tonkica.

Pošto joj mama ne odvrati, Tonkica nastavi:

– Po svoj prilici je Slavku pisala da će doći. Drukčije ne bi ni došao ovako sam. Ide u školu i znade čitati i zato mu je i pisala. I pročitao je pismo i došao. Tata nije mogao s njime, jer je morao da vozi vlak. A maćeha neće da ide, jer nije njegova mama. Sam mi je pričao da ga maćeha tuče. I pošto ga tuče, neće da ide s njime.

– Nesretno dijete, šta to sve ne brbljaš, – pokuša tiho da umiri kćerkicu. – Šta je tebi Slavko . . . Ti si mamina i pazi kad će doći sveti Nikola . . .

Osvrnuh se za Tonkičinim pogledom i vidjeh bljedo, sitno lišce osamgodišnjeg dječarca. Naslonio se na zid dvorane. Bio je obučen skromno, svagdanje. Njegove oči gledahu u nebo, na ljestve, u pakao. U njihovom sjaju vidjela se neka skrivena, nepotpuno ocrtana i kao u maglu ovita bol.

Njegove su misli kod onog doba, kad je bila još mati na zemlji kod oca, gdje je sada maćeha. Voljela ga i učila svemu, što je pokazivao učitelj u školi, tako da je uvijek sve lijepo znao. Još prije, nego li je počeo polaziti u školu, dovela ga je mama uvijek ovamo, kada je dolazio sveti Nikola, da ga daruje, iako su krampusi bučili i htjeli da mu ne bi nitko ništa darovao. A otkad je mama otišla u nebo, kako je rekao tata i susjede u kući, Nikola više neće da dolazi k njemu, iako stoji kao i ostala djeca ovdje u dvorani. Prošao je kraj njega, kao što su i anđeli prolazili. Ni krampusi nijesu zveketali lancima, kada su išli kraj njega. Samo jedan, sa najvećim lancem, pogledao ga je lani, pomilovao po licu i otišao dalje.

A noćas? . . . I noćas će biti kao i lani. Osjeća to, iako nije svijestan toga. U srcu klije mala nada da moguće ipak neće biti tako, kao što je bilo lani. Mame uistinu nema, ne smije da siđe sa neba k njemu, ali moguće je Nikoli rekla, neka daruje nešto i njenom Slavku, koji je tako osamljen i zapušten. Kad bi tata bio s njime, tada bi Nikola darovao, ali tata vozi vlak i ne može ići s njime. A maćeha ga tuče i zato Ni-

Digitized by Google

kola ne može dati.

Krampus? Zar će ga i ljetos ovako da pomiluje, kao što i lani? I nije imao vatrenih prstiju. Slavko još sada osjeća kako je bilo ugodno, kad ga je pomilovao. Po svoj prilici mora da je onaj krampus dobar i nije takav kao ostali, koji su zli.

Kao u magli pojavljivale su se te misli u Slavko voj glavi... I one su to bile, koje su davale njegovim velikim očima onaj sjaj sakrivene, nepotpuno ocrtane boli...

Najednom se nebo posve rasvjetli. Plamen u paklu još jače zaplamsa. Začuje se tiha glazba, pomiješana zveketom lanaca u paklu. Krampusi, crno i crveno obučeni, sa vilama i lancima, skakahu po paklu.

A iz neba se pojave dva anđela. Bijahu lijepo obučena i imahu krila. Zastadoše kraj ljestava. I sada se pojavi sam sveti Nikola. Duga bijela brada padala mu je na prsa. Biskupska kapa pokrivaše bijelu glavu i misni plašt ukrašivaše njegovu pojavu. Anđeo, koji je išao s njime, nosio je veliku knjigu, a drugi biskupski štap.

Progovorio je. Dubok bijaše njegov glas i odzvanjaše kao nebesko zvono. Djeca su ga sa čeznjom slušala.

Donašao je darove. Anđeli su ga pratili, a krampusi uznemirivali, kad je darivao. Jabuke i kruške, bebe i konjiće, lijepe kutijice i bonbončiće... knjige i slike...

Dječje oči blistale su očekivanjem. Dubokom radošću razmahali su svoje darove i ustašca su se sama smiješila.

Tonkici dade jabuku i kutijicu bonbona. A osim toga još i knjigu sa slikama.

– Gledaj, mamo... gledaj, – klikne tiho. – Kako su slatki bonboni, mamo. Pokušaj! Takovih ne umiju na zemlji da prave, zar ne, mamo?... Gledaj slike... Samo neznam još da čitam...

Gledaše knjigu, okretaše se za Nikolom i oblizivaše bonbone.

– Vidiš da sam dobra, mamo, – reče. – Nikola to znade i zato mi je donio sve to. Ne smiješ više kazati da nisam dobra. Nikola bi se srdio.

A tada se okrene i pogleda mami u oči.

– Mama!

U glasu je bilo neko razočaranje, neko nezadovoljstvo.

– Šta je, srce?

–Nikola je prošao kraj Slavka. I ništa mu nije donio, gledaj... A ni mame nije bilo s neba. Zašto nije došla, mamice?

– Zacijelo nije dobar.

– Dobar je, mamo, – odgovori Tonkica i u glasu bijaše sakrivena uvreda. – Dobar je. Siromašak. Moguće, da ga je i mama zaboravila i nije Nikoli ništa poručila. Lijepo je u nebu i radi toga je zaboravila na njega...

Kad se dvorana ispraznila. Slavko je još uvijek bio naslonjen uz zid i gledao nerasvijetljeno nebo, gdje je nestao Nikola sa anđelima. Pakao više nije gorio, a ni krampusa nije više bilo.

Bol je bila u njegovom srcu, teška kao utezi. Nije bio svijestan, ali je osjećao da ga nešto tišti i da ga taj pritisak boli.

Krampus ga ljetos nije pomilovao. To je bilo najočitije i to ga je najviše tištilo.

Gurali su ga, srdili, ali toga on nije osjećao. Djeca su prolazila kraj njega sa Nikolinim darovima u ruci, ali on ih nije vidio. Gledao je samo na ugašeni pakao i pitanje mu je zastalo na usnama:

– Zašto me krampus nije pomilovao?

*

Tonkica je izlazila sa mamom iz dvorane. Pokraj Slavka. Zaustavi se i stupi do njega.

– Gledaj, Slavko, – klikne. – Imadem knjigu sa slikama!

A mama je prihvati za rame i gurne je napred. Djetešce se još jednom ogleda za Slavkom. Potrči natrag do Slavka.

Reče mekano:

– Tvoja mama, Slavko, nije mogla da dođe, jer je u nebu. Gledaj, ti umiješ čitati. Uzmi. Ja još ne znam čitati i Nikola se zacijelo zabunio, kad ju je poklonio meni, umjesto tebi. Uzmi.

Gurne mu knjigu u ruke i nasmije se djetinjim smiješkom.

– Tonkica, – rasrdila se mama. – Tonkica, – ponovi zapovijedajući.

A dijete je moleći reklo

– Neka ima, mamice, Slavko, jer umije da čita. A ja imam jabuke i bonbone.

Mama bi Slavku najradije uzela knjigu iz ruku, ali joj je bila nezgodno pred tolikim ljudima. Prisiljeno se nasmiješi, pograbi kćerkicu i gurne ju napred tako, da joj padne kutijica iz ruku i bonboni se rastresu.

– Mamo, bonbonići, – zaplače.

Ali mama ju je vukla iz dvorane na cestu i u njenim očima caklio se bijes.

A ja, koji sam sve to gledao, zamislio sam se.

Anđelu, kažnjen si, jer si umjesto Nikole darovao siromaška, kojemu je mama otišla u nebo...

Knjige

KNJIGE.

Slobodan Ž. Vidaković: »Naši socijalni problemi«. Beograd 1932. Knjižarnica Gece Kona.

Nova »velika« knjiga Slobodana Vidakovića ima osim toplog, duhovitog predgovora profesora dra. Lj. Stojanovića ovih devet poglavlja: 1. Suština socijalne politike. 2. Problem dječje zaštite. 3. Reforma nastave. 4. Stanbeno pitanje i asanacija. 5. Aprovizacijona politika naših gradova. 6. Regeneracija našega sela. 7. Radničko pitanje. 8. Problem eksekucije. 9. Komunalne financije.

Svako je poglavlje jedna studija za sebe. Knjiga je ipak jedna organska cjelina. U njoj ima vrlo mnogo izvornih podataka o socijalnim prilikama naših gradova i našega sela, našega seljaka i gradskog radništva i druge gradske sirotinje, uračunavajući ovamo i osiromašeni srednji stalež intelektualaca, tako da je ovaj skup studija dragocjen dokumenat našeg vremena. Ova knjiga koja je bila oštro i nepravedno napadnuta, jedna je od dobrih knjiga naše sociološke i gospodarske književnotsi. Vidaković doduše ostaje u svojim prijedlozima u okviru današnjeg gospodarskog poretka. Ali kaže hrabro i otvoreno gorke istine tamo gdje ih treba reći, i stavlja – bez obzira na osjetljivost raznih moćnih činilaca našeg javnog života – svoje

Digitized by Google

praktične prijedloge za rješenje važnih i teških socijalnih problema. Tako je ova knjiga zaista radikalna u p r a k t i č n o m smislu ove riječi.

Što se pojedinih podataka tiče, biti će tu i tamo možda i pogrešaka. Za nosioce našeg radničkog osiguranja na primjer pisac kaže da imaju ogromne fondove i da bi mogli i trebali davati zajmove za izgradnju radničkih stanova. Naše se radničko osiguranje teško bori sada za svoj opstanak, i nema nikakovih raspoloživih fondova. Ali ima u knjizi toliko dobro dokumentovanih, katkada jezovitih podataka o našim socijalnim prilikama, da ovakve sitne grješke ništa ne smanjuju vrijednost ove knjige. Ima i prijedloga s kojima se ne možemo složiti. Ali treba odati priznanje muževnoj hrabrosti pisca, koji mnogo toga kaže, što su dosada kod nas ljudi njegovog položaja vrlo rijetko rekli, znajući, da se gorke istine rado ne slušaju i da nigdje nijesu popularni oni, koji u ime socijalne svijesti i pravde traže teške žrtve od imućnih slojeva za spas i za napredak cijeloga naroda.

Vidaković ne teoretizira mnogo u ovoj knjizi. Pokazuje ono, što je zlo i predlaže praktičan način, kako da se nađe lijeka tome zlu.

Ovaj pozitivni stav prema najtežim i najsloženijim našim društvenim i gospodarskim pitanjima velika je vrlina ove izvorne knjige.

Vidaković se jasno opredijelio za praktično i pozitivno shvaćanje svih važnih pitanja socijalne politike. Priznaje bez daljnjega da su socijalne reforme nemoćni palijativi ako ih gledamo sa gledišta čiste socijologije. Ali nijesu nemoćne mjere u socijalnoj politici. »Svaka utrta suza, poboljšanje općih uslova života znači jedan korak bliže punoj pobjedi ekonomskog oslobođenja čovječanstva«. Trud i polet, kojim je Vidaković radio, dokazuju da je ono, što je tu tako lijepo rekao isto tako iskreno i osjećao. U teškim danima privredne i moralne krize bijeloga čovjeka ovo je optimističko shvaćanje dosta rijetko, ali ispravno.

Treba da proučimo temeljna djela savremene socijologije i da usporedimo njihova na oko tako jednostavna i jasna pravila i njihove »istine« sa pravim stanjem stvari u svijetu. Treba da proučimo razne diktature i da gledamo socijalni poredak i stanje u kojemu živi najveći dio čovječanstva. Ako smo to učinili, doći ćemo do uvjerenja, i m o r a ć e m o doći do uvjerenja, da je put čovječanstva do pravog i konačnog rješenja socijalnog pitanja još vrlo dug, još vrlo mučan i trnovit. Ako je tako, onda nemaju pravo oni, koji omalovažavaju rad Vidakovića i svih nas koji ne ćemo da rezignirano čekamo na konačno i integralno rješenje socijalnog pitanja, nego vjerujemo da je stalan praktičan rad na poboljšanju životnih prilika bijednih i potištenih, – da su socijalne reforme još veoma dugo najvažniji preduvjet napretka, etičkog i gospodarskog preporoda čovječanstva.

Zato je baš sada, za vrijeme socijalnog i gospodarskog defetizma, Vidakovićeva knjiga veliko djelo. Utjeha za svakog socijalnog radnika. Izvor dragocjenog spoznanja za svakog obrazovanog čovjeka, koji misli i koji vodi brigu o skoroj i daljnjoj budućnosti svoga roda.

Dr. Hahn.

BIBLIOTEKA »BUDUĆNOST«.

Ne može se reći da kod nas nema pedagoških edicija i da se uopće na tom polju ne bi radilo. Postoji kod nas i neka pedagoška tradicija što više i liberalna pedagoška tradicija, koja je jedared bila vezana uz popularno ime Davorina Trstenjaka. Ali ta pedagogija (»liberalna«) vezana uz radikalne malograđanske reformatore u glavnom se iscrpila u religijskom i seksualnom pogledu. To su onda bila tobože neka »goruća« pitanja, na koja je trebalo također da odgovori načelo »slobodnog odgoja«. Ova malograđanska pedagoška rabota nije naravno sprovela nikakvu revoluciju. Ni ovde kod nas kao ni u inostranstvu odakle su se uzimali ti »slobodni« uzori. Nakon malo nervoze i polemika naročito sa klerikalnim krugovima sve je zadremalo. Ako je tu i tamo bila sprovedena kakva nevina reforma u celosti je ostao odgojni sistem kakav je odgovarao socijalnoj strukturi. Jer konačno je zadaća pedagogije, da makar i veoma drastičnim sretstvima, uleva u »one koji dolaze« trajni respekt pred čudesima one zajednice u koju ulaze.

Ovakva pedagoška idila nije mogla večno trajati. Poremećenja u socijalnim odnosima, tekovine nauka i nova shvaćanja o životu, čoveku i društvu morala su prije ili kašnje da i pedagošku »Trnoružicu« trgnu iz njenog verovatno ugodnog sna.

Novi problemi izmenili su samu problematiku pedagogije. Tradicionalna pedagogija krojena na individualističku fazonu zatajila je. Na nova pitanja ona nije imala odgovora a stara se više nisu postavljala. Problemi s o c i j a l n e p e d a g o g i j e primali su i primaju sve veće značenje. I dnevno se traže odgovori na uvek nova pitanja.

Kod nas se malo pitalo i malo odgovaralo. Sociološka baza na kojoj moderna socijalna pedagogija mora da radi ako hoće imati životne snage i vrednosti nije kod nas jasna ni onima, koji inače rado govore o progresu.

A kad se počelo pitati i odgovarati, meni se čini, da se kod nas i jednom i drugom nije posvećivala dovoljna pažnja. Zato je vanredno vredno da se svrati pozornost na akciju Miloša B. Jankovića, koji je pokrenuo B i b l i o t e k u »B u d u ć n o s t« čiji je program da popularišе nove i značajne probleme pedagogije. Već dosada se vidi da je »Budućnost« izvršila deo svog programa. Donoseći prvenstveno prevode ponajboljih autora kao što su: O. Rühle, A. Adler, O. Glöckel, H. van Bracken i dr. ona je u svakom pogledu tražila da postavi ispravno pitanje i nađe ispravni odgovor. Naročito je sa odličnim delom ruskog pedagoga M. P i s t r a k a o »Osnovnim problemima škole rada« ispunila osetljivu prazninu u ovoj grani naše pedagoške literature, koja se bavi ovim osnovnim pitanjem modernog vaspitanja. Problem škole postavlja Pistrak na jedino ispravno stanovište: »škola je uvek bila izraz svoga stoleća i nije mogla to ne biti; ona je uvek odgovarala potrebama jednog danog socijalno-političkog stroja a ako mu ne bi odgovarala onda bi bila odbačena kao strana i nepotrebna stvar«. Pistrakova kniga je odlično i odlučno pisana marksistička pedagogija, koja bi trebala da se nađe svakom radniku pri ruci.

Biblioteka »Budućnost« je posvetila pažnju i novoj individualpsihološkoj teoriji i njenoj praktičnoj primeni u vaspitanju. Pokraj spomenutog Adlera i Rühlea, »Budućnost donosi vrlo dobre radove F. Künkela, Ade Beil, E. Wexberga i dr. Ove kratke praktične upute u vaspitanje pisane popularno i jasno trebale bi da budu u svakoj radničkoj biblioteci. Uloga individual-psihologije je naročito velika u primeni na vaspitanje proletarijata. Ona otkriva mnoge zagonetne pojave u dušевnom životu radnika, koje su nam bile dosada nerazumljive. Individualpsihologija surađuje na izgradnji socijalističkog životnog plana.

I zato je više nego pohvalno nastojanje M. B. Jankovića da našoj publici (u prvom redu radničkoj) da informativne radove o novoj pedagogiji.

Preporučamo najtoplije ovu biblioteku. (Naručuj se: Miloš B. Janković, učitelj, Žabalj – Bačka).

M. K. N.

Uredništvo **Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.** — Uprava: **Zagreb, Ilica 55/I.**
Vlasnik: **Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija,** Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovori urednik: **Dr. Božidar Adžija, Zagreb,** Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara D. Beker (Beker i Heimbach), **Zagreb,** Preradovićeva 32. Za tiskaru odgovara D. Beker, Gundulićeva 41.

Digitized by Google

Tražite
svuda

UNION

Čokoladu
Bonbone
Karamele

Zagrebačka
DIONIČKA PIVOVARA
I TVORNICA SLADA

Podružnice: Sisak i Karlovac

Preporučuje svoja
priznato najbolja

= piva =

TELEFON BROJ 4090, 4091 i 6186
BRZOJAVI: DIONIČKA PIVOVARA, ZAGREB
ŽELJEZNIČKA STANICA: ZAGREB-SAVA

NAJSTARIJI DOMAĆI OSIGURAVAJUĆI ZAVOD

„CROATIA"

OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA U ZAGREBU

osnovana po općini slob. i kr. glavnog grada Zagreba g. 1884., ima svoje sjedište u Zagrebu, u vlastitoj palači, na uglu Masarykove i Preradovićeve ulice, a svoje podružnice u Beogradu, Ljubljani, Osijeku, Novom Sadu, Sarajevu i Splitu te oko 2000 zastupstva i povjereništva u svakom većem mjestu države.

Jamčevna sredstva zadruge iznose preko Din 130,000.000.–. Do sada isplaćene svote premašuju već iznos od Din 150,000.000.–.

»CROATIA« preuzima uz povoljne uvjete sve vrsti osiguranja.

Rezervirano
za oglase

Digitized by Google

Prošla godišta „Socijalne Misli"

uz pogodovne cijene

Godište II (1929) . . . . . 50·— Din
Godište III (1930) . . . . . 50·— Din
Godište IV (1931) . . . . . 50·— Din

Ko uzme **sva tri** godišta dobiva ih uz cijenu od

120·— dinara

GODIŠNJA PRETPLATA 50·— DINARA; POLUGODIŠNJA 25·— DINARA; POJEDINI BROJ 5·— DINARA; ZA EVROPSKO INOZEMSTVO 8·— ŠVICARSKIH FRANAKA; ZA IZVANEVROPSKO INOZEMSTVO 2·— DOLARA.

UPRAVA: ZAGREB - ILICA BROJ 55, I. KAT

Digitized by Google

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM IZLAZI MJESEČNO JEDAMPUT U ZAGREBU

GODINA V. ▪ 25. DECEMBRA 1932.

Cijena ovom dvobroju Din 10·--

SOCIJALNA MISAO

SADRŽAJ

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA: Kriza, planska privreda i radnička klasa.
MILIVOJ MAGDIĆ: Pitanje proleterske književnosti u Hrvatskoj.
V. POZNER: Maksim Gorki.
BORIS PILNJAK: Zemlja na rukama.
B. SKOMOROVSKI: Azev, klasični provokater.
BRANKO D. LAZAREVIĆ: Umetnost u znaku progresa.
UPTON SINCLAIR: Walter Scott.
CIRIL ŠTUKELJ: Radnički kulturni pokret u Sloveniji.
B. TROVEN: Petrolej...
V. BĚHOUNEK: Ruska literatura za doba pjatiletke.
MIRKO KUS-NIKOLAJEV: Emile Zola i građanska klasa.
ILJA ERENBURG: »Republika ljudi koji rade«.
MIRKO KUS-NIKOLAJEV: Pater Heribert Jone me tuži...
Kazalište.
Kulturni pregled.

BR. 11-12

UREDIO: MIRKO KUS-NIKOLAJEV

Digitized by Google

KNJIŽARA, PAPIRNICA
I ANTIKVARIJAT

A. ĆELAP

ZAGREB

CENTRALA: Trg Kralja Aleksandra broj 8
Telefon broj 26-15.

PODRUŽNICA: Novinarski dom – Telefon 39-58.

Bebel: Žena i socijalizam (ćir.)	Din	60.–
Cesarec: Stj. Radić i republika	Din	15.–
Gorki: Na dnu života	Din	15.–
Hugo V.: Jadnici (ćir.)	Din	80.–
Kej Elen: Ženski pokret	Din	20.–
»Književna republika« 1926 i 1927	Din	40.–
Le Bon: Mišljenja i verovanja (ćir.)	Din	40.–
L. T.: Sarajevski atentat	Din	6.–
Rolland: Betovenov život	Din	8.–
Rolland: Žan Krištof I.-III. (ćir.)	Din	70.–
Sinclair: Tesarom me zovu	Din	15.–
Sinclair: Car Ugag	Din	35.–
Ten H.: Filozofija umjetnosti (ćir.)	Din	50.–
Gide: O uticaju u književnosti	Din	6.–
Gide: Materijalizam i pol. ekonomija	Din	3.–
Dr. Politeo: Trg. i priv. namještenici	Din	50.–
B. Hopper: Kuda ide Rusija	Din	45.–

Namještenici i radnici 5 posto popusta.

Oglašujte u

„SOCIJALNOJ

MISLI"!

Najbolji svjetsko poznati aparati za umnožavanje

Gestetner

D. Gestetner Ltd.

Beograd Dobrinjska ul. 12 Tel. 36-65

Zagreb Samostanska 2/a Tel. 25-84

Digitized by Google

SOCIJALNA MISAO

BROJ 11-12 ZAGREB, 25 DECEMBRA 1932 GODINA V

Dr. Božidar Adžija:

Kriza, planska privreda i radnička klasa

I.

Današnja je privredna kriza najteža i najsudbonosnija kriza otkada postoji kapitalistički sistem proizvodnje. Nikada još u tolikoj mjeri nisu bile ispunjene — objektivne i subjektivne — pretpostavke i znakovi teškog i kritičkog stanja kao baš u današnjoj krizi. Ogromna prostorna proširenost krize, milijonske brojke neuposlenih, velike stvarne dimenzije krize (kriza valutarna, proizvodna, financijska, kreditna, agrarna), bezbroj uništenih egzistencija iz redova seljačkih, administrativne i tehničke inteligencije, a djelomično i slobodnih zvanja.

Druga je činjenica, koju treba utvrditi ta, da današnju krizu i njezine posljedice neposredno i najteže osjeća radnička klasa, manuelni i intelektualni proletarijat. Na njegovim leđima, na njegovom zdravlju i životu leži gotovo sva težina najstrašnije posljedice današnje krize: — neuposlenosti. I idemo li redom u ispitivanju i svih ostalih posljedica naći ćemo ih knjigovodstveno bilježene na teret proletarijata. Uzmimo samo socijalno-političke tekovine, izvojštene dugim i teškim borbama radničke klase, pa se sjetimo kojom vehemencijom kapitalistički krugovi u čitavom svijetu napadaju i političkom prevlašću obaraju te tekovine. Zar nam teške prilike u našem radničkom osiguranju ne pružaju nepobitni dokaz za ovu našu tvrdnju?

Mi razumijemo taj neprijateljski stav kapitalističkih krugova, koji je danas na čitavoj liniji prešao u otvoreni napadaj na socijalno zakonodavstvo i institucije. Razlog toga leži u biti samog kapitalističkog privrednog sistema. Jer u tom sistemu svi t. zv. socijalni tereti, koji su potrebni za egzistenciju i redovno funkcijoniranje socijalno-političkog zakonodavstva i institucija, ubrajaju se u troškove proizvodnje. Razumije se, da kapitalisti nikako neće da tim izdacima terete svoj kapitalistički profit, već ih prevaljuju na konzumente, pa ako to prevaljivanje, makar samo djelomično ne uspjeva, oni najavljuju križarsku vojnu socijalnom zakonodavstvu ne dozvoljavajući da ono i u najmanjem dijelu smanji njihov profit, taj jedini raison d'être njihovog privrednog djelovanja.

U toj bitnoj karakteristici kapitalističkog privrednog sistema, koja se u svom nastojanju obaranja socijalno-političkih tekovina stalno opetuje, osobito u vremenima krize, leži glavni razlog one naše stare tvrdnje, da bez ispravne privredne politike ne može biti ni dobre socijalne politike. Posmatrano sa te tačke gledišta iz osnova je pogrešna ona t. zv. realna politika radničkog pokreta, koja svu svoju snagu i energiju koncentrira i usmjeruje na dobivanje socijalno-političkih tekovina ako takova socijalna politika nema oslonca u ispravnoj privrednoj politici. To važi i unutar granica pojedinih država i u međunarodnim dimenzijama. Stoga je ispravna i služi interesima radničke klase samo ona realna politika, koja se je na vrijeme pobrinula, da izradi ne samo svoj socijalno-politički, već još više svoj socijalistički privredni program i da radi na njegovom oživotvorenju. Baš današnje se doba teško osvećuje, a sutrašnje će posljedice biti još teže za onaj dio radničkog pokreta, koji je punu sadržinu svog programatskog i taktičkog rada vidio samo u socijalnoj politici, a sve drugo (a posebice privredni socijalistički program) smatrao »utopijom« i romantikom mladenačkih dana marksističkog socijalizma. Pa i kad bi to bila utopija treba imati dobro na umu: što je danas utopija, to je već sutra realna politika. I može se smjelo ustvrditi kad bi mnoge socijalističke stranke, a i čitava amsterdamska sindikalna internacijonala, u godinama neposredno iza svjetskog rata bile imale više takovih »utopija«, danas bi u mnogim krajevima zemaljske kugle veliki dio tih utopija bio socijalistička stvarnost i zbilja. Nažalost, nije bilo tih utopija, već je bila pogrješno i naopako shvaćena realna politika i sindikalne i političke Internacijonale, čije su dobrim dijelom danas posljedice: neorijentiranost i bezglavost.

Ali, ostavimo prošle propuste i pogrješke, i bar sada u dvanajsti čas uočimo, da nasuprot sistemu kapitalističke privredne politike treba izgraditi sistem radničke privredne politike.

Razumije se, da radnička klasa neće moći izgrađivati i u život sprovađati svoju socijalističku pri-

Digitized by Google

vrednu politiku bez velikih poteškoća i borba. Čak bi i štetno bilo živiti u iluziji, da će se izgrađivanje novih privrednih elemenata i principa odvijati u nekom organskom miru i društvenoj harmoniji. Tvrdokorno nastojanje i odlučnost samih kapitalističkih krugova, da usuprot neizbježivih razvojnih tendencija privrednog života ustraju kod mehaničke upotrebe svih dosadanjih kapitalističkih privrednih metoda, izazivati će neminovno najoštrije forme klasne borbe.

Mnogi će primjetiti: a planska privreda?, nije li to ona nova privredna politika, koja ima da udovolji zahtjevima novog doba i da privrednu djelatnost prilagodi novim političkim i socijalnim strujanjima i tendencijama. Da nebude nikakove zabune mora se odmah reći: planska privreda, kako se o njoj danas piše i govori, nema ništa zajedničkog sa onom privrednom politikom, koja ima da koristi čitavoj društvenoj zajednici, a još manje je to radničko-socijalistička privredna politika.

Historijska je zadaća socijalizma i njegovog nosioca radničke klase, da odstrani taj uzrok i sve one nuzpojave, koje iz tog glavnog uzroka automatski izviru. Ne sporazum, već borba jedini je put.

Milivoj Magdić:

Pitanje proleterske književnosti u Hrvatskoj

Negdje približno u isto vrijeme, kada se u Hrvatskoj zapažaju prvi počeci socijalističkog radničkog pokreta, objavilo je Društvo Sv. Jeronima pripovijest Vjenceslava Novaka »Majstor Adam« (1895.). Ova je knjiga naročito interesantna zato, jer sadrži opširnu kritiku socijalističkih ideja. Ta je kritika tipičan primjer jednog malograđanskog stava kakav se već može formirati u primitivnoj agrarnoj sredini, gdje se smatra fabrički dimnjak više jednom demonskom utvarom nego znakom progresa. Novakova kritika socijalizma završava slijedećim riječima:

»Tu biljku ne treba k nama ni unašati, to je pitanje, koje je u mnogim slučajevima opravdano podiglo bijedno i ropsko stanje radnika naprama gospodaru. Ali ono se žalibože izrodilo i učinilo, da ljudi danas mahnito traže ono, što ne može nikada biti. Bog dao, da pravednu stranu toga pitanja riješi čovječanstvo prije, nego njegova ružna i zla strana zahvati naš dobri hrvatski narod. Trijeznosti našemu narodu i knjige, dobre knjige, to mu podaj, ako si mu prijatelj; poduči ga, da se kani opojna pića, da radi, da ne ljenčari, jer eto ga u mnogim stranama radi lijenosti i pijanstva istisnuše iz vlastite kuće Nijemci, Talijani, Česi i Magjari! Poduke hrvatskomu narodu, a ne zavađajte ga lažnim proročanstvima. A napokon, molite se Bogu, da mu dade uvijek mudre i rodoljubive poglavice, koji će neprestano raditi, da dignu ovaj narod prosvjetom, da ga učine svojim u svom i da ublaže bijedu u onim krajevima, koje je priroda oskudno opskrbila«.

Godinu dana kasnije (1896.) objavila je Matica Hrvatska pripovijest Janka Leskovara »Propali dvori«. Kao sporedno lice javlja se u toj pripovijesti i neki krojač, koji je »pravi pravcati socijal-demokrata«. On zna »i za Bazarda, Proudhona, Louis Blanca, a da i ne spominjemo Lassala, Marksa i mlađe«. Leskovar se prema tome socijal-demokratskom licu odnosi sa mnogo ironije. Taj krojač »nešto natuca o Marksovoj teoriji, »o radu i kapitalu«, njegove riječi »radnja i kapital, isisavanje, ropstvo – neumorno brenče«, on provađa princip osamsatnog rada i vrši svoj poljski rad samo u okviru tog vremena, kod pozdravljanja zaboravlja na program socijalne demokratije i pozdravlja: »Sluga sam«.

Pa ipak već kod Leskovara nema onog apsolutno negativnog stava prema socijalizmu. Glavni junak Leskovarove pripovijesti videći uapšene socijaliste dolazi do slijedećeg toka misli:

«... I vidio je, kroz sve gospodarstvene periode provlači se poput prokletstva bijeda i siromaštvo. Svi pokušaji, da se odstrani – izjaloviše se, ni nada, da će ju socijalna ravnopravnost uništiti, nije se ispunila. Sve je jasnije, ni jedno ljudsko djelo nije savršeno«. Tu je Leskovarov antisocijalistički stav utonuo u neku pesimističku dominantu njegovog književnog profila.

Ovo malo, što se u hrvatskoj književnosti govorilo o socijalizmu, potpuno je odgovaralo značenju toga socijalizma u Hrvatskoj kroz čitavo vrijeme do rata. U polupismenoj agrarnoj sredini, u zemlji malih posjed-

George Grosz: »Bračna sreća«.

Digitized by Google

nika, u eskluzivnoj sitnovaroškoj atmosferi nije ni moglo biti drukčije. Sredina, koja još nije klasno diferensirana nije ni mogla formirati književnosti sa jasnom i određenom klasnom fizionomijom.

Ne, ta književnost nije bila uvjetovana ni potrebama jedne snažne i svjesne buržoazije, kada ta u Hrvatskoj nije postojala. Sve je tu bilo u nastajanju, u formiranju, u vrijenju. Postoji u hrvatskoj književnosti jedna knjiga, koju bi se moglo nazvati evanđeljem mlade hrvatske buržoazije. To su «Mrtvi kapitali« Josipa Kozarca (objavljeni 1889.). U toj se knjizi kaže:

»Jest, gospodo moja! dim, gnoj, – to je geslo devetnajstog vijeka; tamo gdje se željeznička para bez prestanka vije po zraku; gdje dim tvornica napunjuje svu okolišnu atmosferu svojim smradom, gdje se od svake koštice, od svake ljuske pripravlja gnoj, gdje se ti smradni otpatci zlatom plaćaju – samo ondje može se govoriti o blagostanju i napredku čovječanstva . . .«

Pa ni to djelo u kojem je toliko naglašen onaj historijski zadatak svake mlade buržoazije da iskoristi mrtve snage svoje sredine u svrhu eksploatacije, ni to djelo nema potpuno jasnu i određenu klasnu fizionomiju. Buržoazija, koja bi izvršila sve ove zadatke, koje joj je postavio Kozarac, nije još posjedovala kapacitet za integralno izvršenje tih zadataka. Kozarčev program još uvijek čeka svoju potpunu realizaciju.

Pa ipak – kakva je bila – hrvatska književnost točno je bilježila razvojne momente hrvatskog društva. To bilježenje nije imalo karakter neke ekzaktnosti. Tu se više radilo o osjećanju, da postoje i neke nove stvarnosti, koje su važne za daljnji razvoj hrvatskog društva. Takva je jedna nova stvarnost bila i nastajanje radničke klase u Hrvatskoj. Vidili smo na koji je način hrvatska književnost zabilježila to nastajanje.

Nastanak radničke klase nije za Hrvatsku imao neko epohalno značenje. To se ni na koji način ne može uporediti sa prevratom, koji je slična pojava imala po historiju ruske društvene misli (Potpuno su objektivni razlozi, koji uvjetuju tu razliku).

Ulazak hrvatske radničke klase na javnu scenu svoje zemlje bio je vrlo skroman. Skromniji nije ni mogao biti. I ta skromnost njegova je glavna značajka sve do svjetskog rata. U prvom je času književnost malograđanski uske hrvatske sredine zabilježila socijalistički karakter radničkog kretanja. Doskora nije zapažala više ni to. Nije postojala nikakva potreba, koja bi uvjetovala borbeni stav onoga hrvatskog društvenog reda, koji bi se možda mogao nazvati građanskim. Odsada moramo tražiti i bilježenje razvojnih faza radničke klase u Hrvatskoj kod onih književnih djela, koja su bila prožeta općim elementima socijalnosti. Ta je socijalnost – u našem slučaju – nešto neodređenoga, ona nije uvijek bitnim momentom za umjetničko značenje samoga djela, ali je uvijek od bitne važnosti za određivanje odnosne razvojne faze hrvatskog društva.

Onaj isti Vjenceslav Novak, koji se u »Majstoru Adamu« tako odlučno istavio protiv socijalističkog pokreta, ponovno se vratio na ovu temu, ali ne više u formi kritike socijalističkih principa, već iznošenjem socijalnih problema, koji su usko vezani na nastanak radničke klase u hrvatskoj sredini. U početku stoljeća objavio je Novak nekoliko stvari, koje su skroz ispunjene životnim problemima onih malih ljudi, koji još možda ne mogu nositi proletersko ime, ali su već blizu toga. Konačno je 1903. godine Novak u »Vijencu« objavio roman »Pred svjetlom«, čija je sadržina potpuno ispunjena proleterskim životom. Dakako, da to nije proleterski roman onakav, kao što mi to danas uzimamo. Intonacija Novakovog romana potpuno je malograđanska, ali njegovo pristupanje materijalu i obrada toga materijala predstavlja jedan pošteni napor. U tom su romanu zabilježene i ove riječi jednoga od njegovih lica:

»Zato boriti – neprestano se boriti za svoja prava, ne počinuti ni jednoga dana kao ni stroj, koji proždire vlastitu vrijednost, čim prestane buka njegovih kotača. Raditi i boriti se neprestano kao što se neprestance obnavljaju kemički procesi u sastojini kamenja, u stanicama bilja i u krvi životinja, kao što se neprestance giblju vode i mora i struji zrak, kao što neprestance jure svemirom raspadajući se i obnavljajući se nebeska tjelesa. Neprestani rad, gibanje, pregnuće, borba jrdnih proti drugima, sviju proti svima za život, za ideju, za pravo – to je sadržaj i smisao života. Tko ne shvati taj princip i ne postavi sebe u njegovu službu, preko njega gaze milijuni željni života«.

Ovaj pasus svjedoči, da je značenje radničke klase u javnom životu Hrvatske bilo poraslo za onih nekoliko godina (ma da ne u istom omjeru kao u nekim drugim zemljama).

Drugog kakvog značenja u vezi sa životom radničke klase Hrvatske nisu ova i slična književna djela imala. Radnička klasa je kroz svoj pokret dolazila do potrebne književnosti, koja je bila u direktnoj vezi sa njezinim životnim potrebama. Ona je upoznala Uptona Sinclaira (»Močvara«) i Maksima Gorkog (»Mati«), ona je primala agitacijone brošure i svoju štampu, koja je nastojavala, da bude blizu životnim problemima hrvatske radničke klase. Pače su tu bili i neznatni zametci neke originalne književnosti. No – sve je to skupa bilo sitno i neznatno, upravo kao što je bila sitna i neznatna uloga sâmog radništva u hrvatskoj sredini.

Od tog vremena oficijelna hrvatska književnost polazi putevima, koji se sve više udaljuju od jednog socijalnog shvatanja kao što je to – primjerice – izraženo u djelima Vjenceslava Novaka.

Još se taj elemenat javlja u jednom dijelu književnog nastojanja grabancijaša Matoša. Kod njega je jasno uočen očaj naših socijalnih prilika, kad govori u onim poznatim stihovima

»Duša naša zagorski je kraj,
Gdje jadnik kmet se muči zemljom starom
Uz pjesmu tica, kosaca i zvona.
O, monotona naša zvona bona,
Kroz vaše psalme šapće vasiona:
Harum – farum – larum – hedervarum –
Reliquiae reliquiarum!«

Već Matošev discipulus Ljubo Wiesner daje svoje impresionističke stihove uz potpuno osustvo izrazitog socijalnog elementa:

Digitized by Google

»Plave, žute, rujne boje kao vatre
Plamte. Dođe jesen, svijetla nestašnica.
Razbacano voće, i mnoga sjetna lica
Žeđaju nad plodom i pobožno snatre«.

Taj genre seže sve do izaratnih dana, što svjedoče Ujevićevi stihovi »Zidovi tišine«, u kojima njegovi bohemi nakon burnih ratnih i revolucionarnih događaja ne rade ništa drugo već:

»Odmaraju se od Pariza
Od saharina u Rotondi,
Pa neki kaže svoje viza,
A neki zbori o Giocondi«.

Ali se kroz Matoševo književno djelo provlači i jedna linija individualnog, ličnog protesta te produživanje ove linije označuje ono što je najvrijednije u doratnoj eposi hrvatske književnosti, to je baš ova linija. Nesretni hrvatski bohem-lutalica Janko Polić-Kamov, koji umire u dalekoj Barceloni utjelovljuje sa čitavim tokom svoga života protest proti mizernog života jedne malograđanske sredine. To nije protest u ime nekog društvenog reda, to nije protest u ime nekih određenih ideja. To je više spontani protest jednog života, koji je izvanjim okolnostima bačen tužnim kolosjekom jedne filistarske atmosfere. Nosioc toga protesta je inteligent malograđanske sredine. U određenim odsjecima vremena, unutar nediferensiranih odnosa dobiva tip takvog inteligenta naročito značenje i osposobljuje se za samostalnu ulogu kroz neko vrijeme. Tako je to bilo i u Hrvatskoj.

Polagano se formirala jedna generacija inteligencije, koja je uočila najvažniji problem predratne Hrvatske. Tražila se poluga, koja bi pokrenula događaje onim pravcem, koji bi omogućio jednu bolju organizaciju našega života. Ova je generacija mislila, da će se do riješenja doći akcijom pojedinaca, individualnim aktima, koji da su neophodni za iniciiranje masovnih kretanja potrebnih za ostvarenje cilja. Ta je generacija gorila u jednom maksimalizmu nacionalnom.

Ista je generacija proživila doba svjetskog rata i velikih društvenih prevrata i interesantno je, kako je ta, možda najaktivnija od hrvatskih generacija reagirala na ratne i poslijeratne događaje. Njezin nacionalizam nije bio šovinističko-imperijalističkog karaktera, već je bio prevučen socijalnom orijentacijom – doduše neodređenom.

U ožujku 1914. godine bilo je pušteno iz tamnice nekoliko članova te generacije i jedan je od njih u »Vihoru«, listu za nacionalističku kulturu napisao članak o svojim dojmovima nakon izlazka na slobodu. Pa kada bi nacionalizam tog čovjeka bio uzak i ograničen, onda on nebi mogao napisati takve riječi:

»Zdvojno lutam ulicama s batinom u ruci i najradije bih grizo, lupao i tukao od jada i preteške boli. Šibao bih sve, sve, sve. Derao bih salonske odjeće i razbijao lubanje ćelave i bujne. Htio bih da cijela naša mlitavost i nemoć, slabost i nemoral postanu biće, pa da ga popljujem, razderem i u bijesu svome da grizem prste i ridam poput luđaka i razbojnika. Jer onda bi mi bilo lakše. Odlanulo bi mojoj ispaćenoj duši i tijelu«.

Jedan je dio ove generacije inteligenata iza rata, pa još i za vrijeme samog rata, spomenutu liniju maksimalizma nacionalnog produžio do maksimalizma socijalnog, koji se više nije konzumirao u akcijama pojedinaca, već je polagao težište na rad u masama. Pa ipak je zadržao sve značajke iste generacije.

U »Plamenu«, polumjesečniku, kojega su odmah iza rata izdavali Miroslav Krleža i August Cesarec, te su značajke još vidne. Cesarec je u jednom članku (»Mistifikacija jedne etike«) jasno afirmirao ovaj karakterističan individualistički stav:

»Razumjeti i osjetiti dramatsku krizu koja se je u tragičnom sukobu svih čovječjih ideala i interesa odigrala i još se uvijek igra po svim zemaljskim pojasima i meridijanima i povući iz nje sve moralne, estetske i socijalne posljedice znači k a t a r z u s v o j e v l a s t i t e l i č n o s t i«. Ta individualna katarza da »u svojim sveukupnim posljedicama jedino omogućuje novu kulturu, i individualnu, i društvenu, i narodnu, i čovječansku«.

Četiri godine iza toga karakterizirao je Miroslav Krleža u »Književnoj Republici« stav zauzet u »Plamenu« ovako:

»Taj naš historijski materijalizam bio je dakle u vrijeme »Plamena« više osjećajne, romantične i šturm i drengerske naravi; osjećajući jasno nerazmjer ekonomskih odnosa, i svu anarhiju i strahotu katastrofa i nesreća, koje taj nerazmjer prouzrokuje, reagirajući na te činjenice sentimentalno i temperamentno, naš se marksizam gubio u provincijalno-malograđanskoj sredini više kao protestni otpor i n e g a c i j a, nego kao neka sistematizirana djelatnost«.

I u tom baš sastoji ona toliko spominjana linija od »Plamena« do »Književne republike«, koja nije samo važna za književni rad Krleže i Cesarca, već i za pomenuti dio te generacije. Završetak ove linije omogućio je potpuno određeno i prečišćeno gledanje te generacije na sve umjetničke probleme. I kada je Krleža govoreći o Georgu Groszu napisao da »čovječanstvo unatrag stotinu godina osvaja sredstva produkcije, i u toj borbi strojeva i produktivnih sredstava i umjetniku ne preostaje ništa drugo, nego da se podredi diktatu vremena i da stane na frontu. J e r, h o ć e l i t o u m j e t n i k, i l i n e, o n s e n a l a z i n a f r o n t i i l i u e t a p i j e d n e f r o n t e. Preostaje reklamni konstruktivizam u službi industrije i novca ili kritika i satira vremena i propaganda ideja za reorganizaciju društva na novim principima«, onda je stavio točku na razvojni tok ove linije i otvorio potpuno nove prostore za umjetničko realiziranje.

Tek na temelju ove razvojne linije bilo je omogućeno Miroslavu Krleži, da dade savršenu umjetničku realizaciju o udesu familije Glembajevih, koji su »godinama zaprezali mase gladnih robova, bacali ih u rudničke jame i ubijali po močvarama i šumama kao životinje niže vrste«, koji su »kopali, rovali, sjekli šume, razarali dinamitom kamenolome u groznici da skupe š t o v i š e zlata, š t o v i š e briljanata i mjenica, š t o v i š e obveznica i čekova i gruntovnica«, koji su »krenuli poput svekolikog našeg takozvanog građanskog plemstva iz bijede u bogatstvo, preko zločina i prevare do visokog trgovačkog i poslovnog ugleda i morala

Digitized by Google

svojih trgovačkih naslova i banaka, čija imena i novine spominju uvijek s respektom i solidnim prizvukom poštovanja«.

Tek na temelju takove linije mogao je August Cesarec umjetnički realizirati onaj sirotinjski mrak u koji su »obično zavijeni život i smrt malih ljudi, onih s periferije, s periferije života uopće«.

No pored ovog književnog nastojanja hrvatskih ljevičarskih intelektualaca, postojala je i sve više se razvijala radnička klasa sa svojim borbama i previranjima, sa svojim krizama i problemima. Književna nastojanja ovih intelektualaca mnogo su se približila dnevnom životu i potrebama proletarijata, ali ipak nisu bila potpuno njegova. To nije bio proleterski književni pokret u onom smislu kao što se to danas uzima.

U toku svojeg razvoja osjetio je proletarijat, da mu je potrebna jedna književnost, koja neće biti drugo, nego jedno od oružja u borbi, koja se vodi. Takva književnost uslovljuje potpuno novi tip književnika. Taj ne može biti pasivni posmatrač stvarnosti. On je u prvom redu praktik, koji sa djelom svoga stvaranja učestvuje u borbi. To ne znači, da se takav književnik smije u svojem književnom nastojanju izolirati i zamjeniti ga sa samom borbom. Njegova je oznaka puni životni aktivizam. Njegov je zadatak, da dođe do objektivno dubokog saznanja i uticanja na stvarnost u cilju, da ju se radikalno preobrazi. Nosioci takvih književnih nastojanja u prvom su redu sami proleteri, ali mogu ih primiti i oni, koji su došli iz drugih klasa, potpuno prešli proletarijatu i u borbenom se pravcu potpuno izmjenili. Mogu ih primiti i takvi književnici, koji stoje pred odlukom, da prekinu sa dosadanjim poretkom i da nađu zajednički jezik sa književnicima proletarijata. Ali osnovne proleterske književnosti treba da izrađuju samo radnici. Tako se postavlja problem u presjeku svjetskom. Drugačije se ne može postaviti ni u presjeku hrvatskom.

No u našem je slučaju stvar komplicirana time, što se radi o zemlji sa srednjim niveauom razvitka kapitalizma, gdje u seoskoj privredi postoje krupni ostaci polufeudalnih odnosa sa izvjesnim minimumom materijalnih preduslova, koji su neophodni za socijalističku izgradnju i gdje se istavlja u svrhu riješavanja cio niz zadataka buržoasko-demokratskog karaktera. U takvim zemljama ne postoje uslovi za stvaranje sâme proleterske književnosti. Tu je pojam socijalnoga nešto širi. Tako se i u našem slučaju diferensiraju u Hrvatskoj tri vrste socijalne književnosti.

1. Socijalna književnost u vidu nacionalnom sa ciljem književnog oblikovanja problema narodnog individualiteta i njegovog historijskog kontinuiteta na bazi kontakta sa širokim narodnim masama i kolektivnog doživljanja narodnih boli i radosti.

2. Socijalnu književnost u vidu seljačkom sa osnovnim gledištem, da se selo ne smije docirati već interpretirati, da selo nije objekt već subjekt, da je seljčaki narod nosilac narodnog individualiteta i kontinuiteta, da je selo nosilac samonikle hrvatske seljačke kulture, kojom se razrješavaju i sve socijalne suprotnosti.

3. Socijalna književnost u vidu proleterskom sa ciljevima, kako su naprijed izloženi, kojima pristupaju specijalni zadatci obzirom na odnosne hrvatske sredine (vršenje uloge hegemona u čitavom ovom strujanju socijalne književnosti svih navedenih pravaca).

Proleterske književnosti, kojoj bi bili nosioci sami radnici, u Hrvatskoj još nema. Specijalni neki uslovi onemogućuju i razvijanje drugih karakteristika. Imamo posla samo sa književnim nastojanjima malograđanske inteligencije, koja su dobra i potrebna, ali čiji se rezultati nesmiju precjenjivati.

Još uvijek moramo ukazivati kao u najvrijednije u pravcu izrađivanja proleterske književnosti u Hrvatskoj na individualne napore onih hrvatskih intelektualaca, koji su na liniji od »Plamena« do »Književne republike« izgradili svoje ideološke profile. Oni su jasno ocrtali razvojni pravac našeg proleterskog gibanja, oni su dali maksimum, koji se u našim prilikama mogao u književnosti postići. Njihova djela nisu signali u tmini, ali su solidni književni radovi, kojima vrijednost nije svakodnevna. To su djela dokumenti o danima, kada se hrvatsko društvo našlo na prekretnici. Miroslav Krleža i August Cesarec, kada su ta djela stvarali gledali su u radničkoj klasi onu moćnu polugu. koja će čitavi ovaj jadni život krenuti novim, svjetlijim putevima. Otuda i uvjerljivot, kojom govore njihova djela.

V. Pozner:

Maksim Gorki

25. rujna 1892. god. objavile su tifliške novine »Kavkaz« novelu: Makar Čudra. Autor je predao svoj manuskript bez potpisa, a kad su mu rekli, da to nije običaj, odgovorio je:

– Pa stavite Maksim Gorki . . . Gorki . . .

To ime nije ništa kazivalo, osim što je potsjećalo na »gorko«. A ipak onaj koji ga je uzeo nije bio nepoznat u životu. Već u dobi od dvadeset i četiri godine imao je A. M. Peškov brojne i različite veze i poznanstva. Ne među književnicima i kritičarima: uvijek se je držao izvan dohvata »literature«! Ali je zato oprobao sve ostale zanate. U doba kad djeca otmjenih i uglednih familija uče klavir i dobre manire, bio je sakupljač prnja, zatim pomoćnik u trgovini cipela, šegrt kod nekog soboslikara, kuhar na brodu, slikar ikona, ptičar, trhonoša u lukama Volge, vrtlar, crkveni pjevač, pekar, ribar, noćni stražar, radnik u pivari itd. Pune dvije godine lutao je kroz Rusiju, prolazeći pješke krajeve uz Volgu i Don, Ukrajinu, Krim i Kavkaz.

Vidio je u nekom selu centralne Rusije kako seljaci dotukoše jednu nevjernu ženu, u jednom kavkaskom gradiću prisustvovao je egzekuciji

Digitized by Google

dvojice lopova; jednom je negdje u Ukrajini bio i primalja, drugi put čita posmrtne molitve kraj kreveta nekog nepoznatoga čovjeka; rostovski ga vagabundi naučiše najboljem načinu spremanja galebova za jelo; u nekom selu gdje je radio u malom dučančiću i ujedno vršio revolucionarnu propagandu, napali su ga mužici i izvukao se zdrav i čitav zahvaljujući jedino svojoj kolosalnoj fizičkoj otpornosti i hladnokrvnosti svog kompanjona. Druži se sa vagabundima, radnicima, prosjacima. Iz bliza posmatra život carske Rusije i iskušava ga na sebi.

Njegovo mišljenje je funkcija njegova iskustva. Tako već 1889. god. šef žandarmerije u Nižnjem Novgorodu, general Poznanski, potvrđuje u povjerljivom izvještaju mišljenje o Peškovu, koje je već dulje vremena postojalo: »on pretstavlja povoljan teren za pomaganje opasnog ruskog puka«. Kakogod žandarmerijski general piše rđavo, ipak poznaje dobro ljude. Mladom je Peškovu život bio jedina škola, u kojoj je naučio da se čovječanstvo dijeli u potlačene i tlačitelje, i da je carska Rusija prostrano policijsko poduzeće sa Nikolom Romanovim na čelu.

Pošto je već prošao kroz dvadeset zanata, dođe hiljadu osamsto devedeset i druge do dvadeset i prvog: žurnalistike, literature. Nije njemu glavno to zvanje, nego zarada. Događaji idu svojim tokom: 1892 prvo uhapšenje, 1896 god. ženidba i tuberkuloza, 1898 god. drugo uhapšenje. Gorki postaje pomalo svagdje poznat; 1898 god. izdaje jedan knjižar dvije knjige novela mladog autora. Tu počima slava. Neposredna slava koju nije, osim možda Bajrona, nikada nijedan pisac doživio. Slavni slikari portretiraju Gorkoga. Njegove fotografije ukrašuju izloge. Njegove karikature stoje na prvim stranicama novina. Njegova se glava nalazi na kutijama cigareta, na papirićima za bonbone. Skitnice traže milostinju »za ljubav Gorkoga«. Brijači, propali tipovi, prosjaci prepoznaju ga na ulici i okupljaju se oko njega, te ga prate. Prvi put u Rusiji izađe od jedne knjige 100.000 primjeraka. Vagoni četvrtog razreda u kojima se voze najsiromašniji putnici nazvani su: Maksim Gorki. Po različitim krajevima Rusije pojavljuju se lažni Gorki.

Tu popularnost nije Gorki stekao isključivo talentom. Zemlja je bila u oči odlučnih događaja. Dolazi do štrajkova, policijski pritisak je pooštren, bijeda se povećava. Pisci koji su uvijek dotada bili duševni vođe Rusije, ne reagiraju u dodiru sa stvarnošću. Najveći od njih, Tolstoj, preporuča pasivnost prama zlu. Mladi, nalazeći se hotimično u tjesnacu individualizma, vode čitaoce kroz more simbola i izdaju se za nastavljače Šopenhauera i Ničea. Ruska književnost je u jasnom opadanju. Upravljanje s masama dolazi u ruke ljudima kao što su Plehanov, Lenjin.

U prvim djelima Gorkoga često prevladava naivni optimizam, i te njegove stvari odlikuju se svojevoljnom hotimičnom surovošću i poznavanjem Rusije, ne kao filozofske apstrakcije, već kao historičke realnosti; do izražaja dolazi sam čovjek koji se upušta u borbu, uzima određeni stav, izdržaje svojom odgovornošću do kraja, poremećujući rusko društvo. Gorki se obraća instinktivno socijalistima. Od tada datira njegovo prijateljstvo s Lenjinom, koje završava tek smrću ovoga. 1901 god. ponovno je uhapšen, no malo zatim pušten na slobodu. Policija ga nadzire. Njegova je »afera« pod istragom. 1902 god. poziva carska akademija Gorkoga u svoje kolo, ali je prisiljena već za dvije nedelje da to opozove; ljudi koji dobro misle, uzbudili su se na pomisao da će u akademiju zasjesti čovjek koji je bio rđavo »upisan« kod policije. Slučaj je dopro i do cara koji je – tek tom zgodom doznavajući za tog pisca – napisao na izvještaj: »više nego originalno«. Dva akademičara – i ne baš najneznatniji – demisionirali su tada u znak protesta: Korolenko i Čehov.

Koncem godine izvodi teater Stanislavskog »Na dnu«. Čini se da je slava Gorkoga na kulminaciji. Ali do tog načina slave on ne drži mnogo. 1905 god. po peti put je Gorki uhapšen, jer je potpisao protest proti masakriranju od 22 januara. Ali sa svih se strana podiže protest: vlada je prisiljena na kapitulaciju. Početkom 1906 god. odlazi Gorki u Njemačku, Francusku i Američku Uniju da bi uvjerio Zapad kako treba odbiti svaku novčanu pomoć ruskoj vladi. Poznat je neuspjeh njegova nastojanja. Francuska daje caru veledušno zajam. Gorkijev članak »Lijepa Francuska«, koji kaže između ostaloga: »Tvoja potkupljiva ruka čitavoj je zemlji za neko vrijeme zapriječila slobodu i civilizaciju«, proizvađa silu negodovanja.

Pošto je postao politički emigrant, nastani se u Kapriju. U to doba napisa »Mati«, »Ispovijest«, »Ljeto«. Kritičari tvrde u Rusiji da je Gorki već završio svoje. I to zato što on postojano brani svoje uvjerenje, čak i u knjigama. A u ono vrijeme ruski su intelektualci nazirali na revoluciju mistički, spiritualistički, buržujski, a ne marksistički. Naprotiv, postaje »Mati«, prevedena na sve jezike, knjigom-tješiteljicom radnika.

1913 god. Gorki je amnestiran; pošto je skoro umro od tuberkuloze, vraća se u Rusiju šest mjeseci prije objave rata. Izdaje »Djetinjstvo«.

Od početka rata je defetista, odlučno, svojevoljno. U reviji »Ljetopis« koju osniva 1915 god. Gorki napada u svim člancima glavnog uzročnika rata: vladu. Policija pravi anketu, ali su događaji brži od nje: prolazne male pobjede, a trajni porazi, ubistvo Rasputina, špijunske afere, dvorske intrige, bijeda seljaka, djelomične pobune, opći štrajkovi i konačno revolucija.

*

Za vrijeme građanskog rata, glada i epide-

Digitized by Google

mija, Gorki se posvećuje obrani i propagandi umjetnosti i nauke; spašava mnogo umjetničkih djela i još veći broj samih umjetnika. Zna da će jednom, kad započne rekonstrukcija, intelektualci biti zemlji potrebni. Nije zaboravljao na djetinjstvo kad je bio skoro prisiljen da krade, kako bi mogao dobaviti knjige; da laže, kako bi mogao bez smetnje čitati. Predviđa da će za malo godina dospjeti ruski narod u krug kulture.

1921 god. pogoršava se Gorkijevo zdravstveno stanje i pisac je prisiljen da otputuje u inostranstvo. I zato sprovodi posljednjih godina zimu u Sorentu, a ljeto u Moskvi. Upravlja brojnim književnim revijama, osniva naučne zavode, savjetima potpomaže velik broj mladih ruskih pisaca; sudjeluje kod radova desetak komiteta, izdavačkih poduzeća, akademija; piše članke. Sva ta aktivnost koja bi drugome uzela i osamnaest sati rada dnevno, ne sprečava Gorkijev literarni rad. Taj je već toliko poznat u svijetu, da je dosta u kratko označiti njegove glavne crte. Tri su perioda: prvi od novela koje se bave vagabundima i skitnicama do »Na dnu»; u drugi spadaju romani političko-propagandnog karaktera kao »Mati«, »Ljeto«; treći i najplodniji počinje nezaboravnom knjigom »Djetinjstvo« i nastavlja se serijom uspomena i sjećanja: »Trbuhom za kruhom«, »Moji univerziteti«, »Sjećanja na Tolstoja«, »Bilješke iz dnevnika« itd. do najnovijeg djela »Život Klim Lamgina u kome je sadržano sve literarno i čovječje iskustvo pisca.

•

Danas, kad se je veći dio literarnih velikana koji su početkom stoljeća sjali sunčanim sjajem, bespomoćno ugasnuo, kad se djela jednih raspadaju, a drugih padaju u zaborav, jer se nijesu mogla oduprijeti korekturi vremena, kad ima toliko velikih pisaca lokalne važnosti kao i romanopisaca svjetskog značenja ali sekundarnog interesa (jedini je izuzetak Knut Hamsun) – Maksim Gorki je jedini umjetnik koji održava suvremenu literaturu na universalnom nivou. Radi toga on pripada jednako Francuskoj, Njemačkoj, Americi, Japanu kao i Sovjetima.

Ali ne slave danas Gorkoga u svim zemljama desetci hiljada radnika, intelektualaca i malih buržuja samo za to, jer u njemu vide velikog pisca. Nego osobito za to što Gorki pretstavlja najčišći tip borca, revolucionarca, čovjeka koji je znao nadmašiti svoju slavu, koji se nije nikada prodao ni bogu ni vragu, koji je zadobio pravo da govori – ne iz svoje radne sobe, nego sa ulice – svojim bližnjima, i čija su uvjerenja godinama postala još mlađa.

Preveo: **G. Zlatković.**

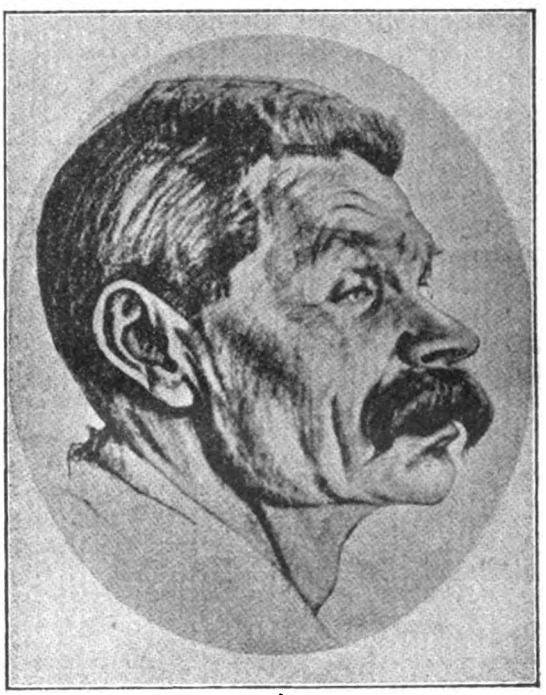

Maksim Gorki.

Boris Pilnjak:

Zemlja na rukama

Ljeti, u prvim junskim danima, mora čovjek u ruskim provincijskim gradovima već rano ujutro da otvori prozore, da bi prostrujao sobama tihim junskim vjetrom pokrenuti vazduh. One su tada pune svježine i zelena svjetla, koje dolazi sa lipa i javorovih drveta. Divlja vinova loza na terasi sakriva svojim zelenilom zlato dana. U takvim danima postaje čovjek ujedinjen sa zemljom.

Bijaše to jednog ovakvog jutra, kad je jedan zamišljen čovjek sjedio u kutu nasuprot vratiju od terase, u blizini otvorena prozora za svojim pisaćim stolom nad papirima, dok je njegova žena napolju, u zlatnom jutru okopavala usred jorgovanskog grmlja gredice cvijeća. Tu i tamo došla bi žena na terasu, sa rupcem oko vrata, ruku pruženih daleko od tijela, da joj se ne uprlja haljina. Rijetko, veoma rijetko možemo doživjeti sreću, da budemo u prijateljstvu usko spojeni sa zemljom...! Rijetko, veoma rijetko postoji sreća braka, koji je ispunjen ljubavlju, povjerenjem i vjernošću. Ova sreća povjerenja, prijateljstva, ljubavi i zajedničkog rada živjela je u ovom domu. Može se ona naći samo kod ljudi plemenitih misli i namjera, a ovo bjehu vrijedni, jednostavni i marljivi ljudi, on: socijološki pisac, ona: slikarica. Susreli su se u životu, kad je on premašio već

Digitized by Google

35-tu a on 30-tu.

Sladak je i naporan po mišiće odmor, kad čovjek ruje po zemlji, stavlja u gredice duhan i rezede i pljevi svakojaki drač. Divno je kad znadeš, ovako nagnut nad zemlju: porašće sve ovo, što si posadio u zemlju. Muž je okopavao gredice pored žene, prije nego je sjeo za knjige. Pred knjigama uz pisaći stol dođoše obične misli: cifre, usporedbe, citati, protivurječja, formule, dođe stvaran rad, dođoše sati, za kojih su oči učenjaka i umjetnika potpuno otsutne, posve ravnodušne, sasvim slijepe za svijet, što leži izvan knjiga!

Obuzet ovom ravnodušnošću i otsutan duhom čuo je čovjek, kako je neki neznanac ušao u dvorište kroz nezatvorene vratnice. Nosio je, rekao bi, šešir široka oboda i malen kovčeg. Pridošlica reče kroz prozor unutra, da bi htio k Ani Andrejevnoj. Ne dignuvši pogled sa svojih papira, uzvrati čovjek, da je ona u bašći.

On nije uopće ni opazio, da su prošle čitave minute, otkako je žena ušla preko terase u sobu, sa rukama prljavim od zemlje, u pratnji neznanca. On nije vidio ženino lice.

Nepoznati se sagnu i reče:

– Dozvolite, htio bih da još nekoliko minuta ostanem sa Anom u četiri oka.

A Ana reče:

– Jest Pavle, idem sa Sergejem u svoju sobu.

Opet nije muž vidio lice svoje žene, i opet prođoše takve minute, u kojima oči ne vide svijeta i svijet živi samo u knjigama. Ana se vrati iz svoje sobe. Pavao podiže prazne oči i opazi, da ženine ruke – uprljane od zemlje kao i prije – bespomoćno vise, da su joj oči pune nemoći. Strani svijet povrati se natrag k Pavlu.

Tada poče neznanac da govori. Ana je stajala leđima spram obadvojice, u vratima terase, – zlato dana uokvirilo je vinovu lozu i njena ramena.

– Pavle Andrejeviću, – reče neznanac i ušuti za dugo, – Pavle Andrejeviću nas obadvojica – nismo kradljivci. Mene pokreću ljudski osjećaji...

On ušuti, da izrazi svoje misli u jasnim rečenicama:

– 13 godina nisam vidio Ane, – ali kroz svih tih 13 godina sanjario sam o njoj i mislio na nju. Vi znadete, rastadoh se od nje u Parizu. Pođoh kao ruski vojnik na francusku frontu. Vi znate, da je Ana u svojoj mladosti živjela sa mnom, – ali poznato vam je i to, da Ana sebi nema zbog toga ništa da predbacuje i da joj ni vi zato ne možete ništa predbaciti. Zemlja je dosta velika da čovjek na njoj zaluta. Dolazim k Ani, iza kako ste vas dvoje preživjeli već 8 godina braka. Mi smo već zreli ljudi. Nisam znao da je Ana udata.

Pred Pavlom stajao je onaj čovjek, čiju su uspomenu oni čuvali kao svetinju, – Anin prvi muž, vrijedan čovjek. Sada ostario, sjedokos umjetnik. Nekoć je on podučavao Anu, dok je bila još djevojče u slikanju i o vrijednosti života. Oči ovog starca bijahu dobre, gledahu Pavla prijazno i umorno. One nisu mogle da drukčije gledaju, jer u sobi bijaše ljubljena, jedina žena a čovjek, kome su pripadale ove oči, bio je dobar. Pavao pomisli, kako je i on sam osijedio prije vremena u godinama ruskih oluja i da su i njegove oči dobre i nemoćne od prirodne dobrote.

Dva muškarca stajahu jedan prema drugome. Jedan drugome veoma sličan – nije Ana uzalud ljubila jednog kao i drugoga. Pavao se sjeti, kako je Ana opisala Sergeja, kao mladog i lijepog čovjeka, kao muža sunčane vedrine i snažna srca. I njena opisivanja izmiješaše se sa slikom ovog dobrog starca, očiju ljubaznih i mirna pogleda. Ovaj se čovjek vratio iz smrti natrag.

Pavao reče rastreseno

– Kako ste se izmijenili Sergeju... Sergeju Ivanoviću! –

Nasmjehnuše se jedan na drugoga, skoro otsutni duhom. Pavao ispruži ruku. I kad je uhvatio i stisnuo ruku onog drugoga, osjetio je u hrptenici i po nervoznoj jezi u grudima, na lopaticama – sebe samog, Anu i došljaka. Ana je samo njih obojicu voljela u svom životu. Ona je poštivala sjećanje na Sergeja, kao što je i on, Pavao, poštivao uspomenu na ovog čovjeka, o čijoj je smrti javio Ani dokumenat izdan od neke francuske pješadijske pukovnije, da je ruski slikar Sergej Ivanović Lavrenjov, redov ove pukovnije »pao pred Verdenom«. Ova uspomena sveta i potajna, a osobito sveta i potajna, kad se cijeni, – bijaše među njima. Nikad za vrijeme njihove ljubavi nije on zapitao Anu o njenim osjećajima spram Sergeja i nikad on nije u mislima suprotstavljao sebe njemu jer je htio, da sačuva ovu uspomenu. Pavao zadrži Sergejevu ruku. I u hrptenjači po drhtavici u grudima osjećao je, da od te minute ne može više Anu zvati svojom ženom, jer, tu on, kako reče Sergej, – doista nije bio tat!

Dugo je držao Sergejevu ruku. Oči Sergejeve bijahu nepomične. Pavao reče:

– Jest, Sergeju, naravno ja nisam nikakav tat.

Ana se okrenu k njima. Ona pristupi k njima. Ruke joj bijahu pružene daleko od tijela i ukočene kao kamen. Oči su joj bile suzne. Sergej pruži ruke spram nje, dlanovima u vis okrenutima, – Anine oči poniknuše. Pavao shvati, da je ovo bila uobičajena Sergejeva kretnja, koju je Ana poznavala otprije. I on spusti pogled, kao što čine ljudi koji poniču očima od stida, da ne vide ono što ne valja vidjeti. Ana opazi okrenuta Pavlove oči i njene ruke pružiše se spram njega. On to nije vidio i Ana ostade ispruženih ruku.

– Idem da operem ruke, – viknu ona.

– Idi, – reče Pavao.

– Ana, Pavle Andrejeviću, – poče Sergej, a usne mu podrhtavahu od tjelesne boli, Ana, draga Anuška... ako ti to hoćeš, – otići ću sad odmah, za uvijek, Amuška... jest, ja sam se mnogo postarao, Pavle Andrejeviću, mnogo sam ostario.

Ana sjede posve bespomoćno na stolicu kraj stola i zaboravi na ruke.

– Ne, što to, šta vi to? – reče Pavao, – Ana je uvijek tako mnogo, sa toliko ljubavi govorila o vama. Vaše fotografije su ovdje kod nas i meni se čini, da slika naime, koju sam ja stvorio o vama... šta to, šta vi to, Serjoža?! Pavao nazva Sergeja onako kako ga nazivahu uvijek on i Ana, kad bi ga se sjetili. – Ne, čekajte Serjoža, vi ste se izmijenili naprosto samo u poredbi sa fotografijom...

Anine ruke pružiše se spram Pavla, sa istom kretnjom, kojom su se malo prije pružile Sergejeve spram

Digitized by Google

nje... Ovu kretnju, – shvati Pavao – poprimila je Ana od Sregeja. On uhvati obim rukama Anine ruke i poljubi zemlju na njima, poljubi crnu, vlažnu zemlju sa svom nježnošću, koju je osjećao spram žene. Zatim obriše zemlju na ustima i reče:

– Ne, Anuška, (on uhvati samog sebe, kako je nazvao Anu imenom, koje joj je dao Sergej), ne Ana, ja nisam nikakav tat. Ja sam shvatio, da te ne mogu zvati svojom ženom – prije nego ti mene nazoveš – svojim mužem.

Pavao obriše još jednom zemlju sa usana.

– Koliko čudnih događaja krije vrijeme u sebi?! Eto, tu smo mi u troje, kako da kažem? – najčudnije u mom životu... Vi ste to znali prije mene, Serjoža... i ja upoznadoh ono, što je vama bilo najsvetije, vašu jedinu tajnu. Ne mogu da nađem riječi.

Ana ustade. Jedan trenutak stajala je nepokretno. Sile ostaviše njenu volju. Vrat joj zadrhta. Ona uvuče glavu među ramena i pođe k Sergeju – zagrli ga. Pavao i Sergej shvatiše: kad je Ana pružila ruke spram Pavla, branila je Sergeja, – a sada kad je pošla Sergeju, štitila je Pavla. A Ana, glavu uvučenu među ramena, obrazom na grudima Sergejevim, prozbori:

– Bojim se, Serjoža, – bojim se, Pavle. Kako sam na tebe čekala, Serjoža, kad si pošao na frontu! Kako li sam patila, kad stiže u Rusiju vijest o tvojoj smrti! Ti znaš, kako sam te ljubila. A sad si došao... kako sam sretna! Ne, to nisu prave riječi, – ti si se povratio, – a ja – ja te ljubim. Ali – ljubim i Pavla. Imam sina. Mi imamo sina. To je moje jedino dijete i ja neću više dobiti djece. Veoma se bojim. – Ja ne znam! Pavle, čuješ li? – ja ne znam...

Pavao priđe k Ani. Zagrli i nju i Sergeja. Nasloni glavu na Anina ramena.

– Anuška, – reče on, (opet ju je nazvao imenom Sergejevim, ali nije se ispravljao) – Anuška draga, ti znaš, – mi čekamo na to, što ćeš ti reći!

Pavla ostaviše riječi, toliko bijaše nabujala dobročudna njegova ljubav spram Ane, toliko ga ispunjavaše zahvalnošću ono čovječje, što je Ana stvorila. On ušuti, sagnu glavu. Htjede da pogleda u Anino lice, no nije mogao odmah da nađe njene crte. U sobu uđe tama, za prozorima izblijedio dan. Samozaborav, ravnodušnost spram čitavog svijeta, koja je Pavla prevladala u satima rada, dođe sada u ovom satu nad sve njih. Stajali su, međusobno zagrljeni, ovdje i vrijeme prestade teći. Oko njih bijaše bijeli sumrak, bijele ruske junske noći. Zemlja je otsjajivala svoje zlato. U sobi je mirisalo po šeboju. U vrtu padahu grmuše. Anino lice zatvorenih očiju bijaše bez snage. Njene zemljom uprljane ruke, visjele su preko Sergejevih ramena tako da mu nisu prljale kaput.

– Već je noć, reče Pavao začuđen, – idi Anuška, operi ruke, pune su zemlje.

Pavao uze Anine ruke. Poljubi nježno zemlju na Aninom dlanu. Lice Anino prosja srećom. Ona pođe spram vratiju sobe, da ispere zemlju sa ruku. Svi prozori bijahu otvoreni i kroz kuću kliznu zeleni večernji uzduh.

U takvim satima čovjek je jedno sa zemljom.

B. Skomorovski:

Azev, klasični provokater

Kad je u oktobru 1908. Azev, kojemu je uspjelo, da se uvuče sve do vrhova socijalno-revolucijonarne stranke, bio otkriven kao agent caristička tajne policije, postale su »tajne ruske policije« temom, koja je kroz dugo mjeseci ispunjala stupce čitave štampe. Od toga su doba napisane mnoge knjige o tom Judi ruske revolucije, ali nijedna nam od njih nije dala tačnu sliku tog u historiji jedinstvenog izdajice; sve su se većinom bavile izvanjskom senzacijonalnom stranom te afere. Tekar sada, gotovo četvrt stoljeća kasnije, izašla je knjiga, u kojoj se veže historijska istina sa plastičkim i umjetničkim prikazom i glavnog junaka, kao i onih dvaju diamentralno suprotnih svijetova, u kojima je on živio: – ilegalnog revolucionarno-teorističkog svijeta i birokratskog policijskog aparata.

Materijal je za svoje djelo Nikolajevski, poznati istraživalac ruske revolucijonarne historije, sakupio djelomično iz arhiva policijskog departmana, koje je februarska revolucija 1917 otvorila, a djelomično iz mnogobrojnih još neobjelodanjenih memoara aktivnih revolucijonaraca i predstavnika prošlog srušenog režima.

Ovo djelo (B. Nikolajevski: »Asew, die Geschichte eines Verrats«) drži čitaoca u napetosti sve do zadnje stranice i ostavlja dubok utisak.

Svoje je provokatere caristička policija u glavnom uzimala iz redova mladih, nevještih revolucijonaraca, koji su dospjeli u tamnice. Rutinirani su suci istražitelji ovakovima obećavali skoro oslobođenje za »iskrena priznanja«, a najtežim su kaznama prijetili onima, koji bi tvrdokorno nijekali. Suprotno od ove vrste izdajica, koji su bili žrtve svoje slabosti i nezrelosti ili neskrupuloznosti žandara, Azev je svoje životno »zvanje« izabrao iz vlastite inicijative. Godine 1893 obratio se je 23-godišnji đak visoke tehničke škole u Karlsruhe (Njemačka) policijskom departmanu i ponudio mu je svoje službe kao tajni agent. Ponuda je bila rado prihvaćena: aspirant je već imao stanovitu kriminalnu prolost i carska je policija našla računa, da zaštitu »vjere, cara i domovine« povjeri takovoj osobi, koja je uostalom tražila samo »skromnu« nagradu od 50 rubalja mjesečno.

U prvim godinama svoje policijske službe Azev je igrao sasma sporednu ulogu. Svoju novu karijeru započeo je denuncijacijom, da se u Rusiju na ilegalan način uvozi »Erfurtski program«, od Karla Kautskog, koji je u to doba bio preveden na ruski. Nadalje je on redovito izvještavao o životu ruskih emigranata i ilegalnih studentskih kružoka. Bio je vrlo rafiniran i prevejan, da stekne povjerenje istaknutijih ruskih emigranata. Njegovi su izvještaji postajali za policiju sve in-

Digitized by Google

teresantniji i značajniji.

U ono je doba upravo – svršetkom 19 stoljeća – revolucijonarni pokret u Rusiji postajao sve opsežniji. Na mjesta pojedinih revolucijonaraca, koji su se u glavnom regrutovali iz redova intelektualaca i buržoazije, nastupala je radnička klasa, koja se tada u Rusiji po prvi put pojavljuje kao samostalna snaga na političkoj pozornici.

U ruskom su se javnom životu tada međusobno borila dva politička smjera. Dominantnu ulogu igrali su marksisti, koji su upravo na raskrsnici dvaju stoljeća, pod vodstvom Martova i Lenjina, osnovali »Iskru«. Imajući za sobom intelektualnu mladež Rusije stupili su u vezu sa radničkim krugovima i godine 1898 osnovali su socijalno-demokratsku stranku. Svoju je zadaću ova stranka nazrijevala u masovnoj agitaciji među gradskim proletarijatom i u stvaranju jedne samostalne klasne partije. U njezinoj borbi protiv samodrštva bila joj je polazna tačka izreka Plehanova: »ruska revolucija mora biti revolucija radničke klase ili uopće neće pobjediti«.

Suprotno od marksista narodnjiki su se oslanjali na seljaštvo i glavno im je oružje u borbi za političko oslobođenje zemlje bio individualni teror, koji je bio uperen protiv najopasnijih i najsvirepijih predstavnika carizma. Iz redova tih narodnjika osnovana je kasnije druga ruska revolucijonarna stranka – socijalnih revolucijonera.

Ulaskom u službu policije mijenja Azev iz temelja svoje »naziranje na život«: od umjerenog marksiste postaje radikalni pristaša terora. To mu otvara put k vrhovima emigrantskih grupa, koje su kasnije sačinjavale socijalno- revolucijonarnu stranku. Od njih on dobiva osobite preporuke, s kojima godine 1899 dolazi u Moskvu, gdje su se mladom inžiniru pružale neograničene mogućnosti djelovanja, ali ne u njegovoj struci – elektrotehnici...

Dozvolom i potporom policijskog departmana i ministra unutarnjih posala Pleve-a napravi Azev kolosalnu karijeru u stranci: postaje član partijske centrale i vođa njezine borbene organizacije. Uporedo sa porastom njegova ugleda u stranci raste i njegova vrijednost u očima policije: njegova se mjesečna gaža postepeno povećava na 1000 rubalja, osim posebnih gratifikacija, koje bi dobivao za osobito »uspjele« operacije. Osim toga još dobiva božićne i uskrsne nagrade. To ciničko spajanje Kristovih blagdana sa krvavim djelom modernog Jude ni najmanje nisu tištile savjest pokornih slugu pravovjernog cara.

Azev nije bio obični izdajica kakve poznaje historija svakog ilegalnog pokreta. On nije svojoj policijskoj vlasti saopćavao sve što je znao, već je provodio lukave i komplicirane intrige. Na jednoj je strani on policiji izdavao svoje stranačke drugove i učesnike svoje borbene organizacije, adrese tajnih štamparija, dinamitske radione itd., a na drugoj je strani vješto i metodički spremao atentate na predstavnike starog režima. I ako je rezultat njegovog policijskog djelovanja bilo hapšenje, progoni i smaknuće stotina revolucijonera, to je njegovo revolucijonarno djelovanje u godinama 1903–1905 stajalo života njegovog neposrednog predpostavljenog ministra Pleve-a, careva strica velikog kneza Sergija i još mnogih visokih dostojanstvenika. Tu je dvostruku igru Azev igrao 15 godina i mora se priznati, da je on u postizanju svojih ciljeva pokazao kolosalnu spretnost, samoprijegor i postojanost...

Vrhunac svoje moći postigao je Azev u godinama reakcije, koja je nastala iza prve ruske revolucije godine 1905. Na čelu vlade bio je Stolypin. Desna mu je ruka bio po njemu imenovani šef tajne petrogradske policije Gerazimov. Treći u tom društvu bio je »nepokolebljivi revolucijonarac« i »nepomirljivi terorista« Azev. Oni su zajednički izradili i primjenili najsavršeniji sistem provokacije. Vlada je bila sasma tačno obavještena o djelatnosti svih terorističkih organizacija, koje su većinom bile vođene od policijskih agenata. Ali Stolypin ih nije kanio uništiti, jer bi mjesto njih nastale druge. Radi toga je policija rađe držala njihovu djelatnost pod budnom kontrolom. Samo u krajnjem slučaju pristupalo se k uništenju takove organizacije i to samo onda ako to uništenje nije prijetilo opasnošću da provokateri budu otkriveni. Ta velika utopija policije – pokušaj da čitava teroristička akcija bude dirigovana od policijskog departmana – nije mogla da se ostvari.

Azev je, kako znamo, bio otkriven. Stolypin je bio ubijen od Bagrova; to je onaj polurevolucijonarac–poluagent, koji je tim djelom imao da okaje svoje grijehe pred revolucijonarnim pokretom. Gerazimov je samo slučajno izbjegao atentatu, koji je na njemu imao da izvrši revolucijonarac Petrov. Konačno se je zaprijetilo i caru. Azev, koji je osjećao, da nepovjerenje prema njemu raste, htio je umorstvom cara iskupiti milost revolucijonaraca, te je organizirao atentat na Nikolaja II., koji su imali izvesti mornari krstaša »Rjurik« za vrijeme jednog carevog posjeta toj ratnoj lađi. Plan nije uspio.

I usuprot njegovoj spretnosti i proračunanosti bio je Azev konačno otkriven. Svi su ga napustili: policija, njegova obitelj (žena mu je bila poštena revolucijonarka, i nije ništa znala o njegovoj dvostrukoj ulozi) i stranka. Otkriveni izdajica brižno se je skrivao pred opravdanom osvetom svojih nekadanjih drugova. živio je pod krivim imenom u Berlinu, živio je razuzdano, kartao i spekulirao na burzi. Novac, koji je dobio od policije, kao i stotine tisuće rubalja, koje je ukrao iz stranačke blagajne, imali su mu da osiguraju život udobnog i obezbjeđenog rentiera. Svjetski je rat raspršio njegove nađe. Izgubio je svoj imetak i bio je od njemačke policije uapšen ili kao ruski špijon ili kao opasni teroristički anarhista. Bolestan i oronuo bio je koncem godine 1917 nakon dvogodišnjeg tamnovanja pušten na slobodu. Pokušao je, da se u svom »specijalitetu« približi njemačkom ministarstvu vanjskih posala. Smrt mu je spriječila ponovni uspon. Umro je u aprila 1918 i pokopan je u Wilmersdorfu; na grobu je samo broj, bez ikakvog imena.

Kod proučavanja Azevove biografije neizbježivo se nameće pitanje što je njega ponukalo, da postane provokater i plaćenik policije. U literaturi je bilo pokušaja prikazati ga kao neku vrstu nadčovjeka u Nietzsche-ovom smislu. Ali taj podli čovjek nije u sebi imao ništa demonskog. Temeljna crta njegova karaktera, svrha i smisao njegova života bila je lakomost i pohlepa za

Digitized by Google

novcem, koji mu je imao da pruži »najveće užitke« –: luksus, vino, žene. Ali samom lakomošću neda se protumačiti taj osebujni životni put. Jer, predrevolucijonarna Rusija pružala je svakom čovjeku, koji je imao praktičnog smisla i nikakovih moralnih skrupula, i mnogo drugih mogućnosti, da se dovine bogatstva.

Osim za novcem pohlepnog Azeva bio je još jedan drugi Azev: – glumac i hazarder, kojemu je bila osobita draž balansiranje na uskoj stazi između dva ponora, igranje sa tuđom, pa čak i svojom glavom. To je bila draž, koja je udovoljavala niske pohote tog pokvarenjaka i zločinca. U tu stranu Azevove »duše« nije Nikolajevski dostatno ušao, i moguće će kasnije, na osnovu njegove knjige, koja pruža iscrpljivi materijal, psihološko istraživanje upotpuniti Azevovu sliku.

Branko D. Lazarević:

Umetnost u znaku progresa

»Umjetnički stil je ekonomska nužnost«.
M. Kus-Nikolajev.

Danas, kad se društveni život ljudi deli sve više u dva socijalna tabora – upravo, u dva ekonomski suprotna tabora, – danas, kad ta razlika očigledno vrši, ne samo duhovna, već i fizička uništavanja, – eto u vremenu takve današnjice, mnogi građanski »idealiste« dugim teorisanjem neprekidno uveravaju javnost i svoju okolinu da tu socijalnu razliku treba ljudi da unište zajedničkim osećajem viših ideala, verovanjem u postojanost jedne opšte lepote, koja će i gladne i site nadahnuti »istom« merom i učiniti ih – »srećnim i veselim«. Da se ljudi (obeju klasa) približe tim »višim« idealima u toj »opštoj« lepoti, tu ulogu, po njima treba tražiti od umetnosti. Jer, oni izrično vele, jedino je umetnost u stanju da se uzdigne iznad površine ovog materijalistički grubog, zverskog života, i tako ne ukaljana pruži ljudima lepotu, koja će ih očistiti od svih zala i prestupa...

*

Mi znamo od kuda potiče to shvatanje o ulozi i značaju umetnosti, koje napred navedosmo. I ne samo da znamo to, već znamo da je ta, tako shvaćana umetnost dosada išla samo na štetu, bila smetnja duhovnom podizanju širim masama radništva, dok je onim drugim činila koristi ne samo u duhovnom bogaćenju, već – ono što je najvažnije – činila koristi u materijalnom bogaćenju...

»Kako?! Zar je to moguće?! Pa zar kod nje ovako idealna namena i namera (da, bez razlike, svima ljudima pruži toplu i uzvišenu lepotu), a sad, odjednom, ona, umetnost, je pomogla da jedan deo ljudi duhovno i materijalno osiromaše i zaostanu kulturno. To nije moguće! To, apsolutno, nije moguće!« uzviknuo bi patetično kakav pristalica larpurlarta.

Mi bismo rekli idealisti uzvišene lepote: »He!... Ono... da, da!... Zavodnica se veoma ljubazno i idealno na tebe osmehuje, te kad uspe da te zainteresuje svojim lepim, nežnim osmehom – da ti privuče svu pažnju – lagano, smejući se na tebe najanđeoskije, izvlačiće ti novčanik. I kao što je tu zavodnicu, hohštaplerku na takvu ulogu naterao moral kapitalizma, pod uticajem istog morala (kapitalističkog) je i umetnost ova, ovako estetična, bežeći od života u više sfere, odvlačila je pažnju radnom narodu od njegovog novčanika...«

*

Upravo je smešno tvrđenje pristalica neke »netendencione« umetnosti, da je umetnost po svojoj prirodi apsolutna, to će reći, ne podpada zakonima istoriskog procesa, – već je vanvremenska i vanprostorna. Bazirajući naše shvatanje na istoriskim činjenicama – istoriskom materijalizmu – mi dolazimo do realnog saznanja da je umetnost u toku istoriskog razvitka društva bila stalno zavisna od socijalnih uslova društvenoga života ljudi. Drugim rečima, njeno manifestovanje bilo je uzročno vezano za socijalno-ekonomski poredak društva. A to znači da je umetnost zavisna i od vremena i od prostora, kao što ćemo docnije izložiti. Umetnost čiju suštinu oni podržavaju, naime umetnost romantičnih oblika i estetsko idealizovanih sadržaja, koji je izražen samo u cilju artizma i verbalnih forama, takođe je u razvitku društva imala svoj istoriski postanak.

Dolaskom buržoazije na vlast nastala je era kapitalizma. – Era nove proizvodnje materijalnih dobara. Kapitalizam je imao za osnovicu: privatna svojina sretstava za proizvodnju i bezgranična individualna konkurencija. Nastala je bezobzirna i besomučna borba za bogaćenjem.

Ti socialno-ekonomski i politički odnosi našli su svoga jakog izraza i u duhovnom životu društva. Uticaj tih odnosa sve više je bio presudan u duhovnim manifestacijama ljudi. Ti socijalno-ekonomski odnosi su, dakle bili uzrok i pojavi romantike u umetnosti početkom XIX veka. Ujedno, takvi odnosi pod vladavinom buržoazije naneli su strahovita razočaranja onim misliocima, koji su očekivali da će revolucija buržoazije doneti pobedu razuma i učiniti od društva idealnu celinu.

Socijalna i politička reakcija, koja je zavladala, kao što smo videli, posle revolucije od strane buržoazije, naišla je na protest i kod umetnika, jer su oni u tome videli skrnavljenje ljudskih vrlina i morala.

Ali šta biva?

Njihov protest prema tom nemoralu nije se manifestovao činjenicama, koje su bile povod stvaranju tih nemoralnih odnosa. Oni pribegoše maštи. Uvukoše se u svoje subjektivno ja. Tako, da sve što je dolazilo u nesuglasnost s tim njegovim »ja«, video je u tome neharmoniju sveta. On je život posmatrao kroz maštu svoga »ja«, a ne sa stanovišta opšte stvarnosti u kojima ljudi žive i delaju. Napustivši stvarnost socijalnog života, oni svoj protest izražavahu prema postoje-

Digitized by Google

ćem poretku u suprotstavljanju zamišljenih lepota; u idealizovanju života kroz mistiku, izbegavajući u tome susret sa grubošću socijalne stvarnosti. Upravo otud leži karakteristika i današnjeg shvatanja umetnosti kod građanskih ideologa, da ona ne sme da se svede na svakodnevni praktični život, već da je njena oblast postajanja u sferama fine mašte i bujne fantazije, koje opet moraju da imaju najsubjektivniji ton. U tome je glavna karakteristika romantike.

Kao što vidimo, umetnici su hteli da stvore idealno društvo odozgo, – iz »viših sfera«, – pomoću mašte i mističnih snova, a ne odozdo, gde je i ležao uzrok moralne i socijalne neharmonije u društvu. Drugim rečima: oni su hteli da preporode to »ubogo« društvo, ali da ga se ne dotiču, – to jest, da ne menjaju njegovu socijalno-ekonomsku strukturu, već to da se obavi nekim metafizičkim putem.

Romantična umetnost je prezirala masu; ona je za nju bila gomila bezdušnih ljudi. U pojedincima i odabranim ličnostima gledala je ona vrednost i smisao života. Dakle, romantika je imala i tu osobinu da bude u pravom smislu reakcionarna, jer smo videli kako su dolazile te »odabrane« ličnosti...

Buntovni umetnici, nosioci božanstva, smatrali su da »više« ideale (pišemo u navodnicima, jer to »više« nije imalo svoj krajnji cilj i smisao, te je nepojmljivo dokle ide ta visina, – imali uopšte kraja...) ne može masa da ostvari. Čak šta više oni su se izražavali da se masi ograniči sloboda, jer bi onda pretila opasnost od varvarizma – uništenje božanske lepote bi nastupilo!...

Razume se: taj »buntovnički« stav umetnika buržoazija je vrlo dobro primila (kapitaliste su bile i mecene umetnicima) i – iskoristila. Dabome, u svoju klasnu svrhu! Jer, ona je, naprimer, odmah proglasila da su veliki (»viši«) ideali teško dostižni – nedostižni. Upravo buržoaziji, a naročito kapitalisti, bila je dobrodošla takva buna umetnika na nemoral društva, jer ona nije ciljala na njegovu fabriku, radionicu, trgovinu, u kojima je on ne plaćenim radom nemilosrdno gulio kožu sirotinji, već se ta njihova buna nalazila tamo negde u njihovoj uzavreloj fantaziji i mašti. Ako je se ta buna umetnikove mašte i na kapitalistu odnosila (jer umetnici su celo (!) društvo okrivljavali za nemoral koji vlada), on je se brzo i lako odbranio: veli, sudbina toga nemorala ljudi leži u božjim rukama, a ovo, što on ne plati radnicima za njihov rad i tako ih ostavi gladne, ne spada u delokrug neba – već to je stvar njegovog profita. To je, po njima, odnos prozaičnih ljudi (umetnici su dokazivali da su oni viša bića) koji će oni sami rešiti – ko bude jači...

Vremenom izbija struja realizma u umetnosti, koji je trebao da ukloni nedostatke romantike. Ali ni realizam ne dira u sklop društvenog poretka, ne traži njegovu izmenu, već samo konstatuje rđave strane toga poretka. U stvari taj stav realizma bio je samo lepa želja bez praktičnih rešenja. Ni on nije se oteo elementima romantike.

Može se reći da je taj racionalizam umetnosti XIX veka trag današnje socijalno-liberalne struje buržoaske umetnosti.

Važno je napomenuti da je se u poeziji XIX veka pojavila, takozvana, »svetska tuga«. Pesnici koji tuguju zbog nesavršenstva sveta i, što stvarnost ne odgovara težnjama njihove mistične duše. Pesimizam na sve u životu bilo je jedino njihovo oružje protiv »nesavršenstva« sveta – odnosno pasivnost prema tom »nesavršenstvu«, kao što je i danas u građanskoj poeziji.

Ocrtali smo ovaj mali istoriski portret, da bi ukazali na istoriske uslove pod kojima je postala današnja buržoaska umetnost, zvana »netendenciozna«. To smo učinili u nameri da pokažemo punu tendencioznost njenog istoriskog postanka – odnosno punu tendencioznost njene namene...

*

Za nas marksiste je vrlo važna činjenica ekonomski poredak pri ocenjivanju društvenih manifestacija. Jer smo upoznati Marksovom naukom, da ekonomski poredak uslovljava svaku delatnost ljudi i društva, i da je materijalno-ekonomska strana života osnov svega poretka.

Ali, šta je u stvari umetnost? Gde je njen realni postanak?

Najkonkretnije rečeno umetnost ništa drugo nije nego manifestacija, izraz čovekovih misli i osećanja, izloženih u obliku, formi ili sadržaju. A to sve opet je refleks života ljudi i prirode. Prema tome: umetnost je još i izraz čovekovih težnja i ideja. Ona je produkt odnosa ljudi; produkt njihovog materijalnog i moralnog života. Umetnost je, dakle, našla svoj realni postanak u najtešnjoj vezi ljudske delatnosti – socijalne i duhovne.

Stvarajući umetničko delo, umetnik mora da podiže u njemu ideju i shvatanje čoveka i društva.

To su činjenice koje su neminovne i realne po pitanju umetnosti i njene manifestacije, u smislu društvenog izraza. Naime to su činjenice koje potpuno negiraju shvatanje, da je umetnost samo plod duha i mašte, bez stvarne veze sa opštim prirodnim i društvenim pojavama, to će reći da je umetnost samo estetika duhovnog izraza, a ne sadržaj društvenih odnosa.

*

Za nas je umetnost ne zbir lepih tvorevina koje trebaju samo da u čoveku izazivaju estetička osećanja, već je za nas umetnost realizovanje životnog sadržaja, koja ima cilj, ne ljupko i divno, već kroz taj realizovan sadržaj, u kakvom obliku ili formi, izneti realan smisao života u ljudskoj delatnosti. Umetnost nije srestvo za razonođavanje, nego u prvom redu njena je uloga, uloga vaspitača u kulturnom podizanju ljudi, a u smislu koji će odgovarati idejnim ciljevima tih ljudi. A samo će ona umetnost postići to, koja u sebi nosi sav sadržaj i svu psihu vremena, iz moralnog i materijalnog odnosa ljudi koji žive u njemu.

Vrednost umetničkog dela u estetskom smislu samo je formalna strana. Dok, međutim, sadržaj je ta moralna vrednost umetničkog dela, – upravo, u sadržaju je svrha umetničkog dela – ideja.

U početku smo napomenuli da estetičari kažu, kako će umetnost svojom estetičnom vrednošću »sve« ljude

Digitized by Google

i klase »pomiriti«, u osećaju jedne više lepote i ljubavi. Donekle, to ne sporimo, u koliko se tiče same estetike, jer estetika kao takva zalsta ne nosi obeležja ni politike ni klase, ali sporimo (jer se u umetnosti ne manifestuje samo estetika) da je to isto i sa sadržajnom vrednošću, kroz koju se u stvari i o g l e d a život ljudi u svima odnosima: – moralnim i materijalnim. Zašto?

I sada govoriti da umetnost, ma k a k v o g ona bila sadržaja, samo neka ima estetičnu formu, može da o d g o v a r a shvatanjima i ciljevima i jednoj i drugoj klasi, deplasirano je i bez realne i logične osnove.

Konkretizovaćemo jednim praktičnim primerom

Šta proleteru može da pruži čuvena slika »Mona Liza«. Složićemo se: estetske vrednosti dosta, ali sadržajne – baš ništa! Osrednje lepa glava (estetski i umetnički naslikana), neki tajanstveni osmeh oko usana (u kome gledaju najveću umetničku vrednost), čija nas tajna nimalo ne interesuje, da li je u njemu lukavstvo zaljubljenika ili muža... inače ništa više.

Ili recimo slika »Voznesenje Hristovo« kakvog velikog umetnika renesanse. Šta na njoj vidimo? U estetskoj harmoniji boja i izdiže se u letu čovečije telo kroz nežne oblake nebesima. To je lepa fantazija, ali sadržajnog u realnom smislu – nema. Jer, dabome, pravi sadržaj ostao je dole, na zemlji... Ali slika sa rudarskim radnikom na radu, govori nam mnogo. Ono mršavo i ispijeno lice glađu i patnjom, ugašeni pogled podzemnim mrakom, krvave nam reči upućuje da tome podzemnom robu zaštite treba.

Naša osećanja nisu sada osetila lepa estetska zadovoljstva kao od umetničke slike »Voznesenje Hristovo«, nego su, u jetkom grču vrisnula, silnije, nego što bi ih izazvala genijalna »Mona Liza« svojom lepom estetičnošću. Znači ova slika sa rudarem ima jaču vrednost, jer je deo realnog života ljudi i njihovih odnosa. Nama je ta slika rudareva ispričala ceo život jedne klase ljudi koja pod najtežim socijalno-ekonomskim uslovima živi, a ne samo o pojedincu kao što je »Mona Liza«, da pokaže svoj čudotvoran osmeh, koga, čudo bože, »ne mogu« vekovi da reše...

Mi određujemo umetničku vrednost ne sa »strašno« (jer vele strašno u umetnosti ne sme biti) i lepo, već po njenom s a d r ž a j u u koliko je on našao izvor u r e a l n o m odnosu ljudi, a nikako u fantastičnim zamislima i pretpostavkama. A priča da je umetnost samo onda od vrednosti, u koliko je u njoj zastupljeno lepo i estetično, a ne i aktuelno, borbeno i strašno potiče iz idealističke sfere romantike i aristokratskih i elitnih krugova. Jer, takva umetnost treba da bude udešena »da ugodi elitnoj gospodi i njihovom svetu. Pesnik u b l a ž u j e istinu, koja je po svojoj prirodi surova. On ne iznosi na pozornicu umorstva, prikriva gruboću, izbegava silovitost, ubojstva, viku, hropac i sve to bi vredalo čula slušaoca.« (T. Hipolit.) Šta će aktuelnosti života, – borba patnika za koru hleba ili strašna istina života: kako jedna elitna klasa sa estetskim pretenzijama eksploatiše ogromnu masu proletarijata koja se očajno guši u bedi...

Dabome, to je sve »nelepo«, – »tendenciozno« je. Ima nameru... Elitnom svetu su potrebna divljenja, uzvišeni zanosi, božanstva, estetska ushićenja; grubost života proleterske mase za njih nema estetskog smisla. Za tu masu oni imaju eksploataciju, koja ima da se obavi i z a estetskih i idealističkih kulisa...

Ali proletarijat postaje svakim danom sve više svestan svoga teškog položaja. I on od tih ljudi i njihove »ne strašne« i »ne aktuelne« umetnosti ništa neće ni da očekuje, ni da traži. Iz iskustva svoga teškoga života, stvara on sadržaj umetnosti, kakav bi o d g o v a r a o njegovim idejnim ciljevima života, a ne zakonima i principima estetike i njenim »priznatim« i povlašćenim zastupnicima. Oblast stvaranja proleterskog umetnika nije fantastična, već život svoj i svoje klase. Njegov umetnički potez je na nameri ukazivanja stvarnosti života, a time, i negiranja ukalupljenoj i konvencionalnoj građanskoj umetnosti. On u svom umetničkom raspoloženju stvara, po zahtevu i osećanju svoga socijalno-ekonomskog položaja. Kažu, umetnost je univerzalna. Pa, da!... Ali ne po formi, već po sadržaju. A sadržaj ne može da bude za s v e ljude univerzalan, sve dotle dok p o s t o j e klase: kapitalisti i proletarijat – e k s p l o a t a t o r i i e k s p l o a t i s a n i. Tu otpada, mislimo, svaka zabluda....

Što se tiče tendencije u umetnosti, na koju se estetičari naročito obaraju, nalazimo da se ispravno ne shvaća. Da se razumemo: svako umetničko delo, samim tim što postoji, tendenciozno je. U svome postanku ono ima svoju svrhu, a time je već tendenciozno. Proleterskoj umetnosti osporavaju vrednost, za to što je (ideološki) tendenčiozna. To je dobro! Znači da je ona puna životne istine. Znači da nije zastupljena fantazijama i idealističkim pretpostavkama. Znači nije ostavila da život teče po božjoj volji... Znači u njoj su same realne činjenice iz života r a d n e mase, koja je s t o ž e r društvene delatnosti i istoriskog progresa. Proletarijat, ponavljamo, i ne želi, da se koristi »vazdušastom« i idealisttčkom umetnošću lepe i fantastične estetike, jer ona ima cilj (tendenciju) da prikrije stvarnost života, falsifikujući tako i sebe i život...

•

Proleterska umetnost je u znaku istoriskog progresa. Ona je izraz duhovne snage proletarijata u njegovom kulturnom stremljenju ka novim životnim vrednostima. Ona nije memljiva da traži inspiracije po prašini istoriske prošlosti. Njena je snaga u kolektivu budućnosti.

P r o l e t e r s k a u m e t n o s t j e k l a s n a – b o r b e n a...

Jer umetnost nije sama sebi cilj, već je i ona izraz društvenog života u istoriskom procesu. I dok je klasa biće i klasne umetnosti. Dok je proletarijata biće i p r o l e t e r s k e umetnosti, jer je to zahtev njegovog društvenog i materijalnog života.

Digitized by Google

Upton Sinclair:

Walter Scott*)

Walter Scott je rođen 1771 u Edinburghu kao sin imućnog advokata i šerifa. Njegov otac je strastveno sabirao starine svoje zemlje i dečak je odrastao u pravom muzeju. Bio je hrom i nije mogao nastaviti junaštva svojih predа te je postao sanjar i poklonio svetu novi oblik umetnosti: istorijski roman.

Bio je mlad čovek kad je izbila francuska revolucija i reagirao na nju kao i čitava njegova klasa. Britanski toryji**) postavili su sebi zadaću da unište republikansku ideju. Sa novcem koji su stekli u trgovini finansirali su napadaje careva i kraljeva na Francusku. Rezultat je bio: Napoleon. I pre nego što je Napoleon bio pobeđen morala je Evropa dvadeset i pet godina gaziti kroz more krvi.

Lično je bio dobroćudan što više dobar čovjek ali je posuđivao svoje ime i svoj upliv najodvratnijim batinašima svoje partije. On se nije zadovoljavao samo sa pisanjem nego je inače sudelovao kod pobijanja »crvenih«. Sa četrdeset i jednom godinom pisao je pesniku Southeyu: »Vi imate pravo ako se bojite pred žakerijom.***) Cela zemlja je podrovana«. Dalje javlja, da je u susednom industrijskom mestu otkrio skupštinu tkalaca i učinio svoju dužnost kao državni činovnik: »Dao sam kolovođe pohvatati i tako sam razbio celi plan. Ali zamislite, moje iznenađenje kad sam našao pisma i letake iz kojih se videlo da odbor tkalaca u Manchesteru stoji u vezi sa svim industrijskim mestima Južne i Zapadne škotske i ubire prinos od 2 šilinga i 6 penca po čoveku (veoma veliku svotu). Oficijelno zato, da se u parlamentu preda podnesak kojim se traži da se otstrane razna zla a u stvari zato da se podupire revolucionarni pokret. Energična vlada, koja bi uživala poverenje zemlje sve bi to za kratko vreme onemogućila ali mi smo imali nesreću, da izgubimo peljara u času kad se brod nalazio među grebenima. Strašno je u kakvom se položaju nalazimo«.

Walter Scott je započeo svoju literarnu karijeru sa pesmama o svađama i ljubavnim aferama škotskih poglavica. Onda je pisao romane o istim temama i bilo je kao da je udario motikom u jamu punu zlata. Stoleću toryja pričinio se kao sa neba poslani čarobnjak, čije će formule moći da podupru klimavi stari sistem. Publika je tako marljivo kupovala njegove waverleyske romane, da se knjige nije moglo tako brzo uvezivati. Engleska je poludila od veselja i cela Evropa je sledila taj primer. U samoj Francuskoj prodano je jedan milion i četiri stotine hiljada primeraka. To je bilo u vreme »svete alijanse«, kad je opet jedan kralj Louis sedio na francuskom prestolju.

Nije bilo dostojno za poznatog pravnika da piše romane. Zato je Scott izdavao svoja dela anonimno i stalno tvrdio da on nije autor. Ali novac koji je dobivao od knjiga mirno je primao. Radio je brzo i mogao je za mjesec dana ili šest sedmica da napiše jednu svesku za koju je već unapred primio honorar od hiljadu funti. Od vremena Aladina i njegove čudotvorne lampe nije više bilo takve zlatne kiše.

Naš romansje toryja nije bio ništa drugo nego veliko đače jer inače ne bi mogao terati takvu propagandu. Izdavao je i novac kao đače; hteo je u škotskoj u devetnajstom stoleću u vreme početaka kapitalističke industrije, da ponovno vaskrisi svet vitezova i romantike. Sagradio je ogroman dvor »sa kulama na svakom ćošku... sa nazupčanim zabatom... fantastičnim otvorima žleba, prozorima sa uloženim staklom... kamenim grbovima...« I u unutrašnjosti je dvor bio stilski uređen. Naš književnik je ovde primao otmeni svet, priređivao plesove i lovove; pevale su se pesme i sviralo na gajde. Walter Scott je hteo, kako je sam rekao, da postane »predak jednom pokolenju«.

Mi vidimo kako u filmskim atelijeima Hollywooda niču čarobni dvorci, vidimo kostime starih vremena, vidimo muške i ženske filmske lutke. Ista je stvar sa sir Walterovim romanima: kostimi i scenerija su ispravni ali osobe su prijatelji, susedi, zakupnici iz Scottove okolice. Imao je jak stvaralački talenat i smisla za humor. Razumeo je da igru prikaže kao stvarnost; mi u njoj možemo uživati, kada znamo o čemu se radi. Ono što upoznajemo nije uopšte Scottovo doba već samo toryjevska propaganda onih dana, presvučeni i slavljeni apsolutizam i srednji vek očišćen od smeća, krvi i strahota. Propoved u obliku romana o temi: »Birajte konzervativce«.

Ali što se dogodilo sa sanjama konzervativnih pesnika? Najpre je Scott doživeo slom svojih nada. Između lopova, koji su ga okruživali dvojica su ga nagovorila, da osnuje nakladu i da na račun svoje popularnosti zasluzuje milione. Obojica su pokrali sve do čega su došli, bankrotirali i ostavili Waltera Scotta u pedeset i petoj godini na cedilu sa dugom od sto i sedamnajst hiljada funti. Književnik je pošao na posao da taj dug otplati. Taj čin njegovi biografi označuju kao junaštvo. Svakako je pristojno kad umetnik plaća svoje dugove. Mi svi poznamo onu neugodnu čeljad, bohemske genije, koji od svakog uzajmljuju novac a da ga nikad ne vraćaju ali mi ne smemo zaboraviti, da umetnik duguje dvema strankama: i verovnicima i onima koji će u buduće čitati njegove knjige. Mi nismo zadovoljni sa delima Waltera Scotta, koja su pisana radi zarade i oporićemo potrebu, koji sili genija da kroz četiri godine rabota do smrti samo da udovolji romantičnom snu o časti.

*) Sva građanska štampa je prigodom stogodišnjice smrti W. Scotta (21. IX. 1932) isticala ogromno značenje i važnost ovog književnika. Donosimo jedan Sinclairov esej o njemu (Mammonart), koji tu »književnu veličinu« prikazuje u pravom svetlu. (M. K. N.).

**) Tory od prilike današnji engleski konzervativac (M. K. N.).

***) Jacquerie ime seljačke bune u severnoj Francuskoj. (Od Jacques Bonhomme, kako su francuski plemići podrugljivo nazivali seljaka).

Digitized by Google

Ne manje žalostan je bio slom Walter Scottovih političkih ideala. Uzalud je slavio lojalnost škotskih seljaka i njihovu vernost prema gospodarima, uzalud je proganjao oružjem zakona buntovne tkalce. Oni su produljili da se organizuju a i seljaci su počeli da se bune, da traže izborno pravo i druga politička i ekonomska prava. Parlamentu je bio podastrt zločinački predlog poznat pod imenom Reform-Bill (reformni zakon): i prosti ljudi su trebali dobiti pravo glasa! Sir Walter, već šezdeset godina star, bolestan čovek, odlučio je da sudeluje u političkoj borbi. Održao je govor u kome je objavio, da taj čitavi buntovni pokret potiče iz Francuske. Međutim je od francuske revolucije proteklo četrdeset godina i ta boljševička opasnost nije više nikoga strašila. Sir Waltera su slušači izviždali. Kada je nešto kašnje dao na ulici uapsiti nekog radikala masa ga je sasula kamenjem. Taj doživljaj nije mogao zaboraviti i uspomenu na njega poneo je sa sobom u grob.

Preveo M. K. N.

Ciril Štukelj:

Radnički kulturni pokret u Sloveniji

Kao svaka društvena sila i radnički pokret se stalno bori sa raznim vanjskim zaprekama i mora svladavati razne unutarnje suprotnosti. Klasni radnički pokret razvija se pod osobito teškim okolnostima. Njegova je zadaća u historiji čovječanstva najveća: on treba da »svrši sa prethistorijom čovječjeg društva«, kako naziva Marx sve dosadašnje forme čovječjeg društva, te da izgradi novo društvo sa socijaliziranim produkcijonim sredstvima.

Nijedan rat nije okrunjen samo pobjedama; pobjede se prekidaju povlačenjem, defanzivom, te ponovnim sakupljanjem novih sila. Vojne sile se pregrupiraju na oba ronta i nastavljaju rat pod izmjenjenim okolnostima. Pojavljuju se nove metode. I kad je svladana jedna zapreka, pojavljuje se druga, koja se prije možda i nije predvidala.

Zadnje, predratne generacije nisu tu granicu osjetile tako blizu, kao što je osjećamo sada mi, petnaest godina poslije rata. Bilo je mnogo teških iskustava, mnogo poraza i razočaranja a biće ih još dosta dok radnička klasa dođe do spoznaje, da ima da obračuna sa raznim iluzijama u svom stremljenju za novim društvenim pokretom.

Sadašnja svjetska gospodarska kriza pod sistemom monopoliziranog kapitalizma još je povećala teškoće radničkog pokreta. Ali je zato zadaća, koju imade da izvrši organizovano radništvo još uzvišenija. Zato u ovom teškom času nije dovoljno samo suho razlaganje o današnjem društvu i pozivanje na disciplinu, već je potrebno svaku situaciju konkretno razjasniti. Mase traže konkretne odgovore na konkretna pitanja. Ako ih ne dobiju od svojih organizacija, postanu plijen prvog riječitijeg krivog proroka.

Tim zadaćama nije dorasao samo činovnički aparat po organizacijama. Sadašnja proleterska akcija treba kader ljudi, koji su proleterski borci ne samo po svojoj službi (in ihrer dienstlichen Ueberzeugung), već i po svom uvjerenju. Time će se smanjiti i jaz između organizacijskog aparata i živog pokreta. Dakle, potrebno je prije svega kader uvjerenih marksista, a ne filozofa, koji na različite načine tumače svaku pojavu, već marksista, koji u dnevnom životu znadu upotrebljavati dijalektičku metodu, te koji su razumom i srcem odani velikoj stvari.

Preduvjet za to je samo pojačan, oživljen ekstenzivno i intenzivno kulturan rad među radništvom: predavanja, tečajevi, škole, diskusije, proleterske izletničke priredbe, koje imadu svrhu kulturnog unapređenja radničke klase.

Tu zadaću imade kod nas da izvrši kulturna organizacija »Sloboda«.

»Sloboda« postoji već više od 20 godina. Pod Austro-ugarskom monarhijom bilo je mnogo napora i borbe, a trebalo je i mnogo vremena, dok se radništvo moglo formirati u svoju legalnu stranku. Zato su se osnivala pojedina lokalna pjevačka i kulturna udruženja. U bivšoj Kranjskoj bila je najveća kulturna organizacija »Vzajemnost«, koju su austrijske vlasti godine 1913. raspustile. Povod raspusta bilo je predavanje pokojnog Ivana Cankara. Namjesto »Vzajemnosti« osnovali su svijesni radnici »Slobodu«.

Trebalo je godine i godine, dok je »Sloboda« postala ono, što i treba da bude: radnička pokretaška organizacija, koja odgaja svijesne i osjećajne borce, odane proleterskoj stvari. Taj razvoj, to traženje pravog puta trajalo je dugo, jer je za malo koju granu radničkog pokreta bilo tako malo razumjevanje kao za kulturnu.

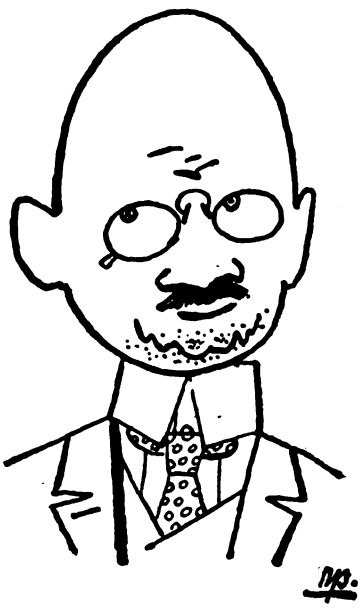

N. Pirnat: *Pošteni obraz.*

Digitized by Google

Budući da je »Sloboda« nikla iz lokalnih društava, razumljivo je, da je preuzela i običaje tih društava, kojih glavna zadaća nije bila marksizam, ni marksistički odgoj članstvá, već dobro pjevačko društvo, finansijski dobro uspjela zabava, sa zlatom vezana društvena zastava i t. d., dakle ukratko: sjaj izvana, a iznutra praznina. Drugi su opet mislili, da je glavni zadatak priređivati »zanimiva« predavanja o lijepim pokrajinama Švajcarske i Tibeta; te da se vodi briga o tome, da radništvo čim prije dostigne građansku klasu u kopiranju njene malograđanske kulture. Pa ako kod samog vodstva nekog pokreta nema razumijevanja za specifične zadatke marksističkog odgoja, ako samo vodstvo ne pozna osnovne pojmove i potrebe za potpunu emancipaciju radničke klase, teško je takova šta onda tražiti od pojedinih društava. Ako se radničku omladinu zove samo kao štafažu na zborove, a uistinu ju se tretira kao balavce, tada je teško odgojiti pravi pokret radničke omladine. Ako postoji razumijevanje samo za dnevne brojčane uspjehe, tada je, razumljivo, teško postignuti pravu svrhu pokreta. Konačno, šta da nabrajam sve te razne poteškoće. Ljudi, istina, stvaraju historiju, ali su oni istovremeno produkt raznovrsnih društvenih okolnosti. Kao ni jedna društvena sila, tako ni radnički pokret ne može samo preko noći postati potpun pobjednik. On napreduje sa stalnim korigiranjem i sa iskorištavanjem novih iskustava i spoznaja. Tako se i »Sloboda« polagano razvijala i napredovala do današnje marksističko-kulturne radničke organizacije. Prije je ona samo u podsvijesti bila ono što je danas, ali danas ona svijesno po svojoj glavnoj zadaći upravlja svoj rad.

»Sloboda«« sa svojih 19 biblioteka, 18 dramskih sekcija (radnički teatri), 12 pjevačkih društava, 35 podružnica, sa svojom mjesečnom revijom, sa svojim tečajevima i predavanjima, predstavlja živu silu u radničkom pokretu u Sloveniji. Ona uživa simpatije sindikalnog pokreta te sa njegovom pomoći vrši i upotpunjuje svoj rad.

Naša je želja, da bi se u duhu i po sistemu jedinstveni proleterski kulturni pokret rašírio po cijeloj Jugoslaviji.

B. Traven:

Petrolej . . .

Kondor Oil Kompanija nije ni izdaleka bila najmoćnija ni najjača među velikim amerikanskim Kompanijama, koje su proširile svoja poduzeća na Meksiko.

No zato je ona imala najjači apetit.

Za razvitak kojeg individua, kao i za razvoj nekog naroda odlučno je, kakav im je apetit. Tim prije i osobito je od važnosti apetit po razvoj jedne krupne kapitalističke kompanije. Apetit odlučuje o tempu, kojim će se razvijati sile, pa apetit određuje i to, kakva će sredstva biti izabrana i primijenjena, da se postigne cilj: da se postane moćnom i zapovjednom silom u međunarodnom gospodarstvenom životu. Moderna velikokapitalistička kompanija malo se razlikuje od države po svojoj izgradnji po svom biću, po svojim ciljevima i po svojim problemima. Jedina vidljiva razlika zapravo je u tom, što je krupna kapitalistička kompanija obično bolje organizovana, te mudrije i spretnije uređena nego država.

Kondor Oil Kompanija bila je najmlađa od kompanija, koje stajahu ovdje zajedno i jedna protiv druge na području, gdje se je vodila borba ko će prevladati tržištem. Pošto je ona bila najmlađa, bila je nužno – najproždrljivija. Nije poznavala ni zapreka ni obzira pri odabiranju i primjeni sredstava, kojima je trebalo osvojiti viđeno mjesto u utakmici sa starim i moćnim kompanijama. Ako se je ona uopće držala kojeg načela u pogledu načina, kako da se vodi borba, to je bilo načelo: rat, koji se najbrutalnije vodi, najkraće vrijeme traje, – dakle je najhumaniji.

U tome našla je ona istovremeno i moralnu ispriku za svoje postupke, tako da se je sama pred sobom mogla opravdati i reći da vodi najhumaniju borbu i da će odmah zavladati mir, čim ona dobije boj.

Moć jedne kompanije za eksploataciju ulja ne zavisi jedino o broju izvora, koji produciraju ulje a nalaze se u posjedu kompanije. Ova moć leži mnogo više u tome, koliko ona zemlje posjeduje ili nadzire. A ovdje ima tri vrste zemljišta, koje dolazi u pitanje.

Zemlja, koja svakako nosi ulje; zemlja koja po mišljenju geologa mora da nosi ulje; zemlja koja prema instinktu ljudi od uljene struke mora imati ulja. Ova treća vrsta tla omogućuje spekulacije i pruža priliku da se zarade milijuni dolara, a da nije ni jedan jedini sud ulja trebao biti produciran.

Tako se je povela borba kompanija oko toga, da steknu zemljišta, sve više zemljišta. Većim marom i većom spretnošću poradilo se oko toga, da se osvoje sva zemljišta koja bi mogla imati ulja, zatim oko toga, da se ono zemljište, koje već posjeduje izvjesna kompanija, iskoristi svima tehničkim i znanstvenim sredstvima, sve do zadnjega hektara. Kondor Oil Kompanija nije mogla stupiti u najprvi red gigantskih kompanija ulja po svom kapitalu a ni po broju i bogatstvu njenih izvora ulja. Zato je morala udariti drugim putem: steći više nego ikoja druga kompanija zemljišta za koje se može posumnjati da nosi ulje. Kao posjednica ogromnog zemljišta, koje ima ili možebiti ima ulja, i koje je zato potrebno, da bi se zadovoljila tržna potražnja za uljem, mogla je ona odrediti cijene i vršiti kontrolu nad drugim kompanijama ulja, za koje je inače izgledalo, da ih nitko ne može premašiti ni nadzirati uslijed silnog njihovog kapitala.

Biti će dakle lako razjasniti, da nije bilo toga nedjela ni zločina, koje ne bi počinili agenti, što su radili ispred Kompanije, da pribave zemljišta, da dođu do željena zemljišta, ako je ono Kompaniji ustrebalo.

Kondor Oil Kompanija imala je osamnaest bogatih izvora. Gdje bi ona ma samo i nanjušila zemljište, koje bi moglo biti u području ulja, ili koje je ma koja druga kompanija namjeravala da zadobije, tamo bi se odmah

Digitized by Google

i ona našla kod plana.

Naravno, nijedan od direktora nije nikad lično sudjelovao kod nemilosrdnih poslova oko čišćenja zemlje, nikad nijedan od njenih najviših službenika a samo veoma rijetko dozvoljavala bi ona uopće kojemu Amerikancu, da radi u tom dijelu poslovanja. Direktori bi se pojavili istom onda, kad bi se zemljište, za kojim je kompanija pružila prste, već našli u rukama onih, koji su ga za nju imali držati u pripravi. Kompanija bila je uvijek istom drugi kupac. Prljavi poslovi bili su obavljeni po mehičkim, španjolskim ili djelomice po njemačkim agentima.

Kondor Ko. imala je svoje glavno sjedište u San Francisku u Kaliforniji. Mehički glavni stan nalazio se u Tampiku, u Mehiku. Pogranične urede imala je u Panuko, uTukspanu, a i u Ebano, a spremala se da uredi još dva biroa jedan u Istmu, a drugi u Kampeče.

Za nju su radili odlični amerikanski, engleski i švedski geolozi, koji su bili dobro plaćani. Uposlivala je velik štab topografa, koji su imali da načrtaju i izmjere zemljišta.

Topografi su već bili slabije plaćeni od geologa, jer je njihov rad bio manje cijenjen. Zato su topografi često išli okolo dosta siromaški odjeveni i poderani kao skitnice.

Geolozi stajahu već nešto bliže direktorima, i ekonomski i društveno, jer oni bi mogli da napune i tuđe uši dragocjenim vijestima o bogatoj zemlji ulja. Topografi naprotiv nalazili su se bliže proletarijatu, a kako nisu htjeli da to dragovoljno priznaju, – jer oni su ipak studirali po visokim školama (!), – morali su više i tvrđe raditi od samih radnika kojima je bilo posve svejedno da li ih tko smatra proleterijatom ili ne smatra. Topografa bilo je na pretek, a kopači, oni su bili drski kao izmetina sa ceste. Nisu se stidjeli da prigodimice i rajčice konzerviraju, ako nebi bilo za njih pravog njihovog rada ili kad bi bili izbačeni na cestu zato, što su ispremlatili prednjaka u radu.

V. Běhounek (Praha):

Ruska literatura za doba pjatiletke

I.

Da uzmognemo shvatiti strujanje u današnjoj ruskoj literaturi, njezinu ideološku osnovicu, njezine tendencije kao i činjenicu, da je ona nerazdvojivi sastavni dio čitave radničke stvari, da je ona postala aktivnim dijelom izgradnje zemlje, – moramo se najprije osvrnuti na ekonomske snage i odnose u sovjetskoj državi kako su se one razvijale kroz nekoliko zadnjih godina. Nova ekonomska politika (Nep 1921–1927), koja je naslijedila ratni komunizam, zaustavila je privrednu ruinu Rusije i ona je počela planski organizirati svoju industrijsku i poljoprivrednu proizvodnju. U godinama 1927–28 ušla je sovjetska privreda u razdoblje rekonstrukcije, a god. 1928 počeo se je praktcirati petgodišnji plan (pjatiletka), kojoj je svrha, da SSSR postavi na čelo industrijskih zemalja. Rezultati, koje je taj plan brze izgradnje energetičkih izvora industrije, industrijalizacije i kolektivizacije poljoprivrede imao za sovjetski život, dobro su poznati: pooštrenje diktature komunističke stranke, da radnička klasa uzmogne nesmetano izvesti svoje djelo izgradnje zemlje, da dođe do socijalizma i da ne bude smetana od unutarnjih neprijatelja, nadalje dokidanje kapitalizma u proizvodnji, trgovini i financijalnom gospodarstvu, odstranjivanje kulaka iz poljoprivrede i provađanje njezine kolektivizacije. Provađanje tog kolosalnog proizvodnog plana, koji je u velikom dijelu realiziran već u ovoj – četvrtoj – godini, a samo će u manjem dijelu ostati neizvršen, imalo je svoje daljne posljedice: pomanjkanje radne snage, donekle slabi kvalitet nekojih proizvoda, poteškoće u prometu i u opskrbljivanju tvornica surovinama i tržišta proizvodima. Tempo proizvodnje ide donekle na štetu radnikova položaja i njegovog životnog standarta, koji se tek polagano popravlja i koji ima biti udovoljen tek daljnom pjatiletkom, koja se već sada planira. Ne smijemo ali zaboraviti, da tu postoji jedan veliki psihološki faktor, koji djeluje, da radnik i pod tim teškim prilikama radi s velikom voljom i ljubavi i sa socijalističkim takmičenjem. Taj je faktor svijest, da radnik radi za sebe, za svoje dobro i da proizvodna sredstva pripadaju njemu samome.

Razumije se, da ta situacija u privrednom i političkom životu sovjeta nije mogla ni literaturu ostaviti u nekoj mirnoj osjećajnoj i idejnoj zavjetrini, u literatskom individualizmu, i odalečenu od životnog tempa radničke klase, koja stvara novo društvo. Ta situacija nameće i literaturi, koja je već od početka revolucije bila jako klasno oružje, dužnost aktivnog sudjelovanja u životu. Više nije dostatno izražavati samo revolucijonarne događaje, romantiku revolucije i privrženost k njoj »nije više dostatan samo općeniti interes za klasne suprotnosti u zemlji i formiranje novih ekonomskih odnosa. Literatura u doba socijalističke izgradnje nema samo pasivno da prikazuje život, već ona mora aktivno da pomaže radničku klasu u stvaranju. Ovdje nema samo da piše o životu, već da ga pomaže organizovati. Ona ima da prestane živjeti za jučerašnji dan, već da organizuje razvoj i da aktivnije određuje napredak društvene i tehničke izgradnje. Ona ima da utire puteve novom socijalističkom odnosu prama radu, da se bori za pjatiletku, i da prikazuje njezine pristaše i junake. I u toj svojoj sadanjoj ulozi ruska je literatura sastavni dio cjelokupnog radničkog, proleterskog rada.

O toj funkciji literature vodili su se u ruskoj literarnoj nauci veliki i dugi sporovi, koji nisu bili rješavani samo naučno i umjetnički, već i politički i stranački. Baza, iz koje proizlazi teorija proleterske literature jest marksističko-lenjinska nauka i metoda dijalektičkog materijalizma. Uzrok sporova i borba u zadnjem razdoblju bili su izvodi literarnog kritičara prof. Pereverzeva, koji je literarne pojave tumačio mehanički neposredno iz ekonomske osnovice ne obaziruči se na ideološku nadogranju t. j. na to, da je literatura ovisna od ekonomskog života tek kompliciranim posredništvom klasne psihologije, te političke, socijalne, historijske, filozofske i kulturne sfere. Proti tome nazoru upali su literarni političari u drugu skrajnost, koja je također vrlo daleko od marksističkog materijalističkog naziranja t. j. oni su naprosto negirali ovisnost literature od proizvodnog temelja društva i kod njih je proleterska literatura dobila aktivno i inicijativno sudioništvo u socijalističkoj izgradnji. Ona je prestala biti produkt vremena, a postala je ili ima postati putokaz. Ona je dobila funkciju stopostotnog sudjelovanja u pjatiletki.

Time je doduše bila savladana Trockoga i Voron-

Digitized by Google

skoga skepsa prama proleterskoj umjetnosti, a time i čitava ostala t. zv. desna opasnost, koja se je borila protiv klasne sadržine literature i koja je dijelila politiku od umjetnosti, ali se zato za dugo vremena literatura nije mogla osloboditi t. zv. lijeve opasnosti, koja je osuđivala publicističku umjetnost i koja ju je zapravo likvidirala. To je bila oportunistička teorija lijeve fronte (Lefa), koja je proglasila, da je »beletristika opium masa«. »Umjetnost – to su novine! Mi ne trebamo Tolstoja, jer naš epos, to je – današnjica!« Lef je bio za »literaturu fakta«, a protiv umjetnosti kao slikovnog i sintetičnog načina mišljenja. »Što je danas nama stalo do psihologije; to je stvar buržoaskih piskarala«. Ali i protiv Lijeve fronte digao se je otpor. Ispravno se je tvrdilo, da je ona likvidatorica umjetnosti, da ne vjeruje u konstruktivne snage radnika, da dozvoljava postojanje komplicirane psihologije kod inteligenta, a kod radnika ne. Dok nasuprot baš proleterska literatura ima da otkriva novu psihologiju radnika u totalitetu njihova života.

Grandioznost izgradnje tražila je isto tako veliku umjetnost. Takovo doba treba i traži velikih i njoj dostojnih djela! Zato su bile pobijane sve teorije, koje su literaturu skučivale na skromni djelokrug. To je borba ne samo protiv Trockoga, Voronskog, Pereverzeva, protiv idealističkih utjecaja djeborinske škole, već i protiv mrtvog Plehanova, koji je dosada najljepše izradio marksističku literarnu nauku. Na svaki način htjelo se je i u literaturi aplicirati onih poznatih šest Staljinovih uslova iz juna 1931 a ujedno privući k saradnji komsomolce, koji uostalom uz nju oduševljeno pristaju. U čestim diskusijama organizacija i časopisa postavljena su ova gesla: za lenjinsku literarnu teoriju, za veliku umjetnost boljševizma i za Magnitostroj literature.

Veličina proleterske literature ima da se odrazuje u stvaranju tipičnih slika kolektiva, koji definitivno i energično obračunava sa klasnom epohom čovječanstva. Ona ima da otkriva smisao vremena, da piše o herojima komunističkog rada, da se bori sa pasivnošću i malograđanskim subjektivizmom, da bistro reagira na razne strane sovjetske izgradnje i klasne borbe.

To su teoretske pretpostavke i zadaće proleterske literature.

II.

Prije nego pređemo na kratki pregled stvaralačkog rada proleterskih književnika, osvrnuti ću se na to, što se je za vrijeme pjatiletke dogodilo sa t. zv. poputčikima, s tim simpatizerima revolucije i boljševičke vlade, za koje se je figurativno reklo, da doduše putuju s vlakom socijalizma, ali da neće doći do zadnje stanice – cilj im je socijalizma stran. Njihova se je situacija u toliko pogoršala ukoliko se za vrijeme izgradnje zaoštrila klasna borba i ukoliko u izgradnji zemlje sve više iščezavaju i zadnji buržoaski elementi. U toj se je situaciji diferencijacija među poputčikima izvršila u dva smjera: prelazom k buržoaziji (odlaskom preko granica) ili izvanjskim prilagođenjem Staljinovoj politici i saradnjom s proletarijatom, kamo je – pod uticajem vidljivih uspjeha socijalističke izgradnje izgradnje – krenula većina. Za tu novu formu saradnje skovan je u novije doba novi naziv »sojuzničestvo«, savezništvo. Ti književnici-saveznici stupaju na ideološke pozicije proletarijata i pod njegovim vodstvom nastupaju protiv klasnih neprijatelja, protiv buržoaskih elemenata u literaturi, prisvajaju si konstruktivnu metodu dijalektičkog materijalizma i čitavo svoje stvaranje stavljaju u službu konačne pobjede socijalizma. Drugim riječima: to je put od poputništva k proleterskoj literaturi. To je karakter zadnjih djela Leonova, Šaginjanove, Tichnova, Slonimskoga, Malyškina.

Leonid Leonov, koji je prije gotovo isključivo prikazivao duševni svijet maloga čovjeka za doba revolucije, u svom romanu »Sot« prelazi k temi socijalističke izgradnje; u novelama iz god. 1930. crta on profile savremenih mužika.

Marietta Šaginjan, rodom Armenka, u svom romanu »Kik« odbacuje buržoasku kulturu, a u najnovijem romanu »Hydrocentrala« prikazuje djelo ljudske energije koncentrirane na gradnji pregrade, koja mijenja lice ne samo armenske rijeke Mezinke, već i čitavu kulturnu sliku sovjetske Armenije.

Nikolaj Tichonov u svom novom romanu »Rat« crta imperijalističko lice predratne i poratne Evrope. Mihajl Slonimskij u svojim romanima bavi se prekaljivanjem inteligenta u aktivnog borca revolucije. Među poputčike možemo ubrojiti i Konstantina Fedina s njegovim privrednim romanom »Dumping«, Borisa Pilnjaka s romanom »Volga utiče u Kaspijsko more«, Vsevoloda Ivanova s romanom »Putešestvije v storonu, katoroj ešče njet«. Glavna tema poputčika bio je odnos inteligenta prama revoluciji; u sadanje doba to je trojstvo: inteligencija + revolucija + izgradnja.

III.

Od proleterskih književnika, čiji se otac s pravom može nazivati Maksim Gorki, osvrnuti ću se samo na one najistaknutije.

O samom Gorkom govoriti ću u vezi sa njegovom ulogom učitelja i organizatora najmlađih proleterskih književnika. Tu treba spomenuti Panferova s njegovom seoskom trilogijom »Bruski«, koja prikazuje rusko selo u doba građanskog rata, Nep-a i u rekonstruktivnom razdoblju, Libedinskoga s romanom »Rođenije geroja«, koji nije bio dobro primljen, jer da se odviše bavi privatnim stvarima svojih lica, Fadejeva s romanom »Zadnji iz Udege« o revoluciji i klasnoj borbi plemena Udege, Gladkova, čije novele »Nova zemlja«, isto kao i Žigovi »Novi radnici« raspravljaju o psihologiji novih ljudi kako se ona formira pod uticajem kolektivnog života. Gladkov sada radi na novom romanu o socijalističkoj izgradnji gigantske hidrocentrale i o razvoju unutarnjih snaga zemlje. Roman će se zvati »Energija«. Roman Gorbunova »Ledolom« uperen je protiv ideologije kulaka, a roman Stavskoga »Razbeg« prikazuje likvidaciju kulaka. Treba također istaknuti roman Šolohova »Tihi Don« o kozaštvu u godinama 1912–1918, Tarasov-Rodinov piše trilogiju »Februar–Juli–Oktobar«, Iljenkov piše svoj roman »Vedušćaja os« iz tvorničkog života u prvim godinama rekonstrukcijonog razdoblja, Slavin u romanu »Nasljednik« prikazujući preobražaj inteligenta u komunistu odviše psihologizira o t. zv. »suvišnim ljudima«. Spomenimo ovdje još Karavajevu (»Tvornica u šumi«), Čumandrina (»Lenjingrad«), Guseva i Černjenka.

Pjesnik Bezimensky mobilizira svoje pjesme za službu u stalingradskoj tvornici traktora; u pjesmi »Tragična noć« riješava kompleks društvenih sukoba kondenziran kod izgradnje Dnjeprostroja. Tu proletarijat pod vodstvom stranke rekonstruira čitavi svijet. Žarov je pjesnik Komsomola, Kirsanov pjeva epopeju o pjatiletki, Bjednij kao službeni pjesnik sovjeta slavi pjatiletku. A i oni pjesnici, koji pišu samo ličnu liriku, ne zaboravljaju, da svojim pjesmama plate dužni porez konstruktivnom nastojanju ruske sadašnjice, premda još uvijek ima i takovih, koje više oduševljava ratoborni heroizam revolucije i građanskog rata, nego sumarni heroizam pjatiletke. Proleterski književnik ne mora doduše u svojim djelima pisati samo o djelu rekonstrukcije, ali iz njegovog djela mora biti jasno, da to piše književnik, koji stoji na visini naših dana i da ima ispravnu ideologiju.

U cjelini proleterska se književnost dade razdijeliti na ove vrste: proizvodna, stambena, historijska,

Digitized by Google

internacijonalno-proleterska, utopistička, memoarska i »literatura fakta«. Humor i satira zauzimlju tek sporedno mjesto. Oduševljenje i patos socijalističke izgradnje zaglušuju smijeh i šalu. Jer kako satira i humor u glavnom služe otkrivanju društvenih nejednakosti i suprotnosti, nema takovih djela u današnjoj Rusiji. Literarni kritičar Nusinov interesantno to obrazlaže: »U uslovima, u kojima radnička klasa, komunistička stranka i Savez sovjetskih socijalističkih republika provađaju autokritiku putem svojih stranačkih i sovjetskih »čistaka« i putem aktivne kontrole mase, te u doba kad je borba za novi način života i za novu kulturu sadržina naših pjatiletaka – u to doba satira ne može igrati znatniju ulogu«. Osim toga taj kritičar odobrava, da se satira sa strane neprijatelja sovjetskog režima mora zabranjivati. Njezini socijalni korijeni moraju se otkriti, i ona mora biti uništena metodama proleterske kritike, a prama potrebi i metodama proleterske cenzure.

IV.

Prelazimo k zadnjoj fazi proleterske literature, k »prizivu« (mobilizaciji) najboljih radničkih boraca u literaturu. To je potpuno logični put od revolucijonarne literature simboličke, futurističke, poputničke, sojuzničke k proleterskoj borbenoj i jurišnoj literaturi, a u toj opet k stvaranju takovih književničkih kadera, čiji bi se članovi regrutovali direktno iz redova radnika aktivno sudjelujućih u proizvodnji. Opasnost, da literatura ne bude otrgnuta od svoje proizvodne i ekonomske osnovice, bila je već prije uklonjena time, da su neradnički književnici (poputčiki) bili slani u tvornice, u sovhoze i kolhoze, u crvenu armiju, da tamo rade i upoznaju život, o kojemu pišu ili imaju da pišu. Tako je Tihonov bio u Turkestanu, Pilnjak je prešao Pamir, Tretjakov je radio u kubanskom kolhozu. Sejfulina u leningradskoj tvornici, Mališkin na Magnitostroju i Čeljabstroju, Katajev isto na Magnitostroju otkuda on crpi materijal za svoj roman »Vremja vpered«, Lidin je živio među ribarima na Kaspijskom moru, Ivanov u crvenoj armiji, i t. d. Ujedno su organizirane putujuće brigade književnika, koje posjećuju velika radnička središta, u preduzećima se organiziraju debate o knjigama književnika, o junacima njihovih romana, o ispravnoj ili neispravnoj liniji njihove ideologije, i o raznim drugim temama.

Tim putom došlo je do onoga dekreta (30. septembra 1930), do onog »priziva« radnika, koji danas sačinjavaju 80% članstva Ruske asocijacije proleterskih književnika (RAPP). U literaturu su ušli neposredno iz fizičkog rada i pišu o tome, što ih najviše interesuje.

Industrijski radnik najviše se bavi upravom i vođenjem pojedinih preduzeća, osuđuje sabotažu, potpomaže socijalističko takmičenje u proizvodnji, upućuje na razne socijalne tekovine. Tim načinom napisana je na pr. knjiga Pavlova o brigadi slagara, Mihajlova iz kovinarske industrije, Volginova o sezonskim radnicima. Radnici Putilovskih tvornica izdali su do sada čitav niz malih knjiga o svom radnom planu. Radnik harkovskog električnog poduzeća Sluckij napisao je »Revolucijonarni ugovor tisuće«, gdje govori o međunarodnom odgoju radništva u preduzećima. Razni časopisi, zbornici, knjižice proze i stihovi – rezultat su rada tih radničkih jurišnih književnika i njihovih kružoka po raznim mjestima i krajevima današnje Rusije.

Književnici iz redova poljoprivrednih radnika otkrivaju klasni sastav sela i borbu kulaka protiv kolektivizacije poljoprivrede. Takav je roman n. pr. N. Brikina »Kraljevi brašna«, slike iz kubanskih žetva i antisovjetskog rada kulaka.

Književnici iz redova crvene armije pišu o unutarnjem životu, o odgojnom i tehničkom radu crvenih armijaca, prikazuju opasnost protusovjetskog rata, dižu borbenost pučanstva. Crveno-armijski književnici imaju svoju vlastitu organizaciju (LOKAF). Iz redova tih književnika istaknule su se u zadnje vrijeme osobito dvije knjige od Ganibesova »Eskadron komisarov« i Dmitrieva »Est' vedi korabl«.

Ova je jurišna literatura tipična »literatura fakta«, mješavina publicistike i kratkih proza s umjetničkim elementima, prelazna forma literature ljudi, koji se tekar naučavaju vladati s perom. Mora se reći, da je njihova tvorevina još slaba, primitivna, šematička, fotografska. Manjkava sa gledišta idejno-umjetničkog, nekritički prima mnogo od starijih pisaca drugih klasa, ne razlikuje bitno od slučajnog. U mnogočem je nedostacima te literature kriva kritika, koja mnogo puta takove književnike hvali i laska im umjesto da ih odgaja. Izgleda da je dostatno opravdana skepsa književnika Leonova kad kaže, da ovim radničkim književnicima neće uspjeti izravnat razliku između fizičkog i duševnog rada, k čemu su oni bili pozvani. Evdokimov tvrdi, da ova literatura neće uspjeti isto kao što nije uspio pokušaj sa selkorima i rabkorima (seoskih i radnički dopisnici i izvjestitelji). Ali iako se u umjetničkom pogledu neće mnogo postići, ipak će ovaj pokušaj imati stanovitih dobrih odgojnih rezultata.

Ipak su dva zadatka, u kojima će radnički jurišni književnici postići svoj uspjeh: sastav historije građanskog rata i historije tvornica i preduzeća. U tom će smjeru oni dobro izvršiti svoju zadaću prama principu pjatiletke: »Strana dolžna znat svoih heroev« – t. j. oni imaju da pišu o junacima pjatiletke i inozemskim radnicima literarno tumačiti iskustva socijalističke izgradnje. Na čelu obiju akcija stoji Maksim Gorki, koji je izradio o tome program rada, on savjetuje, popravlja, kritizira. Gorki i sam priznaje da nije uspjela radnička jurišna literatura novela i slika iz proleterskog zivota, ali vjeruje u uspjeh ove akcije.

»Historija građanskog rata« ima da bude izvorno djelo, na čijim će stranicama govoriti oni, koji su stvarali rusku historiju od 1917. godine na ovamo. Iz toga će djela buduće generacije upoznati uz kakove se je poteškoće rađao novi društveni poredak.

Konstruktivno djelo Sovjetske Rusije ima da bude prikazano u »Historiji tvornica i preduzeća«, koja ima da bude enciklopedijom čitavog dosadanjeg razvoja socijalističke izgradnje. Gorki popraćuje tu zadaću ovim riječima: »Do Karla Marksa i Vladimira Lenina historiju su pisali učenjaci-specijalisti, kao što su popi opisivali živote svetaca; historija se pisala, da učvrsti vjeru i prava vladajućih klasa. Sada je došlo doba kad ćete vi, drugovi, stvarajući sami historiju, imati da pišete onom istom rukom i onim istim razumom, kojim ste postali gospodari ogromne i najbogatije zemlje... Taj rad mora da u vama probudi i ojača svijest o faktu, da ste jedini gospodari svoje zemlje, da radite sami za sebe do potpunog udovoljenja svih svojih potreba i za razvoj nove socijalističke kulture.«

Gorki, čije je čitavo literarno djelo stalno pripremanje k revoluciji, i kad slavi siromašnu Rusiju ili kad diže socijalni protest protiv izrabljivanja čovjeka, on uvijek incijativno upućuje na kulturne potrebe sovjetskog života, organizuje kulturni rad i u tom svom radu i njegovim rezultatima nikada ne negira očinstvo proleterske literature. Na svom putu kulturi uvijek je tražio smisao života u saradnji sa radničkom klasom i našao ga je u sovjetima. Tu istinu svoje klase on brani s najvećom strašću i borbenosti.

V.

Time sam u temeljnim crtama prikazao stanje i puteve ruske literature u doba pjatiletke.

Karakteristično je za današnje doba, da današnja ruska literatura nije više li-

Digitized by Google

teratura Moskve i Petrograda, i da ona nije više literatura malog društvenog sloja, već da je ona literatura cijele Rusije i literatura radničke klase. Radnička je klasa oslobodila literaturu iz one samoće i ekskluzivnosti, u kojoj je ona bila na početku ovog stoljeća, a osobito pred rat, i uvukla ju je u ekonomski, politički i kulturni ritam čitave zemlje. U tome ona nadovezuje na socijalne korijene starije ruske literature, koja je po svojim glavnim predstavnicima duboko bila zasađena u ruskoj zemlji.

U ovom mom sumarnom pregledu (koji je jedan dio predavanja) nisam se mogao osvrnuti na još bezbroj raznih skupina, kružoka i organizacija. Spada u polifoniju sovjetskog života, da među ovim skupinama ima još sijaset diferencijacija, bilo idejnih ili političko-stranačkih, nadalje, da u proleterskoj literaturi nisu samo – kao što se obično ističe – samo dva smjera: jedan obilježen pasivnošću i čistim opisivanjem bez ikakovih događaja (na pr. Fadejev, Libedinskij, Čumandrin, Šolohov), a drugi obilježen aktivnošću, ispravnim stranačkim nastojanjem i bogat događajima (Stavskij, Panferov, Platoškin, Iljenkov, Černenko), već da je u njoj još krilo radničko i krilo seljačko, osim toga, da u njoj učestvuju stranački neaktivni i stranački aktivni ljudi, čak nekoji sa stranačkog vodstva, itd. Osim toga ima književnika, koji su odgojeni raznim literarnim tradicijama, koji imaju raznu individualnost, sa nejednakom materijalističko-dijalektičnom erudicijom. Nadalje: ima književnika, koji stopostotno priznavaju Stalinovu liniju, drugi su opet optuživani zbog trockizma ili drugih digresija. Jedni su potpuno zadovoljni sa svim, što se događa i radi, drugi se žale na nedostatke socijalističke izgradnje i novog morala. Moguće da baš oni unose kvasac u sovjetski život pružajući mu zrcalo. Mnogo puta se njihovo stanovište smatra kao neprijateljsko, premda u stvari nije takovo. Tako je prije često puta bio smatran Pilnjak i Sejfulina, sada se tako smatra Olgu Foršovu, Kaverina, liričara Pasternjaka, Platonova, Pravduhina, Gumilevskoga, Šklovskoga, Grabara i mnoge druge. Ali to je razumljivi i logički produkt onog vrijenja, koje je baš na kulturnoj fronti postiglo gigantske rezultate, koje je skroz zapuštenu zemlju podiglo k političkoj i konstruktivnoj zrelosti, koje je knjižnu produkciju od 265 milijona primjeraka knjiga u prvoj godini pjatiletke podiglo na 690 milijona primjeraka godišnje u zadnjoj godini pjatiletke, i koje izazivlje takovi glad za izobrazbom i čitanjem, da mu kulturna produkcija nije u stanju udovoljavati tako da kvalitet mora da nadoknađuje kvantitetom.

Kulturna revolucija, koja je najvidljivijom pozitivnošću ruske revolucije, dala je radničkoj klasi mogućnost svestrane izobrazbe, mogućnost razvoja njezinih talenata, da u buduće ne budu uništavani bijedom i pravom samo imućnih na izobrazbu. Ruska revolucija nije uništila stare prave i istinske vrijednote, već ih je samo ispravno ocijenila i upotrebila, a uistinu je – na putu k beskrasnom društvu – uništila samo klasu izrabljivača.

Nedavno je u eserskoj praško-pariškoj reviji »Volja Rosii« soc. revolucijoner Mark Slonim napisao jednu raspravu o raspadanju ruske literarne emigracije, koja si umišlja, da je ona jedini nosioc ljudske kulture. A u stvari stari pripadnici te emigracije žive samo od uspomena i tako umiru, a mladi se odnarođuju gubeći svaku živu vezu sa svojim narodom i njegovim potrebama. Nasuprot toj gnjiloj slici bezidejnosti i predsmrtne agonije raste sovjetska literatura kao novi i zdravi elemenat, izviruči iz narodnih korijena, jer treba, iz preporoda k socijalističkom društvu, iz stvarnosti i činjenica, koji se mogu razumjeti samo iz historijske spoznaje o nužnosti ruske revolucije i iz materijalističko-dijalektičkog naziranja na društvo.

Mirko Kus-Nikolajev

Emile Zola i građanska klasa

FRAGMENT.

Moralna veličina je pre svega pitanje razuma.

Henri Barbusse.

Termidorijanci su rušenjem Robespierrea uravnali puteve francuskoj buržoaziji, koja je pod njegovim pritiskom osećala ugroženima sve one interese čije je ostvarenje očekivala od revolucije. I kao da je sada prsnula brana tako je provalila bujica buržoazije na površinu političkog života satirući i lomeći sve što je sretala. Svu tu heterogenu masu finansijskih skorojevića, krijumčara, liferanata i spekulanata vezao je jedan interes, da što pre i što bolje udovolji svom nezajažljivom apetitu. Ali njena politička snaga nije bila dovoljna, da taj apetit i osigura i obrani. Unutarnja povezanost te grupacije bila je još previše labava a da bi mogla stvoriti aparat, koji bi bio u stanju da smiri još uvek nemirnu površinu francuskog političkog života. Ulogu smirenja vršio je za buržoaziju Napoleon. Sistem njegove vladavine je tipični monarhizam građanske klase, koja još nije uravnotežila svoje ekonomske interese i nije još na temelju tih interesa izgradila i svoj politički program. Francuska buržoazija je oduševljeno podupirala Napoleona, koji joj je osigurao dominantni položaj u zemlji, zagarantovao vodeći položaj na kontinentu i otvarao put u bajoslovno carstvo kolonija... Pod Napoleonovim orlovima mislila je mlada francuska buržoazija da će ostvariti svoj revolucionarni san o gospodstvu sveta.

Napoleon je pao pre ostvarenja tog sna. Pao je i krivnjom same buržoazije, koju je u Francuskoj ojačao a koja je počela da čezne za jevtinijim profitima nego što su bili oni sabrani po ratištima Evrope. Čim su bili slomljeni barjaci Napolona feudalna reakcija je ponovno digla glavu. Buržoazija je u Francuskoj precenila svoje snage. Restauracija Bourbona Luja XVIII. znači ponovno dizanje plemstva i sveštenstva, koje je Napoleonova čizma pritisla uza zid. Znači potpunu pobedu reakcije i belog terora, uspostavljanje predrevolucionarnih odnosa i kapitulaciju republikanskog građanstva. Prilike su još više pogoršane za vreme vlade Šarla X. (grof Artois). Dok je Luj XVIII. izbegavao da ruši uslove ekonomske egzistencije građanske klase Šarl X se nije ustručavao da građane zahvati sa najosetljivije strane, da položi šaku na njihov žep. Iako je buržoazija od vremena restauracije bila politički zapostavljena ona je ipak imala toliko ekonomske snage da sa sebe strese svaki pritisak koji bi ugrožavao njene životne interese.

Julska revolucija (1830) omogućuje ponovni uspon

Digitized by Google

buržoazije. Bankar Laffitte dovodi na presto Luja Filipa, »građanskog kralja«, koji za uzdarje predaje nutarnju eksploataciju Francuske u ruke finansijera. Bankiri, berzijanci, industrijalci doživljavaju svoje zlatno doba. Zaduženost države omogućila je građanskim zajmodavcima, da se na njen račun obogaćuju. »Zaduženost države«, veli Karl Marx, »bila je direktni interes buržoazije, koja je vladala i izdavala zakone posredstvom komore. Državni deficit bio je predmet njenih spekulacija i glavni izvor njenog bogaćenja. Nakon svake godine novi deficit. Nakon četiri do pet godina novi zajam. I svaki novi zajam omogućio je finansijskoj aristokraciji da prevari državu, koju je veštački podržavala u opasnosti bankrota. Svaki novi zajam davao je i mogućnost, da se burzovnim spekulacijama, opljačka publiku, koja je svoje kapitale uložila u državne papire. Tajnu tih operacija poznavala je vlada i komorska većina. Ogromne svote koje su tekle kroz državne ruke davale su ujedno još i mogućnost lopovskim kontraktima dobava, podmićivanju, prevarama i utajama. Varanje države, kako se događalo kod zajmova u velikom, opetovalo se i kod manjih državnih radova«.

U vreme Luja Filipa francuska buržoazija dolazi konačno u priliku da se ekonomski obezbedi i politički afirmira. Napredak tehnike omogućuje joj intenzivniju produkciju a carinski bedem sigurne i goleme profite. Ali posledice tog naglog uspona francuskog kapitalizma ne izostaju. Strojevi počinju gutati ljude. Do onda nezapamćena kriza i neuposlenost trese grozničavo celu zemlju. Socijalni problemi iskaču kao užareni upitnici, niču društva i organizacije sa socijalnim programima doduše dosta nejasnim ali dovoljno uzbudljivim, da uznemiruju društvenu površinu.

Korupcijonizam i skandali prate kroz sve vreme vladavine Luja Filipa francusku građansku klasu i njenu trku za profitima. Godina 1848 doduše svršava sa »građanskom kraljevinom« ali i nova republika produljuje samo dalnji uspon francuske buržoazije. U početku zastrašena aktivnošću »četvrtog staleža«, koji u 1848 godini igra vidnu ulogu, građanska je klasa doskora, snagom svoje privredne nadmoći, uklonila zapreke na svom pobedosnom pohodu a ustanak pariskog proletarijata ugušila u krvi. Cavaignac je podmetnuo krvave stepenice preko kojih se penju nosioci građanskog sistema.

Novo stvorena republika omogućuje buržoaziji isključivu prevlast. Pod parolom zaštite svojine ona sprema svoju političku akciju, koju treba da spravode novoizabrani predsednik republika Luj Napoleon, mali i neznatni nečak Napoleona I. Ali ta triumfalna prevlast pomalo opada. U svom strahu pred »četvrtim staležom«, građanstvo napušta svoje osvojene pozicije i otvara ponovno vrata reakciji – proglašenju francuskog carstva. Luj Napoleon sputava građanstvo, koje drhće u luđačkom strahu, briše njegove političke tekovine i formira period najdivljijih pustolovina.

Vešto iskorištavajući posledice 1848. godine Napoleon je nakon skršenog proletarijata radio intenzivno na tome da oslabi i građansku klasu. To mu je kako smo spomenuli potpuno uspelo. Oslanjajući se na vojsku i činovništvo on je bio u stanju da u novoj monarhiji postane isključivi gospodar. Buržoazija koja je nakon 1848 priželjkivala »jaku ruku« našla je sada ruku sa bičem, koji je nemilosrdno pucketao iza njenih ušiju.

*

Ekonomska situacija Francuske omogućivala je građanskoj klasi da se profitima otšteti za svoja više manje izgubljena politička prava. Napoleon III je pokraj svojih pustolovnih, samovladarskih ambicija bio u stvari pretstavnik te klase, koja je vapila za »carstvom mira« i tražila sigurnost, red i mir kao najjaču garanciju svoje egzistencije, koju je osećala ugroženom nadiranjem sa leva.

Tako je bila stvorena društvena močvara u kojoj se građanstva klasa davila u svojoj proždrljivosti. Vremena slična onim Luja Filipa kao da su se ponovno vratila. Napoleonove ratne pustolovine odbacivale su profite. Berza je bila centar najživljih i najsramotnijih spekulacija. Novčari i industrijalci su u ovoj eri »mira i rada« imali obilno prilike da zgrču krupne zarade. Gotovo potpuna politička neaktivnost, lakajstvo i servilnost stvorilo je od francuskog, naročito pariskog, građanina tipičnog parazita i mekušca. Naročito je malograđanin, taj karakteristični politički amfibij, potpuno utonuo u mizeriju napoleonskog vremena sortirajući svoju egzistenciju u jevtinom vašarskom elanu i bespomoćnoj borbi da se odupre svom propadanju.

Napoleon III je svoj politički sistem znao vešto dekorisati najšarenijim drapreijama. On je znao odlično blefirati ne samo svoju okolinu, gde mu je izdašno pomagala njegova žena carica Eugenija, nego i široke slojeve svojih podanika. Nositi bradu po uzoru Napoleona III spadalo je jednako u bonton dobrog birgera kao i bezglavo divljenje jevtinom sjaju novo varskrslog bonapartizma.

A kada je došao strašni lom 1871 godine, francuska je buržoazija grozom morala utvrditi, da je sva veličina doba trećeg Napoleona bila samo fantom i da je njen »patriotizam« našao najmanje uporišta iza blistave fasade drugoga carstva.

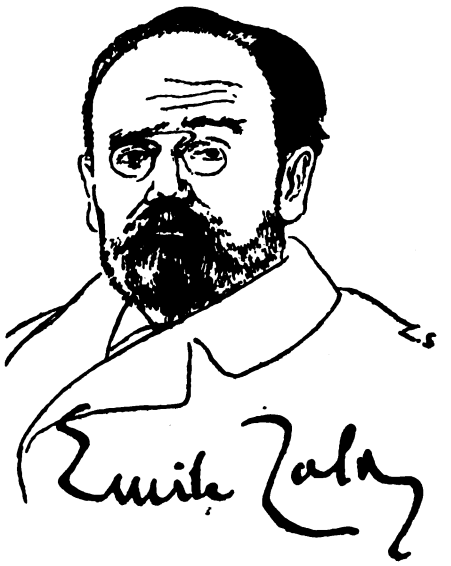

Digitized by Google

Građanska klasa u vreme drugog carstva imala je odlike, koje su direktno rezultovale iz njenog privrednog i društvenog života. Njen život potpuno je protkan gramzivošću, licemerstvom, nervoznom seksualnošću, duševnom impotencizom i intelektualnom sterilnošću kao nužnim posledicama jedne potpuno socijalno i moralno neaktivne sredine.

Izlučiti iz tog haotičnog stanja jednu uokvirenu celinu ispitati na njoj i pomoću nje čitav milje i čitav kauzalni proces postajanja i bivanja znači u celosti dati i sliku jednog vremena i jednog istorijskog fenomena. U građanskoj klasi, u vreme trećeg Napoleona, bile su izražene pojave i posledice jednog razvoja, koji je bio istorijski uslovljen. Na njenom tipu i njenom karakteru suraćivale su prijašnje generacije. Njena sudbina nije bila posledica jedne istorijske komedije ili političkog karnevala nego privremeni logični završetak jedne razvojne faze.

Svi oni momenti, koji su odlučivali sa razvojem francuske buržoazije našli su i vidni izraz u vreme drugog carstva. Pogotovo oni negativni, koji su se za vreme vlade Napoleona III lakše i upadnije isticali jer za kakav konstruktivni politički rad nije sada bilo ni mogućnosti ni prilike.

Ali ni u vreme ovog fatalnog Napoleona nije buržoazija zaboravila da podupre svoj prestiž,da svojim materijalnim interesima dadne kakvu takvu moralnu podršku. Njen duhovni svet krcat je moralnim postulatima, koji daleko nadmašuju najpuniju farizejsku hipokriziju. Za vešto podignutim zavesama kulturno-moralnih »stremljenja« nagomilao se golemi, goli interes koji je jednako ovladao javnim i privatnim životom.

Taj privatni, lični, porodični život nije mogao zadržati oblike, koji su bili tipični za vreme kad građanstvo još nije počelo da vrši svoju funkciju kao ekonomski dominantni sloj. Novi odnosi u njegovom privrednom životu ostavili su logično svoje tragove u njegovom privatnom životu.

Da se taj život zahvati trebalo je sasvim drugih sretstava, drugog načina posmatranja i u prvom redu sasvim novi metod iznašanja. Činjenice koje je pružao novi društveni sloj, opterećen svojom prošlošću, nisu više bile na dohvat starim oblicima mišlenja i gledanja. Život tih novih aktéra bio je jednako surov kao i forma pod kojom je dolazio do izraza. Stari, više manje patrijarhalni odnosi malih građanskih zajednica bili su rastrgani a divlja jagma i neskrupulozna utakmica jednako su trovali javni život i rad kao i bračnu postelju.

I tu započinje i životno delo Emila Zole.

Zola u svojim beleškama označuje sam osnovni problem svog dela Rougon-Macquart: »Neću da prikažem naše društvo nego jednu jedinu porodicu ali pri tome hoću da pokažem uplive rase i miljea. Ako izabirem određeni istorijski okvir onda to činim samo radi toga da prikažem i uplive jednog određenog miljea. I zvanje i mesto su za mene milje. Naročitost je moje zadaće nastojanje da ostanem samo naturalist, samo fiziolog. Mesto principa kao kraljevina, katolicizam vrede za mene zakoni kao nasleđe. Ja neću ... da uplivišem na razvoj mojih ljudi i da teram politiku, filozofiju, moral. Hoću da se ograničim da iznašam činjenice i da tražim njihovo tumačenje. Nikakvi zaključci. Jednostavno opisivanje jedne porodice pomoću tumačenja nutarnjeg mehanizma«.

Društveni i privatni odnosi u drugom carstvu besumnje su tražili nov metod ispitivanja. Stari, periferni način opisivanja nije mogao zadreti pod kožu nove socijalne tvorevine, koja je nakon nekoliko decenija nutarnjeg rasta primala jasne oblike svog karaktera i svog značenja. Taj novi metod izgrađuje Emile Zola, služeći se naravno i tekovinama svojih literarnih pretšasnika: Stendhala, Balzaca, Flauberta i dr.

Ovaj metod oblikuje Zola primenjivanjem nauke, koja mu je glavni i jedini autoritet. On sam u svojim zabeleškama tvrdi da njegovo delo (Rougon-Macquart) treba biti više naučno nego socijalno. A u svom klasičnom eseju o eksperimentalnom romanu veli: »...eksperimentalni roman je posledica naučnog razvoja stoleća; on nastavlja fiziologiju i dopunjuje ju ...; na mesto studija apstraktnog, metafizičkog čoveka postavlja on studij naravnog čoveka, koji je podređen fizikalno-kemijskim zakonima i određen uplivima okolice. On je jednom reči literatura našeg naučnog stoleća kao što je klasična i romantična literatura odgovarala stoleću skolastike i teologije«.

Nauka je jedan od glavnih kulturnih aduta građanske klase. Neosporno je, da građanska klasa ima velikih zasluga za razvoj i napredak nauke. Ali taj napredak nije rezultat nekih »nutarnjih pobuda« ili neke »svete radoznalosti« nego je posledica produkcionog sistema i socijalnih odnosa koji su na tom sistemu izgrađeni. Nauka je ili trebala direktno da služi produkcionom sistemu (prirodne nauke i njihova praktična primena) ili je imala zadaću da postojećim socijalnim odnosima dadne moralnu sankciju (duhovne nauke). U naravi je same stvari, da je građanstvo naročito favoriziralo prirodne nauke. One su davale mogućnost usavršavanja pogonskih snaga i razvijanje produkcionog procesa ali su i svojim teorijskim tekovinama davale uporište za izgradnju građanske klasne ideologije (na pr. politička antropologija). Nagli razvoj prirodnih nauka u vreme građanske vladavine je direktno vezan sa produkcionim odnosima. I tačno konstatuje K. A. Wittfogel: »I razvoj prirodnih nauka je određen istorijskim stanjem odnosa produkcije i svojine. Intenzitet i pravac prirodonaučne delatnosti neposredno je ovisan od dane socijalno-ekonomske situacije«. To je jasno! Produkcioni odnosi u feudalno vreme nisu mogli biti povoljan teren za razvoj prirodnih nauka jer čitava socijalno-ekonomska struktura nije odgovarala karakteru tih nauka. I prirodne nauke u Francuskoj primaju svoj život istom iz interesne sfere građanske klase. Od francuske revolucije pa dalje prirodne se nauke živo kreću. Intenzivniji industrijalizam već u doba Napoleona I daje mogućnost napredovanja prirodnih nauka naročito fizike. Uporedo sa ekonomskim jačanjem građanske klase zapaža se napredovanje prirodnih nauka i njihove tehničke i ideološke primene.

Ideološka primena prirodnih nauka stvorila je od njih neprikosnoveni autoritet, koji je dominirao dobrim

Digitized by Google

delom kulturnog života uopšte. Autoritativnost nauke, – koja zamenjuje feudalni autoritet religije, – prihvaća i Zola. I izgleda paradoksno, da se ovaj kritičar buržoazije najizdašnije služi oružjem koje je skovano u njenim naučnim arsenalima.

Problemi nasleđivanja i miljea interesuju i Zolu u punoj meri. Njima daje i najveću vrednost u svom ispitivanju društvenih odnosa. U ocenjivanju ovih društvenih odnosa Zola sam ne izlazi iz okvira svojih posmatranja, on ostaje u njima kao objektivni naučenjak. Za njega postoje samo činjenice i utvrditi te činjenice to je za njega od prvenstvenog interesa. A tih »činjenica« je bilo obilno u građanskom društvu: one su se gomilale sve od termidora pa do šarenog drugog carstva.

Biti naučenjak to je bila Zolina ambicija. Klasni karakter nauke nije bio Zoli još jasan: nauka je za njega bila apsolutna vrednota bez veze sa sredinom u kojoj je nastala. Zola, koji je sa toliko sigurnosti u zapažanju znao oceniti upliv sredine nije zapazio da se i duhovne manifestacije redovno javljaju u vezi sa strukturom te sredine. On je jednako tako prihvatio fiziološki determinizam Claude Bernarda kao i teoriju istorijskog miljea H. Talnea.

Otto Rühle je odlično izrazio klasni karakter nauke: »Nauka je... ideološko oruđe čoveka da osigura svoje životne interese. Građanska nauka se naročito pokazuje kao instrumenat, kojim se građanska klasa služi, da svoje materijalno obezbeđenje, koje nastaje funkcijama i dejstvom kapitalističke privrede, duhovno podupire, nadopunjava i jača. Intelektualci imaju izrazito građansko zvanje, da svojim razumom, teorijama, rezultatima istraživanja na najrazličitijim područjima života koriste građansko-kapitalističkom životu«. Ta uloga nauke u klasnom društvu nije Zoli još poznata. Ovaj oštri kritičar i beskompromisni posmatrač služi se u glavnom naučnim tekovinama one klase, koja u njemu stvarno izaziva moralno zgražanje iako ga Zola nastoji zatajiti jer ne odgovara njegovom načelnom stavu, da ne će da povlači – zaključke.

Ni najgrandiozniji poroci drugog carstva ne mogu pomaknuti Zolu iz njegove naučenjačke ravnoteže. A ipak kakav silni etički protest leži u ovim objektivnim faktima iza kojih kao da ne kuca srce čoveka, koji ima razumevanje za sve patnje i sva stradanja. Na svom putu kroz društvene provalije drugog carstva Zola je sabrao jedinstveni materijal, koga Henri Barbusse notira savršenom kratkoćom: »što nije sve opisivao: spletke i običaje provincijskog mesta koje je osvojio jedan sveštenik; velikog političkog pustolova koji u mutnom lovi slavu i vrednost; borbu između prirodnih zakona i verske mistike, koja se odigrava u duši čoveka radi novog raja na zemlji; radnike predgrađa u kandžama poroka; bludnicu, koja iz najjačih i najotmenijih muškaraca pravi marijonete i vodi ples bogataša, oruđe uništavanja snagom svoje ženskosti; ponosnu građansku kuću sa otmenom fasadom gde hara proždrljivost i pohlepa; tržnice, te prehrambene fabrike koje se brinu za želudac sitog građanina; veliku trgovačku kuću, koja obuhvaća čitave gradove jedan na drugi naslagane; pakao rudokopa; umetnika, koji uzaludno lovi svoj san; seljaka; devicu; čoveka usred sveta strojeva; opačinu finansijera, koji kretom svoje ruke gospodari burama i pošastima; ljudoždera rat, gradove i prestolja; učenjaka koji pred novim otkrićima zadržava svoj nepokolebivi mir. Hiljadu i dve stotine ljudi i sudbina obrađuje u svom delu i stavlja ih u gibanje«.

To delo, Rougon-Macquart, ova savršena biologija jedne porodice u vreme drugog carstva, kritika je jedne socijalne sredine u kojoj su potpuno izmešane i ispremetane sve vrednote. Dizanje i padanje, odvajanje na desno i levo, akciju i reakciju, sve te promene Zola registrira na osetljivom seismografu ove familije. Biološka fakta postaju kod Zole socijalnim faktorima a unašanje ogranaka te familije u najrazličitije sredine omogućuje mu da daleko proširi okvir svojih ispitivanja i istraživanja.

*

Charles Péguy je jednom prilikom izjavio: »Ako jedan revolucioner kao Zola nije socijalist onda je sve što stvara bez koristi«. U vreme kada je Zola stvarao svoj ciklus Rougon-Macquart on je doduše kritičar građanske klase ali je daleko od toga da bude socijalist. On je revolucioner ne samo po tome što razbija stare, tradicionalne forme već i po tome što energično otklanja i stare tradicionalne ideje. On sam zna i oseća da je pionir, borac.

Ali Zola je još previše literarni baštinik Flaubertove mržnje na politiku. Literatura i politika nema za Zolu još nikakve veze. Socijalnu funkciju umetnosti nije Zola uočio. Jedinstvena je ravnodušnost ne samo Zole nego svih naturalista naprama socijalnim i političkim borbama. Za Zolu je umetnik još uvek biće koje treba da stoji iznad svakdašnjice. Svoje negativno shvatanje politike izradio je Zola na uistinu bednim političkim prilikama svog vremena. Ako se setimo na napred spomenuti razvoj francuske buržoazije onda zaista ima malo momenata koji su mogli usloviti pozitivno posmatranje politike.

Stvarno ta mržnja na politiku znači da je Zola idejno otpao od svoje sredine i da za njene grozničave trzavice nije imao razumevanja ali znači i to, da Zola nije imao dovoljno saznanja o socijalnim vezama svog vremena, koje bi mu omogućile da se idejno orijentira na front kamo je spadao po svom životnom nazoru.

Zola je još gledao u politici natezanje i nadmudrivanje profesionalnih bukača. Za njega politika nije značila delatnost i aktivnost socijalnog života. I taj nedostatak je osetljiv u njegovom delu. On mu onemogućuje, pokraj sve njegove revolucionarnosti, jasan i izrazit stav. Pokraj sve svoje apostazije od građanske klase on nije u stanju da raseče i zadnje niti koje ga s njom vežu. On veruje u snagu književnosti kao moralnog faktora ali je daleko od toga da u njoj vidi oružje socijalnog kretanja.

Istom poznata afera đeneralštabnog kapetana Alfreda Dreyfusa znači za Zolu praktični politički tečaj. Zola koji je izbegavao politiku kao kugu upada sada u luđački vihor političkih borba. Odnosi u društvu postaju mu jasniji i mesto svog dosadanjeg biološkog

Digitized by Google

mehanizma on zapaža socijalni mehanizam, potpunu sliku socijalnih suprotnosti.

Svoj stav ističe rečima: »Građanstvo izdaje svoju revolucionarnu prošlost da obrani svoje kapitalističke privilegije i da se održi kao vladajuća klasa. Pošto je osvojila vlast nije voljna da je otstupi narodu. I tako se mora građanstvo pomalo da ukruti. Ono se veže sa reakcijom, klerikalizmom i militarizmom. Ja moram naročito na to upozoriti, da je građanstvo odigralo svoju ulogu i da je radi održanja svoje moći i bogatstva prešlo u reakciju i da sva nada u sjutrašnje snage leži u narodu«.

Mi doduše već nalazimo u Zolinoj trilogiji »Tri grada« prve tragove njegovog skretanja prama socijalizmu, naročito u romanu »Paris«, ali istom praktična iskustva Dreyfusove afere definitivno određuju njegov put. Zola je završio sa građanskom klasom, završio je i sa svojim socijalnim pesimizmom do koga ga je morao dovesti njegov nepolitički naturalizam. Njegova »Evanđelja« su otvorena ispovest jednog socijalista, koji veruje u budućnost i u stvaralačku snagu ljudi. Barbusse dobro primećuje: »Optimizam je zdrava socijalna savest. Ako okrenemo od individualnog, koje je osuđeno na smrt, kolektivnom, koje je besmrtno, onda to znači prelaz od sadašnjosti ka budućnosti, od pesimizma ka opstimizmu«.

Ali Zolin put u socijalizam nije vodio preko pozitivističkog ekonomizma; on je u socijalizam ušao na njegovoj najslabijoj strani – preko čuvstva i humanosti. Njegov vođ u socijalizam nije bio Karl Marx, pa ni Jean Jaurès, nego Charles Fourier čije su utopističke falansterije oduševile Zolu. Interesantno je kako je ovaj strogi naturalist potražio u socijalizmu najidiličniju utopiju. Ta idila u budućem carstvu rada omogućila mu je da još izrazitije istakne kontraste prema današnjim odnosima i da još jasnije podvuče svoj optimizam i svoju veru u dobre osebine čoveka.

Zola je već u »Germinalu« izveo život proletarijata: kolektivnu dramu iz rudarskog života. Taj roman je skrenuo na se pažnju jer je u građansku literaturu prodro »četvrti stalež« sa kojim, što je jasno, građanska klasa nije simpatizirala. Ne moguće radi toga što su građani u onim mračnim, iscrpljenim likovima rudara videli sene onih radnika, koje su njihovi oci poklali 1848 i 1871. Ili što bi u njima videli izraze mržnje: Zola onda još nije napisao ove klasične reči: »Mržnja vodi do pravednosti i veličine«. Građani naprosto nisu mogli razumeti kako bi taj svet sa dna mogao biti objekt »umetnosti«. Već je Eugène Sue prvi uveo proletarijat u književnost ali ovde, kod Zole, je bilo sve nekako previše aksanturiano, previše istaknuto. Proglasili su Zolu socijalistom, što on stvarno onda nije bio i logično je, da se on od tog naziva ogradio. Bio je još – nepolitičan.

A godine 1901, nakon publikovanja »Rada« pretseda Zola jednoj radničkoj skupštini na kojoj je Jean Jaurès tumačio značenje tog dela. Jaurès mu je onih dana pisao: »Bio sam sretan da sam one večeri mogao ustanoviti, kako su vaše misli osvojile srca i duhove«.

Od kritičara građanskog društva Zola je harmoničnim razvojem svoje ličnosti došao do aktivne socijalne literature. Iza negacije dolazi do afirmacije. Njegovo oko prelazi preko sadašnjosti i zapaža konture nove stvarnosti. I sa pravom ističe Zola načelo svake prave književnosti: »Nakon iscrpnog ispitivanja današnje stvarnosti mora slediti pogled na sjutrašnji razvoj«.

Ilja Erenburg:

„Republika ljudi koji rade"

Mješavina ružičastog i sivog uvijek ima u sebi nešto što uzbuđuje. Možda je to naprosto hir našega oka, a možda neko potsvijesno značenje onoga, što nazivamo životom. Jezero je sada svijetlosivo, bregovi ružičasti. Okolina izgleda kao stvorena za liriku. Španjolski jezik, muški i opor, gubi ovdje na svojoj tvrdoći. Ovdje se možeš usuditi da govoriš o ljubavi, a da ne prestrašiš ptice i tišinu tvrdim suglasnicima. Ovdje djevojke pjevaju žalosne i umiljate pjesme. Tamo za gorama leži Galicija sa svojim zelenilom rosnatim od kiše, i svojim pastirima što vole pjesme. Jezerska obala tiha je i bez ljudi. Jedva ćeš tu i tamo razlikovati na obroncima stidljivu kolibu. U jezeru igraju se ribe, nad jezerom kruže ptice. Ovako su slikari rane renesanse slikali raj, – manjkaju samo još rudaste ovce i pravednici. Svatko vidi: ovdje se nastanila sreća. Unamuno dođe odavde. Ovdje je on napisao nekoliko dubokih redaka. Cesta ide sve do jezera: jedna kućica, pečena jaja, forele iz jezera, knjige za goste – dakle nešto posrijedi između lječilišta i raja. Ovdje prestaje kolni put. Počinje staza za magarce. Dva sela: San Martin de Kastanjeda i Rivadelago. Niko onamo ne putuje, nema smisla tamo putovati, – ondje nema ništa da se kupi ni da se proda. Postoji samo slikarski položaj i beznađna pustoš, ovo dvoje nije rijetkost u Španiji.

Uostalom San Martin može da vas dočeka i sa umjetničkim blagom: između žalosnih koliba strše ruševine samostana. Romanski stupovi... jedna dupka... jedan okrugli prozor... Pred 100 godina napustiše mudri redovnici samostan. Oni spoznadoše, da čovjek ne može živjeti od same ljepote – preseliše se u predjele manje slikovite ali zato hranjivije.

Seljaci se nisu mogli otseliti, oni ostadoše sa svima tim razvalinama. Na samostan sjeća samo nedužno kamenje, na njega potsjeća i jedna pradavna kletva: foro! Od davnine plaćali su seljaci namet samostanu. Kad se redovnici odlučiše da se presele, prodaše oni svoje pravo na ovaj namet jednom posve svjetovnom Kabaljerosu. Tako ljudi prodaju namje-

Digitized by Google

štaj kad sele. Oni prodaše »foro«, pravo, da svake godine pljačkaju seljake. Bijaše to godine 1845. Skoro čitavo stoljeće prošlo je preko toga. Negdje daleko, u Madridu, izmijeniše se uprave i grbovi. Dođe prva republika. Dođoše liberali i konzervativci. – Kod izbora izađoše najraznije stranke kao pobjednici. Smioni ljudi bacahu bombe. Oni su bivali osuđivani na smrt »davljenjem«. Kralj je dao koncesije Amerikancima. Kralj je putovao u San Sebastijan. Kralj se je zabavljao. Zatim bi zbačen sa prijestolja. Senjor Alkala Zamora sjedio je u zatvoru. Senjor Alkala Zamora postade glava vlade. Sve se to događalo daleko odavde – u Madridu. Od Madrida mora se najprije voziti brzim vlakom do Medina del Kampo. Zatim mješovitim vlakom do Zamore. Onda autobusom do Pueblo de Sanabria. Zatim konjima do jezera. Dalje jašiš na magaretu, ako ga uopće nađeš. Ovdje u San Martin de Kastanjeda ništa se nije promijenilo. Još uvijek sivo svjetluca jezerska voda, a uvečer zažare se brda ružičasto. Još uvijek pjevaju djevojke svoje tužne pjesme. Još uvijek šalju seljaci godišnje nekom nepoznatom biću »foro«, ili da jednostavnije kažemo: 2500 peseta.

Seljaci imadu malo zemljišta, pa i to, što posjeduju, ne može se zvati zemljištem. San Martin de Kastanjeda broji 330 stanovnika. Kao u svakom španjolskom selu čopor djece. Ovdje siromasi rađaju djecu sa ukorijenjenim fatalizmom. Gladnu djecu. Mjesto koliba – crne, zadimljene štale. Nepojmljivo, da ljudi mogu trajno ovako živjeti. Bjegunci? Pogorelci? Ne, – duše sa nametnutim nametom. Niko za njih ne maknu rukom, pa oni godinu za godinom šalju sve što mogu da otmu mršavom zemljištu, 2500 peseta – 500 čarobnih durosa – uzvišenom gosparu, kabaljeru, koji je od svoga gospodina oca pored ostalih dobara naslijedio i starodrevno pravo na »foro«. Danas zove se ovaj Kabaljero Hose San Ramon de Bobilja. On je advokat. Posjeduje krasnu kuću u Pueblo de Sanabria, odmah pored dvorca. Ima on mnoštvo klijenata. Ništa mu ne manjka, ali kao advokat koji poznaje zakone, znade on: seljaci sela San Martin de Kastanjeda imaju mu platiti godišnje 500 durosa. Bogati ljudi ne opraštaju novac, seljaci svake godine primaju nalog za isplatu. Oni šalju novac. Senjor Hose San Ramon de Bobilja kvitira.

U aprilu 1931. proglasiše u Madridu prijatelji slobode republiku. Oni pođoše još dalje – u ustav uniješe: »Španija je republika ljudi koji rade«. Da izbjegnu krivo tumačenje, objasniše: »Republika ljudi sviju klasa, koji rade«.

U godini 1931., isto kao i ranijih godina plaćali su prosjački osimašjeli seljaci San Martina svome Don Hoseu, onih 2500 peseta. Rijući po neplodnom tlu, mučili su se oni kroz čitavu godinu. I Don Hose se je mučio: on je poslao nalog i stavio svoje ime na potvrdu o primitku ovog novca.

•

Na drugom kraju jezera leži drugo selo! Rivadelago. Seljaci iz Rivagelago ne plaćaju nikakav »foro«, no ipak gladuju jednakim žarom. Još manje zemljišta. Sićušna krumpirišta, koja izgledaju kao minijaturni vrtići. Ljudi jedu krumpir i grah, oprezno jedu, da im ne ponestane. Zadimljene kolibe, mračne barake bez prozora. Uljanice, koje se samo rijetko zapale – ulje je nedokučiva stvar. U takvoj jednoj rupi stanuje 6, 8, 10 osoba, bolesni, starci, djeca, jedno preko drugoga. Bila je tu jednom škola, učitelja premjestiše, drugoga zaboraviše poslati. Pa i kako će učiti prazna želuca?

U čitavom selu ima samo jedna prava kuća sa dimnjakom i prozorima, dapače i sa zavjesama. Tu stanuje opunomoćenik Senjore Viktoriane Viladuka. Ovu senjoru mogli bi učiniti junakinjom epskih pjevanja. U starim vremenima rekao bi pjesnik o njoj: »Lijepa je, moćna i bogata«. Ja ne znam, – lijepa je i bogata bez sumnje. Njoj pripada nekoliko kuća na Gran Via u Madridu. Pripada joj i voda jezera San Martin, voda sa nježno sivim odrazom, pravo vrelo lirskih osjećaja i povrh toga bogata ribom. Zemlja ne pripada Senjori Viladuka, njoj pripada samo voda. Ako se voda prelije preko obale, rastu njeni posjedi: To je jedna pravnička tajna, ali San Ramon, onaj advokat, komu seljaci susjednog sela plaćaju namet, bez sumnje će se lako snaći u ovakvim finesama. Senjori Viladuka pripada voda sa svim ribama. Divne su ribe u jezeru – pastrve. Ali Senjora Viladuka ne može ništa da sama započne s tim ribama, – previše je put u Madrid zaobilazan i dalek. Uostalom Senjora Viladuka može posve lijepo izaći i bez tih riba, – jedan jedini sprat njenih madridskih nebodera donosi joj mnogo više od čitavog ovog poetskog jezera.

Nadglednik ove bajoslovne Senjore lovi pastrve. Pokatšto prodaje on nešto malo od toga u Zamori ili u Pueblo de Sanabria advokatima. A i on sam voli pastrve. No mnogo ima riba u jezeru, a one plivaju bez straha naokolo. Nadglednik je sagradio ovdje dražesnu kuću. On postade gospodarom sela. Bio je dapače i alkalde. Njegovo pravo čuvaju čuvari; čuvari imaju puške. Usudi li se tako koji izgladnjeli seljak, da noću izvuče iz jezera koju ribu, prijete mu novčane kazne ili zatvor: i u Španiji razumiju se da dadnu važnost zakonima. Gladni ljudi smiju gledati jezero, plave i ružičaste pastrve i pri tom smiju da se uzbude! Ovako su umjetnici rane renesanse slikali pakao. I ovaj put ništa ne manjka: griješnici se previjaju, ali đavo sjedi u kućici za zavjesama.

Pater Heribert Jone me tuži . . .

Gospodin Dr. Heribert Jone, svećenik i redovnik, profesor katoličke moralke na univerzitetu u Münsteru, tužio me radi uvrede i klevete, što sam u jednoj bilješci objavio kao citat jednu n e d o v r š e n u rečenicu iz njegovog dela »Katholische Moraltheologie« i dodao tome komentar koji da je u stanju da škodi njegovom dobrom glasu.

Ova bilješka izašla u »Socijalnoj misli« br. 4, god. 1932, str. 38 glasi u celosti:

> Jedna od zvezda katoličke crkvene nauke Dr. Heribert Jone o. Min. Cap. napisao je u svom omašnom delu: »Katholische Moraltheologie« (Padeborn 1931) na str. 177 ovu jedinstvenu i karakterističnu »moralnu« istinu:
>
> »BEI DER KRIEGFUHRUNG IST ALLES ERLAUBT, WAS ZUR ERREICHUNG DES

Digitized by Google

ZIELES NOTWENDIG ODER NUTZLICH IST...«

Dakle otrovni gasovi, avioni-bombaši, izgladnjivanje civilnog pučanstva, bombardovanje nezaštićenih mesta, sipanje plamena itd. sve je to po moralnoj teologiji patera Jonea dozvoljeno »jer je potrebno ili korisno, da se postigne cilj«. Treba li tome komentara?

Tačno je. Citat je nepotpun i ja sam to i sa tačkama označio, dakle nisam imao nameru da falsifikujem misli pater Jonea. Ali napominjem, da sam i c e l u r e č e n i c u p u b l i k o v a o, da bi moj komentar o s t a o i s t i. Ta druga polovica rečenice glasi: »... vorausgesetzt es nicht durch götliches Recht oder Völkerrecht verboten ist«.

Umanjuje li ova druga polovica rečenice teški smisao prve polovice?

Međunarodno pravo je od svog postanka redovno osuđivalo sva ona sredstva, koja su povećavala grozote rata. Osuđivala je i ona sretstva, koja sam u komentaru spomenuo. Kojim uspehom pokazao je svetski rat. Međunarodno pravo i danas osuđuje buduće užase kemijskog i bakteriološkog rata i zar ko veruje da će ih sprečiti?

Božansko pravo? Je li to božansko pravo od prvih religioznih drhtaja u srcu čoveka pa sve do danas moglo zaprečiti i jedan rat? Ili je moglo zaprečiti upotrebu ma kojeg svirepog ratnog sretstva.

Danas kad milioni vape za mirom, kad se elita ljudskog duha zalaže za mir i proglasuje rat, s v a k i r a t, zločinom i stavlja ga izvan zakona, onda se m o g l o i m o r a l o očekivati od jednog katoličkog svećenika i profesora moralke, da će n a č e l n o odbiti rat i da n i p o d k o j i m u s l o v i m a ne će dozvoliti ubijanje ljudi. A to ubijanje pater Jone dopušta ako – se ne protivi međunarodnom ili božanskom pravu... A koliko ta prava vrede za rat pokazuje iscrpno istorija. Pater Jone je trebao o t v o r e n o i b e s k o m p r o m i s n o stati u front onih koji osuđuju zverstva rata. I t o o n n i j e u č i n i o, on pretstavnik božjeg prava na zemlji! Zašto on to nije učinio ili nije mogao učiniti to ovde nije od značenja.

Da se ni Joneovi drugovi katolički svećenici nisu mogli da saglase s njegovom ratnom moralkom svedoči i komentar g. Dr. Andrije Živkovića, profesora zagrebačkog univerziteta, koji uz rečenicu pater Jonea nadovezuje: »Teško je a u najmanju ruku nezgodno čitati danas u kat. moralci poglavlje o ratu, gdje ne dolazi do izražaja posvemašnja njegova osuda i barem od srca izražena želja da ga nikada više ne bude« (Bogoslovska smotra, Zagreb, br. 4 god. 1931).

Ličnost pater Jonea savršeno mi je indiferentna. Htio sam samo da utvrdim jednu činjenicu, koja je porazna za katoličku moralku.

Mirko Kus-Nikolajev.

*

Na tužbu pater Jonea održan je 12 novembra 1932 glavni pretres pred kr. sudbenim stolom u Zagrebu. Mali senat su sačinjavali gg. Gjermanović, Starčević i Gvozdenović. Optužene Dr. M. Kus-Nikolajeva kao pisca članka, Dr. B. Adžiju kao urednika i D. Bekera kao štampara branio je Dr. I. Politeo. Odsutnog Dr. H. Jonea zastupao je Dr. Ž. pl. Farkaš.

Sud je optužene riješio.

Kulturni pregled

SINCLAIR LEWIS: GLAVNA ULICA.

U svom eseju o Flaubertu Upton Sinclair je povukao interesantnu paralelu između njega i Sinclair Lewisa odnosno između njihovih dela »Glavna ulica« i »Gospođa Bovary«. Upoređujući ova dela on zaključuje: »... tema i forma je kod obih romana identična različiti su samo temperamenti rasa. Mladić je Sauk Centrea i mladić iz Rouena *) nazivaju se »realistima«, ali jedan polazi sa stanovišta, da je moguće strast obuzdati i da je većinom bolje, da se to pokuša, dok drugi veli, da se strast ne može obuzdati i ko tvrdi da to može da je puritanac i što je još gore licemerac. Radi toga vidimo na kraju romana kako Karola Kenikat još uvek nastoji da unese malo svetla u Goernikat još uvek nastoji da unese malo svetla u Gofer-Preriju, dok je Ema Bovari mrtva a grad Žonvil l'Abej upravo onakav kakav je prije bio.«

Konstatacija U. Sinclaira je potpuno tačna a ako paralelu produljimo videćemo da se u glavnom poklapaju i socijalne sredine. I Karola Kenikat i Ema Bovari se dave u provincijskim gnezdima, u malograđanskoj baruštini. I jedna i druga se uzaludno bore protiv svoje licemerne, beznačajne i bezlične sredine koja ih hvata poput polipa i poteže u svoje ždrelo. Konflikt sa tom mučnom sredinom rešava Ema Boveri ličnim protestom. Čulni užici treba da joj nadomeste šuplji život u palanci. Karola Kenikat opet hoće da taj šuplji život palanke ispuni delatnošću. Ako se može govoriti o tragičnosti onda je sukob Karole Kenikat sa njenom okolicom bolniji i teži. Ona duhovno reagira na nesklad malograđanske sredine dok se gospođa Bovari ograničuje na fiziološku reakciju.

Karola Kenikat je sanjarski raspoložena, njene želje i ciljevi su magloviti, nejasni i nestalni. Njeni humanitarni programi daleko su od socijalnog saznanja, a njen esteticizam nosi na sebi tragove čeznutljive romantike. Odnosi u malovaroškoj sredini su joj savršeno nepoznati, ona se zgraža radi plesnive površine jer ne vidi i ne može da vidi, što je uslovljuje. Ona oseća onu silu, koja ustrajno brani običaje, interese, hipokriziju ove sredine ali značenje i karakter te sile ne može sebi da rastumači. I zato je bespomoćna prema »Glavnoj ulici«, kao što su hiljade njene braće i sestara nemoćni u svim i naprama svim «Glavnim ulicama« celoga sveta.

Sinclair Lewisu je i ovaj put uspelo da portretira onaj niz malograđanskih fizionomija, koje sačinjavaju »Glavnu ulicu«. I ako su ti tipovi po svojim osnovnim obeležjima međusobno srodni i u prvi mah kao pojedinci neupadljivi ipak ih oštro oko Sinclaira Lewisa, – iskusnog biologa klajnbirgerije U. S. A., – raspoznaje i sortira. Njemu ne mogu da izbegnu ni najsitnije misli, ni najsitnije reči tih ćoškastih lubanja.

U tu sredinu dolazi Karola kao žena lekara Kenikata, priprostog, prilično neotesanog i čvorastog ali inače dobroćudnog čoveka, malograđanina čiste pasmine. I ta sredina pomalo svladava sve napore Karole da »preporodi grad«. Ništa joj ne pomaže, pa ni begstvo, da se oslobodi krakova ove nemani. Gofer-Prerija je na koncu proždire.

Kao i obično Sinclair Lewis ne povlači konzekvence iz svojih tačnih i preciznih opažanja. On o klajnbirgeriji, tom najfatalnijem socijalnom sloju današnjice, nema ništa drugo da kaže nego da ironičnim potsmehom prelazi preko njegove puste i lažne opstojnosti.

Prevod Milane Slavenske je gladak i tačan a fotomontaža kao kod svih Nolitovih izdanja uspjela.

M. K. N.

*) U prvom mestu je rođen Sinclair Lewis a u drugom Gustave Flaubert. (M. K. N.)

Digitized by Google

AGNES SMEDLEY: SAMA...

Aleksandra Kolontaj, smeli borac za novu ženu, ocenjuje njene odlike na naredni način. Za nju su to »... junakinje sa samostalnim zahtevima na život, junakinje koje čuvaju svoju ličnost, junakinje koje protestuju protiv opšteg zarobljivanja žene u državi, porodici, društvu, koje se bore za svoja prava kao zastupnice svog spola«.

Ovakova jedna junakinja je Agnes S m e d l e y i njeno junaštvo dokumentuje njena ispovest: jednostavna, iskrena i uverljiva. Jedan život pun borbe, napora, stradanja ali i trajnog upornog dizanja niže se pred našim očima sugestivnošću, kojoj jedva ima primera u ženskoj autobiografskoj literaturi.

Od bedne farmerske kćeri do samostalne književnice, Agnes Smedley se probija kroz društvenu šikaru: s a m a, izranjavana, golim šakama. Korak po korak svladava socijalne zapreke na svom putu i utvrđuje prema društvu svoj stav, stečen teškim iskustvima. Njena borba je dvostruka: ona se ne bori samo kao čovek već i kao žena. Društvo je hoće dvostruko iskoristiti: i njenu radnu snagu i njeno ženstvo.

Izložena surovosti, poniženjima i pakosti Agnes Smedley se junački bori za svoju moralnu, ekonomsku i fizičku slobodu. Ona odbija od sebe sve laži o čuvstvima, o erotici, o braku, o sreći spavaonica i bori se za glavni cilj svog ženstva za pravo da bude č o v e k! Savršeno je prikazan konflikt njenog ženstva sa lažnim, predrasudama krcatim, moralom njene licemerne sredine. Uspon nove žene, o kojoj govori Kolontajeva, prikazuje Smedleyeva na samoj sebi, žene koja hoće da sa sebe strese rđave okove stoletnog robovanja: »Svet je pun žena, koje plaču i koje su brak i ljubav prema muškarcima učinili robovima«. Agnes hoće da bude slobodna. I ona traži kao svaka žena da u ljubavnoj zajednici nađe zadovoljenje i harmoniju ali nipošto ne će da njena osećanja budu lanci kojima je njen sopstveni muž okiva. Ona hoće da zadrži svoju individualnost, pravo da raspolaže svojim duhom i telom. I tu nastaje kriza: muž koga voli nema razumevanja za nju, on je još uvek, moguće nesvesno, obuzet shvatanjem da je žena čovek drugog ranga.

I ovi lični doživljaji još više potiskuju Smedleyevu na put socijalne delatnosti. Kao malo ko videla je ona bedu u njenoj okrutnoj golotinji. Potpuno napuštena, ona se očajnički borila za parče hleba. Iz nejasnih razmatranja o uslovima i povezanosti bede ona dolazi posmatranjem i učenjem do jasnog socijalnog saznanja. Ona veže svoje pojedinačno iskustvo sa iskustvom miliona. Iz njene duševnosti se brišu bolna raspoloženja, umor, zdvojnost. Razočaranja leže iza nje: cela rpa. Agnes Smedley je našla svoj put. Ona polazi tim putem sa vedrim, hrabrim povikom: »Jer mi pripadamo zemlji i borimo se za nju«.

Suvišno je napomenuti da je kod ovog Nolitovog izdanja prevod vrlo dobar a fotomontaža u svojoj dramatičnosti naročito efektna.

M. K. N.

JEVREJI BEZ NOVACA *).

Evo jednog dela koje nam u punoj svetlosti prikazuje život Jevreja – Jevreja bez novaca – realno ocrtavajući njihov društveni položaj u savremenim odnosima kapitalističkog društvenog poretka.

Na Jevreje se gledalo, i moralno tretiralo, ponajviše sa stanovišta njihove verske pripadnosti. Poznato je da su radi svoje mojsijevske vere užasno proganjani od strane pristalica drugih vera. Na svakom koraku su bili tiranisani. Lišavali su ih, kad su mogli, svakih čovečanskih prava. Jevreji su sa svoje strane takođe unosili prezir prema drugim verama. Ta verska netrpljivost pre nekoliko stoleća pela se do ludila, jer se u tome ljudska krv bestijalno prosipala sve u znaku »odbrane« nekih imaginarnih i halucionih verskih zaveta. I danas, nažalost, u mnogim državama postoje jaki antisemitski pokreti koji imaju za cilj da Jevrejima ograniče što više društvenu ravnopravnost i slobodu.

Međutim, kad se Jevreji uzmu u obzir izvan verskog okvira i izvan verskih odnosa, kad se, dakle, pogleda njihova delatnost i položaj u socijalno-ekonomskoj oblasti društvenog života, vidi se, da su i oni, Jevreji, i te kako p r o d u k t i v n i činioci društvenog progresa. Vidi se, u stvari, da su i oni i s t o t a k o socijalna bića društva, kao i hrišćanin, muhamedanac i dr.

Ne samo to: pojedini Jevreji su uspeli da se u ekonomiji i finansiji istaknu do vodećih mesta. Nije, naprimer, mali broj Jevreja, čuvenih svetskih trgovaca i bankara. Jer, kad je kapitalizam nastupio, posle pada feudalne vlasti, u punoj svojoj delatnosti, njegovi nosioci i eksponenti mogli su biti svi oni, bez obzira na veru i rasu, jesu li samo ispunjavali uslove kapitalističkog sistema proizvodnje i sistema podele materijalnih dobara. Kapitalizam se manifestuje u klasnim odnosima, naime, jedna je klasa, klasa kapitalista, a druga je klasa proletarijata. Kapitalisti je cilj da u v e ć a svoj profit, a postići će to, pa bio on hrišćanin, muhamedanac ili mojsijevac, samo e k s p l o a t a c i j o m nad proleterom (radnikom), pa makar taj proleter bio i s t e vere ili rase, kao i on, kapitalista.

*

Gold nam iznosi kako su hiljade Jevreja sa molitvama na usnama dolazili u novooslobodenu zemlju – Ameriku. Da zarade. Da postanu bogati. New York ih je dočekivao. Ali ne u svojim luksuznim palatama. – Njih je primao East Side, bedni njujorški kvart, u kome je stanovala jevrejska sirotinja, – većinom svi doseljenici. Primio ih je East Side sa svojim izlokanim kućerinama – burdeljima, u kojima je bilo leglo svih boleština. To su bili stanovi bića, iz života odbačenih. To su bili stanovi poroka.

Bogatstvo!

Mesto toga našli su u East Side na očajnu bedu i stradanja. Tu su oni bili željni svega: vazduha, sunca i – hleba. Bili su željni ljudske slobode, jer hrišćanin je na njega gledao sa prezrenjem i, otkazivao mu pomoć i onda, kad je se taj nesrećni Jevrejin gušio u gladi i propasti. Naprotiv, razdražen verskim sadizmom, tražio je načina do uništenja da ga proganja.

Neminovni put koji čekaše decu stanovnika East Side-a to je prostitucija, banditizam – zločinstva. Očevi ulažu napore da se proguraju – »da se obogate«, ali surova eksploatacija čini svoje nad nezaštićenim: padaju sa skela u radu, lomeći noge ili ruke, dobijaju tuberkulozu, postaju paralitičari, alkoholičari – glad im siše kosti...

U zanosu molitve i grča gladi, stanovnici East Side gledaju zbunjeno u život i svoje snove, koji im obećavahu, ovde u Americi, bogatstvo – slično mnogih njihovih »sabraća«. U tom očekivanju na bogatstvo i Mesiju, iznureni bedom i očajanjem, iz dana u dan odlaze u smrt bledih lica i stisnutih usnica, iznevereni i ubijeni...

Ali i od njih je po koji napustio verski fanatizam i sinagogu, udružívao se u sindikatu sa drugovima iz radionice i, rame uz rame, sa hrišćaninom ili muhamedancem, borio se protiv najezde eksploatacije kapitalista – borio se za z a j e d n i č k e interese radnika. Tu on uviđa, dolazi do saznanja, da Mesije, koga oni čekahu pored molitava, neće u stvari, nikad doći, jer

*) Roman iz života Jevreja njujorškog East Side. Napisao M i c h a e l G o l d. Izdanje »N o l i t« – Beograd.

Digitized by Google

je na pomolu novi Mesije – K o l e k t i v. – Nova budućnost, koja će uništiti ne samo njujorški East Side, već East Side celoga sveta...

Otresavši sa sebe sve verske tradicije, odlučiše se mnogi svesni stanovnici East Side da pridu radnicima, – s i n d i k a t i m a i kroz njih se bore za zaštitu svojih života – za Veliki Početak, kako to tačno reče na kraju romana Gold.

*

Stranicama svoje knjige, Gold je bez sentimentalnosti i bez poze, verno ilustrovao život ljudi u East Side i time dao snažan dokumenat današnjice, upravo, prikazujući realnu sliku društva, Gold je u jednoj istorisko-materijalističkoj tendenciji izvršio sociološku anketu društvenog života ljudi u njihovim moralnim i materijalnim odnosima. On je time dao dalekosežnog izraza činjenicama, manifestujući ih u njihovoj realnoj i s t o r i j s k o j pojavi. Jer d a n a š n j i socijalno-ekonomski uslovi života proletera hrišćanina i proletera mojsijevca, nagone ih da se neminovno z d r u ž e i sebi postave jedan isti životni cilj.

Knjiga Michaela Golda će besumnje u svetskoj literaturi zauzeti jedno od najvidnijih mesta.

Roman je preveo Pavle Bihaly – vrlo dobro. Fotomontaža na koricama uspela je, a tehnička oprema knjige je besprekorna.

Nolit je i ovom knjigom dao dokaza o svome visokom smislu u izdavanju književnih dela – onih, koja su pečat, oličenje savremenog društvenog gibanja.

Branko D. Lazarević.

B. TRAVEN: BLAGO SIERE MADRE.

Kopači zlata nisu novi u literaturi napose ne u američkoj. Skoro bi se reklo, da je ta tema danas zastarela i neaktuelna. U svoje vreme su pustolovine tih kopača bile opisivane u debelim tomovima i u tankim svešćićima po nekoliko centa. A ipak se ni Jack London nije mogao oteti romantici njihovog života. S njime kao da je ta tema bila literarno iscrpljena. Jer Zane Grey sa svojim romantično-pustolovnim romanima može još jedino davati zahvalne sižeje za američku filmsku produkciju.

I odjedared pojavljuje se u našim danima jedan roman o kopačima zlata. Napisao ga je B. Traven, taj misteriozni nemačko-meksikanski književnik, koji je u kratkom vremenskom razmaku svratio na se punu pažnju javnosti. Naročito one, koja je likvidovala sa starim građanskim romanom.

B. Traven opisuje u svom romanu već prilično poznati život i podvige ljudi, koji traže zlato, tu blistavu materiju koja daje blagostanje, ugled, žene i sve ostale rekvizite koje stvaraju ono što i današnje društvo zove – srećom.

Ali Traven ne ostaje na površini burnog života ovih polupustolova i polubandita. On ih ne opisuje ni s onim dobroćudnim humorom starog Bret Hartea a nitu iseca iz njih njihovih tvrdih lubanja neke izrazite profile kao Jack London.

Od vidi samo ljude koji se bore za svoj goli život, odbacuju od sebe zadnje zakrpe civilizacije, rešeni moralnih zasada i svakog sentimentalnog nastrojenja. Oni traže zlato jer zlato je sreća. Njihov put do nalazišta zlata daje Travenu obilno prilike da nam predoči sredinu ne samo onu pustolovnu nego i onu naoko »mirnu« današnjeg Meksika. Društveni život, ekonomske prilike, kulturni odnosi zapaženi su oštrinom, koja u tolikoj meri karakteriše Travena.

U toj sredini odvija se pustolovna radnja. Traganje za zlatom. Život trojice kopača zlata, bandita, Indijanaca, beskućnika, radnika na petrolejskim poljima savršeno je prikazan: bez romantike, uveštačenosti i literarnog aranžmana. Svaki potez Travenov je čvrst, muški, izrazit. A njegov socijalni stav jasan i uverljiv. Svežina njegovog načina pisanja upotpunjuje celovitost njegovog književnog profila.

Knjigu je izdalo Izdavačko preduzeće Nolit. Prevod i oprema knjige uspeli. **M. K. N.**

NOVI RADOVI UPTONA SINCLAIRA.

Zadnje dve godine dao je U. Sinclair tri romana, tri socijalne studije, o savremenoj Americi. – 1931 izlazi roman: »R o m a n H o l i d a y« uporedna istorijsko-filozofska studija između starog Rima i današnje Amerike. Ekonomski uspon Rima i faza Hooverove parole »prosperity« daje Sinclairu obilno gradiva, da upoređuje i analizuje ekonomske osnove dviju kultura sa svim njihovim poraznim socijalnim posledicama. Taj roman je 1931 bio preveden pod imenom »Rimski praznik« u »Novostima« ali do nerazumljivosti skraćen.

Iste godine izlazi i roman »T h e w e t p a r a d e« (Mokra parada) u kojem Sinclair zauzima svoje stanovište prema prohibiciji. Prohibicija, – pa borba »mokrih« i »suhih«, – danas je jedan od najaktuelnijih problema U. S. A. Sinclair je jasno uočio sve sastavne delove ovog glomaznog pitanja, koje se valja kao mora od Bele kuće u Washingtonu pa do najzabitnije farmerske kućice. Njegov stav je konzekventno proveden i logično izgrađen, a njegovo socijalno-moralno gledanje beskompromisno. I u ovom slučaju pokazuje Sinclair svu snagu svog karaktera i svog uverenja. Pod istim imenom dramatizovale su ovaj roman Mina Maxfield i Lena Eggleston.

1932 publicirao je Sinclair knjigu uspomena »A m e r i c a n o u t p o s t« (Američka pretstraža). Ne može se reći da je to autobiografija u običnom smislu reči; zato je podloga posmatranja preširoka. Sinclair previše malo ceni svoju ličnost a da bi je učinio centrom i jedne – knjige uspomena. A ako i njegova ličnost iskače onda je uvek u vezi sa ljudima i događajima, utkana u tkivo sredine u kojoj je Sinclair živio i radio. Sinclair ne opisuje svoj život sa vanjske strane već svoj duhovni razvoj sve od detinjstva pa do danas. On između svog duhovnog razvoja i niza vanjskih upliva traži unutarnju vezu i time mogućnost da sam izgradi i rastumači svoj profil književnika i borca. Kroz celo delo oseća se nepokolebiva volja čoveka, koji je imao jasno određen cilj samo traži sretstva, da taj cilj postigne. Sinclair danas još nije zaključio ni svoj rad ni svoj život i zato je knjiga samo obračun sa jednim delom dovršenog životnog dela. Danas je Sinclair potpuno izgradio svoj socijalni stav: za njega više nema drugih putova nego što je onaj kojim je udario nakon što je napustio vijugavu stazu moralnog rasuđivanja društva.

Ova knjiga nije samo skupocen prilog za poznavanje Sinclairove fizionomije nego još u većoj meri istorijski prilog za poznavanje lica i naličja savremene Amerike kojoj je Sinclair bio tako nepodmitljiv sudija. Ljude i događaje prikazuje Sinclair svojom upornom bestrasnošću, kojoj je jedina svrha da pronađe i utvrdi istinu. Na ovu knjigu ćemo se još opširnije osvrnuti.

M. K. N.

MILE BUDAK: NA PONORIMA.

Roman. Zagreb 1932. Izdanje Matice Hrvatske.

Ovaj roman Mile Budaka zapravo je drugi dio jedne trilogije, koju je pisac u jednom razgovoru (»15 dan« od 1. lipnja 1932.) karakterizirao nazivom »Raspeće malog čovjeka«. Ta trilogija nije još dovršena i o njoj kao cjelini moći ćemo govoriti, kada za to dođe vrijeme. No već je i danas potrebno nešto kazati, koliko je to moguće.

Digitized by Google

Na spomen svih zala, teškoća i neprilika, što ih proživljavaju lica ovog romana, kaže Zlata Bojanićeva, na kojoj je skoncentrisan glavni dio radnje: »Svi smo mi to, Maro, zaslužili. I mamica. Ne bismo inače bili rođeni u ovo vrijeme. Nije to samo naše. Kada se približuje jesen, voće mora ili dozrijevati ili propasti zeleno. Nema drugog izlaza«. Tu je vidljivo, da Budak težište radnje u romanu ne postavlja na individualno. On iznosi ono, što je za ovo naše vrijeme tipično.

A što je to tako tipično u tom romanu?

Tipično je kada Zlata govori kapetanu Stefanoviću o svom mužu, slabiću Draganu, da je on bez kičme, bez muškog ponosa, da je utjelovljeno djetinjstvo, da je sve što je slabo, »ali Jovica, on je nama sve – što imamo. On je sve naše. Mi ga ne damo ni za što, a kamo li za nekoliko izdajničkih zalogaja«.

Tipično je kad Zlata izriče uvjerenje, da ima jedna krv, koja je naša »samo naša na ovoj grudi«, koja je u starom prosjaku i seljaku Petru Blaževiću, u staroj bakici (koja se opet sjeća onih davnih seoskih dana, gdje je čovjek pristupao čovjeku) i u milijunima, koji su njima jednaki.

Ja sam na drugom mjestu (»Na liniji jedne ideologije«, »Zeta« br. 26. i 27. od 26. lipnja i 3. srpnja o. g.) prikazao idejnu atmosferu u kojoj se formirao Budakov ideološki profil. Naročito je u tom pogledu značajna Budakova deklaracija iz već pomenutog razgovora, koja je izrečena ovim riječima:

»Za mene je izvan svake sumnje, da je zemlja izvor blagostanja, snage i ponosa. Ona je naša prošlost, sadašnjost i budućnost. Zajedno s onim, koji je ljubi, miluje i od napora često umire – gladan, a vazda prezren i zapostavljen. Seljak, seljak, gospodine! Zemlja i seljak – to je hrvatstvo, to je i čovječanstvo. Samo je tu ključ spasa«.

I zato se u Budakovom romanu tako snažno zapaža lik prosjaka Petra Blaževića, koji je uprkos jednog skitalačkog života očuvao svoju seljačku dušu. Budak je svom Petru Blaževiću namjenio da bude na ponorima. Što to znači?

Pisac nam to ovako tumači: »Tamo u njegovom kršnom zavičaju svršavaju svi potoci u pećinama i ponorima, pa kada u jeseni i proljeću vode nabujaju, ponori se začepe, jer ne mogu da gutaju onolike vode, pa se sve okolišne vrleti i oranice i livade pretvore u mutna jezera. Tako je to u njegovom rodnom selu, svake jeseni, a često i svakog proljeća. Njegov se mali potočić Jadičevac razlije kao more od brijega do brijega i nosi sve do čega dođe. Valja drvlje i kamenje, snopove lana i konoplje, svakovrsne građe i drugih korisnih predmeta. Valja ih naprijed, neprekidno i neumorno naprijed prema ponorima, a kad ih dotura do ponora, tada ih voza u krugu, kako i voda u obliku svrdla šeta, dok dođe na red da je gutne utroba majčice zemlje. Tada imadu pune ruke posla seoski mladići i momčići. Čim posvršavaju domaće poslove uzimlje svaki dugačku kuku, gdjekoji ponese gvozdeni sijenski ključ nasađen na ogromnu motku, i polaze na ponore, da hvataju i spasavaju. Stanu na zgodna mjesta nad ponorima i čekaju, dok voda nanese koju korisnu i potrebnu stvar. I tako redovno sve pospasavaju. I kad u to vrijeme, kad se Jadičevac razlije, ne vidiš kojeg momka, pa upitaš za njega, siguran si, da će ti njegovi reći: »Na ponorima je. Spasava«. Koliko je već puta Petar Blažević tako sjedio na ponorima i spasavao!«

Pa kada se na kraju ovog romana Budakov prosjak Petar Blažević ponosno deklarirao kao seljak, onda nam je već jasna piščeva temeljna misao: Seljaci (dakako ne i seljaci u staleškom smislu) su oni, koji će spasavati hrvatske vrijednosti, da ne potonu u ponorima.

Govoreći o metodama književne ocjene Krleža je svoj esej o Kranjčevićevoj lirici počeo ovim riječima: »Nema sumnje, da je pitanje estetskog kriterija jedno od pitanja estetske metodologije, a ova pitanje pogleda na svijet (Sakuljin). I baš zato jer je tako i jer je svako pojedino književno djelo niknulo uvijek u drugim prilikama, ono traži uvijek druge i druge, po mogućnosti što raznoličnije, a u toj raznolikosti tim preciznije metode književne ocjene, koja se ne razlikuje samo po svrsi nego isto tako po načinu i po dijalektički-raznovrsnoj zadaći ocjenjivanja«.

Kada pogledamo pojedine situacije u Budakovom romanu čini nam se, kao da su postupci nekih lica zavijeni u lagane velove, koji – istina – ne umanjuju uvjerljivost aktiviteta tih lica ali nam ipak ne omogućuju totalitet posmatranja, koji je postulat ovih naših dana. Ima u tom romanu situacija, koje nam same po sebi nisu još jasne i koje tek u sklopu ostalih situacija dobivaju potrebno osvjetljenje.

Međutim to nije minus u Budakovom književnom djelu. Onakvo, kakvo ono jest, logično je zasnovano na idejnom stavu samog Budaka i njegovom odnosu prema svojoj domaćoj sredini.

I samo u takvom slučaju, kada su ove dvije stvari jasno postavljene i odmjerene moguće je da književno djelo izvrši ono, što mu je glavna svrha: da dokumentarno govori o svojem vremenu, o ljudima i odnosima unutar njega. Književno djelo može imati i druge neposrednije ciljeve (»uticanje na stvarnost u cilju njenog mijenjanja«), ali to tek onda, kada odgovara onoj glavnoj svrsi. Ovaj neposredniji cilj to je ono, što književnom djelu daje krv, što mu daje život, bez čega ono ne može ni nastati. I kada govorimo o genezi nekog djela, onda se bavimo ovim momentima. Ali kada nas zanima njegova vrijednost, onda moramo voditi računa o glavnoj svrsi književnog djela, a to je njegova dokumentarnost.

O genezi Budakove knjige ne mogu danas govoriti. Na svaki način i ona stoji u nizu jedne socijalne književnosti, koja doduše nije imena proleterskog, ali koja je također uvjetovana potrebama svoje sredine i kojoj se ne može oduzeti naziv socijalnoga. I baš zato jer potpuno iskreno prilazi ljudima i događajima, Budakova nam knjiga dozvoljava da govorimo o njenoj vrijednosti, koja nije samo od jednog dana. Živimo u kolopletu haotične današnjice i teško je smireno stati i određivati se prema književnim vrijednostima. A ipak je to potrebno (i to je – konačno – zadatak književne kritike) i usred ovakvih prilika. Budakova je knjiga jedna književna vrijednost. Njene stranice djeluju jače od naše običajne književne efemernosti. One ne sadrže olujne problematike Krležinih djela, ali nam donose jednu neposrednost, jednu iskrenost, koja je prvi uslov za književno oblikovanje izvjesnog društvenog stanja.

Budaku je uspjelo da književno oblikuje jedan materijal, koji još u hrvatskoj književnosti nije doživio svoje realizacije. Takav se materijal već javljao u drugim književnostima. To ne smeta, jer svaka književna sredina ima svoju razvojnu liniju i sav se književni materijal uvijek nanovo doživljava i svaka je umjetnička realizacija, baš zato jer nastaje unutar svojih relacija uvijek nova.

Milivoj Magdić.

R. SIMEON: KRVAVI KRUH.

Novele, Zagreb 1932.

Jedna od novela u ovoj knjizi (»Tri figure«) završava ovako:

»U prašnom jednom, zabitnom hrvatskom selu, redi seljanka Marica svoju djecu, tri dječaka, i vodi svoje gospodarstvo.

Djeca debeljkasta, u zamazanim košuljkama, trčkaraju po dvorištu za kokošima, mačkom i pajcekima....

Prolijeću selom mirisi svježih šuma, vjetar pjeva u spletenim plavim krošnjama hrastike i voćnjaka, pa zasvira i na krovu.

Tu zamiriše topli, svježi, raženi hljeb, tamo opet jetko miriše sušeno sijeno. Raslinstvo buja, život buja,

Digitized by Google

žile se napinju, a zemlja je masna i teška...

Noć. Djeca leže zagarenih obraščića, zdrava.

I u tom plavom hrvatskom selu, prolazi život svojom putanjom.

Težak, silan, mamutski, snažan, nesavladiv život«.

Ovo je jedini optimistički akord u toj knjizi, koja je ispunjena sâmim tmurnim isječcima iz života današnjice. Zato je potrebno – prije svega – ustanoviti vezu između onog svjetlog aspekta i ovih tmurnih perspektiva. Te veze – n e m a. Time neću kazati, da nije – možda – autor knjige pronašao tu vezu u jednom m i s a o n o m procesu. Ja nemam nikakvih razloga, da to ne predpostavim, jer vjerujem u autorovu iskrenost. No taj – predpostavljeni – misaoni proces nije našao svoju o b l i k o v n u realizaciju u okviru objavljene knjige.

Misaono prevladavanje izvjesnog materijala nikako još ne rezultira jednim oblikovenim prevlađivanjem. To su dva z a s e b n a procesa, koja se tek u nekim rijedkim slučajevima vrše istodobno. Stvaralački kapacitet R. Simeona n e d o z v o l j a v a tu istodobnost. Mi možemo – prema onome što nam je Simeon dao – tek n a s l u ć i v a t i tok procesa misaonog prevladavanja danog materijala i to naslućivanje jedino pruža neki sigurniji oslonac za kritičko prilaženje Simeonovim realizacijama. (Ovim razlaganjem nisam htio naglasiti, da je –možda – Simeon prvenstveno mislilačka priroda. Isto tako nisam ni ulazio u pitanje kvaliteta Simeonove misaonosti. Htio sam samo naglasiti – razlikujući pomenuta dva procesa – da se ono što je kod Simeona donekle jasno i izrazito ne nalazi u sferi oblikovnog, već samo misaonog prevlađivanja danog materijala. A namjena je ove knjige, da oblikovanjem odredi smisao današnjice.)

Zbog svega toga kritičko prilaženje Simeonovim oblikovnim realizacijama ne može, da na temelju n j i h s a m i h, sa potpunom puzdanošću, odredi njegov ideološki profil. Mi ga – kako sam već spomenuo – tek naslućujemo (ali uz cijenu prekoračivanja sfere oblikovnoga). Zbog nemogućnosti, da svoja zapažanja realizira u jasnim, određenim oblicima, nije izgradio Simeon vezu između elemenata, koje je u toku jednog misaonog procesa v r i j e d n o s n o odredio kao pozitivne i negativne. Zbog iste nemogućnosti ,morao je Simon zapasti u podcrtavanje slučajnosti, morao se latiti unašanja nekih – stvarno – nebitnih elemenata, kao što svjedoči ovaj pasus (a sličnih sadrži ova knjiga mnogo)

»Franjo je ispao na ulicu kao pijan. Tramvajski signali zvonili su jasno i prodirno, tramvaji, auto i kola počeli su se, u bijesnoj jurnjavi, okretati oko njega, ljudi su lebdjeli u zraku kao neke biblijske izmišljotine, a Kršćanska Banka sagnula se i poklonila Franji dubokim poruglјivim naklonom. Pri tom su mu prozori prvog kata zakihotali u lice svinjski i podlo. Njemu se sasvim sumračilo pred očima, lubanja mu je stala stiskati mozak. U tom času osjetio je da bi on mogao potrčati gore u prvi kat, odgurnuti mizeriju – vratara rukom u stranu, provaliti u sobu direktorovu i tamo direktora zaklati, zagnjaviti, dotući. Vrat bi mu pregrizao!

Teturao je tako pred zgradom Kršćanske banke pijano, smućeno i smlješno, sa zakrvavljenim očima«.

Zbog ove nemogućnosti nije nam realizirani materijal mogao postati umjetnički uvjerljivim.

U cjelini je knjiga R. Simeona – zbog ove osnovne mane –neuspjela. No time još nije izrečen konačni sud o Simeonovom stvaralačkom kapacitetu. Tek u ovoj knjizi nije nas Simeon uvjerio o opstojnosti tog kapaciteta. Ali to je tek Simeonova p r v a knjiga. Dalnjim ulaženjem u problematiku umjetničkog stvaranja, morati će – svakako – Simeon jednom nužno doći do momenta, kada će jasno uočiti potrebu određivanja jasnog stava u pogledu na mogućnosti njegovog umjetničkog potencijala. Onda će se tek moći o Simeonu kazati nešto definitivnijeg. Do tada možemo samo bilježiti nužne etape na liniji razvojnog procesa Simeonovog. S ovim prikazom zabilježena je prva takva etapa.

Milivoj Magdić.

MATO HANŽEKOVIĆ: GOSPODIN ČOVJEK.

Roman istine. Naklada Zadružni Štamparski Zavod. Zagreb 1932.

Fabula ovog romana iscrpljuje se u izlaganju događaja, koji su nastupili nakon jedne sverazorne katastrofe među onom nekolicinom ljudi što su se spasili. Na tim događajima temelji se piščevo izlaganje cijelog niza misli.

Jedan je svijet propao, a ono nekoliko ljudi, što je preostalo stoji pred odlukom, kako će pristupiti izgrađivanju novog društva. Da li će temelji toga društva biti izrađeni od istih elemenata, koji su stari svijet doveli nužnoj propasti ili se novo društvo treba postaviti na potpuno druge temelje.

Glavno lice romana govori ovako: »Bivšim svijetom vladao je čisti materijalizam. Mi smo tražili spoznaju svladavajući prirodne sile, misleći u materiji naći odgovor na naše pitanje. Ali vanjski materijalni svijet nije nikakova duhovna kategorija i stoga nije ni mogao riješiti pitanje duhovne prirode«.

Na druggom mjestu izlaže nam to lice uzroke propasti dosadanjeg svijeta na ovaj način: »Zadnjih stotinu godina pojurili smo u znanosti i umjetnosti, teoretski smo raščlanili kulturu srca do najmanjih sitnica, ali nismo se razvili. Poginuli smo jednako kao što smo i živjeli, baš kao parcovi u kanalima. Da je Bog sišao na zemlju, da vidi što je postalo od svijeta, koji je stvorio, ne bi ga prepoznao. Dakle propao je, jer nije valjao. Ako je dokazano, da ne valja put kojim smo udarili, onda treba da se vratimo do polazne točke i udarimo novim putevima«.

A te nove puteve označila je Japanka Otama ovim riječima: »Iznova, iznova, sve treba iznova. Kultura izgrađena na bazi kršćanske etike treba da izgrađuje novu civilizaciju«.

Kod ocjene ovog umjetničkog djela ne leži zadatak u ocjenjivanju sâmih misli umjetnikovih. Glavni je posao ustanoviti ne da li su te misli ispravne, već k a k o s u i z n e s e n e i k a k o s e o d n o s e p r e m a č i t a v o m o n o m k o m p l i c i r a n o m s k l o p u, k o j i s e n a z i v a u m j e t n i č k o d j e l o. Takav kritički rad nije neki artizam, već rezultat jednostavne činjenice, što imademo posla sa umjetničkim djelom, gdje je t e ž i š t e p o s t a v l j e n o n a r j e š a v a n j e j e d n o g o b l i k o v n o g p r o c e s a.

Zato ja ne želim ocjenjivati sâme Hanžekovićeve misli u njihovom slijedu. Njegova razmatranja o ratu, o tehničkoj civilizaciji, o materijalizmu, o kršćanskoj etici mogu biti i interesantna. No time još nije ništa kazano o sâmom romanu. A nas ovdje interesira taj roman.

Hanžeković je htio u svom romanu iznesti osnovno pitanje našeg vremena. Zato je valjda taj roman i ispunjen masom činjenica iz najrazličitijih područja.

Nema (tako reći) problema iz suvremenog života, koji nije ovdje na neki način taknut.

Hanžekovićeva je teza ,da dosadanji način života ljudskog društva ne vrijedi i da neminovno vodi u katastrofu. Jedini je izlaz u postavljanju tog društva na nove temelje. Iz gornjih citata vidimo, kakvi bi imali biti ti temelji.

Dva su važna pitanja, koja se u vezi Hanžekovićevog romana moraju riješiti: Pitanje ideološkog profila sâmog pisca i pitanje piščevog odnosa prema problemima svoje hrvatske sredine.

Prvo se pitanje rješava vrlo jednostavno. Hanžekovićev ideološki profil nije kompliciran. Nekoliko vrlo jednostavnih poteza dostaje. Njegovo kršćanstvo

Digitized by Google

nije kršćanstvo pripadnika koje od velikih vjerskih zajednica. To kršćanstvo nije ni tolstojevski individualistički protest. Hanžekovićeve riječi ko da dolaze iz ustiju kakvog propovjednika jedne od bezbrojnih kršćanskih sekti, koje su iz Amerike prošle svijetom.

Prema svojoj hrvatskoj sredini Hanžeković ima mnogo osjećaja. Doduše on nalazi i neke više kategorije od onih nacionalističkog sentimenta. Međutim nas ne zanima taj odnos. Mi želimo ustanoviti nešto drugo. Naime ljudi kao pripadnici izvjesne sredine uvijek stupaju u neki odnos prema njoj. Oni je ljube, oni je mrze, ali su uvijek njezini. Današnji čovjek nije svjetski građanin (mi taj pojam ne možemo danas ni odrediti). On je još uvijek pripadnik nacije, staleža, klase. Hanžekovićeva fikcija nekog svjetskog građanina može samo biti projicirani hrvatski čovjek.

Izgleda da si Hanžeković nije bio načistu sa važnošću ovih dvaju pitanja. Jer je inače nemoguće, da bi pristupio konstruisanju jednog romana ovakvih dimenzija. Ni njegov ideološki profil ni odnos prema sredini (a to dvoje je i međusobno povezano) nisu tako diferensirani ni jasni, da bi ga usposobili za taj posao. Hanžeković se na tom poslu n u ž n o morao slomiti. Otuda mnoštvo detalja, otuda prenatrpanost materijala, otuda obilje fraza. Osobito ovo posljednje. I u drugim radovima Hanžekovića zapaža se osobito ova posljednja mana. Dakako, da je u ovom romanu frazirranje još potencirano.

Hanžeković nije bio u stanju uvjerljivo konstruirati fabulu. Sva njegova pozitivna lica su blijeda, beskrvna. Ako s njih oljuštite frazu ne ostaje ništa. Jedino lice, koje je donekle od krvi i mesa, to je Ossian, predstavnik starog svijeta. I zato njegovo napuštanje dosadanjih načela nije jasno. A baš u tom napuštanju i stoji jedan od glavnih momenata u romanu.

Hanžekovićev roman nije uspio. Ali to ne znači, da Hanžeković nije u stanju, da napiše i jedan vrlo dobar roman. Dakako uz preduvjet, da prečisti s onim dvima osnovnim pitanjima, da likvidira sa frazom i da rezignira na »velike probleme«. U tom slučaju neće doduše napisati »roman istine«, ali će možda dati djelo, koje će umjetnički riješavati barem neke probleme iz naše sredine.

Milivoj Magdić.

Käthe Kollwitz: *Oca je zasuo rudnik.*

Digitized by Google

Kazalište

E. ZOLA: GRIJEH.

Dramski studio Narodnog Kazališta nastupio je prvi put ove sezone sa scenskom preradbom Zolinog romana »La faute de l'abbé Mouret«. To je bila – ujedno – jedina javna naša priredba u spomen 30.-godišnjice od Zoline smrti (ako izuzmemo predavanje, koje je Klub studenata slavistike priredio na zagrebačkom sveučilištu, no ono je bilo internog karaktera).

Roman »La faute de l'abbé Mouret« peta je po redu knjiga u ciklusu Rougon-Maquart. Zola je htio u tom ciklusu riješenjem dvostrukog pitanja: prirođenog temperamenta i okolnog svijeta slijediti nit, koja vodi sa matematičkom točnošću od jednog čovjeka do drugog. Jer, kao i sila teže, tako ima i naslijeđivanje svoje određene zakone. Zolin je ciklus »psihološko-socijalna povijest jedne obitelji za vrijeme drugog carstva«. Posljednja (20.) knjiga ciklusa obrađuje život jednog pozitivnog člana ove obitelji, doktora Pascala Rougona. Taj Pascal skuplja podatke o životima brojnih članova svoje obitelji i ukopčava ih u jednu naučnu teoriju i cijeli je taj roman zapravo rekapitulacija čitavog ciklusa. U njemu se jasno razabire Zolin stvaralački metod i asocijacije doktora Pascala, koje se vežu na materijal o obitelji Rougon-Maquart, ujedno su i Zolino teorijsko obuhvatanje pomenutog materijal. U tim asocijacijama nalazimo, kako je Zola shvatio taj svoj ciklus. Na jednom mjestu romana kaže doktor Pascal svojo nećakinji Clotildi, da to nije samo povjest jedne obitelji, već povjest čitavog čovječanstva, gdje se dobro i zlo nalaze jedno do drugoga.

U romanu o doktoru Pascalu daje Zola slijedeću karakteristiku Abbé Sergija Moureta, koji je glavno lice romana »La faute de l'abbé Mouret«: »Sergije Mouret, svećenik, * 1841, živi kao župnik u St. Eutrope. Moralna i fizička neuravnoteženost. Sličnost sa materom. Razum očev, zamućen bolesnim uplivom majke. Baštinjena neuroza, koja prelazi u misticizam«. O njegovoj sestri Desireé kaže se ovo:

»Desireé Mouret, † 1844, još živi kod svog brata u St. Eutrope. Razvoj joj je uvjetovan sa strane matere. Fizička sličnost sa majkom. Baštinjena neuroza, koja prelazi u slaboumnost«.

Serge i Desireé potiču iz braka krvnog srodstva (bratić i sestrična). Njihova je majka histerika i umire u jednoj nervnoj krizi. Otac umire u ludilu prigodom jednog požara.

Ako se želila dati scenska prerada ovakvog jednog romana, na što se morala položiti važnost. Da se iz romana izažme samo to, što ima scensku opstojnost, ali da u ovom reduciranom materijalu ostane sačuvano ono što je bitno u idejnoj fizionomiji Zole. Jer, Zola je u izgrađivanju svojih romana proslijedivao zaseban – eksperimentalni – metod. Taj se metod ne može upotrijebiti u izrađivanju onoga, što bi se moglo nazvati scenskim manuskriptom. Jer tu treba obuhvatiti samo takav materijal, koji se može realizirati unutar scenskih relacija. Ja ću to ilustrirati na jednom drugom, poznatijem primjeru. Onaj, koji bi za scenu prirediyao Zolin Germinal (trinajsta knjiga ciklusa Rougon-Marquart), nebi smio u centar scenskog zbivanja postaviti ličnost Etienne Lantiera, određujući problematiku te ličnosti, kako ona rezultira iz čitavog kompleksa Rougon-Marquart, jer to nije moguće realizirati unutar postojećih scenskih relacija. Dotičnik će se morati usredotočiti na drugu jednu problematiku, koja rezultira iz postojećih odnosa između kapitala i rada i izrađivati podlogu za scensko uobličenje dinamike masovnih kretanja. Zbog svega toga, može se reći, da je dramatizacija Anđelka Štimca uspjela, jer se kreće unutar ovako određene linije. Dvije su samo pogreške dramatizacije: što je na dva mjesta (u vezi sa Bamboussevima) preradba bila odviše mehanička, i što kod ličnosti Pascala Rougona nije vođeno računa o inače konzekventno provedenoj liniji, da se u dramatizaciju unese samo ono, što ima scensku opstojnost. Ličnost Pascalova trebala se stoga reducirati samo na najnužnije i izostaviti one upite o glavobolji i asocijacije o obitelji, jer je to na sceni nerazumljivo.

Ovu je dramatizaciju scenski postavio Branko Tepavac. Još je uvijek kod nas premalo naglašen talenat i inteligencija Tepavčeva i kao redatelja i kao glumca. Njegovo sudjelovanje u okviru ovakvog scenski-avangardističkog nastojanja upućuje, od koliko bi koristi bilo, kada bi se ovom umjetniku češće pružila mogućnost sličnih afirmacija. Tepavac je postavio dramatizaciju »Grijeha« tako, da su zbilja bili eliminirani oni momenti, koji bi otežavali razvijanje izričito scenskog zbivanja, a ipak su bili u to zbivanje harmonično uklopljene glavne karakteristike Zolinog djela. Naročito je bilo jasno podcrtana ona Zolina značajka, koja ga i danas čini tako aktuelnim, a koja se sastoji u njegovom borbenom stavu prema dobrom dijelu onoga, što otežava razvoj ljudskog društva ka progresu. U vezi s tim potrebno je spomenuti Tepavčevu kreaciju »filozofa« Jeanbernata, u kojoj je uspio potpuno realizirati jedan tipično zolinski lik (tu ne mislim na masku, već na sve što je u vezi sa jednom kreacijom). Režijski treba naročito istaknuti 4. sliku (u crkvi). Ensamble je bio uigran i nije bilo nikakve disharmonije.

Prva od glumačkih kreacija, koju treba istaknuti bezuvjetno je otac Arhangija, kojeg je igrao Predrag Milanov. Njemu je uspjelo dati jedan potpuno plastičan lik, koji se sigurno kretao unutar određenih relacija. Precizno je zahvaćena prava bitnost tog lika, koji nije komičan. Treba se sjetiti scene u crkvi (7. slika). Tu se osjetilo inteligentno zahvatanje Milanova u bit problema.

Jozo Laurenčić i Ervina Dragman u ulogama abbé Moureta i Albine, Paula Hercberger kao Desiderata, Ante Šoljak kao doktor Pascal (usprkos neodređene uloge, nu to je krivnja dramatizacije) Bogumila Vilhar kao Teuse, te Martin Matošević, Ljubomir Jovanović i Oton Orešković u manjim ulogama predstavili su jedan harmoničan ensemble i izvršili jedan pozitivan i dobar rad.

Milivoj Magdić.

Uredništvo Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III. — Uprava: Zagreb, Ilica 55/I.
Vlasnik: Za jugosl. soc. nakladnu zadrugu »Naša Snaga«, Dr. B. Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42.
Odgovori urednik: Dr. Božidar Adžija, Zagreb, Preradovićeva ul. 42/III.
Tiskara D. Beker (Beker i Heimbach), Zagreb, Preradovićeva 32. Za tiskaru odgovara D. Beker, Gundulićeva 41.

Digitized by Google

Baš sada

u časovima ove teške ekonomske krize - kada je kupovanje za gotov novac skoro nemoguće

ne zaboravite da su

KREDITI ZA KUPOVANJE ROBE

UZ MJESEČNU OTPLATU

što ih daje činovnicima, penzionerima, privatnicima itd.

Prodajna zadruga detaljnih trgovaca, Zagreb

danas u istinu **praktični, korisni i štedljivi.** Povoljni mjesečni obroci, slobodan izbor u 50 najuglednijih zagrebačkih trgovina, kupovanje uz kasa cijene bez preplaćivanja, to su u glavnome naši uvjeti, a potankosti naći ćete u **opširnom prospektu** kojega će Vam zadruga na zahtjev rado priposlati. – U tri godine našeg opstanka podijelili smo preko 16.000 kredita, što je sigurno najbolji dokaz, da je poslovanje zadruge solidno i da je baš sada – kad sve širi slojevi moraju misliti na kupovanje uz mjesečnu otplatu – svakomu najbolje preporučivo. Ravnateljstvo.

Samostanska 8

Tražite svuda

UNION

Čokoladu

Bonbone

Karamele

Ratoplax

uništava sigurno štakore i miševe

Dobije se u svakoj apoteci

Na veliko:

„ISIS" D. D. - ZAGREB

Digitized by Google

Preuzimaju na

bojadisanje

pamučne tkanine i predju kao i vunu te na

merceriziranje

predju

u poznato prvorazrednoj izradbi

Tvornice za pamučnu industriju d. d.

Herm. Pollacka sinovi

Zagreb

Prilaz Filipovića broj 85

Telefon broj 4079, 4712

Lijepi prigodni darovi za Božić

u svakoj cijeni, vrlo ukusni.

Izvolite nas posjetiti i razgledati izložene predmete u prvom spratu naše knjižare.

Stj. Kugli - Zagreb,

Ilica br. 30

Šumska industrija

Filipa Deutscha Sinovi

Zagreb

Vrhovčeva ulica broj 1

Telefona broj 47

Parna pilana u Turopolju

Export najfinije hrastovine

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje svih dimenzija

UTEMELJENO GODINE 1860.

Rezervirano za oglase

Godišnja pretplata 50·— dinara; polugodišnja 25·— dinara; pojedini broj 5·— dinara; za evropsko inozemstvo 8·— švicarskih franaka; za izvanevropsko inozemstvo 2·— dolara.
UPRAVA: ZAGREB - ILICA 55, I. KAT

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AP56
.S67
v.4-5

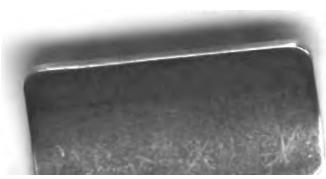

Digitized by Google

3 0000 093 440 323

Digitized by Google